

Y11:25

ELEKTRONİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ELECTRONIC JOURNAL
OF SOCIAL SCIENCES

ESOSDER

EISSN: 1304-0278

Cilt:24 Sayı:1

www.esosder.org
<http://dergipark.org.tr/esosder>

info@esosder.org
esosder@gmail.com

ELEKTRONİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Electronic Journal of Social Sciences

www.esosder.org
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder>

EISSN:1304-0278

Cilt/Volume:24, Sayı/Issue:1, Ocak/January:2025

Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz 2002'de yayın hayatına başlayan **hakemli** bir dergidir. Dergideki makaleler; **Ocak, Nisan, Temmuz** ve **Ekim** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır.

İletişim

info@esosder.org

esosder@gmail.com

Tlf: 0380 542 11 00/3899

ELEKTRONİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ELECTRONIC JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Cilt/Volume:24, Sayı/Issue:1, Yıl/Year:2025

S.No/P.
Nr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

- 1. Uluslararası Güvenlikte Siber Tehditlerin Yükselişi ve Stratejik Savunma Politikaları** 1
The Rise of Cyber Threats and Strategic Defence Policies in International Security
Gülşah ÖZDEMİR
- 2. Marka Nefreti: 2010-2023 Yılları Arasındaki Wos Makalelerinin Bibliyometrik Analizi** 21
Brand Hate: A Bibliometric Analysis of WOS Articles Between 2010-2023
Özcan ÖZBİLEK
- 3. In The Shadow of Crisis: Social and Political Transformations of Covid-19** 48
Krizin Gölgesinde: Covid-19'un Toplumsal ve Siyasal Dönüşümleri
Kutay ÜSTÜN
- 4. Kendini Kilolu Olarak Tanımlayan Kadınların Romantik İlişki Deneyimleri** 72
Romantic Relationship Experiences of Women Who Identify Themselves as Overweight
Esra Karakuş Umar, Çağla Taşcı
- 5. Türkçede Tıd- Fiili, Anlamı, Yapısı ve Türevleri Üzerine Bir İnceleme** 86
An Analysis on the Verb Tıd- in Turkish, Its Meaning, Structure and Derivatives
Sunay DENİZ
- 6. Mediating Effect of Psychological Well-Being in The Interaction Between Social Support and Work Performance Perceptions of Textile Industry Employees** 96
Tekstil Endüstrisi Çalışanlarının Sosyal Destek ile İş Performansı Algıları Arasındaki Etkileşimde Psikolojik İyi Oluşun Aracılık Etkisi
Kasım YILMAZ
- 7. Kamusal Alan Kavramı Üzerinden Kamusal Alanı ve Kamusal Alan Niteliklerini Tanımlamak** 114
Describing Public Space and Its Qualities Through Publicness
Fulay UYSAL BİLGE
- 8. Yakın Dönem Türk Sinemasında İktidar Kavramına Weber'ci Bir Bakış: Okul Tıraşı ve Çatlak Film Örnekleri** 128
A Weberian Perspective on The Concept of Power in Recent Turkish Cinema: The Examples of Okul Tıraşı and Çatlak Movie
Selvi Ece DUGAN
- 9. Divriği (Sivas) İlçesi ile Yakın Çevresinin İklimsel Özellikleri ve Trend Analizi** 148
Climatic Characteristics and Trend Analysis of Divriği (Sivas) District and Its Near Environment
Fatih KARTAL
- 10. Çok Kriterli Karar Yöntemleri Kullanılarak Covid-19 Pandemisiyle Mücadelenin Değerlendirilmesi: N-11 Ülkeleri Örneği** 169
Using Multi-Criteria Decision Methods Evaluation of The Fight Against the Covid-19 Pandemic: The Case Of N-11 Countries
Tuğba GÖKDEMİR, Gül GÖKAY EMEL
- 11. Sigorta Şirketlerinin Hizmet Dağıtım Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Tekniği ile Analizi** 190
Analysis Of Service Distribution Performances of Insurance Companies Using Multi-Criteria Decision-Making Technique
Derya KUTLU

12. Reklamda Sinemasal Anlatı Kullanımı: The Journey Filmi Örneği	211
<i>The Use of Cinematic Narrative in Advertising: The Journey Movie Example</i> Kürşad GÖLGELİ, Canan GEÇEN	
13. 2024 Kimya Dersi Öğretim Programındaki Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisine Göre İncelenmesi	238
<i>Examination of The Learning Outcomes of the 2024 Chemistry Course Curriculum According to the SOLO Taxonomy</i> Dilek YARALI	
14. Öğretmenlerin Karara Katılma Düzeyleri ile Örgütsel Muhalefet Algıları Arasındaki İlişki	259
<i>The Relationship Between Teachers' Level of Participation in Decision Making and Their Perceptions of Organizational Opposition</i> Semih ÇAYAK, Ekrem ÇETİN, Emre DÖNMEZ	
15. Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu ile Fiziksel Aktiviteye Yönelik Metaforik Algı	277
<i>Motivation To Participate in Physical Activity and Metaphorical Perception of Physical Activity According to Parental Education Level</i> Mehmet Ali ÖZTÜRK	
16. Özel Nitelikli Uluslararası Sermaye Hareketleri ile Finansal Gelişmişlik Arasındaki İlişki: Türki Cumhuriyetler İncelemesi	288
<i>The Relationship Between Special International Capital Flows and Financial Development: The Example of Turkic Republics</i> Kübra SAKA ILGIN	
17. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı (2024) Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi	310
<i>Evaluation Of Preschool Teachers' Opinions on The Revised Preschool Curriculum (2024)</i> Cansu TUTKUN, Fikrinaz Damla AKBABA, Ayşenur BEKTAŞ, Şevval ÖZGÜN	
18. Tarihi Diyarbakır Camilerinde Bulunan Yıldız Sembollerinin, Estetik, Ezoterik ve Sembolik Mesajları Üzerine Bir İnceleme	328
<i>An Examination on The Aesthetic, Esoteric and Symbolic Messages of The Star Symbols Found in The Historical Mosques of Diyarbakır</i> Mahmut ÖZKAN	
19. Sanat Eğitiminde, Öğrenci Çalışmalarının Sosyo-Ekonomik ve Cinsiyet Değişkenlerine Bağlı Göstergebilimsel Analizi	351
<i>Semiotic Analysis Of Student Works In Art Education Based On Socio-Economic And Gender Variables</i> Esra YAVUZ, Serdar TUNA	
20. A Field Study on Social Capital, Culture of Living Together and Neighborhood Relations	373
<i>Sosyal Sermaye, Birlikte Yaşama Kültürü ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Bir Alan Araştırması</i> Şerafettin KELEŞ	
21. Distopik Romanlarda Makro İktisadi Kurgu: 1984, Atlas Silkindi ve Cesur Yeni Dünya Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz	392
<i>Macroeconomic Constructs in Dystopian Novels: A Comparative Analysis of 1984, Atlas Shrugged, and Brave New World</i> N. Ceren TÜRKMEN	
22. Sınıf Yönetiminde Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunların Kaynağına İlişkin Bir Analiz	408
<i>An Analysis on The Source of The Problems Faced by Teachers in Classroom Management</i> Hasan Ökmen, Halil Karadaş	
23. Türkçe ve İngilizce Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Standartları, Eleştirel Yazma Becerileri, Eleştirel Okuma Özyeterlik Algıları ve Eleştirel Dinlemeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiler	429
<i>Relationships Between Turkish and English Teacher Candidates' Critical Thinking Standards, Critical Writing Skills, Critical Reading Self-Efficacy Perceptions and Attitudes Towards Critical Listening</i> Fatih KAMÇI, Murat TUNCER	

24. Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	446
<i>The Development of Lifelong Learning Tendencies Scale: A Validity and Reliability Study</i> Selda AKSÜT, Feyzullah EZER	
25. Relative Income and Wellbeing in Canada	475
<i>Kanada'da Göreceli Gelir ve İyi Oluş</i> Mustafa ÖZER	
26. Cultural Harmony in Defense Industry: A Case Study on Innovative Intercultural Communication	491
<i>Savunma Sanayide Kültürel Uyum: Yenilikçi Kültürlerarası İletişim Üzerine Bir Vaka Çalışması</i> Ayşe Ash YILMAZ	
Derleme Makaleleri/ Review Articles	
27. Soğuk Savaş Döneminde Irak Kürtleri	509
<i>Iraqi Kurds During The Cold War</i> Burcu ÖZDEMİR	
28. Sosyal Hizmette Çözüm Odaklı Yaklaşımın Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlarda Kullanımı	525
<i>The Use Of Solution-Focused Approach In Social Work With Women Subjected To Violence</i> Melike YALÇIN	
29. Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Hortikültürel Terapi Temelli Uygulamalar	538
<i>Horticultural Therapy Based Practices for Individuals With Substance Use Disorder</i> Yunus KARA, Berçem BARUT BEKTAŞ	
30. Soğuk Savaşa Doğru: Türk Yazarların Kaleminden Potsdam Konferansı	560
<i>Towards the Cold War: The Potsdam Conference Through the Pen of Turkish Authors</i> Arzu BOY	
31. Kavramdan Sınıfa: Yapay Zekânın Keşfi ve Eğitime Yansımaları	575
<i>From Concept to Classroom: The Discovery of Artificial Intelligence and Its Reflections on Education</i> Serpil DENİZ, Birsen BAĞÇECİ	

Uluslararası Güvenlikte Siber Tehditlerin Yükselişi ve Stratejik Savunma Politikaları

The Rise of Cyber Threats and Strategic Defence Policies in International Security

Gülşah ÖZDEMİR¹

Öz

Bu çalışma, uluslararası güvenlik alanındaki siber tehditlerin karmaşık yapısını incelemekte ve bu tehditlerin küresel istikrar için temel bir endişe olarak hızlı yükselişini vurgulamayı amaçlamaktadır. İlk bölüm, siber tehditlerin evrimine ilişkin özlü bir genel bakış sunmakta, bu tehditlerin kökenlerini küçük dijital rahatsızlıklardan ulusal güvenliği baltalayabilen, kritik altyapıyı kesintiye uğratabilen ve jeopolitik dinamikleri etkileyebilen sofistike araçlara kadar izlemektedir. Bu bölüm, siber operasyonların casusluk ve sabotajın gölgelerinden ulusal savunma cephaneliklerinde ön saflardaki araçlara geçişini işaret eden önemli olayları öne çıkarmaktadır. İnceleme, bu tehditlerin çok yönlü doğasını, devlet destekli saldırılar, siber terörizm ve siber suç dahil olmak üzere, her biri uluslararası barış ve güvenliğe benzersiz zorluklar sunan alanları kapsamaktadır. Sonraki bölüm, artan siber tehdit manzarasına yanıt olarak uluslar ve uluslararası organlar tarafından formüle edilen stratejik savunma politikalarının kapsamlı bir özetini sunmaktadır. Ulusal siber güvenlik çerçevelerinin geliştirilmesinden adanmış siber komuta birimlerinin kurulmasına, Birleşmiş Milletler ve NATO gibi örgütlerin himayesinde uluslararası iş birlikleri ve norm belirleme çabalarına kadar benimsenen strateji spektrumu incelenmektedir. Tartışma, bu politikaların siber riskleri hafifletmede, direnci artırmada ve dijital çağda işbirlikçi bir uluslararası güvenlik ortamını teşvik etmede etkililiğini yansıtmaktadır. Uluslararası İlişkilerden teorik içgörüler ile siber olaylar ve politika yanıtları üzerine ampirik verilerin entegrasyonu yoluyla, çalışma, ulusal savunma önlemlerini uluslararası iş birliği zorunluluğu ile uyumlu hale getirmede ortaya çıkan eğilimleri ve gelecekteki zorlukları belirleyerek sonuçlanmakta ve siber sınırı etkili bir şekilde yönlendirmek için uyarlanabilir ve ileriye dönük politikalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Siber Tehditler, Stratejik Savunma Politikaları

Abstract

This study aims to examine the complex nature of cyber threats in the field of international security and highlight their rapid emergence as a fundamental concern for global stability. The first section provides a concise overview of the evolution of cyber threats, tracing their origins from minor digital disruptions to sophisticated tools capable of undermining national security, disrupting critical infrastructure, and impacting geopolitical dynamics. This section highlights significant events marking the transition of cyber operations from the shadows of espionage and sabotage to forefront tools in national defense arsenals. The review encompasses the multifaceted nature of these threats, covering areas such as state-sponsored attacks, cyber terrorism, and cybercrime, each presenting unique challenges to international peace and security. The subsequent section presents a comprehensive summary of strategic defense policies formulated by nations and international bodies in response to the escalating cyber threat landscape. The spectrum of strategies adopted, ranging from the development of national cybersecurity frameworks to the establishment of dedicated cyber command units under the auspices of organizations like the United Nations and NATO, is examined. The discussion reflects on the effectiveness of these policies in mitigating cyber risks, enhancing resilience, and promoting a cooperative international security environment in the digital age. Through the integration of empirical data on cyber incidents and policy responses with theoretical insights from international relations, the article provides a nuanced understanding of how cyber threats have reshaped strategic thinking in global security. The study concludes by identifying trends and future challenges in aligning national defense measures with the imperative of international cooperation, emphasizing the need for adaptable and forward-looking policies to effectively navigate the cyber frontier.

Keywords: International Security, Cyber Threats, Strategic Defense Policies

1 Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, gulsah.ozdemir@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8900-2560>, <https://ror.org/02tv7db43>

Giriş

Uluslararası ilişkilerin çağdaş manzarasında, siber alan, jeopolitik gerilimlerin ve çatışmaların giderek açığa çıktığı kritik bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Siber alanın uluslararası güvenliğin kritik bir unsuru olarak evrimi, internetin ortaya çıkışına ve ardından dijital teknolojilerin yayılmasına kadar izlenebilir. Başlangıçta iletişim ve bilgi paylaşımı aracı olarak tasarlanan internet, dünya çapında ekonomik, siyasi ve sosyal sistemlerin temelini oluşturan karmaşık bir altyapıya dönüşmüştür (Nye, 2010: 22). Bu dönüşüm, ulusal altyapıların giderek dijitalleşmesiyle paralel olarak gerçekleşmiş ve bunlar siber tehditlere karşı savunmasız hale gelmiştir (Clarke ve Knake, 2019: 219). Siber uzayın savaşın beşinci alanı olarak tanınması, uluslararası güvenliğin kavramsallaştırılmasında önemli bir değişimi işaret etmektedir (Klimburg, 2017: 23-24). Siber tehditler, geleneksel çatışma ve savaş kavramlarını aşarak çağdaş jeopolitik gerilimlerde merkezi bir unsur haline gelmiştir. Devletler ve devlet dışı aktörler, siber uzayı casusluk faaliyetleri, etki operasyonları, kritik altyapıyı bozmak ve bilgi savaşı yürütmek için kullanılmaktadırlar, böylece barış ve çatışma arasındaki çizgileri bulandırmaktadırlar (Rid, 2013: 5-8). 2007’de Estonya’ya yapılan siber saldırılar ve İran’ın nükleer programına karşı Stuxnet operasyonu, siber yeteneklerin jeopolitik hedeflere ulaşmak için stratejik olarak nasıl kullanıldığını gösteren önemli örneklerdir (Farwell ve Rohozinski, 2011: 36). Bu olaylar, siber teknolojilerin çift kullanım niteliğini vurgulamakta, ekonomik kalkınmayı desteklemenin yanı sıra ulusal güvenliği de tehlikeye atabileceklerini ortaya koymaktadır (Gercke, 2012: 80; NATO, 2016). Sonuç olarak, siber tehditlerin ortaya çıkması, geleneksel güvenlik paradigmasının yeniden değerlendirilmesini ve siber alan için özel olarak tasarlanmış stratejik savunma politikalarının oluşturulmasını gerektirmiştir (Segal, 2016; Tikk vd., 2010: 12).

Bu çalışma, ABD, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği gibi büyük güçlerin ulusal siber güvenlik stratejilerine odaklanmakta ve bu ülkelerin siber tehditlere karşı nasıl yanıt verdiklerini incelemektedir. Anahtar küresel aktörler ve uluslararası kuruluşlar tarafından benimsenen stratejik savunma politikalarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ile bu araştırma, siber tehditleri azaltmaya ve siber alanda dayanıklılığı artırmaya yönelik kolektif çabaları aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bu analiz, siber suçlarla mücadelede uluslararası anlaşmaların, örneğin Siber Suçlar Üzerine Budapeşte Sözleşmesi’nin ve Birleşmiş Milletler ile NATO gibi uluslararası örgütlerin öncülük ettiği girişimlerin rolünü de inceleyecektir.

1. Literatür

Siber tehditlerin yükselişi ve stratejik savunma politikalarının oluşturulması, Uluslararası İlişkiler (UI) alanındaki uluslararası güvenlik tartışmalarında merkezi konular haline gelmiştir. Bu literatür incelemesi, siber teknolojideki önemli gelişmeleri, siber güvenlikle ilgili teorik çerçeveleri, siber tehditlerin etkisi üzerine mevcut araştırmaları ve literatürdeki boşlukları, özellikle ortaya çıkan tehditler ve savunma stratejileri konusundaki eksiklikleri keşfetmektedir.

Siber teknolojinin tarihsel evrimi ve erken dönem siber tehdit örnekleri, siber güvenlik alanındaki mevcut manzarayı anlamak için temel oluşturur. İnternetin öncüsü olan ARPANET’ten küresel dijital altyapıya geçiş, potansiyel siber tehditler için saldırı yüzeyini genişletmiştir (Abbate, 1999). 1988 Morris Worm gibi erken örnekler, kötü amaçlı siber faaliyetlerin neden olduğu yaygın bozulmanın potansiyelini göstermiştir (Shemakov, 2019). Siber tehditlerin evrimi o zamandan beri hızlanmış olup, 2007’deki Estonya siber saldırıları ve 2010’daki Stuxnet solucanı gibi önemli olaylar, ulusal altyapıların siber operasyonlara karşı savunmasızlığını vurgulamaktadır (Farwell ve Rohozinski, 2011: 35-36 ; Singer, 2015: 79).

Uluslararası İlişkiler dahilindeki çeşitli teorik çerçeveler, siber güvenlik dinamikleri hakkında içgörüler sağlar. Geleneksel olarak nükleer stratejiye uygulanan caydırıcılık teorisi, siber tehditleri ele almak için adapte edilmiş olup, siber uzaydaki tespit sorunlarına ve misilleme tehditlerinin inandırıcılığına odaklanmaktadır. Nye'nin (2010) tartıştığı siber güç kavramı, devletlerin dijital yeteneklerini stratejik hedeflerine ulaşmak için nasıl kullandığını araştırmakta ve siber uzayda sert ve yumuşak gücün önemini vurgulamaktadır. Uluslararası İlişkiler'deki köşe taşı kavramlarından biri olan güvenlik ikilemi, siber alanında da önemli bir yere sahiptir. Devletler siber savunmalarını ve saldırgan yeteneklerini geliştirdikçe, artan güvensizlik ve tırmanma potansiyeli ortaya çıkabilir, bu da geleneksel güvenlik ikilemlerini yansıtabilir (Rid ve Buchanan, 2015: 4-6). Bu teorik bakış açıları, dijital dünyada güvenliği sağlamanın karmaşıklıklarını vurgular.

Siber tehditler üzerine mevcut araştırmalar, bunların ulusal ve uluslararası güvenlik mimarilerine olan etkilerini kapsamlı bir şekilde belgelemiştir. Çalışmalar, siber tehditlerin devlet egemenliğini nasıl zayıflatabileceğini, kritik altyapıyı nasıl bozabileceğini ve jeopolitik dinamikleri nasıl etkileyebileceğini incelemiştir (Lin, 2016: 86-88). Hackerlar ve terörist örgütler de dahil olmak üzere devlet dışı aktörlerin, siber yetenekleri kötü amaçlar için nasıl kullandığı araştırmaların odak noktalarından biri olmuş ve güvenlik düşüncelerinin kapsamını devletler arası çatışmanın ötesine genişletmiştir (Denning, 2011: 170-173). Stratejik savunma politikaları üzerine yapılan araştırmalar, devletlerin ve uluslararası örgütlerin benimsediği çeşitlilikteki yaklaşımları vurgulamıştır. Budapeşte Siber Suçlar Sözleşmesi gibi girişimler ve NATO'nun siber savunma politikaları, siber tehditlere karşı normatif çerçeveler ve işbirlikçi savunma mekanizmaları oluşturma çabalarını yansıtmaktadır (Gercke, 2012, 84; NATO, 2016). Bununla birlikte, bu politikaların etkinliği ve siber uzayda uluslararası işbirliğinin zorlukları hala devam eden tartışma konularıdır. Mevcut literatür, siber tehditler ve savunma politikaları konusunda temel bir anlayış sağlasa da, özellikle ortaya çıkan siber tehditler ve yenilikçi savunma stratejileri konusunda boşluklar mevcuttur. Yapay zekâ ve kuantum hesaplama gibi siber teknolojinin hızlı evrimi, mevcut araştırmalarda yeterince ele alınmayan yeni zayıflıkları ortaya koymaktadır. Ayrıca, literatür genellikle ulusal güvenlik mimarilerinin siber tehditlere karşı dayanıklılığını etkileyen insan faktörleri ve kurumsal kültür gibi sosyo-tekniik boyutları göz ardı etmektedir (Valeriano ve Maness, 2018: 17-18). Siber tehditlerin dinamik doğası, savunma stratejilerinin sürekli olarak uyarlanmasını gerektirir. Ancak, devletlerin ve uluslararası örgütlerin nasıl yenilik yapabileceklerini ve politikalarını etkin bir şekilde nasıl geliştirebileceklerini araştıran çalışmalarda bir kıtlık bulunmaktadır. Ayrıca, siber tehditlerin diğer savaş alanlarıyla, örneğin bilgi ve psikolojik operasyonlarla kesiştiği nokta, kapsamlı güvenlik stratejileri geliştirmek için daha fazla keşif gerektirir (Farwell ve Rohozinski, 2011: 23-25).

Netice itibarıyla, uluslararası güvenlikte siber tehditler ve stratejik savunma politikalarıyla ilgili literatür değerli içgörüler sağlamakla birlikte önemli boşlukları da ortaya koymaktadır. Bu boşlukların ele alınması, özellikle ortaya çıkan tehditlerin bağlamında ve yenilikçi savunma stratejilerinin geliştirilmesinde, siber tehditlerin evrilen manzarası karşısında ulusal ve uluslararası güvenlik mimarilerinin direncini artırmak için hayati öneme sahiptir.

2. Siber tehditlerin anlaşılması ve sınıflandırılması

Dijital çağ, siber tehditlerin uluslararası güvenlikte merkezi bir endişe haline gelmesiyle yeni bir çatışma ve rekabet dönemini başlatmıştır. Küresel bağlantı ve bilgi teknolojilerine olan bağımlılık arttıkça, siber alandaki tehditlerin karmaşıklığı da artmaktadır. Siber tehditler

artık uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamakta, diplomasiyi, askeri stratejiyi ve ulusal güvenliği etkilemektedir.

Devlet sponsorluğundaki siber tehditler: Devlet destekli siber operasyonlar sıklıkla dijital alandaki ulusal çıkarların karmaşık etkileşimini yansıtan çeşitli siyasi, askeri ve ekonomik hedefler tarafından yönlendirilir. Bu çok yönlü operasyonlar, hassas ve gizli bilgilerin edinilmesine yönelik casusluk, ulusal güvenliği destekleyen kritik altyapının kasıtlı sabotajı ve kamuoyunu etkilemek veya hedef ülkelerdeki yerleşik siyasi süreçleri bozmak için tasarlanmış etki kampanyalarının uygulanması dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere çok çeşitli faaliyetleri kapsayabilir. Devlet aktörlerinin bu siber operasyonlara katılımı, öncelikle operasyonel etkinliklerini ve stratejik erişimlerini önemli ölçüde artıran geniş kaynaklar ve sofistike yetenekler nedeniyle ek bir karmaşıklık katmanı ortaya çıkarır. Devlet destekli siber tehditler genellikle karmaşık doğaları ve gelişmiş operasyonel yeteneklerini vurgulayan sofistike tekniklerin uygulanması ile karakterize edilmektedir. Bu tür tehditler tipik olarak önemli finansal kaynaklarla desteklenir ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için bir dizi son teknoloji araç ve metodoloji kullanabilirler (Sujayraj, 2019: 290).

Terörist siber tehditler: Siber terörizm, devlet dışı aktörlerin ideolojik, dini veya siyasi hedeflere ulaşmak için hükümetleri ve sivilleri korkutmak veya zorlamak için siber araçları kullanmasıyla ilgilidir. Siber terörizm, kapsamlı siber güvenlik stratejileri ve topluluklarda farkındalık artırma çabalarını gerektiren siber suçlar ve siber saldırılar da dahil olmak üzere daha geniş bir siber tehdit yelpazesinin bir parçasıdır. Kimlik hırsızlığı, finansal dolandırıcılık ve veri ihlalleri gibi faaliyetleri içeren siber suçlar gibi diğer siber tehdit türleri ile kıyaslandığında daha az sıklıkla gerçekleşse de, teröristlerin kritik altyapıya zarar verme veya çevrimiçi propaganda yayarak zarar verme potansiyeli ciddi bir güvenlik endişesidir.(Wagas, 2024,1-5)

Hacktivist siber tehditler: Hacktivism, sosyal veya politik bir amaç için hacklemeyi içerir ve hedefler genellikle hükümet, kurumsal ve diğer kuruluşların web siteleri ve ağlarıdır. Hacktivism, siber terörizm, spam, web sitesi parodileri, memler, kültür sıkışması ve e-posta bombalaması gibi faaliyetleri içerir. Bu eylemler genellikle fiziksel alanlardan ziyade sanal alanı işgal eden sanal oturma eylemleri gibi sivil itaatsizliğin elektronik biçimlerini içerir. (Romagna, 2024:744) Her zaman teknik olarak karmaşık olmasa da, hacktivist saldırıları hizmetleri kesintiye uğratabilir ve kamuya dikkat çekerek nedenlerini vurgulayabilir, bu da hukuk dışı çevrimiçi faaliyetler ile özgür konuşma kesişimine ilişkin soruları gündeme getirir.

3. Önemli siber saldırılara ilişkin ana vaka çalışmaları

Stuxnet worm: Stuxnet'in 2010'da keşfi, İran'ın nükleer programını hedef alarak stratejik hedeflere geleneksel olarak kinetik askeri eylemlerle takip edilen önemli fiziksel hasarlara neden olarak siber savaşta bir dönüm noktası olarak işaret etti. Bu sofistike siber silah, ABD ve İsrail tarafından geliştirildiğine inanılan, siber saldırıların stratejik hedeflere ulaşma potansiyelini göstermiştir (Karnouskos, 2011: 4490-4494).

DNC hack ve etki operasyonları: Rus devlet destekli aktörlere atfedilen 2016 siber saldırıları, Demokrat Ulusal Komitesi'ni (DNC) hedef alarak e-postaların çalınması ve stratejik olarak sızdırılmasıyla ABD başkanlık seçimlerini etkilemeyi amaçladı. Bu durum, siber casusluğun ve bilgi savaşlarının kesişimini vurguladı ve demokratik süreçlerin bütünlüğü için derin etkilere sahipti.

NotPetya saldırısı: 2017'de, NotPetya kötü amaçlı yazılımı başlangıçta Ukrayna'yı hedef alsa da hızla küresel olarak yayılarak çok uluslu şirketlere milyarlarca dolar zarar verdi. Bir

fidye saldırısı olarak çerçevelendirilmesine rağmen, yaygın yıkıcı etkisi ve Rus devlet destekli aktörlere atfedilmesi, jeopolitik bir motivasyona işaret etti ve siber suç ve devlet destekli siber saldırı arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdı (Buchanan, 2020: 102).

4. Devlet dışı aktörlerin rolü ve atfetme zorluğu

Teröristler, siber suçlular ve hacktivistler gibi çeşitli varlıkları kapsayan devlet dışı aktörler, siber uzayın doğasında bulunan dağıtılmış ve anonim özelliklerden yararlanarak kendilerini uluslararası ilişkiler alanında giderek daha önemli oyuncular olarak belirlemişlerdir. Çeşitli faaliyetleri, halihazırda karmaşık olan uluslararası güvenlik ortamına karmaşık bir komplikasyon katmanı getiriyor, çünkü yüksek derecede cezasızlıkla faaliyet gösterme yeteneğine sahip oldukları ve genellikle ani yansımalarla karşılaşmadan ulusal sınırları aşma yeteneğine sahip oldukları göz önüne alındığında. Ayrıca, siber saldırıların belirli bireylere veya gruplara doğru bir şekilde atfedilmesiyle ilgili zorluklar durumu daha da kötüleştiriyor, çünkü belirli aktörleri belirli siber olaylara kesin olarak bağlayan kesin kanıtlar elde etmek sıklıkla göz korkutucu bir görev olduğunu kanıtıyor, dolayısıyla ulus-devletlerin uygun bir yanıt formüle etme veya uluslararası hukukun yerleşik çerçevesi içinde herhangi bir misilleme biçimini düşünme yeteneğini karmaşıklaştırmaktadır.

Devlet dışı aktörlerin uyguladığı etki, geleneksel jeopolitik sınırların sınırlarının çok ötesine uzanır ve böylece hem ulusal güvenliği hem de karmaşık uluslararası ilişkiler ağını önemli ölçüde etkiler. Bu aktörler, siber tehditleri düzenlemekten küresel politika oluşturmaya katılmaya kadar uzanan sayısız faaliyette bulunurlar ve bu, çağdaş güvenlik paradigmasını şekillendirmede kritik ve giderek daha önemli rollerini toplu olarak vurgulamaktadır (Luitel, 2024: 58). Siber tehditleri belirli aktörlere atfetme süreci, etkili yanıtları daha da engelleyen çok sayıda teknik ve yasal zorlukla doludur. İnternetin doğal anonimliği, siber aktörlerin kimliklerini gizlemek için kullandıkları gelişmiş tekniklerle birleştiğinde, saldırıların kökenlerini gerçek kaynaklarına kadar izleme görevini son derece zorlu ve karmaşık hale getirmektedir (Jolley, 2019: 62).

Siber operasyonların devlet aktörlerine atfedilmesini çevreleyen tartışmalarda sıklıkla başvurulanan etkili kontrol ilkesi, belirli bir devletin devlet dışı bir aktörü aktif olarak yönlendirdiğini veya kontrol ettiğini belirlemek genellikle komplikasyonlar ve belirsizliklerle dolu olduğundan, kendi yasal ve teknik engeller sunmaktadır (Delerue, 2019: 235). Siber tehditlerin atfedilmesinin yarattığı önemli zorluklara rağmen, bu çok yönlü sorunları gelişmiş uluslararası iş birliği ve yenilikçi yasal çerçevelerin geliştirilmesi yoluyla ele almayı amaçlayan devam eden ve uyumlu çabalar vardır. Genellikle devlet ve devlet dışı aktörler arasında dinamik bir etkileşimi içeren siber operasyonların doğal karmaşıklığı, bu ortaya çıkan zorluklarla etkin bir şekilde başa çıkmak için teknik, yasal ve politik boyutları bütünleştiren kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşım gerektirir. Uluslararası toplum bu acil konularda gezinmeye ve bunlarla boğuşmaya devam ederken, devlet dışı aktörlerin rolü, atfedilmenin sürekli zorluğuyla birlikte, şüphesiz siber güvenlik ve uluslararası hukukun evrimi ile ilgili devam eden tartışmaların merkezinde olmaya devam edecektir.

5. Siber güvenlikte stratejik savunma politikaları

Siber tehditlere karşı etkili savunma politikalarının geliştirilmesi, teknik, hukuki ve diplomatik stratejileri bir araya getiren çok yönlü bir yaklaşım gerektirir. Uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımı kritiktir, ayrıca siber alanda sorumlu devlet davranışı için normlar ve

anlaşmaların geliştirilmesi de önemlidir. Ayrıca, kritik altyapıyı korumak ve genel siber direnci artırmak için kamu-özel ortaklıkların güçlendirilmesi esastır.

Siber tehditler uluslararası güvenliğe önemli ve giderek artan bir tehdit oluşturmakta, etkilerini hafifletmek için kapsamlı ve uyarlanabilir stratejilere ihtiyaç duymaktadır. Bu tehditlerin taksonomisini anlamak ve geçmiş siber olaylardan ders çıkarmak, etkili savunma politikalarının geliştirilmesi için hayati öneme sahiptir. Dahası, devlet dışı aktörlerin rolünü ele almak ve atfetme zorluğunu aşmak, istikrarlı ve güvenli bir siber alan kurmak için zorunludur. Siber alanın evrimi devam ettikçe, tehditlerine karşı savunma stratejileri değişmek zorundadır ve bu da uluslararası paydaşlar arasında sürekli işbirliği ve yenilik gerektirir (Singer, ve Friedman, 2014: 144).

5.1. Stratejik savunma politikaları ve uluslararası işbirliği

Siber tehditlerin yaygınlaşması, küresel güvenliği korumak için güçlü stratejik savunma politikaları ve uluslararası iş birliğinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Dijital çağda siber güvenlik, ulusal ve uluslararası güvenliğin temel taşı haline gelmiştir. Siber tehditlerin yükselişi, geleneksel savunma paradigmasını zorlamakta ve ulusları ve uluslararası kuruluşları siber savunma için stratejik politikalar ve çerçeveler geliştirmeye teşvik etmektedir.

5.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, siber savaş ve siber saldırıların yarattığı artan tehditleri ele almak için kapsamlı ve gelişen bir dizi siber savunma politikası geliştirdi. Bu politikalar, her biri kendi odak noktasını ve stratejilerini masaya getiren çeşitli yönetimler tarafından şekillendirilmiştir. ABD'nin siber savunma politikaları, ulusal altyapıyı korumayı, uluslararası işbirliğini geliştirmeyi ve hızla değişen teknolojik manzaraya uyum sağlamayı amaçlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, kamu-özel ortaklıkları vurgulayan, siber olaylara müdahale yeteneklerini artıran ve uluslararası iş birliğini teşvik eden kapsamlı siber güvenlik stratejileri belirlemiştir. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA) gibi girişimler, kritik altyapıyı savunma ve ulusal siber direnci artırma taahhüdünü örneklemektedir (Cybersecurity, U. S., 2021).

Amerika Birleşik Devletleri, Ulusal Altyapı Koruma Planı (NIPP) ve Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (NIST) Siber Güvenlik Çerçevesi dahil olmak üzere kritik ulusal altyapıyı korumayı amaçlayan bir dizi çerçeve ve girişim başlatmıştır. Bu girişimler, enerji, ulaşım ve finans gibi sektörlerin siber tehditlere karşı dayanıklılığını artırmak için hükümet organları, düzenleyici kuruluşlar ve özel işletmeler arasındaki işbirliğini kapsamaktadır (Adegbite vd, 2023: 202-203).

5.1.2. Çin

Çin'in siber güvenliğe yaklaşımı, siber egemenliği ve uluslararası işbirliğini vurgulayan ekonomik, politik ve yasal boyutları bütünleştiren kapsamlı bir strateji ile karakterize edilir. Bu yaklaşım, Çin'in benzersiz siyasi ve ekonomik bağlamı ve siber bir süper güç olma istekleri tarafından şekillenmektedir. Çin'in siber güvenlik stratejisinin merkezinde, devletlerin kendi sınırları içinde siber alanı yönetme hakkını öne süren siber egemenlik kavramı yer almaktadır. Bu yaklaşım, Batılı ülkelerin tercih ettiği daha açık, çok paydaşlı modellerle tezat oluşturmaktadır. (Zu ve Chen, 2022:193). Ayrıca Çin, siber güvenliği yönetmek için internet içeriği ve altyapısı üzerinde sıkı kontrol içeren sağlam bir düzenleyici çerçeve geliştirmiştir. Çin Siber Uzay İdaresi (CAC) bu politikaların uygulanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. (Creemers, 2023:180)

Çin'in siber güvenlik yaklaşımı, kritik bilgi altyapısını korumaya ve siber uzay egemenliğini ileri sürmeye odaklanan 2017 Siber Güvenlik Kanunu gibi sıkı düzenleyici çerçevelerle karakterizedir. Çin'in stratejisi, siber savunmayı ulusal kalkınma ve güvenlik hedefleriyle entegre etmeyi vurgular. (Cybersecurity Law of the People's Republic of China, 2017).

Çin'in siber güvenlik stratejisi kapsamlı ve proaktif olsa da, devlet kontrolünü inovasyonla dengelemek ve özellikle ABD ile uluslararası gerilimleri yönetmek gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Çin'in yaklaşımının küresel etkileri önemlidir, çünkü siber egemenlik ve devlet liderliğindeki yönetim üzerindeki vurgusu uluslararası siber normları ve politikaları etkilemektedir.

5.1.3. Rusya

Rusya siber güvenliği, siber uzaydaki artan tehditler ve jeopolitik manzaranın yönlendirdiği ulusal güvenlik çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu algı, ülkenin rejim güvenliğini, kamu güvenliğini ve toplumsal normları korumak için tasarlanmış siber güvenlik konusundaki stratejik, yasal ve operasyonel yaklaşımlarına yansımaktadır.

Rusya, siber güvenliği ulusal güvenlik açısından ayrılmaz bir parça olarak algılamakta, kritik devlet bilgi kaynaklarını korumaya odaklanmaktadır. Rus stratejisi, yerel teknolojik yetenekler geliştirmeyi ve siber casusluğa ve sabotaja karşı devletin tepki verme yeteneğini artırmayı içerir.

Rusya, siber güvenlik zorluklarını ele almak için karmaşık bir yasal ve düzenleyici çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçeve, bilgi teknolojilerini düzenleyen ve siber alan alanında ulusal çıkarları korumayı amaçlayan 149-FZ sayılı Federal Yasayı kapsamaktadır. Ülke, küresel siber güvenlik ölçütleri oluşturmak için çok paydaşlı diplomasiye katılarak uluslararası siber güvenlik normlarının formülasyonuna aktif olarak katılmıştır. Bununla birlikte, Rusya, dijital egemenlik kavramının altını çizerek İnternet yönetimi için devlet merkezli bir paradigmayı tercih etmektedir (Andrey, 2023: 171). Rusya'nın 2017-2030 bilgi güvenliği stratejisinde tanımlanan stratejik hedefler, ulusal güvenliği desteklemek için bilgi ve iletişim teknolojilerini çeşitli sektörlerde entegre etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır (Stepanova, 2024:98).

5.2. Uluslararası Örgütlerin Siber Savunma Çabalarını Koordine Etmedeki Rolü

Uluslararası kuruluşlar, ulusal sınırları aşan siber tehditlerin doğasında bulunan sınırsız ve çoğu zaman öngörülemeyen özellikler ışığında özellikle önemli olan siber savunma girişimlerini organize etmenin karmaşık sürecinde vazgeçilmez bir işlev üstlenirler ve bu nedenle çeşitli aktörler arasında ortak bir çaba gerektirir. Bu saygın kuruluşlar, yalnızca evrensel olarak kabul edilen norm ve standartların oluşturulmasını kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda kritik bilgi ve uzmanlık alışverişini geliştirirken, aynı zamanda çeşitli ülkeler arasında yeteneklerin gelişimini teşvik ederek daha sağlam bir küresel siber savunma duruşu sağlar. Bu tür kuruluşlar tarafından üstlenilen çabalar, doğası gereği ulusötesi olan siber tehditleri etkili bir şekilde ele almak için uyumlu ve birleşik bir küresel strateji formüle etmede hayati önem taşır ve sonuç olarak, birden fazla paydaşın güçlü yönlerinden yararlanan işbirlikçi bir yaklaşım gerektirir. Sonuç olarak, sürekli gelişen bir siber ortamın yarattığı riskleri azaltmak için gerekli olan bir uluslararası işbirliği ortamını teşvik etmek için temel olduğundan, rollerinin önemi abartılamaz.

5.2.1 Birleşmiş Milletler (BM)

Birleşmiş Milletler'in siber savunma alanındaki katılımı çok yönlüdür. Yasal çerçevelerin oluşturulması, uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi ve Dijital Mavi Miğferlerin girişimi gibi çabaları kapsar. Bununla birlikte, mevcut jeopolitik gerilimlerin yanı sıra evrensel olarak kabul edilen bir yasal aracın olmaması önemli zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

Evrensel bir yasal çerçevenin yokluğuna atfedilen kademeli ilerleme hızına rağmen, BM, siber suçla mücadele için uluslararası işbirliğini ilerletmede çok önemli bir rol oynamıştır. Siber suç ele almayı amaçlayan yeni bir yasal aracın kurulmasını çevreleyen devam eden tartışmalar, devletler arası işbirliğini güçlendirmeye çalıştıkları için esastır (Walker ve Tennant, 2023: 72). Siber suç yöneten kapsamlı bir uluslararası yasal çerçevenin eksikliği, devletler arasındaki koordinasyonu zorlaştırıyor. Bununla birlikte, BM'nin uzman grupları oluşturma ve bölgesel örgütleri destekleme girişimleri, uyumlu bir uluslararası hukuk sisteminin kurulması yolunda olumlu bir ilerleme anlamına gelmektedir.

BM Hükümet Uzmanları Grubu (GGE), uluslararası siber normların formülasyonunda kayda değer ilerlemeler kaydetti, ancak bu normların operasyonelleştirilmesi zorluklar yaratmaya devam ediyor. GGE'nin çabaları, işbirliği stratejileri ve normatif çerçeveler üzerinde anlaşmayı teşvik etmek için hayati öneme sahiptir (Pauletto, 2020: 361). BM tarafından tanıtılan Dijital Mavi Kasklar (DBH) girişimi, siber huzuru korumak için yeni bir metodoloji anlamına geliyor. Hala başlangıç aşamasındayken, DBH, geleneksel barışı koruma operasyonlarına benzer şekilde siber alanı denetlemeyi hedefliyor. Siber tehditlerin tespiti için BM Global Pulse gibi projelerle işbirliği (Nabeel, 2020) (Akatyev ve James, 2017) potansiyelinin altını çiziyor.

BM, siber güvenlik konusunda uluslararası diyalog ve işbirliğini teşvik etmede kilit bir rol oynamaktadır ve uluslararası güvenlik bağlamında ICT'ler alanındaki gelişmeleri değerlendirmek için Hükümetlerarası Uzmanlar Grubu (GGE) ve Açık Sonlu Çalışma Grubu (OEWG) gibi platformlar aracılığıyla çok taraflı tartışmaları kolaylaştırmaktadır. BM'nin siber güvenlik konusundaki katılımı, siber suçtan siber savaşa kadar çeşitli endişeleri ele alan bir dizi komite ve uzman kuruluşu kapsar. Bununla birlikte, bu organların karmaşıklığı, entegre eylemleri kolaylaştırmak için gelişmiş diyalog ve iletişim gerektirir (Henderson, 2015:468).

5.2.2 Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

NATO'nun siber savunma çabalarını koordine etmedeki rolü çok yönlüdür ve stratejik, operasyonel ve işbirlikçi boyutları içerir. Siber tehditler gelişmeye devam ederken, NATO siber alanı kara, deniz ve hava gibi askeri operasyonlar için kritik bir alan olarak giderek daha fazla kabul ediyor. Bu tanınma, üye devletler arasında kolektif siber savunmayı geliştirmek için kapsamlı stratejiler ve çerçevelerin geliştirilmesine yol açmıştır.

NATO, siber saldırıların üye ülkelerin kritik altyapıları üzerindeki potansiyel etkisini kabul ederek siber savunmayı temel kolektif savunma misyonuna entegre etmiştir (Ferenç ve Preja, 2023: 190). Bu entegrasyon, NATO'nun bir üyeye yönelik saldırıyı herkese saldırı olarak değerlendiren ve bu ilkeyi siber tehditlere genişleten 5. Madde taahhüdünün bir parçasıdır.

İttifak, siber alanı askeri operasyonlar için bir alan ilan etmek de dahil olmak üzere siber güvensizliği ele almak için kurumsal mekanizmalar ve doktrinler geliştirmiştir (Burton, 2023:310). Bu stratejik çerçeve siber saldırıları caydırmayı ve üye devletlerin dayanıklılığını artırmayı amaçlamaktadır.

NATO, siber uzayı bir operasyon alanı olarak tanımış olup siber savunma duruşunu güçlendirmeyi ve üye devletlerin siber güvenliklerini desteklemeyi taahhüt etmiştir. NATO'nun Cyber Defence Pledge ve Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE) gibi girişimleri, NATO'nun siber tehditlere karşı proaktif tutumunu vurgulamaktadır (Cybersecurity, 2018).

5.2.3 Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği (AB) siber savunma çabalarını koordine etmede, kurumsal yeteneklerinden yararlanmada ve üye devletler ve uluslararası ortaklar arasında işbirliğini teşvik etmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu koordinasyon, birleşik ve stratejik bir yaklaşım gerektiren siber tehditlerin karmaşık ve gelişen doğasını ele almak için gereklidir. AB'nin çabaları kapsamlı bir siber güvenlik politikası çerçevesi, uluslararası işbirliği ve dayanıklılık ve dijital egemenliğe odaklanma ile karakterizedir.

AB'nin üye devletler arasında siber savunmayı koordine etme çabaları, düzenleyici önlemleri, kapasite oluşturma girişimlerini ve ENISA gibi kuruluşlar aracılığıyla işbirliğini teşvik etmeyi içermektedir. AB'nin Dijital Onyı için Siber Güvenlik Stratejisi, kolektif direnç, teknolojik egemenlik ve siber güvenlikte liderlik vizyonunu belirlemektedir (ENISA, 2020).

AB, 1990'ların sonlarından bu yana önemli ölçüde gelişen sağlam bir siber güvenlik politikası çerçevesi geliştirmiştir. Bu çerçeve, bir Avrupa uyarı ve bilgi sisteminin kurulmasını, siber güvenlik teknolojilerine yatırım yapmayı ve ortak siber güvenlik standartlarının oluşturulmasını içermektedir (Muzhanova v.d., 2024: 135-136).

AB'nin siber güvenlik stratejileri, özellikle 2013, 2017 ve 2020'deki stratejiler, siber dayanıklılığı artırmayı, siber tehditlere etkili yanıt vermeyi ve güvenli ve açık bir küresel siber alanı teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Renda, 2022: 490).

AB'nin 2020-2025 stratejisi, siber tehditlere karşı dayanıklılığı güçlendirmeye ve vatandaşlar ve işletmeler için güvenilir dijital hizmetler sağlamaya odaklanmaktadır. Bu, siber güvenliği desteklemek için düzenleyici, yatırım ve politika araçlarını içermektedir.

5.3 Siber güvenliği artırmayı amaçlayan uluslararası anlaşmalar, normlar ve düzenlemelerin analizi

Siber güvenliği geliştirmek için tasarlanmış uluslararası anlaşmalar, standartlar ve düzenlemeler, siber tehditlerin karmaşık ve sınırsız doğasını ele almak için gereklidir. Bu girişimler, küresel siber güvenlik yönetimi için tutarlı bir çerçeve oluşturmak için anlaşmaların, yerleşik yasaların ve işbirlikçi paydaş stratejilerinin bir karışımını kapsar.

Siber güvenlik için uluslararası anlaşmaların ve standartların formüle edilmesindeki kayda değer ilerlemelere rağmen, sayısız zorluk devam ediyor. Teknolojinin hızlı ilerlemesi ve çelişen ulusal öncelikler, uyumlu bir çerçevenin arayışını engelliyor. Bununla birlikte, işbirlikçi paydaş yönetimi potansiyeli ve mevcut yasal mekanizmaların uyarlanması, küresel siber güvenliğinin geliştirilmesi için cesaret verici yollar sunmaktadır. Uluslararası toplum bu zorluklarla yüzleşmeye devam ederken, güvenli ve esnek bir siber alanı teşvik etmek için hem devlet hem de devlet dışı kuruluşları içeren kapsamlı bir yaklaşım gerekli olacaktır.

5.3.1. Budapeşte siber suçlarla mücadele sözleşmesi

Avrupa Konseyi tarafından öncülük edilen Budapeşte Sözleşmesi, siber suçlarla etkili bir şekilde mücadele etmek için işbirliğini kolaylaştıran ve ulusal yasaları uyumlaştıran en önemli uluslararası antlaşmalardan biri olarak kalmaktadır (Council of Europe. 2001).

Avrupa Konseyi tarafından kurulan Budapeşte Siber Suç Sözleşmesi, siber suçla ilgili karmaşıklıklarla yüzleşmek için tasarlanmış çığır açan uluslararası bir anlaşmayı temsil ediyor. Ulusal mevzuatın senkronizasyonu, araştırma etkinliğinin artırılması ve küresel işbirliğinin teşvik edilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunar. Önemine rağmen, Sözleşme, teknolojik gelişmelere uyum sağlamadaki yetersizlikleri ve mahremiyet ve sivil özgürlükler üzerindeki yansımaları konusunda eleştiriyi maruz kalmaktadır.

Sözleşme, yetkisiz erişim, veri manipülasyonu ve bilgisayarla ilgili dolandırıcılık dahil olmak üzere belirli siber suç eylemlerini tanımlayarak ulusal mevzuatları birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu standardizasyon, çeşitli yargı bölgelerinde siber suç ele almak için tutarlı bir yasal metodoloji oluşturmak için gereklidir (Archick, 2005: 3-4). Model, başlı başına bir yasa değil, ulusların farklı siber suç sorunlarını ele almak için mevzuatlarını değiştirmelerine olanak tanıyan ve böylece teknolojik evrime uyum sağlamak için gerekli esnekliği sağlayan bir çerçeve oluşturmaktadır (Clough, 2012: 363). Sözleşmenin göze çarpan bir yönü, karşılıklı yardımı ve imzacı ülkeler arasında bilgi alışverişini teşvik eden uluslararası işbirliğine odaklanmasıdır. Siber suçun ulusötesi karakteri göz önüne alındığında, bu ortaklık çok önemlidir. Sözleşme, yerel girişimler için bir ölçüt görevi görür ve siber suçlarla mücadeleyi amaçlayan çeşitli uluslararası, bölgesel ve ulusal projelerle desteklenmektedir (Clough, 2014: 378).

Budapeşte Sözleşmesi siber suçla mücadelede çok önemli bir araç olmaya devam etse de, etkinliği ulusal güvenlik, siyasi dinamikler ve kamusal algı gibi çok sayıda yasal olmayan husus tarafından şekillendirilmektedir. Sözleşmenin uygulanması yalnızca yasal uygulanabilirliğine değil, aynı zamanda ulusların hükümlerini benimseme ve değiştirme taahhüdüne de dayanır. Küresel topluluk siber suçun değişen çerçevesiyle ısrarla mücadele ederken, kapasite geliştirmeye ve daha kapsamlı uluslararası anlaşmaların formüle edilmesine artan bir vurgu mevcuttur.

5.3.2. Tallinn el kitabı

Siber Savaşta Uygulanabilir Uluslararası Hukuk Tallinn El Kitabı, mevcut uluslararası yasal çerçevelerin siber operasyonlarla ilişkisini inceleyen kapsamlı bir kaynak olarak hizmet vermektedir. NATO Kooperatif Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi'nin himayesinde uluslararası hukuk akademisyenlerinden oluşan bir meclis tarafından hazırlanan bu El Kitabı, geleneksel uluslararası hukuku hızla değişen siber savaş ortamına uygulamanın karmaşık zorluklarını araştırarak devletler ve hukuk uygulayıcıları için içgörüler ve öneriler sunar.

Tallinn El Kitabı, siber “saldırıların” yorumlanmasına ve bunları yöneten düzenleyici çerçevelere odaklanarak uluslararası insancıl hukukun (IHL) siber operasyonlara uygulanması için bir çerçeve oluşturur. Siber faaliyetlerin stratejik önemini kabul ederken sivil nüfusu korumayı amaçlayan müsamahakâr ve kısıtlayıcı perspektifleri uzlaştırmayı amaçlayan yeni bir yaklaşım getirilmiştir (Schmitt, 2014: 12-18). El kitabının savaşın gerekçesiyle ilgili analizi, siber operasyonlarda tehditlerin veya gücün yasaklanmasını kapsar, kendini savunma parametrelerini tanımlar ve atıf ve müdahaleyle ilgili sorunları ele alır. Bu ilkelerin siber saldırılarla, özellikle devlet dışı aktörleri içeren siber saldırılarla nasıl ilişkili olduğunu titizlikle değerlendirir.

Ayrıca, yönergeler, siber operasyonlarda devlet hesap verebilirliğinin karmaşıklığıyla mücadele ediyor ve siber tehditlerle ilişkili doğal “ilişkilendirme asimetrisinden” kaynaklanan ilişkilendirmenin zorluklarını vurgulamaktadır. Devlet desteğiyle özel kuruluşlar tarafından yürütülen siber faaliyetler için devletlerin hesap verebilirliğini artırmak için bir “sanal kontrol” testini savunur (Margulies, 2013:496).

5.3.3. BM GGE ve OEWG önerileri

Uluslararası hukukun siber savaşa uygulanabilirliği, özellikle Birleşmiş Milletler Hükümet Uzmanları Grubu (BM GGE) ve Açık Uçlu Çalışma Grubu (OEWG) çerçevesinde yoğun bir tartışma ve analiz konusu olmuştur. Bu tartışmalar, BM Şartı ve uluslararası insancıl hukuk gibi mevcut uluslararası yasaların, siber operasyonların yarattığı benzersiz zorlukları ele almak için nasıl yorumlanabileceğine veya uyarlanabileceğine odaklanmaktadır. BM GGE ve OEWG, siber uzayda sorumlu devlet davranışının bir dizi gönüllü, bağlayıcı olmayan normunu önermiş, uluslararası hukukun siber faaliyetlere uygulanabilirliğini vurgulamış ve siber tehditleri önleme ve yanıtlama konusunda işbirliği gerekliliğine işaret etmiştir (United Nations General Assembly, 2015).

5.3.4. Paris’te siber uzayda güven ve güvenlik için çağrı

Paris Barış Forumu’nda başlatılan çağrı, güvenli ve istikrarlı bir siber uzayı teşvik etmek için çok paydaşlı bir girişimi temsil eder ve bireyleri ve altyapıyı koruma, seçim süreçlerini savunma ve dijital ekonominin bütünlüğünü sağlama gibi prensipleri savunur (Paris Peace Forum, 2018). Siber tehditlerin yükselişi, siber savunmaları güçlendirmek ve siber güvenlik için işbirliği çerçeveler oluşturmak için ulusal ve uluslararası çabaları harekete geçirmiştir. Önde gelen siber güçlerin stratejik politikaları, uluslararası örgütlerin koordinasyon rolleri ve uluslararası anlaşmaların, normların ve düzenlemelerin geliştirilmesi, siber uzayı güvence altına almak için kolektif bir çabanın altını çizer. Siber tehditlerin evrimine devam etmesiyle, uyumlu stratejiler ve artan uluslararası işbirliği gerekliliği giderek daha açık hale gelmekte, siber güvenlik politikası ve uygulamalarında sürdürülebilir katılım ve yenilik gerekmektedir (Cybersecurity, 2018).

6. Teknolojik ilerlemeler ve siber savunma

Teknolojinin hızlı evrimi, siber güvenlik alanını önemli ölçüde etkileyerek hem yenilikçi savunma mekanizmaları sunmakta hem de yeni zayıflıklar ortaya çıkarmaktadır. Dijital çağda, siber tehditlerin artması ulusal ve uluslararası güvenliğe kritik bir meydan okuma oluşturmaktadır. Yapay zekâ, makine öğrenimi ve kuantum hesaplama gibi yeni teknolojiler, siber savunma mekanizmalarını güçlendirmede kilit bir rol oynamıştır. Ancak, bu teknolojiler aynı zamanda yeni zayıflıklar ve etik sorunlar da ortaya çıkarmaktadır. Yükselen teknolojilerin siber savunma yeteneklerini artırmadaki rolüne, sunmuş olduğu zorluklara ve fırsatlara bu bölümde yer verilmektedir.

Yapay zeka ve makine öğrenimi: Yapay zeka ve makine öğrenimi, tehdit tespiti ve yanıt süreçlerinin otomatikleştirilmesini sağlayarak siber savunma stratejilerini dönüştürmüştür. Bu teknolojiler, siber tehditlere işaret eden desenleri ve anormallikleri belirlemek için geniş veri kümelerini analiz edebilir, erken tespit ve önlemeyi kolaylaştırır. Yapay zekâ destekli sistemler, evrilen tehditlere uyum sağlayabilir, sürekli olarak yeni verilerden öğrenerek öngörü yeteneklerini artırabilirler (Taddeo ve Floridi, 2018: 296-298).

Kuantum hesaplama: Kuantum hesaplama, bilgi işleme hızını eşi benzeri görülmemiş hızlarda gerçekleştirebilmesiyle siber savunmayı devrimleştirmeyi vaat etmektedir. Bu yetenek, veri şifreleme yöntemlerini önemli ölçüde geliştirerek, verilerin siber saldırılara karşı daha sağlam bir şekilde şifrelenmesini sağlayabilir. Ancak, kuantum hesaplamanın mevcut kriptografik standartlara da bir tehdit oluşturduğu, bu nedenle kuantum dirençli algoritmaların geliştirilmesini gerektirdiği unutulmamalıdır (Mosca, 2018: 38-39).

Siber güvenlikte teknolojik ilerlemelerin sunmuş olduğu zorluklar şu şekilde belirtilebilir:

Etik ve gizlilik endişeleri: Yapay zekâ ve makine öğreniminin siber savunmada kullanılması, önemli etik ve gizlilik endişelerini gündeme getirmektedir. Bu teknolojilerin etkinliği için gereken verilerin toplanması ve analizi, bireysel gizlilik haklarının ihlal riski taşımaktadır. Bu endişeleri ele almak için etik kuralların belirlenmesi ve yapay zekâ operasyonlarında şeffaflığın sağlanması son derece önemlidir (Taylor vd., 2016).

Yapay zeka sistemlerinin bağımlılığı ve güvenliği: Siber savunmada yapay zeka ve makine öğrenimine olan bağımlılık, bu sistemlerin kendilerinin karmaşık siber saldırıların hedefi haline gelme riskini beraberinde getirmektedir. Yapay zeka tabanlı savunma mekanizmalarının güvenliği ve bütünlüğünün sağlanması, kötü niyetli aktörler tarafından sömürülmesini önlemek için büyük önem taşımaktadır (Brundage vd., 2018).

Kriptografiye karşı kuantum tehdidi: Kuantum hesaplamanın siber güvenliği artırma potansiyeli taşıdığına rağmen, aynı zamanda geleneksel kriptografik yöntemlere ciddi bir tehdit oluşturur. Kuantum hesaplamanın ortaya çıkması, mevcut şifreleme tekniklerini işlevsiz hale getirebilir ve güvenli iletişim ve veri korumasına yönelik bir zorluk oluşturabilir (Proakis, 2008: 840).

Siber güvenlikte teknolojik ilerlemeler tarafından sunulan fırsatlar ise şunlardır:

Geliştirilmiş tehdit istihbaratı ve öngörü analitiği: Yapay zekâ ve makine öğrenimi, daha sofistike tehdit istihbaratı yetenekleri sunarak potansiyel siber tehditlere yönelik öngörülere imkân tanır. Bu proaktif yaklaşım, kuruluşların ortaya çıkan tehditlere daha etkili bir şekilde hazırlanmasına ve yanıt vermesine olanak sağlar (Taddeo ve Floridi, 2018: 299).

Kriptografi alanındaki gelişmeler: Kuantum hesaplama ve diğer teknolojik ilerlemeler, daha gelişmiş kriptografik teknikler geliştirme fırsatı sunar, bu da kuantum anahtar dağıtımı (QKD) gibi teorik olarak çözülmeyen şifreleme sağlayabilir ve veri güvenliğini önemli ölçüde artırabilir (Satyanarayanan, 2017: 30-34).

Siber güvenliğin demokratikleştirilmesi: Yükselen teknolojiler, daha gelişmiş araç ve tekniklerin daha geniş bir oyuncu yelpazesine, bunlar arasında daha küçük ülkeler ve kuruluşlar da dahil olmak üzere erişilebilir hale gelmesiyle siber güvenliği demokratikleştirebilir, böylece siber savunmada oyun alanını eşitleyebilir (Mittelstadt, 2019). Yapay zekâ, makine öğrenimi ve kuantum hesaplama gibi teknolojik ilerlemeler, siber güvenlik alanında çift yönlü bir kılıç sunar. Bu teknolojiler siber savunma yeteneklerini artırmak için önemli potansiyel sunarken, aynı zamanda yeni zayıflıklar ve etik ikilemler de ortaya çıkarabilir (Mosca, 2018: 41-43; Chesterman, 2020: 821-823). Siber güvenliğin geleceği, bu ilerlemelerin faydalarını kullanırken, etik kurallar, güvenli geliştirme uygulamaları ve uluslararası işbirliği yoluyla risklerini azaltmaktadır. Dijital peyzajın evrimine devam etmesiyle, teknoloji ve siber güvenlik arasındaki etkileşim, uluslararası ilişkiler alanındaki araştırmacılar, politika yapımcılar ve uygulayıcılar için önemli bir endişe ve fırsat alanı olarak kalacaktır (Apruzzese vd., 2023: 158-160).

7. Zorluklar ve gelecek yönelimler

Siber tehditlerin dinamik doğası, uluslararası güvenlik alanında stratejik savunma politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına önemli zorluklar getirmektedir. Siber savunma önlemlerinin uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan yasal, etik ve gizlilik hususları derinlemesine tartışılması gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta öncelikle siber tehditlerin gelecekteki eğilimlerini öngörerek, bunların uluslararası güvenlik politikası ve işbirliğinin etkilerine odaklanılması gerekmektedir. Dijital çağda, siber güvenlik, uluslararası ilişkilerde kritik bir endişe olarak ortaya çıkmıştır; siber tehditlerin yaygınlaşması, geleneksel güvenlik ve savunma anlayışlarını sorgulamaktadır. Siber tehditlerin hızlı evrimi, eşit derecede dinamik ve adapte olabilir stratejik savunma politikalarını gerektirmektedir.

7.1.1. Yükselen siber tehditlerin karakterizasyonu

Siber tehditler, zayıflıkları sömürmek için gelişmiş teknolojileri ve taktikleri kullanan giderek sofistike hale gelmiştir. Devlet destekli siber faaliyetlerin artışı, siber suç örgütleri ve siber operasyonların jeopolitik kaldıraç için kullanılması, çağdaş siber tehditlerin çok yönlü doğasını örneklemektedir (Kello, 2017: 119; Nye, 2010: 25).

Stratejik savunma politikalarında uyumluluk

Etkili bir siber savunma, politika oluşturma ve uygulamada çeviklik gerektirir; bu da gerçek zamanlı tehdit istihbaratını dahil etmek, kamu-özel ortaklıkları geliştirmek ve kritik altyapının direncini sağlamak anlamına gelir. Savunma stratejilerinin uyum sağlayabilmesi, siber tehditlerin hızla evrildiği hızlı tempoya karşı etkili bir karşı önlem alınması için kritiktir (Rid, ve Buchanan, 2015: 122; Healey, 2012).

Siber savunmada hukuki, etik ve gizlilik düşünceleri

Hukuki çerçeveler ve uluslararası normlar: Siber savunma stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması, siber alandaki kabul edilebilir davranışları belirlemeyi amaçlayan hukuki çerçeveler ve uluslararası normlar tarafından sınırlıdır. Siber normlar konusunda fikir birliği olmaması ve siber saldırıları atfetmenin zorluğu, hukuki manzarayı karmaşıktır (Tikk vd., 2010: 103; Schmitt, 2013:56-58).

Etik ve gizlilik etkileri: Siber savunma önlemleri, özellikle gözetim ve veri toplama içerirler, etik ve gizlilik endişelerini gündeme getirir. Ulusal güvenlik çıkarlarını bireysel haklarla dengelemek kritik bir zorluk olup, şeffaf ve sorumlu siber savunma uygulamalarını gerektirir (Floridi ve Taddeo, 2016; Lucas, 2017:158-159).

Uluslararası güvenlik politikası ve işbirliği için sonuçlar: Siber tehditlerin değişen doğası, güçlü uluslararası güvenlik politikaları ve devletler, uluslararası kuruluşlar ve özel sektör arasındaki işbirliğinin artırılması gerekliliğini vurgular. Siber normlar konusunda fikir birliği sağlanması ve işbirlikçi siber savunma girişimlerinin teşvik edilmesi, güvenli bir siber alan için zorunludur (Nye, 2016: 44-47).

Siber tehditlerin dinamik ve karmaşık doğası, hukuki, etik ve gizlilik düşüncelerini göz önünde bulunduran, uyarlanabilir ve incelikli stratejik savunma politikalarının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital manzara, teknolojik ilerlemelerin etkisiyle devam ettiği sürece, uluslararası güvenlik politikaları da siber alanın sunduğu zorlukları ele almak ve fırsatları değerlendirmek için ilerlemelidir. Güçlendirilmiş uluslararası işbirliği ve ortak normlar ve prensiplerin geliştirilmesi, güvenli ve istikrarlı bir siber alanın sağlanması için kritiktir ve siber tehditlere karşı küresel topluluğun kolektif sorumluluğunu yansıtmaktadır (Segal, 2016).

8. Tartışma

Uluslararası arenadaki siber tehditlerin artışı, stratejik savunma politikalarının yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir ve bu, uluslararası güvenlik manzarasında kilit bir değişimi işaret eder. Bu tartışma, mevcut siber tehditlere karşı stratejik savunma politikalarının analizinden elde edilen bulguları sentezler, bunların etkinliğini ve sınırlarını değerlendirir ve bu tehditlerin uluslararası ilişkilere yönelik teorik sonuçlarını araştırır.

8.1 Analiz bulgularının bütünleştirilmesi

8.1.1. Mevcut stratejik savunma politikalarının etkinliği

Analiz, ülkelerin siber tehditleri hafifletmek için teknolojik, hukuki ve diplomatik stratejilerin bir kombinasyonunu benimseyerek çok yönlü bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu stratejilerin etkinliği, devletlerin siber olayları tespit etme, caydırma ve yanıtlama kapasitesinde artış olarak belirgindir. Örneğin, gelişmiş siber güvenlik teknolojilerinin ve tehdit istihbaratı sistemlerinin uygulanması, devletlerin siber tehditleri proaktif bir şekilde tanımlama ve etkisiz hale getirme yeteneğini önemli ölçüde artırmıştır (Nye, 2016: 68).

Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeyde hukuki çerçevelerin ve politikaların geliştirilmesi, siber alandaki kabul edilebilir davranışları tanımlamada kritik bir rol oynamış ve siber savunma alanında daha organize ve işbirlikçi bir yaklaşıma katkıda bulunmuştur (Tikk vd., 2010: 104). NATO ve BM gibi organizasyonların çabalarıyla görülen uluslararası işbirliği, en iyi uygulamaların, kaynakların ve istihbaratın paylaşılmasını kolaylaştırarak siber tehditlere karşı kolektif savunma mekanizmalarını güçlendirmiştir (Valeriano ve Maness, 2018:129).

8.1.2. Mevcut stratejik savunma politikalarının sınırlılıkları

Bu ilerlemelere rağmen, birçok sınırlılık devam etmektedir. Siber tehditlerin dinamik ve değişken doğası, mevcut savunma politikaları için önemli bir zorluk oluşturmakta ve genellikle hızlı teknolojik ilerlemeler ve siber rakipler tarafından kullanılan yenilikçi taktiklerle başa çıkmada zorlanmaktadır (Lin, 2017: 520-522). Atıf sorunu, siber alanın anonimliği nedeniyle faili tanımlamayı ve sorumluları hesap vermeye zorlamayı zorlaştırarak misilleme önlemlerinin oluşturulmasını ve uygulanmasını karmaşıklaştıran kritik bir engel olarak kalır (Buchanan, 2016, 123).

Dahası, dijital altyapıya dayanma, enerji, finans ve sağlık gibi kritik sektörlerin siber saldırılarla önemli ölçüde etkilenme riski taşıyan içsel zayıflıklar yaratmaktadır. Uluslararası toplum, siber alanı yöneten normlar ve düzenlemeler konusunda fikir birliğine varmada zorluklarla karşılaşmakta olup, bu durum dijital alandaki egemenlik, özgürlük ve güvenlik konularındaki farklı ulusal çıkarları ve perspektifleri yansıtmaktadır (Klimburg, 2017: 357).

8.2. Uluslararası ilişkilerde teorik sonuçlar

Siber tehditlerin uluslararası güvenlikte merkezi bir endişe olarak ortaya çıkması, Uluslararası İlişkiler alanı için önemli teorik sonuçlar doğurmaktadır. Bir realizm perspektifinden bakıldığında, siber tehditler uluslararası sistemin anarşik doğasını vurgulamakta ve devletlerin başlıca endişesinin hayatta kalma ve güç biriktirme olduğunu göstermektedir. Siber alan, devletlerin güvenliklerini ve etkilerini artırmak amacıyla siber casusluk, sabotaj ve savaşta yer aldığı yeni bir alan haline gelmiştir (Mearsheimer, 2014: 82).

Öte yandan, liberal teoriler, siber tehditlerle başa çıkmada işbirliği ve kurum oluşturmanın potansiyelini vurgular. Siber uzayın bağlantılı doğası, karşılıklı güvenliği sağlamak için işbirliği

çabalarını gerektirir ve siber uzayda normların ve işbirliğinin geliştirilmesinde uluslararası rejimlerin, anlaşmaların ve kuruluşların önemini gösterir (Keohane ve Nye, 1998: 84-85).

Yapısalıcı yaklaşımlar, normların, kimliklerin ve fikirlerin devlet davranışını siber uzayda şekillendirmedeki rolünü vurgular. Sorumlu devlet davranışı, siber caydırıcılık ve uluslararası hukukun siber uzayda uygulanabilirliği etrafında normların geliştirilmesi, siber tehditlerin ve yanıtların sosyal yapılandırmasını yansıtır ve devletlerin bu zorlukları nasıl algıladığı ve bunlarla nasıl başa çıktığı üzerinde etki yapar (Wendt, 1992: 391-395).

Sibertehditlerin yükselişi, uluslararası güvenlik ve uluslararası sistemde devlet davranışını ve etkileşimleri anlamaya çalışan teorik çerçeveler için derin sonuçlar doğurmaktadır. Mevcut stratejik savunma politikalarının belirli alanlarda etkili olduğunu göstermesine rağmen, devam eden uyum ve yenilik gerektiren önemli sınırlılıklarla karşı karşıyadır. Uluslararası ilişkilerdeki siber tehditlerin teorik sonuçları, siber uzayın çatışma ve işbirliği alanı olarak karmaşıklığını vurgular ve teknoloji, siyaset ve hukuk arasındaki etkileşimin incelikli bir anlayışını gerektirir. Siber tehditlerin ortaya çıkardığı zorlukların üstesinden gelmek, dijital alandaki etkileşimlerin kapsamlı bir anlayışıyla bilgilendirilen uluslararası toplumun birleşik çabalarını gerektirecektir.

9. Genel Değerlendirme

Siber tehditlerin ortaya çıkışı, uluslararası güvenliği çevreleyen manzarayı ve savunma politikası formülasyonunun karmaşık süreçlerini tartışmasız bir şekilde değiştirdi, böylece hem ayırt edici zorluklar hem de küresel topluluğun bir bütün olarak gezinmesi için umut verici fırsatlar sunmaktadır. Kapsamlı soruşturma, siber tehditlerin çok yönlü ve karmaşık doğasının altını çizerek, yalnızca ulusal güvenliği değil, aynı zamanda on yıllardır kurulan uluslararası güvenlik çerçevelerini de baltalama ve tehlikeye atma potansiyellerini vurgulamıştır. Siber tehditlerin doğal anonimlikleri, hızlı yürütülmeleri ve geleneksel coğrafi sınırlara açık bir şekilde göz ardı edilmesiyle karakterize edildiğini kabul etmek önemli olsa da, bu tehditlerin uzun süredir güvenilen mevcut stratejik savunma çerçevelerinin etkinliği önünde önemli engeller oluşturduğunu kabul etmek de aynı derecede önemlidir. Siber savunmaya yönelik mevcut yaklaşımların etkinliği, siber tehditlerin hızlı evrimi, saldırıların faillerine atfedilmesindeki karmaşıklıklar ve modern toplumların bağlı olduğu dijital altyapıya doğal olarak bulunan güvenlik açıkları tarafından sıklıkla engellenmektedir.

Siber tehditlerle ilgili ulaşılan bu bulguların sonuçları sadece teknik düşüncelerin çok ötesine uzanmakla birlikte, jeopolitik etkileşimleri, uluslararası yasal çerçevelerin evrimini ve karmaşık bir dünyada düzeni ve istikrarı korumayı amaçlayan küresel yönetim yapılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Hızla gelişen bu ortamda, siber uzay, devletlerin ulusal çıkarlarını ve hedeflerini korumaya çalışırken casusluk, sabotaj ve bilgi savaşı dahil olmak üzere çeşitli faaliyetlerde buldukları yeni bir güç ilişkileri alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu gerçeklik, endişe verici bir oranda çoğalmaya devam eden siber tehditlerin dinamik ve çok yönlü doğasına etkili bir şekilde karşı koymak için tasarlanmış tutarlı ve öngörücü savunma stratejilerinin formüle edilmesi için acil gerekliliğin altını çiziyor.

Uluslararası işbirliğini teşvik etmek ve savunma çerçevelerini geliştirmek için öneriler açısından, bu yaygın siber tehditlere sağlam bir yanıt sağlamak için birkaç kritik adım atılmalıdır. İlk olarak, tehdit istihbaratının, en iyi uygulamaların ve teknolojik çözümlerin yayılmasını kolaylaştırmak ve devletler ile özel sektör arasındaki boşluğu işbirlikçi bir şekilde kapatmak için daha dayanıklı ve sofistike platformların oluşturulması zorunludur. Bu tür işbirlikçi çabalar, ilgili tüm paydaşlar arasında güven ve karşılıklılık ortamını teşvik etmek için açık protokollerin

yönetimini de denetlemesi gereken uluslararası kuruluşlar tarafından aktif olarak teşvik edilmeli ve kolaylaştırılmalıdır.

Ayrıca, siber tehditlerin yarattığı acil zorlukların üstesinden gelmek için siber uzayda devlet davranışını yöneten uluslararası normları formüle etme ve kodlama çabaları hızlandırılmalıdır. Bu çaba, mevcut uluslararası hukukun siber alan içindeki uygunluğunu netleştirmeyi ve bu alanda ortaya çıkan çatışmalarla yüzleşirken bir fikir birliği duygusunu teşvik etmeyi amaçlayan siber diplomasi alanını kapsar. Ek olarak, teknolojik açıdan az gelişmiş ülkelerin siber savunma yeteneklerini güçlendirmeyi amaçlayan girişimler gecikmeden uygulanmalıdır. Bu, dijital uçurumu kapatmaya ve tüm uluslar için daha adil bir küresel güvenlik ortamını teşvik etmeye yardımcı olmak için gerekli teknik yardım, kapsamlı eğitim ve gerekli kaynakları sağlamayı gerektirebilir.

Devlet kurumları ve özel sektör kuruluşları arasındaki ortaklıklar, özel işletmelerin siber güvenlik ortamında oynadığı kritik rolden yararlanmak için önemli ölçüde genişletilmelidir. Bu işbirlikleri stratejik olarak kritik altyapının dayanıklılığını artırmaya, siber savunma teknolojilerinde yeniliği teşvik etmeye ve ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan siber olaylara hızlı ve etkili yanıtlar sağlamaya yönelik olmalıdır. Son olarak, siber güveni artırmayı amaçlayan önlemler, siber uzayda ortaya çıkabilecek tırmanma ve çatışma risklerini azaltmak için düşünceli bir şekilde tasarlanmalı ve sistematik olarak uygulanmalıdır. Bu, kriz iletişim mekanizmalarının kurulmasını, devletler arasında genellikle “yardım hatları” olarak adlandırılan doğrudan iletişim kanallarının oluşturulmasını ve giderek daha tartışmalı olan bu alanda istikrar ve barışı sağlamak için siber yeteneklerin kullanımını yöneten karşılıklı kısıtlama anlaşmalarını içerebilir.

İleriye dönük araştırma yollarıyla ilgili olarak, hızla ilerleyen siber tehditler alanı, bu çok yönlü konuların yetkin bir şekilde anlaşılmasını geliştirmek ve bunları zamanında etkin bir şekilde ele almak için gerekli olan sürekli araştırma ve incelemeyi gerektirir. Siber caydırıcılık kavramı ile ilgili olarak, siber uzay bağlamında uygulanabilen çeşitli caydırıcılık çerçevelerinin fizibilitesini ve genel etkinliğini sistematik olarak araştırmak ve aynı zamanda siber tehditlerin benzersiz özelliklerini ve ilgili zorlukları göz önünde bulundurmak, tespit edilebilirliğin inceliklerini ve kullanılabilir misilleme mekanizmalarını belirgin bir şekilde içeren ilgili zorlukları da dikkate almak büyük önem taşıyacaktır. Ayrıca, hem siber güvenlik önlemlerini hem de uluslararası ilişkileri önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahip yapay zeka, kuantum hesaplama ve blok zinciri gibi ileri teknolojilerin ortaya çıkmasıyla ilgili sonuçların kapsamlı bir değerlendirmesini yapmak çok önemlidir ve bu dönüştürücü teknolojilerin oluşturduğu potansiyel risklerin ve siber savunmayı proaktif bir şekilde güçlendirmek için yarattıkları fırsatların işbirlikçi bir değerlendirmesini gerektirir.

Siber normların ve yönetişimin oluşturulması söz konusu olduğunda, dijital alandaki davranışa rehberlik etmek için çok önemli olan uluslararası siber normların formülasyonu, benimsenmesi ve pratik uygulamasında yer alan süreçlere odaklanan kapsamlı araştırmalara acil bir ihtiyaç vardır. Bu araştırma hattı, bu tür normların yaratıldığı karmaşık süreçleri, çeşitli paydaşların bu standartları şekillendirmede oynadığı önemli rolü ve bu yerleşik normların giderek karmaşıklaşan siber alan arenasında devletlerin davranışı ve davranışları üzerindeki daha geniş etkilerini araştırabilir. Siber çatışma ve uluslararası hukukun kesişimi ile ilgili olarak, genellikle belirsizlik ve belirsizlik ile karakterize edilen siber çatışmaların yarattığı zorluklara uluslararası hukukun geleneksel ilkelerinin uygulanmasında ortaya çıkan sayısız karmaşıklık ele almak zorunludur. Bu inceleme, gezinilmesi gereken zorlu eşiklerin, sürdürülmesi gereken orantılılık

ve ayrımcılık ilkelerinin ve genellikle benzersiz zorluklar ve düşünceler sunan farklı siber uzay bağlamında geleneksel insan hukukunun genel uygunluğunun kapsamlı bir incelemesini içerir.

Siber güvenliğin sosyo-politik boyutları, araştırma çerçevesinin siber güvenlikle iç içe olan sosyo-politik yönleri kapsayacak şekilde genişletilmesini ve böylece siber tehditler ile gizlilik, insan hakları ve sosyal adalet gibi kritik konular arasındaki dinamik etkileşimleri araştırmayı gerektirir. Bu, çeşitli siber operasyonların sivil nüfus üzerindeki etkilerinin kapsamlı bir analizini ve siber uzayın karmaşık ve genellikle belirsiz manzarası içindeki devlet eylemlerinin etik sonuçlarını içerir.

Siber tehditlerin artan yaygınlığı ve tırmanması, uluslararası güvenlik ve ilgili politika yanıtlarının oluşturulması için çok önemli bir kavşak anlamına gelir ve bu zorlukları titizlikle ve kararlılıkla ele almanın aciliyetini vurgulamaktadır. Bu çok yönlü tehditlerin etkili bir şekilde üstesinden gelmek, teknoloji, politika ve hukuk arasında var olan karmaşık ve karmaşık etkileşimlerin derin bir şekilde anlaşılmasına sağlam bir şekilde kök salması gereken küresel toplumun uyumlu ve birleşik bir çabasını gerektirir. Siber savunma için çok yönlü ve bütünsel bir stratejiyi benimserken, aynı anda uluslararası işbirliğini teşvik ederek ve yenilikçi araştırma alanlarını takip ederek, küresel toplumun dijital çağın yarattığı engelleri aşma şansı çok daha yüksektir. Sonuç olarak oluşturulacak kolektif çaba, gelecek nesillere miras bırakılabilecek barışçıl ve istikrarlı bir siber alan geliştirmeyi ve herkes için güvenli ve müreffeh bir dijital ortam sağlamayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Abbate J, 1999 *Inventing the Internet* (MIT Press, Cambridge, MA).
- Adegbite, A.O., Akinwolemiwa, D.I., Uwaoma.P.U., Kaggwa, S., Akindote O.J., Dawodu,S.O., (2023). Review of cybersecurity strategies in protecting national infrastructure: perspectives from the usa. *Computer science ve IT research journal*, V olume 4, Issue 3, 200-219.
- Andrey, S. (2023). 10. Russia’s participation in multistakeholder diplomacy for cybersecurity norms. *Building an International Cybersecurity Regime*, (Ed.)Ian Johnstone, Arun Sukumar and Joel Trachtman, Monograph Book,
- Apruzzese, G., Laskov, P., Montes de Oca, E., Mallouli, W., Brdalo Rapa, L., Grammatopoulos, A. V., ve Di Franco, F. (2023). The role of machine learning in cybersecurity. *Digital Threats: Research and Practice*, 4(1), 1-38.
- Archick. K. (2005). *Cybercrime: The Council of Europe Convention*, Law, Political Science, Computer Science,
- Brundage, M., Avin, S., Clark, J., Toner, H., Eckersley, P., Garfinkel, B., ... ve Amodei, D. (2018). The malicious use of artificial intelligence: Forecasting, prevention, and mitigation. *arXiv preprint arXiv:1802.07228*.
- Buchanan, B. (2016). *The Cybersecurity Dilemma: Hacking, Trust, and Fear Between Nations*. Oxford University Press.
- Buchanan, B. (2020). *The Hacker and the State: Cyber Attacks and the New Normal of Geopolitics*. Harvard University Press.
- Burton, J., (2015). NATO’s cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation, *Defence Studies*, 15/4, Routledge, 297-319.
- Chen, L., Chen, L., Jordan, S., Liu, Y. K., Moody, D., Peralta, R., ... ve Smith-Tone, D. (2016). *Report on post-quantum cryptography* (Vol. 12). Gaithersburg, MD, USA: US Department of Commerce, National Institute of Standards and Technology.
- Chesterman, S. (2020). Artificial intelligence and the limits of legal personality. *International ve Comparative Law Quarterly*, 69(4), 819-844.
- Clarke, R. A., ve Knake, R. K. (2010). *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. HarperCollins.
- Clarke, R. A., ve Knake, R. K. (2019). *The Fifth Domain: Defending our country, our companies, and ourselves in the age of cyber threats*. Penguin Press.
- Clough, J. (2012). The Council of Europe Convention on Cybercrime: Defining ‘Crime’ in a Digital World. *Crim Law Forum* 23, 363–391
- Council of Europe. (2001). *Convention on Cybercrime*.
- Creemers, R. (2023). 6. The Chinese Conception of Cybersecurity: A Conceptual, Institutional and Regulatory Genealogy. *Journal of Contemporary China*, 33(146), 173–188.
- Cybersecurity Law of the People’s Republic of China. (2017). National People’s Congress of the People’s Republic of China.
- Cybersecurity, C. I. (2018). Framework for improving critical infrastructure cybersecurity. URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.4162018>.
- Cybersecurity, U. S. (2021). Infrastructure Security Agency (CISA). *GE Aestiva and Aespire Anesthesia (Update A)*. <https://us-cert.cisa.gov/ics/advisories/icsma-19-190-01>.
- François, Delerue. (2019). Attribution to State of Cyber Operations Conducted by Non-State Actors.
- Denning, D. E. (2011). Cyber conflict as an emergent social phenomenon. In *Corporate hacking and technology-driven crime: Social dynamics and implications* (pp. 170-186). IGI Global.
- European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). (2020). ENISA Threat Landscape 2020.
- Farwell, J. P., ve Rohozinski, R. (2011). Stuxnet and the future of cyber war. *Survival*, 53(1), 23-40.

- Floridi, L., ve Taddeo, M. (2016). What is data ethics?. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 374(2083), 20160360.
- Ferent, D.A ve Preja, C. (2023), NATO's involvement in cyber defence, *Intelligence Info*, 2:1, 189-193.
- Gercke, M. (2012). Hard And Soft Law Options in Response to Cybercrime: How to weave a more effective net of global responses. *Computer law review international*, 13(3), 78-87.
- Healey, J. (2012). *A Fierce Domain: Conflict in Cyberspace, 1986 to 2012*. Cyber Conflict Studies Association.
- Henderson, C. (2015). "The United Nations and the regulation of cyber-security," Chapters, in: *Research Handbook on International Law and Cyberspace*, chapter 22, 465-490.
- Jason, D., Jolley., Jason, D., Jolley. (2019). Attribution, state responsibility, and the duty to prevent malicious cyber-attacks in international law.
- Karnouskos, S. (2011, November). Stuxnet worm impact on industrial cyber-physical system security. In *IECON 2011-37th Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society* (pp. 4490-4494). IEEE.
- Kello, L. (2017). *The Virtual Weapon and International Order*. Yale University Press.
- Keohane, R. O., ve Nye Jr, J. S. (1998). Power and interdependence in the information age. *Foreign Aff.*, 77- 81-94.
- Lin, H. (2016). Attribution of malicious cyber incidents: from soup to nuts. *Journal of International Affairs*, 70(1), 75-137.
- Lin, H. (2017). Cyber Conflict and International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*, 94(886), 515-531.
- Luitel, P. (2024). Role of Non-State Actors in National Security. *Unity journal*, Vol.5, 57-75.
- Lucas, G. R. (2017). *Ethics and cyber warfare: the quest for responsible security in the age of digital warfare*. Oxford University Press.
- Margulies, P. (2013). Sovereignty and cyber attacks: Technology's challenge to the law of state responsibility. *Melbourne Journal of International Law*, no:155, vol.14, pp.496-522.
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*. Updated Edition. W. W. Norton ve Company.
- Mittelstadt, B. (2019). AI ethics – too principled to fail? *SSRN Electronic Journal*.
- Mosca, M. (2018). Cybersecurity in an era with quantum computers: Will we be ready?. *IEEE Security ve Privacy*, 16(5), 38-41.
- Muzhanova, T., Lehominova, S., Shchavinsky, Y., Yakymenko, Y., (2024). Main approaches and directions of development of european union cyber security policy, *Cybersecurity Education Science Technique*, 4(24):133-149.
- NATO. (2016). *Warsaw Summit Communiqué*. NATO Official Website
- Nye, J. S. (2010). *Cyber Power* (pp. 1-24). Cambridge: Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs.
- Nye Jr, J. S. (2016). Deterrence and dissuasion in cyberspace. *International security*, 41(3), 44-71.
- Paris Peace Forum. (2018). *Paris Call for Trust and Security in Cyberspace*.
- Pauletto.C. (2020). Information and telecommunications diplomacy in the context of international security at the United Nations. *Transforming Government: People, Process and Policy*, Vol. 14 No. 3, pp. 351-380
- Proakis, J. G. (2008). *Digital Communications*. McGraw-Hill, Higher Education.
- Renda, K. (2022). The development of eu cybersecurity policy: from a coordinating actor to a cyber power?. *Ankara Avrupa çalışmaları dergisi*, Cilt:21, No:2 (Yıl: 2022), s. 467-495.
- Rid, T. (2012). Cyber War Will Not Take Place. *Journal of Strategic Studies*, 35(1), 5-32.
- Rid, T., ve Buchanan, B. (2015). Attributing cyber attacks. *Journal of Strategic Studies*, 38(1-2), 4-37.

- Romagna, M. (2020). Hacktivism: Conceptualization, Techniques, and Historical View. In: Holt, T., Bossler, A. (eds) *The Palgrave Handbook of International Cybercrime and Cyberdeviance*. Palgrave Macmillan.
- Satyanarayanan, M. (2017). The emergence of edge computing. *Computer*, 50(1), 30-39.
- Schmitt, M. N. (Ed.). (2013). *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge University Press.
- Segal, A. (2016). *The Hacked World Order: How Nations Fight, Trade, Maneuver, and Manipulate in the Digital Age*. PublicAffairs.
- Shemakov, R. (2019). *The Morris Worm: Cyber Security, Viral Contagions, and National Sovereignty*.
- Singer, P. W., ve Friedman, A. (2014). *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.
- Singer, P. W. (2015). Stuxnet and its hidden lessons on the ethics of cyberweapons. *Case W. Res. J. Int'l L.*, 47, 79.
- Stepanova, M.N. (2024). Information security in the legal field: strategies for legal regulation and protection of cyberspace. *Law Research Journal*, Vol.1, No:2, 91-101
- Sujayraj, S. (2019). Classification of Cyber Attacks and its Associated Laws. *Journal of emerging technologies and innovative research*, 6(2), 289-298
- Taddeo, M., ve Floridi, L. (2018). Regulate artificial intelligence to avert cyber arms race. *Nature*, 556, 296-298.
- Taylor, L., Floridi, L., ve Van der Sloot, B. (Eds.). (2016). *Group privacy: New challenges of data technologies* (Vol. 126). Springer.
- Tikk, E., Kaska, K., ve Vihul, L. (2010). "International Cyber Incidents: Legal Considerations". NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence.
- United Nations General Assembly. (2015). *Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security*.
- Valeriano, B., ve Maness, R. C. (2018). *Cyber War versus Cyber Realities: Cyber Conflict in the International System*. Oxford University Press.
- Waqas, A. (2024). Digital Terrorism: The Emerging Threat of Behavioral Manipulation in the Digital Age. *Journal of Digitainability, Realism ve Mastery*,
- Walker S, Tennant I. Cybercrime, the United Nations, Prospects, and Challenges for International Co-operation. In: Ishikawa T, Kryvoi Y, eds. *Public and Private Governance of Cybersecurity: Challenges and Potential*. Cambridge University Press; 2023:69-102.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Zhu, L. ve Chen, W. (2022). 5. Chinese Approach to International Law with Regard to Cyberspace Governance and Cyber Operation: From the Perspective of the Five Principles of Peaceful Co-existence. *Baltic yearbook of international law*,

Marka Nefreti: 2010-2023 Yılları Arasındaki Wos Makalelerinin Bibliyometrik Analizi

Brand Hate: A Bibliometric Analysis Of Wos Articles Between 2010-2023

Özcan ÖZBİLEK¹

Öz

Marka nefreti olumsuz duygular arasında markalar için en zararlı olan duygulardandır. Gelişen iletişim olanaklarıyla birlikte marka nefretinin kolayca ve hızlı biçimde yayılabilmesi sonucu şirketlerin bir kâbusu yaşamasına sebep olabilir. Bu çalışma, 2010-2023 yılları arasındaki marka nefretini ele alan çalışmalarını bibliyometrik analiz tekniği ile Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan makalelerin incelenmesinden oluşmaktadır. Bu amaçla R tabanlı Bibliyometrik analiz yazılımı ile çalışmalar, başlıkları, yazarlar, ülkeler, anahtar kelimeler ve diğer farklı parametreler üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Yine bu çalışmaların yazarları ve yazarların çalıştığı ülkeleri, üniversiteleri ve yayın yaptıkları dergileri ve yazarların birbirleriyle kurdukları ağları ve iş birlikleri de analizde yer almaktadır. 2010-2023 yılları arasında özellikle marka nefreti konusunda yapılan çalışmaların ve yayınların sayısındaki artış, literatürde bu konuya verilen ağırlığın, önemin giderek arttığını göstermektedir. Bu çalışmada çıkan bulgulardan birisi de bu konuyla yapılan ilk çalışmaların marka nefretini anlamaya yönelik çalışmalardan oluşurken (öncül-sonuçlarla ilgili), marka nefretiyle ilgili son yapılan çalışmalarda ise marka nefretinin farklı boyut, sektör ve ülkelerde yapılan çalışmaların karşılaştırmalarından oluşmaktadır. Marka nefreti marka ve tüketici ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların dikkatini daha fazla çekmeleri konuya kuş bakışı yapmak isteyen, marka nefretinde daha kenarda kalmış olan araştırma alanlarını belirlemeye yönelik fikir sağlaması bu çalışmanın literatüre ve araştırmacılara yaptığı katkılardandır.

Anahtar kelimeler: Marka nefreti, Marka, Bibliyometrik analiz, Web of Science (WoS)

Jel Kodları: M30, M31, I30

Abstract

Brand hatred is one of the most harmful emotions for brands among negative emotions. With the developing communication opportunities, brand hatred can spread easily and quickly, which can cause companies to experience nightmares. This study employs bibliometric analysis to examine the literature on brand hatred published between 2010 and 2023. The analysis is based on the Web of Science (WoS) database, which contains the full text of articles indexed in the Web of Science. In order to achieve this objective, a bibliometric analysis was conducted using the R-based software, which involved a comprehensive examination of the titles, authors, countries, keywords, and other relevant parameters. Furthermore, the authors of these studies, the countries in which they work, their universities and the journals in which they publish, along with the networks and collaborative relationships they have established with other researchers, are also subject to analysis. The increase in the number of studies and publications on brand hatred between 2010 and 2023 shows that the weight and importance given to this topic in literature is gradually increasing. One of the findings of this study is that while the first studies on this topic consisted of studies aimed at understanding brand hatred (antecedents-consequences), the most recent studies on brand hatred consist of comparisons of brand hatred in different dimensions, sectors and countries. The fact that brand hatred is attracting the attention of brand and consumer researchers is one of the contributions of this study to literature and to researchers wishing to take a bird's eye view of the subject and to provide ideas for identifying areas of research that are more marginalized in brand hatred.

Keywords: Brand Hate, Brand, Bibliometric analysis, Web of Science (WoS)

Jel Codes: M30, M31, I30

1 Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, ozcanozbilek54@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2492-9116>, <https://ror.org/04ttnw109>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 11.05.2024– Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.09.2024

Atıf için: Özbilek Ö., “Marka Nefreti: 2010-2023 Yılları Arasındaki Wos Makalelerinin Bibliyometrik Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2024;23(92):21-47

<https://doi.org/10.17755/esosder.1481882>

Lisans: CC BY-NC 4.0

GİRİŞ

Duygular olmadan hayatı hayal etmek zordur. Duygular için yaşarız, bize zevk veren neşeli anları yaşatacak koşulları yapılandırır ve duygular sayesinde hayal kırıklığına, üzüntüye veya acıya yol açacak durumlardan kaçınılırız. Duygular bazıları için hayatta kalma mücadelesinin bir parçası olarak evrimleşen bedensel tepkiler iken diğerleri için duygular, bedensel tepkiler beyin tarafından “algılandığında” ortaya çıkan zihinsel durumlardır. Başka bir görüşe göre ise duygular bedensel tepkiler ve bir durumun çevresel unsurlarıdır. Aslında duygular tamamen beynin içinde gerçekleşen olgulardır (Ledoux, 1998: 22).

Olumlu duygular tüketicilerin markayı satın almasını, sevmesini ve onunla yakınlık kurmasını sağlarken, olumsuz duygular tüketicileri belirli bir markadan uzaklaştıran ve satın almasını engelleyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Kumar vd., 2023: 763). Olumsuz duygular, markalar için en uç noktaya gelinceye kadar pek dikkate alınmaz, sorun olarak görülmezler. Yine bu sebeple pazarlama akademik yazınında ve markalar açısından olumsuz duygular yeni yeni daha fazla önem verilmeye başlansa ve daha fazla araştırma alanında öne çıksalar da yine de olumlu duygular kadar gereken önem verilmemiştir (Zarantonello, 2016: 11; Hegner, 2017: 13; Fetscherin, 2019: 116).

Olumsuz duygular, tüketicileri hatırı sayılır şekilde etkileyebilme gücüne sahiptir. Bunda insanların hayatta kalma, var olma amacının diğer her şeyden önemli olması ve bunun insanların zarardan kaçınma eğilimi olarak öne çıkmasından ileri gelmektedir. Bu yüzden insanlar olumsuz olayları, olumlu olanlardan daha fazla hatırlama eğilimindedir (Curina vd., 2020: 2). Sosyal medyanın gelişmesi ve yaygınlaşması sonucu tüketici şikayetlerinde ve marka karşıtı davranışlarda önemli bir artış gözlemlenmiştir (Sharma, Jain, Gupta, 2022: 652). Sosyal ağlarda ve tüketici forumlarında yapılan bu olumsuz paylaşımlar milyonlarca kişiye ulaşabilmekte bunun sonucu olarak markaların müşteri kaybetmesine, finansal olarak kayıplarına ve zarar etmelerine sebep olabilmektedir (Zhang ve Laroche, 2020: 392).

Örneğin 2008 yılında Kanadalı şarkıcı David Carrol uçağın kargo bölümünde kırılan gitarının tamir masrafı için 1200\$’lık tamir masrafını ödemeyen United Airlines (U.A.) müşteri hizmetlerinden gerekli karşılığı alamaması sonucu United Airlines için yaptığı intikam şarkısı online video platformu youtube’da milyonlarca izlenmeyle trend olmuş ve sonrasında ise U.A. hisselerinde düşüşe, U.A.’ın 180 milyon dolar maddi zarara uğramasına ve de itibar kaybına sebep olmuştur (Özbilek ve Okutan, 2020: 164).

Marka nefreti sinsi bir kanser hastalığı gibi ortaya çıkmadan önce ister tüketici şikayeti olsun isterse tüketicilerden gelen olumsuz geri bildirimler, tüketici şikayetleri şeklinde belirtiler verse de markalar/şirketler bunu dikkate almazlar. Ta ki markalara/şirketlere tüketicilerden çok büyük tepki ve devamında gelen müşteri kayıpları sonucu, satışlarındaki düşüş ve karlılıklarındaki azalmaya yada oluşan bir kaza sonucu resmi hükümet yetkilileri tarafından yapılan soruşturma ve bunun medyaya yansımaya kadar. Aslında marka nefreti tüketicilerin marka ile yaşadıkları maddi yada maddi olmayan bir durum karşısında aktif yada pasif şekilde markaya karşı tutum/tavır ve davranışlarından meydana gelen kıvılcımken önlenebilen bir olgudur (Kucuk, 2018: 431-432).

Özbilek (2024) tarafından yapılan WoS (Web Of Science)’ta veritabanında bulunan olumsuz duygularla ilgili 180 makale üzerinden yapılan bibliometrik araştırmada marka nefreti kelimesi olumsuz duygular içinde en fazla geçen ikinci kelime tematik haritalarda marka nefreti ve yapay zeka ile birlikte gelecekte gelişmesi muhtemel-niş konular bölümünde olduğu araştırma sonucu ortaya çıkması da marka nefretinin ilerde daha fazla ön olana çıkacağına dair çarpıcı

bir sonuç olarak görülebilir (Özbilek, 2024: 373-380). Marka nefreti üzerine yeni başlayan literatürdeki büyük bir boşluk, bu fenomenin gelişmesine yol açan faktörlerin tanımlanması ve pazarlama alanında diğer konularla ilişkilerinin araştırılmasını gerektirmektedir (Roy, Sharma, Bose ve Singh, 2022: 1294).

Bu çalışmada marka nefreti ile ilgili yapılmış olan bu çalışmalarını genel bir mercek altına alınmaya çalışılarak bu alandaki hem genel çerçeve ortaya koyulmaya çalışılmış, yine yapılan analiz sonuçlarına göre gelecekte bu alanda gelişebilecek niş alanlar belirlenmeye çalışılarak, hem de bu alanda araştırma yapacak araştırmacılara bir bakış açısı kazandırma amacını taşımaktadır.

1. Marka Nefreti

Nefret ve aşk, temelde aynı kaynaktan, yani duygulardan türemiştir. Her ikisi de belirli bir duygusal yoğunluğa ve belirli bir anın duygusal zirvesine sahip olmalarına rağmen, nefret ve aşk bir mıknaşın iki zıt kutbu gibi karşıt uçlarda yer alır. Aşk, bu anlık duygusal zirvede tutkulu ve sıklıkla cinsel bir arzuyu ifade eder. Duygusal derinlik ise zamana bağlı olarak gelişeceğinden, romantik yoğunluğun ötesine geçer. Duygusal derinlik için dış değişimler önemlidir; bu derinlik, tanıdıklık, istikrar ve gelişim açısından daha büyük bir öneme sahiptir. Hem kalıcı sevgide hem de kalıcı nefrette yoğunluk önemli bir özelliktir; kalıcı duygularda, yoğunluk azalırken, derinlik artar (Ben-Ze'ev, 2018: 323).

Nefret duygusu diğer duygulardan farklı bir doğaya sahiptir. Bu benzersizliği, ayrı bir duygu olarak diğer ilgili duygularla olan ayrımı ve örtüşmesiyle ilgilidir. Örneğin, intikam da nefret gibi belirli bir hedefe yönelik önemli bir duygu olmasına rağmen, nefret ve intikamın hedefleri farklıdır. Nefret daha soyut bir amaca sahiptir; bu da nefret nesnesini ortadan kaldırmak veya yok etmektir. İntikam ise, kendisine acı çektiren kişilere veya olaylara daha doğrudan bir bağlantı gösterir (Fischer, 2018: 325).

Bazı araştırmacılar, nefret kavramını basitçe bir duygu olarak tanımlarken, diğerleri bazıları nefreti daha genel, olumsuz bir değerlendirme olarak kavramsallaştırır ve genellikle sevgiyle karşılaştırırlar. Gernelde nefret öfkeyle ilgili duyguların bir alt türü olarak kabul edilir. Bazı araştırmacılar nefreti, öfke ve korkunun veya öfke, tiksinti ve küçümsemenin bir bileşimi olduğu şeklinde veya öfke, iğrenme, küçümseme ve kıskançlıktan meydana gelen bir korku bileşeni şeklinde görür (Rempel ve Burris, 2005: 301).

Tüketiciler satın aldıkları ürünlerde kusur küçük olduğunda ve ürünü güvenle kullanmaya devam etmek mümkün olduğunda, kusuru mükemmel işleyen bir ürünün referans noktasından sapma olarak değerlendirebilir ve olumsuz duygular yaşayabilirler. Buna karşılık, kritik bir motor arızası olan bir araç gibi kusur ciddi olduğunda, tüketicilerin odak noktası duygusal kaygılardan (bağlanma) güvenlik/finansal kaygılara kayabilir. Tüketicilerin ürün kusurlarıyla karşılaştıklarında yaşadıkları en yaygın duygulardan biri öfkedir. Özellikle öfkenin, tüketicilerin bir ürün kusuruyla karşılaştıklarında yaşayabilecekleri en tipik olumsuz duygudur yine öfke, markadan ayrılma ve satın alma yerlerinin değiştirilmesi dahil olmak üzere bir dizi tüketici sonucuyla ilişkilendirilmiştir (Wei vd., 2023: 1028).

Motivasyon işlevi bağlamında incelendiğinde ise duyguların, hedefe yönelik davranışları teşvik ettiği söylenebilir. Literatürde, tüketicilerde bir markaya karşı hissedilen güçlü olumsuz duyguların doğrudan markaya yönelik eylemlere dönüşebileceği ileri sürülmüştür. Örneğin, bir markaya kızan bir tüketici, şikâyet etme veya markaya zarar veren bir kampanya başlatma olasılığı daha yüksektir (Khatoon ve Rehman, 2021: 72).

Yine yapılan araştırmalarda olumsuz duygunun risk almaya yol ağtığı daha fazla desteklemektedir. Yapılan bir araştırmada utanç verici bir deneyim bekleyen (ve bu beklentiyle bağlantılı olarak hoş olmayan duygusal durumlar bildiren) katılımcılar, ezici bir çoğunlukla düşük riskli, düşük getirili bir seçenek yerine yüksek riskli, yüksek getirili bir seçenek seğmişlerdir. Buna karşılılık, iyi bir ruh hali içine sokulan katılımcılar tam tersi bir tercih gösterme eğiliminde olduğu, kızgın katılımcıların ise kontrol katılımcılarından daha riskli seçenekleri seğtikleri bulunmuştur (Baumeister ve Leith, 1996: 1257).

Nefretin tanımında olduğu gibi, marka nefreti üzerine de araştırmacılar arasında kesin ve net bir tanım bulunmamaktadır. Bryson vd.(2013) marka nefretini, bir markaya karşı aşırı olumsuz bir duygusal tutum bileşeni olarak görürken; Zarantonello vd.(2016) marka nefretini, birden çok duygunun aktif ve pasif şekillerde birleşimi olarak tanımlamışlardır. Romani vd. (2011) ise marka nefretini, bir markaya karşı beğenmeme, küçümseme ve tikslenme duygularının bir kombinasyonu olarak kabul etmiştir.

Marka nefreti, satın alma öncesi veya satın alma sonrası tüketici beklentileriyle uyuşmayan sonuçlar nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklar sebebiyle, tüketicilerin yaşadıkları maddi veya manevi zararları giderebilme imkânı bulamamalarından kaynaklanan bir duygu olarak tanımlanabilir (Özbilek ve Okutan, 2020: 164).

Bununla birlikte marka nefretiyle ilgili yapılan ęalıřmalarda, farklı nefret düzeyleri arasındaki sınırların açıkęa akışkan-belirsiz olduğu, farklı seviyeler arasında örtüşmeye bağlı olduğu ortaya konmuştur (Bryson ve Atwall, 2019). Bu bağlamda markalar ve bağlı şirketleri tarafından yürütölen ahlaki dönüşümler tüketiciler tarafından nefret hikayeleri olarak nitelendirilir; ihlal ne kadar güçlü olursa ve belki de daha küçük düşürücü ve zarar verici olarak algılanırsa nefretinde o kadar güçlü olduğu görölmüştür (Romani, 2015). Öte yandan tüketiciler marka ve şirketler tarafından ihanete uğramış hissediyorlarsa, en sadık tüketicilerin en şiddetli nefretçiler haline gelebileceği (Fetscherin, 2019) ortaya konmuştur. Yine marka nefretinin aktif ve pasif şekilde olabileceği (Zarantonello,2016; Kucuk, 2016), nefret boyutlarının az, orta ve şiddetli biçimde olabileceği (Küçük, 2019; Zhang ve Laroche, 2020) ve bunların kendi aralarında oluşturacağı kombinasyonlardan ortaya çıkan beş farklı marka nefreti türü olduğuna atıf yapılmıştır (Kucuk, 2019; Fetscherin, 2019). Ayrıca marka intikamının azalırken marka kaçınmasının zamanla arttığını (Alba ve Lutz, 2013) gösteren araştırmalar mevcuttur.

Yine bu araştırmalarda kullanılan teorilerden bazıları ise Sternberg (2003) tarafından geliştirilen “Üçgen nefret teorisi” en fazla marka nefretiyle ilgili yapılan ęalıřmalarda kullanılan teorilerden olurken, onu Hirschman “Çıkış sesi teorisi” (1970) (Romani vd, 2015; Fetscherin, 2019; Zhang ve Laroche, 2020; Küçük 2008), “Bağlanma-kaçınma modeli” teorisi (Park ve diğerleri, 2013a; Alba ve Lutz, 2013), Tupes ve Christal (1992)’in “Beş büyük kişilik özelliği” teorisi (Küçük, 2019) takip etmektedir.

Dünyada marka nefretiyle ilgili ęalıřmaların yapıldığı sektörlerden bazıları “Akıllı telefonlar” (Jain ve Sharma, 2019), “Restoranlar” (İslam vd., 2019; İtani, 2020; Sarkar vd., 2021), “Lüks moda” (Romani vd. 2015; Pantano, 2021; Bryson ve Atwal, 2019; Kashif vd., 2021; Dawood ve Kashif, 2021), “Hazır Kahve Dükkanı” (Bryson ve Atwal, 2019), “Teknoloji” (Curina vd., 2020; Rodrigues vd., 2020) olarak sıralanabilir.

Marka nefretiyle ilgili Türkiye’de yapılan makalelere bakıldığında ise ilk konu hakkında yazılan makalenin Orten Tugrul, S. ve Taği, M. tarafından 2018 yılında yazılan “Construal level theory approach to mixed emotions of brand hate and brand love” isimli teorik makale olduğu,

ve en fazla konun hakkında makale yazan akademisyenler ise Çavuşoğlu, S. ve Demirağ, B. isimli akademisyenler olup toplamda marka nefretiyle ilgili 3'er tane birlikte yazılmış makaleleri ile marka nefreti literatürüne katkı sağlamıştır. Genelde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu nicel analiz tekniklerinden anketi kullanırken sadece 2 tane çalışma nitel analiz tekniği kullanılmıştır. Marka nefretinin öncüllerinde ise negatif geçmiş deneyimi sembolik uyumsuzluk, ideolojik uyumsuzluk ve negatif geçmiş deneyimi değişkenleri kullanılırken marka nefreti sonuçlarında ise marka kaçınması, marka öcü, negatif WOM, tekrar satınalma/ma niyeti gibi çeşitli değişkenler yapılan çalışmalarda test edilmiştir.

3. Yöntem

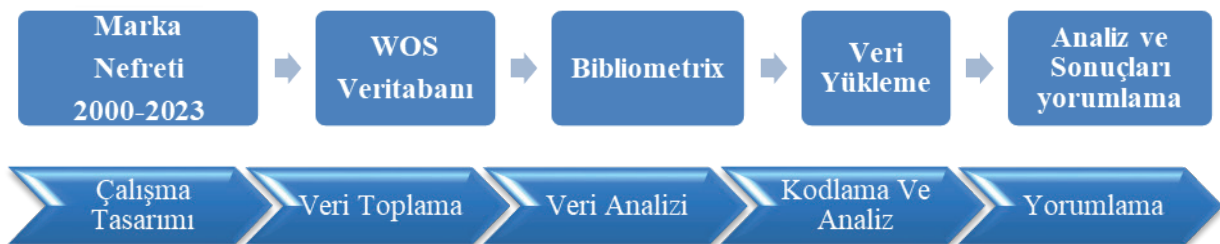
3.1 Bibliyometrik Analiz

Bibliyometrik analiz geçmişi 1890'lara kadar dayansa da bilim dünyasında etkin olarak kullanımı kazandırılması Pritchard (1969)'ın "Statistical Bibliography or Bibliometrics" makalesiyle olmuştur (Pritchard, 1969: 348; Sengupta, 1992: 75; Osareh, 1996:149). Bibliyometri tanımına baktığımızda ise, matematik ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim araçlarına uygulanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Pritchard, 1969: 349). Bu, bibliyometrinin yazılı iletişimin birbirine bağlı yönlerinin ölçülebildiği bir tür ölçüm tekniği olduğu anlamına gelir (Sengupta, 1992: 75).

Bibliyometri belirli bir bilgi alanına dayanmaz. Bilgi aktarım sürecine ait bilgi kalıplarını genel olarak ele alarak, bilimin gizli yapısının kilidini açmanın ve potansiyel olarak herhangi bir akademik alanda epistemik değerlerin ortaya çıkışını "göstermenin" anahtarını tutar: en üretken, en çok alıntı yapılan, en işbirlikçi, en çok yazarlar, gruplar, kurumlar ve ülkeler şeklinde eldeki veritabanından sıralama yapmaktadır (Bellis, 2009: 10).

3.2. Araştırma Modeli

Araştırma modeli Sistematik incelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri (PRISMA) bildirimini Page vd. (2021) ve Ariaa ve Cuccurullo (2017)'un Bibliyometrik analiz yönergeleri makalesi temel alınarak oluşturulmuştur. Ham verileri toplamak için Web of Science, Scopus dijital kitaplığından dışa aktarılan veri tabanları kullanılmıştır. Web of Science hakemli makalelerin en yetkili veritabanlarından. Araştırma çerçevesine dayanarak, analiz sorgusu aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli Marka Nefretinin Sistematik Bibliyometrik Literatür İncelemesi

Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri (PRISMA) bildirimini Page vd. (2021) analiz 5 aşamadan oluşmaktadır. Bu çalışma da buna göre dizayn edilmiş olup çalışmanın aşamaları ise şunlardır: 1.Çalışma tasarımı, 2.Veritoplama, 3.Veritoplama Programı Seçimi ve Veriyi Yükleme, 4.Analiz, 5.Yorumlama analiz edilen veriyi Yorumlama aşamalarından oluşmaktadır (Ariaa ve Cuccurullo, 2017: 960; Page vd. 2021: 5).

3.2.1. Araştırma Soruları

Çalışmanın amacını, araştırmacıların son dönemlerde yoğun ilgi gösterdiği ‘brand hate’ (marka nefreti) (*Web of Science veri tabanında taranan çalışmalar dikkate alınarak*) bibliyometrik analiz yöntemi ile incelemektir. Çalışmanın amacına ulaşmak için, marka nefreti ile ilgili çalışmaların bibliyometrik yöntemle analiz edilmesi için cevapları aranan sorular şu şekilde belirtilmiştir;

- Web of Science veri tabanındaki çalışmalarda ‘marka nefreti’ kavramı alanında yapılan çalışmaların tarihsel olarak gelişimi nasıldır?
- Web of Science veri tabanında ‘marka nefreti’ kavramı altında ve ilgili olarak yapılan çalışmaların yıllara göre değişimi nasıldır?
- 2009-2023 yılları arasında Web of Science veri tabanındaki dergilerde ‘marka nefreti’ kavramı ile en fazla atıf alan makaleler ve en etkili dergiler hangisidir?
- Web of Science veri tabanında ‘marka nefreti kavramı alanında en fazla atıf alan (yerel veri tabanında ve globalde) ve en fazla katkı yapan araştırmacılar kimlerdir?
- Web of Science veri tabanındaki çalışmalarda ‘marka nefreti’ kavramı ile ilgili en üretken ülkeler ve üniversiteler hangileridir?
- Web of Science veri tabanındaki çalışmalarda ‘marka nefreti’ kavramı ile ilgili yazarlar, ülkeler ve kelimeler ve bunların arasındaki ağ ilişkileri nasıldır?

3.2.2. Veri toplama

Veri toplama işlemi veritabanını seçme, belge setini filtreler ve verileri seçilen veritabanından dışa aktarma ve gerekirse araştırmacının kendi veri tabanını oluşturmasından oluşmaktadır (Ariaa ve Cuccurullo, 2017: 960). Marka nefretine dair yapılan bibliyometrik analizde 1864’e kadar uzanan, 2 milyardan fazla referansa sahip, 34 bin hakemli dergiyi veri tabanında bulunduran Web of Science’den (WoS) veri tabanından elde edilen bibliyografik kayıtları dikkate alınmıştır (WoS, 2023). Ayrıca başlıklar, yazarlar, kurumlar, ülkeler, özetler, anahtar kelimeler, referanslar, alıntı sayıları, etki faktörleri gibi bir dizi çeşitli verileri içerdiğinden WoS bu çalışma için uygun bir veri tabanıdır (Ding ve Yang, 2022: 789).

Araştırma sorgusu aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Sorgu = (“brand hate”)

Arama terimleri KONU = (brand hate) DİL: (İngilizce), TÜRLERE göre düzenlenmiştir: (Makale). Endeksler: SCI- EXPANDED, SSCI, A&HCI. Zaman aralığı: 2010–2023. Arama tarihi 15 Aralık 2023 olmuştur ve sonuçta ortaya çıkan 4886 referans, daha ileri analizler için veri kümesi olarak kullanılmıştır. Buna göre 101 çalışma bulunmuştur ve bu çalışmaların başlık, yazar adı, yayın yılı, dergi, yazar anahtar kelimeleri ve özet gibi bibliyometrik verileri alınmıştır.

Bu çalışmada toplanan veriler Web of Science (bundan sonra WoS olarak bahsedilecektir) veri tabanından gelmektedir.

3.2.3. Veri analizi Programı Seçimi ve Veriyi Yükleme

Veri analizi ve görselleştirme için R’deki Bibliometrix paketi gibi komut tabanlı yazılımlardan VOSviewer, Bibexcel, Pajek, Gephi, SciMat, Sci2 ve UCINET gibi yazılımlara kadar bir veya daha fazla bibliyometrik veya istatistiksel yazılım aracı kullanılabilir. (Donthu

vd., 2021: 843). The R Foundation for Statistical Computing programı tarafından açık kaynaklı R version 4.4.0 bilgisayara kurulmuş ve daha sonra Massimo Aria and Corrado Cuccurullo tarafından geliştirilen bibliometrix 4.0.0 programı kullanılmıştır.

Platform: x86_64-w64-mingw32/x64Veri analizi için R programı altında çalışan *Bibliometrix* programı kullanılmıştır. Bibliometrix Açık kaynaklı bir ortam ve ekosistem olan R dilinde yazılmış bilimsel literatürün kapsamlı bir bilim haritalama analizini yürütmek için açık kaynaklı bir araçtır. R, istatistiksel bilgi işlem ve grafikler için bir dil ve ortamdır. Bibliometrix, esnek olması ve diğer istatistiksel ve grafiksel paketlerle entegrasyonu kolaylaştırması için R’de programlanmıştır (Aria ve Cuccurullo, 2017: 972). Bibliometrix arayüzünde kullanılan analizlerin seçilen parametrelere ve ona özgü içeriğinde “*options*” seçeneği altında bulunan altında bulunan çeşitli parametreler ile özelleştirilerek çeşitli gizli kalmış parametreler ortaya çıkarılabilir. Mesela Documents → Most Frequences Words’ta bulunan option seçeneği altında “*Keywords, Author’s Words, Titles, Abstracts, Subject Categories (WoS)*” başlıklarından birini seçilerek ve N-Gram altında bulunan örnek büyüklüklerini belirlemeye yarayan filtrelerden “*Unigram, Bigram, Trigram*” şeklinde yada “*Text Editing’in*” çeşitli alt başlıklarında bulunan parametreler kullanılarak yapılan analizde farklı bakış açısı kazandırılarak farklı analizleri yapabilmek mümkündür. Çalışmada standart programın sunduğu standart parametrelerin dışında yazar tarafından bu parametreler değiştirilerek yapılan analizlerde kullanılan bu parametreler Şekil’in/Tablo’nun altında ayrıca belirtilmiştir.

3.2.4. Analiz

Kullanılan bibliyometrik program yardımıyla elde edilen sonuçların çeşitli metriklere göre analizi yapılmıştır.

3.2.5. Yorumlama

Son aşama, ortaya çıkan sonuçları/bulguları yorumlama aşamasıdır (Aria ve Cuccurullo, 2017: 960).

3.3. Analiz ve Bulgular

Bibliyometrik yöntemlerin iki ana kullanımı vardır: performans analizi ve bilim haritalama. Performans analizi, bireylerin ve kurumların araştırma ve yayın performanslarını değerlendirmeyi amaçlar. Bilim haritalama, bilimsel alanların yapısını ve dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Zupic ve Cater, 2015: 432). Performans analizinde en üretken yazarlar/üniversiteler/ülkeler/dergiler, en fazla alıntılanan yazarlar/dergiler, en sık kullanılan kelimeler, yıllara göre çalışmaların sayısındaki değişim, haritalamada ise yazarlar/ ülkeler/ üniversiteler arasındaki iş birlikleri, kullanılan kelimelere göre iş birlikleri vb. gibi parametrelere göre haritalama ve ağ yapıları görülebilir.

R ve R Studio programları kullanılarak hem bibliyometrik analiz kodları yazılmak suretiyle hem de biblioshine arayüzü yardımıyla R/R studio’nun eklentisi biblioshine ve arayüzü olan bibliometrix programı kullanılarak yapılmıştır.

3.3.1. Genel Analiz

Buna göre yapılan analizde çıkan çalışmalar ile ilgili genel sonuçlar ise Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Analiz Edilen Veri Setindeki Yayınlarla Ait Genel Bilgiler

Veriler İle İlgili Temel Bilgiler			
Zaman Aralığı	2010:2023	Yazarların İşbirlikleri	
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar)	59	Tek Yazılmış Dokümanlar	14
Çalışmalar	101	Doküman Başına İşbirliği Oranı	2.93
Yıllık Gelişim Oranı %	27.28	Uluslararası İşbirliği %	46.53
Dokümanların Ort. Yaşı	3.2	Doküman Türleri	
Doküman Başına Ort. Alıntı	17.91	Makale	76
Referanslar	4886	Makale; erken erişim	6
Doküman İçerikleri		Kitap bölümü	3
Anahtar Kelimeler	302	Editoryal materyal	1
Yazarların Anahtar Kelimeleri	333	Editoryal materyal; erken erişim	1
Yazarlara ait bilgiler		Konferans Sunumları	7
Yazarlar	225	Derleme Makalesi	7
Tek yazarlı Doküman Sayısı	11		

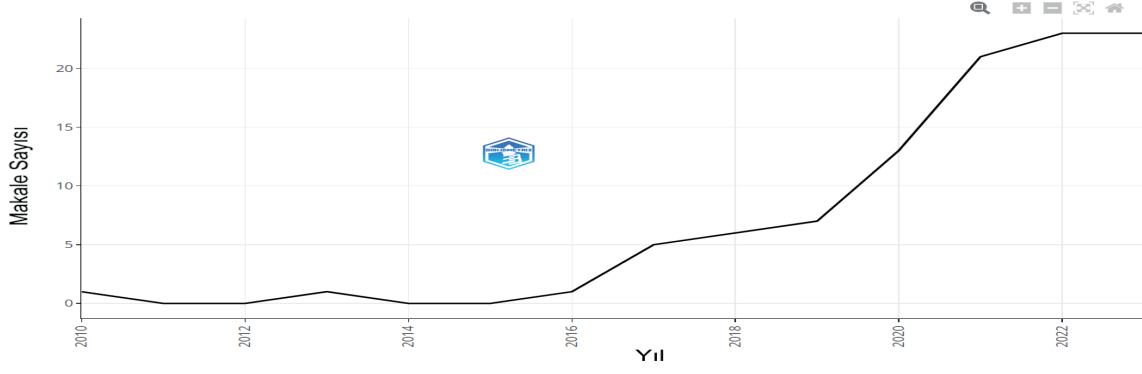
Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Analizin yapıldığı makalelerin yazılma tarihleri 2010 ile 2023 yılları arasında olup çalışmaların 59 dergi-kitapta toplam 101 tane marka nefreti ile ilgili çalışma yapılmış ve bunların ortalama büyüme oranı 27.28'dir. Bu çalışmaların yazarları ise 225 tane farklı yazar ve 11 tanesi ise tek yazarlı doküman var iken yazarların uluslararası işbirliği oranı %46.53 ve doküman başına yazarların işbirliği oranı ise %2.93 olmuştur.

Doküman başına ortalama atıf sayısı 17.91'dir. 101 tane çalışmada toplam 4886 tane kaynak kullanılmıştır. Yayınlanan makalelerin 151 dergi için yazılmış makale, 3 tanesi kitap bölümü olarak yazılmış makale, 6 tanesi erken erişim makalesi geri kalanı ise bildiri ve inceleme şeklindedir. Marka nefreti ile yayınlanan çalışmalar yıllık %27.28 artış göstermiş ve doküman başına yıllık 17.91 atıf almıştır. Yazarlara gelindiğinde ise 225 yazar bu çalışmaları yazmıştır ve 11 yazar çalışmalarını tek başına yazmıştır. Yine tek yazarlı doküman sayısı 14 iken, doküman başına işbirliği oranı 2.93 ve uluslararası yazar işbirliği oranı ise %46,53'tür.

Elimizdeki veri tabanındaki çalışmaların 76 tanesi makale, 6 tanesi erken erişim makalesi, 3 tanesi kitap incelemesi, 1'er tane editoryal materyal, 1 tane editoryal materyal (erken erişim) çalışması ve 7'şer tane konferans sunumları ve derleme makalesi bulunmaktadır.

Şekil 2'de makalelerin yıllık gelişim oranına bakıldığında ise 2016 yılına kadar yatay seyreden marka nefreti ile ilgili makale ve diğer çalışmaların yazımı 2016 dan sonra artmaya başlamış ve 2020 yılından itibaren ise yıllık çift haneli rakamlara ulaşmıştır.

Şekil 2.Yıllık Üretim Oranı

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

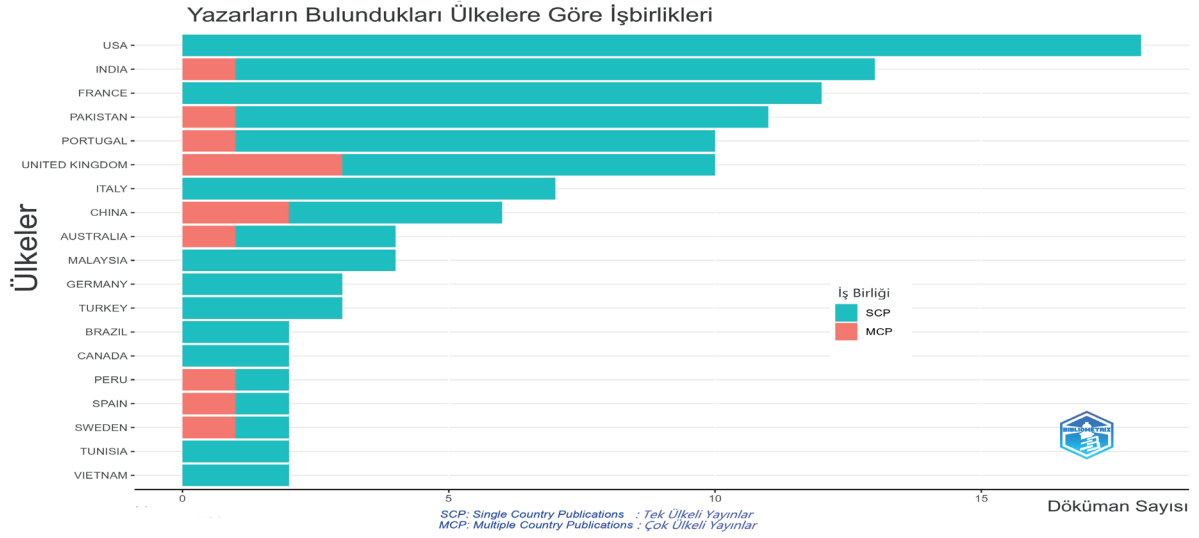
Tablo 2’de Ülkelerde marka nefretiyle ilgili yazılan makaleler ve bunların aldıkları toplam atıf sayısı ve ortalama atıf oranları görülmektedir. Buna göre 48 makale ile en fazla makalenin yazıldığı ülke Hindistan ve toplam aldığı atıf 88 tane ve ortalama aldığı atıf 7,30 iken en fazla 43 makale ile ikinci ülke ABD ve toplam atıf oranı 322 tane ve ortalama atıf ise 21,5 iken Türkiye listede 8 makale toplamda 9 atıf alarak tabloda yer almıştır.

Tablo 2. Ülkelerin Makale Üretim Sayıları Ve Toplam/Ortalama Atıf Sayıları

Ülke	Sayı	Toplam Atıf	Ortalama Atıf
Hindistan	48	88	7,30
ABD	43	322	21,50
Pakistan	42	38	5,40
Portekiz	42	26	3,20
Fransa	24	241	34,40
İtalya	21	114	19,00
Çin	20	90	15,00
İngiltere	20	523	65,40
Malezya	9	23	7,70
Peru	8	2	1,00
Türkiye	8	9	3,00
Almanya	7	164	82,00

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 3’te Sorumlu yazarların ülkelerine bakıldığında tek ve çok yazarlı makalelerde ABD başı çekerken çok yazarlı makalelerde İngiltere ikinci sırada yer almaktadır. İngiltere’yi Fransa Çin ve Avustralya izlemektedir.

Şekil 3. Yazarların Buldukları Ükelere Göre İşbirlikleri

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

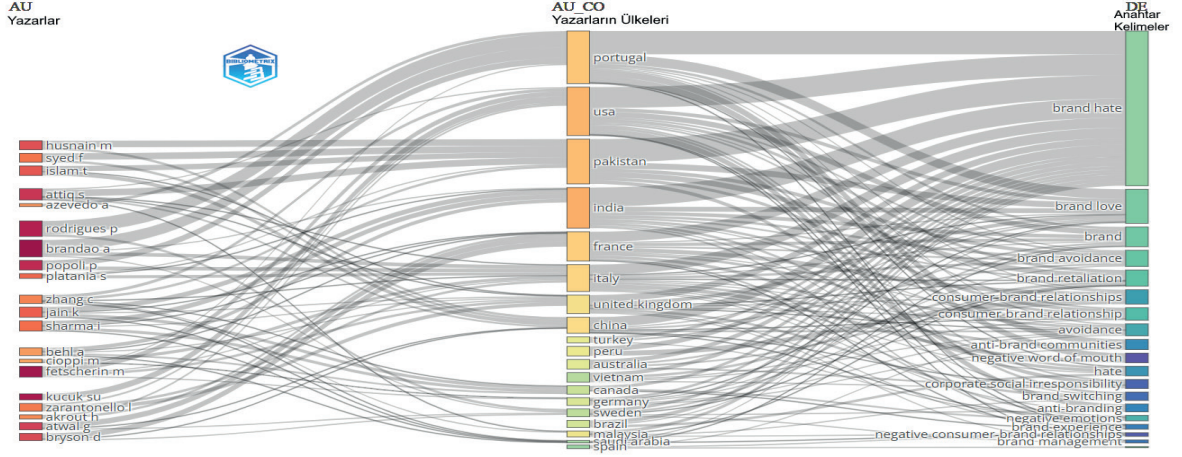
Tablo 3'te En fazla katkı yapan yazarlardan ilk 10'una baktığımızda ise ilk sırada 7 makale ile A. Brandao 3,00 katkı oranıyla ilk sırada yer alırken onu M. Fetscherin 5 makale ve 2,25 katkı oranı, S.U. Kucuk 5 makale ve 2,25 katkı oranı P. Rodrigues 5 makale ve 1,67 katkı oranı P. Popoli 4 makale ve 1,83 katkı oranı S. Attiq 3 makale ve 0,78 katkı oranı G. Atwal 3 makale ve 1,08 katkı oranı D. Bryson 3 makale ve 0,56 katkı oranı M. Husnain ve T. Islam 3 makale ve 0,70 katkı oranı vardır (bu arada katkı oranı yazılan makalede yazar sayısı arttıkça düşen bir orandır. Marka nefreti yazını içinde en fazla katkı yapan etkili dergilere aşağıda Tablo 4'te görüldüğü gibi ilk sırada Journal of Product and Brand Management dergisi 11 makale ile ilk sırada yer alırken onu Journal of Business Research dergisi 8 makale ile, Journal of Brand Management dergisi ve Journal of Consumer Marketing dergisi ise 4'er makale ile takip etmektedir.

Tablo 3. En Fazla Katkı Yapan Dergiler ve Yazarlar

En Fazla Katkı Yapan Dergiler	Makale		En Fazla Katkı Yapan Yazarlar	Makale	Katkı Oranı
Journal of Product and Brand Management	11		A.Brandao	7	3,00
Journal of Business Research	8		M.Fetscher	5	2,25
Journal of Brand Management	4		S.U.Kucuk	5	4,50
Journal of Consumer Marketing	4		P.Rodrigues	5	1,67
Asia-Pacific Journal of Business Administration	3		P.Popoli	4	1,83
European Journal of Marketing	3		S.Attiq	3	0,78
Psychology & Marketing	3		G.Atwal	3	1,08
British Food Journal	2		D.Bryson	3	1,08
Frontiers In Psychology	2		M.Husnain	3	0,56

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

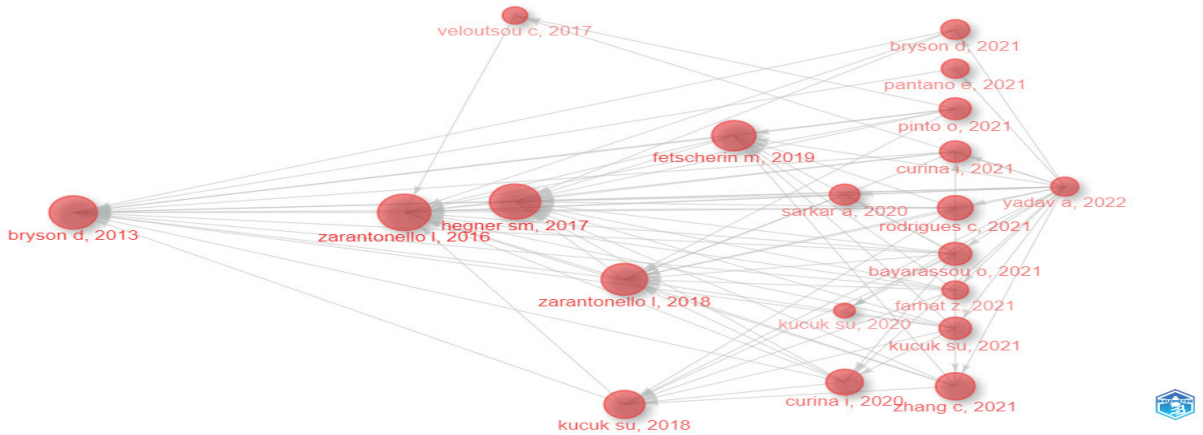
Şekil 4'te Üç alan grafiğinde marka nefreti konusuna en fazla katkı sağlayan, ülkeler, yazarlar ve katkı sağladıkları başlığı görebiliriz. Bu diyagramlarda kutucuların büyüklükleri ve bağların büyüklükleri iki öge arasındaki ne kadar büyük ise ilişki oranı o kadar artmaktadır. Buna göre marka nefreti hakkında yapılan çalışmalara en fazla katkıyı sağlayan ülkeler sırasıyla Portekiz, Amerika, Pakistan, Hindistan, İtalya ve İngiltere şeklindedir.

Şekil 4. Üç Alan Grafiği Yazarlar (Parametreler: Yazarlar-Ülkeler- Anahtar Kelimeler)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

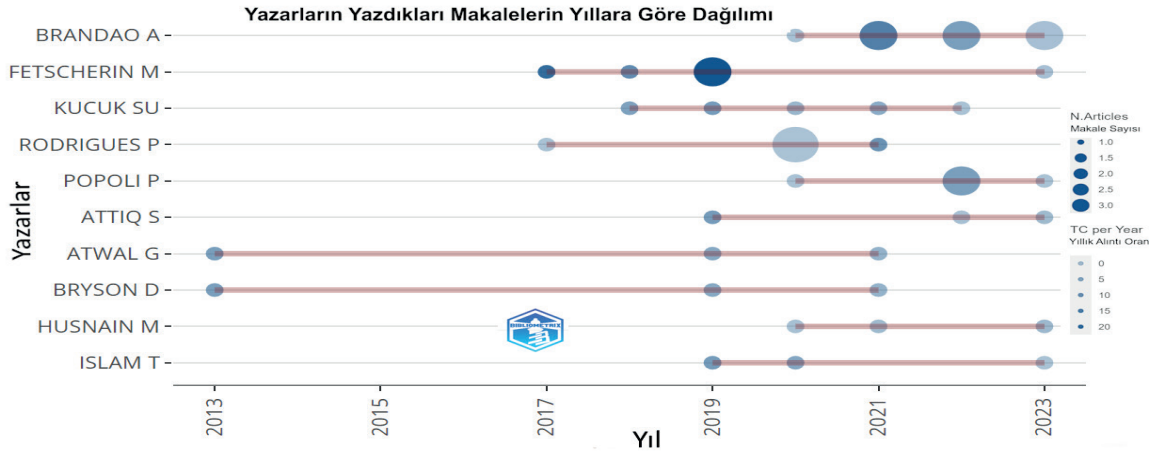
Şekil 5'de Histogram alan yazında-bu veri seti içinde birbirlerinden esinlenmenin özetini göstermektedir (Omotehinwa, 2022: 5). Kabarcık boyutu, yazarlar tarafından yılda üretilen belge sayısını gösterir. Çizgiler, zaman içindeki üretim aralığını (zaman çizelgesi) temsil eder. Alıntı sayısı balonun renginin yoğunluğunu belirler; daha derin renk daha yüksek alıntıları gösterir (Omotehinwa, 2022: 5). Buna göre birbirlerinden en fazla etkileyen yazarların düğümü diğerlerine göre daha büyüktür. Örneğin Şekil 5'de düğümleri diğerlerinden büyük olan Bryson D. (2013), L. Zarantonello (2016), Hegner S.M.(2017), M. Fetscherin (2019), L. Zarantonello (2018), S.U. Kucuk (2019) veri tabanımızdaki diğer yazarları en fazla etkileyen yazarlar olarak kabul edilebilir.

Şekil 5. Histogram (Parametreler: Number of nodes: 20, label:3, node: 4)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 6’da yazarların yıllar içinde yazdığı makaleleri ve bunların marka nefreti teminolojine etkisini gösteren şekilde örneğin M. Fetscherin isimli yazar 2017 ile 2023 yılları arasında 4 makale yazmıştır ve bunlar arasında en etkili olan (daire büyüklüğü etkisini gösterir) 2019 yılında yazdığı “The five types of brand hate: How they affect consumer behavior” isimli çalışması iken A. Brandao 2020-2023 yılları arasında 4 çalışma yazmışken bunlar arasında en etkili 2021 yılında yazdığı “I can’t stop hating you: an anti-brand-community perspective on Apple brand hate” isimli çalışmasıdır.

Şekil 6. En Fazla Yayın Yapan Yazarlar-Yıllara Göre (Authors production over time)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Tablo 5’e göre marka nefreti kavramı ile ilgili yapılan çalışmalarda en fazla global atıf alan ve veri setimiz kendi içindeki en fazla atıf alan makaleleri incelendiğinde ise globalde en fazla atıf yapılan çalışma L. Zarantonello, S. Romani, S. Grappi and R.P. Bagozzi tarafından (2016) yılında yazılan “Brand hate” isimli çalışma globalde 177 atıf alırken yerelde (veri setimizi besleyen kaynaklar içinde) 84 alıntı yapılarak ilk sırada yer almış bir nevi literatürde belirleyici olmuştur. S.M. Hegner, M. Fetscherin, and M. Van Delzen tarafından (2017) yılında yazılan “Determinants and outcomes of brand hate” isimli çalışmada literatürde belirleyici olan globalde 155 defa yerelde ise 75 defa atıf alan bir diğer çalışmadır. Türkiye’den ise R. Kurtoglu, vd. (2022) tarafından “Revisiting the effects of inward negative emotions on outward negative emotions, brand loyalty, and negative WOM” adlı makalesi ile globalde 9 atıf yerelde (veri setimizi besleyen veri setindeki kaynaklar içinde) 6 alıntı olarak tabloda yerini almıştır.

Tablo 5. Küresel Ölçekte ve Yerel Veri tabanında En Fazla Atf Alan Yazarlar

Makale Bilgisi (Yazar, Makale Adı, Yayınlandığı Dergi)	Yerel Alıntı	Global Alıntı	Yıllık Alıntı	Yayın Yılı
Zarantonello, L., Romani, S., Grappi, S. and Bagozzi, R.P., "Brand hate", Journal of Product & Brand Management, Vol. 25 No. 1, pp. 11-25.	84	177	22,13	2016
Hegner, S.M., Fetscherin, M. and van Delzen, M., "Determinants and outcomes of brand hate", Journal of Product & Brand Management, Vol. 26 No. 1, pp. 13-25.	75	155	22,14	2017
Veloutsou, C. and Guzman, F., "The evolution of brand management thinking over the last 25 years as recorded in the Journal of Product and Brand Management", Journal of Product & Brand Management, Vol. 26 No. 1, pp. 2-12.	9	111	15,86	2017
Bryson, D., Atwal, G. and Hultén, P., "Towards the conceptualisation of the antecedents of extreme negative affect towards luxury brands", Qualitative Market Research, Vol. 16 No. 4, pp. 393-405.	63	88	8,00	2013
Fetscherin, Marc, "The five types of brand hate: How they affect consumer behavior," Journal of Business Research, Elsevier, vol. 101(C), pages 116-127.	47	84	16,80	2019
Zarantonello, L., Romani, S., Grappi, S. et al. Trajectories of brand hate. J Brand Manag 25, 549-560.	55	82	13,67	2018
Fetscherin, M., Guzman, F., Veloutsou, C. and Cayolla, R.R., "Latest research on brand relationships: introduction to the special issue", Journal of Product & Brand Management, Vol. 28 No. 2, pp. 133-139.	6	64	12,80	2019
Osuna Ramírez, S.A., Veloutsou, C. and Morgan-Thomas, A., "I hate what you love: Brand polarization and negativity towards brands as an opportunity for brand management", Journal of Product & Brand Management, Vol. 28 No. 5, pp. 614-632.	15	62	12,40	2019
Curina, I., Francioni, B., Hegner, S., Cioppi, M. "Brand hate and non-repurchase intention: A service context perspective in a cross-channel setting". Journal of Retailing and Consumer Services. 54.	27	53	13,25	2020
Zhang, C. and Laroche, M., "Brand hate: a multidimensional construct", Journal of Product & Brand Management, Vol. 30 No. 3, pp. 392-414.	33	50	16,67	2021
Kurtoğlu, R., Özbölük, T. & Hacıhasanoğlu, P. Revisiting the effects of inward negative emotions on outward negative emotions, brand loyalty, and negative WOM. J Brand Manag 29, 72-84.	6	9	3,00	2022

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programıyla yazar tarafından hazırlanmıştır.

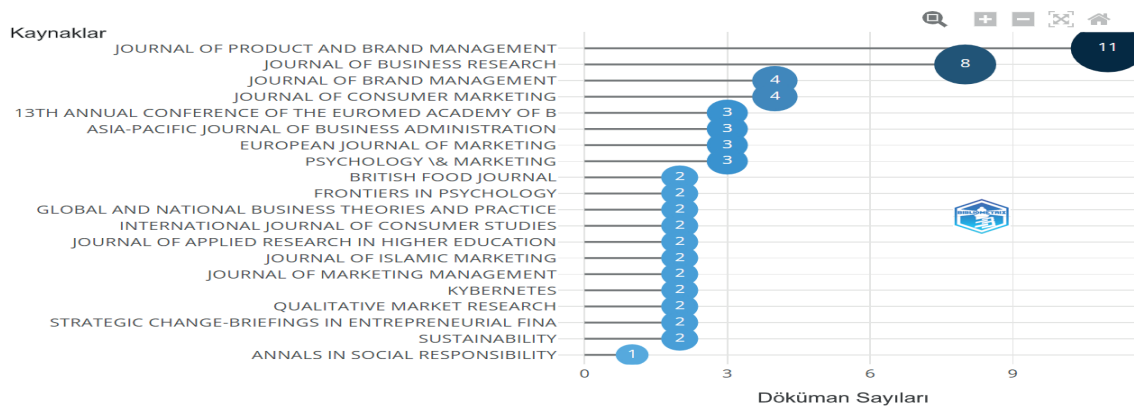
Tablo 6'da ise 'Marka nefreti' kavramı ile ilgili WoS veri tabanında taranan makalelerin yer aldığı ilk 10 derginin H-indeksi ve G-indeksi, yayın sayısı, dergilere yapılan atıflar, konunun yayınlanmaya başladığı yıl ile ilgili bilgiler görülmektedir. Buna göre 2010-2023 yılları arasında veri tabanımızda 'marka nefreti' kavramı için Journal of Product and Brand Management dergisi en fazla makaleyi yayınlarken (11), marka nefreti hakkında makale yayımlayan ilk 10 derginin yaklaşık toplamı kadar atıf almıştır (711 adet).

Tablo 6. Dergilerin Etkileri

Dergi	h_index	g_index	Toplam Alıntı	Ortalama Alıntı	Yayın Yılı
Journal of Product and Brand Management	9	11	711	11	2016
Journal of Business Research	5	8	155	8	2019
Journal of Brand Management	4	4	148	4	2010
Qualitative Market Research	1	2	88	2	2013
British Food Journal	2	2	80	2	2019
Journal of Marketing Management	1	2	72	2	2019
Journal of Consumer Marketing	3	4	66	4	2018
Journal of Retailing And Consumer Services	1	1	53	1	2020
Psychology & Marketing	2	3	51	3	2019

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Bu ise “Marka nefreti” konusunda Journal of Product and Brand Management dergisinin en etkili dergi olduğunu göstermektedir. Yine toplam atıfta Journal of Business Research dergisi 155 alıntı ve 8 makale ile, Journal of Brand Management dergisi ise 148 alıntı ve 4 makale ile, Qualitative Market Research dergisi 88 alıntı ve 2 makale ile, British Food Journal dergisi 80 alıntı ve 2 makale ile, Journal of Marketing Management dergisi 72 alıntı ve 2 makale, Journal of Consumer Marketing dergisi 66 alıntı ve 4 makale ile, Journal of Retailing and Consumer Services dergisi 53 alıntı ve 1 makale ile, Psychology & Marketing dergisi 51 alıntı ve 1 makale ile sıralamada yerlerini almışlardır. Yine tabloda “marka nefreti” ile yayınlanan ilk makale Journal of Brand Management dergisinde 2010 yılında yayınlanmıştır ve onu Qualitative Market Research dergisinde yayınlanan 2013 yılındaki makale izlemiştir.

Şekil 7. En Fazla Globalde Alıntılanan Kaynaklar-Dergiler

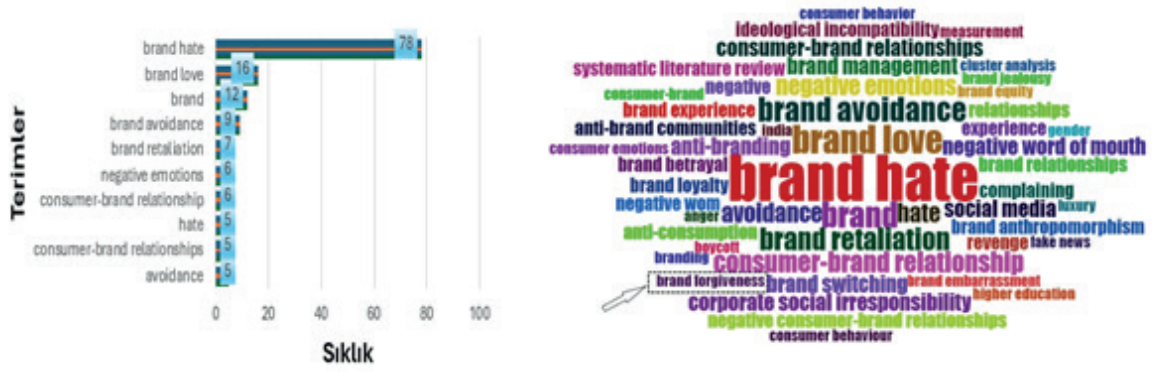
Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 7’de görüldüğü gibi en fazla yayın yapılan dergi Journal of Product And Brand Management 11 makale ile başı çekerken onu Journal of Business Research isimli dergi 8 makale ile Journal of Brand Management ve Journal of Consumer Marketing isimli dergiler ise 4’er makale ile sıralamadaki yerlerini almışlardır.

3.3.2. Eser İçeriklerine Göre Analizler

Şekil 8’de R programında Bibliometrix arayüzüyle yaptığımız marka nefreti “Author Keywords” parametresine göre en fazla tekrar edilen kelimeler ve kelime bulutu gösterilmiştir. Yine çeşitli parametrelere göre en sık kullanılan Kelimeler tablo halinde Tablo 7’de gösterilmiştir

Şekil 8’de veri setindeki makalelerde kullanılan kelimelerin Authors keywords anahtar kelimesine ve (log10) parametresine göre kullanım sıklıkları gösterilmiştir. Kullanım sıklığına göre kelimelerin boyutu büyümekte ve küçülmektedir. Yani en büyük ve en sık kullanılan kelimeler daha büyük gösterilirken kullanım sıklığı daha az olan kelimeler ise daha küçük gösterilmiştir (Omotehinwa, 2022: 6). Buna göre en sık kullanılan kelime Marka nefreti-Brand hate olurken onu brand love (marka aşkı), marka kaçınması, marka reddi, negatif duygular, marka değiştirme gibi konular sırasıyla izlemektedir.

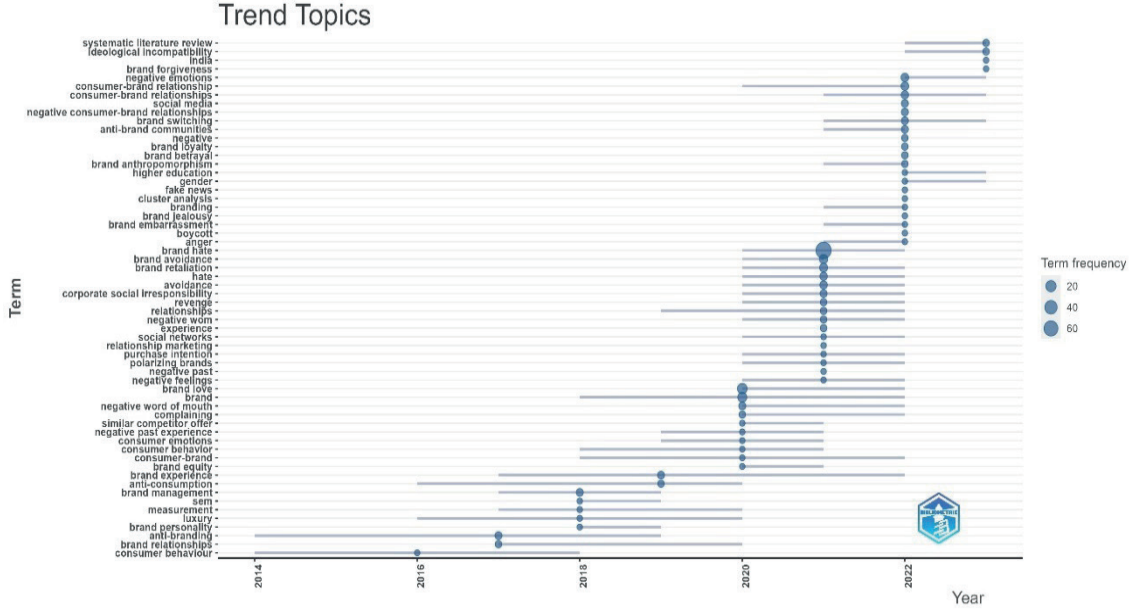
Şekil 8. Özetlere Göre Kelime Sıklığı (solda) ve Kelime Bulutu (sağda) (Parametre: Authors Keywords-log10)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Tablo 7’de elimizdeki verisetinde en sık kullanılan kelimeler çeşitli parametrelere göre gösterilmiştir. Buna göre özet (abstract) anahtar kelimesi bigram parametresine göre en sık kullanılan kelimelerin ilk üçü brand hate (348 defa), brand love (30 defa), consumer-brand relationships (29 defa) olurken; başlık (titles) anahtar kelimesi seçilerek bigram parametresine göre en sık kullanılan kelimelerin ilk üçü brand hate (63 defa), brand love (7 defa), anti-brand communities 4 olurken; yazarların anahtar kelimeleri (Authors keywords) seçilerek yapılan sıralama da ise ilk üç kelime brand hate (78 defa), brand love (16 defa), brand (12 defa) olmuştur.

Tablo 7. Çeşitli Parametrelere Göre En Sık Kullanılan Kelimeler

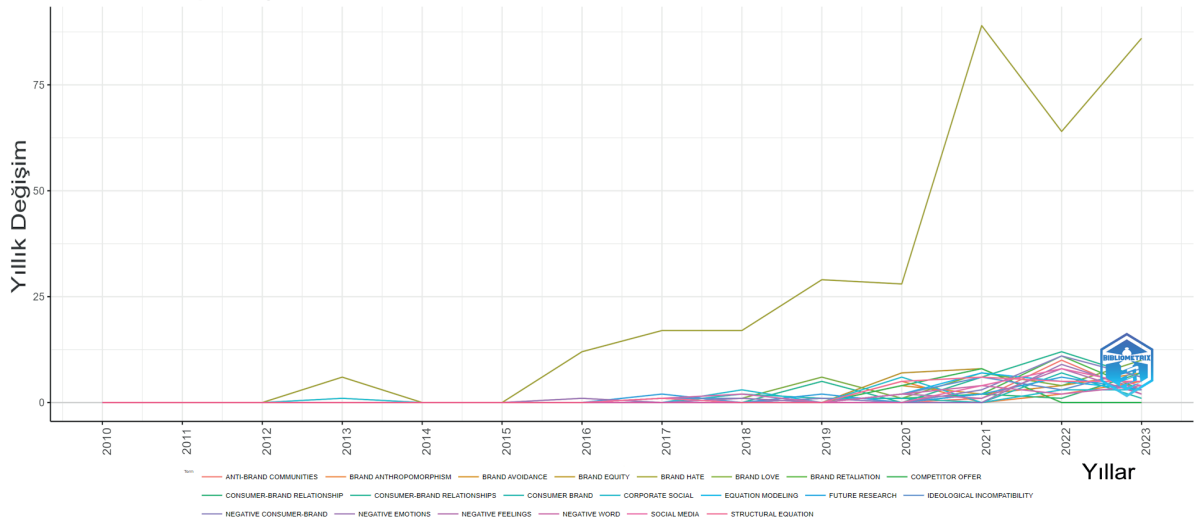
Özetlere Göre		Makale Başlıklarına Göre		Yazar Anahtar Kelimelerine Göre	
Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık	Kelime	Sıklık
brand hate	348	brand hate	63	brand hate	78
brand love	30	brand love	7	brand love	16
consumer-brand relationships	29	anti-brand communities	4	brand	12
structural equation	22	consumer brand	4	brand avoidance	9
ideological incompatibility	21	social media	4	brand retaliation	7
negative consumer -brand	21	consumer negativity	3	consumer-brand relationship	6
brand avoidance	18	digital world	3	negative emotions	6

Şekil 10. Sık Kullanılan Kelimeler (Parametre: Author keywords)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 11'de makalelerdeki yıllara göre kelimelerin kullanım oranı gösterilmektedir. Yıllara göre artan kelimelere baktığımızda ise en fazla kullanılan kelime brand hate olmuştur.

Şekil 11. Bütün Makalelerde Kullanılan Anahtar Kelimelerin Oranı (Parametre: Abstract)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

3.3.3. Yazarlara Göre Analiz

Veri setindeki yazarların birbirleriyle arasında en fazla alıntılananların ilk 10'u Tablo 8'de gösterilmiştir. Buna göre bu tablodan ilk 5 ini incelersek ilk sırada M. Fetscherin (184) atf alırken onu S.Grappi (139), S. Romani (139), L. Zarantonello (139), S.M. Hegner (102), R.P. Bagozzi (84) yer almaktadır.

Tablo 8. Yerelde (Veri Setimizde) En Fazla Alıntılanan Yazarlar

Yazar	Veri Setindeki Alıntılanmalar
Fetscherin M.	184
Grappi S.	139
Romani S.	139
Zarantonello L.	139
Hegner S.M.	102
Bagozzi R.P.	84
Atwal G.	75
Bryson D.	75
Hulten P.	75
Van Delzen M.	75

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Tablo 9'a göre veri setindeki en etkili yazarların etkileri ve aldıkları atıf ve ortalama atıflar ile ilk yazılanlara göre sıralayıp atıf oranlarına bakarsak, ilk yayını (2010) yılında S. Kucuk tarafından yazılan J. Brand. Manag.'da yayınlanan "Negative double jeopardy revisited: A longitudinal analysis" isimli makale olduğu ve toplam 36 ve ortalama bir atıf alırken, onu D.Bryson, G. Atwal ve P. Hultén isimli yazarlar tarafından (2013) yılında yazılan, Qualitative Market Research'da yayınlanan "Towards the conceptualisation of the antecedents of extreme negative affect towards luxury brands" isimli makale ortalama 3 atıf almıştır.

Tablo 9. Veri Setindeki Yazarların Yayınlanma Tarihlerine Göre Etkileri

Yazar	h_index	g_index	m_index	Toplam Alıntı	Ortalama Alıntı	Yayın Tarihi
Kucuk, S.U.	1	1	0,071	36	1	2010
Atwal, G.	3	3	0,273	132	3	2013
Bryson D.	3	3	0,273	132	3	2013
Hulten, P.	2	2	0,182	101	2	2013
Zarantonello, L.	3	3	0,375	262	3	2016
Grappi, S.	2	2	0,25	259	2	2016
Romani S.	2	2	0,25	259	2	2016
Bagozzi, R.P.	1	1	0,125	177	1	2016
Fetscherin, M.	4	5	0,571	386	5	2017
Guzman, F.	2	2	0,286	175	2	2017
Hegner, S.M.	2	2	0,286	208	2	2017
Platania, S.	2	3	0,286	23	3	2017
Veloutsou, C.	2	2	0,286	173	2	2017
Rodrigues, C.	1	2	0,143	40	2	2017
Rodrigues, P.	1	5	0,143	40	5	2017
Van Delzen, M.	1	1	0,143	155	1	2017
Kucuk, S.U.	4	5	0,667	126	5	2018

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Zarantonello, L., Romani, S., Grappi, S. and Bagozzi, R.P. tarafından birlikte yazılan ve (2016) yılında Journal of Product & Brand Management’da yayınlanan “Brand Hate” isimli makale ortalama 2 atıf almıştır. Fetscherin, M. ve Hegner, S.M. and van Delzen, M. tarafından (2017) yılında yazılan, Journal of Product & Brand Management yayınlanan”Determinants and outcomes of brand hate” isimli çalışma ortalama iki atıf alırken, Veloutsou, C. and Guzman, F. Tarafından (2017) yılında Journal of Product & Brand Management’da yayınlanan, “The evolution of brand management thinking over the last 25 years as recorded in the Journal of Product and Brand Management” isimli çalışma da ortalama iki atıf almıştır. Tabloda en fazla h-index’e (4) ve en fazla atıf (5) sayısına sahip olan yazarlar ise Fetscherin, M. ve Kucuk, S.U. olarak dikkatimizi çekmektedir.

Yazarların çalıştığı üniversiteler Tablo 10’da görülmektedir. Buna göre veri setindeki makaleleri yazarlardan 16 yazarın Porto üniversitesinde, 8 yazarın Glasgow üniversitesinde, 7 yazar Rollins College’de, 6 yazarın Lusiada Norte üniversitesinde, 5 yazar Comsats üniversitesinde görevli olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Yazarların (veri setindekiler) Çalıştığı Kurumlar

Üniversite	Makale
Porto Üniversitesi	16
Glasgow Üniversitesi	8
Rollins College	7
Lusiada Norte Üniversitesi	6
Comsats Islamabad Üniversitesi	5
Catania Üniversitesi	5
Dayton Üniversitesi	5
Minho Üniversitesi	5
York Üniversitesi	5

Tablo 11’de ise katkı sunan yazarların ülkesi görülmektedir. Buna göre en fazla makale yazılan ABD’de yazılan 15 makalenin 10 tane makale tek yazarlı iken 5 tanesi çok yazarlı yani başka ülkedeki yazarlarla yapılmıştır, aynı şekilde Hindistan’da yazılan 12 makalenin 9 tanesi tek yazarlı iken 3 tanesi ise başka ülkedeki yazarlarla iş birliği şekilden yapılmıştır.

Tablo 11. Katkı Sunan Yazarların Ülkeleri (Corresponding Author’s Countries)

Ülke	Makale Sayısı	Tek Yazarlı	Çok Yazarlı	Sıklık	MCP_Ratio
ABD	15	10	5	0,149	0,333
Hindistan	12	9	3	0,119	0,25
Portekiz	8	6	2	0,079	0,25
İngiltere	8	2	6	0,079	0,75
Fransa	7	2	5	0,069	0,714
Pakistan	7	3	4	0,069	0,571
Çin	6	2	4	0,059	0,667
İtalya	6	3	3	0,059	0,5

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programı yardımıyla hazırlanmıştır.

3.3.4. İş Birliği Ağlarına Göre Analizler

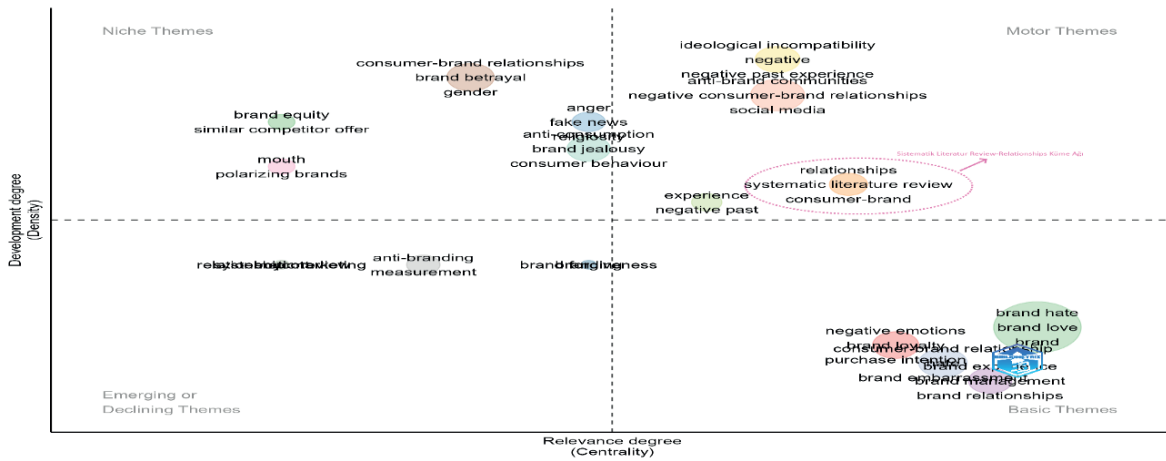
İş Birliği Ağı (Co-occurrence network) yani birlikte geçme analizinde yazarların çalışmalarında kullandığı aynı renkteki kelimeler birlikte kullanılır. Çizginin kalınlığı da kelimelerin ne kadar çok birlikte kullanıldığını gösterir. Yuvarlakların aynı renkte olmaları ise onların bir arada daha fazla kullanıldığı anlamına gelmektedir. Farklı renkteki yuvarlaklar ise farklı birer kümeyi gösterir. Aradaki bağların kalınlığı da aralarındaki tekrarlı ilişkinin sıklığını gösterir. Düğümün büyümesi onun diğerleriyle daha fazla birlikte kullanıldığı anlamına gelmektedir (Omotehinwa, 2022: 5). Şekil 12’de en fazla kullanılan diğer kelimeler ise birlikte kullanılan kelime brand hate iken onu brand avoidance ve brand retaliation takip etmektedir.

Şekil 12. Yazarlar Arasında Kelimelere Göre İş Birliği Ağı (Co-occurrence Network)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

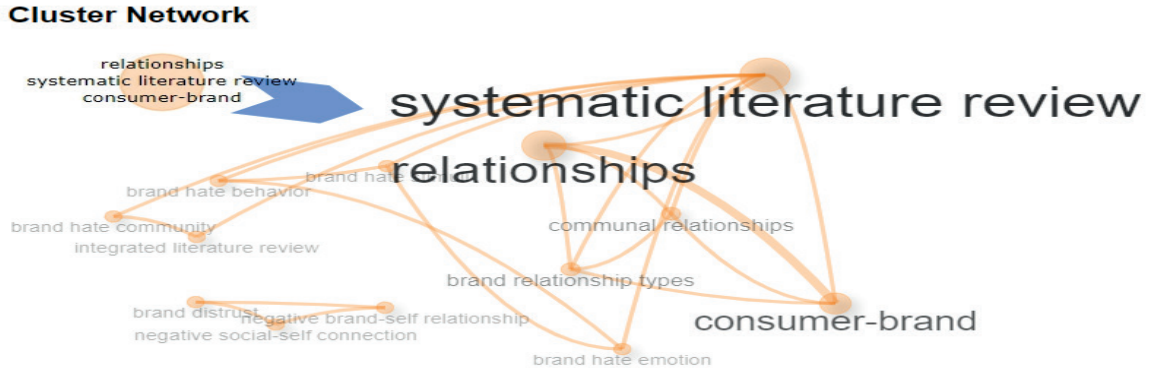
Şekil 13’teki tematik harita iki eğriden oluşmaktadır. Dikeyde bulunan kısım density-yoğunluk, yatay kısımda ise centrality-merkeziyetçilik eğrisinden oluşmaktadır. Yine şekilde sağ üst köşeye ve yukarıya doğru artış anlamına gelirken, sol alt köşeye ve sola doğru azalış anlamına gelmektedir.

Şekil 13. Tematik Harita (Parametre: Authors keywords)

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 13'te dört eğriden sağ alttaki basic-temel temalar, sağ üst köşede motor temalar, sol alt köşe *emerging or declining* -artan veya kaybolan/azalan temalar veya yeni yeni ortaya çıkan temalardır. Sol üst köşede ise "niş temalar" bulunmaktadır. Motor temalar hem çok kullanılan hemde birlikte kullanıldığı diğer makalelerle daha ilişkilidir. Bu temalar abstracklerden, authors keywordslerden yada keywordslerden çıkan temalardır. Niş temalar ise yoğunluğu yüksek ama merkezietçiliği uzak olan temalardır kıyıda köşede kalmış konulardır. Artan veya kaybolan/azalan temalar hem ufak tefek kenarda olan hemde fazla ile birşeylerle ilişkisi olmayan hem merkezietçiliği hemde yoğunluğu düşük olan temalardır. Basic-Temel temalar ise merkezietçiliği yüksek ama yoğunluğu düşük olan motor temalar ile kullanılan ama onlara nazaran fazla yoğun kullanılmayan ilişkileri düşük temalardır. (Omotehinwa, 2022: 5). Buna göre örneğin motor temalar kısmında brand hate kümesinde brand hate, brand love ve brand bulunurken, brand experience kümesinde brand experience, brand management, brand relationships bulunmakta iken artan veya kaybolan/azalan temalarda brand forgiveness, anti branding, measurement, relationship marketing bulunmakta, niş temalar kısmında ise gözümüze çarpan olarak customer brand relationships, brand betrayal, anger, fakenews bulunmaktadır. Motor temalar kısmında ise systematic literature review kümesinde systematic literature review relationships, consumer-brand kümesinin üzerine tıkladığımızda ise şekil 14'deki *systematic literature review- relationship* küme ağı çıkmaktadır.

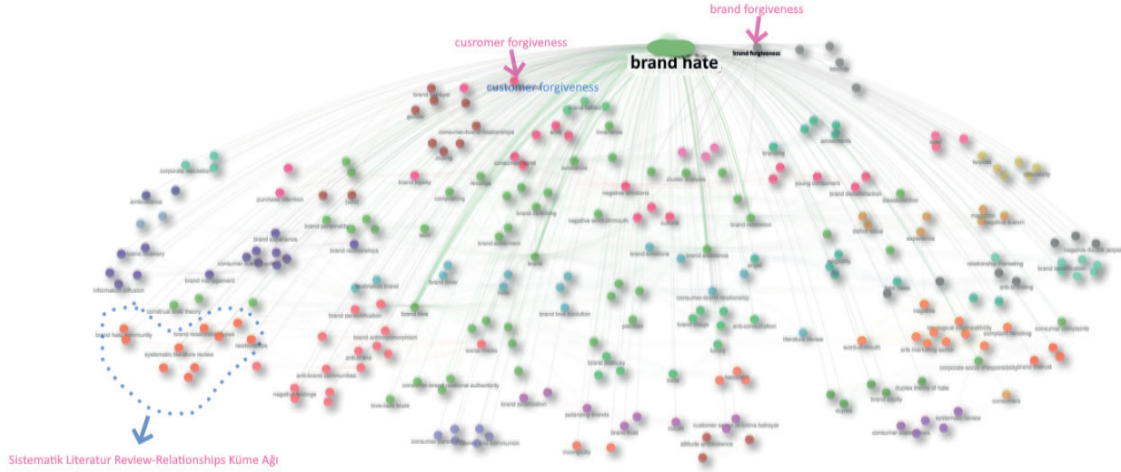

Şekil 14. Sistematik Literatür Review İlişkiler Küme Ağı

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Bu kümede systematic literature review ve relationships ile ilişkili olan diğer bağlantılı kelimeler daha ayrıntılı görülebilir.

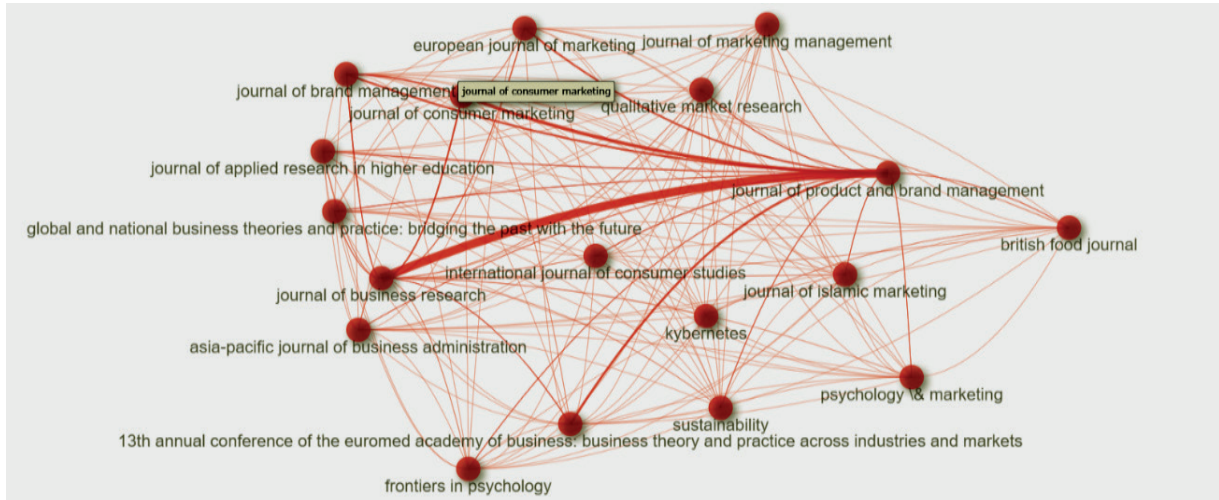
Şekil 13'deki tematik haritalar kümeler içindeki bileşenleri ve bunların birbirleriyle ilişkisini gösteren ağ görünümünün ayrıntılı "küme görünümü" ayrıntılı olarak şekil 15'de görülmektedir. Şekil 15 aynı zamanda Şekil 13'ün de bütün kümeleri genel ağ şeklinde bakışımı ve birbirleriyle ilişkisini de göstermektedir. Buna göre şekil 15'deki Sistematik literatür review ilişkiler küme ağı'nın Tematik evrendeki yeri ve diğer bileşenlerle ilişkisi ise büyüteçle bakılmış gibi daha net görülebilir.

Şekil 15. Tematik Network Ağ Görünümü

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

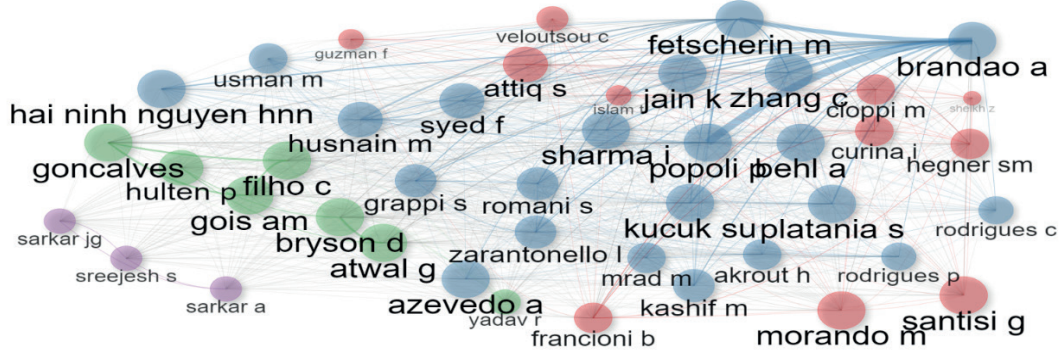
Şekil 16’da ise veri setimizde bulunan yazarların çalışmalarını yazmış olduğu kaynakların birbirleriyle etkileşimine göre kümeleme analizini göstermektedir. Mesela Journal of Business Research dergisi ve Journal of Product and Brand Management dergisi arasındaki bağın kalınlığı iki kaynak arasındaki ilişki yoğunluğunun fazla olduğunu göstermektedir.

Şekil 16. Kaynaklara Göre Kümeleme

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

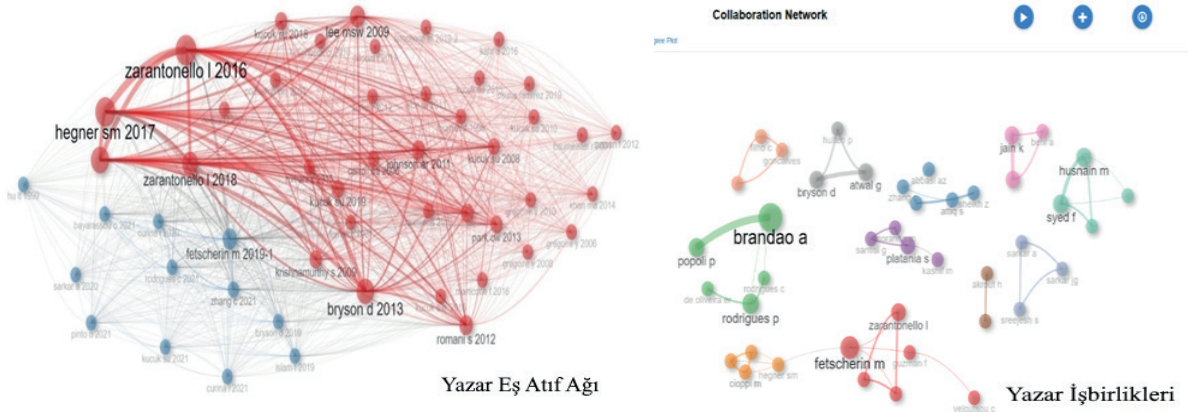
Şekil 17’de ise yazarlar arasındaki ilişkiye göre aradaki bağın kalınlığı artarken ve yazarların veri tabanındaki etkinliğine göre de yazarların düğüm boyutu büyümektedir. Örneğin M. Fetscherin ile M. Brandao arasındaki bağ ile M. Brandao ve P. Populi arasındaki yazarlar arasındaki bağ diğerlerinden daha kalındır.

Şekil 17. Yazarlara Göre Kümeleme

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 18’de solda bulunan eş atıf ağı veri setindeki çalışmaların kullandıkları kaynakların aldığı atıf’a göre düğümlerinin ve aralarındaki bağların büyümesi veya küçülmesidir. Bu bize bu alan yazındaki en büyük destekçilerini göstermektedir (Omotehinwa, 2022: 5). Yine buna Zarantonello (2016), Zarantonello (2018), Hegner (2017), Bryson (2013) bu alan yazına en fazla destek olan yazarlar ve makaleleri örnek gösterilebilir.

Şekil 18. Yazar Eş Atıf Ağı ve Yazar İşbirlikleri

Kaynak: WoS veri tabanı kullanılarak R tabanlı Bibliometrix programında hazırlanmıştır.

Şekil 18’de sağdaki şekilde ise yazarların çalışmalar için kendi aralarında kurdukları iş birlikleri gösterilmiştir. Buna göre birbirleriyle daha fazla ve yoğun ilişki kuran yazarların düğme boyutu ve aradaki bağ daha büyüktür örneğin Fetscherin M., Zarantonello L., Guzman, Veloutsou C. en çok marka nefreti hakkında birlikte makale yazarlardan olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuçlar

Marka nefreti ile ilgili yapılan bibliyometrik analiz sonuçlarına göre 2010-2023 yılları arasında marka nefreti üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, 2010-2023 yılları arasında genel bir artış ve 2020 yılında üstel bir sıçrama eğrisi miştir. Marka nefreti üzerine 2016 yılında başlayan ilk çalışmalar, 2023 yılında yıllık toplam 23 sayısına çalışmaya çıkmıştır. İlk yıllarda konuyu anlamaya ve keşfetmeye yönelik çeşitli çalışmalar yerini ilerleyen yıllarda hem diğer

tüketici alan/sektörlerde yapılan çalışmalarla marka nefretinde affetme/affedilme, politik marka nefreti vb. gibi konunun alt dalları ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir.

Yine konuyla ilgili yayınlara bakıldığında, konudan bahseden ilk çalışmanın Y. Gregorie (2013) tarafından yapıldığı, “Brand hate (Marka nefreti)” adlı kapsamlı ve genel referans olan ilk çalışmanın L. Zarantonello (2016) isimli yazar tarafından yapıldığı, marka nefreti alanına en çok katkı sağlayan yazarların ise marka nefreti üzerine bir kitap yazan türk asıllı Amerika’da çalışmalarını yürüten S.U. Kucuk iken, yazdıkları makaleler ile S. Hegner ve I. Curina genel olarak bu alana en çok katkı sağlayan yazarlar arasında yer almaktadır. S. Grappi, S. Romani, L. Zarantonello, M. Fetscherin yazarlar ise ortak yazarlı makaleleriyle ve S.M. Hegner, P. R. Bagozzi ve G. Atwall, D. Bryson, P. Hulten ortak yazarlı makaleleriyle veri setimizde en çok atıf alan yazarlar olmuştur. Hindistan, ABD, Pakistan ve Fransa yaptıkları çalışmalar ve aldıkları atıflarla bu alanda önde gelen ülkelerdir. M. Fetscherin, D. Bryson, G. Atwal, T. Islam, S. Attiq, S.U. Kucuk, L. Zarantonello, S. Romani, S.M. Hegner, S. Grappi çalışmalarıyla, oluşturdukları ekollerle, farklı ülkelerden yaptıkları çalışmalar aldıkları atıflar ile bu alanda ağırlığı olan yazarlar olduğu görülmektedir.

Marka nefretine katkı sağlayan üniversitelere baktığımızda Porto Üniversitesi 16 makale ile Glasgow Üniversitesi 8 makale ile, Rollins College 7 makale ile ve Lusiada Norte Üniversitesi 6 makale ile bu alana en çok katkı sağlayan üniversitelerdir. Yazarlar arasındaki işbirliği analizi aracılığıyla marka nefreti ekollerine bakıldığında ise bu alanda 4 farklı ekol olabileceği ve bunların marka odaklı (sorunların markaların hatalarından kaynaklandığını iddia eden), şirket odaklı (şirketlerin sorumsuzluk/ideolojik vb. hatalarından kaynaklandığını iddia eden), marka karşıtı (marka karşıtı 4 topluluk, marka antropomorfizmi vb. gibi) ve tüketici odaklı (narsizm, tüketici duyguları vb. gibi) olan ekoller olabileceği görülmektedir.

Bu çalışma ile bu alanda araştırma yapmaya istekli araştırmacılara marka nefreti ile ilgili yapılmış çalışmalara daha geniş bir perspektiften bakılmasını sağlayarak bu konu hakkında yapacakları araştırmalarda bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yine R yazılımı tabanlı bibliometrix programı ve bu programda ayarlanabilen filtreler-parametreler sayesinde marka nefreti alanında normalde görülmeyen farklı şekillerde konuya daha ayrıntılı bakılarak bu alanda normalde görülmeyen ayrıntılara mesela bu alanda yeni gelişmeye başlayan niş konular, marka nefreti hakkında en fazla alıntı yapılan ve katkı sağlayan yazarlar bu alana en fazla katkı sunan yazarlarilgili daha ayrıntılı bir bakış açısı sunulmuştur.

Bu araştırmanın kısıtları, 2010-2023 yılları arasında Web of Science’da indekslenen marka nefretine ilişkin ingilizce çalışmalardan oluşması ve R tabanlı bibliyometrik programında yürütülmesidir. Dolayısıyla farklı dillerde ve farklı veri tabanlarında (Scopus vb. gibi) farklı bibliyometrik analiz programları ile (VOSviewer, Bibexcel, Pajek, Gephi, SciMat, Sci2 ve UCINET gibi yazılımlarla) daha farklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Alba, J.W. and Lutz, R.J. (2013). Broadening (and narrowing) the scope of brand relationships, *Journal of Consumer Psychology*, 23 (2): 265-268.
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4): 959-975.
- Bryson, D., Atwal, G., & Hulten, P. (2013). Towards the conceptualization of the antecedents of extreme negative affect towards luxury brands, *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16 (4): 393-405.
- Bryson, D. & Atwal, G. (2019). Brand hate: the case of Starbucks in France, *British Food Journal*, 121 (1): 172-182.
- Baumeister, R. F., Leith, K. P. (1996). Why do bad moods increase self-defeating behavior? Emotion, risk tasking, and self-regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(6), 1250–1267.
- Bellis, N. (2014). History and evolution of (biblio)metrics. In: Cronin, B., & Sugimoto, C. (Eds.). *Beyond bibliometrics: Harnessing multidimensional indicators of scholarly impact*. Boston, MA, USA: Massachusetts Institute of Technology.
- Ben-Ze'ev, A. (2018). Is Hate Worst When It Is Fresh? The Development of Hate Over Time. *Emotion Review*, 10(4), 322-324. doi:10.1177/1754073918787233
- Curina, I., Francioni, B., Hegner, S. M. & Cioppi, M. (2020). Brand hate and non-repurchase intention: A service context perspective in a cross-channel setting, *Journal of Retailing and Consumer Services*, vol. 54(C).
- Ding, X., Yang, Z. (2022). Knowledge mapping of platform research: a visual analysis using VOS-viewer and CiteSpace. *Electron Commer Res*, 22: 787–809
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines, *Journal of Business Research*, 133(C): 285-296.
- Fischer, A. H. (2018). Why Hate Is Unique and Requires Others for Its Maintenance. *Emotion Review*, 10(4):324-326. doi:10.1177/1754073918795273.
- Fehr, B., & Russell, J. A. (1984). Concept of emotion viewed from a prototype perspective, *Journal of Experimental Psychology: General*, 113(3): 464–486.
- Gregoire, Y., Tripp, T.M. & Legoux, R. (2009). When customer love turns into lasting hate: The effect of relationship strength and time on customer revenge and avoidance, *Journal of Marketing*, 73 (6): 18-32.
- Farhat, Z., Chaney, D. (2020). Introducing destination brand hate: an exploratory study, *Current Issues in Tourism*, 24 (17): 1-17.
- Fetscherin, M. (2019). The five types of brand hate: how they affect consumer behavior, *Journal of Business Research*, 101: 116-127.
- Hegner, S.M., Fetscherin, M. and Delzen, M.V. (2017). Determinants and outcomes of brand hate, *Journal of Product and Brand Management*, 26 (1): 13-25.
- Hirschman, A.O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty*, Harvard University Press, Cambridge MA.
- Islam, T., Attiq, S., Hameed, Z., Khokhar, M.N. & Sheikh, Z. (2019). The impact of self-congruity (symbolic and functional), *British Food Journal*, 121 (1): 71-88.
- Jain, K. & Sharma, I. (2019). Negative outcomes of positive brand relationships, *Journal of Consumer Marketing*, 36 (7): 986-1002.
- Khatoon S, Rehman V. (2021). Negative emotions in consumer brand relationship: A review and future research agenda. *International Journal Consumer Studies*, 45:719–749. doi:10.1111/ijcs.12665.
- Kucuk, S.U. (2008). Negative double jeopardy: the role of anti-brand sites on internet, *Journal of Brand Management*, 15(3): 209-222.
- Kucuk, S.U. (2016). *Brand Hate: Navigating Consumer Negativity in the Digital World*, Palgrave MacMillan Publishing, London.

- Kucuk, S.U. (2018). Macro-level antecedents of consumer Brand hate, *Journal of Consumer Marketing*, 35 (5): 555-564.
- Kucuk, S.U. (2018). Consumer Brand Hate: Steam Rolling Whatever I See, *Psychological Marketing*, 36(5): 431–443.
- Kucuk, S.U. (2019a). *Brand Hate: Navigating Consumer Negativity in the Digital World*, 2nd ed., Palgrave-MacMillan, London.
- Kumar, R., Jebarajakirthy, C., Maseeh, H.I., Dhanda, K., Saha, R. and Dahiya, R. (2023), Two decades of brand hate research: a review and research agenda, *Marketing Intelligence & Planning*, 41 (6): 763-789. doi:10.1108/MIP-01-2023-0030.
- Sareh, F. (1996). Bibliometrics, Citation Analysis and Co-Citation Analysis: A Review of Literature I., *Libri*. 46(3): 149-158. doi:10.1515/libr.1996.46.3.149.
- Sengupta , I. N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: An Overview, *Libri*, 42(2): 75-98. doi:10.1515/libr.1992.42.2.75.
- Omotehinwa, T.O. (2022). Examining the developments in scheduling algorithms research: A bibliometric approach, *Heliyon*. May, 21; 8(5), doi: 10.1016/j.heliyon.2022.e09510.
- Özbilek, Ö. & Okutan, S. (2020). Marka Nefreti, içinde Marka Külliyatı, Altunışık, R. (Eds.), Yıldırım, Y. (Eds.), Zengin, B. (Eds.), Ankara: Nobel.
- Özbilek, Ö. & Okutan, S. (2022). Network Sistemleri ve Ağ Toplumu. içinde Pazarlamada Dijital Dönüşüm, Etlioğlu, M. (Eds.), ss.19-56, Ankara: Nobel.
- Özbilek, Özcan. (2024). Marka ve olumsuz duygular: 1993-2023 yılları arası WoS makalelerinin bibliyometrik analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 12(2): 356–383. doi:10.15295/bmij.v12i2.2372
- Page, M.J., McKenzie, J.E., Bossuyt, P.M., Boutron, I., Hoffmann, T.C., Mulrow, C.D., Shamseer, L., Tetzlaff, J.M., Akl, E.A., Brennan, S.E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J.M., Hróbjartsson, A., Lalu, M.M., Li, T., Loder, E.W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L.A., Stewart, L.A., Thomas, J., Tricco, A.C., Welch, V.A., Whiting, P., Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *Rev Esp Cardiol (Engl Ed)*. 2021 Sep;74(9):790-799.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics, *Journal of Documentation*. 25: 348-349.
- Rempel, J. K., & Burris, C. T. (2005). Let me count the ways: An integrative theory of love and hate. *Personal Relationships*, 12(2): 297–313.
- Romani, S., Grappi, S., Zarantonello, L. and Bagozzi, R.P. (2015). The revenge of the consumer! How brand moral violations lead to consumer anti-brand activism, *Journal of Brand Management*, 22 (8): 658-672.
- Romani, S., Grappi, S. & Dallı, D. (2013). Emotions that drive consumers away from brands: measuring negative emotions toward brands and their behavioral effects, *International Journal of Research in Marketing*, 29 (1): 55-67.
- Sarkar, A., Sarkar, J.G. & Sreejesh, S. (2021). Managing customers' undesirable responses towards hospitality service brands during service failure: the moderating role of other customer perception, *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 94, p. 102873.
- Roy, S. K., Sharma, A., Bose, S., & Singh, G. (2022). Consumer - brand relationship: A brand hate perspective, *Journal of Business Research*, 144: 1293–1304.
- Sharma, I., Jain, K. & Gupta, R. (2022). The power to voice my hate! Exploring the effect of brand hate and perceived social media power on negative eWOM, *Journal of Asia Business Studies*, 16 (4): 652-675. doi: 10.1108/JABS-10-2020-0423
- Sternberg, R. J., & Sternberg, K. (2008). The problem the role of hate in the world. In *The Nature of Hate* (pp. 1–14). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (2003). A duplex theory of hate: development and application to terrorism, massacres, and genocide. *Review of General Psychology*, 7(3): 299–328.

- Tupes, E. C., & Christal, R. E. (1992). Recurrent personality factors based on trait ratings, *Journal of Personality*, 60(2): 225–251.
- Wei, J., Jiang, M., Li, Y.N., Li, W.& Mead, J. (2023). The impact of product defect severity and product attachment on consumer negative emotions, *Psychology & Marketing*. 40. doi:10.1002/mar.21778.
- Zarantonello, L., Romani, S., Grappi, S. & Bagozzi, R. P. (2016). Brand Hate, *Journal of Product and Brand Management*, 25(1): 11–25.
- Zarantonello, L., Romani, S., Grappi, S. and Fetscherin, M. (2018). Trajectories of Brand hate, *Journal of Brand Management*, 25 (6): 549-560.
- Zhang, C. & Laroche, M. (2020). Brand hate: a multidimensional construct, *Journal of Product and Brand Management*, 30 (3): 392-414.
- Zupic, Ivan & Čater, Tomaž. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization, *Organizational Research Methods*, 18: 429-472. doi: 10.1177/1094428114562629.

In The Shadow of Crisis: Social and Political Transformations of Covid-19

Krizin Gölgesinde: Covid-19'un Toplumsal ve Siyasal Dönüşümleri

Kutay ÜSTÜN¹

Abstract

The Covid-19 pandemic has impacted Türkiye in many ways, much like it has affected the rest of the world. This study focuses on examining the effects of the pandemic on individuals. It delves into the experiences of participants during the outbreak, the societal and political implications of implemented policies, and the policies aimed at curbing the spread of Covid-19. The study conducted through a survey involving 375 students from Ardahan University reveals the negative effects of the pandemic on individuals. Situations of distancing, avoidance, and maintaining social distance during the outbreak have triggered feelings of helplessness, fear, and anxiety among individuals. Additionally, policy measures such as social isolation have led to significant changes in individuals' lifestyles. Factors such as remote work, online education, temporary closure of businesses, and the inability to participate in social activities have had negative effects on individuals. The Covid-19 pandemic has created an atmosphere of uncertainty and fear, undermining the trust among people, and profoundly affecting societal order. As the perceived threat of the pandemic diminishes, support for implemented policies has also decreased. This study contributes to our comprehensive understanding of the societal and political transformations brought about by Covid-19.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Political Impact, Social Impact, Political Trust, Global Threat, Global Crisis.

Öz

Covid-19 Pandemisi, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'yi de birçok yönden etkilemiştir. Bu araştırma, pandeminin bireyler üzerindeki etkilerini incelemeye odaklanmaktadır. Katılımcıların salgın sürecindeki deneyimleri, uygulanan politikaların toplumsal ve siyasal etkileri ile Covid-19'un yayılmasını durdurmak amacıyla uygulanan politikaları ele almaktadır. Ardahan Üniversitesinde öğrenim gören 375 öğrencinin katıldığı anket yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma, pandeminin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini açığa çıkarmaktadır. Salgın sürecinde ortaya çıkan uzaklaşma, kaçınma ve mesafeli yakınlık kurma durumları, bireylerde çaresizlik, korku ve kaygı gibi duyguları tetiklemiştir. Ayrıca, sosyal izolasyon gibi politika uygulamaları, bireylerin yaşam biçimlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Uzaktan çalışma, uzaktan eğitim, iş yerlerinin kapanması, sosyal etkinliklere katılmama gibi faktörler, bireyler üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Covid-19 pandemisi, belirsizlik ve korku atmosferi oluşturarak, insanlar arasındaki güven duygusunu sarsmış ve toplumsal düzeni derinden etkilemiştir. Pandeminin insanlar üzerinde oluşturduğu tehdit algısı azaldıkça, uygulanan politikalara olan destek de azalmıştır. Bu çalışma, Covid-19'un toplumsal ve siyasal dönüşümleri üzerindeki etkilerini derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid 19 Pandemisi, Siyasal Etki, Sosyal Etki, Siyasal Güven, Küresel Tehdit, Küresel Kriz.

1 Dr.Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kutayustun@ardahan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2572-2264>, <https://ror.org/042ejbk14>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 22.05.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.10.2024

Atıf İçin/For Cite: Üstün K., "In The Shadow of Crisis: Social and Political Transformations of Covid-19", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):48-71

Etik Kurul İzni: Ardahan Üniversitesi Rektörlüğü 03.10.2022 tarih ve E-67796128-000-2200032555 sayılı Bilimsel Yayın ve Etik Kurul Kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

<https://doi.org/10.17755/esosder.1488063>

License: CC BY-NC 4.0

Introduction

The emergence of serious cases of respiratory illness in the city of Wuhan, China, towards the end of 2019 marked the beginning of a process that has since spread worldwide, affecting societies much like in the past. This outbreak, known as COVID-19, has not only threatened human health since its onset but has also generated social, political, economic, and psychological impacts on societies. The World Health Organization (WHO) declared COVID-19 a pandemic on March 12, 2020, given the rapid increase in case numbers, the swift spread of the virus across borders, and the rising death tolls, all contributing factors to the pandemic declaration. Efforts to combat the outbreak have included global endeavors towards prevention, immunity acquisition, and treatment of COVID-19 (Tavukçu & Eke, 2021).

Epidemics generally exhibit various characteristic features depending on the era in which they occur. Especially with the impact of globalization, infectious diseases in today's world spread rapidly compared to those in previous centuries, affecting the entire globe. This rapid spread increases the level of threat posed by diseases (Yurdakul, 2015). Due to increased mobility driven by globalization, people have spread the disease more rapidly, making the containment of the outbreak more difficult (Geyik, 2021). It is known that infectious diseases and epidemics lead to mass illness and death. Policies and practices developed against epidemics are of vital importance.

The coronavirus emerged in 2019 and rapidly evolved into a COVID-19 pandemic due to the swift increase in case numbers and its spread worldwide, causing international concern (Kazak et al., 2020). The continuous rise in cases for various reasons, significant loss of life due to the virus, and its lethal impact on almost every age group, particularly those aged 65 and above, have made the pandemic the most significant health issue of the 21st century (İnce, 2021).

The fact that COVID-19 became a global pandemic has led to its social and economic consequences being experienced on a global scale. The pandemic's threat not only to public health but also to the economic system and its functions has complicated efforts to combat the crisis and necessitated the adoption of public policies (Demir & Geyik, 2021). When it comes to a global pandemic, there are numerous other issues alongside the underlying causes and epidemiology of the disease. These include how to address the social, economic, and political crises stemming from the spread of the epidemic and the public health interventions undertaken to prevent, mitigate, and control it (Boin et al., 2016, 2018; t'Hart et al., 2001; Weible et al., 2020).

To mitigate the crisis caused by the Covid-19 pandemic, governments have developed short, medium, and long-term public policies utilizing all administrative, financial, political, and sectoral resources to reduce the damages caused by the outbreak (Yıldız & Uzun, 2020). It is known that among the measures taken to prevent the spread of the Covid-19 pandemic in many countries are decisions that restrict social life, which have had various effects on individuals. Epidemics also initiate and propel societal changes and transformations in political, economic, and social contexts. Bieber suggests that the fear generated by the pandemic and the prejudices associated with COVID-19 are likely to be enduring and will shape the post-pandemic world. Moreover, he highlights that the pandemic will contribute to a societal atmosphere of uncertainty and fear. According to him, in addition to the psychological consequences of collective anxiety, the political and social outcomes are likely to strengthen exclusionary nationalism. Additionally,

governmental policy responses to the pandemic pose a risk of transforming fragile democracies into competitive authoritarian regimes (Bieber, 2020).

Schraff (2021) highlights the exceptional challenge posed by the Covid-19 pandemic for democratic societies, emphasizing the necessity of comprehensive and society-wide measures to control the pandemic as a common existential threat. According to him, imposing extensive restrictions on individual rights and freedoms to control the outbreak challenges citizens' trust in political institutions. Amat et al. (2020) discuss various democratic dilemmas, particularly between globalism and nationalism, public health and civil liberties, and political and technocratic governance, pointing out the uncertainties surrounding how democratic institutions can cope with the virus and to what extent, along with how citizens' preferences will evolve with the crisis and government responses, potentially shifting towards a new social and political equilibrium.

The conceptualization and structuring of pandemics constitute a complex political issue. When it comes to diseases such as COVID-19, the inherently complex nature of the problem means that initial knowledge about the best ways to address it is often insufficient. Much can be said about the illness, but potential solutions to its spread are not fully understood. In the case of a new pandemic situation, the knowledge base required to design measures is uncertain. According to Naumann et al. (2020), many policy analyses related to COVID-19 focus on the types of policies implemented to control its spread. The issue that seems important to explore, according to them, is the social and political consequences of isolation/restriction policies.

How policymakers perceive a problem and how it is presented to them by experts is crucial in the policy-making process. There are many aspects that make the COVID-19 crisis a complex political issue, such as coping with COVID-19 uncertainties: the new nature of the crisis and the importance of crafting policies to deal with it. However, one significant aspect of the COVID-19 pandemic is its novel character. Given the many unknowns about the virus, it would be appropriate to say that it differs from previous crises. This new situation means that policy responses around COVID-19 are not only characterized by unknowns but are also more contentious and highly uncertain than many better-known crises such as forest fires, earthquakes, or cholera outbreaks that typically draw from best intervention practices derived from past experiences (Capano et al., 2020).

The "first Covid-19 case in Türkiye was detected on March 11, 2020" (Sağlık Bakanlığı, 2020). Türkiye initiated its response to the pandemic from the onset of the outbreak. When evaluating the public policies implemented in Türkiye during the Covid-19 pandemic and the country's response to the outbreak, it is observed that controlled application examples and measures were taken in the initial three months of the pandemic through developed policies and measures since the onset of the outbreak in the country. During this period, Türkiye emerged as a significant actor, emphasizing international solidarity through the measures taken and implemented methods (Akgün & Çelik, 2020).

According to Mettler and Soss (2004), public policies frame the meaning and origins of societal issues by identifying target groups for government action and defining solutions. Policies convey messages about the underlying nature of a problem and shape citizens' perceptions of an issue by following specific types of solutions, as seen in examples of individual or societal responsibility issues or policy instances addressing public or private problem situations.

In an existential crisis environment, it is important for policy issues to be technically, scientifically, and expertly led. In Türkiye, the establishment of a scientific council during the pandemic has ensured the adoption of an inclusive approach in designing and implementing effective, evidence-based health policies under expert leadership. Evidence-based policy design and implementation have made evidence-based policy analysis possible and strengthened it. Türkiye has implemented health policy instruments early, rapidly, and effectively. Specifically, it has embraced evidence-based tools, including informational campaigns promoting “stay at home,” “social distancing,” and personal protection, alongside numerous significant policy instruments such as curfews, travel restrictions or bans, quarantines, and closures of schools and workplaces. Moreover, a crucial point is the framing of the COVID-19 pandemic as an existential “threat” and a “battle” against a “foe” to be fought with “solidarity” (Bakır, 2020).

Whether a government acts early, swiftly, and vigorously in any policy area depends on its capacity to mobilize and effectively implement its decisions, engaging both its administration and the society (adapted from Wu et al., 2015, cited in Capano et al., 2020). In Türkiye, the rapid deployment of the healthcare system, establishment of a scientific council, and the formation of solidarity networks at local levels across the country have been significant defense mechanisms against the effects of the crisis (Poyraz, 2019). According to Capano et al. (2020) in their study ‘Mobilizing Policy (In)Capacity to Fight COVID-19: Understanding Variations in State Responses,’ Türkiye is one of the countries that has proven reasonably successful in halting or reversing the COVID-19 pandemic. Measures related to the Covid-19 pandemic have included the suspension of flights, installation of thermal cameras at airports and border crossings, temperature checks for passengers, and quarantine measures for entering Turkish citizens. Other implemented practices during the pandemic include the closure of sea, air, and land borders to foreigners, the quarantine of Turkish citizens returning to Türkiye starting from January 31, 2020, the cessation of mutual flights to all countries, the continuation of the “ALO 184 Ministry of Health Communication Line” as the “Covid-19 Consultation Line” and applications such as the “Hayat Eve Sığar” (Life Fits Home) app (Akgün & Yalman, 2022). With the onset of the pandemic, efforts to combat Covid-19 have included meeting the need for masks and other medical devices, as well as implementing vaccine development methods, which are important indicators.

Explaining differences in the timing and nature of interventions in a crisis depends on the nature of the crisis itself. Rapid and severe crises demand more from leaders and systems than their slower-starting counterparts. The COVID-19 pandemic began as a rapidly moving, severe, transnational crisis (Capano et al., 2020).

In the process of combating the COVID-19 pandemic, the question of success or failure is debated among experts. According to Amat et al., the responses of national governments to the COVID-19 crisis in many countries have necessitated unprecedented policy interventions. The highly contagious nature of the virus, the presence of numerous asymptomatic infected individuals, and the absence of a vaccine meant that social distancing was crucial in combating the spread of the virus and preventing the collapse of the healthcare system. Social distancing can be achieved through citizens’ cooperation and voluntary compliance. However, such intervention requires a significant sacrifice, internalizing social distancing for the greater good of society. Such an intervention necessitates a high level of trust in other citizens’ behaviors - that they will adhere to instructions provided by public officials and health experts - at a time when trust in experts and governments is diminishing (Amat et al., 2020).

The societal and political impacts of the Covid-19 pandemic are multifaceted. Considering the role of social relationships on human health, the adverse effects of the pandemic are inevitable. It can be argued that the Covid-19 pandemic has negatively impacted individuals and led to various changes in societal institutions such as family, education, economy, and politics.

It is known that in the past, major epidemics have occurred, crises have arisen, and societies have been affected. Unlike past epidemics, the Covid-19 Pandemic has spread rapidly on a global scale due to increased urbanization, the widespread dissemination of technology and transportation facilities worldwide, easy individual access to these facilities, and the intensity of social mobility. Prior to globalization, health-related issues arising in any region of the world were considered local problems, whereas today, this situation has become a global issue.

The aim of this study is to examine the effects of the Covid-19 Pandemic on individuals, which, like many other countries, has affected Türkiye in various ways. The study investigates the social, political, and individual impacts of the Covid-19 Pandemic. It aims to explore participants' experiences during the pandemic and examine the social, political, and individual effects of implemented policies.

1. Method

In this study, the perspectives of young people on the COVID-19 pandemic, their experiences during the pandemic, and the political and social impacts of the policies implemented were investigated. A survey was conducted with students from Ardahan University. The total number of students is 3209. Although the sample size was calculated as 343.19, surveys were administered to 375 students within the scope of the study. The study employed a quantitative research method, utilizing a survey as the data collection technique. The survey consisted of both closed-ended and open-ended questions. Data analysis was conducted using the SPSS 20.0 software package. The reliability was measured using the Cronbach (1955) method. The Cronbach's Alpha value in this study is ,931. The sampling technique used in obtaining the sample was as follows: N =Population size; n =Sample size; t = Theoretical value based on the t-table at a specific level of significance (1.96 for a confidence interval of 0.05); p = Probability of the event to be examined occurring; q = Probability of the event to be examined not occurring; d = Margin of error. The sample size was calculated with a 95% confidence interval, and the total number of students was 3209. The sample size was determined to be 343.19. Although the sample size was calculated as 343.19, a survey was administered to 375 students within the scope of the study.

$$n = \frac{N.t^2.p.q}{d^2.(N-1)+t^2.p.q}$$

$$n = \frac{3209.(1,96)^2.(0,5).(0,5)}{(0,05)^2.(3209-1)+(1,96)^2.(0,5).(0,5)} = \frac{3081,92}{8,98} = 343,19$$

2. Findings

The findings below are presented to reveal the social, political, and individual impacts of the COVID-19 pandemic.

Table 1. Distribution of Participants According to Socio-Demographic Characteristics in the Study

Participant Profile		Frequency	Percentage
Gender	Male	175	46,7
	Female	200	53,3
Age	18-25	343	91,5
	26-35	26	6,9
	36-45	6	1,6
Marital Status	Unanswered	1	,3
	Married	17	4,5
	Single	355	94,7
	Other	2	,5
Employment Status	Unanswered	3	,8
	Yes	46	12,3
	No	326	86,9
	Total	375	100,0

Of the participants, 53,3% were female and 46,7% were male. When examining the distribution of participants by age, 91,5% of the participants were in the 18-25 age range. 6,9% of the participants were in the 26-35 age range, while 1,6% were in the 36-45 age range. As observed, a significant majority of university students, comprising 91,5%, fall within the young population aged 18-25. 94,7% of the participants were single, while 4,5% were married. 0,3% of the participants did not respond to the question, and 0,5% provided other responses. 12,3% of the participants stated that they were employed, while 86,9% indicated that they were not employed in any job. 0,8% of the participants left the question unanswered.

Table 2. Participants' and their families' experience with coronavirus and the loss of relatives during the pandemic.

		Frequency	Percentage
Participants' situations of contracting Coronavirus	Unanswered	2	,5
	Yes	122	32,5
	No	251	66,9
The situation of any member of the participants' families contracting Coronavirus	Unanswered	4	1,1
	Yes	185	49,3
	No	186	49,6
The situation of participants having deceased relatives during the pandemic	Unanswered	30	8,0
	Yes	88	23,5
	No	257	68,5
	Total	375	100,0

32,5% of the participants reported contracting the Coronavirus, while 66,9% stated they had not. Among the participants, 49,3% had family members who contracted the Coronavirus, whereas 49,6% did not have any infected family members. Regarding the pandemic's impact on participants' families, 23,5% mentioned experiencing the loss of a family member due to the pandemic, while 68,5% indicated no such occurrence in their families. 6,9% of the participants preferred not to answer the question, while 1,1% left it unanswered.

Table 3. Avoidance of Social Interactions

	Frequency	Percentage
Unanswered	15	4,0
Strongly Disagree	61	16,3
Disagree	39	10,4
Undecided	53	14,1
Agree	119	31,7
Strongly Agree	88	23,5
Total	375	100,0

55.2% of the participants reported avoiding social interactions during the pandemic, while 26.7% stated that they did not experience such a situation. 4% of the participants did not respond to the question, while 14.1% remained undecided. Avoidance of social interactions or maintaining distance is among the effects of the pandemic on individuals. Measures taken to prevent the spread of the virus, such as restrictive social measures, have led to feelings of anxiety, worry, and fear among individuals. The avoidance or maintenance of distance that developed during the pandemic has also brought about feelings of helplessness, fear, and anxiety, leading to changes in individuals' lives and future.

Table 4. Decrease in Trust Among Individuals in Society

	Frequency	Percentage
Unanswered	29	7,7
Strongly Disagree	47	12,5
Disagree	40	10,7
Undecided	59	15,7
Agree	83	22,1
Strongly Agree	117	31,2
Total	375	100,0

53,3% of the participants reported a decrease in trust among individuals in society during the pandemic, while 23,2% disagreed with this notion. 15,7% of the participants remained undecided on this matter. The proportion of participants who did not respond was 7,7%. As indicated in Table 3, 55,2% of the participants stated that they avoided/distanced themselves from people during the pandemic. These two pieces of data are supportive of each other. The physical distancing behavior adopted during the pandemic seems to have transitioned from physical closeness to social distancing (avoidance of people) over time. Restrictive measures implemented to prevent the spread of the virus have had adverse effects on individuals.

Table 5. Situation of Adverse Effects on Social Relationships

	Frequency	Percentage
Unanswered	69	18,4
Strongly Disagree	33	8,8
Disagree	20	5,3
Undecided	45	12,0
Agree	79	21,1
Strongly Agree	129	34,4
Total	375	100,0

55,5% of the participants believe that social relationships were adversely affected during the pandemic, while 14,1% disagreed with this notion. 12% of the participants remained undecided on this matter. The proportion of participants who did not respond was 18,4%. Participants perceive that social relationships were negatively impacted during the pandemic. The percentage of participants who believed that social relationships were adversely affected during the pandemic is 55,5%. Participants emphasize not feeling safe and the decreased trust among individuals in society, indicating that social relationships were negatively affected during this period.

Table 6. Perception of Restricted Freedom

	Frequency	Percentage
Unanswered	28	7,5
Strongly Disagree	47	12,5
Disagree	36	9,6
Undecided	43	11,5
Agree	102	27,2
Strongly Agree	119	31,7
Total	375	100,0

The opinions regarding the perception of restricted freedom during the pandemic are presented in Table 6. 58,9% of the participants believe that their freedoms were restricted during the pandemic, while 22,1% do not share this belief. 11,5% of the participants remained undecided on this matter, and 7,5% did not respond to the question.

Travel freedom, defined as the ability of an individual to move from one place to another as desired and to move freely, is considered one of the fundamental human rights. With the pandemic, measures such as social isolation and temporary quarantines were implemented in many countries worldwide to prevent the spread of the virus. This situation has resulted in adverse effects on individuals.

Table 7. Perception of Increased Internet and Social Media Usage

	Frequency	Percentage
Unanswered	20	5,3
Strongly Disagree	29	7,7
Disagree	31	8,3
Undecided	44	11,7
Agree	93	24,8
Strongly Agree	158	42,1
Total	375	100,0

The proportion of participants who perceive an increase in internet and social media usage is 66,9%, while the proportion of those who believe that internet and social media usage has not increased is 16%. 11,7% of the participants stated that they were undecided on this matter. The proportion of participants who did not respond is 5,3%. The advancement in communication technologies, the digitization of communication tools, and the pervasive presence of the internet in all aspects of life have led to the reconstruction of the social sphere. Social media, as a space

for socialization, has led to changes in social relationships, the development of different social interaction patterns, and transformations in societal relations.

Table 8. Perception of Changes in Consumption Habits

	Frequency	Percentage
Unanswered	26	6,9
Strongly Disagree	39	10,4
Disagree	31	8,3
Undecided	59	15,7
Agree	95	25,3
Strongly Agree	125	33,3
Total	375	100,0

58,6% of the participants believe that their consumption habits changed during the pandemic, while 18,7% reported not experiencing such changes. 15,7% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 6,9%. It is indeed a fact that individuals' consumption habits have changed during the Covid-19 pandemic, amid increased anxiety due to measures such as isolation, quarantine, and restrictions. The altered consumption habits, influenced by digital platforms and social media, represent significant factors encountered in individuals' lives during the pandemic.

Table 9. Inclination towards Products Perceived as Healthy

	Frequency	Percentage
Unanswered	27	7,2
Strongly Disagree	44	11,7
Disagree	35	9,3
Undecided	60	16,0
Agree	91	24,3
Strongly Agree	118	31,5
Total	375	100,0

55,8% of the participants reported an increased inclination towards products perceived as healthy during the pandemic, while 21% disagreed with this notion. 16% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 7,2%. The fear and anxiety experienced during the pandemic have directed individuals towards products perceived as healthier.

Table 10. Perception of Increased Preference for Natural Products

	Frequency	Percentage
Unanswered	25	6,7
Strongly Disagree	49	13,1
Disagree	32	8,5
Undecided	62	16,5
Agree	91	24,3
Strongly Agree	116	30,9
Total	375	100,0

55,2% of the participants indicated that natural products were preferred more during the pandemic, while 21,6% disagreed with this notion. 16,5% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 6,7%. The fear and anxiety experienced during the pandemic not only directed individuals towards products perceived as healthier but also brought attention to the increased preference for natural products.

Table 11. The State of Changes in Personal Hygiene and Cleanliness Habits

	Frequency	Percentage
Unanswered	12	3,2
Strongly Disagree	32	8,5
Disagree	22	5,9
Undecided	39	10,4
Agree	123	32,8
Strongly Agree	147	39,2
Total	375	100,0

72% of the participants stated that they paid more attention to hygiene and changed their cleanliness habits during the pandemic. 14,4% disagreed with this notion. While 10,4% of the participants expressed uncertainty, 3,2% did not respond to the question. Within the framework of policies implemented during the pandemic, the importance of hygiene has been emphasized, with experts providing educational statements highlighting the significance of hygiene through media channels such as press releases and social media. This indicates trust in experts and the internalization of policies implemented within the pandemic context.

Table 12. The Situation Regarding Free Covid-19 Testing

	Frequency	Percentage
Unanswered	36	9,6
Strongly Disagree	62	16,5
Disagree	41	10,9
Undecided	49	13,1
Agree	105	28,0
Strongly Agree	82	21,9
Total	375	100,0

49,9% of the participants stated that free Covid-19 testing was conducted, while 27,4% disagreed with this view. The proportion of undecided participants is 13,1%. The proportion of participants who did not respond is 9,6%. During the pandemic, many countries around the world experienced difficulties in accessing healthcare services, with impoverished individuals unable to access these services. In Türkiye, many complementary healthcare services are provided to citizens free of charge. During the Covid-19 pandemic, treatment processes for infected individuals were carried out. Additionally, it is known that priority was given to the disadvantaged segments of society in treatment processes and related services.

Table 13. Perceptions of the Adequacy of Efforts to Prevent the Spread of the Disease

	Frequency	Percentage
Unanswered	19	5,1
Strongly Disagree	138	36,8
Disagree	62	16,5
Undecided	87	23,2
Agree	40	10,7
Strongly Agree	29	7,7
Total	375	100,0

53,3% of the participants do not find the efforts to prevent the spread of the disease adequate, while 18,4% consider the efforts to prevent spread adequate. 23,2% of the participants expressed uncertainty on this matter, while 5,1% did not respond to the question.

Table 14. Perspectives on the Distance Learning Program

	Frequency	Percentage
Unanswered	16	4,3
Strongly Disagree	151	40,3
Disagree	82	21,9
Undecided	51	13,6
Agree	37	9,9
Strongly Agree	38	10,1
Total	375	100,0

20% of the participants hold a positive view on the distance learning program, while 62,2% hold a negative view. 13,6% of the participants expressed uncertainty on this matter, while 4,3% did not respond to the question. One of the most significant changes in the field of education during the pandemic, encompassing preschool to higher education, is the transition to distance learning. During this period, instructional activities were conducted through live online classes (Güngörer, 2020). Education is one of the most affected institutions by the Covid-19 pandemic. Education facilitates individuals' socialization from preschool to higher education. In the context of the pandemic, access to digital education platforms in distance and online education activities may have been hindered by socioeconomic factors.

Table 15. Opinions on the Stay-at-Home Order

	Frequency	Percentage
Unanswered	19	5,1
Strongly Disagree	98	26,1
Disagree	46	12,3
Undecided	70	18,7
Agree	90	24,0
Strongly Agree	52	13,9
Total	375	100,0

37,9% of the participants hold a positive view on the Stay-at-Home Order, while 38,4% hold a negative view. 17,7% of the participants expressed uncertainty on this matter, while 5,1% did not respond to the question. The measures taken to prevent the spread of the disease during the pandemic have influenced individuals' daily lives and practices within those lives. As a societal impact, the Covid-19 pandemic has affected families and individuals within families in various ways.

Table 16. Opinions Regarding the Life Fits Home Application

	Frequency	Percentage
Unanswered	23	6,1
Strongly Disagree	83	22,1
Disagree	39	10,4
Undecided	68	18,1
Agree	96	25,6
Strongly Agree	66	17,6
Total	375	100,0

43,2% of the participants hold a positive view on the Life Fits Home application, while 32,5% hold a negative view. 18,1% of the participants expressed uncertainty on this matter, while 6,1% did not respond to the question.

Table 17. Individuals' Perceptions of Access to Healthcare Services

	Frequency	Percentage
Unanswered	31	8,3
Strongly Disagree	81	21,6
Disagree	50	13,3
Undecided	65	17,3
Agree	92	24,5
Strongly Agree	56	14,9
Total	375	100,0

39,4% of the participants believe that access to healthcare services is provided to individuals, while 34,9% disagree with this view. 17,3% of the participants expressed uncertainty on this matter, while 8,3% did not respond to the question. In Türkiye, many complementary healthcare services are provided to citizens free of charge. During the Covid-19 pandemic, treatment processes for infected individuals were conducted. Additionally, it is known that priority was given to the disadvantaged segments of society in treatment processes and related services.

Table 18. Opinions on Measures Targeting Individuals Aged 65 and Over and Those Under 18

	Frequency	Percentage
Unanswered	20	5,3
Strongly Disagree	80	21,3
Disagree	46	12,3
Undecided	94	25,1
Agree	81	21,6
Strongly Agree	54	14,4
Total	375	100,0

The proportion of participants holding a positive view on measures targeting individuals aged 65 and over and those under 18 is 36%, while the proportion holding a negative view on these measures is 33,6%. 25,1% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 5,3%. Particularly concerning the measures implemented to restrict the movement of individuals under 18 and those aged 65 and over, it can be said that this situation has led to a unique social experience within society. The attempt to confine life to homes for protection during the pandemic, and the compulsion associated with this, have deeply affected individuals.

Table 19. The Situation of Covid-19 Leading to the Exclusion of Individuals Aged 65 and Over from Society

	Frequency	Percentage
Unanswered	23	6,1
Strongly Disagree	50	13,3
Disagree	39	10,4
Undecided	81	21,6
Agree	83	22,1
Strongly Agree	99	26,4
Total	375	100,0

According to 48,5% of the participants, Covid-19 has led to the exclusion of individuals aged 65 and over from society. 23,7% of the participants disagree with this notion. 21,6% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 6,1%. Social exclusion is a condition that occurs outside individuals' own will. It can be argued that individuals aged 65 and over have faced such a situation during the Covid-19 pandemic. While old age embodies respect in our culture, the pandemic has led to distancing, disconnection, and a weakening of shared values among individuals. Particularly, the content shared on social media platforms targeting elderly individuals supports this observation.

Table 20. Participant Perceptions of Individuals Diagnosed with Covid-19 Being Ostracized from Society During the Early Stages of the Pandemic

	Frequency	Percentage
Unanswered	22	5,9
Strongly Disagree	49	13,1
Disagree	42	11,2
Undecided	78	20,8
Agree	89	23,7
Strongly Agree	95	25,3
Total	375	100,0

44,5% of the participants expressed the belief that individuals diagnosed with Covid-19 were ostracized from society during the early stages of the pandemic, while 24,3% disagreed with this notion. 20,8% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 5,9%.

Table 21. The Situation Regarding the Potential Impact of the Increase in Scientific Data Related to Covid-19 on Changing Perceptions of the Disease and Those Afflicted by It

	Frequency	Percentage
Unanswered	20	5,3
Strongly Disagree	41	10,9
Disagree	36	9,6
Undecided	77	20,5
Agree	106	28,3
Strongly Agree	95	25,3
Total	375	100,0

According to 53,6% of the participants, perceptions of the disease and those afflicted by Covid-19 have changed as scientific data related to Covid-19 has increased. 20,5% of the participants disagree with this notion. 20,5% of the participants are undecided on this matter. The proportion of participants who did not respond is 5,3%. As scientific data related to Covid-19 increases, perceptions of the disease and those afflicted by it have changed.

Table 22. Participant Views on the Perception that Work-from-Home/Flexible Work Arrangements are Positive Practices for Social Welfare

	Frequency	Percentage
Unanswered	24	6,4
Strongly Disagree	62	16,5
Disagree	51	13,6
Undecided	90	24,0
Agree	85	22,7
Strongly Agree	63	16,8
Total	375	100,0

Participant opinions regarding the perception that work-from-home/flexible work arrangements during the pandemic are positive practices for social welfare are presented in Table 22. In this context, the proportion of participants holding a positive view on these practices is 39,5%, while the proportion holding a negative view is 30,1%. 24% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 6,4%.

The status of employment and individuals' ability to secure a job hold significant value in terms of sustaining life and improving quality of life. Additionally, employment status is crucial for individuals' socialization, political preferences, and political participation. During the Covid-19 pandemic, various sectors experienced challenges, leading to the halt of economic activities. Partial, remote, rotating, or flexible working hours and arrangements emerged in many sectors, resulting in active workers being away from their work environments and causing changes in societal life, such as the distribution of roles and responsibilities within families. The changes in the working life due to the pandemic, including job reductions, halting of activities in certain sectors, loss of employment for workers, increased fear of the future, and adverse effects on individuals, have occurred.

The societal and political impacts of the Covid-19 pandemic are multifaceted. Considering the role of social relationships in human health, the negative effects of the pandemic are inevitable. According to Breznau (2021), the Covid-19 pandemic has increased both real and perceived social risks in all societies, especially those related to employment and health, which could potentially undermine overall well-being. Risk perceptions create a psychological burden in individuals' lives and can lead to fear-based behaviors. Some studies suggest that disasters leave a lasting impact on individual risk perceptions, thereby increasing the likelihood of perceiving risks in the future, which in turn could heighten the probabilities of negative effects and reduce societal well-being.

Table 23. Perception of Increased Unemployment Rate

	Frequency	Percentage
Unanswered	67	17,9
Strongly Disagree	29	7,7
Disagree	26	6,9
Undecided	39	10,4
Agree	69	18,4
Strongly Agree	145	38,7
Total	375	100,0

57,1% of the participants reported that the unemployment rate increased during the pandemic, while 14,6% disagreed with this notion. 10,4% of the participants expressed uncertainty on this matter. The proportion of participants who did not respond is 17,9%.

During the pandemic, the economic contraction affected employment as it did in many other areas. The pandemic profoundly impacted the workforce, particularly national economies. The closure of non-essential businesses and the macroeconomic consequences of the global COVID-19 pandemic resulted in a sudden impact on the labor market, leading to layoffs and short-term employment. Additionally, many employers expanded opportunities for remote and flexible work arrangements, allowing employees to work from home. However, workers not involved in essential sectors, those unable to work remotely, faced an increased risk of virus

transmission (Nauman et al., 2020). The closure of businesses and layoffs by companies forced to restrict or halt their economic activities due to prolonged lockdowns represent the short-term visible impacts of the pandemic (Geyik, 2021).

Table 24. The Effectiveness of Social Assistance Programs in Improving Social Welfare

	Frequency	Percentage
Unanswered	25	6,7
Strongly Disagree	101	26,9
Disagree	54	14,4
Undecided	82	21,9
Agree	74	19,7
Strongly Agree	39	10,4
Total	375	100,0

30,3% of the participants believe that the provided social assistance programs are effective in improving social welfare, while 41,3% reported that they do not agree with this view. The proportion of participants expressing uncertainty on this matter is 21,9%. The proportion of participants who did not respond is 6,7%. Monetary and fiscal measures have been taken in many parts of the world to alleviate economic difficulties. As mentioned earlier, various sectors have faced challenges during the pandemic. In Türkiye, economic support and assistance have been provided, and fiscal measures have been taken. However, while 30,3% of the participants believe that the provided social assistance programs are effective in improving social welfare, 41,3% reported that they do not agree with this view.

Table 25. Concerns about Economic Hardships

	Frequency	Percentage
Unanswered	17	4,5
Strongly Disagree	50	13,3
Disagree	37	9,9
Undecided	57	15,2
Agree	92	24,5
Strongly Agree	122	32,5
Total	375	100,0

57% of the participants expressed concerns about economic hardships, while 23,2% stated that they did not have such concerns. 15,2% of the participants remained undecided on this matter, while 4,5% did not respond to the question. The economic slowdown due to the impact of quarantines during the pandemic may lead to social issues reaching new dimensions. One of the institutions negatively affected by the Covid-19 pandemic within society is the economy. Factors such as the closure of businesses and slowdown in exports contribute to significant problems such as unemployment and financial hardship. This situation exacerbates economic anxiety among individuals. During times of crisis, household incomes have decreased. However, during such periods, households tend to show less resistance to rising taxes and are more compliant with public policies. The Peacock-Wiseman displacement theory is relevant to this situation. It is also possible to state that the decline in economic activities during the pandemic has led to a reduction in public revenues (Geyik, 2021).

Table 26. Participant Perceptions Regarding the Increase in Inequalities Within Society

	Frequency	Percentage
Unanswered	24	6,4
Strongly Disagree	46	12,3
Disagree	33	8,8
Undecided	77	20,5
Agree	74	19,7
Strongly Agree	121	32,3
Total	375	100,0

52% of the participants reported an increase in inequalities within society during the pandemic, while 21,1% stated that they did not agree with this notion. 20,5% of the participants remained undecided on this matter. The proportion of participants who did not respond is 6,4%. In their study examining the effects of Covid-19 policies in Germany, Nauman et al. found that data generally indicate a higher rate of short-time work, transition to unpaid leave, or layoffs among individuals with lower levels of education. The likelihood of losing a job for those without tertiary education is twice as high as for those with tertiary education. Among those who continued to work and were able to work approximately the same hours in January 2020, graduates were more likely to work remotely compared to non-graduates, the majority of whom continued to work on-site. In summary, tertiary education reduces the risk of job loss while also providing the privilege of remote work. Nauman et al. (2020) also point out that the negative consequences of COVID-19 quarantine exacerbate existing social inequalities. These include a high degree of partial income loss for low-educated workers due to job loss, transition to unpaid leave, or short-time work. These workers, even if they can maintain their jobs, will face high risks of infection due to their physical presence in the workplace. These social inequalities are linked to political attitudes and policy assessments. The tendency of those with lower levels of education (exposed to social inequalities) to be more critical of lockdown policies and instead emphasize that the economic costs outweigh the social benefits is confirmed.

Existing studies on the formation of political trust highlight two important determinants. The first is that evaluations of economic performance shape political trust, while the second is that social (interpersonal) trust serves as a significant determinant of political trust. When comparing the role of social trust and economic evaluations in the formation of political trust, economic evaluations exhibit a more dynamic character (Schraff, 2021).

Table 27. Views on Which of the Situations Arising During the Covid-19 Pandemic Was More Effective

	Frequency	Percentage
Unanswered	21	5,6
To prevent the spread of the pandemic, some workplaces suspending/restricting their activities	12	3,2
Implementation of remote work to prevent the spread of the pandemic	8	2,1
Decrease in work or income due to the pandemic	21	5,6
Closure of schools and transition to remote learning	24	6,4
Inability to spend time with family and close relatives	10	2,7
Inability to socialize with friends or social circle	11	2,9
Inability to participate in social and sports activities (cinema, theater, sports, outings, etc.)	3	,8
Inability to travel	10	2,7
Remote work, remote learning, closure of workplaces, decrease in income, inability to participate in social activities, inability to travel, and inability to communicate with family and social circle	195	52,0
Remote work, remote learning, inability to participate in social activities, inability to travel	36	9,6
Inability to spend time with family, relatives, social circle, inability to participate in social activities	16	4,3
Suspension or restriction of workplace activities, decrease in work or income	8	2,1
Total	375	100,0

Participant opinions regarding the situations arising during the pandemic are presented in Table 27. 52% of the participants identified the most impactful aspects of the pandemic as remote work, remote learning, closure of workplaces, decrease in income, inability to participate in social activities, inability to travel, and inability to communicate with family and social circle. 9,6% of the participants defined the most impactful aspects as remote work, remote learning, inability to participate in social activities, and inability to travel, while 6,4% mentioned the closure of schools and transition to remote learning, and 5,6% indicated the decrease in work or income due to the pandemic. The detailed list of factors affecting participants is provided in the table above. 5,6% of the participants did not respond to the question. During the pandemic, remote work, remote learning, closure of workplaces, decrease in income, inability to participate in social activities, inability to travel, and inability to communicate with family and social circle had negative effects on individuals.

Table 28. Whether Practices During the Pandemic Led to a Change in Political Preferences

	Frequency	Percentage
Unanswered	21	5,6
Definitely caused	86	22,9
Caused	51	13,6
Undecided	105	28,0
Did not cause	58	15,5
Definitely did not cause	54	14,4
Total	375	100,0

Table 28 presents whether the practices during the pandemic led to a change in political preferences. 36,5% of the participants stated that the practices during the pandemic caused a change in their political preferences, while 29,9% indicated that these practices did not cause

any change in their political preferences. 28% of the participants expressed uncertainty on this matter, while 5,6% left the question unanswered. Public opinion influences policymaking, and policies, in turn, influence public opinion. Restriction/isolation policies have political, social, and psychological consequences. How threatened individuals feel by COVID-19 significantly shapes their attitudes and behaviors. Perceptions of threat play a crucial role in shaping attitudes and behaviors (Naumann et al., 2020).

Table 29. Compliance with Restrictions Imposed in the Fight Against the Covid-19 Pandemic

	Frequency	Percentage
Unanswered	68	18,1
I fully complied with all imposed restrictions.	178	47,5
It cannot be said that I fully complied with the restrictions (mask, social distancing, etc.).	48	12,8
I initially complied with the restrictions, but later stopped complying.	63	16,8
I did not comply with any of the restrictions.	11	2,9
It cannot be said that I fully complied with the restrictions; I complied initially but later stopped.	7	1,9
Total	375	100,0

47,5% of the participants stated that they fully complied with all imposed restrictions, while 16,8% indicated that they initially complied with the restrictions but later stopped doing so. Additionally, 12,8% reported that they did not fully comply with the restrictions, and 2,9% stated that they did not comply with any of the imposed restrictions. Furthermore, 18,1% of the participants did not respond to the question. According to Mettler and Soss (2004), policy-based sources can have very different effects and reactions depending on individual and group characteristics. In studies examining Covid-19 policies in Germany, such as those conducted by Naumann et al. (2020), it is emphasized that during the first weeks of quarantine, most policies received tremendous support, with over 90% of the population supporting the closure of public institutions like schools and universities, border closures, and the ban on public gatherings of more than a hundred participants. Quarantine/isolation and stay-at-home measures were also widely supported. While some were more critical of measures such as the closure of public transport and the tracking of infected individuals' cell phones without permission, approximately one-third still supported such policies. Over time, as awareness of the economic costs of restrictions increased alongside decreasing case numbers, support for all policies steadily declined. The sharpest decline was observed in support for the closure of public institutions, dropping from around 95% in the first week to about 40% in early May. Stay-at-home orders were equally subject to criticism, with slightly less than 10% of the population supporting them in May. Other measures, including the ban on international travel and gatherings of more than a hundred people, also lost support. If threat perceptions are very low, individuals may not support or strictly adhere to closure policies. The steady decrease in threat perceptions and perceived risk may explain why public support for and overall positive evaluations of the benefits of closure policies gradually diminished over time. The more threatened individuals feel, the higher their level of support for closure policies, and the less positive their overall evaluations of the benefits of such policies.

3. Conclusion

The COVID-19 pandemic has elicited varied responses in the realms of social interactions, political frameworks, and economic structures across societies. Its impacts on societal and political landscapes are intricate and manifold. This study endeavors to analyze the repercussions of the pandemic on social, political, and individual dimensions, recognizing its pervasive influence akin to global trends. It seeks to delve into individuals' experiences amidst the pandemic, assess the societal and political ramifications of enacted measures, and provide an overview of strategies aimed at mitigating COVID-19 transmission. Within this context, the pandemic has engendered adverse effects on individuals, characterized by practices like distancing, avoidance, or cautious behavior. These responses have elicited feelings of vulnerability, fear, and anxiety, leading to shifts in individuals' lifestyles and aspirations. Amidst the pandemic, life experiences have been marked by heightened insecurity and unpredictability, with a paramount emphasis on security amid the outbreak.

Throughout the pandemic, the practice of maintaining physical distance has transitioned into what is now recognized as social distancing, involving a deliberate effort to keep a distance from others. The implementation of restrictive measures aimed at curbing virus transmission has adversely affected individuals. 55,5% of participants note negative impacts on social relationships, highlighting a perceived erosion of trust and heightened feelings of insecurity within societal interactions.

During the initial phases of the pandemic, 44,5% of participants perceive individuals with COVID-19 to have been stigmatized, yet as scientific knowledge about the virus advanced, attitudes towards the disease and infected individuals shifted (53,6%). The challenging environment induced by the pandemic has evoked sentiments of isolation, internal strife, fear, and anxiety among individuals.

It is widely acknowledged that public sentiment influences policy formulation, while policies in turn shape public perception. The imposition of restrictive measures carries political, social, and psychological implications. The degree to which individuals perceive the threat posed by COVID-19 influences their outlook and conduct. Recent research suggests that anxiety and the pursuit of security influence political assessments, particularly when individuals are deeply affected by the severity of the pandemic. Contemporary studies on the establishment of political trust underscore two pivotal factors. Firstly, assessments of economic performance impact political trust, while secondly, interpersonal trust holds significant sway over political confidence. Comparatively, economic evaluations exhibit a more dynamic role in shaping political trust when juxtaposed with the influence of social trust.

Amidst the pandemic, efforts to mitigate virus transmission have precipitated shifts in both familial routines and occupational landscapes, notably through the implementation of remote work arrangements. Consequently, there has been a restructuring of roles and duties within households from this standpoint.

In tandem with endeavors to curb viral transmission, numerous countries worldwide have enacted measures such as social isolation and temporary quarantines. These interventions have engendered adverse consequences for individuals, notably heightened levels of anxiety and stress, which have manifested as apprehensions regarding mortality, future uncertainties, and loss of familial connections. The closure of borders, shifts in interpersonal, societal, and global interactions, and disruptions to transportation networks have fostered sentiments of

isolation and eroded trust. This situation, marked by curtailed personal liberties, has cultivated a climate characterized by pervasive fear and anxiety.

The progression of communication technologies and the ubiquitous integration of the internet into various facets of our existence have prompted a reconfiguration of the social landscape. Social dynamics are evolving alongside the rise of social media platforms as hubs for social engagement, fostering the emergence of novel interaction patterns and altering societal relations. Amidst the COVID-19 pandemic, measures like isolation, quarantine, and restrictions have amplified levels of anxiety, prompting individuals to increasingly rely on the internet and social media platforms to sustain their social connections, surpassing pre-pandemic usage levels.

It is evident that individuals' consumption patterns have undergone transformation during the COVID-19 pandemic. These shifts in consumption habits, influenced by digital platforms and social media, represent significant facets of individuals' experiences during this period. Among the observed changes are a notable inclination towards products perceived as healthier (55,8%), a preference for natural items (55,2%). The prevailing state of fear and anxiety has prompted individuals to gravitate towards healthier options and natural products, thereby impacting their eating and drinking behaviors. Moreover, a substantial 72% of participants reported heightened attention to hygiene practices during the pandemic, resulting in modifications to their cleaning routines. Within the context of pandemic-related policies, emphasis on hygiene has been underscored, with experts disseminating educational content through various media channels, including press, broadcasting, and social media, indicative of public trust in expert guidance.

One of the sectors profoundly impacted by the COVID-19 pandemic is education, which plays a pivotal role in fostering individuals' socialization from early childhood through higher education. Throughout the pandemic, the transition to remote and online educational modalities may have encountered barriers stemming from socioeconomic disparities in accessing digital learning platforms. A notable 62,2% of participants expressed dissatisfaction with the efficacy of remote education implementation.

Amid the pandemic, precautionary measures were enacted, encouraging individuals to remain at home unless essential, aimed at curbing disease transmission. This societal response has reverberated throughout families, impacting individuals of all ages in various ways. While 37,9% of participants perceived the stay-at-home measures positively, 43,2% expressed favorability towards the "Hayat Eve Sığar" (Life Fits Home) application. Furthermore, distinct social dynamics emerged concerning the confinement of individuals under 18 and over 65, altering societal interactions. The imposition of home confinement measures has profoundly influenced individuals, with 48,5% of participants acknowledging the exclusion of those aged 65 and over from societal engagements. Social exclusion, beyond individuals' control, has affected older adults during the pandemic, leading to a sense of distancing, disconnection, and a weakening of shared values. The dissemination of targeted social media posts further underscores this phenomenon, accentuating the challenges faced by elderly individuals amidst the pandemic.

Employment status and job opportunities are paramount in enhancing individuals' quality of life and fostering social integration. However, the employment landscape significantly influences social interactions. Throughout the COVID-19 pandemic, sectors faced substantial challenges, with economic activities grinding to a halt in many instances. This prompted the

emergence of alternative working arrangements such as partial, remote, rotational, or flexible schedules, resulting in workers being distanced from their traditional work environments and altering familial roles and responsibilities. These shifts in the work environment, coupled with job losses and disruptions in various sectors, exacerbated fears about the future and inflicted adverse effects on individuals. A notable 57,1% of participants observed an uptick in unemployment rates during the pandemic. Measures such as social isolation, closures, and curfews, implemented to curb virus transmission, had detrimental economic ramifications. To alleviate financial hardships, economic support and assistance were extended to individuals facing workplace closures, layoffs, or income reductions, aiming to sustain livelihoods and mitigate adverse financial consequences.

During the pandemic, 52% of participants cited remote work, remote learning, workplace closures, income reduction, inability to engage in social activities, travel restrictions, and limitations in communicating with family and friends as the most significant impacts on their lives. These circumstances, including remote work, remote learning, workplace closures, income loss, social isolation, travel restrictions, and communication barriers, have collectively imposed adverse effects on individuals amidst the pandemic.

Among the participants, 47,5% reported full compliance with all pandemic-related restrictions. Conversely, 16,8% initially adhered to the restrictions but later ceased compliance, while 12,8% did not fully comply, and 2,9% did not comply at all. The COVID-19 pandemic has become a worldwide crisis, instilling uncertainty and fear while eroding trust in both interpersonal relationships and institutions. It has sparked introspection regarding societal values, significantly influencing social dynamics.

As the perceived threat of the pandemic wanes, there has been a decline in support for implemented policies.

References

- Akgün, B., & Çelik, M. (2020). Yeni normal dönemde küresel yönetim: Uluslararası kurumların geleceği. (Ed). M. Şeker, A. Özer, C. Korkut. *Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği*, 368-384. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Akgün, O., & Yalman, F. (2022). Türkiye’de Covid-19 salgınının ilk döneminde uygulanan hükümet politikalarının kriz yönetimi bakış açısıyla irdelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 1408-1421.
- Amat, F., Arenas, A., Falcó-Gimeno, A., & Muñoz, J. (2020). Pandemics meet democracy. Experimental evidence from the COVID-19 crisis in Spain. <https://doi.org/10.31235/osf.io/dkusw>
- Bakır, C. (2020). The Turkish state’s responses to existential COVID-19 crisis, *Policy and Society*, 39(3), 424–441. <https://doi.org/10.1080/14494035.2020.1783786>
- Bieber, F. (2020). Global Nationalism in Times of the COVID-19 Pandemic, *Nationalities Papers*, 50(1), 13-25, <https://doi.org/10.1017/nps.2020.35>
- Boin, A., Hart, P., & Sundelius, B. (2016). *The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure* (2nd ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316339756>
- Boin, A., t’ Hart, P., & Kuipers, S. (2018). The crisis approach. In H. Rodríguez, W. Donner, J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of disaster research* (pp. 23–38). Cham: Springer International Publishing.
- Breznau, N. (2021). The welfare state and risk perceptions: the Novel Coronavirus Pandemic and public concern in 70, countries, *European Societies*, 23(1), 33-46, <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1793215>
- Capano, G., Howlett, M., Jarvis, D.S.L., Goyal, M.R., & Goyal, N. (2020). Mobilizing policy (In) Capacity to fight COVID-19: Understanding variations in state responses, *Policy and Society* 39(3), 285-308. <https://doi.org/10.1080/14494035.2020.1787628>
- Demir, M., & Geyik, O. (2021). Fiscal Policies Adopted during the Global Pandemic and Their Effectiveness. In M. Demir, A.B. Aksungur(Eds.), *The Effects of the Global Pandemic Process on the Social and Economic Structure and Public Policies in Combating the Pandemic* (pp.17-26). <https://doi.org/10.3726/9783631857281.003.0001>
- Geyik, O. (2021). Covid-19 salgınının Peacock-Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde değerlendirilmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3764-3786. <https://doi.org/10.26466/opus.881833>
- Güngörer, F. (2020). Covid-19’un Toplumsal Kurumlara Etkisi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 393-428.
- İnce, C. (2021). Yeniçağın Nosofobisi: Covid-19 Salgını, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 494-500. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/62195/878561>
- Kazak, A., Hintistan, S., & Önal, B. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Covid-19 Aşısı Geliştirme Çalışmaları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(4), 571-575. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.749009>
- Mettler, S., & Soss, J. (2004). The consequences of public policy for democratic citizenship: Bridging policy studies and mass politics, *Perspectives on Politics*, 2(1), 55 – 73. <https://doi.org/10.1017/S1537592704000623>
- Naumann, E., Möhring, K. Reifenscheid, M., Wenz, A., Rettig, T., Lehrer, R., Krieger, U., Juhl, S., Friedel, S., Fikel, M., Cornesse, C., & Blom, A. G. (2020). COVID-19 policies in Germany and their social, political, and psychological consequences, *European Policy Analysis*, 6(2), 191-202. <https://doi.org/10.1002/epa2.1091>
- Poyraz, M. (2019). Coronavirüs salgınıyla sarsılan dünyada ortaya çıkan bazı yeni toplumsal durumlar: Fransa ve Türkiye örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* 37, 280-291.
- Sağlık Bakanlığı, (2020). *Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Rehberi, bilim kurulu çalışması*, Erişim Adresi: <https://acilafet.saglik.gov.tr/Eklenti/37175/0/covid-19rehberipdf.pdf>

- Schraff D. (2021). Political trust during the Covid-19 pandemic: Rally around the flag or lockdown effects?. *European journal of political research*, 60(4), 1007–1017. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12425>
- Tavukçu, M., & Eke, E. (2021). Covid-19 pandemi yönetim süreci: Türkiye perspektifi, *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 3(2), 106-123.
- t'Hart, P., Heyse, L., & Boin, A. (2001). New trends in crisis management practice and crisis management research: Setting the agenda. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 9 (4), 181–188.
- Weible, C. M., Nohrstedt, D., Cairney, P., Carter, D. P., Crow, D. A., Durnová, A. P., Heikkila, T., Ingold, K., McConnell, A., & Stone, D. (2020). COVID-19 and the policy sciences: Initial reactions and perspectives. *Policy Sciences*, 53, 225–241. <https://doi.org/10.1007/s11077-020-09381-4>
- Yıldız, M., & Uzun, M. M., (2020). *Koronavirüsle mücadelede kriz yönetimi ve kamu politikası yapımı*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Yurdakul, E., S., (2015). Tarihte Önemli Bulaşıcı Hastalık Salgınları, *Türkiye Klinikleri*, 1(3), 1-6.

Kendini Kilolu Olarak Tanımlayan Kadınların Romantik İlişki Deneyimleri

Romantic Relationship Experiences of Women Who Identify Themselves as Overweight

Esra Karakuş Umar¹
Çağla Taşcı²

Öz

Bu çalışmada kendini kilolu olarak tanımlayan kadınların, romantik ilişki deneyimlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaçla nitel araştırma yönteminden hareket edilerek 18-65 yaş arası Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan ve farklı meslek gruplarından olan 10 kadın ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda kadınların kendini nasıl tanımladıkları, karşı taraftan beklentileri, ilişki deneyimleri ve ilişkide tüketim kültürüne ilişkin pratikleri ortaya konulmuştur. Evlilik kurumunun ve ailenin önem taşıdığı Türkiye'de romantik ilişki deneyimleri evlilik için ve evlilik beklentisi ile şekillenmektedir. Evlilik beklentisinde olan taraflar, birbirlerinin beklentilerine uyum sağlarken sosyal çevrenin kendileri üzerinde yarattığı baskıyı da hissedebilmektedirler. Güzellik algısı ve beden denetimi bu beklentiler arasında yer alabilmektedir. Sosyal inşacı bir perspektiften hareketle yapılan çalışmada verilerin analizinde içerik analizinden faydalanılmıştır. Böylelikle kadınların, kendilerini ilişki içerisinde hem partner hem de çevre tarafından sürekli denetlenirken bulduğu görülmüştür. Bu denetlenmelerin kökeni ilk ergenlik çağına ilişkin olumsuz deneyimlerden oluşabilmektedir. Yakın sosyal çevre ve akrabalar bedenlerine ilişkin anlamların inşasında aktif rol oynayabilmektedir. Olumsuz deneyimler, bireyin sonrasındaki romantik ilişkilere ilişkin inşa ettiği anlamları da etkileyebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlişki Deneyimleri, Kilolu Kadınlar, Romantik İlişkiler, Evli, Bekâr.

Abstract

This study aims to reveal the romantic relationship experiences of women who define themselves as overweight. For this purpose, by using the qualitative research method, in-depth interviews were conducted with 10 women between the ages of 18-65 living in different regions of Turkey and from different occupational groups, and how women define themselves, their expectations from the other party, their relationship experiences and their practices regarding consumption culture in relationships were revealed. In Turkey, where the institution of marriage and the family are important, romantic relationship experiences are shaped for marriage and in anticipation of marriage. While the parties expecting marriage adapt to each other's expectations, they may also feel the pressure of the social environment on them. Beauty perception and body control may be among these expectations. In this study, which was conducted from a social constructionist perspective, content analysis was used to analyze the data. In this way, women found themselves being constantly monitored by both the partner and the environments in the relationship. These controls may be rooted in negative experiences of early adolescence. Close social environment and relatives may play an active role in the construction of meanings about their bodies. Negative experiences may also affect the meanings the individual constructs about romantic relationships later on.

Keywords: Relationship Experiences, Overweight Women, Romantic Relationships, Married, Single.

1 Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, esra.umar@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1764-9394>, <https://ror.org/03je5c526>

2 Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, caglaabdan@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4590-7197>, <https://ror.org/03je5c526>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 24.05.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.12.2024

Atıf İçin/ For Cite: KARAKUŞ UMAR E. ve TAŞCI Ç., "Kendini Kilolu Olarak Tanımlayan Kadınların Romantik İlişki Deneyimleri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):72-85

<https://doi.org/10.17755/esosder.1489379>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/ Ethics Document : Araştırma için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan etik kurul izni (09.09.2022 tarihli ve Oturum No: 16 Karar No:255) ve araştırmaya katılan katılımcılardan araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarına dair yazılı onam alınmıştır.

Giriş

Bireyin kendini kilolu olarak değerlendirmesi, deneyimlerine ve anlam dünyasına yönelik bir yorumdur. Bu değerlendirme, bireyin kendisinden veya çevresinden kaynaklanabilirken kilolu sayılabilecek beden ölçüleri ise bireysel deneyimlere dayanmakta ve bu deneyimler, bireyin “kilo” olgusuna ilişkin algısını olumlu veya olumsuz yönde şekillendirmektedir. Kilolu olma durumu, yalnızca bireysel değil, kültürel bir olgudur. Toplumsal alanda her olgu kültürel bağlamda değerlendirilir ve bireyler, bu kültürel yapıların ödüllendirme veya cezalandırma mekanizmalarından etkilenir. Örneğin, Türk kültüründe “Bir dirhem et bin ayıp örter” atasözü, kilolu olmanın bir dönem olumlu kabul gördüğünü ve desteklendiğini ifade etmektedir. Ayrıca kilolu olmak, bilimsel tanımlamalarla da açıklanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO, 2021) göre obezite, bireyin yaşam kalitesini olumsuz etkileyen kronik bir hastalıktır. Obezitenin temel nedeni, tüketilen ve harcanan kalori arasındaki dengesizliktir. Depolanan yağ oranının kadınlarda %25’i, erkeklerde %30’u aşması obeziteye yol açmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017, s.26). Bu bağlamda obezite, bireyin kontrolü ile önlenilebilir bir hastalık olarak tanımlanmakta ve kilolu olma durumu, müdahale gerektiren bir olumsuzluk olarak görülmektedir. Böylece, kilolu olmak sadece kültürel değil, bilimsel açıdan da ödül ve cezalarla şekillenen bir olgudur.

Gelişen teknoloji, ulaşım araçlarının sayıca artışı, hareketsiz yaşam tarzı ve sağlıksız beslenme alışkanlıkları, obezite için önemli risk faktörleri arasında sayılabilir. Araştırmalar, özellikle kadınlarda fiziksel hareketsizlik, doğum sayısı, diyabet, yüksek tansiyon ve düşük sosyo-ekonomik durumun obezite riskini artırdığını göstermektedir (Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği, 2014, s.15). Organization for Economic Co-operation and Development (OECD, 2017) verilerine göre, 2015 yılında üye ülkelerde obezite prevalansı %19 olarak belirlenmiştir. Kore’de obezite, genç ve yaşlı nüfusu tehdit ederken (Yang vd., 2021), Tayvan’da çocuklar ve erkeklerde obezite riski artış göstermektedir (Chu, 2005). ABD’de 20-74 yaş aralığında obezite oranları yükselirken (Trivedi vd., 2015), Kanada’da bu durum özellikle orta yaş grubunu etkilemektedir (Belanger-Ducharme & Tremblay, 2005). 2019 itibarıyla 15 yaş üzeri bireylerde obezite oranı %21,1’dir (TÜİK, 2020). Obezite oranının, özellikle 20-54 yaş aralığında ve 30’lu yaşlarda arttığı görülmektedir. WHO (2022) raporuna göre Türkiye nüfusunun %61,9’u fazla kilolu, %27,8’i obezdir. Türkiye, Avrupa’da obezite prevalansında ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca 2023 TÜİK raporunda cinsiyete göre değerlendirildiğinde Türkiye’de kadınların %23.6 ‘sının erkeklerin ise %16.8’inin obez olduğu ortaya çıkmıştır. Obez birey sayısı her geçen gün artış göstermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2024).

Kilolu olmanın sosyal alanda olumsuz değerlendirilmesi, erken çocukluk dönemindeki deneyimlere dayanmaktadır (Rich vd., 2008). Ergenlik dönemi, kimlik oluşumu ve bireyin kendini tanıma sürecidir. Sosyal çevrenin değerlendirmeleri ile etkisinin arttığı ergenlikte bedenle ilgili olumsuz değerlendirmeler, kimlik gelişiminde görsellik odaklı temel inançlar yaratmaya ilişkin olumsuz etkilere yol açabilmektedir (Jones & Crawford, 2006). Ergenlikte romantik ilişkiler önem kazanmakta ve bireyler beğenilme ihtiyacı duymaktadır. Bu süreçte kilolu bireyler, damgalanma, alay edilme ve dışlanma gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır. Gösteriş kültürüne ilişkin olan ideal beden algısı, bireylerde çeşitli olumsuz tutumlara neden olabilmektedir (Okumuşoğlu, 2017). Gençler, obezite deneyimi sonrasında damgalanarak sosyal sistemden dışlanabilmektedirler (Yeh & Chen, 2022). Söz konusu dışlanma, obez ergen bireylerin depresyon deneyimi ile karşılaşmasına neden olabilmektedir (Goodman & Whitaker, 2002). Ayrıca bireylerin öz-saygısını etkileyen damgalama deneyimi (Buttitta

vd., 2014) ileride yaşanacak romantik ilişkilere yönelik önyargılara sahip olmasına neden olabilmektedir. Bu önyargılar vasıtasıyla kilolu olmaya ilişkin damgalanmanın cinsiyetinin olduğu görülmektedir. Buna göre kız ergen obez bireyler, erkek ergen obez bireylere göre daha fazla damgalanmaktadır (Puhl & Heuer, 2009). Bu damgalanmadan kaynaklı olarak kilolu olmak ya da kilolu olduğuna ilişkin algıya sahip olmak kızların erkeklere göre ilişki fırsatlarını azaltmaktadır (Su vd., 2014).

Romantik ilişkilerde bireylerin geçmiş deneyimleri, bugünkü tepkilerini etkileyebilmekte ve bu durum sosyal inşacılık ile açıklanabilmektedir. Ekonomik belirlenim ve küreselleşen sermaye, romantik ilişkileri ve beden algısını da etkilemektedir. Neoliberal sistem, bireyin bedenini hedef alarak, onu bireysel sorumluluk ve tüketim kültürü çerçevesinde denetlemektedir (Beck, 2011). Bu sistemde fazla kilolu olmak, bireyin kişisel hatası olarak görülmekte ve erkek egemen söylem tarafından belirlenen (Bozok 2019; Connell, 2019; Lefebvre, 2013) suçlayıcı söylemlerle cezalandırılmaktadır (Bauman, 2015). Birey kendini gözetleyerek kendi kendini denetlemektedir (Foucault, 2000). Zayıflama hapları, spor programları ve diyet endüstrisi, obeziteyle mücadelede tüketim nesnelere dönüşmektedir (Baudrillard, 1997; Tiggeman, 2011). Bu süreçte bireyler, yapay ihtiyaçlar doğrultusunda tüketim davranışları sergilemektedir (Topay & Erdem, 2019). Burada medya, toplumsal beden algısını şekillendiren önemli bir unsurdur (Featherstone, 2010; Öngören, 2015). Özellikle fazla kilolu kadın karakterlerin medyada romantik ilişki yaşama olasılığının düşük gösterildiği belirtilmektedir (Greenberg vd., 2003).

Romantik ilişkilerde kilolu bireyler, damgalama ve önyargılarla karşılaşmaktadır (Friedman vd., 2005; Cote & Begin, 2020). Erkeklerin, fazla kilolu kadın partnerlere karşı daha endişeli ve reddetmeye meyilli oldukları belirtilmiştir (Harris vd., 1991). Ayrıca, kilolu kadınların cinsel açıdan daha az çekici bulunduğu da öne sürülmektedir (Regan, 1996). Bazı evli kadınlar, eşlerinin kilo almalarını desteklediğini, bazıları ise kilo verme konusunda eşlerinden destek aldıklarını belirtmektedir (Williams & Merten, 2013). Ancak romantik ilişkilerde tüketim davranışlarını inceleyen çalışmalara literatürde rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, kendini kilolu olarak nitelendiren kadınların, romantik ilişkilere dair deneyimlerinin ortaya konulmasıdır. İlişki dinamiğine eşlik eden damga ve tüketim deneyimleri ile heteroseksüel ilişkilere yönelen kadınlar araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu çalışmayı gerçekleştirmenin önemi ise tüketim kültürünün romantik ilişkilere ve insan bedenine ilişkin oluşturduğu anlamları belirlemektir. Bu sayede sermaye ilişkilerinin bir sonucu olan fazla kilolar ile romantik ilişkiler arasındaki deneyim alışverişi tanımlanabilecektir.

Böylelikle araştırmanın ana problem cümlesi, “kendini kilolu olarak nitelendiren kadınların romantik ilişkilere ilişkin inşa ettikleri anlamlar nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir.

1. Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımından hareketle fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Fenomenolojik yaklaşımın belirlenmesinde kendini kilolu olarak tanımlayan kadınların romantik ilişkilere ilişkin deneyimleri ve bu alanda ürettikleri anlamların ortaya konulması amaçlanmıştır. Kilolu bireylerin romantik ilişkileri deneyimlerken bu alanda karşılaştıkları durumlar ve durumlara ilişkin pratiklerinin ortaya konulması araştırmanın türünü de şekillendirmiştir. Moustakas'ın (1994) da ifade ettiği gibi fenomenolojik bir çalışma, deneyimlerin anlamının yorumlandığı bir süreci ifade etmektedir. Yorumlayıcı türde gerçekleştirilen bu çalışmada görüşmecinin içinde bulunduğu sosyal ortamla birlikte

deneyimlerinin de bu ortamdaki etkilediği fikrinden hareket edilmiştir. Deneyimler, sosyal ortamın etkisinde şekillenmektedir. Araştırmanın amacı ise Creswell'in (2012) de ifade ettiği gibi bu deneyimleri anlamlandırmak ve yorumlamaktır.

Plichtová (2002), konu ilişkiler olduğunda bireylerin belirli deneyimlerle fikirlerini karşılaştırmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bunun için deneyimleri ve fikirleri sorularla ortaya çıkarmak gerekmektedir. Çalışmada Lukšik & Guillaume'nin (2018) kuramsal açıdan temellendirmelerinden yararlanılmıştır. Aşkın, sosyal temsiller teorisi ile sosyo-kültürel temellerinin araştırıldığı çalışmada tarihsel kökene inerek sosyal temsiller ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise sosyal temsiller tarihsel köken yerine görüşmecilerin kendi deneyimlerinde temellendirdikleri tarihsel bağlam ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma grubu belirlenirken araştırma probleminin ifade ettiği gibi kendini fazla kilolu olarak nitelendiren bireylerden yola çıkılarak amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Veri doygunluğuna ulaşılması sebebiyle kendini kilolu olarak nitelendiren on kadının romantik ilişkilere ilişkin inşa ettikleri anlamlar ortaya konulmuştur. Görüşmecilerin belirlenmesinde sosyal medya hesaplarından yararlanılmıştır. Öncelikle sosyal medya hesabından "Bilimsel bir çalışma için kendini kilolu olarak tanımlayan kadınlarla online görüşmeler yapılacaktır" şeklinde bir post paylaşılmıştır. Bu postun ilgi görmemesi üzerine araştırmaya katılacak kadınlar adına "fidan bağı yapılabileceği" ifadeleri kullanılmıştır. Twitter ve Instagram üzerinden Google Form ile oluşturulan "İletişim Bilgileri" formuna ulaşan görüşmecilerin kilo ve boy oranı olan beden kitle indeksinin (BKİ) hesaplaması ile fazla kilolu ve obez olduğu bilgisi alınmıştır. Kadınların kendilerini kilolu görmelerinin yanında BKİ'nin de bu fikirle paralel olduğu görülmüştür. Ardından görüşmecilere ulaşılarak telefon ve Zoom uygulaması aracılığıyla görüşme yapılabilmesi için belirli gün ve saatte toplantı planlanmıştır.

Yapılan çalışmalar, cinsiyet, kilolu olmak ve romantik ilişkiler söz konusu olduğunda kadınları, dezavantajlı bir grup olarak işaret etmektedirler (Andreyeva vd., 2008). Bu sebeple çalışma grubumuzda da kadın görüşmecilere yer verilmiştir. Çalışmada ekonomik anlamda bir sınırlandırmaya gidilmemiştir. Çalışma grubunda fazla kilolu ve obez kadınların 18-65 yaş aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Yapılan çalışmalarda obezitenin bir ergenlik problemi olarak sosyal kimlik inşasındaki rolü sıklıkla incelenirken ergen bireylerin çalışma grubu olarak seçildiği görülse de (Ali vd., 2014; Halpern vd., 2005) bu çalışmada böyle bir sınırlandırma söz konusu değildir ancak yeme davranışı belirli bir rutine oturmuş fazla kilolu ve obez bireyler tercih edilmiştir. Böylelikle ergenlik ve yaşlılık dönemlerine ilişkin bir romantik ilişki deneyiminden ziyade erken ya da ileri orta yaşa ilişkin bir romantik ilişki deneyimi etrafında şekillenen anlamlar ortaya çıkarılabilecektir.

Araştırma için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan etik kurul izni (09.09.2022 tarihli ve Oturum No:16 Karar No:255) ve araştırmaya katılan katılımcılardan araştırmaya katılmaya gönüllü olduklarına dair yazılı onam alınmıştır.

1.1. Veri Toplama Tekniği

Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine mülakatlardan hareket edilmiştir. Yarı yapılandırılmış soru formları üzerinden görüşmecilere, romantik ilişkilere ilişkin deneyimlerini anlatabilecekleri sorular sorulmuştur. Soruların belirlenmesinde ilişkinin nasıl başladığı, ilişki süreci ve ilişkinin sonlandırılması üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buna göre kişisel bilgilerinin yer aldığı soruların yanında yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular;

İlişkinin başlamasına ilişkin sorularda “İlişkiniz nasıl başladı? (ilişkisi varsa); Bir ilişkinizin neden olmadığını düşünüyorsunuz? (ilişkisi yoksa); İlişkinizin nasıl şekillendiğini ve etkileşiminizin nasıl olduğunu anlatabilir misiniz? (ilişkisi varsa); Karşı tarafta aradığınız özellikler nelerdir? (Her ikisi için de)” soruları sorulmuştur. Bu soruların ardından ilişki sürecine ilişkin sorular yönlendirilmiştir. Buna göre “İlişki içerisinde kendi beğendiğimiz ve beğenmediğiniz yönlerinizi belirtilmişsiniz? (Her ikisi için de); Karşı tarafın ya da kendinizin fiziksel özelliklerden kaynaklı olarak ortaya çıkan davranışları söz konusu mudur? (ilişkisi varsa), Hediyeleşme davranışlarımızın fiziksel özelliklerinizden etkilenerek şekillendiğini düşünüyor musunuz” soruları görüşmecilere yöneltilmiştir. Son olarak da ilişkinin sonlandırılmasına ilişkin sorular görüşmecilere yöneltilmiştir. Buna göre “ilişkiniz nasıl bitti? (ilişkisi önceden varsa); Sizi ilişkiyi bitirmeye yönlendiren şeyler nelerdir? (Her ikisi için de)” soruları ile görüşmecilerin görüşleri detaylandırılarak değerlendirilmiştir. Bu ana soruların belirlenmesinde literatürün etkisi olmuştur.

Görüşmeler, Kasım 2022- Ocak 2023 arasında gerçekleştirilmiştir. Telefon ve çevrimiçi platform (Zoom) ile gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 15 dakika olacak şekilde tamamlanmıştır. Görüşmelerden biri çevrimiçi platform üzerinden diğerleri ise telefon aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

1.2. Veri Analiz Tekniği

Verilerin analizinde görüşme içerikleri kodlar ve kategorilere ayrılmıştır. Kodların belirli kategoriler üzerinden analiz edilerek görüşmecilerin romantik ilişki deneyimleri ortaya konulmuştur. Görüşmecinin kendini nasıl tanımladığı, partnerini nasıl tanımladığı, ilişki deneyimleri ve tüketim kategorileri belirlenerek görüşmeler, dört kategori altında içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenirliği

Araştırmanın geçerliliğinin sağlanmasında katılımcı onayı kullanılmıştır. Katılımcıların görüşme metni katılımcılara okunarak ifade etmek istedikleri ile uyumluluğuna bakılmıştır. Ardından görüşmeler, detaylı bir şekilde betimlenmiştir. Araştırmanın güvenirliliğini sağlamak adına iki araştırmacı da kodlama sürecinde yer almıştır. Görüşmeler, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış, ardından yapılan toplantı ile kodlamalar tartışılmıştır. Araştırmanın her aşaması açık ve detaylı bir şekilde araştırma raporuna yansıtılmıştır. Son olarak veriler, raporun hazırlanmasından sonra tekrardan gözden geçirilerek verilerin kodlamasının tutarlılık sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir.

2. Bulgular

Kendini kilolu olarak değerlendiren kadınların romantik ilişkiler hakkındaki deneyimlerinin ortaya konulması amacıyla yola çıkılan çalışmada dört kategori yer almaktadır. Bu kategoriler; kendi bedenlerini tanımlama biçimleri, karşı tarafı tanımlama biçimleri, ilişki deneyimleri ve tüketim kültürü şeklindedir. Görüşmecilerin kişisel bilgileri Tablo 1’de verilmiştir. Bir görüşmeci emekli, üç görüşmeci öğrenci ve diğer görüşmeciler de psikolog, antropolog, akademisyen ve öğretmendir. Görüşmeciler, Türkiye’nin farklı bölgelerinde yaşamaktadırlar. Görüşmecilerden birinin ilişkisi vardır. Diğer görüşmeciler ilişkileri olmadığından kendilerini bekâr olarak isimlendirmişlerdir. Dört görüşmeci ise evlidir. Görüşmecilerin tümü görüşme onam formunda kendilerini kilolu olarak nitelendirmişlerdir. BKİ bilgilerine bakıldığında görüşmecilerin üçünün fazla kilolu (FK) ve yedisinin de obez olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

İsim	Yaş	Meslek	Yaşanılan Yer	İlişki Durumu	Boy/Kilo	BKİ*
Esin	43	Öğretmen	Osmaniye	Bekar/ İlişkisi yok	163/73	27.48/FK**
Funda	64	Emekli	Şanlıurfa	Evli	140/70	35.71/Obez
Melike	27	Psikolog	Ankara	Evli	165/82	30.12/Obez
Burcu	25	Öğrenci	Antalya	Bekar/ İlişkisi var	165/81	29.75/FK**
Yeliz	25	Psikolog	İstanbul	Evli	165/90	33.06/Obez
Büşra	26	Akademisyen	İstanbul	Bekar/ İlişkisi yok	166/72	26.13/FK**
Yonca	33	Psikolog	İstanbul	Bekar/ İlişkisi yok	157/81	32.86/Obez
Bahar	21	Öğrenci	Artvin	Bekar/ İlişkisi yok	165/85	31.22/Obez
Öykü	21	Öğrenci	Trabzon	Bekar/ İlişkisi yok	168/85	30.12/Obez
Eda	25	Psikolog	Bursa	Evli	162/87	33.15/Obez

*BKİ: Beden Kitle İndeksi; **FK: Fazla Kilolu

2.1. İdeal Beden Algısı ve Kendi Bedenlerini Tanımlama Biçimleri

Görüşmecilerin ideal beden algıları incelendiğinde beden söz konusu olduğunda birbirlerinden farklı anlamlara sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Buna göre onlar için ortak bir ideal beden algısından bahsedilemez. Görüşmecilerden Melike, kendisi için ideal olan bedenin zayıf olmak olduğunu, zayıf olduğunda güzel olacağını ve böylelikle bir ilişkiye başlayabileceğini düşünmektedir. Ancak bu düşünce sonucu kilo verdiğinde erkeklerden aldığı tepkiden memnun olmadığı için yeniden kilo aldığını ifade etmiştir. Melike “çekici görünmek rahatsız etti” diyerek duruma ilişkin hislerini anlatmaktadır. Ona göre zayıf olmak, çekici olmaktır. İdeal olan ilişki sahibi olmasına vesile olabilecek bir bedene sahip olmaktır.

İnsanlar arasında popüler olan 34-36 beden ideal olduğu görüşünü çok çekici bulmadığını, bir kadının 42-44 beden olması gerektiğini, böylelikle hem daha çekici hem de daha sağlıklı olunacağını, ‘aşırı zayıfların’ sağlıklı olmadığını söyleyen Burcu; kendini ‘aşırı kilolu’ olarak tanımlamamaktadır. “165 boyundayım, 81 kiloyum ama benim kemiklerim de çok ağır. Mesela bana karşıdan baktığınız zaman 85 kilo demezsiniz. Yani ben daha çok böyle 70- 72 kilo gibi duruyorum.” ifadeleriyle kendini farklı nedenlere atıfta bulunarak olduğundan daha zayıf şekilde tanımlamaya çalışmaktadır. Öncelikle kilosunu 81 olarak söylerken sonrasında 85 olduğunu ifade etmektedir. Hatta ona göre görünüşte 70 kilodur. Tüm bu sayılar arasındaki tutarsızlık onun gerçek kilosunu kabul etmediğini ve bunu gizleme gereği duyduğunu ortaya koymaktadır. Burcu’ya göre ideal beden, kilo, boy ve bedene ilişkin sayısal ifadelerle tanımlanmaktadır. Ancak bu sayısal ifadeler kişinin çekici olmasında tek ölçüt değildir.

Kilosundan ziyade kendini doğal, samimi, arkadaş canlısı, sosyal, güler yüzlü, başarılı ve muhafazakâr olarak nitelendiren Büşra; erkeklerin kendisini bu özellikleriyle çekici bulduğunu belirtmektedir. Büşra dış görünüşünü ve kilosunu giyimiyle gizlediğini ifade ederken “Hiçbir zaman aşırı zayıf olmadım. Biraz balık etli gibi.” Sözleriyle kendini tanımlamaktadır. Büşra’ya göre ideal beden Melike ve Burcu’nun ifade ettiği gibi çekici olmaya ilişkindir ancak sosyal ilişkilerle bağlantılıdır. Büşra’nın kendini şimdiki haliyle beğendiğini söylemesi ancak incelmek adına bazı yollar denemesi, ikili ilişkilerde karşı tarafa “kendimi kilolu hissediyorum sen beni nasıl görüyorsun?” şeklinde sorular yönelmesi kilosu hakkında onaylanma ihtiyacı hissettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla karşı cinse ilişkin uyandırılacak çekicilik, ideal bedene ilişkindir ve sosyal ilişkilerle ideal olan şekillendirilebilir.

Sosyal çevre, kişinin beden algısını tanımlarken kafa karışıklığı hissetmesine neden olmaktadır. Görüşmeci Esin, memnun olduğu bedenini ideal olarak algılayabilecekken sosyal çevreye uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Ona göre kilo problemi olmamasına rağmen erkek arkadaşı tarafından sürekli eleştirilen Esin, erkek arkadaşının kendi beden algısını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir.

“Ben kilolu değildim, 36 bedendim, çok düzenli spor yapıyordum. Ama erkek arkadaşım kilo hakkında o kadar takıntılıydı ki, üç gün spora giderken beş gün spora gitmeye başladım. Hatta ‘gelinlik giyeceksin hayatım, şu göbeğini erit’ diyordu. ‘Yeme, yeme kuşum, gelinlik giyeceksin bak göbek çıkar’ diyordu. İki buçuk sene boyunca bu durumun beni ciddi yaraladığını düşünüyorum. (Esin, Bekar, 43).”

Gelinen noktada çevresindekilerin kendisini “Sadece balık etlisin, senin bir şeyin yok, takıyorsun.” şeklinde değerlendirmesine rağmen, kendisini kilolu olarak değerlendiren Esin; diğer görüşmecilerde olduğu gibi çekici olmayı kilo verme ve dolayısıyla karşı cinsle ilişki kurma sebebi olarak göstermiştir. Ona göre çok kilolu bulunduğu zamanlarda bile ilgiyi çeken birisidir. Aslında kilosu çevresel algıyı etkilememektedir. Ancak yakın arkadaşları “Zayıflasan güzel kızsın aslında, biraz daha kilo versen peşinden çok kişi koşar” ifadeleriyle onda bir özgüvensizlik yaratmıştır. Ona göre çevrenin kiloyu ilişkiler için bir kriter olarak görmesi ve kendisinin kilolu olması bir ‘yara’dır ve çevre bu yarayı sürekli ‘perçinlemektedir’.

2.2. Karşı Tarafa İlişkin Beklentileri ve Sevgilisini Tanımlama Biçimleri

Karşı tarafa ilişkin beklentilerinde görüşmecilerin birbirlerinden farklı kriterlere sahip olduğu görülmektedir. Görüşmeciler, ideal beden algısı ve kendilerini algılama biçimlerinde sosyal çevreden etkilendiklerine ilişkin görüşlerini ortaya koyarken karşı tarafa ilişkin beklentilerinde de sosyal çevreden etkilenmektedirler. Bu anlamda genel bir çerçeve çizdiğini ifade eden Esin; fiziksel olarak uzun boylu, güzel giyinen, rahat tipli, marjinal ve kendinden yaşça küçük erkekleri beğendiğini ifade etmektedir. Yonca ise fiziksel özellikleriyle ilişkili olarak bakımlı ve çürük olmayan dişlerin erkeklerde çekicilik unsuru olduğunu düşünmektedir.

Burcu, kendisine uzun boylu erkeklerin çekici geldiğini ve erkek arkadaşının da uzun boylu olduğunu, güçlü kolların hoşuna gittiğini zaten erkek arkadaşının da bu kriterlere uyduğunu ifade etmektedir. Ona göre çekici olmak kilolu olmakla ilişkilidir. Ancak bir erkeğin “morbid obez” derecesinde kilolu olması rahatsız edici gelmektedir. Buradaki morbid obez kavramı Burcu için hareket kapasitesinin azalması olarak tanımlamaktadır. Hareket kapasitesi azaldıkça insanın çekiciliği sifira inmekte ve onu yaşlı göstermektedir. 150-160 kilolardan bahsettiğini söylerken “anneannem, babaannem, dedemmiş gibi olacak, onunla hareket edemeyeceğim, istediğim yere gidemeyeceğim, bu cinsellik kısmında da aynı şekilde” ifadelerini kullanmaktadır.

Burcu “Özellikle erkek arkadaşımda ya da kendimde belki de ben öyle olsaydım bir ilişkiye başlayamazdım ya da öyle olan biriyle bir ilişkiye başlayamam.” ifadeleriyle aşırı kilolu olmanın ilişkiye başlama sürecinde bir engel olduğunu ifade etmektedir. Görüşmenin devamında ilişki içerisindeyken beğeninini ilişkiyi kimle yaşadığına göre değiştiğini ifade eden Burcu “Eskiden gür saça önem verirdim ama erkek arkadaşımın saçları döküldü ve artık mesela gür saç benim için çok da önemli bir çekicilik unsuru değil.” ifadelerini kullanarak dış görünüşe ilişkin beklentinin ilişki deneyimiyle değiştiğini söylemektedir.

Temiz, düzenli, ütülü, ceket gömlek giyen prezantabl erkekleri çekici ve cazip bulan Büşra ise ilişkiye başlarken fiziki özelliklerden ziyade giyim kuşamın önemli olduğunu

vurgulamaktadır. Ona göre bir erkeğin kariyeri ilişkiye başlamak için önemlidir ve kariyeri giyim kuşamında kendini göstermektedir.

“Benim aklımda şöyle bir şey var. Kriterler ve şablon var...Çünkü belirli bir kıstasım var benim ilişkiye yönelik... tabii romantik ilişkide aşk öncelikli oluyor, biraz mantık geri planda gibi düşünülüyor... Çok beğensem bile fiziki anlamda, ... o kıstaslar fiziki görünümünden daha önemli. (Büşra, Bekar, 26).”

Önceki ilişkilerinden bahsederken “Havalı iş insanlarını seviyorum. Fiziki olarak da o havayı yansıtacak kişileri tercih ediyorum.” ifadelerini kullansa da bir fiziki özellik olarak uzun boylu olmanın kendisine çekici geldiğini belirtmektedir. Büşra’ya göre karşısındaki kişi kilolu olsa bile giyim tarzı ile bunu saklayabilecekken kısa boylu olmasını gizleyemez. “Benim için erkekleri yakışıklılık özelliği öncelikle boy yani boyunun uzun olması gerekiyor. Benden ... kısa erkekler yakışıklı olsa bile dikkatimi çekmiyor açıkçası.” Görüldüğü üzere ilişki ile ilgili Burcu, kriterleri olsa da erkek arkadaşı değiştiğinde kriterlerinin de onunla birlikte değiştiğini ifade etmekte; Büşra ise kriterlerine uymayan kişilerle hiç ilişkiye başlamadığını söylemektedir.

Evli görüşmeci Yeliz ise, eşini seçerken uzun boylu ve çok kilolu olmamasına dikkat ettiğini belirtmektedir. Aynı şekilde bir ilişkiye başlamak için zayıf olmanın gerekli olduğunu ifade eden Melike, şu an kilo sorununu bir ‘bariyer’ olarak gördüğünü söylemektedir. Karşı cinse ilişkin olumsuz bir tepki geliştiren Melike, kilo verdiğinde aldığı olumlu tepkileri, olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple kilo verdiğinde ortaya çıkacak karşı cinsin tepkisine karşı kendisini korumak amacıyla kilolu olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak görüşmecilerin tamamı dış görünüşe önem vermekte ve bir ilişkiye başlamak için önemli bir kriter olarak görmektedir. Dış görünüş onlar için uzun boy, gür saç, güçlü kollar, temiz dişler, bakımlı giyinmek ve genç görünmek... sıralanabilmektedir. Ayrıca görüşmeciler erkeğin aşırı kilolu olmaması gerektiğini ifade ederken buradaki “aşırı” kavramı görüşmecilerin tümü için farklı sınırları temsil etmektedir.

2.3. İlişki Deneyimleri

İlişkilerinde sürekli temkinli olduğunu, bunun sebebinin ise çocukluk yıllarında kilosuyla alakalı yapılan eleştiriler olduğunu, bu sebeple de kendi deyimiyle “ben çok fitim, sen kilolusun gibi bir eleştiri alamayacak güvenli bölgelerde” ilişkiler kurduğunu ifade eden Burcu, ilişkilerinin temelinde yatan deneyimlerini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Mesela ben hep çocukluğumdan beri kiloluydum... bir mide ameliyatı da geçirdim... Ergenliğim ... 12-13 yaşındaki bir çocuğa taciz derecesinde ... uzak bir akrabanın “sen hiç sevişemezsin bu kiloyla ... sen hiç sevgili edinemeyeceksin” gibi aşağılamalarla geçti... O yüzden kendimle barışık değildim o dönemler ve şöyle düşünüyordum; evet, demek ki bunlar haklılar, ben kiloluyum ve beni kimse sevmeyecek. Dolayısıyla benim erkeklere kendimden çok daha fazla şeyler veriyor olmam lazım. Çok taviz veriyor olmam lazım. Özellikle cinsel açıdan her istediklerini yapıyor olmam lazım. Çünkü ben sevilemeyecek biriyim, istenmeyecek biriyim, arzulanamayacak biriyim ve dolayısıyla benim çok efor sarf etmem lazım. (Burcu, Bekar, 25).”

Mevcut ilişkisinin başlamasıyla birlikte erkek arkadaşının etkisiyle kadın erkek ilişkilerine olan bakış açısını değiştiren Burcu, hastalıklı olarak değerlendirdiği “Beni kimse sevmeyecek kilo alırsam” düşüncesini terk ettiğini ifade etmektedir. Burcu mevcut erkek arkadaşıyla olan ilişkisini “ben onun yanında yağlarımın ya da oturduğum zaman kenardan

çıkan simitlerimle rahat hissedebiliyorum. Aman göreceksin, benden öğrenecek gibi bir şeyin artık olmadığını biliyorum ... o gerçekten beni yağlarımın ötesinde seviyor ve bunu hissettiriyor” diyerek ilişkisine yönelik deneyimlerini aktarmaktadır.

İlişki beklentisi olarak evlenmeyi isteyen Büşra; evliliğin düzen, tertip ve çok fazla sorumluluk gerektirdiğini, erkeklerin bu düzeni ve tertibi beklediğini ancak kendisinin düzensiz yeme alışkanlığı ve diyet yapması sebebiyle beklenen düzene uyum sağlayamayacağını düşünmektedir. Büşra'nın düşüncesine göre evlilik gerektirdiği sorumluluk sebebiyle kısıtlayıcı olacaktır.

Bir ilişkiye başlamadan önce dış görünüşünün kendisine olan talebi azalttığını ve ilişkiye başlamayı olumsuz etkilediğini düşünen Yonca, ilişkiye başladıktan sonra kilolu olmanın ilişkiyi etkileyen bir faktör olmadığını belirtmektedir. Görüşmenin ilerleyen kısmında Yonca, ilişki içerisinde de kilolu olmanın olumsuz etkileri olabileceğinden bahsetmektedir. Erkek arkadaşının kendisine ‘koçum benim’ ifadesini kullanması onun için kilolu olmasının bir sonucudur.

İlişkiye başlarken kilolu olmanın belirleyici olduğunu deneyimleyen Öykü ise karşı tarafın kendisini beğendiğini ancak çok kilolu olduğundan kabul edemeyeceğini söylediğini ifade etmiştir. Öykü, “bedendir bu, değişir” şeklinde açıklama yapsa da karşı taraftan olumlu yanıt alamamıştır.

Diğer görüşmecilerden farklı olarak Eda, eski ilişkisinde bedeni üzerinden manipülasyona uğradığını ifade etmektedir. Eski erkek arkadaşı ona “Seni benden başka kimse sevmez bu kilolla” diyerek kendisini ilişki içerisinde tutmaya çalıştığını söylemiştir. Ona göre bu ilişki açıkça bir psikolojik şiddet içermektedir.

2.4. Tüketim Kültürü

Muhafazakâr ve bol giyinmeyi bir kilo gizleme aracı olarak kullanan Büşra, giyimine dikkat ettiğini, tesettürlü olduğu için de böyle bir imkân olduğunu ifade etmektedir. Büşra, “Genelde işte bir ceket falan giyiniyoruz derse girerken hoca olduğumuz için ... bol giyiniyorum... ben dışarıdan çok aşırı zayıf gözüküyorum bol olduğu için, ... hiç kilolarım falan belli olmuyor o yüzden insanın kendi bedenini tanıyıp ona göre giyinmesi önemli tabii ki.” sözleriyle kilolu bireylerin kendilerinde kusur olarak gördükleri noktaları dış giyim ile örtecek şekilde ürünler tercih etmeleri gerektiğini söyleyip, bu ürünleri tüketmeye yönlendirmektedir.

Yeliz ise alışverişe eşiyile birlikte gittiklerini ve birbirlerinden fikir almadan giyim alışverişini yapmadıklarını ifade etmektedir. Yeliz'in eşiyile özellikle alışveriş konusunda yaptıkları fikir dayanışmasının altında Büşra'da olduğu gibi kusurları gizleme anlamı yatmaktadır.

Hayatı boyunca her zaman diyet ve spor yaptığını belirten Esin, kilo almasının sebebinin hormonal bir problem yaşamasına bağlasa da bu problemin çözümünden sonra da hızlı şekilde kilo alıp vermeye devam etmiştir. Kendisini kilolu olduğu zamanda da beğendiğini ifade eden Esin, çevre baskısı sonucu kilo verdiğini söyleyip kilo vermeyi bir “başarı” olarak nitelendirmektedir. Esin'in içinde bulunduğu çelişki tüketim kültürünün yarattığı “ideal beden” algısından kaynaklanmaktadır. Öyle ki Esin kendi beğenilerinden ziyade çevresinin beğenilerine önem vermektedir.

İlişki içerisindeki hediyeleşme sürecinden bahseden Yonca, eski eşinin kendisine fiziksel özelliklerine karşılık gelebilecek hediyelerden kaçındığını ifade etmektedir. “Giysi vesaire gibi

hediyeler alınmadı bana. Muhtemelen bedenimle alakalı olabilir. Daha çok teknolojik ürün, takı, kitap ya da çay seti alınan hediyeler arasındaydı.”

Funda, eşinin ona hediye aldığına giysi almaktan kaçınmadığını aksine aldığı giysilerin hoşuna gittiğini belirtmiştir. Ona göre eşi, kendi bedenine uygun kıyafetleri bilir ve ona göre alır. Ancak sorun kıyafette değildir. Ona göre eşi, onu yemeğe teşvik edecek şeyleri getirerek kilosunun artmasına neden olabilmektedir.

“Kendisi kilo almıyor. Ne kadar yese de almıyor. Ben alıyorum ve şeker tansiyonum da var. Sevdiği bazı şeyleri alıp eve getiriyor. Yalnız yemek yemeyi sevmediğinden bana da veriyor. Yiyorum ama sonrasında hem kilo alıyorum hem de sağlığım bozuluyor. (Funda, Evli, 64).”

3. Tartışma ve Sonuç

Görüşmeler sırasında beden ölçüleri ile tanımlanabilecek ortak bir ideal beden algısının olmadığı görülmektedir. İdeal olanın belirli ölçülerle değil bireyin kendini kilolu olarak anlamlandırılıp anlamlandırılmamasına ilişkin olduğu söylenebilir. Kadınlar, ideal olanı kendi bedenlerinde ulaşabilecekleri idealler üzerinden tanımlarken bedenlerinde farklı noktalara işaret etmektedirler. Mutlaka her bireyin kilolu olmayı kendi bedeninde deneyimlemesi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Oğuz (2005), bunu bireyin deneyimlerine ilişkin oluşturduğu anlamların farklı olması açısından yorumlamaktadır. Ancak Tiggeman (2011), bireyin dayatılan ideal beden hakkındaki bilgiyi içselleştirdiğini bu idealden uzaklaştıkça memnuniyetsizliklerin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Anlamlar farklı olabilirken ideal bedene ilişkin olan “kilolu nitelendirilmesinin sosyal alandaki verili anlamı” çoktan içselleştirilmiştir.

Örneğin Greenberg vd.’nin (2003) medyada kilolu kadınların ilişki yaşamayacaklarına ilişkin içeriklerin onların bu tarz bir algıya sahip olmalarına neden olduğunu ifade ederken görüşmelerde de görüşmecilerin kendilerini kilolu olarak adlandırdıkça ilişkiye sahip olamayacakları yönünde kanaatleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kadınların kendilerini “kilolu” kategorisinde sınıflandırmaları onların kendilerini diğer kilolu bireylerle bir tutmaları anlamına gelmektedir.

Kendini kilolu adlandırmak, sadece hayatın bir döneminde ortaya çıkmamakta bu sürece olumsuz ergenlik deneyimlerinin de etkisi olduğu görülmektedir. Olumsuz ergenlik deneyimleri, sosyal çevre tarafından bireyin damgalanmasına, dışlanmasına ve depresyon deneyimine (Goodman & Whitaker, 2002) eşlik eden karşı cinse ve romantik ilişkilere ilişkin öz-sayıyı yitirmesine neden olacak yargılar geliştirmesiyle sonuçlanmaktadır (Buttitta vd., 2014). Görüşmecilerin ergenlik döneminde sıklıkla yakın çevrelerinden sözel taciz derecesinde yorumlara maruz kalması bunun en dikkat çekici örneklerindedir. Bu bir cezalandırmadır (Bauman, 2015, s.68) ve cezalandırma süreci görüşmecilerin tüm hayatı boyunca kilo verme girişimlerinde bulunmasına neden olmuştur. Bu durum bireyleri, diyet endüstrisi ile iç içe hale getirmiştir.

Bireyin davranışlarına yön veren ergenlik deneyimleri, duyguların anlam kazandığı sosyo-kültürel süreci ifade etmektedir. Ayrıca zamanla sürekli bir şiddet nedenine dönüşen kilolu olma durumu bireylerin özellikle ilişkiye başlarken birtakım sıkıntılar yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Pearce vd., 2002). Çalışmada kadınlar, karşı cinse yaklaşırken öğrenilmiş bir çaresizlik içerisindedirler. Kabul görmemeye ilişkin kaygıları bireylerin ilişkiden kaçınmalarına neden olabilmektedir. Dahası ilişki sürecinde de kilolu bireylerin partnerleri tarafından damgalandıkları ve şiddete uğradıkları görülmüştür. Böylelikle genç yetişkinlik döneminde

şiddet, ergenlikte sadece yakın sosyal çevrede iken daha geniş bir çerçeveye yayılmıştır. O halde denilebilir ki kilolu bireyler, ergenlik döneminde aile sonrasında sosyal çevre tarafından şiddete uğramaktadır.

Görüşmecilere göre ilişkiye başlama sürecinde kiloya ilişkin sıkıntılar ve şiddet başlamaktadır. Bu sebeple “güvenli bölgelerde” ilişki kurmak gerekmektedir. Görüşmeciler için aşırı olmadıkça kilolu bir erkek arkadaş güvenli bölgedir. Görüşmeciler erkeğin kilosuna ilişkin yorumda bulunmazken giyim tarzı, dişler, saçlar, statü ya da uzun boy gibi kilo dışındaki ideal beden nitelendirmeleri ile “zayıf” bir erkeği işaret etmedikleri görülmektedir. Bu durum Featherstone’un (2006, s.141) hayat tarzı terimini çağrıştırmaktadır. Kadınlar, ilişki başlayıp devam ettikçe erkeklerin, “çekicilik unsurlarının” var olan niteliklerine paralel olarak değiştiğini ifade etmektedirler. Bu anlamdan yola çıkıldığında kadınların kilosunun düşüklüğü ile erkeğin sosyo-ekonomik seviyesinin yüksek olması eş görülmektedir.

Görüşmecilerin bir kısmı, ilişki sürecinde kilolu olmayı karşı tarafı etkileyen bir olgu olarak düşünürken diğer bir kısmı ise ilişki başladıktan sonra kilolu olmanın bir sorun yaratmadığını ifade etmektedir. Üçüncü bir kısımda ise süreç içerisinde kadınların partnerleri tarafından kilo aldırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ideal bir bedene sahip olmak, ilişki içerisinde kıskançlık yaratabilmektedir. Bunun için kadın, daha fazla yemesi yönünde desteklenmektedir. Görüşmeciler, hediyeleşme sürecinde kilolu olmanın önemli bir belirleyici olduğunu ifade ederken bu sürecin kilo aracılığıyla üretildiğini de eklemiştirler. Buna göre tüketim kültürü için kilolu bir kadının partner olarak seçilmesi, tüketim için önemli bir itici unsurdur. Görüşmeciler yemek ya da yemeği çağrıştıran hediyeler alındığını belirtirken bireylerin yemeğe yönlendirildiğini ifade etmişlerdir. Bir barış hediyesi olarak da yemek alınabilmektedir. Bu durum, yakın bir zamana kadar ideal bedenler üzerinden tüketimin yönlendirildiğini ifade ederken bedeninin her alanının ve halinin tüketime hizmet ettiğini ifade etmektedir.

Sonuçta kilolu olmak sadece bir sağlık problemi değil etrafı tüketim kültürünün öğretileriyle çevrilmiş bireyselleştirilmiş bir sorun halini almıştır. Toplumsal etkileşimleri etkilemekte ve onların inşasında yer almaktadır. Tüketim kültüründe davranış örüntüleri, duygularla eşleştirilmiştir. Bu anlamda kilolu bireyi derinden etkileyecek deneyimlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Söz konusu romantik ilişkiler olduğunda sağlık kavramından uzaklaştığı görülmektedir. Sağlıklı olmak için kilo vermek gibi bir ifade yerine kültürel alanda karşı cins tarafından kabul edilebilecek bedene sahip olmak yeterli görülmektedir. Kadınlar, romantik ilişkileri bağlamında kilo vermeyi gerekli görmemektedirler. Son olarak araştırmada öneri olarak nitelendirilebilecek bazı noktalar söz konusudur. Yapılacak çalışmalarda yaş konusu, önemli bir detaydır. Bu sebeple örneklem belirlenirken yaşın sınırlandırılması bulguların da değişeceğini ortaya koymaktadır. Ancak belirli bir yaş dönemine ait romantik ilişki deneyimleri de daha özelden ortaya konulabilecektir. Ayrıca sonuçlar üzerinde katılımcıların birbirinden farklı BKİ sahip olmaları onların beden algılarında etkili olmuş olabilir. Bu sebeple yapılacak çalışmalarda katılımcı grubunun BKİ özellikleri de dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ali, M.M., Rizzo, J.A., Amialchuk, A. & Heiland, F. (2014). Racial differences in the influence of female adolescents' body size on dating and sex. *Econ Hum Biol.*, 12, 140–152.
- Andreyeva, T., Puhl, R.M. & Brownell, K.D. (2008). Changes in perceived weight discrimination among Americans, 1995-1996 through 2004-2006. *Obesity*, 16, 1129–1134.
- Baltagi, B.H., Egger, P. & Pfaffermayr, M. (2003). A generalized design for bilateral trade flow models. *Economics letters*, 80(3), 391-397. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(03\)00115-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(03)00115-0)
- Bahmani-Oskooee, M.M. & Goswami, G.G. (2003). A disaggregated approach to test the J-curve phenomenon: Japan versus her major trading partners. *Journal of economics and finance*, 27(1), 102-113.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu*. (Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş toplum*. (Çev. Y. Alagon). Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2011). *Risk toplumu: başka bir modernliğe doğru*. (Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan). İthaki Yayınları.
- Belanger-Ducharme, F. & Tremblay, A. (2005). National prevalence of obesity. *Obesity reviews*, 6, 183-186.
- Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology*, 64(3), 491-513.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (Çev. İ. Kutluk). Dost Kitabevi.
- Bozok, M. (2019). Raewyn Connell ve erkeklikler: Erkeklik çalışmalarının köşe taşı olan bir kitabın Türkçe çevirisi üzerine. *Vira Verita E-Dergi*, (9), 199-205. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/viraverita/issue/46646/573500>
- Brody, L. (1999). *Gender, emotion, and the family*. Harvard University Press.
- Buttitta, M., Iliescu, C., Rousseau, A. & Guerrien, A. (2014). Fazla kilolu ve obez çocuk ve ergenlerde yaşam kalitesi: Bir literatür taraması. *Yaşam Kalitesi Araştırması*, 23(4), 1117–1139. <https://doi.org/10.1007/s11136-013-0568-5>
- Chu, N.F. (2005). Prevalence of obesity in Taiwan. *Obesity Reviews*, 6(4), 271-274.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. (Çev. N. Konukçu). Siyasal Yayınevi.
- Cote, M. & Begin, C. (2020). Review of the experience of weight-based stigmatization in romantic relationships. *Curr Obes Rep.*, 9, 280-287.
- Creswell, J.W. (2012). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson.
- Denzin, N. K. (2009). *On Understanding Emotion*. Transaction Publishers.
- Devos, T., Silver, L.A. & Mackie, D M. (2002). *Experiencing intergroup emotions*. In D.M. Mackie & E.R. Smith (eds). *From Prejudice to Intergroup Emotions: Differentiated Reactions to Social Groups*. Psychology Press.
- Featherstone, M., (2010). Body, image and affect in consumer culture. *Body ve Society*, 16(1), 193-221. <http://bod.sagepub.com/content/16/1/193>, 01/04/2011
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu: Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak*. (Çev. M. A. Kılıçbay). İmge Kitabevi.
- Friedman, K.E., Reichmann, S.K., Costanzo, P.R., Zelli, A., Ashmore, J.A. & Musante, G.J. (2005). Weight stigmatization and ideological beliefs: Relation to psychological functioning in obese adults. *Obes Res*. 13, 907–916.
- Goodman, E. & Whitaker, R.C. (2002). Ergen obezitesinin gelişimi ve kalıcılığında depresyonun rolüne ilişkin prospektif bir çalışma. *Pediatrics*, 110(3), 497–504. <https://doi.org/10.1542/peds.110.3.497>
- Greenberg, B.S., Eastin, M., Hofschire, L., Lachlan, K. & Brownell, K.D. (2003). Ticari televizyonda aşırı kilolu ve obez bireylerin portreleri. *Amerikan Halk Sağlığı Dergisi*, 93(8), 1342–1348. <https://doi.org/10.2105/ajph.93.8.1342>

- Halpern, C.T., King, R. B., Oslak, S.G. & Udry, J.R. (2005). Body mass index, dieting, romance, and sexual activity in adolescent girls: Relationships over time. *J Res Adolesc*, 15, 535–559.
- Harris, M.B., Walters, L. & Waschull, S. (1991). Gender and ethnic differences in obesity-related behaviors and attitudes in a college sample. *J Appl Soc Psychol*, 21, 1545–1566.
- Jones, D.C., & Crawford, J. K. (2006). The peer acceptance culture during adolescence: Gender and body mass variations. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(2), 257-269.
- Lefebvre, H. (2013). *Modern dünyada gündelik hayat*. (Çev. I. Gürbüz). Metis Yayınları.
- Lawler, E.J. (1999). Bringing emotions into social exchange theory. *Annual Review of Sociology*, 25, 217–244.
- Lukšik, I., & Guillaume, M. (2018). Representations of love in the early stages of love. *Human Affairs*, 28(3), 271-284.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*, Sage.
- Organization for Economic Co-operation and Development. (2017). *Obesity Update*. <https://www.oecd.org/els/health-systems/Obesity-Update-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
- Oğuz, G.Y. (2005). Bir güzellik miti olarak incelik ve kadınlarla ilgili beden imgesinin televizyonda sunumu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(1), 31-37.
- Okumuşoğlu, S. (2017). Obeziteli Ergenlerde Beden Ağırlığına İlişkin Alay Edilmenin Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Diyete İlişkin Tutumlar ile İlişkisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 195-208.
- Öngören, B. (2015). Sosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(34), 25-45.
- Pearce, M.J., Boergers, J. & Prinstein, M.J. (2002). Adolescent obesity, overt and relational peer victimization, and romantic relationships. *Obes Res*. 10(5), 386-393. doi: 10.1038/oby.2002.53.
- Plichtová, J. (2002). *Metódy sociálnej psychológie zblízka: Kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Média.
- Puhl, R.M. & Heuer, C.A. (2009). Obezitenin damgalanması: Bir gözden geçirme ve güncelleme. *Obezite*, 17(5), 941–964. <https://doi.org/10.1038/oby.2008.636>
- Regan, P.C. (1996). Sexual outcasts: the perceived impact of body weight and gender on sexuality. *J Appl Soc Psychol.*, 26, 1803–1815.
- Rich, S.S., Essery, E.V., Sanborn, C.F., DiMarco, N.M., Morales, L.K., & LeClere, S.M. (2008). Predictors of body size stigmatization in Hispanic preschool children. *Obesity*, 16(2), 11-17.
- Sabiston, C., McDonough, M., Sedgwick, W. & Crocker, P. (2009). Muscle gains and emotional strains: Conflicting experiences of change among overweight women participating in an exercise intervention program. *Qualitative Health Research*, 19, 466–480.
- Su, M.C., Jou, H.J. & Tsao, L.I. (2014). The struggle against fat: Weight loss experiences of overweight adolescent girls in Taiwan. *Journal of Nursing Research*, 22(1), 28–36. <https://doi.org/10.1097/jnr.000000000000017>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2017). *Birinci basamak sağlık kurumları için obezite ve diyabet klinik rehberi*. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Yayın No 1070.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2024). *4 Mart dünya obezite günü*. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler-6/4-mart-dunya-obezite-gunu.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2024).
- Tiggemann, M. (2011). *Sociocultural Perspectives on Human Appearance and Body Image*. In T. F. Cash ve L. Smolak (Eds.). *Body image: A handbook of science, practice, and prevention* (ss. 12–19). The Guilford Press.
- Topay, G. & Erdem, R., (2019). Türkiye’de tüketim kültürünün gelişimine dair kavramsal bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35 162-183.
- Trivedi, T., Lu, J., Probst, J., Merchant, A., Jhones, S. & Martin, A.B. (2015). Obesity and obesity-related behaviors among rural and urban adults in the USA. *Rural Rem Health*. 15(4), 3267.

- Turner, J.H. (1999). Toward a general sociological theory of emotions. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 29(2), 133–162.
- Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği. (2014). *Obezite tanı ve tedavi kılavuzu*. 8. Baskı. Miki Matbaacılık. https://file.temd.org.tr/Uploads/publications/guides/document-s/20190506163904-2019tbl_kilavuz5ccdcb9e5d.pdf?a=1 (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). *Türkiye sağlık araştırması 2019*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2019-33661> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Türkiye sağlık araştırması 2022*. <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13.12.2024).
- Williams, A.L. & Merten, M.J. (2013). Romantic relationships among women experiencing obesity: self-perception and weight as barriers to intimacy. *Fam Consum Sci Res J*, 41, 284-298.
- World Health Organisation. (2021). *Obesity and overweight fact sheet*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight> (Erişim Tarihi: 01.07.2022).
- World Health Organisation. (2022). *Nutrition, physical activity and obesity turkey*. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/243332/Turkey-WHO-Country-Profile.pdf (Erişim tarihi: 24.01.2023).
- Yang, Y. S., Han, B. D., Han, K., Jung, J. H. & Son, J. W. (2022). Obesity fact sheet in Korea, 2021: Trends in obesity prevalence and obesity-related comorbidity incidence stratified by age from 2009 to 2019. *Journal of Obesity ve Metabolic Syndrome*, 31(2), 169-177.
- Yeh, J.C. & Chen, D.R. (2022). delayed romantic experience: association of romantic relationship and weight change patterns over 7 years among Taiwanese adolescents. *Youth ve Society*, 54(8), 1330–1351. <https://doi.org/10.1177/0044118X211023517>

Türkçede Tıd- Fiili, Anlamı, Yapısı ve Türevleri Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on the Verb Tid- in Turkish, Its Meaning, Structure and Derivatives

Sunay DENİZ¹

Öz

Türkçenin eski metinlerinde yaygın bir şekilde kullanılan ancak bugün unutulmuş fiillerden biri de ‘engel olmak, mâni olmak, yasaklamak, engellemek, menetmek’ anlamındaki tıd- fiilidir. Fiilin Eski Türkçeden itibaren çeşitli türevleriyle birlikte birleşik yapılarda da kullanıldığı görülür. Eski Türkçede tıd- şeklinde yer alan fiil, Dîvânu Lugâti’t-Türk’te hem tıd- hem de tıy- biçiminde karşımıza çıkar. Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde sadece birkaç türevine rastladığımız fiil önceki işlevliğini kaybetmiş, Eski Anadolu Türkçesinde ise kullanımdan düşmüş veya kaybolmuştur. Çağatay ve Osmanlı sahasında da durum pek farklı değildir. Fakat fiilin Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmadığı ancak ağızlarda birkaç türeviyle varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu çalışmada, Eski Türkçede çeşitli türevleriyle kullanılan tıd-fiilinin anlamı, yapısı, türevleri ve kökeni üzerinde durulmuştur. Yöntem olarak tarihî metinler, tarihî ve çağdaş lehçe sözlükleri ve etimoloji sözlükleri taranmış, örnek cümlelerle fiilin tarihî seyir içerisindeki durumu araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tıd- fiili, Türkçenin söz varlığı, etimoloji.

Abstract

One of the verbs that was commonly used in the old texts of Turkish but has been forgotten today is the verb tıd-, meaning “to prevent, to forbid, to obstruct, to ban.” The verb is seen to be used in various derived forms and compound structures from Old Turkish onward. In Old Turkish, the verb appears as tıd-, while in Dîvânu Lugâti’t-Türk, it is found both as tıd-and tıy-. In Khwarezmian and Kipchak Turkish, we only encounter a few of its derivatives, and the verb seems to have lost its former productivity. In Old Anatolian Turkish, it has either fallen out of use or disappeared. The situation is not very different in the Chagatai and Ottoman domains. However, while the verb does not appear in the written language of modern Turkish, it continues to exist in a few dialects. This study focuses on the meaning, structure, derivatives, and origin of the verb tıd- as used in Old Turkish with its various derivatives. The method employed involves examining historical texts, historical and contemporary dialect dictionaries, and etymological dictionaries, with example sentences illustrating the verb’s historical development.

Keywords: The verb tıd-, Turkish vocabulary, etymology.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, sunay.deniz@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8169-4806>, <https://ror.org/02tv7db43>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 31.05.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 9.10.2024

Atıf İçin/ For Cite: Deniz S., “Türkçede Tıd- Fiili, Anlamı, Yapısı ve Türevleri Üzerine Bir İnceleme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):86-95

<https://doi.org/10.17755/esosder.1493872>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Türk dili başlangıçtan bu yana zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu söz varlığının önemli bir kısmını fiiller oluşturur. Bu fiillerden biri de *tıd-* fiilidir. Türkçede *tıd-* fiili, Eski Türkçeden itibaren çeşitli türevleriyle karşımıza çıkmakta ve işlek bir şekilde kullanılmaktadır. “Mâni olmak, menetmek, yasaklamak, engel olmak” (Caferoğlu, 1993, s. 154; Bayat ve Çınar, 2020, s. 218; Wilkens, 2021, s. 710) anlamında Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi döneminde pek çok türeviyle oldukça yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinde sadece *tıd-*, *tıy-*, *tıyıl-* (Ünlü, 2012, s. 589,591) şekilleri yer alırken Kıpçak Türkçesinde yukarıdakilere ek olarak *tıyılın-* (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2019, s. 274) şekli bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde bu fiile veya türevlerinin izine rastlanmamaktadır. Fiilin Çağatay Türkçesi döneminde de pek işlek olmadığı görülmekte ve Osmanlı sahasında da yalnızca “*tıyılmak*” (Tulum, 2011, s. 1174) biçimi kullanılmaktadır.

Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde isim, fiil ve birleşik yapılar içinde de kullanılan fiilin *tıy-* şekli ve bu şekle bağlı türevler de kaynaklarda yer almaktadır. İlk dönemlerde yaygın bir biçimde kullanılan ancak günümüze yaklaştıkça işlekliliğini yitiren hatta bazı dönemlerde kullanımdan düşen *tıd-* fiilinin bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı şekli olmasa da birkaç türeviyle yaşamasının ilgi çekici ve bu yönüyle araştırılmaya değer olduğunu düşünüyoruz. Nitekim ağızların sözcükler konusunda daha tutucu oldukları, pek çok sözcüğün yazı dilinde olmasa da ağızlarda yaşadığı bilinmektedir. İşte bunlardan biri de *tıd-* fiilidir ve bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmada Eski Türkçeden itibaren çeşitli türevleriyle bilinen *tıd-* fiili ele alınmıştır. Fiilin anlamı, yapısı, türevleri ve kökeni araştırılmıştır. Bunun için tarihî metinler, tarihî ve çağdaş lehçe sözlükleri ve etimoloji sözlükleri taranmış, metinlerden örnek cümleler verilerek fiilin tarihî seyir içerisindeki durumu incelenmiştir.

Tıd- fiili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde; *tıdığ / tutığ*: “Engel, mâni, sed”; *tıdığlığ / tutığlığ*: “Mâniyalı, hududlu, engelli” = *tutığ*: “Yasaklanmış, yasak”; *tıdığsız / tutığsız*: “Yasaksız, mâniyasız, engelsiz”; *tıdılmış*: “Yasaklanmış, durdurulmuş, menedilmiş”; *tıdınmak*: “Mâni olunmak, yasaklanmak”; *tıdmağ*: “Mâni olmak, menetmek, yasaklamak”; *tıdulmak* = *tıdılmak* (EUTS, s. 154 - 155) biçimindedir.

Eski Türkçe Sözlük'te yukarıdakilerden farklı olarak: *tıdığ ada*: “Mâni, engel”; *tıdığ kıl-*: “Engel koymak, engellemek”; *tıdığ tutuğ*: “Mâni, engel”; *tıdığsız kadağsız*: “Engelsiz”; *tıdııl- tutul-*: “Engellenmek, bekletmek”; *tıdtur-*: “Menettirmek”; *tıdmağ sergümeğ kıl-*: “Engel olmak, bekletmek” (ETS, s. 218) anlamları verilmiştir. Fiilin bu birleşik yapılarda türemiş biçimleriyle ikileme şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe) sözlükte fiilin *'tıd-*: Blockieren, behindern, verhindern || engel olmak, tıkamak, engellemek, önlemek, uzaklaştırmak, mâni olmak; (sich) zurückhalten (von), unterdrücken, aufhalten, anhalten, (eine Ansicht argumentativ) widerlegen, zurückweisen, ablehnen || (bir şeyden) kaç(ın)mak, tutmak, sakınmak, baskı altında tutmak, durdurmak, (bir düşünceyi belgelerle) çürütmek, reddetmek, geri çevirmek; bändigten || terbiye etmek, evcilleştirmek, dizginlemek; eingrenzen || sınırlamak; (Blut, Blutung) stillen || (kanı, kanamayı) durdurmak; (Wolle) zu Flaum verarbeiten || (yün) çırpma; *tıd- bāklā-*: (Elefanten) bändigten₂ || (filleri) terbiye etmek₂, evcilleştirmek₂, dizginlemek₂; *tıd- sārğūr-*: Zurückhalten und zum Stehen bringen, anhalten₂ || tutmak ve durdurmak, durdurmak₂; *tıd- sı-*: Zurückhalten und zerbrechen || alıkoymak ve kırmak, tutmak ve kırmak; (eine Ansicht argumentativ)

widerlegen₂, zurückweisen₂, ablehnen₂ || (bir düşünceyi belgelerle) çürütmek₂, reddetmek₂, geri çevirmek₂; *tuda tut-*: Zurückhalten, (Zunge, Körper) im Zaum halten || alkoymak, (dili, bedeni) tutmak; *tidag* → *tidig*; *'tidig*: Hindernis (auch Äquivalent von Skt. *antarāya*), Hemmnis, Hemmung || engel (Skt. *antarāya*'nın da eş değeri), sakınca, tutma, tutukluk; Zurückhaltung || çekingenlik; Bin- dung, Anhaftung || yapışma, bağ; *tidig ada*: Hindernis₂, Hindernis und Gefahr || engel₂, engel ve tehlike; *tidig antiray*: Hindernis und Barriere, Hindernis₂ || engel ve bariyer, engel₂; *tidig köşik*: Hindernis und Verhüllung, Hindernis₂ || engel ve örtü, engel₂; *tidig ot*: Stopfmittel (gegen Durchfall) || ishali durduran ilaç; *tidig tutug*: Hindernis und Hemmnis || engel ve sakınca; Hemmung₂ || tutma₂, tutukluk₂; *tidig tutug bölöki*: Sektion der Zurückhaltung₂ (Skt. *vratāṅga*) || çekingenlik₂ bölümü (Skt. *vratāṅga*); *tidig tutug iş*: Hinder₂nis || engel₂; *tidigig köşikig tarkarmış*: Der die Hindernisse₂ beseitigt hat (Skt. Sarvanīvaraṇaviṣkambhin = Bodhisattvaname) || engeli₂ ortadan kaldırmış (Skt. Sarvanīvaraṇaviṣkambhin = bir Bodhisattva'nın adı); *tidiglig*: Hinderlich, mit Hemmnissen || engel olan, engelli; *tidiglig adalig sav*: Behinderung₂ || engellilik₂; *tidiglig köşiklig*: Hinderlich und verhüllend, mit Hemmnissen und Verhüllungen || engelli ve örtülü; *tidiglig tutuglug*: Hindernisse₂ habend || engelli₂; *tidigsiz*: Ungehindert, ohne Hindernis, schrankenlos, ungehemmt, ohne Ablenkung, ohne Zaudern || engelsiz, engel olmayan, saptırmazsuz hudutsuz, tereddütsüz; n. pr. (ein Bodhisattva) || bir Bodhisattva'nın adı; *tidigsiz ädräm*: Ungehemmtheit || serbestlik; *tidigsiz bilmäk*: Ungehindertes Wissen || engelsiz bilme; *tidigsiz burhan kuti*: (m) Die ungehinderte Buddhaschaft || engelsiz Buda rütbesi; *tidigsiz köjülin*: (adv.) Ohne Ablenkung, ohne Zaudern || saptırmazsuz hudutsuz, tereddütsüz; *tidigsiz nom tilgänin ävirdäci*: Der ungehindert das Dharma-Rad dreht (Skt. *Apratihadadharmacakrapravartana = Bodhisattvaname) || engelsiz Dharma tekerleğini çeviren (Skt. *Apratihadadharmacakrapravartana = bir Bodhisattva'nın adı); *tidigsiz ögdilig*: Der mit unbehindertem Lobpreis (Skt. Asaṅgakīrti = Buddhaname) || engelsiz övgülü (Skt. Asaṅgakīrti = bir Buda'nın adı); *tidigsiz öt-*: Ungehindert hindurchgehen || engelsiz geçip gitmek; *tidigsiz tolun bilgä bilig*: Die ungehinderte volle Weisheit || engelsiz tam bilgelik; *tidigsiz tutugsuz*: Ungehindert₂ || engelsiz₂; *tidigsiz tutugsuz bilgä bilig*: Ungehinderte₂ Weisheit || engelsiz₂ bilgelik; *tidigsizin ~ tidigsiz(in)*: (adv.) Ungehindert, ungehemmt || çekinmeksizin, engelsiz; *tidigsiz tutugsuzın*: (adv.) Ungehindert₂, ungehemmt₂ || çekinmeksizin₂, engelsiz₂; *tidil-*: Sich zurückhalten, sich beherrschen || ihtiyatlı davranmak, kendine hâkim olmak; sich aufhalten || kalmak, oturmak; zurückgehalten werden, gehindert werden || engellenmek, yasaklanmak; stagnieren || durgunlaşmak; aufhören || bitmek; zögern || çekinmek, tereddüt etmek; *tidil- bal-*: Gehindert und gebunden sein || engellenmiş ve bağlanmış olmak; *tidil- köşitil-*: Behindert₂ werden || engellenmek₂; *tidil- tutul-*: Behindert und zurückgehalten werden, zögern₂ || engellenmek₂, çekinmek₂, tereddüt etmek₂; *tidil- üzül-*: Behindert und abgeschnitten werden || engellenmek ve kesilmek; *tidiliş-*: Gegenseitig behindert werden || karşılıklı engellenmek; *tidilişmak*: Das gegenseitige Behindertwerden || karşılıklı engellenme; *tidilişmak tutuluşmak*: Das gegenseitige Behindertwerden₂ || karşılıklı engellenme₂; *tidilişmaz*: Ungehindert || engelsiz; *tidilmaklıg ~ tidilmak(lıg)*: Zurückgehaltenwerden- || engellenme ...; *tidilmak tutulmaklıg*: Zurückgehaltenwerden₂- || engellenme₂ ...; *tidilmaksızın*: (adv.) Ungehindert, ohne Behinderung || engelsiz; *tidiliş-* → *tidiliş-*; *'tidin-*: Sich enthalten, sich zurückhalten, aushalten || (bir şeyden) çekinmek, içtinap etmek, sakınmak, dayanmak; zurückgehalten werden, aufgehalten werden, behindert werden || tutulmak, alikonulmak, engellenmek; *tidin- tutun-*: Aufgehalten werden₂, behindert werden₂ || engellenmek₂; *tidindur-* → *tidintur-*; *tidinmak*: Verhindertsein, Zurückhaltung || çekingenlik, çekinme; *tidinmamak*: Nicht-Zurückhaltung || çekinmeme; *tidintur-*: Sich zurückhalten lassen || içtinap ettirmek, sakındırmak; *tidmak*: Behinderung, Stoppen, Anhalten, Unterdrückung || engellilik, özürülük, durdurma, baskı; *tidmak kolulamak*:

Anhalten (Skt. *śamatha*) und meditatives Schauen (Skt. *vipaśyanā*) || durdurma (Skt. *śamatha*) ve meditasyona yönelik bakış (Skt. *śamatha*); *tıdmak särgürmäk*: Anhalten und Stillstehenlassen, Anhalten₂ || durdurma₂; *tıdmaksız*: Ohne Anhalten || durdurması olmayan (Wilkens, 2021, s. 710-711-712) anlamında isim, fiil ve pek çok birleşik yapı içerisinde çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir.

Orhun Abideleri'nde; “Közde yaş kelser tıda köñülte sıgıt kelser yanduru sakındım” (KT – K 11) “Gözden yaş gelse mâni olarak, gönülden ağlamak gelse geri çevirerek düşünceye daldım” (Ergin, 2011, s. 28-29). *Yenisey Yazıtları'nda*; “Él eri? üçün üç asıg a tıdıg?” (HB – 5) “Yurdumun askeri için üç yaralı (şey) engel?” (Aydın, 2015, s. 130) cümlelerinde tıd-fiiline *tıda* ve *tıdıg* şekillerinde rastlanmaktadır. *Uygur Yazıtları'nda*; *Öñtünüg tıdar* (Doğuyu (düşmandan) korur); *..tıdıgsız..* (KarB II 3 / KarB I/IV 2) (Aydın, 2018, s. 88, 69).

Eski Uygur Türkçesine ait metinlerden *Üç İtigsizler'de*; *Tıdıgsızning bar kayu yörügi tiptiser. Bütün edsizi üze tıddaçı ürtdeçi yokındın atı bolur ermez tıdıgsız tip* “Engelsizin hangi mânası var?” diye dersin, bütün cisimsizliği ile engelleyen örten (inin) yokluğunda adı “engelsiz” olur, değildir”; *..köz erklig öng atқанguta tıdılsar yapşınсар* “Göz organı renk objesinde engellense-yapışsa”; *anılı munılı bir ikintike tıdılsmaz üçün tip bo köngül köngülteki nomta..* “Onu bunu birbirine karşılıksız engellemez oldukları için (kabul etmeli) ta bu gönül ve gönüldeki...” (Özönder, 1998, s. 35, 72, 55, 86, 36, 73) biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Aç Bars Hikâyesi'nde; *Näçökin ärsär tuysar oñarsar ötrü ürküp bälñläp tıdıg ada kılıp küsämış küsüşümin kandurmagay tep böğünüp* “Her nasıl olup da fark ederlerse sonra korkup engel olarak isteğime karşı gelmesinler, diye düşünüp” (Gulcalı, 2015, s. 153).

Maytrısimit'te; *Edgü kutluğ bizni köyüp tıdılar ötlediler tip nomlayurlar erdi* “İyi kutlu...bizi yakıp (bize) engel oldular, tehdit ettiler diye vaaz ederlerdi”; *Şakim(un) (burқан) üküş türlüg tıdıgın..yaruқdın unamadı..* “Şakyamuni burkan çok çeşitli engellerini..ışktan... tasvip etmedi”; *ödün oñmaz kavırlmaz kut küçinte tıdıgsız tut..* “zaman, solmaz kavırlmaz sevap sayesinde engelsiz..” (Tekin, 2019, s. 127, 240, 114, 232, 78, 210).

Prens Kalyânamkara Pâpamkara Hikâyesi'nde; *...yarlıg bolzun tıdmazun barayın tep ötünti* “Bana krallık emri (izni) verilsin, beni engellemeyiniz, bırakın gideyim”; *Köñlin bertmännär ötürü küñiñä tıdıgsız berdi..* “Bunun üzerine prens her gün engelsiz para dağıttı” (Hamilton, 2020, s. 40, 34).

Karahanlı Türkçesi Sözlüğü'nde daha önce verilen şekillerden farklı olarak; *tıdğuçı*: “Men’ eden, mani olan”. *Biligsizni bordın söküp tıdğuçı* KB.2095; *tıdıglıg neñ*: “Kendisine varılması yasak edilmiş nesne” DLT,CI,496-4; *tıdındı neñ*: “Esirgenen, yasak edilen şey” DLT,CI,449-5; *tıdın-*: “Kaçınmak, tıynmak; söz söylerken duraklamak” DLT,CII,242-15 *Er ıştın tıdındı* DLT,CII,242-15; *tıy-*: “Mâni olmak, kapatmak” *Ol anı tıydı* DLT,CIII,244-6 (KTS, s. 797-798-800) gibi fiil ve sıfat fiil eki almış biçimiyle hem sıfat tamlaması bünyesinde hem de yapım eki alarak türemiş şekliyle kullanılmaktadır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te ise fiilin *tıd - ~ tıt -*: “Engel olmak” → *tıy-*; *tıdındı*: “Yasak edilmiş olan”; *tıdış*: “Engel olma”; *tıdış-*: “(Birbirlerine) karşılıklı engel olmak”; *tıdın-*: “(İş vb. bir şeyden) kaçınmak” (DLT, s. 875) biçiminde türevleri yer almaktadır.

Kutadgu Bilig'de; *Negü tir eşitgil bilig birgüçi/Biligsizni bordın söküp tıdğuçı* (Bilgi veren ve bilgisizi yererek içkiden men’ eden insan ne der, dinle); *Biri sözlegü ol tokuzı tıdıg / Tıdıg söz tüpi aşı barça yıdıg* (Biri söylenebilir, dokuzunun söylenmesi yasaktır; yasak sözler aslında hep fenadır); *Tapuğka irig bol yazuқта tıdın/Saňa teggü ermez tapuğda adın* (İbâdette

gayretli ol, gūnahtan sakın; sana āhirette ancak ibādetin faydası dokunur) (Arat, 2007, s. 226, 117, 155; Arat, 2003, s. 158, 83, 109).

Atebetü'l-Hakayık'ta; *Akı bol saña söz sökünc kelmesün/Sökünc kelgü yolnu akılık tıyur*" (Cömert ol, sana söz, sövme gelmesin/Sövme gelecek yolu cömertlik kapatır) (Arat, 2006, s. 58, 91).

Harezmi - Altınordu Türkçesi Sözlüğü'nde fiille ilgili sadece *tıd-*: "Engel olmak, mâni olmak"; *tıy-*: "Tutmak, alıkoymak, yasak etmek"; *tıyıl-*: "Durmak, kesilmek, dinmek" (HATS, s. 589, 591) şekilleri yer alırken bu dönemde fiilin pek işlek olmadığı görülmektedir.

Çılaşü'l-Enbiyâ'da; *Mevli ta 'âlâ ol ak küverçgünni yana ıdtı, kelip kanatı birle ol kesük elgini sıkadı, ağrığı kalmadı, kanı tıdıldı* (Ata, 2019, s. 208) "Yüce Mevla o ak güvercini yine gönderdi, gelip kanadıyla o kesik elini sıktı, acı sızı kalmadı, kanı durdu"; *Ey karındaşım oğlu, men bu mâlnı kişilerdın kılsam sen meni tıdmağıl* (Ata, 2019, s. 416) "Ey kardeşim oğlu ben bu malı kişilerden istesem sen beni engelleme"; *Hüküm, kaza, buyruk, tıyığ Allāhniñ turur* (Ata, 2019, s. 169) "Hüküm, kaza, buyruk, yasaklama Allah'ındır."

Mu'inü'l-Mürîd'de; *Tıyılmas suwı yā irin kıan müdām/Bu beş vaktda beş yunsa bolğay tamam* "Eğer su, irin ya da kan sürekli akıyor ve engellenemiyorsa, o zaman insanın beş vakitte beş kez abdest alması gerekir" (Toparlı ve Argunşah, 2018, s. 103, 162).

Mukaddimetü'l-Edeb'de; *...ol ganimet tutmak kadğuluğ boldı tıyıp tutdı anı kendü yığıldı, saklandı andın* (Yüce, 2014, s. 58) "O ganimeti almak kaygı verici oldu ondan (onu almaktan) kendini engelledi, ondan sakındı."

Kutb'un Hısrav u Şîrîn'i'nde; *Anı émgetme iyretme özünni / Şabr kıl yıglama tıdğıl közüñni* (Demirci, 2021, s. 277) "Ona zahmet verme kendini üzme, sabret gözyaşını tut, sabret"

Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleleri Sözlüğü'nde fiilin sadece *tıy-* / *tıd-*: "Tutmak, alıkoymak"; *tıyığ*: "Yasa, kanun"; *tıyıgsız*: "Yasaklanmamış" (DBKTS, s. 746) gibi biçimleri yer almaktadır ve önceki dönemlere nazaran pek yaygın bir kullanım alanının olmadığı görülmektedir.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde ise yalnızca *tıy-*: "Engellemek, tutmak"; *tıyıl-*: "1. Son vermek, sonu olmak; 2. Yasaklamak, engel olmak"; *tıyılın-*: "Yasaklanmak" (Kıp.TS, s. 274) türevleri bulunmaktadır ve Eski Türkçedeki biçimlerin pek çoğu bu dönemde görülmemektedir. *Codex Cumanicus*'ta *tıy-*, *tıyıl-*, *tıymak* ve *tıyalma-*: "Hâkim olamamak, tutamamak, engel olamamak" (Argunşah ve Güner, 2022, s. 517, 682) şekilleri bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde sadece *tı-* / *ti-*: "Men etmek, men eylemek"; *tit-*: "Men etmek, engellemek, mukavemet etmek, dağıtmak, saklanmak"; *tıy-*: "Önlemek, engel olmak, men etmek, yasaklamak"; *tıyan-*: "Çekinmek, kendini tutmak"; *tıyur-*: "Engellemek, durdurmak, alıkoymak" (ÇTS, s. 1121, 1123) biçimleri yer almaktadır.

Türkçenin VIII. - XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı'nda yukarıda verilenlerden farklı olarak; *tıdılış-*: "Birbirini engellemek" (TSD, s. 630) biçimi yer alır. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*'nda sadece *tıyılmaq*: "El çekmek, çekilmek, vaz gelmek, vaz geçmek, feragat etmek, ferağ etmek, hālî olmak, kalmak" şekli bulunur (Tulum, 2011, s. 1774). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü* veya *Tarama Sözlüğü*'nde bu fiille veya türevlerine rastlanmamaktadır. Dolayısıyla sözcüğün Oğuz Türkçesinde pek yer almadığı anlaşılmaktadır.

Derleme Sözlüğü'nde Kayseri ağzında *tıylma*: “Perhiz”; Muğla ağzında *dıyan*: “Akan suyun önüne kazık ve çalılarla yapılan bent” ve Sinop ağzında *diyek*: “Buzağıya, annesini emmemesi için takılan burunsalık” (DS, s. 3929, 1475, 1529) biçimleri yer alır. “*dıyan*” sözcüğünü Gürer Gülsevin “Kutadgu Bilig Türkçesinden Anadolu Ağızlarına” adlı çalışmasında *tıd-* fiilinin türevi olarak göstermiştir. Ferdi Güzel ise fiille ilgili “Tıd- (> tıy- ~ dıy- ~ diy-) fiili ve bu fiilin Karahanlı Türkçesindeki türevleri Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilememiştir fakat bu fiilden türediğini düşündüğümüz üç kelime bulunmaktadır. Bu türevlerin hiçbiri tarihi ve çağdaş lehçelerde yer almamaktadır.” (Güzel, 2019, s. 579-591) diyerek “*diyek ve tıylma*” sözcüklerini çalışmasına dâhil etmiştir.

Bugün Çağdaş Türk Lehçelerinde ise *tıd-* fiili ve türevleri şu şekildedir: Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde engellenmek: *Tıyilmek*; engellemek: *Tıyimek* (ATS, s. 3933); Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü'nde *tıymak (I)*: 1. Birinin yolunu kesmek; duvar çekmek; engel koymak; 2. Durdurmak, tutmak; 3. Sakinleştirmek; *tıylmak*: 1. Bent çekilmek; 2. Boğazında kalmak (KTTS, s. 1281); Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü'nde *tıy-*: Engellemek, mâni olmak, men etmek; çevirmek; *tıygi*: 1. Engel, mâni; 2. Vicdan, insaf; *tıygiç*: Engel, mâni; *tıygiç bol-*: Engel olmak, engellemek; *tıygiçli*: Kanaâtkar, sağduyulu, insafı, vicdanlı; *tıygiçsiz*: Zapt edilemez, insafsız; *tıygılı*: Sabırlı, iradeli, ölçülü, insafı; *tıygısız*: Zapt edilmez, sabırsız, şiddetli, insafsız; *tıyim*: Engel, mâni; *tıyim bol-*: Engellemek; *tıyimli*: Mütevazı, vicdanlı; *tıyimsız*: Ölçüsüz, küstah; *tıyek*: Atların ayağını zincirlemek için kullanılan köstek (KMTS, s. 354,357); Kırgızca-Türkçe Sözlük'te *tıy-*: Durdurmak, yasaklamak (*tıydır-, tıydırış, tıydıruu, tıyıl-, tıyılış, tıyılıu, tıyin-, tıyınış, tıyınıu, tıyış, tıyış-, tıyışuu*) (Kır.TS, s. 2121-2122); Karakalpak Türkçesi Sözlüğü'nde *tıydır-*: Durdurmak, engel çıkartmak; *tıydirt-*: Durdurtmak, engel çıkarttırmak; *tıyğız-*: Durdurmak, engel olmak; *tıyıq*: Silah, malzeme; *tıyıl-*: 1. Durdurmak, durdurulmak; 2. Müsaade etmemek, engel olmak; *tıyıldır-*: Engel çıkartmak, durdurmak, yasaklatmak; *tıyilt-*: Engel çıkartmak, durdurmak; yasaklatmak (Kar.TS, s. 587); Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nde *tıyuv*: 1. Yasaklamak; 2. Kötü alışkanlıklarını bırakmayı istemek ve bunlardan uzaklaşmak; *tıyusız*: Engelsiz, mânisiz, serbest, rahat; (Kaz.TTTS, s. 951); Başkurt Türkçesi Sözlüğü'nde *tıy-*: 1. Yasaklamak; 2. Önlemek, engel olmak; 3. Tutmak; 4. İzin vermemek; 5. Bir hareketi durdurmak; *tıygıs*: 1. Destek, alttan koyulan ve dengeleme işine yarayan dayak; 2. Atın boynu yara olduğunda yarasına yular değmesin diye bağlanan yumuşak şey; *tıygısa*: Keçe ağacını sabitlemeye yarayan destek; *tıygısla-*: Açık, yarı bir yere bir şeyler tıkamak, sıkıştırıp tıkamak; *tıyıl-*: Yasak edilmek, engellenmek, izin verilmemek; *tıyış-*: Birbirine engel olmak, izin vermemek, birbirinin yolunu tıkamak (BTS, s. 615); Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde *tıymak II*: Yatıştırmak, yasak etmek, menetmek; *tıyış* (bk. *tıymak II*) (YUTS, s.415) gibi türevleriyle varlığını sürdürmektedir.

1. Tıd- Fiilinin Yapısı

Etimoloji sözlüklerinden Andreas Tietze, Marcel Erdal, Sevan Nişanyan, Hasan Eren, Tuncer Gülensoy bu fiili çalışmalarına dâhil etmemişlerdir. Clauson fiilin pek çok türevini benzer anlamlarla vermiş ve *tıd-* için “tıd- (?tı:d-): to obstruct, restrain” (engellemek, kısıtlamak) (EDPT, s. 450) açıklaması yapmıştır. Ancak Clauson “tıd- (?tı:d-) soru işaretiyle sözcüğün kökünün *tı-* fiili mi yoksa *tıd-* fiili mi olduğu konusunda tereddüte düşmüş ve yapısıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Paçacıoğlu *tıd-*: “Mâni olmak, alıkoymak” diyerek fiilin sonundaki /d/’yi *tıd-*: [-d-] (2016, s. 625) fiilden fiil yapım eki olarak göstermiş ve fiilin *tı-* biçimini de vermiştir. Ercilasun da fiilin yapısını “*tı-d-*: Mâni olmak” (2020, s. 66) şeklinde ifade etmiştir. Türkçede fiilden fiil yapan bir -d- eki vardır. Gabain -d- eki için artık canlı olmasa da kuvvetlendirme

bildirir diyerek *to-*: Doymak (<**to-*; *tol-*: Dolmak ve *top-*: “Bütün, hep” var olan **to-*‘dan gelir diyerek **yod-* “mahvolmak, yok olmak” ve *kod-* “koymak”) fiillerini de örnek olarak verdiği sözcükler arasına dâhil eder (1988, s. 58).

Bütün bu bilgilerden hareketle, Paçacıoğlu ve Ercilasun’un -*d-*’yi fiilden fiil yapım eki saymaları ve fiilin kökünün aslında *ti-* olduğu biçimindeki bilgiler en uygun açıklama sayılabilir. Yani -*d-*’nin fiilden fiil yapan bir yapım eki olması, fiilin kökünün *ti-* olduğu düşüncesi doğru bir tespittir.

2. Sonuç

Sonuç olarak Eski Türkçede “mâni olmak, menetmek, yasaklamak, engel olmak” anlamında birçok türeviyle işlek bir biçimde kullanılan *tid-* fiilinin yapısı, *ti-* fiil köküne fiilden fiil yapan -*d-* ekinin getirilmiş biçimi diye açıklanabilir. Bu fiil *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te *ty-* biçiminde karşımıza çıkar ve *tid-* şekline türeyen biçimlerinin de kullanıldığı görülür. Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinde yapım ekleriyle genişlemiş *tidîğlig* / *tığıgıg*, *tığıg*, *tidîğsiz* / *tığıgısız*, *tidilmış*, *tığış*, *tığguçı*, *tidinmak*, *tığınmak*, *tidtur-*, *tidulmak*/*tığılmak* gibi isim ve fiil türevleri yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca *tidîğ ada*, *tidîğ kıl-*, *tidîğ tutuğ*, *tidîğsiz kadağsız*, *tidmak sergümeğ kıl-*, *tidîğlig neğ*, *tığındı neğ* gibi birleşik fiil, ikileme ve sıfat tamlamaları içinde de yer almıştır. Fiilin Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinden sonraki dönemlerde kullanım sahası önemli ölçüde daralmış, fiil işlekliliğini kaybetmiş hatta Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanımdan düşmüş, Osmanlı sahasında da yalnızca *tıyılmak* biçimi kullanılmıştır. Ağızların Eski Türkçeden bu yana pek çok sözcüğü koruduğu bilinmektedir. Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan *ti-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında *tıyılma*, *dıyan*, *diyek* gibi birkaç türeviyle Kayseri, Sinop ve Muğla ağızında kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Bu örnek de ağızların geçmişten bugüne ne denli kıymetli veriler barındırdığını ortaya koymaktadır.

Kısaltmalar

ATS: Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü

BTS: Başkurt Türkçesi Sözlüğü

ÇTS: Çağatay Türkçesi Sözlüğü

DBKTS: Doğu ve Batı Kur’an Tercüme Sözlüğü

DLT: Divânu Lugâti’t - Türk

DS: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish

ETS: Eski Türkçe Sözlük

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

HATS: Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü

HB: Herbis-Baarı

KarB I: I. Karabalgasun Yazıtı

KarB II: II. Karabalgasun Yazıtı

KB: Kutadgu Bilig

Kar.TS: Karakalpak Türkçesi Sözlüğü

Kaz.TTTS: Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü

Kıp.TS: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü

Kır.TS: Kırgızca-Türkçe Sözlük

KMTS: Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü

KT: Köl Tigin

KTS: Karahanlı Türkçesi Sözlüğü

KTTS: Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü

TSD: Türkçenin VIII. - XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı

YUTS: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü

bk.: Bakınız

Kaynakça

- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2022). *Codex Cumanicus*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (2003). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (2006). *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arıkoğlu, E. ve Alimova, C. Askarova R. ve Selçuk, B.K. (2023). *Kırgızca-Türkçe Sözlük K-Z*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kısaşü'l-Enbiyâ Giriş-Metin-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bayat, F. ve Aliyeva Çınar, M. (2020). *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Barutçu Özönder, S. (1998). *Üç İtigsizler, Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks-XXX Levha*. Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Demirci, Ü. Ö. (2021). *Kutb'un Husrav u Şirin'i Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't – Türk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Kutadgu Bilig Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1989). *Türkçede Kökler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev: Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2015). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2006). *Kutadgu Bilig Türkçesinden Anadolu Ağızlarına. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20. s. 109-121.
- Güzel, F. (2020). *Kutadgu Bilig'den Türkiye Türkçesi Ağızlarına Birkaç Fiil. Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı 26-28 Eylül 2019 Bildirileri*. TDK Yayınları. Ankara. s. 579-591.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Koç, K. ve Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2021). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Maşkaraoğlu, S. (2023). *Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Necipoviç Necip, E. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev: İklil Kurban). Ankara: TDK Yayınları.
- Özşahin, M. (2023). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VIII. - XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Russell Hamilton, J. (2020). *Prens Kalyanam Kara ve Papam Kara Hikâyesi*. Çev: Ece Korkut, İsmet Birkan. Ankara: TDK Yayınları.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II Maytrisimit*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. ve Vural, H. ve Karaatlı, R. (2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2018). *Mu'înü'l-Mürîd*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Tarama Sözlüğü V O-T*. Ankara: TDK Yayınları.

- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü II. C-D*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü V. O-T*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uyğur, C.V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur’an Tercümeleleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca - Almanca- Türkçe)*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü’l-Edeb*. Ankara: TDK Yayınları.

Mediating Effect of Psychological Well-Being in The Interaction Between Social Support and Work Performance Perceptions of Textile Industry Employees

Tekstil Endüstrisi Çalışanlarının Sosyal Destek ile İş Performansı Algıları
Arasındaki Etkileşimde Psikolojik İyi Oluşun Aracılık Etkisi

Kasım YILMAZ¹

Abstract

In order for businesses to survive and gain a sustainable competitive advantage, employees must be able to create value for their organizations with high job performance. Job performance is a result of employees' unique behaviours shaped by their personal characteristics and social, organizational, and psychological interactions. The aim of this study is to investigate the interaction between social support, psychological well-being and job performance levels of employees in industrial enterprises. The research was carried out by collecting data using a face-to-face survey technique in a textile company operating in Karabük. The relationships between the variables were examined by Pearson Correlation test. The effect analysis and mediation effect were tested using simple and multiple regression. The results revealed that there is a positive and weak relationship between social support and both psychological well-being and job performance. There was a positive moderate relationship between psychological well-being and job performance. Regression analysis results show that social support affects job performance and psychological well-being has a full mediating effect at this interaction. According to the results of the research, it is recommended that businesses should focus on social support practices that will increase the psychological well-being levels of employees.

Keywords: Social support, psychological well-being, job performance.

Öz

İşletmelerin hayatta kalabilmeleri ve rakiplerine karşı sürdürülebilir rekabet avantajını elde edebilmeleri için çalışanlarının yüksek iş performanslarıyla örgütleri için değer yaratabilmeleri gereklidir. İş performansı çalışanların özgün davranışlarının bir sonucudur ve bu davranışlar kişisel özellikler yanı sıra, bireylerin sosyal, örgütsel ve psikolojik etkileşimleriyle şekillenmektedir. Bu çalışmanın amacı endüstri işletmelerinde çalışanların algıladıkları sosyal destek düzeylerinin iş performansları ve psikolojik iyi oluş düzeyleriyle etkileşimini incelemektir. Araştırma Karabük ilinde faaliyet yürüten bir tekstil işletmesinde yüz yüze anket tekniğiyle veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada değişkenler arası ilişkiler Pearson Korelasyon testiyle, etki analizi ve aracılık etkisi ise basit ve çoklu regresyonla incelenmiştir. Analizler sonucunda sosyal destek düzeyiyle psikolojik iyi oluş ve iş performansı arasında pozitif yönlü ve zayıf, psikolojik iyi oluşla iş performansı arasında ise pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonuçları sosyal destek algısının iş performansını anlamlı düzeyde etkilediğini ve psikolojik iyi oluş düzeyinin bu etkileşimde tam aracılık etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucuna göre işletmelerde çalışanların psikolojik iyi oluş seviyelerini yükseltecek sosyal destek uygulamalarına ağırlık vermeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal destek, psikolojik iyi oluş, iş performansı.

1 Dr.Öğr.Üyesi, Karabük Üniversitesi, TOBB Teknik Bilimler MYO, kasimyilmaz@karabuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4544-4727>, <https://ror.org/04wy7gp54>.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 10.06.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 05.11.2024

Atıf İçin/For Cite: YILMAZ K., "Mediating Effect of Psychological Well-Being in The Interaction Between Social Support and Work Performance Perceptions of Textile Industry Employees", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(1):96-113
<https://doi.org/10.17755/esosder.1497134>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/ Ethics Document: Karabük Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 29.03.2024 tarih ve 2024/04 sayılı toplantı kararıyla etik açıdan uygun görülmüştür.

1. Introduction

Job performance (JP) is a concept that refers to the level at which a job is performed according to specified criteria and the extent to which employees exhibit behaviors aligned with organizational goals, making it of vital importance to businesses. The most important asset of businesses is their employees, and achieving organizational goals and sustaining a competitive advantage largely depends on having a workforce composed of high-performing, talented, effective, and efficient individuals. The total value created for the organization by employees through their unique behaviors over a specific period constitutes the essence of job performance (Motowidlo & Kell, 2012, p.84). Therefore, employee behaviors result in outcomes for the business in terms of job performance. The variables determining job performance have been the subject of numerous studies and can be categorized as individual, environmental, managerial, and organizational variables (Turunç & Turgut, 2020, p.377).

Individual behaviors are shaped not only by personal characteristics but also through interactions with other people and groups. These relationships fulfill a social need for individuals, allowing them to access the social support (SS) they require during difficult times. Caplan (1979, p.111) described the dimensions of this support as objective/subjective, material, and psychological support. Through the social support they receive, individuals recognize themselves as valued members of the social system, which provides psychological satisfaction and motivation through the feeling of being accepted and respected by others (Cobb, 1976, p.301).

It can be asserted that social support practices, which have a positive psychological impact on employees, will also yield positive outcomes for businesses (Dirican & Erdil, 2020, p.999). The Social Cognitive Theory developed by Bandura (1986) posits that the social and psychological factors affecting individuals will also influence their job performance (Vuong, Tushar & Hossain, 2023, p.834). According to the theory, human behaviors are shaped by personal and environmental factors, which interact reciprocally. Individuals' self-confidence is shaped by the emotions arising from these factors (Mensah et al., 2023, p.4).

Psychological well-being (PWB) is defined as an individual's realization of their potential, having a generally meaningful life and purpose, and developing constructive and meaningful relationships with their surroundings in this direction (Ryff & Keyes, 1995, p.720). The qualities of having self-respect, being constructive and consistent in relationships, possessing personal autonomy, and being open to development (Ryff, 1989, p.1072) are characteristics desired by any business that seeks a healthy work environment and is inclined towards innovation.

The aim of this study is to determine the interaction between perceived social support levels and job performance among employees in industrial enterprises and whether the perceived psychological well-being level of employees plays a mediating role in this interaction. Conducting this study on textile industry employees is considered to contribute to managerial practices that can be implemented in industrial enterprises. The most unique aspect of this study is its holistic approach to social, psychological, and organizational factors that may affect employee performance. Additionally, due to the limited number of studies examining the impact of psychological well-being on performance and the mediating effect in the interaction between social support and job performance, this study is expected to make a significant contribution to the literature.

2. Conceptual Framework

2.1. Social Support

As a social being, humans are in constant interaction with other individuals and groups. They experience emotional fluctuations based on the events they live through and are influenced by. In difficult times, when individuals need support, the lack of it can make them feel helpless and struggle to overcome challenges. From the perspective of organizational behavior science, social support emerges as a crucial concept, as it is undesirable for employees to reflect their feelings of helplessness onto their work when facing difficulties (Viswesvaran et al., 1999, p.314).

In the literature, the concept of social support has been defined from various perspectives. According to Shumaker and Brownell (1984, p.11), social support is the interaction and exchange of resources between two or more individuals aimed at improving the well-being of the recipient. Lin, Ye, and Ensel (1999, p.344) describe social support as instrumental or expressive exchanges, perceptual or reality-based, developed by the community, social networks, or trusted close individuals. Despite living within a society, an individual can feel lonely and unsupported in a crowd. In this context, developing individual relationships within subgroups is essential for accessing the needed support. Caplan (1979, p.111) states that the functional elements of support can be categorized into three dimensions: (1) objective/subjective support, (2) material support, and (3) psychological support. Cobb (1976, p.301) defines social support as information that makes an individual believe they are cared for, loved, respected, and a part of a network of mutual obligations. Social support involves providing emotional support to the individual and explicitly sharing the knowledge that they are valued and respected within the group they belong to. According to Zimet et al. (1988, p.32), who also developed the social support scale used in this study, the dimensions of social support include the supportive attitudes and behaviors of family, friends, and significant others.

Despite advancements in science and technology, the human factor remains the essential element for businesses to achieve and sustain competitive advantage (Dessler, 2021, p.26). As a social being, an individual interacts with their social environment and meets their social and psychological needs from this environment. Organizational behavior scientists highlight that the social support employees receive in both their work and personal lives is crucial for workplace productivity (Giao et al., 2020, p.12). Perceived social support refers to individuals' beliefs about how supportive their family, friends, and others are, in general, materially, or psychologically, when needed. In other words, perceived social support is the value a person sees in themselves through the eyes of others (Korkmaz & Aktan, 2023, p.52). Social support is related to the psychological aspect of human behavior. It is a multidimensional perception developed through interactions with the social group or system to which individuals belong, aimed at meeting basic social needs such as trust, belonging, respect, love, and acceptance (Karayel, Akkoç, & Birer, 2018, p.304).

Social support is related not only to an individual's personal environment but also to their colleagues. Since people spend a significant part of their lives at work, the friendships and social interactions they develop there can influence their attitudes and behaviors. Therefore, it can be said that an individual's perception of social support is based on the relationships they develop across their entire social environment, including work. Social support is an important resource in preventing, solving, and coping with an individual's social and psychological

problems. Individuals who manage to resolve their social and psychological issues are expected to be more harmonious and productive in their workplaces (Polatçı, 2015, p.28).

2.2. Psychological Well-being

The concept of psychological well-being has emerged as one of the areas of study within positive psychology, which focuses not only on the causes and solutions of psychological disorders but also on identifying and enhancing individuals' strengths (Ertürk, 2024, p.281). Psychological well-being refers to an individual's ability to accept themselves with both their good and bad qualities, influence their environment, have a meaningful life purpose, develop constructive relationships with others, organize their life in the desired direction despite societal pressures, and realize their potential (Ryff & Keyes, 1995, p.720). The features mentioned in this definition constitute the dimensions of psychological well-being, which include self-acceptance, environmental mastery, life purpose, positive relations with others, autonomy, and personal growth (Ryff, 1989, p.1072).

As can be understood from the dimensions of the concept, individuals' psychological well-being is not solely related to feelings of pleasure and happiness. The concept also encompasses an individual's ability to achieve happiness by realizing their potential, developing good relationships with their environment, finding a life purpose while facing obstacles, and overcoming various challenges to grow. In this regard, psychological well-being affects both organizational and individual outcomes. The antecedents of the psychological well-being variable include personality traits, emotional labor, social support, leadership, and organizational justice, while its consequences include academic achievement and life satisfaction (Turunç & Turgut, 2020, p.447). For businesses, the psychological well-being of their employees implies that they will develop more productive workplace relationships and achieve higher levels of motivation, efficiency, performance, satisfaction, and commitment. Therefore, focusing on improving the psychological well-being of employees has become an important issue for business managers (Şeker & Aslan, 2024, p.524).

Psychological well-being encompasses more than just a state of happiness or unhappiness; it involves being in a positive and good psychological state that enables an individual to view life positively and remain open to growth (Berzonsky & Cieciuch, 2016, p.149). In this context, achieving self-actualization, which is a high-level social need, fostering maturity, and being functional in social relationships are among the goals of psychological well-being (Battal & Seyrek, 2022, p.1410).

2.3. Job Performance

Job performance is defined as the total expected value to the organization of the unique behavioral events performed by an employee within a specific time period (Motowidlo & Kell, 2012, p.84). Key aspects of this definition highlight that performance results from behaviors and that the value created by these behaviors is significant from the organization's perspective. Therefore, performance is related to how the outcomes of these behaviors make a difference in achieving organizational goals. In other words, job performance consists of measurable actions, behaviors, and results carried out by employees that contribute to organizational objectives (Viswesvaran & Ones, 2000, p.216). From this definition, it becomes necessary to identify the actions related to organizational goals and scale their proficiency levels when evaluating job performance (Campbell & Wiernik, 2015, p.48).

For businesses to achieve their objectives and maintain a competitive advantage over rivals, their human resources must be highly committed, capable, and high-performing (Mitchell et al., 2013, p.900). Job performance is described in two dimensions: task performance and contextual performance. Task performance refers to the effectiveness of employees in contributing to the technical capacity of the organization and in executing technological processes, as well as the production of goods and services (Borman & Motowidlo, 1997, p.99). Contextual performance, on the other hand, shapes the organizational, social, and psychological framework that acts as a catalyst for task performance activities and processes. Contextual activities include voluntary actions not part of formal job duties, the willingness to help other employees, and voluntary cooperation (Çalışkan & Köroğlu, 2022, p.183). Contextual performance involves voluntary positive behaviors that enhance task performance. Examples include voluntary participation in activities, adherence to company rules and procedures, and advocating for organizational goals (Koopmans et al., 2016, p.612).

Contextual performance is similar to the concept of organizational citizenship. Among the behaviors related to job performance are task and contextual performance behaviors, as well as creative and innovative behaviors and undesirable behaviors that hinder productivity (Devonish & Greenidge, 2010, p.76). Undesirable behaviors are intentional actions that involve rule violations and pose a threat to the work environment (Robinson & Bennett, 1995, p.556; Ng & Feldman, 2013, p.306). Performance measurement can be conducted using various methods and criteria. One method used to determine performance is self-assessment by the employee (Gilboa et al., 2008, p.228). In this study, employees were asked to evaluate their own performance to determine perceived performance.

2.4. Relationships Between Concepts and Hypotheses Development

In organizational behavior sciences, the foundation of the concept of social support lies in positively altering individuals' behaviors by meeting their basic social needs, thereby creating changes in their psychological environment (Karayel, Akkoç, & Birer, 2018, p.304). The idea that individuals who are not deprived of social support will be more harmonious, adaptable, and productive in the workplace motivates business managers to be more sensitive to this issue. Some studies have shown that the levels of social support perceived by employees positively and significantly affect their job performance levels (Karayel, Akkoç & Birer, 2018, p.323; Abu Al Rub, 2004, p.77; Liu et al., 2022, p.5).

Social support is considered a resource that can provide individuals with the psychological strength to cope with difficulties. Social support activities, which also reduce the negative effects of stress, lead to better psychosocial health among employees, especially in professions with heavy workloads, and contribute more to organizational goals (Tekingündüz, Kurtuldu & Eğılmez, 2016, p.685). One of the important components of social support is the support from colleagues, which, alongside managerial support, also involves creating a sincere organizational climate (Şentürk & Tekin, 2015, p.203).

Research has indicated that social support, particularly from colleagues and significant others, reduces emotional exhaustion among employees (Demirel & Yücel, 2017, p.317). Social support is a psychological force that prevents employees from experiencing organizational isolation for various reasons, thereby enhancing organizational citizenship behavior by making the individual's work and private life more positive (Halis & Demirel, 2016, p.331).

Turner (1981) highlighted in his research that social support significantly impacts individuals' psychological well-being, especially during times of high stress, and noted that both concepts interact bidirectionally (Turner, 1981, p.366). Similarly, Emadpoor et al. (2016) found in their study that social support has a positive and significant effect on psychological well-being. (Emadpoor et al., 2016, p.284). Within the framework of behavioral sciences, it can be stated that an increase in the social support perceived from friends or family leads to an increase in psychological well-being (Doğru, 2018, p.120). Foy et al. (2019) investigated the factors reducing workplace stress and found out a negative correlation between social support and workplace stress. This research also showed a negative correlation between workplace stress and job performance (Foy et al., 2019, p.1018).

Based on the theory and research on the relationships between concepts, and considering the model of this study, the following hypotheses have been formulated:

H¹. The level of social support perceived by employees affects their perceived performance levels.

H². The level of social support perceived by employees affects their perceived psychological well-being levels.

Psychological well-being, or happiness, is a subjective experience. It refers to the presence of positive emotions or the absence of negative emotions in an individual. Psychological well-being is also holistic, encompassing the entirety of an individual's life. In their study, Wright and Cropanzano (2004) found weak-to-moderate level relationships between the level of psychological well-being and job performance (Wright & Cropanzano, 2004, p.347). Since work is a significant part of an individual's life, it is meaningful for managers to focus on this issue, based on the assumption that happier employees will be more productive. Studies show that the state of psychological well-being related to workplace stress factors is more closely associated with performance (Zapf, 2002, p.256). Furthermore, the long-term experience of negative or positive emotions, rather than momentary feelings, impacts performance (Beals et al., 2005, p.1065). The effects of psychological well-being on performance are greater than those arising from the nature of the job itself (Daniels & Harris, 2000, p.307). A study conducted by Kundi et al. (2020) on employees in an industrial enterprise found that employees' levels of hedonic and eudaimonic psychological well-being impact job performance through emotional commitment (Kundi et al., 2020, p.747).

In this context, the following hypothesis has been formulated:

H³. The perceived levels of psychological well-being of employees affect their job performance.

Studies show that psychological well-being mediates the relationships between individuals' social needs and Instagram addiction (Ponnusamy et al., 2020, p.1), leadership and innovative work behavior (Özkan et al., 2022, p.1179) core self-evaluations and job satisfaction (Tortumlu et al., 2020 p.1147), intolerance of uncertainty and happiness levels, (Torun, 2023, p.1054) and organizational identification in businesses and counterproductive work behaviors (Üstün, 2020, p.357). Researchers indicate that expected results or behaviors can be achieved through supporting individuals' psychological well-being levels. Social support is a context expressing social interactions that individuals establish with their family and friends. However, is it this social interaction that affects the individual's performance or the level of individual psychological well-being that develops as a result of this social interaction? The answer to

this question is attempted to be examined by determining the mediating role of the level of psychological well-being between independent variables. Based on these findings and information, the following research hypothesis has been proposed:

H⁴. The perceived psychological well-being of employees mediates the relationship between perceived social support and perceived job performance.

3. Methodology

3.1. Purpose and Scope of the Research

The purpose of this research is to examine and elucidate the interaction between perceived social support and psychological well-being levels of employees and their job performance, which is a critical indicator for the sustainability of businesses. Given the limited number of field studies on this topic, this research aims to contribute to the literature. The unique aspects of this study include its focus on employees in manufacturing enterprises and the simultaneous examination of psychological and social factors that may affect employee performance. Additionally, the study investigates whether perceived psychological well-being mediates the relationship between perceived social support and job performance.

3.2. Research Model

In this study, a relational survey model was employed to determine the relationships between the variables of social support, psychological well-being, and job performance. The relational survey model identifies the existence and degree of change between two or more variables (Karasar, 1995, p.85; Bekman, 2022, p.250), thereby providing insights into attitudes and tendencies (Fraenkel et al., 2012, p.360). The research model developed within the framework of the research hypotheses and design is presented below in Figure 1.

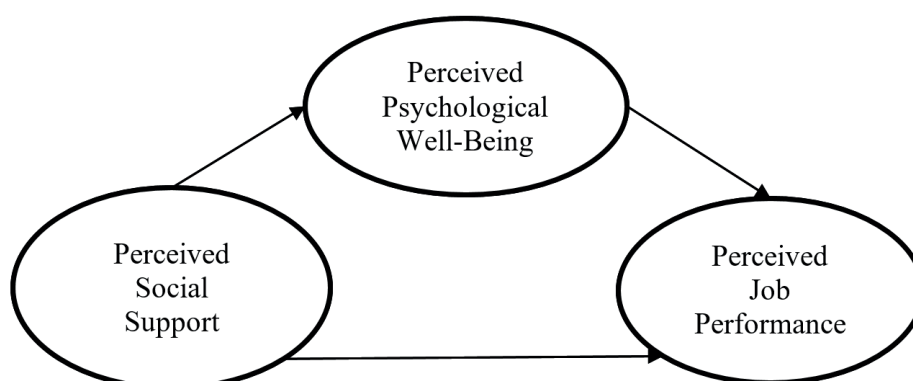

Figure 1. Research Model

3.3. Population and Sample

The universe at this research comprises 210 employees working in a textile manufacturing company located in the organized industrial zone of Karabuk. The reason why this company was chosen as the research universe is that this company is one of few prominent large-scale and high-tech manufacturing company in Karabuk targeting foreign markets. The complete count sampling method was used in the study as the surveys were distributed to all employees of the company and the entire universe was reached. The complete count technique is more useful for small and geographically concentrated universes as a sample selection technique in which every unit in the universe is included in the sample (Ergin, 1994, p.6). Surveys were

distributed in writing to all employees, and a total of 161 usable responses were received. Thus, a sufficient sample size was achieved with a 95% confidence level and a 5% margin of error (Altunışık et al., 2010, p. 135). Different methods have been adopted by different researchers in determining the sample size. MacCallum et al. (1999: 84-85), stated that the sample size should be at least 100, 200 or 250 based on numerical rule, and at least 3, 5 or 10 times the number of expressions in the scale based on the ratio rule. According to both rules, it was seen that the sample size of this study was sufficient. Ethical approval for the study was obtained from the Ethics Committee for Social and Human Sciences Research at Karabük University, with decision number 2024/04 dated 29.03.2024. Additionally, consent for the survey was secured through a face-to-face meeting with the company owner.

Descriptive statistics of the participants are presented below in Table 1.

Table 1. Demographic Characteristics of Participants

Gender	n	%
Female	98	60,9
Male	63	39,1
Age	n	%
Between 20-30	35	21,7
Between 31-40	58	36
Between 41-50	43	26,7
51 +	25	15,6
Occupational Position/Title	n	%
Director/Asst. Director	5	3,1
Chief/Chief Engineer	8	5
Engineer/Expert	15	9,3
Worker	97	60,2
Staff	36	22,4
Employment Duration	n	%
Less than 5 years	51	31,7
Between 5-10 years	47	29,2
Between 11-15 years	32	19,9
Between 16-20 years	18	11,2
More than 20 years	13	8,1
Educational Status	n	%
Primary/Secondary School Graduate	60	37,3
High School Graduate	64	39,8
Associate Degree	15	9,3
Bachelor's Degree	18	11,2
Master's/Doctorate Degree	4	2,5
Total	161	100

Obtained data shows that most of the participants are female (60.9%) and in the 31-40 age range (36%). As expected, most of the participants are workers (60.2%). Surprisingly (31.7%) of participants have 'less than 5 years' employment duration and almost 60% of the participants have been employed less than 10 years. The dominant graduation level is high school (36%). A total of 11.2% of participants have a bachelor's degree.

3.4. Data Collection and Analysis

The data collection for the study aiming to examine the interaction between perceived social support levels, levels of psychological well-being, and job performance of employees in manufacturing enterprises was conducted through face-to-face surveys. The survey form consists of four sections. The first section includes five questions related to participants' demographic characteristics. The multidimensional perceived social support scale, developed by Zimet et al. (1988), and its Turkish validity and reliability tested by Eker and Arkar (1995), are included in the second section. This scale originally has three dimensions and 12 statements. The third section contains the psychological well-being scale developed by Diener et al. (2010), with its Turkish adaptation, validity, and reliability established by Telef (2011) and composed of 8 statements. The fourth and final section incorporates the job performance scale that was composed of 4 statements, developed by Kirkman and Rosen (1999), and Sigler and Pearson (2000), and translated and applied by Çöl (2008).

The structural validity was tested by Exploratory Factor Analysis (EFA), and the reliability was assessed by examining Cronbach's Alpha coefficients. In interpreting the reliability coefficients, values within the range of $0.41 \leq \alpha < 0.60$ were considered low, $0.61 \leq \alpha < 0.80$ were deemed moderately reliable, and $0.81 \leq \alpha < 1.00$ were considered highly reliable (Kalaycı, 2014, p.405). Arithmetic mean values were used to determine the perception levels regarding perceived social support, psychological well-being, and job performance of the employees. In interpreting the arithmetic mean values, average value intervals were categorized as "1.00-1.80 = strongly disagree, 1.81-2.60 = disagree, 2.61-3.40 = undecided, 3.41-4.20 = agree, and 4.21-5.00 = strongly agree" (Özdamar, 2015, p.150). Parametric tests were employed in the analysis, as the skewness and kurtosis values ranged from the lowest (-1.399) to the highest (1.371), falling between (-1.5) and (1.5) (Tabachnick & Fidell, 2013, p.68).

To determine the relationships between perceived social support levels, psychological well-being, and job performance of employees in manufacturing enterprises, Pearson Correlation tests were utilized. The interpretation of relationship level between was considered according the following intervals: "0.00-0.25=very weak; 0.26-0.49=weak; 0.50-0.69=moderate; 0.70-0.89=high; 0.90-1.00=very high" (Kalaycı, 2014, p.116). Simple and multiple regression analyses were conducted to assess the mediating role of psychological well-being in the interaction between perceived social support and job performance.

4. Findings

The results of the Exploratory Factor Analysis and Cronbach's Alpha test, conducted to assess the structural validity and reliability of the research scales, are presented in Table 2.

Table 2. Exploratory Factor Analysis and Reliability Results

Dimensions	Items	Factor Load	Eigenvalue	Variance	α
Social Support (SS)	SS1(SO)	0,731	3,265	21,490	0,743
	SS2(SO)	0,748			
	SS3(Fam)	0,779			
	SS4(Fam)	0,830			
	SS5(SO)	0,583			
	SS6(Fri)	0,654			
	SS7(Fri)	0,581			
	SS8(Fam)	0,665			
	SS9(Fri)	0,736			
	SS10(SO)	0,740			
	SS11(Fam)	0,790			
	SS12(Fri)	0,763			
Psychological Well-Being (PWB)	PWB1	0,798	9,341	25,874	0,902
	PWB2	0,820			
	PWB3	0,815			
	PWB4	0,814			
	PWB5	0,777			
	PWB6	0,805			
	PWB7	0,625			
	PWB8	0,785			
Job Performance (JP)	JP1	0,806	1,539	11,571	0,740
	JP2	0,828			
	JP3	0,811			
	JP4	0,587			
Total Variance				58,935	
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)				0,876	0,929
Bartlett Sphericity Test		X²=2500,343	0,000		

Factor analysis revealed that the obtained KMO (0.876) and Bartlett ($\chi^2 = 2500.343$; $p = 0.000$) values related to the total of 24 items used in the survey scales, exhibited a certain structure. Since the total variance explanation ratio of the scale was found to be ≥ 0.55 , it can be said that the research problem was sufficiently measured (Tabachnick & Fidell, 2013, p.570). In the literature, factor loading values of 0.60 and above are considered high without considering the sign in social sciences; factor loading values between 0.30-0.59 are considered moderate (Büyüköztürk, 2002, p.474). It has been determined that the factor loading values obtained in the study range from 0.581 to 0.830, which are above the accepted threshold.

The scale reliability was assessed by checking Cronbach's Alpha coefficients. If the coefficients are in the range of $0.61 \leq \alpha < 0.80$, the scale is considered quite reliable (Kalaycı, 2014, p.405). In this context, the coefficients were determined as (0.743) for the social support scale, (0.902) for the psychological well-being scale, and (0.740) for the job performance scale. The overall scale coefficient was found to be (0.929), indicating that the scale is reliable (Akgül, 2005, p.145).

In order to determine the relationships between and the levels of social support, psychological well-being, and job performance among employees, correlation analysis results, arithmetic mean and standard deviation values were examined. The findings obtained are presented in Table 3.

Table 3. Arithmetic Means and Correlation Analysis Results

Variables	f	\bar{X}	SD	1	2	3
1. Perceived Social Support	161	4,1286	,68733	1		
2. Perceived Psychologic Well-Being	161	4,0295	,78593	0,453**	1	
3. Perceived Job Performance	161	4,3261	,56668	0,396**	0,661**	1

Results show that employees perceive high levels of social support (\bar{X} =4.12), psychological well-being (\bar{X} =4.02), and job performance (\bar{X} =4.32). The correlations shown in Table 3 above reveals that there is a positive and weak relationship between perceived social support levels and psychological well-being (r =0.453, p <0.01). The obtained values indicate that as employees’ perceived levels of social support increase, their levels of psychological well-being also increase. Similarly, a positive and weak relationship (r =0.396, p <0.01) was found between perceived social support levels and job performance. Finally, the findings reveal a positive and moderate relationship (r =0.661, p <0.01) between perceived psychological well-being levels and job performance.

Findings regarding the Simple Regression Analysis conducted to determine the impact of employees’ perceived social support levels on psychological well-being and job performance, as well as the effect of psychological well-being levels on job performance, are shared in Table 4, 5 and 6 respectively below.

Table 4. Regression Coefficients of Social Support (SS) on Job Performance (JP)

Variables	B	SE	β	t	p	R ²	F
Constant (JP)	2,980	0,251	----	11,856	0,000	0,156	29,489
SS	0,326	0,060	0,396	5,430	0,000		

The results obtained from the Simple Regression Analysis conducted to perform the interconceptual impact analysis reveal that the perceived level of social support by employees influences their job performance (R^2 =0.156, p =0.000). Thus, the independent variable of social support can account for 15% of the variance in job performance. Accordingly, the hypothesis “H¹. The perceived level of social support by employees affects their perceived performance levels” is accepted.

Table 5. Regression Coefficients of Social Support (SS) on Psychological Well-being (PWB)

Variables	B	SE	β	t	p	R ²	F
Constant (JP)	1,889	0,338	-----	5,585	0,000	0,206	41,148
PWB	0,518	0,081	0,453	6,415	0,000		

According to the findings, perceived social support also affects employees’ psychological well-being (R^2 =0.206, p =0.000). Social support can explain 20% of the variance in employees’ psychological well-being. Therefore, the hypothesis “H². The perceived level of social support by employees affects their perceived psychological well-being levels” is accepted.

Table 6. Regression Coefficients of Psychological Well-being (PWB) on Job Performance (JP)

Variables	B	SE	β	t	p	R ²	F
Constant (JP)	2,405	0,176	-----	13,657	0,000	0,437	123,423
SS	0,477	0,043	0,661	11,110	0,000		

Finally, the results indicate that employees' perceived levels of psychological well-being also influence their job performance ($R^2=0.437$, $p=0.000$). The level of psychological well-being as an independent variable explains 43% of the variance in job performance. Hence, the hypothesis "H³. Employees' perceived levels of psychological well-being affect their job performances" is accepted.

Multiple regression analysis was performed to question the moderating effect of psychological well-being through the interaction between perceived social support and job performance. Analysis results were presented in Table 7 below.

Table 7. Multiple Regression Analysis Results

Variables	B	SE	β	t	p	R ²	F
Constant (JP)	2,154	0,223	-----	,661	0,000	0,177	16,591
SS	0,099	0,055	0,121	1,819	0,071		
PWB	0,437	0,048	0,606	9,149	0,000		

A three-step regression analysis was conducted to examine the moderating effect of psychological well-being through the relationship between social support and job performance. To speak of mediation effect in a relationship, first, the independent variable must have an effect on both dependent and mediator variables. At second step, in the multiple regression analysis with the mediator variable added, the regression coefficient of the independent variable on the dependent variable should decrease and at the same time, the effect of the mediator variable on the dependent variable should be significant (Baron & Kenny, 1986, p.1174; Çelik & Turunç, 2011, p.240). When examining the effect of the mediator variable, if there is a decrease in the relationship between the independent variable and the dependent variable, there is partial mediation, and if this relationship is insignificant, there is full mediation.

Based on above explanation, the findings obtained from the multiple regression analysis were presented in Figure 2 below.

As seen in Figure 2, after conducting multiple regression, it was observed that the interaction between social support and job performance decreased and became insignificant ($\beta=0.121$ and $p=0.07$), while the interaction between psychological well-being and job performance partially decreased but remained significant ($\beta=0.606$ and $p=0.000$). Therefore, it was concluded that psychological well-being has a full mediation effect on the interaction between social support and job performance. The result of the Sobel test conducted to confirm the mediation effect yielded a value of ($p=0.00000308$). Based on these results, the hypothesis "H⁴. There is a mediation effect of perceived psychological well-being on the relationship between perceived social support and perceived job performance by employees" was accepted.

5. Discussion and Conclusion

Findings reveals that employees' perceptions of social support ($\bar{X}=4.12$), psychological well-being perceptions ($\bar{X}=4.02$), and job performance perceptions are at a high level ($\bar{X}=4.32$). The high perception of social support implies that employees can develop positive relationships with their family, colleagues, friends outside of work, and significant others, and especially receive emotional support from these individuals when needed. This situation is attributed to individuals' high levels of social communication skills and particularly the support they receive from their families.

According to the correlation values, there is a positive and weak relationship between the perceived level of social support and psychological well-being, as well as a positive and weak relationship between the perceived level of social support and job performance. However, the relationship between perceived psychological well-being and job performance is relatively higher, positive, and moderate. The results imply that as employees perceive higher levels of social support in the workplace and daily life, they find their lives more meaningful, increase their self-respect, future outlook, abilities, and satisfaction with social relationships. This result also leads to an increase in their performance. Studies indicate similar results (Wright and Cropanzano, 2004, p.347; Wang et al., 2020, p.1). Another remarkable point is that the value of the relationship between the level of psychological well-being and performance is higher. This result shows the importance of psychological well-being not only as a mediator but also as an independent variable.

Results obtained from the impact analysis show that the perceived level of social support influences job performance and explains 15% of the variance in job performance. Social support also affects employees' psychological well-being. As an independent variable psychological well-being has the most effect on job performance. This research revealed that psychological well-being has a full mediating effect on the interaction between employees' perceived social support and their job performance. Research results are parallel to most research findings ((Karayel, Akkoç, & Birer, 2018, p.323; Abu Al Rub, 2004, p.77; Liu et al., 2022, p.5). Studies investigating the relationship between the concepts constituting this research topic focusing on organizational commitment (Vuong et al., 2023, p.832), intention to leave (Karatepe, 2013, p.903), excessive workload and job stress (Nakata et al., 2001, p.203) support the results obtained in this research. Supportive attitudes and behaviors from managers and colleagues in the workplace, as well as friendships outside of work, especially family support, facilitate employees' coping with stress from work or personal life. Therefore, it is recommended that business managers create a supportive climate for employees in the workplace and include their families in planned social activities.

Findings revealed that psychological well-being could explain 43% of the variance in performance besides its mediating effect. This result points to the importance of the effect of psychological well-being on performance. Accordingly, more research and examination should be done on the antecedents of psychological well-being. Social support affects individuals' behaviors in a positive way mostly through psychological well-being.

Psychological well-being has been investigated as a mediating factor associated with different organizational behavior concepts like social needs and addiction (Ponnusamy et al., 2020, p.1), leadership and innovative work behavior (Özkan et al., 2022, p.1179), basic self-esteem assessment and job satisfaction (Tortumlu et al., 2020, p.1147), intolerance to uncertainty and happiness level (Torun, 2023, p.1054). This research found that there was a full

mediating effect of psychological well-being on the impact of perceived social support on job performance.

This study suggests that the social relationships and psychological states of employees are crucial factors in enhancing job performance, which is one of the essential parameters for ensuring sustainable competition for businesses. The three dimensions of social support for employees include workplace relationships, support from family and individuals who are special for the employees. Relationships in the third group can be both workplace and non-work-related relationships. Support activities in the first dimension are actually activities that can also be called organizational support. It can be considered beneficial for businesses to develop versatile relationships with their employees by somehow including their families in social activities that encompass employees. Thus, it is possible to prevent the negative impact of problems that may arise in family life on work life and vice versa, and to increase the social support from family members for the employee.

In contrast to traditional organizational theorists, contemporary management and understanding view humans as an indispensable element of the organization. In this context, individual mental states, feelings, thoughts, and expectations of employees should be taken into account. It should not be forgotten that a company consisting of happy employees will be more efficient. The integration of the employee into the organization is possible only when the employee's personal and organizational goals are achieved simultaneously (Sabuncuoğlu & Vergiliel Tüz, 2021, p.3). Creating efficient workplaces where happy individuals work in solidarity is particularly the responsibility of managers.

The psychological well-being levels of employees depend primarily on the meaningfulness of their lives for themselves and their optimism about the future in every aspect for themselves and their loved ones. The realization of these desires is related not only to personal characteristics but also to work. Important concepts such as the nature of work, the employee's right to appreciation in the job, the enjoyment of the job, perceptions of the adequacy of the salary received, and organizational justice are factors that affect human happiness as topics within the authority and power domain of business managers. Therefore, significant contributions can be made to the organizational sense of well-being of employees' psychological well-being. On the other hand, it is also important for individuals to feel important and meaningful, and to know that they are valued by others. Employees spend a significant portion of their lives in the workplace, and their happiness in this environment is not only necessary for organizational performance but also for the quality of life. The conclusion that the concept of psychological well-being has a high impact on job performance indicates that this concept is of significant importance and should not be overlooked.

In order for employees to be in a good psychological state, they need to find their lives and jobs meaningful, be satisfied with their social relationships, feel that they are useful to others, find themselves respected and be hopeful about the future. In manufacturing enterprises where predominantly, routine work is carried out, as in the textile industry, it may be advisable to focus on personnel empowerment and job diversity practices to make work meaningful and to support social relations within the business environment.

References

- Abu Al Rub, R. F. (2004). Job stress, job performance, and social support among hospital nurses. *Journal of Nursing Scholarship*, 36(1), 73-78.
- Akgül, A., (2005), *Tıbbi araştırmalarda istatistiksel analiz teknikleri, SPSS uygulamaları*. 3.Baskı, Ankara, Emek Ofset.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, SPSS Uygulamalı*. 6.Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Bandura, A. (1986), *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, PrenticeHall, Englewood Cliffs, NJ.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Battal, F., & Seyrek, E. (2022). Akademik iyimserlik ve psikolojik iyi oluş ilişkisinde sosyal aylıklığın rolü. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(3), 1407-1426.
- Beal, D. J., Weiss, H. M., Barros, E., & MacDermid, S. M. (2005). An episodic process model of affective influences on performance. *Journal of Applied psychology*, 90(6), 1054-1068.
- Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: İlişkisel tarama modeli. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 238-258.
- Berzonsky, M. D., & Cieciuch, J. (2016). Mediation role of identity commitment in relationships between identity processing style and psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*, 17(1), 145-162.
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human Performance*, 10(2), 99-109.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Campbell, J. P., & Wiernik, B. M. (2015). The modeling and assessment of work performance. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.*, 2(1), 47-74.
- Caplan, R. D. (1979). Social support, person-environment fit, and coping. *Mental Health And The Economy*, 89(137), 796-819.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314.
- Çalışkan, A., & Köroğlu, E. Ö. (2022). Job performance, task performance, contextual performance: development and validation of a new scale. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 180-201.
- Çelik, M., ve Turunç, Ö. (2011). Duygusal emek ve psikolojik sıkıntı: iş–aile çatışmasının aracılık etkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 226-250.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Daniels, K., & Harris, C. (2000). Work, psychological well-being and performance. *Occupational Medicine*, 50(5), 304-309.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143-156.
- Demirel, Y., & Yücel, M. (2017). Sosyal destek ve psikolojik güçlendirmenin duygusal tükenmişlik üzerine etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 310-321.
- Dessler, G. (2020), *Fundamentals of Human Resource Management, 5th ed.*, Pearson, New York, NY.
- Devonish, D., & Greenidge, D. (2010). The effect of organizational justice on contextual performance, counterproductive work behaviors, and task performance: Investigating the moderating role of ability-based emotional intelligence. *International Journal of Selection and Assessment*, 18(1), 75-86.

- Dirican, A.H. & Erdil, O. (2020), "Linking abusive supervision to job embeddedness: the mediating role of perceived organizational support", *Current Psychology*, Vol. 40 No. 6, pp. 1-16.
- Doğru, N. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinin stres, strese başa çıkma tarzları ve sosyal destek değişkenleri bakımından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Eker, D. & H. Arkar (1995), "Perceived social support: Psychometric properties of the mspss in normal and pathological groups in a developing country", *Social Psychiatric Epidemiol*, 30: 121-126.
- Emadpoor, L., Lavasani, M. G., & Shahcheraghi, S. M. (2016). Relationship between perceived social support and psychological well-being among students based on mediating role of academic motivation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 14, 284-290.
- Ergin, D. Y. (1994). Örneklem türleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(6), 91-102.
- Ertürk, M. (2024), Yönetim Alanındaki Psikolojik İyi Oluş Makalelerinin Bibliyometrik Analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 280-312.
- Foy, T., Dwyer, R. J., Nafarrete, R., Hammoud, M. S. S., & Rockett, P. (2019). Managing job performance, social support and work-life conflict to reduce workplace stress. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 68(6), 1018-1041.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education (7th Ed.)*. New York: McGraw-Hill.
- Giao, H.N.K., Vuong, B.N. & Tushar, H. (2020c), "The impact of social support on job-related behaviors through the mediating role of job stress and the moderating role of locus of control: empirical evidence from the Vietnamese banking industry", *Cogent Business and Management*, Vol. 7 No. 1, pp. 1-23.
- Gilboa, S., Shirom, A., Fried, Y., & Cooper, C. (2008). A meta-analysis of work demand stressors and job performance: examining main and moderating effects. *Personnel Psychology*, 61(2), 227-271.
- Halis, M., & Demirel, Y. (2016). Sosyal desteğin örgütsel soyutlama (dışlanma) üzerine etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 318-335.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 6. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karatepe, O. M. (2013). High-performance work practices, work social support and their effects on job embeddedness and turnover intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(6), 903-921.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Sim Matbaacılık.
- Karatepe, O. M. (2013). High-performance work practices, work social support and their effects on job embeddedness and turnover intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 25(6), 903-921.
- Karayel, M., Akkoç, İ., & Birer, İ. (2018). Örgütsel destek, sosyal destek ve lider desteğinin iş performansına etkisinde lider-üye etkileşiminin aracılık rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 19(2), 301-332.
- Kirkman, B.L. & Rosen, B. (1999). Beyond self-management: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42,58-74.
- Koopmans, L., Bernaards, C. M., Hildebrandt, V. H., Lerner, D., de Vet, H. C., & van der Beek, A. J. (2016). Cross-cultural adaptation of the individual work performance questionnaire. *Work*, 53(3), 609-619.
- Korkmaz, S., & Aktan, E. A. (2023). Yetişkinlerde algılanan sosyal destek düzeyinin problem çözme becerisi ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 51-62.
- Kundi, Y. M., Aboramadan, M., Elhamalawi, E. M., & Shahid, S. (2020). Employee psychological well-being and job performance: exploring mediating and moderating mechanisms. *International Journal of Organizational Analysis*, 29(3), 736-754.

- Lin, N., Ye, X., & Ensel, W. M. (1999). Social support and depressed mood: A structural analysis. *Journal of Health and Social behavior*, 344-359.
- Liu D, Yang X, Zhang C, Zhang W, Tang Q, Xie Y and Shi L (2022) Impact of job satisfaction and social support on job performance among primary care providers in northeast China: A cross-sectional study. *Front. Public Health* 10:884955.
- MacCallum, R.C., K.F. Widaman, S. Zhang ve S. Hong (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4 (1), 84-99.
- Mensah, C., Azila-Gbette, E. M., Nunynameh, C. R., Appietu, M. E., & Amedome, S. N. (2023). Research methods anxiety, attitude, self-efficacy and academic effort: A social cognitive theory perspective. *Cogent psychology*, 10(1), 2167503.
- Mitchell, R., Obeidat, S., & Bray, M. (2013). The effect of strategic human resource management on organizational performance: The mediating role of high-performance human resource practices. *Human Resource Management*, 52(6), 899-921.
- Motowidlo, S. J., & Kell, H. J. (2012). Handbook of psychology. *Industrial and organizational psychology*, 12(2), 82-103.
- Nakata, A., Haratani, T., Takahashi, M., Kawakami, N., Arito, H., Fujioka, Y., ... & Araki, S. (2001). Job stress, social support at work, and insomnia in Japanese shift workers. *Journal of Human Ergology*, 30(1-2), 203-209.
- Ng, T.W.H. & Feldman, D.C. (2013). Does longer job tenure help or hinder job performance? *Journal of Vocational Behavior* 83, p.305-314.
- Özdamar, K., (2015). *SPSS ile Biyoistatistik. Nisan Kitabevi Yayınları, 10. Baskı, Eskişehir.*
- Özkan, S. A., Ardiç, K., & Özsoy, E. (2022). Mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde psikolojik iyi oluşun rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 1179-1191.
- Polatçı, S. (2015). Örgütsel ve sosyal destek algılarının yaşam tatmini üzerindeki etkisi: İş ve evlilik tatmininin aracılık rolü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 25-44.
- Ponnusamy, S., Iranmanesh, M., Foroughi, B., & Hyun, S. S. (2020). Drivers and outcomes of Instagram Addiction: Psychological well-being as moderator. *Computers in human behavior*, 107, 106294.
- Robinson, S. L., & Bennett, R. J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. *Academy of management journal*, 38(2), 555-572.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*, 69(4), 719.
- Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M. V. (2021), *Örgütsel Davranış, 6. Baskı, Aktüel Yayınevi, Bursa 2021.*
- Shumaker, S. A., & Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues*, 40(4), 11-36.
- Sigler, T. H., & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of quality management*, 5(1), 27-52.
- Şeker, M., & Aslan, M. (2024). Psikolojik iyi oluş ile işe adanmışlık arasındaki ilişkide duygusal zekanın rolü: Mobilya sektöründe bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(52), 521-549.
- Şentürk, F., & Tekin, Y. (2015). Örgütsel bağlılık, örgütsel destek ve iş arkadaşı desteğinin işgören performansı üzerine etkileri: AVM çalışanları örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2).
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., (2019). *Using multivariate statistics. 7th Edition, NewYork, Pearson.*
- Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., & Eğilmez, Ç. (2016). Sosyal destek, işe yabancılaşma ve iş stresinin işgören performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 683-694.

- Telef, B. B., (2011). The validity and reliability study of the psychological well-being or flourishing scale. *In National Congress of Counseling and Guidance, Izmir, Turkey.*
- Tortumlu, M., Barutcu, A. S., Akcakanat, T., & Uzunbacak, H. H. (2020). Temel benlik değerlendirmesinin iş tatminine etkisinde psikolojik iyi oluşun aracılık rolü. *Business & Economics Research Journal, 11(4).*
- Torun, B. T. (2023). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün mutluluk düzeyine etkisi ve psikolojik iyi oluşun aracı rolü. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS), 7(34), 1054-1071.*
- Turner, R. J. (1981). Social support as a contingency in psychological well-being. *Journal of Health and Social behavior, 357-367.*
- Turunç, Ö. ve Turgut, H., (2020), *Örgütsel Davranış, 46 Yaygın Değişken İncelemesi Teori ve Uygulama, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, Ekim 2020, Ankara.*
- Üstün, F. (2020). Örgütsel özdeşleşmenin üretkenlik karşıtı iş davranışları üzerine etkisi: Psikolojik iyi oluşun aracı rolü. *İzmir İktisat Dergisi, 35(2), 357-374.*
- Viswesvaran, C., Sanchez, J. I., & Fisher, J. (1999). The role of social support in the process of work stress: A meta-analysis. *Journal of vocational behavior, 54(2), 314-334.*
- Viswesvaran, C. & Ones, D. S., (2000) Perspectives on models of job performance. *International Journal of Selection and Assessment, 2000, 8.4: 216-226.*
- Vuong, B. N., Tushar, H., & Hossain, S. F. A. (2023). The effect of social support on job performance through organizational commitment and innovative work behavior: does innovative climate matter? *Asia-Pacific Journal of Business Administration, 15(5), 832-854.*
- Wang, L., Wang, H., Shao, S., Jia, G., & Xiang, J. (2020). Job burnout on subjective well-being among Chinese female doctors: The moderating role of perceived social support. *Frontiers in psychology, 11, 435.*
- Wright, T. A., & Cropanzano, R. (2004). The role of psychological well-being in job performance: a fresh look at an age-old quest. *Organizational dynamics, 33(4), 338-351.*
- Zapf, D. (2002). Emotion work and psychological well-being: A review of the literature and some conceptual considerations. *Human resource management review, 12(2), 237-268.*
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of personality assessment, 52(1), 30-41.*

Kamusallık Kavramı Üzerinden Kamusal Alanı ve Kamusal Alan Niteliklerini Tanımlamak

Describing Public Space and Its Qualities Through Publicness

Fulay UYSAL BİLGE¹

Öz

Kamusallık ve kamusal alan olgusu tarih boyunca kentlerin yaşanabilirliği ve canlılığı için önemli olmuştur. Kentler, insanların ortak faaliyetlerini içeren ve birlikte yaşamlarını paylaştıkları kamusal alanlar barındırır. Kamusal alan kavramı, farklı özellikleriyle çeşitli şekillerde tanımlanabilir ve anlamlandırılabilir. Bu çalışma, kamusal alanın tanımlarını ve niteliklerini kavramsal ve deneysel açıdan değerlendirmekte ve kamusal alanın söylemsel – eylemsel ve kamusal yaşama ilişkin özelliklerini ortaya çıkartmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak, mülkiyet, erişim ve kullanım özelliklerine bağlı değişkenlik gösteren, erişim ve kullanımı kontrollü, erişim ve kullanımı serbest kamusal alanlar açıklanmaktadır. Literatür taramasında farklı disiplinlerde tanımlanan kamusallık ve kamusal alan kavramları ele alınmaktadır. Kamusallık kavramı, kentsel kamusal alanın işlevleri üzerinden değerlendirilmekte ve başarılı bir kamusal alanın nitelikleri oluşturulmaktadır. Kamusal alanın nitelikleri fiziksel, sosyal, insan, toplum ve çevre ilişkileri nitelikleri baz alınarak incelenmektedir. Oluşturulan tanım ve nitelikler, kentsel planlamada hem teorik çalışmalar için hem de uygulama pratiği için önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusallık, Kamusal Alan, Kamu Mülkiyeti, Özel Mülkiyet, Kamusal Alan Nitelikleri

Abstract

Throughout history, the phenomena of publicness and public space has been crucial to the livability and vitality of cities. Cities contain public spaces that include people's common activities and where they share their lives together. There are numerous definitions and perceptions of the concept of "public space" each with its own unique qualities. This research uncovers the discursive-activist and public life-related characteristics of public space while analyzing the definitions and attributes of publicness from theoretical and empirical viewpoints. Based on these definitions, public spaces that vary depending on the characteristics of ownership, access, and use, as well as controlled and free access and usage, are explained. The literature review addresses the concepts of publicness and public space as defined in different disciplines. The concept of publicness is evaluated through the functions of urban public space, and the qualities of a successful public space are established. The qualities of public space are examined based on physical, social, human, community, and environmental relations. The characteristics and criteria developed are crucial for theoretical research as well as practical urban planning applications.

Keywords: Publicness, Public Space, Public Ownership, Private Ownership, Public Space Quality

¹ Doç.Dr., Atılım Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, fulay.uyosal@atilim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6625-0235>, <https://ror.org/04pd3v454>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 09.06.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.09.2024

Atıf İçin/For Cite: UYSAL BİLGE F., "Kamusallık Kavramı Üzerinden Kamusal Alanı ve Kamusal Alan Niteliklerini Tanımlamak", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):114-127

<https://doi.org/10.17755/esosder.1498520>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Kentlerdeki sosyal ve fiziksel oluşumlar incelenirken, kentlerin planlama ve tasarım süreçlerine ilişkin bütüncül bir bakış açısı ortaya çıkarmak için, birbirinden farklı teori, uygulama ve araştırma alanlarını interdisipliner bir anlayışla birleştirmek, kavramsal ve kuramsal yaklaşımları değerlendirmek, farklı teorisyen ve tasarımcıların bakış açılarını ortaya koymak ve tartışmak, konuyu derinlemesine anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Kamusal alanın incelenmesi, kentsel tasarım ve kentsel planlama çalışmalarının merkezinde yer alır. Bu çalışmaların temel amacı, kamusal alanların nasıl olması gerektiği ve kamusal yaşamın nasıl gerçekleştirilebileceği sorularına yanıt aramaktır.

Kamusal alanın anlamı farklı disiplinlerde farklı tanımlara göre değişiklik göstermektedir. Kamusal alan, sosyoloji ve siyaset felsefesi tartışmalarında, iletişim ve eylem alanı (Arendt, 1958), toplumsal yaşamın içinde halkın düşüncelerini oluşturabildiği ve tartışabildiği, tecrübelerin üretildiği alan (Habermas, 2004), toplumsal ilişkilerin, gücün ve kimliklerin üretildiği alan (Soja, 1989), neoliberal kentleşme sürecinde temalaştırılan alan (Sorkin, 1992), kentsel mekanla ilişkilendirilen yaklaşımlarda, etkinlik alanı (Gehl, 2011; Madanipour, 2003; Lynch, 1972; Carmona, 2010; Kostof, 1995; Jacobs, 1961; Carr vd., 1992), kullanıcı ile ilişkisi olan alan (Hood, 1999; Smithson, 1970; Gehl, 2004), kullanımla ilişkili alan (Mitchell, 2003; Newman, 1973; Whyte, 2000), insanların etkileşime geçtiği kamusal yaşamın sahnesi (Carr vd., 1992; Dupont et al., 2014; Gehl, 2011; Whyte, 2000), insanlar arası ve insan- mekân arası açık hava etkileşimlerinin gerçekleşebileceği sosyal toplanma yeri, iletişim ve bilgi alışverişi için ortak bir zemin (Thompson, 2010, Whyte, 1980) olarak tanımlanır.

Farklı disiplinlerdeki teorisyenlerin bakış açıları değerlendirildiğinde, kamusal alanın niteliksel bileşenleri ve kriterlerine yönelik farklı yaklaşımlar olduğu görülmüştür. Bu özelliklere yönelik kavramsal altyapıların oluşturulması, araştırma ve uygulamanın sürekli ve ilişkilendirici bir şekilde farklı disiplinlerde ele alınması gereklidir. Bu çalışmada farklı araştırma disiplinlerinde ele alınan kamusal alan kavramının kamusallık üzerinden tanımlanması amaçlanmıştır ve kamusal alandaki kullanıcıların bu alanı hangi amaçla ve ne sıklıkta kullandıkları ve bu alanda kendilerini nasıl hissettiklerine yönelik sorulara cevap aranmıştır. Kamusal alanın başarısına etki eden niteliklerinin ortaya çıkartılması için bu çalışma şu şekilde düzenlenmiştir; kamusallık kavramının analiz edilmesi, kamusal alan ve kamusallık ilişkisinin ortaya çıkartılması, kamusal alanın fiziksel (biçimsel), sosyal, kullanıcı-çevre ilişkisine yönelik niteliklerinin tanımlanarak, sonlandırılmasıdır.

1. Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında, kamusallık kavramı ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür analizleri sonucunda, kamusallık kavramının kamusal alan ile ilişkisi ortaya çıkarılmış ve farklı disiplinlere ait kamusal alan tanımları incelenmiştir. Tanımlamalardan yola çıkarak kamusal alan niteliklerine ilişkin özellikler oluşturulmuş, başarılı bir kamusal alanda olması gereken kriterler belirlenerek, kavrama yönelik tanım genişletilmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda, kamusal alanı niteleyen kriterlere ilişkin tablolar oluşturulmuştur. Kamusal alanın nitelikleri tanımlanırken, fiziksel, sosyal ve insan, toplum çevre ilişkilerine yönelik boyutları ortaya çıkartılmış, psikolojik boyutu bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir. Değerlendirilen tüm veriler analiz edilerek, gelecekte yapılacak kamusal alan çalışmaları için ölçülebilir nitelikler belirlemeye yönelik bir altlık oluşturulmuştur.

2. Kamusallık Kavramı

18.Yüzyıldaki tarihsel gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan “Kamusallık” siyasi tartışmalarda yer alan bir kavram olmanın ötesinde, yaşanan ve paylaşılan deneyimlerle kamusal yaşamı canlandırmayı içerir. Kamusal yaşamın canlanması, duyulara sahip sosyal varlık olan kentlinin birbiriyle etkileşim kurma becerisini kazanması ve uygulamasıyla gerçekleşir (Simmel, 1997). Rebecca Solnit’in (2006), Jane Jacobs’ın (1961), Stefano Harney ve Fred Moten’in (2013) çalışmaları, kamusal olarak var olmanın ve hareket etmenin anlamını, sadece bir insan topluluğu (bir kamu) için değil, aynı zamanda bir faaliyet (kamusal yaşam) ve bir yerin (kamusal alan) bir arada bulunmasının kamusalılığı oluşturduğunu göstermektedir.

Kamusallık, toplumu oluşturan her kesimden insanların bir araya gelerek kendilerini ifade etmesi, tartışması yoluyla oluşur (Jackson, 1984; Madanipour, 2003). Teorisyenler kamusal alan kavramı üzerinden inceleyerek, çeşitli özellikler ortaya çıkartmıştır. Kamusal alanın karmaşık dinamiklerini anlamak için birbirleriyle ilişkilendirilen çeşitli durumları dikkate almak gerektiğini vurgulamışlardır (Habermas, 1991; Benhabib, 1992). Kamusal alan insanların kendilerini göstermek için tartışmaya doğrudan katılarak, tasarladıkları, içinde hareket edenlerin ortak eylemi tarafından bilinçli bir şekilde kurulmuş alandır (Taylor, 2007).

Kamusal alanın şekillenmesi tarihsel bağlamda değişiklik göstermektedir. Kamusal alanın değişen önemiyle birlikte, kamusal alanın tanımı ve sembolik anlamı da belirsizleşmektedir. Sosyal, ekonomik ve siyasi değişimler, kamu / özel ayrımının sınırının çizilmesini zorlaştırmaktadır (Kohn, 2004; Madanipour, 2003). Kentlerin gelişim ve dönüşüm sürecinde ulaşım koridorları üzerinde yeni kent merkezleri oluşmakta, bu merkezlerde tasarlanan aktivite alanları yeni “kamusal alan” barındıran alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kamusal alanın kamusal faaliyetleri içermesi, özel alanın özel faaliyetlerin yeri olması durumu ortadan kalkmaktadır (Staeheli & Mitchell, 2008). Değişen ekonomi ve neoliberal kapitalizmin egemenliği ile birlikte kentler farklı şekilde biçimlenmekte, kamuya ait yatırımlar azalmakta, özel yatırımla şekillenen kentsel mekânlar oluşmaktadır. Kamusal alan ticarileşerek, özelleşmektedir (Wang, 2019). Dolayısıyla, kamusal alanın tarihsel süreçle zaman içinde, değiştiğini söylemek mümkündür.

Kamusallık, farklı disiplinler tarafından farklı yönleriyle ele alınmakta; kavramsal olarak söylem ve eylemin ön planda olduğu, siyaset bilimciler tarafından demokratikleşme alanı, coğrafyacıların perspektifinde yer hissi, antropologlar ve sosyologların bakış açısında yerin tarihsel yapısı ve öznel değeri, kentsel çalışmalarda ise fiziki ve somut görünümde birlikte yaşamın sınırlarını belirleyen alan olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli görüşlere ve tanımlara bakıldığında, kamusal alan kavramı birden fazla boyutta yorumlanabilmekte, kamusal alanla ilişkisi bu yönleriyle değişim göstermektedir.

3. Kamusal Alan

3.1. Söylem ve Eylem Alanı

Arendt, “İnsanlık Durumu” eserinde Antik Yunan’da kamusal ve özel alanlar arasındaki ilişkileri ve siyasi alanın idealleştirilmesini tartışır. Kamusal alan, hem bireylerin bir araya gelip toplum oluşturduğu hem de gelecek nesillerle paylaşılan bir alan olarak ele alınır. Kamusal alan birçok perspektifi barındırarak gerçeklik algısını güçlendirir (Arendt, 1958). Habermas “Kamusallığın Yapısal Dönüşümü” eserinde, kamusal alanın kapitalizm ve demokrasiyle nasıl evrildiğini inceler. Habermas, kamusal ve özel alanların iç içe geçmesi ve özerkliklerini yitirmesi süreçlerini açıklar. Kamusal alan, zamanla edebi, temsili ve siyasal alanlara dönüşmüş, ideoloji

ve kültürle etkileşim içinde şekillenmiştir (Habermas, 2004). Richard Sennett ise kamusal alanı maddi bir perspektifle ele alır ve kapitalizmin etkisi altında kamusal alanın nasıl değiştiğini kentsel mekan üzerinden tartışır. Sennett, kamusal alanın modern toplumla giderek işlevini yitirdiğini ve özelleşmeye başladığını belirtmektedir (Sennett, 2002). Arendt ve Habermas, kamusal alanın ve etkinliklerin toplumsal ve siyasal önemini vurgularken, Sennett bu alanın toplumsal yapı üzerindeki etkisini farklı bir yönüyle ele alır. İdealize edilmiş kamusal alan kavramı, hem fiziksel hem de işlevsel özellikleriyle, bireylerin toplum içindeki yerini ve etkileşimlerini şekillendirir. Soja kamusal alanı toplumsal güç ilişkilerinin tezahürü, belirli grupların hâkimiyet kurduğu veya marjinalleştirildiği bir ortam olarak görür. Dolayısıyla kamusal alanlar, farklı sosyal, ekonomik ve politik çıkarların müzakere edildiği ve çatıştığı yerlerdir (Soja, 1989).

Özel ve kamusal alan giderek daha fazla iç içe geçmiş olsa bile, kamusal ve özel arasındaki temel farklılıkları farklı özellikleri üzerinden ayırt etmek, kamusal alanın farklı boyutlarını ortaya çıkartmaktadır (Kohn, 2004). Kamusal alan kavramı karmaşık bir kavram olarak kabul eden sosyologlar (Benn ve Gaus, 1983), kamusal alanın birbirini etkileyen üç özelliği; erişim, etki, ilgi üzerinden detaylandırdı. Bu üç özelliğin kamusal alanın sosyallığını etkilediğini öne sürerek, kamusal alan ve özel arasında bir ayırım oluştururlar. Low ve Smith, kamusal alanın özelden ayrımını, erişim, giriş kontrolü, bireysel veya toplumsal etkinlikler, kullanım, özellikleri ile açıklamaktadır (Low ve Smith, 2013). Carmona, kamusal alan kavramını işlev, algı ve sahiplik bileşenleri ile açıklamaktadır (Carmona, 2010). De Magalhaes (2010), kamusal alanda açık erişimin olduğunu, bu alanı her kesimden insanın kullanabildiğini, alanın halkın beklentisini karşılayan işlevler barındırdığını öne sürmektedir.

Kamusallık, toplumsal olmayla başlamış, neoliberal kapitalizmin egemenliği nedeniyle kamusal ve özel arasındaki farkların tartışılmasına yol açmış, sosyoloji ve siyaset felsefelerinden ayrılmış, kentsel çalışmalarda fiziksel alanların işlev kazanması ile evrilerek, genişlemiştir. Bu nedenle, kavram teorik tartışmaların yanında halkın beklentilerini, fikirlerini, görüşlerini, iletişim ve etkileşimlerini, kullanımını kapsamaktadır.

3.2. Kamusal Yaşam Alanı

Kamusal alan kavramı, tarihsel süreç içerisinde sosyolojik anlamlardan farklılaşarak, fiziksel nitelikleriyle çeşitlenmeye başlamıştır. Kavramsal çerçevenin işlevsel boyutlarda ele alınması, kamusal alanın kentsel çalışmalarda mekansallığını anlamak ve karşılaştırmalı nicel yaklaşımlarla değerlendirmeye yardımcı olmuştur.

Carmona kamusal alanı farklı başlıklar altında; çeşitli, anlamlı, sosyal, dengeli, konforlu, ilişkili, uyarlanabilir olarak açıklamaktadır (Carmona, 2015). Staeheli & Mitchell'in fiziki kamusal alanı; buluşma veya etkileşim alanı; müzakere, yarışma veya protesto yeri; özel alanın zıttı; sergilenme yeri; yabancılarla temasın olduğu yerler; tehlike, tehdit veya şiddetin olduğu yerler; topluluk alanı; gözetleme alanı; sınırsız erişimin olduğu yer; bireyler tarafından kontrol edilmeyen yer; fiziksel formu olmayan idealize edilmiş mekan olarak tanımlanmaktadır (Staeheli & Mitchell, 2008). Rebecca Solnit, kamusal alanlarda kentlinin kendini evinde hissettiğini, protesto ve isyan etmek için kendilerinde güç bulduğunu vurgulamaktadır (Solnit 2006).

Kamusal alan, kentin fiziksel mekanı ile doğrudan ilişkilidir ve serbest erişim, kamu mülkiyeti, topluma açık olma gibi özelliklerden oluşur. Madanipour (1995) yeni kamusal alanların gelişimini ve kullanım sürecini incelemek için Benn ve Gaus'un kamusal alan

yaklaşımını (erişim, etki, ilgi) kullanmıştır. Kamusal alanın herkes tarafından fiziksel erişilen, sosyal etkileşim sağlayan, etkinliklerin yer aldığı alan olarak tanımlamıştır (Madanipour, 1995). Lynch, kullanıcı ve etkinliğin fiziksel çevreden daha etkili olduğu öne sürmektedir (Lynch, 1972). Carmona da Lynch'in görüşüne paralel olarak, fiziksel çevrede en büyük etkenin etkinlikler olduğunu belirtmektedir (Carmona, 2010). Nemeth ve Stephen (2011), kamusal alanın mülkiyet, yönetim ve mekânın kullanımı / kullanıcıları boyutlarından yorumlayarak, teori ile pratik arasındaki geçişi sağlamıştır. Mülkiyet, alanın sahipliliği (kamusal / özel) ve yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Yönetim boyutu, bir alanın nasıl kontrol edildiği ve sürdürüldüğünü belirten özellikle uygun kullanımları, kullanıcıları ve davranışları gösteren araçlara işaret eder. Kullanım / kullanıcı boyutu, bir yerin nasıl kullanıldığı ve çeşitli kullanıcılar tarafından nasıl algılandığına odaklanır.

Teorik boyutlar, deneysel çalışmalar için kapsamlı ve uygulanabilir bir çerçeve oluşturmaktadır. Kamusal alanın farklı boyutları birbiriyle ilişkili, birbirine bağlı ve etkindir. Kentsel mekanların kamusal alan barındırması, kentsel yaşam ve insan ilişkisi ile mümkündür (Lopes vd., 2019). Sosyal etkileşimin odağı olan kentli, kamusal alanın bir parçası olarak kamusal hayatın içinde varolur (Simmel, 1949). Jane Jacobs, kentlinin kamusal alanda bulunması için özel yeteneklere ya da bilgeliklere sahip olması gerektiğini, sadece var olması ve birçok farklı insanla konuşması gerektiğini belirtmektedir (Jacobs, 1961). Genel olarak kamusal alanın yaşamsal boyutu, teorik çerçevenin eksiklerini gidermekte, kamusal alanların mekânsal özelliklerini ve insan odaklı tasarım anlayışını geliştirmektedir. Kamusal alanın fiziksel özellikleri, bireyler arasındaki etkileşimleri ve ilişkileri etkiler. Kamusal alanın değişen anlamı ve özel alanla ilişkisi, erişim, kullanım, mülkiyet özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

3.2.1. Erişim ve Kullanımı Kontrollü Alan

Bir alanın yasal anlamda kamusal olup olmadığı sahiplik özelliği ile anlaşılmaktadır. Erişimi ve kullanımı kontrollü kamusal alanlar, mülkiyet ve kullanımı özelde bulunan, halkın erişiminin sınırlı ve kontrollü olduğu alanlardır. Yönetimi özel mülkiyette bulunan kamusal alanlar sahipliliği farklı ancak geniş bir topluluk tarafından kullanıldığı ve içinde aktivite barındırdığı için kamusal alan özelliği taşırlar. Alışveriş merkezleri, modern ofis kulelerini çevreleyen plazalar, içerisinde farklı işlev barındıran ticari mekânlar bunlara örnek olabilir.

Zamansal taleplerin ve örtüşmelerin karmaşık bir alanı olan kamusal/özel kavramları kentsel alanda farklı şekillerde kesişir ve nadiren kamusal ve özel arasında net sınırların olduğu görülür (Kärholm, 2019).

Sayıları hızla artan özel yatırımla şekillenen mekânlar, kamusal alan tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. “Kamu” terimi, genel halka açık, halkla ilişkilidir. Kamusal alanın kullanımı ve sahibi sınırlı değildir. Özel mülkiyetteki kamusal alanlara halkın erişimi ve kullanımı mümkün olsa da bunlar ne olursa olsun kâr amacı güden özel sektör tarafından yapılan yatırımlardır. Bu nedenle, birçok bilim insanı tarafından özel mülkiyetteki kamusal alanlar “yalancı-kamusal alan” veya “yarı-kamusal alan” olarak eleştirilmektedir (Banerjee, 2001; Button, 2003; Wang, 2019). Bu yarı-kamusal alanlarda bir ‘kamusal alan’ varsayımı bulunmaktadır. Ancak gerçekte, bunlar özel alanın içindedir. Özel sahiplik nedeniyle, mekânın girişi ve kullanımı bir hak değildir, bu alanlar gözetim ve kontrol altındadır, yönetimin yönlendirdiği belirli faaliyetlere imkân tanır, bu mekânların kentle ve kent yaşamıyla bağlantısı yoktur (Banerjee, 2001). Sorkin, özel mülkiyete ait kamuya açık alanları, toplumsal etkileşimi kısıtlamakla, bireysel özgürlükleri sınırlamakla ve belirli istenmeyen nüfusları dışlamakla eleştirmektedir (Sorkin, 1992).

Bazı akademisyenler, özel sektör yatırımlarının şehir merkezlerinde kamu ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmasını desteklemekte ve böylelikle başarısız merkezleri canlandırma kapasitesine işaret etmektedir (Garvin, 2002; Stone, 1989). Açıkça, ABD'deki yeniden yapılanma çabalarının hâkim modelinde, şehirler kamuya erişilebilir alanların oluşturulması için özel yatırımlardan faydalanmaktadır. Banerjee (2001), özel yatırımla oluşturulan kamuya açık alanların artmasında eğilimi üç temel madde ile açıklamaktadır.

- Kamu malları ve hizmetlerinin sağlanmasında hükümet yerine piyasanın kullanımının artması,
- Küresel ekonominin yerel kamu çıkarlarından öncelikli olarak algılanması ve uluslararası kurumsal gücün büyümesinin hızlanması,
- Teknolojik olarak gelişmiş iletişim biçimlerinin sosyal ilişkilerin karakterini derinden etkilediği ve geleneksel mekân ve konum kavramlarının yeniden tanımlanmasıdır (Banerjee, 2001).

Kentsel planlama açısından, kamu ve özel alanın karşılıklı ilişkisi ve etkisi her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Madanipour, 2003; Carmona vd., 2008). Giderek daralan yerel hükümet bütçelerinin olduğu bir dönemde, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın çoğu büyük şehri, kamuya ait erişilebilir alanları yönetmek ve bakımını yapmak için güçlü kamu-özel ortaklıklara yönelmektedir (Marcus, 1993). Bazı ülkelerde özel mülkiyetli kamusal alanlar oluşturma sürecinin uygulandığı çok sayıda örnek bulunmaktadır. 1961 yılında, New York kenti, özel arazilerde kamusal alanların kurulmasına ilişkin yenilikçi bir şehir yönetim modeli uygulamıştır. Bu fikir, halkın yoğun yerleşim alanlarında yaya dolaşımını kolaylaştırmak ve çeşitlendirmek, kamusal alanın payını artırmak amacıyla başlatılmıştır (Kayden, 2000). New York'ta modelin tanıtılmasının ardından, birçok eyalet/şehir benzer bir sürecin kendi varyasyonunu uygulamaya başlamıştır. Bazı planlamacılar, yaratılan bu alanların politik ve yasal değişikliklerin sonuçları ile ilişkilendirildiği, kontrol ve erişilebilirlik yönlerine odaklanan yönlerinin olduğunu vurgulamıştır (Schmidt vd., 2005; Huang, 2014). Diğerleri, kamusal alanın sahiplik, yönetim ve kullanım arasındaki etkileşim olarak tanımlanması gerektiğini öneren bir kavramsal model önermiş ve kamusal ve özel mülkiyet paradigmasını değerlendirmişlerdir (Kayden, 2000). Sosyolojik bir bakış açısından, şehirlerin fiziksel çevresindeki bu tür değişikliklerin kentli için bir tehdit oluşturup oluşturmadığı (Nissen, 2008) veya kamusal alanın rolü ve topluluklara sağlması gereken uygun değer içermesi beklentilerine uygun olup olmadığı incelenmiştir (Schindler, 2017).

Kuramcılar genellikle kamuya erişilebilir alanların sahiplerinin veya yöneticilerinin sosyal etkileşim yerine güvenlik endişelerine sürekli olarak öncelik verdiğini iddia ederler. Bu taraflar, genellikle belirli istenmeyen nüfus gruplarını dışlamak için çeşitli ilişkili yasal, tasarım ve politika araçlarını kullanarak alanları güvence altına alırlar (Németh ve Stephen, 2011). Diğer teorisyenler, mekânın özelleştirilmesinin kamusal alanın erozyonunu ve gerçekten demokratik ifadenin yok edilmesini işaret ettiğini savunurken, özel mülkiyetteki kamusal alanların hedeflenen bir kitle için tüketimi önceliklendirdiğini, çeşitli gruplar arasında etkileşimi desteklemediğini ileri sürmektedir (Crawford, 1992; Kohn, 2004). Çoğu teorisyen, politik onayın ve bu yeni mekân modelinin doğrulanmasının, sıradan kentlinin kamusal alanlardan tamamen çekilmesine yol açacağını ve bunun kamu alanının sonunu işaret edeceğini varsaymaktadır (Kohn, 2004; Banerjee, 2001; Mitchell, 1995; Sorkin, 1992; Crawford, 1992).

Birleşmiş Milletler, Habitat'ın 2012'de başlatılan "Küresel Kamusal Alan Programı", şehirlerin herkes için güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir kamusal alanlar için harekete geçmesini desteklemektedir (Rivera vd., 2018). Bir diğer yandan, hızlanan kentleşme süreçleri, kamusal alanlara yönelik birçok tehdit ve zorlukla kendini gösteren sayısız kentsel dönüşüme yol açmaktadır (Madanipour, 2005). Bu, dünyadaki birçok kentte kamusal alanların miktarı ve kalitesinde endişe verici bir düşüş olarak tanımlanabilir (Haas ve Mehaffy, 2019). Bu da genellikle kent arazisinin maksimum kullanımı için yaygın olan özel yatırımcıların baskısını göstermektedir. Özelleştirme, gizlilik ve özel sektör katılımını önceliklendiren yeni eğilimler, kamusal alanların geleneksel rollerinin ve görünüşlerinin sık sık değişmesine etki etmektedir (De Magalhaes, 2010; Schmidt, 2005; Németh ve Stephen, 2011).

Özetle, mülkiyet özelliğine bağlı olarak kamusal alan tanımlamak, mekanın kamusal alan barındırdığını kanıtlamaz. Mekân ile kullanıcı arasındaki ilişkinin ve bireyler arasındaki etkileşimin ortaya çıkartılması kamusal alan boyutunu açıklar. Erişim ve kullanımı serbest alanların kamusal olma ölçütü, mülkiyeti baz alan bir tanımdan daha geniş bir kamusal alan nitelemektir (Marcuse, 2005).

3.2.2 Erişim ve Kullanımı Serbest Alan

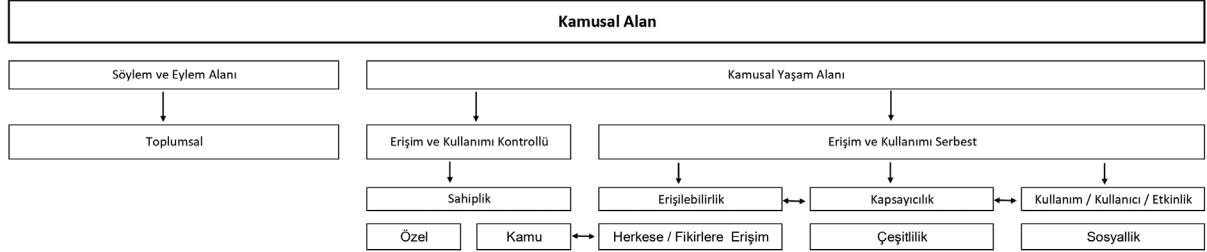
Kamusal alanlar, kentsel yaşam kalitesinin temel özelliklerinden biridir, kentsel kültürü yansıtır, sosyal etkileşimi teşvik eder ve kent kimliği oluşturur (Fainstein, 2000) (Webster, 2007). Lefebvre mekanın üretiminde algılanan, tasarlanan, yaşanan mekanı ele alırken, kamusal alanları insan ve kentsel yaşamın fiziksel kesişim noktası, bununla birlikte yaşanmış alan olarak temsil eder (Lefebvre, 1991). Latour ve Weibel (2005)'in 'demokrasi atmosferleri' olarak adlandırdığı şeyleri oluşturmak için, pratikte duyular ve duygular alanına geçerek, kamusal yaşamın içinde olmak gerekir (Simmel 1949). Erişimi ve kullanımı serbest olan kamusal alanlar, kamu mülkiyetinde bulunan, herkesin erişim ve kullanımına açık, özgürce hareket edilebilen alanlardır. Worpole ve Knox (2008), kamusal alanın, ortak kullanım, buluşma ve fikir paylaşımı için fırsatlar sunduğunu iddia eder.

Chua ve Edwards (1992), kamusal alanın başarısını, herkesin erişim hakkına sahip olması, sosyal olması ve sosyal etkileşime olanak sağlaması ile nitelemektedir. Alanın insan ve aktivite odaklı, kullanımla ilişkili olması kamusal yaşamın etkinliğini arttırmaktadır. . Gehl kamusal alanı etkinlik ile ilişkilendirerek, faaliyet çeşitlerine, gerçekleşme yoğunluklarına ve fiziksel çevre şartlarına göre (isteğe bağlı, zorunlu ve toplumsal) gruplandırmıştır (Gehl, 2011). Kostof, kamusal alanı insanların gündelik yaşantılarındaki fonksiyonel etkinliklerini gerçekleştirdikleri ortak alan olarak tanımlamaktadır (Kostof, 1995). Mitchell, kentsel mekanda kamusal alanın olabilmesi için kullanıcı ihtiyaçlarının karşılanarak, alanın kullanılması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Mitchell, 2003). Whyte, başarılı kamusal alanları, kullanıcı gereksinimine yanıt verebilen, kullanılabilirlikleri eşit ve toplumun büyük bir kesimi için anlam ifade edebilen alanlar olarak nitelemektedir (Whyte, 2000). Kamusal alanla ilgili yapılan tanımlamalarda genel anlamıyla alanın, insan ve faaliyet odaklı, kullanımla ilişkili, çevre-insan-mekânla bağlantılı olduğu görülmektedir (Uysal Bilge, 2023).

Bu bağlamda, çalışmada ele alınan kamusal alan kavramsal literatürde Arendt, Habermas ve Sennett gibi kuramcıların kavramsal alan söylemlerindeki insan, etkileşim, kendini ifade etme görüşleri ile birlikte kentin fiziki mekanıyla ilişki kuran tanımlarda, aktivite, kullanım ve kullanıcı bir arada düşünülerek ele alınmıştır. Kamusal alanın fiziksel özelliklerinde, serbest erişim ve kullanım, kamu mülkiyeti, toplumun her kesimini kapsama, kentlinin işlevsel, sosyal ihtiyaçlarına cevap verebildiği tespit edilmiştir. Özetle, kentsel kamusal alan, cins, ırk,

etnik köken, yaş ve sosyo-ekonomik seviye gözetilmeden herkese açık ve herkes tarafından erişilebilir, ortak paylaşımlara açık, bireylerin bir arada olduğu, farklı bakış açılarının birlikte yer aldığı, fiziksel paylaşım alanıdır (Uysal Bilge, 2020). Kamusal alanların niteliklerinin belirlenmesi, kullanım ve faaliyet çeşitliliğinin artması ve toplumun her kesimine hitap etmesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 1. Kamusal Alan

4. Kamusal Alanın Nitelikleri

Kamusal alanların nitelikleri üzerine yapılan araştırmalar, bu mekânların nasıl daha etkili ve kullanıcıyla ilişkili hale getirilebileceği konusunda önemli veriler sunmaktadır. Araştırmacıların çalışmaları, kamusal alanların farklı yönleriyle ele alınmasını ve bu mekânların başarılı olabilmesi için niteliklerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini önermektedir. Yapılan tanımlara göre, kamusal alanların nitelikleri fiziksel, sosyal, insan, toplum ve çevre ilişkileri üzerinden incelenmektedir (Tablo 2.).

4.1. Fiziksel Nitelikler

Arazi Kullanımı: Kamusal mekânların tanımlanmasında yapıların formunun dışında bırakılan boşluklar ve çevresindeki diğer açık alanlarla ilişkisi önemlidir. Yapı formu, kamusal mekânın tanımlanmasında dikkate alınması gereken temel unsurlardan biridir (Curran, 2003).

Zeminin Kullanımı: Zemin farklılıkları ve donatı elemanları, dış mekân yaşantısını destekler. Bu, kamusal alanların kullanıcılar tarafından daha rahat ve işlevsel bir şekilde kullanılmasını sağlar (Alexander, 2003) (Curran, 2003).

Yapı Yüzeylerinin Kullanımı: Yapı yüzeylerindeki farklılıklar, iç ve dış mekân ilişkisini güçlendirir ve kamusal mekânı destekler. Yüzeylerde yapılan düzenlemeler, alanın karakterini belirlemede önemli bir rol oynar (Curran, 2003).

Fizyolojik İhtiyaçlara Cevap Vermesi: Kamusal mekânların, kullanıcıların temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayacak özelliklere sahip olması gerekmektedir. Yeterli yürüme yolları, oturma elemanları ve olumsuz hava koşullarına karşı koruma sağlayan elemanlar bu ihtiyaçları karşılar (Maslow, 1987) (Varna & Tiesdell, 2010) (Lang, 2005).

Ulaşılabilirlik: Kamusal mekânların erişilebilir olması, kullanım ve anlam bakımından birçok insan tarafından paylaşılabilir ve ortak bir mekân olmasını sağlar. Yaya ulaşımının kolay olması, kamusal mekânların etkin kullanımını destekler (Carr, 2010) (PPS, 2010) (Whyte, 1980)

İnsan Ölçeği: Kamusal alanların fiziksel özellikleri, bireyler tarafından ayırt edilebilir ve anlaşılabilir olmalıdır. Yüksek yapılar kentli üzerinde baskı oluşturabileceğinden, yapıların insan ölçeğine uygun olması önemlidir (Lynch, 1960) (Carmona, 2010)

4.2. Sosyal Nitelikler

Faaliyet Barındırması: Kamusal alanların farklı kullanımlara yönelik etkinlikler sağlanması ve insanların etkileşimini desteklemesi kamusal yaşam için önem teşkil etmektedir. Bu, sembolik gereksinimlere cevap verir ve sosyal etkileşimi teşvik eder (Gehl, 2010) (Lynch, 1960) (Carr, 2010) (Carmona, 2010) (Whyte, 1980) (PPS, 2000) (Madanipour, 2003).

Demokratik Olması: Kamusal alanların, insanların özgürce görüşlerini dile getirebildiği ve paylaştığı alanlar olması gerekir. Bu, demokrasinin gelişimine katkıda bulunur (Carr, 2010).

Erişilebilirlik: Kamusal alanların, faaliyetlerin, insanların ve kaynakların erişilebilir olmasını sağlaması gerekmektedir. Mekânın kapsayıcılığı, alanın değişen birey ve gruplara ne kadar erişilebilir olduğu ve çeşitli etkinlik ve davranışları ne kadar iyi desteklediği ile ölçülür (PPS, 2010) (Lynch, 1960) (Carmona, 2010) (Kohn, 2004) (Madanipour, 2003) (Varna & Tiesdell, 2010).

Tanımlanabilirlik: Başarılı bir şekilde tasarlanan kamusal alanlar genellikle akılda kalıcı niteliklere sahip olmalıdır. Yayaların etkileşim içinde bulunduğu, ortak paylaşımların yer aldığı alanlar tanımlanabilir olmalıdır (Montgomery, 1998).

Toplumsal Etkileşim Sağlaması: Her türlü sosyal ve kültürel gruptan insanların, etkinliklerinde diğer insanlarla etkileşim ve iletişim halinde olması önemlidir. Bu, toplumsal etkileşimi ve sosyal bağları güçlendirir (Whyte, 1980) (Lynch, 1960) (PPS, 2010) (Carmona, 2010) (Gehl, 2010).

4.3. İnsan, Toplum ve Çevre İlişkileri

Güvenlik ve Trafik Güvenliği: Yapılı çevrenin fiziksel özelliklerinin, yaya ölçeğinde güvenli çevreler oluşturması gerekmektedir. Suç ve trafik risklerine karşı alınan önlemler, kamusal alanların güvenliğini artırır (Appleyard, 1981) (Varna & Tiesdell, 2010) (Jacobs, 1961).

Konfor: Konfor, fiziksel, psikolojik ve fizyolojik faktörlere bağlıdır. Fiziksel koşulların sağlanması, yaya yollarının rahat ve güvenli olmasını gerektirir. Psikolojik konfor, fiziksel koşulların sağlanması ile elde edilen zihinsel rahatlığı içerir. Fizyolojik konfor ise hava kirliliği ve gürültü seviyelerinden etkilenir (Sarkar, 2003) (Carmona, 2010) (PPS, 2000) (Carr, 2010).

Tablo 2. Kamusal Alan Nitelik Bileşenleri

Kamusal Alanın Nitelik Bileşenleri	
Fiziksel Nitelikler	<ul style="list-style-type: none"> • Arazi kullanımı (Curran, 2003) • Zeminin kullanımı (Alexander, 2003) (Curran, 2003) • Yapı yüzeylerinin kullanımı (Curran, 2003) • Fizyolojik ihtiyaçlara cevap vermesi (Maslow, 1987) (Varna & Tiesdell, 2010) • (Lang, 2005) • Ulaşılabilir olması (Carr, 2010) (PPS, 2010) (Whyte, 1980) • İnsan ölçeği (Lynch, 1960) (Carmona, 2010)
Sosyal Nitelikler	<ul style="list-style-type: none"> • Faaliyet barındırması (Gehl, 2010) (Lynch, 1960) (Carr, 2010) (Carmona, 2010) • (Whyte, 1980) (PPS, 2000) (Madanipour, 2003) • Demokratik olması (Carr, 2010) • Erişilebilir olması (PPS, 2010) (Lynch, 1960) (Carmona, 2010) (Kohn, 2004) • (Madanipour, 2003) (Varna & Tiesdell, 2010) • Tanımlanabilir olması (Montgomery, 1998) • Toplumsal etkileşim sağlaması (Whyte, 1980) (Lynch, 1960) (PPS, 2010) • (Carmona, 2010) (Gehl, 2010)
İnsan, Toplum ve Çevre İlişkileri	<ul style="list-style-type: none"> • Güvenli (Varna & Tiesdell, 2010) (Jacobs, 1961) • Trafik güvenliği (Appleyard, 1981) • Konfor (Sarkar, 2003) (Carmona, 2010) (PPS, 2000) (Carr, 2010)

Çalışmalardan elde edilen veriler, kamusal alanların daha etkili bir şekilde tasarlanması ve kullanılması için önemli kriterler sunmaktadır. Kamusal alanların tasarımında ve yönetiminde fiziksel, işlevsel ve sosyal niteliklerin dengeli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu, kamusal alanların daha yaşanabilir, erişilebilir ve kullanıcıyla ilişkili ve etkileşimli olmasını sağlar. Kamusal alanların başarısı, bu alanların fiziksel özelliklerinin yanı sıra, kullanıcıların bu alanlarda nasıl hissettikleri ve bu alanları nasıl kullandıklarıyla da doğrudan ilişkilidir. Fiziksel özelliklerin bireyler tarafından anlaşılabilir olması ve çevresel etkileşim, kamusal alanların etkin kullanımını destekler. Sosyal nitelikler, insanların kamusal alanlarda etkileşim ve iletişim içinde olmasını teşvik eder (Uysal Bilge, 2023).

5. Sonuç

Bu makale, kamusal alanın gerçek doğasını tanımlamak ve alanın niteliklerini ortaya çıkarmak için araştırmalardaki kavramsal ve deneysel bakış açılarını incelemiştir. Kavramsal tartışmalar, kamusal alan için kamusal alanın sosyolojik ve siyasi önemini altını çizmekte, deneysel tartışmalar, kavramı fiziki mekanla ilişkilendirerek genelleştirmekte ve kamusal alanın temel bileşenlerini tanımlamaktadır. Kamusal alanın anlaşılması ve kamusal alanın başarılı olması için, kamusal alanın mekânsal özellikleri ortaya çıkartılmaktadır. Çalışma, kamusal alanların nasıl tasarlandığı, kullanıcı ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı ve canlı kamusal yaşamı nasıl desteklediği gibi sorulara cevap aramaktadır.

Çalışmada, kamusal alan kavramı farklı disiplinlerde ele alınmakta, kentsel kamusal alanla ilgili fiziki mekânın çoklu nitelikleri tanımlanmakta, kamusal alanın temel amacı

sorgulanmaktadır. Kamusal alanı söylemsel, yaşamsal ve mülkiyet özelliklerine göre tanımlamanın yanında, kamusal alanın kullanımında olması gereken nitelikler fiziksel, sosyal, insan, toplum ve çevre ilişkileri bakımından ortaya çıkartılmaktadır. Kamusal alan, erişim ve kullanım özelliklerine göre farklılık barındırmaktadır. Kontrollü alan sahipliği özelliklerine göre değişkenlik gösterirken, serbest alan erişilebilirlik, kullanım/kullanıcı/etkinlik, kapsayıcılık özellikleriyle ilişkilendirilmektedir.

Çalışmada, başarılı kamusal alanı tanımlamak için mekânın fiziksel, sosyal, insan, toplum ve çevre niteliklerinin bir arada olma durumu kullanılmaktadır. Başarılı kamusal alan herkese erişilebilir olmalı, kentlinin eylemlerini özgürce teşvik etmeli, toplumun her kesimine hitap edebilmelidir. Söylemsel alan, sosyoloji ve siyaset felsefelerinden ayrılarak, kentsel çalışmalarındaki yaşamsal alana dönüşmüştür. Alanın işlev kazanması ile, kavram teorik tartışmalardan sıyrılarak kentlinin beklentilerini, fikirlerini, aktivitelerini, iletişim ve etkileşimlerini, kullanımını kapsamaya başlamıştır.

Kamusal alanların niteliklerinin iyileştirilmesi, kent yaşamının kalitesini artıracak ve toplumsal bağları güçlendirecektir. Kamusal alanlar, kent yaşamının vazgeçilmez bir parçası olup, insanların bir araya gelmesi, etkileşimde bulunması ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirmesi için ideal ortamlar sunmaktadır. Bu makale, kamusal alanların kullanıcı ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanmasının ve yönetilmesinin, toplumsal etkileşimi ve katılımı destekleyen, demokratik bir kent yaşamı yaratmadaki rolünü vurgular. Özetle, kamusal alanların fiziksel, işlevsel ve sosyal nitelikleri, bu mekânların başarısını belirleyen önemli unsurlardır. Erişim, konfor, güvenlik, sosyal etkileşim ve insan ölçeği gibi faktörler, kamusal alanların etkin kullanımını ve kullanıcı memnuniyetini artırmaktadır. Çalışmada belirlenen niteliklerin ölçülebilir hale getirilmesi ve uygulanabilir bir yöntem oluşturulması ile gelecekte yapılacak çalışmalarda başarılı kamusal alanların nasıl analiz edileceğine dair cevaplar aranabilir.

Kaynakça

- Aelbrecht, P., & Stevens, Q. (2019). *Public Space Design and Social Cohesion: An International Comparison*, Routledge.
- Alexander, C. (1987). *A New Theory of Urban Design*. Newyork: Oxford University Press.
- Appleyard, D. (1981). *Liveable Street*, University of California, London.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*, University of Chicago, United Kingdom.
- Banerjee, T. (2001). The Future of Public Space: Beyond Invested Streets and Reinvented Places. *Journal of The American Planning Association*, 67(1): 9–24.
- Benn, S. I. & Gaus, G. F. (1983). *Public and Private in Social Life*, Taylor & Francis.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*, Psychology.
- Button, M. (2003). Private Security and The Policing of Quasi-Public Space. *International Journal of the Sociology of Law*, 31(3): 227–237.
- Carmona, M. (2010). Contemporary Public Space: Critique and Classification, Part One: Critique. *Journal of Urban Design*, 15(1): 123–148.
- Carmona, M. (2014). The Place-Shaping Continuum: A Theory of Urban Design Process. *Journal of Urban Design*, 19(1): 2–36.
- Carmona, M. (2015). Re-Theorising Contemporary Public Space: A new Narrative and a New Normative. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 8(4): 373-405.
- Carmona, M., De Magalhães, C. & Hammond, L. (2008). *Public Space: The Management Dimension*, Routledge.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G. & Stone, A. M. (1992). *Public Space*, Cambridge University, Cambridge.
- Carr, S. (2010). *Public Space (Cambridge Series in Environment and Behavior)*, Cambridge University
- Chua, B. H. & Edwards, N. (1992). *Public Space: Design, Use and Management*, NUS.
- Crawford, M. (1992). The World in a Shopping Mall, in: M. Sorkin (Ed.) *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*, ch. 2. Hill and Wang, New York.
- Curran, R.J. (1983). *Architecture and the Urban Experience*. Van Nostrand Reinhold.
- De Magalhães, C. (2010). Public Space and the Contracting-out of Publicness: A Framework for Analysis. *Journal of Urban Design*, 15(4): 559–574.
- Dupont, L., Antrop, M. & Van Eetvelde, V. (2014). Eye-Tracking Analysis in Landscape Perception Research: Influence of Photograph Properties and Landscape Characteristics. *Landscape Research*, 39(4): 417–432.
- Fainstein S. (2000). New Directions in Planning Theory. *Urban Affairs Review*, 35, pp. 451-478.
- Franck, K. & Stevens, Q. (2006). *Loose Space: Possibility and Diversity in Urban Life*, Routledge.
- Garvin, A. (2002). *The American City: What Works, What Doesn't*, McGraw-Hill, New York.
- Gehl, J. (2004). *Towards A Fine City For People - Public Spaces - Public Life*, Transport for London and Central London Partnership, London.
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space*, Island, Washington.
- Gholamhosseini, R., Pojani, D., Mateo Babiano, I., Johnson, L. & Minnery, J. (2019). The Place of Public Space in the Lives of Middle Eastern Women Migrants in Australia. *Journal of Urban Design*, 24(2): 269-289.
- Haas, T. & Mehaffy, M. W. (2019). Introduction: The Future of Public Space. *Urban Des Int*, 24: 1-3. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0062-3>
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT, Cambridge.
- Habermas, J. (2004). *Kamusal Alan* (Ed. M. Özbek) Hil, İstanbul.

- Hood, W. (1999). Urban Diaries: Improvisation in West Oakland, California” in *Everyday Urbanism* The Monacelli, New York.
- Huang, T. S. (2014). *Is the Public Invited? Design, Management and Use of Privately Owned Public Spaces in New York City*. New Jersey Institute of Technology.
- Jackson, J. B. (1984). The American Public Space. *The Public Interest*, pp. 74-52.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*, Random House.
- Kärholm, M. (2019). Scale Alignment: On The Role Of Material Culture For Urban Design. *Urban Des Int*, 24: 7-15. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0071-2>
- Kayden, J. S. (2000). *Privately Owned Public Space: The New York City Experience*, John Wiley & Sons.
- Kohn, M. (2004). *Brave New Neighbourhoods: The Privatisation of Public Space*, Routledge, London.
- Kostof, S. (1995). *A History of Architecture*, Oxford University, New York.
- Lang, J. (2005). *Urban Design: A Typology of Procedures and Products*, Architectural, UK.
- Latour, B., & Weibel, P. (2005). *Making Things Public*, MIT.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Oxford, Blackwell.
- Lopes, M., Santos Cruz, S. & Pinho, P. (2019). Revisiting Publicness in Assessment of Contemporary Urban Spaces. *Journal of Urban Planning and Development*, 145(4). Article 04019013.
- Low, S., & Smith, N. (2013). *The Politics of Public Space*, Routledge.
- Lynch, K. (1972). *The Openness of Open Space*, George Brazillier Inc.
- Madanipour, A. (1995). Dimensions of Urban Public Space: The Case of the Metro Centre, Gateshead. *Urban Design Studies*, 1: 45–56.
- Madanipour, A. (1999). Why Are the Design and Development of Public Spaces Significant for Cities? *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(6): 879–891.
- Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*, Routledge, London.
- Marcuse, P. (2005). The Threat of Terrorism and the Right to the City. *Fordham urb. LJ*, 32, 767.
- Maslow, A. (1987). *Motivation and Personality*, 3rd ed. New York: Harper & Row.
- McMahon, D. M. (1996). The Birthplace of the Revolution: Public Space and Political Community in the Palais-Royal of Louis-Philippe-Joseph d’Orleans, 1781–1789. *French History*, 10(1): 1–29.
- Mitchell, D. (1995). The End of Public Space? People’s Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers*, 85(1): 108–133.
- Mitchell, D. (2003). *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. Guilford, New York.
- Montgomery, J. (1998). “Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design,” *J. Urban Des.*, vol. 1, no. 3, pp. 93–116.
- Moten, F. & Harney, S. (2004). Social Text. *Duke University*, 22(2): 101-115.
- Nemeth, J. & Stephen, S. (2011). The Privatization of Public Space: Modeling and Measuring Publicness. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38(1): 5–23.
- Newman, O. (1973). *Defensible Place*, Mac Millan, New York.
- Nissen, S. (2008). Urban Transformation from Public and Private Space to Spaces of Hybrid Character. *Czech Sociological Review*, 44(6): 1129-1149. <https://doi.org/10.13060/00380288.2008.44.6.04>
- PPS (2000). *How To Turn a Place Around: A Handbook of Creating Successful Public Spaces*. New York.
- Rivera, C., Stähle, A., Spacescape, C., Kamiya, M., Aguinaga, G. & Siegel, Y. (2018). *Developing Public Space and Land Values in Cities and Neighbourhoods*, UN Habitat.
- Sarkar, S. (2003). Qualitative Evaluation of Comfort Needs in Urban Walkways in Major Activity Centers. *Transp. Q.*, 4(57): 39–59.
- Schindler, S. (2017). The ‘Publicization’ of Private Space. *Lowa Law Rev.* 103(3): 1093-1153.

- Schmidt, S. (2005). Cultural Influences and the Built Environment: An Examination of Kumasi, Ghana. *Journal of Urban Design*, 10(3): 353–370.
- Sennett, R. (2002). Kamusal İnsanın Çöküşü (Çev. S.Durak, A. Yılmaz), Ayrıntı Ya. İstanbul.
- Simmel, G. (1949). The Sociology of Sociability. *American Journal of Sociology*, 55(3): 254–261.
- Simmel, G. (1997). *Simmel on Culture: Selected Writings*, Edited by D. Frisby and M. Featherstone, Sage.
- Smithson, A. P. (1970). Ordinarity and Light. Urban Theories 1952-1960 and Their Application in a Building Project 1963-1970, MIT, Cambridge.
- Soja, E.W., (1989) Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory, London: Verso Press.
- Solnit, R. (2006). Democracy Should Be Exercised Regularly, on Foot. *The Guardian*. 6 July. www.theguardian.com/commentisfree/2006/jul/06/comment.politics
- Sorkin, M. (1992). Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space, Macmillan.
- Staeheli, L. A. & Mitchell, D. (2007). Locating the Public in Research and Practice. *Progress in Human Geography*, 31(6): 792–811.
- Stone, C. (1989). Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988, University Press of Kansas, Lawrence.
- Taylor, J. (2007). The Impact of Public Service Motives on Work Outcomes in Australia: A Comparative Multi-Dimensional Analysis. *Public Administration*, 85(4): 931-959.
- Thompson, J. B. (2010). Merchants of Culture: The Publishing Business in the Twenty-First Century, Polity.
- Uysal, F. (2023). A Framework to Promote Publicness in Urban Open Spaces. *Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning*, 11(2), 225-236.
- Uysal Bilge, F. (2023). A Comparison of the Qualifications of Urban Public Open Spaces and the Evaluation of their Activities: A Pilot Study in Ankara, Turkey. *Online Journal of Art & Design*, 11(4).
- Uysal Bilge, F. (2020). A Comparative Study about the Evaluation of the Urban Space Qualities and Urban Activities in the Relationship Between Public Realm and Private Space. *Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning*, 8(2), 565-575.
- Varna, G. & Tiesdell, S. (2010). Assessing the Publicness of Public Space: The Star Model of Publicness. *Journal of Urban Design*, 15(4): 575–598.
- Varna, G. (2014). Measuring Public Space: The Star Model, Ashgate Publishing, Ltd.
- Wang, Y. (2019). Pseudo-Public Spaces in Chinese Shopping Malls: Rise, Publicness and Consequences, Routledge.
- Webster, C. (2007). Property Rights, Public Space and Urban Design, Urban Planning. *Town Plan. Rev.*, 78: 81-101. <https://doi.org/10.3828/tpr.78.1.6>
- Whyte, W. H. (1980). The Social Life of Small Urban Spaces, Conservation Foundation.
- Whyte, W. (2000). The Social Life of Small Urban Spaces, Common Ground Readings and Reflections on Public Space, Routledge, New York.
- Worpole, K. & Knox, K. (2008). The Social Value of Public Spaces, Joseph Rowntree Foundation.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

Yakın Dönem Türk Sinemasında İktidar Kavramına Weber’ci Bir Bakış: Okul Tıraşı ve Çatlak Film Örnekleri

A Weberian Perspective on The Concept of Power in Recent Turkish Cinema: The Examples of Okul Tıraşı and Çatlak Movie

Selvi Ece DUGAN¹

Öz

Sinema, bir dil olarak kabul edilmesinden itibaren; doğrudan veya dolaylı, muhalif veya olumlayıcı olarak iktidar kavramını kendine konu edinmiştir. İktidar ilişkileri, otorite problemleri, güç sahipliği ve gücün kullanımı gibi kavramlar daima sinemada kendine yer bulmuştur. Türk sinemasında da iktidar teması filmlerde sıklıkla yer almıştır. 1990’lı yılların sonuna ve hatta 2000’li yıllara kadar yapılmış olan Türk filmlerinde daha çok eril bir iktidar ve bu bağlamda kurulan tahakküm, filmlerin anlatıları içerisinde kendine yer bulurken, 2000’li yıllardan sonra üretilmeye başlanan filmlerde yer alan iktidar ögesi farklı şekillerde izleyiciye sunulmaya başlamıştır. 2010’lu yıllar itibariyle Yakın Dönem Türk Sineması olarak adlandırılan dönemde üretim yapmakta olan bağımsız sinemacıların iktidar kavramını ele alış biçimlerini analiz etmek bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Ferit Karahan’ın 2021 yılında gösterime giren *Okul Tıraşı* filmi ve Fikret Reyhan’ın 2020 yılında gösterime giren *Çatlak* filmi karakterler temel alınarak içerik analizi yöntemi ile incelenecektir. Araştırmanın kuramsal çerçevesini Max Weber’in iktidar anlayışı ve otorite kuramı oluşturmaktadır. Sonuç olarak; iktidar anlatısının her seferinde yeniden üretildiği bu filmlerde karakterlerin, otorite sahiplerinin iradeleri karşısında kendi istekleri dışında şekillendiği sonucuna ve filmlerin mekânsal özelliklerinin karakterler üzerinde kurulan iktidar anlatılarını desteklediği ve otorite sahiplerinin iradelerini kabul ettirmeleri, noktasında en büyük dayanaklarından bir tanesi konumunda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Otorite, Max Weber, Türk Sineması, *Okul Tıraşı*, *Çatlak*

Abstract

Since its acceptance as a language, cinema has adopted the concept of power as its subject, directly or indirectly, oppositional or affirmative. Concepts such as power relations, authority problems, power ownership and the use of power have always found a place in cinema. In Turkish cinema, the theme of power has frequently appeared in films. While a masculine power and the domination established in this context found a place in the narratives of Turkish films produced until the end of the 1990s and even into the 2000s, the concept of power in films produced after the 2000s started to be presented to the audience in different dimensions and forms. This study’s primary goal is to examine how independent filmmakers who have been active in the 2010s—a period known as Recent Turkish Cinema—address the idea of power. Within the parameters of the study, the content analysis approach based on the characters will be used to examine Ferit Karahan’s *Okul Tıraşı*, released in 2021, and Fikret Reyhan’s *Çatlak*, released in 2020. Max Weber’s understanding of power and authority theory constitutes the theoretical framework of the research. As a result, it is concluded that in these films, where the narrative of power is reproduced every time, the characters are shaped by the will of the authority owners against their will, the spatial features of the films support the power narratives established on the characters, and these spaces are one of the biggest bases for the authority owners to impose their will.

Keywords: Power, Authority, Max Weber, Turkish Cinema, *Okul Tıraşı*, *Çatlak*

1 Arş. Gör., Alanya Üniversitesi, selvice.dugan@alanyauniversity.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2459-7000>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 26.06.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.11.2024

Atıf İçin/For Cite: DUGAN S. E., “Yakın Dönem Türk Sinemasında İktidar Kavramına Weber’ci Bir Bakış: Okul Tıraşı ve Çatlak Film Örnekleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(1):128-147

<https://doi.org/10.17755/esosder.1505473>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

İktidar kavramı, Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde; “bir işi yapabilme gücü, erk, kudret”, “bir işi başarabilme yetki ve yeteneği” olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı sözlükte bir diğer tanımlama siyasi olarak iktidar kavramını işaret etmektedir ve “devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi” ile devamında “bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar” olarak yer almaktadır. Devlet gücünü kullanma yetkisine sahip kişi ve kuruluşların bu yetkiyi kullanma alanları elbette toplum üzerindedir. Toplum var olduğu için devlet düzeni kurulmuş ve dolayısıyla iktidar yetkisine sahip olan kişi ve kuruluşlar da bu düzenin içerisinde sahip oldukları yetkiyi kullanma gücünü elde etmişlerdir. Buradan hareketle iktidar kavramı aslında doğrudan toplumsal bir kavramı ifade etmektedir.

Bu kavram, toplumsal ilişkilerin kuşkusuz bir getirisi olarak toplumu oluşturan kişilerin eylemleri ve birbirleriyle ilişkileri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin çözümlenmesi ile diğer bir ifadeyle toplumsal olanın çözümlenmesi ile var olan iktidar ilişkilerinin ortaya konulması mümkün olmaktadır. İktidar ilişkileri, gücü elinde bulunduran kişi ve kurumlar ile güçle yönlendirilen, güce boyun eğen kişiler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Karaismailoğlu, 2006).

Toplumsal olanı ifade etmekte olan iktidar ilişkilerini, güç arzusunu, yönetme ve müdahale etme tavrını, toplumun ve toplumu oluşturan etmenlerin tümünde görmek mümkündür. Bu etmenlerden bir tanesi de sanatın kendisidir. İktidarın müdahaleci, yönetici ve yönlendirici tavrına karşılık olarak sanat iktidarın yapıp etmekte olduklarını konu alır. Bunu yaparken kimi zaman muhalif bir yaklaşım ortaya koyabilir, kimi zaman da iktidarın eylemlerini olumlayıcı bir tavır sergileyebilir. Böylelikle sanatçılar yarattıkları eserler aracılığıyla, iktidara yönelik bir söylem üretmiş olurlar (Lüleci, 2013). Sinema da iktidara yönelik söylem üreten sanat üretimleri ile dolu bir alandır.

Sinemada söylem üretme ve anlam yaratma imgeler aracılığıyla mümkün kılınmaktadır (Mencütekin, 2010). Bu noktada bir temsil sistemi olarak tanımlanabilecek olan sinema, iktidar kavramını da imgeler aracılığıyla temsil edegelmiştir. Temsil, anlamların üretildiği ve bu anlamların bir topluma mensup kişilerin arasında dolaşması sürecinin temel yapı taşı olarak tanımlanmaktadır (Hall, 2017). Sinemanın yalnızca anlık görüntüleri kaydedip belge niteliğinde çalışmalar üretmesinden çıkıp artık bir dil olarak kabul edilmesinden itibaren; doğrudan veya dolaylı, muhalif veya olumlayıcı olarak iktidar kavramını kendine konu edinmiş olduğunu sinema tarihini inceleyerek görmek mümkündür. İktidar ilişkileri, otorite problemleri, güç sahipliği ve kullanımı gibi kavramlar daima sinemada kendine yer bulmuştur. Bu durum sinemanın temsil sistemi işlevi görmesine paralel olarak aynı zamanda sosyoloji bilimi ile yakın ilişkide olmasından kaynaklıdır. Filmler içerisinde üretildiği toplumun, coğrafyanın sosyolojisini anlama ve anlamlandırma noktasında bir ayna işlevi de görmektedir. Bu bağlamda sosyolojinin kurucularından Max Weber’in iktidar ve otorite yaklaşımlarını Türk sinemasını incelerken ve analiz ederken kullanmak yerinde olacaktır.

Türk sinemasında 2000’lere kadar olan dönemde iktidar temasının genellikle eril bir iktidar ögesi ve onun kurmuş olduğu tahakküm üzerinden işlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum, ülkenin içinde bulunduğu dönemlerin sosyo-kültürel ve politik yapısı göz önüne alındığında, filmlerin anlatılarında sıkça görülen bir eğilimdir. Türk sineması, genellikle ataerkil toplum yapısının etkisi altında gelişmiştir ve bu yapı filmlerin temalarında, karakter dinamiklerinde ve anlatılarında kendini göstermektedir. Türk sineması başlangıcından 1940’lı yıllara kadar tiyatro ve edebiyat eserlerinin etkisinde kalmıştır (İnanlı, 2022). Özellikle 1939

yılına kadar Muhsin Ertuğrul'un sinemada tek adam olarak anıldığı dönem diğer sanatların etkisinde devam etmiştir (Teksoy, 2007). 1939-1950 yılları Türkiye sinemasının geçiş çağı olarak isimlendirilmektedir. Bu çağın başlangıcı İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına tekabül etmektedir ve savaşın izleri Türk sinemasına da yansımıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde Türk sineması hem endüstri hem de sanat olarak en parlak döneminde olmuştur (Özön, 2013). Yeşilçam filmlerinin de üretildiği bu dönem aile dramları ve toplumsal ahlak konularının işlendiği ve iktidar temasının eril bakışla sunulmaya devam ettiği yıllardır. Muhsin Ertuğrul'un 1935 yapımı Aysel Bataklı Damın Kızı filmi ya da Ömer Lütfi Akad'ın 1949 yapımı Vurun Kahpeye filmi eril iktidarın toplumsal ve aile içindeki etkisini seyircilere sunan önemli yapıtlar arasında sayılabilir. 1960'lı yıllardan 1980'e kadar olan dönemde ise Türk sinemasında toplumsal gerçekçi sinema anlayışı ön plana çıkmaktadır (Yalçın, 2024). Bu dönemde Türk sineması daha çok sınıf mücadelesi ve toplumsal eşitsizlik temalarını işlemektedir. Ancak, bu filmlerde dahi eril iktidar eleştirisi sınırlıdır. Toplumdaki sınıfsal çatışmalar ele alınırken, erkek egemen yapı büyük ölçüde sorgulanmaz. Yılmaz Güney'in 1971 yapımı Umutsuzlar filmi dönemin filmlerine bir örnek olarak verilebilir. Bu filmde, toplumsal sınıf çatışmaları işlenirken erkek kahramanın merkezde olduğu bir anlatıda güçlü, isyankâr ve otoriter erkek, toplumun kurtarıcısı olarak resmedilir. 1980'e gelindiğinde ise yaşanan askeri darbe ile politik eleştiri unsurları içeren filmlerin çekilemediği görülmektedir. Ardından 1990'lı yıllardaki siyasi, ekonomik ve toplumsal karışıklıklar, 2000'li yıllara gelindiğinde yerini önemli reformlara ve gelişmelere bırakmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecine bağlı olarak, temel hak ve özgürlükleri iyileştirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişimlerin etkisi sinemada da hissedilmiş; sosyo-politik ve sosyo-kültürel meseleleri ele alan, özellikle siyasi konulara odaklanan ve mevcut iktidar politikalarını eleştiren filmler görünür hale gelmeye başlamıştır (Yalçın, 2024).

1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başı artık Türk sinemasında yeni bir döneme işaret etmektedir. Yeni dönemin aslında 1996 yılında Derviş Zaim tarafından çekilen Tabutta Rövaşata filmi ile başladığı kabul edilmektedir ve bu dönem Yeni Türk Sineması olarak adlandırılmaktadır (Atam, 2011). İlerleyen yıllarda Nuri Bilge Ceylan, Yeşim Ustaoglu, Reha Erdem, Zeki Demirkubuz gibi yönetmenlerin bağımsız filmler üretmeye başlaması ile Yeni Türk Sineması ivmelenerek devam etmiştir (Velioğlu, 2019). Bu dönemden itibaren artık eril iktidardan farklı olarak, ailede iktidardan, dışil iktidardan, doğanın iktidarından, toplumda iktidardan söz edilmeye başlanmıştır (Kutlu, 2021). Günümüzde ise Yeni Türk Sineması döneminde bahsi geçen yönetmenlere ek olarak, onlardan sonra gelen ikinci kuşak yönetmenler Tolga Karaçelik, Pelin Esmer, Özcan Alper, Ali Aydın, Emin Alper, Ferit Karahan, Fikret Reyhan vb. bağımsız filmlerini üretmeye devam etmektedirler. İkinci kuşak yönetmenlerin ortaya çıkışı ile başlayan döneme ise Yakın Dönem Türk Sineması adı verilmektedir (Velioğlu, 2019).

Bu araştırmanın temel problemini de Yakın Dönem Türk Sineması olarak adlandırılan dönemde üretim yapmakta olan bağımsız sinemacıların iktidar kavramını ele alış biçimlerini analiz etmek oluşturmaktadır. Türk sinemasında daha önce ele alınan çoğunluğu eril iktidarı yansıtan iktidar anlayışından farklı olarak, bu dönemde görünür kılınan farklı iktidar şekilleri kapsamlı olarak üzerinde durulacak konudur. Araştırma analizi yapılırken iktidar kavramına Max Weber'in getirmiş olduğu yaklaşım ve bağlantılı kavramlar bağlamında yaklaşmıştır.

Araştırma kapsamında yakın dönem bağımsız Türk sinemacılarından Ferit Karahan ve Fikret Reyhan'ın sinemaları ve aynı dönemde gösterime girmiş olan filmleri analiz edilmiştir. Bahsi geçen yönetmenler ilk filmlerini birkaç yıl arayla çekmiş, aynı toplumsal konjonktür

içerisinde yetişmiş ve film üretmeye başlamış, yaşları birbirlerine yakın yönetmenlerdir. Seçilen yönetmenlerin tüm filmlerinde iktidar kavramının bir şekilde var olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu araştırma kapsamında Ferit Karahan’ın 2021 yılında gösterime giren Okul Tıraşı filmi ve Fikret Reyhan’ın 2020 yılında gösterime girmiş olan Çatlak filmi analiz için belirlenen filmlerdir. İktidar ögesini filmlerinin anlatıları içerisinde önemli bir yere koyan bu yönetmenlerin iktidar ile olan ilişkilerini, bu kavramı hangi şekillerde yeniden ürettiklerini ortaya koymak araştırmanın temel amacını ifade etmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda; analiz edilecek filmlerde iktidar kavramı nasıl kurulmuştur? Filmlerde meşrulaştırılan otorite türleri nelerdir? Otorite türleri arasında olumlu olarak yansıtılanlar var mıdır? Kurulan iktidar öğeleri ve otorite türleri karşısında karakterler nasıl şekillenmektedir? Filmlerin mekânsal özellikleri iktidar anlatısını ne ölçüde desteklemektedir? Sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırma kapsamında ilk olarak iktidar kavramı tanımlanmış ardından Marx, Foucault ve Weber’in yaklaşımları doğrultusunda kısaca açıklanmış, devamında Max Weber’in otorite yaklaşımı detaylı olarak ele alınmıştır. Sonraki bölümde filmler tek tek ilgili kavramlar çerçevesinde analiz edilmiştir.

1. Literatür

1.1. İktidar Nedir?

İktidar kavramı genel anlamıyla bir topluma ait olan tüm bireylerin doğumlarından ölümlerine kadar geçen sürede her an karşı karşıya geldikleri ve içinde yaşamlarını sürdürdükleri ilişkiler ağı olarak tanımlanabilir. Ancak iktidar kavramı geçmişten başlayarak günümüze kadar siyaset, psikoloji, sosyoloji, hukuk, felsefe gibi birçok farklı alanda kendine yer bulmuştur. Tüm bu alanlardan önemli isimler iktidar üzerine düşünmüş ve yazmıştır. Bu sebeple iktidarın tek ve kesin bir tanımından bahsetmek eksik bir ifade olacaktır. Kimi düşünürler iktidarı bir “güdü” (Russell, 2004), olarak tanımlarken kimilerine göre iktidar, eylemde bulunabilme gücünü ifade etmektedir (Marin, 2013). Sıklıkla iktidarın siyasetle ilişkili olduğu ya da siyasi bir kavramı ifade ettiği düşünülüyor olsa da iktidar her tür ilişkinin içinde yer almaktadır.

Max Weber (2012b)’e göre iktidar, sosyal ilişkiler bağlamında, bir kişinin kendisine direniliyor olmasına karşın iradesini yürütebilmesi olasılığıdır. Gouldner (1972)’e göre ise iktidar kişinin sahip olduğu ahlaki değerleri dayatma becerisidir. Giddens (1990) ise kavramı bir şeyleri değiştirebilme becerisi olarak ele alır. Poulantzas (2014) iktidarı sınıf kavramı üzerinden ele alarak, bir sınıfın kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilme kapasitesi olarak tanımlar. Aristoteles (2013) ise iktidarın sahip olduğu güce odaklanır ve kimin üzerinde bu gücün uygulandığı bağlamında iktidar kavramını ele alır.

İktidar kavramına yönelik yapılan tanımlamaların çeşitliliği konu ile ilgili teorilerden kaynağını almaktadır. Siyaset bilimi ve sosyoloji kavramın en çok konu olduğu alanlardır. Sosyoloji, iktidar kavramının işleme yöntemine ve kaynağını nereden aldığına bakmaktadır. Siyaset bilimi ise iktidarın meşruluğu ve yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir (Yarımbaş, 2021).

Siyaset biliminde ele alınan iktidar kuramlarında üç farklı teori öne çıkmaktadır: İlişkisel yaklaşım, öznel yaklaşım ve özdekçi yaklaşım (Bobbio, 1990). John Locke’un temsilcisi olarak kabul edildiği öznel yaklaşımda iktidar, öznenin kendi istediği sonuçları yaratabilme yetisi olarak tanımlanır. Özdekçi yaklaşıma göre ise iktidar, istenilen etkinin gerçekleştirilebilmesini ifade eder (Russel, 2004). Bertrand Russel ve Thomas Hobbes bu yaklaşımın temsilcileri olarak kabul edilmektedir. Russell (2004) insanın diğer canlılardan farklı olarak hiç bitmeyen istekleri

olduğunu, bu isteklerinin başında da iktidarı elde etme arzusunu olduğunu ileri sürmektedir. Bunun nedenini ise Tanrı'nın sonsuzluğuna erişmeye yönelik bir istek ile ilişkilendirmektedir. Robert Dahl'ın temsilcisi olarak kabul edildiği ilişkiyel yaklaşımında ise iki öznenin aralarındaki davranış ilişkileri iktidarı doğurmaktadır. Dahl kavrama güç ve etki açısından yaklaşır ve "A'nın B'ye, A'nın müdahalesi olmasaydı yapamayacağı bir şeyi yaptırma yeteneği" sözüyle iktidar kavramını tanımlamaya çalışır (Akal, 1998).

Sosyolojik kuramlar açısından ele alındığında ise bir ilişkiler ağını ifade eden iktidar, temelinde eşitlikçi değildir. Bu ilişki toplumun tüm boyutlarında varlığını sürdürmektedir. Aile, iş yeri, devlet gibi tüm alanlarda iktidardan söz etmek mümkündür (Duverger, 1975). Bauman (2005) bu eşitsizlik durumunun ortaya çıkışını iktidarın özünde otorite kullanma hakkının olması ile açıklamaktadır. İktidar mücadelesi, otorite kullanma hakkına sahip olma ve bu hakkı elinde tutma çabasından doğmaktadır (Bauman, 2005). İktidarı elinde bulunduran hak sahiplerinin bu güce tabi olan kişileri yönetebilmek için sermaye, bilgi ve şiddet gibi araçları kullanmaları bir gerekliliktir (Karaismailoğlu, 2006). Sermaye Marx'ın iktidar kuramında karşılık bulmakta, bilgi Foucault'nun iktidar kuramının temelinde yer almakta ve şiddet ise Weber'in iktidar kuramında önemli bir noktadadır.

Marx iktidarı, kapitalist iktidar olarak ele almaktadır. Kapitalist iktidarın ele alınması aracılığı ile hem devlette hem de toplumun içinde varlığını sürdüren iktidar ilişkileri çözümlenebilecektir (Aydın, 2021). Marx iktidarı değil, iktidarı ve iktidarın üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva sınıfını eleştirmektedir (Karaismailoğlu, 2006). Marx iktidar ilişkilerini yani gücü elinde bulunduran ile güce tabi olan arasındaki ilişkiyi altyapı ve üstyapı kavramları ile açıklar. Marksist teoride altyapı üstyapıyı belirlemektedir. Altyapı ekonomik düzeni, üretici güçleri ve üretim ilişkilerini ifade etmektedir. Bu kavramların belirlediği yapılar ise sanat, ideoloji, devlet, siyaset, kültür ve diğer düşünceleri ifade etmektedir. Üstyapının asıl görevi altyapının devamlılığını ve meşruiyetini sağlamaktır (Marx, 1979).

Sosyoloji literatüründe iktidar denildiğinde akla ilk gelen isim Foucault'dur. Hayatı boyunca bu kavramı anlamaya çalışmış olan düşünür konu ile ilgili "Deliliğin Tarihi", "Büyük Kapatılma", "Hapishanenin Doğuşu", "Özne ve İktidar", "İktidarın Gözü" gibi birçok eser üretmiştir. Foucault (2014)'ya göre sosyal eylemlerin tümü iktidar ilişkilerini içerisinde barındırır ve iktidar, bir eylemler topluluğunun başka bir eylemler topluluğu üzerinde etkili olduğu bütünsel bir yapıyı ifade eder. Ona göre kişilerin ya da grupların davranışlarının yönlendirilme biçimindeki sorun iktidarın anlamını karşılar. Marksist kuramda yer alan iktidar anlayışından farklı olarak Foucault iktidarı tek bir kesimin elinde bulundurduğu ya da sahip olduğu bir olgu olarak görmemektedir (Gençalp, 2011). Ona göre iktidar kişilerin tohumuna kadar ulaşmış, tavır ve hallerine, öğrenimlerine, söylemlerine, gündelik hayatlarına sinmiş, kılcal bir var olma biçimidir (Foucault, 2012). Foucault'ya göre kişilerin hayatlarının her noktasına işlemiş olan iktidar güçlüdür ve bu gücünü bilgi ve arzu düzeyinde pozitif etkiler yaratmasından almaktadır. İktidarın bu denli bireylerin hayatlarına kök salmış olması ve ondan kurtulmanın oldukça güç olması bu pozitif etkiler sebebiyledir (Gençalp, 2011). Foucault'ya göre iktidarın yeri yalnızca devlet aygıtları olarak sınırlanamamaktadır (Foucault, 2012). Bu aygıtların üzerinde, yanında hatta dışında çok daha küçük düzeylerde iktidar mekanizmaları mevcuttur. Toplumsal olguların tümünde bu küçük iktidar mekanizmalarına rastlamak mümkündür. Öğretmen-öğrenci, erkek-kadın ya da işçi-işveren ilişkilerinde, aile arasında, bilgiye sahip olan ile bilmeyen arasında yaşanan iktidar ilişkileri, kişilerin üzerinde tahakküm

kurmuş olan büyük iktidar mekanizmasının bir tezahürüdür. Bu ilişkiler büyük iktidar ögesinin işlevini gerçekleştirebilmesini mümkün kılmaktadır (Foucault, 2014).

1.2. Max Weber’in İktidar Anlayışı

İktidar, toplumsal hayatın bir getirisi olarak insanların yaşamlarının içindedir, kişiler arası ilişkilerin özü haline gelmiştir ve oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır (Weber, 2005).

Weber’in iktidar anlayışında önemli bir yeri olan şiddet ya da kuvvet, güç sahibi kişinin kendi iradesini başkalarına dayatmak için tehdit içeren zor kullanımıdır (Kutlu, 2021). Kişi kendi iradesini dayatabilmesi için meşru bir egemenliğe ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir ifadeyle iktidarın gücünün kullanılabilmesi için bir egemenlik gereklidir. Weber (2012a)’e göre bu egemenlik, verilen bir emre belirli bir insan grubunun itaat etme olasılığı anlamını taşımaktadır. Egemenliğin varlığı sadece başkalarına başarılı şekilde emirler veren bir kişinin gerçek varlığına bağlıdır. Bu kişi idari bir yönetici, bir ailenin reisi ya da bir örgütün lideri olabilir. Ancak karşısında kendisinin egemenliğine itaat edecek bir grup olmalı ve bu grubun algısında o kişi meşruiyete sahip olmalıdır. Weber iktidar gücünü kullanabilmek ile egemenliğe sahip olma durumunu meşruiyet ile ilişkilendirmektedir. Meşruiyet, bir düzene ait kişilerin çoğunluğunca onaylanan ve bağlayıcılığı olduğu kabul edilen durumlar için kullanılmaktadır (Weber, 2012c).

Weber iktidar anlayışında tabakalaşmayı önemli bir unsur olarak ele almaktadır. Statü, sınıf ve parti unsurun üç boyutunu temsil etmektedir. Weber (2012b)’e göre toplum hiyerarşik düzen içerisinde organize olmaktadır. Statü, toplumun üyelerince kabul edilen uyulması gereken kuralların ifade ettiği iktidara karşılık gelmektedir. Sınıf ise piyasa ilişkilerinin bir ürünüdür. Sınıfsal tabakalaşma ekonomik iktidarın üretim ilişkileri ve bunların sahipliği durumu ile ilgilidir. Parti ile Weber’in kastettiği ise yalnızca siyasi partiler değildir. Bunların yanı sıra her türlü organize güç sahibi ve toplumu etkileme çabasında olan gruplar da parti olarak kabul edilir (Giddens, 1990). Tüm bu tabakalaşma boyutları, iktidarın toplumdaki dağılımı anlamına gelmektedir. İktidarı bir eşitsizlik olarak açıklamakta olan Weber bu boyutları işin içine katarak iktidarın eşitsizliğini de çok boyutlu olarak ele almış olmaktadır.

Özetle, iktidar bir olasılıktır ve iradenin uygulanabilmesine bağlıdır. Aynı zamanda uygulanma imkânı bulmuş olan güce itaat edilmesi de bir olasılık içermektedir ve bu durum egemenliği ortaya çıkarmaktadır. İktidarın olasılığının gerçekleşebilmesi için meşru bir egemenlik diğer bir ifade ile “otorite” gereklidir.

1.3. Otorite Nedir?

Çalışmanın konusu gereği Max Weber’in otorite yaklaşımını ele almadan önce bu alanda çalışmalar yürütmüş diğer düşünürlerin görüşlerine kısaca yer verilecektir.

Otorite, çoğunlukla siyasete içkin bir kavram olarak düşünülse de siyaset teorisinde, sosyolojik yaklaşımlarda, ahlak felsefesinde ve bunların benzeri birçok sosyal bilim alanında üzerine tartışmalar yürütülmüş bir kavramdır. Kavramın tek ve doğru bir tanımını yapmak oldukça zordur. Aynı zamanda iktidar kavramının tanımında olduğu gibi otorite kavramı için de tek bir tanım yapmak onu bağlamı dışına çıkaracak ve eksik kalmasına neden olacaktır. Bu tanımlama zorluğunun sebebini Bal (2014), otoritenin tek bir tipi olmayışına bağlamaktadır. Hem birbirleriyle bağlantılı hem de bir o kadar farklı otorite tipinin varlığı, kavram olarak otoriteyi analiz etmekteki en büyük güçlüktür.

Otorite, iktidarla ve politik olanla ilgilidir. Ancak yalnızca bunlar ile sınırlı değildir. Otorite iktidar olma halini ortaya çıkaran en net kaynaklardan birisidir. Ancak iktidarın birebir kendisi değildir (Esgin, 2013). Otorite her yerdedir ve toplum otorite aracılığıyla hiyerarşik bir düzende ilişkiler ağının olduğu etkileşimler ortamıdır (Sennett, 1992). “Otorite her yerdedir” söyleminin daha açık şekilde ifadesi, otoritenin bütün toplumsal alanları sarmalayan ve tüm sosyal ilişkilerde varlığının hissedilebildiği bir kavram oluşudur. Bu sebeple otorite yalnızca politik alanlara özgü bir ifade olarak kabul edilememektedir (Esgin, 2013).

Otorite üzerine çalışmalar yürütmüş önemli isimlerden bir tanesi Hannah Arendt’tir. Arendt (2012), otoritenin çoğunlukla şiddet veya iktidar gibi zor kullanıcı mekanizmalarla karıştırılan bir kavram olduğunu ancak temelde bu kavramların ötesinde bir anlama sahip olduğunu ileri sürmektedir. Otorite, dışarıdan gelen ve zor kullanımını mümkün kılan araçları reddeder. Zor kullanımı devreye girdiği noktada otorite geçerliliğini yitirmiştir kabul edilir. Benzer şekilde otorite söylemler aracılığıyla ikna etme süreci de değildir. Bu durumda da otorite geçerliliğini yitirecektir.

Arendt’in görüşlerine karşıt bir yaklaşımla Jürgen Habermas’ın otorite tanımlaması ise söylem üzerinden ilerlemektedir. Habermas, otoritenin söylem aracılığıyla, özellikle diğer otorite biçimlerinin müdahale etmesini engelleme imkanı veren ortamlarda ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Warren, 1995).

Fransız düşünür Alexandre Kojève de otorite üzerine önemli çalışmalar yürütmüştür. Kojève otoriteyi eylemde bulunan kişi ile eylemin nesnesi arasındaki ilişki aracılığı ile ortaya çıkan toplumsal bir durum olarak görmektedir. Ona göre otorite, bir eylemin failinin, nesnesini harekete geçirebilme gücünü ifade etmektedir. Otorite yalnızca hareket, değişim ve eylemin olduğu yerde vardır ve değişime tabi olana değil, değişimi etkileyebilen kişiye aittir (Kojève, 2007). Otorite, başkaları üzerinde hareket etme olasılığını ifade eder ancak bu olasılık başkalarının, emir veren ya da eylemi gerçekleştiren kişiye karşı tepki göstermemesi durumunda mümkün olabilmektedir; tepki gösterebilecek durumda olmalarına rağmen (Kojève, 2007). Bu bakış açısı otorite kavramı üzerinde çalışmış olan düşünürlerin ortak bir kanısı olarak alan yazında yer almaktadır. Kojève ile benzer olarak Richar Sennett de otorite sahibi faillerin emir verdikleri kişilerce kabul görmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Richard Sennett (1992)’e göre otorite, iktidar koşullarını yorumlama, bir güç imgesi tanımlamak suretiyle denetim ve nüfuz koşullarına bir anlam verme çabasıdır. Ona göre otoritenin en önemli koşullarından bir tanesi, kendisine duyulan güvendir. Otorite, bu güvenin ve inancın büyüklüğü düzeyince başarılı sayılabilir. Güven, üstün bir yargılama gücü, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi; bir otoritenin sahip olması gereken tüm nitelikler olarak sıralanabilir (Sennett, 1992).

Otorite kavramına farklı bir yaklaşım olarak, sınıf çatışması teorisyeni Ralf Dahrendorf Endüstriyel Toplumda Sınıf ve Çatışma (1959) isimli eserinde otorite kavramını sınıfsal bakış açısıyla ele almıştır. Bir toplumsal sınıf bir alanda otorite kurma imkanına sahipken, başka alanlar içerisine dahil olduğunda başka sınıfların sahip olduğu otoritelere tabi olacaktır. Ya da yöneticinin otoritesine tabi olan sınıflar kendi otoritelerini kuramayacaklardır.

Yine bu kavrama farklı bir yaklaşım olarak psikoloji alanında önemli bir isim olan Stanley Milgram, kişilerin otorite karşısındaki tutumlarını ve itaatlerini kendi ismiyle anılan ünlü deneyinde tespit etmiş ve daha sonra bulgularını yazılı olarak detaylıca paylaşmıştır (1974). Otorite özü gereği bağlamsaldır, bir durumda otoriteye sahip bir kişi farklı bir durumda

aynı otoritenin sahibi olmayabilmektedir. Ona göre otorite, kişinin kendi gücünün yansıması değil, o kişinin sosyal bir ortamdaki gücünden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde ise otoriteye daha çok kişisel yaşamlar üzerinden bakma şeklinde bir eğilim söz konusudur. Ayrıca otorite, toplumsal olarak yaşanan hızlı değişimlere paralel şekilde gelişmekte olan globalleşme, modern sonrası toplum, ağ toplumu, tüketim toplumu, dijitalleşme gibi yeni kavramlarla birlikte değerlendirilen bir kavram halini almıştır. Otorite geçmişte olduğu hali ile yine hayatında her alanında, ancak artık daha bulanık bir haldedir. Bu sebeple artık otoritenin ne olduğu sorusu değil, otoriteye ne olduğu sorusuna cevaplar aranmaktadır (Esgin, 2013).

1.4. Max Weber’in Otorite Kuramı

Weber (2012a) iktidarı elinde bulduranların gücünü devam ettirebilmeleri için bu iktidar meşru kılmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu noktada otorite kavramına yönelik Weber, iktidarın sürdürülebilmesinin ön koşulunu otoriteyi oluşturabilmek olarak kabul etmektedir. Weber otoriteyi doğrudan güç sahipliği olarak ele almamaktadır. Çünkü güç çoğunlukla fiziksel gücü ve zor kullanmayı da beraberinde getirmektedir. Ancak otoritenin mutlaka fiziki bir karşılığa sahip olması gerekmemektedir. Gücün meşruluğu var ise otorite söz konusu hale gelmektedir.

İktidarı, egemenlik kurmayı başkalarının itaat olasılığına göre değerlendiren Weber, itaat olasılığının farklı temellere dayalı olabileceğini vurgulamaktadır. Bu temeller “gelenek, duygusal bağlar, saf maddi çıkarlar bileşimi ya da ideal güdülere” bağlı olabilir. Bu güdülerin niteliği otorite tiplerini ortaya çıkarmaktadır. Weber otorite tiplerini, iktidarın meşruiyet kaynaklarını betimlemek için kullanarak, meşruiyeti dört temel üzerinden değerlendirmektedir. Bunların ilki her zaman var olanın geçerliliğini ifade eden gelenek, ikincisi yeni ortaya çıkanın veya örnek niteliğinde olanın geçerliliğini ifade eden duygusal özellikler ve hissi inançlar, üçüncüsü mutlak çıkarları gözetken değer-ussal inançlar, dördüncüsü ise hukuksal olduğuna inanılan pozitif kanunlardır. Bu meşruiyet temellerinden yola çıkan Weber (2012a), üç saf otorite tipi ortaya atar. Bunlar yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir.

1.4.1. Geleneksel Otorite

Geleneksel otorite, iktidarın gelenekleri temel aldığı otorite tipidir. İktidar sahibi kişi gücünü toplum tarafından kabul edilmiş olan geleneklere ve törelere dayandırmaktadır (Weber, 2012a). Bu bağlamda hukuksal bir zemini olması gerekmemektedir. Geleneksel otorite hukuki bir zemini olmaması sebebiyle mutlak ve keyfi bir iktidara karşılık gelmektedir (Yarımbaş, 2021).

Bu otorite tipinde toplumsal aktörler geleneklere, içlerinde yaşadıkları toplumda rahat edebilmek adına bağlılık göstermektedirler (Weber, 2012a). Zaman içerisinde kutsiyet atfedilmiş ve sorgulanamaz bir konuma yerleşmiş olan gelenekler, iktidarın belirleyici unsuru haline gelmiştir. Böylelikle tarihsel olarak en eskiye dayanan meşruiyet çeşidi olan geleneksel otorite tipi ortaya çıkmıştır. Geleneksel otoritenin varlığı, tek tek bireyler üzerinde psikolojik baskı oluşturarak toplumsal düzenin pek fazla değişime uğramadan sürmesini sağlamaktadır (Aydın, 2021).

Weber (2012a)’e göre uzun süren bir alışkanlık sonucu meşruluğunu elde eden geleneksel otoritede bir efendilik durumu söz konusudur. İşlevlerinden ötürü otoriteyi elde etmiş olan efendilerin buldukları konum krallık, soyluluk, mülk sahipliği gibi özellikleri

sebebiyledir. Efendilere ya da geleneksel otoriteye bağıllık, bir gelenek çerçevesinde yaşayan halkın ve hizmetlilerin töreye uygun davranışları ve inançlarıyla sağlanmaktadır. Bu noktada hukuki kurallara değil, iktidar konumundaki kişilere bağıllık söz konusudur.

Yasal bir zemini olmayan bu otorite tipinde ataerkillik en önemli egemenlik niteliklerindedir. Geleneksel otoritede yazılı olmayan normlar, ataerkilliği temsil eden efendileri ve onların emirlerini kutsallaştırmaktadır (Weber, 2012a).

Geleneksel otorite tipinde para yalnızca bir tüketim aracıdır. Tekelleşmiştir. Otoriteye sahip kişiler tüm karı tekellerinde tutmaktadırlar. Geleneksel otorite tipinde otorite konumunun ekonomiyle ilişkisi zorunlu değildir. Ancak çoğu zaman birliktedirler (Weber, 2012b).

1.4.2. Yasal Otorite

Yasal otorite ya da hukuksal, ussal, akılcı otorite Weber'in tanımladığı bir diğer otorite tipidir. Temelini yasalardan almaktadır. Bu otorite tipinde iktidarın meşruluğu insanların rasyonelleşme çabalarından kaynaklanmaktadır. Rasyonelleşme çabasında olan insan zaman içinde toplumsal uzlaşılarda birleşmiştir. Bu uzlaşılardan sonucu ortaya çıkan kurallara uyulması gerekmektedir. Kuralların varlığı iktidar sahiplerinin keyfi kararlar alıp uygulamasına olanak vermemektedir. Bu otorite tipinde itaat kişilere değil yasalara yöneliktir. Hiyerarşik bir denetim mekanizması ile çalışmakta olan bu yapıda bürokrasiye bağılı olarak hareket edilir.

Weber (2004)'e göre bürokrasi iktidar ile yakından ilişkilidir. Çünkü bürokrasi merkezleşmiş devletlerin içindeki en etkili örgütlenme biçimlerinden bir tanesidir. Dolayısıyla rasyonel olarak hukuk kurallarıyla çerçevesi çizilmiş yetki ve görevler, bürokrasiyi iktidarın etkin bir parçası haline getirmektedir. Ancak bürokratlar her ne kadar sistemin elemanı gibi görünse de Weber'e göre kişisel çıkarlardan bağımsız hareket etmemektedirler. Dolayısıyla çoğu zaman yazılı kurallar ve görevler iktidarın yani egemenliğin meşrulaştırılması sürecinin parçasına dönüşür. Yasal otoritenin getirdiği bürokrasi, günlük sorunlara çözüm bulmak, rutin işleyişi sürdürmek ve devamlılığı sağlamak amacını taşımaktadır (Weber, 2012b). Bu yönleriyle ataerkilliğin rasyonelleşmiş şekli olarak nitelendirilebilmesi mümkündür.

Weber (2012a)'e göre, toplumsal düzenin hukuki kurallarla varlığını sürdürmesi ve düzenin koruyucuları ile düzene tabi olanların rasyonel çıkarlar nedeniyle otoritenin varlığını kabul etmesi söz konusu olmaktadır. Bu otorite tipini yasal yapan unsur, otoritenin bürokratik örgütlenme halinde ortaya çıkması ve bilgi aracılığıyla egemenlik kurmasından kaynaklanmaktadır.

1.4.3. Karizmatik Otorite

İktidarın meşrulaştırılması sürecinde Weber'in tanımladığı son otorite tipi karizmatik otoritedir. Karizma doğüstü niteliklere sahip lider kişilikleri nitelemek için kullanılmaktadır (Weber, 2012a). Bu otorite tipinde kişi ya da lider meşruiyetini kendi üstün kişilik özellikleri ile sağlamaktadır. Bu kişiye duyulan bağıllık ve itaat etme hali kişiye atfedilen kutsallıktan, kahramanlıktan, bilgelikten gelmektedir. Bu özellikleri sayesinde saygı duyulan ve örnek alınan karizmatik otorite doğmaktadır. İlkel dönemlerde sihirli olarak görülen bu özellikler peygamberlere, savaş kahramanlarına, bilgelere atfedilmiştir.

Weber (2012a)'e göre liderin yalnızca kendisinde somut hale gelen, bu nedenle de bir devamlılığa ve kalıcılığa sahip olamayan karizmatik otorite, rasyonellikten en uzak ancak buna rağmen iktidara tabi olanların itaat olasılığının en yüksek olduğu, dolayısıyla da en

güçlü yapıdaki otorite tipidir. Karizmatik otoritede lidere gönüllü olarak verilmiş olan yetkiler aracılığıyla yönetim sağlanmaktadır. Hukuki ve rasyonel bir mekanizma bulunmamaktadır.

Karizmatik otorite ilk başlarda duygusal bağlılıklarla hâkimiyet kurmaktadır. Ancak ekonomik kaygılarla otorite zamanla yok olma sürecine girebilmektedir (Weber, 2012a). Ayrıca liderin karizmatik özellikleri, başarısı, kahramanlığı, bilgeliği liderden uzaklaştığında, büyümlü nitelikleri de artık görünmez olacaktır. Bu durumda karizma, takipçilerine de fayda sağlamayacağından dolayı, otoritesi kaybolacaktır (Weber, 2012a).

1.5. Weber'in Otorite Tiplerine Yönelik Eleştiriler

Weber'in otorite tiplerine yönelik geliştirilen eleştirilerden en önemlisi kapsayıcı olmadığı yönündedir. Kapsayıcılık ile ifade edilmek istenen, var olan tüm otorite tiplerini yansıtmak ve bunlara açıklık getirmek noktasında yetersiz kalışıdır.

Siyaset profesörü David Beetham (1991)'a göre Weber'in meşruiyet düşüncesindeki esas eksiklik kapsayıcılıktır. Bu eksikliğin temelinde otoriteyi meşru kılan ve ona gönüllü uyumu sağlayan karmaşık bir yapı bulunmasına rağmen Weber meşruiyete duyulan inancı öne sürerek ile bu karmaşık yapıyı tekil bir boyuta indirgemiş ve hatalı bir basitleştirme yoluna gitmiştir.

Başka bir yetersizlik eleştirisi ise Carl Friedrich tarafından yapılmıştır. Ona göre totaliter diktatörlüklerin ortaya çıkışı ve kurmuş oldukları otorite Weber'in otorite tipleri arasında yer almamaktadır ve bu sebeple sınıflandırma yetersiz kalmıştır. Geleneksel, yasal ve karizmatik tiplerin yanı sıra totaliter liderlik de ayrı bir otorite tipi olarak vardır (Ok, 2017).

Carl Schmitt ise Weber'in meşruiyet anlayışında yer alan yasal otoritenin aslında meşruiyet kavramını dışlamak anlamına geldiğini savunur. Schmitt'e göre, meşruiyet ahlaki bir temele dayanır ve meşru otorite, içsel bir geçerliliği olan bir idealin yansımasıdır. Ancak yasal otorite kapsamında, meşruiyet sadece biçimsel usul kurallarına dayandırılır ve bu kurallar, otoritenin haklılığına veya içsel doğruluğuna katkı sağlamaz (Poggi, 2009).

Weber'in otorite tiplerine getirilen bir başka eleştiri de kişilerin buldukları toplumda var olan bir rejimi neden ve nasıl meşru olarak gördükleri konusunda yetersiz bir açıklama getirdiği yönündedir. Bu bağlamda kişiler kurulmuş olan ya da kurulmaya çalışılan bir düzeni tarihsel bağlamını ve nedensellik ilkesini dikkate almadan, sanki hayatın olağan akışı içerisinde meşru olarak addetmektedirler. Böylelikle zaman içerisinde bu kabul edilmiş, kişilerin nasıl davranacaklarına şekil veren içselleştirilmiş bir yapı halini alır (Hardin, 2007). Bu bağlamda Weber'in özellikle yasal otoritesine karşın örnek olarak çoğunlukla Yahudi kişilerin yok edilmesini emir veren Nazi dönemi yasaları verilmektedir. Bu yasa karşısında yasal otoritenin meşruiyetine sorgusuz ve gönüllü olarak uyulması önermesi geçerliliğini yitirmektedir. Buradan hareketle otoritenin meşruiyetini belirleyen esas öge, Weber'in ortaya koyduğu haliyle yasaların kendisi değil, Frankfurt Okulu düşünürlerinin öne sürdüğü şekilde kültürel ve tarihsel koşullardır (Esgin, 2013).

2. Yöntem

Yakın dönem Türk sinemasında iktidar kavramını Max Weber'in görüşleri çerçevesinde ele alan bu araştırmada, kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve konuya ilişkin kuramsal bir temel oluşturulmuştur. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular ışığında seçilen filmler nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak sistematik bir biçimde incelenmiş ve analiz edilmiştir.

İçerik analizi yöntemi her türlü konuda kitle iletişim araçlarında bulunan temsili ve karşılığı tespit etmeye yarayan araştırma yöntemi olarak da tanımlanmaktadır (Berger, 1998). Bu yöntemin kullanılmasındaki temel amaç, aralarında benzerlikler bulunduğu düşünülen verilerin belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmesi ve bu verilerin araştırmacıdan farklı kişilerce de anlaşılabilir düzeye getirilerek yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen literatür taramasında genel anlamda iktidar ve otorite kavramları, özel olarak Max Weber'in bu kavramlara yönelik ortaya koymuş olduğu kuramsal bakış açısına dair veriler toplanmıştır. Bu bağlamda analiz edilen filmlerde iktidar ve otorite kavramlarına dair göstergeler, karakterler temel alınarak incelenmiştir.

Araştırmanın evrenini yakın dönem Türk sineması olarak adlandırılan dönemde üretilmiş olan tüm bağımsız sinema filmleri oluşturmaktadır. Belirlenen dönemde üretilmiş olan tüm filmlerin analize dâhil edilmesinin imkânsız olması sebebi ile amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak evreni yansıttığı düşünülen analize dâhil edilecek filmler belirlenmiştir. Ferit Karahan'ın Okul Tıraşı (2021) filmi ve Fikret Reyhan'ın Çatlak (2020) filmi örneklem olarak belirlenmiştir. Seçilen filmler çalışmanın ilgilendiği kavramları içerisinde barındıran, bilgi açısından zengin ve güncel filmlerdir.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Okul Tıraşı Film (2021)

3.1.1. Filmin Özeti

Film, şehirden uzak, tamamen izole, baskıyla yönetilen bir yatılı bölge okulunda, en yakın arkadaşı hastalanan Yusuf adında bir çocuğun arkadaşını hastaneye götürmeye çabasını konu edinmektedir.

3.1.2. Filmin Analizi

Film bir banyo sahnesi ile başlamaktadır. Daha sonra izlenen görüntünün bir bölge yatılı okulunda banyo günü olduğunun anlaşılacağı bu sahnede, ilk duyulan sesler, banyo başkanı olan öğrencinin diğer öğrencilere bağırarak emirler verişidir. Sahnenin devamında banyo yaparlarken kavga etmeye başlayan üç öğrencinin sesine nöbetçi öğretmen gelerek onlara acımasız bir ceza verir. Öğrenciler ise bu cezaya hiç itiraz etmez ve hemen uygulamaya geçerler.

Filmin açılış sahnesi ile birlikte, filmin mekânının şehirden uzak izole bir bölgede yatılı okul olduğu anlaşılmaktadır. Oldukça soğuk ve karlarla kaplı, Türkiye'nin doğusunda bir okul olduğu bilgisi de yine ilk sahnelerle birlikte izleyiciye sunulmaktadır. Yatılı okulda askeri bir düzenin hâkim olduğu, topluca yapılan banyo günü, yat saati, ışıkların kapanma saati, yemek duası edilmesi gibi unsurlardan anlaşılmaktadır.

Filmin yalnızca açılış sahnesine ve mekân özelliklerine dahi bakılarak, film süresince Weber'in otorite tiplerinden yasal otoritenin konu edinileceğini söylemek mümkündür.

Filmin mekânı bir yatılı okuldur ve askeri düzen hâkimdir. Bu durum hiyerarşik bir düzeni ve bürokrasiyi işaret etmektedir. Filmin tamamı yatılı okulun içinde bulunduğu alanda geçmektedir. Bu alan içerisinde birbirlerinden bağımsız bir okul binası, bir yatakhane, bir yemekhane, bir revir odası bulunmaktadır. Ayrıca okulun içerisinde bulunan kazan dairesi, çamaşırhane ve kantin gibi mekânlar da zaman zaman izleyiciye gösterilmektedir.

İktidar, tek bir kişinin ya da bir grubun elinde olan bir gücü ifade etmekten ziyade toplumun her kesiminde varlık gösteren bir olgudur. Weber (2005)’in ifade ettiği şekli ile insanların yaşamlarının her noktasında yer alan, toplumsal ilişkilerin özü haline gelmiş bir olgudur. Weber’in ifadesini doğrulayacak şekilde filmde de tüm kişiler arası ilişkilerde iktidar öğelerini görmek mümkündür.

Filmde tek bir otorite sahibi kişi değil buldukları konum gereği otoriteye sahip farklı kişiler yer almaktadır. Ancak hiyerarşik düzenin tepesinde konumlanmış olan okul müdürü yasal otoriteye sahip ilk kişi olarak nitelendirilebilir. Yine hiyerarşik düzende müdürün altında yer alan otorite sahipleri öğretmenlerdir. Bir sonraki basamakta ise okulun hizmetlileri yer almaktadır. En son noktayı ise öğrenciler oluşturmaktadır. Her bir kademe kendi altında yer alan kişiler üzerinde tahakküm sahibi olabilmektedir. Bu en alt kademe de yer alan öğrenciler için geçerlidir. Öğrenciler arasında başkan olarak ifade edilenler vardır. Filmin ilk sahnesinde yer alan banyo başkanı kendisini diğer öğrenciler üzerinde bir otorite sahibi olarak görmektedir. Onlara bağırarak emir verebilmektedir. Başkanlık sıfatına sahip öğrenciler dışında üst sınıflarda okuyan öğrenciler alt sınıflarda okuyan öğrenciler üzerinde otorite kurabilmekte, onlara baskı uygulayabilmektedir.

Weber’in iktidar anlayışında önemli bir yeri olan şiddet, güç sahibi kişinin kendi iradesini başkalarına dayatmak için tehdit içeren zor kullanımıdır. Kişi kendi iradesini dayatabilmesi için meşru bir egemenliğe ihtiyaç duymaktadır (Weber, 2012a). Filmde şiddete başvurarak otorite sahiplerinin iradelerini devam ettirdikleri sahnelere sıklıkla rastlanmaktadır.

Okulda sabah olduğunda çocukların uyandırılması için görevli olan Selim öğretmen yatakhanelerin olduğu koridora elinde bir sopa ile girer ve bağırma başlar. Sopyayı yatakların kenarlarına vurarak ve sürekli olarak bağırarak, uyanmazlarsa sopyayı öğrencilere vurabileceği konusunda bir izlenim vererek tehdit eder.

Bir başka sahnede okul müdürü çok soğuk ve karlı bir sabah bütün öğrencileri bahçede toplar ve onları azarlamaya başlar. Bu sırada saçının olması gerekenden uzun olduğunu fark ettiği bir öğrenciyi yanına çağırarak bütün okulun önünde öğrencinin saçlarının ortasını makine ile tıraş edip bırakır ve tüm okula tehditkâr bir ifade ile “herkes okul tıraşı olacak” diye bağırır.

Yine başka bir sahnede bu defa başka Kenan öğretmen tuvalette sigara içen öğrencileri yakalayıp önce sigaralarını tuvalete attırır sonra öğrencilerin hepsini tek tek tokatlar.

Müdür ve öğretmenlerin öğrencilere uyguladığı şiddetin yanı sıra öğrencilerin kendi aralarında kavgalarına ve küfürleşmelerine de şahit olunmaktadır. Bu sahneler Weber’in iktidar ve otorite anlayışını destekleyici niteliktedir.

Weber iktidar ve otorite kavramlarını bürokrasi ile yakın ilişkili olarak ele almaktadır. Yasal otorite bağlamında hukuk kurallarıyla çerçevesi çizilmiş yetki ve görevler, bürokrasiyi iktidarın etkin bir parçası haline getirmektedir (Weber, 2004).

Bürokrasi aslında filmin ana karakterlerinden birini oluşturmaktadır. Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu ve bunların işleyişindeki zorlukları ifade eden bürokrasi, filmin en önemli öğelerinden bir tanesidir. Filmin ilk sahnesinden itibaren yönetici pozisyonunda bulunan kişilerin ve bu kişilerce yönetilmeye çalışılan kurumun zorlu sürecine tanık olunmaktadır. Filmin açılışında yer alan banyo sahnesinin ardından diğer öğrenciler sabah uyanıp hazırlanmaya başlarken, Mehmet bir türlü uyanamaz. Çünkü bir önceki akşam soğuk suyla yıkanmak zorunda kaldığı için hasta olmuştur. Yusuf arkadaşının durumunun farkındadır ve ona yardımcı olmak ister. Ancak Yusuf’un arkadaşına yardımcı

olabilmek için okul bürokrasisini aşması gerekmektedir. Önce öğretmenlere sonra da müdüre arkadaşının hasta olduğunu ve yardıma ihtiyacını olduğunu anlatmaya çalışan Yusuf bir türlü öğretmenlerin dikkatini gerçekten çekmeyi ve durumun ciddi olduğunu aktarmayı başaramaz. Yusuf nihayetinde öğretmenlere durumu anlatmayı başarsa da bu defa hava şartları sebebiyle arkadaşı Mehmet bir türlü hastaneye götürülemez. Okula ambulans çağrılır ve beklenmeye başlanır. Bu noktadan sonra film artık Mehmet'in hastaneye götürülmesine yönelik çabalar ve bu çabalar sırasında otorite sahiplerinin kendi aralarında hesaplaşmaları ile ilerler.

Yasal otoritenin getirdiği bürokrasi, günlük sorunlara çözüm bulmak, rutin işleyişi sürdürmek ve devamlılığı sağlamak amacını taşımaktadır (Weber, 2012b). Filmde tam olarak bu durum hâkimdir. Yasal otorite sahipleri kişiler yalnızca gündelik sorunları çözmek ve rutinden ayrılmamak için çaba harcamaktadır. Kalıcı çözümler üretmek gibi amaçları yoktur.

Yasal otorite buyönleriyle ataerkilliğin rasyonelleşmiş şekli olarak nitelendirilebilmektedir. Film tamamı erkeklerden oluşan bir yapıyı izleyiciye sunmaktadır. Okul, yatılı erkek okuludur. Öğretmenlerin ve çalışanların hemen hepsi erkektir. Gündelik sorunlara getirilen geçici çözümler ile rutinin devam ettirildiği kısır bir döngü aktarılmaktadır. Aynı zamanda bu yapının gereği olarak kişilerin yaşam tarzlarına ve doğrudan hayatlarına müdahale söz konusudur.

Ataerkil yapının ve iktidar öğelerinin kişilerinin yaşamlarını nasıl şekillendirdiğinin önemli bir örneği filmin başlarında yer alan bir sahnede açıkça vurgulanmaktadır. Mehmet soğuk suyla banyo yaptığı akşam yatağında yatarken dışarıdan gelen seslerden korkarak bir türlü uyuyamaz. Karşı yatağında yatan Yusuf'u uyandırır ve korktuğunu ifade ederek bu gece onun yanında yatmak için izin ister. Ancak Yusuf "adımızı mı çıkaracaksın, geç yatağına yat" diyerek arkadaşını azarlar. Aslında arkadaşı ile aynı yatakta yatacak olmak Yusuf için bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak toplum baskısı, ataerkil yapının dayattığı hayat tarzı ile çocuk yaşta bunları düşünmek ve hem kendisini hem de arkadaşını korumak zorunda kalmaktadır.

Film süresince yasal otorite ve ataerkil yapı ile bu düzene mensup tüm kişilerin hayat tarzlarına doğrudan bir müdahale söz konusudur. Bu müdahale yalnızca Yusuf'un arkadaşının aynı yatakta uyuma talebini reddedişi gibi öğrenciler üzerinde uygulanan bir müdahale ile sınırlı değildir. Öğrenciler üzerinde uygulanan baskının örneklerinin devamını film içerisinde görmek mümkündür. Tüm öğrencilerin aynı saç tıraşını yaptırmak zorunda oluşları, sigara içmelerinin yasak oluşu, uyumak ve uyanmak için belirlenmiş saatlerin olması, banyo yapılacak günün belirli olması ve bu eylemin topluca gerçekleştirilmesi gibi. Söz konusu müdahale öğretmenler için de geçerlidir. Süregelen düzenin içinde kalabilmek, otoritelerini koruyabilmek ve iradelerini kabul ettirebilmek için öğretmenler hiç çekinmeden şiddete başvurabilmektedir. Ancak esasen bunu yapmak isteyip istemedikleri onlara sorulmamakta veya başka bir şans verilmemektedir. Müdür ile Kenan öğretmenin karşılıklı bir sahnesinde, Kenan öğretmenin gece nöbetçisi olduğu bir akşam çocukların gizlice kazan dairesinde yıkanmaya gittikleri öğrenilir. Bunun üzerine Müdür Kenan öğretmene sorumluluğunu yerine getirmediğini ifade ederken, Kenan öğretmen kendisini "ben öğretmenim çocukların başında bekçi değilim" diyerek savunur.

Filmde oldukça dikkat çekici bir başka sahne ise, Yusuf ile bir başka öğrencinin, Kenan öğretmen tarafından kantine çizgi film izlemeye gönderildiği sahnedir. Çizgi filmin izleneceği televizyon kantinde duvara asılıdır ancak demir parmaklıkların içerisine yerleştirilerek asılmıştır. Çocukların televizyon kanalını değiştirme, ses açıp kapatma şansları yoktur. Ayrıca çizgi film izlenebilmesi için belirlenmiş saatlerin olduğu, sahnede yer alan diyaloglardan anlaşılmaktadır. Yusuf ve diğer öğrencinin kantine girdiği sırada televizyonda Sevimli Hayalet Casper isimli çizgi film yayınlanmaktadır. Çizgi filmin açık olan sahnesinde Casper mahkemede yargılanan

kişi konumundadır. Yargıç Casper’ı çok arkadaş canlısı ve insanları korkutmayan bir hayalet olduğu için suçlu bulmaktadır. Filmin genel anlatısı ile oldukça örtüşen bu çizgi film sahnesinin özenle seçilmiş olduğu ve filmin anlatısını güçlendirdiği aşikârdır.

Filmin son sahnesinde okula nihayet ulaşmayı başaran ambulansa bindirilen Mehmet hastaneye götürülür. Okulda ise hayat normal akışına geri döner. Filmin kapanışı ise Yusuf’un saçlarının tam ortası bir şerit şeklinde tıraş edilmiş halde banyo yaparken görülmesi ve sonunda da kameraya bakması ile yapılır. Okulda değişen herhangi bir şey olmamış, gündelik yaşantıya dair bir sorun yasal otorite sahiplerince çözülmüş ve var olan rutine geri dönülmüştür.

3.2. Çatlak Filmi (2020)

3.2.1. Filmin Özeti

Film, göçmen işçi olarak İngiltere’de çalışan Fatih’in, arkadaşı Ayhan’dan, Türkiye’deki ailesine göndermek üzere aldığı yüklü miktarda borcu geri ödemeyişini ve Ayhan’ın Fatih’in ailesini ziyaret ederek parasını geri isteme sürecini konu edinmektedir.

3.2.2. Filmin Analizi

Kalabalık ve muhafazakâr bir ailede maddiyata dayalı ilişkileri merkezine alan bu filmde başından sonuna kadar Weber’in otorite tipleri sınıflandırmasından geleneksel otoritenin hâkimiyeti görülmektedir.

Film geleneksel olarak tabir edilebilecek Türk aile yapısının oldukça gerçekçi bir örneğini izleyiciye sunmaktadır. Filmde Anadolu’dan İstanbul’a göçmüş ancak kökleri ile bağlarını koparmak istemeyen ve bir gün köylerine dönebilecekleri ihtimali ile yaşayan çok çocuklu bir ailenin gündelik yaşantısından bir kesit anlatılmaktadır.

Filmin açılış sahnesinde ana karakter Fatih, Londra’dan kısa bir süreliğine İstanbul’a gelmiş olan arkadaşı Ayhan ve Ayhan’ın ağabeyi Cengiz’i kendi evlerine götürür. Filmin ilerleyen sahnelerinde anlaşılacağı üzere bütün aile Ayhan ve Cengiz’in neden geldiklerini bilmektedir. Başta Fatih olmak üzere herkes onların varlığından rahatsızlık duymaktadır. Uzun bir giriş muhabbetinden sonra Ayhan sonunda konuya girer ve Fatih’in ondan aldığı borç parayı geri ödemelerini ister. Ayhan’dan biraz süre isteyip ödeyeceklerini söyleyip gönderirler. Film bu noktadan sonra borç konusunu merkezine alarak aile arasında yaşananlara odaklanmaktadır.

Geleneksel otorite, temelini zaman içerisinde toplum tarafından kutsiyet atfedilerek meşruiyetini kazanmış iktidar ögesinden alan otorite tipidir (Weber, 2012a). Geleneklere, törelere göre işleyişini sürdürmektedir. Filmde yer alan iktidar sahibi kişi evin babası Muhittin’dir. Geleneksel otoritenin temsilcisi Muhittin hukuki bir zemini olmayan mutlak bir otoriteye sahiptir. Sahip olduğu otoritesini ailesinin tüm üyelerinin üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktadır. İradesini devam ettirebilmek için geleneksel aile yapısının gerekliliklerini ve dini unsurları sıklıkla öne sürmektedir.

Muhittin kendi elleriyle bir apartman inşa etmiştir. Bu apartmanın giriş katında büyük oğlu ve gelini oturmaktadır. Aynı zamanda giriş katta yer alan bir de dükkân vardır. Burayı büyük oğlunun eşi Hacer bakkal dükkânı olarak işletmektedir. Birinci katta Fatih’in dairesi bulunmaktadır. Fatih ve yeni evlendiği eşi Şeyma burada yaşamaktadır. Bir üst katta ise Muhittin’in kendi evi vardır. Muhittin, eşi ve yaşlı annesi bu evde yaşamaktadır. En üst kata ise ailenin en küçük oğlu için bir ev inşa edilecektir. Muhittin eline para geçtikçe, yavaş yavaş evin yapımı ile ilgilendiğini söyler. Muhittin’in aynı apartmanda yaşadığı üç oğlunun yanı sıra

iki tane de kız çocuğu vardır. Ancak kız çocukları için yapılmış bir ev söz konusu değildir. Kızları evli ve başka yerlerde yaşamaktadır. Muhittin kendine tabi olan bireylere yaşanacak bir yer temin etmeyi başarmıştır. Geleneksel otorite tipinde toplumsal aktörler, geleneklere, içlerinde yaşadıkları toplumda rahat edebilmek adına bağlılık göstermektedirler (Weber, 2012a). Muhittin'in çocukları da rahat hayatlarını devam ettirebilmek adına bu bağlılığı sürdürmektedirler.

Geleneksel otoritenin varlığı, tek tek bireyler üzerinde psikolojik baskı oluşturarak toplumsal düzenin pek fazla değişime uğramadan sürmesini sağlamaktadır. Filmde Muhittin diğer tüm karakterler üzerinde psikolojik baskı uygulamaktadır. Yalnızca kendi ailesine değil, borç verdiği parayı geri istemeye gelen Ayhan ve abisi dahi bu baskıdan payına düşeni alır.

Ayhan ve Cengiz, Muhittin'in evine geldiklerinde Muhittin onların konuşmasına bir türlü müsaade etmez. Fatih'ten sürekli bir şeyler yapmasını ister, Fatih'in de konuşmasına müsaade etmeden onun yerine konuşur, sorulara cevap verir. Şeyma'dan çay, kek servisi yapmasını ister. Kendi sağlığından, maddi durumlarının kötülüğünden bahseder. Bu süreçte araya girip konuyu açmaya çalışan Ayhan ve Cengiz'i ise hiç konuşmamakla suçlar.

Muhittin'in otoritesinin verdiği güçle kurduğu baskılara en güzel örneklerden bir tanesi Fatih'i Londra'da yaşarken zorla Türkiye'ye getirtip evlendirmesidir. Ayhan ve Cengiz'in evlerine geldiği sahnede Muhittin Fatih'in Londra'dan dönüşünü bu şekilde ifade eder. Bir diğer örnek ise aynı sahnenin devamında yaşanır. Muhittin, Fatih ve Şeyma için yeni evlilere layık bir ev inşa ettiğini anlatır. Ayhan bunun üzerine Fatih'e evin içini nasıl dekore ettiğini sorar. Çünkü Ayhan'ın anlattığı üzere Londra'da iken Fatih ev dekorasyonuna çok meraklıdır ve hep Amerikan mutfaklı bir evi olsun ister. Muhittin Ayhan'ın anlattıklarına cevaben "Öyle şey mi olur? Salonla mutfak bir olmaz." diye çıkışır. Fatih ise babasının lafının üzerine laf söylemez ve şu anda oturmakta oldukları evin yapısının Amerikan mutfak inşa etmeye zaten uygun olmadığını ve onun geçici bir heves olduğunu ifade eder. Ancak filmin ilerleyen sahnelerinin birinde Fatih evindeki mutfaka bir kanep ve televizyon koymuş, adeta salon ve mutfakı birleştirmiştir. Baskıcı otorite figürü karşısında en basit isteğin dahi dile getirilemediği bir ortamda kişiler kendilerini var etmeye çalışmaktadır. Bunun sebeplerinden bir tanesi otoritenin iradesine karşı gelmeyecek kurulu düzeni devam ettirme ve rahatlarını koruma çabasıdır.

Bir diğeri ise Weber (2012a)'in otorite kuramında geleneksel otoritenin bir efendilik durumu barındırıyor oluşudur. Krallık, soyluluk, mülk sahipliği gibi özellikleri ile otoriteyi elde etmiş olan kişilerin otoritesini uyguladığı toplumlar bu kişilere efendileri gözüyle bakmaktadır. Efendilerine olan bağlılıkları onlara olan inançları ile desteklenmektedir. Muhittin de çocuklarına evlerini yapmış, dükkânı olan, minibüsleri olan, köyde tarlası olan kişi, yani mülk sahibidir. Tüm bu varlıkları onu ailesinin diğer üyeleri nezdinde efendi konumunda tutmaktadır. Film karakterlerinin muhafazakâr bir ailenin içinde yetişmiş olduklarını Muhittin'in sürekli Allah'a şükredişi, annenin evde misafirler varken namaz kılmaya gidişi, büyük ağabey Cafer'in karısının yalan söylemediğini ispat etmek için Kur'an'a el basmasını istemesi gibi unsurlardan anlaşılmaktadır. Bu yapının kendisi de ailenin reisi, otorite sahibi, baba figürünü diğer kişiler için efendi konumunda tutan özelliklerdendir.

Yasal bir zemini olmayan bu otorite tipinde ataerkillik en önemli egemenlik niteliklerindedir. Geleneksel otoritede yazılı olmayan normlar, ataerkilliği temsil eden efendileri ve onların emirlerini kutsallaştırmaktadır (Weber, 2012a). Filmde yer alan ve ataerkil anlatıyı besleyen diğer bir unsur ise kadınların konumudur. Filmin hemen her sahnesinde kadınlar muhakkak bir iş yaparken ya da hizmet ederken görülmektedir. Şeyma eve gelen

misafirlere sürekli ikramlar hazırlamakta, çaylarını tazelemektedir. Evin babaannesinin bakımı ile ilgilenmektedir. Mangal sofrasında bir araya gelen ailede erkekler masaya otururken kadınlar koltuklarda yemeklerini yerler. Yine aynı akşam erkekler bir masa etrafında oturup muhabbet ederken veya balkona çıkıp keyif yaparken kadınlar mutfakta bulaşık yıkamaktadır. Yine erkekler muhabbet ederken kadınlar çocukları ile ilgilenmekte onların bakımını yapmaktadır. Bu ataerki düzenin devam ettirilmesi noktasında kadınların rolü de bulunmaktadır. Mangal akşamında erkeklerin masada oturup yemesini ancak kadınların koltuklarda bir yandan çocukları ile ilgilenirken yemek yemeye çalışmalarını evin annesi o şekilde organize etmektedir. Tüm işleri halleden kadınlar da yine hallerinden memnun görünmekte ve hiçbir şikâyet duyulmamaktadır.

Geleneksel otorite tipinde para tekelleşmiştir. Otoriteye sahip kişi veya kişiler tüm parayı tekellerinde tutmaktadırlar (Weber, 2012b). Filmde para ve mülklerin tamamı Muhittin'in tekelinde yer almaktadır. Evlerin, minibüslerin, dükkânın, arsanın sahibi Muhittin'dir. Ancak oğulları arasında bunların kullanımını paylaşmıştır. Ayhan'dan alınan borç para ile ailenin gelirine katkı olması amacıyla iki tane minibüs satın alınmıştır. Borç para konusu üzerinden ilerleyen filmin anlatısında borcun nasıl ödeneceği konusunda karar merci Muhittin'in kendisidir. Ancak kendisinde borcun tamamını ödeyecek para olmadığı için tüm çocuklarını Ayhan'ın parasını istemeye geldiği gün evinde mangal akşamında toplar ve konuyu gündeme getirir. Ancak bu gündeme getiriş boşunadır çünkü aslında nasıl ödeneceğine karar vermiştir. Çocuklarından gelecek olan tüm önerileri reddedecek savunmalarını da hazırlamıştır.

Filmde Weber'in iktidar ve otorite anlayışında önemli bir rolü olan şiddet unsuru da var olan öğelerden bir tanesidir. Şiddeti, otorite sahibi kişinin kendi iradesini başkalarına dayatmak için tehdit içeren zor kullanımı olarak tanımlayan Weber'in sözünü ettiği şekli ile şiddete, büyük ağabey Cafer ile en küçük erkek kardeş Turan arasında geçen sahnede rastlanmaktadır. Turan, Cafer'in babasına saygısızlık ettiğini düşünerek ağabeyine bağırıp üzerine yürür. Bunun üzerine Cafer de kendini tutamaz ve kardeşine vurur. Filmde yer alan en bariz şiddet örneği bu sahnede yer almaktadır. Ancak fiziksel şiddetin yanı sıra Muhittin tarafından tüm aile üyeleri üzerinde kurulan baskıyı da psikolojik şiddet olarak adlandırmak mümkündür.

Filmin son sahnesi, film süresince tartışma konusu olan hatta aile içerisinde kavga çıkmasına sebep olan hiçbir sorunun çözülemediği bir sahnedir. Cafer ile Harun'un kavgasından sonra tüm aile bireyleri tek tek kendi evlerine dağılırlar. En son kamera sabit bir açıda tüm olayların geçtiği mekân olan salonu ve salondaki boş koltukları ekrana getirir ve film biter. İktidar sahibi, otorite figürü kişi hiçbir soruna çözüm yaratmadan, büyük aile buluşmasının kötü bitmesine rağmen otoritesi sarsılmadan hayatına devam edecek ve bugüne kadar uyguladığı baskıyı sürdürecektir. Geleneksel otoritesi ile sürdürdüğü ataerki düzende, efendilerine bağlılıkları ile rahatlarını koruyan aile üyeleri de babalarının iradesini sorgulamadan hayatlarına devam edeceklerdir.

4. Sonuç ve Öneriler

Sinema aracılığı ile anlam yaratmak ve söylem üretmek mümkündür. Sinema bir temsil sistemidir ve temsilleri imgeler aracılığı ile yaratmaktadır. İktidar kavramı ise, toplumu oluşturan kişilerin eylemleri ve birbirleriyle olan ilişkileri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin çözümlenmesi ile diğer bir ifadeyle toplumsal olanın çözümlenmesi ile var olan iktidar ilişkilerinin ortaya konulması mümkün olmaktadır. Elbette sinema filmleri içerisinde üretildiği, ait olduğu toplumdan izler taşımaktadır. Sinema filmleri aracılığı ile üretilen iktidar söylemleri toplumsal olanı temsil ederken aynı zamanda bu söylemleri ve anlamları yeniden üretmekte ve inşa etmektedir. Bu sebeple sinemanın temsil gücü ile topluma dair yaratılan anlamlar ve

üretilen söylemlerin anlaşılması için toplumsal olguların filmlerde nasıl temsil edildiğinin tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır (Kolker, 2008).

Çalışma kapsamında ele alınan iktidar ve otorite kavramları, toplumsal olguların en eskisi olarak nitelendirilebilecek unsurlardır. İktidar kavramı, insanların önce doğaya karşı verdiği savaş, ardından birbirleri ile kurdukları ilişkiler aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Otorite ise bu iktidarın bireylere kabul ettirilebilmesi noktasında kilit bir unsurdur. İktidar bir olasılığı ifade eder ve bu olasılığın gerçekleşebilmesi için meşruluğu kabul edilmiş bir egemenliğe, yani otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. İktidar ve otorite kavramlarının, iktidar ilişkilerinin, Yakın Dönem Türk Sinemasında kendisine nasıl bir yer bulduğu, nasıl temsil edildiği sorunsalından yola çıkan bu çalışmada, Max Weber'in otorite tiplerinden hareket edilmiştir. Weber'in toplumsal eylemlerin niteliklerini ortaya koymak amacıyla geliştirdiği otorite tipleri geleneksel otorite, yasal otorite ve karizmatik otorite olmak üzere üç tanedir (Weber, 2012a). Söz konusu otorite tipleri kapsamında çalışmaya konu olan filmler sistematik bir içerik analizine tabi tutulmuştur.

Çalışma kapsamında ele alınan ilk film Ferit Karahan'ın Okul Tıraşı (2021) filmidir. Film başından sonuna kadar Weber'in otorite tiplerinden yasal otoritenin hâkimiyetini sürdürdüğü bir film olarak izleyiciye sunulmaktadır. Film içerisinde iktidara, hiyerarşik bir düzen içerisinde kişiler arası ilişkilerin tümünde ve her aşamasında rastlanmaktadır. Filmin içerdiği şiddet sahneleri, tüm karakterlerin hayat tarzlarına yapılan doğrudan müdahaleler, bürokrasinin bir karaktermişçesine filmin içine yerleştirilişi ve filmin geçtiği mekân iktidar anlatısını desteklemekte ve tekrar tekrar yeniden üretmektedir.

Ele alınan ikinci film olan Fikret Reyhan'ın Çatlak (2020) filmi ise otorite tiplerinden geleneksel otoriteyi seyirciye sunmaktadır. Kalabalık ve muhafazakâr bir ailenin reisi olan baba karakterinin tüm aile bireyleri üzerinde uyguladığı baskı, yer yer var olan şiddet öğeleri, ataerkil düzenin hiç sorgulanmadan ve itiraza yer bırakmayacak şekilde sürdürülüşü, ekonomik ilişkilerin yarattığı problemler ve filmin geçtiği mekân iktidar anlatısını ve otorite tipinin meşruiyetini desteklemektedir.

Filmler birlikte incelendiğinde yapılabilecek ilk çıkarım, filmlerin anlatıları doğrudan otorite tiplerini ele almaktadır. Konuları ve hikâyeleri itibarıyla iki film de iktidara sahip olan kişilere yönelik iradelerini kabul ettirme süreçlerini, yaptıkları baskıları, otoritelerini kullanma şekillerini ve bunun meşruluğundan şüphe duyulmayışını anlatmaktadır. Filmlerde hali hazırda kurulu olan bir düzenin içerisinde devam etmekte olan gündelik hayatın içine dalınarak, iktidar sahiplerinin kurdukları tahakkümü, otoritelerinin meşruluğundan aldıkları güçle toplulukları nasıl şekillendirdikleri seyirciye sunulmaktadır.

Filmlerde yer alan karakterler üzerinden ilerleyen analiz, karakterlerin tümünün iktidar unsuru karşısında kendi isteklerinin dışında şekil aldıklarını ortaya koymaktadır. Okul Tıraşı filminde tüm öğrenciler ve hatta öğretmenler yasal otoritenin gereklilikleri ve otorite sahibinin koyduğu kurallar çerçevesinde hayatlarını sürdürmekte, hatta istemeseler dahi kişilik özelliklerini farklı yansıtabilmektedirler. Çatlak filminde ise babalarının otoritesi altında ezilmekte olan tüm çocuklar hem efendilerine yani geleneksel otoriteye saygılarından hem de kurulu düzenlerinin ve rahatlarının bozulmasından çekindikleri için yaşantılarını babalarının istediği şekilde düzenlemektedirler.

Filmlerin ikisi de tek mekânda geçmektedir. Okul Tıraşı filmi yatılı bir bölge okulunda geçer ve okulun dışı seyirciye hiç gösterilmez. Çatlak filmi ise ilk sahnesi dışında Muhittin'in ailesi için inşa ettiği apartmanda geçmektedir. Bu mekânlar filmlerde iktidar gücünü elinde

bulunduran otorite sahiplerinin iradelerini sürdürebildikleri mekânlardır. Ancak bu mekânlardan dışarı çıkıldığında kişilerin otoritelerinin sarsılma ihtimalleri doğmaktadır. Okul Tıraşı filminde müdür okula ambulans çağırmak için uğraşırken milli eğitim bakanlığından kendisinden üst mevkide kişilerle görüşürken otoritesinin sarsıldığı, sahnede geçen diyaloglar aracılığıyla anlaşılmaktadır. Çatlak filminde ise baba yalnızca kendi mülkleri etrafında görüntülenmektedir. Otoritesini kurmuş olduğu mekânın dışına çıkmamaktadır. Babanın otoritesi evine dışarıdan gelen kişilerin isteklerince kırılma ibareleri gösterse de gelenekleri öne sürerek bunun önüne geçebilmiştir. Bu sebeplerle filmlerin mekânsal özelliklerinin iktidar anlatısını büyük ölçüde desteklediği çıkarımını yapmak mümkündür.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara genel olarak bakıldığında filmlerde yer alan otorite tiplerinin herhangi bir durumda olumlu olarak yansıtılmadığı görülmektedir. İktidar anlatısının her seferinde yeniden üretildiği filmlerde karakterler otorite sahiplerinin iradeleri karşısında kendi istekleri dışında şekillenmektedir. Bu şekillenmeden otorite sahipleri dışında hoşnut olan karakterler bulunmamaktadır. Ek olarak filmlerin mekânsal özellikleri kurulan iktidar anlatılarını desteklemekte ve otorite sahiplerinin iradelerini kabul ettirmeleri noktasında en büyük dayanaklarından bir tanesi konumundadır.

İktidar unsurları ve otorite tipleri konularının Yakın Dönem Türk Sinemasında nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada filmlerinin anlatılarının tek bir otorite tipine yer verdiğini ve bunları ataerkillik, mekânsal özellikler, şiddet unsurları ve baskıcı tavırlar ile meşrulaştırdıklarını söylemek mümkündür.

Bu çalışma Okul Tıraşı (2021) ve Çatlak (2020) filmleri ile sınırlıdır. İleride yapılacak olan çalışmalarda, Fikret Reyhan ve Ferit Karahan'ın diğer filmlerinin de analizlere dâhil edilmesi ve bir bütün olarak ele alınması günümüz sinemasının anlamlandırılması noktasında alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca bahsi geçen yönetmenlerin çağdaşı diğer yönetmenlerin filmlerinin de karşılaştırmalı olarak ele alınması Türk sinema tarihi literatürüne katkı sunacaktır. Aynı zamanda çalışma Max Weber'in otorite tipolojilerinden hareket edilerek yürütülmüştür. İleride yapılacak olan çalışmalarda Max Weber'in otorite tipolojilerine yöneltilen eleştirilerden yola çıkılarak da kuramsal bir temel oluşturulması mümkündür.

Kaynakça

- Akal, C. B. (1998). *İktidarın üç yüzü*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Arendt, H. (2012). *Geçmiş ve gelecek arasında*. (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (2013). *Aristotle's politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Atam, Z. (2011). *Yakın plan yeni Türkiye sineması*. İstanbul: Cadde.
- Aydın, D. (2021). *Türk sinemasında otoritenin temsili: umutsuzlar, dila hanım ve kibar feyzo filmlerinin weber'in otorite tipolojisi bağlamında incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, H. (2014). Siyaset teorisinde otorite kavramı. *Journal of Turkish Studies*, 9(3), 247-255. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6552>
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beetham, D. (1991). Max Weber and the legitimacy of the modern state. *Analyse & Kritik*, 13(1), 34-45. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1515/auk-1991-0102>
- Berger, A. A. (1998). *Media research techniques*. London: SAGE Publications.
- Bobbio, N. (1990). *Democracy and dictatorship: the nature and limits of state power*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and class conflict in industrial society*. Stanford: Stanford University Press.
- Doğramacı, K. (Yapımcı) ve Karahan, F. (Yönetmen). (2021). Okul Tıraşı [Film]. Türkiye: Asteros Film.
- Duverger, M. (1975). *Siyaset sosyolojisi*. (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Esgin, A. (2013). Otoritenin sosyolojisi: otoriteye itaatin ya da otorite bağımlılığının sosyolojik anlamları. *Sosyologca*, 3(5), 90-112. Erişim adresi: <https://sosyologca.org/files/sosyologca/5-10.pdf>
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü: seçme yazılar 4*. (3. baskı). (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar: seçme yazılar 2*. (4. baskı). (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Gençalp, H. (2011). *Egemen ideolojinin yerleştirilmesinin bir aracı olarak sinema: çocuk yıldız filmlerinde egemen ideolojinin işleyişi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gouldner, A. W. (1972). The coming crisis of western sociology. *Science and Society*, 36(1).
- Hall, S. (2017). Temsil işi. (Çev. İ. Dünder). S.Hall (Ed.), *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* içinde (s. 21-98).
- Hardin, R. (2007). *Compliance, consent and legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- İnanlı, F. (2022). *Emin alper filmlerinde iktidar ve öteki kavramının sosyolojik çözümlemesi: foucaultcu bir bakış*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaismailoğlu, F. Ö. (2006). *Sosyal teoride iktidar tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolker, R. (2008). Kültürel pratik olarak sinema. B. Bakır, Y. Ünal ve S. Saliji (Ed.), *Sinema, ideoloji, politika: Sinemasal yazılar-1* içinde. Ankara: Orient Yayıncılık.
- Kojève, A. (2014). The notion of authority: (a brief presentation). London: Verso Books.
- Kutlu, T. (2021). *2000 sonrası türkiye sinemasında iktidar ilişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lüleci, Y. (2013). *İktidar ve sanat (1923-1950)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marin, L. (2013). *İmgenin iktidarlari*. (Çev. M. Cedden). Ankara: Dost Kitapevi.

- Marx, K. (1979). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*. (4. baskı). (Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- Mencütekin, M. (2010). Sinema dili, film retoriği ve imgelenen anlama ulaşma. *Öneri Dergisi*, 9(34), 259-266. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/165747>
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: an experimental view*. New York: Harper and Row.
- Ok, A. Ş. (2017). Max weber’de otorite ve meşruiyet tipolojisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 42-54. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/996942>
- Özön, N. (2013). *Türk sineması tarihi:1896-1960*. (4.baskı). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Poggi, G. (2009). *Modern devletin gelişimi*. (Çev. Ş. Kut, B. Toprak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poulantzas, N. (2014). *Siyasal iktidar ve toplumsal sınıflar*. (Çev. Ş. Ünsaldı). Ankara: Epos Yayınları.
- Reyhan, N. (Yapımcı) ve Reyhan, F. (Yönetmen). (2020). Çatlak [Film]. Türkiye: Fnr Film.
- Russell, B. (2004). *İktidar*. (Çev. G. Zeybek). İzmir: İlya Yayınevi.
- Sennett, R. (1992). *Otorite*. (2. baskı). (Çev. K. Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Teksoy, R. (2007). *Rekin teksoy’un türk sineması*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Velioglu Metin, Ö. (2019). Gerçek ve gerçekdışının sınırlarında: auteur eleştiri çerçevesinde Tolga Karacelik sineması. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* (5), 4-45. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/845234>
- Yalçın, A. (2024). Yeni türk sineması’nda politiklik: yusuf’un ‘son-bahar’ı. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (12), 98-113.
- Yarımbaş, M. (2021). *Bilim kurgu sinemasında iktidar ve teknoloji ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Warren, M. E. (1995). The self in discursive democracy. S. K. White (Ed.), *The Cambridge Companion to Habermas* içinde (s.167–200). New York: Cambridge University Press.
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji yazıları*. (6. baskı). (Çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Bürokrasi ve otorite*. (Çev. H. B. Akın). Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve toplum (cilt-1)*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve toplum (cilt-2)*. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2012c). *Sosyolojinin temel kavramları*. (3. baskı). (Çev. M. Beyaztaş). İstanbul: Yarın Yayınları.

Divriği (Sivas) İlçesi ile Yakın Çevresinin İklimsel Özellikleri ve Trend Analizi

Climatic Characteristics and Trend Analysis of Divriği (Sivas) District and Its Near Environment

Fatih KARTAL¹

Öz

Geçmişten günümüze kadar insanoğlu bulunduğu alandaki yaşamsal faaliyetlerini doğal unsurlara bağlı olarak sürdürmektedir. Bu doğal unsurlardan biriside fiziki coğrafyanın konusunu oluşturan iklim özellikleridir. Çalışma, bu bağlamda Divriği ilçesinin iklim parametrelerini uzun periyotlarda açıklamak ve sıcaklık ile yağış trendlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada MGM (Meteoroloji Genel Müdürlüğü)'den alınan Divriği (1960-2022) ve çevresinin iklim verilerinden yararlanılmıştır. Saha haritalarının hazırlanmasında Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'nde kullanılan ArcGIS 10.4.1 programından faydalanılmış olup tablo ve şekiller Microsoft Word ve Excel aracılığıyla oluşturulmuştur. Çalışmanın trend analizi için Mann-Kendall ve Spearman's Rho testi gibi iki önemli trend yöntemi kullanılmıştır. Divriği'nin iklim tipi Erinç yöntemine göre; yaz mevsiminde kuraklığı fazla olan yarı nemli iklim iken Thornthwaite göre yarı kurak-nemli, orta sıcaklıkta (Mezotermal) bir iklimdir. Sonuç olarak trend analizleri küresel iklim değişimleri açısından Divriği ilçesinde de uzun vadede sıcaklık artışlarını ve yağış azalmalarını işaret etmektedir. Bu veriler doğrultusunda sahada yapılacak olan doğru planlamalar hem yöre ve ülke ekonomisine katkı sağlayacağı hem de ekolojik anlamda iklimle ilgili çevre sorunlarını azaltacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Elemanları, Sivas İli, Divriği İlçesi, Trend Analizi.

Abstract

From the past to the present, human beings continue their vital activities in the area where they live depending on natural elements. One of these natural elements is the climatic features that constitute the subject of physical geography. In this context, the study was conducted to explain the climatic parameters of Divriği district in long periods and to reveal the temperature and precipitation trends. In the study, climate data of Divriği (1960-2022) and its surroundings obtained from MGM (General Directorate of Meteorology) were utilized. ArcGIS 10.4.1 program used in Geographic Information Systems (GIS) was used in the preparation of field maps and tables and figures were created using Microsoft Word and Excel. Two important trend methods such as Mann-Kendall and Spearman's Rho test were used for trend analysis of the study. According to the Erinç method, Divriği's climate type is a semi-humid climate with high aridity in the summer season, while according to Thornthwaite, it is a semi-arid-humid, medium-temperature (mesothermal) climate. As a result, trend analyses indicate long-term temperature increases and precipitation decreases in Divriği in terms of global climate changes. In line with these data, it is thought that the correct planning to be made in the field will both contribute to the local and national economy and reduce climate-related environmental problems in ecological terms.

Keywords: Climate Elements, Sivas Province, Divriği District, Trend Analysis.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, fatihkartal@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9266-5007>, <https://ror.org/04f81fm77>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 04.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.12.2024

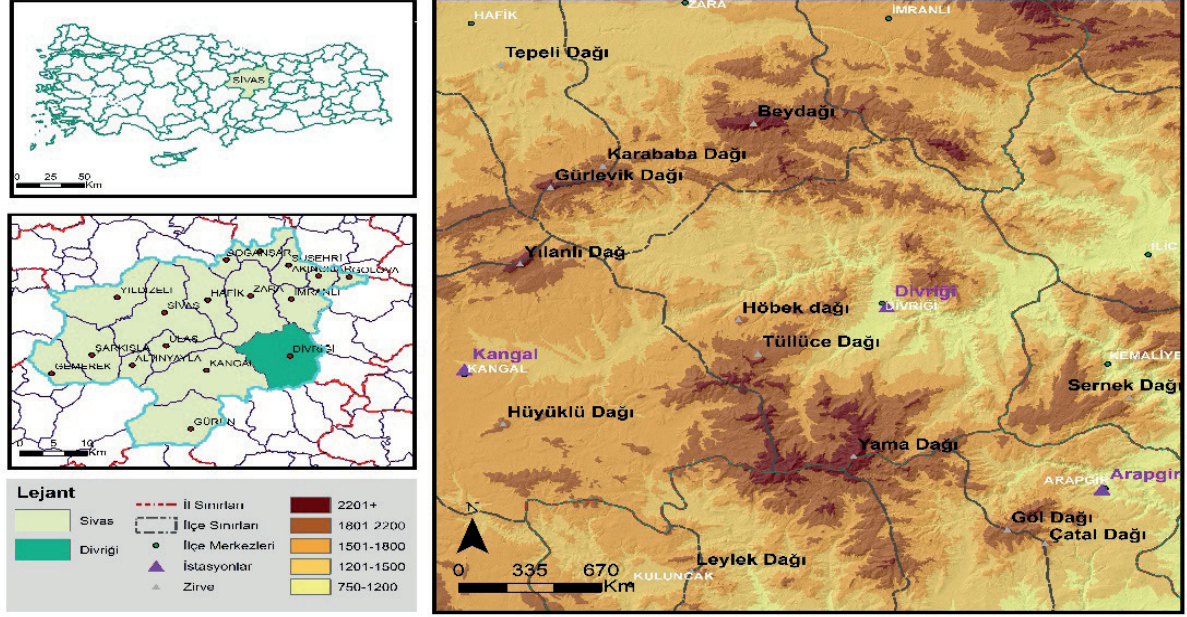
Atıf İçin/For Cite: Kartal F., "Divriği (Sivas) İlçesi ile Yakın Çevresinin İklimsel Özellikleri ve Trend Analizi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):148-168

<https://doi.org/10.17755/esosder.1510387>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

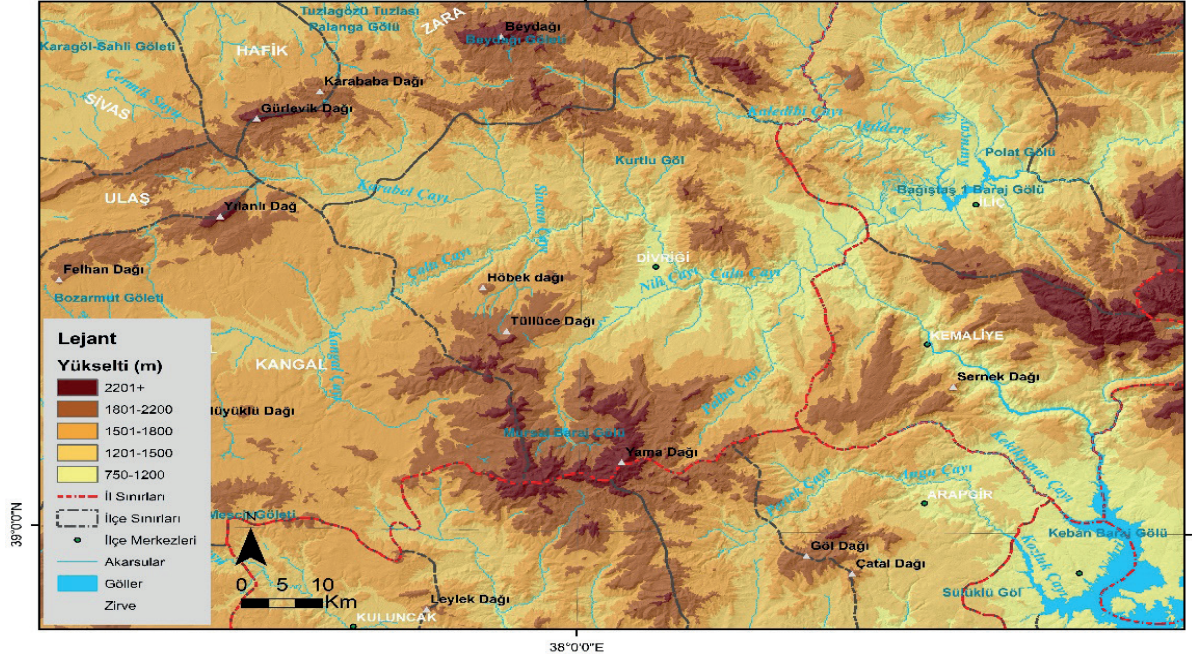
İklim, dünyanın belli bir alanında uzun yıllar gözlemlenen atmosferik özelliklerin yanında ekstrem değerlerin ve değişimlerin zamansal dağılımlarını kapsayan bir hava olayı olarak tanımlanmaktadır (Türkeş 2010). Uzun yıllarda elde edilen gözlemler ise sürekli değişim gösteren 300-500 yıllık bir iklim periyodunu kapsamakta olup doğal ve beşeri hayat üzerinde önemli etkiye sahiptir (Yalçın vd., 2005). İklim, bir alanda insanların yaşamları boyunca doğal, beşeri ve ekonomik çevrelerini etkileyen en önemli unsurlardan biridir. İklim koşulları bir lokasyonun başta nüfus özellikleri ve yerleşme tipleri olmak üzere tarım ürünleri, hayvan türleri, arazi kullanımı, ulaşım, hidrografi ve bitki örtüsü gibi doğal, beşeri ve ekonomik bütün özellikleri etkilemektedir. Yine iklim kısa ve uzun vadede yapılacak olan bütün planlamalarda önemli bir ölçüttür (Ackerman & Knox, 2015). Herhangi bir yerin iklimsel özelliklerin anlayabilmek ve analiz edebilmek ise iklim parametrelerini oluşturan sıcaklık, yağış, basınç, rüzgâr, nemlilik vb. gibi birçok özelliği iyi yorumlayabilmekten geçmektedir. İklim çalışmaları açısından bu parametreler sayesinde elde edilen meteorolojik veriler ulusal ve uluslararası platformlarda iklim ve iklim değişikliklerini yorumlamada önemli katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla çalışma Divriği ilçesinin iklim parametrelerini tespit ederek yöre ve bölge ekonomisine uygun ileriye yönelik planlamalar yapılması açısından önem taşımaktadır. Divriği ikliminin açıklanması yönünde benzer parametrelerin yorum ve analizlerini farklı zaman ve mekân boyutunda açıklamak maksadıyla birçok bilim insanı alan yazına katkıda bulunmuştur. Bunlardan bazıları; Ahrens, 1994; Erinç, 1996; Tayanç vd., 1997; Erol, 1999; Olivere & Hidore, 2002; Türkeş vd., 2002; Garipağaoğlu, 2003; Yalçın vd., 2005; Demir vd., 2008; Atalay, 2010; Atalay & Mortan, 2017; Erlat, 2013; Bilewu, 2015; Dabanlı, 2017; Sunkar, 2006; Polat & Sunkar, 2017; Coşkun, 2019; Coşkun, 2020, Coşkun, 2020a, 2020b, 2020c, 2020d, 2020e, 2020f, 2020g, 2020h; Toprak & Sunkar, 2022; Kartal, 2022; Kartal, 2024 şeklindedir. Araştırmanın konusunu; Divriği ilçesinin (1960-2022) iklim özelliklerinin incelenmesi ve trend analizi oluşturmaktadır. Çalışma sahası Sivas iline bağlı olup hem İç Anadolu hem de Doğu Anadolu Bölge sınırı içerisinde yer almaktadır. Çevresiyle en önemli sınırını ise Yukarı Fırat Havzası'nın bir kolu olan Çaltı Çayı çizmektedir (Akbulut, 2004). Divriği kuzey-güney yönlü uzanan derin vadilerle doğu-batı doğrultusunda uzanan dağ sistemleri arasında uzanmaktadır. Divriği İlçesi kuzeyde; Zara ve İmranlı, güneyde; Arguvan, Arapgir ve Hekimhan, doğuda; İliç ve Kemaliye batıda ise Kangal ilçesiyle çevrilidir (Şekil 1).

Şekil 1: Divriği İlçesinin Lokasyon Haritası

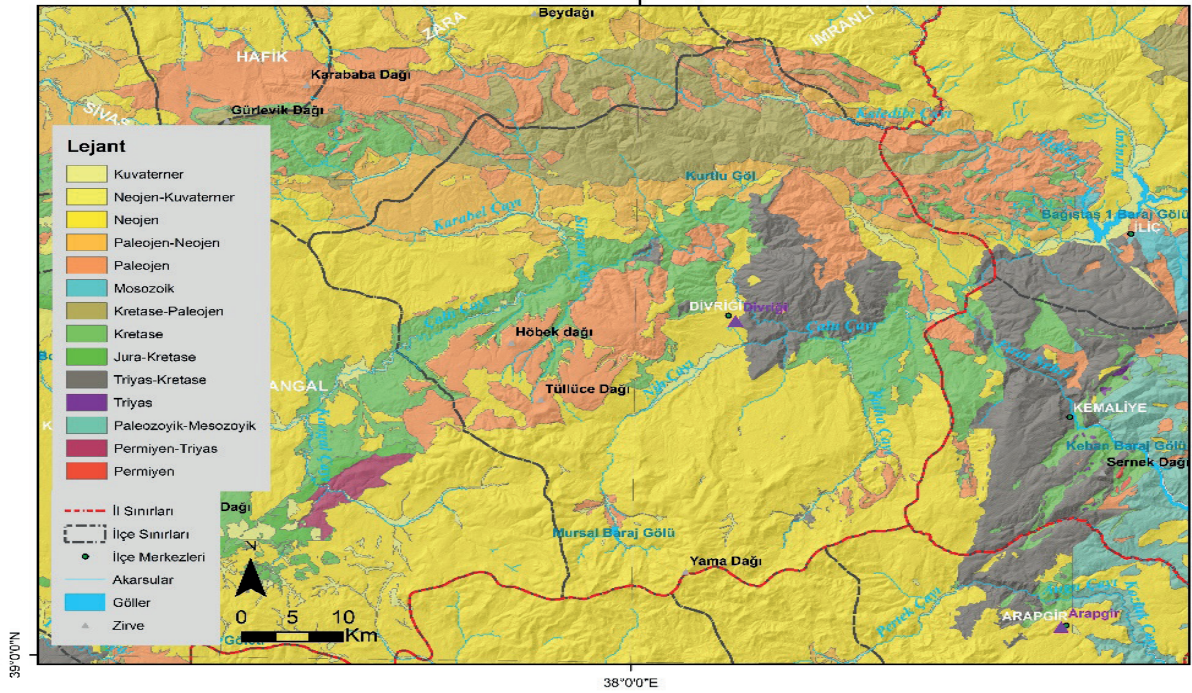
İlçe merkezinin denizden yüksekliği 1225 metre olan ilçenin yüzölçümü 2781,56 km²'dir. Coğrafi konum açısından ilçe 39° 37' kuzey enlemi ile 38° 11' doğu boylamı koordinatları arasında yer almaktadır. Aynı zamanda Divriği ilçesi bulunduğu özel konum itibariyle de ekonomik, sosyal, tarihi ve doğal güzellikler açısından büyük öneme sahiptir.

Çalışma sahasının yüzey şekilleri incelendiğinde sahanın güney ve kuzeyi yüksek dağlık alanlarla çevrilidir. Bu dağların ortalama yükseltisi 100-2750m arasında değişmektedir. Yöredeki dağların uzanırları daha çok batı-doğu doğrultusunda olup güneybatı-kuzeydoğu ve kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmaktadır. Başlıca dağlar kuzeyde; Beydağları (2802 m), Çengellidağı (2596 m), Bozbel Dağları (2208 m), kuzeybatıda; Dumluca Dağları (1646 m), doğuda; Iğınbat Dağı (2336 m), güneyde; Tecer (2325 m), Gürleyik (2676 m), Delidağ (2350 m), Beydağ (2792 m), Ulu Tepe (2432m) ve Çıralıkdağ (2581 m) güneydoğusunda; Geyikli Dağları (2147 m), Akdağ (2141 m), Sarıçiçek (2134 m) ve Gök Dağları (1910 m)'dir. Sahanın alçak kesimleri Çaltı Çayı Vadisi (900 m) ve Palanga Ovası (1050 m) civarındaki düzlük alanlardan meydana gelmektedir. Saha engebeli ve dağlık olmasından dolayı yörenin en önemli tarım ve yerleşim alanlarını da bu düzlük kesimler oluşturmaktadır. Hidrografik açıdan değerlendirildiğinde; ilçenin en önemli akarsuyunu Kangal ilçesi Karagöl Dağları'ndan çıkan Çaltı Çayı oluşturmaktadır. 180 km uzunluğuna sahip olan akarsu ilçe sınırlarını çok fazla dolaşmadan Kemaliye ilçesi topraklarında Karasuyla birleşip Fırat'ı meydana getirerek Keban Barajına dökülmektedir. Çaltı Çayını ise Uzunbağ Deresi, Hekme Çayı, Yukarıkuşlu Deresi, Sincan ve Hamu Dereleri ile Nih Çayı ve Palha Çayları beslemektedir (Şekil 2).

Şekil 2: Divriği İlçesi ve Çevresinin Fiziki Haritası

Divriği ilçesi jeolojik yapısı itibariyle Paleozoik dönemden Kuaternere kadar çeşitli formasyonlardan oluşmaktadır (Şekil 3). MTA (Maden Tetkik ve Arama) ve Sunkar vd., (2008)'nin yapmış olduğu araştırmaya göre; Divriği'nin Kuzeybatısında; Paleozoik döneme ait mermer, kuvarsit, mikaşist ve fillat, Kuzeyinde; Tecer Dağlarıyla arasında kalan kısımda Mesozoik döneme ait kalker tabakaları Tersiyer dönemine ait Eosen flişi, Oligosen ve Miosen jipsli serileri bulunmaktadır. Kuaterner dönemine ait üniteler ise genelde akarsu yataklarında olup eski ve yeni alüvyon sahalarıdır. Bununla birlikte magmatik kayalar sahada çok fazla olup serpantin, diorit, bazalt, dasit ve andezit başlıca kayalardandır. Ayrıca saha tektonik açıdan farklı dönemlerde doğu-batı doğrultusunda dört defa kıvrılma hareketlerine maruz kalmıştır.

Şekil 3: Divriği İlçesi ve Çevresinin Jeoloji Haritası

1. Çalışmanın Amacı

Sivas İli Divriği ilçesinin iklim elemanlarının uzun dönem ortalamalarını tespit etmek, yağış ve sıcaklıkların bu periyotta trendlerini araştırmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma, sürdürülebilir bir çevrenin oluşturulması ve geleceğe yönelik sağlıklı planlamaların yapılması açısından önemlidir. Bu araştırma sayesinde yörenin iklimsel verileri detaylı bir şekilde değerlendirilerek analiz edilmiştir. Bu bağlamda yöredeki sıcaklık, basınç, rüzgâr, nemlilik ve yağış gibi iklim elemanlarının ortaya konulması ve bu elemanlara bağlı iklim eğilimlerinin açıklanması sonraki süreçte bu sahayla ilgili yapılması düşünülen tüm beşeri ve ekonomik faaliyetlerin (tarım, hayvancılık, sanayi, ulaşım yerleşme, ulaşım vb.) planlaması ve sürdürülebilirliğine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2. Yöntem

Divriği ilçesinin uzun yıllar iklim özelliklerini ortaya koyabilmek için Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)'nden Divriği (1959-2022), Kangal (1959-2022) Arapgir (1958-2022) ve Sivas (1930-2022) iklim verileri temin edilmiştir. Adı geçen istasyonlara ait sıcaklık verileri ile sıcaklığın yükseltiye ve bakı şartlarına bağlı olarak değişimi dikkate alınarak havzanın ocak ve temmuz ayı sıcaklık haritaları hazırlanmıştır. Dağlık sahalarda sıcaklıkları enterpolasyon yolu ile; yıllık durumlarda her 100 m'de 0,5 °C, soğuk devre için 0,4 °C, sıcak devre için 0,6 °C azalış dikkate alınarak hesaplanmıştır (Ardel vd., 1969). Ayrıca araştırma sahasında ortalama yüksek ve ortalama düşük sıcaklıklar ile mutlak maksimum ve mutlak minimum sıcaklıklar tablo ve grafikler ile değerlendirilmiştir. Rubinstein formülünden yararlanılarak hâkim rüzgâr yönü belirlenmiştir. Nemlilik ve yağış özelliklerini tablo ve grafiklerle incelemenin yanı sıra, Schreiber formülü uygulanarak Divriği çevresinin yağış haritası hazırlanmıştır.

Araştırma sahasının haritalarının hazırlanmasında CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri)'de kullanılan ArcGIS 10.4.1 programından faydalanılmış olup Microsoft Word ve Excel aracılığıyla

tablo ve şekiller oluşturulmuştur. Divriği ilçesinin iklim modeli ise Erinç ve Thornthwaite yöntemlerinin kullanılmasıyla açıklanmıştır. **Erinç** yöntemine göre sınıflandırmada, esas etmen olarak yağış ve buharlaşmanın neden olduğu maksimum sıcaklık dikkate alınmış olup $Im = P/Tom$ şeklinde formülize edilmiştir (Im: Yağış etkinlik indeksi P: Yıllık Toplam Yağış (mm) Tom: Yıllık Ortalama Maksimum Sıcaklık °C). **Thornthwaite** iklim sınıflandırılmasında ise sırasıyla $Im=(100*s-60*d)/ETP$ (Yağış etkinlik indeksi), $Ia=(100*d)/ETP$ (Kuraklık indeksi) ve $Ih=(100*s)/ETP$ (Nemlilik indeksi) formülleri kullanılmıştır (Dönmez, 1990). Toplanan istatistiksel verilerinin tablo ve şekillere dönüştürülmesinde betimsel tarama modelinden yararlanılmıştır.

Divriği ve yakın çevresinin trend analizini yapmak için ise Mann-Kendall & Spearman'ın Rho Trend testleri kullanılmıştır. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) de bu metodun kullanışlı ve geçerli olmasından dolayı bu testleri tavsiye etmektedir. Testlerin analiz sonuçlarına göre ölçüt aldığı değer Z kritik değeridir. Bu değer +/- 1,96 güven aralığında kaldığında verilerin trend anlamında bir anlamlılık oluşturmadığını, dolayısıyla trend yokluğunu ifade ederken bu güven aralığının altında veya üstünde çıktığında ise anlamlı farklılık sebebiyle bir trend varlığını ifade etmektedir (Coşkun, 2020 h). Bu anlamda trend iklim parametrelerinin uzun süreçler içerisinde istatistiki değer olarak artmasını ya da azalmasını gösteren bir ölçüttür.

3. Çalışma Alanının İklim Özellikleri

Türkiye periyodik olarak her mevsim farklı hava kütlelerinin etkisi altına girmektedir (Erol, 1999). Özellikle yaz mevsiminde Karasal Tropikal (cT) ve Denizel Tropikal (mT) hava kütleleri etkiliyken kış mevsiminde Karasal Polar (cP) ve Denizel Polar (mP) hava kütleleri etkili olmaktadır (Taştan, 2019; Kartal, 2022). Bu hava kütleleri Türkiye üzerinde sonbahar ve kış mevsimlerinde soğuk hava koşullarının oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu hava kütleleri yıl içerisindeki sıcaklık ortalamalarını düşürerek beşeri ve ekonomik faaliyetleri sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır (Ünal, 2006). Bununla birlikte Balkanlar üzerinden Türkiye'ye gelen serin hava kütleleri kıyı bölgelerde yoğun yağışlara neden olurken iç kesimlerde etkisini kar yağışları şeklinde göstermektedir (Koçman, 1993).

İlkbahar ve yaz dönemlerinde ise sıcaklıkların artmasıyla birlikte artık yağışlı ve nemli hava kütleleri yerini kuru ve sıcak hava koşullarına bırakmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli sebep güneyden çöller üzerinden gelen sıcak ve kuru havanın ülkeye giriş yapmasıdır. Genel olarak bu hava kütleleri çalışma sahası olan Divriği üzerinde de etkili olmuştur. Bunun yanında sahanın özel konumuna bağlı olarak ortalama yükseltisinin fazla olması ve engebeli arazi koşullarına sahip olması kışın sıcaklık ortalamalarını 0°C'nin altına düşürerek kar yağışlarına sebep olmaktadır. Yaz aylarında ise gerek ilçe merkezinin serin rüzgârlara kapalı çukur bir alanda bulunması gerekse demir madeni açısından zengin olan sahanın sıcaklığı tutarak sıcaklık adacığı oluşturması gibi sebeplerden dolayı sahanın sıcaklık ortalaması oldukça yüksektir (Akbulut, 2004).

İç Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgelerinin birleşim noktasında bulunan Divriği ilçesi bulunduğu coğrafi şartlara bağlı olarak iklim özelliklerini karasallık, yükselti, bakı, eğim ve dağların uzanışı gibi koşulların şekillendirdiği görülmektedir. Özellikle yer şekilleri bakımından daha çok yüksek tepelik ve dağlık saha özelliği gösteren saha yağış ve sıcaklık üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Yine sahanın doğu-batı doğrultusunda uzanmasına bağlı olarak kuzey-güney yönünde akarsular tarafından derin yarılmış vadiler oluşturması bu alanlarda hâkim rüzgâr yönünde ve esiş yönleri üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Bununla birlikte bahsi geçen yüksek tepelik ve dağlık alanlara güneş ışınlarının geliş açısındaki farklılıklar bakı faktörünü

ortaya çıkararak kuzey yamaçların güney yamaçlardan daha serin ve soğuk olmasına neden olmuştur. Engebeli bir coğrafyaya sahip olan Divriği ilçesinin iklimik özelliklerini daha detaylı açıklayabilmek için Divriği istasyonu verileri yakın çevresinde bulunan Kangal, Arapgir ve Sivas istasyonu rasat verileriyle karşılaştırılmıştır.

3.1. Sıcaklık

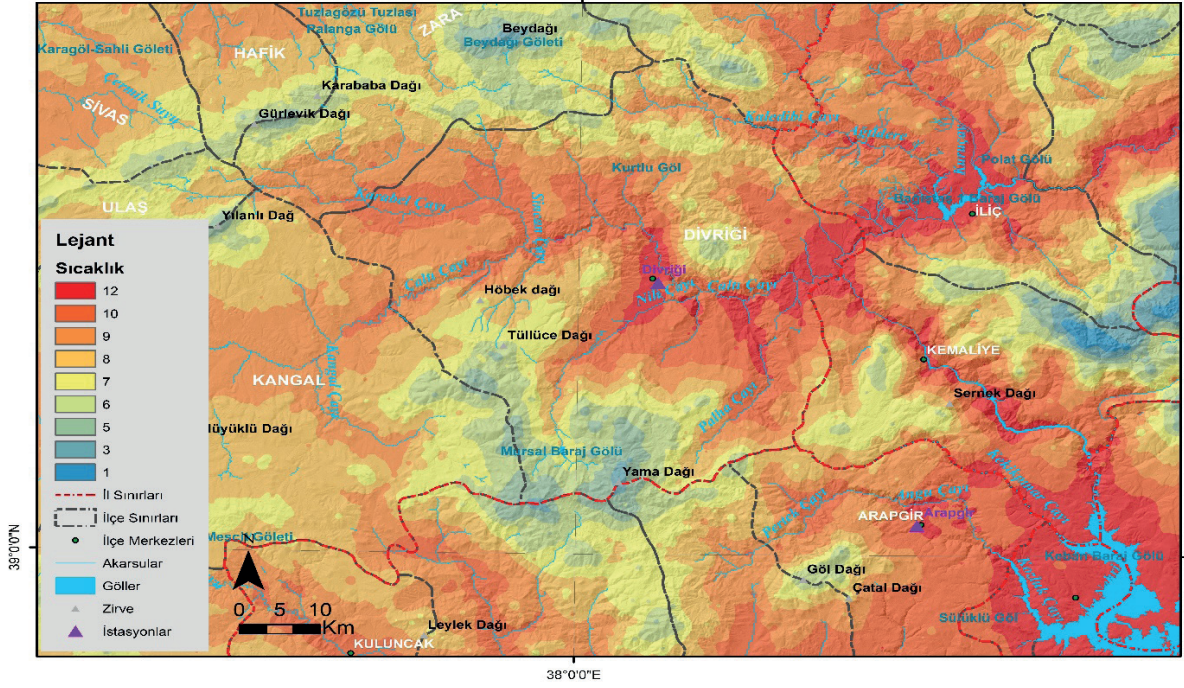
Sıcaklık, coğrafi ortam içerisinde doğal, beşeri ve ekonomik özellikler açısından etkili olan iklim elemanıdır (Erol, 2008). Bu sebeple yörede planlamalar yapılırken günlük ve yıllık sıcaklıklar ile bunların ortalama verileri büyük önem taşımaktadır. Yörenin sıcaklık ortalamalarını değerlendirmek amacıyla Divriği (1960-2022/62 yıllık), Kangal (1959-2022/61 yıllık), Arapgir (1958-2022/60 yıllık) ve Sivas (1930-2022/92 yıllık) rasat verileri kullanılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Divriği İlçesi ve Yakın Çevresindeki Meteoroloji İstasyonları

İstasyon	Rakım (m)	Yıllık Periyodu
Divriği	1121	1960-2022
Kangal	1540	1959-2022
Arapgir	1200	1958-2022
Sivas	1294	1930-2022

Kaynak: MGM verilerinden üretilmiştir.

Divriği meteoroloji istasyonu verilerine göre; yıllık ortalama sıcaklık 11,1°C'dir. Sıcaklık ortalamaları kış aylarında düşük olup en düşük sıcaklık -2,4°C ile ocak ayında ölçülmüştür. Yine sıcaklık ortalamaları yaz aylarında yükselerek en yüksek değerine 23,7°C ile temmuz ve ağustos aylarında ulaşmaktadır. İlçenin kuzey ve güneyi yüksek dağlarla çevrili olmasından dolayı sıcaklık ortalamaları düşük iken akarsuların oluşturduğu vadiler ve düzlük alanlarda sıcaklık ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir (Şekil 3). Bu durumda en düşük ve en yüksek sıcaklıkların genlik değeri 26,1°C'dir. İlçede maksimum sıcaklıkların yıllık ortalaması 17,3°C'dir. Maksimum sıcaklıkların en yüksek sıcaklık değeri ise 31,9°C ile ağustos ayıdır. Divriği'de yıl içerisinde sıcaklıkların minimum ortalaması 5,6°C'dir. Minimum sıcaklıkların en düşük sıcaklık değeri ise -5,8°C ile ocak ayında ölçülmüştür (Şekil 5, 6, 7; Tablo 2).

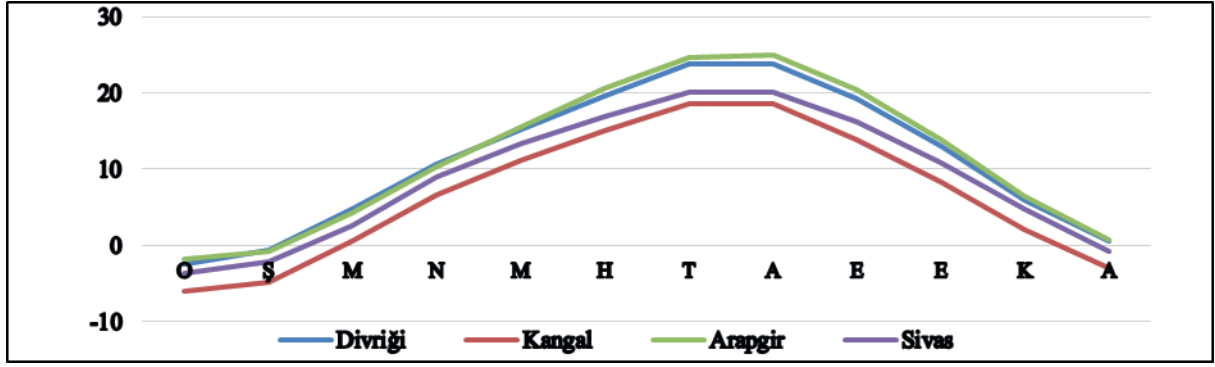

Şekil 4: Divriği İlçesi ve Yakın Çevresinin Ortalama Sıcaklık Haritası

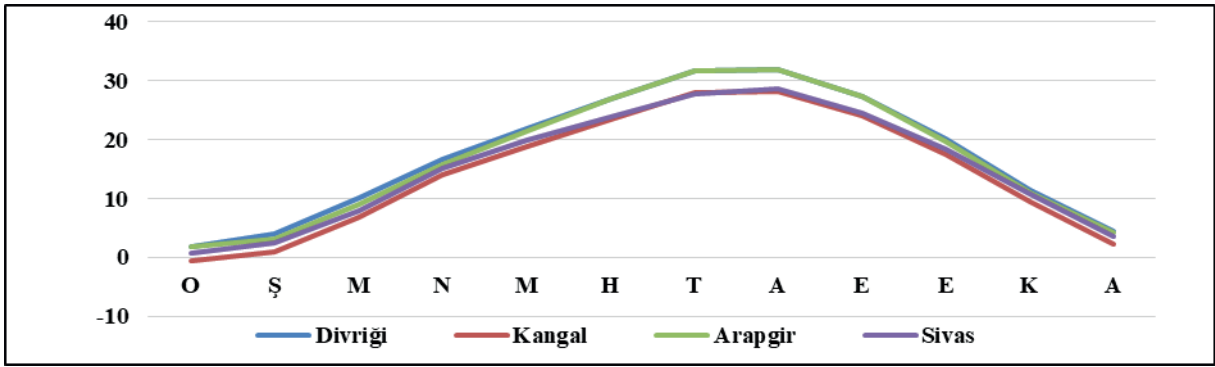
Kangal meteoroloji istasyonunun yıllık ortalama sıcaklığı $6,7^{\circ}\text{C}$ 'dir. Sıcaklık ortalamaları kış aylarında düşük olup en düşük sıcaklık -6°C ile ocak ayıdır. Yine sıcaklık ortalamaları yaz mevsiminde artış göstererek en yüksek değerine $18,5^{\circ}\text{C}$ ile temmuz ve ağustos aylarında ulaşmaktadır. Aylara göre yıllık ortalama en düşük ve en yüksek sıcaklıkların genlik değeri ise $24,5^{\circ}\text{C}$ 'dir. İlçede maksimum sıcaklıkların yıllık ortalaması $14,4^{\circ}\text{C}$ 'dir. Maksimum sıcaklıkların en yüksek sıcaklık değeri $28,2^{\circ}\text{C}$ ile ağustos ayıdır. Minimum sıcaklıkların yıllık ortalaması ise $-0,7^{\circ}\text{C}$ 'dir. Minimum sıcaklıkların en düşük sıcaklık değeri $-11,4^{\circ}\text{C}$ ile ocak ayında ölçülmüştür (Şekil 5, 6, 7; Tablo 2).

Arapgir meteoroloji istasyonu verilerine göre; yıllık ortalama sıcaklık $11,6^{\circ}\text{C}$ 'dir. Sıcaklık ortalamaları kış aylarında düşük olup en düşük sıcaklık $-1,8^{\circ}\text{C}$ ile ocak ayıdır. Sıcaklık ortalamaları yaz mevsiminde yükselerek en yüksek değerine $24,9^{\circ}\text{C}$ ile temmuz ayında ulaşmaktadır. Aylara göre yıllık ortalama en düşük ve en yüksek sıcaklıkların genlik değeri ise $26,7^{\circ}\text{C}$ 'dir. İlçede maksimum sıcaklıkların yıllık ortalaması $16,9^{\circ}\text{C}$ 'dir. Maksimum sıcaklıkların en yüksek değeri $31,8^{\circ}\text{C}$ ile ağustos ayıdır. Minimum sıcaklıkların yıllık ortalama değeri ise $7,9^{\circ}\text{C}$ 'dir. Minimum sıcaklıkların en düşük sıcaklık değeri $-4,2^{\circ}\text{C}$ ile ocak ayında ölçülmüştür (Şekil 5, 6, 7; Tablo 2).

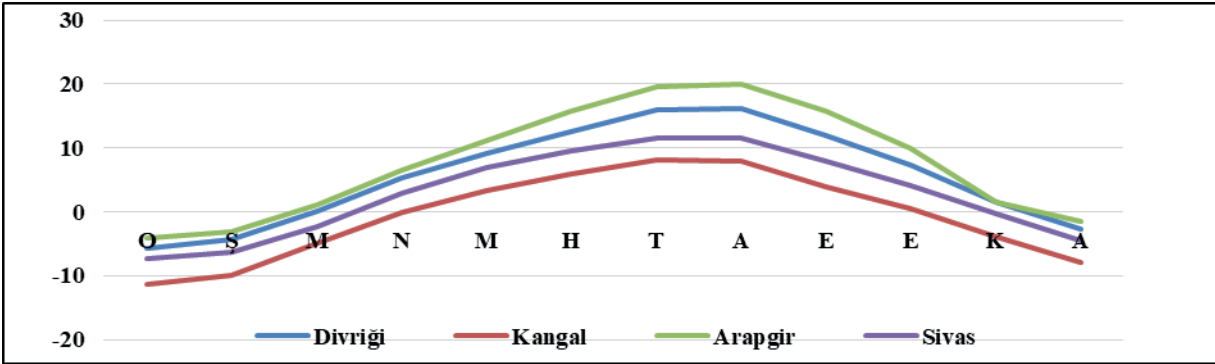
Sivas istasyonu verilerine göre; yıllık ortalama sıcaklık $8,9^{\circ}\text{C}$ 'dir. Sıcaklık ortalamaları kış aylarında düşük olup en düşük sıcaklık $-3,6^{\circ}\text{C}$ ile ocak ayıdır. Sıcaklık ortalamaları yaz mevsiminde yükselerek en yüksek sıcaklık değerine $20,1^{\circ}\text{C}$ ile ağustos ayında ulaşmaktadır. Aylara göre yıllık ortalama en düşük ve en yüksek sıcaklıkların genlik değeri ise $23,7^{\circ}\text{C}$ 'dir. Sivas'ta maksimum sıcaklıkların yıllık ortalaması $15,3^{\circ}\text{C}$ 'dir. Maksimum sıcaklıkların en yüksek sıcaklık değeri $28,5^{\circ}\text{C}$ ile ağustos ayıdır. Minimum sıcaklıkların yıllık ortalama değeri $2,8^{\circ}\text{C}$ 'dir. Minimum sıcaklıkların en düşük sıcaklık değeri ise $-7,4^{\circ}\text{C}$ ile ocak ayında ölçülmüştür (Şekil 5, 6, 7; Tablo 2).

Şekil 5: Divriği İlçesi ve Çevresindeki İstasyonlara Ait Aylık Sıcaklık Ortalamaları (°C)

Şekil 6: Divriği İlçesi ve Çevresindeki İstasyonlara Ait Maksimum Sıcaklıklarının Aylık Ortalaması (°C)

Şekil 7: Divriği İlçesi ve Çevresindeki İstasyonlara Ait Minimum Sıcaklıklarının Aylık Ortalaması (°C)

Tablo 2: Divriği ve Çevresindeki Meteoroloji İstasyonlarının Sıcaklıkların Aylık Ortalamaları, Maksimum ve Minimum Sıcaklıklarının Aylık Ortalamaları

İstasyon	Sıcaklıkların Aylık Ortalamaları												Yıl. O
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
Divriği	-2,4	-0,6	4,7	10,6	15,2	19,6	23,7	23,7	19,3	13,0	5,9	0,5	11,1
Kangal	-6,0	-4,8	0,5	6,7	11,1	15,0	18,5	18,5	13,9	8,3	2,0	-3,0	6,7
Arapgir	-1,8	-0,7	4,3	10,4	15,5	20,6	24,7	24,9	20,5	13,8	6,5	0,8	11,6
Sivas	-3,6	-2,2	2,6	8,9	13,4	16,9	20,0	20,1	16,2	10,8	4,7	-0,8	8,9

Maksimum Sıcaklıkların Aylık Ortalaması													
İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl. O
Divriği	1,9	3,9	10,0	16,6	21,8	26,9	31,6	31,9	27,3	20,0	11,3	4,5	17,3
Kangal	-0,6	0,9	6,8	13,9	18,8	23,3	27,9	28,2	24,0	17,5	9,4	2,3	14,4
Arapgir	1,7	3,2	8,9	15,7	21,4	26,8	31,6	31,8	27,3	19,6	11,0	4,2	16,9
Sivas	0,7	2,4	7,9	15,1	19,9	23,9	27,8	28,5	24,5	18,4	10,7	3,5	15,3
Minimum Sıcaklıkların Aylık Ortalaması													
İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl. O
Divriği	-5,8	-4,3	0,2	5,3	9,1	12,6	16,0	16,1	12,0	7,3	1,5	-2,7	5,6
Kangal	-11,4	-10,0	-5,0	-0,1	3,3	5,9	8,1	7,9	4,0	0,5	-4,0	-8,0	-0,7
Arapgir	-4,2	-3,2	1,2	6,5	11,1	15,8	19,6	19,9	15,8	9,9	3,5	-1,5	7,9
Sivas	-7,4	-6,4	-2,2	3,0	6,9	9,5	11,6	11,6	8,0	4,1	-0,3	-4,5	2,8

Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

Divriği ve yakın çevresindeki istasyonların mevsimsel olarak sıcaklık dağılımları incelendiğinde; kış mevsimi dışında diğer mevsimlerin tamamında sıcaklıklar 0°C'nin üzerindedir. Kış mevsiminde; sıcaklık ortalaması Divriği ve Arapgir'de -1,1°C, Kangal'da -4,6°C, Sivas'ta ise -2,2°C olarak ölçülmüştür. Yaz mevsiminde; sıcaklık Divriği'de 22,3°C, Kangal'da 17,3°C, Arapgir'de 23,4°C ve Sivas'ta 19°C'dir. İlkbahar mevsiminde; Divriği'de 10,1°C Kangal'da 6,1°C, Arapgir'de 10,1°C ve Sivas'ta 8,3°C'dir. Sonbaharda ise; sıcaklık Divriği'de 12,7°C, Kangal'da 8°C, Arapgir'de 13,6°C ve Sivas'ta 10,5°C olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu durumda bütün mevsimlerde Divriği ilçesinin sıcaklık ortalamaları Arapgir ile yakın değerde seyrederken Kangal ve Sivas'tan yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Divriği İlçesi ve Yakın Çevresindeki Meteoroloji İstasyonlarında Sıcaklık Ortalamalarının Mevsimlere Göre Dağılışı (°C)

İstasyon	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar
Divriği	-1,1	10,1	22,3	12,7
Kangal	-4,6	6,1	17,3	8
Arapgir	-1,1	10,1	23,4	13,6
Sivas	-2,2	8,3	19	10,5

Sıcaklığın 0°C'nin altına düştüğü günlere "donlu gün" adı verilmektedir. Türkiye'de don olayları daha çok eylül ayından itibaren İç Anadolu Bölgesi'nde kendisini hissettirmektedir. Don olayları neticesinde sıcaklıkların düşmesiyle birlikte özellikle bitki ve tarım ürünlerinin çiçek, tomurcuk ve sürgünlerine zarar vererek hayati fonksiyonlarını olumsuz etkilemektedir. Tablo 4'te Divriği ve yakın çevresinin donlu gün sayılarına bakıldığında en düşük olduğu istasyon 77,5 gün ile Arapgir iken en yüksek olduğu istasyon 154,4 gün ile Kangal'dır. Arapgir'de yılın beş ayı (mayıs, haziran, temmuz, ağustos ve eylül), Sivas'ta yılın iki ayı (temmuz ve ağustos) don riski olmazken Kangal istasyonunda tüm dönem boyunca don olayı meydana gelmektedir. Çalışma sahasında ise yılın dört ayı (haziran, temmuz, ağustos ve eylül) dışında bütün aylarda don olayı görülmektedir. Bu durum yöre iklimine uyum sağlamış doğal bitki örtüsünden olan geven, karaçam, ardıç, sarıçam vb. step türlerini olumsuz etkilemezken ulaşım ve tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemektedir. Özellikle bağ ve bahçe tarımında ağaçların çiçeklerinin ve genç sürgünlerinin zarar görmesine neden olmaktadır.

Tablo 4: Divriği ve Çevresindeki Meteoroloji İstasyonlarında Donlu Gün Sayısı

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.
Divriği	23,8	19,6	12,4	1,7	0,01					0,8	10,2	19,7	88,4
Kangal	27,1	24,0	23,6	13,1	3,8	0,3	0,03	0,10	3,24	12,5	21,0	25,2	154,4
Arapgir	24,2	19,7	9,5	0,6						0,1	4,8	18,5	77,5
Sivas	27,1	23,2	19,4	6,1	0,4	0,02			0,2	4,06	15,2	22,7	118,6

Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

3.2. Basınç ve Rüzgârlar

Çalışma alanı ve çevresinin meteoroloji istasyonlarının atmosferik basınç değerleri incelendiğinde; Divriği’de basıncın en yüksek olduğu ay 892,3 mb ile aralık iken en az olduğu ay 884,5 mb ile temmuz ayıdır. Kangal’da basıncın en fazla olduğu ay 850,4 mb ile ekim iken en az olduğu dönem 845,9 mb ile nisan ve temmuz aylarıdır. Arapgir’de basıncın en fazla olduğu ay 882,4 mb ile kasım iken en az olduğu ay 874,5 mb ile temmuz’dur. Sivas’ta basıncın en fazla olduğu ay 874,7 mb ile kasım iken en az olduğu ay 869,3 mb ile temmuz ayı olduğu görülmektedir (Tablo 5). Divriği 888,6 mb yıllık basınç ortalamasıyla çevresine göre en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlar; yer şekilleri (eğim, yükselti ve topografya) ve farklı hava kütlelerinin sahadaki etkililiğidir. Şöyle ki Anadolu’nun kışın oldukça soğuk olması ve çoğu zaman Sibiryâ üzerinden gelen soğuk havanın İç ve Doğu Anadolu’yu işgal etmesi basıncın artmasında etkili olmuştur. Yazın bu durum Anadolu’da değişiklik göstermekte olup karasal tropikal bir havanın etkisinde kalmaktadır. Güneydoğudan giriş yapan bu sıcak karakterli hava kütlesi Divriği ve çevresinde yazın basıncın düşmesine neden olmaktadır (Türkeş ve Altan 2011).

Tablo 5: Divriği ve Çevresindeki İstasyonların Ortalama Basınç Değerleri (mb)

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.
Divriği	891,1	889,5	887,9	886,9	887,3	886,0	884,5	885,4	888,3	891,3	892,2	892,3	888,6
Kangal	847,7	846,5	846,0	845,9	847,0	846,8	845,9	846,9	849,0	850,4	850,0	848,8	847,6
Arapgir	880,9	879,4	878,1	877,5	877,7	876,2	874,5	875,2	878,3	881,6	882,4	882,3	878,7
Sivas	873,7	872,0	870,9	869,5	870,5	870,3	869,3	870,2	872,5	874,5	874,7	874,0	871,8

Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

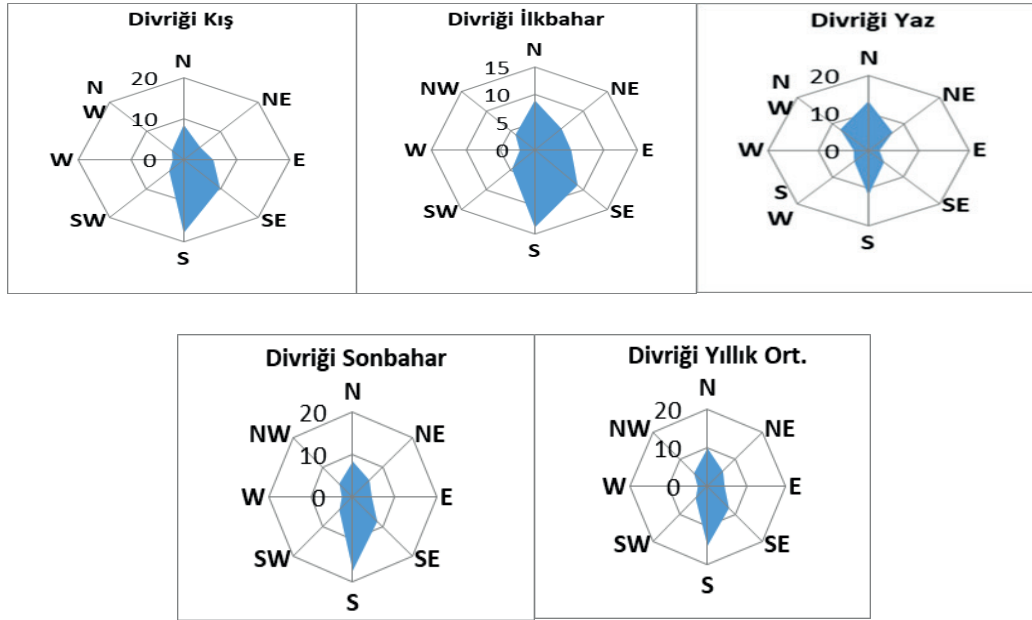
Rüzgârlar: Rüzgârlar bir alanın sıcaklık, yağış ve nem gibi iklim elemanları üzerinde etkilidir. Dolayısıyla rüzgârlar coğrafi ortamın iklimini, tarımını, ticaretini ve turizmını şekillendiren en önemli unsurlardır. Bu açıdan çalışma konusunu oluşturan Divriği istasyonunun mevsimlik ve yıllık esme yönleri belirlenmiştir. Kış mevsiminde Divriği’de rüzgârlar en çok frekansla %17,8 oranıyla en çok güney yönlü esmekteyken en az frekansla %2,1 oranında batı yönlü esmektedir. İlkbahar mevsiminde rüzgârlar en çok frekansla %13,8 oranıyla en çok güney yönlü esmekteyken en az frekansla %2,2 oranında batı yönlü esmektedir. Yaz mevsiminde rüzgârlar en çok frekansla %13,1 oranıyla en çok kuzey yönlü esmekteyken en az frekansla %2,1 oranında doğu yönlü esmektedir. Sonbahar mevsiminde rüzgârlar en çok frekansla %17,4 oranıyla en çok güney yönlü esmekteyken en az frekansla %2,6 oranında batı yönlü esmektedir. Divriği’de % 15,2 oranıyla en fazla yıllık ortalama frekansa sahip olan rüzgârlar güney yönde

eserken % 2,5 oranıyla en az yıllık ortalama frekansa sahip olan rüzgârlar batı istikamette esmektedir (Tablo 6; Şekil 8).

Tablo 6: Divriği İstasyonunun Mevsimlik ve Yıllık Rüzgâr Esme Frekansları (%)

DİVRİĞİ İSTASYONU (1960-2021)					
Yön	Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Yıl.
Kuzey	8,6	9,0	13,1	8,4	9,9
Kuzeydoğu	4,4	5,5	6,8	5,6	5,6
Doğu	5,6	5,3	2,2	4,5	4,4
Güneydoğu	9,7	8,8	4,4	8,2	7,8
Güney	17,8	13,8	11,9	17,4	15,2
Güneybatı	3,9	4,7	4,0	4,5	4,3
Batı	2,1	2,2	2,9	2,6	2,5
Kuzeybatı	3,2	4,0	7,9	4,5	4,9

Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

Şekil 8: Divriği'de Yıl İçerisinde Mevsimlere Ait Rüzgâr Frekans

Divriği'de rüzgâr hızının yıl içerisindeki ortalaması 2.1 m/s'dir. Yine ilçede 1,0 m/s ile yıl içerisinde en düşük rüzgâr hızı batı yönünde aralık ayında görülürken rüzgâr hızının en yüksek olduğu istikamet 3.8 m/s ortalama ile şubat ayında doğu yönde ölçülmüştür (Tablo 7). Divriği ilçesinin yıllık rüzgâr hızının ortalamasının en fazla olduğu dönem 2,6 m/s ile nisan ayı iken en düşük ortalamalar 1,8 m/s ile eylül, kasım ve aralık aylarıdır.

Tablo 7: Divriği İstasyonundaki Rüzgârların Yıl İçerisindeki Esme Hızları (m/s)

DİVRİĞİ	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.
Kuzey	1,5	1,7	2,1	2,3	2,2	2,8	2,9	2,7	2,2	1,7	1,4	1,4	2,1
Kuzeydoğu	1,1	1,3	1,6	1,8	1,7	1,9	2,3	2,1	1,7	1,4	1,1	1,2	1,6
Doğu	3,7	3,8	3,7	3,7	2,8	2,2	2,1	2,0	2,0	2,6	3,5	3,7	3,0
Güneydoğu	3,2	3,2	3,6	3,6	2,6	2,0	2,0	1,9	2,0	2,4	2,7	3,2	2,7
Güney	1,7	1,7	2,0	2,2	2,0	1,8	1,8	1,8	1,9	1,7	1,6	1,7	1,8
Güneybatı	1,4	1,5	2,0	2,6	2,3	1,9	1,7	1,8	1,7	1,7	1,4	1,3	1,8
Batı	1,1	1,4	1,8	2,2	2,3	2,0	1,7	1,8	1,8	1,4	1,1	1,0	1,6
Kuzeybatı	1,4	1,8	2,1	2,3	2,3	2,7	2,9	2,7	2,3	1,7	1,3	1,3	2,1
Ortalama	1,9	2	2,4	2,6	2,3	2,2	2	2,1	2	1,8	1,8	1,8	2,1

Kaynak: MGM verilerinden üretilmiştir.

3.3. Nemlilik ve Yağış

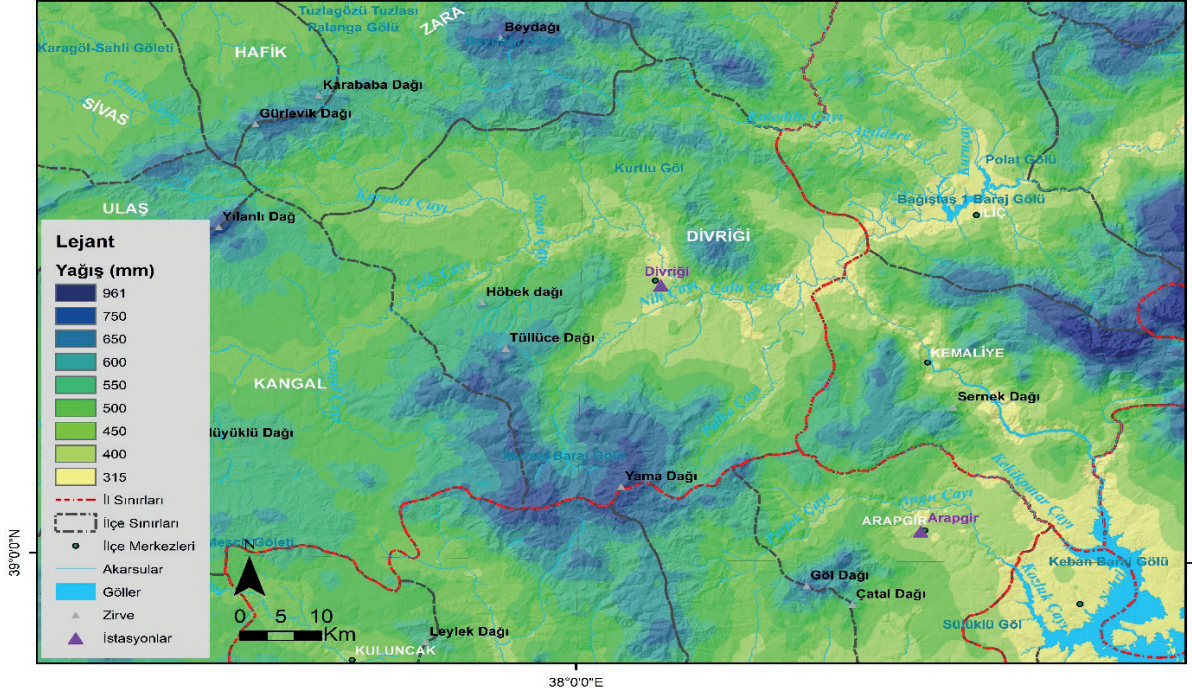
Nemlilik kavramıyla güneşlenme süresi, basınç şartları ve sıcaklık gibi coğrafi özelliklerin yakın ilişkisi bulunmaktadır (Coşkun, 2003). Çalışma sahası ve çevresindeki istasyonların yıl içerisindeki bağıl nem ortalamaları incelendiğinde; yıl içerisinde en fazla bağıl nem %66,7 oranla Kangal iken en az olduğu yer %52,4 oran ile Arapgir'dir. Bununla birlikte istasyonlarda bağıl nemin en düşük oranı Divriği ve Kangal'da Ağustos'ta Sivas ve Arapgir'de ise temmuz ayındadır. En fazla bağıl nem oranları Divriği, Kangal ve Sivas'ta ocak ayında Arapgir'de ise aralık ayında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırma sahası ve çevresinde sıcaklığın yüksek olduğu yaz döneminde bağıl nem oranları düşerken sıcaklığın düşük olduğu kış mevsiminde bağıl nem artmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Divriği ve Çevresindeki İstasyonların Bağıl Neminin Yıllık Ortalaması

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.
Divriği	72,6	69,7	62,6	57,2	56,7	49,9	43,3	42,8	44,0	55,5	65,8	72,4	57,7
Kangal	79,7	79,0	74,0	66,7	65,7	60,3	53,3	51,7	53,7	63,7	73,3	79,1	66,7
Arapgir	71,2	68,2	60,3	54,7	50,0	39,4	33,2	32,3	35,0	49,6	62,5	72,1	52,4
Sivas	75,3	73,0	69,5	65,7	63,9	59,8	56,3	57,7	61,8	69,4	71,5	75,2	66,6

Kaynak: MGM verilerinden üretilmiştir.

Yağış: Araştırma sahasının yağış koşulları bulunduğu coğrafi ortamın orografik (Yükselti, bakı ve eğim) ve iklimik (Sıcaklık, rüzgâr ve hava kütleleri) özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Divriği çevresi yüksek dağlarla çevrili olmasından dolayı kuzey ve güney kesimlerinde yükselti-yağış ilişkisine bağlı olarak yağış ortalamaları oldukça yüksektir. Deniz etkisine kapalı karasal bir iklim özelliği gösteren ilçe merkezinin de bulunduğu depresyon sahası içerisinde bulunan Palanga ovası ve Çaltı Çayı Vadisi'nin iç kesimlerinde ise yağış miktarlarının düştüğü görülmektedir (Şekil 9).

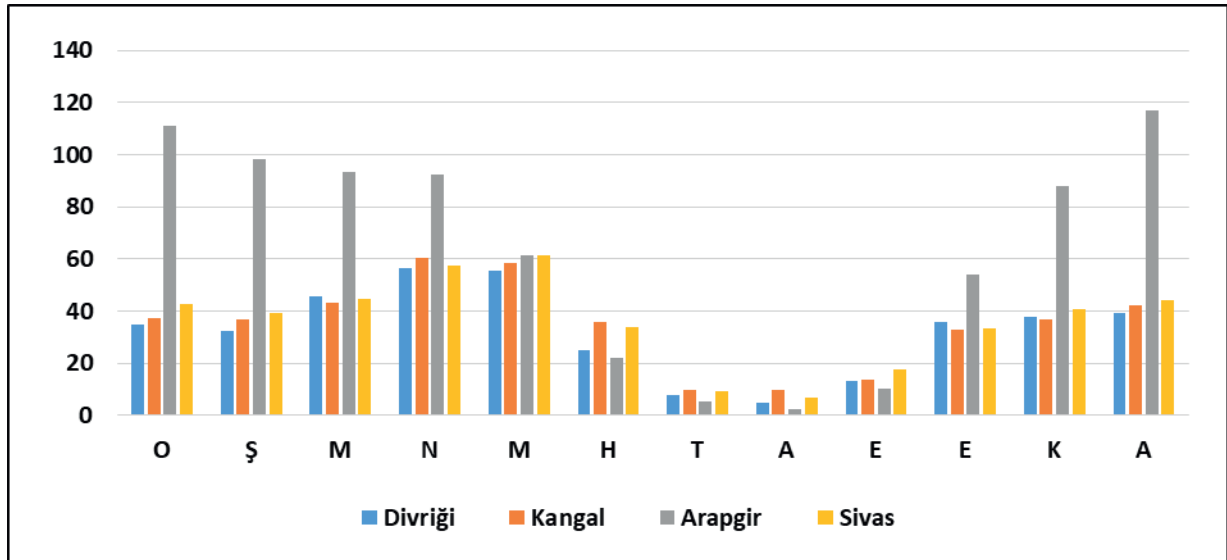
Şekil 9: Divriği İlçesi ve Çevresinin Ortalama Yağış Haritası

1960-2021 yılları arasında Divriği Meteoroloji İstasyonu verilerine göre; yıllık yağış ortalamasının 389.0 mm olduğu görülmektedir. Çalışma sahası istasyonu ile çevresindeki istasyonların meteorolojik verileri analiz edildiğinde; Kangal istasyonunun yıllık yağış ortalaması 417.5 mm iken Arapgir' in yıllık ortalama yağış değerleri 756.0 mm, Sivas'ın yağış ortalaması ise 432.0 mm'dir. Yağışlı aylar incelendiğinde; yağışın en fazla Divriği'de nisan ayında (56.4 mm), Arapgir'de aralık ayında (116.8 mm), Kangal'da nisan ayında (60.4 mm), Sivas'ta ise mayıs ayında (61.2 mm) düştüğü tespit edilmiştir. Ağustos ayı ise tüm istasyonlarda en az yağışın düştüğü en kurak ay olarak dikkat çekmektedir (Tablo 9; Şekil 10).

Tablo 9: Divriği ve Çevresindeki Meteoroloji İstasyonlarının Yıllık Toplam Yağış Ortalamaları

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.
Divriği	35.0	32.4	45.5	56.4	55.6	25.1	7.7	4.9	13.5	36.0	37.6	39.3	389.0
Kangal	37.4	36.7	43.2	60.4	58.4	35.9	10.0	9.9	13.7	33.0	36.7	42.2	417.5
Arapgir	111.3	98.1	93.5	92.5	61.3	22.0	5.5	2.3	10.4	54.1	88.2	116.8	756.0
Sivas	42.8	39.3	44.8	57.7	61.2	33.8	9.4	6.7	17.6	33.5	40.8	44.4	432.0

Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

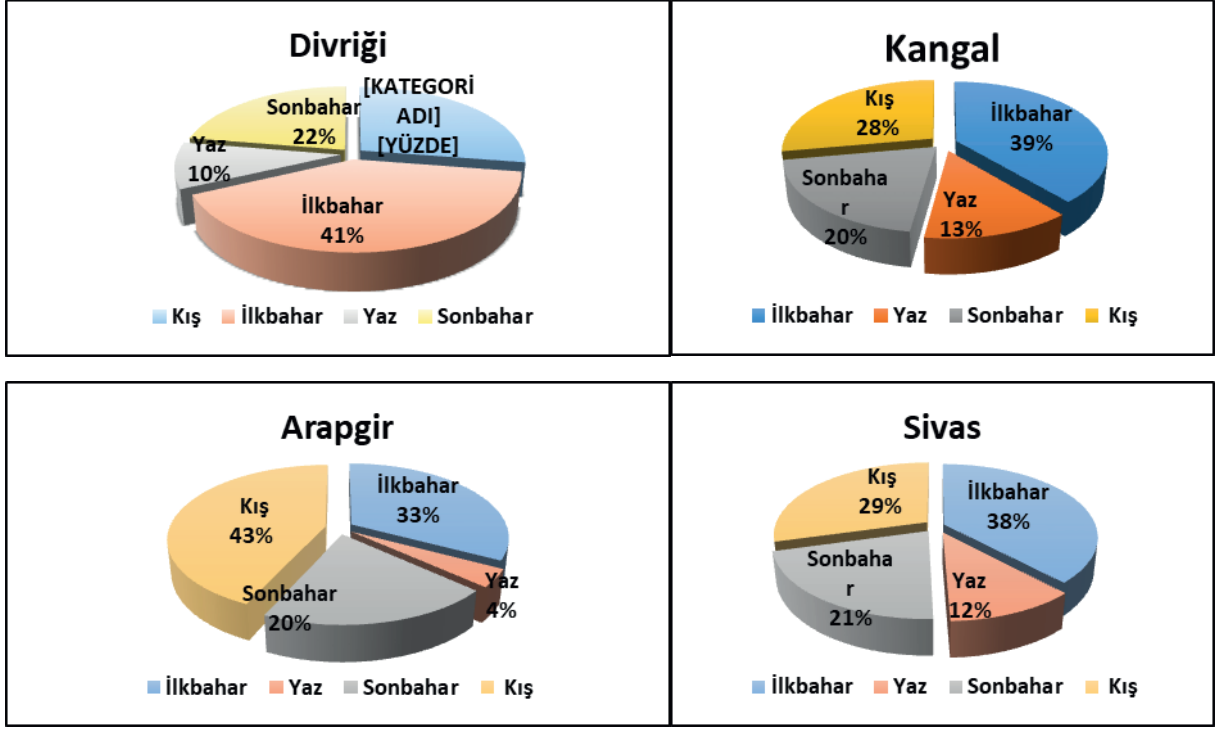
Şekil 10: Divriği ve Çevresindeki Meteoroloji İstasyonlarının Yıllık Toplam Yağış Ortalamaları

Çalışma alanı ve yakın çevresindeki meteoroloji istasyonlarının verilerine bakıldığında yaz mevsiminin en kurak dönem olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tüm istasyonlarda yağış ortalamalarının en fazla olduğu mevsim ilkbahar iken Arapgir istasyonunda en çok yağış kış mevsiminde düşmektedir (Tablo 10; Şekil 11). Bununla birlikte araştırma sahası olan Divriği’de en fazla yağış %40.4 ile ilkbahar da görülürken en az yağışın %9.6 oranı ile yaz mevsiminde olduğu görülmektedir

Tablo 10: Divriği ve Yakın Çevresindeki Meteoroloji İstasyonlarının Toplam Yağış Oranlarının Mevsimlere Göre Dağılışı (%)

İst. adı	Veri Peryodu	Yağışların Mevsimlere Göre Toplam (mm) ve Yüzdeleri (%)							
		Kış		İlkbahar		Yaz		Sonbahar	
		mm	%	mm	%	mm	%	mm	%
Divriği	1960-2021	106.7	27.4	157.5	40.4	37.7	9.6	87.1	22.3
Kangal	1959-2021	116.3	27.8	162	38.8	55.8	13.3	83.4	19.9
Arapgir	1958-2021	326.2	43.4	247.3	32.9	29.8	3.9	152.7	20.3
Sivas	1930-2021	126.5	29.2	163.7	37.8	49.9	11.5	91.9	21.2

Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

Şekil 11: Divriği ve Çevresindeki İstasyonlarda Yağışların Mevsimlere Dağılışı

5. Divriği'nin İklim Modelinin Erinç ve Thornthwaite Göre Değerlendirilmesi

Coğrafi bir ortamın iklim rasatları uzun yıllar o yörenin iklimi hakkında bilgi vermesi açısından büyük öneme sahiptir. Bu noktada iklim özelliklerini ortaya koymak amacıyla pek çok bilim insanı farklı isimlerde iklim tasnifleri yapmıştır. Bu tasniflerin yapılmasında ortamın sıcaklık, yağış miktarı, yağışlı gün sayısı, evaporasyon ve transpirasyon gibi iklim elemanları göz önünde bulundurulmuştur. Bu araştırmada Divriği ve yakın çevresindeki istasyonların mevcut verileri kullanılarak Erinç ve Thornthwaite göre iklim sınıflandırmaları da değerlendirilmiştir.

5.1. Erinç Yöntemine Göre İklim Sınıflandırması

Erinç yöntemine göre kurak ve nemli iklimlerin tespitinde ortalama sıcaklıkları değil, ortalama en yüksek sıcaklıkların değeri kullanılmıştır. Bu sınıflandırmada yağış indisi hesaplanırken sıcaklıkların 0°C altına düştüğü dönemler dikkate alınmamış olup Erinç'in kullanmış olduğu yağış etkinlik indisi Türkiye'nin iklim koşullarını doğru yansıtması açısından önemli bir sınıflamadır. Erinç yöntemine göre yıllık ortalama yağış miktarı yıllık ortalama maksimum sıcaklığa bölünerek açıklanmaktadır. Sıcaklığın düşük ve yağış miktarının fazla olduğu soğuk dönemlerde yağış etkinlik indisi yüksek iken sıcaklığın yüksek yağışın az olduğu sıcak dönemlerde yağış etkinlik indisi düşüktür. Bu sebeple su kaybı ve su azlığı noktasında bir denge söz konusudur. Dolayısıyla çalışma sahası ilkbahar aylarında yarı nemli, kış aylarında nemli ve yaz aylarında ise kurak bir indis değerine sahiptir.

Divriği ilçesi ve yakın çevresindeki meteoroloji istasyonlarının iklimsel verileri Erinç yöntemine göre incelendiğinde; temmuz, ağustos ve eylül aylarında istasyonların tamamında kuraklık bariz olarak görülmektedir. Fakat Arapgir istasyonunun bu ayların dışındaki tüm aylarda nem oranı diğer istasyonlardan fazladır. Bununla birlikte Divriği, Kangal ve Sivas'ın iklim özellikleri ise bu anlamda benzerlik göstermektedir. Ayrıca istasyonlarda nisan ve mart

aylarında yağış miktarının fazla olması sebebiyle bu ayların çok nemli olduğu tespit edilmiştir. Erinç yöntemine göre istasyonların iklim tipleri Arapgir’in çok nemli, Divriği, Kangal ve Sivas’ın ise yarı nemli bir iklim sınıflamasına dâhil olduğunu göstermektedir (Tablo 11).

Tablo 11: İstasyonların Yıllık Yağış Etkinlik İndislerinin Erinç Yöntemine Göre Sınıflandırılması

İst. adı	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl.
Divriği	35,0	32,4	45,5	56,4	55,6	25,1	7,7	4,9	13,5	36,0	37,6	39,3	32
	Yarı Nem.	Yarı Nem	Nem	Çok Nem	Çok Nem	Yarı Nem	Tam Kur.	Tam Kur.	Kurak	Yarı Nem	Yarı Nem	Yarı Nem	Yarı Nem
Kangal	37,4	36,7	43,2	60,4	58,4	35,9	10,0	9,9	13,7	33,0	36,7	42,2	34,7
	Yarı Nem	Yarı Nem	Nem	Çok Nem	Çok Nem	Yarı Nem	Kurak	Kurak	Kurak	Yarı Nem	Yarı Nem	Nem	Yarı Nem
Arapgir	111,3	98,1	93,5	92,5	61,3	22,0	5,5	2,3	10,4	54,1	88,2	116,8	63
	Çok Nem	Çok Nem	Çok Nem	Çok Nem	Çok Nem	Yarı Kur.	Tam Kur.	Yarı Kur.	Kurak	Nemli	Çok Nem	Çok Nem	Çok Nem
Sivas	42,8	39,3	44,8	57,7	61,2	33,8	9,4	6,7	17,6	33,5	40,8	44,4	36
	Nem	Yarı Nem	Nem	Çok Nem	Çok Nem	Yarı Nem	Kurak	Kurak	Yarı Kur.	Yarı Nem	Nem	Nem	Yarı Nem

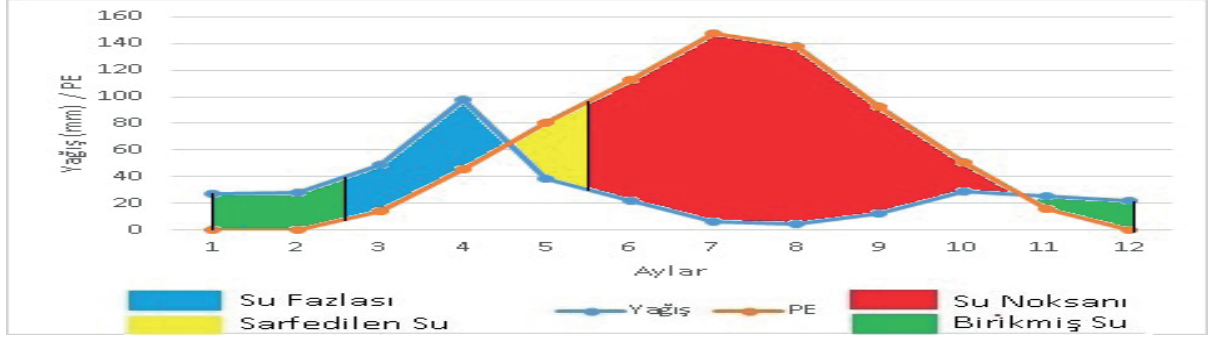
Kaynak. MGM verilerinden üretilmiştir.

5.2. Thornthwaite Yöntemine Göre İklim Sınıflandırması

“Thornthwaite iklim sınıflandırma yönteminde öncelikle sub bilanço su tablosu oluşturulmak zorundadır. Bu tablo, aylık ortalama yağış, ortalama sıcaklık ve evapotranspirasyon değerleri kullanılarak oluşturulur ve bu değerlere bağlı olarak gerçek potansiyel evapotranspirasyon, su fazlası, su noksanı, akış, nemlilik gibi değerler elde edilir” (Çolak & Memişoğlu, 2021). Tabloda yağışın az olduğu yaz dönemlerinde buharlaşma fazla olduğu için su noksanları görülürken yağışın fazla olduğu buharlaşmanın az olduğu dönemlerde su fazlası bulunmaktadır. Bu açıdan Divriği ilçesinin kasım ayından mayıs ayına kadar yağış miktarı, PE (Potansiyel evapotranspirasyon)’den fazla olduğu için toprakta su fazlası mevcuttur. Yağış miktarının az olduğu haziran ayından kasım ayına kadar ise toprakta su noksanları meydana gelmektedir (Tablo 12; Şekil 11).

Tablo 12. Divriği İstasyonunun Thornthwaite Yöntemine Göre Su Bilançosu

	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Y.O.
Sıcaklık	-2,4	-0,6	4,7	10,6	15,2	19,6	23,7	23,7	19,3	13	5,9	0,5	11,1
İndis	0	0	0,91	3,12	5,38	7,91	10,55	10,55	7,73	4,25	1,28	0,03	51,7
Düzeltilmemiş PE	0	0	14,12	40,86	65,43	91,2	116,88	116,88	89,38	53,34	19,01	0,76	
Enlem	0,85	0,84	1,03	1,11	1,23	1,24	1,26	1,18	1,04	0,96	0,84	0,82	
Düzeltilmiş PE	0	0	14,54	45,35	80,48	113,09	147,27	137,92	92,96	51,21	15,97	0,62	699,4
Yağış	27,3	28,5	49	98,1	38,4	21,7	6	4,2	12,1	28,6	25,4	21,9	361,2
Depo Değişikliği	27,3	28,5	34,46	0	-42,08	-57,92	0	0	0	0	9,43	21,28	
Depo Değişikliği	58,01	86,51	100	100	57,92	0	0	0	0	0	9,43	30,71	
Gerçek Evapotr.	0	0	14,54	45,35	80,48	79,62	6	4,2	12,1	28,6	15,97	0,62	287,4
Su Noksanı	0	0	0	0	0	33,47	141,27	133,72	80,86	22,61	0	0	411,9
Su Fazlası	0	0	20,9	52,7	0	0	0	0	0	0	0	0	73,6
Yüzeysel Akış	0	0	10,48	31,64	15,81	7,91	3,96	1,98	0,99	0,5	0,25	0	73,6
Nemlilik Oranı	27,3	28,5	2,37	1,16	-0,52	-0,81	-0,96	-0,97	-0,87	-0,44	0,59	34,32	89,67

Şekil 11: Divriği Meteoroloji İstasyonunun Thornthwaite Yöntemine Göre Su Bilançosu

Divriği istasyonu iklim verileri sonucunda DB'1 s b'2 s2 d a' olarak kodlanmıştır. Divriği istasyonunun iklimi Thornthwaite formüle göre yarı kurak-nemli, orta sıcaklıkta (Mezotermal) bir iklim özelliği göstermektedir. Bununla birlikte yörede su fazlası mart ve nisan ayı dışında çok olmamakla birlikte su noksanları en çok haziran, temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarında yüksektir. Yine yöre 36,09'luk yaz buharlaşma oranı ile <48 değerinin altına düşmesinden dolayı karasal iklime yakın bir iklim karakteri göstermektedir.

6. Çalışma Alanının Yıllık Ve Mevsimlik Sıcaklık İle Yağışlarının Trend Analizi

Çalışma sahasının yıllık ve mevsimlik sıcaklık ile yağışlarında gerçekleşen eğilimleri tespit etmek amacıyla trend analizi yapılmıştır. Buna göre yıllık ve mevsimlik sıcaklık değerleri incelendiğinde bütün istasyonlarda sıcaklıklarda artışların olduğu görülürken Sivas, Kangal, Divriği ve Arapgir istasyonlarında yıllık yağış toplamalarında azalma eğilimleri gerçekleşmiştir. Dolayısıyla çalışma sahasında kısmi olarak yağış verilerinin değişiklik gösterdiği yorumu yapılabilir. Mevsimsel olarak incelendiğinde; ilkbahar mevsiminde yağışların azalma eğilimi gösterdiği istasyonlar Sivas, Kangal, Divriği ve Arapgir iken, azalma şiddetinin en fazla olduğu istasyon Divriği'dir. Fakat bu azalma trendleri istatistik açıdan anlamlı seviyede değildir. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsiminde Sivas'ta yağış oranlarında bir artma eğilimi görülmektedir. Geriye kalan istasyonların genelinde bir azalış görülmektedir.

Tablo 13: Mann-Kendall ve Spearman Rho Testi Analizine Göre Sivas, Kangal, Divriği ve Arapgir İstasyonlarının Ortalama Sıcaklık Ve Toplam Yağış Verilerinin Sonuçları

Metod	Mann-Kendall ve Spearman'ın Rho's									
	Yıllık		İlkbahar		Yaz		Sonbahar		Kış	
Periyot	Sıc.	Yağ.	Sıc.	Yağ.	Sıc.	Yağ.	Sıc.	Yağ.	Sıc.	Yağ.
Sivas	2,3*	1,68	2,13*	1,30	2,9*	0,35	1,10	1,18	1,47	0,57
Kangal	2,4*	-2,00	2,15*	-1,22	3,17*	0,62	1,62	-0,20	0,62	-2,58
Divriği	4,25*	-1,00	2,2*	-1,85	4,22*	-0,25	2,15*	-1,32	1,99*	-1,45
Arapgir	3,15*	-1,20	1,99*	-1,07	3,12*	-0,45	3,14*	-1,15	1,99*	-2,09*

* %95 (a=0.05) güven aralığında anlamlılık seviyesi belirtmektedir.

7. Sonuç ve Öneriler

Divriği ilçesi bulunduğu coğrafya itibarıyla İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri arasında sınır teşkil etmektedir. Çaltı Çayı Havzası sınırları içerisinde bulunan sahanın yeryüzü şekilleri açısından dağlık, tepelik, aşınım düzlükleri, vadi ve ova tabanlarına sahip

olduğu görülmektedir. Klimatik verilere göre İç Anadolu ve Doğu Anadolu geçiş iklim özelliği gösteren Divriği’de kurak ve yarı kurak karasal iklim özelliği görülmektedir. Yörenin hem mevsimler bazında farklı hava kütlelerinin etkisi altında kalması hem de yer şekilleri açısından çeşitlilik göstermesi Divriği’nin iklimi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Yörede yıllık sıcaklık ortalamalarının çok düşük olması beraberinde her mevsim don riskini getirmiştir. Yine rüzgârların yörede daha çok kuzey yönlü esmesi hem kışların daha sert ve soğuk geçmesine neden olmakta hem de ilkbaharda tarım ürünlerinin çiçek açma dönemlerine rastladığından dolayı olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu olumsuzluklar çiftçilerin zirai faaliyetlerinde verim düşüklüklerine neden olurken aynı zamanda tarımda dönemsel dalgalanmaları meydana getirmektedir. Divriği’nin iklim tipini belirlemek amacıyla yapılan iklim sınıflaması sonucunda Erinç yöntemine göre tüm istasyonlarda yaz mevsiminde kuraklığın ve düşük nemliliğin mevcut olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Erinç’in yıllık iklim tipi değerlendirmesine göre Divriği yarı nemli iklim sınıflamasına girmektedir. Thornthwaite göre ise $DB'1 s b'2 s2 d a'$ olarak formülize edilmiş olup yarı kurak-nemli, orta sıcaklıkta (Mezotermal) bir iklim özelliği göstermektedir.

Sahanın tren analizi sonucunda ortaya çıkan değerler incelendiğinde sıcaklık ortalamalarında artış eğilimlerinin olduğu yağış ortalamalarında ise azalmaların gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda Kartal (2024) Sivas ilinin tren analiziyle ilgili yaptığı çalışmada küresel iklim değişimleri açısından Sivas ilinde de uzun vadede sıcaklık artışlarını ve yağış azalmalarını işaret etmektedir. Kızılelma vd., (2015)’in çalışmasında, İç Anadolu Bölgesinde yer alan meteoroloji istasyonları için yıllık, mevsimlik ve aylık ortalama ve ekstrem sıcaklık trendleri ile yağışlar incelenmiştir. Sonuçlar, maksimum ve minimum sıcaklık trendlerinde çalışma alanı genelinde istatistiksel olarak anlamlı artışların olduğunu vurgulamıştır. Emek (2014) ve Coşkun (2020a; 2020b; 2020c; 2020d; 2020g) yaptığı çalışmalarda; gözlem istasyonu sıcaklıklarında azalan yönde bir eğilim, yağış gözlem istasyonunda ise artan yönde anlamlı olmayan bir eğilim gözlemiştir. Türkeş (2008) Keskin vd., (2018) çalışmalarında; Türkiye’nin iklim değişimlerinin yaşanabileceği riskli ülkelerden birisi olduğunu, özellikle de ülkemizin iç ve doğu kesiminin iklim değişikliklerine çok duyarlılık gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Karakuş & Güler (2022)’in çalışmasında; son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi önemli iklim değişikliğine bağlı olarak sıcaklık ve yağış oranlarında meydana gelen dalgalanmaların su kaynaklarının azalması Divriği ilçesinde de etkili olması sebebiyle benzerlik göstermektedir. Araştırma sonucunda alınması gereken başlıca önlemler;

- Yapılan trend analizi, Erinç ve Thornthwaite iklim sınıflamalarına göre yörede yaz kuraklığı ve toprakta su noksanlığından dolayı yazın sulama isteği daha az olan ürünler tercih edilmelidir.
- Sahada görülen sert karasal iklim nedeniyle kışın karlı ve donlu gün sayısının fazla olması ulaşımı, bağ ve bahçe tarımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu araştırma kapsamında; bu durumlara yönelik yöre iklimine uygun kısa ve uzun vadeli planlamalar yapılmalıdır.
- Çevrede uygulanan tarım, ulaşım, turizm ve sanayi gibi birçok beşeri faaliyet yöre iklimini etkilemektedir. Bu duruma bağlı olarak gelişen çevre sorunlarına daha çevreci ve ekolojik önlemler alarak ortamdaki potansiyel kirliliği en aza indirmek gereklidir.
- Çalışma sahasının iklim özellikleri yörenin coğrafi ortamı üzerinde oldukça büyük etkiye sahip olmasından dolayı özellikle akarsular, göller, yeraltı suları ve kaynaklarının ileriki süreçlere taşınması noktasında koruyucu önlemler alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Ackerman, S. A. V & Knox, JA. (2015). *Meteoroloji atmosferimizi anlamak*, Çeviri Ed. Mikdat Kadioğlu -Sedef Çakır, Nobel Yayınları, Ankara.
- Ahrens, C. D. (1994). *Meteorology today an introduction to weather, climate, and the environment*, fifth edition, *West Publishing Company*.
- Akbulut, G. (2004). *Divriği ilçesi'nin coğrafyası*, Doktora Tezi, Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Erzurum.
- Ardel, A., Kurter, A., & Dönmez, Y. (1969). *Klimatoloji tatbikatı*. İstanbul Üniversitesi.
- Atalay, İ. (2010). *Uygulamalı klimatoloji*, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İzmir.
- Atalay, İ. & Mortan, K. (2017). *Türkiye'nin bölgesel coğrafyası*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Bilewu, S. O. (2015). Selection of an appropriate interpolation method for rainfall data in central Nigeria. *Ethiopian Journal of Environmental Studies and Management* 8(4).
- Coşkun, M. (2003). Coğrafya öğretiminde nem konusundaki kavram yanlışlıkları ve giderilmesine yönelik öneriler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3).
- Coşkun, M. (2019). *İklim değişiklikleri ve küresel ısınma*, 12. bölüm yer bilimi kitabı, Ed. Mete Alim-Serkan Doğanay, Pegem Akademi, Ankara.
- Coşkun, S. (2020a). Tuz Gölü-Konya Kapalı Havzaları'nda ortalama sıcaklık, yağış ve akım verilerinin trend analizi. A. Balcıoğulları (Eds.), *Coğrafya Araştırmaları*, (pp. 1-13). Akademisyen.
- Coşkun, S. (2020b). Trend Analysis of Mean Temperatures Data in Van Lake Closed Basin, Turkey. A. Balcıoğulları (Eds.), *Current Studies in Social Sciences*, (pp..43-51). Akademisyen.
- Coşkun, S. (2020c). Tuz Gölü-Konya Kapalı Havzalarının yaz mevsimi ortalama sıcaklık, yağış, buharlaşma ve akım verilerindeki değişimlerin karşılaştırmalı trend analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (SOBİDER)*, 7 (46),123-138. <https://doi.org/10.29228/SOBİDER.43355>
- Coşkun, S. (2020d). Van Gölü Kapalı Havzasında yağışların trend analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 521-532. <https://doi.org/10.21923/jesd.685420>
- Coşkun, S. (2020e). Göller Yöresinde sıcaklık, yağış ve akım değerlerinde meydana gelen eğilimler (Akdeniz Bölgesi-Türkiye). *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 6 (66),3142-3155. <https://doi.org/10.26449/sss.2488>
- Coşkun, S. (2020f). Aras-Kura Kapalı Havzasının ortalama sıcaklık, yağış ve akım verilerinin trend analizi (Türkiye). *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2), 29-42. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.713550>
- Coşkun, S. (2020g). Akarçay Kapalı Havzası'nın yaz mevsiminde buharlaşma ve akım verilerinin trend analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, 7 (47) 162-177. <https://doi.org/10.29228/SOBİDER.45362>
- Coşkun, S. (2020h). Akarçay Kapalı Havzasının ortalama sıcaklık ve yağış verilerinin eğilim analizi (Afyonkarahisar-Türkiye). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 81, 533-547. <https://doi.org/10.29228/JASSS.44156>
- Çolak, H.E. & Memişoğlu, T. (2021). Thornthwaite iklim sınıflandırma yöntemine göre Karadeniz Bölgesi iklim sınır haritasının CBS ile üretilmesi *Geomatik Dergisi* 6(1); 31-43
- Dabanlı, İ. (2017). *Türkiye'de iklim değişikliğinin yağış-sıcaklığa etkisi ve kuraklık analizi: Akarçay örneği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, İ., Kılıç, G., Coşkun, M. & Sümer, U. M. (2008). *Türkiye'de maksimum, minimum ve ortalama hava sıcaklıkları ile yağış dizilerinde gözlenen değişiklikler ve eğilimler*. TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 69-84. TMMOB adına TMMOB Meteoroloji Mühendisleri Odası, 13- 14 Mart 2008, Ankara.
- Dönmez, Y. (1990). *Umumî klimatoloji ve iklim çalışması*. İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul.
- Emek, M.F. (2014). *Doğu Anadolu Bölgesi yıllık ve aylık toplam yağışların trend analizi*, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Erinç, S. (1996). *Klimatoloji ve metodları*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Erlat, E. (2013). *İklim sistemi ve iklim değişimleri*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Erol, O. (1999). *Genel klimatoloji*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Garipağaoğlu, N. (2003). *Sivas'ın fiziki coğrafya şartlarının hava kirliliği üzerine etkileri*, Cumhuriyet'in 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri, 253-269, Sivas.
- Karakuş, C. B., & Güler, Ü. A. (2022). Mann-Kendall trend analizi ile Sivas ilindeki sıcaklık ve yağış trendlerinin belirlenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11(3), 534-544. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.1104140>
- Kartal, F. (2022). *Hafik, Zara ve İmranlı (Sivas) çevresinde jips ekolojisi*, Doktora Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük
- Kartal, F. (2024). Sivas ilinin ortalama sıcaklık ile toplam yağış verilerinin trend analizi ve ssp ile 2100 yılı modellenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (98), 111-123.
- Keskin, M. E., Çakto, İ., Çetin, V., & Bektaş, O. (2018). Doğu Anadolu Bölgesi sıcaklık ve yağış trend analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6(2), 294-300. <https://doi.org/10.21923/jesd.397353>
- Kızılelma, Y., Çelik, M. A., & Karabulut, M. (2015). İç Anadolu Bölgesinde sıcaklık ve yağışların trend analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 1-10. <https://doi.org/10.17211/tcd.90494>
- Koçman, A. (1993). *Türkiye iklimi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- MGM, (2022). MGM (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) Yayınlanmış Rasat Verileri.
- Olivere. J.E. & Hidore J.J. (2002). *Climatology (An Atmospheric Science)*. Upper Saddle River, New Jersey.
- Polat, P. & Sunkar, M. (2017). Rize'nin iklim özellikleri ve Rize çevresinde uzun dönem sıcaklık ve yağış verilerinin trend analizi. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, (1), 1-23, Elazığ.
- Sunkar, M. (2006). *Kangal Havzası'nın (Sivas) jeomorfolojisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Sunkar, M., Tonbul, S., & Özdemir, M.A., (2008). Çaltı Çayı Yukarı Havzası'nın (Kangal doğusu) jeomorfolojisi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2008, 6 (2), 141-158.
- Şahin, İ. F. (2011). Coğrafi Faktörlerin Az Gelişmişlik Üzerine Etkileri ve Refahiye (Erzincan) Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(25), 45-66.
- Taştan, M. (2019). Nesnelerin interneti tabanlı akıllı sulama ve uzaktan izleme sistemi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (15), 229-236.
- Tayanç, M., Karaca, M. & Yenigün, O. (1997). Annual and seasonal air temperature trend patterns of climate change and urbanization effects in relation to air pollutants in Turkey, *Journal of Geophysical Research*, (102), 1909-1919.
- Toprak, A., & Sunkar, M. (2022). Ağrı ilinde meydana gelen doğal afetlerin mekânsal ve zamansal analizi. *Coğrafya Dergisi*, (44), 97-113.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. & Demir, İ. (2002). Re-evaluation of trends and changes in mean, maximum and minimum temperatures of Turkey for the period 1929-1999. *International Journal of Climatology* (22), 947-977.
- Türkeş, M. (2008). Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1(1), 26-37.
- Türkeş, M. (2010). *Klimatoloji ve meteoroloji*. Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Türkeş, M. & Altan, G. (2011). Tödürge gölü sulak alanı (Sivas) yöresinin hidroklimatoloji ve iklim değişimleri açısından incelenmesi, *II. Türkiye Sulak Alanlar Kongresi*, 22-24 Haziran 2011, Kırşehir / Türkiye.
- Ünal, Ç. (2006). Tokat'ın iklim özellikleri. *GOP Üniversitesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 171-197.
- Yalçın, G., Demircan, M., Ulupınar, Y. & Bulut, E. (2005). *Klimatoloji*, DMİ yayınları, Ankara.

Çok Kriterli Karar Yöntemleri Kullanılarak Covid-19 Pandemisiyle Mücadelenin Değerlendirilmesi: N-11 Ülkeleri Örneği

Using Multi-Criteria Decision Methods Evaluation of The Fight Against the Covid-19 Pandemic: The Case Of N-11 Countries

Tuğba GÖKDEMİR¹
Gül GÖKAY EMEL²

Öz

Yakın zamanda meydana gelen COVID-19 pandemisi insan nüfusu için küresel bir tehdit oluşturmuş, ülkelerin sağlık sistemleri ve ekonomileri üzerinde ciddi baskılar yaratmıştır. Bu süreçte ülkelerin politika yapıcıları, bu öngörülemez krizle başa çıkmak için mevcut tüm imkanlarını kullanmış, çeşitli önlemler almış ve mücadele stratejileri oluşturmuşlardır. Bu önlem ve stratejilerin bir kısmının benzer olmasına rağmen COVID-19 pandemisinin etkisi, özellikle vaka ve ölüm sayıları açısından ülkeler arasında önemli farklılık göstermiştir. Bu farklılığı analiz etmek için, ülkelerin COVID-19 pandemisi ile mücadelede ellerindeki imkanların gücünü, kısıtlamaları ve aldıkları önlemleri değerlendiren çalışmalara ihtiyaç doğmuştur. Bu çalışmada, Türkiye'nin de içinde bulunduğu N-11 ülkeleri kapsamında bir araştırma ele alınmış ve söz konusu 11 ülkenin COVID-19 ile mücadele sürecindeki performansları karşılaştırılmıştır. Performans analizi için Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri kullanılmış ve sağlık ile ekonomik değerlendirme kriterleri temel alınmıştır. Kriterlere ağırlık atamak için ENTROPİ, performans sıralaması için TOPSIS, COPRAS ve VIKOR yöntemleri tercih edilmiştir. Bütünleşik bir sıralama elde etmek için ise Borda yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; COVID-19 ile mücadele performansında Güney Kore birinci sırada, Türkiye ikinci sırada ve Filipinler ise onbirinci sırada yer almıştır. Performans belirlemede en önemli kriterler ise Vaka/Ölüm, milyon başına test ve milyon başına ölüm kriterleri elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 Mücadelesi, N-11 Ülkeleri, Çok Kriterli Karar Analizi

Abstract

The recent COVID-19 pandemic has posed a global threat to the human population, severely influencing countries' health systems and economies. In this process, countries' policymakers have used all available means to cope with this unpredictable crisis, taking various measures and developing response strategies. Although some of these measures and strategies were similar, the impact of the COVID-19 pandemic varied significantly across countries, especially regarding the number of cases and deaths. To analyze this difference, studies need to evaluate the strength of the possibilities, limitations, and measures taken by countries in the fight against the COVID-19 pandemic. In this study, a study within the scope of N-11 countries, including Turkey, is discussed and the performances of these 11 countries in the fight against COVID-19 are compared. Multi-Criteria Decision-Making methods were used for performance analysis and health and economic evaluation criteria were taken as the basis. ENTROPY was used to assign weights to the criteria and TOPSIS, VIKOR, and COPRAS methods were preferred for performance ranking. The BORDA Counting method was used to obtain an integrated ranking. According to the study results, South Korea ranked first, Turkey ranked second and the Philippines ranked eleventh in terms of performance in the fight against COVID-19. The most important criteria in determining performance are Case/Death, tests per million, and deaths per million.

Keywords: COVID-19 Struggle, N-11 Countries, Multi-Criteria Decision Analyses.

1 Arş.Gör.Dr.,Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, tugbagokdemir@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6584-2557>

2 Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, ggokay@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2921-1368>, <https://ror.org/03tg3eb07>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 11.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.11.2024

Atıf İçin/For Cite: Gökdemir T., "Çok Kriterli Karar Yöntemleri Kullanılarak Covid-19 Pandemisiyle Mücadelenin Değerlendirilmesi: N-11 Ülkeleri Örneği", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):169-189

<https://doi.org/10.17755/esosder.1514293>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

COVID-19 pandemisi, dünyanın yaklaşık son bir yüzyılda karşı karşıya kaldığı ve dünya medeniyetini tehlikeye sokan en ciddi pandemilerden biridir. Başlangıçta, yeni virüs ve neden olduğu hastalık “bilinmeyen bir pnömoni” olarak tanımlanmış, yapılan araştırmalar sonucunda altta yatan virüsün koronavirüs grubu olduğu ve muhtemelen SARS ve MERS ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (*Bretschger et al., 2020, s.1*). Aralık 2019’da Çin’de ortaya çıkan hastalık hızla tüm dünyaya yayılmış ve birkaç ay içinde hükümetler, ülkelerinde salgınla mücadele etmek için nüfusun geçici olarak karantinaya alınması ve belirli üretim faaliyetlerinin durdurulması dahil olmak üzere bir dizi önlem almışlardır. Virüsün Batı Avrupa ve ABD’de hızla yayılması, özellikle İtalya, Fransa, İspanya ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde daha Nisan ve Mayıs 2020’de hastaneler ve akut bakım birimlerinin tamamen dolduğu bir durumla karşılaşılmasına neden olmuştur. COVID-19 pandemisi yeni ve agresif bir virüs ile ortaya çıkmış, akut bakım birimleri de dahil olmak üzere yüksek kaliteli hastanelerin mevcudiyeti virüsün yayılması ile başa çıkmada kilit rol oynamıştır.

Bu pandemiyi çok önemli yapan üç ana özellik ise enfeksiyonun yüksek yayılma hızı, enfeksiyonun yoğunluğu ve neden olduğu toplumsal ve ekonomik bozulmadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), pandemi ile ilişkili faktörleri değerlendirmenin ve anlamının önemli olduğunu vurgulamaktadır (WHO, 2023). COVID-19 pandemisi, küresel olarak COVID-19 vaka ve faktörleri üzerine yapılan bilimsel çalışmaları da önemli hale getirmiş, yoğun ilgiye neden olmuştur (Aloomoadi, et al., 2023, s.2). Ülkelerin COVID-19 dönemindeki performanslarını inceleyen çalışmaların çoğunun sağlık sistemlerini ele aldığı görülmektedir. Ekonomik göstergelerin dikkate alındığı çalışma sayısı ise oldukça sınırlıdır.

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisi döneminde N-11 ülkelerinin pandemiye karşı gösterdikleri mücadeleyi değerlendirmek ve bu ülkelerin arasında bir performans sıralaması yapmaktır. Çalışmada; Bangladeş, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye ve Vietnam olmak üzere N-11 ülkelerinin performans değerlendirmesi sağlık ve ekonomik göstergeler birlikte kullanılarak ele alınmıştır. Bu ülkeler için elde edilen performans puanları ve bu puanlara göre yapılan sıralamalar, ülkelerin COVID-19 pandemisi ile mücadelede göreceli performanslarını yansıtmaktadır. Ancak, COVID-19 pandemisi nedeni ile gerekli tüm verilere erişim mümkün olmayabilmektedir. Bu kısıtlama, çalışma süresince dikkate alınmıştır. Verilerin mevcudiyeti ve çalışmanın kapsamına bağlı olarak, çalışmada 10 kriter kullanılmıştır. Bu kriterler; Milyon başına vaka (K1), Milyon başına ölüm (K2), Vaka/Ölüm oranı (K3), Milyon başına test (K4), Bin nüfus başına doktor sayısı (K5), Bin nüfus başına hastane sayısı (K6), Kişi başına sağlık harcamaları (K7), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) (K8), İşsizlik (K9), Nüfus yoğunluğu (K10)’dur (Worldmeter,2023;WHO,2022;Neogi, 2021,CDC; COVID-19 Sayfası,2024). Analiz için ise Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden Amerikan Ekolü’ne ait TOPSIS, COPRAS ve VIKOR kullanılmış ve sonuçlar BORDA yöntemi ile bütünleştirilip karşılaştırılmıştır. Bu yöntemlerin seçilme sebebi karmaşık karar verme konusunda etkili, kolay ve pratik sonuçlar sunarak, karar vericilerin daha iyi cevaplar almasını sağlamalarıdır. Kriterlerin ağırlıklandırılması için ise ENTROPİ yöntemi kullanılmıştır. Yöntemin seçilme sebebi, kriterlerin ağırlığının belirlenmesinde insan yanlılığını azaltarak daha nesnel ve veri odaklı karar verme süreci sağlamasıdır. ENTROPİ, TOPSIS, COPRAS, VIKOR ve BORDA yöntemlerinin uygulanmasında Excel 2016 kullanılmıştır. Benzerlik analizinde kullanılan Spearman Sıra Korelasyon testi için ise Statistics yazılımından faydalanılmıştır.

İlgili literatürün incelenmesi sonucunda, COVID-19 pandemisi döneminde yapılan analizlerde ekonomik ve sağlık göstergelerinin bir arada ele alındığı ve bu perspektifle N-11 ülkeleri gibi bir ülke grubunun incelendiği çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın katkıları şu şekilde özetlenebilir:

- COVID-19 ile mücadelede N-11 ülkelerini değerlendiren ilk çalışma olması.
- Ülkelerin COVID-19 mücadelesindeki performanslarının sağlık ve ekonomik kriterleri ile birlikte analiz edilmesi. Bu alanda daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine ve gelecekteki krizlere yönelik daha etkili stratejilerin oluşturulmasına kolaylık sağlanması.
- COVID-19 ile mücadelede üst sıralarda yer alacak ülkelerin belirlenmesi ile bu ülkelerin aldığı tedbirlerin, alt sıralarda yer alan ülkelere yol gösterici olabilme imkanının sağlanması.
- Farklı yöntemlerin uygulanması ile elde edilen birden fazla sıralama sonuçlarının farklılığı, sıralamaların konsolidasyonunu gerektirmektedir. Sonuçların yeniden sıralanması ve tek bir bütünsel sıra elde edilmesi ile çalışmanın metodolojisine bütünlük kazandırılması ve sonuçların daha tutarlı ve kararlı olmasının sağlanması.

Çalışmanın bundan sonra yer alan ikinci bölümünde literatür taramasına, üçüncü bölümünde metodolojiye, dördüncü bölümünde kullanılacak araştırma modeli ve bulgulara yer verilmektedir. Son bölümde ise genel bir sonuç ve çalışma önerileri sunulmaktadır.

1. Literatür Taraması

Litaratür taraması iki kısımda ele alınmıştır. İlk kısımda COVID-19 ile ilgili konularda ÇKKV yöntemlerinin kullanımına yer verilmiştir. Literatürde yoğun bir şekilde yer almakta olup, farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, çeşitli çok kriterli karar yöntemleri farklı konular, ülkeler, bölgeler ve bağlamlar üzerinde uygulanmaktadır. İkinci kısımda ise COVID-19 mücadele performansını inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Birinci kısım çalışmaları şöyle verilebilir:

Vinodhini (2020), COVID-19'un yayılmasını durdurmak için Ağırlıklı Toplam Modeli (WSM), Ağırlıklı Ürün Modeli (WPM), Ağırlıklı Toplu Toplam Ürün Değerlendirmesi (WASPAS) ve TOPSIS gibi ÇKKV tekniklerini kullanmıştır. Bu teknikler uygulanan kontrol önlemlerine göre bölgeleri listelemiştir. *Korzeb&Niedziółka (2020)*, Polonya'daki ticari bankaların COVID-19 pandemisinin neden olduğu potansiyel olumsuz etkiyi önlemek için aldıkları önleyici tedbirleri değerlendirmek için TOPSIS yöntemini kullanmışlardır. *Majumder et al. (2020)*, COVID-19'daki en önemli risk faktörünü belirlemek ve virüsün neden olduğu ölümleri takip etmek için ÇKKV tekniklerini kullanmışlardır. Araştırmada yeni TOPSIS yöntemi ve Grup Veri İşleme Yöntemi (GMDH) kullanılmıştır. *Shirazi et al. (2020)*, COVID-19 pandemisi sırasında hastanelerin hizmet kalitesine katkıda bulunan önceliklendirme faktörlerini hastaların ve refakatçilerinin bakış açısından değerlendirmişlerdir. Bunun için bulanık AHP ve PROMETHEE yöntemleri kullanılmıştır. *Xiaozhen et al. (2020)*, hafif COVID-19 semptomları olan hastalar için ilaç seçimine yönelik bir vaka çalışması sunmuşlardır. Çalışmada MULTIMOORA yönteminden yararlanılmış ve yöntemin kullanımı açıklanmıştır. *Kheybari et al. (2021)*, pandemi ile müdahale için geçici hastaneler inşa etmek için doğru yer seçimi probleminde BWM yöntemini kullanmışlardır. *Khan et al. (2021)*, hasta bakımı ve yatış planlaması (PCAS) için küresel kararsız bulanıklığa dayalı bir acil durum ÇKKV modeli

geliştirmişlerdir. *Ecer&Pamucar (2021)*, COVID-19 pandemisi sırasında sezgisel bulanık ortam altında sigorta şirketlerini sağlık hizmetleri açısından sıralamak için MARCOS yöntemini temel alan çok kriterli bir performans değerlendirme yöntemi önermişlerdir. *Duro et al. (2021)*, turizmin kırılganlığı ile COVID-19 pandemisi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İspanya eyaletlerindeki turizm için bir hassasiyet göstergesi önermişlerdir. Kullanılan çok kriterli yöntem DEA'dır ve ağırlıklandırma yöntemi olarak Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. *Jeon et al. (2023)*, Hindistan'ın COVID-19 pandemisine karşı müdahale stratejilerini değerlendirmek için olasılıksal tereddütlü bulanık ÇKKV yaklaşımını kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, SARS-CoV-2 aşılıların yaşlılarda COVID-19 ile ilişkili hastaneye yatışları azalttığı ve bu durumda COVID-19 pandemisi sonrası hastalık ve ölüm oranlarını azalttığı tespit edilmiştir. *Salehi et al. (2023)*, çalışma, mesleki stresin, bireysel dayanıklılığın ve kurumsal dayanıklılığın COVID-19 pandemisi sırasında sağlık hizmeti sağlayıcılarının güvenlik performansı üzerindeki etkisini değerlendirmek için çok kriterli karar yöntemlerini kullanmışlardır. Entropi yönteminin sonuçları, yaşlı sağlık hizmeti sağlayıcılarının güvenlik performansında örgütsel dayanıklılığın en etkili faktör olduğunu göstermiştir.

COVID-19 mücadele performansını inceleyen çalışmalar ise şöyle verilebilir;

Kruse&Jeurissen (2020), kâr amacı güden hastanelerin COVID-19'un patlak vermesinden önceki mali koşullarının, krizle başa çıkma yeteneklerini belirleyeceğini savunmuşlardır. *Oomman&Todd (2021)*, County Durham ve Darlington Foundation Trust'ı kullanarak, COVID-19 tecritinin kaza ve acil durum performansları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. *Hamzah et al. (2021)*, Malezya'nın sağlık sisteminin COVID-19 ile mücadelede verimlilik düzeyini araştırmak için ağ veri zarflama analizini kullanmışlardır. Bulgular, sağlık sistemindeki genel verimsizliğin temel olarak tıbbi bakım sürecinin zayıf performansına bağlandığını göstermektedir. *Breitenbach et al. (2021)*, dünyadaki 36 ülkenin sağlık hizmetleri kaynak verimliliğini araştırmışlardır. Bulgular, küresel sağlık sistemlerinin COVID-19 pandemiyi yönetmedeki ortalama verimliliğinin düşük olduğunu göstermiştir. *Lupu&Tiganasu (2022)*, COVID-19 ile mücadelede sağlık sistemi performansını analiz etmek amacı ile veri zarflama analizi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada, COVID-19 vakaları, doktorlar, heşireler, hastane yatakları ve sağlık harcamaları gibi çeşitli girdiler dikkate alınmıştır. *Kuosmanen et al. (2023)*, Birleşik Krallık hastanelerinin COVID-19'un birinci ve ikinci dalgaları sırasındaki performansını araştırmışlardır. Dışbükey niceliksel regresyon yaklaşımı altında bağlamsal değişkenleri birleştiren bir ölüm üretim fonksiyonu önermişlerdir. Sıfır gözlem sorununu çözmek için Heckman'ın iki aşamalı yaklaşımı kullanılmıştır. Sonuçlar, ikinci dalgada beklenen mortalitede birinci dalgaya göre iyileşme olduğunu, hastane performansında bölgesel farklılık olduğunu ancak ikinci dalgada performans farkının daha küçük olduğunu göstermiştir.

Literatürde, N-11 ülkeleri ile sağlık ve ekonomik göstergelerin bir arada yapıldığı COVID-19 mücadele performansı değerlendirme çalışmalarına rastlanılmamıştır. Ayrıca, COPRAS, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinin de yerli literatürde henüz uygulanmadığı gözlenmiştir.

2. Metodoloji

ÇKKV, karar vericilerin (uzmanların) birden fazla kritere dayalı olarak optimum alternatif çözümü değerlendirdiği, derecelendirdiği ve seçtiği karar verme sürecini ifade eder (Xu et al., 2023). Bu yaklaşım, birbiri ile çelişen birden fazla karar faktörünün aynı anda dikkate alınması gereken çeşitli durumlarda karar vericilere destek olmak ve onlara yardımcı olmak için uygun yöntemlerin geliştirilmesini sağlamaktadır (Spronk et al., 2016, s.13). Çalışmada,

söz konusu ülkelerin performans puanları çok kritere dayalı olarak elde edilmektedir. Bu nedenle, çözülecek problemin kavramsal yapısına uygun olduğundan çalışmada ÇKKV yöntemleri kullanılmaktadır. ÇKKV alanında birçok farklı yöntem ve ekol bulunmaktadır. Genel olarak, Amerikan Ekolü ve Avrupa Ekolü olmak üzere iki ana yöntem grubu ortaya çıkmıştır (Gökdemir&Emel, 2023, s.1169). Amerikan Ekolü'ne ait yöntemler, değişkenlerin fonksiyon değerlerinin kullanılması ile tanımlanır. Bu yöntemler, alternatifler arasında tercih ve kayıtsızlık ilişkileri kullanır, ancak alternatiflerin karşılaştırılabilirliğini dikkate almazlar. Bu ekole örnek olarak, TOPSIS, AHP, VIKOR ve COPRAS verilebilir. Avrupa Ekolü'ne ait yöntemler ise alternatiflerin tercihlerini bir araya getirmek için bir üstünlük ilişkisi kullanır. Avrupa ekolünün yöntemleri arasında ELECTRE, PROMETHEE ailesi, NAIADE, TACTIC yöntemleri bulunmaktadır (Salabun et al., 2020, s.3). Karma Ekol, Amerikan ve Avrupa Ekollerinin birleştirilmesi ile oluşan bir yaklaşımdır. Karma Ekol yöntemleri arasında EVAMIX, PRAGMA, MAPPAC, COMET, IDRA ve PACMAN bulunmaktadır (Gökdemir&Emel, 2023, s.1169). Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi dahilinde, ÇKKV Amerikan Ekolü'nün sıralama yöntemleri kullanılmakta ve başarıları karşılaştırılmaktadır. Çalışmada ÇKKV yöntemlerinden hangilerinin kullanılacağı ve nasıl karşılaştırılacağı aşağıda verilmektedir.

• ENTROPİ Yöntemi

Entropi Ağırlık Yöntemi (EWM), karar vermede değer dağılımını ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir ağırlıklandırma yöntemidir. Bu yöntemde, değerlerin dağılım derecesi ne kadar büyükse, farklılaşma derecesi de o kadar büyük olur ve daha fazla bilgi elde edilebilir. EWM, diğer sübjektif ağırlıklandırma modelleri ile karşılaştırıldığında, en büyük avantajı insani faktörlerin kriterlerin ağırlığına müdahalesinden kaçınmasıdır. Bu da kapsamlı değerlendirme sonuçlarının nesnelliğini arttırmaktadır. Bu nedenle, EWM son yıllarda karar vermede yaygın olarak kullanılmaktadır (Zhu et al., 2020, s.1). Yöntemin adımları şöyledir:

Adım 1: Karar Matrisini oluşturun

EWM'de karar matrisi oluşturulurken, değerlendirmede kullanılacak örneklerin ve göstergelerin sayısı belirlenir. n gösterge (kriter) ve m örnek (alternatif) sayısını gösterir. Her bir gösterge için her bir örnekteki değerler karar matrisinde kaydedilir ve i. örnekteki j. göstergenin ölçülen değeri x_{ij} olarak temsil edilir. Bu değerler, sonraki adımlarda ağırlıklandırma ve entropi hesaplamaları için kullanılır. Karar matrisi, göstergelerin ölçülen değerlerini sistematik bir şekilde temsil eden bir matristir.

Adım 2. Karar Matrisinin Normalizasyonu

Karar matrisinin normalizasyonu, ölçülen değerlerin birbirleri ile karşılaştırılabilir hale getirilmesini sağlar. Bu yöntemin bu adımında ölçülen değerler standartlaştırılır. i. örnek ve j. gösterge için standartlaştırılmış değer p_{ij} olarak gösterilir ve aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanır:

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad \forall i, j \quad j = 1, \dots, n \quad E(1)$$

Adım 3. Olasılık ve Entropi Değerleri

EWM'de, j. göstergenin entropi değeri E_j olarak tanımlanır. Bu değer, her bir göstergenin ölçüm değerlerinin dağılımının ne kadar homojen veya heterojen olduğunu belirlemek için

kullanılır. Entropi değeri, belirli bir göstergenin ölçüm değerlerinin çeşitliliğini ölçer. Entropi değeri, aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$E_j = -\frac{\sum_i^m p_{ij} \cdot \ln p_{ij}}{\ln(m)} \quad j = 1, \dots, n \quad E(2)$$

Burada:

- E_j , j. göstergenin entropi değeridir.
- p_{ij} , i. örnek için j. göstergenin standartlaştırılmış değeridir.
- m , örnek sayısıdır.

Adım 4. Ağırlıkların Hesaplanması

Entropi değeri E_j aralığı $[0,1]$ 'dir. E_j ne kadar büyükse, gösterge j'nin farklılaşma derecesi o kadar büyüktür ve dolayısıyla daha fazla bilgi elde edilebilir. Bu nedenle, bu göstergeye daha fazla ağırlık verilmelidir. Bu mantıkla, EWM ağırlık hesaplama yöntemi şu şekildedir (Zhu et al., 2020, s.2):

$$w_j = \frac{1 - E_j}{\sum_j^n (1 - E_j)} \quad E(3)$$

Burada

- w_j , j göstergesi için hesaplanan ağırlıktır.
- E_j , j göstergesi için hesaplanan entropi değeridir.

• TOPSIS Yöntemi

TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution), ÇKKV alanında önemli bir yöntemdir (Hwang&Yoon, 1981). TOPSIS'in temel prensibi, her alternatifin ideal çözüme en yakın, negatif ideal çözüme ise en uzak mesafede olması gerektiğidir (Ishizaka&Nemery, 2013).

Yöntem, her kriterin sabit azalan ya da artan bir faydası olduğunu varsayar. Bu durum, ideal ve ideal olmayan çözümleri belirlemeyi kolaylaştırır. Öklid uzaklıkları kullanılarak alternatifler arasında tercih sıralaması yapılır ve en iyi alternatif belirlenir (Mateo, 2012; Pavic&Novoselac, 2013). Yöntemin adımları şöyledir:

Adım 1. Karar Matrisini oluşturun

Karar verme sürecinde ilk adım olarak problem tanımlanır ve karar vericilerin ulaşmak istedikleri hedef netleştirilir. Daha sonra, değerlendirilecek olan potansiyel karar alternatifleri belirlenir ve bu alternatiflerin sahip oldukları özellikler (kriterler) listelenir. Bu adımlar tamamlandıktan sonra, bir karar matrisi oluşturulur.

Karar matrisi A , bu değerlendirme sürecinde kullanılan temel veri yapısıdır. A matrisi $m \times n$ boyutunda olup, m adet alternatif ve n adet kriter içerir. Her bir a_{ij} elemanı, i -nci alternatifin j -inci kriterdeki performansını ifade eder. Bu değerler genellikle pozitif gerçek sayılar olarak temsil edilir ve alternatiflerin kriterlere göre değerlendirilmesini sağlar (Mateo, 2012, s. 43).

Adım 2. Karar Matrisinin Normalizasyonu

Karar verme sürecinin bir aşamasında, ölçü birimlerinden bağımsız olarak karar alternatiflerinin ve kriterlerin karşılaştırılabilmesi için normalleştirme işlemi gerçekleştirilir. Normalleştirilmiş R karar matrisi, A matrisinin elemanları kullanılarak $E(4)$ 'teki gibi vektör normalizasyonu ile bulunan normalleştirilmiş değerler r_{ij} lerden oluşur (Mateo, 2012, s. 44):

$$r_{ij} = \frac{f_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m f_{ij}^2}} \quad (j = 1, \dots, n) \quad E(4)$$

Adım 3. Normalize Karar Matrisinin Ağırlıklandırılması

Alternatiflerin sıralanması sürecinde her bir kriterin önemi büyük bir etkiye sahiptir. Bu önemler genellikle karar verici tarafından subjektif olarak belirlenir ve bu nedenle değişkenlik gösterebilir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için öncelikle ağırlıklı normalize edilmiş bir karar matrisi oluşturulur. Bu matris, her bir alternatifin her bir kriter açısından performansını yansıtan değerlerle doldurulur ve her bir kriter için belirlenen ağırlıklarla çarpılır.

Toplamları bir olan $(\sum_{j=1}^n w_j = 1)$ w_j kriter ağırlıkları kullanılarak, ağırlıklı normalleştirilmiş değerler $E(5)$ 'teki gibi elemanlar çarpımla belirlenir. Hesaplanan v_{ij} değerleri ile V ağırlıklı standart karar matrisi elde edilir.

$$v_{ij} = w_j r_{ij} \quad (i=1, m \text{ ve } j=1, n) \quad E(5)$$

Adım 4. İdeal ve İdeal Olmayan Çözümlerin Belirlenmesi

Karar vericiler, ideal ve ideal olmayan çözümleri belirlerken fayda ve maliyet kriterlerini titizlikle değerlendirirler. Fayda kriterleri, karar vericinin hedeflerine olumlu katkı sağlayan unsurları maksimize etmeyi amaçlar; bu nedenle en yüksek fayda sağlayan alternatifleri tercih ederler. Öte yandan, maliyet kriterleri karar vericinin negatif etki yaratan unsurları minimize etme çabasını yansıtır ve bu maliyetleri en düşük seviyeye indirme hedefi güder.

Buna göre, en iyi çözümler A^* (ideal çözümler) ve en kötü çözümler A^- (ideal olmayan çözümler) sırası ile $E(6)$ ve $E(7)$ 'deki gibi elde edilir (Mateo, 2012, s. 44):

$$A^* = \{v_1^*, \dots, v_n^*\} = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in I' \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in I'' \right) \mid i = 1, m \right\} \quad E(6)$$

$$A^- = \{v_1^-, \dots, v_n^-\} = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in I' \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in I'' \right) \mid i = 1, m \right\} \quad E(7)$$

Burada $I' \cap I'' = \emptyset$ olmak üzere, fayda kriterleri I' kümesini maliyet kriterleri ise I'' kümesini oluşturur. Eğer j . kriter; I' kümesine ait ise kriterin alternatifler arasındaki max v_{ij} değeri, değilse I'' kümesine ait ise kriterin alternatifler arasındaki min v_{ij} değeri A^* ideal çözüm kümesine v_j^* olarak atanır. A^- İdeal olmayan çözümler için ise j . kriter, I' kümesine ait fayda kriteri ise alternatifler arasındaki min v_{ij} değeri, değilse I'' kümesine ait maliyet kriteri ise alternatifler arasındaki max v_{ij} değeri v_j^- olarak atanır. Daha açık bir ifade Eşitlik (6.a) ve Eşitlik (7.a)'da verilmiştir.

$$v_j^* = \left\{ \begin{array}{l} \max v_{ij}, \text{ eğer } j \text{ bir fayda niteliği ise} \\ \min v_{ij}, \text{ eğer } j \text{ bir maliyet niteliği ise} \end{array} \right\} \quad E(6.a)$$

$$v_j^- = \left\{ \begin{array}{l} \min v_{ij}, \text{ eğer } j \text{ bir fayda niteliği ise} \\ \max v_{ij}, \text{ eğer } j \text{ bir maliyet niteliği ise} \end{array} \right\} \quad E(7.a)$$

Adım 5. Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması

Alternatiflerin ideal ve ideal olmayan çözümlere olan uzaklıklarını belirlemek için n -boyutlu Öklid uzaklığı kullanılır. Her alternatifin ideal çözüme olan uzaklığı E_{itlik} (8)'de gösterildiği gibi hesaplanır (Mateo, 2012, s. 44):

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad E(8)$$

ideal olmayan çözüm $E(9)$ 'daki gibi verilir:

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_i^-)^2} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad E(9)$$

Burada:

S_j^* : Kriterin ideal çözüme olan uzaklığı, kriterin olumlu etkisini gösterir ve genellikle olumlu hedeflere doğru maksimize edilmesi gereken unsurları ifade eder.

S_j^- : Kriterin ideal olmayan çözüme olan uzaklığı, kriterin olumsuz etkisini gösterir ve genellikle olumsuz hedeflere doğru minimize edilmesi gereken unsurları ifade eder (Özdemir, 2018, s. 179). Burada karar noktası sayısı kadar S_i^* ve S_i^- olacaktır (Özbek, 2019, s. 216).

Adım 6: Görelî Yakınlığın Hesaplanması

C_i^* değeri hesaplanır. a_i alternatifinin A^* 'a göre görelî yakınlığı $E(10)$ daki gibi hesaplanır (Mateo, 2012, s. 44):

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{(S_i^* + S_i^-)} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad E(10)$$

C_i^* değeri 0 ile 1 arasında bir değer alır ve ideal olmayan çözüme en uzak alternatifin ideal çözüme ne kadar yakın olduğunu gösterir. Bu değer, nihai değerlendirmeler için önemlidir.

Adım 7: Alternatiflerin Sıralanması

Alternatifler, C_i^* değerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanır. Bu sıralama yöntemi, her bir alternatifin ölçüye göre en üstün şekilde sıralanmasına olanak tanır (Mateo, 2012, s. 44).

• VIKOR Yöntemi

Vikor yöntemi her alternatifin her kriter fonksiyonuna göre değerlendirildiği varsayıldığında, uzlaşma sıralaması, "ideal" çözüme "yakınlık" ölçüsü F^* karşılaştırılarak gerçekleştirilebilir. Uzlaşma sıralaması için çok kriterli ölçü bir uzlaşma programlama yönteminde bir toplama fonksiyonu olarak kullanılan L_p -metriğinden geliştirilmiştir (Cristóbal, 2011).

$$L_{p,j} = \left\{ \sum_{i=1}^n \left[\frac{w_i (f_i^* - f_{ij})}{(f_i^* - f_i^-)} \right]^p \right\}^{\frac{1}{p}} \quad E(11)$$

Burada $L_{p,j}$ (Denklem (14) 'deki S_j olarak) ve $L_{\infty,j}$ (Denklem (15) 'teki R_j olarak) sıralama ölçüsünü formüle etmek için kullanılır. VIKOR aşağıdaki adımlara sahiptir (Opricovic&Tzeng, 2004):

Adım 1. Karar Matrisini oluşturun

Kriterler ve alternatifler belirlendikten sonra alternatifler için her bir kritere ait bilgiler elde edilip birleştirilerek karar matrisi oluşturulur. Buradaki karar matrisinde, a_j karar noktası ($j = 1, 2, 3, \dots, n$) i . değerlendirme faktörü ($i = 1, 2, 3, \dots, m$) için gösterim biçimi ile f_{ij} ile gösterilmektedir.

Adım 2. En iyi çözümü belirleme

Karar matrisi oluşturulduktan sonra her bir alternatif için ideal çözüm değerleri tespit edilir. Kriterler için ideal çözüm (f_i^*) ve en kötü çözüm (f_i^-) değerleri belirlenir. i kriteri değerlendirmede "fayda" kriteri olarak alınmışsa; tüm kriter fonksiyonlarının ideal (f_i^*) ve en kötü (f_i^-) çözüm değerleri $E(12)$ dikkate alınarak belirlenir:

$$\begin{cases} f_i^* = \max_j f_{ij} \\ f_i^- = \min_j f_{ij} \end{cases} \quad E(12)$$

i fonksiyonu bir maliyet kriterini temsil ettiğinde, $E(22)$ dikkate alınarak belirlenir:

$$\begin{cases} f_i^* = \min_j f_{ij} \\ f_i^- = \max_j f_{ij} \end{cases} \quad E(13)$$

Adım 3. S_j ve R_j değerlerini hesaplayın

$$S_j = \sum_{i=1}^n \left(w_i \frac{(f_i^* - f_{ij})}{(f_i^* - f_i^-)} \right) \quad E(14)$$

ve

$$R_j = \max_i \left(w_i \frac{(f_i^* - f_{ij})}{(f_i^* - f_i^-)} \right) \quad E(15)$$

Adım 4. Q_j Değerlerini hesaplayın

$$Q_j = v \frac{S_j - S^*}{S^- - S^*} + (1-v) \frac{(R_j - R^*)}{(R^- - R^*)} \quad E(16)$$

Adım 5. Alternatifleri sıralayın

S , R ve Q değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatifler arasındaki sıralama tespit edilir.

Adım 6. Uzlaşma Çözümünü Önerme

Alternatif A(1), en iyi Q (minimum) ölçüsüne göre sıralandığında ve verilen Koşul 1 ile Koşul 2 sağlandığında, bir uzlaşma çözümü olarak seçilmelidir.

Koşul 1: Bu koşul, en iyi ve en iyiye en yakın alternatif arasında belirgin bir fark olduğunu gösterir.

$$Q(P_2) - Q(P_1) \geq D(Q) \quad E(17)$$

Bu eşitsizlikte, P1 en düşük Q değerine sahip olan birinci en iyi alternatifi; P2 ise en iyi Q değerine sahip ikinci alternatifi ifade etmektedir. $D(Q)$ değeri *Etilik* (18)'de tanımlanmış olup, burada j alternatif sayısını sembolize etmektedir.

$$D(Q) = 1 / (j - 1) \quad E(18)$$

Koşul 2: Elde edilen uzlaşma çözümünün istikrarlılığını doğrulamak için kullanılır. Bu kriter, bir alternatifi (örneğin P1) en yüksek Q değerine sahip olduğu durumda, bu alternatifi S ve R değerlerinden en az birinde en üst sıralamayı elde etmesini gerektirir. Bu şartın sağlanması, çözümün güvenilirliğini artırır ve istikrarlı olduğunu gösterir. Eğer bu koşullardan biri karşılanamazsa, önerilen uzlaşma çözümü aşağıdaki şekilde belirlenir: (Göztepe&Çetin, 2016, s. 1473).

$$Q(P_m) - Q(P_1) < D(Q) \quad E(19)$$

• COPRAS Yöntemi

Analitik bir ÇKKV yöntemi olan COPRAS (Karmaşık Orantılı Değerlendirme), Zavadskas, Kaklauskas ve Sarka tarafından geliştirilmiştir. COPRAS yöntemi, çeşitli alternatifleri değerlendirmek ve bunlar arasından en iyi alternatifi seçmek için kullanılır (Zavadskas et al., 2012). COPRAS yönteminin güvenilir olması ve doğru bir değerlendirme sunması temel avantajlarıdır (Amoozad et al., 2018). Yöntem, birden fazla kriterin dikkate alınması gereken bir değerlendirmede kriterleri en üst düzeye çıkarmak veya en aza indirmek için uygulanabilir. COPRAS yöntemi, alternatifleri önem ve fayda derecelerine göre adım adım sıralar ve değerlendirir. COPRAS yönteminin adımları şu şekildedir:

Adım 1: Karar Matrisini oluşturun

Karar matrisi, satır elemanları m adet alternatifi, sütun elemanları ise n adet kriteri içeren mxn boyutlu bir matris olarak oluşturulur.

Adım 2: Karar Matrisinin Normalizasyonu

Tüm farklı kriterleri karşılaştırabilmek için boyutsuz değerleri içeren normalleştirilmiş karar matrisi E(20) verildiği gibi oluşturulur:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad , \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad E(20)$$

Adım 3: Normalize Karar Matrisinin Ağırlıklandırılması

Kriter ağırlıklarının etkisini dikkate alan yöntemde, normalize karar matrisi tüm alternatifler için kriterlere verilen ağırlıklarla çarpılır ve ağırlıklı normalize karar matrisi oluşturulur.

$$r_{ij} = x_{ij} * w_j \quad E(21)$$

Adım 4: Maksimize ve Minimize indekslerinin belirlenmesi

Hem yararlı hem de yararlı olmayan kriterler için ağırlıklı normalleştirilmiş değerlerin toplamları hesaplanır. Maksimize edilmesi gereken özneliklerin toplamı olarak tanımlanan yararlı kriterlerin toplamı P_i 'nin hesaplanması E(22) deki gibidir:

$$P_i = \sum_{j=1}^k r_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad E(22)$$

En aza indirilmesi gereken özneliklerin toplamı olarak tanımlanan yararlı olmayan kriterlerin toplamı R_i 'nin hesaplanması E(23) deki gibidir:

$$R_i = \sum_{j=k+1}^n r_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad E(23)$$

Adım 5: Alternatiflerin Göreceli Önem Değerlerinin Hesaplanması

$$Q_i = P_i + \frac{\sum_{i=1}^m R_i}{R_i * \sum_{i=1}^m \frac{1}{R_i}} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad E(24)$$

Adım 6: En Büyük Göreceli Önem Değerinin Hesaplanması

$$Q_{max} = \{Q_i\} \quad \forall_i = 1, 2, \dots, m \quad E(25)$$

Adım 7: Her Bir Alternatifin Performans İndeksinin Hesaplanması

$$S_i = \frac{Q_i}{Q_{max}} * 100\% \quad E(26)$$

Performans indeksi büyükten küçüğe doğru sıralanarak alternatiflerin sıralaması elde edilir. Performans indeksi 100 olan alternatif en iyi alternatif olarak seçilir.

• BORDA Yöntemi

Borda yöntemi çoğunlukla oylama sistemleri için tasarlanmış olsa da, kriterler ağırlıklandırıldığında alternatifler arasındaki sıralama farklarını anlamak için önemli bir çok kriterli karar verme (ÇKKV) aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu yöntem, tercihlerle ilgili daha derin bir anlayış elde etmek ve sonuçları yeniden değerlendirmek için olanak sağlar (Silva, 2020, s. 3). Karar alternatiflerinin sıralaması ve önem derecelerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli yöntemler farklı sonuçlar ortaya koyabilir. Borda yöntemi, çok kriterli karar

verme süreçlerinde kullanılan bir puanlama metodudur. Bu yöntemde, alternatifler belirli bir sıraya göre sıralandıktan sonra, her bir alternatif sıralamasına göre puan alır. En düşük sıradaki alternatif 0 puan alırken, bir sonraki alternatif 1 puan alır ve en yüksek sıralı alternatif ise n-1 puan alır. n burada alternatif sayısını temsil eder. Her alternatifin aldığı puanlar toplanır ve en yüksek toplam puana sahip olan alternatif, Borda yöntemine göre en iyi olarak değerlendirilir (Silva, 2020, s.3; Wikipedia, 2023).

3. Araştırma Modeli ve Bulgular

Çalışmada, COVID-19 ile mücadele sürecinde en önemli ve araştırmaya en uygun görülen 10 adet sağlık ve ekonomi göstergesi, performans değerlendirme kriteri olarak kullanılmıştır. Alternatiflerin belirlenmesinde ise düşük gelirli ve kırılabilir/çatışma halinde olan ülkelerin dışarıda bırakılabilmesi ve ülkeler arasındaki karşılaştırmanın kolaylaştırılması amacı ile N-11 ülkeleri tercih edilmiştir.

3.1. Alternatifler

Çalışmada; incelenen N-11 ülkeleri Bangladeş, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, İran, Meksika, Mısır, Nijerya, Pakistan, Türkiye ve Vietnam'dır. Bu ülkelerden sekizi Asya'da ikisi Afrika'da biri Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Güney Kore, listedeki tek gelişmiş ülkedir ve kişi başına en yüksek gelire ve en büyük ekonomiye sahip ülkedir. Diğer ülkeler, genellikle gelişmekte olan veya yeni sanayileşmekte olan ülkeler sınıfına dahildir.

3.2. Kriterler

Araştırma için kullanılan kriterler ve bunların açıklamaları aşağıda verilmiştir:

Sağlık Kriterleri;

K.1. Milyon Nüfus Başına Vaka: Milyon kişi başına düşen toplam doğrulanmış COVID-19 vaka sayısı. Bu veri, bir ülkedeki pandemi durumunun şiddetini ve yaygınlığını gösterir (Worldmeter, 2023).

K.2. Milyon Nüfus Başına Ölüm: Milyon kişi başına COVID-19'a atfedilen toplam ölüm sayısı. Bu gösterge, bulaşın kontrol altına alınmasının ne kadar etkili olduğunu ve vaka yönetiminin başarısını yansıtır (Worldmeter, 2023).

K.3. Milyon Nüfus Başına Test: Bu veri, bir ülkenin pandemiye ilişkin veri kalitesini yansıtan güçlü bir göstergedir. Ayrıca, teyit edilmiş vaka sayısının ne kadar bilgilendirici olduğuna dair bir fikir sağlar. Dünya Sağlık Örgütü yetkilileri, etkili bir karantinanın COVID-19 test sayısının artırılmasıyla gerçekleşeceğini belirtmişlerdir (Hasel, 2020; Hamzoloue, 2020).

K.4. Vaka-Ölüm Oranı: Vaka-Ölüm Oranı, toplam ölüm sayısının toplam vaka sayısına bölünmesiyle elde edilir. Bu oran, risk altındaki nüfusu belirlerken aynı zamanda pandeminin ciddiyetini gösterir (Worldometers, 2023).

K.5. Bin Nüfus Başına Doktor Sayısı: COVID-19 salgını sırasında sağlık personelinin önemi artmıştır. Çok sayıda doktor ve hemşireye sahip ülkeler, pandemiye daha iyi yanıt verebilirken, daha az doktora sahip ülkelerde sağlık sistemleri daha fazla zorlanabilir (OECD, 2021).

K.6. Bin Nüfus Başına Hastane Yatağı: Bu gösterge, bir ülkenin pandemiye hazırlıklı olup olmadığını yansıtır. Daha fazla hastane yatağı, pandemi sırasında sağlık sistemlerinin daha etkili bir şekilde yönetilebileceğini gösterir (Neogi, 2021).

Ekonomi Kriterleri;

K.7. Kişi Başına Sağlık Harcamaları: Ülkelerin sağlık harcamalarında yaşanan genel artış bu kriterin alınmasını gerekli kılmıştır. Hükümetlerin sağlık harcamalarındaki artış, pandemiye daha geniş bir mali yanıtın parçasıdır (WHO, 2022).

K.8. Kişi Başına Düşen GSYİH: COVID-19 pandemisi, gelir düzeyi yüksek olan ülkeleri ciddi şekilde etkilemiştir. Daha zengin ülkeler genellikle daha yüksek hareketliliğe sahiptir ve bu da virüsün yayılmasını kolaylaştırabilir. Bu nedenle kişi başına düşen GSYİH, analiz için bir kriter olarak dahil edilmiştir (WHO, 2022).

K.9. İşsizlik: COVID-19 pandemisi, işletmelerin kapanması veya çalışma saatlerinin azalması nedeniyle istihdamda rekor düşüslere yol açmıştır. Bu durum işsizlik oranlarını artırmıştır ve işsizlik, pandemiye yanıtın bir göstergesi olarak önemli bir kriterdir (Hensher, 2020).

K.10. Nüfus Yoğunluğu: Nüfus yoğunluğu, bir arazi alanına bölünmüş insan sayısını ifade eder. Virüs daha yoğun nüfuslu bölgelerde daha hızlı yayılabilir, bu nedenle nüfus yoğunluğu da analiz için bir kriter olarak dikkate alınmıştır (WHO, 2022).

Belirlenen kriterler, kodları ve yönleri Tablo 1. de, oluşturulan karar matrisi ise Ek.1 de yer almaktadır. *K1,K2,K3,K4* kriterleri için veriler Woldmeters'dan *K5,K6,K7,K8,K9* ve *K10* kriterleri için ise veriler The World Bank sitesinden sağlanmıştır.

Tablo 1.:Veri Kümesinde Yer Alan Kriterler

Kriterler	Kriter kodu	Kriter Yönü
Milyon başına vaka	K1	Minimum
Milyon başına ölüm	K2	Minimum
Milyon başına test	K3	Maximum
Vaka/Ölüm oranı	K4	Minimum
Bin nüfus başına doktor sayısı	K5	Maximum
Bin nüfus başına hastane sayısı	K6	Maximum
GSYİH yıllık	K7	Maximum
Kişi başına sağlık harcamaları	K8	Maximum
İşsizlik	K9	Minimum
Nüfus yoğunluğu	K10	Minimum

3.3. Bulgular

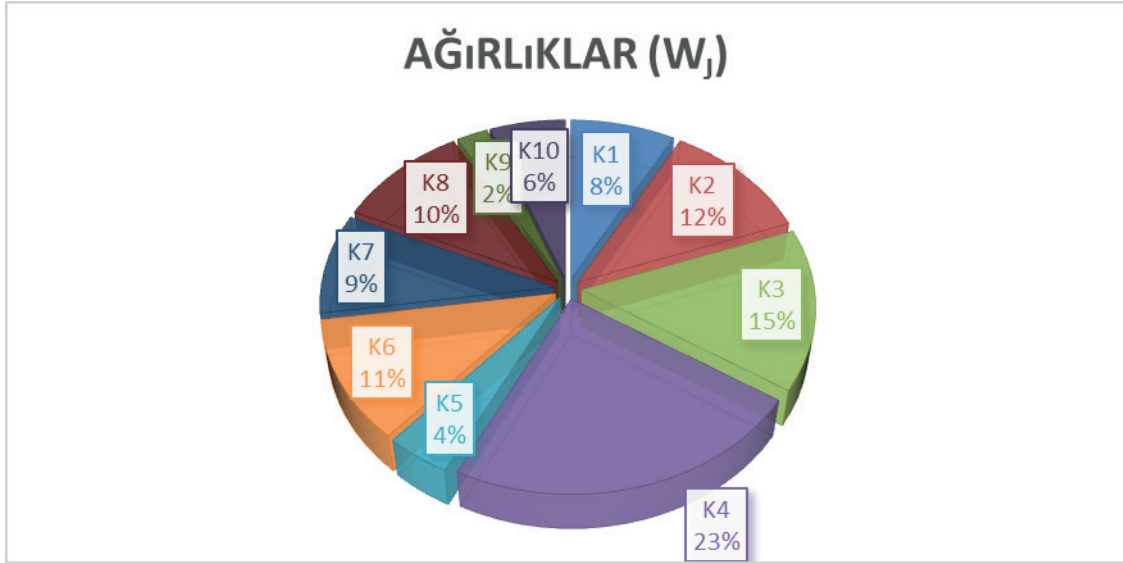
Çalışmada kullanılan ÇKKV yöntemlerinin uygulanması sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer alan tablo, şekil ve grafiklerde özetlenmiştir:

Kriter Ağırlıklandırma Sonuçları

Araştırmada kriterlerin ağırlık değerleri, ENTROPİ yöntemi ile hesaplanmış ve elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 2.'de sunulmuştur.

Tablo 2.: Kriterler İçin ENTROPİ Ağırlıkları

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
wj	0.0796	0.1141	0.1478	0.2323	0.0411	0.1118	0.0915	0.1007	0.0236	0.0576
Sıra	7	3	2	1	9	4	6	5	10	8

Grafik 1.: ENTROPİ Yöntemi İle Elde Edilen Kriter Ağırlıkları

Tablo 2. ve Grafik 1. incelendiğinde, en önemli kriter olarak K4 (Vaka/Ölüm oranı) kriterinin belirlendiği gözlemlenmiştir. Bu kriterin ağırlığı %23 olarak hesaplanmıştır. Bunun ardından, sırasıyla K3 (Milyon başına test), K2 (Milyon başına ölüm), K6 (Bin nüfus başına hastane sayısı), K7 (Kişi başına sağlık harcamaları), K8 (Kişi başına düşen GSYİH), K1 (Milyon başına vaka), K10 (Nüfus yoğunluğu), K5 (Bin nüfus başına doktor sayısı), K9 (İşsizlik) kriterleri gelmektedir. Entropi yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlara göre, işsizlik ve doktor sayısı kriterlerinin ağırlıklarının son sıralarda yer aldığı gözlemlenmiştir.

N-11 Ülkeleri COVID-19 Mücadele Performans Sıralamaları

Hesaplanmış kriter ağırlıklarını temel alan TOPSIS, VIKOR ve COPRAS yöntemleri ile söz konusu ülkelerin performans sıraları, Borda yönetimi ile karşılaştırma sıraları ve Sperman Sıra Korelasyon Katsayıları ile de sıralamalardaki benzerlikleri hesaplanmıştır. ENTROPİ temelli TOPSIS yöntemine ait bulgular Tablo 3., VIKOR yöntemine ait bulgular Tablo 4., COPRAS yöntemine ait bulgular Tablo 5.'te, Borda yöntemine ait bulgular ise Tablo 6. ve Şekil 2.'de sunulmuştur.

Tablo 3.: N-11 Ülkelerinin TOPSIS Yöntemi Performans Sırası

N-11 Ülkeleri	C*	SIRA
Bangladeş	0.361008496	7
Endonezya	0.306233301	9
Filipinler	0.303358041	10
Güney Kore	0.573136483	1
İran	0.405790319	3
Meksika	0.405439231	4
Mısır	0.363129647	6
Nijerya	0.365241211	5
Pakistan	0.333980488	8
Türkiye	0.567229169	2
Vietnam	0.220828639	11

TOPSIS yönteminin uygulanması sonucunda, COVID-19 pandemisi ile mücadelede en etkili performansı Güney Kore, en düşük performansı ise Vietnam'ın gösterdiği belirlenmiştir. Performans sıralamasında diğer ülkeler Türkiye, İran, Meksika, Nijerya, Mısır, Bangladeş, Pakistan, Endonezya ve Filipinler sırası ile yer almaktadır.

Tablo 4.: N-11 Ülkelerinin VIKOR Yöntemi Performans Sırası

N-11 Ülkeleri	Qi	SIRA
Bangladeş	0.838635891	7
Endonezya	0.952333133	9
Filipinler	0.977895959	11
Güney Kore	0.5	2
İran	0.513436596	3
Meksika	0.219412026	1
Mısır	0.838054855	6
Nijerya	0.82835388	5
Pakistan	0.891705065	8
Türkiye	0.712598634	4
Vietnam	0.96961117	10

VIKOR yöntemine göre COVID-19 pandemisi ile mücadelede en yüksek performansı sergileyen ülke Meksika, en düşük performansı gösteren ülke ise Filipinler olarak belirlenmiştir. Güney Kore en yüksek başarıyı elde eden ikinci ülke olarak görülmekte olup, ardından İran, Türkiye, Nijerya, Mısır, Bangladeş, Pakistan, Endonezya ve Vietnam gelmektedir.

Tablo 5.: N-11 Ülkelerinin COPRAS Yöntemi Performans Sırası

N-11 Ülkeleri	Qi	SIRA
Bangladeş	34.19363889	6
Endonezya	16.01631214	10
Filipinler	15.26498513	11
Güney Kore	100	1
İran	44.87460936	5
Meksika	57.65297253	3
Mısır	32.03365218	7
Nijerya	49.72696044	4
Pakistan	20.77496697	8
Türkiye	90.07283251	2
Vietnam	17.40792518	9

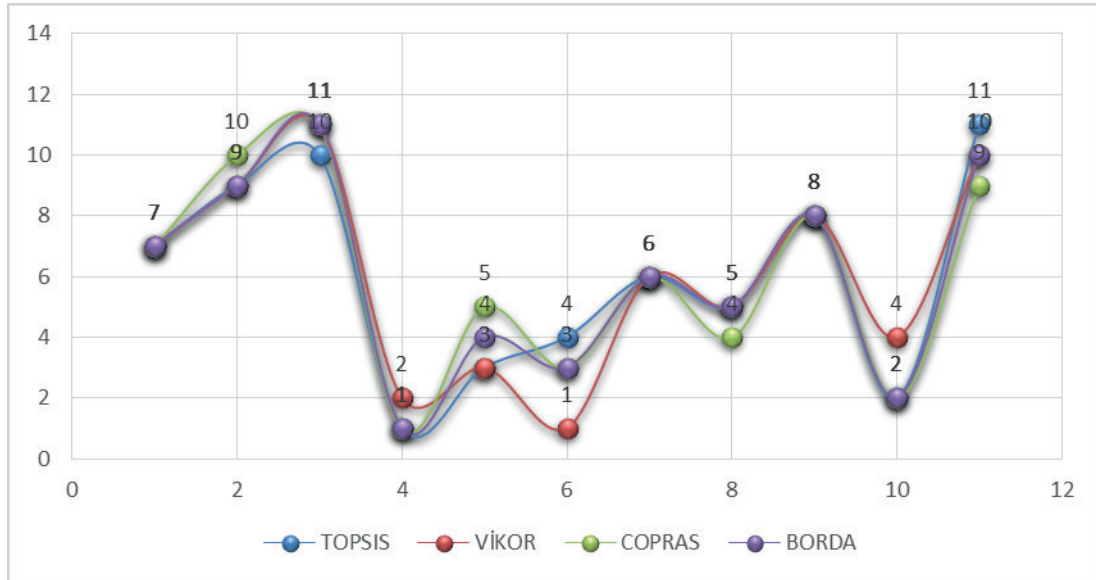
COPRAS yöntemine göre COVID-19 pandemisi ile mücadelede en başarılı ülke olarak Güney Kore, en başarısız ülke olarak ise Filipinler belirlenmiştir. Sıralamaya göre, Türkiye, Meksika, Nijerya, İran, Bangladeş, Mısır, Pakistan, Vietnam ve Endonezya gibi ülkeler de farklı başarı seviyeleri ile öne çıkmaktadır.

COPRAS ve TOPSIS yöntemleri, en başarılı ülke olarak Güney Kore'yi belirlemişken, VIKOR yöntemi Meksika'yı en başarılı ülke olarak göstermiştir. En başarısız ülke olarak ise üç yöntemde de Filipinler öne çıkmaktadır. Ancak, diğer ülkeler arasındaki sıralamalarda

farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 6'dan görüldüğü gibi, farklı yöntemler ile elde edilen farklı sıralamalar dikkat çekmektedir. Ancak, Borda yöntemi bu çeşitliliği göz önünde bulundurarak ortak bir sıralama sunmuştur.

Tablo 6.: N-11 Ülkelerinin COVID-19 Mücadelesi Performans Sıraları

N-11 Ülkeleri	TOPSIS	VIKOR	COPRAS	BORDA
Bangladeş	7	7	6	7
Endonezya	9	9	10	9
Filipinler	10	11	11	11
Güney Kore	1	2	1	1
İran	3	3	5	4
Meksika	4	1	3	3
Mısır	6	6	7	6
Nijerya	5	5	4	5
Pakistan	8	8	8	8
Türkiye	2	4	2	2
Vietnam	11	10	9	10

Şekil 2.: N-11 Ülkelerinin Performans Sıralarının Yöntemlere Göre Karşılaştırılması

Tablo 6 ve Şekil 2’de sunulan BORDA yöntemi sonuçlarına göre, en başarılı ilk üç ülke Güney Kore, Türkiye ve Meksika iken, en başarısız ülkeler Filipinler, Vietnam ve Endonezya olarak belirlenmiştir. Farklı yöntemlerle elde edilen sonuçların korelasyonunu değerlendirmek için, TOPSIS, COPRAS ve VIKOR yöntemleri ile oluşturulan sıralamaların BORDA yöntemi ile elde edilen ortak sıralama ile olan korelasyonları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.: ÇKKV Yöntemlerinin Sperman Sıra Korelasyon Matrisi

	TOPSIS	VIKOR	COPRAS	BORDA
TOPSIS	1	0,927	0,945	0,982
VIKOR	0,927	1	0,927	0,955
COPRAS	0,945	0,927	1	0,982
BORDA	0,982	0,955	0,982	1

Korelasyon %1 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Tablo 7'ye göre, TOPSIS-VIKOR-COPRAS performans değerleri arasında %1 düzeyinde anlamlı bir korelasyon bulunmuş ve üç farklı yöntem ile elde edilen sıralamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. En güçlü ilişkinin 0.982 değeri ile BORDA yöntemi ile TOPSIS ve COPRAS yöntemleri arasında olduğu, ikinci sırada ise 0,955 değeri ile VIKOR yöntemi olduğu tespit edilmiştir. Benzerlik analizi sonrası, TOPSIS ve COPRAS yöntemlerinin daha başarılı olduğu ve birbirlerinin yerine kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

4. Sonuç

COVID-19 pandemisi, 2020'nin başından itibaren dünya genelinde 200'den fazla ülkede gözlemlenmiştir (Worldometer, 2023). Virüsün, hızlı yayılma özelliği ve insan sağlığı üzerindeki neticeleri ülkelerin sağlık sistemlerini önemli ölçüde zorlamıştır. Ulusal sağlık hizmeti sistemleri, pandemi boyunca gerekli önlemleri alarak ve COVID-19 hastalarını tedavi ederek virüsün yayılmasını kontrol altında tutmada önemli bir rol oynamıştır. Alınan önlemler, sadece virüsün yayılmasını yavaşlatmakla kalmayıp aynı zamanda ulusal sağlık hizmeti sistemlerini koruyarak COVID-19 hastalarının tedavisine olanak tanıyacak kapasiteyi sağlamayı amaçlamıştır. Ancak, daha iyi performans göstermelerini engelleyen çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluklar, sınırlı tıbbi malzeme ve iş gücü kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hastane kapasitelerini aşan beklenmedik artışlarda COVID-19 dışı hastalıklardan kaynaklanan yükler de dikkate alınmalıdır.

COVID-19 sadece sağlık alanını değil ekonomi, bankacılık, finans, işletmecilik gibi alanları da etkilemiştir. Çin dışında tüm ülkelerde, ekonomik büyüme seviyesine olumsuz etki yaparak ekonomik durgunluk yaşanmasına neden olmuştur. Virüsün etkisi ekonomik faaliyetlerin yanı sıra sosyal mesafe ve karantina politikaları gibi önlemler ile bireylerin sosyal etkinliklerini büyük ölçüde kısıtlamıştır. Bu nedenle, COVID-19 pandemisinin tüm boyutlarının incelenmesi önemlidir.

Bu çalışmada, sağlık ve ekonomi alanı kriterleri kullanılarak COVID-19 pandemisi ile mücadelede N-11 ülkelerinin performanslarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu şekilde, ülkelerin pandemi sürecindeki performanslarını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma, ÇKKV yöntemleri kullanılarak üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, ENTROPİ yöntemi kullanılarak kriterlerin ağırlıklar hesaplanmıştır. İkinci aşamada ise, TOPSIS, VIKOR ve COPRAS yöntemleri aracılığı ile performans ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Üçüncü aşamada ise tüm bu yöntemlerden elde edilen sonuçları tek bir ortak sıralamada birleştirmek için Borda yöntemi kullanılmıştır.

COVID-19 pandemisi ile mücadele performansı açısından en başarılı ülke Güney Kore olarak belirlenmiştir. Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Vietnam ile birlikte dünyanın en

büyük ve en iyi organize edilmiş salgın kontrol programlarından birini uygulamaya koymuştur. Güney Kore tarafından gerçekleştirilen hızlı ve kapsamlı testler, tüm şehirleri kilitlemek gibi sert önlemler kullanılmadan salgının yayılmasını sınırlamada başarılı olmasını sağlamıştır (Wikipedia,2023). Macar ve Asal (2020), COVID-19 pandemisiyle mücadelede G20 ülkeleri arasında Almanya, Güney Kore ve Çin'in öne çıktığını ve bu başarıların bu ülkelerin etkili uygulamalarına dayandığını vurgulamıştır. Benzer şekilde, Karakaş ve arkadaşları (2022), araştırmalarında güçlü sosyal güvenlik altyapısına sahip bu ülkelerin, pandemiye karşı aldıkları önlemlerle benzer bir başarı sergilediklerini ortaya koymuştur. Güney Kore'nin kamu yönetim yapısının, en uzak yerleşim birimlerine kadar etkili bir şekilde örgütlenmesi, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmıştır. Kore Hastalık Kontrol ve Önleme Ajansı (KDCA) gibi güçlü bir kurumun varlığı, salgın yönetimindeki başarıda kritik bir faktör olmuştur. Bu yapı, hem hızlı müdahale yeteneği hem de halk sağlığını koruma açısından önemli bir mekanizma sunmaktadır. Bu durum Güney Kore'nin salgın yönetimindeki başarısında etkili olmuştur (Baysan,2021). Benzer şekilde çalışmada bu sonuçları desteklemektedir.

Çalışmanın sonuçları; performansı etkilemede kullanılan kriterler arasında sağlık kriterlerinin pandemi mücadelesinde daha büyük bir öneme sahip olduğunu ve ekonomik kriterlerin ise daha az etkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, sağlık sektörünün bu ülkelerin pandemi ile mücadelesindeki öneminin altını çizmektedir. Bu durum N-11 ülkelerinin; sağlık sektörüne daha fazla odaklanmaları gerektiğini, sektördeki yerel üretimi ve dijitalleşmeyi artırmalarını ve bunu sağlayacak finansmana erişmeyi kolaylaştırmalarını vurgulamaktadır. Kişi başına gelir düzeyi daha yüksek olan ülkeler uluslararası turizm faaliyetlerinden kaynaklı olarak hem yurt dışında hem de kendi ülkelerinde yüksek seviyelerde virüs yayılma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, bu ülkeler sağlık sistemlerine odaklanırken uluslararası ticaret ve yatırım ilişkileri ile uluslararası turizm faaliyetlerini de göz önünde bulundurmalıdır.

Farklı ÇKKV yöntemleri (TOPSIS, VIKOR, COPRAS, BORDA) kullanılarak yapılan değerlendirme sonucunda, N-11 ülkelerinin COVID-19 mücadelesi performans puanları elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Güney Kore, Türkiye, Meksika ve İran ilk dört sırayı almıştır, bu da bu ülkelerin çalışmada kullanılan değerlendirme kriterleri açısından daha iyi performans gösterdiğini işaretlemektedir. Özellikle Güney Kore'nin, erken dönemde hızlı test uygulamaları, temas takibi ve sıkı izolasyon gibi etkili önlemlerle başarılı bir mücadele yürüttüğü görülmektedir. Filipinler, Endonezya ve Vietnam gibi ülkeler ise değerlendirmede alt sıralarda yer almıştır. Ancak, bu sıralamaların nihai bir yargı olmadığı ve COVID-19 mücadelesinde etkili olan daha birçok faktörün varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu faktörler arasında sağlık sistemlerinin kapasitesi, hükümetlerin aldığı politik kararlar, toplumun uyum düzeyi ve benzeri faktörler yer almaktadır. Buradaki sonuçlar, belirli bir döneme ve değerlendirme yöntemine dayalı olarak elde edilmiştir ve gelecekteki gelişmelerin bu sıralamaları etkileyebileceği unutulmamalıdır. Gelecek çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- COVID-19 krizi sürecinde uygulanan çeşitli politika yaklaşımlarının incelenmesi,
- COVID-19'un uzun vadeli yapısal sorunlar üzerindeki etkisinin araştırılması,
- Finans piyasaları üzerindeki etkisinin incelenerek COVID-19 benzeri krizlerin piyasaları nasıl etkileyebileceğinin ve etkileme mekanizmalarının anlaşılması gibi uzun vadeli araştırma soruları önerilebilir.

Kaynakça

- Alamoodi, A. H., Zaidan, B. B., Albahri, O. S., Garfan, S., Ahmaro, I. Y., Mohammed, R. T., & Malik, R. Q. (2023). A systematic review of MCDM approach applied to the medical case studies of COVID-19: trends, bibliographic analysis, challenges, motivations, recommendations, and future directions. *Complex & Intelligent Systems*, 9(4), 4705-4731.
- Amoozad, M. H., Arzaghi, S., Stauskis, G., & Zavadskas, E. K. (2018). A hybrid fuzzy BWM-COPRAS method for analyzing key factors of sustainable architecture. *Sustainability*, 10(5), 1626.
- Baysan, C. (2021). Sağlık sistemi bağlamında COVID-19 salgını: Güney Kore. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 36(6), Kasım-Aralık.
- Breitenbach, M.C., Ngoben, V., & Aye, G.C. (2021). Global Healthcare Resource Efficiency in the Management of COVID-19 Death and Infection Prevalence Rates. *Frontiers in Public Health*, 9, 638481. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.638481>.
- Bretschger, L., Grieg, E., Welfens, P.J.J. & Xiong, T. (2020), "COVID-19 Infections and Fatalities Developments: Empirical Evidence for OECD Countries and Newly Industrialized Economies", *Int Econ Econ Policy*, <https://doi.org/10.1007/s10368-020-00487-x> (Erişim Tarihi:15.08.2021)
- Daglar Macar, O., & Asal, U. Y. (2020). COVID-19 İLE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: TARİH, EKONOMİ VE SİYASET EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 222-239.
- Duro, J. A., Perez-Laborda, A., Turrion-Prats, J., & Fernández-Fernández, M. (2021). COVID-19 and tourism vulnerability. *Tourism Management Perspectives*, 38, 100819.
- Ecer, F., & Pamucar, D. (2021). MARCOS technique under intuitionistic fuzzy environment for determining the COVID-19 pandemic performance of insurance companies in terms of healthcare services. *Applied Soft Computing*, Article 107199.
- Gökdemir, T., & Emel, G.G. (2023). BIST BANKA'da işlem gören bankaların COVID-19 Pandemi dönemindeki finansal performanslarının farklı kriter ağırlıklandırma yöntemleri ile analizi. *BMIJ Dergisi*, 11(3), 1163-1190.
- Göztepe, B. H., & Çetin, E. (2016). OECD'ye Üye Ülkelerin Sağlık Sisteminin Vikor Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim, Ekonomi Ve Politika Kongresi Bildiriler Kitabı*, Cilt 2 (s. 1466-1480). İstanbul-Türkiye: International Congress of Management Economy and Policy | Proceedings Book.
- Hamzah, N., Yu, M-M., & See, K.F. (2021). Assessing the efficiency of Malaysia health system in COVID-19 prevention and treatment response. *Health Care Management Science*, 24, 273-285, <https://doi.org/10.1007/s10729-020-09539-9>
- Hamzelou, J. (2020). WHO Expert: We need more testing to beat coronavirus. *New Scientist*. <https://www.newscientist.com/article/2237544-who-expert-we-need-more-testing-to-beat-coronavirus/>.
- Hasell, J. (2020). What can data on testing tell us about the pandemic? *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/what-can-data-on-testing-tell-us-about-the-pandemic>.
- Hensher, M. (2020). COVID-19, unemployment, and health: time for deeper solutions? *BMJ*, 371, 1-4.
- Jeon J., Krishnan S., Manirathinam T., Narayanamoorthy S., Nazir Ahmad M., Ferrara M., & Ahmadian, A. (2023). An innovative probabilistic hesitant fuzzy set MCDM perspective for selecting flexible packaging bags after the prohibition on single-use plastics *Scientific Reports*, 13 (1), p. 10206, 10.1038/s41598-023-37200-2
- Ishizaka A., & Nemery P., (2013). *Multi-Criteria Decision Analysis: Methods and Software*. John Wiley & Sons Ltd, p. 210.
- Karakaş Geyik, S., Satman, M. H., & Kalyoncu, G. (2022). G20 Ülkelerinin Covid-19 Pandemisi ile Mücadele Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*(37), 27-52. <https://doi.org/10.26650/ekoist.2022.37.1161945>

- Khan, A., Abosuliman S.S., Ashraf, S., & Abdullah, S. (2021). Hospital admission and care of COVID-19 patients problem based on spherical hesitant fuzzy decision support system. *International Journal of Intelligent Systems*, 36(8), 4167–4209. <https://doi.org/10.1002/int.22455>
- Kheybari, S., Ishizaka, A., & Salamirad, A. (2023). A new hybrid risk-averse best-worst method and portfolio optimization to select temporary hospital locations for COVID-19 patients. *Journal of the Operational Research Society*, 74(2), 509-526.
- Kruse, F. M., & Jeurissen, P.P.T. (2020). For-Profit Hospitals Out of Business? Financial Sustainability During the COVID-19 Epidemic Emergency Response. *International Journal of Health Policy and Management*, 9(10), 423-428. <https://doi.org/10.34172/ijhpm.2020.67>.
- Korzeb, Z., & Niedziółka, P. (2020). Resistance of commercial banks to the crisis caused by the COVID-19 pandemic: the case of Poland. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 15(2), 205–234. <https://doi.org/10.24136/eq.2020.010>
- Kuosmanen, T., Tan, Y. & Dai, S. (2023). Performance analysis of English hospitals during the first and second waves of the coronavirus pandemic. *Health Care Manag Sci* 26, 447–460. <https://doi.org/10.1007/s10729-023-09634-7>
- Lupu, D., & Tiganasu, R. (2022). COVID-19 and the efficiency of health systems in Europe. *Health Economic Review*, <https://doi.org/10.1186/s13561-022-00358-y>.
- Mateo, J. R. S. C. (2012). *Multi-criteria analysis in the renewable energy industry*. Springer Science & Business Media.
- Majumder, P., Biswas, P., Majumder, S. (2020). Application of New TOPSIS Approach to Identify the Most Significant Risk Factor and Continuous Monitoring of Death of COVID-19. *Electron J Gen Med.*; 17(6):em234), <https://doi.org/10.29333/ejgm/7904>
- Neogi, D. (2020). Performance Appraisal of Select Nations in Mitigation of COVID-19 Pandemic using Entropy-based TOPSIS Method. *Cien Saude Colet.* 2021 Apr; 26(4):1419-1428. doi: 10.1590/1413-81232021264.43132020. Epub Dec 18. PMID: 33886770.
- OECD. (2021, August 23). A number of medical doctors and nurses, <https://www.oecd.org/coronavirus/en/data-insights/number-of-medical-doctors-and-nurses>.
- Oomman, S., & Todd, E. (2021). Impact of COVID-19 lockdown on A&E performances in an NHS Foundation Trust. *Postgraduate Medical Journal*, J 97(1143), 48-50, <https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2020-138894>.
- Opricovic, S., & Tzeng, G. (2004). Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis, of VIKOR and TOPSIS. *Eur J Oper Res*, 156:445–55.
- Özdemir, M. (2018). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Açıklamalı ve Karşılaştırmalı Sağlık Bilimleri Uygulamaları ile. Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım
- Pavić, Zlatko, and Vedran Novoselac (2013). “Notes on TOPSIS method.” *International Journal of Research in Engineering and Science* 1.2 5-12.
- Saġabun W, Waġróbski J, & Shekhovtsov, A. (2020). Are MCDA Methods Benchmarkable? A Comparative Study of TOPSIS, VIKOR, COPRAS, and PROMETHEE II Methods. *Symmetry.*; 12(9):1549. <https://doi.org/10.3390/sym12091549>
- Salehi, V., Moradi, G., Omid, L., & Rahimi, E. (2023). An MCDM approach to assessing influential factors on healthcare providers' safe performance during the COVID-19 pandemic: Probing into demographic variables. *Journal of Safety Science and Resilience.* Sep;4(3):274–83. doi: 10.1016/j.jnlssr.2023.05.002. Epub 2023 Jun 8. PMID: PMC10249363.
- Shirazi, H., Kia, R., & Ghasemi, P. (2020). Ranking of hospitals in the case of COVID-19 outbreak: a new integrated approach using patient satisfaction criteria. *International Journal of Healthcare Management*, 13(4), 312–324.
- Silva, M. D., Costa, H. G., & Gomes, C. F. (2020). Multi-criteria decision choices for investment in innovative upper-middle income countries. *Innovation & Management Review*, 17(3), 321-347.
- Spronk, J., Steuer, R. E., & Zopounidis, C. (2016). Multicriteria decision aid/analysis in finance. Multiple criteria decision analysis: State of the art surveys, 1011-1065.

- Tae, P., Woo, L., & Yang, Z. (2018). Multi-Criteria Decision Making in Maritime Studies and Logistics Applications and Cases. USA,: International Series in Operations Research & Management Science,
- WHO. (2022, December). Global spending on health: rising to the pandemic's challenges, <https://www.who.int/publications/i/item/9789240064911>.
- Vinodhini, G.. F. (2020). Country ranking of COVID-19 using MCDM methods. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 1333-1338.
- Xiaozhen, Z., Mao, J., & Yanan, L. (2020). A new computational method based on probabilistic linguistic Z-number with unbalanced semantics and its application to multi-criteria group decision-making. *IEEE Access*, 9, 2950–2965.
- Xu, M., Bai, C., Shi, L., Puška, A., Štilić, A., & Stević, Ž. (2023). Assessment of Mountain Tourism Sustainability Using Integrated Fuzzy MCDM Model. *Sustainability*, 15(19), 14358.
- Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wikipedia>
- Worldometers. (2023, April 24). <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.
- Worldometer, C. U. (2023). Cases and deaths from COVID-19 virus pandemic.
- Zavadskas, E. K., Sušinskas, S., Daniūnas, A., Turskis, Z., & Sivilevičius, H. (2012). Multiple criteria selection of pile-column construction technology. *Journal of Civil Engineering and Management*, 18(6), 834-842. <https://doi.org/10.3846/13923730.2012.744537>.
- Zhu, Y., Tian, D., & Yan, F. (2020). Effectiveness of entropy weight method in decision-making. *Mathematical Problems in Engineering*, 2020, 1-5.

EK -1 . Yöntemler İçin Oluşturulan Karar Matrisi

	milyon başına vaka	milyon başına ölüm	milyon başına test	vaka/ölüm oranı	doktor sayısı	bin nüfus başına hastane sayısı	sağlık harcamaları	GSYİ Yıllık	işsizlik	Nüfus Yoğ.
	min	min	min	max	max	max	max	max	min	min
Bangladeş	12.14	175	90.862	0.069371429	0.7	0.8	1684.43	132.84	5.1	1.286
Endonezya	24.232	577	408.975	0.041996534	0.6	1	3892.54	414.83	3.8	145
Filipinler	36.335	591	310.701	0.061480541	0.8	1	3327.68	418.97	2.6	376
Güney Kore	173.701	3.256	296.146	53.34797297	3.7	12.4	32730.65	4289.06	3.6	531
İran	88.392	1.695	643.478	52.14867257	1.6	1.6	5344.96	769	10.8	54
Meksika	57.588	2.537	151.181	22.69925108	2.4	1	9525.41	1192.6	4.1	65
Mısır	4.86	232	34.792	0.020948276	0.7	1.4	3898.52	524.02	7.4	108
Nijerya	1.23	15	26.339	0.082	0.4	0.4	2429.59	173.49	5.9	229
Pakistan	68.87	134	133.213	0.513955224	1.1	0.6	1473.86	185.06	6.3	295
Türkiye	201.399	1.194	1902.052	168.6758794	1.9	2.9	13341.6	1260.76	12	109
Wietnam	116.669	436	867.342	0.26758945	0.8	2.6	3409.02	516.18	2.4	308

Sigorta Şirketlerinin Hizmet Dağıtım Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Tekniği ile Analizi

Analysis Of Service Distribution Performances of Insurance Companies Using Multi-Criteria Decision-Making Technique

Derya KUTLU¹

Öz

Pazarlama kavramı, tüm işletmeler için kritik öneme sahiptir. Hizmet sektörü içerisinde yer alan ve bankacılık, sigortacılık, yatırım fonları gibi sektörlerinden oluşan finans sektöründe de pazarlama kavramı büyük önem taşımaktadır. Sigorta işletmeleri tarafından üretilen ürünlerin doğrudan ya da dolaylı olarak hızlı ve güvenilir bir şekilde müşteriye ulaştırılması için pazarlama karması unsurlarından biri olan dağıtım unsuru ön plana çıkmaktadır. Sigorta poliçelerinin müşterilere ulaştırılması ve sunulması sürecinde kullanılan dağıtım kanallarının performansı, bu ürünlerin pazarlanmasında aktif ve belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda, yapılan bu çalışma ile sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansının incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren 7 sigorta şirketine ait 2018-2023 yılları arasındaki verileri Çok Kriterli Karar Verme tekniklerinden olan CRITIC ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Kullanılan model doğrultusunda kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesinde CRITIC yöntemi kullanılırken, sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performanslarının değerlendirilmesinde MAIRCA yönteminden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda; Anadolu Sigorta’nın analiz dönemi aralığını oluşturan tüm yıllarda hizmet dağıtım performansı bakımından istikrarlı bir şekilde birinci sırada yer aldığı, güçlü bir bankasürans ve acente dağıtım ağına sahip, yüksek bölge müdürlüğü sayısı ile ülke genelinde hem şirket personeli hem müşteriler hem de dağıtım kanalında yer alan paydaşlarla iç içe bir organizasyon yapısı oluşturan şirketlerin başarılı hizmet dağıtım performansı sergileyebileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dağıtım Kanalı, Hizmet Performansı, Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri, CRITIC, MAIRCA

Abstract

The concept of marketing is of critical importance for all businesses. The concept of marketing is of great importance in the financial sector, which is included in the service sector and consists of sectors such as banking, insurance and investment funds. The distribution element, which is one of the marketing mix elements, comes to the fore in order to deliver the products produced by insurance enterprises directly or indirectly to the customers in a fast and reliable way. The performance of the distribution channels used in the process of delivering and presenting insurance policies to customers plays an active and decisive role in the marketing of these products. In this context, this study aims to analyse the service distribution performance of insurance companies. The data of 7 insurance companies operating in Turkey between 2018 and 2023 were analysed using CRITIC and MAIRCA methods, which are Multi-Criteria decision making techniques. While the CRITIC method was used to determine the importance weights of the criteria in line with the model used, the MAIRCA method was used to evaluate the service distribution performance of insurance companies. As a result of the analyses, it was determined that Anadolu Sigorta consistently ranked first in terms of service delivery performance in all years of the analysis period, and that companies with a strong bancassurance and agency distribution network, a high number of regional directorates and an organisational structure intertwined with both company personnel, customers and stakeholders in the distribution channel throughout the country can exhibit successful service delivery performance.

Keywords: Distribution Channel, Service Performance, Multi-Criteria Decision Making Techniques, CRITIC, MAIRCA

1 Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, dutabay@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2258-9250>, <https://ror.org/04f81fm77>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 16.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 12.12.2024

Atıf İçin/For Cite: KUTLU D., “Sigorta Şirketlerinin Hizmet Dağıtım Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Tekniği ile Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):190-210

<https://doi.org/10.17755/esosder.1516804>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Güvende olma isteği, insanların hayatları boyunca ihtiyacını hissettikleri bir duygudur. Bu ihtiyacı karşılamak için önlem almak konusunda ise çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır (Uygun, 2018:10; Koçak ve Memiş, 2021). Bu girişimlerden biri olan sigorta kavramı gelecekte ortaya çıkma ihtimali olan tehlikelerden doğabilecek zararların tanziminin, öncesinde yapılmış ödemelerin karşılığında garanti ve güvence altına alınmasıdır (Güvel ve Güvel, 2010:22). Diğer bir ifadeyle sigorta, tüketicilerin gelecekte karşı karşıya kalabilecekleri kayıplardan korunmaları için en güvenli seçenek olarak değerlendirilmektedir (Suganthamani, 2018). Sigorta kavramının tanımını Türkiye Sigorta Birliği şu şekilde yapmıştır: “Sigorta, aynı türden tehlikeyle karşı karşıya olan kişilerin, belirli bir miktar para ödemesi yoluyla toplanan tutarın, sadece o tehlikenin gerçekleşmesi sonucu fiilen zarara uğrayanların zararını karşılamada kullanıldığı, bir risk transfer sistemidir. Bu sistem sayesinde kişiler, karşı karşıya buldukları tehlikelerin neden olabileceği, parayla ölçülebilen zararlarını, nispeten küçük miktarlarda ödemiş oldukları primler yoluyla paylaşmaktadırlar” (Türkiye Sigorta Birliği, 2021). Türk Ticaret Kanunu’nun 6102 sayılı ve 1401 no’lu maddesindeki tanıma göre; “Sigorta sözleşmesi, sigortacının bir prim karşılığında, kişinin para ile ölçülebilir bir menfaatini zarara uğratan tehlikenin, rizikonun, meydana gelmesi hâlinde bunu tazmin etmeyi ya da bir veya birkaç kişinin hayat süreleri ya da hayatlarında gerçekleşen bazı olaylar sebebiyle bir para ödemeyi veya diğer edimlerde bulunmayı yükümlendiği sözleşme” dir (Türk Ticaret Kanunu, 2011).

Tanımları yapılan sigorta kavramı içerisinde yer alan sigorta ürünlerinin tüketicilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda pazarlanması gerekmektedir. Pazarlama kavramı, her sektörde olduğu gibi hizmet sektöründeki sigorta şirketleri için de büyük bir önem taşımaktadır. Müşterilere uygun ürünlerin üretilmesinde pazarlama karması bileşenleri kullanılmaktadır. Pazarlama karması; ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma unsurlarından oluşmaktadır. Sigorta sektörü gibi hizmet üreten işletmeler için bu bileşenler, hizmetlerin özelliklerine göre ayarlanmaktadır. Hizmetlerin özelliklerinin malların özelliklerinden farklı olması nedeniyle bu bileşenlere fiziksel kanıtlar, süreç ve insan unsurları da dâhil edilmiştir. Sigorta şirketleri açısından pazarlama karması elemanları; mal/hizmet için hizmete ait somut belgeler, fiyat için müşteri tarafından ödenen sigorta primi, tutundurma için reklam, kişisel satış, halkla ilişkiler, satış geliştirme ve dağıtım için ise acente, broker, banka ve dijital ortam gibi birbirine bağlı kanallardır (Evren, 2007; Kotler ve Armstrong, 2008:335). Söz konusu dağıtım kanalları, sigorta şirketlerinde karlılığın artması, ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaştırılması ve yeni müşterilerin kazanılması açısından büyük önem taşımaktadır (Mehta, Dubinsky ve Anderson, 2002).

Pazarlama kavramı, mal ve hizmetlerin geliştirilmesi aşamasından başlayarak, satış sonrasında da devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu sürecin temelini, müşterilerin ihtiyaç, istek ve beklentilerinin anlaşılması ve karşılanmasıyla ilgili faaliyetler oluşturmaktadır (Tengilimoğlu, 2000:190). Pazarlanan bir ürün; fiziksel bir mal, hizmet, olay, deneyim, kişi, mülk, yer, bilgi, fikir ve organizasyon olabilmektedir (Kotler ve Keller, 2006:372). Sigorta sektöründe ürün, sigorta poliçesidir. Fiyat, pazarlama karmasının şirkete gelir getiren tek unsurdur ve sigorta sektöründe fiyat, prim veya komisyon olarak adlandırılmaktadır. Tutundurma; tüketicileri ürünü satın almaya teşvik etmek, marka veya şirket hakkında olumlu bir imaj oluşturmak için kullanılan reklam, kişisel satış, halkla ilişkiler ve satış tutundurma faaliyetlerinden oluşmaktadır. Dağıtım kanalları, mal veya hizmetin müşterilere ulaşılabilirliğini sağlamak amacıyla düzenlenen, birbirine bağlı yapılardır (Kotler ve Keller, 2006:468). Dağıtım kanallarındaki araçlar, maddi ürünler için toptancı veya perakendeci olabileceği gibi, hizmetler

için acente, komisyoncu veya temsilci olabilmektedirler. Hizmet pazarlamasında bu aracı kurumların sayısı ve çeşitliliği arttıkça müşteri tabanı da genişlemektedir.

Bir ürün pazarlanırken, ürünün sahip olduğu özellikler, fiyatlandırma, tutundurma faaliyetleri, dağıtım stratejileri ve diğer gerekli unsurlar seçilerek bir pazarlama karması oluşturulmakta ve böylece işletmenin amaçlarına ulaşılması hedeflenmektedir (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996). McCarthy tarafından 1964 yılında tanımlanan pazarlamanın dört P'si (ürün, fiyat, yer, promosyon), artan hizmet sektörü nedeniyle genişletilmiş ve 1981'de Booms ve Bitner tarafından insanlar, fiziksel kanıtlar ve süreç unsurlarından oluşan 7'li hizmet pazarlama karması şeklinde önerilmiştir (Blythe, 2005:7-9; Das, 2017; Zeithaml, Bitner ve Gremler, 2018:25).

Dağıtım, bir malın veya hizmetin üreticiden hedef kitleye ulaştırılmasını sağlayan yol, süreç ve stratejilerdir (Rachman, Mescon, Bovee ve Thill, 1996:406). Dağıtım stratejileri, ürünlerin müşterilere ulaştırılmasında ve işletmelerin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Ürünlerin doğru zamanda, doğru yerde ve doğru miktarda ve kalitede tüketiciye ulaştırılması, pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini artırmakta ve rekabet avantajı sağlamaktadır. Bu nedenle, bir şirketin dağıtım stratejisi, pazarlama planının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dağıtım; dağıtım kanalları, dağıtım bölgesi, ürünün çeşidi, konum, stok ve taşıma faktörlerinden oluşmaktadır (Bookman ve Bookman, 2007; Zeithaml, Bitner ve Gremler, 2018:25). Hizmet sektöründe en önemli konular arasında yer alan dağıtım faktörü (Kotler, 2000) tüketicinin bilgilendirilmesi, hizmete kolay, uygun fiyatlı ve kısa sürede erişim imkanının sağlanması, satış sonrasındaki destek hizmetlerinin devam etmesi gibi konuları kapsamaktadır (Bookman ve Bookman; 2007).

Sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin hizmet pazarladıkları göz önüne alındığında söz konusu bu hizmetlerin dağıtım performanslarının işletmelerin rekabet edebilmeleri ve sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi için kritik öneme sahip olduğu göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Bu bakış açısı ile kurgulanan bu çalışmanın amacını sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performanslarını analiz edilmesi oluşturmaktadır.

Yapılan bu çalışmanın literatüre ve sektör temsilcilerine katkıları olacağı düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde sigorta sektöründe ÇKKV yöntemleri kullanılarak performans konuları alan çalışmaların genelinde şirket veya sektör bazlı finansal performansa odaklandığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda hizmet dağıtım performansının ölçülmesinden ziyade dağıtım kanallarının sigorta sektöründe kullanımı, faydaları, dolaylı ve doğrudan dağıtım kanallarının karşılaştırılması, uzun vadeli rekabeti sağlamak ve sigorta şirketlerinin sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi açısından önemli olduğunun vurgulandığı ve bununla birlikte Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinin (ÇKKV) sıklıkla kullanılan analiz yöntemi olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise finansal performanstan farklı olarak sigorta şirketleri için oldukça önem arz eden hizmet dağıtım performansı ele alınmıştır. CRITIC ağırlıklandırma yöntemi ile sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansı üzerinde etkili olan hizmet dağıtım göstergeleri belirlenmiştir. Daha önce sigorta sektörü ve farklı sektörlerde finansal performans değerlendirilmesinde kullanılan MAIRCA yöntemi bu çalışmada sigorta sektöründe hizmet dağıtım performansının değerlendirilmesinde ilk defa kullanılmıştır.

1. Teorik Çerçeve ve Literatür Değerlendirmesi

Pazarlama karmasının temel bileşenlerinden biri olan dağıtım, üretilen ürünlerin nihai tüketiciye ulaştırılmasını sağlayan bir yoldur. Üretim faaliyetlerinin belirli merkezlerde

gerçekleştirilmesi, üretici ile tüketici arasında fiziksel bir mesafe oluşturmaktadır. Bu nedenle, ürünlerin üretim noktasından tüketim noktasına taşınması gerekmektedir. Gelişen ve genişleyen pazar, ürünlerin dağıtımının sistematik bir düzen içerisinde yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, işletmelerin pazarlama giderlerini artırmış ve dağıtım unsurunu daha fazla önem verilen bir konu haline getirmiştir (Yükselen, 2016:267). Üreticiler, ürünlerini son tüketiciye doğrudan satmayı tercih etmeyebilirler (Kotler ve Keller, 2006:468). Bu durumda, ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasında aracı işletmeler devreye girmekte ve işletmeler aracılığıyla bir dağıtım kanalı oluşturulmaktadır. Bir ürünün üreticiden tüketiciye ulaşırken izlediği yol, dağıtım kanalı olarak adlandırılmaktadır (Rachman, Mescon, Bovee ve Thill, 1996:406). Amerikan Pazarlama Derneği dağıtım kanalını, mal veya hizmetlerin pazarlanması için işletme içi ve dışındaki kuruluşlardan oluşan organize bir yapı olarak tanımlamaktadır (Şık, 2008:14). Ayrıca, ürünün üretilmesinden başlayarak tüketim ve sonrasında da gerçekleşen faaliyetlerin hepsini kapsayan dağıtım kanalları, birbirleriyle bağlantılı organizasyonlardan oluşan sosyal bir sistemdir (Wilkinson, 1996:31).

İşletmelerin ürettikleri mal ya da hizmetleri hızlı ve kolay bir biçimde doğrudan ya da dolaylı olarak müşterilerine ulaştırmaları beklenmektedir. Hizmet üreten sigorta işletmelerinin müşterilere ulaşmasında dağıtım kanalında yer alan acente, broker, bankalar, internet gibi aracı kuruluşlar rol oynamaktadır. Dağıtım kanalının güvenilir olması, hızlı olması ve satış gücünün yüksek olması pazarlama açısından önem taşımaktadır (Dumm ve Hoyt, 2003; Dursun ve Gürsev, 2016:557). Dağıtım kanalları; ürünlerin işletmeden tüketicilere taşınmasında rol oynayan birbirine bağlı kuruluşlardır (Baradhwaj, 2013; Kotler ve Armstrong, 2008).

Sigorta şirketlerinin belirli bir dağıtım kanalını seçmesi ve karşılığında söz konusu dağıtım kanalının da tüketicilere hizmet sunması ve ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir (Bashir, Madhavaiah ve Naik, 2013). Dağıtım kanalları, sigorta sektörünün temel bir bileşeni (Baradhwaj (2013) olarak sigorta şirketlerinin pazarlama faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Finans sektöründe dağıtım kanalları, doğrudan dağıtım ve dolaylı dağıtım olarak ikiye ayrılmaktadır. Kotler ve Keller'e (2006) göre, doğrudan dağıtım kanalı, doğrudan nihai müşteriye satış yapan bir üreticiden oluşmaktadır. Doğrudan dağıtımda, finans şirketleri ürünlerini doğrudan kendi satış organizasyonları aracılığıyla tüketicilere satmaktadır. Doğrudan dağıtım kanalında sigorta şirketleri kendi işletmeleri içinde oluşturdukları satış birimi ile ya da aracı kullanmadan poliçenin müşteriye satışının yapılmasını kapsamaktadır (Evren, 2007:109). Dolaylı dağıtımda ise üretici ile tüketici arasındaki alım satım ilişkisi aracılar tarafından sağlanmaktadır. Bu bağlamda sigorta işletmeleri tarafından yaygın olarak kullanılan dağıtım kanallarının başında acenteler gelmektedir. Sigorta şirketleri adına poliçe satan, bağımsız veya bağlı aracı kurumlardır. Acenteler genellikle belirli bir sigorta şirketi ile çalışmakta ve o şirketin ürünlerini tanıtmaktadır. Sigorta acenteleri, sigorta şirketleri ile müşteriler arasında köprü görevi görürler. Acenteler, müşterilere uygun sigorta ürünlerini sunmakta, poliçelerin düzenlenmesine yardımcı olmakta ve hasar durumlarında destek sağlamaktadırlar. Ayrıca, müşterilerin ihtiyaçlarına uygun poliçeleri seçmelerine yardımcı olarak, müşteri memnuniyetini artırmaktadırlar (Çakar ve Yıldırım, 2015; Hayırsever Baştürk, Çakmak ve Demirtaş, 2017:80). Bu kanalın avantajı, acentelerin müşterilere kişisel hizmet sunabilmesi ve yerel pazar bilgisine sahip olmalarıdır (Cummins ve Doherty, 2006). Bir diğer dağıtım kanalı olan brokerlar, çeşitli sigorta şirketlerinden poliçeler sunarak müşterilere en iyi seçenekleri bulmalarına yardımcı olan bağımsız aracı kurumlardır. Müşterilerin ihtiyaçlarını analiz ederek en uygun poliçeleri sunmaktadırlar. Brokerlar, müşteri odaklı hizmet sağladıkları için geniş bir müşteri tabanına ulaşabilmektedirler (Kwon ve Wolfrom, 2017). Direkt satış kanalında ise sigorta şirketlerinin

poliçeleri kendi satış ekipleri veya çağrı merkezleri aracılığıyla doğrudan müşterilere satmaları söz konusudur. Böylelikle sigorta şirketi ile müşteriler arasında doğrudan bağlantı kurularak daha hızlı ve etkili bir şekilde hizmet sunumu gerçekleştirilmektedir. Bu kanal, müşteri memnuniyetinin artırılarak müşteri ilişkilerinin güçlendirilmesi noktasında fayda sağlamaktadır (Enz, 2000). Bankasürans diğer adıyla banka sigortacılığı, dağıtım kanalında bankaların müşterilerine sigorta ürünlerini satmasını içermektedir. Banka sigortacılığı ile bankaların mevcut müşteri tabanına sigorta ürünlerini sunularak çapraz satış fırsatları yaratılmaktadır. Bu dağıtım kanalı, bankaların dağıtım ağlarının geniş ve güvenilir olması sebebiyle etkili bir dağıtım kanalı olarak görülmektedir (Benoist, 2002). İnternet ve mobil uygulamalar üzerinden sigorta poliçelerinin satışı, modern dağıtım kanallarının başında gelmektedir. Bu kanallar, müşterilere 7/24 erişim imkânı sunarak sigorta işlemlerini hızlı ve kolay hale getirmektedirler. Dijital kanallar, maliyetleri düşürmekte ve böylelikle müşteri deneyimlerinin iyileştirilmesi için önemli fırsatlar yaratmaktadırlar (Eling ve Lehmann, 2018). Bazı sigorta şirketleri, bağımsız temsilciler ve çoklu kanal stratejileri kullanarak geniş bir müşteri kitlesine ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu strateji ile farklı kanalların avantajlarının bir araya getirilerek daha geniş bir pazar kitlesine ulaşılmaktadır (Hoyt ve Khang, 2000). Dumm ve Hoyt (2003), sigorta şirketlerinin ürün ve hizmet maliyetlerini dengelemek amacıyla farklı müşteri segmentlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için çoklu dağıtım kanallarını kullanma eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Müşterilerin poliçeleri satın alma yöntemleri incelenmiş, en fazla yüz yüze biçimde görüşmeler neticesinde satın alma işleminin gerçekleştiği ortaya konulmuştur. Bunun sebebinin ise yüz yüze görüşme ile güven oluşturma'nın daha mümkün olabildiği olarak ifade edilmiştir (Dönmez ve Başar, 2016).

Türkiye'deki dağıtım kanallarının yapısı incelendiğinde acente, banka ve brokerlardan oluştuğu görülmektedir. Türk sigorta şirketlerinin ana dağıtım kanalı acente ağlarıdır. Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği'ne kayıtlı 66 sigorta şirketi ve 4 reasürans şirketi bulunmaktadır. Bunlardan 19'u hayat ve emeklilik pazarında, 47'si ise hayat dışı sigortalar pazarında faaliyet göstermektedir (Türkiye Sigorta Birliği, 2024). Acente ve brokerlardan oluşan dağıtım kanallarının gelişmesi Türkiye'deki sigorta sektörünün büyümesi açısından etkili olmuştur. Son dört yıla ait primlerin dağılımı incelendiğinde acente ve brokerların toplam pazar payı aynı kalmış ve %70 seviyesindedir. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun 2022 yılında yayınladığı faaliyet raporuna göre; "2022 yılsonu itibarıyla Türkiye'de 17.421 adet acente, 177 adet broker, 1.256 gerçek kişi sigorta eksperisi, 617 tüzel kişi sigorta eksperisi ve 3.550 adet tarım sigortaları havuzu eksperisi sigortacılık sektöründe faaliyet göstermektedir. Prim üretim kaynakları içinde sigorta acenteleri büyük bir ağırlığa sahiptir. 2022 yılı sonu itibarıyla direkt prim üretiminin; %55'i acenteler, %21'i banka acenteleri, %13'ü brokerler, %3'ü diğer araçlar aracılığıyla ve %8'i ise doğrudan şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hayat dışı branşlarda prim üretiminin yalnızca %13'ü banka acenteleri aracılığı ile gerçekleştirilirken, hayat branşında bu oran %76'ya ulaşmaktadır" (SEDDK; 2022:23).

"Sektörde sigorta ve emeklilik şirketleri tarafından 2021 yılında toplam 105,4 milyar TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir. Branşların toplam prim üretimi içindeki payları incelendiğinde, hayat dışı branşlarda hastalık/sağlık, kara araçları, kara araçları sorumluluk, genel zararlar ile yangın ve doğal afetler branşlarının her birinin payının 2021 yılında %10'un üzerinde olduğu görülmektedir. 2021 yılında hayat dışı sigortalar prim üretiminin %43'ü oto sigortalarında (kara araçları ve kara araçları sorumluluk) gerçekleştirilmiştir. 2020 yılında hayat branşının toplam prim üretimi içindeki payı %17,5 iken, 2021 yılında bu oran 16,9 olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe 2021 yılında bir önceki yıla göre prim üretiminde %27,6 oranında artış sağlanmıştır. Yıl içinde hayat dışı şirketlerin prim üretimi %29 oranında artarken, hayat / emeklilik şirketlerinin prim üretimi %22 oranında artmıştır. Türkiye’de prim üretim kaynakları içinde sigorta acenteleri büyük bir ağırlığa sahiptir. 2021 yılında prim üretiminin %50’si özel acenteler, %26’sı banka acenteleri ve %13’ü brokerler aracılığıyla, %9’u ise doğrudan şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki Tablo 1’de, yayınlanan en son rapora göre 2021 yılında sektör prim üretiminde üretim kanallarının branş bazında payları verilmiştir” (SEDDK; 2021:7).

Tablo 1. Dağıtım Kanallarının Prim Üretimindeki Payları

	Merkez (Direkt)	Acente	Banka	Broker	Diğer
Hayat Dışı Branşlar	8,78	57,35	14,89	15,32	3,66
Hayat Branşı	9,72	11,23	78,35	0,60	0,11
Genel	8,94	49,39	25,57	12,84	3,06

Kaynak: (SEDDK; 2021)

Sigorta sektörünün ülke çapında yaygın hale gelmesi için dağıtım çeşitliliğinin olması önemlidir. Son yıllarda internet, çağrı merkezi, banka sigortacılığı gibi dağıtım kanallarının sigorta poliçesi satışında artış yaşanıyor olsa da temel dağıtım kanalının acenteler olarak üstünlüğünü koruduğu söylenebilir. Hayat dışı branşlardaki poliçe türleri çoğunlukla acenteler vasıtasıyla satılmaya devam etmektedir.

Sigorta şirketlerinde dağıtım kanalları konusunun ele alındığı çalışmalara ilişkin literatür özeti şöyledir:

Fan ve Cheng (2009); Tayvan sigorta sektöründe, dolaylı bir pazarlama kanalı olan banka sigortacılığının verimliliğini, sigortacının kendi ekibi olan doğrudan pazarlama kanalı ile karşılaştırmasını yapmışlardır. Çalışma sonucuna göre; doğrudan pazarlama kanalının verimliliğinin dolaylı pazarlama kanalından önemli ölçüde daha yüksek olduğunu, dolaylı pazarlama kanalı ile doğrudan pazarlama kanalı arasındaki verimlilik ilişkisinin birbirlerinden bağımsız olduğunu ve pazarlama kanalları oluşturulmasının pazarlama verimliliğinin değerlendirmesi açısından pazarlama karar vericilerine anlamlı sonuçlar sağlayacağı bulgusuna ulaşmışlardır.

Gulati ve Jain (2011), Hayat sigorta şirketlerinin performansını acente gücü, toplam prim geliri, poliçe sayısı, prim büyüme oranları ve poliçe büyüme oranları parametrelerini kullanarak analiz etmişlerdir. Dağıtım kanallarının sigorta sektörünün büyümesinde hayati bir rol oynadığını, sektörün büyümek için dağıtım ağlarını güçlendirmesi, çok sayıda müşteriye hizmet vermek için ise bilgi teknolojilerinin daha fazla kullanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Gitau (2013), düşük sigorta penetrasyonunu azaltmak için Kenya Sigorta Şirketleri tarafından benimsenen stratejiler üzerine yaptığı çalışmada; Kenya’da sigorta penetrasyonunun düşük olmasına neden olan birçok faktörden bahsetmiştir. Bu faktörler; sigorta sektörüne yönelik olumsuz algı ve yanlış anlamalar, müşterilere sigorta ürünlerinin faydaları konusunda bilginin eksik verilerek onlara yeteri kadar farkındalık kazandırılmaması, uygun olmayan ürünler, kültürel ve dini inançlar, sınırlı ve etkisiz dağıtım kanalları, poliçedeki kafa karıştırıcı ve gizli anlam taşıyan hukuk dili olarak ifade edilmiştir. Bashir, Madhavaiah ve Naik (2013),

işletmelerin uzun vadeli rekabet avantajını kazanmak için stratejilerini yeniden tasarlamaları, kullanılmayan pazar potansiyellerini hayata geçirmeleri ve bu pazarda sürdürülebilirliği sağlamak için yenilikçi ve alternatif kanallar önermeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Chaudhury ve Das (2015), çalışmalarında sigorta sektörünün karşılaştığı dört ana zorluktan bahsetmişlerdir. Bunlar; dağıtım, müşteri hizmetleri, ürün yeniliği ve yatırımlardır. Çalışma ayrıca, müşteri farkındalığının artması ve ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ile birlikte özelleştirilmiş ürünler ve esnek ürünler gerektirmesi nedeniyle sigorta ürünlerini kişiselleştirmenin ve doğrudan dağıtım kanalını kullanmanın penetrasyonu artıracaklarını belirtmişlerdir.

Bawa ve Chattha (2016) Hindistan Hayat Sigortası Sektöründeki aracı kanalların performansını inceledikleri çalışmalarında; hem prim hem de politika bağlamında, çeşitli kanal kategorileri için ortalama puanlarda farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Ancak dönemlere göre herhangi bir fark bulunmadığını tespit etmişlerdir.

Dominique-Ferreira (2018) sigorta şirketlerinin ve aracılardan müşterilerin memnuniyetinde ve müşterilerin satın alma karar verme sürecine ilişkin tercihlerinde oynadıkları rolü araştırdığı çalışmada; aracılardan perakende sigorta dağıtım kanallarında müşterilerin memnuniyetini, hasar yönetimini ve satın alma sürecini (prim kabulü) etkileyerek önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. Chen (2021) 2004-2013 yılları arasında Tayvan'daki hayat sigortası verilerine dayanan çalışmada, dağıtım kanalının etkisini dikkate alarak sigorta talebi ile sigortacıların kurumsal riski arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Dağıtım kanalının sigorta talebinde etkili bir faktör olduğunu ayrıca Tayvan'daki sigorta talebinin ve dağıtım kanalı seçiminin sigortacıların kurumsal riskine duyarlı olduğunu tespit etmiştir.

Rohilla (2023) çalışmada; Hindistan'daki hayat sigortası sektöründeki aracı kanalların performansı ve büyümelerini bireysel ve grup iş primleri, düzenlenen poliçeler ve planlarını dikkate alarak iki yönlü sınıflandırma ile ANOVA ve Tukey Post Hoc Testi istatistiksel tekniğini kullanmıştır. Bireysel işletmeler için bireysel acente ve kurumsal acente bankalarının diğer kanallardan önemli ölçüde farklı olduğunu, grup işlerinde ise doğrudan satışın diğer pazarlama kanallarından önemli ölçüde farklı olduğunu tespit etmiştir.

ÇKKV teknikleri kullanılarak sigorta sektöründe performansların ölçülmesini içeren çalışmalardan bazılarının ilişkin özet bilgiler aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2. ÇKKV teknikleri kullanılarak sigorta sektöründe performansların ölçülmesini içeren çalışmalar

Yazar	Konu	Yöntem	Sonuç
Ertuğrul ve Özçil 2016	“İstanbul menkul kıymetler borsasında faaliyet gösteren yedi sigorta şirketine ait mali performans analizinin yapılması”	“DEMATEL-TOPSIS, BULANIK TOPSIS”	“Bulanık TOPSIS yöntemi ile firmaların değerleri karşılaştırmalı ve sıralı iken, TOPSIS ile firmaların değerleri sayısal üstünlük ile elde edilmektedir.”
Seth 2017	“Sigorta Şirketinin Dağıtım Kanallarını Seçerken Müşteri Tercihlerinin Değerlendirilmesi”	“Bulanık yöntem, AHP”	“Müşterilerin tercihlerini kolaylık, tahsil edilen prim, müşteri hizmetleri ve ürün çeşitliliğinin etkilediği, müşterilerin çevrimiçi kanalları geleneksel kanallara tercih ettiği sonuçlarına varılmıştır. “

Suvvari ve Goyari 2019	“Hindistan’da faaliyet gösteren 24 hayat sigorta şirketinin performans analizinin yapılması”	“Gri İlişkisel Analizi”	“Sigorta şirketleri finansal performanslarına göre sıralanmıştır. Ana bulgu, negatif değerlere sahip PR şirketinin Hint hayat sigortası şirketlerinin finansal performansını belirlemede önemli bir rol oynamasıdır.”
Noyan, Gavcar ve Gavcar 2019	“Bireysel emeklilik şirketi seçimi”	“AHS ve Gri İlişkisel Analiz”	“AHS yöntemine göre en önemli kriterin ‘katılımcı sayısı’ olduğu tespit edilmiştir.”
Beiragh, Alizadeh, Kaleibari, Cavallaro, Zolfani, Bausys ve Mardani 2020	“Sigorta sektöründe sürdürülebilirlik performans analizi”	“AHP- Veri Zarflama Analizi”	“Dana, Razi ve Dey’in en iyi sürdürülebilirlik performansına sahip olduğunu, Dana’nın en verimli olduğunu ve en iyi sıralamayı elde ettiğini gösterdi. “
Ghosh 2021	“Hindistan’da faaliyet gösteren hayat sigorta şirketlerinin performans analizinin yapılması”	“Veri Zarflama Analizi– SAW-WASPAS”	
Erdemir ve Kırkağaç 2022	“Türkiye’deki hayat dışı alanında faaliyet gösteren sigorta şirketlerine ait finansal performans karşılaştırmasının yapılması”	“AHP- Gri İlişkisel Analiz”	“Gri ilişkisel analiz sonuçlarının analitik hiyerarşi süreci ile hesaplanan finansal oranların ağırlıklarından etkilendiği görülmüştür. “
Vintilă, Trucmel ve Roman 2022	“Romanya’da faaliyet gösteren 10 sigorta şirketinin performans analizinin yapılması”	“Veri Zarflama Analizi”	“Allianz ve City’nin VRS veya CRS model türünden bağımsız olarak en verimli firmalar olduğu, Groupama ve OmniaSig’in ise analiz edilen dönemlerin hiçbirinde optimum seviyede faaliyet gösteremediği sonuçlarına ulaşılmıştır.”
Terol, Parra, García ve Terol 2022	“İspanyol hayat dışı sigorta şirketlerini sıralamak”	“Çok kriterli karar verme (MCDM) yöntemi, Genişletilmiş En İyi-En Kötü (EBW) ve Çoklu Referans Noktası (MRP)”	“Önerilen yöntemin sigorta sektörünün değerlendirilmesi açısından etkin olduğu sonucuna varılmıştır.”
Dağdır Çakan, Yıldız ve Altınışık 2022	“Bankacılık sektörü ile Sigorta sektörü iş ortaklığının banka finansal performansı üzerindeki etkisinin analiz edilmesi”	“Entropi ve TOPSIS”	“Büyük ölçekli bankalarda özellikle sigorta şirketi ile ortaklık ilişkisinin varlığı bankaların finansal performanslarını olumlu yönde etkilemektedir.”
Mawarni, Dewi ve Dharma 2023	“Endonazya’daki menkul kıymetler borsası içerisinde işlem gören sigorta şirketlerinin performanslarının değerlendirilmesi”	“BWM”	“Şirketlerin performanslarına göre kurumsal hedefleri, vizyonu ve misyonu ile uyumlu bir yönde ilerleyip ilerlemediği sonuçları elde edilmiştir.”
Lukić 2024	“Sırbistan’daki sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi”	“AHP, TOPSIS”	“İlk beş sigorta şirketi; ĐENERALI OSIGURANJE SRBIJA, DUNAV OSIGURANJE, GRAWE, DDOR NOVI SAD ve WINER STADTISCHE. En kötü konumda olan şirket TRIGLAV’dır.”

CRITIC ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak sigorta sektöründe yapılan çalışmalar literatürde incelenmiş ve bu çalışmalardan bazıları aşağıdaki Tablo 3’te özetlenmiştir:

Tablo 3. CRITIC ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak sigorta sektöründe yapılan çalışmalar

Yazar	Konu	Yöntem	Sonuç
Pala 2022	“BIST Sigorta Endeksi dâhilinde bulunan firmaların finansal performans analizi “	“CRITIC MULTIMOOSRAL”	“Önerilen bütünsel yaklaşımın etkinliğinin yüksek olduğu gözlenmiştir.”
Taşcı ve Akbalık 2022	“Türk sigorta sektörünün hayat branşında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performanslarının ölçülmesi”	“Çok kriterli karar verme (MCDM) tekniği CRITIC ve TOPSIS”	“Ele alınan yıllar itibarıyla hayat sigorta şirketlerinin performanslarının belirlenmesinde en önemli kriterin Kısa Vadeli Borçlar/Toplam Aktifler olduğu tespit edilmiştir. “
Çizgici Akyüz 2022	“Hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal performans değerlendirilmesi”	“CRITIC, TOPSIS VE MABAC”	“Türkiye’deki hayat dışı sigorta şirketlerinde sermaye yeterliliği, karlılık, faaliyet riski ve aktif kalitesini temsil eden oranlardan oluşan kriterler ile elde edilen Topsis ve Mabac finansal performans sıralamaları arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.”
Burhan 2023	“Türkiye Tarım Sigortaları Havuzu’nun (TARSİM) finansal performansının ölçülmesi”	“EDAS, MAIRCA, MCDM”	“En iyi finansal performansın görüldüğü ilk iki yıl 2018 ve 2019 olarak belirlenmiştir.”
Yıldırım 2024	“Türkiye’de faktoring sektörünün genel durumunu, küresel faktoring sektörü içindeki yerini ve bu sektörde faaliyet gösteren şirketlerin finansal performansını değerlendirmek”	“CRITIC, MAIRCA ve MABAC “	“MABAC ve MAIRCA yöntemleri kullanılarak finansal performans sıralamaları değişmeden kalmaktadır. “
Xie ve Hu 2024	“Konut sigortası kapsamında Çin’deki farklı bölgelerin risk düzeylerinin tespit edilmesi”	CRITIC, TOPSIS	“Güneydoğu Çin ve kıyı bölgelerinin daha yüksek puanlara sahip olduğu ve sigorta için uygun olduğu bulunmuştur.”

2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performanslarının değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışma için Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden CRITIC ve MAIRCA yöntemleri kullanılmıştır. Söz konusu bu yöntemlerin içerikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

2.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi; Diakoulaki ve arkadaşlarının 1995 yılında literatüre eklenmesini sağladıkları objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden birisidir. Kriterlere ait standart sapmalar ile kriterler arası korelasyon birlikte kullanılarak objektif bir ağırlıklandırma yapılabilmektedir. CRITIC yöntemi için uygulanması gereken prosedürler şu şekildedir (Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis, 1995:764-765; Akbulut, 2020: 475-476; Taşcı ve Akbalık, 2022: 728):

Adım 1: CRITIC yöntemi için ilk olarak “Eşitlik (1)” kullanılarak alternatif sayısı m, kriter sayısı n olacak şekilde karar matrisi elde edilir.

$$X = X_{ijm \times n} = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: CRITIC yönteminin diğer aşaması olan 2. adımda; ölçü birimleri farklı olan kriterlerin ortak bir değere dönüştürme prosedürünün gerçekleşmesi için normalize işlemi uygulanır. Bu aşamada faydalı olan kriterler “Eşitlik (2)”, faydasız olan kriterler “Eşitlik (3)” ile gösterilir.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} X_j^{\min}}{X_j^{\max} X_j^{\min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{X_j^{\max} X_{ij}}{X_j^{\max} X_j^{\min}} \quad (3)$$

Adım 3: Yöntemin 3. adımında “Eşitlik (4)” kullanılarak kriterlerin arasındaki korelasyon bulunur ve “Korelasyon Katsayı Matrisi” oluşturulur.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad (4)$$

Adım 4: Yöntemin bu adımında C_j hesaplanır. Kriterlerin sahip olduğu bilgi düzeyi (C_j) “Eşitlik (5)” kullanılarak hesaplanır. Bu aşamada normalize edilmiş karar matrisi sütun elamanlarının standart sapma değerinden (σ_j) yararlanır.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - t_{jk}), j=1,2,\dots,n \quad (5)$$

Adım 5: CRITIC yönteminin en son adımında ise “Eşitlik (6)” ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanır.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k} ; \sum_{j=1}^n w_j = 1 \text{ ve } j \text{ ve } k=1,2,\dots,n \quad (6)$$

2.2. MAIRCA Yöntemi

MAIRCA yaklaşımı, Gigović, Pamučar, Bajić ve Milićević (2016) tarafından geliştirilmiş bir ÇKKV yöntemidir. Bu yöntemin temelini, ampirik ve ideal ağırlıkların arasındaki boşlukların ortaya çıkarılması oluşturmaktadır. Her bir kriterde boşlukların toplamı karar alternatifleri için toplam boşluğu verir. Alternatifler arasından en iyi olanı, en küçük toplam boşluk değerini taşıyan alternatiftir. MAIRCA yöntemini uygulama prosedürleri aşağıdaki gibidir (Gigović, Pamučar, Bajić ve Milićević, 2016: 11; Pamučar, Tarle ve Parezanovic. 2018: 1646-1648):

Adım 1: Yöntemin ilk adımında CRITIC yönteminde olduğu gibi karar matrisi oluşturulur.

$$X = x_{ijm \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Adım 2: Yöntemin ikinci adımında her bir alternatife ait tercih olasılıkları Eşitlik (8) yardımı ile belirlenir. Alternatiflerin tercih olasılıkları eşit olarak kabul edilir ve toplamları 1'e eşittir.

$$P_{Bi} = \frac{1}{m}; \quad \sum_{i=1}^m P_{Bi} = 1 \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (8)$$

Adım 3: MAIRCA yönteminin bu aşamasında tercih olasılıkları ile kriter ağırlıkları çarpılarak teorik değerlendirme matrisi (K_p) elde edilir. Burada Eşitlik (9) kullanılır.

$$K_p = \begin{bmatrix} k_{p11} & k_{p12} & \cdots & k_{p1n} \\ k_{p21} & k_{p22} & \cdots & k_{p2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ k_{pm1} & k_{pm2} & \cdots & k_{pmn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} P_{B1}w_1 & P_{B1}w_2 & \cdots & P_{B1}w_n \\ P_{B2}w_1 & P_{B2}w_2 & \cdots & P_{B2}w_n \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ P_{Bm}w_1 & P_{Bm}w_2 & \cdots & P_{Bm}w_n \end{bmatrix} \quad (9)$$

Adım 4: 3. Adımda elde edilen teorik değerlendirme matrisi elemanları ile normalize edilmiş karar matrisi elemanlarının çarpılması ile gerçek değerlendirme matrisi (K_r) elde edilir. Faydalı olan kriterler "Eşitlik (10)", faydasız olan kriterler "Eşitlik (11)" olarak kullanılır.

$$k_{rij} = k_{pij} = \frac{d_{ij} - d_i^-}{d_i^+ - d_i^-} \quad (10)$$

$$k_{rij} = k_{pij} = \frac{d_{ij} - d_i^+}{d_i^- - d_i^+} \quad (11)$$

$$d_i^+ = \max(d_1, \dots, d_m)$$

$$d_i^- = \min(d_1, \dots, d_m)$$

Adım 5: Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) kullanılarak toplum boşluk matrisi (F) oluşturulur.

$$F = K_p - K_r = \begin{bmatrix} f_{11} & f_{12} & \cdots & f_{1n} \\ f_{21} & f_{22} & \cdots & f_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ f_{m1} & f_{m2} & \cdots & f_{mn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} k_{p11} - k_{r11} & k_{p12} - k_{r12} & \cdots & k_{p1n} - k_{r1n} \\ k_{p21} - k_{r21} & k_{p22} - k_{r22} & \cdots & k_{p2n} - k_{r2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ k_{pm1} - k_{rm1} & k_{pm2} - k_{rm2} & \cdots & k_{pmn} - k_{rmn} \end{bmatrix} \quad (12)$$

$$f_{ij} = \begin{cases} 0, & \text{eğer } k_{pij} = k_{rij} \\ k_{pij} - k_{rij}, & \text{eğer } k_{pij} > k_{rij} \end{cases} \quad (13)$$

Adım 6: MAIRCA yönteminin son adımında Eşitlik (14) kullanılarak her bir alternatif için değerlendirme puanı (Q_i) elde edilir. En düşük (Q_i) değerine sahip alternatif en iyi alternatif olarak kabul edilir.

$$Q_i = \sum_{j=1}^n f_{ij} \quad (14)$$

2023 yılsonu itibarıyla Türk sigorta sektöründe 50 hayat dışı sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Çalışma kapsamına 2023 yılsonu itibarıyla prim üretimi bakımından ilk 20 şirket arasından hizmet dağıtım performans değerlendirme kriterlerine ilişkin tam verisi elde edilebilen 7 şirket dâhil edilmiştir. Bu şirketler sırasıyla Ak Sigorta (SŞ1), Sompo Sigorta (SŞ2), Anadolu Sigorta (SŞ3), Bereket Sigorta (SŞ4), Ray Sigorta (SŞ5), Zurich Sigorta (SŞ6), Ankara Anonim Türk Sigorta (SŞ7)'dir. Söz konusu şirketlerin 2018-2023 dönemine ait verileri analize dâhil edilmiştir. Verilerin derlenmesinde söz konusu şirketlerin yayınladıkları faaliyet raporları ve TSB tarafından yayınlanan sigorta istatistiklerinden yararlanılmıştır. Hizmet dağıtım performans değerlendirmesinde kullanılan kriterler sırasıyla Personel Sayısı(K1), Acente Sayısı(K2), Broker Sayısı(K3), Bölge Müdürlüğü Sayısı(K4), Anlaşmalı Banka Sayısı(K5) ve Poliçe Sayısı (K6)'dır (Taşcı, 2024: 864). Kriterlerin hepsi fayda yönlü kriterlerdir. Bu sebeple çalışmanın analiz aşamasında istenilen kriterlerin maksimum olması durumudur.

3. Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışma Türkiye'de faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansını belirlemek için CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinden oluşan hibrit bir ÇKKV modeli kullanılmaktadır. Kullanılan model doğrultusunda kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesinde CRITIC yöntemi kullanılırken, sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performanslarının değerlendirilmesinde MAIRCA yönteminden yararlanılmıştır. Bu bölümde analizde kullanılan veri seti ve alternatifler tanıtıldıktan sonra, sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansını değerlendirmek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

3.1. CRITIC Yönteminden Elde Edilen Bulgular

Türk hayat dışı sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlere ait 2018 dönemi verilerinden oluşan başlangıç karar matrisi Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Başlangıç Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
SŞ1	650	3000	69	10	1	4378006
SŞ2	612	2178	77	10	4	4371116
SŞ3	1260	2319	105	10	6	5511703
SŞ4	176	900	34	7	5	888276
SŞ5	261	1138	80	8	2	1597858
SŞ6	276	164	67	9	4	1049052
SŞ7	113	761	21	5	2	820108

Başlangıç karar matrisi elemanları değerlendirme kriterlerinin fayda nitelikli veya maliyet nitelikli özelliklerine göre Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) kullanılarak normalize edilmiştir. Normalize karar matrisi Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
SŞ1	0,47	1,00	0,57	1,00	0,00	0,76
SŞ2	0,44	0,71	0,67	1,00	0,60	0,76
SŞ3	1,00	0,76	1,00	1,00	1,00	1,00
SŞ4	0,05	0,26	0,15	0,40	0,80	0,01
SŞ5	0,13	0,34	0,70	0,60	0,20	0,17
SŞ6	0,14	0,00	0,55	0,80	0,60	0,05
SŞ7	0,00	0,21	0,00	0,00	0,20	0,00

Tablo 5'te gösterilen normalize edilmiş karar matrisi elemanları Eşitlik (4)'te kullanılarak kriterler arası ilişkinin derecesini gösteren korelasyon katsayı matrisi elde edilmiş ve ilgili değerlere Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Korelasyon Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	1,00	0,73	0,80	0,73	0,44	0,93
K2	0,73	1,00	0,52	0,65	-0,12	0,90
K3	0,80	0,52	1,00	0,85	0,30	0,75
K4	0,73	0,65	0,85	1,00	0,23	0,79
K5	0,44	-0,12	0,30	0,23	1,00	0,21
K6	0,93	0,90	0,75	0,79	0,21	1,00

Eşitlik (5) ve (6) vasıtasıyla kriterlere ait standart sapma değerleri kullanılarak 2018 yılına ait her bir kriter için C_j ve W_j (kriterlerin önem ağırlıkları) değerleri elde edilmiş ve söz konusu değerler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. 2018 Yılı Kriterlere İlişkin C_j Değerleri ve Kriterlerin Önem Ağırlıkları (W_j)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
C_j	0,479	0,834	0,603	0,664	1,428	0,607
W_j	0,104	0,181	0,131	0,144	0,309	0,131

Tablo 7 incelendiğinde 2018 yılında hayat dışı sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansının belirlenmesinde en etkili kriterin K5, en etkisiz kriterin ise K3 olduğu tespit edilmiştir.

CRITIC yöntemine ait yukarıda gösterilen işlemler 2018-2023 dönemi için tüm yıllara ait verilere uygulanmış ve tüm yıllar elde edilen kriterlere ait önem ağırlıkları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Tüm Yıllara İlişkin Kriterlere Ait Önem Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
2018	0,104	0,181	0,131	0,144	0,309	0,131
2019	0,114	0,173	0,130	0,152	0,289	0,143
2020	0,111	0,158	0,144	0,151	0,321	0,114
2021	0,116	0,150	0,150	0,170	0,295	0,118
2022	0,105	0,153	0,162	0,199	0,273	0,108
2023	0,115	0,148	0,180	0,159	0,299	0,100
Ortalama	0,111	0,160	0,149	0,162	0,298	0,119

Tablo 8’de CRITIC yöntemi sonuçlarına göre 2018-2023 döneminde hayat dışı sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansının değerlendirilmesinde kullanılan kriterlere ait önem ağırlıkları sunulmuştur. Kriterlere ait önem ağırlıklarının 2018-2023 dönemi ortalaması alındığında da hayat dışı sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performansının belirlenmesinde en etkili üç kriterin sırasıyla K5(Anlaşmalı banka sayısı), K4(Bölge müdürlüğü sayısı) ve K2 (Acente sayısı) olduğu belirlenmiştir.

3.2. MAIRCA Yönteminden Elde Edilen Bulgular

Başlangıç karar matrisi Tablo 4’de verilmiştir. Eşitlik (9) vasıtasıyla CRITIC yönteminden elde edilen kriter önem ağırlıkları kullanılarak teorik değerlendirme matrisi elde edilmiş ve Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Teorik Değerlendirme Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
SŞ1	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ2	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ3	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ4	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ5	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ6	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ7	0,015	0,026	0,019	0,021	0,044	0,019

Eşitlik (10) ve (11) kullanılarak gerçek değerlendirme matrisi hesaplanmış ve ilgili değerler Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Gerçek Değerlendirme Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
SŞ1	0,007	0,026	0,011	0,021	0,000	0,014
SŞ2	0,006	0,018	0,012	0,021	0,027	0,014
SŞ3	0,015	0,020	0,019	0,021	0,044	0,019
SŞ4	0,001	0,007	0,003	0,008	0,035	0,000
SŞ5	0,002	0,009	0,013	0,012	0,009	0,003
SŞ6	0,002	0,000	0,010	0,016	0,027	0,001
SŞ7	0,000	0,005	0,000	0,000	0,009	0,000

Toplam boşluk matrisi Eşitlik (12) ve (13) kullanılarak elde edilmiş ve Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Toplam Boşluk Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
SŞ1	0,008	0,000	0,008	0,000	0,044	0,005
SŞ2	0,008	0,007	0,006	0,000	0,018	0,005
SŞ3	0,000	0,006	0,000	0,000	0,000	0,000
SŞ4	0,014	0,019	0,016	0,012	0,009	0,019
SŞ5	0,013	0,017	0,006	0,008	0,035	0,016
SŞ6	0,013	0,026	0,008	0,004	0,018	0,018
SŞ7	0,015	0,020	0,019	0,021	0,035	0,019

Tablo 11’de yer alan boşluk matrisi elemanları ve Eşitlik (14) kullanılarak karar alternatiflerinin kriter fonksiyon değerleri hesaplanmıştır. Hesaplanan nihai kriter fonksiyon değerleri ve hayat dışı sigorta şirketlerine ait 2018 yılı hizmet dağıtım performans sıralamaları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Hayat Dışı Sigorta Şirketleri 2018 Yılı Nihai Kriter Fonksiyon Değerleri ve Sıralamalar

Sigorta Şirketleri	Q_i	SIRA
SŞ1	0,065	3
SŞ2	0,044	2
SŞ3	0,006	1
SŞ4	0,089	5
SŞ5	0,095	6
SŞ6	0,087	4
SŞ7	0,129	7

Tablo 12’de verilen MAIRCA sıralama yöntemi sonuçları incelendiğinde 2018 yılında en iyi hizmet dağıtım performansına sahip hayat dışı sigorta şirketinin SŞ3, en kötü hizmet dağıtım performansına sahip hayat dışı sigorta şirketinin ise SŞ5 olduğu görülmektedir.

Yukarıda 2018 yılı verilerine uygulanan MAIRCA yöntemine ait işlem adımları tüm yıllar için teker teker uygulanmış ve Türk hayat dışı sigorta şirketlerine ait 2018-2023 dönemi hizmet dağıtım performansı sıralamasına Tablo 13’de yer verilmiştir.

Tablo 13. Hayat Dışı Sigorta Şirketleri 2018-2023 Dönemi Hizmet Dağıtım Performansı MAIRCA Yöntemi Sıralama Sonuçları

Sigorta Şirketleri	2018	2019	2020	2021	2022	2023
SŞ1	3	3	3	2	3	3
SŞ2	2	2	2	3	2	2
SŞ3	1	1	1	1	1	1
SŞ4	5	4	4	4	4	4
SŞ5	6	6	6	6	6	5
SŞ6	4	5	5	5	5	6
SŞ7	7	7	7	7	7	7

MAIRCA sıralama yöntemi sonuçları incelendiğinde 2018-2023 döneminde çalışmaya dâhil edilen hayat dışı sigorta şirketlerinden en iyi hizmet dağıtım performansına sahip şirket Anadolu Sigorta (SS3), en kötü hizmet dağıtım performansına sahip şirket ise Ankara Sigorta (SS7) olarak tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Sigorta sektörü, ekonomik ve sosyal yaşamın önemli bir unsurudur. Ekonomik büyümeye katkıda bulunurken, bireylerin ve toplumların refah düzeyini artırmaktadır. Risk yönetimi ve sermaye birikimi gibi ekonomik fonksiyonlarının yanı sıra, sosyal güvenlik ve dayanışma gibi toplumsal fonksiyonları da bulunmaktadır. Bu nedenle, sigorta sektörü üzerinde yapılan araştırmalar ve geliştirilen politikalar, hem ekonomik hem de sosyal açıdan büyük önem taşımaktadır.

Sigorta şirketlerinin hizmet dağıtım performanslarının değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada kullanılan CRITIC-MAIRCA ÇKKV modeline bağlı kalınarak ilk olarak çalışmada kullanılan hizmet dağıtım performansı değerlendirme kriterlerinin objektif önem ağırlıkları CRITIC yöntemi ile belirlenmiştir. CRITIC yöntemi sonuçlarına göre 2018-2023 döneminde genel olarak hizmet dağıtım performansının belirlenmesinde en etkili üç kriterin anlaşmalı banka sayısı, bölge müdürlüğü sayısı ve acente sayısı olduğu ortaya konulmuştur. Ülkemizde 2023 yılı sonu itibarıyla direkt prim üretiminin; %54,4'ü acenteler, %20,7'si banka acenteleri, %14,5'i brokerler, %2,6'sı diğer araçlar tarafından ve %7,8'i ise doğrudan şirketler tarafından yapılmıştır. Söz konusu bu veriler CRITIC yöntemi bulgularını destekler niteliktedir. Çalışma sonuçlarına göre hizmet dağıtım performansının belirlenmesinde en önemli üç kriter arasında yer alan acente sayısı ve banka satış kanalının sektörün genel prim üretiminde de en etkili üç dağıtım kanalı arasında yer aldığı görülmektedir. Sonuçlar güçlü bir bankasürans ve acente dağıtım ağına sahip, yüksek bölge müdürlüğü sayısı ile ülke genelinde hem şirket personeli hem müşteriler hem de dağıtım kanalında yer alan paydaşlarla iç içe bir organizasyon yapısı oluşturan şirketlerin başarılı hizmet dağıtım performansı sergileyebileceği şeklinde yorumlanabilir.

MAIRCA yöntemi birden fazla alternatifin bulunduğu karar verme problemlerinde belirli kriterler doğrultusunda alternatiflerin sıralanarak en iyi alternatifin seçilmesine olanak sağlamaktadır. CRITIC yöntemi ise değerlendirme kriterlerinin etki düzeyinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. CRITIC yöntemi ile elde edilen kriter önem ağırlıkları MAIRCA sıralama yönteminde kullanılarak alternatiflere ait sıralama sonuçları elde edilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde Anadolu Sigorta'nın analizin dönem aralığını oluşturan tüm yıllarda hizmet dağıtım performansı bakımından istikrarlı bir şekilde birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Sompo ve Ak sigorta şirketlerinin ise çalışmada ele alınan dönem aralığında istikrarlı bir şekilde ikinci ve üçüncü sırayı paylaştığı tespit edilmiştir. Anadolu Sigorta Şirketi'nin ele alınan dönemde hizmet dağıtım performansı açısından istikrarlı bir başarıya sahip olması şirketin sektörde 100 yıla yaklaşan tecrübesi ve yine şirketin prim üretimi bakımından yüksek pazar payına sahip oluşu ile sektördeki güçlü konumuna bağlanabilir. Türkiye Sigorta Birliği (TSB) tarafından yayınlanan istatistikler incelendiğinde Anadolu Sigorta Şirketi'nin 2018-2023 döneminde prim üretimi bakımından ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Bunlarla birlikte Anadolu Sigorta Şirketi'nin iştiraki olduğu İş Bankası sayesinde sahip olduğu güçlü bankasürans ağı ve çok sayıda acente ile çalışıyor oluşu şirketin hizmet dağıtım performansındaki başarısını destekler niteliktedir. MAIRCA yöntemi sonuçlarına göre hizmet dağıtım performansı bakımından sonra sırada yer alan Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi incelendiğinde TSB tarafından yayınlanan

istatistiklerde prim üretimi ve pazar payı sıralamasında şirketin gerilerde yer aldığı ve 2023 yılsonu itibarıyla %1,27'lik bir pazar payına sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu hususlar şirketin hizmet dağıtım performansı bakımından son sırada yer alışıını destekler niteliktedir.

Literatürde sigorta sektöründe dağıtım performansını konu alan çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Taşcı (2024), yapmış olduğu çalışmada sigorta sektöründe finansal performans ile birlikte hizmet ağı performansını da ele almış çalışmada verilerin analizinde ENTROPY-MEREC-MACONT ÇKKV yöntemlerinden oluşan hibrit bir karar modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ele alınan dönem aralığında finansal ve hizmet ağı performansı bakımından tüm yıllarda Anadolu Sigorta Şirketi'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Koca ve Bingöl (2022), Türk hayat dışı sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin performansını CRITIC ve MARCOS yöntemleri ile incelediği çalışmalarında en yüksek performansa sahip iki şirketin sırasıyla Allianz ve Anadolu sigorta şirketleri olduğunu belirlemişlerdir. Köse ve Dikme (2021), hayat dışı sigorta şirketlerinin performansını konu aldıkları çalışmalarında TOPSIS yönteminden yararlanmışlardır. Çalışma sonucunda ele alınan tüm yıllarda Anadolu Sigorta'nın en başarılı beş şirket arasında yer aldığı ortaya konulmuştur. Aydın (2021), çalışmasında BIST'e kayıtlı sigorta şirketlerinin piyasa performansını ele SV ve EDAS ÇKKV yöntemleri ile ele almış. Yapılan analiz sonucunda en yüksek performans skoruna sahip şirket Anadolu Sigorta olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın kısıtları şirket sayısının 7 olması, sadece hayat dışı sigorta şirketlerine odaklanması ve 2018-2023 yıllarına ait verilerin kullanılmasıdır. İlerdeki çalışmalarda yıl sayısı artırabilir, farklı sektörlerde ele alınabilir ve farklı ÇKKV yöntemleri uygulanabilir.

Kaynakça

- Akbulut, O. Y. (2020). Finansal Performans ile Pay Senedi Getirisi Arasındaki İlişkinin Bütünleşik CRITIC ve MABAC ÇKKV Teknikleriyle Ölçülmesi: Borsa İstanbul Çimento Sektörü Firmaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 471-488.
- Aydın, Y. (2021). Bütünleşik Bir Çkkv Modeli İle Sigorta Şirketlerinin Piyasa Performansının Analizi. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*(32), 53-66. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.880912>
- Baradhvaj, C. L. (2013). Distribution Compliance Framework - Vital Hub of the Wheel. *IRDA Journal*, 9(9), 31-37.
- Bashir, I., Madhavaiah, C., & Naik, J. (2013). Critical Analysis of Traditional and Modern Insurance Distribution Channels in India. *Journal of the Insurance Institute of India*, 1(2), 58-68.
- Bawa, S. K., & Chattha, S. (2016). Performance Evaluation of the Intermediary Channels of Life Insurance Industry in India. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 9(17), 51-65.
- Beiragh, R. G., Alizadeh, R., Kaleibari, S. S., Cavallaro, F., Zolfani, S. H., Bausys, R., & Mardani, A. (2020). An Integrated Multi-Criteria Decision Making Model for Sustainability Performance Assessment for Insurance Companies. *Sustainability*, 12(3), 1-24.
- Benoist, G. (2002). Bancassurance: The New Challenges. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 27(3), 295-303.
- Blythe, J. (2005). *Essentials of Marketing (3rd ed.)*. Pearson Education Limited, England.
- Bookman, M. Z., & Bookman, K. R. (2007). *Medical Tourism in Developing Countries*. Palgrave McMillan.
- Burhan, H. A. (2023). Agricultural Insurance and Natural Disasters: An Assessment of the Financial Performance of the Turkish Agricultural Insurance Pool (TARSIM) Through Selected Criteria. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 126-136. <https://doi.org/10.58588/aru-jfeas.1393228>
- Chaudhury, S. K., & Das, S. K. (2015). Trends in Marketing of New Insurance Schemes and Distribution: An Empirical Study on Indian Life Insurance Sector. *Journal of Business and Technology (Dhaka)*, 9(2), 61-81.
- Chen, T. J. (2021). The Role of Distribution Channels in Market Discipline for the Life Insurance Industry. *Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 46, 107-129. <https://doi.org/10.1057/s41288-020-00172-9>
- Cummins, J. D., & Doherty, N. A. (2006). The Economics of Insurance Intermediaries. *Journal of Risk and Insurance*, 73(3), 359-396.
- Çakar, R., & Yıldırım, İ. (2015). Türkiye’de Sigorta Dağıtım Kanalları Ve Sigorta Acentelerinin Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 424-435.
- Çizgici Akyüz, G. (2022). Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Finansal Performans Analizinde Topsis ve Mabac Yöntemlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(4), 891-912. <https://doi.org/10.24988/ije.1017854>
- Dağdır Çakan, C., Yıldız, M., & Özdemir Altınışik, E. (2022). Türk Bankacılık Sektöründe Sigorta İş Ortaklığının Finansal Performansa Etkisinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Analizi. *Mali Çözüm*, 32(170), 149-183.
- Das, R. (2017). Medical Marketing in Promoting Medical Tourism in India. *ELK Asia Pacific Journal of Marketing and Retail Management*, 8(3), 1-10.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The CRITIC Method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Dominique-Ferreira, S. (2018). The Key Role Played by Intermediaries in the Retail Insurance Distribution. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 46. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-10-2017-0234>

- Dönmez, P., & Başar, Ö. D. (2016). Bilgilendirmenin Sigorta Sözleşmesi Satın Alma Tercihi Üzerine Etkisi: Kasko Sigortası Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 45-55.
- Dumm, R. E., & Hoyt, R. E. (2003). Insurance Distribution Channels: Markets in Transition. *Journal of Insurance Regulation*, 22, 27-48.
- Dursun, T., & Gürsev, S. (2016). Pazarlamada Dağıtım Kanalları Yönetimi ve Lojistik Merkezlerin Gelişiminde Kümeleme Yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 555-568.
- Eling, M., & Lehmann, M. (2018). The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 43(3), 359-396.
- Enz, R. (2000). The S-curve Relation Between Per Capita Income and Insurance Penetration. *The Geneva Papers on Risk and Insurance-Issues and Practice*, 25(3), 396-406.
- Erdemir, Ö. K., & Kırkağaç, M. (2022). A Comparative Study on Performance of Insurance Companies with Grey Relational Analysis and Analytic Hierarchy Process. *Alanya Akademik Bakış*, 6(3), 2627-2645.
- Ertuğrul, İ., & Özçil, A. (2016). Bulanık Topsis ve Bulanık Dematel ile Sigorta Firmaları Performans Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 175-200.
- Evren, G. N. (2007). *Türkiye’de Sigortacılık Sektörünün Pazarlama Karması Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fan, C. K., & Cheng, S. W. (2009). An Efficiency Comparison of Direct and Indirect Channels in Taiwan Insurance Marketing. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(4), 343-359.
- Ghosh, A. (2021). Analyzing Efficiency of Indian Life Insurance Companies Using DEA and SEM. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(12), 3897-3919.
- Gigović, L., Pamučar, D., Bajić, Z., & Milićević, M. (2016). The Combination of Expert Judgment and GIS-MAIRCA Analysis for the Selection of Sites for Ammunition Depots. *Sustainability*, 8(4), 1-30.
- Gitau, B. N. (2013). *Strategies Adopted by Kenyan Insurance Companies to Alleviate Low Insurance Penetration*. Doctoral dissertation. School of Business, University of Nairobi.
- Gulati, N. C., & Jain, C. M. (2011). Comparative Analysis of the Performance of All the Players of the Indian Life Insurance Industry. *VSRD International Journal of Business and Management Research*, 1(8), 561-569.
- Güvel, E. A., & Güvel, A. Ö. (2010). *Sigortacılık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hayırsever Baştürk, F., Çakmak, D., & Demirtaş, B. (2017). *Sigortacılığa Giriş*. Ankara: Akademi Yayınları.
- Hoyt, R. E., & Khang, H. (2000). On the Demand for Corporate Property Insurance. *Journal of Risk and Insurance*, 67(1), 91-107.
- Koca, G., & Bingöl, M. S. (2022). Hayat-Dışı Sigorta Şirketlerinin Performanslarının CRITIC Tabanlı MARCOS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 70-83. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.1106188>
- Koçak, H., & Memiş, K. (2021). Risk ve Tehlike Kavramlarının Sosyolojik Analizi: Risk Toplumu Kuramı ve Covid-19 Bağlamında Yaşamsal Güvensizliğin Sürekliliği. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (SMART Journal)*, 7(52), 3012-3020. <http://dx.doi.org/10.31576/smryj.1176>
- Kotler, P. (2000). *Marketing Management*. Prentice-Hall.
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2006). *Marketing Management (12th ed.)*. Prentice Hall Inc., New Jersey.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2008). *Principles of Marketing (12th ed.)*. Pearson Prentice Hall, New Jersey.

- Köse, A., & Dikme, B. (2021). Türk Sigorta Sektöründe Hayat Dışı Branşlarda Faaliyet Gösteren Şirketlerin Performanslarının Değerlendirilmesi. *Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 171-188. <https://doi.org/10.14784/marufacd.880627>
- Kwon, W. J., & Wolfrom, L. (2017). Analytical Tools for the Insurance Market and Macro-Prudential Surveillance. *OECD Journal: Financial Market Trends*, 2016(1), 1-20.
- Lukić, R. (2024). Analysis of the Performance of Insurance Companies in Serbia Based on the AHP-TOPSIS Method. *MARSONIA: Journal of Social and Humanities Research*, 2(2), 21-35.
- Mawarni, A. W., Dewi, F. G., & Dharma, F. (2023). Performance Measurement of the Insurance Industry in Indonesia Using the Best-Worst Method (BWM). *Asia Pacific Journal of Business Economics and Technology*, 3(5), 79-104.
- Mehta, R., Dubinsky, A. J., & Anderson, R. E. (2002). Marketing Channel Management and the Sales Manager. *Industrial Marketing Management*, 31, 429-439.
- Noyan, E., Gavcar, E., & Gavcar, C. T. (2019). Bireysel Emeklilik Şirketi Seçimine Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemlerinin Uygulanması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 835-847.
- Pala, O. (2022). BIST Sigorta Endeksinde CRITIC ve MULTIMOOSRAL Tekniklerine Dayalı Finansal Analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1), 218-235. <https://doi.org/10.24988/ije.939532>
- Pamučar, D. S., Tarle, S. P., & Parezanovic, T. (2018). New Hybrid Multi-Criteria Decision-Making DEMATEL-MAIRCA Model: Sustainable Selection of a Location for the Development of Multimodal Logistics Centre. *Economic Research Ekonomiska Istraživanja*, 31(1), 1641-1665.
- Rachman, D. J., Mescon, M. H., Bovee, C. L., & Thill, J. V. (1996). *Business Today (8th ed.)*. McGraw-Hill Inc., USA.
- Rohilla, R. L. (2023). Performance of Multiple Marketing Channels of Life Insurance Industry in India. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 8(3), 1892-1912.
- Seth, P. (2017). A Study to Assess the Customer's Preferences While Selecting Distribution Channels of an Insurance Company: A Fuzzy AHP Approach. *BimaQuest: The Journal of Insurance & Management*, 17(1), 79-90.
- Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) (2021). *Sigortacılık ve Özel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor*. (Erişim: 15.04.2024) <https://www.seddk.gov.tr/upload/doc/2021-sigortacilik-ve-BES-faaliyet-raporu.pdf>
- Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) (2022). *Faaliyet Raporu*. (Erişim: 15.04.2024). https://www.seddk.gov.tr/upload/SEDDK_2022FaaliyetRaporuTasar%C4%B1ml%C4%B1.pdf
- Suganthamani, S. (2018). A study on the Operational Efficiency of Life Insurance Corporation of India During the Post LPG Era. *IOSR Journal of Business and Management*, 20(6), 47-52.
- Suvvari, A., & Goyari, P. (2019). Financial Performance Assessment Using Grey Relational Analysis (GRA): An Application to Life Insurance Companies in India. *Grey Systems: Theory and Application*, 9(4), 502-516.
- Şık, A. (2008). *Sigorta Sektöründe Dağıtım Kanallarının Pazarlamadaki Önemi ve AB Ülkelerindeki Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Taşçı, M. Z., & Akbalık, M. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Hayat/Emeklilik Branşında Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Performans Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 726-735.
- Taşçı, M.Z., (2024). Hibrit MCDM Yöntemi Kullanılarak Çok Boyutlu Performans Değerlendirmesi: Türk Hayat Dışı Sigorta Sektöründe Bir Vaka Çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 854-883. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1439172>
- Tengilimoğlu, D. (2000). Sağlık Hizmetlerinde Pazarlama Karması Elemanları ve Özellikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(1), 187-202.

- Terol, B. A., Parra, M. A., García, R. Q., & Terol, C. B. (2022). An Extended Best–Worst Multiple Reference Point Method: Application in the Assessment of Non-Life Insurance Companies. *Oper Res Int J*, 22, 5323-5362. <https://doi.org/10.1007/s12351-022-00731-z>.
- TSB (2024). *Üye Şirketler*. (Erişim: 15.04.2024) <https://www.tsb.org.tr/tr/uye-sirketler>
- Türkiye Sigorta Birliği (TSB) (2021). *Sigorta Tanımları*. (Erişim: 17.04.2024) <https://www.tsb.org.tr/sigorta-tanimlari.aspx?pageID=648>
- Türk Ticaret Kanunu [TTK] (2011). (Erişim: 15.05.2024) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6102&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türk Ticaret Kanunu [TTK] (2011). *T.C. Resmî Gazete, 27846, 14 Şubat 2011*. (Erişim: 15.05.2024)
- Uygun, D. (2018). *Sigortacılık: Özel Sigorta ve Sosyal Sigorta*. İstanbul: Umut Dağıtım Yayınları.
- Vintilă, A., Trucmel, I. M., & Roman, M. D. (2022). Measuring and Analyzing the Efficiency of Firms in the Insurance Industry Using DEA Techniques. *Journal of Social and Economic Statistics*, 11(1-2), 59-83.
- Wilkinson, I. F. (1996). Distribution Channel Management: Power Considerations. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 26(5), 31-41.
- Xie, H., & Hu, J. (2024). Insurance Risk Assessment Model based on Game Theory-Combined Weighting-TOPSIS. *Highlights in Business, Economics and Management*. 33. 525-531.
- Yıldırım, H. (2024). Factoring Sector in Turkey: General Overview and Evaluation of Factoring Companies' Financial Performance by Multi-Criteria Decision-Making Techniques. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(2), 277-302. <https://doi.org/10.30586/pek.1419202>
- Yükselen, C. (2016). *Pazarlama; İlkeler-Yönetim-Örnek Olaylar (13th ed.)*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Zeithaml, V. A., Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1996). The Behavioral Consequences of Service Quality. *Journal of Marketing*, 60(2), 31-46.
- Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2018). *Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm*. McGraw-Hill Education.

Reklamda Sinemasal Anlatı Kullanımı: The Journey Filmi Örneği

The Use of Cinematic Narrative in Advertising: The Journey Movie Example

Kürşad GÖLGELİ¹

Canan GEÇEN²

Öz

Bilişim sistemleri ve teknolojileri alanındaki gelişmeler, iletişim şekilleri ve medyanın kullanımını da değiştirmiştir. Disiplinlerarası çalışmalarla şekillenen Yeni Medya, karşılıklı etkileşim özelliği sayesinde; kullanıcısının veya hedef kitlesinin içeriğe müdahale etmesine, katkı sunmasına ve paylaşmasına izin vermektedir. Teknolojik gelişmelerden nasiplenen yeni medyayla reklam yöntemleri de değişmiş, reklamın çeşitliliği artmış, reklam bir tüketim malzemesi haline gelmiş ve tüketiciyi pasif konumdan çıkararak kontrol sahibi yapmıştır. Bu yöntemlerden biri de sinemasal anlatımlı reklam yöntemi olan “advermovie” çalışmalarıdır. Kullanıcı etkileşimini fırsat olarak kullanarak, viral yöntemlerle yayılması ve eğlence ile reklamı bir araya getirmesi bakımından ilgi çekmektedir. Çalışmada Türk Hava Yollarının “The Journey” isimli advermovie çalışması detaylı incelenmiş ve reklamın sinemasal anlatıyla buluşması gösterge bilimsel yöntemle analiz edilmiştir. İncelenen reklam filminde, sinemanın teknik unsurları olan açı, kompozisyon, renk, müzik ve anlatım öğeleri olan hikâye örgüsü, kostüm ve dekor yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Film, markanın kurumsal kimlik ve kültür öğelerini anahtar bir biçimde konumlandırarak farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. Filmde, kurumun hedef kitlesine yönelik seçkin bir anlatı dili tercih edilmiştir. THY logosu ve yan ürünleri gibi çeşitli göstergeler olay örgüsüne yerleştirilerek, izleyicinin sinemanın verdiği “uyku” hali içerisinde marka mesajlarını farkında olmadan alması amaçlanmıştır. Olay örgüsünde farklı markalara da yer verilerek ikincil marka farkındalığı oluşturulmaya çalışıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: film olarak reklam, advermovie, reklam, pazarlama, reklam sineması, reklamda sinemasal anlatı.

Abstract

The developments in the field of information systems and technologies have also changed the forms of communication and the use of media. New media shaped by interdisciplinary studies. allows its user or target audience to intervene, contribute and share the content with its mutual interaction features. Advertising methods have also changed with the new media benefiting from technological developments, the diversity of advertising has increased, advertising has become a consumption material and has taken the consumer out of a passive position and made him/her in control. One of these methods is “advermovie” studies, which is a cinematic narrative advertising method. By using user interaction as an opportunity, it attracts attention in terms of spreading through viral methods and bringing together entertainment and advertisement. In the study, the advermovie work of Turkish Airlines named “The Journey” was examined in detail and the meeting of the advertisement with the cinematic narrative was analysed with the semiotic method. In the analysed commercial film, the technical elements of cinema such as angle, composition, colour, music and narrative elements such as storyline, costume and decor were used intensively. The film aims to create awareness by positioning the brand’s corporate identity and cultural elements in a keyway. In the film, an exclusive narrative language was preferred for the target audience of the corporation. By placing various indicators such as THY logo and its by-products in the plot, it is aimed for the audience to receive brand messages unwittingly in the ‘sleep’ state given by the cinema. It was concluded that secondary brand awareness was tried to be created by including different brands in the plot.

Keywords: advertising as film, advermovie, advertising, marketing, advertising cinema, cinematic narrative in advertising.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, kgolgeli@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9564-4666>, <https://ror.org/047g8vk19>

2 Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, canangecen@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0003-6442-3897>, <https://ror.org/047g8vk19>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 16.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 09.11.2024

Atıf İçin/For Cite: Gölge K. ve Geçen C., “Reklamda Sinemasal Anlatı: The Journey Filmi Örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):211-237

<https://doi.org/10.17755/esosder.1517158>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Bilişim teknolojilerinin ilerlemesiyle birlikte hayatımızda daha çok yer kaplayan teknolojik araçlar, iletişim şekillerinin de değişmesini beraberinde getirmiştir. Mevcut iletişim kanalları, yeni medya kullanımıyla artmış ve çeşitlilik de buna koşut olarak zenginleşmiştir. Yirminci yüzyılın son çeyreği, dijital dünyanın başlangıcına işaret etmektedir. Bilgisayarlar o zamana kadar kullanılan farklı iletişim ve temsil teknolojilerini tek bir ortamda birleştirerek daha ucuz, daha hızlı, daha yetenekli ve birbirine daha bağlı hale gelmiştir. Ağa bağlı bilgisayar, birebir gerçek zamanlı iletişim sağlamada bir telefon gibi, hareketli görüntülerin yayınlanmasında bir televizyon gibi, konferanslar ve tartışmalar için grupları bir araya getirmede bir oditoryum gibi, büyük miktarda metinsel bilgi sunan bir kütüphane gibi davranmaktadır. Beş bin yıllık insanlık tarihinin tüm önemli temsil biçimleri dijital hale gelmiştir. Hızla gelişen dijital bir ortamda temsil edilemeyecek insanlığın yarattığı hiçbir şey yoktur (Murray, 2016, 35). Bilgi teknolojilerindeki hızlı ve yaygın gelişmeler ile bilgisayarların yoğun olarak kullanıldığı bir ticaret yapısı ortaya çıkmış, böylelikle işletmelerin faaliyetlerini de yakından etkilemiştir (Kotler vd., 2021, 2). Yeni medyanın etkileşim özelliği ön plana çıkmaktadır. İnsanlar içeriğe müdahale edebilme, ona katkı sunabilme, ayrıca onu paylaşarak kitlelere yayabilme özelliği kazanmışlardır. Bilişim sistemleri ve teknolojilerindeki gelişmelerin aynı hızda medya üzerinde uygulanması reklam yöntemlerinde değişimlere neden olmuştur.

İnternet, radyo ve televizyonun aksine pazarlamacıları mutlu etmek için icat edilmemiş ilk kitle iletişim aracıdır. İnternetin gelişimi pazarlamanın tanımını da etkilemiştir. Yeni tanıma göre; Pazarlama bir savaş değildir veya bir yarışma da değildir. Pazarlama, birinin bir sorunu çözmesine yardım eden cömert bir eylemdir (Godin, 2018, 2-3). Dolayısıyla, pazarlama profesyonelleri viral pazarlamayı, pazarlama mesajlarının direkt tüketiciden bir başka tüketiciye iletilerek yayılması için kullanmışlardır. Dijital medya patlamasının yarattığı köklü değişiklikler böylece reklamcılık sektöründe de gerçekleşmiştir. Geçmişte, televizyon reklamları ürünleri tanıtmının tercih edilen bir yoluyken reklamcılar reklamlara şaşırtıcı miktarda finans sağlamıştır. Ancak 2017’ de ilk kez, reklam verenler dijital medyaya TV’den daha fazla bütçe ayırmıştır (Miller, 2020, 57). Reklam alanında çeşitliliğin artması; reklamın kendisinin de bir tüketim malzemesi halini aldığı yöntemleri ortaya çıkarmış, tüketici kitle iletişim araçları karşısında pasif konumundan uzaklaşmış, onu kontrol edebilir hale gelmiş, izleyici ismi kullanıcı ile yer değiştirmiş, kullanıcıların biriyle etkileşimini pazarlama açısından fırsat olarak değerlendirilmiş ve viral yöntemler de kullanılarak kitlesel iletişim sağlanmaya başlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Değişen iletişim teknolojileri reklam alanında yeni yöntemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri de “advermovie” (bundan sonra reklam film denilecektir) çalışmalarıdır (Bolat, 2022). Sunulan çalışmada reklamdaki değişim incelenmiş, güncel bir reklam yöntemi olarak reklam film çalışmalarının kavramsal çerçevesi, THY’ e ait bir film örneği üzerinden analiz edilerek açıklanmıştır.

1.1. Reklam Alanında Yeni Yöntemler

Reklam herhangi bir fikir değil, fikir satma işidir. Reklamlar insanların belirli bir ürün, hizmet veya kuruluş hakkında düşünmesini veya davranış biçimini değiştirmesini amaçlayan iletişim fikirleridir (Kelley ve Sheehan, 2022, 10). Diğer bir ifadeyle; reklamcılık, genellikle sponsorlar tarafından finanse edilen çeşitli medya araçlarıyla ürünler (mallar, hizmetler ve fikirler) hakkında doğası gereği ikna edici, yapılandırılmış ve oluşturulmuş kişisel olmayan

bilgi iletişimi olarak tanımlanabilmektedir. Reklamcılığın temel amacı, belirli bir pazar amacına dayalı olarak ilgili insanlara ulaşmak ve ardından reklamlarla etkilemektir. Bir reklam kampanyasının marka bilinirliği ve doğrudan yanıt olmak üzere iki hedefi vardır. Geleneksel reklamcılığın, diğer adıyla marka farkındalığı reklamcılığı, amacı marka imajını teşvik etmek, orta ve uzun vadeli dönüşüm oranını ve kâr marjını artırmak için medya aracılığıyla çok sayıda kullanıcıya anında ulaşmaktır. Öte yandan doğrudan yanıt reklamcılığında reklamların mümkün olan en kısa sürede çok sayıda satın alma veya başka dönüşüm davranışı oluşturması beklenmektedir (Peng and Wang, 2020, 8-9).

Reklamcılık değişen iletişim teknolojileri ile yenilenmekte; tüketiciyi eğlendirmeye yönelik eğlence (entertainment) ve reklamın (advertising) bir arada yapıldığı eğlenceli tanıtım olarak ifade edilen advertainment çalışmaları ortaya çıkmaktadır. Eğlencereklam (advertainment) çalışmaları kapsamında: Oyunreklam (advergame), reklam film veya müzik video reklamlar gibi yöntemler sayılabilir. Advergaming veya playable reklam türü oyun içinde yer alan veya oyunun kendisi olan reklamlarda, daha fazla yaratıcı bilgi taşıyarak daha iyi tanıtım etkisi oluşturabilmektedir. Advergaming ile reklamcılar, kullanıcıların etkileşimi doğrudan yaratıcı süreçte tamamlamalarını ve tanıtılan ürünleri deneyimlemelerini sağlayan etkileşimli çözümleri keşfetmeye başlamıştır (Peng and Wang, 2020, 14). Filmlerdeki reklam fırsatları genellikle ürünün filmde basitçe yer aldığı ürün yerleştirme ve ürünün hikâyenin bir parçası haline geldiği özel yapım reklam film çalışmalarını içermektedir (Surowiecki, 2005). Sadece film ile değil müzik videoları ile de internette tanıtım yapılmaktadır. İlk müzik videolarından “Tea Partay” adlı bir video, 2006’da YouTube’da yayınlanmıştır (Miller, 2020, 317). Medyanın sahası değişim sürecine girmiş, medya üzerinde yayın yapan video oyunlar ve filmler de söz konusu değişimden etkilenmiştir. Filmlerin ve video oyunlarının bulunduğu ortamdaki değişim, izleyiciler ile etkileşim kurabilme imkânı tanımış ve filmler ile video oyunlarını da ortama uyum sağlamak zorunda bırakmıştır. İzleyici kullanıcıya dönüşmüş, etkileşimde kontrol büyük oranda kullanıcıya geçmiştir. Etkileşim oranı arttıkça film ve video oyunlarının arasındaki benzerlik de artmıştır.

İletişimdeki çift yönlülük gün geçtikçe artmaktadır. Sanal gerçeklik (virtual reality = VR) ve artırılmış gerçeklik (augmented reality = AR) gibi teknolojiler, filmler ve video oyunlarda kullanılmaktadır. Seçmek, kontrol etmek, deneyimlemek ve gerçekliği manipüle etmek geliştirilmiş teknolojiler sayesinde mümkün olmuştur (Gölgeli, 2022, 72). Mesajların ve hikâyelerin farklı medyalar aracılığıyla birbirini tamamlayan biçimde kullanıcıyla buluşmasını sağlayan transmedya yönteminin kullanımı da gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır.

Markalar artık mesajları ile tüketicilerini zorlayamamakta, hedef kitlelerin dikkati kolayca ve düşük maliyetlerle elde edilememektedir (Yakob, 2022, 65). Dikkat, izinli pazarlama için anahtar bir ifadedir. İnsanların dikkat etmeyi seçmeleri pazarlama açısından çok önemli bir değerdir. İnsanlar dikkat etmekten vazgeçerse, dikkatlerini geri almanın yolu bulunmamaktadır. İzinli pazarlamanın en önemli itici güçlerinden biri, haber almak isteyen insanlarla bağlantı kurmanın olağanüstü düşük maliyetidir. Her iletişim neredeyse ücretsiz olmaktadır (Godin, 2018, 131-132). Aynı doğrultuda sosyal reklamın amacı kullanıcılar arasında yayılma ve iletişim yoluyla daha fazla etki yaratmaktır (Peng ve Wang, 2020, 13). İnsanlar arkadaşlarından veya tanıdıklarından gelen onayları televizyon reklamı veya dergi reklamı gibi kişisel olmayan bir kaynaktan alınanlardan çok daha güvenilir bulabilmektedir (Eaton, 2022).

Gizli ikna, genellikle el altından pazarlama olarak bilinir; üreten veya pazarlama mesajının sponsorluğunu yapan şirketle olan gerçek ilişkiyi ifşa etmeyen ya da açığa çıkarmayan gizli

kapaklı pazarlama pratiklerinin kullanımı olarak da tanımlanmaktadır. Sosyal medya çağında ise gizli pazarlama pratikleri daha yeni boyutlara ve çok daha karmaşık yöntemlere ulaşmıştır. Gizli pazarlama çalışmalarındaki gelişmeler; örtülü pazarlama, gizli pazarlama, gömülü pazarlama ve yakın zamanda ortaya çıkan içerik pazarlama, yerel reklamcılık, doğal görünen reklamcılık, fısıltı pazarlaması, marka gazeteciliği gibi birçok farklı tanımı da beraberinde getirmektedir. Sayılan edimlerin temel amacı; ürünleri ustaca insanların önüne getirerek, onları ürünleri satın almaya ikna etmek ve farkındalık geliştirmelerini önlemektir. Sürecin devamında gerçekleşmesi arzulanan diğer adım ise kişilerin satın aldıkları ürünleri, arkadaşlarına da satmalarını sağlayarak, sürekli bir satın alma ve satma döngüsü yaratmaktır. Tüm bu faaliyetler farklı isimlere sahip olsa da tamamı reklamcılıktır (Einstein, 2018, 2-13).

1.2. Reklam Film Çalışmaları

Medya şirketleri ya reklam satmak ya da reklam ve üyelik satmaktan oluşan hibrid modeller üzerinden gelir üretir. TV yayın ağları genelde reklam satar, dijital platformlar; üyelik, reklam ya da ikisini birlikte satar, bazıları ise; üyelik ya da reklam satmaz, sadece kişisel verilerden gelir elde eder. Alışılmışın dışında reklamlar; gizli ya da doğal görünerek, tüketicinin yararına olacak şekilde bilgi veya eğlence içerikleri şeklini alarak yeni ortama uyum sağlarlar. Bunlardan biri, reklamda sinemasal anlatı ya da İngilizce adıyla reklam film çalışmalarıdır. Literatürde reklam film için; film olarak reklam, reklam sineması, video reklam, mikro film reklam, reklam film, film reklam kavramları da kullanılmaktadır.

İnteraktif dijital medya ile tanıtım ve reklam yapmak için dijital hikâye anlatımının çeşitli yönleri kullanılmaktadır. Hem doğrusal hem de etkileşimli olan internet, kısa filmler ve tanıtım çalışmaları için etkili bir araçtır. Kısa çevrimiçi filmleri markalı eğlence olarak kullanma konsepti, BMW'nin üst düzey araçlarını bir dizi kısa film aracılığıyla çevrimiçi olarak tanıtmaya başladığı 2001 yılına dayanmaktadır. Toplu olarak "The Hire" olarak adlandırılan sekiz film, tekrar eden bir karakter, tüm küçük filmlerde arabayı kullanan gizemli bir kiralık şoför tarafından birleştirilmiştir (Miller, 2020, 302-317). Günümüzde bu tür reklamlar; çevrimiçi reklamcılığın en önemli trendlerinden biri olmaktadır. Reklamın etkisini ölçmek için tıklama oranına ek olarak, kullanıcı izlenimini daha iyi yansıtan kullanım süresi, bir diğer gösterge olarak sayılabilmektedir (Peng and Wang, 2020, 11).

Yeni reklam ortamları arayışı ile advertisement (reklam) ve movie (film) kavramlarını birleştirerek oluşturulan filmler değerlendirildiğinde, iki kavramın bütünleştiği ve film şeklinde sunulmuş reklam anlatılarının ortaya çıktığı görülmektedir. Filmin kendi hikâyesinin bir marka etrafında şekillendirilmesi ve ürün ya da markanın tanıtımına odaklanarak kurgulanması özelliklerini taşıyan (Bolat, 2022, 656) uzun metraj veya kısa metraj filmin senaryosu, bir marka veya ürün üstüne yaratılmış olmalıdır (Arkan, 2023, 222). Filmin hikâyesi, marka veya ürünün merkeze alındığı bir anlatıya sahiptir ve görsel-işitsel unsurlar marka veya ürünü vurgulayacak şekilde yoğunlaşarak, filmin genel hikâyesi marka ya da ürünün hikâyesine dönüştürülmektedir. Ve nitekim bahsedilen çalışmalar, bir anlatı reklam türü olarak tanımlanabilir (Aydoğan, 2024, 271).

Tüketicinin reklamdan kaçmamasını sağlamak, dikkatini yakalamak gerekmektedir. Sinema tüketiciyi heyecanlandırmak ve yarattığı duyguyu pazarlama amacıyla kullanılabilir için etkili bir yol sunmaktadır (Arkan, 2023, 222). Görsel bir eğlence ortamında, izleyicinin eğlence sayesinde reklamlarla etkileşime girdiği ve filmdeki ikonların önemli ölçüde etkisi altında kaldığı görülür (Bolat, 2022, 656). Geleneksel reklamları izlemeyi sevmeyen ve reklamdan kaçan tüketici bu tür filmlerle karşılaştığında, filmi izleyebilir ve hatta çevresiyle

paylaşabilir. Beğenme seviyesine göre, filmleri sosyal medya platformlarında da yayınlatabilir ve söz konusu reklam filminin viral hale gelmesini sağlayabilir (Arkan, 2023, 232).

Sanat ve bilim dalı olan sinema aynı zamanda önemli bir kent eğlencesidir ve sosyal yaşamın önemli bir parçasıdır. Reklam ile ilişkisi değerlendirildiğinde üç farklı biçimde ele alınabilmektedir. Bunlar; perde reklamlar, ürün yerleştirme reklamları ve reklam amacıyla yapılan sinemasal anlatılar “reklam film” olarak sıralanabilmektedir. Reklam film çalışmaları her iki yöntemden de alışılmışın dışında farklılıklar göstermektedir.

Perde reklamlarında reklam süresi çok uzun olursa, izleyici sıkılabilir ve olumsuz bir geri dönüş söz konusu olabilir. İnsanlar sinemaya film izlemeye gittikleri için uzun süre reklam izlemek istemezler. Ancak, “reklam film” olarak adlandırılan ve ürünü anlatının ana kahramanı gibi öne çıkaran filmlerde, izleyici sıkılmadan filmi izlerken, ürünün verdiği mesajların da akılda kalıcılığı artmaktadır. Bu tür filmler, sinemada ürün yerleştirme veya perde reklamından farklı olarak, tamamen reklam içerikli filmleri ifade etmektedir (Arkan, 2023, 222). Filmlerin amacı markayı tanıtmaya olabilirken filmin içinde de marka yer alabilmektedir, bahsedilen yöntemde ürün yerleştirme de denilmektedir. Çoğunlukla, ürün yerleştirme, statik bir reklam biçimidir ve doğrudan dijital hikâye anlatımıyla ilgili değildir. Ancak kimi zaman ürün yerleştirme aktif bir tanıtım tekniği haline de gelebilir ve karakterler ile bağlantılı küçük hikâyeler şeklinde anlatı unsurları da içerebilir. Aktif ürün yerleştirme olgusunun devam etmesi durumunda, içerik oluşturucuların ürünleri bir tür ilgi çekici anlatıya entegre etmek için küçük senaryolar oluşturmaları mümkündür (Miller, 2020, 302-317). Ürün yerleştirmeden farklı olarak, karakterin doğrudan ürünle bağlantılı bir performans sergilediği yaklaşım, reklam film anlatısı olan reklam film çalışmalarını biçimlendirmektedir. Söz konusu yaklaşımda, markanın kurgulanan sahnede doğal bir görsel unsur olarak yer alması gerekmektedir. Böylece, izleyici hem eğlenir hem de farkında olmadan ikna edilir (Bolat, 2022, 656-657). Buradan yola çıkarak; ürün yerleştirme yapıldığında filme reklam yerleştirme söz konusuysen; reklam film çalışmalarında farklı olarak, reklama film yerleştirme uygulanır denilebilir.

2. Türk Hava Yolları The Journey Reklam Film Çalışması Analizi

Çalışmada Türk Hava Yolları'nın (daha sonra THY denilecektir) Oscar ödüllü yönetmen Ridley Scott tarafından çekilen reklam filminin göstergebilimsel analizinin yapılması amaçlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın kapsamı bağlamında bir “reklam film” niteliği taşıyan “THY The Journey” filmi örneklem olarak incelenecektir. Reklamın ayrıntılı analizini yapabilmek için film önce mekân değişimi referans alınarak sahnelere bölümlenmiş, her sahne Metz’ in göstergebilimsel film çözümleme modeli ile ele alınmış ve son aşama olan değerlendirme aşamasıyla analiz tamamlanmıştır. Ona göre; dil ile görsel anlatının ortak noktası her ikisinin de bir gramere sahip olmasıdır. Ayrıca sinema; hareketin gerçekliğine imgenin gerçeküstülüğünü karıştırarak şu ana dek başarılmamış ölçüde bir düşsellik yaratma yeteneğine sahiptir. Bu yapı içerisinde filmler; özdeşleşme yoluyla seyirciye ilkel bir haz verir bu durum çok boyutlu psiko-fizyolojik bir mekanizmanın varlığının göstergesidir (2012, 26). Nitekim “reklam ve tanıtım medyası mantığa karşı mecazın gücünü, gerçeğe karşı imgeyi kullanan bir iletişim biçimi” (Rutherford, 2000, 84) olarak sinema ve sinemasal göstergebilime oldukça uygun bir yapıdadır.

Göstergebilim çeşitli temsil ve temsiller arası ilişkileri inceleyen geniş bir çalışma alanıdır. Merkezine aldığı gösterge kavramı, kendisi dışında farklı bir varlığı karşılayan her çeşit;

şekil, obje ve olguyu ifade eder (Rıfat, 2009, 11). Gösterge, gösteren ile gösterilenden oluşur. Gösterenler düzlemi anlatım düzlemini, gösterilenler ise içerik düzlemini tanımlar (Barthes, 1979, 30). İlk dönemlerde dilbilimsel çalışmaların bir uzantısı olarak görülen göstergebilim, zaman içerisinde görsel unsurları merkezine almıştır. Metz'in sinema göstergebilimi, görüntünün seyirci tarafından nasıl algılandığı kadar onun nasıl üretildiğine de odaklanmakta, filmsel anlatı daima güdümlenmiş olmaktadır. Nedensizlik ilkesine bağlı olan imge ya da salt çağrışımsal bir analogik unsur olarak ele alınamamaktadır (2012, 107).

Görsel çözümlmeyi sistematik ve bilimsel bir zemine oturtmak için görsel metni beş farklı alt başlıkta incelemek gerekir. Bunlar; hareketli görüntü, fonetik (diyalog), müzik, grafik malzeme ve gürültü olarak sıralanır. Çözümlemenin başlangıcında metnin hangi kültürel ve özgül kodlar üzerine yapılandırıldığı deşifre edilmiş, belirlenen kodlar sahnenin genel anlatı yapısı içerisinde değerlendirilmiş ve özellikle yeni bir kavram olan reklam film çalışmalarının, anlatılarını oluştururken sinema araç, yöntem ve tekniklerini nasıl kullandıkları üzerinde durulmuştur. Reklam filminde grafik malzeme oldukça az bulunduğundan ayrı bir başlık açılmamış, hareketli görüntünün içerisinde çözümlenmiştir.

2.2. Bulgular

The Journey isimli 6 dakika uzunluğundaki THY'nin reklam film çalışması, 2019 yılında Ridley Scott yönetmenliğinde yapılmıştır. Altı sahneden oluşan yapıt; hareketli görüntü (kültürel kodlar ve çözümlenme, özgül kodlar ve çözümlenme), fonetik ses (diyalog), müzikal ses (müzik), gürültü alt başlıkları ile çözümlenmiştir.

Tablo 1. THY Reklam Film Çalışması - Künye

Ad: The Journey	Süre: 6 dakika
Yönetmen: Ridley Scott	Yıl: 2019
Oyuncular: Sylvia Hoeks, Aure Atika, Virgile Mangiavillano	
URL Erişim: https://www.youtube.com/watch?v=Cj1PhF_Dj1E&t=162s	

SAHNE I (00.10-00.57)

Hareketli Görüntü

(Olay Örgüsü) Sahne zamansal ileri sıçrama ile ana karakterin telefon görüşmesinden küçük bir kesit vererek başlamıştır. Karakter telefonla konuşurken “Bali Uçağı İçin Son Çağı” **(Grafik Malzeme)** uyarısını görür, telaşla koşmaya başlar ve geçmişe dönüş (flashback) ile sahnenin ana zamanı olan 24 saat önceye dönlür. Çalışmanın tamamı bir flashback’ dir. Ana karakter uçakta oturmakta ve bir kadının uzaktan çekildiğı anlaşılan fotoğraflarına bakmaktadır, kafasını çevirir (karakterin gözünden izlemeye geçilir), hostesin yolculara ikramda bulunduğu görülür.

Şekil 1. Başlangıç Sahnesi

(Olay Örgüsü) Elinde belirgin bir yüzük olan kadının ikramı geri çevirdiği yakın planda verilir. Ana karakter dikkatlice kadına bakmaktadır. Kadın ayağa kalkar ve çapraz açıdan ana karaktere bakar. Kadının yüzü ile tanışırız, bu az önce fotoğraflarda gördüğümüz kadındır (Filmin konusu hakkında ilk ipucu alınır, ana karakter kadını takip etmektedir). Kadın koltuğuna tekrar oturur, tebessüm eder ve defterine bir şeyler çizmeye başlar.

(Olay Örgüsü) Ardından pilot konuşmaya başlar ve uçağın penceresinden uçağın iniş yaptığı görülür. Dilsel iletinin de yardımıyla olayın geçtiği yerin İstanbul Havalimanı olduğu anlaşılır. Dış açıdan Turkish Airlines logolu uçağın durmak üzere yavaşladığı görülür, yolcular inmek için ilerlemektedir, ana karakterimiz telaşlıdır ve az önce gözetlediği kadının koltuğunda bir defter görür. Deftere uzanıp açar, kendisinin resmi çizilmiştir, şaşkın bir yüz ifadesiyle defteri alıp hızla uçaktan çıkar.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Şekil 2. Çeşitli Film Yapım Şirketlerine Ait Açılış Sunumları ve THY Açılış Sunumu

“İmgenin yetkisi, içinde bulunduğu tüm bağlama yayılır” (Berger, 2006, 29).

“Türk Hava Yolları sunar” (Grafik Malzeme): “...Yapım Sunar” kalıp ifadesi ile sinematografik bir giriş yaparak başlayan reklam filmi, seyirciyi bunun bir reklam olduğu fikrinden uzaklaştırarak sakinleştirmek istemekte ve ona biraz patlamış mısır uzatmaktadır.

Başkahraman, Ana karakter (Protagonist): Ünlü (Celebrity) Oyuncu Seçimi kullanılmış, Sylvia Hoeks rol almıştır. Dünya çapında tanınan Hollandalı oyuncu, Blade Runner

2049 filmi ile isminden oldukça söz ettirdi. Reklam filmlerinde ünlü oyuncu kullanımı markanın gücünü ve başarısını göstermek ve marka ile oyuncu arasında imaj transferi gerçekleştirerek markaya tanınırlık kazandırmak açısından sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir (Pringle, 2004). Ana karakter dağınk saçları ve yorgun yüz ifadesi ile “iş başında” olduğunun mesajını verir. Sinemada aksiyon-dekor-kostüm uyumu ve devamlılığı önemli bir alt başlıktır. Seyirciye verilmek istenen mesaj, karakterin özellikleri kostüm ve dekor gibi çevresel unsurlar ile seyirciye ulaştırılır. Bu unsurlar aynı zamanda anlatıya ikincil bir okuma düzeni sağlayabilecek kendi söylemlerini kurabilir (Hayward, 2008, 239) ya da öykü karakterlerinin yaşamları hakkında ipuçları sağlayabilirler (Şenyapılı, 2003, 143).

Sarışın, beyaz, ince yüz hatları ile batılı turist stereotipine uygun cast seçimi, reklam filminin hedef kitlesinin ulus aşırı olduğunu göstermektedir. Nitekim reklam filminin İngilizce orijinal dili ile çekilmiş olması ve olay örgüsünün İstanbul’da geçmesi, THY’nin hem iç hem de uluslararası noktalara hizmet veren bir havayolu şirketi olması ile eşleştirilebilir (Gökırmak, 2014, 8). Karakterin özensiz şekilde toplanmış saçları, az olan ya da hiç olmayan makyajı, oldukça büyük siyah çantası, salaş kostüm seçimi onun bir aksiyonun içinde olduğunu destekler niteliktedir.

İnsan doğasında doğal bir ilgi nesnesi olarak aksiyon ve travmalar, dayanılmaz olan ile yüzleşmeyi simgeleyen ölüm arketipi ile özdeşleştirilir (DeBlassie, 2015, 4). Kolektif bilinçaltının birimlerine arketip denilmektedir ve insan eylemleri üzerinde düzenleyici bir role sahiptir. Arketipler keskin bir sınıflandırmaya tabi tutulamayacak kadar iç içedir. Bilinçaltı mesajlarda özellikle reklam ve medya içeriklerinde en çok doğum ve ölüm arketiplerinin kullanıldığı görülmektedir. Doğumla başlayan ve ölümle sonlanan insan yaşamı binlerce yıldır bu iki olguyu kritik bir gerçek olarak özüne kodlamıştır. Nitekim söz konusu kavramlarla ilişkili çağrışımsal öncüller de insanlık için önem teşkil eder. Bunlara örnek olarak; doğumu niteleyen cinsellik ya da ölüm arketipi olarak değerlendirilen aksiyon ve dehşet gibi öğeler gösterilebilir (Darıcı, 2013, 85-86).

(Olay Örgüsü) Kahramanın, gözetlediği kadının fotoğraflarına taşınabilir küçük bir dijital fotoğraf makinesinden baktığı görülmektedir. Görüntülerin çekim tarihi ve teknik detayları ekranda okunabilir.

Şekil 3. Fotoğraf makinesi ve Çekim Tarihi

Reklam filminde küçük detaylara dikkat edilmiş olması filmin sinematografik atmosferini güçlendirmiştir. Fotoğrafların çekildiği tarih 25.07.2018 olarak görünür. Reklam filminin yayınlanma zamanı, olayın geçiş anı olarak kabul edilirse, kahramanın gözetlediği kadını aylardır takip ettiğinden söz edilebilir. Yönsüz bir unsur olan zamansal uzamdaki olaylar,

salt uzunlamasına değil, enlemesine kesitler de oluşturur, diyen Joyce, kitaplarını yazarken olay akışını doğrusal olarak dizmemiş, eşzamanlı birden fazla bölüm üzerinde çalışmıştır (Hauser, 1984, 417). Fotoğraflar arasında dakika farkları vardır. Reklam filminde küçük detaylara dikkat edilmiş olması, filmin sinematografik atmosferini güçlendirmiştir.

Çoklu dil seçeneği: Uçakta bulunan koltuk önü monitörlerinde birden fazla dil seçeneğinin bulunması yine THY'nin uluslararası özelliğini vurgulaması yönünden önemli bir detaydır.

Şekil 4. Uçak İçi Detaylar

Hostes kabin kıyafeti ve masaüstü objeler: Hostes, THY kurumunun renklerinden oluşan standart üniforması ve fularıyla, hosteslerle özdeşleşmiş topuz yapılmış saçlarıyla üzerinde eski tip İngiliz çay demliği ve sunum tabağı bulunan ikram masasına doğru ilerler. Reklam filminin yapım yılı (2019) göz önüne alındığında masanın üzerinde kullanılan nesnelere oldukça nostaljik ve klasik olduğu düşünülebilir. Bu kullanım tercihi izleyiciyi THY'nin yaklaşık bir asırlık köklü bir kuruluş olması, hizmet ve sunumlarında standardizasyonunu sağlamış bulunması gibi yan okumalara sevk etmektedir. Aynı zamanda kurum, imajını üst kültürün görece ince zevk anlayışı ile ilişkilendirmektedir. Yine görseli yakınlaştırarak baktığımızda dekoru zenginleştirmek adına Çin işi oyma kristal çay takımlarının kullanıldığı görülmektedir. Reklam filminin seçkin bir müşteri portföyüne seslenmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

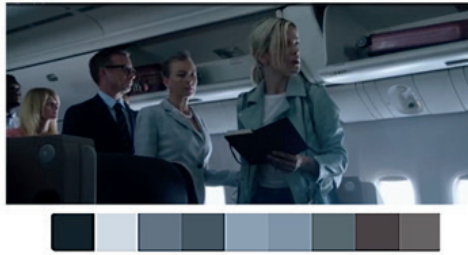
THY logosu ve yan ürünleri: THY'nin logosunun, kompozisyonun merkezinde dekor olarak ya da sahne arası geçişlere doku katmak amacı ile görüntünün pek çok yerinde kullanıldığı görülür. Böylelikle geleneksel reklamcılıkta olduğu gibi ekranın ortasında dönüp duran bir logonun olmaması ve dış ses yardımıyla marka künyesinin seyirciye devamlı aktarılamaması gibi dezavantajlar oluşturur. Reklam film ise aksiyonu içerisinde kurumsal farkındalığı sağlayabilmek için alternatif bir yol seçilmiştir. Söz konusu yöntem yeni reklamcılık anlayışının çıkış noktası olan, reklam olmayan reklam mottosu ile de uyumludur. Seyirci bir tür ikna sürecinden geçtiğinin farkında değildir. Uçak sahnesinde ana karakter gözetlenen kadına bakarken açının küçük bir noktasında yolculardan birinin THY'nin kurumsal Skylife dergisini okuduğunu görmemiz de kurumun yan ürünlerine yapılan bir atıftır. Verilmek istenen asıl mesajın kompozisyonun göze çarpmayan küçük bir yerinde konumlandırılması bilinçaltı mesaj tekniklerinin kapsamına girmektedir. Freud bilinci buzdağının görünen yüzü, bilinçaltı ise buz dağının görünmeyen tarafı olarak tanımlar. Bilinçaltı, bilgiyi doğru-yanlış olarak bir seçilime tabi tutmaz, tamamını işlem sürecine dâhil eder (Darıcı, 2013, 98-99). Tüketicileri ihtiyaç duyduğu veya duymadığı ürün ve hizmetleri satın aldırılmaya çalışan reklamcılık bir tür ikna süreci olduğu için, görsel-işitsel pek çok ortamı kullanabilen yapısıyla, süreç boyunca duyuru

eşik değerlerinin altında verilen mesajlar, manipülatif alt metinler, geriye doğru perdeleme, 25. kare tekniği gibi pek çok yöntem kullanılır (Karadağ ve Parıltı, 2021, 118).

Gözetlenen kadın karakter zarif aksesuarları ve kostümüyle varlıklı bir iş kadını stereotipine uygundur. Stereotip bir tür kişiler arası anlam formülasyonudur ve özellikle aile, okul, medya gibi sosyalizasyon kurumları tarafından aktarılır ve toplumsal ajanlar tarafından yaygınlaştırılır (İmançer ve İmançer, 2014, 53). Gözetlenen kadın karakterimiz siyah bir döpiyes ve sitiletto (ince topuklu ayakkabı) giymiştir ki bu yönüyle hostes üniformasına bir çağrışım söz konusudur. Aynı zamanda klasik giyim tarzının bir statü göstergesi olduğundan bahsetmek mümkündür.

Döpiyes: Fransızca “iki parça” anlamına gelen deux-pièces’ den türetilmiştir. Şık ve rahat bir giyim tarzı anlamına gelir. Batı’da 19. yy’ dan itibaren popülerlik kazanmıştır. Türkiye’de erken cumhuriyet dönemi toplumsal *dönüşüm* ve rol değişimlerinin de etkisiyle batılı-modern kadın giyimi betimlemelerinden biri olmuştur (Himam ve Tezcan, 2024). Sinema, özellikle bunun için tasarlanmış olmasa da içinde bulunduğu toplumun kültürel temsilleri ile karşılıklı bir etkileşim içerisindedir (Akmeşe ve Arda, 2020, 2112). Aynı doğrultuda döpiyes, kısa zamanda önce tiyatrodan ve daha sonra sinemada çalışan kadın stereotipinin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde de döpiyes, retro ve klasik giyim tutkunları için halen ayrıcalıklı yerini korumakta, çağrışımsal olarak yüksek sosyo-ekonomik sınıfı temsil etmeye devam etmektedir. Sahnenin iki ayrı yerinde yüzük gösterilmekte, ana kahramanın gözetlediği kadın karakteri parmağındaki yüzükten tanımaktadır dolayısıyla yüzüğün olay örgüsünde önemli bir konumunun olduğu mesajını iletmektedir.

İkincil Marka Farkındalığı: Uçağın havalimanına yaklaştığı sahnede kurum bilgisinin arkasında Yeni İstanbul Havalimanı hava trafik kontrol kulesi görünür. Reklam filminin çekildiği tarih göz önüne alındığında ilgili görselin seyirciyi yeni havalimanı hakkında bilgilendirmek, ikincil marka/kurum farkındalığını sağlamak için yapıldığı düşünülür.

HEX #321f10	HSL 26, 52, 13
RGB 50, 31, 16	XYZ 2, 2, 1
CMYK 0, 38, 68, 80	LUV 14, 11, 9
LAB 14, 7, 14	HWB 26,6,80

Şekil 5. Renk Tonları ve Renk Kodları

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Özgül kodlar ile reklam film çalışmasının teknik özellikleri ele alınacaktır. Özgül kod analizi, ne tür malzemeler kullanıldığı, hangi teknikler ile oluşturulduğu, tekniğin nasıl kullanıldığı gibi çeşitli sorular üzerinden görseli değerlendirmeyi amaçlar. Burada temel soru şudur: “Sanatçı imgeleri elde etmek için ‘araçlarını’ nasıl manipüle ediyor?” (Barrett, 2009, 80).

Sahnede genel olarak göz hizası kamera açısı kullanılmış, izleyiciye hikâyeyi karakterin bakış açısı ile deneyimleme olanağı sunulmuştur. Kimi geçişlerde, kahramanın eylemleriyle

paralel olarak (uçak koltuğunda oturması gibi) hafif alt açı tercih edildiği görülmektedir. Yaklaşık 30 derecelik alt açı kompozisyonu büyütme ve önemini vurgulama açısından uygun bir seçimdir (Mascelli, 2002, 44).

Sözen; hareketli görüntüde estetik unsur olarak renk kullanımının iki şekilde olabileceğinden bahsetmektedir. İlki; gerçekçi üslup, ikincisi ise; anlam yaratımıdır (2003, 121). Bu açıdan bakıldığında, reklam filminin rengin her iki işlevinden de yararlandığını söylemek mümkündür. Sahnede renkler düşük sıcaklıkta, soluk mavi alt tonda kullanılmakta, konunun ana unsurları olan gökyüzü, hava ve uçak ile bağlantı kurulmaktadır. Aynı zamanda düşük doygunluk ve ışık değeri sinematik bir atmosfer oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Fonetik Ses (Diyalog)

Ses ve müzik hikâye anlatımında; dramatik yapıyı kuran, dinamizm katan, duygusal örüntüyü oluşturan önemli bir unsurdur. Metz filmde ses kullanımını; simültanelik ve diegetiklik değişkenlerine bağlı olarak değerlendirmiştir (2012). Uzamsal ayrıma dayalı söz konusu yapı, kendi içinde farklı alt dallara da ayrılmaktadır. Olay veya eylemlerin dramaturjik anlamını öne çıkaran ve sinemasal anlatımda önemli yeri olan bu iki düzlemi, kendi birincil dar anlamları içinde değil, sınırları bulanık olan yapılanmalar olarak değerlendirmek gerekir (Sözen, 2015, 21).

Tablo 2. Ses-Uzam İlişkisi (Bordwell, 2010, 296)

	Diegetik (Öykü Alanına Ait Olmayan)	Diegetik Olmayan (Öykü Alanına Ait Olmayan)
1. Simültane Olmayan: Sesin, o anda izleyiciye gösterilen öyküden daha önceki bir zamana ait olması.	İşitsel geçmişe dönüşler; görsel ileriye sıçramalar, ses köprüsü.	Görüntüler üzerine, geçmişe ait seslerin yerleştirilmesi (örneğin ABD görüntülerinin üzerine, John Kennedy' nin sesinin yerleştirilmesi)
2. Simültane: Sesin, o anda izleyiciye gösterilen öyküyle aynı zamana ait olması.	Dışsal: diyalog, efektler, müzik. İçsel: karakterin duyulan düşünceleri.	Görüntüler üzerine, görüntüyle eşzamanlı seslerin yerleştirilmesi (örneğin anlatıcının olayları şimdiki zaman kipinde anlatması)
3. Simültane Olmayan: Sesin, o anda izleyiciye gösterilen öyküden daha sonraki bir zamana ait olması	İleriye sıçramaya ait ses; ses, film şimdiki zamanında devam ederken görüntülerin geçmişe dönüşleri; daha önce gerçekleşen olayları anlatan karakter, ses köprüsü	Görüntüler üzerine, geleceğe ait seslerin yerleştirilmesi (örneğin, The Magnificent Ambersons filminde eski günleri anlatan anlatıcı)

Reklam filmi incelendiğinde; simultane (eş zamanlı) ve diegetik (öyküye ait) ses kullanımının tercih edildiği görülür. Reklam filminde aksiyon merkezli, akıcı bir anlatım yapısının bulunmasından dolayı ses kullanımında her iki yöntemden de yararlanılmıştır. Aksiyon türündeki filmlerde izleyicinin dikkatinin sabit kalmasını sağlamak için sıklıkla eşzamanlı/senkronik ses kullanılır.

Özellikle diyalog; açıklayıcı, anlaşılabilirliği destekleyici, dramatik bir unsur olarak karşımıza çıkar (Çipe, 2011, 112). Nitekim filmde; olay örgüsünü açıklayıcı telefon konuşmalarına ve sürükleyici anlatıma uygun kısa diyaloglara yoğun olarak yer verilmiştir.

Açılış Sahnesi (Telefon Konuşması): Reklam filminde telefon konuşmaları olay örgüsünü geliştirici unsurdan ziyade anlatıcı ses yerine kullanılmıştır. Bir kovalamaca ve takip olayının söz konusu olduğunu öğrenmemizi sağlar, açıklayıcı olduğu kadar merakı perçinleyici niteliktedir.

(Telefon Konuşması) “-Sence eğleniyor muyum? -Ben de çok eğlenmiyorum...” ana karakter gülümser. Reklam filminin döngüsel, başsız ve sonsuz kurgusunun hem açılış hem son sahnesi olan telefon konuşmasında diyalog, ironi üzerine kurulmuş, izleyicinin ilgisi filme çekilmek istenmiştir. Başlangıç sahnesi olarak yer alan diyalog izleyiciye; telefonun ucundaki kişinin ana kahramandan yapılması zor bir talepte bulunduğunu düşündürürken, merak unsuru ise bunun ne olduğu yönünde oluşmaktadır.

Hostes içecek ikramı: “-Tatlı, kahve ya da çay alır mısınız? -Hayır, teşekkürler” Hikâyenin döngüsel olay akışı için kullanılmış bir detaydır. Ana karakter son sahnelerde aynı anın farklı bir biçimini izleyecektir böylelikle reklam filminin kurgusunun bir çeşit rüyayı çağrıştırmasını sağlayacaktır.

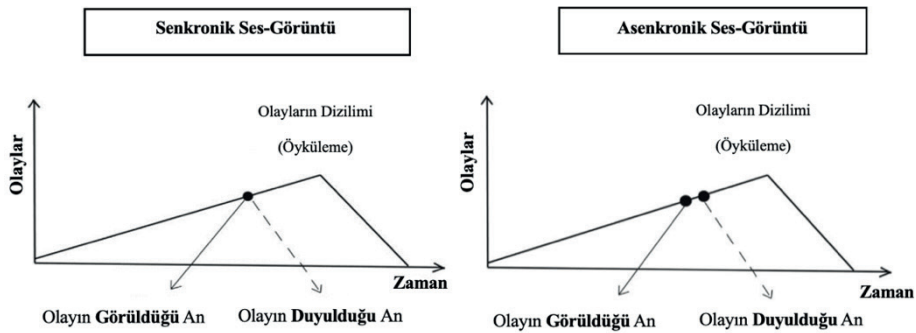

Şekil 6. Arka Plan Detayları

Pilot (Anons): “Hanımefendiler ve beyefendiler Yeni İstanbul Havalimanına yaklaşıyoruz”

Yeni İstanbul Havalimanından bahsederek; dilin bilgilendirme, haber verme işlevinden faydalanılmıştır. İkincil/yan kurum farkındalığı oluşturulmaya çalışıldığından bahsedilebilir. Aynı zamanda THY’nin İstanbul isimli uçağını da akla getirmektedir

Müzikal Ses (Müzik)

Şekil 7. Senkronik ve Asenkronik Ses – Görüntü İlişkisi (Sözen, 2015, 28-29)

Reklam filminin genelinde olay akışına paralel, müzik ritmi de alçalıp yükselmektedir. Müzik ve görüntünün ortak paydası duyguya olan etkisidir (İmik Tanyıldızı, 2010, 170). McNeill metinlerarası bir perspektifle müziğin, alternatif bağlantılar oluşturmak için sahip olduğu potansiyele dikkat çeker (2020, 318). Reklam filminde müzik, dramatik yapıyı güçlendirici işlevi için kullanılmıştır. İzleyicinin ilgisini canlı tutmak, gizem ve merak duygularını pekiştirmek, heyecanlandırmak gibi işlevleri ile kullanılan müzik, reklam filmindeki diğer pek çok unsur gibi sinematik bir araç olarak yer alır. Nitekim sahnede de bilmecenin ve gizemin kurulumuna yardımcı olması için fonda yumuşak bir gerilim müziği tercih edilmiştir.

Gürültü

Havaalanı içerisinde valiz tekerleklerinden çıkan sesler, insan uğultuları, uçak iniş sesi, adım sesleri gibi çevresel sesler kullanılarak reklam filminin uzamsal gerçekçiliği sağlanılmaya çalışılmıştır.

SAHNE II (00.57-02.17)

Hareketli Görüntü

(Olay Örgüsü) Kadın kahraman uçaktan iner, havaalanında bagaj teslim salonunda telaşla etrafına bakınmaktadır, yolcu taşıma vagonu içinde takip ettiği kadını görür. Arkasından koşmaya başlar, etrafı yolcular ve hostes grupları ile kalabalıklaşmıştır. Takip ettiği kadının Çırağan Palace Kempinski servisine bindiğini görür.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Çırağan Palace Kempinski Logosu: İkincil marka farkındalığı yaratılmaya çalışılmıştır. Marka veya ürünün çağrışımsal olarak filmin anlatımı sırasında günlük hayatın rutin akışı içinde verilmesi reklamlarda sık kullanılan bir yöntemdir. Böylece izleyicinin zihninde marka hakkında “kendisi farkında olmadan” belirli bir imaj oluşturulur (Bolat, 2022, 662). Aynı zamanda mutlak bir eşitliğin ve eşsizliğin hüküm sürdüğü uçak içi sahneleriyle tezat oluşturacak şekilde diğer sahnelerde homojen yapı bozulmuş, THY uçağından indikten sonra karakterlerin gerçek hayattaki statü farklılıkları tekrar belirgin hale gelmiştir. Buna kanıt olarak ana karakterin her yere koşmak zorunda kalması, taksi kullanması, kıyafetleri ve diğer insanların ona karşı davranışları ile gözetlenen kadın kahramanın bir aradalık durumunda oluşturduğu karışıklık ilişkisi gösterilebilir. Ancak THY uçuşunda iki karakter de aynı yüksek konfor ve hizmetin öznesi olabilmektedirler. Söz konusu durum “özel ve değerli hissetmek için siz de THY’yi seçin” önermesini akla getirmektedir. Bu bağlamda reklamda yan karakterin, bir kıyas öznesi olarak ana karaktere dair detayları aydınlatma işlevini üstlendiği söylenilebilir (Field, 2020, 152).

THY’nin Serüveni: Sağ altta bulunan kesitteki duvar görselinde; THY’nin ilk kadın pilotlarından biri ve geçmiş zamanlarda çekildiği anlaşılan, eski uniformalar içerisinde bir kabin ekibi görülmektedir. Böylelikle THY’nin köklü geçmişe sahip olduğunu vurgulanır. Görüntülerin tam önünden, yeni kabin kıyafetleri ile bir hostes grubunun gülümseyerek geçmesi de THY’nin geçmişten geleceğe devamlı değişen ve gelişen zaman yolculuğuna atıfta bulunmakta aynı zamanda THY’nin uçak içi yeni kabin tasarım ve uniformalarını izleyiciye tanıtmaktadır.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Renk: Dramatik anlatı yapısına uygun olarak renk sıcaklığı ve kontrast kullanımı söz konusudur. Çırağan Palace Kempinski logosunu ön plana çıkarmak adına yüksek kontrast

değeri kullanılırken, yeni hostes üniformalarını belirgin kılmak için renk doygunluğuna başvurulmuştur.

Kurgu: Geçişler tematik hareket ile gerçekleştirilmiş, aksiyon devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

(Olay Örgüsü) Ana karakter hızla havaalanından çıkar, taksiye biner ve kadının uçakta koltuğa bıraktığı defteri incelemeye başlar, kendi portresinin arka sayfasında bir Çırağan Palas eskizinin çizilmiş olduğunu görür, bu sırada telefonu çalar. **(Diyalog)**

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

İstanbul manzarası: Reklamın dış mekân çekimlerinin çoğunda olduğu gibi, mevcut sahnede de kullanılan geniş açı İstanbul manzaraları; seyirciye mekânsal bir bağlam sağlaması, şehrin kurum kimliğindeki önemli yerini göstermesi, THY'nin İstanbul isimli bir uçağının olduğunu belirtmesi ve reklam filminin Oscar ödüllü yönetmeni Ridley Scott' un İstanbul'a olan tutkusunu akla getirmesi yönünden önem taşımaktadır. Ridley Scott: *"İstanbul, benim hikâyeme çok güçlü bir arka plan oluşturarak, ana karakterleri heyecan verici ve olağanüstü bir şekilde birleştirdi. Tıpkı yüzyıllardır birçok medeniyete tecrübe ettirdiği gibi."*³

Çırağan Palas'ın karakalem çizimi: Hikâyenin bir sonraki rotası ile ilgili ipucunu oluşturarak merak duygusunu canlı tutmaktadır.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Kamera Açısı ve Plan Değişiklikleri: Devinimli görüntünün mizacına uygun şekilde yapılan hızlı açı değişiklikleri, takip sahnesi aksiyonunu öne çıkarmıştır. Sahnede araç ve taksi takip mesafesini gösterebilmek için kuş bakışı verilmiş olan İstanbul manzarası görüntüye zenginlik katmıştır.

(Olay Örgüsü) Çırağan Palas binasının önüne geldikleri görülür. Ana karakter taksiciye parayı uzatır. Takip edilen kadın arabadan iner ve otel odasına girer.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Konfor: Yolcuları için gerek alan içi servisleri gerekse de konaklanacak yere kadar olan ulaşım desteği ile konfor için her şeyi düşünen bir kurum görünümü yaratıldığını, bu sahnede de görmek mümkündür.

Lüks: Çırağan Palas'ın sahip olduğu eşsiz Boğaz manzarası, üst düzey konuklar için helikopter pisti, özenli bahçe peyzajı gibi unsurlar ile kompozisyon güçlendirilmiştir.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Işık ve Renk Kullanımı: Reklam filminin genelinde kullanılan soğuk gri tonlar ve sinematik görüntü, Çırağan Palas'ın bahçesinin görüldüğü kesitte, canlılık ve renk doygunluğuna dönüşmüştür. Renk ve ışık farkı yaratılarak; yapıya ayırt edicilik, şatafat ve gösteriş kazandırılmıştır.

(Olay Örgüsü) Paralel kurgu ile ana kahramanın ve takip edilen kadının odalarına girdiklerini, eş zamanlı olarak ikisinin de ceketlerini çıkardıkları görünür. Gözetlenen kadın verandaya geçer, İkisi de çay doldurur. Ana karakter balkona çıkar ve baktığı yerde takip edilen kadının ona doğru oturduğunu fark eder, ürküp içeri çekilir. Sahne kesilir.

3 <https://www.fortuneturkey.com/yonetmenligini-ridley-scottin-ustlendigi-thy-reklami-yayinda>

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Çırağan Palas: İnşaatının tamamlanması 1841 yılını bulan Çırağan Palas birçok padişahın önemli uğrak yerlerinden biri olmuştur. Özellikle III. Ahmed’ in vaktinin büyük kısmını bu sarayda geçirdiği bilinmektedir.⁴ Sahnede, mekân olarak tarihi beş yıldızlı Çırağan Palas’ın kullanılmış olduğu göz önüne alınırsa, çift taraflı bir imaj transferinin söz konusu olduğundan bahsedilebilir. Böylelikle THY’nin hitap ettiği müşteri segmentine, THY’yi tercih etme durumunda sahip olunabilecek sosyal statü aktarılmaktadır.

Antika mobilyalar: Sahnedeki dekor incelendiğinde; gümüş çay takımları, barok mimarisinin uzun kolonları, uzun panjurlu pencereler, antika mobilyalar gibi seçkin, zarif, nostaljik bir estetik anlayışının takip edildiği görülebilir.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Paralel Kurgu: Eş zamanlı kurgu, aynı anda gerçekleşen farklı olaylar arasında bir ilişki kurma amacıyla kullanılır. Duygusal etkiyi artırır. Nitekim bu sahnede de; farklı mekânlarda ceketini çıkarıp bir fincan çay doldurmak eylemini aynı anda yapan iki karakterin paralel verilmesi, sahneye dinamizm katmıştır.

Kamera Açılırları: Hareketleri ön plana çıkarmak amacıyla kamera zoom hareketleri ve yakın plan ölçekler sıkça kullanılmıştır.

Fonetik Ses (Diyalog)

“-Evet-Takipte misin? -O muymuş? -Fotoğraflar belirsiz. Daha iyileri lazım -Evet öyle -Nereye gidiyor? -Bir iki ipucu var gibi (Defterdeki Çırağan Palas binasının çizimine bakar).

Çizimlerin gözetlenen kadının hareket rotası ile ilgili ipuçlarını oluşturduğuna dair gördüğümüz ilk kesittir.

Müzikal Ses (Müzik)

Aksiyona göre müzik ritmi hızlanmış, kahramanın kadına yetişmek için koştuğu sahnelerde müziğin temposu ve yüksekliği artmıştır. Bu bağlamda sahnede müziğin, “Duyduğunuz şey gördüğünüz şey değildir” (Palencia-Lefler, 2021, 113) savının aksine görüntü ile uyumlu/eşlenik kullanımından söz edilebilir.

Gürültü

Araç sesleri, kovalamacaya özgü sesler, çevre sesleri yoğun olarak verilmiştir. Araba hareket ve duruşları gibi ses efektleri ile hareket başlangıç ve bitiş anları gösterilmiştir. Otel binasının önüne yaklaşıldığı andaki gibi aksiyonun yavaşladığı anlarda; müzik azalmış ve dış ses yükselmiştir. Takip edilen kadın karakterin topuklu ayakkabısından çıkan sesler oldukça belirgindir, genel anlamda dişiliğe ve çekiciliğe vurgu yapar.

SAHNE III (02.18-3.47)

Hareketli Görüntü

(Olay Örgüsü) Takip edilen kadın lobide ilerler, kıyafetlerini değiştirmiştir, merdivenlerden iner ve arabaya doğru yönelir. Ana karakter telaşla onu takip eder, makinesiyle kadının birkaç fotoğrafını çeker.

4 <https://www.kempinski.com/tr/ciragan-palace/overview/otel-bilgileri/ciragan-sarayi-nin-tarihi>

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Şekil 8. Karakter Kostümleri

Elbisenin desenleri (Horus'un gözü): Sinemada kostüm değişimi zamansal geçişi yansıtmamanın etkili yöntemlerinden biridir. Nitekim sahnede de yeni bir günün başladığını, karakterlerin kıyafetlerini değiştirmiş olmasından açıkça anlamaktayız. Takip edilen kadının giydiği elbisenin üzerindeki göz desenleri, Horus'un gözünü çağrıştırmaktadır. Horus'un gözü mitolojide, her zaman her yerde olma durumunu temsil eder ve ay ile güneşi çağrıştırır. Horus gözlerini açınca gündüz, kapatınca gece olduğuna inanılır. Dolayısıyla Güneş Tanrısı Ra'nın gözü olarak da ifade edilir. Gerçek ve mutlak bilinci simgeleyen Horus'un gözünün, Mısırlılar tarafından iyileştirici ve koruyucu güçleri olduğuna inanılır (Dilek, 2021, 17). Takip edilen kadının Horus'un gözünü andıran desenlere sahip bir elbise giymesi ve olay örgüsü göz önüne alındığında; takip edildiğinin farkında olarak hareket etmesi arasında ilişkisel bir bağlantı söz konusudur. Kadın her şeyi görebilmektedir ve her şeyin farkındadır. Horus'un gözü Panaptikon'un tasarımcısı olan Bentham tarafından her şeyi gören iktidar ile eşleştirilmiştir. İktidar düzleminde gözetleyicinin her yerdeliği, aslında iktidarın her yerdeliğini sağlar ve kitleler devamlı izleniyor olma sanrısına kapılır (Özdel, 2012, 26). Nitekim çalışmanın bu sahnesinde seyirci, ana karakterin 'takip ettiği kadın tarafından takip edildiği' imgesi ile karşı karşıyadır.

Mimari Doku: Kesitte, karakterlerin arka planını taş oymalı kolonlar oluşturmaktadır. Yunan tapınaklarının klasik dönem saray mimarisinde bulunan kolonlarını ve sütunlarını hatırlatan dış cephe otel mimarisi, görüntüde derinlik ve otantik bir doku oluşturmuştur. Kolonların mekân oluşturma özelliğine vurgu yapan birçok önemli yapıta imza atmış Niemeyer serüvenini: "Bu keşif beni mutlu eden bütüncül bir müzikalitedir" şeklinde anlatır (Taşkın ve Erman, 2021, 26).

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Renk Kullanımı: Sarı ve sepya tonlar ağırlıklı kullanılmıştır. Söz konusu kullanım tercihi, havanın kapalı olduğuna ve akşamüstü saatlerinde bulunulduğuna bir göndermedir.

(Olay Örgüsü) Takip edilen kadın kadrajdan çıkar, ana karakter telaşla ilk bulduğu taksiye biner ve öndeki aracı takip etmesini söyler.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

"Öndeki aracı takip et" **(Diyalog):** Önemli bir sinema klişesi olan bu replik, aksiyon ve kovalamaca sahnelerinin vazgeçilmezlerindedir. Nitekim çalışmada da kullanılmış olması, reklamın sinemanın kültürel öğelerinden de yararlandığının bir göstergesidir. Adanır,

sanatçının mesajını aktarabilmesi için seyircisi ile aynı kültürel verilere sahip olması gerektiğini belirtmektedir (2003, 55).

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Tarkovski (2017, 122)'e göre; sinemanın en önemli ögesi yaygın inanışın aksine, kurgu değil ritimdir. Ancak ritmi yaratan, birbiri ardına metrik olarak sıralanmış sahne dizimlerinden çok, her sahnenin kendine içkin zamansal yoğunluğudur. Bu bağlamda sahnede ana kompozisyonun ritmine uygun olarak sarsıntılı kamera hareketleri ve ani geçişler kullanılmış, seyirci tansiyonu yüksek tutulmaya çalışılmıştır.

(Olay Örgüsü) Köprüden geçilir, ana karakter telefonla konuşmaktadır **(Diyalog)**. Daha sonra geniş açıdan Ortaköy Camii görüntüde yer alır. Araba caminin arkasındaki vapur iskelesine yanaşır. Kadın arabadan iner ve vapura biner.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Vapur: İstanbul'un simgelerinden biri haline gelen şehir hatları vapurlarının tarihleri 19. yy' a dayanır. O günden bugüne Boğaz'ın suları üzerinde süzülen vapurlar; huzuru, yeni yetme âşıkların romantizmini, simitle beslenen etobur martıları temsil eder. Çalışmanın anlatımında ise; zenginlik katmak ve ana mekân olan İstanbul'u tanıtmak amacıyla kullanıldığından bahsedilebilir. Aynı zamanda diyalogda verilen "o çok güzel" dilsel ifadesine uyumlu bir arka plan oluşturması bakımından önemlidir.

Ortaköy Camii: 1854 yılında Sultan Abdülmecid döneminde Boğaziçi'nde, Ortaköy kıyısında denize çıkıntı yapan bir burun üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı ve barok birleşimi bir üslupla tasarlanmış olan camii, tek kubbeli ve iki minarelidir. Zarif minareleri ile önemli Türk-İslam eserlerinden biri olarak kabul edilir (Can ve Tunç, 2016, 199).

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Renk kullanımı: Sıcak sarı tonların önceki sahnelere nispeten oldukça yoğun kullanılmış olması, Camii'nin etrafında geçen olay örgüsüne ulvi bir atmosfer kazandırmıştır. Sarı renk; doğu kültüründe gücün, ihtişamın ve inancın temsiliyen, batı kültüründe zaman içerisinde yasak aşk gibi olumsuz anlamlara da karşılık gelmeye başlamıştır. Aynı zamanda doğrudan güneş ışığını çağrıştıran sarı renk, zekâyı ve pozitif bilimlere de sembolize etmektedir (Sözen, 2003, 77).

Fonetik Ses (Diyalog)

(Telefon Konuşması) *"-Yakaladın mı? -Evet, peşindeyiz. -Bu sefer onu kaçıрма. -Aşlında nereye gittiğini görebiliyorum."* Defterdeki Ortaköy Camii'nin çizimine bakar. Bu gördüğümüz rotaya dair ikinci ipucudur. Takip edilen karakterin yol haritasını çizimlerine gizlediği ve kahramanın da durumun farkına vardığı görülmektedir.

(Olay Örgüsü) Ana karakter, kadını izlemektedir. Çaresizce iskeledeki kalabalık bir kafeye oturur, çay gelir, yan masadaki adam kahramanın kadını izlediğini fark etmiştir. Diyaloga girerler sonra güvercinler için yem satın alır ve onları besler.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Güvercin Beslemek: Güvercin beslemek, Türk toplumunda kökeni çok eskilere dayanan bir uğraştır. İslamiyet öncesinde Anadolu'da haberleşmek ve ticaret için kullanılan güvercinlere olan ilgi, Osmanlı döneminde bir statü göstergesi olarak devam etmiştir. Günümüzde ise; kültürel bir alışkanlık olarak önemini korumakta, birçok kesimden insan şehir meydanlarında, park ve

bahçelerde güvercin beslemektedir. Reklam film çalışmasında ise; İstanbul'a ait ritüellerden biri olarak gösterilmiştir.

Çay: Sosyo kültürel anlama sahip bir içecek olan çay, Türk topraklarında çok da eski bir tarihe sahip olmasa da yıllar içerisinde yeri doldurulamayacak bir değer haline gelmiştir. Çay ile ilgili önde gelen eserlerden biri olan Çay Risalesi (1879), Hacı Mehmet İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. Hacı Mehmet İzzet Efendi'nin misafir olarak gittiği evde, ilk kez tattığı çayın ona iyi gelmesi üzerine, ilgili içeceğin şifa niyetine içilmesi için dua ettiğinden bahsedilir (Güneş, 2012, 235).

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Eşlenik Kurgu: Güvercinlerin uçuşuyla, takip edilen kadının arabasının geriye çekilmesi, eşlenik kurgu ile bağlanmıştır. Eşlenik Kurgu, bir görüntüden diğerine geçişi olabildiğince belirsiz bırakmak için kullanılır.

Fonetik Ses (Diyalog)

“-Dönecek, Kız Kulesine gitti, birini mi bekliyorsunuz? - Hayır, sadece bakıyorum, o çok güzel” (Adam gülümser). İncelenen reklam filminde diyalogların olay örgüsünü geliştirici nitelikte değil, kompozisyona anlatım zenginliği ve canlılık katmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Müzikal Ses (Müzik)

Sahnenin kültürel bağlamıyla uyumlu olarak arka fonda düşük şiddette etnik ezgilere yer verilmiştir.

Gürültü:

Vapur, martı ve kalabalık sesleri duyulmaktadır.

(Olay Örgüsü) Makinedeki fotoğraflara bakarken, takip ettiği kadının döndüğünü ve arabaya geri bindiğini görür. Hızla çantasını ve ceketini alıp masadan kalkar. Yol boyunca koşar, kaldırımın kenarında bisikletleri görür, birine biner ve hızla sürmeye başlar. Kadın bir binanın cam kapısından girer, ana karakter ise onu takip eder.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Bisikletli Kadın: Bisiklet; özgürlüğü, barışı ve hümanizmi temsil eder. Birçok toplumsal hareketin simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 9. Bisikletli Kadın İkonları

O nedenle sinemada da bisiklet ve bisikletli kadın stereotiplerini yaratmıştır. Bisiklet kimi zaman kadın olmanın zorluklarına başkaldırmak için kurak İran topraklarında, kimi zaman bir aşk hikâyesinin Fransız sokaklarında, yaygın olarak kullanılmıştır. Reklam film çalışmasında da aynı kapının önünde duran karakterler, güvenlik görevlisi tarafından farklı

şekilde karşılanmaktadır. Takip edilen kadın daha kapıya varmadan karşılanırken, ana karakter defalarca cama vurmaya çalışmış, söz konusu durum kahramanın ve takip ettiği kadının; farklı giyim tarzları, statüleri ve auraları ile ilintilidir. Takip edilen kadın bütün sahnelerde saygı ile karşılanıp hizmet görürken, ana karakter bunu sağlayamamaktadır. Bu, güçlü tarafın hangisi olduğuna dair izleyiciye sunulan bir detaydır. Gündelik hayatın içerisindeki statü ayrımı, reklam film çalışmasının başı ve sonundaki uçak sahnelerinde, her yolcunun birbirine denk şekilde, eşsiz ve özel olması ile tezatlık oluşturarak “THY sınıf farkını ortadan kaldırır” mesajı verilmektedir.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Bisikletten arabaya, arabadan bisiklete hareket kesmeleri kullanılarak aksiyon devamlılığı sağlanmıştır.

Müzikal Ses (Müzik)

Reklam film çalışmasının diğer hızlı takip sahnelerinde olduğu gibi, ilgili sahnede de müzik ritmi hızlanmış, görsel aksiyon işitsel olarak desteklenmiştir. Hareket yavaşladığında, diğer sahneye hazırlık için müzik şiddeti azalmış, uzun aralıklı gerilimli notalar vurgulanmaya başlamıştır.

Gürültü

Cama vurma sesleri, bisiklet pedal sesleri, sokak gürültüsü kullanılmıştır.

SAHNE IV (3.47-4.22)

Hareketli Görüntü

(Olay Örgüsü) Mekân, Yerebatan Sarnıcıdır. Ana karakter loş kıvıll ışıklar altında kadını aramaya koyulur, her çıtırtıda irkilmektedir. Görüntüye gözetlenen kadın girer, kahramana bakmakta ve gülümsemektedir. Gülümsemesi durur ve arkasını dönüp kadrajdan çıkar, karakter ilerideki asansörün çıktığını görür, Süleymaniye Camii'nin üst ve dış cepheden görünümü ile sahnenin bittiğini anlaşıllır.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Yerebatan Sarnıcı: Yerebatan Sarnıcının tarihi Bizans İmparatoru I. Justinianus dönemine kadar uzanır. Başlarda Büyük Saray'ın su ihtiyacı karşılayan sarnıç, İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı için kullanılmıştır. Birçok film ve edebi romanda mekân olarak kullanılmış sarnıç, ünlü roman yazarı Dan Brown'ın Cehennem adlı romanında “tüm şifrelerin çözüleceği yer” olarak tasvir edilmiştir. Reklam film çalışmasında ise; iki karakterin ilk kez yüz yüze geldiği yer olarak kullanılmış, hikâyenin dramatik atmosferini güçlendirmiştir. Yerebatan sarnıcının loş ışıkları, gölgeler ve mumlar sahnede gizem ve merak unsurlarını ön plana çıkarmıştır.

Süleymaniye Camii: Reklam film çalışmasında, sahnenin bittiğinin habercisi olarak kullanılan İstanbul manzaralarından biri sayılabilecek Süleymaniye Camii, Klasik Osmanlı Mimarisi'nin en önemli örneklerinden birisidir.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Kamera Açısı: Kuşbakışı manzara görüntüsünün sahneler arası geçiş için kullanılması, mekânlar arası geçişi yumuşatan yaygın bir tekniktir.

Renk: Karanlık iç ortamda loş sarı ışıklar ile gerilim yaratılmaya çalışılmıştır.

Müzikal Ses (Müzik)

Ezan sesi: Sahnenin sonunda Süleymaniye Camii görüntüsü ile eş zamanlı olarak, çok kısık bir ezan sesi duyulur. Görüntüye ulvi ve etnik bir atmosfer kazandırmıştır.

Gürültü

“Vaov” sesi: Sarnıcın görkemini ifade eder. Kahramanın tarihi yapıdan etkilendiği anlaşılır.

Suluk alışverişleri: İç mekânda eko yapan nefes sesleri, sahneyi olduğundan daha ürpertici bir forma sokmuştur. Aynı zamanda su, kapı ve asansör sesleri, uğultular da dramatik yapıyı güçlendirici şekilde kullanılmıştır.

Sahne V (4.22-5.08)

Hareketli Görüntü

(Olay Örgüsü) Sahne otel odasında açılır, ana karakter bornozuyla balkonda oturmaktadır, masanın üzerinde boş tabaklar görülür ve az önce kahvaltı yapmış olduğu anlaşılır, elinde fotoğraf makinesi vardır ve aşağıdaki havuzda yüzmekte olan birinin fotoğrafını çeker. Daha sonra helikopter sesi duyulur, ana karakterin balkonunun önünden alçak uçuş gerçekleştirmektedir. Helikopterde takip edilen kadın görünür, gülümser ve el sallar.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Helikopter: Varlıklı olmanın bir göstergesi olarak statüyü temsil etmektedir. “Her şeyi görebilmek için yukarda olmak” çağrışımı ile reklam film çalışmasının ana markası olan THY’ye gönderme yapılmaktadır.

Çırağan Palace Kempinsky Logosu: İkincil marka farkındalığı yaratmak amaçlanmıştır.

(Olay Örgüsü) Ana karakter şaşkın şekilde bakabilir. Kapı çalar, gelen otel görevlisidir, bir zarf uzatır. Zarfı açar, Çırağan Palace Kempinski İstanbul logolu kâğıtta bir uçak numarası ve bir başka mekân çizimi vardır, yeni rotanın habercisi olduğu anlaşılır.

Şekil 10. Mektup Detayı

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Çizim: Geleneksel Rüstik Japon Evleri: Huzuru temsil ettiğine inanılan, görkemli çatılı ahşap evler aynı zamanda mahremiyeti de simgeler. İç dekorasyonu genellikle minimalist bir yaklaşımla tasarlanan evler, Budist tapınaklarının etkisi altında kalmıştır. Günümüzde Japon mimarisi başlığı altında en bilindik yapılardan biri haline gelmiştir.

Uçak Kodu: Reklam film çalışmasının ana bağlamına geri dönüşünü çağırmaktadır.

Fonetik Ses (Diyalog)

Kadın “Ne var?” (Kapıyı Açar) Otel Görevlisi: “Bu sizin için” diyerek zarfı uzatır.

Müzikal Ses (Müzik)

Kısık, yumuşak, gizemli fon müziği kullanılmıştır.

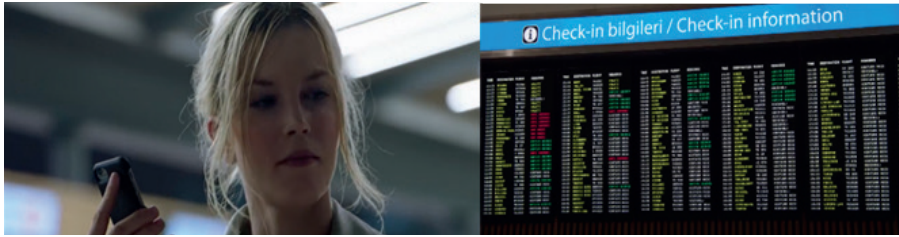
Gürültü

Martı sesleri, fotoğraf makinesi çekim sesi, helikopter havalanma sesi, kapı çalma sesi kullanılmıştır.

SAHNE V (5.09-5.47)

Hareketli Görüntü

(Olay Örgüsü) Başlangıcına dönülür (24 saat sonrasında), ana karakter telefonla konuşmaktadır. Başlangıç sahnesindeki telefon konuşması tekrar dinlenir. Ekranda farklı çok sayıda uçuş vardır. Otel sahnesinin sonunda mektuptan çıkan ‘BALI TK 066’ kodlu uçuşun kırmızıya değiştiği görülür ve ilk sahneye dönüş yapıldığını vurgulayan bir dejavu hissi yaratılır, ardından kahraman aceleyle koşmaya başlar.

Şekil 11. Başlangıca Dönüş ve Uçuş Detayı

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Uçuş sefer sayıları: Farklı rotasyonlara sahip çoklu uçuşlar gösterilerek, küresel boyutta hizmet alanı vurgulanmış ve kurum imajı güçlendirilmiştir. Niceliksel ve/veya istatistiki verilerden yararlanma, reklamda inandırıcılığı ve etkiyi arttırmak için sık kullanılan yöntemlerden biridir.

Fonetik Ses (Diyalog)

(Telefon Konuşması) “Tüm dünyayı gezdin, bu son uçuşun olsun. (Kadın Gülümser)”:

“Takip bahane, THY ile dünyayı gezmek şahane!” çağrışımı hissedilmektedir. Kadının jest mimikleri, onun kovalamacadan yorgun ancak memnun olduğunu yansıtmaktadır.

(Olay Örgüsü) Ana karakter uçağa geçer, valizini yerleştirir, yorgun bir şekilde koltuğuna oturur ve şaşkınlıkla daha önce gördüğünü bildiğimiz bir olayı izlemeye başlar (hostes ikram sahnesi diyalog değişikliği - dejavu).

Şekil 12. Kapanıştan Kareler

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Sosyo-ekonomik statü farkı: Sahne incelendiğinde; iki karakterin aynı uçağa binmesine rağmen ana kahramanın koltuğuna nefes nefese ve telaşlı bir şekilde yerleştiği ancak gözetlenen kadın karakterin gayet sakin ve dinç olduğu görülmektedir. Bu durum, eylemde kıyas yolu ile karakterler arası statü farkının bir sunumunu. Ana kahraman “THY’nin özel hizmetine” ulaşabilmek için koşmak ve büyük bir çaba sarf etmek zorunda kalırken, gözetlenen kadın karakter konforlu, rahat bir ulaşım sağlamıştır. Koşuşturmanın reklam film çalışmasının ilk ve son sahnelerinde olduğu gibi, uçaktaki koltuklara geçildikten sonra tamamen bitiyor ve tüm yolcular için nazik ikramların başlıyor olmasının; ‘THY’de herkes eşit ve özeldir’ mesajını destekler nitelikte olduğu söylenilebilir.

Fonetik Ses (Diyalog)

(Hostes ikram teklifi filmin başında) “-Tatlı, kahve ya da çay alır mısınız?”

Yüzüklü Yolcu: -Hayır, teşekkürler”

(Hostes ikram teklifi filmin sonunda) “-Ne içersiniz? Ev yapımı limonata, taze portakal ya da ahududu?” Yüzüklü kadın limonata’yı alır.

(Olay Örgüsü) Eş zamanlı olarak ana kahramanında içeceğini aldığı görülür. Paralel hareket kesmeleri daha önce otel çay doldurma sahnesinde de yapılmıştır. Karakter derin bir nefes alır ve çok hafif gülümser. Dış cepheden gökyüzünde süzülmekte olan THY uçağı görülür ve reklam film çalışması sona erer.

(Kültürel Kodlar ve Çözümleme)

Sonun başlangıcı, rüya etkisi: Rüya kavramı ilk kez ciddi olarak Freud’un psikanalitik kuramı ile çalışılmış ve özellikle sinema başta olmak üzere sanat dallarında teknik ve içerik bağlamında kullanılabilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Freud (2016, 33)’a göre; çağrışımların çoğu rüya veya düştteki unsurlar ile bağlantılıdır. Klasik anlatı sinemasının; serim, düğüm ve çözümden meydana gelen doğrusal olay örgüsü diziliminin aksine, günümüzde yenilikçi ve farklı yaklaşımlar ile yapılandırılmış alternatif içerikler de oluşturulmaktadır. Söz konusu yapımlarda, kimi zaman filmin sonu en başta verilir ve filmin tamamı bir tür flashback olarak yansıtılır, kimi zaman da hikâye ileri zıplamalarla gelişir ve birtakım çağrışımlar ile bir rüya

etkisi yaratılmaya çalışır. İzleyiciye sinemaya atfedilen ‘rüya fabrikası’ nitelemesini hatırlatır (Ormanlı, 2011, 61). Nitekim incelediğimiz reklam film çalışması da hikâyenin sonundan başlamakta ve bize olayların nasıl geliştiğini gösterip son başlangıca dönerek noktalanmaktadır.

(Özgül Kodlar ve Çözümleme)

Kamera Açısı ve Çekim Planı: Fark edilmeyecek ölçüde zoom in/out kullanımları ve kahramanın yüzüne odaklanmış yakın plan çekimler ile karakterin bulunduğu psikolojik durumu vurgulamaktadır.

Müzikal Ses (Müzik)

Sesler; yumuşak, buğulu, kısık şekilde kullanılmış, bu durum ise, sahnede karakterin yaşadığı dejavu etkisinin seyirciye geçmesine yardımcı olmuştur. Kahramanın bir tür trans halinde olduğu hissi verilmektedir. Görüntü THY uçağının dış cephesine kesildiğinde müzikte normal yüksekliğe ve ritme çekilmiştir.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Reklamcılık günümüz dünyasının çetin rekabet koşullarında kendini devamlı güncellemek durumundadır. Günlük yaşamında sınırsız reklam bombardımanına maruz kalan tüketici yüksek enformasyona karşı direnç geliştirmiş ve geleneksel reklamcılığın etkisi sorgulanmaya başlanmıştır. Büyük bir maliyet kalemine sahip geleneksel reklamcılık gerek belirsiz işlev gerekse de etkinlik sonrası ölçüm zorluğu nedeniyle marka ve işletmeleri yeni arayışlara yönlendirmiştir. Böylelikle reklamın anlatı yapısını oluştururken sinema gibi farklı alanların araç ve tekniklerinden yararlanma girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Yedinci sanat olan sinema, görsel işitsel boyutu ile izleyiciyi bir tür trans halinde hikâye evrenine dâhil etme yeteneğine sahiptir dolayısıyla sinemanın uygulanma alanı oldukça geniştir. Şüphesiz ki bunların en önemlilerinden biri de reklamcılıktır.

Bu çalışmada incelediğimiz “reklam film” benzer doğrultuda ortaya çıkmış yeni bir yöntemi örneklemektedir. Reklamcılık ile sinemanın yeni bir kombinasyonu olan reklam film için olay örgüsü içerisinde birçok alana THY Logosu, THY yan ürünleri ve THY’yi çağrıştıracak farklı göstergeler yerleştirilerek izleyici sinemanın yol açtığı bir “uyku” halinde iken yakalanmaya çalışılmıştır. Olay örgüsünde yer yer farklı markalara da dikkat çekilerek ikincil marka farkındalığının hedeflendiği görülmektedir.

Aksiyon merkezli sürükleyici bir anlatı yapısına sahip filmde kültürel ve teknik kodlara yer verilmiş, gizem ve merak duygusunu sürdürmek adına uzun dilsel anlatılardan kaçınılmıştır. Reklamda müzik, hareket ile senkronize kullanılmış, anlatıyı güçlendirmek amaçlanmıştır. Reklamın anlatı yapısındaki dramatik unsurların, geleneksel reklamcılık anlayışının aksine bir sinema filmi gibi belirgin şekilde konumlandırıldığı görülmektedir. İncelediğimiz reklam filmi, dramatik anlatı yapısı, sinematik ses ve efekt kullanımı, aksiyon içine yerleştirilmiş tanıtım objeleri ile reklam sektörü için farklı bir “reklam olmayan reklam” yöntemi önermektedir. Aynı zamanda hikâyenin döngüsel, başsız ve sonsuz bir olay örgüsü ile aktarılmış olması da ele alınan yenilikçi yaklaşımın alametifarikalarından biri olarak değerlendirilebilir. Filmin çözümlemesi sırasında sinematografik unsurların, analizin önemli bir kısmını oluşturması incelenen reklam filmi anlatısının bir sinema anlatısı gibi yapılandırılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Seyirci bir aksiyon filmi izler gibi kendini hikâyenin kimi zaman hızlanıp kimi zaman yavaşlayan ritmine kaptırmakta ve içeriğin kurumsal arka planı bulanıklaşmaktadır. Reklam filmi incelendiğinde, sinemanın yöntem ve tekniklerinden salt hikâyeye yapılandırmada

değil ek olarak gerçeklik yaratımı unsuru olarak dekor, kostüm ve mekân seçimlerinde de faydalandığı ve kültürel atmosferin güçlendirildiği görülmektedir. THY kurum kimliği hem anlatı da aksiyonun gerçekleştiği temel mekân olarak hem de farklı çağrıştırmacı unsurlarla doğal hikâye akışı içerisinde yansıtılmıştır. Reklam filmi süresince, birinci sınıf ve benzersiz hizmet sunumu, satış öncesi ve sonrası servis hizmeti, ulus aşırı hedef kitle, köklü tarihi geçmiş gibi ibareler ile kurum kimlik ve imajı seyirciye aktarılmıştır. Reklamda THY; kalite, üstünlük, itibar ve konfor gibi tüm olumlu kodlarla eşleştirilirken aynı zamanda reklamın bilgilendirme fonksiyonu da kullanılarak tüketici yeni ürün ve hizmetlerden-yeni kabin kıyafetleri, yeni havalimanı gibi mesajlarla haberdar edilmiştir. Anlatıda doğrusal olmayan bir olay akışı kullanılarak bir seri film çağrışımı yapılmış ve devamının geleceği hissi verilmiştir. Başsız ve sonsuz olan dramatik anlatı yapılarında hikâyeyi kavramaya çalışan seyircinin ilgisi canlı kalmakta ve merak unsuru pekiştirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında reklam filminin ‘film olma’ özelliğinin güçlendirildiğini söylemek mümkündür. Sinematografik anlatıma uygun ışık ve renk kullanımı, ani sahne arası kesmeler, kültürel imgeler ve geçişlerde tematik İstanbul manzaralarından yararlanma gibi yan unsurlar filmsel gerçekliği arttırmıştır. Sonuç olarak, günümüzde farklı alanların birbirlerinin sınırları içerisinde kaynaşarak yeni alt türlerin ortaya çıkarması sık rastlanır bir durumdur. Dinamik bir alan olarak reklamcılık ve etkileşim aracı olarak sinemanın son yıllarda bir araya getirilmesiyle yeni nesil reklam çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.

Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde konu ile ilgili yeterince çalışma olmadığı gözlemlenmektedir. Ön gösterim reklamları (Rennhoff ve Wilbur, 2011; Arslan, 2010), fragman reklamları (Karray ve Debernitz, 2017; Bellitaş, 2010), sinemada marka ve ürün yerleştirme reklamları (Aydın ve Orta, 2009; Peralta, Quenta ve Veramendi, 2019), mikro-film reklamcılığı (Wang, 2013; Li ve Deng, 2016) çalışmalarının yoğunlukta olduğu ancak reklam film alanında az çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Ulusal alan yazında Bolat (2022) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmada; seçilen üç reklam film, makro ve mikro anlatı deseni çözümlemesi ile incelenmiştir. Çalışmada birden fazla örneklem kullanılmış olması reklam filmlerin kurumsal tanıtımdaki etkinlik düzeylerinin karşılaştırılmasına ve markanın görülme biçimlerinde belirgin farklılıklar tespit edilmesine olanak sağlamıştır. Reklam film incelemeleri, her bir filmde markaların veya ürünlerin görülme biçimlerinin farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Markaların konumlandırılması, filmin anlatısal yapısına göre şekillenmekte ve her filmde markanın farklı bir biçimde görselleştirildiği gözlemlenmektedir. Bu çalışma, yönteminde diğer çalışmalardan farklı bir model kullanması açısından dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, reklamın tanıtıcı ve harekete geçirici işlevleri ile sinemanın görsel-işitsel etki araçlarının bir kombinasyonu olan reklam film yönteminin gelecekte daha fazla çalışmaya konu olacağı umulmaktadır.

Kaynakça

- Adanır, O. (2003). *Sinemada Anlam ve Anlatım*. Alfa Yayıncılık, 2. Basım.
- Akmeşe, Z., & Arda, Ö. (2020). Ken Loach Sinemasında ‘Özgürlük Teması’ ve ‘Özgürlük Rüzgârı’ Filminin Çerçeveleme Çözümlemesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(23), 2108-2131.
- Arkan, G. N. (2023). Dijital Sinemada Reklamsal Anlatının Etkisi ve Advermovie, Neva Doğan (Ed.), *Dijital Evrende Reklam*. Literatürk Academia, 211-234.
- Arslan, E. (2010). Sinema Reklamcılığı: Sinema Salonunun Bir Reklam Mecrası Olarak Kullanımının Türkiye Örneğinde İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi| Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(39), 5-27.
- Aydın, D., & Orta, N. (2009). Sinemanın Reklam Aracı Olarak Kullanımı ‘Türk Filmlerinde Marka Yerleştirme Uygulamaları’. *Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(36), 7-23.
- Aydoğan H. (2024). Anlatı Reklamlarının Mini-Dizi Hâli: Kristal Elma Ödüllü Reklamlar Üzerinden Bir İnceleme, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 8(1), 268-281.
- Barrett, T. (2009). *Fotoğrafi Eleştirmek- İmgeleri Anlamaya Giriş*, Çev. Yeşim Harcanoğlu, Hayalbaz Yayınevi, 1. Baskı.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- Bellitaş, E. (2010). *Bir reklam aracı olarak fragman: Türk ve Amerikan filmlerinin fragmanlarında kullanılan duygusal çekiciliklerin ve yaratıcı yapım uygulamalarının karşılaştırılması* (Master’s thesis, Anadolu University (Turkey)).
- Berger, J. (2006). *Görme Biçimleri*, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, 12. Baskı.
- Bolat N. (2022). Reklam Film (Advermovie): Uzun Metraj Film Olarak Reklam, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 8(2), 651-670.
- Bordwell, D. (2010). *Film Art: An Introduction*. Mcgraw Hill Education, 12. Baskı.
- Can, S., & Tunç, Z. (2016). Ortaköy Camii Keşf-i Evvel Defterleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* (37), 198-239.
- Çipe, K. (2011). Diyalog ve sinema. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (22), 111-118.
- Darıcı, S. (2013). *Bilinçaltı Reklamcılık ve İletişim Teknikleri*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- DeBlassie, P. (2015). Trauma, Death, and the Archetype of Hope. *Depth Insights*, (8).
- Dilek, Y. (2021). Eski Yakındoğu’da Göz Sembolizmi ve Düalizm: Mezopotamya, Mısır ve İsrail. *Tarih Dergisi*, (74),1-30.
- Einstein, M. (2018). *Dijital Reklamın Gizli Dünyası: İçerik Pazarlaması ve Doğal Görünen Reklamlar*, Çev: Damla Tanla, The Kitap Yayınları.
- Field, S. (2020). *Senaryo Yazarının Elkitabı*, Çev. Mehmet Gürsel, Alfa Yayınları, 1. Baskı.
- Freud, S. (2016). *Psikanaliz Üzerine Yeni Araştırmalar ve Bulgular*. Say Yayınları, 1. Baskı.
- Godin, S. (2018). *This Is Marketing Portfolio*. Penguin Random House.
- Gökırmak, H. (2014). Türk Hava Yolları’nın Havacılık Sektöründeki Konumu. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 1-29.
- Gölgeli, K. (2022) “The Evolution of Advertising in Interactive Movies and Video Games” In Cinema Studies Different Perspectives, Ed. Burak Turten, *University of South Florida M3 Center Publishing*, 65-74.
- Güneş, S. (2012). Türk Çay Kültürü ve Ürünleri. *Milli Folklor*, 24(94).
- Hauser, A. (1984). *Sanatın Toplumsal Tarihi*, Çev. Yıldız Gölönü, 1. Basım, Remzi Kitabevi.
- Hayward, S. (2008). Reviewing Quality Cinema: French Costume Drama of the 1950s. *Studies in French Cinema*, 8(3), 229-244.
- Himam, F. D., Tekcan, E. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Terzilik Kültürü ve Ulusal Maddi Kültürün İnşası. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (20), 222-254.

- İmançer, A., İmançer, D. (2014). Stereotip Teorisi Alman Televizyonunda Amerikan Dizilerini Araştırmaya Yönelik Ön Düşünceler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 2(1), 47-56.
- İmik Tanyıldızı, N. (2010). Filmde Müzik Kullanımı: “Mutluluk” Filmi Örneğiyle. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 14.
- Karadağ, H. E., Parıltı, N. (2021). Nöro Pazarlama, Bilinçaltı Algı ve Gösterge Bilimsel Çerçevesinden “Hz. Muhammed: Allah’ın Elçisi” Sinema Filminin Çözümlemesi ve Anlamlandırma. *Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 111-134.
- Karray, S., & Debernitz, L.(2017). The effectiveness of movie trailer advertising. *International Journal of Advertising*, 36(2), 368-392.
- Kelley, L. D., Sheehan K. B. (2022). *Advertising Management in a Digital Environment*. Routledge.
- Kotler, P., Kartajaya, H. & Setiawan I. (2021). *Marketing 5.0: Technology for Humanity*, John Wiley & Sons.
- Li, L.R., & Deng, Z.H. (2016). Marketing via Micro-film in Chinese Academic Libraries. *Libri-International Journal of Libraries And Information Studies*, 66(3), 239-250.
- Mascelli, J. V. (2002). *Sinemanın 5 Temel Ögesi*, Çev. Hakan Gür, İmge Kitabevi, 1. Baskı.
- McNeill, I. (2020). Music and Spatial Injustice in Banlieue Cinema. *French Screen Studies*, 20(3-4), 317-335.
- Metz, C. (2012). *Sinemada Anlam Üstüne Denemeler*. Hayalperest Yayınevi, Çev. Oğuz Adanır, 1. Baskı.
- Miller, C. H. (2020). *Digital Storytelling*. CRC Press.
- Murray, J. H. (2016). *Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace*. The Free Press.
- Ormanlı, O. (2011). Başlangıç Filminde Psikanalitik Öğeler ve Rüya Olgusu. *Yedi, DEÜ GSF Dergisi*, (6), 55-62.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panaptikon” İle “İktidarın Gözü” Göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1), 22-29.
- Palencia-Lefler Ors, M. (2021). Sound Metaphors in Audiovisual Advertising: Musical and Cross-Linguistic Research on Sound Metaphor. *Music Scholarship*, (2), 111-123.
- Peng, L. & Wang, C. (2020). *Computational Advertising Market and Technologies for Internet Commercial Monetization*. Second Edition, CRC Press.
- Peralta, J.B., Quenta, N.F., & Veramendi, A.J.(2019). Measuring The Effect of Persuasion of Product Placement in the Cinema. *3C TIC: Cuadernos de desarrollo aplicados a las TIC*, 8(3), 70-80.
- Pringle, H. (2004). *Celebrity Sells*. John Wiley & Son.
- Rennhoff, A.D., & Wilbur, K.C.(2011). The Effectiveness of Post-Release Movie Advertising. *International Journal of Advertising*, (30), 305-328.
- Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC’si*. Say Yayınları, 3. Baskı.
- Rutherford, P.(2000). *Yeni İkonalar*, Çev. Mustafa K. Gerçeker, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı.
- Sözen, M. (2003). *Sinemada Renk-Sembolik Anlamlar*, 1. Baskı, Detay Yayıncılık.
- Sözen, M. (2015). Sinemasal Anlatılarda Sesin Uzamsal ve Zamansal Kurulumu ve Örnek Filmler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (13), 16-39.
- Surowiecki, J. (2005) *The Wisdom of Crowds*, Anchor Books.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Sinema ve Tasarım*, 2. Baskı, Boyut Yayın Grubu.
- Tarkovski, A. (2017). *Mühürlenmiş Zaman*. Agora Kitaplığı Yayınları, 4. Basım.
- Taşkın, A., Erman, O. (2021). Strüktür Bileşeni Olmanın Ötesinde Kolonun Mimari Tasarımda Rolü. *Tasarım Kuram Dergisi*, 17(34), 14-32.
- Wang, Y.Y. (2013). 3RD International Conference on Education and Education Management, 27, 74-77.
- Yakob, F. (2022). *Paid Attention: Innovative Advertising for a Digital World*, Kogan Page, Second Edition.

- (01.05.2024). Eaton, J. E-Word of Mouth Marketing http://college.cengage.com/business/modules/eWOM_secure.pdf
- (16.05.2024). *Ridley Scott'ın THY Reklam Filmi Yayınlandı*. Fortune Turkey. <https://www.fortuneturkey.com/yonetmenligini-ridley-scottin-ustlendigi-thy-reklami-yayinda>
- (17.05.2024). *Çırağan Sarayı'nın Tarihi*. Kempinski Official Web Site. <https://www.kempinski.com/tr/ciragan-palace/overview/otel-bilgileri/ciragan-sarayi-nin-tarihi>

Yazar katkı oranları:

1. Yazar %60

2. Yazar %40

Çıkar Çatışması Beyanı: Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

2024 Kimya Dersi Öğretim Programındaki Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisine Göre İncelenmesi

Examination of the Learning Outcomes of the 2024 Chemistry Course Curriculum According to the SOLO Taxonomy

Dilek YARALI¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktılarını SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelemektir. Kimya dersi öğretim programında 9. sınıfta 23, 10. sınıfta 21, 11. sınıfta 25 ve 12. sınıfta 24 öğrenme çıktısı olmak üzere toplam 93 öğrenme çıktısı yer almaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, 93 öğrenme çıktısı SOLO taksonomisine göre analiz edilmiştir. Araştırmada, kimya dersi öğretim programı öğrenme çıktıları araştırmacı tarafından SOLO taksonomisinin düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Bunun yanında araştırmanın güvenilirliğini artırmak için üç kimya öğretmeni ve iki öğretim üyesinin uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmanın güvenilirlik değeri, Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirdiği güvenilirlik formülü ile hesaplanmış ve 0.914 olarak bulunmuştur. Araştırmanın sonucunda kimya dersi öğretim programı öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin ilişkisel ve soyutlanmış yapılarında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimya Dersi, SOLO Taksonomisi, Öğretim Programı, Öğrenme Çıktısı

Abstract

The purpose of this research is to examine the learning outcomes in the chemistry course curriculum according to the levels of SOLO taxonomy. There are a total of 93 learning outcomes in the chemistry course curriculum, distributed 23 in 9th grade, 21 in 10th grade, 25 in 11th grade, and 24 in 12th grade. In the research, which used a qualitative research method, 93 learning outcomes were analyzed according to the SOLO taxonomy. In the research, the learning outcomes in the chemistry course curriculum were classified by the researcher according to the levels of SOLO taxonomy. In addition, in order to increase the reliability of the research, the expert opinions of three chemistry teachers and two faculty members were consulted. The reliability value of the research was calculated using the reliability formula developed by Miles and Huberman (1994), which was found to be 0.914. The results of the research determined that the learning outcomes in the chemistry course curriculum were concentrated in the relational and extended abstract structures of the SOLO taxonomy.

Keywords: Chemistry Course, SOLO Taxonomy, Curriculum, Learning Outcome

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, dilek.yarali@alanya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4072-1040>, <https://ror.org/01zxaph45>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 17.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.09.2024

Atıf İçin/For Cite: YARALI D., “2024 Kimya Dersi Öğretim Programındaki Öğrenme Çıktılarının Solo Taksonomisine Göre İncelenmesi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):238-258

<https://doi.org/10.17755/esosder.1517812>

License: CC BY-NC 4.0

1. Giriş

Toplumların ihtiyaç duyduğu ve çağın gereklerine uygun bireyler yetiştirmenin yolu eğitim programlarından geçmektedir (Büyükalın Filiz & Yıldırım, 2019). Eğitim programını Bobbitt “çocukların ve gençlerin hedeflere erişmeleri için gereken yaşantılar serisi” şeklinde tanımlamıştır (1918/2017, s. 44). Eğitim programlarının amaçlar, muhteva, öğretim süreçleri ve değerlendirme olmak üzere 4 temel ögesi bulunmaktadır (Küçükahmet, 2009). Bu dört ögenin birisinde meydana gelen değişiklik diğer ögelere de yansımaktadır (Bümen, 2006). Programlarda bulunan hedefler programda yer alan diğer ögelere başlangıç noktası olduğu (Aktı Aslan, 2023; Bümen, 2006; Büyükalın Filiz & Yıldırım, 2019) ve öğretim sürecini yönlendirdiği için oldukça önemlidir (Çerçi, 2018). Dersin hedefleri, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metninde öğrenme çıktıları olarak belirtilmiş olup programlarda ünite-tema-öğrenme alanında yer alan bilgilerin alakalı olduğu alan veya kavramsal becerilerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024a). Öğretim programlarında öğrenme çıktılarıyla öğrencilerden beklenen davranışlar vurgulanmaktadır (Bal, 2022). Dolayısıyla, öğrenme çıktıları, dersin sonunda öğrencilerin bilecekleri ve yapabileceklerini gösteren ifadeler (Potter & Kustra, 2012) olup öğretim sürecinin sonunda sergilenen performansı gösterir (Biggs & Collis, 1982).

Öğrencilere kazandırılmak istenilen bilgi, beceri ve tutumların neler olacağı ve bunların düzeyleri önemli olduğu için hedeflerde bir sınıflandırmaya ihtiyaç vardır (Arı, 2013). Eğitimde amaçları yazmak, iyileştirmek (Bursa, 2022) ve sınıflandırmak amacıyla da taksonomiler kullanılır (Bal, 2022). Nitekim taxis (tasnif etme) ve nomia (dağıtma) kavramlarından oluşan taksonomi kavramı da tasnifleyerek dağıtma veya sınıflandırma anlamında kullanılır (Küçükahmet, 2009). Bir başka deyişle taksonomi basitten karmaşığa, birbirinin önkoşulu şeklinde varlıkların sınıflandırılmasıdır (Sönmez, 2020).

Hedeflerin sınıflandırılması 1950’li yıllarda Bloom ve arkadaşları ile başlamış (Arı, 2013) ve 1950-1960’lı yıllarda yer alan taksonomiler vazgeçilmez birer araç olmuştur (Bümen, 2006). Bilişsel alan taksonomileri alanyazında şu şekilde yer almaktadır (Arı, 2013, s. 261): 1- Bloom ve arkadaşları tarafından 1956 yılında geliştirilen Bloom taksonomisi, 2- J. B. Biggs ve K. Collis tarafından 1982 yılında geliştirilen SOLO taksonomisi, 3- L. W. Anderson ve arkadaşları tarafından 2000 yılında geliştirilen Anderson taksonomisi, 4-L. D. Fink tarafından 2003 yılında geliştirilen Fink taksonomisi, 5-P. Dettmer tarafından 2006 yılında geliştirilen Dettmer taksonomisi.

1.1. Solo Taksonomisi

SOLO, öğrenme çıktılarının yazımında ve cevapların sınıflandırılmasında sıklıkla kullanılan taksonomidir (O’neill & Murphy, 2010). SOLO taksonomisi Biggs ve Collis tarafından öğrencilerin bilişsel gelişimini niteliksel ve niceliksel olarak değerlendirmek için geliştirilmiştir (Adeniji ve diğ., 2022). “Structure of observed learning outcomes” sözcüklerinin baş harflerinden oluşan SOLO taksonomisi (Biggs & Collis, 1982) Türkçe’ye “gözlemlenebilen öğrenme çıktılarının yapısı” şeklinde çevrilmiştir (Arı, 2013, s. 264; Bal, 2022, s. 18). SOLO taksonomisi, tüm disiplin alanlarında konularla ilgili olması beklenen, giderek karmaşılaşan beş genel aşamadan oluşur (Potter & Kustra, 2012). SOLO taksonomisinin düzeyleri ve açıklamaları Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. SOLO Taksonomisinin Düzeyleri ve Açıklamaları

Düzyer	Açıklamalar
Yapı öncesi:	Yapı öncesi düzeyde mantıksal bir ilişki olmayıp, bu düzey öğrencinin göreve katılmayı reddettiği, soruyu yeniden ifade ettiği aşamadır (Biggs & Collis, 1982). Bu düzeyde bireylerin verdiği cevaplar problemin çözümü ile ilgili olmayıp bireyler soruyu sık sık tekrar ettikleri için beklenen cevaptan uzaklaşmaktadırlar (Köse, 2018). Bu nedenle yapı öncesi düzeyde öğrenciler önemli olan noktayı fark etmeyebilirler (Fry ve diğ., 2009). Bu düzeyde öğrencinin verdiği yanıt, ilgisini çeken alakasız bir ayrıntıya dayanıp öznel ve tutarsız olabilir (Collis & Biggs, 1986). Dolayısıyla öğrencilerin yaptıkları daha alt seviyede olduklarını işaret etmektedir (Erbaş, 2021; Tepe, 2022). Özetle bu düzeyde öğrenciler kendilerinden beklenen görevi yerine getiremezler (Kılıç, 2020).
Tek yönlü:	Bu düzeyde öğrencinin verdiği yanıt, öğrendiği somut bir gerçeğe dayanır ve tek bir unsur içerip zaman zaman değişiklik gösterebilir (Collis & Biggs, 1986). Bu düzeyde öğrenci kavramları kullanır, öğrendiklerini anımsar (Erbaş, 2021) ancak problemin sadece bir yönü ile ilgilenir (Biggs & Collis, 1982; Çelik, 2007; Erbaş, 2021; Hattie & Brown, 2004; Kılıç, 2020; Köse, 2018). Dolayısıyla bütün-parça ilişkisi kuramaz ve cevaplar oldukça sınırlı (Kılıç, 2020) olup tutarlı değildir (Çelik, 2007; Karlı, 2019). Bu nedenle öğrenci görevin sadece bir kısmını karşılar (Fry ve diğ., 2009). Özetle bu aşamada öğrenci dikkatini soruya verebilir, doğru cevabı söyleyebilir ancak sorunun çözümünde kullandığı verilerin birbiri ile bağlantısını kurmada yetersiz kaldığı için cevabı sınırlı ve eksik olabilir (Tepe, 2022).
Çok yönlü:	Çok yönlü yapıda yapılandırılmamış olgular söz konusudur (Fry ve diğ., 2009). Çünkü bu düzeyde öğrencinin verdiği yanıt, birkaç somut ayrıntıya dayanmasına rağmen bu ayrıntılar arasındaki bağlantılar düşünülmemekte ve bütünleşmeyen kısımlar değişkenlik göstermektedir (Collis & Biggs, 1986). Dolayısıyla öğrencinin cevapları konunun çeşitli yönlerini içermesine rağmen, hâlen bu unsurlar arasında ilişki kurmada yetersiz kalabilmektedir (Biggs & Collis, 1982; Çelik, 2007; Hattie & Brown, 2004; Kılıç, 2020). Kısaca bu düzeyde edinilen fikirlerin sayısının artması, fikrin çeşitli yönlerinin görülebilmesi ve birkaç parça çok iyi öğrenilmesine rağmen öğrenciler hala büyük resmi görmede zorlanırlar (Potter & Kustra, 2012).
İlişkisel:	Anlamanın akademik açıdan ilk sergilendiği ilişkisel düzeyde, öğrenci konuyla bütünsel olarak ilişki kurabilir (Fry ve diğ., 2009). Bu düzeyde öğrenciler, fikirler arasındaki bağlantıları fark edebilir, ilişkilendirebilir ve bunları bütün haline getirebilir, teori ile pratik arasındaki ilişkiyi, amacı bulabilir ve somuttan soyuta doğru ilerleyebilir (Potter & Kustra, 2012). Bu düzeyde öğrencilerin fikirler arasındaki bağlantıları analiz etmesi beklenilir (Hattie & Brown, 2004). Özetle öğrenciler ilgili konunun tüm yönlerini görüp birbirleriyle ve bütünle ilişkilendirebilir (Çelik, 2007; Kılıç, 2020).
Soyutlanmış:	Bu düzeyde öğrencilerin öğrendikleri fikirleri deneyimlerine genelleyerek ilişkilendirmeleri ve anlamını keşfetmeleri söz konusudur (Potter & Kustra, 2012). Dolayısıyla bu düzeyde öğrenciler, sonuç çıkarır ve soyut ilkeleri kullanır (Collis & Biggs, 1986). Bunların yanında öğrenciler, bilgilerini yeni durumlarda kullanabilir, tamamını düzenleyebilir, yargılayabilir, öğrendiği fikirlerin özündeki temel ilke ve yapıları açığa çıkarabilir, değerlendirebilir, birden fazla olasılığı düşünür, bağlantılar kurabilir (Potter & Kustra, 2012) ve verdiği cevaplar da tutarlıdır (Collis & Biggs, 1986). Bu düzeyde tutarlı bir bütün ve soyutlama (Fry ve diğ., 2009) olduğu için parçalar yeniden yapılandırılabilir (Filiz & Güneş, 2021).

SOLO taksonomisindeki düzeyler öğrenmelerin niteliği ve derinliği hakkında bilgi verip öğrenmelerin değerlendirilmesine olanak sağlar (Karlı, 2019). Hiyerarşik ve yapısal olan SOLO taksonomisi bir şeyin ne kadar (niceliksel) öğrenildiğinden çok ne kadar iyi (niteliksel) öğrenildiğine yoğunlaşır (Pegg, 2003). SOLO taksonomisi, her yapının daha ileri öğreniminin üzerine inşa edildiği bir hiyerarşiye sahip olup bir üstte yer alan basamak alttaki basamakları ve daha fazlasını içerir (Biggs & Tang, 2011; Potter & Kustra, 2012).

SOLO taksonomisinde bireylerin öğrenmeleri, önce niceliksel sonra niteliksel olarak değişir (Biggs & Tang, 2011). Yani SOLO taksonomisinde en alt üç düzey olan yapı öncesi, tek yönlü ve çok yönlü yapılar niceliksel, en üst iki düzey olan ilişkisel ve soyutlanmış yapı ise nitelikseldir (Arı, 2013; Karlı, 2019). Tek ve çok yönlü yapı düzeylerinde öğrencilerin bilgiyi kodlaması ve bunu hatırlaması yeterli iken ilişkisel ve soyutlanmış yapı düzeylerinde öğrencilerin konuya ilişkin daha fazla bilgiye sahip olması ve bunların birbiri ile ilişkisine yoğunlaşması gerekir (Hattie & Brown, 2004). Sonuç olarak tek ve çok yönlü yapıda yüzeysel

öğrenmeler söz konusu iken ilişkisel ve soyutlanmış yapıda derin öğrenmeler söz konusudur (Hattie & Brown, 2004; Potter & Kustra, 2012).

Birey yapı öncesi düzeyden tek yönlü yapıya ilerlerken ilgili konunun sadece tek bir yönüne, tek yönlüden çok yönlüye ilerlerken ilgili konunun birden fazla yönüne dikkat eder (Karlı, 2019). Çok yönlü yapıdan ilişkisel yapıya geçebilmek için öğrencilerin fikirler arasındaki bağlantıları, nedenlerini ve bunları nasıl düzenleyeceğini bilmeleri önemlidir (Potter & Kustra, 2012). En zor geçiş ilişkisel yapıdan soyutlanmış yapıya doğru olup bu aşamada öğrenciler genelleme yapma, akıl yürütme gibi becerilere sahip olmalıdır (Tepe, 2022). Özetle yüzeysel öğrenmeden derin öğrenmelere doğru gidildikçe; somut gerçekler yerini soyut fikirlere bırakırken, tutarlılık ve bilişsel kapasitede artış meydana gelmekte ayrıca derin öğrenmelerde düzenleme ilkelerinin karmaşık kullanımı, çoklu ilişkiler ve çok sayıda düzenleme boyutu etkili kullanılmaktadır (Potter & Kustra, 2012).

1.2. 2024 Kimya Dersi Öğretim Programı

2024 Ortaöğretim kimya dersi öğretim programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni esas alınarak hazırlanmıştır (MEB, 2024b). Bu öğretim programında (MEB, 2024b) öğrencilerin geleceğin sorumluluğunu almaları ve hayata hazırlanmaları için bilimsel okuryazar olmaları temele alınmış olup öğretim programı temel bilimlere ve mühendislik alanlarına ilgisi olan öğrencilerin lisans ve lisansüstü eğitim çalışmalarına yön verecek şekilde düzenlenmiştir. Bunların yanında 2024 öğretim programının hedefinde, öğrencilerin fen bilimleri alan becerilerini artırmaları ve kavramsal kimya bilgisini kazanmaları yer almaktadır (MEB, 2024b).

Kimya dersi öğretim programı ile öğrencilerin, kimya bilimine yönelik temel kavramları ilişkilendirmeleri, fen bilimlerine yönelik alan, kavramsal ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeleri, kimya kavramlarını açıklamak için kimya biliminin gösterimlerini kullanmaları, kimyadaki temel kavramları günlük hayattaki problemleri açıklamak için kullanmaları, kimya biliminin insan hayatına etkilerini değerlendirmeleri, bu derse yönelik öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını devam ettirmeleri, kimya bilimiyle ilgili mesleklerin farkında olmaları, sürdürülebilirlik temelinde kimya bilincine sahip olmaları, bilişim teknolojileri gibi teknolojileri kullanırken güvenlik önlemlerini almaları, dijital bilgidен faydalanarak bilimsel çıkarım yapmaları, laboratuvarında güvenli çalışma yapabilmeleri vb. amaçlanmıştır (MEB, 2024b). 9. ve 10. sınıflarda öğrencilerin kimya ile ilgili temel kavramları öğrenmeleri ve fen bilimleri ile ilgili alan becerilerini geliştirmeleri beklenirken, 11. ve 12. sınıflarda ileri kimya kavramlarının öğrenilmesinin yanında bunlarla ilgili hipotezler kurmaları, bilimsel sorgulama yapmaları gibi üst düzey düşünme becerilerini kazanmaları beklenilmektedir (MEB, 2024b).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metnine uygun olarak hazırlanan 2024 kimya dersi öğretim programında dersin temaları 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda etkileşim, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik şeklinde yer almakta olup, 9 ile 10. sınıf seviyelerinde 72, 11 ile 12. sınıf seviyelerinde 144 ders saati ve bu ders saatlerinin içinde 9 ve 10. sınıf seviyelerinde 4, 11 ile 12. sınıf seviyelerinde 6 ders saati okul temelli planlamaya ayrılmıştır (MEB, 2024b, ss. 9-10). 2024 kimya dersi öğretim programının içerik çerçevesi Tablo 2’de sunulmuştur (MEB, 2024b, ss. 11-106):

Tablo 2. Sınıf Seviyelerine Göre 2024 Kimya Dersi Öğretim Programının Temaları ve İçerik Çerçevesi

Sınıf seviyesi	Temalar	İçerik çerçevesi
9. sınıf	Etkileşim	1- Kimya Hayattır, 2-Atomdan Periyodik Tabloya
	Çeşitlilik	1-Etkileşimler, 2-Etkileşimden Maddeye
	Sürdürülebilirlik	1-Nanoparçacıklar ve Ekolojik Sürdürülebilirlik
10. sınıf	Etkileşim	1-Kimyasal Tepkimeler, 2-Gazlar
	Çeşitlilik	1-Çözeltiler
	Sürdürülebilirlik	1-Yeşil Kimya, Çevresel ve Ekolojik Sürdürülebilirlik
11. sınıf	Etkileşim	1-Enerji, 2-Kimyasal Tepkimelerde Hız
	Çeşitlilik	1-Denge, 2-Asit ve Baz Çözeltilerinde Denge, 3-Çözünürlük Dengesi
	Sürdürülebilirlik	1-Nanoteknoloji ve Sürdürülebilirlik
12. sınıf	Etkileşim	1-İndirgenme-Yükseltgenme Tepkimeleri, 2- Elektrokimyasal Hücreler
	Çeşitlilik	1-Organik Kimyaya Giriş, 2-Organik Bileşikler
	Sürdürülebilirlik	1-Nanobilim, Yeşil Kimya ve Sürdürülebilirlik

1.3. Öğrenme Çıktıları

2011 Kimya öğretim programında, 2004-2005 döneminde yenilenen ilköğretim programlarında yer alan tasnif anlayışı kabul edilmiş ve programda eğitim-öğretim çıktıları kazanım olarak belirtilmiştir (MEB, 2011). 2018 Kimya dersi öğretim programında ise farklı sınıf ve konularda sarmal yaklaşımla tekrarlanan kazanım ve açıklamalar ile bütünsel ve bir defada kazandırılması beklenen öğrenme çıktıları bulunmaktadır (MEB, 2018). Ünite temelli bir yaklaşımla hazırlanan 2018 öğretim programında kazanım ifadesi, öğrencilerin ünitenin sonunda ulaşması beklenen bilgi ve becerileri gösteren öğrenme çıktıları şeklinde yer almaktadır (MEB, 2018). 2024 öğretim programları ortak metninde ise öğrenme çıktıları eğitim öğretim sürecinin sonunda öğrencilerin neleri bilip, yapabilmeleri ve anlamaları gerektiğini gösteren ifadeler şeklinde belirtilmiştir (MEB, 2024a).

1.4. Araştırmanın Önemi

Öğretim programlarının kazanımlarının sınıflandırılması SOLO taksonomisinin kullanım alanları arasındadır (Bal, 2022; Doğan, 2020). SOLO taksonomisinin kazanımların sınıflandırılmasında kullanılması, programdaki kazanımların sadece alt düzey (tek ve çok yönlü) ya da sadece üst düzey (ilişkisel ve soyutlanmış) olmasını engeller (Gezer & İlhan, 2015a). Bunun yanında SOLO taksonomisi ile yapılan sınıflandırmalarda öğretim programında öğrencilerden görülmesi istenilen davranışların düşünme düzeylerine göre dağılımları konusunda fikir elde edilebilir (Bal, 2022). Ayrıca SOLO taksonomisi problem çözme becerilerinin gelişmesine önem verilen fen bilimleri ve matematik gibi derslerde etkili bir şekilde kullanılabilir (Pegg, 2003). Nitekim bu çalışmada da kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisine göre incelenmiştir.

Alanyazında SOLO taksonomisi ile öğretim programlarındaki kazanımları (Acar & Peker, 2023; Acet ve diğ., 2021; Aktı Aslan, 2023; Bursa, 2022; Dilekçi, 2022; Doğan, 2020; Dönmez, 2019; Erbaş, 2021; Gezer & İlhan, 2015a; Gezer & İlhan, 2015b; Göçer & Kurt, 2016; Hasirci Aksoy, 2021; Kayacan, 2022; Korkmaz & Ünsal, 2017; Polat ve diğ., 2022) ve ders kitaplarındaki değerlendirme/LGS/TYT sorularını inceleyen çeşitli çalışmalar (Acet ve diğ., 2021; Bal, 2022; Dilekçi, 2022; Dönmez, 2019; Erbaş, 2021; Gezer & İlhan, 2015a; Gezer & İlhan, 2015b; Gövercin & Filiz, 2023; Öğdem, 2022; Polat ve diğ., 2022) yer almaktadır.

Bunların dışında Adeniji ve diğ. (2022) SOLO taksonomisini kullanarak matematik eğitimindeki araştırmaların karma yöntemli sistematik bir incelemesini yapmıştır. Ldias ve diğ. (2022) “STRACH programlamada komut yapılandırılması” ve Ertem Akbaş ve Baki (2020) ise “MYO öğrencilerinin bilgisayar destekli ortamda ‘limit-süreklilik’ konusundaki öğrenmelerini” SOLO taksonomisi ile değerlendirmiştir. Filiz ve Güneş (2021) “7. sınıf matematik uygulamaları dersi etkinliklerini”, Bağdat (2013) “İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin cebirsel düşünme becerilerini”, Karlı (2019) “Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin orantısal düşünme becerilerini”, Kılıç (2020) “8.sınıf öğrencilerinin kavram karikatürü etkinlikleri ile dönüşüm geometrisi konusundaki öğrenmelerini”, Konyalıhatipoğlu (2016) “Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin analitik ve bütüncül düşünme stillerini”, Köse (2018) “üst düzey uzamsal yeteneğe sahip matematik öğretmen adaylarının düşünme yapılarını” SOLO taksonomisine göre incelemiştir. Ayrıca Yazıcı (2013) “başarının ölçülmesinde SOLO taksonomiye dayalı hazırlanan rubrik kullanımının etkisini” ve Çetin ve diğ. (2014) “Fizik eğitiminde başarının ölçülmesinde SOLO taksonomisine göre hazırlanan rubrikleri” incelemiştir. Bunların yanında kimya müfredatında üst düzey düşünme ve değerlendirilmesine yönelik bir çalışma Fensham ve Bellocchi (2013) tarafından yapılmıştır. Bütün bu çalışmalar incelendiğinde 2024 ortaöğretim kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisi ile incelenmesine yönelik bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı bu çalışmanın sonuçlarının alanyazındaki bu boşluğu dolduracağı ve SOLO taksonomisi ile öğrenme çıktılarını incelemek isteyen araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmektedir. Ayrıca programdaki kazanımların bilişsel yapılarının belirlenmesi programın etkililiği açısından önemlidir (Gezer & İlhan, 2015b). Bir öğretim programının etkililiğini belirlemek öğretmenler, veliler, program hazırlayıcıları, değerlendiricileri vb. için önemlidir (Eke, 2018). Özetle bu çalışmada 2024 kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktıları SOLO taksonomisine göre analiz edilerek alanyazına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

1.5. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2024 ortaöğretim (9-12. sınıflar) kimya dersi öğretim programı öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemini, 2024 ortaöğretim (9-12. sınıflar) kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımları oluşturmaktadır. Bu çalışmada araştırmanın problemi ile bağlantılı olarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranacaktır:

1. 2024 Ortaöğretim 9. sınıf kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
2. 2024 Ortaöğretim 10. sınıf kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
3. 2024 Ortaöğretim 11. sınıf kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
4. 2024 Ortaöğretim 12. sınıf kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
5. 2024 Ortaöğretim kimya dersi öğrenme çıktıları sınıf seviyelerine göre SOLO taksonomisinin düzeylerine dağılımı nasıldır?
6. 2024 Ortaöğretim kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?

2. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırmanın veri kaynağı, verilerin analizi, geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması, örnek analizlerin SOLO taksonomisindeki yeri ve araştırmanın etiğine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın modeli

Bu çalışmada, kimya dersi öğretim programı öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisine göre analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri ile yürütülen çalışmalarda veriler gözlem, röportaj veya doküman incelemesi gibi çeşitli yöntemlerle toplanır (Aydın, 2023). Bu çalışmada verilerin toplanmasında nitel veri toplama yöntemlerinden doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme nitel araştırmalarda önemli veri kaynağı olup verilerin belge ve kayıtlar üzerinden toplanmasıdır (Ocak, 2019). Kamuya açık olan belge veya özel kayıtlar doküman olarak analiz edilebilir (Batdı, 2023). Bu çalışmada ise 2024 kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın veri kaynağı

Araştırmanın veri kaynağını, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında onaylanan ortaöğretim kimya dersine ait öğretim programı oluşturmaktadır (MEB, 2024b). 2024 Kimya dersi öğretim programına <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/kimya-dersi> adresinden erişilmiştir. Tematik bir anlayışla hazırlanan 2024 kimya dersi öğretim programındaki temalarda yer alan öğrenme çıktılarına yönelik sayısal bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur (MEB, 2024b):

Tablo 3. 2024 Kimya Dersi Öğretim Programındaki Temalarda Yer Alan Öğrenme Çıktılarına Yönelik Sayısal Bilgiler

Temalar	9. sınıf	10. sınıf	11.sınıf	12.sınıf	Toplam
Etkileşim	8	11	8	9	36
Çeşitlilik	13	8	14	12	47
Sürdürülebilirlik	2	2	3	3	10
Toplam	23	21	25	24	93

Tablo 3 incelendiğinde, 9. sınıfta etkileşim temasında 8, çeşitlilik temasında 13 ve sürdürülebilirlik temasında ise 2 öğrenme çıktısı olup toplam 23 öğrenme çıktısı; 10. sınıfta etkileşim temasında 11, çeşitlilik temasında 8 ve sürdürülebilirlik temasında ise 2 öğrenme çıktısı yer almakta olup toplam 21 öğrenme çıktısı; 11. sınıfta etkileşim temasında 8, çeşitlilik temasında 14 ve sürdürülebilirlik temasında ise 3 öğrenme çıktısı olup toplam 25 öğrenme çıktısı ve 12. sınıfta etkileşim temasında 9, çeşitlilik temasında 12 ve sürdürülebilirlik temasında ise 3 öğrenme çıktısı olup toplam 24 öğrenme çıktısının yer aldığı belirlenmiş olup kimya dersi öğretim programı genel olarak değerlendirildiğinde programda toplam 93 öğrenme çıktısının yer aldığı görülmüştür (MEB, 2024b). Ayrıca dört sınıfta etkileşim temasında toplam 36 öğrenme çıktısı, çeşitlilik temasında 47 öğrenme çıktısı ve sürdürülebilirlik temasında ise toplam 10 öğrenme çıktısı bulunmaktadır (MEB, 2024b).

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında, verilerin analizinde betimsel analiz uygulanmıştır. Betimsel analiz yapılırken önce çerçeve oluşturulur, veriler işlenir, bulguların tanımı yapılır ve bulguların yorumlanması gerçekleştirilir (Altunışık ve diğ., 2012; Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu çalışmada

Kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Kimya dersi öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre analiz edilmesinde faydalanılan gösterge fiilleri Tablo 4’te sunulmuştur (Çetin & İlhan, 2016, s. 865):

Tablo 4. SOLO Taksonomisinin Düzeylerine İlişkin Gösterge Fiilleri

Düzeyler	Gösterge fiilleri
Yapı öncesi	“Problemde verilenleri tekrar etmek, bilmiyorum demek, cevap verememek”
Tek yönlü	“Açıklamak, tanımlamak, ezberlemek, basit bir işlemi uygulamak, adlandırmak, sıralamak, saymak”
Çoklu yönlü	“Birleştirmek, sınıflandırmak, numaralandırmak, listelemek, tanımlamak, metaforik konuşmak, planlamak, algoritmaları ve yöntemleri uygulamak”
İlişkilendirilmiş	“Analiz etmek, karşılaştırmak, birleştirmek, ilişkilendirmek, X ve Y gibi bilinmeyenler arasındaki ilişkileri kurmak, sebep ve sonuçları açıklamak, verilen bir teoriyi ilgili alana uygulamak”
Soyutlanmış	“Kuram oluşturmak, genellemeler yapmak, tahmin etmek, hipotez kurmak, değerlendirmek, yansıtmak, teoriyi yeni bir alana uygulamak, tartışmak, derinlemesine incelemek”

2024 Ortaöğretim kimya dersi öğretim programının öğrenme çıktıları araştırmacı tarafından farklı zaman aralıklarında tekrar tekrar SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dikkatlice sınıflandırılmıştır. İlgili öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine ilişkin gösterge fiillerinin yer aldığı Tablo 4 ve SOLO taksonomisinin düzeylerine yönelik açıklamaların yer aldığı Tablo 1’e göre analiz edilmiş, sınıf seviyelerine dağılımlarına yönelik tablo ve şekiller oluşturulmuş, bulgular yorumlanmış, sonuç ve tartışmaya yer verilmiş ve öneriler sunulmuştur.

2.4. Geçerlik ve güvenilirliği sağlama aşaması

Nitel araştırmaların geçerlik düzeyini artırmak amacıyla, araştırmada elde edilen verilerin detaylı olarak açıklanması ile araştırmacının belirlenen araştırma sonuçlarına nasıl ulaştığını izah etmesi önemlidir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu araştırmanın geçerlik ile güvenilirliğini sağlamak için;

1) Araştırmanın veri analizi sırasında gerçekleştirilen bütün çalışmalar detaylı bir şekilde sunulmuştur.

2) Bulgular aşamasında SOLO taksonomisinin düzeyleri ile ilgili öğretim programında yer alan öğrenme çıktılarından örneklere hem örnek analizlerin SOLO taksonomisindeki yeri tablosunda hem de bulgular kısmında yer verilmiştir.

3) Araştırmada bulgular sınıf seviyelerine göre tablo ve şekiller ile sunulmuştur.

4) Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için veriler deneyimli 3 (üç) kimya öğretmeni ve Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı ile Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalında bilişsel alan taksonomileri ile ilgili daha önceden çalışmaları olan 2 öğretim üyesinin uzman görüşüne sunulmuştur. Araştırmada uzman görüşü alınmadan önce, araştırmaya katılan kimya öğretmenlerine SOLO taksonomisi ile ilgili araştırmacı tarafından bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda SOLO taksonomisinin düzeyleri ile ilgili açıklamalar yapılmış, öğrenme çıktıları SOLO taksonomisine göre sınıflandırılması konusunda örnekler sunulmuştur. Bunun yanında SOLO taksonomisinin düzeylerine ilişkin gösterge fiillerinin yer aldığı Tablo 4 ve SOLO taksonomisinin düzeylerine yönelik açıklamaların yer aldığı Tablo 1 kimya öğretmenleri ile paylaşılmıştır. Daha sonra uzman görüşü ile araştırmaya katılan kimya öğretmenleri ve öğretim üyelerinin kimya dersine ait öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre yaptığı sınıflandırmalar ile araştırmacının yapmış olduğu sınıflandırmalar

arasındaki uyuma bakılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği hesaplanırken Miles ve Huberman (1994, s. 64) tarafından geliştirilen güvenilirlik formülü [$\text{Güvenirlik} = (\text{görüş birliği}) / (\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı})$] kullanılmış ve kimya dersi öğrenme çıktılarına yönelik araştırmacının yaptığı sınıflandırmalar ile uzmanların yapmış olduğu sınıflandırmalar arasında 2024 kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktıları için uyum %91.40 olarak belirlenmiştir. Uyum sağlanılmayan öğrenme çıktılarında ise uzmanlarla yapılan ayrıntılı tartışmalar neticesinde ortak bir karar alınmıştır. Bu formülden elde edilen sonuca bakarak, uzmanlar ile araştırmacının öğrenme çıktılarını SOLO taksonomisinin düzeylerine göre değerlendirmeleri arasında uyumun yeterli olduğu söylenebilir (Miles & Huberman, 1994).

2.5. Örnek analizlerin SOLO taksonomisindeki yeri

Kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre analiz edilirken ilk basamak olan yapı öncesi düzey dahil edilmeden tek yönlü, çok yönlü, ilişkisel ve soyutlanmış yapı düzeyleri dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Kimya dersi öğrenme çıktılarından SOLO taksonomisinin düzeylerine yönelik örnekler Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Örnek Analizlerin SOLO Taksonomisindeki Yeri

Sınıf seviyesi	Öğrenme çıktısı ifadesi	SOLO taksonomisi düzeyi
9	“KİM.9.2.9. Sıvıların buhar basıncını etkileyen faktörlere ilişkin hipotez oluşturabilme”	Soyutlanmış
10	“KİM.10.1.5. Saf maddelerin ölçülebilir özellikleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik tümdengelimsel akıl yürütebilme”	Soyutlanmış
11	“KİM.11.2.7. Asit ve baz teorilerini karşılaştırabilme”	İlişkisel
12	“KİM.12.2.5. Hidrokarbonları sınıflandırabilme”	Çok Yönlü

2024 Kimya dersi öğretim programı 9. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.9.2.9. Sıvıların buhar basıncını etkileyen faktörlere ilişkin hipotez oluşturabilme” öğrenme çıktısında konu ile ilgili hipotez oluşturulması beklenilmektedir. “Hipotez kurmak” Tablo 4’te soyutlanmış yapıya ait gösterge fiillerinden birisidir. Bunun yanında hipotez oluşturulması, konuların derinlemesine incelenmesini ve konuya yönelik mantıklı bir şekilde akıl yürütülmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bu öğrenme çıktısı araştırmada soyutlanmış yapı olarak sınıflandırılmıştır. 10. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.10.1.5. Saf maddelerin ölçülebilir özellikleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik tümdengelimsel akıl yürütebilme” öğrenme çıktısında saf maddelerin ölçülebilir özellikleri arasındaki ilişkilere yönelik genelden özele akıl yürütülmesi beklenilmektedir. Bu nedenle bu öğrenme çıktısı soyutlanmış yapı olarak sınıflandırılmıştır. 11. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.11.2.7. Asit ve baz teorilerini karşılaştırabilme” öğrenme çıktısında asit ve baz teorileri arasındaki ilişkilerin bilinmesi ve bunların karşılaştırılması söz konusudur. Bu öğrenme çıktısında asit ve baz teorileri arasındaki farklılıkların bilinmesi ve bunların arasında ilişki kurulması beklenilmektedir. Bu sebeple bu öğrenme çıktısı ilişkisel yapı olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca “karşılaştırmak” fiili Tablo 4’te ilişkisel yapıda yer alan gösterge fiilleri arasında bulunmaktadır. 12. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.12.2.5. Hidrokarbonları sınıflandırabilme” öğrenme çıktısında sınıflandırma yapılması söz konusudur. “Sınıflandırmak” fiili Tablo 4’te çok yönlü yapıdaki gösterge fiilleri arasında yer almaktadır. Ayrıca hidrokarbonların sınıflandırılmasında, hidrokarbonların kategorilere ayrılması ve bu

kategorilere ait özelliklerin listelenmesi söz konusu olduğu için bu öğrenme çıktısı çok yönlü yapı olarak değerlendirilmiştir.

2.6. Araştırma Etiği

Bu araştırma, etik kurul izni gerektirmemekte olup etik ilkeler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, ortaöğretim kimya dersine ait 2024 öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları, SOLO taksonomisinin düzeylerine göre analiz edilmiş ve bu öğrenme çıktılarının taksonomide buldukları yerler belirlenmiştir.

3.1. Araştırmanın “2024 Ortaöğretim 9. sınıf kimya dersi öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilen alt problemine ait bulgular aşağıda sunulmuştur:

Şekil 1. 2024 Ortaöğretim 9. Sınıf Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Göre Dağılımı

Şekil 1’de yer alan 9. sınıf öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde, toplam 23 öğrenme çıktısının 15’inin (%65.22) ilişkisel yapıda, 7’sinin (%30.43) soyutlanmış yapıda ve 1’inin (%4.35) çok yönlü yapıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. 9. Sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.9.1.5. Elektronların atom orbitallerine yerleşimine ilişkin tümevarımsal akıl yürütebilme” ifadesinde özelden genele doğru akıl yürütülmesi söz konusudur. Ayrıca bu öğrenme çıktısı konuya ait bilgilerin kullanılarak daha derin bir anlayışa sahip olunmasını gerektirir. Dolayısıyla bu öğrenme çıktısı araştırmada soyutlanmış yapı olarak sınıflandırılmıştır. “KİM.9.1.8. Elementlerin periyodik özelliklerinin periyodik tabloda nasıl değiştiğinin analiz edilmesini gerektirmektedir. Analiz etmek veya çözmek işlemlerinde çeşitli bilgiler arasındaki ilişkiler dikkate alınır. Dolayısıyla bu öğrenme çıktısı araştırmada ilişkisel yapı olarak sınıflandırılmıştır. “KİM.9.2.7. Moleküller arası etkileşimleri sınıflandırabilme” öğrenme çıktısında konu ile ilgili sınıflandırma yapılması beklenildiğinden bu öğrenme çıktısı araştırmada çok yönlü yapı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu öğrenme çıktısında, moleküller arası etkileşimler ile ilgili çeşitli bilgilerin bilinmesi ve bu bilgilerin ayrı ayrı açıklanabilmesi beklenilmektedir. Ayrıca “sınıflandırmak” fiili Tablo 4’te çok yönlü yapıda belirtilen fiiller arasında yer almaktadır.

3.2. Araştırmanın “2024 Ortaöğretim 10. sınıf kimya dersi öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilen alt problemine ait bulgular aşağıda sunulmuştur:

Şekil 2. 2024 Ortaöğretim 10. Sınıf Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Göre Dağılımı

Şekil 2’de yer alan 10. sınıf öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde, toplam 21 öğrenme çıktısının 9’unun (%42.86) ilişkisel yapıda, 8’inin (%38.10) soyutlanmış yapıda, 2’sinin (%9.52) çok yönlü yapıda ve 2’sinin (%9.52) de tek yönlü yapıda yer aldığı tespit edilmiştir. 10. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.10.2.7. Çözeltileri sınıflandırabilme” ifadesinde sınıflandırma yapılması beklenilmektedir. Bu öğrenme çıktısında çözeltiler ile ilgili çeşitli bilgilerin bilinmesi ve bu bilgilerin ayrı ayrı açıklanabilmesi söz konusudur. Ayrıca “sınıflandırmak” fiili Tablo 4’te çok yönlü yapıda belirtilen fiiller arasında bulunmaktadır. Bu nedenlerle bu öğrenme çıktısı çok yönlü yapı olarak sınıflandırılmıştır. “KİM.10.2.8. Çözünen maddenin tanecik sayısının çözeltilerin kaynama ve donma noktasına etkisini belirlemeye yönelik hipotez oluşturabilme” öğrenme çıktısında ise hipotez oluşturulması beklenilmektedir. “Hipotez kurmak” fiili Tablo 4’te soyutlanmış yapıdaki fiiller arasında yer almaktadır. Ayrıca hipotez oluşturmak, ilgili konunun detaylıca incelenmesini ve konuya yönelik mantıklı akıl yürütülmesini gerektirmektedir. Bu nedenle araştırmada bu öğrenme çıktısı soyutlanmış yapı olarak sınıflandırılmıştır.

3.3. Araştırmanın “2024 Ortaöğretim 11. sınıf kimya dersi öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilen alt problemine ait bulgular aşağıda sunulmuştur:

Şekil 3. 2024 Ortaöğretim 11. Sınıf Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Göre Dağılımı

Şekil 3’te yer alan 11. sınıf öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde, toplam 25 öğrenme çıktısının 17’sinin (%68) ilişkisel yapıda, 7’sinin (%28) soyutlanmış yapıda, 1’inin (%4) tek yönlü yapıda olduğu tespit edilirken çok yönlü yapıda öğrenme çıktısı tespit edilmemiştir. 11. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.11.1.2. Maddelerin enerji kaynağı olma potansiyeline ilişkin hipotezler oluşturabilme” ve “KİM.11.3.1. Evsel atıklardan fermantasyon yöntemi ile yeşil hidrojen enerjisi elde etme sürecine yönelik hipotez oluşturabilme” öğrenme çıktılarında hipotez kurulması söz konusudur. Bu öğrenme çıktılarında sahip olunan bilgilerin sentezlenmesi ve yeni bir hipotez oluşturulması beklenilmektedir. Bunların yanında “KİM.11.2.13. Suda az çözünen tuzların çözünürlüğüne ilişkin model oluşturabilme” ifadesinde suda az çözünen tuzların çözünürlüğüne ilişkin bilgilerin anlaşılması ve bu konuda yeni bir model oluşturulması söz konusudur. Ayrıca “KİM.11.1.3. Bağ enerjileri temelinde tepkimelerin entalpi değişimine ilişkin tümevarımsal akıl yürütebilme” ifadesinde özelden genele akıl yürütülmesi beklenilmektedir. Bu nedenle bu dört öğrenme çıktısı soyutlanmış yapı olarak sınıflandırılmıştır. Bunların yanında “KİM.11.2.9. Kuvvetli asit-zayıf asit ve kuvvetli baz-zayıf baz sulu çözeltilerindeki pH hesaplamalarını karşılaştırabilme” öğrenme çıktısında kuvvetli asit-zayıf asit ve kuvvetli baz-zayıf baz sulu çözeltilerindeki pH hesaplamalarının bilinmesi ve bunların karşılaştırılması beklenilmektedir. Ayrıca “karşılaştırma” fiili Tablo 4’te ilişkisel yapıda yer alan gösterge fiilleri arasında bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bu öğrenme çıktısı ilişkisel yapı olarak sınıflandırılmıştır.

3.4. Araştırmanın “2024 Ortaöğretim 12. sınıf kimya dersi öğrenme çıktıının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır? şeklinde ifade edilen alt problemine ait bulgular aşağıda sunulmuştur:

Şekil 4. 2024 Ortaöğretim 12. Sınıf Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Göre Dağılımı

Şekil 4’te yer alan 12. sınıf öğrenme çıktıının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde, toplam 24 öğrenme çıktısının 14’ünün (%58.33) ilişkisel yapıda, 8’inin (%33.33) soyutlanmış yapıda, 2’sinin (%8.33) çok yönlü yapıda olduğu belirlenirken tek yönlü yapıda öğrenme çıktısı belirlenmemiştir. 12. sınıf öğrenme çıktılarından “KİM.12.3.3. Yapay zekâ uygulamalarının sürdürülebilirliğe etkilerine yönelik eleştirel düşünebilme” öğrenme çıktısı konuya yönelik derinlemesine düşünülmesini gerektirmektedir. Bunun yanında “KİM.12.1.5. Galvanik hücrelerin potansiyelini etkileyen faktörlere ilişkin hipotez oluşturabilme” öğrenme çıktısında hipotez oluşturulması söz konusudur. Bu öğrenme çıktısında galvanik hücrelerin potansiyelini etkileyen faktörlerin derinlemesine anlaşılması

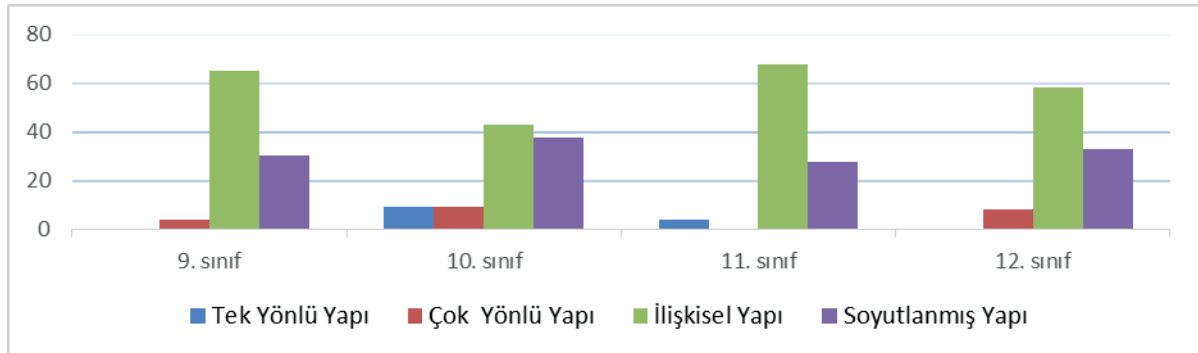
ve bu konuda hipotezler geliştirilmesi beklenilmektedir. Ayrıca “hipotez kurmak” fiili Tablo 4’te soyutlanmış yapıdaki fiiller arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu iki öğrenme çıktısı araştırmada soyutlanmış yapı olarak sınıflandırılmıştır. “KİM.12.2.8. Alifatik hidrokarbonların fiziksel ve kimyasal özelliklerini karşılaştırabilme” ifadesinde alifatik hidrokarbonların fiziksel ve kimyasal özelliklerinin bilinmesinin yanında bu özelliklerin karşılaştırılması söz konusudur. Ayrıca “karşılaştırmak” fiili Tablo 4’te ilişkisel yapıya yönelik fiiller arasında yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı bu öğrenme çıktısı araştırmada ilişkisel yapı olarak sınıflandırılmıştır.

3.5. Araştırmanın “2024 Ortaöğretim kimya dersi öğrenme çıktılarının sınıf seviyelerine göre SOLO taksonomisinin düzeylerine dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilen alt problemine ait bulgular aşağıda sunulmuştur:

Tablo 6. 2024 Ortaöğretim Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının Sınıf Seviyelerine Göre SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Dağılımı

Sınıf seviyesi	Tek yönlü yapı		Çok yönlü yapı		İlişkisel yapı		Soyutlanmış yapı		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
9	-	-	1	4.35	15	65.22	7	30.43	23	100
10	2	9.52	2	9.52	9	42.86	8	38.10	21	100
11	1	4	-	-	17	68	7	28	25	100
12	-	-	2	8.33	14	58.33	8	33.33	24	100

Tablo 6’da 2024 ortaöğretim kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktılarının sınıf seviyelerine göre SOLO taksonomisinin düzeylerine yönelik dağılımları yer almaktadır. Öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre değerlendirildiğinde her sınıf seviyesinde ilişkisel yapıdaki öğrenme çıktısının diğer yapılardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bunu ise her sınıf seviyesinde soyutlanmış yapı takip etmektedir. 2024 Kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktılarının sınıf seviyelerine göre SOLO taksonomisinin düzeylerine dağılımı (%) Şekil 5’te sunulmuştur:

Şekil 5. 2024 Ortaöğretim Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının Sınıf Seviyelerine Göre SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Dağılımı (%)

Öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinde bulunduğu düzeylere yönelik dağılımları (%) incelediğinde, ilişkisel yapının en fazla 11. sınıf en az ise 10. sınıf seviyesinde olduğu görülmüştür. Bunun yanında soyutlanmış yapıya yönelik öğrenme çıktılarının her sınıf seviyesinde yer aldığı ancak en az 11. ve 9. sınıflarda olduğu tespit edilmiştir. Tek ve çok yönlü yapıya yönelik öğrenme çıktıının ise en fazla 10. sınıfta olduğu belirlenmiştir. Bunların

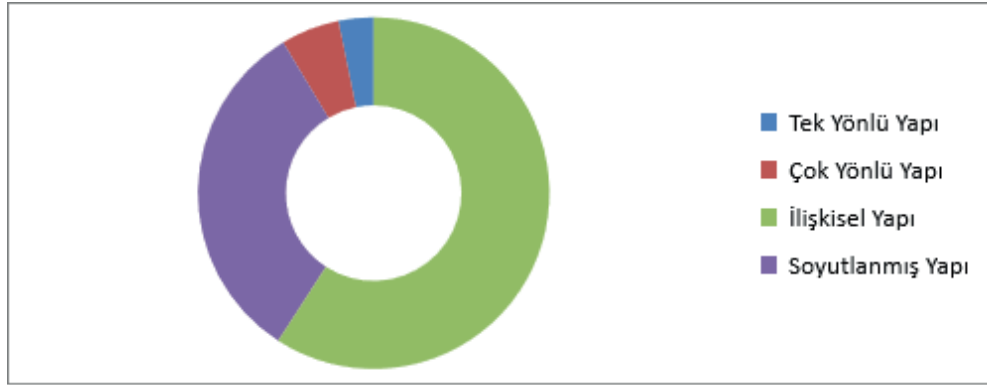
yanında 9. ve 12. sınıf seviyelerinde tek yönlü yapıya yönelik öğrenme çıktısı yer almazken 11. sınıfta ise çok yönlü yapıya yönelik öğrenme çıktısı yer almamaktadır.

3.6. Araştırmanın “2024 Ortaöğretim kimya dersi öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilen alt problemine ait bulgular aşağıda sunulmuştur:

Tablo 7. 2024 Ortaöğretim Kimya Dersi Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Göre Dağılımı

2024 Kimya dersi öğretim programı öğrenme çıktıları	Tek yönlü yapı		Çok yönlü yapı		İlişkisel yapı		Soyutlanmış yapı		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
	3	3.23	5	5.38	55	59.14	30	32.26	93	100

Tablo 7’de 2024 ortaöğretim kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine yönelik dağılımları yer almaktadır. Tablo 7 incelendiğinde 2024 kimya dersi öğretim programında yer alan 93 öğrenme çıktısından 55 (%59.14) öğrenme çıktısının “ilişkisel” yapıda, 30 (%32.26) öğrenme çıktısının soyutlanmış yapıda, 5 (%5.38) öğrenme çıktısının çok yönlü yapıda ve 3 (%3.23) öğrenme çıktısının tek yönlü yapıda olduğu tespit edilmiştir. 2024 Kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımı (%) Şekil 6’da sunulmuştur:

Şekil 6. 2024 Kimya Dersi Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Çıktılarının SOLO Taksonomisinin Düzeylerine Göre Dağılımı (%)

2024 Kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktıları genel olarak SOLO taksonomisinin düzeylerine göre değerlendirildiğinde, en çok öğrenme çıktısının yer aldığı yapıdan en az öğrenme çıktısının yer aldığı yapıya doğru sırasıyla ilişkisel, soyutlanmış, çok yönlü ve tek yönlü yapı şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, 2024 ortaöğretim kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktılarının SOLO taksonomisinin düzeylerine göre dağılımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmada, 2024 öğretim programında her sınıf seviyesinde 3 temada toplam 93 öğrenme çıktısı SOLO taksonomisinin düzeylerine göre analiz edilmiştir.

2024 Kimya dersi öğretim programında 9. sınıfta yer alan toplam 23 öğrenme çıktısının en fazla ilişkisel (15 öğrenme çıktısı) ve soyutlanmış yapıda (7 öğrenme çıktısı) yer aldığı tek yönlü yapıda ise öğrenme çıktısının yer almadığı görülmüştür. Bunun yanında 9. sınıf öğrenme çıktılarının 1'inin ise çok yönlü yapıda yer aldığı belirlenmiştir. 10.sınıfta yer alan öğrenme çıktılarının en fazla ilişkisel (9 öğrenme çıktısı) ve soyutlanmış (8 öğrenme çıktısı) yapıda olduğu, tek yönlü (2 öğrenme çıktısı) ve çok yönlü yapıda (2 öğrenme çıktısı) ise az sayıda öğrenme çıktısının olduğu görülmüştür. 11.sınıfta yer alan toplam 25 öğrenme çıktısının en fazla ilişkisel (17 öğrenme çıktısı) ve soyutlanmış yapıda (7 öğrenme çıktısı) bulunduğu, çok yönlü yapıda ise herhangi bir öğrenme çıktısının bulunmadığı belirlenmiştir. 11. Sınıf öğrenme çıktılarının 1'inin ise tek yönlü yapıda yer aldığı tespit edilmiştir. 12.sınıfta yer alan toplam 24 öğrenme çıktısının en fazla ilişkisel (14 öğrenme çıktısı) ve soyutlanmış (8 öğrenme çıktısı) yapıda yer aldığı ancak tek yönlü yapıda herhangi bir öğrenme çıktısının yer almadığı tespit edilmiştir. 12. Sınıf öğrenme çıktılarının 2'sinin ise çok yönlü yapıda yer aldığı belirlenmiştir. Bu bilgilere dayanarak bütün sınıf seviyelerinde ilişkisel yapıdaki öğrenme çıktısı sayısının diğerlerinden daha yüksek olduğu ve bütün sınıf seviyelerinde ilişkisel yapıdan sonra en çok soyutlanmış yapıda öğrenme çıktısı olduğu tespit edilmiştir. 11. sınıflarda ise çok yönlü yapıda öğrenme çıktısının olmadığı tespit edilmiştir. İlişkisel yapıya en çok 11. sınıf öğrenme çıktılarında yer verilmiştir. Bu durum, 11. sınıf kimya konularının bağlantı kurulmasına, karşılaştırmaların ve ilişkilendirmelerin yapılmasına yönelik olmasından kaynaklanabilir.

Kimya dersi öğretim programında 55 (%59.14) öğrenme çıktısının "ilişkisel" yapıda, 30 (%32.26) öğrenme çıktısının soyutlanmış yapıda, 5 (%5.38) öğrenme çıktısının çok yönlü yapıda ve 3 (%3.23) öğrenme çıktısının ise tek yönlü yapıda olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla 2024 kimya dersi öğretim programında ilişkisel yapıya yönelik öğrenme çıktısı sayısının yüksek düzeyde olduğu ve bunu soyutlanmış yapının izlediği görülmüştür. Bütün bu bilgiler ışığında kimya dersi öğretim programındaki öğrenme çıktılarının öğrencileri daha çok konular arasında ilişkiler kurmaya, olay ya da konunun sebep sonuç ilişkilerini açıklamaya, çözümlene yapmaya, hipotez kurmaya, sahip olduğu bilgiyi derinlemesine kullanmaya, akıl yürütmeye, modeller oluşturmaya sevk ettiği söylenebilir. Ayrıca bu dersteki öğrenme çıktılarının ilişkisel ve soyutlanmış yapıda yoğunlaşmasının sebebi olarak kimya dersinin daha çok soyut konulardan oluşması ve konular arasındaki bağlantıların kurulmasının gerekliliği gösterilebilir. Ayrıca bu bulgulara dayanarak 2024 kimya dersi öğretim programının öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini kazanmaları ve geliştirmelerini desteklediği söylenebilir. Nitekim bu öğretim programında bilimsel süreçlerin (hipotez kurma, bilimsel gözlem, problem çözme vb.) disiplinler arası ve disiplinler üstü bir yaklaşımla planlanması ve yapılması programın uygulanmasına ilişkin esaslarında belirtilmiştir (MEB, 2024b). Araştırmanın bu sonucu ile bağlantılı olarak, 8. sınıf fen bilimleri öğretim programının incelediği çalışmada (Acet ve diğ., 2021), programda yer alan kimya kazanımlarından 1'i tekli, 5'i çoklu, 4'ü ilişkisel, 2'si soyutlanmış ve 1'i ise hem ilişkisel hem de soyutlanmış olarak belirlenmiştir. Kimya dersi kazanımlarının Marzano taksonomisine göre incelendiği çalışmada, bilgi boyutu kazanım oranının en fazla 9. sınıfta, zihinsel işlemlerin en fazla 11. sınıfta, kavrama ve analiz düzeyinde en yoğun kazanım sayısının 12. ve 10. sınıflarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çelikkaya ve diğ., 2021). Yenilenmiş bilişsel alan taksonomisine göre 2018 Fen lisesi kimya ders kazanımlarının incelendiği çalışmada, kazanımların %44.44'ü anlama ve %34.08'inin ise çözümlene düzeyinde olduğu belirlenmiştir (Aydın ve diğ., 2019). 2017 Taslak ortaöğretim kimya ders kazanımlarının incelendiği başka bir çalışmada ise en fazla anlama düzeyinde (bilişsel süreç boyutunda) kazanımların olduğu belirlenmiştir (Zorluoğlu ve diğ., 2017). Bunların yanında araştırmada 2024 kimya dersi

öğrenme çıktılarının en fazla ilişkisel yapıda yer aldığı tespit edilmiş olup araştırmanın bu sonucu ile paralel olan ve farklı disiplinlerle yapılan çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bunlardan Aktı Aslan'ın (2023) 2019 Türkçe dersi öğretim programında yer alan 289 kazanımı incelediği çalışmada, kazanımların 23'ünün tek yönlü, 76'sının çok yönlü, 162'sinin ilişkisel ve 28'inin soyutlanmış düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Ortaokul matematik dersi öğretim programında yer alan 215 kazanımın SOLO taksonomisine göre incelendiği araştırmada kazanımların 35'inin tek yönlü, 35'inin çok yönlü, 102'sinin ilişkisel ve 43'ünün ise soyutlanmış yapıda yer aldığı tespit edilmiştir (Dilekçi, 2022). Hayat bilgisi dersi öğretim programının kazanımlarının incelendiği çalışmada en fazla ilişkisel yapıda (71 kazanım) kazanım olduğu görülürken bunu sırasıyla çok yönlü (39 kazanım), tek yönlü (33 kazanım) ve soyut yapının (5 kazanım) takip ettiği görülmüştür (Arı, 2023). Kayacan (2022) tarafından yapılan çalışmada ise, Fen Bilimleri dersinde yer alan (3-8. sınıf) kazanımların %37.74'ünün SOLO taksonomisinin ilişkilendirilmiş düzeyinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bursa'nın (2022) Sosyal Bilgiler öğretim programlarındaki kazanımları SOLO taksonomisi düzeylerine göre incelemiş olduğu çalışmada, 131 kazanımından 54'ünün ilişkisel, 35'inin tek yönlü, 25'inin soyutlanmış ve 17'sinin ise çok yönlü yapıda olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmada 2024 kimya dersi öğretim programında tek ve çok yönlü yapıya yönelik öğrenme çıktısının ilişkisel ve soyutlanmış yapıya yönelik öğrenme çıktısından oldukça az sayıda yer aldığı belirlenmiştir. Ancak araştırmanın bu sonucu ile çelişen çalışmalar literatürde yer almaktadır. Doğan'ın (2020) İlkokul matematik dersi öğretim programında yer alan 229 kazanımı SOLO taksonomisine göre incelediği araştırmada, kazanımların 57'sinin tekli, 89'unun çoklu, 66'sının ilişkisel ve 17'sinin ise soyutlanmış düzeyde olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Ortaokul matematik dersi öğretim programında yer alan kazanımların incelendiği araştırmada (Acar & Peker, 2023), kazanımların 80'i tek yönlü, 55'i çok yönlü, 31'i ilişkisel ve 49'u soyutlanmış düzey olarak belirlenmiştir. Bütün bu çalışmaların yanında 8. sınıf matematik dersi öğretim programındaki kazanımların SOLO taksonomisine göre incelendiği çalışmada kazanımların %10'unun tek yönlü, %44'ünün çok yönlü, %40'ının ilişkisel ve %6'sının soyutlanmış düzeyde olduğu (Bal, 2022) sonucuna ulaşılmıştır. Bunların yanında Dönmez (2019) yapmış olduğu çalışmada fen bilimlerinde (6, 7 ve 8. sınıf) yer alan 187 kazanımı incelemiş ve bu kazanımların 58'inin tek yönlü, 36'sının çok yönlü, 54'ünün ilişkisel ve 39'unun soyutlanmış düzeyde yer aldığını belirlemiştir.

5. Öneriler

Araştırmada 2024 ortaöğretim kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, 2024 kimya dersi öğretim programında yer alan toplam 93 öğrenme çıktısından 55'inin ilişkisel, 30'unun ise soyutlanmış yapıda yer aldığı belirlenmiştir. Bunun yanında 5 öğrenme çıktısının çok yönlü, 3 öğrenme çıktısının ise tek yönlü yapıda yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde 2024 kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktıalarının büyük çoğunluğunun üst düzey düşünmeyi desteklediği söylenebilir. Araştırmanın bu sonucu, 2024 kimya dersi öğretim programının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmelerine yönelik hedefi (MEB, 2024b) ile örtüşmektedir. Araştırmanın önerileri ise şu şekildedir:

1. Araştırmada SOLO taksonomisinin tek yönlü ve çok yönlü yapılarına ilişkin toplam öğrenme çıktısı sayısı ilişkisel ve soyutlanmış yapıdan oldukça azdır. Ancak tek yönlü ve çok yönlü yapılara ilişkin kazanımlar öğrencilerin konuya dair temel bilgileri

kazanması için önemlidir (Dilekçi, 2022; Gezer & İlhan, 2015b). Bu nedenle kimya dersi öğretim programında mevcut öğrenme çıktılarına ek olarak tek yönlü ve çok yönlü yapıya yönelik öğrenme çıktılarının sayısı artırılabilir.

2. Gelecekte yapılacak olan kimya dersi program geliştirme çalışmalarında SOLO taksonomisinin düzeyleri dikkat alınmalıdır.
3. Araştırmada 2024 kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları sadece SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelenmiştir. Bu öğrenme çıktıları yenilenmiş Bloom, Dettmer vb. gibi farklı bilişsel alan taksonomileri ile analiz edilebilir.
4. Araştırmada kimya dersine yönelik sadece öğrenme çıktıları SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelenmiştir. Bu nedenle bu derse yönelik kullanılan ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme soruları ve öğretmenlerin sınıfta kullandıkları sorular SOLO taksonomisinin düzeylerine göre incelenip öğrenme çıktıları ile uyumu araştırılabilir.
5. Araştırmada sadece 2024 kimya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları SOLO taksonomisine göre incelenmiştir. Geçmiş yıllarda yer alan kimya dersi öğretim programlarının kazanımları SOLO taksonomisine göre incelenip karşılaştırmalar yapılabilir. Bunun yanında fen bilimleri dersinde yer alan kimya konularına yönelik öğrenme çıktıları SOLO taksonomisine göre analiz edilebilir.

Kaynakça

- Acar, S., & Peker, B. (2023). 2018 Ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1155-1171. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1220514>.
- Acet, İ., Acet, A., & Kurnaz, M. A. (2021). 8. Sınıf fen bilimleri öğretim programının ve 2019, 2020 yıllarına ait LGS sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 279-297. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.835873>.
- Adeniji, S. M., Baker, P., & Schmude, M. (2022). Structure of the observed learning outcomes (SOLO) model: A mixed-method systematic review of research in mathematics education. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 18(6), 1-17. doi.org/10.29333/ej-mste/12087.
- Aktı Aslan, S. (2023). Türkçe dersi öğretim programının 5., 6., 7. ve 8. sınıf kazanımlarının SOLO taksonomisine göre incelenmesi, *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(1), 682-694.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (SPSS uygulamalı)*. Sakarya Yayıncılık.
- Arı, A. (2013). Bilişsel alan sınıflamasında Yenilenmiş Bloom, Solo, Fink, Dettmer taksonomileri ve uluslararası alanda tanınma durumları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 259-290.
- Arı, S. (2023). SOLO taksonomisi temelinde hayat bilgisi dersi öğretim programı kazanımlarının incelenmesi. *Anadolu Dil ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 58-68. Doi: 10.5281/zenodo.10445720
- Aydın, N. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. Özgür Yayınları.
- Aydın, A., Ayyıldız, Y., & Nakiboğlu, C. (2019). Investigation of the gains of the 2018 science high school chemistry curriculum according to the revised Bloom's taxonomy and comparison with 2018 chemistry curriculum. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(2), 1186-1215.
- Bağdat, O. (2013). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin cebirsel düşünme becerilerinin SOLO taksonomisi ile incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Bal, B. (2022). *Ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezi sınav sorularının matematik öğretim programı ve SOLO taksonomisi kapsamında değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Batdı, V. (2023). Nitel verilerin toplanması ve analizi. B. Çetin, M. İlhan, & M. G. Şahin (Ed.). *Eğitimde araştırma yöntemleri temel kavramlar, ilkeler ve süreçler içinde* (ss. 201-228). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Biggs, J. B., & Collis, K. F. (1982). *Evaluation the quality of learning: the SOLO taxonomy (structure of the observed learning outcome)*. Academic Press.
- Biggs, J., & Tang, C. (2011). *Teaching for quality learning at university* (Fourth Edition). Maidenhead: Open University Press.
- Bobbitt, J. F. (2017). *Eğitim programı*. (M. E. Rüzgar, Çev.). Pegem Akademi Yayıncılık (Orijinal çalışmanın yayın tarihi 1918).
- Bursa, S. (2022). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1015-1032. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1024442>.
- Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: Yenilenmiş Bloom taksonomisi. *Eğitim ve Bilim*, 31(142), 3-14.
- Büyükalın Filiz, S., & Yıldırım, N. (2019). Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *İlköğretim Online*, 18(4), 1550-1573. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.632521>.
- Collis, K., & Biggs, J. (1986). Using the SOLO taxonomy. 15.10.2023 tarihinde https://www.nzcer.org.nz/system/files/journals/set/downloads/Set1986_2_004.pdf adresinden erişilmiştir.

- Çelik, D. (2007). *Öğretmen adaylarının cebirsel düşünme becerilerinin analitik incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Çelikkaya, K., Oktay, Ö., Yazar, A., Bayrakçeken, S., & Canpolat, N. (2021). Ortaöğretim biyoloji, fizik, kimya ve fen bilimleri derslerine ait öğretim programlarının Marzano taksonomisine göre analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 92-111.
- Çerçi, A. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının (5, 6, 7, 8. sınıf) Yenilenen Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 70-81.
- Çetin, B., & İlhan, M. (2016). SOLO taksonomisi. E. Bingölbali, S. Arslan, & İ. Ö. Zembat (Ed.), *Matematik eğitiminde teoriler içinde* (ss. 861- 879). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çetin, B., Boran, A., & Yazıcı, N. (2014). Fizik eğitiminde başarının ölçülmesinde SOLO taksonomisine göre hazırlanan rubriklerin incelenmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, IX (II), 32-71.
- Dilekçi, S. (2022). *Ortaokul matematik dersi kazanımlarının ve ünite değerlendirme sorularının SOLO taksonomisi ile incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Doğan, A. (2020). İlkokul matematik öğretim programındaki kazanımların SOLO sınıflandırmasına göre incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2305-2325. <https://doi.org/10.15869/itobiad.768583>.
- Dönmez, H. (2019). *6., 7. ve 8. Sınıf fen bilimleri öğretim programı kazanımlarının ve değerlendirme sorularının incelenmesi: SOLO taksonomisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Eke, C. (2018). Ortaöğretim fizik dersi öğretim programındaki kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(6), 69-84.
- Erbaş, İ. (2021). *Ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarının ve matematik ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisi çerçevesinde incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Ertem Akbaş, E., & Baki, A. (2020). Evaluation of students' learning the subject of "limit-continuity" in a computer-aided environment according to the SOLO taxonomy: action research. *Journal of Computer and Education Research*, 8(16), 631-671. <https://doi.org/10.18009/jcer.743769>
- Fensham, P., J., & Bellocchi, A. (2013). Higher order thinking in chemistry curriculum and its assessment. *Thinking Skills and Creativity*, 10, 250-264
- Filiz, S. & Güneş, K. (2021). 7. Sınıf matematik uygulamaları dersi etkinliklerinin SOLO taksonomiye göre incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(85), 3126-3134. <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3322>
- Fry, H., Ketteridge, S., & Marshall, S. (2009). Understanding student learning. In H. Fry, S. Ketteridge, & S. Marshall (Eds.), *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education* (pp. 8-26). Taylor & Francis.
- Gezer, M., & İlhan, M. (2015a). 8. Sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi kazanımları ile değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *Eastern Geographical Review*, 32, 193-208.
- Gezer, M., & İlhan, M. (2015b). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımları ile ders kitabı değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 1 – 25.
- Göçer, A., & Kurt, A. (2016). Türkçe dersi öğretim programı 6, 7 ve 8. sınıf sözlü iletişim kazanımlarının SOLO taksonomisine göre incelenmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 215-228.
- Gövercin, A., & Filiz, S. (2023). Tarih ders kitaplarındaki ölçme değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre bilişsel düzeyleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (TEBD)*, 21(1), 524-539. <https://doi.org/10.37217/tebd.1134552>.

- Hasirci Aksoy, S. (2021). A Critical perspective in terms of SOLO taxonomy for reading outcomes in mother-tongue teaching curriculums (1981, 2006 and 2019) in Turkey. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(1), 327-345. doi: 10.52462/jlls.20
- Hattie, J. A. C., & Brown, G. T. L. (2004). *Cognitive processes in asttle: The SOLO Taxonomy. asTTle Technical Report*, 43, University of Auckland/Ministry of Education.
- Karlı, M. G. (2019). *Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin orantısal düşünme becerilerinin SOLO taksonomisi ile incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Kayacan, K. (2022). *2005 Fen ve teknoloji dersi öğretim programı ile 2013 ve 2018 fen bilimleri dersi öğretim programlarının kazanımlar açısından yenilenmiş Bloom ve SOLO taksonomilerine göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Kılıç, E. (2020). *8.Sınıf öğrencilerinin kavram karikatürü etkinlikleri ile dönüşüm geometrisi konusundaki öğrenmelerinin SOLO taksonomisine göre değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Konyalıhatipoğlu, M. E. (2016). *Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin analitik ve bütüncül düşünme stillerinin SOLO taksonomisi ile incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Korkmaz, F., & Ünsal, S. (2017). Analysis of attainments and evaluation questions in sociology curriculum according to the SOLO taxonomy. *Eurasian Journal of Educational Research*, 69, 75-92.
- Köse, O. (2018). *Üst düzey uzamsal yeteneğe sahip matematik öğretmen adaylarının düşünme yapılarına göre SOLO taksonomisi düzeylerinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Küçükahmet, L. (2009). *Program geliştirme ve öğretim*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Ladias, A., Karvounidis, T., & Douligeris, C. (2022). Assessment of command structuring in Scratch programming using the SOLO taxonomy. *IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, 857-862. DOI: 10.1109/EDUCON52537.2022.9766826
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2011). *Ortaöğretim 9. sınıf kimya dersi öğretim programı*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Ortaöğretim kimya dersi öğretim programı (9., 10., 11. ve 12. sınıflar)*. Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metin*. Ankara. 7 Haziran 2024 tarihinde <https://tymm.meb.gov.tr/ortak-metin> adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024b). *Ortaöğretim kimya dersi öğretim programı (9., 10., 11. ve 12. sınıflar)*. Ankara. 7 Haziran 2024 tarihinde <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/kimya-dersi> adresinden erişilmiştir.
- Ocak, G. (2019). Bilimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama yolları. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (ss. 217-272). Pegem Akademi Yayıncılık.
- O’neill, G., & Murphy, F. (2010). Guide to taxonomies of learning. UCD Teaching And Learning/Resources. 8 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.ucd.ie/t4cms/ucdtla0034.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Öğdem, H. (2022). *9. Sınıf matematik ders kitaplarındaki değerlendirme soruları ile TYT matematik testi sorularının SOLO taksonomisi açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Pegg, J. (2003). Assessment in mathematics a development approach. In J. M. Royer (Ed.), *Mathematical cognition* (pp. 227-259). Information Age Publishing.
- Polat, M., Bilen, E., & Kayacan, K. (2022). *8. Sınıf “DNA ve genetik kod” ünitesi kazanımları ile değerlendirme sorularının SOLO taksonomisine göre incelenmesi*. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 194-211.

- Potter, M. K., & Kustra, E. (2012). A primer on learning outcomes and the SOLO taxonomy. course design for constructive alignment. 20 Kasım 2023 tarihinde <https://www.uwindsor.ca/ctl/sites/uwindsor.ca.ctl/files/primer-on-learning-outcomes.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Sönmez, V. (2020). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. Anı Yayıncılık.
- Tepe, M. E. (2022). *SOLO taksonomiye göre hazırlanan kodlama öğretim programı tasarısının çevrimiçi uygulanması ve öğrenme ürünleri üzerinde etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Yazıcı, N. (2013). *Başarının ölçülmesinde SOLO taksonomiye dayalı hazırlanan rubrik kullanımının etkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zorluoğlu, S. L., Güven, Ç., & Korkmaz, Z. S. (2017). Yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analiz örneği: 2017 taslak ortaöğretim kimya dersi öğretim programı. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 7(2), 467-479.

Öğretmenlerin Karara Katılma Düzeyleri ile Örgütsel Muhalefet Algıları Arasındaki İlişki

The Relationship Between Teachers' Level of Participation in Decision Making and Their Perceptions of Organizational Opposition

Semih ÇAYAK¹
Ekrem ÇETİN²
Emre DÖNMEZ³

Öz

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin okullarında karara katılma düzeyleri ile örgütsel muhalefet algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma İstanbul ilinde görev yapmakta olan 373 öğretmen ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama modelinde tasarlanan araştırmada veri toplama aracı olarak Alanoğlu (2019) tarafından geliştirilen “Öğretmen Karara Katılma Ölçeği” ile Kassing (2000) tarafından geliştirilen ve Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenilirlik çalışması Dağlı (2015) tarafından yapılan “Örgütsel Muhalefet Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin karara katılma düzeylerinin yüksek, örgütsel muhalefet algı düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Ayrıca öğretmenlerin karara katılma ve örgütsel muhalefete ilişkin algılarının öğretmenlerin cinsiyetlerine, mesleki kıdemlerine ve görev yaptıkları eğitim kademelerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Öğretmenlerin karara katılmaları ile örgütsel muhalefet algıları arasında ise istatistiksel olarak negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karara Katılma, Örgütsel Muhalefet, Okul Yönetimi, Öğretmen

Abstract

This study aims to examine the relationship between teachers' level of participation in decision-making in their schools and their perceptions of organizational opposition. The research was conducted with 373 teachers working in Istanbul. In the study designed in the relational survey model, the “Teacher Decision Participation Scale” developed by Alanoğlu (2019) and the “Organizational Opposition Scale” developed by Kassing (2000), and the validity and reliability study conducted by Dağlı (2015) under Turkish conditions were used as data collection tools. As a result of the research, it was found that teachers' level of participation in decision-making was high and their level of perception of organizational opposition was moderate. In addition, it was found that teachers' perceptions of participation in decision-making and organizational opposition did not show a significant difference according to their gender, professional seniority, and educational level. It was found that there was a statistically negative, moderate, and significant relationship between teachers' participation in decision-making and their perceptions of organizational opposition.

Keywords: Participation in Decision Making, Organizational Opposition, School Administration, Teacher

1 Doç, Marmara Üniversitesi, semihcayak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4360-4288>, <https://ror.org/02kswqa67>

2 Öğretmen, MEB, ekremcetin.edu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1672-5140>, <https://ror.org/02kswqa67>

3 Öğretmen, MEB, emre.donmez@st.uskudar.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0655-5800>, <https://ror.org/02dzjmc73>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 19.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 11.11.2024

Atıf İçin/For Cite: ÇAYAK S., ÇETİN E. ve DÖNMEZ E., “Öğretmenlerin Karara Katılma Düzeyleri ile Örgütsel Muhalefet Algıları Arasındaki İlişki”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):259-276

<https://doi.org/10.17755/esosder.1518748>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/Ethics Document: Marmara Üniversitesi Etik Kurulu'nun 10.06.2024 ve 831545 sayılı Kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

1. Giriş

Örgütler, belirlenen amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen bireylerin bir arada çalıştığı sosyal yapılardır. Bu yapılarda yönetim, hedeflere ulaşmayı sağlayan temel süreçlerden biri olarak öne çıkar. Ortak amaçları gerçekleştirmek amacıyla görev ve yetki hiyerarşisiyle bir araya gelmiş birden fazla insanın bir sistem içerisinde yer aldıkları yapılara örgüt denir (Alıç, 1991, s. 130). Örgütlerde yönetim oldukça önemli bir süreçtir. Yönetim süreçleri ile ilgili bilimsel olarak ilk çalışmalara başlayan Fayol, yönetim süreçlerini planlama, örgütleme, yöneltme, eşgüdümleme ve denetim olarak belirlemiştir. Böylece yönetim süreci teorileri de oluşturulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Gregg yönetim süreçlerini karar verme, planlama, örgütleme, etkileme, denetim, iletişim kurma ve koordinasyon olarak geliştirmiş (Aydın, 1998) ve yönetim sürecinin karar verme ile başladığını vurgulamıştır.

Yönetim süreçlerinin temel aşamalarından birisi kuşkusuz doğru karar vermektir ve karar verme ortak amaçlara ulaşmak için zihinsel, bedensel ve duygusal boyutları olan çok yönlü bir seçim yapmayı içerir (Dessler, 2004). Dolayısıyla başarılı örgütler doğru kararlar alarak, bu kararları daha hızlı bir şekilde vererek ve daha etkili bir şekilde uygulayarak rakiplerinden daha iyi performans gösterebilen örgütlerdir (Oetjen vd., 2008).

Karar verme basit bir seçim eylemi değil alternatifler arasından en uygun olanın belirlenmesidir ve güçlü bir muhakeme yeteneği gerektirir (Lewis ve diğ., 2004). Bu nedenle karar verme önemli bir yeterlilik olarak görülmekte olup (Uras, 1995) okul yöneticilerinin de en doğru kararı vermesi gerekli görülmektedir (Mulford, 2003). Zira eğitim örgütleri olarak okullar da birçok kişinin karışık örgütsel politikalara ve yönetsel süreçlere dahil olduğu, liderlik ve muhalefet davranışları gibi karar alma mekanizmalarını içeren organizasyonlardır (Özdemir, 2013). Karar alma, özellikle etkili okul yönetiminde kritik bir rol oynayan okul yöneticileri için hayati bir yeterlilik olarak kabul edilmektedir (Truong ve Manh, 2021).

Yöneticiler için kilit bir yetkinlik olan karar almanın öneminden hareketle, paydaşların örgütsel karar alma süreçlerine katılımı, etkili yönetim uygulamalarının diğer bir kritik yönü olarak ortaya çıkmaktadır. Paydaşların karar alma süreçlerine katılımı sadece bir yetki devri değil, motivasyonu artıran ve kurum içinde çeşitliliğin temsil edilmesini sağlayan aktif bir katılımıdır (NEA, 2016). Paydaşlara karar alma süreçlerinde yetki vermek suretiyle kuruluşlar motivasyon düzeylerini artırabilir ve daha geniş bir perspektif ve uzmanlık yelpazesinden faydalanarak sonuçta daha bilinçli ve kapsayıcı kararlar alabilirler (Gökçe, 2019; Haddaway vd., 2017). Yöneticiler, karar alma süreçlerini etkili bir şekilde yönlendirmek için gerekli rehberliği sağlarken paydaşlar arasında yaratıcılığın, inisiyatifin ve katılımın teşvik edilmesini hassas bir şekilde dengelemekle görevlidir (Petersen vd., 2018).

Demokrasinin gereği olarak çalışanların örgüt yönetiminde kararlara etkili bir şekilde katılımı olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Paydaşların karar alma sürecine katılımı bir yetki devri değil karar verme sürecinde aktif katılımı anlamına gelmektedir (Aydın, 1998). Paydaşların bakış açılarını karar alma süreçlerine dahil etmek kuruluşlar için çok sayıda fayda sağlayabilmektedir. Araştırmalar, çalışanların örgütsel hedeflere ulaşmak için karar alma sorumluluklarını paylaştığı katılımcı karar almanın iş çabasını, iş tatminini ve bağlılığı olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir (Scott-Ladd vd., 2006). Ayrıca, paydaşların karar alma süreçlerine dahil edilmesi çalışan bağlılığının, iş memnuniyetinin ve genel kurumsal performansın artmasıyla da ilişkilendirilmiştir (Bhatti vd., 2018).

Kuruluşlar, çalışanlarını karar alma süreçlerine katkıda bulunmaları için güçlendirerek yaratıcılık, yenilikçilik ve değişim ortamını teşvik edebilir, bu da çalışanlar arasında

üretkenliğin ve refahın artmasına yol açabilir (Ye vd., 2022). Katılımcı karar alma sadece çalışan memnuniyetini artırmakla kalmaz, aynı zamanda farklı içgörü ve uzmanlıklardan yararlanarak kurumsal başarıya da katkıda bulunmaktadır (Ogbonnaya ve Valizade, 2015). Ancak bu durum yönetim açısından ekstra bilgi ve beceri gerektirmektedir (Göksoy, 2014). Bu bağlamda yöneticiler yaratıcılığı, inisiyatifi ve katılımı teşvik ederken hassas bir denge kurmalı ve gerekli yönlendirmeyi de yapabilmelidirler (Wilhelm, 2013).

Yöneticilerin yaratıcılığı, inisiyatifi ve katılımı teşvik etmek arasında kurmaları gereken hassas dengeden hareketle, muhalefet ve karşıtlık kavramları örgütsel dinamiklerin temel unsurları olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasi kısmen muhalefetin varlığına dayanır ve demokrasi karşıt görüşler olmadan sağlıklı bir şekilde gelişemez. Muhalefet ilk olarak siyaset biliminde kendine yer bulmuş olsa da, etkileri organizasyonel ortamlara kadar uzanmakta, yenilik ve ilerlemeyi teşvik etmek için farklı görüş ve bakış açılarını barındırmanın önemini vurgulamaktadır (Özdemir, 2010). Nitekim TDK (2023) tarafından zıt tutum ve bakış açılarına sahip bireyler grubu olarak tanımlanan muhalefet, örgütler içerisinde farklı bakış açılarının teşvik edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Örgütler amaçları, değerleri, varsayımları ve düşünce biçimleri ile kendi kültürlerini oluştursalar da (Vural ve Değirmen, 2007:8) mevcut siyasi, ekonomik ve toplumsal sistemler, süregelen yönetim anlayışları ve uygulamalar eğitimde değişimin ve yeniliğin önüne ket vuran faktörlerin başında gelmektedir (Gökçe, 2005). Örgütsel muhalefet, paydaşın örgüt, yöntem ve politikalarına karşı fikir ayrılığı yaşadığı ve örgütten farklı hissettiği bu duruma verdiği tepkidir. Örgütsel muhalefet bir çatışma değil farklı fikirleri ve görüşleri dile getirerek yeni bakış açıları sağlamak adına yapılan girişimlerdir (Kassing, 1998). Diğer bir deyişle muhalifler etik güdülenmişlikleri ve sadakat duygusu yüksek, örgüt menfaatini gözetemeyen paydaşlardır (Shahinpoor ve Matt, 2007).

Farklı fikir ve görüşlere önem verilen modern örgütlerde gerek çalışanların ruh sağlığı gerek örgütün iş kalitesi ve katılımın artması adına örgütsel muhalefete uygun zemin oluşturulmaktadır (Chiles & Zorn, 1995). Bu doğrultuda Kassing ve Armstrong (2002) örgütsel muhalefeti harekete geçiren durum ve olayları şu şekilde sıralamıştır:

Yöneticiler tarafından örgüt üyeleri arasında ayırım yapılması ve adaletsiz tutumlar sergilenmesine yönelik muhalefet,

Örgütün yeni düşünce ve taraflar seçmesi, örgütüm sistem ve alt sistemlerindeki değişimler yaşanmasına yönelik muhalefet,

Örgütsel kararlara ve kararların alınma biçimine yönelik oluşan muhalefet,

Örgüt içerisinde pasif unsurlara ve etkisiz uygulamalara yönelik muhalefet,

Kaynakların temini ve yönetimine yönelik muhalefet,

Görev ve sorumluluklara yönelik muhalefet,

Kural dışı uygulamalara yönelik muhalefet,

İcraat ve performans değerlendirmeye yönelik muhalefet,

Örgütün, paydaşların ve hizmet alanların zararlarının önlenmesine yönelik muhalefet.

Ayrıca Kassing (1998) örgütsel muhalefeti örgüt içerisinde yönetici ve karar verici konumunda olan amir, müdür gibi kişilere açık, anlaşılır ve yapıcı bir şekilde görüşlerin ifade edilmesi olarak da ifade edilen “açık muhalefet” (articulated dissent), çalışanların muhalif

düşüncelerini özgürce dile getirebilecekleri bir ortam bulamadıklarında yani kendilerini engellenmiş hissettikleri bir durumda ortaya çıkan “gizli muhalefet” (latent dissent) ve muhalifin görüşlerini örgüt içerisinde herhangi bir paydaşa dillendirmeyip pasif bir şekilde örgüt dışı arkadaş, aile bireyleri ve yabancılarla paylaşması şeklinde belirtilen “dışsal muhalefet” (displaced dissent) olarak sınıflandırmıştır.

Örgütsel karar alma süreçlerinde muhalefet ve katılımın etkisini ve bunların yönetim uygulamaları üzerindeki etkisini bilmek yöneticiler açısından oldukça önemlidir. Bu bilgilerden hareketle bu araştırmanın amacı paydaşların karar alma süreçlerine aktif katılımını ve kurumsal dinamikleri şekillendirmede muhalefetin önemini eğitim örgütleri bağlamında incelemektedir. Araştırma, demokratik bir iklimin teşvik edilmesini ve farklı bakış açılarının dahil edilmesini vurgulayarak, kurumsal başarı için gerekli unsurların altını çizmeyi hedeflemektedir. Çalışmadan elde edilecek bulguların eğitim yöneticilerinin karar alma süreçlerini daha ustaca yönlendirmelerine ve daha fazla çalışan bağlılığını teşvik etmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Son olarak bu araştırma, eğitim örgütlerinde sadece demokratik değil aynı zamanda yenilikçi ve etkin karar alma süreçlerinin geliştirilmesini amaçlayan stratejilerin geliştirilmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Eğitim örgütlerinde, karar alma süreçlerinin etkinliği, kurumsal başarı ve çalışan bağlılığı açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ancak, bu süreçlerde çalışanların ve diğer paydaşların katılımı ile muhalefet unsurlarının yönetimi, genellikle yeterince dikkate alınmadığı düşünülmektedir. Bu araştırmaya ihtiyaç duyulmasının temel nedeni, eğitim örgütlerinde demokratik katılımın ve muhalefetin, karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini ortaya koyma gerekliliğidir. Özellikle değişen eğitim ortamlarında farklı bakış açıları ve eleştirel düşüncüyü içeren karar alma süreçlerine olan ihtiyaç, bu araştırmayı güncel ve önemli kılmaktadır. Bu düşüncelerden hareketle araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Öğretmenlerin okullarında karara katılma ve örgütsel muhalefet algıları ne düzeydedir?

Öğretmenlerin okullarında karara katılma düzeyleri ile örgütsel muhalefet algı düzeyleri demografik değişkenler (cinsiyet, mesleki kıdem ve görev yapılan eğitim kademesi) açısından anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

Öğretmenlerin okullarında karara katılmaları ile örgütsel muhalefet algıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Öğretmenlerin okullarında karara katılmaları örgütsel muhalefet algılarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın modeli

Öğretmenlerin okullarında karara katılmaları ile örgütsel muhalefet algıları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar,2010).

2.2. Evren-örneklem

Araştırmanın evrenini 2023-2024 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinin Pendik ilçesinde görev yapmakta olan 7644 öğretmen oluşturmaktadır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s. 50) örneklem belirleme tablosunda %5 hata oranı ile 5000-10000 aralığında olan evreni temsil

edebilecek örneklemin 357-370 aralığında olmasının yeterli olduğunu bildirmektedir. Evrenden basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 373 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Örneklem grubuna ait kişisel bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Kişisel Bilgilere Ait Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişken	Gruplar	Frekans (f)	Yüzdelik (%)
Cinsiyet	Kadın	217	58
	Erkek	156	42
	Toplam	373	100
Mesleki Kıdem	0-5 yıl	63	17
	6-10 yıl	74	20
	11-15 yıl	83	22
	16 yıl ve daha fazla	153	41
	Toplam	373	100
Görev Yapılan Eğitim Kademesi	İlkokul	96	26
	Ortaokul	144	38
	Lise	133	36
	Toplam	373	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere örneklem grubunda 217 (%58) kadın, 156 (%42) erkek olmak üzere toplam 373 öğretmen bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin: 63’ü (%17) 0-5 yıl, 74’ü (%20) 6-10 yıl, 83’ü (%22) 11-15 yıl ve 153’ü (%41) 16 yıl ve daha fazla mesleki kıdeme sahiptir; 96’sı (%26) ilkokullarda, 144’ü (%38) ortaokullarda ve 133’ü (%36) liselerde görev yapmaktadır.

2.3. Veri toplama araçları

Veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel bilgilerini öğrenmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümde ise Alanoğlu (2019) tarafından geliştirilen “Öğretmen Karara Katılma Ölçeği” ile Kassing (2000) tarafından geliştirilen ve Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenilirlik çalışması Dağlı (2015) tarafından yapılan “Örgütsel Muhalefet Ölçeği” yer almaktadır.

2.4. Öğretmen Karara Katılma Ölçeği

Öğretmenlerin karara katılma düzeylerini belirlemek amacıyla Alanoğlu (2019) tarafından geliştirilen “Öğretmen Karara Katılma Ölçeği” on maddeden oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Ölçek “zümre kararları”, “okul yönetimi” ve “öğrenci işleri ve akademik kararlar” olarak adlandırılan üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin madde yük değerleri .63 ile .92 arasında değişmekte olup üç boyutun birlikte açıkladığı toplam varyans %72,73’dir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da üç boyutlu yapının iyi bir uyuma sahip olduğunu göstermiştir ($\chi^2/df = 1.39$, RMSEA = .05, SRMR = .03, NFI = .98, NNFI = .99, CFI = .99 ve IFI = .99). Ölçeğin geneli için iç tutarlık katsayısı $\alpha = .85$, zümre kararları boyutu için $\alpha = .86$, okul yönetimi boyutu için $\alpha = .77$ ve öğrenci işleri ve akademik kararlar boyutu için ise $\alpha = .81$ olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, ölçeğin geneli için iç tutarlık katsayısı $\alpha = .90$, zümre kararları boyutu için $\alpha = .71$, okul yönetimi boyutu için $\alpha = .85$ ve öğrenci işleri ve akademik kararlar boyutu için ise $\alpha = .64$ olarak hesaplanmıştır.

2.5. Örgütsel Muhalefet Ölçeği

Kassing (2000) tarafından geliştirilen ve Dağlı (2015) tarafından Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapılan Örgütsel Muhalefet Ölçeği 15 maddeden oluşan beşli likert tipinde bir ölçektir. Ölçek “dikey muhalefet” ve “yatay muhalefet” olarak adlandırılan iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin madde yük değerleri .40 ile .78 arasında değişmekte olup iki boyutun birlikte açıkladığı toplam varyans %45,10’dur. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçları da iki boyutlu yapının iyi bir uyuma sahip olduğunu göstermiştir ($\chi^2/df=2.23$, RMSEA = .079, SRMR= .075, NFI = .84, NNFI = .89, CFI = .90 ve GFI= .88). Ölçeğin geneli için iç tutarlık katsayısı $\alpha = .85$, dikey muhalefet boyutu için $\alpha = .792$ ve yatay muhalefet boyutu için $\alpha = .822$ olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, ölçeğin geneli için iç tutarlık katsayısı $\alpha = .94$, dikey muhalefet boyutu için $\alpha = .91$ ve yatay muhalefet boyutu için $\alpha = .83$ olarak hesaplanmıştır.

2.6. Verilerin toplanması, işlem ve verilerin analizi

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerden veri toplamaya başlamadan önce gerekli yasal izinler alınmıştır. Daha sonra veriler, veri toplama araçlarını içeren online forma ait linkin araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmenlere araştırmacılar tarafından ulaştırılmasıyla toplanmıştır. Katılımcıların gönderilen link aracılığıyla doldurduğu 373 ölçeğe ait veriler analize dahil edilmiştir. Toplanan veriler, araştırmacı tarafından kontrol edilmiş ve SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlere başlamadan önce toplanan verilerin normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. George ve Mallery (2003) çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 2 aralığında olması durumunda verilerin dağılımının normallik varsayımını karşıladığını belirtmektedir. Bu bilgiden hareketle verilerin çarpıklık-basıklık değerleri ile Q-Q grafikleri incelenmiş ve zümre kararları (.14 ile -.77), okul yönetimi (-.09 ile -1.12), öğrenci işleri ve akademik kararlar (.18 ile -1.04), öğretmen karara katılma (ölçek toplam puanı) (.09 ile -1.16), dikey muhalefet (-.17 ile -1.02), yatay muhalefet (-.03 ile -1.26) ve örgütsel muhalefet (ölçek toplam puanı) (-.15 ile -1.13) puanlarının normal dağılım sınırları içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca verilerin, oluşturulan Q-Q grafiklerinde beklenen ve gerçekleşen değerlerinin eğimi 45 derece olan bir doğruya yakın dağıldıkları görülmüştür. Bu durum da verilerin dağılımlarının normal kabul edileceğini göstermiştir (Can, 2014).

Analizlerde, ortalamalar arasındaki farkın manidarlığı .05 düzeyinde test edilmiştir. Aritmetik ortalamaların yorumlanmasında 1.00-1.79 aralığı “çok düşük”, 1.80-2.59 aralığı “düşük”, 2.60-3.39 aralığı “orta”, 3.40-4.19 aralığı “yüksek” ve 4.20-5.00 aralığı “çok yüksek” olarak değerlendirilmiştir. Korelasyon analizinin yorumlanmasında da .00-.30 aralığı “düşük”, .31-.70 aralığı “orta” ve .71-1.00 aralığı da “yüksek” düzeyde ilişki olarak kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2011). Verilerin analizinde betimleyici istatistikler, korelasyon ve aşamalı (stepwise) regresyon analizi kullanılmıştır.

Araştırma için Marmara Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 10.06. 2024 ve 831545 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır.

3. Bulgular

Öğretmenlerin karara katılma düzeyleri ile örgütsel muhalefet algılarına ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma ve çarpıklık-basıklık değerleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Öğretmenlerin Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Algıları

Tablo 2. Öğretmenlerin Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Çarpıklık-Basıklık Değerleri

	\bar{x}	SS	Çarpıklık	Basıklık
1. Zümre Kararları	3,52	,79	,14	-,77
2. Okul Yönetimi	3,86	,81	-,09	-1,12
3. Öğrenci İşleri ve Akademik Kararlar	3,67	,58	,18	-1,04
4. Öğretmen Karara Katılma (Toplam)	3,68	,64	,09	-1,16
5. Dikey Muhalefet	2,89	,66	-,17	-1,02
6. Yatay Muhalefet	2,91	,67	-,03	-1,26
7. Örgütsel Muhalefet (Toplam)	2,90	,63	-,15	-1,13

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin genel olarak karara katılma düzeylerinin (ölçek toplam) (\bar{x} =3.68) ve ölçeği oluşturan alt boyutlar bazındaki puanlarının [zümre kararları (\bar{x} =3.52), okul yönetimi (\bar{x} =3.86), öğrenci işleri ve akademik kararlar (\bar{x} =3.67)] yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Öte yandan öğretmenlerin örgütsel muhalefet algı düzeyleri (ölçek toplam) (\bar{x} =2.90) ve ölçeği oluşturan alt boyutlar bazındaki puanları [dikey muhalefet (\bar{x} =2.89) ve yatay muhalefet (\bar{x} =2.91)] orta düzeyde bulunmuştur. Standart sapma değerleri incelendiğinde ise en homojen grubun öğrenci işleri ve akademik kararlar boyutunda (.58) olduğu görülmektedir. Yani öğretmenlerin öğrenci işleri ve akademik kararlara katılımlarına ilişkin algıları daha çok birbirine benzemektedir. Homojenliğin en az olduğu grup ise karara katılmanın okul yönetimi boyutunda olmuştur (.81).

3.1. Öğretmenlerin Okullarında Karara Katılma Düzeyleri ile Örgütsel Muhalefet Algılarının Demografik Değişkenler Açısından Karşılaştırılması

Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin karara katılma ölçeği ve örgütsel muhalefet ölçeği puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız grup t testi yapılmıştır.

Tablo 3. Öğretmenlerin Karara Katılma ve Örgütsel Muhalefet Algı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklaşıp Farklaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	n	\bar{X}	Ss	Sh	t Testi		
						t	Sd	p
Zümre Kararları	Kadın	217	3,49	,78	,05	-1,08	371	,279
	Erkek	156	3,58	,80	,06			
Okul Yönetimi	Kadın	217	3,84	,79	,05	-,43	371	,666
	Erkek	156	3,88	,85	,07			
Öğrenci İşleri ve Akademik Kararlar	Kadın	217	3,66	,58	,04	-,48	371	,634
	Erkek	156	3,69	,57	,05			
Öğretmen Karara Katılma (Toplam)	Kadın	217	3,66	,63	,04	-,74	371	,458
	Erkek	156	3,71	,65	,05			
Dikey Muhalefet	Kadın	217	2,91	,67	,05	,61	371	,545
	Erkek	156	2,86	,65	,05			
Yatay Muhalefet	Kadın	217	2,92	,66	,04	,35	371	,730
	Erkek	156	2,90	,68	,05			
Örgütsel Muhalefet (Toplam)	Kadın	217	2,91	,63	,04	,51	371	,610
	Erkek	156	2,88	,62	,05			

Tablo 3'te görüldüğü üzere yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda cinsiyet değişkenine göre zümre kararları ($t = -1.08$; $P > .05$), okul yönetimi ($t = -.43$; $P > .05$), öğrenci işleri ve akademik kararlar ($t = -.48$; $P > .05$), öğretmen karara katılma (toplam) ($t = -.74$; $P > .05$), dikey muhalefet ($t = .61$; $P > .05$), yatay muhalefet ($t = .35$; $P > .05$) ve örgütsel muhalefet (toplam) ($t = .51$; $P > .05$) puanları için grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin karara katılma ölçeği ve örgütsel muhalefet ölçeği puanlarının mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 4. Öğretmenlerin Karara Katılma ve Örgütsel Muhalefet Algı Düzeylerinin Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Puan	Gruplar	n	\bar{X}	Ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
Zümre Kararları	0-5 yıl (1)	63	3,57	,75	G.Arası	,29	3	,10	,15	,93
	6-10 yıl (2)	74	3,48	,73	G.İçi	232,51	369	,63		
	11-15 yıl (3)	83	3,52	,77	Toplam	232,80	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	3,53	,85						
	Toplam	373	3,52	,79						
Okul Yönetimi	0-5 yıl (1)	63	3,93	,81	G.Arası	,38	3	,13	,19	,90
	6-10 yıl (2)	74	3,85	,78	G.İçi	246,63	369	,67		
	11-15 yıl (3)	83	3,83	,76	Toplam	247,01	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	3,85	,87						
	Toplam	373	3,86	,81						
Öğrenci İşleri ve Akademik Kararlar	0-5 yıl (1)	63	3,74	,56	G.Arası	,38	3	,13	,38	,77
	6-10 yıl (2)	74	3,65	,55	G.İçi	124,12	369	,34		
	11-15 yıl (3)	83	3,66	,59	Toplam	124,50	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	3,66	,60						
	Toplam	373	3,67	,58						
Öğretmen Karara Katılma (Toplam)	0-5 yıl (1)	63	3,74	,60	G.Arası	,31	3	,10	,25	,86
	6-10 yıl (2)	74	3,66	,60	G.İçi	150,60	369	,41		
	11-15 yıl (3)	83	3,67	,61	Toplam	150,90	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	3,68	,68						
	Toplam	373	3,68	,64						
Dikey Muhalefet	0-5 yıl (1)	63	2,85	,68	G.Arası	,28	3	,09	,21	,89
	6-10 yıl (2)	74	2,93	,66	G.İçi	161,34	369	,44		
	11-15 yıl (3)	83	2,86	,61	Toplam	161,62	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	2,90	,68						
	Toplam	373	2,89	,66						
Yatay Muhalefet	0-5 yıl (1)	63	2,91	,64	G.Arası	,95	3	,32	,72	,54
	6-10 yıl (2)	74	3,01	,70	G.İçi	163,61	369	,44		
	11-15 yıl (3)	83	2,88	,64	Toplam	164,56	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	2,89	,68						
	Toplam	373	2,91	,67						
Örgütsel Muhalefet (Toplam)	0-5 yıl (1)	63	2,88	,63	G.Arası	,45	3	,15	,38	,77
	6-10 yıl (2)	74	2,97	,65	G.İçi	145,59	369	,40		
	11-15 yıl (3)	83	2,87	,59	Toplam	146,03	372			
	16 yıl ve daha fazla (4)	153	2,89	,64						
	Toplam	373	2,90	,63						

Tablo 4’te görüldüğü üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda mesleki kıdem değişkenine göre zümre kararları ($F= .15; p>.05$), okul yönetimi ($F= .19; p>.05$), öğrenci işleri ve akademik kararlar ($F= .38; p>.05$), Öğretmen Karara Katılma (toplam) ($F=.25; p>.05$), dikey muhalefet ($F=.21 p>.05$), Yatay Muhalefet ($F= .72; p>.05$) ve örgütsel muhalefet (toplam) ($F= .38; p>.05$) puanları için grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 5. Öğretmenlerin Karara Katılma ve Örgütsel Muhalefet Algı Düzeylerinin Görev Yapılan Eğitim Kademesi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Puan	Gruplar	n	\bar{X}	S	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Zümre Kararları	İlkokul	96	3,49	,72	G.Arası	1,07	2	,54	,86	,43
	Ortaokul	144	3,48	,77	G.İçi	231,73	370	,63		
	Lise	133	3,60	,86	Toplam	232,80	372			
	Toplam	373	3,52	,79						
Okul Yönetimi	İlkokul	96	3,89	,81	G.Arası	2,18	2	1,09	1,65	,20
	Ortaokul	144	3,77	,79	G.İçi	244,83	370	,66		
	Lise	133	3,94	,84	Toplam	247,01	372			
	Toplam	373	3,86	,81						
Öğrenci İşleri ve Akademik Kararlar	İlkokul	96	3,68	,62	G.Arası	,93	2	,46	1,39	,25
	Ortaokul	144	3,61	,54	G.İçi	123,57	370	,33		
	Lise	133	3,73	,59	Toplam	124,50	372			
	Toplam	373	3,67	,58						
Öğretmen Karara Katılma (Toplam)	İlkokul	96	3,69	,63	G.Arası	1,21	2	,61	1,50	,23
	Ortaokul	144	3,62	,60	G.İçi	149,69	370	,41		
	Lise	133	3,75	,68	Toplam	150,90	372			
	Toplam	373	3,68	,64						
Dikey Muhalefet	İlkokul	96	2,82	,61	G.Arası	,69	2	,35	,80	,45
	Ortaokul	144	2,90	,66	G.İçi	160,92	370	,44		
	Lise	133	2,92	,69	Toplam	161,62	372			
	Toplam	373	2,89	,66						
Yatay Muhalefet	İlkokul	96	2,88	,64	G.Arası	,50	2	,25	,56	,57
	Ortaokul	144	2,96	,68	G.İçi	164,06	370	,44		
	Lise	133	2,89	,67	Toplam	164,56	372			
	Toplam	373	2,91	,67						
Örgütsel Muhalefet (Toplam)	İlkokul	96	2,84	,60	G.Arası	,43	2	,21	,55	,58
	Ortaokul	144	2,93	,63	G.İçi	145,60	370	,39		
	Lise	133	2,91	,64	Toplam	146,03	372			
	Toplam	373	2,90	,63						

Tablo 5’te görüldüğü üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda görev yapılan eğitim kademesi değişkenine göre zümre kararları ($F= .86; p>.05$), okul yönetimi ($F= 1.65; p>.05$), öğrenci işleri ve akademik kararlar ($F= 1.39; p>.05$), Öğretmen Karara Katılma (toplam) ($F= 1.50; p>.05$), dikey muhalefet ($F=.80 p>.05$), Yatay Muhalefet ($F= .56; p>.05$) ve örgütsel muhalefet (toplam) ($F= .55; p>.05$) puanları için grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmamıştır.

3.2. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Değişkenlere Arasındaki İlişkiler

Puan	Dikey Muhalefet	Yatay Muhalefet	Örgütsel Muhalefet (Toplam)
Zümre Kararları	-,493**	-,631**	-,589**
Okul Yönetimi	-,461**	-,557**	-,534**
Öğrenci İşleri ve Akademik Kararlar	-,455**	-,530**	-,518**
Öğretmen Karara Katılma (Toplam)	-,525**	-,641**	-,613**

** $p < .001$; $N=373$

Korelasyon analizi sonucunda zümre kararları ile dikey muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.493$; $p < .001$); zümre kararları ile yatay muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.461$; $p < .001$); zümre kararları ile örgütsel muhalefet toplam puanı arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.589$; $p < .001$); okul yönetimi ile dikey muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.461$; $p < .001$); okul yönetimi ile yatay muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.557$; $p < .001$); okul yönetimi ile örgütsel muhalefet toplam puanı arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.534$; $p < .001$); öğrenci işleri ve akademik kararlar ile dikey muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.455$; $p < .001$); öğrenci işleri ve akademik kararlar ile yatay muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.530$; $p < .001$); öğrenci işleri ve akademik kararlar ile örgütsel muhalefet toplam puanı arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.518$; $p < .001$); öğretmen karara katılma toplam puanı ile dikey muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.525$; $p < .001$); öğretmen karara katılma toplam puanı ile dikey muhalefet arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.641$; $p < .001$); öğretmen karara katılma toplam puanı ile örgütsel muhalefet toplam puanı arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki ($r = -.613$; $p < .001$) olduğu saptanmıştır.

Aralarında anlamlı ilişki bulunan yordayıcı değişken (öğretmen karara katılma) ile yordanan değişken (örgütsel muhalefet) arasındaki ilişkinin yordayıcı gücü yapılan basit doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir.

Örgütsel muhalefet ölçeğine (Toplam) ilişkin yapılmış olan regresyon analizi Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Model	B	Std. Hata	β	t	p	R	R ²	F	p
1.(sabit)	5.120	.151		33.922	.000				
Öğretmen katılma	karara -.603	.040	-.613	-14.926	.000	.613	.375	222.771	.000

Basit doğrusal regresyon analizine ilişkin ANOVA tablosu, açıklanan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Tablo 7’de görüleceği üzere

regresyon analizine göre öğretmen karara katılma ölçeği, örgütsel muhalefet ölçeğini (toplam) manidar düzeyde yordamaktadır. Öğretmenlerin karara katılımları, örgütsel muhalefete ilişkin toplam varyansın %38'ini açıklamaktadır [$F_{(1,371)} = 222.771$; $p < 0.001$].

Regresyon analizi sonucuna göre örgütsel muhalefet ölçeğini yordayan regresyon denklemi şu şekildedir:

$$\text{Örgütsel Muhalefet} = (-.603 \times \text{Öğretmen karara katılma}) + 5.120$$

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Öğretmenlerin okullarında karara katılmaları ile örgütsel muhalefet algıları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma sonucunda, öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımı ile örgütsel muhalefet algıları arasında negatif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu ortaya konmuştur. Öğretmenlerin karar alma sürecine aktif katılımının örgütsel muhalefetin belirli yönlerini önemli ölçüde açıkladığı ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, öğretmenlerin eğitim kurumlarındaki karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmenin ve örgütsel muhalefeti etkili bir şekilde yönetmenin önemini altını çizmektedir.

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine, özellikle de öğrenci işleri ve akademik kararlar gibi alanların yanı sıra okul yönetimi tarafından alınan kararlara da yüksek düzeyde katılım gösterdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu yüksek katılım düzeyi, öğretmenlerin örgütsel karar alma sürecinin çeşitli yönlerine aktif olarak katkıda bulduklarını göstermektedir ki bu da eğitimciler arasında sahiplenme ve bağlılık duygusunu teşvik edebilir. Bununla birlikte, öğretmenlerin dikey ve yatay muhalefet de dahil olmak üzere örgütsel muhalefete ilişkin algı düzeyleri orta seviyede bulunmuştur. Bu durum, öğretmenler karar alma sürecine aktif olarak dahil olsalar da örgütsel bağlamda muhalif bakış açılarının ele alınması ve dahil edilmesi konusunda iyileştirmeye açık alanlar olabileceğini göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular eğitim ortamlarındaki karar alma süreçlerine muhalefet de dahil olmak üzere farklı bakış açılarının dahil edilmesiyle yüksek katılım düzeylerinin dengelenmesinin önemini vurgulamaktadır. Yüksek katılım seviyeleri öğretmenlerin katılımını ve bağlılığını artırabilirken, muhalif bakış açılarının aktif olarak ele alınması ve entegre edilmesi daha sağlam ve çok yönlü karar sonuçlarına yol açabilir. Eğitim kurumları, farklı görüşlere değer veren ve yapıcı muhalefeti teşvik eden kapsayıcı bir karar alma ortamını teşvik ederek, olumlu kurumsal değişim ve yeniliği teşvik etmek için öğretim personelinin kolektif uzmanlığından ve içgörülerinden yararlanabilir.

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımı ve örgütsel muhalefet algıları bağlamında, araştırma bulguları örgütsel davranış ve eğitim yönetimi alanındaki mevcut literatürle örtüşmektedir. Özellikle okul yönetimi ve öğrenci işleriyle ilgili karar alma süreçlerinde öğretmenler arasında gözlemlenen yüksek katılım düzeyi, örgütsel yapı içerisinde bir güçlendirme ve katılım duygusunu yansıtmaktadır. Bu aktif katılım, eğitimciler arasında artan iş tatmini ve güçlendirme ile bağlantılı olan işbirlikçi bir karar alma ortamının teşvik edilmesi için çok önemlidir (Rice & Schneider, 1994). Buna karşılık hem dikey hem de yatay olarak algılanan örgütsel muhalefetin orta düzeylerde olması, öğretmenler karar alma süreçlerine aktif olarak katılırken, karşıt görüşlerin ele alınmasında ve kurum içindeki çatışmaların yönetilmesinde zorluklar yaşanabileceğini göstermektedir (Fairhurst & Putnam, 2018). Örgütsel muhalefetin etkin yönetimi, yapıcı diyalogun teşvik edilmesi, farklı bakış açılarının cesaretlendirilmesi ve nihayetinde karar sonuçlarının iyileştirilmesi için elzemdir. Açık iletişim kanallarının teşvik edilmesi ve çatışma çözüm mekanizmalarının sağlanması gibi stratejiler, kurumsal muhalefetin

yapıcı bir şekilde ele alınmasına ve kullanılmasına yardımcı olabilir (Fairhurst & Putnam, 2018).

Karar alma sürecine katılımın farklı boyutları arasındaki homojenlik farklılığı, kurumsal karar alma sürecinin belirli alanlarındaki öğretmen algılarının nüanslarını anlamının önemini vurgulamaktadır. Öğrenci işleri ve akademik kararlar boyutunda gözlemlenen daha yüksek homojenlik, muhtemelen akademik konulardaki ortak hedefler ve sorumluluklar nedeniyle bu alanlarda öğretmenler arasında daha fazla fikir birliği olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, okul yönetimi boyutundaki daha düşük homojenlik, öğretmenler arasında idari karar alma süreçlerine katılımlarına ilişkin daha geniş bir perspektif ve deneyim yelpazesine işaret ediyor olabilir (Ngussa & Gabriel, 2017).

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımı ve örgütsel muhalefet algılarındaki cinsiyet farklılıkları bağlamında literatür incelendiğinde, eğitim ortamlarındaki karar alma süreçlerinin dinamikleri hakkındaki çalışmalarla farklılaşmaktadır. Rice ve Schneider (1994) ile Nuaimi vd. (2015) tarafından yapılan çalışmalar, öğretmenler arasında katılımcı karar alma ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştırmış ve cinsiyete dayalı katılım düzeylerindeki farklılıkları vurgulamıştır. Kadın öğretmenlerin yönetsel kararlara daha az katılabileceğini öne sürerken, diğerleri eşitlik ve kapsayıcılığı sağlamak için cinsiyetten bağımsız karar alma süreçlerinin önemini vurgulamaktadır (Rice ve Schneider, 1994; Nuaimi vd., 2015). Mountford ve Brunner (2010) ile Luz ve Agadjanian (2015) tarafından yapılan çalışmalar, okul yönetimi ve karar alma özerkliğinde cinsiyete dayalı davranış kalıplarını incelemiş ve eğitim liderliği yapılarında cinsiyet dinamiklerinin ele alınması ve cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Mountford & Brunner, 2010; Luz & Agadjanian, 2015). Ayrıca, Hendrick ve Marteleto (2017) ile Aloka ve Bojuwoye (2013) gibi karar alma davranışları ve özerklik üzerine yazılmış olan literatür, özellikle disiplin panelleri ve hane halkı karar alma bağlamlarında karar alma süreçlerini ve sonuçlarını şekillendirmede toplumsal cinsiyetin rolünün altını çizmektedir. Court (1994) ve Assiri (2018) tarafından yapılan çalışmalar, eğitim liderliği etliğini ve karar verme pratiğini araştırmış ve eğitimde karar verme sürecinde toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların ve etik hususların önemini vurgulamıştır.

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımını ve örgütsel muhalefet algılarını etkileyen değişkenler olarak mesleki kıdem ve eğitim düzeyi bağlamında literatür eğitim ortamlarındaki karar alma süreçlerinin dinamiklerine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Iacobucci ve diğerleri (2012) ile Lin ve diğerleri (2010) tarafından yapılan çalışmalar, hemşirelik öğrencileri arasında mesleki değerler, öz saygı ve etik güvenin karar verme stilleri ve değerleri üzerindeki etkisini araştırmış ve mesleki deneyime dayalı karar verme yaklaşımlarını şekillendirmede öz saygı ve mesleki değerlerin önemini vurgulamıştır.

Sukirno ve Siengthai (2011) ile Sarafidou & Chatziioannidis (2013) tarafından yapılan araştırmalar, katılımcı karar verme, öğretim görevlisi performansı ve öğretmenlerin karar verme sürecine katılımı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve katılımcı karar vermenin öğretim görevlisi bağlılığı ve performansı üzerindeki olumlu etkisini vurgulamıştır. Ayrıca, Gyamfi ve diğerleri (2023) tarafından yapılan çalışmalar, öğretmen bağlılığı ve örgütsel muhalefetin öncüllerini ve sonuçlarını incelemiş, örgütsel vatandaşlık davranışını teşvik etmede ve karar alma süreçlerini geliştirmede mesleki bağlılığın rolünün altını çizmiştir. Ayrıca, Garcia-Retamero ve Dhami (2013) ile Nanayakkara vd. (2017) gibi karar verme davranışları ve özerklik üzerine literatür, karar verme süreçlerini ve sonuçlarını şekillendirmede mesleki deneyim ve karar yörüngelerinin rolünü vurgulamaktadır. Nilsson & Pilhammar (2009) tarafından yapılan çalışmalar, mesleki

gelişim ve klinik yargının karar verme yaklaşımları üzerindeki etkisini araştırmış ve klinik karar verme bağlamlarında mesleki yaklaşımların ve deneyimin önemini vurgulamıştır.

Karar alma sürecine katılım ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki mevcut literatür bağlamında değerlendirildiğinde; De Dreu & West (2001) ve Schulz-Hardt vd. (2006) tarafından yapılan çalışmalar, azınlık muhalefetinin, gizli profillerin ve muhalefetin kolaylaştırılmasının ekip inovasyonu ve karar kalitesi üzerindeki etkisini araştırmış, inovasyonu teşvik etmek ve karar sonuçlarını iyileştirmek için karar alma sürecine katılımın önemini vurgulamıştır.

Goldman ve Myers (2014) ile Turnage ve Goodboy (2014) tarafından yapılan çalışmalar, örgütsel asimilasyon, muhalefet ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştırmış, örgüt kültürü ve muhalefet ifadesinin çalışan bağlılığı ve refahı üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Ayrıca, Croucher vd. (2020) gibi işyeri muhalefeti ve çatışma yönetimi literatürü, muhalif davranışların ve örgütsel sonuçların şekillenmesinde yüz kaygılarının, örgütsel asimilasyonun ve işyerinde ifade özgürlüğünün rolünün altını çizmektedir. Ata ve Yürür (2021) tarafından yapılan çalışmada, örgütsel muhalefet, değişime hazır olma ve örgütsel itibar arasındaki ilişkiyi incelemiş ve örgütsel değişimi teşvik etmede ve örgütsel itibarı artırmada muhalefet ifadesinin önemini vurgulamıştır.

Genel olarak literatür, çeşitli örgütsel bağlamlarda karar alma sürecine katılım, muhalefet ve örgütsel dinamikler arasındaki etkileşimin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Mesleki kıdem, eğitim düzeyi ve eğitim bağlamlarında karar verme süreçleri arasındaki etkileşimin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Örgüt liderleri, bu çalışmalardan elde edilen içgörülerini dikkate alarak, yapıcı muhalefeti teşvik etmek, karar alma süreçlerini geliştirmek ve örgütler ve üyeleri için olumlu sonuçlar doğuran açık iletişim ve yenilik kültürünü teşvik etmek için stratejiler geliştirebilirler.

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımı ile örgütsel muhalefet arasındaki önemli ilişki bağlamında, literatür örgütsel ortamlardaki muhalefet ve karar alma süreçlerinin dinamiklerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Somech ve Bogler (2002), öğretmenlerin örgütsel bağlılığının öncüllerini ve sonuçlarını araştırmış ve karar alma süreçlerine katılımın örgütsel vatandaşlık davranışı ve bağlılık üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Ayrıca araştırmacılar okullarda iki ana karar verme alanı tanımlamıştır, bunlar; öğrenciler ve öğretimle ilgilenen teknik alan ve idari kararları içeren yönetsel alandır. Tootell vd. (2023) tarafından yapılan çalışma, işyeri zorbalığı ile örgütsel muhalefet arasındaki örtüşmeyi incelemekte ve örgütsel muhalefetin işyeri zorbalığı algılarını ne ölçüde öngördüğünü vurgulamaktadır. Bu çalışma, muhalefet ifadesi ile işyeri dinamikleri arasındaki karmaşık ilişkiye ışık tutmakta ve örgütsel bağlamlarda muhalefeti anlamının ve yönetmenin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, Baydar vd. (2023) yaptığı araştırmada, öğretmenlerin örgütsel muhalefet davranışlarında etik liderliğin rolüne odaklanarak, etik liderlik uygulamalarının örgütlerdeki muhalefet ifadesini nasıl etkilediğine dair içgörü sağlamaktadır. Ek olarak çalışma, örgütsel muhalefet davranışlarının şekillendirilmesinde ve açık iletişim ve etik karar alma kültürünün teşvik edilmesinde etik hususların önemini altını çizmektedir.

Genel olarak literatür, öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımı ile örgütsel muhalefet arasındaki ilişkiye dair kapsamlı bir anlayış sunmakta ve katılımcı karar alma süreçlerinin örgütsel bağlılığı teşvik etme, muhalefeti yönetme ve olumlu bir örgüt kültürünü desteklemedeki önemini vurgulamaktadır.

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımı ve örgütsel muhalefet algıları, eğitim kurumlarında önemli bir yer tutmakta ve örgütsel yapıların ve karar alma çerçevelerinin karmaşık dinamiklerini ortaya koymaktadır. Öğretmenler, özellikle öğrenci işleri ve akademik konularla ilgili karar alma süreçlerine aktif olarak katıldıklarında, bu durum daha yüksek düzeyde örgütsel bağlılığı teşvik etmekte ve iş birliğine dayalı bir karar alma ortamını geliştirmektedir. Bununla birlikte, orta düzeydeki dikey ve yatay muhalefet algısı, öğretmenler arasındaki farklı bakış açıları ve çatışmaların üstesinden gelmede potansiyel zorluklara işaret etmektedir. Bu nedenle, eğitim kurumlarının yapıcı muhalefeti teşvik etmeyi, çatışma çözümü için mekanizmaları güçlendirmeyi ve şeffaf iletişim kanallarını teşvik etmeyi amaçlayan stratejiler geliştirmelidir. Esasen, katılımcı karar alma süreçlerinin benimsenmesi ve kurumsal muhalefetin ustalıkla yönetilmesi, olumlu kurumsal dönüşümün teşvik edilmesi ve yeniliğin desteklenmesi yönünde önemli adımlar teşkil etmektedir.

Öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımının örgütsel muhalefet algıları üzerindeki etkilerini inceleyen bu araştırmanın sonuçlarına dayanarak, öğretmenlerin karar alma süreçlerine daha aktif bir şekilde katılımını teşvik eden okul düzeyinde politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle, farklı bakış açılarının ve yapıcı muhalefetin karar alma süreçlerine entegre edilmesi gerekmektedir. Kurumlar, katılımı artırmalı, örgütsel muhalefeti etkin bir şekilde yönetmek adına açık iletişim kanalları ve çatışma çözüm mekanizmaları kullanmalı, daha kapsayıcı ve yeniliği destekleyen bir örgüt kültürü oluşturmalıdır.

Kaynakça

- Alanoğlu, M. (2019). *Algılanan okul müdürü yönetim tarzları ile öğretmenlerin karara katılma, örgütsel adalet, iş doyumu ve tükenmişlik algıları arasındaki ilişkinin analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Alıç, M. (1991). *Eğitim bilimlerinde çağdaş gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Yayın No: 444.
- Aloka, P. J. O. & Bojuwoye, O. (2013). Gender, age and teaching experiences differences in decision-making behaviours of members of selected kenyan secondary school disciplinary panels. *Asian Social Science*, 9(10). <https://doi.org/10.5539/ass.v9n10p43>
- Assiri, M. (2018). School leaders' practice of the ethics of educational leadership to make decisions. *Journal of Education in Black Sea Region*, 4(1), 10-34. <https://doi.org/10.31578/jeps.v4i1.151>
- Ata, S. & Yürür, Ş. (2021). The role of organizational culture in forming organizational dissent: a research on white-collar employees. *International Journal of Management Economics and Business*, 17(2). <https://doi.org/10.17130/ijmeb.813385>
- Aydın, M. (1998) *Eğitim Yönetimi*, (5. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınları.
- Baydar, H., Akfırat, B., Şahin, E., Danacı, E., & Şayan, A. (2023). The Role of ethical leadership in teachers' organizational dissent behaviors: a comparative analysis. *International Journal of Education and Humanities*, 3(1), 14-23.
- Bhatti, M. A., Mat, N., & Juhari, A. S. (2018). Effects of job resources factors on nurses job performance (mediating role of work engagement). *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 31(8), 1000-1013. <https://doi.org/10.1108/ijhcqa-07-2017-0129>
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Chiles, A. M., & Zorn, T. E. (1995). Empowerment in organizations: Employees' perceptions of the influences on empowerment, *Journal of Applied Communication Research*, 23(1), 1-25, DOI: 10.1080/00909889509365411
- Court, M. (1994). Removing macho management: Lessons from the field of education. *Gender, Work & Organization*, 1(1), 33-49.
- Croucher, S. M., Kelly, S., Chen, H., & Ashwell, D. (2020). Examining the relationships between face concerns and dissent. *International Journal of Conflict Management*, 32(1), 20-38. <https://doi.org/10.1108/ijcma-11-2019-0215>
- Dağlı, A. (2015). Örgütsel muhalefet ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 198-218.
- De Dreu, C. K. W. D. & West, M. (2001). Minority dissent and team innovation: the importance of participation in decision making. *Journal of Applied Psychology*, 86(6), 1191-1201. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.6.1191>
- Dessler, G. (2004). *Management*. New Jersey: Pearson Education Ltd.
- Fairhurst, G. T. & Putnam, L. L. (2018). An integrative methodology for organizational oppositions: aligning grounded theory and discourse analysis. *Organizational Research Methods*, 22(4), 917-940. <https://doi.org/10.1177/1094428118776771>
- Garcia-Retamero, R., & Dhami, M. K. (2013). On avoiding framing effects in experienced decision makers. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 66(4), 829-842.
- George, D. and Mallery, M. (2003). *Using SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Allyn & Bacon, Boston, MA
- Goldman, Z. W. and Myers, S. A. (2014). The relationship between organizational assimilation and employees' upward, lateral, and displaced dissent. *Communication Reports*, 28(1), 24-35. <https://doi.org/10.1080/08934215.2014.902488>

- Gökçe, F. (2005), Bir değişim aracı olarak güç alanı analizi tekniği ve eğitimsel değişmenin yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 43, 327-354.
- Gökçe, S. (2019). Orta düzey yönetim/yönetici üzerine bir literatür araştırması. *Business and Economics Research Journal*, 10(5), 1155-1166.
- Göksoy, S. (2014). Okul yönetiminde karara katılım. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 253-268.
- Gyamfi, A., Langee, P., & Yeboah, A. (2023). Senior high school heads' perception on predominant forms of continuous professional development in ghana. *Archives of Current Research International*, 23(4), 41-50. <https://doi.org/10.9734/acri/2023/v23i4568>
- Haddaway, N. R., Kohl, C., Silva, N. R. d., Schiemann, J., Spök, A., Stewart, R., ... & Wilhelm, R. (2017). A framework for stakeholder engagement during systematic reviews and maps in environmental management. *Environmental Evidence*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s13750-017-0089-8>
- Hendrick, C. E. & Marteleto, L. J. (2017). Maternal household decision-making autonomy and adolescent education in honduras. *Population Research and Policy Review*, 36(3), 415-439. <https://doi.org/10.1007/s11113-017-9432-6>
- Iacobucci, T. A., Daly, B. J., Lindell, D., & Griffin, M. T. Q. (2012). Professional values, self-esteem, and ethical confidence of baccalaureate nursing students. *Nursing Ethics*, 20(4), 479-490. <https://doi.org/10.1177/0969733012458608>
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kassing, J. W. (1998). Development and validation of the organizational dissent scale. *Management Communication Quarterly*, 12(2),183-229.
- Kassing, J. W. (2000). Investigating the relationship between superior-subordinate relationship quality and employee dissent. *Communication Research Reports*, 17(1), Pp: 58-69.
- Kassing, J. W., & Armstrong, T. A. (2002). Someone's going to hear about this: Examining the association between dissent-triggering events and employee's dissent expressions. *Management communication quarterly*, 16, 39-65.
- Lewis, P. S.; Goodman, S. H. & Fandt P. M. (2004). *Management Challenges in The 21st Century*.St. Paul: West Publishing Company.
- Lin, Y., Wang, L. S., Yarbrough, S., Alfred, D., & Martin, P. (2010). Changes in taiwanese nursing student values during the educational experience. *Nursing Ethics*, 17(5), 646-654. <https://doi.org/10.1177/0969733010373011>
- Luz, L. & Agadjanian, V. (2015). Women's decision-making autonomy and children's schooling in rural mozambique. *Demographic Research*, 32, 775-796. <https://doi.org/10.4054/demres.2015.32.25>
- Mountford, M. & Brunner, C. C. (2010). Gendered behavior patterns in school board governance. *Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education*, 112(8), 2067-2117. <https://doi.org/10.1177/016146811011200804>
- Mulford B. (2003). *School leaders: Changing roles and impact on teacher and school effectiveness*. Paris, France: Organisation for Economic Co-operation and Development. Retrieved from <http://www.oecd.org/dataoecd/61/61/2635399.pdf>
- Nanayakkara, J., Margerison, C., & Worsley, A. (2017). Food professionals' opinions of the food studies curriculum in australia. *British Food Journal*, 119(12), 2945-2958. <https://doi.org/10.1108/bfj-02-2017-0112>
- NEA(2016), *Stakeholder involvement in decision making: A short guide to issues, approaches and resources*, Radioactive Waste Management, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/791983e-e-en>.
- Ngussa, B. M., & Gabriel, L. (2017). Participation in decision making and teachers' commitment: a comparative study between public and private secondary schools in Arusha Municipality, Tanzania. *American Journal of Educational Research*, 5(7), 801-807.

- Nilsson, M. S. & Pilhammar, E. (2009). Professional approaches in clinical judgements among senior and junior doctors: implications for medical education. *BMC Medical Education*, 9(1). <https://doi.org/10.1186/1472-6920-9-25>
- Nuaimi, S. A., Chowdhury, H., Eleftheriou, K., & Katsioloudes, M. I. (2015). Participative decision-making and job satisfaction for teachers in the UAE. *International Journal of Educational Management*, 29(5), 645-665. <https://doi.org/10.1108/ijem-07-2014-0090>
- Oetjen, R., Oetjen, D., & Rotarius, T. (2008). Administrative decision making. *The Health Care Manager*, 27(1), 4-12. <https://doi.org/10.1097/01.hcm.0000285026.95009.19>
- Ogbonnaya, C. & Valizade, D. (2015). Participatory workplace activities, employee-level outcomes and the mediating role of work intensification. *Management Research Review*, 38(5), 540-558. <https://doi.org/10.1108/mrr-01-2014-0007>
- Özdemir, M. (2010). *Ankara ili kamu genel liselerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin görüşleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, M. (2013). Genel liselerde görev yapan öğretmenlerin örgütsel muhalefete ilişkin görüşleri (Ankara ili örneği). *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 113-128.
- Petersen, K., Badampudi, D., Shah, S. M. A., Wnuk, K., Gorschek, T., Papatheocharous, E., ... & Cicchetti, A. (2018). Choosing component origins for software intensive systems: in-house, cots, oss or outsourcing? A case survey. *IEEE Transactions on Software Engineering*, 44(3), 237-261. <https://doi.org/10.1109/tse.2017.2677909>
- Rice, E. M. & Schneider, G. T. (1994). A decade of teacher empowerment: an empirical analysis of teacher involvement in decision making, 1980-1991. *Journal of Educational Administration*, 32(1), 43-58. <https://doi.org/10.1108/09578239410051844>
- Sarafidou, J. & Chatziioannidis, G. (2013). Teacher participation in decision making and its impact on school and teachers. *International Journal of Educational Management*, 27(2), 170-183. <https://doi.org/10.1108/09513541311297586>
- Schulz-Hardt, S., Brodbeck, F. C., Mojzisch, A., Kerschreiter, R., & Frey, D. (2006). Group decision making in hidden profile situations: dissent as a facilitator for decision quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(6), 1080-1093. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.6.1080>
- Scott-Ladd, B., Travaglione, A., & Marshall, V. (2006). Causal inferences between participation in decision making, task attributes, work effort, rewards, job satisfaction and commitment. *Leadership & Organization Development Journal*, 27(5), 399-414. <https://doi.org/10.1108/01437730610677990>
- Shahinpoor, N. & Matt, B. F. (2007). The power of one: Dissent and organizational life. *Journal of Business Ethics* (74), 37-48.
- Somech, A., & Bogler, R. (2002). Antecedents and consequences of teacher organizational and professional commitment. *Educational administration quarterly*, 38(4), 555-577.
- Starratt, R.J. (2004). *Ethical Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Sukirno, D. S., & Siengthai, S. (2011). Does participative decision making affect lecturer performance in higher education?. *International journal of educational management*, 25(5), 494-508.
- Tootell, B., Croucher, S. M., Cullinane, J., Kelly, S., & Ashwell, D. (2023). The overlap between workplace bullying and organizational dissent in New Zealand. *International Journal of Conflict Management*, 34(5), 961-981.
- Truong, Q. D. & Manh, N. T. (2021). The importance of decision making in public organizations. *Journal of Asian Multicultural Research for Social Sciences Study*, 2(1), 16-20. <https://doi.org/10.47616/jamrsss.v2i1.87>
- Turnage, A. K. & Goodboy, A. K. (2014). E-mail and face-to-face organizational dissent as a function of leader-member exchange status. *International Journal of Business Communication*, 53(3), 271-285. <https://doi.org/10.1177/2329488414525456>
- Türk Dil Kurumu (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>

- Uras, M. (1995). Karara katılmada kabul alanı modeli. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 1(1), 121-130. 183
- Vural, Z. B. A., & Değirmen, G. C. (2007). *Örgüt kültürü-iletişim, liderlik, motivasyon, bağlılık, performans açısından değerlendirme*. Ankara: Nobel Akademik Basım Yayın.
- Wilhelm, T. (2013). How principals cultivate shared leadership. *Educational Leadership*, 71(2), 62-66.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ye, P., Liu, L., & Tan, J. (2022). Influence of leadership empowering behavior on employee innovation behavior: the moderating effect of personal development support. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1022377>

Yazar Katkı Oranları:

1. Yazar %40
2. Yazar %30
3. Yazar %30

Çıkar Çatışması Beyanı: Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu ile Fiziksel Aktiviteye Yönelik Metaforik Algı

Motivation To Participate in Physical Activity and Metaphorical Perception of Physical Activity According to Parental Education Level

Mehmet Ali ÖZTÜRK¹

Öz

Araştırmada 10-13 yaş grubu çocukların fiziksel aktiviteye katılma motivasyonlarının ebeveynlerinin eğitim düzeyine göre belirlenmesi ve çocukların fiziksel aktiviteye ilişkin metaforlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel ve nitel bölümlerin yer aldığı karma model kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmada iki çalışma grubu bulunmaktadır. Birinci çalışma grubuna 357 öğrenci, ikinci çalışma grubuna ise 124 öğrenci katılmıştır. Verilerin toplanmasında “Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği” ve “yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verileri t-testi ve tek yönlü ANOVA kullanılarak, nitel veriler ise içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada katılımcıların annelerinin eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu puanları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Katılımcıların babalarının eğitim düzeyine göre bireysel nedenler ve nedensizlik alt boyutlarında lisans mezunu babaya sahip katılımcıların lehine anlamlı farklılık saptandı. Araştırmanın nitel basamağında 4 tema elde edilmiştir. Bunlar yaşam kaynağı, yarar, gereksinim ve değer temalarıdır. Araştırmada, katılımcıların annelerinin eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye katılma motivasyonlarında anlamlı bir farklılık olmadığı, babası lisans mezunu olan katılımcılarda fiziksel aktiviteye katılma motivasyonunun anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca fiziksel aktiviteye yönelik oluşturulan metaforların tamamının olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel aktivite, motivasyon, metafor, metaforik algı.

Abstract

The study aimed to determine the motivation of children aged 10–13 to participate in physical activity according to their parent’s education level and to examine children’s metaphors regarding physical activity. The research was designed using a mixed model that included quantitative and qualitative sections. There are two study groups in the research. Three hundred fifty-seven students participated in the first study group, and 124 students in the second. “Motivation Scale for Participation in Physical Activity” and “semi-structured interview form” were used to collect data. The research’s quantitative data were analyzed using a t-test and one-way ANOVA, and the qualitative data were analyzed using content analysis. The study found no significant difference between the participants’ motivation to participate in physical activity scores according to their mothers’ education level. According to the education level of the participants’ fathers, a significant difference was detected in the individual reasons and lack of reasons sub-dimensions in favor of the participants whose fathers had a bachelor’s degree. In the qualitative phase of the research, 4 themes were obtained. These are the themes of life source, benefit, need, and value. The study determined that there was no significant difference in the motivation to participate in physical activity according to the education level of the participants’ mothers, and the motivation to participate in physical activity was significantly higher in the participants whose fathers had a bachelor’s degree. In addition, it was determined that all of the metaphors created for physical activity were positive.

Keywords: Physical activity, motivation, metaphor, metaphorical perception.

1 Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, ozturkmehmetali@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4863-9340>, <https://ror.org/00mm4ys28>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 27.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 03.10.2024

Atıf İçin/ For Cite: ÖZTÜRK M.A., “Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu ile Fiziksel Aktiviteye Yönelik Metaforik Algı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):277-287

Etik Kurul İzin Belgesi/ Ethics Document : Araştırma için Bitlis Eren Üniversitesi’nden 07/06/2024 tarihli ve E-84771431-051-137685 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

<https://doi.org/10.17755/esosder.1523305>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Ülkemizde son yıllarda, çocuklar üzerindeki, hareketsiz yaşamın doğurduğu olumsuz sonuçlar nedeniyle, fiziksel aktivitenin gerekliliğine dikkat çekilmeye başlandı. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı çocukların hareketsiz yaşam sürdüğünü, ailelerin yeterince fiziksel aktivitenin faydalarını bilmediğini ve bunun dünya genelindeki ölümlerin dördüncü ana nedeni olduğunu belirtmektedir (T.C.S.B., 2024).

Fiziksel aktivite, gündelik hayat içerisinde, iskelet kaslarının yardımıyla gerçekleştirilen hareketlerle enerji açığa çıkmasıdır. “Fiziksel aktivite kas ve eklemlerin kullanılarak enerji harcanması ile meydana gelen, kalp ve solunum hızını arttıran ve farklı şiddetlerde yorgunlukla sonuçlanan aktivitelerdir” (Bek, 2008). Çocukların ve ergenlerin günde 1 saat veya daha fazla orta-şiddetli fiziksel aktiviteye ve haftada 3 veya daha fazla kez kas ve kemik güçlendirici fiziksel aktivitelere katılmaları önerilmektedir. Fiziksel aktiviteler yaşa uygun, keyifli ve çeşitli olmalı ve günlük yaşamın tipik aktiviteleri için gerekli olanın ötesinde gerçekleşmelidir (Porter, 2002). Çocukluk döneminde yapılan fiziksel aktivite bireyin sağlık durumunu yetişkinlik döneminde dahi etkileyebilir. Toplum sağlığı ve refahı için çocukluk döneminden itibaren yetişkinlik dönemine kadar fiziksel aktivite içeren yaşam şeklinin benimsenmesi önemlidir (Malina, 2001). Toplum sağlığının gelişmesi ve büyümesi, kötü alışkanlıklardan korunması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi için fiziksel aktivitenin önemini büyüktür (Menteş ve ark., 2011). Düzenli yapılan fiziksel aktivitenin bilişsel, bedensel, psikolojik, sosyal gelişime etkisi yadsınmaz. Fiziksel aktivite ile öğrenme kapasitesini artar, kişinin kendine güveni yükselir, stres ve kaygı durumlarında daha sağlıklı kontrol mekanizması geliştirir. “Fiziksel açıdan aktif bir yaşam stili, kişileri zararlı alışkanlıklar ve ilaç kullanımı gibi sağlıksız şeylerden koruyarak onların dengeli beslenme ve güvenli yaşam biçimi gibi sağlıklı davranışlar” kazanmasını sağlamada önemli bir etkidir. Ayrıca bireyin sağlıklı kilo alışı verişine olanak sağlar (Ergen ve ark., 2003). “Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, dünyada obezite oranları 1980’e göre iki kat artmış olup yaklaşık 600 milyon insan obez kategorisindedir” (WHO, 2016). Fazla kilo nedenleri araştırıldığında, yeterli olmayan düzeydeki fiziksel aktiviteye ulaşılmaktadır (U.S. Department of Health and Human Services, 2001). Gelişen teknoloji ile dijital hayata olan rağbetin artması tek tuş ile günlük ihtiyaçların kolay bir şekilde karşılanması, insanları fiziksel aktiviteden uzak bir hayata sürüklemektedir. Bunların yanı sıra “kilo kontrolü, sağlıklı yaşam, sosyalleşme, stresle başa çıkma, hastalıklardan korunma, günlük problemleri unutma, kötü alışkanlıklardan korunma isteği, olumsuz düşüncelerden uzaklaşma, eğlenme, fiziksel benliğin gelişmesi, boş zamanı değerlendirme, sağlıklı yaşama biçimi davranışı gelişimi, özgüven duygusunu artırma isteği gibi motivasyonel kaynaklardan dolayı bireyler fiziksel aktivitelerden kopmamaktadır.” Buna göre kişinin fiziksel aktiviteye katılma isteğini arttıran öğelerden biri motivasyondur (Demir ve Cicioğlu, 2018).

Motivasyon, kişinin davranış yönünü atayan, davranışı gerçekleştirmesinde piston görevi gören, kişinin davranışı gerçekleştirmesine gönüllü kılan bir histir. Ayrıca kişinin “belli bir işi yapabilmesi için gerekli olan çabanın ve enerjinin yaratılması işlemi, bireyleri istenilen nitelikte ve nicelikte görevini yapması için etkileme işlemine” motivasyon denir (Güney, 2013). Motivasyon bireyi doğru motive etme yöntemleri uygulandığında, bireyin motivasyonsuzluğu azaltılabilir ve böylece onun harekete yönelmesi sağlanabilir. Motivasyonsuzluk, bireyin harekete geçmesi için tetikleyici olan içsel ve dışsal isteklerin bulunmaması olarak ifade edilmektedir (Deci ve Ryan, 2000). Motivasyon, bireyi hedeflerine ulaşma konusunda eyleme geçiren ve hedefe ulaşmaya yönlendiren güçtür. Bireyin arzuları veya ihtiyaçları doğrultusunda hedef davranışları gerçekleştirmesine yardım eden motivasyon, hedefe ulaştıktan sonraki

duygusal refahı da olumlu yönde etkilemektedir (Demir ve Cicioğlu, 2018). Bireyin fiziksel aktiviteye katılım gösterip göstermemesinde etkili motivasyon kaynaklarından biri de ebeveynlerdir (Gümüş ve Çakır, 2023). Fiziksel aktiviteye katılma isteği özellikle çocukluk evresinde ergenliğe geçişte aile faktörü potansiyel bir etkiye sahiptir. Bireyin ebeveynlerinin eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye olan ilgisi artabilir veya azalabilir (McGaughey ve ark., 2020). “Fiziksel aktivitenin birey hayatına önemli katkılarının tecrübe edilmesi gibi konuların okul yaşantısında bireylere daha çok aktarıldığı ve bunu kavrayan ebeveynlerin çocuklarını bu durumu dikkate alarak yetiştirdiği bilinmektedir. Haliyle eğitim düzeyinin artması kişinin bu kavramlar ile ilgili daha çok bilgi edinmesini beraberinde getirmektedir.” Bu nedenle ebeveynler sahip oldukları eğitim düzeyine göre, fiziksel aktiviteye katılma durumu için dışsal motivasyon kaynağı olabilir ve ebeveynler çocuklarının fiziksel aktiviteye yönelmesinde etkili olabilirler (Güler, 2021).

Gelecek neslin bugünün çocuklarından oluşacağı ve ülkemizin alışkanlıklarını etkileyeceği düşünülürse, çocukların fiziksel aktiviteye katılmayı, fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu kaynaklarını beslemeleri ve bunu alışkanlık haline getirmelerinin yanı sıra onların fiziksel aktivite kavramı algılarının ortaya konması önemlidir. Özellikle ebeveynlerin çocuklarına fiziksel aktiviteye katılma alışkanlığı kazandırması, onları hareketli yaşama teşvik etmesi ve onlara rol model olması toplum sağlığı açısından gerekli olan önemli bir sorumluluktur. Bu nedenle araştırmada, ebeveynlerin eğitim düzeyinin çocuklarının fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığının incelenmesi ve bu çocukların fiziksel aktiviteye yönelik görüşlerinin derinlemesine metaforlar yolu ile incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel ve nicel desenlerin bir arada kullanıldığı karma desenle tasarlanmıştır. Karma desende, nitel ve nicel araştırma birlikte kullanılır. Çünkü elde edilen nicel veriler, nitel veriler ile desteklenerek daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak istenir (Tashakkori ve Teddlie, 2003). Böylece karma desen kullanılarak “bir yaklaşımın eksik ya da yetersiz kaldığı noktada, söz konusu eksikliğin diğer yaklaşım” tarafından yok edilmesine olanak sağlanabilir (Creswell, 2007) ve oldukça ayrıntılı ve güçlü sonuçlara ulaşmaya da olanak sağlanabilir (Leech ve Onwuegbuzie, 2010).

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel çalışma grubun belirlenmesinde G Power analizinden yararlanılmıştır. Etki büyüklüğü = 0,2, α değeri 0,05, %95 güven düzeyi ve %90 güç oranı ile G* Power 3.0.1 programı kullanılarak çalışma grubu en az kişi sayısı 203 bulunmuştur. Araştırma öncesinde E-84771431-051-137685 numaralı etik kurul izni Bitlis Eren Üniversitesi'nden 07/06/2024 tarihinde alınmıştır. Katılımcılara yüz yüze, çalışmanın amacı hakkında ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel çalışmada kullanılacağına dair bilgi verilmiştir. Ayrıca katılımcılara gönüllülük esasına dayalı olarak katılım gösterdiklerine dair gönüllü onam formu doldurturmuştur.

Araştırma iki çalışma grubundan oluşmaktadır. Birinci çalışma grubunda FAKMÖ'ye cevap veren katılımcılar, ikinci çalışma grubunda ise yarı yapılandırılmış görüşme formuna cevap veren katılımcılar bulunmaktadır. Buna göre birinci çalışma grubuna 357 (211 kız, 146 erkek) 10-13 yaş aralığındaki katılımcılar dahil edilmiştir. İkinci çalışma grubuna ise 124 (88 kız, 36 erkek) çocuk katılmıştır. İkinci çalışma grubundaki katılımcıların metaforları cinsiyetine

göre ve verilerinin incelenme sırasına göre kodlanmıştır. Buna göre erkek katılımcılar “E” ile kadın katılımcılar “K” ile kodlanmıştır. Örneğin 73. sıradaki erkek katılımcı “E73”, 43. sıradaki kadın katılımcı “K43” olarak tanımlanmıştır. Katılımcılara yüz yüze ulaşılmıştır. Katılımcılara araştırmmanın amacına ilişkin bilgiler açıklanmış ve gönüllü katılım belgesi imzalatıldıktan sonra, araştırmaya dahil edilmişlerdir.

1.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada “Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ)” ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ): Araştırmada, Demir ve Cicioğlu'nun (2018) geliştirdiği “Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ)” kullanılmıştır. 16 maddeden oluşan ölçeğin ilk 6 maddeleri Bireysel nedenler, 7., 8., 9., 10., 11., 12. maddeleri Çevresel nedenler, son 4 maddeleri ise Nedensizlik boyutunu oluşturmaktadır. FAKMÖ 16 maddeden oluşmakta ve 3., 9., 13., 14., 15., 16. maddeler ters maddeleri içermektedir. Ölçeğin bireysel nedenler alt boyutunun Cronbach Alfa puanının 0,93, çevresel nedenler alt boyutunun Cronbach Alfa puanının 0,91, nedensizlik alt boyutunun Cronbach Alfa puanının 0,97 ve FAKMÖ toplam puanının Cronbach Alfa puanının 0,93 olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre FAKMÖ'nün veri setindeki katılımcıların verilerine göre yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Katılımcıların fiziksel aktivite ile ilgili görüşlerinin metaforlar yoluyla elde edilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Buna göre katılımcılardan “*Fiziksel aktivite..... gibidir. Çünkü.....*” neden sonuç cümlesini benzetmelerle anlamlandırılması istenmiştir. Burada amaç fiziksel aktivite ile ilgili zihinlerinde beliren kelimeyi yazıp açıklamalarıdır.

1.4. Verilerin Analizi

Araştırmada nicel ve nitel verilerin analizi için iki tür veri analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada FAKMÖ'den elde edilen veriler için, çarpıklık ve basıklık ve levene testleri yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerin normal dağıldığı ve dağılımların ± 1 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Büyüköztürk ve ark., 2014). Bu bağlamda verilerin analizinde, t-testi, tek yönlü ANOVA testleri kullanılmıştır. Post-Hoc test istatistiklerinden (Tukey HSD) yararlanılmıştır. Uygulanan istatistik testlerde güven düzeyi 0,05 olarak esas alınmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış formdan elde edilen verilerin analizinin yapılmasında “içerik analizi” tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi “bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan araştırma tekniği” şeklinde açıklanmaktadır (Aziz, 2015). Yıldırım ve Şimşek (2011) ise bu teknikten yararlanırken verilerin “verilerin kodlanması, kodlanan verilerin temalarının belirlenmesi, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması” gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda araştırmada da metaforlu yolu ile elde edilen veriler öncelikle alt alta yazılarak kodlara ayrılmıştır. Daha sonra kodlar gruplandırılarak temalar altına taşınmıştır. Üçüncü adımda ise kodlar ile temaların uyumu konusunda düzenleme yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler ardından nitel çalışmanın güvenilirliğinin sınanması amaçlanmış ve spor bilimleir camiasından bir doçent, bir profesör ve iki doktorasını almış bilim insanından uzman görüşü alınmıştır. Yapılan analiz ile uzmanların görüşü karşılaştırılmış ve Miles ve Huberman'ın (1994) uyum yüzdesi formülü (Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)) kullanılarak araştırmının güvenilirliğinin % 97 olduğu tespit edilmiştir.

2. Bulgular

Tablo 1’de katılımcıların annelerinin eğitim düzeyine göre FAKMÖ alt boyutlarından alınan puanlar tek yönlü ANOVA (Tukey/Post-Hoc) ile incelenmiştir. Anlamlı farklılığa neden olan grup (*) ile gösterilmiştir.

Tablo 1. Anne eğitim düzeyine göre analiz sonuçları

	Anne eğitim düzeyi	N	\bar{x}	F	p	fark
Bireysel Nedenler	Ortaokul (1)	80	19,20	1,631	,25	-
	Lise (2)	115	18,96			
	Lisans (3)	95	20,81			
	Lisansüstü(4)	67	19,05			
Çevresel Nedenler	Ortaokul (1)	80	16,51	,847	,46	-
	Lise (2)	115	15,07			
	Lisans (3)	95	15,61			
	Lisansüstü(4)	67	16,22			
Nedensizlik	Ortaokul (1)	80	10,98	,456	,45	-
	Lise (2)	115	10,75			
	Lisans (3)	95	11,00			
	Lisansüstü(4)	67	11,50			

* $p < 0,05$

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların anne eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Tablo 2’de ise katılımcıların baba eğitim düzeyine göre, katılımcıların FAKMÖ alt boyutlarından aldığı puanlar tek yönlü ANOVA (Tukey/Post-Hoc) ile incelenmiştir. Anlamlı farklılığa neden olan grup (*) ile gösterilmiştir.

Tablo 2. Baba eğitim düzeyine göre analiz sonuçları

	Baba eğitim düzeyi	N	\bar{x}	F	p	fark
Bireysel Nedenler	Ortaokul (1)	52	14,71	10,532	0,00*	3* > 2 > 1
	Lise (2)	110	19,72			
	Lisans (3)	106	21,22			
	Lisansüstü(4)	89	20,94			
Çevresel Nedenler	Ortaokul (1)	52	14,92	1,584	,19	-
	Lise (2)	110	15,50			
	Lisans (3)	106	15,48			
	Lisansüstü(4)	89	17,28			
Nedensizlik	Ortaokul (1)	52	10,15	3,129	0,20*	3* > 1
	Lise (2)	110	11,35			
	Lisans (3)	106	12,13			
	Lisansüstü(4)	89	11,01			

* $p < 0,05$

Tablo 2’de görüldüğü gibi Bireysel Nedenler ($F_{3,353}:10,532, p<0,05$) ve Nedensizlik ($F_{3,353}:3,129, p<0,05$) alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bireysel Nedenler alt boyutunda anlamlılığın lisans mezunu babaların çocuklarının ($\bar{x}=13,81$) puan ortalamasının, lise mezunu babaların çocuklarının ($\bar{x}=17,98$) ve ortaokul mezunu babaların çocuklarının ($\bar{x}=20,25$) puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek olmasından kaynaklandığı saptanmıştır. Lisans mezunu babaların çocuklarının puan ortalamasının ($\bar{x}=16,14$), ortaokul mezunu babaların çocuklarının puan ortalamasından ($\bar{x}=19,17$) Nedensizlik alt boyutunda anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 3’te ikinci çalışma grubunda yer alan katılımcıların fiziksel aktiviteye ilişkin metaforik algılarının yer aldığı tablo yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların fiziksel aktiviteye yönelik metaforik algıları

Tema	Metaforlar	f	Katılımcıların Metafor Cümleleri
Yaşam Kaynağı Teması	Ekmek (12), yaşam (10), nefes (5), uyku (1), kuş (1), oksijen (1), anne (1), baba (1), telefon (1), doğru yol (1), çikolata (1), silgi (1), telefon (1), bulut (1), sevgi (1)	39	...ekmek gibidir. Çünkü yaşamak için enerji verir (K123). “...yaşam gibidir. Çünkü hayatın temel besin kaynağıdır (E110). ...nefes gibidir. Çünkü hareket olmadan yaşanmaz (K115).
Yarar Teması	Sebze (11), ödev (5), doktor (5) hayat (4), özgüven (3), uyku (1), hobi (1), oruç (1), diyet (1), altın bilezik (1), güneş (1), hemşire (1)	35	...sebze gibidir. Çünkü bize çok yararlıdır(K93). ...ödev gibidir. Çünkü faydalıdır (E20). ...hayat gibidir. Çünkü yorduğu kadar mutlu da eder (K27).
Gereksinim Teması	Ders (7), disiplin (6), okul (3), su (3), sınav (1), erken kalkmak (1), para (1), uyku (1), yemek yemek (1), bilgisayar (1), oyun (1)	26	...ders gibidir. Çünkü yapmazsan çok şey eksilir (E73). ...okul gibidir. Çünkü okul gibi gerekli ve faydalıdır (K43). ...disiplin gibidir. Çünkü disiplin olmazsa olmaz (K64).
Değer Teması	dost (5), aile (4), kardeş (3), elmas (3), para (3), araba (3), hayal (2), böcek (1)	24	...dost gibidir. Çünkü güzel zaman geçirmeni sağlar (K70). ...aile gibidir. Çünkü kıymetlidir (K74).” ...kardeş gibidir. Çünkü ben çok severim (K34).

Tablo 3’te katılımcıların fiziksel aktiviteye yönelik ürettikleri benzetmelere ait tema, metafor, frekans ve metafor cümleleri yer almaktadır. Katılımcıların ürettikleri metaforların analizi sonucunda 4 tema elde edilmiştir. Bu temalar sırasıyla yaşam kaynağı teması (f=39), yarar teması (f=35), gereksinim teması (f=26), değer teması (f=24) şeklindedir. En yüksek frekansa sahip olan “yaşam kaynağı” teması, “ekmek, yaşam, nefes, uyku, kuş, anne, baba, telefon, doğru yol, çikolata, silgi, telefon, bulut, sevgi metaforları ile ifade edilmiştir. Örneğin, K123 kodlu katılımcı “fiziksel aktivite, ekmek gibidir. Çünkü yaşamak için enerji verir.” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların fiziksel aktiviteye yönelik algılarının belirlendiği diğer tema “yarar teması”dır. Bu temada fiziksel aktivite “Sebze, ödev, doktor, hayat, özgüven, uyku, hobi, oruç, diyet, altın bilezik, güneş, hemşire” metaforları ile açıklanmıştır. Bu temaya ait metaforlardan biri “fiziksel aktivite, sebze gibidir. Çünkü bize çok yararlıdır (K93).” şeklindedir. Fiziksel aktiviteye yönelik algıların yer aldığı “gereksinim” teması altında “ders, disiplin, okul, su, sınav, erken kalkmak, para, uyku, yemek yemek, bilgisayar, oyun” metaforları bulunmaktadır. Örneğin bu temada fiziksel aktivite şöyle tanımlanmıştır: “fiziksel aktivite, uyku gibidir. Çünkü uyku olmadan dinç kalamayız (K64).” Fiziksel aktivitenin “değer” olarak ele alındığı temada; “dost, aile, kardeş, elmas, para, araba, hayal, böcek” metaforları bulunmaktadır. Örneğin, K74 kodlu katılımcı fiziksel aktiviteyi vücudun temel ihtiyaçlarından biri olan suya benzetmiştir ve “fiziksel aktivite, aile gibidir. Çünkü bizi her zaman güvende hissettirir” şeklinde ifade etmiştir

3. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada, 10-13 yaş grubundakilerin ebeveyn eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu ile fiziksel aktiviteye ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusunda katılımcıların annelerinin eğitim düzeyinin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonunu etkilemediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda anne eğitim düzeyinin hangi kademede olursa olsun katılımcıların fiziksel aktiviteye katılımında harekete geçme dürtüsünün benzerlik gösterdiği söylenebilir. Araştırma bulgularına paralel olarak Altay ve Koç (2022) tarafından ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılarak çocukların annelerinin eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye katılım motivasyonunda bireysel nedenlerin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bozkurt ve Tamer (2020) tarafından 5., 6., 7. ve 8. öğrencileriyle yapılan araştırmada çocukların annelerinin eğitim düzeyinin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonunu etkilemediği saptanmıştır. Başkonuş (2022) tarafından lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin anne eğitim durumuna göre fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının benzer olduğu ve farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırma bulgularından farklı olarak Ergün (2013) ve Ferreira ve arkadaşlarının (2006) yaptıkları araştırmada anne eğitim düzeyi ile fiziksel aktivite arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Yıkılmaz tarafından annesi yüksek lisans mezunu olan öğrencilerin fiziksel aktivite içeren oyunlara yönelik tutumlarının genel olarak daha yüksek olduğunu bulgulamıştır (Yıkılmaz, 2022). Akköse'nin (2020) lise öğrencileriyle yaptığı araştırmada öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyine göre nedensizlik alt boyutunda farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Güler (2021) tarafından lise öğrencileri üzerine yapılan araştırmada, lise öğrencilerinin annelerinin eğitim duruma göre bireysel ve çevresel nedenler alt boyutlarında farklılaşma tespit edilmiş ve annesi lisans mezunu olan öğrencilerin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.

Araştırmanın diğer bulgusunda katılımcıların babalarının eğitim düzeyine göre bireysel nedenler ve nedensizlik alt boyutlarında anlamlı farklılık saptanmıştır. Bireysel nedenler alt boyutunda anlamlılığın lisans mezunu babaların çocuklarının fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının, lise ve ortaokul mezunu babaların çocuklarının fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarından yüksek olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu durum eğitim durumu lisans olan babaların çocuklarının fiziksel aktiviteye katılımında içsel hazzın, mutluluğun diğer eğitim düzeyindeki babaların çocuklarından yüksek olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Araştırma bulguların paralel olarak Güler'in (2021) "Lise öğrencilerinin dijital oyun oynama motivasyonları ile fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının incelenmesi" isimli araştırmasında babası lisans mezunu olan öğrencilerin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Fiziksel aktiviteye katılımında istekli olma ve bu katılımdan keyif alma düzeyinin babanın eğitim düzeyinin ile paralellik gösterdiği ve baba eğitim düzeyindeki artışın fiziksel aktiviteye ilişkin tutumlarını etkilediği belirtilmektedir (Yıkılmaz, 2022). Araştırma bulgularından farklı olarak Altay ve Koç (2022) baba eğitim durumuna göre çocukların fiziksel aktiviteye katılım motivasyonun farklılaşmadığını belirtmiştir. Bozkurt ve Tamer (2020) tarafından ortaokul öğrencileriyle yapılan araştırmada, öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre bireysel nedenler ve nedensizlik alt boyutlarında farklılaşma göstermediği fakat çevresel nedenler alt boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Başkonuş (2022) tarafından yapılan araştırmada baba eğitim durumunun öğrencilerin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonunu etkilemediği belirlenmiştir. Ayrıca nedensizlik alt boyutunda lisans mezunu babaların çocuklarının fiziksel

aktiviteye katılım motivasyonlarının ortaokul mezunu babaların çocuklarınınkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptamıştır. Buna göre lisans mezunu babaların çocuklarının fiziksel aktiviteye katılım konusunda ortaokul mezunu babaların çocuklarınınkinden daha fazla motivasyon kaybı yaşadığı söylenebilir.

Araştırmanın nitel basamağında katılımcıların fiziksel aktiviteye yönelik ürettikleri metaforların *yaşam kaynağı, yarar, gereksinim ve değer* olmak üzere 4 temadan oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılardan elde edilen tüm metaforların olumlu ifadeleri içerdiği saptanmıştır. *Katılımcıların ekmek, yaşam, nefes, uyku, kuş, anne, baba, telefon, doğru yol, çikolata, silgi, telefon, bulut, sevgi* metaforlarını kullanarak fiziksel aktivite kavramını açıkladığı *yaşam kaynağı* temasında, katılımcıların fiziksel aktiviteyi hayatları ile bütünleştirdiği ve aktif bir hayatın bilişsel, fiziksel, sosyolojik gelişime var olan katkısını fark ettikleri tespit edilmiştir. Çar, Kurtoğlu ve Arslan (2023) tarafından fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada da nefes alıp vermek, uyku, yaşam gibi mevcut çalışmadaki metaforlar ile aynı metaforlar elde edilmiştir. Türkeli'nin (2019) ve Baydar'ın (2021) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, katılımcıların fiziksel aktiviteyi mevcut çalışmadaki nefes, hayat metaforları gibi benzer metaforlara açıkladığı tespit edilmiştir. Kozak ve arkadaşlarının (2020) düzenli olarak fiziksel aktiviteye katılan 88 birey üzerinde yaptığı çalışmada, katılımcıların fiziksel aktiviteye yönelik ürettiği metaforların, mevcut çalışma ile benzerlik gösterdiği saptanmıştır.

Yarar temasında ise; *Sebze, ödev, doktor, hayat, özgüven, uyku, hobi, oruç, diyet, altın bilezik, güneş, hemşire* metaforları ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu temaya göre katılımcıların fiziksel aktiviteyi yaşamları için vazgeçilemeyecek kadar faydalı buldukları, değer verdikleri söylenebilir. Buna neden olarak katılımcıların fiziksel aktivite içinde olan bireylerin sağlıklı yaşam sürdürüklerine ve daha mutlu olduklarına olan inancından kaynaklandığı düşünülebilir. Literatürde benzer tema ve kodların yer aldığı araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Baydar (2021) tarafından yapılan “üniversite öğrencilerinin oyun ve fiziksel aktivite kavramlarına yönelik metaforik algılarının incelenmesi” isimli çalışmada fiziksel aktiviteye yönelik üretilen metaforlar sağlık kaynağı teması altında, fayda sağlama çatısında incelenmiştir.

Araştırmada *gereksinim* teması da katılımcıların fiziksel aktiviteyi; *ders, disiplin, okul, su, sınav, erken kalkmak, para, uyku, yemek yemek, bilgisayar, oyun* şeklinde açıkladığı saptanmıştır. Bu duruma neden olarak katılımcıların fiziksel olarak hareketli olmayı bir ihtiyaç olarak algılamalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Alanyazında fiziksel aktivite kavramının metaforlarla açıklandığı çalışmalarda araştırma bulgularına benzer tema ve kodlara rastlanmıştır. Örneğin; Düzenli olarak fiziksel aktiviteye katılan 88 bireyin fiziksel aktiviteye yönelik metaforlarını inceleyen Kozak ve ark. (2020) “vazgeçilmez gereksinim” teması elde edilmiştir. Ayrıca Çar, Kurtoğlu ve Arslan (2023) tarafından yapılan “Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Öğrencilerinin Egzersiz Bağımlılığı Düzeyleri ile Fiziksel Aktivite Kavramlarına Yönelik Düşüncelerinin İncelenmesi” isimli çalışmada fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencilerinin fiziksel aktiviteye yönelik oluşturduğu metaforların ihtiyaçtan kaynaklı zorunluluk temasında incelendiği saptanmıştır. Baydar (2021) tarafından yapılan çalışmada katılımcılardan elde edilen fiziksel aktivite metaforları ihtiyaç teması altında “su, oksijen, yemek...” gibi metaforlarla incelenmiştir. Türkeli'nin (2019) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, katılımcıların fiziksel aktiviteyi zorunlu ihtiyaç teması altında tanımladığı belirtilmiştir. Türkeli bu tema altında su, günlük, oksijen gibi metaforlar bulunmaktadır.

Çalışmanın son teması olan *değer teması; dost, aile, kardeş, elmas, para, araba, hayal, böcek* metaforları ile açıklamıştır. Buna neden olarak, fiziksel aktivite ile kendilerini daha mutlu, enerjik hissetmeleri hayatlarının da önemi olan ve anlam ifade eden metaforlar ile ifade etmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Literatürde fiziksel aktiviteye yönelik yapılan metafor çalışmalarında benzer tema, ve kodlar yer almaktadır. Örneğin; Kozak ve arkadaşlarının (2020) düzenli olarak fiziksel aktiviteye katılan 88 birey üzerinde yaptığı araştırmada, katılımcıların fiziksel aktiviteye yönelik ürettiği metaforların, mevcut çalışma ile benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Çar, Kurtoğlu ve Arslan (2023) tarafından fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü öğrencilerinin fiziksel aktiviteye yönelik oluşturduğu metaforları huzur, mucize ve mutluluk gibi ifadelerle değer katarak tanımladıkları belirtilmiştir. Türkeli (2019) tarafından yapılan “öğrencilerin fiziksel aktivite kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi” isimli araştırmada üniversite öğrencilerinin fiziksel aktiviteye ilişkin altın, gümüş, para gibi metaforlar ürettiğini ve bu metaforların değer teması altında yer aldığını ifade etmiştir.

Araştırma sonucunda, 10-13 yaş grubundaki katılımcıların anne eğitim düzeyine göre fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu düzeyinde anlamlı farklılığa neden olmadığı, katılımcıların baba eğitim düzeyinin ise fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu düzeyinde anlamlı farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada lisans mezunu babaların çocuklarının bireysel nedenler ve nedensizlik alt boyutlarındaki fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu puan ortalamalarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca katılımcılardan elde edilen metaforların yüzde yüzünün olumlu yönde olduğu, katılımcıların fiziksel aktivite kavramını yaşam kaynağı, yarar, gereksinim ve değer temaları altında yer alan metaforlar yolu ile açıkladığı sonucuna varılmıştır.

5. Öneriler

Ülkemizin sağlıklı ve sportif anlamda başarılı nesiller yetiştirmesi gençlerin hayatı aktif olarak yaşamaya teşvik edilmesiyle mümkündür. Bunun sağlanmasında için küçük yaşlardan itibaren ebeveynlerin çocuklarının hareketli yaşama motive etmesi için okulların rehberlik hizmetleri, beden eğitimi öğretmenleri tarafından, ailelerin bilinçlendirilmesi önerilmektedir. Bunun için de okul-öğretmen ve aile işbirliğine dayalı etkinliklerin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenmesi önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalenin yazarları arasında, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akköse, H. (2020). Lise öğrencilerinin dijital oyun oynama motivasyonları ile fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının incelenmesi, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altay, A., & Koç, H. (2022). Fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu ile dijital oyun oynama motivasyonu arasındaki ilişkinin kadın ve erkek öğrenciler arasındaki farklılıklar açısından incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 45-60.
- Arıcan, H. Ö. B. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Oyun Ve Fiziksel Aktivite Kavramlarına Yönelik Metaforik Algularının İncelenmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 170-183. <https://doi.org/10.33689/spormetre.945404>
- Arıcan, H. Ö. B. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Oyun ve Fiziksel Aktivite Kavramlarına Yönelik Metaforik Algularının İncelenmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 170-183. <https://doi.org/10.33689/spormetre.945404>
- Aziz, A. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Başkonuş, T. (2022). Analysis of high school students' motivations of participation in physical activity according to some variables. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 10(1). 308-320.
- Bek, N.(2008). Fiziksel Aktivite ve Sağlığımız, Fiziksel Aktivite Bilgi Serisi, Ankara.
- Bozkurt, T. M., & Tamer, K. (2020). Fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu düzeyi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 286-298. BOZKURT, T. M., & TAMER, K. (2020). Fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu düzeyi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 286-298.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri (17. Baskı), Ankara: Pegem Yayınları.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, 2nd Ed. Thousand Oaks: SAGE PUBLISHERS.
- Çar, B., Kurtoğlu, A., & Arslan, O. (2023). Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Öğrencilerinin Egzersiz Bağımlılığı Düzeyleri ile Fiziksel Aktivite Kavramlarına Yönelik Düşüncelerinin İncelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 329-348. <https://doi.org/10.17155/omuspd.1268841>
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268 https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Demir, G. T., & Cicioğlu, H. İ. (2018). Motivation Scale For Participation In Physical Activity (MSPPA): A study of validity and reliability Fiziksel Aktiviteye Katılım Motivasyonu Ölçeği (FAKMÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 15(4), 2479-2492. 10.14687/jhs.v15i4.5585
- Ergen, E., Güner, R., Zergeroğlu, A. M., Ulkar, B., & Kunduracıoğlu, B. (2003). Sporcu sağlığı ve spor yaralanmaları. *Ankara, Nobel Yayın Dağıtım*.
- Ergün, S. (2013). Okul Çağı Çocuklarında Egzersizden Hoşlanma İle Fiziksel Aktivite Arasındaki İlişki. Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, İstanbul.
- Ferreira, A., Lamarque, S., Boyer, P., Perez-Diaz, F., Jouvent, R., & Cohen-Salmon, C. (2006). Spontaneous appetite for wheel-running: a model of dependency on physical activity in rat. *European Psychiatry*, 21(8), 580-588. 10.1127/0003-9136/2006/0165-0493
- Güler, H. (2021). Lise öğrencilerinin dijital oyun oynama motivasyonları ile fiziksel aktiviteye katılım motivasyonlarının incelenmesi, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüş, B., & Çakır, E. (2023). Deprem yaşayan genç bireylerin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu ve sağlıklı beslenme düzeyinin incelenmesi, *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3 (4); 4-15.

- Güney, S. (2013). Davranış bilimleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kozak, M., Bayrakdar, A., Karaman, M., & Zorba, E. (2020). Determination of the perceptions of individuals engaged in regular physical activity on the concept of wellness: A metaphor analysis study. *African Educational Research Journal*, 8(1), 43-48. 10.30918/AERJ.8S1.20.006
- Leech, N. L., & Onwuegbuzie, A. J. (2010). The mixedre searchjourney: Fromwhere Westartedtow here wehopetogo. *International Journal of MultipleResearch Approaches*, 4, 73-88. 10.1002/j.1556-6678.2010.tb00151.x
- Malina, R. M. (2001). Physical activity and fitness: pathways from childhood to adulthood. *American Journal of Human Biology: The Official Journal of the Human Biology Association*, 13(2), 162-172. [https://doi.org/10.1002/1520-6300\(200102/03\)13:2<162::AID-AJHB1025>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/1520-6300(200102/03)13:2<162::AID-AJHB1025>3.0.CO;2-T)
- McGaughey, T., Vlaar, J., Naylor, P. J., Hanning, R. M., Le Mare, L., & Mâsse, L. C. (2020). Individual and environmental factors associated with participation in physical activity as adolescents transition to secondary school: a qualitative inquiry. *International journal of environmental research and public health*, 17(20), 7646. <https://doi.org/10.3390/ijerph17207646>
- Menteş, E., Mentş, B., & Karacabey, K. (2011). Adölesan dönemde obezite ve egzersiz. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 963-977.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. sage.
- Porter, S. (2002). Physical Activity: An exploration of the issues and attitudes of teenage Girls. *London: Scott Porter Research and Marketing*.
- T.C.S.B., (2024). Çocuk ve Ergenlerde Fiziksel Aktivite. *WEB URL: http://beslenme.gov.tr/content/files/basin_materyal/Fiziksel_aktivite_rehberi/1_cocuk_ergenler.pdf*, (Erişim Tarihi: 01.05.2024).
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2003). *Special issue on mixedmethodsresearch*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Türkeli, A. (2019). Öğrencilerin Fiziksel Aktivite Kavramına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 119-129.
- U.S. Department of Health and Human Services (2001), “The Surgeon General’s Call to Action to Prevent and Decrease Overweight and Obesity”, <https://www.cdc.gov/nccdphp/dnpa/pdf/calltoaction.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2024).
- WHO (2016), “Obesity and Overweight-Fact Sheet”, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/> (Erişim Tarihi: 01.06.2024).
- Yıkılmaz, A. (2022). Determining the attitudes of university students who have sports education towards physical activity games (18-22 ages). *Revista on line de Política e Gestão Educacional*, e022158-e022158. <https://doi.org/10.22633/rpge.v26i00.17469>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Seçkin Yayıncılık, Ankara*, 446.

Özel Nitelikli Uluslararası Sermaye Hareketleri ile Finansal Gelişmişlik Arasındaki İlişki: Türki Cumhuriyetler İncelemesi

The Relationship Between Special International Capital Flows and Financial Development: The Example of Turkic Republics

Kübra SAKA ILGIN¹

Öz

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımlarını içeren uluslararası sermaye hareketleri, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir yabancı sermaye kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu çalışma, Türki Cumhuriyetlerden Türk Devlet Teşkilatı üye ülkelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımlarının finansal gelişmişlikleri ile ilişkisinin incelenmesini amaçlamaktadır. Değişkenlerin yapısı analiz yöntemi olarak zaman serisi analizlerinden ARDL Sınır testi, Johansen-Juselius Eş bütünleşme testi, Toda-Yamamoto Nedensellik testlerini kullanmayı gerekli kılmıştır. Uygulanan analizler sonrasında bu ülkelerin genelinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve/veya portföy yatırımları ile ülkelerin yerli finansal gelişmişlikleri arasında uzun dönemde pozitif anlamlı ilişkiler olduğu gözlenmiştir. Kısa dönemli sapmaların ise uzun dönemde dengeye ulaştığı belirlenmiştir. Ayrıca finansal gelişmişlikten doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve/veya portföy yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu dolayısıyla da finansal gelişmişliğin uluslararası sermaye hareketlerini olumlu yönde etkilediği ifade edilebilmektedir. Çalışmanın hem yatırımcılar hem de politika yapıcılara fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Portföy Yatırımları, Finansal Gelişmişlik

Abstract

International capital movements including foreign direct investment and portfolio investments continue to be an important source of foreign capital for developing countries. This study aims to examine the relationship between foreign direct investment and portfolio investments of the Turkish Republics, which are the member countries of the Turkish State Organization, and their financial development. The structure of the variables necessitated the use of the ARDL Bounds test, Johansen-Juselius Cointegration test, and Toda-Yamamoto Causality tests from time series analysis as the analysis method. It was observed that there were positive significant relationships between foreign direct investment and/or portfolio investments and the domestic financial development of these countries in the long term after the applied analysis. It was determined that short-term deviations reached equilibrium in the long term. In addition, it can be stated that there is a unidirectional causality relationship from financial development to foreign direct investment and/or portfolio investments, therefore, it can be stated that financial development affects international capital movements positively. It is thought that the study will benefit both investors and policymakers.

Keywords: Foreign Direct Capital Investments, Portfolio Investments, Financial Development

1 Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kubra.saka@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5797-9617>, <https://ror.org/02h1e8605>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 12.08.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.09.2024

Atıf İçin/For Cite: SAKA ILGIN K., “Özel Nitelikli Uluslararası Sermaye Hareketleri ile Finansal Gelişmişlik Arasındaki İlişki: Türki Cumhuriyetler İncelemesi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):288-309

<https://doi.org/10.17755/esosder.1531995>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

Finansal piyasaların entegrasyonu yatırımcıların farklı ülke piyasalarına yatırım yapmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmış ve uluslararası sermaye akımlarını kolaylaştırmıştır. Günümüzde yatırımcılar uluslararası para ve sermaye piyasalarında kolaylıkla yatırım yapabilmekte ve yatırımlarını yönlendirdikleri ülkelerin ekonomilerine önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki şirketlerin çoğu doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapmakta ve bu ülkelerin yapmış oldukları yatırımlar dünya çapında yapılan yatırımların oldukça büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (UNCTAD-United Nations Conference on Trade and Development, 2024). Yatırımcıların daha yüksek karlılık sağlama düşüncesiyle doğrudan yabancı yatırım yaptıkları ve portföylerinde önemli ölçüde yabancı hisse senedi ve tahvile yer vererek uluslararası piyasalarda portföy yatırımı gerçekleştirdikleri ifade edilebilmektedir. Bu yatırımların her ikisi de dış yatırımdır ve uluslararası sermaye hareketleri olarak da adlandırılabilir.

Uluslararası sermaye hareketleri resmi ve özel nitelikli uluslararası sermaye hareketli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Resmi nitelikli olanlar hükümetler arasında, hükümet organları arasında ya da hükümetler ile uluslararası kredi kuruluşları arasındaki sermaye hareketleridir. Özel nitelikli uluslararası sermaye hareketleri ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları, ticari banka kaynaklı sermaye hareketleri ve diğer özel sermaye hareketleridir. Günümüzde bu sermaye yatırımları içerisinde en büyük payın doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ve portföy yatırımlarına (PY) ait olduğu ifade edilebilmektedir (Yalçiner, 2012, s. 92-98).

DYSY, ödemeler bilançosundaki sermaye ana hesabının alt hesabı olan reel yabancı yatırımları temsil etmektedir. Dolaysız ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımı şirketlerin üretimlerini uluslararası sınırlara yaymak maksadıyla şirket merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması ya da mevcut tesisleri satın alması olarak tanımlanmaktadır. (Seyidoğlu, 2016, s. 442). DYSY küresel finansal ortamın dinamiklerini şekillendirmede ve ülkeler arasında ekonomik karşılıklı bağımlılığı teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır (Alzarooni, Al-Shboul and Maghyreh, 2024: 4). PY ise, ödemeler bilançosundaki sermaye ana hesabının alt hesabı olan finansal yatırımları temsil etmekte ve dolaylı yatırım olarak bilinmektedir. PY; tahvil, hisse senedi ve benzeri menkul kıymetlere yapılan yatırımı ifade etmektedir. Bu iki dış yatırımın arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. PY bireysel ve kurumsal yatırımcılar, finansal kuruluşlar tarafından; doğrudan sermaye yatırımları ise genellikle çok uluslu şirketler tarafından yapılan uluslararası sermaye hareketleridir. PY, DYSY'a göre çok daha hareketli dış yatırımlardır ve bu PY yapanların hedefledikleri olabildiğince yüksek getiriye kısa dönemde sağlamaktır. Dolayısıyla yatırım ortamını etkileyen faktörlerin olumsuz gidişatı sıcak para olarak da adlandırılabilen bu kısa vadeli yatırım fonları sayesinde sağlanan sermayenin ülkeden ani bir şekilde çıkışına sebep olabilmektedir. DYSY ise uzun vadeli yatırımlar olmakla birlikte bu yatırımların doğası gereği ülkeye giriş çıkışı daha zordur (Seyidoğlu, 2016, s. 444-445).

DYSY'nın gelişen ülkelerde üretim süreçlerinin küreselleşmesine destek olarak bu ülkelerin kalkınmalarına katkı sağladığı ifade edilebilmektedir. DYSY'ın sağladığı doğrudan sermaye finansmanına ek olarak ulusal ekonominin gelişmesinde ve büyümenin teşvik edilmesinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenlerden ötürü çoğu ülke hükümetleri bu konuya gereken önemi vermiş ve daha fazla DYSY çekmenin yeni yollarını aramıştır. 2008 mortgage krizi sonrasında gelişmekte olan ülkelerde ticari banka kredi hacminin azalması bu ülkelerin farklı finansman alternatifleri aramalarına neden olmuştur. Gelişmekte olan

piyasalara yapılan PY'nın gerekli finansmanı sağlayabileceği düşüncesiyle gelişen ülkelerde PY için gerekli olan altyapı geliştirilmiştir. Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde işletmeler ve yatırımcılar tarafından daha fazla getiri sağlamak amacıyla başvuru DYSY ve PY'nın uluslararası sermaye akımlarında çok önemli bir paya sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

Uluslararası sermaye hareketlerinde hiç şüphesiz yatırımcılar yatırımlarını yönlendirecekleri ülkelerin ekonomik ve finansal sistemleri hakkında bilgi sahibi olmak istemektedir. Etkin bir ekonomik ve finansal sisteme sahip olan ülkelerin yabancı yatırımcıları çekmede daha başarılı olmaları beklenir. Bu doğrultuda daha gelişmiş finansal altyapı ve finansal kurumlara sahip olan ülkelerin daha fazla DYSY ve PY çekebileceği söylenebilmektedir. Benzer şekilde DYSY ve PY şeklindeki uluslararası sermaye hareketleri de ev sahibi ülkelerin finans sektörünü dolayısıyla finansal gelişmişliğini etkileyebilmektedir. İyi gelişmiş bir finansal sistemin varlığı ekonomik kalkınmayı desteklemektedir. Az gelişmiş bir finansal sistem de uluslararası sermaye yatırım akışlarını ve bunların ev sahibi ekonomiler üzerindeki etkilerini sınırlayabilmektedir.

Finansal gelişmişlik ise, finansal sistemlerin ve finansal sistemin temel unsurları olan tasarruflar, yatırımcılar, aracı kuruluşlar, finansal araçlar ve hukuki-idari düzenin işlevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmesi manasına gelmektedir. Tasarruf sahiplerinin ellerindeki atıl fonları karlı yatırımlara yönlendirmesi, yatırımların çeşitliliğinin artırılması yoluyla riskliliğin azaltılması, finansal araçlar ve yatırım projeleri ile ilgili bilgi edinme maliyetlerinin uzman aracı kuruluşlar vasıtasıyla azalması finansal sistemin işleyişini düzenleyen yasa ve kuruluşların etkinliğinin artması finansal sistem iyileşmelerindedir. Bu iyileşmeler sayesinde ülkelerin finansal gelişmişliklerinde önemli artışlar gözlemlendiği ifade edilebilmektedir. Ülkelerin finansal gelişmişliğinin ölçülmesi amacıyla literatürde de çok çeşitli finansal göstergeler kullanılmıştır. Fakat IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından daha objektif bir değerlendirme yapılmakta ve ülkeler bazında finansal gelişmişlik endeksleri oluşturularak yıllık olarak yayımlanmaktadır. IMF tarafından geliştirilen finansal gelişmişlik endeksleri, finansal gelişmenin çok boyutlu doğasını; finansal piyasaların ve finansal kurumların finansal erişimini, derinliğini ve verimliliğini kapsamaktadır (De Haan vd., 2022, s. 18). Bu sayede ülkelerin finansal gelişmişliğini daha iyi yansıtan, finansal sistemin daha kapsamlı değerlendirildiği, daha objektif bir finansal gelişmişlik göstergesine ulaşılabilmektedir.

Finansal gelişme uluslararası sermaye hareketlerini farklı kanallardan etkileyebilmektedir bunlar; tahsis verimliliği, işlem maliyetlerinin azaltılması, icra sözleşmesi ve likiditedir. Tahsis kanalı finansal aracılığın en önemli parçasıdır ve yabancı işletmelerin portföylerini çeşitlendirerek riski azaltmalarını kaynaklarını daha yüksek getiri oranına sahip bir projeye yatırımlarını sağlamaktadır. Finansal gelişme, bireysel ve kurumsal yatırımcıların yabancı fonlara daha düşük maliyetle erişmelerine olanak tanımaktadır. Fonların optimal kullanımıyla finansal gelişme yoluyla tahsis verimliliği gerçekleşmektedir. Finansal gelişmişliğin işlem verimliliği yönü, fonların daha düşük işlem maliyetiyle tahsis edilmesidir. Finansal kurumların varlığı sayesinde yatırımcıların yabancı ülkelere yatırım yapması kolaylaştırmaktadır. Gelişmiş bir finansal sisteme sahip olan ülkelerde finans sektörü piyasa ve kamu hizmetleri sayesinde yatırımcıların ihtiyaç duydukları bilgilere erişimlerini kolaylaştırmakta ve işlem maliyetlerini azaltmakta ve dolayısıyla ekonomik verimliliği artırmaktadır. Nitekim asimetric bilgi durumunda finansal gelişme yatırımcılara karar vermede ve sermaye hareketliliğini artırmada yardımcı olabilmektedir. Finansal gelişme, finansal sözleşmelerin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Gelişmiş bir finansal sistem içerisindeki finansal kurumlar finansal sistemin likiditesini artırmaktadır (Khan & Khan, 2019, s. 6-7).

Uluslararası sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir yabancı sermaye kaynağıdır. Ülkelerin uluslararası sermaye hareketleri ile finansal gelişmişlikleri arasında karşılıklı ilişki olduğu, bu ilişki hakkında literatürde görüş birliği olmaması ve bu ilişkinin gelişmekte olan ülkelerde özellikle de Türki Cumhuriyetlerdeki yönünün belirlenmesi çalışmanın motivasyonunu oluşturmuştur. Çalışmanın gelişmekte olan ülkelerdeki uluslararası sermaye yatırımlarının finansal piyasa gelişimini ya da finansal piyasa gelişimlerinin uluslararası sermaye yatırımlarını yönlendirip yönlendirmediğine ilişkin küresel tartışmaya katkıda bulunması beklenmektedir. Bu çalışmanın özel nitelikli uluslararası sermaye hareketleri olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları ile bileşik finansal gelişmişlik endeksi arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan olma ve Türki Cumhuriyetleri incelemesi açısından ise ilk çalışma olma özellikleri ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türki Cumhuriyetler’de finansal gelişmişlik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları arasındaki ilişkinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada giriş bölümünün ardından literatürde bu ilişkileri araştıran çalışmalara yer verilmiştir. Veri seti ve yöntem bölümünde; kullanılan veri seti, kurulan modeller ve uygulanan yöntemler tanıtılmıştır. Bulgular bölümünde analiz sonuçları sunulmuş ve son olarak sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular çalışmanın amacı doğrultusunda yorumlanarak tartışılmıştır.

1. Literatür İncelemesi

Literatürdeki çalışmalar çoğunlukla DYSY veya PY’nın ekonomik büyüme ile ilişkisini incelemiştir. Bazı çalışmalarda finansal gelişmişliğin DYSY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Daha önceki çalışmalarda genellikle DYSY ve PY ile finansal gelişme arasındaki etkileşim hesaba katılmamıştır. Bu sebeple öncelikle DYSY ile finansal gelişmişlik ve daha sonra PY ile finansal gelişmişlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar araştırılmış son olarak da hem DYSY hem de PY ile finansal gelişmişlik arasındaki ilişkiyi araştıran birkaç çalışmaya ulaşılmış ve bu çalışmalar incelenmiştir.

İlk olarak finansal gelişmişlik ile DYSY arasındaki ilişkiyi inceleyen ve bunu daha çok finansal gelişmişliğin DYSY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerindeki etkisinin araştırılması şeklinde gerçekleştiren çalışmalar incelenmiştir: Alfaro vd., (2009) ile Lee & Chang (2009), gelişmekte olan ülkelerdeki zayıf finansal kurumların yabancı yatırımın potansiyel faydalarını sınırlayabildiğini ileri sürmüşlerdir. Yabancı yatırımların ekonomik büyümedeki potansiyel faydaları için ev sahibi ülkelerde finansal gelişmişliğin şart olduğunu belirlemişlerdir. Ang (2008), ticari açıklık ve altyapının yanı sıra finansal gelişmenin de Malezya’ya DYSY’ı çeken çok önemli bir faktör olduğunu tespit etmiştir. Ang (2009), Malezya’da ekonomik büyümenin uzun vadede DYSY artışına neden olduğu ve DYSY ve finansal gelişmenin uzun vadede pozitif ilişkili olduğu bulgularına ulaşmıştır. Dutta & Roy (2011) birçok ülke grubunu araştırdıkları çalışmalarında finansal gelişmenin DYSY üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Şahin & Ege (2015), incelenen ülkelerden Yunanistan, Bulgaristan, Türkiye’de DYSY’ın bu ülkelerdeki finansal gelişmeyi tahmin etmede öngörü gücünün olduğu Bootstrap nedensellik analizi ile belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye için DYSY ve finansal gelişmenin çift yönlü nedensel ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir. Desbordes & Wei (2017), finansal gelişimin doğrudan dış finansmana erişimi artırarak ve dolaylı olarak üretim faaliyetini teşvik ederek DYSY üzerinde büyük bir olumlu etkiye sahip olduğu bulgusunu elde etmiştir. Duarte vd., (2017), gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile DYSY ile finansal gelişmeyi temsil eden özel

sektöre verilen yurtiçi krediler arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra hem finansal gelişme hem de ekonomik büyümenin DYSY'ı teşvik etmede önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Khan & Khan (2019), Çin'in DYSY'ı ve finansal gelişmişlik arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu ve DYSY girişlerinde finansal gelişmenin olumlu rol oynadığı sonucuna ulaşmıştır. DYSY ile finansal gelişme arasında çift yönlü nedensellik olduğu doğrulanmıştır. Matin (2019), seçmiş olduğu 10 ülkede finansal gelişim göstergeleri ile DYSY arasındaki ilişkiyi araştırmış ve bu ilişkinin negatif olduğu belirlenmiştir. Gholizadeh Keykanloo vd., (2020), 11 ülke için panel veri analizi ile finansal gelişmişlik endekslerinin DYSY üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sermaye piyasasının gelişmesinin DYSY çekiciliğini artıracığı; sermaye piyasası zayıf olan ülkeler için finansal piyasa erişim endeksi ve finansal kurum verimlilik endeksinin DYSY üzerinde önemli olumsuz etkisi olduğu belirlenmiştir. Islam vd., (2020), ülkelerin finansal gelişmelerinin DYSY'ı çektiğini tespit etmiştir. Osei & Kim (2020), DYSY'ın genel olarak incelenen orta ve yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeyi desteklediğini doğrulamıştır fakat finansal gelişmeyi temsil eden özel sektör kredilerinin GSYİH'ya oranının belirli seviyeyi aşması durumunda DYSY'ın büyümeye etkisi ihmal edilebilir hale gelmektedir. Irandoust (2021), Transkafkasya ve Orta Asya'daki sekiz eski-komünist ülke için (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan) DYSY ile finansal gelişme arasındaki nedensel ilişkiyi bootstrap panel nedensellik testi ile incelemiştir. Bu ülkelerde (Türkmenistan ve Kazakistan hariç) finansal gelişmeden DYSY'a doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Kılınç (2020), DYSY'ın finansal gelişme ve ticari açıklık ile ilişkisini E7 ülkeleri panelinde nedensellik analizi ile incelemiş ve finansal gelişmeden DYSY'a doğru tek yönlü nedensellik olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Nguyen & Lee (2021), finansal piyasa gelişimi daha yüksek düzeyde olan ülkeler daha fazla DYSY girişine sebep olduğunu fakat gelişmiş finansal piyasaların varlığında bile ulusal ekonomik politika belirsizliği DYSY'ı caydırdığını tespit etmiştir. Ustaoglu (2021), DYSY ve yabancı portföy yatırımları (YPY) ile finansal gelişmişliğin ekonomik büyümedeki etkisini 133 ülke panelinde incelemiştir. Bulgulara göre DYSY, YPY ve finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği; finansal gelişmenin DYSY ve YPY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde eşik etkisi olduğu tespit edilmiştir. Olorogun (2022), finansal gelişmişliği özel sektör ve finansal sektör için ayrı ayrı ele alarak finansal gelişmişlik, döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, GSYİH ve nüfus ile DYSY arasındaki ilişkiyi Ruanda için araştırmıştır. Çalışmasının bulgularına göre DYSY ile özel sektör finansal gelişimi arasında kısa ve uzun dönemde negatif; finansal sektör finansal gelişmişliği ile de pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir.

İkinci olarak da finansal gelişmişlik ile PY arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar taranmıştır: Errunza (2001), çalışmasında YPY'nin ekonomik gelişme ve kalkınma üzerinde olumlu etkileri olduğunu doğrulamıştır. Karhan (2019), Türkiye örneğinde YPY ile finansal gelişmişlik ve finansal istikrar arasındaki nedenselliği incelemiş ve finansal gelişmeden PY'na doğru nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Oyerinde (2019), Nijerya için YPY'nin sermaye piyasası gelişimi üzerindeki etkisini araştırmış ve pozitif anlamlı uzun vadeli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araoye (2021), Nijerya'daki sermaye piyasası gelişimini temsilen piyasa değerinin YPY üzerinde anlamlı olumlu etkisini raporlamıştır. Ayrıca sermaye piyasası gelişimini temsil eden piyasa değerinden ve reel GSYİH'dan YPY'na doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Asamoah vd., (2021), 30 Afrika ülkesini kapsayan çalışmalarında finansal gelişmenin sermaye akışları ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi güçlendirdiği ve bunun PY'na, sektör türüne ve finansal gelişmenin derecesine bağlı olduğu bulgularına ulaşmıştır. Obayagbona & Igbinovia (2021), finansal açıklık, YPY ve hisse senedi piyasası gelişimi arasındaki ilişkiyi

Nijerya özelinde incelemiş ve YPY'nın bilinen faydalarının Nijerya için geçerli olmadığı, finansal gelişmişlikle uzun vadede ilişkili olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Tekin (2022), 52 gelişmişlik düzeyinden bağımsız ülke paneli için PY ile finansal gelişme arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu bu ilişkinin pozitif işaretli olduğunu fakat değişkenler arasında nedensel ilişkinin olmadığını belirlemiştir.

Son olarak da finansal gelişmişlik ile DYSY ve PY arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda çalışma bulunmakla birlikte bu çalışmalar şu şekilde özetlenmiştir: Makoni & Marozva (2018), YPY ile finansal piyasa gelişimi arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada YPY, DYSY, finansal piyasa gelişimi ve reel ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik analizi sonucuna göre YPY, DYSY'nın nedeni iken, finansal piyasa gelişimi de YPY ve DYSY'nın nedenidir. Ayrıca DYSY, finansal piyasa gelişimi ve ekonomik büyüme toplu olarak YPY'nın nedenidir. Fakat YPY, DYSY ve reel ekonomik büyümeden finansal piyasa gelişmesine doğru nedensellik olmadığı belirlenmiştir. Tatar vd., (2022), gelişmekte olan 21 ülke için DYSY, PY, ticari açıklık ve GSYİH'nın finansal gelişim endeksi üzerindeki etkisini araştırmış ve DYSY, GSYİH ve finansal gelişmişlik arasında olumlu yönde bir ilişki elde etmiştir. Ticari açıklık ve DYSY'ndan finansal gelişime doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır. Khattak & Khan (2023), Çin'in DYSY'ı ve PY'nın finansal gelişme üzerindeki etkisini değerlendirmiş ve bulgulara göre DYSY ve YPY'nın Çin finansal sektörünün gelişimi üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra finansal gelişmişlik ve DYSY ile PY arasında çift yönlü nedensel ilişki olduğu belirlenmiştir.

Literatür taraması doğrultusunda edinilen bilgiler ışığında; doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları ile finansal gelişme arasındaki ilişkiyi araştıran az sayıda çalışma olmakla birlikte bu ilişkinin yönü hakkında kesin bir sonuç bulunmadığı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra daha önceki çalışmalarda finansal gelişmeyi temsil eden göstergeler finansal gelişmenin doğru bir resmini sergileyemebilmektedir. Bu sınırlama göz önünde bulundurularak IMF tarafından ülkeler için geliştirilen bileşik finansal gelişmişlik endeksleri kullanılmaktadır. Çalışmanın özel nitelikli uluslararası sermaye hareketleri ile bileşik finansal gelişmişlik endeksi arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan olması ve Türkiye Cumhuriyetleri ele alması açısından ise ilk çalışma olması özellikleri ile literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2. Veri Seti ve Yöntem

2.1. Veri seti

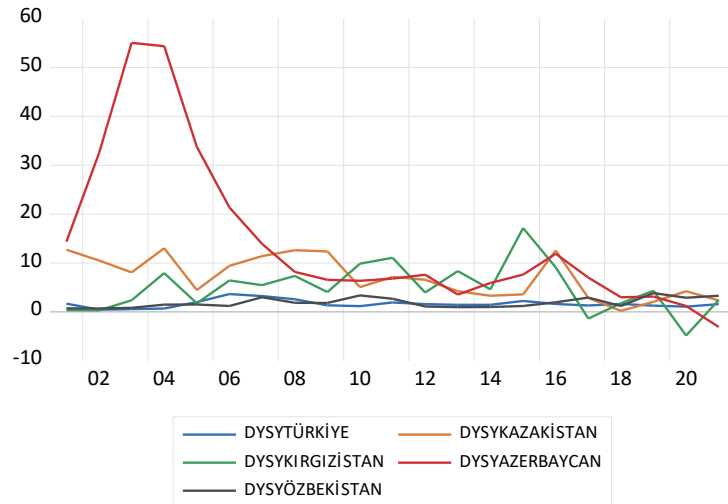
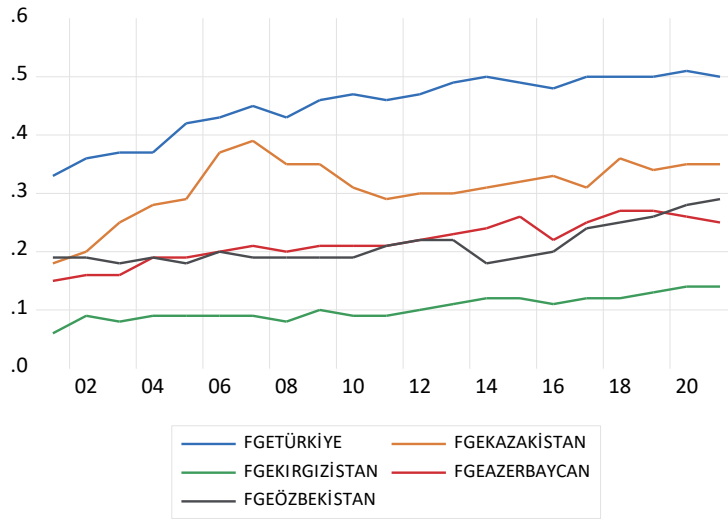
Türk Devlet Teşkilatı üye ülkelerinde (Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan) DYSY ve PY'nın bu ülkelerin FGE'leri ile ilişkilerinin araştırılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada Türk Devlet Teşkilatı üye ülkelerinin seçilmesinin nedeni bu ülkelerin gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alması, uluslararası sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkeler için önemli bir yabancı kaynak olması ve literatürde seçilmiş konu ile ilgili bu ülkeleri kapsayan herhangi bir çalışmanın olmamasıdır. Çalışma dönemi olarak 2001-2021 dönemi seçilmiştir. Bunun nedeni ise DYSY verilerinin incelenen PY verilerinin 2001 yılından itibaren ulaşılabilir olması, Finansal gelişmişlik endeksi verilerinin en son 2021 yılını içermesidir. Çalışmanın analizinde uygulama konusu yapılan değişkenler, kısaltmaları ve bu değişkenlerin elde edildiği kaynaklar Tablo 1'de gösterilmektedir. Değişkenlerden PY değişkeninin logaritması alınmıştır. Finansal gelişim endeksinin 0-1 arasında değerler alması ve DYSY değişkeninin GSYİH'ya oranının alınması dolayısıyla bu değişkenlere logaritmik dönüşüm uygulanmamıştır.

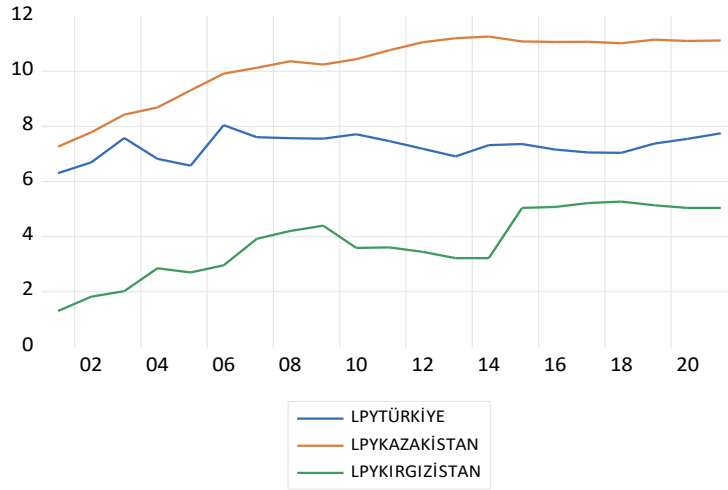
Tablo 1. Çalışmanın Analizinde Kullanılan Değişkenler

Kısaltma	Değişken	Kaynak
FGE	Finansal Gelişmişlik Endeksi	Uluslararası Para Fonu-IMF Databank
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Net Girişler (%GSYİH)	Dünya Bankası-World Bank Development Indicators Databases
LPY	Portföy Yatırımları, Net (milyon \$)	Dünya Bankası-World Bank Development Indicators Databases

Kaynak: IMF (International Monetary Fund), Financial Development Index Database, <https://data.world/imf/financial-development-fd> ; World Bank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Çalışmada kullanılan değişkenlerin incelenen dönem içerisinde zamana bağlı salınım grafikleri Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Değişkenlerin zamana bağlı salınım grafikleri

Şekil 1 incelendiğinde finansal gelişmişlik endeksi değerlerinin incelenen ülkelerin tümünde genel olarak artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte finansal gelişmişlik endeksinin en yüksek olduğu ülkeden en düşük olduğu ülkeye doğru Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan ve Özbekistan, son olarak da Kırgızistan şeklinde bir sıralama yapılabilmektedir. DYSY’nda ise dikkat çeken Azerbaycan’ın inceleme dönemi başında hızla artan ve sonrasında hızla düşen DYSY’na sahip oluşudur. Bunun yanı sıra diğer ülkelerde ufak değişimler ve birbirine yakın değerlerin söz konusu olduğu ifade edilebilir. PY’nın ise en fazla olduğu ülkeden en az olduğu ülkeye doğru bir sıralama yapılacak olursa; Kazakistan, Türkiye ve Kırgızistan şeklinde gerçekleştiği ifade edilebilir.

Çalışmanın temel amacı; Türki Cumhuriyetler’in özel nitelikli uluslararası sermaye hareketleri ile finansal gelişmişlik endeksleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Çalışmanın temel amacına istinaden kurulan genel ekonometrik model (1) nolu denklemde verilmiştir. Çalışmada uygulanan yöntem gereğince; bağımlı değişken olarak ele alınan FGE değişkenlerinin kurulan modellerdeki durağanlaşma seviyelerine göre bağımlı ya da bağımsız değişken olma durumu değişmektedir. Nitekim ARDL analizinde bağımlı değişkenin birinci farkta durağan olması analiz sonuçlarına olan güvenilirliği artırdığı ifade edilebilmektedir. FGE değişkeninin bağımlı ya da bağımsız değişken olduğu her iki durumda da amaç bu değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu doğrultuda çalışmanın genel ekonometrik modeli olan (1) nolu denkleme (2) ve (3) nolu denklemler de eklenmiştir. Dolayısıyla ilgili ülke için birim kök testi sonucunda FGE değişkeni birinci farkta durağan ise (1) nolu genel model, seviyede durağan ise (2) ve (3) nolu modeller birlikte ele alınacaktır. FGE değişkeninin bağımsız değişken olduğu durumda DYSY ve LPY değişkenlerini ayrı ayrı bağımlı değişken olarak ele alabilmek adına bu iki denklem ilgili modelin a ve b alternatifi olarak incelenecektir.

$$FGE_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 DYSY_{it} + \beta_2 LPY_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$DYSY_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 FGE_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$LPY_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 FGE_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Bu denklemde α_{it} sabit katsayısı, β_{it} eğim katsayısını, i incelenen ülkeleri, t dönemleri ve ε_{it} hata terimini göstermektedir. Azerbaycan’ın portföy yatırımı verilerinin 2008 yılına kadar ulaşılabilir olması ve Özbekistan’ın portföy yatırımı verilerinin 2005 yılından başlıyor olması

nedeniyle bu iki ülke için portföy yatırımı verileri analize dahil edilememiştir. Dolayısı ile 4 ve 5. modellerde bağımsız değişken olarak yalnızca DYSY ele alınmıştır. Bu da çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı da panel veri analizi yerine incelenen ülkeler için ayrı ayrı modeller oluşturularak zaman serisi analizlerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda ve daha sonra yapılacak olan birim kök testi bulguları doğrultusunda (1), (2) ve (3) nolu denklemlerdeki genelleştirilmiş modeller, incelenen ülkelere uyarlanarak 5 ayrı model elde edilmiştir:

$$1.\text{Model: } FGE_{i\text{TÜRKİYE}} = \alpha_{i\text{TÜRKİYE}} + \beta_1 DYSY_{i\text{TÜRKİYE}} + \beta_2 LPY_{i\text{TÜRKİYE}} + \varepsilon_{i\text{TÜRKİYE}} \quad (4)$$

$$2a.\text{Model: } DYSY_{i\text{KAZAKİSTAN}} = \alpha_{i\text{KAZAKİSTAN}} + \beta_1 FGE_{i\text{KAZAKİSTAN}} + \varepsilon_{i\text{KAZAKİSTAN}} \quad (5)$$

$$2b.\text{Model: } LPY_{i\text{KAZAKİSTAN}} = \alpha_{i\text{KAZAKİSTAN}} + \beta_1 FGE_{i\text{KAZAKİSTAN}} + \varepsilon_{i\text{KAZAKİSTAN}} \quad (6)$$

$$3a.\text{Model: } DYSY_{i\text{KIRGIZİSTAN}} = \alpha_{i\text{KIRGIZİSTAN}} + \beta_1 FGE_{i\text{KIRGIZİSTAN}} + \varepsilon_{i\text{KIRGIZİSTAN}} \quad (7)$$

$$3b.\text{Model: } LPY_{i\text{KIRGIZİSTAN}} = \alpha_{i\text{KIRGIZİSTAN}} + \beta_1 FGE_{i\text{KIRGIZİSTAN}} + \varepsilon_{i\text{KIRGIZİSTAN}} \quad (8)$$

$$4.\text{Model: } FGE_{i\text{AZERBAYCAN}} = \alpha_{i\text{AZERBAYCAN}} + \beta_1 DYSY_{i\text{AZERBAYCAN}} + \varepsilon_{i\text{AZERBAYCAN}} \quad (9)$$

$$5.\text{Model: } FGE_{i\text{ÖZBEKİSTAN}} = \alpha_{i\text{ÖZBEKİSTAN}} + \beta_1 DYSY_{i\text{ÖZBEKİSTAN}} + \varepsilon_{i\text{ÖZBEKİSTAN}} \quad (10)$$

2.2. Yöntem

Zaman serisi analizlerinde eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinin uygulanabilmesi için ön koşul birim kök testi ile değişkenlerin durağanlıklarının sınanmasıdır. Değişkenlerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesi amacıyla Dickey & Fuller (1981)'in geliştirdiği bir birim kök testi olan Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenlerin hangi seviyede durağan olduklarının belirlenmesi hangi eş bütünleşme testlerinin kullanılabileceğine karar verebilmek açısından önemlidir. Analiz için kurulan modellerde tüm değişkenler farkta durağan ise (I(1)), değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen Juselius tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi ile ve kısa dönemli ilişki VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli); değişkenler seviye ve/veya farkta (I(0) / I(1)) durağan ise değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif) sınır testi ile analiz edilebilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri ise Granger ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri ile incelenmiştir.

2.2.1. ARDL Sınır Testi

Zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişkileri ortaya çıkarmak için eşbütünleşme analizleri uygulanmaktadır. Bu amaçla uygulanan klasik eşbütünleşme testlerinden bir kaçını Engle & Granger (1987), Phillips & Hansen (1990), Johansen & Juselius (1990) tarafından geliştirilen analizlerdir. Bu testlerin tümünde tüm değişkenlerin farkta durağan olması (I(1)) koşulu bulunmaktadır. Daha sonra Pesaran vd., (2001)'in geliştirdiği sınır testi olarak adlandırılan eşbütünleşme yaklaşımı ARDL analizi, klasik eşbütünleşme yaklaşımlarındaki bu kısıtlamayı ortadan kaldırmıştır. ARDL metodolojisi değişkenlerin seviyede (I(0)) veya birinci farkta (I(1)) durağan olmasına izin vermektedir. ARDL analizi değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin yanı sıra kısa dönemli ilişkilerin de analiz edilebilmesini mümkün kılan bu yöntemin sağladığı bu kolaylıklar ve avantajlar nedeniyle çalışmalarda tercih edilen bir yöntemdir.

ARDL sınır testi küçük örneklem için uygun bir yöntemdir ve bu yöntemin uygulanması uygun gecikme uzunluğu seçimini gerektirir, uygun gecikme uzunluğu seçimi olası içsellik problemini çözebilir (Alimi, 2014, s. 106). ARDL modelinin çalışmanın genel ekonometrik denklemi olan (1) nolu denklem için uyarlanmış hali denklem (11)'de sunulmaktadır.

$$dy = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} dy_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} dx_{1t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{4i} dx_{2t-i} + \delta_1 y_{t-1} + \delta_2 x_{1t-1} + \delta_3 x_{2t-1} + \varepsilon_t \quad (11)$$

Modeller için belirlenen eş bütünleşmenin incelenmesi için Wald testi ile modellerin F istatistiği hesaplanmakta ve tablo kritik değerleriyle karşılaştırılarak eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı belirlenmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığının belirlendikten sonra uzun dönem katsayılarının belirlenmesi için (12) numaralı denklem kullanılmaktadır.

$$y = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} x_{1t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} x_{2t-i} + \varepsilon_t \quad (12)$$

Kısa dönemli ilişkiler ise VECM oluşturularak araştırılmaktadır. VECM denklemi ise denklem (13)'de gösterilmektedir.

$$dy = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \mu_{1i} dy_{t-i} + \sum_{i=0}^n \mu_{2i} dx_{1t-i} + \sum_{i=0}^q \mu_{3i} dx_{2t-i} + \mu ECM_{t-1} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Uzun dönemli ARDL modeline, hata düzeltme terimi (ECM_{t-1}) eklenerek kısa dönemli ilişki analiz edilmektedir. ECM_{t-1} 'in de negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması beklenmektedir.

2.2.2. Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi

Zaman serisi analizlerinde değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde tüm değişkenler farkta durağan ise sıklıkla Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Bu test, zaman serilerinde eşbütünleşme vektörlerinin olup olmadığını test etmek amacıyla uygulanmakta olan maksimum olabilirlik yaklaşımıdır ve VAR (doğrusal vektör otoregresyonu)na dayanan bir yöntemdir. İlk olarak uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra kurulan VAR modeli için İz ve Max-Eigen istatistiklerine bakılarak değişkenler arasında eş bütünleşmenin olup olmadığı belirlenmektedir. Eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile kısa dönemli ilişkiler de incelenebilmektedir. Uzun dönemli VAR modeline, hata düzeltme terimi (ECM_{t-1}) eklenerek kısa dönemli ilişki analiz edilmektedir. ECM_{t-1} 'nin negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması beklenmektedir.

2.2.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Zaman serilerinde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri de Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testidir. Ancak Granger nedensellik testinde sahte regresyonu ortadan kaldırmak için, analiz edilecek değişkenlerin, değişkenlerin farkı alınarak durağan olması gerekmektedir. Granger nedensellik testinde değişkenler aynı durağanlık düzeyindeyse değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin de araştırılması gerekmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin bulunması durumunda Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılabilir. Değişkenler arasında eş bütünleşmenin olmaması durumunda Vektör Hata Düzeltme Modeli geçersiz hale gelir. Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testinde ise bu koşullar olmadan da nedensellik analizi yapılabilmektedir. Toda-Yamamoto testinin uygulanabilmesi için öncelikle VAR modelinin kurulması ve modelin uygun gecikme uzunluğunun (k) belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra modelin maksimum entegrasyon derecesi (dmax) bulunarak gecikme uzunluğuna eklenir. Toda-Yamamoto testi için durağanlık ön koşul olmasa da modelin maksimum eşbütünleşme derecesini belirlemek için birim kök testleri uygulanır. Burada analizin uygulanabilmesi için gerekli koşul dmax'ın k'den büyük olmamasıdır. Analizin bir sonraki adımında VAR (k+ dmax) modeli tahmin edilmektedir. Nedenselliğin belirlenmesi amacıyla VAR(k) modeline Wald testi uygulanmıştır (Toda & Yamamoto, 1995, s. 225-250).

3. Bulgular

Çalışmada zaman serisi analizlerinin kullanımına karar verilmesinin ardından öncelikle değişkenlerin durağanlık sınamalarını yapmak amacıyla ADF (Augmented-Dickey Fuller) birim kök testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi

Model	Değişken	ADF Birim Kök Testi (Trend&Sabit)				
		Seviye $t_{statistics}$	p	1.Fark $t_{statistics}$	p	Karar
1	FDI _{TÜRKİYE}	-2.154	0.487	-4.385	0.000*	I(1)
	DYSY _{TÜRKİYE}	-4.884	0.006*			I(0)
	LPY _{TÜRKİYE}	-3.594	0.056	-5.402	0.000*	I(1)
2	FGE _{KAZAKİSTAN}	-5.446	0.002*			I(0)
	DYSY _{KAZAKİSTAN}	-3.657	0.051	-6.447	0.000*	I(1)
	LPY _{KAZAKİSTAN}	-3.379	0.089	-4.637	0.000*	I(1)
3	FGE _{KIRGIZİSTAN}	-3.858	0.034**			I(0)
	DYSY _{KIRGIZİSTAN}	-3.398	0.079	-6.732	0.000*	I(1)
	LPY _{KIRGIZİSTAN}	-2.291	0.419	-3.931	0.000*	I(1)
4	FGE _{AZERBAYCAN}	-3.496	0.067	-5.174	0.000*	I(1)
	DYSY _{AZERBAYCAN}	-2.434	0.352	-2.813	0.007*	I(1)
5	FGE _{ÖZBEKİSTAN}	-1.307	0.855	-3.751	0.000*	I(1)
	DYSY _{ÖZBEKİSTAN}	-3.383	0.082	-6.973	0.000*	I(1)
Kritik Değerler		1% level		-2.692		
		5%level		-1.960		
		10%level		-1.607		

Not: * %1, ** %5 istatistiksel anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde; $DYSY_{TÜRKİYE}$, $FGE_{KAZAKİSTAN}$ ve $FGE_{KIRGIZİSTAN}$ değişkenlerinin %1 ve %5 önem düzeyinde seviyede, diğer tüm değişkenlerin ise %1 önem düzeyinde farkta ADF t istatistiklerinin kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu da, $DYSY_{TÜRKİYE}$, $FGE_{KAZAKİSTAN}$ ve $FGE_{KIRGIZİSTAN}$ değişkenlerinin seviyede durağan olduğunu (I(0)), diğer tüm değişkenlerin ise birinci farkta (I(1)) durağan olduğunu ifade etmektedir.

Farklı seviyede (seviyede ve farkta) durağan olduğu (I(0) ve I(1)) belirlenen Model 1, 2 ve 3’te zaman serilerinin uzun ve kısa dönemli ilişkilerinin incelenmesi doğrultusunda ARDL modelleri oluşturulmuş ve ARDL analizleri gerçekleştirilmiştir. ARDL analizinin ilk aşaması olarak modellerin gecikme uzunlukları belirlenmiş ve sınır testi uygulanarak sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. ARDL Sınır Testi

Model	Gecikme Uzunluğu		FBDS	
1	(2,4,4)		8.592630*	
2a	(2,2)		6.049862**	
2b	(1,4)		24.42883*	
3a	(1,1)		5.920372**	
3b	(1,2)		5.594071*	
Kritik Değerler	I(0) (k ^a =2) (k ^a =1)		I(1) (k ^a =2) (k ^a =1)	
10%	2.63	4.05	3.35	4.49
5%	3.1	4.68	3.87	5.15
2.5%	3.55	5.3	4.38	5.83
1%	4.13	6.1	5	6.73

Not: k^a modellerdeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir. *, ** sırasıyla %1 ve %2.5 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'teki sınır testi sonuçlarına göre; sırasıyla Türkiye'deki ve Kazakistan'daki finansal gelişmişlik endeksi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları arasında kurulan model 1, 2 ve 3 için F istatistiği istatistiksel olarak anlamlıdır. Böylece Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'ın finansal gelişmişlikleri ile DYSY ve PY arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir.

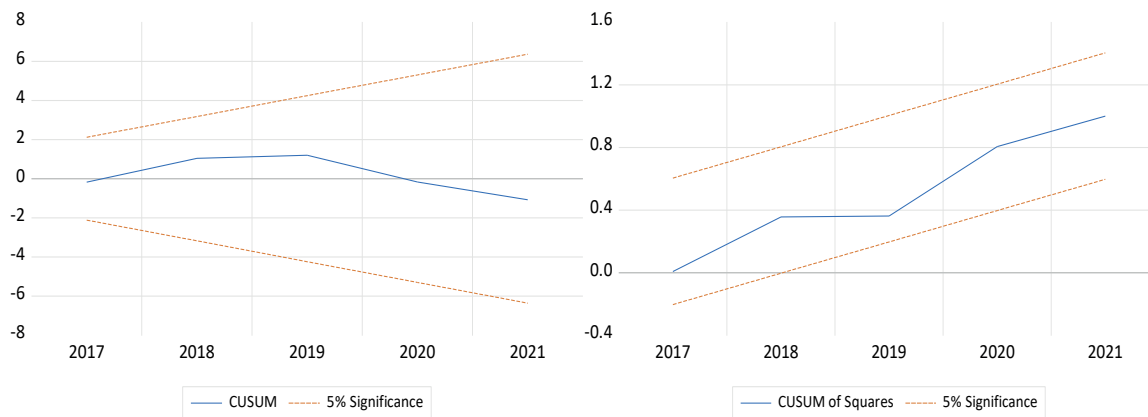
ARDL modelleri tahmin edilirken modellerin tutarlı sonuç verdiğiinden emin olmak adına F istatistiği istatistiksel olarak anlamlı bulunan modeller için tanısal bazı testler uygulanmış ve sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Breusch-Godfrey LM testi ile modelde otokorelasyon sorununun, Ramsey-reset testi doğrultusunda model kurma hatasının ve White testi ile de değişen varyans probleminin olup olmadığı sınanmıştır. Şekil 2'de sonuçları verilen ardışık artıkların kümülatif toplamı ve karesi (CUSUM ve CUSUM²) modellere ilişkin hesaplanan uzun dönem katsayıların %5'te istikrarlılığı hakkında fikir vermektedir.

Tablo 4. Tanı Testleri

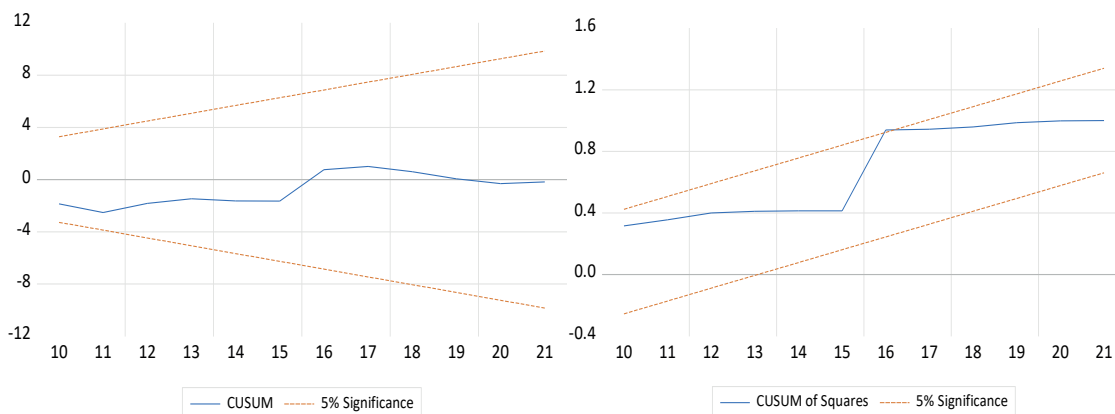
Model	p (Breusch-Godfrey LM)	p (Ramsey Reset)	p (White)
1	0.1532	0.6034	0.2867
2a	0.2140	0.8814	0.9249
2b	0.2023	0.7251	0.0789
3a	0.7212	0.9061	0.1547
3b	0.8391	0.5995	0.0585

Not: p tanısal test istatistiklerinin olasılık değerlerini ifade etmektedir.

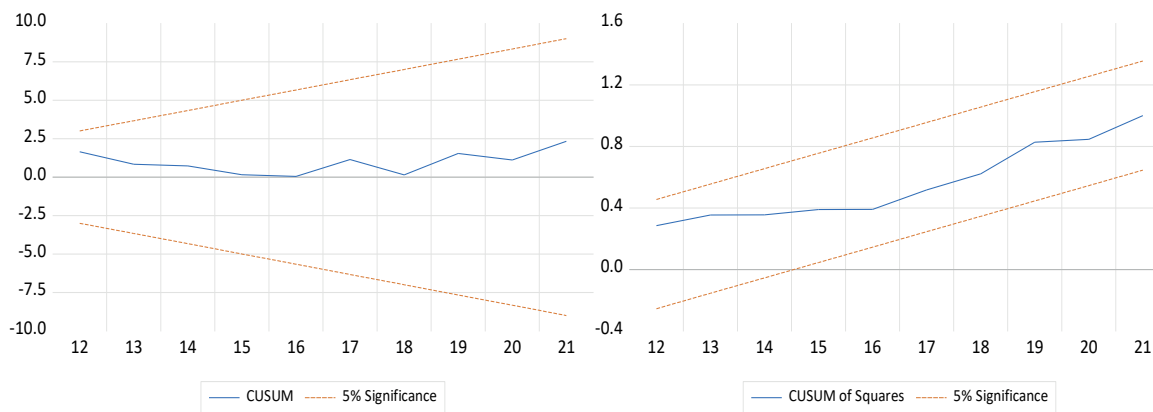
Tablo 4'teki bulgulara göre; Breusch-Godfrey LM testi, Ramsey-reset testi ve White testi sonuçları kurulan modellerde sırasıyla otokorelasyon, model kurma hatası ve değişen varyans problemlerinin olmadığı belirlenmiştir. Bu testlerde elde edilen bulgular ışığında çalışma için en uygun modeller tahmin edilmeye çalışılmıştır.

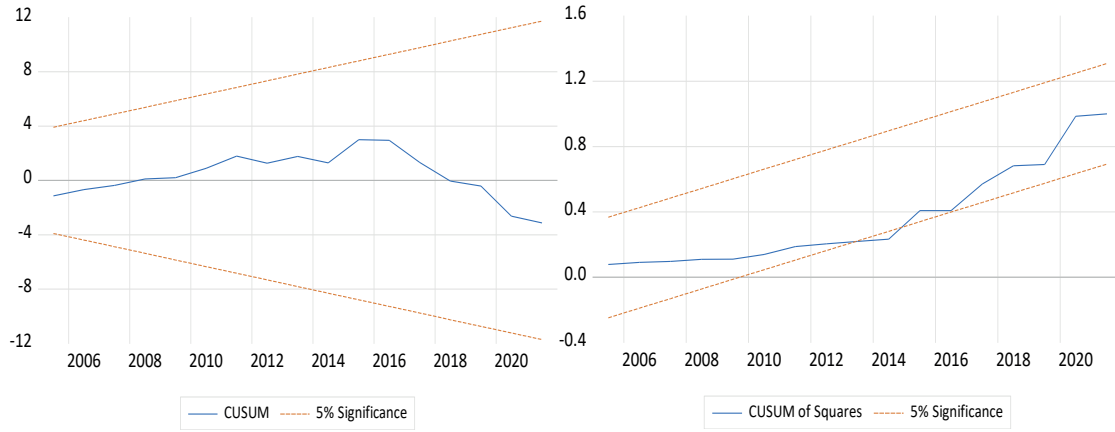
Model 1-Türkiye

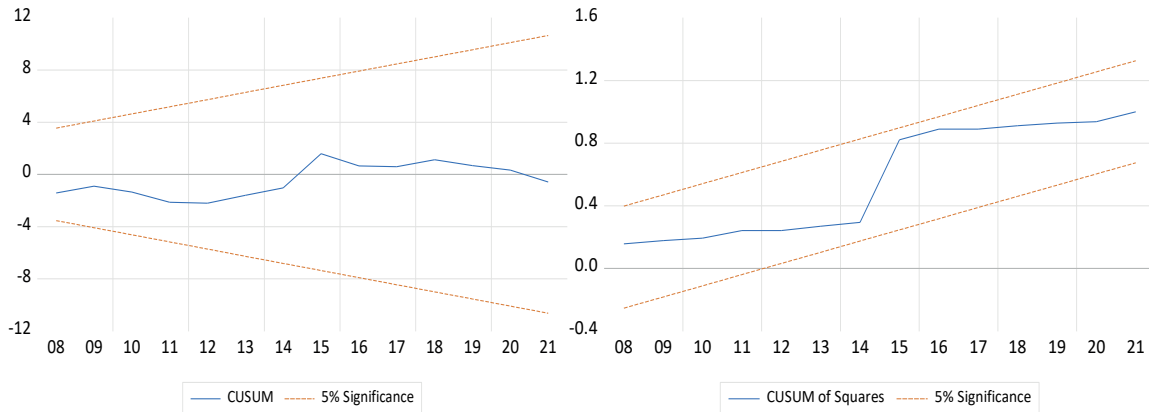
Model 2a-Kazakistan

Model 2b-Kazakistan

Model 3a-Kirgizistan

Model 3b-Kirgizistan

Şekil 2. CUSUM ve CUSUM² grafikleri

Şekil 2’deki CUSUM ve CUSUM² grafikleri incelendiğinde Model 1, 2 ve 3 için ardışık artıkların %5 güven aralığı sınırlarının içinde yer aldığı ve bu nedenle modellerin istikrarlı uzun dönem katsayılarına sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Elde edilen anlamlı eş bütünleşme ilişkilerinden sonra tahmin edilen ARDL modellerine ait uzun ve kısa dönem ilişkileri gösteren katsayılar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. ARDL Model Tahmin Sonuçları

Model	Değişken	Uzun Dönem Katsayısı	Kısa Dönem Katsayısı	ECM(-1)	t _{stat}
1	DYSY _{TÜRKİYE}	0.646655**	0.006223	-0.601584*	-6.007416*
	LPY _{TÜRKİYE}	0.826993*	0.017107		
2a	FGE _{KAZAKİSTAN}	0.603855**	0.436188	-0.703877*	-4.601577*
2b	FGE _{KAZAKİSTAN}	-0.078008	0.836204	-0.323511*	-9.377835*
3a	FGE _{KIRGIZİSTAN}	1.543919*	-0.434345	-0.744027**	-3.540799**
3b	FGE _{KIRGIZİSTAN}	1.450736*	-0.852831	-0.540738*	-4.379460*
Kritik Değerler (t _{stat})				I(0)	I(1)
10%				-2.57	-2.91
5%				-2.86	-3.22
1%				-3.43	-3.82

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 istatistiksel anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Uzun dönem katsayılar incelendiğinde sadece Türkiye'nin finansal gelişmişliği ile DYSY ve PY arasında pozitif ve sırasıyla %5 ve %1 önem seviyelerinde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Buradan hareketle uzun dönemde Türkiye'nin DYSY'ndeki ve PY'ndeki artışın ülkenin finansal gelişmişliğini olumlu yönde etkilediği ifade edilebilir. Kazakistan için ise uzun dönemde finansal gelişmişlik ile DYSY arasında %5 önem seviyesinde anlamlı pozitif ilişki olduğu fakat PY ile finansal gelişmişlik arasındaki negatif ilişkinin anlamsız olduğu görülmektedir. Bu bulgudan yola çıkarak uzun dönemde Kazakistan'ın finansal gelişmişliğinin DYSY üzerinde olumlu etki yarattığı ifade edilebilir. Kırgızistan'ın finansal gelişmişliği ile DYSY ve PY arasında pozitif ve %1 önem seviyesinde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre de uzun dönemde Kırgızistan'ın finansal gelişmişliğindeki artışın ülkenin DYSY'nda ve PY'nda olumlu etki oluşturduğu ifade edilebilir. VECM'ne dayalı kısa dönem ilişki katsayıları ve ECM(-1)'ları da Tablo 5'te gösterilmektedir. Modellerin anlamlılığının ECM(-1)'lerinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlılığına bağlı olduğu ifade edilebilmektedir (Tarı, 2008: 417). Anlamlılık değerlendirilirken ECM(-1)'lere ait t istatistiklerinin anlamlılıkları da dikkate alınmıştır. Buna göre kurulan modellerde ECM(-1)'in negatif ve anlamlı olduğu belirlenmiştir. ECM(-1), kısa ve uzun dönem arasındaki dengesizliğin sonraki dönemde düzelmeye yüzdesini ifade etmektedir. Kısa dönem katsayıları incelendiğinde Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan için kurulan tüm modellerde kısa dönem katsayıların anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Böylece kısa dönemde Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'ın finansal gelişmişlikleri ile DYSY ve PY arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir.

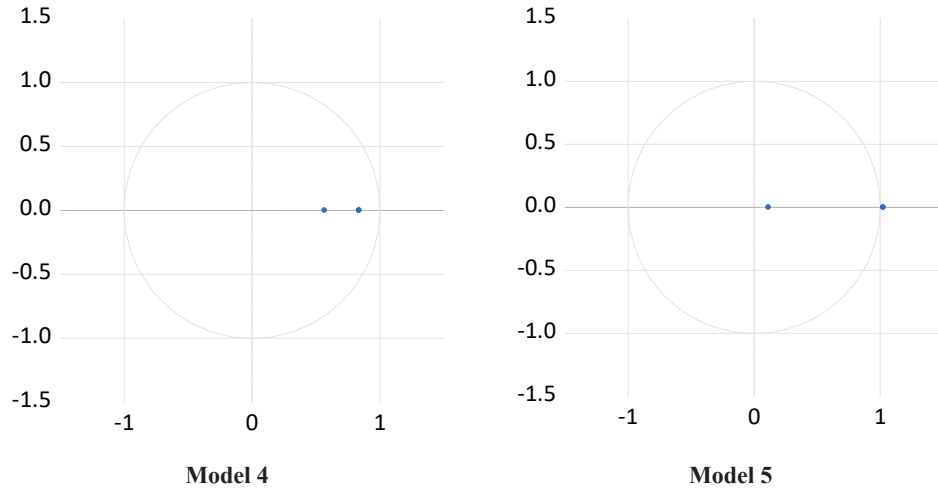
Aynı seviyede (farkta) durağan olduğu (I(1)) belirlenen Model 4 ve 5'te zaman serileri arasındaki eş bütünleşmenin incelenmesi için ilk olarak modellerin gecikme uzunluğu tespit edilerek VAR modelleri oluşturulmuştur. Tablo 6'da kurulan modele ilişkin gecikme uzunluğu kriterleri ve optimal gecikme uzunlukları gösterilmektedir.

Tablo 6. Model 4 ve 5 için Optimal Gecikme Uzunlukları

Model	Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
Model 4	0	-34.96146	NA	0.138146	3.696146	3.795719	3.715584
	1	-10.25297	42.00444*	0.017494*	1.625297*	1.924016*	1.683610*
Model 5	0	15.40151	NA	0.000898	-1.340151	-1.240578	-1.320714
	1	32.90976	29.76402*	0.000234*	-2.69097*	-2.39225*	-2.63266*

*Optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Tablo 6'da çalışmadaki model 4 ve 5 için çeşitli bilgi kriterleri değerlendirildiğinde optimal gecikme uzunluklarının 1 olduğu tespit edilmiştir. Bu aşamada bazı varsayım testlerinin de uygulanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle modellerin istikrarlılığını test etmek için AR-karakteristik polinomların ters kökleri araştırılmıştır. Sonuçlar Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Model 4 ve 5 için AR Karakteristik Polinomların Ters Kökleri Grafikleri

Şekil 3'e göre model 4 ve 5'te AR-karakteristik polinomların ters kökleri birim çember içinde yer aldığı için model 4 ve 5'in istikrarlı olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra olası otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını araştırmak için sırası ile LM ve White testleri uygulanarak bulguları Tablo 7'de gösterilmiştir. Bu testlere ait olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için modellerin otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını içermediği ifade edilebilmektedir.

Tablo 7. LM ve White Testi

	Gecikme	p(LM Testi)	p(White Testi)
Model 4	1	0.9444	0.0652
Model 5	1	0.8927	0.2092

Modellerin belirlenen gecikme uzunluklarına göre VAR(1) modelleri kurularak VAR modeli temelli Johansen-Juselius eşbütünlük testi gerçekleştirilmiştir ve bu testin bulguları Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Johansen-Juselius Eşbütünlük Testi

Model 4							
Eşbütünlük	Eigen	Trace	Kritik Değer	p	Max-Eigen	Kritik Değer	p
Hiç Yok*	0.537762	17.30007	15.49471	0.0265**	14.66183	14.26460	0.0433**
En Çok 1 Tane	0.129645	2.638237	3.841465	0.1043	2.638237	3.841465	0.1043
Model 5							
Eşbütünlük	Eigen	Trace	Kritik Değer	p	Max-Eigen	Kritik Değer	p
Hiç Yok	0.385306	9.317335	15.49471	0.3368	9.245978	14.26460	0.2663
En Çok 1 Tane	0.003749	0.071357	3.841465	0.7894	0.071357	3.841465	0.7894

Not: ** %5 istatistiksel anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablo 8'de sunulan eşbütünlük analizi sonuçlarına göre, Model 4 için %5 anlamlılık düzeyinde eşbütünlük eşitliğinin olduğu fakat Model 5 için eş bütünlük eşitliğinin

olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla Model 4’te değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu Model 5’te ise uzun dönemli ilişki olmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Model 4 ve 5’teki değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin varlığı VECM ile araştırılmış ve sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. VECM Tahminleri

Model	Sabit Terim	ETC _{t-1}	R ²
4	-0.263	-0.039*	0.131
5	-0.050	-0.121*	0.209

Not: *, %1 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

VECM modelinden elde edilen bulgulara göre; Model 4 ve 5 için ETC_{t-1} ‘nın negatif ve anlamlı olduğu belirlenmiştir. Her iki modelde de uzun dönemde, kısa dönemde gözlenen sapmaların dengeye ulaştığı söylenebilmektedir.

Modellere ilişkin değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri değişkenlerin durağan olup olmadıklarının önemsenmediği Toda-Yamamoto nedensellik testi ile araştırılmıştır. Bu analiz için öncelikle değişkenler arasında kurulan VAR modellerinin gecikme uzunlukları (k) ve modellerdeki değişkenlerin maksimum bütünleşme dereceleri belirlenmiştir ve sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur. Burada d_{max} ‘lar belirlenirken daha önce değişkenlerin durağanlıklarının belirlendiği birim kök testi sonuçları kullanılmıştır. VAR(k+d_{max}) modelleri kurularak Wald testi uygulanmış ve anlamlı olan sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Model	k	d _{max}	k+d _{max}	Wald Test-Ki-kare	Nedensellik
1	1	1	2	10.61059* 6.466778**	FGE-DYSY FGE-PY
3b	1	1	2	10.56156*	FGE-PY
4	1	1	2	7.235399*	FGE-DYSY
5	1	1	2	4.030426**	DYSY-FGE

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 10’da sunulan sonuçlara göre Türkiye için kurulan Model 1’de finansal gelişmişlikten DYSY’na ve PY’na doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Kırgızistan için kurulan model 3’te ise finansal gelişmişlikten PY’na doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin finansal gelişmişliğinin DYSY ve PY’nın nedeni olduğu; Kazakistan için finansal gelişmişlik ve uluslararası sermaye hareketleri arasında herhangi bir nedensellik olmadığı, Kırgızistan için ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı belirlense de finansal gelişmişlikten PY’na doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular Türkiye’nin finansal gelişmişliğindeki değişimlerin DYSY ve PY’nda değişime neden olduğu; Kazakistan’ın finansal gelişmişliğindeki değişimlerin PY’nda değişime neden olduğu şeklinde ifade edilebilmektedir. Model 4 için, Azerbaycan finansal gelişmişlik endeksinden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru %1 önem seviyesinde anlamlı ve tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Bunun anlamı Azerbaycan’ın finansal gelişmişlik endeksinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedeni olduğu şeklinde ifade edilebilir. Buna göre Azerbaycan finansal gelişmişliğindeki değişim doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarında değişime sebep olmaktadır. Model 5’te ise Özbekistan için %5 önem seviyesinde anlamlı ve Özbekistan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından finansal gelişmişlik endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Bunun anlamı da Özbekistan’ın doğrudan yabancı yatırımlarının finansal gelişmişlik endeksinin nedeni olduğu şeklinde ifade edilebilir. Buna göre Özbekistan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişim finansal gelişmişliğinde değişime sebep olmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, özel nitelikli uluslararası sermaye yatırımları olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımlarının finansal gelişmişlik ile ilişkisini Türki Cumhuriyetlerden Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan özelinde araştırmıştır.

Çalışmada ele alınan değişkenler arasında eş bütünleşmenin olduğu bulgusu literatürdeki (Duarte vd., (2017), Makoni & Marozva (2018), Khan & Khan (2019), Gholizadeh Keylanloo vd., (2020) ve Tekin (2022)) çalışmaların bulgularına paraleldir. Buna ilaveten incelenen ülkelerde uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişmişlik arasında pozitif ilişki olduğu bulgusu da literatürdeki çoğu çalışma ile (Ang (2009), Dutta & Roy (2011), Desbordes & Wei (2017), Khan & Khan (2019), Tatar vd., (2022), Khattak & Khan (2023)) benzerlik göstermektedir. Portföy yatırımlarının ise incelenen ülkelere Türkiye’de uzun dönemde finansal gelişmişliği önemli düzeyde pozitif etkilediği bulgusu (Ang (2008), Oyerinde (2019), Araoye (2021), Asamoah vd., (2021), Tekin (2022), Khattak & Khan (2023))’nin çalışmaları ile örtüşmektedir. Finansal gelişmişlikten doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik bulgusu ile paralel sonuca sahip çalışmalar; Şahin & Ege (2015), Makoni & Marozva (2018), Islam vd., (2020), Kılınç (2020), Irandoust (2021), Nguyen & Lee (2021)’dir. Finansal gelişmişlikten portföy yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik bulgusu ile paralel sonuca sahip çalışmalar ise; Makoni & Marozva (2018), Karhan (2019) ve Araoye (2021)’e aittir.

Uluslararası sermaye hareketleri olan doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları ile finansal gelişmişlik arasındaki pozitif ilişki değerlendirildiğinde, Türk Devlet Teşkilatı üyesi ülkeler olan Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan’da uluslararası sermaye yatırımlarındaki artışın yerli finansal gelişmeyi teşvik ettiği ve finansal piyasaların performansını artırdığı ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda finansal gelişmişliğin de bu ülkelerde uluslararası sermaye yatırımlarını olumlu etkilediği söylenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının finansal gelişmenin önemli bir itici gücü olduğu ve dış finansal istikrarsızlığın Türki Cumhuriyetlerin ekonomisine aktarıldığı ana kanallardan biri olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bunun yanı sıra finansal sistemi dış şoklardan koruyacak iç makroekonomik koşullar ve politikaların verimli bir şekilde koordine edilmemesi durumunda finansal sistemi zaten savunmasız durumda olan bu gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde ve finansal sistemlerinde ciddi darboğazlara yol açılabileceği ifade edilebilir. Finansal gelişmeden doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ve/veya portföy yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi yine finansal gelişmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımlarını teşvik ettiği şeklinde yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek isteyen Türki Cumhuriyetlerin dış finansmana erişimini iyileştirebilecek önlemler alması ve uygulaması önem kazanmakta, buna da iyi işleyen ve yeterince düzenlenmiş bir finansal sistemin eşlik etmesi gerekmektedir. Bu açıdan çalışma bulgularının Türki Cumhuriyetlerdeki ve diğer gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomi politikası yapıcılarının strateji oluşturması için, bu ülkelere yatırım yapma düşüncesi olan

yatırımcılar için son olarak da bu konuda çalışmak isteyen akademisyenler için yararlı bilgiler sağlayacağı ifade edilebilir. Çalışmanın uluslararası sermaye yatırımları ile finansal gelişmişlik arasındaki ilişkide literatürde eksik olan görüş birliğine bir nebze de olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim incelenen ülkelerin genelinde aynı sonuca varılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada ele alınan ülkelerden Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın 1992 yılında bağımsızlıklarını kazanmaları dolayısıyla bu ülkelerin eski verilerine ulaşılamaması çalışmanın bir sınırlılığı olarak görülebilir. Gelecekte yapılmak istenen akademik çalışmalarda daha eski verilerine de ulaşılabilen gelişen ve gelişmiş farklı ülke gruplarının seçilmesi ve seçilen ülke grupları arasında karşılaştırma yapılması önerilebilmektedir.

Kaynakça

- Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., & Volosovych, V. (2009). Why doesn't capital flow from rich to poor countries? *An empirical investigation. The review of economics and statistics*, 90(2), 347-368. <https://doi.org/10.1162/rest.90.2.347>
- Alimi, R. S. (2014). ARDL bounds testing approach to Cointegration: A re-examination of augmented fisher hypothesis in an open economy. *Asian Journal of Economic Modelling*, 2(2), 103-114.
- Alzarooni, L., Al-Shboul, M., & Maghyereh, A. (2024). The influence of foreign direct investment on banking stability in a dual banking system during the COVID-19 pandemic and the global financial crisis. *Borsa Istanbul Review*. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2024.06.001>
- Ang, J. B. (2008). Determinants of foreign direct investment in Malaysia. *Journal of policy modeling*, 30(1), 185-189. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.06.014>
- Ang, J. B. (2009). Financial development and the FDI-growth nexus: the Malaysian experience. *Applied Economics*, 41(13), 1595–1601. <https://doi.org/10.1080/00036840701222553>
- Araoye, F. E. (2021). Impact of Capital Market Development on Foreign Portfolio Investment in Nigeria. *UMYU Journal of Accounting and Finance Research*, 1(2), 70–88. [https://doi.org/10.61143/umyu-jafr.1\(2\)2021.005](https://doi.org/10.61143/umyu-jafr.1(2)2021.005)
- Asamoah, M. E., Alagidede, I. P., & Adu, F. (2021). Financial development, portfolio investments and the real economy in Africa. *Economic Systems*, 45(4), 100872. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2021.100872>
- De Haan, J., Pleninger, R., & Sturm, J. E. (2022). Does financial development reduce the poverty gap?. *Social Indicators Research*, 161(1), 1-27. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02705-8>
- Desbordes, R., & Wei, S. J. (2017). The effects of financial development on foreign direct investment. *Journal of Development Economics*, 127, 153-168. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2017.02.008>
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Duarte, L.D., Kedong, Y. & Xuemei, L. (2017). The Relationship between FDI, Economic Growth and Financial Development in Cabo Verde. *International journal of economics and finance*, 9, 132-142. <https://doi.org/10.5539/IJEF.V9N5P132>
- Dutta, N., & Roy, S. (2011). Foreign direct investment, financial development and political risks. *The Journal of Developing Areas*, 303-327.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251–276. <https://doi.org/10.2307/1913236>
- Errunza, V. (2001). Foreign portfolio equity investments, financial liberalization, and economic development. *Review of International Economics*, 9(4), 703-726. <https://doi.org/10.1111/1467-9396.00308>
- Gholizadeh Keykanloo, M., Hosseini, S., Emami Jazeh, K., & Askari, A. (2020). The Effect of Financial Development on Foreign Direct Investment. *Iranian Economic Review*, 24(4), 885-906. doi: 10.22059/ier.2020.78823
- Granger, C. W. "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods." *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 37, no. 3 (1969): 424-438.
- International Monetary Fund, Financial Development Index Database, Erişim adresi <https://data.world/imf/financial-development-fd>, (Erişim tarihi: 25.06.2024)
- Irandoost, M. (2021). FDI and financial development: evidence from eight post-communist countries. *Studies in Economics and Econometrics*, 45(2), 102–116. <https://doi.org/10.1080/03796205.2021.1978859>
- Islam, M. A., Khan, M. A., Popp, J., Sroka, W., & Oláh, J. (2020). Financial development and foreign direct investment—The moderating role of quality institutions. *Sustainability*, 12(9), 3556. <http://dx.doi.org/10.3390/su12093556>

- Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration— with appucations to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169-210. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x>
- Karhan, G. (2019). Portföy yatırımları için finansal gelişme mi yoksa finansal istikrar mı?. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 399-413.
- Khan, H., & Khan, U. (2019). Financial development and FDI inflows in China (No. 2019-54). *Economics Discussion Papers*. <https://hdl.handle.net/10419/206611>
- Khattak, S. I., & Khan, W. A. (2023). Chinese Overseas Foreign Direct Investment–International Foreign Portfolio Investment–Financial Sector Development Nexus in the Belt and Road Initiative Economies: A Regional Analysis Based on Third-Generation Techniques. *Journal of the Knowledge Economy*, 3014-3038. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01151-w>
- Kılınç, E. C. (2020). Doğrudan yabancı sermaye girişlerinin finansal gelişme ve ticari açıklık ile olan ilişkisi: E7 ülkeleri örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 45-54.
- Lee, C. C., & Chang, C. P. (2009). FDI, financial development, and economic growth: international evidence. *Journal of applied economics*, 12(2), 249-271. [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(09\)60015-5](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(09)60015-5)
- Makoni, P. L., & Marozva, G. (2018). The nexus between foreign portfolio investment and financial market development: Evidence from Mauritius. *Academy of strategic management journal*, 17(5), 1-14.
- Matin, V. M. (2019). Financial development indicators and FDI: international evidence. *World Scientific News*, (131), 181-196.
- Nguyen, C. P., & Lee, G. S. (2021). Uncertainty, financial development, and FDI inflows: Global evidence. *Economic Modelling*, 99, 105473. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.02.014>
- Obayagbona, J., & Igbiovvia, E. L. (2021). Financial Openness, Foreign Portfolio Investment And Stock Market Development In Nigeria. *Journal of Academic Research in Economics*, 13(1), 184-200.
- Olorogun, L. A. (2022). Revisiting the nexus of FDI-led growth hypothesis and economic development in Rwanda: A Johansen-ARDL approach to cointegration. *Journal of the Knowledge Economy*, 13(4), 2695-2717. <https://doi.org/10.1007/s13132-021-00822-w>
- Osei, M. J., & Kim, J. (2020). Foreign direct investment and economic growth: Is more financial development better?. *Economic Modelling*, 93, 154-161. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.07.009>
- Oyerinde, A.A. (2019). Foreign Portfolio Investment And Stock Market Development in Nigeria. *The Journal of Developing Areas* 53(3), <https://doi.org/10.1353/jda.2019.0034>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The review of economic studies*, 57(1), 99-125. <https://doi.org/10.2307/2297545>
- Şahin, S., & Ege, I. (2015). Financial development and FDI in Greece and neighbouring countries: A panel data analysis. *Procedia Economics and Finance*, 24, 583-588. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00640-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00640-1)
- Seyidoğlu, H. (2016). *Uluslararası finans*. 6. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları No:31.
- Tarı, R. (2008). *Ekonometri*. 8. Baskı, İstanbul: Avcı Ofset.
- Tatar, H., Alsu, E., & Karaca, Ö. G. D. C. Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Finansal Gelişme Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. 6th International Congress of Eurasian Social Sciences 13-16 Mayıs 2022, Bodrum, Muğla, Türkiye, Full Papers Congress E-Book (740-750).
- Tekin, B. (2022). Yabancı Portföy Yatırımları Ve Finansal Gelişmişlik Arasındaki İlişkilerin Analizi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 29-44. <https://doi.org/10.18221/bujss.1030446>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes.” *Journal of econometrics*, 66 no. 1-2, (1995): 225-250.

UNCTAD, World Development Report 2024, Erişim adresi <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2024>, (Erişim tarihi: 04.09.2024)

Ustaoglu, E. (2021). Yabancı Yatırım, Finansal Gelişme Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 681-710. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.840733>

World Bank, World Development Indicators, Erişim adresi <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim tarihi: 25.06.2024)

Yalçın, K. (2012). *Uluslararası finansman*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık No:454.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı (2024) Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Evaluation Of Preschool Teachers' Opinions on The Revised Preschool Curriculum (2024)

Cansu TUTKUN¹

Fikrinaz Damla AKBABA²

Ayşenur BEKTAŞ³

Şevval ÖZGÜN⁴

Öz

Okul öncesi eğitim programının uygulanmasında, okul öncesi eğitimin niteliğini ve gelişimini etkilemede en temel belirleyicilerden biri öğretmenlerdir. Bu bağlamda araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin, güncellenen okul öncesi eğitim programı (2024) hakkındaki görüşleri, değerlendirmeleri ve önerilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Bayburt ilinde görev yapmakta olan 15 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama amacıyla "Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı Öğretmen Görüşme Formu" kullanılmıştır. Araştırmada sonucunda öğretmenlerin genel olarak 2024 okul öncesi eğitim programında hangi güncellemelerin yapıldığına yönelik farkındalık sahibi oldukları belirlenmiştir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun 2024 okul öncesi eğitim programının pilot uygulamalarının yapılmış olmasını, teknolojik farkındalığı, bütünsel, esnek ve çocuk merkezli bir program olmasını faydalı bulduğunu saptanmıştır. Diğer taraftan bazı öğretmenlerin ise, açık hava etkinliklerinin süresinin değiştirilmesini, değerlendirmelerin kısaltılmasını, dijital içeriğin çıkartılmasını, iş yükünün azaltılmasını, etkinliklerin fotoğraflanmasının azaltılmasını önerdikleri belirlenmiştir. Öğretmenler ayrıca okul öncesi eğitim programının bölgesel koşullar dikkate alınarak geliştirilmesinin önemini vurgulamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim programı, okul öncesi, öğretmen

Abstract

In the practice of the preschool curriculum, teachers are one of the most fundamental determinants in affecting the quality and development of preschool curriculum. In this context, the study aims to investigate the opinions, evaluations and suggestions of preschool teachers about the revised preschool curriculum (2024). The study group of the research consisted of 15 preschool teachers working in Bayburt province in the spring semester of the 2023-2024 academic year. "Revised Preschool Curriculum Teacher Interview Form" was used for data collection in the study. As a result of the research, it was determined that teachers were generally aware of which updates were made in the 2024 preschool curriculum. It was found that the majority of teachers found it useful that the 2024 preschool curriculum was piloted, technological awareness, holistic, flexible and child-centered. On the other hand, some teachers suggested changing the duration of outdoor activities, shortening assessments, removing digital content, reducing the workload, and reducing the photography of activities. Teachers also emphasized the importance of developing the preschool curriculum taking into account regional conditions.

Keywords: Preschool curriculum, preschool, teacher

- 1 Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, ctutkun@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2722-2274>, <https://ror.org/750938>
- 2 Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, akbaba.damla@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7871-7114>, <https://ror.org/750938>
- 3 Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, ayseurbektas20@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-8576-8661>, <https://ror.org/750938>
- 4 Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi sevvalozgun5@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-8147-3142>, <https://ror.org/750938>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 13.08.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 20.09.2024

Atıf İçin/ For Cite: TUTKUN C., BEKTAŞ A., ÖZGÜN Ş. ve AKBABA F.D., "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı (2024) Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):310-327

<https://doi.org/10.17755/esosder.1532166>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/ Ethics Document: Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Eğitim Fakültesi Dekanlığının 14.06.2024 tarihli E-79126184-299-209651 sayılı yazısı ile araştırma önerisinin etik ilkelere uygun olduğuna karar verilmiştir.

Giriş

Okul öncesi dönem çocukların gelişiminde kritik bir aşama olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte çocuklar bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişim de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda hızlı bir büyüme gösterirler. Okul öncesi yıllardaki bilişsel gelişim, gelecekteki öğrenme ve entelektüel büyümenin temelini oluşturur. Piaget'nin bilişsel gelişim teorisine göre, bu dönem çocukların hafıza, sembolik düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeye başladığı işlem öncesi (2-7 yaş) aşamaya karşılık gelir. Yüksek kaliteli okul öncesi programlarının dil gelişimi, aritmetik beceriler, dikkat, çalışma belleği ve öz düzenleme gibi yürütücü işlevler de dahil olmak üzere bilişsel yetenekleri geliştirdiği gösterilmiştir (Andrew vd., 2024; Cascio ve Schanzenbach, 2013; Miller, 2011). Vygotsky'nin teorisi, sosyal etkileşimin bilişsel gelişimdeki rolünü daha da vurgulayarak, yetişkinler ve akranlar tarafından yönlendirilen öğrenmenin önemini vurgulamaktadır (Berk ve Winsler, 1995; Vygotsky, 2012). Bu bağlamda çocuklar akranlarıyla etkileşime girmeyi, ilişkiler kurma, paylaşma, iş birliği ve empati gibi sosyal beceriler geliştirmeyi öğrenirler. Erikson'un psikososyal teorisi, okul öncesi yılları, çocukların oyun ve diğer sosyal etkileşimler yoluyla çevreleri üzerinde güç ve kontrol sahibi oldukları "inisiyatife karşı suçluluk" aşaması olarak tanımlar (Erikson, 1963). Olumlu sosyal etkileşimler, aile ve eğitimcilerle destekleyici ilişkiler, sağlıklı bir benlik kavramının ve duygusal düzenlemenin gelişmesine katkıda bulunur.

Okul öncesi yıllardaki fiziksel gelişim, hem kaba hem de ince motor becerilerini içerir. Koşma, zıplama, çizim yapma ve küçük nesnelere manipüle etme gibi fiziksel gelişimi teşvik eden faaliyetler koordinasyon, güç ve el becerisi oluşturmak için gereklidir. Fiziksel aktivite ayrıca keşif, oyun ve başkalarıyla etkileşim için fırsatlar sağlayarak bilişsel ve sosyal gelişimi de destekler (Goodway vd., 2019). Araştırmalar, düzenli fiziksel aktivitenin çocukluk obezitesini önlemeye yardımcı olduğunu, ergenlik ve yetişkinlikte sağlıklı bir yaşam tarzı sürdürmek için gerekli olan motor beceri gelişimini teşvik ettiğini (Hinkley vd., 2008; Robinson vd., 2015), beyin gelişimini artırarak yürütücü işlev, dikkat ve akademik performansın iyileşmesine katkı sağladığını (Hillman vd., 2008; Tomporowski vd., 2008) yaşamın ilerleyen dönemlerinde daha iyi akran ilişkilerini ve ruh sağlığını desteklediğini (Burdette ve Whitaker, 2005; Penedo ve Dahn, 2005) ortaya koymuştur. Bu bağlamda okul öncesi programlarında fiziksel gelişimin desteklenmesinin, çocukların bütünsel gelişimi ve gelecekteki başarıları üzerinde önemli kazanımlarının olduğu söylenebilir.

Etkili okul öncesi programlarının temel bileşenleri arasında nitelikli eğitimciler, yüksek çocuk-öğretmen ilişkisi, zengin bir müfredat ve güçlü aile katılımı yer almaktadır (Barnett, 2011). Okul öncesi programları, yapılandırılmış etkinlikleri oyun temelli öğrenme ile dengeleyen, bilişsel, sosyal ve duygusal büyümeyi teşvik eden gelişimsel olarak uygun müfredatı içermektedir (NAEYC, 2022). Nitekim bu programlar, destekleyici ve teşvik edici ortamlar yaratan iyi eğitilmiş ve duyarlı öğretmenlerle karakterize edilir (Barnett, 2011). Bu durum, bireyselleştirilmiş ilgiyi mümkün kılarak daha güçlü öğretmen-çocuk ilişkilerini ve daha etkili öğrenme deneyimlerini teşvik eder (Mashburn vd., 2008). Ayrıca, aileleri eğitim sürecine aktif bir şekilde dahil ederek ebeveyn katılımının evde öğrenme ve gelişimi güçlendirmedeki önemli rolünü kabul eder (Sheridan vd., 2010) ve daha sonraki akademik başarı için temel olan okuryazarlık ve dil gelişimini destekleyen zengin ortamlar sağlarlar (Dickinson ve Tabors, 2001). Tüm bu özellikler, kaliteli okul öncesi programlarının yaşam boyu öğrenme ve refah için sağlam bir temel oluşturmasını sağlar. Çok sayıda boylamsal çalışma, etkili bir okul öncesi eğitimin uzun vadeli faydalarını ortaya koymuştur. Örneğin High/Scope Perry okul öncesi araştırması, yüksek kaliteli bir okul öncesi programa katılan çocukların, okul öncesi eğitime

katılmayanlara kıyasla yetişkinliklerinde daha iyi eğitim sonuçlarına, daha yüksek kazançlara ve daha düşük suç işleme oranlarına sahip olduğunu ortaya koymuştur (Schweinhart vd., 2005). Benzer şekilde başka bir çalışmada, erken eğitim müdahalesinin, akademik başarı, istihdam ve sağlık üzerindeki kalıcı olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Campbell vd., 2002). Bu bağlamda ülkemizde halihazırda uygulamaya konan MEB (2024) okul öncesi eğitim programının incelenmesinin, araştırmacılar, politika yapımcılar ve eğitimciler açısından önemli olduğu görülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde ülkemizde 2013- 2024 yılları arasında uygulanan 2013 okul öncesi programının özellikleri (Tükel, 2017), karakter eğitimi (Kocalar ve Bay, 2020), güne başlama ve günü değerlendirme zamanı (Yıldız, 2019) ve öğretimsel uyarlamalara yer verme düzeyleri (Aydın ve Tuğluk, 2020) gibi konularda öğretmen görüşlerinin incelendiği çalışmalara ulaşılmıştır. Ayrıca doküman analiziyle 2013 ve 2024 programlarının karşılaştırılmasının yapıldığı (Direk ve Batmaz, 2024) belirlenmiş ancak halihazırda, güncellenen okul öncesi eğitim programı (2024) hakkında öğretmen görüşlerin incelendiği bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Nitekim okul öncesi eğitim programının uygulanmasında, okul öncesi eğitimin niteliğini ve gelişimini etkilemede en temel belirleyicilerden biri olan öğretmenlerin, güncellenen program hakkında görüşlerinin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Okul öncesi dönem, çocuğun gelişiminde, gelecekteki başarısı ve refahı için geniş kapsamlı etkileri olan çok önemli bir zamandır. Bu yıllardaki bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişim, yaşam boyu öğrenme ve adaptasyon için zemin hazırlar. Bu nedenle, yüksek kaliteli okul öncesi eğitim sağlamak, bütünsel gelişimi teşvik etmek ve çocukların tam potansiyellerine ulaşmalarını sağlamak için çok önemlidir. Okul öncesi eğitimde, eğitim ortamının donanımlı yapısı, çocukların yeni deneyimlerle öncekiler arasında bağlantı kurmasını sağlayarak yeni bilgilerin edinilmesini kolaylaştırır. Bunu başarmak için işlevsel ve nitelikli bir eğitim programı önem kazanmaktadır. Ancak bir programın eksiksiz hazırlanması tek başına yeterli olamayabilir, çünkü öğretmen tarafından benimsenmeyen ya da tam anlaşılmayan programın, uygulanma sürecinde problemler yaşanabilir. Bu nedenle araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin, güncellenen okul öncesi eğitim programına (2024) yönelik görüşleri, değerlendirmeleri ve önerilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) 2024 programında hangi güncellemelerin yapıldığına ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?
- 2) Öğretmenlerin, güncellenen 2024 okul öncesi eğitim programı hakkında düşünceleri nelerdir?
- 3) Öğretmenlerin, güncellenen 2024 programına eklenmesini istedikleri konulara yönelik görüşleri nelerdir?
- 4) Öğretmenlerin güncellenen 2024 programında değiştirilmesini istedikleri konulara yönelik görüşleri nelerdir?

1. Yöntem

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin, güncellenen okul öncesi eğitim programına (2024) yönelik görüşleri, değerlendirmeleri ve önerilerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırmanın bir türü olan durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması, verilerin sistematik

olarak toplandığı ve gerçek dünyadaki olayların analiz edildiği tek bir durum veya olayın derinlemesine incelenmesini içermektedir (Bennett ve Elman, 2006; Merriam, 1998).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Bayburt ilinde görev yapmakta olan 15 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Öğretmenlerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmış ve öğretmenlerin güncellenen okul öncesi eğitim programını (2024) incelemiş olmaları ile en az bir yıllık mesleki hizmet süresine sahip olmaları kriterleri aranmıştır. Bu bağlamda çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 14'ü (%93,3) kadın, 1'i (%6,7) erkektir. Öğretmenlerin 8'i (%53,3) 25-30 yaş aralığında, 3'ü (%20) 31-35 yaş aralığında ve 4'ü (%26,7) 36-40 yaş aralığındadır. Mesleki hizmet yılı açısından 5'i (%33,3) 1-5 yıl, 7'si (%46,7) 6-10 yıl ve 3'ü (%20) 11-15 yıl arasında mesleki deneyime sahiptir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan “Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı Öğretmen Görüşme Formu” kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde öğretmenlerin yaş, cinsiyet, mesleki kıdem gibi bilgilerine, ikinci kısımda ise güncellenen okul öncesi programına ilişkin sorular yer almaktadır. Sorulardan bazıları şöyledir: (1) Sizce 2024 programında hangi güncellemeler yapılmıştır? (2) Genel olarak güncellenen 2024 okul öncesi eğitim programı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde öncelikle gerekli etik kurul izinleri alınmış, ardından Bayburt ilinde Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okul öncesi eğitim kurumlarının yönetici ve öğretmenleri ile iletişime geçilmiştir. Kendilerine araştırmanın içeriği, amacı ve veri toplama süreçleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından okul öncesi öğretmenleriyle uygun bir gün ve saat belirlenerek randevular planlanmıştır. Görüşmelere başlamadan önce öğretmenler araştırmanın amacı, görüşme süreci ve gizlilik konularında bilgilendirilmiştir. Öğretmenlerle gerçekleştirilen bire bir görüşmeler, izinleri dahilinde kayıt altına alınmış ve ortalama 25 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, içerik analiziyle çözümlenmiş ve gerekli kısımlar alıntılarla desteklenmiştir. İçerik analizi, kalıpları, temaları veya anlamları belirlemek için metinsel veya işitsel verilerin sistematik olarak analiz edilmesini içeren ve yaygın olarak kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. İçerik analizinin amacı, nitel verilerden çıkarımlar ve içgörüler elde etmek için yapılandırılmış bir yol sağlayarak verilerdeki belirli kelimelerin, temaların veya kavramların varlığını yorumlamak ve ölçmektir. Öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan verilerin analizinde (1) Toplanan veriler (ses kayıtları, yazılı dokümanlar) bilgisayar ortamına aktarılmıştır. (2) Kodlama aşamasında veri setini özetleyen kısa ifadeler belirlenmiştir. (3) Kategorizasyon ve analiz aşamasında kodlar, temalar halinde gruplandırılmıştır. Belirli temaların sıklığı, bağlamları ve birbirleriyle olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın üçüncü sorusunda öğretmenlerin güncellenen 2024 okul öncesi eğitim programı hakkında düşünceleri; kazanım ve göstergelere, açık havada oyuna, aile ve toplum katılımına ayrıca değerlendirme boyutuna yönelik alt temalara ayrılmış ve detaylandırılmıştır. (4) Raporlama aşamasında temalar tanımlanmış, verilerden doğrudan alıntılar yapılarak, bulgular sunulmuştur (Elo ve Kyngäs, 2008; Hsieh ve Shannon, 2005; Krippendorff, 2018).

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması, bulguların güvenilirliği ve inandırıcılığı için çok önemlidir. Araştırmacılar nitel araştırmalara yönelik olarak farklı stratejileri uygulayarak bulgularının inandırıcılığını, aktarılabilirliğini, güvenilirliğini ve teyit edilebilirliğini artırabilir, araştırmalarını daha sağlam ve güvenilir hale getirebilirler (Creswell ve Poth, 2016; Miles vd., 2014). Araştırmada iç geçerliliğini (inandırıcılığı) sağlamak için nitel araştırma ve okul öncesi programı konusunda deneyimli iki alan uzmanından uzman görüşü alınmıştır. Bu süreçte, “Güncellenen Okul Öncesi Eğitim Programı Öğretmen Görüşme Formu” ve toplanan verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema, alt tema ve kodların uygunluğu ve anlaşılabilirliği kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Uzman değerlendirmesi, araştırmacıların önyargılarını ve varsayımlarını ortaya çıkarmaya yardımcı olmakta ve böylece çalışmanın inandırıcılığını ve güvenilirliğini artırmaktadır (Campbell vd., 2013). Çalışmanın dış geçerliliğini sağlamak için öğretmenlerin özellikleri ve veri toplama süreci açık bir şekilde tanımlanmış ve bulguların sunumunda öğretmenlerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Tracy’ye (2010) göre, araştırma bağlamı, katılımcılar ve süreçler hakkında ayrıntılı açıklamalar ve doğrudan alıntılar sunmak, okuyucuların bağlamı derinlemesine anlamasını ve bulguların diğer ortamlara uygulanıp uygulanamayacağını değerlendirmesini kolaylaştırmaktadır.

2. Bulgular

şekil 1. 2024 Programındaki Güncellemelere İlişkin Bulgular

şekil 1 incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu 2024 programına yeni kazanımlar eklenmesi, değerlendirme bölümünün detaylandırılması, her gün çocuklarla birlikte açık hava etkinliği yaptırılması, öz bakım becerileri ve motor becerilerin fiziksel gelişim ve sağlık başlığı altında birleştirilmesi, gelişim alanlarının dört alanda toplanması alanlarında güncellemelerin yapıldığını vurgulamışlardır. Ayrıca bazı öğretmenlerin de kodlama ve algoritma, ses farkındalığı eklenmesi, uyarlamanın çıkartılması, programın detaylandırılması, yeni merkezler önerilmesi, aile katılımının aile ve toplum katılımı, sosyal duygusal alan ve değerler olarak değiştirilmesi, belirli gün ve haftaların sayısının azaltılması, alan gezisine kazanım-gösterge yazılması, program esnekliğinin artırılması, günlük eğitim akışının kaldırılması, okuma-yazma

etkinliğinin erken okuryazarlık olarak değiştirilmesi konularını belirttikleri ortaya çıkmıştır. Buna yönelik bazı öğretmenlerin ifadeleri şöyledir:

“Kazanım göstergeler değişti. Beş alan varken 4 alana düşürüldü. Motor gelişim, fiziksel gelişim ve öz bakım becerilerini kapsayacak şekilde ele alınıyor. Diğer gelişim alanları da önceki programın göstergeleri kazanım olarak alıp daha fazla detaylandırılmış. Göstergeleri daha fazla detaylandırarak kazanımları arttırmışlar. Günlük eğitim akışı kaldırılmış.” (Ö6, K, 5 yıl).

“Açık hava etkinliklerinin süresi uzatılmış. Her şey daha çok detaylandırılmış. Amaç ve kazanımlara yeni eklemeler yapılmış.” (Ö8, K, 12 yıl).

“Kazanım ve göstergelerle ilgili güncellemeler yapıldı. Eklemeler oldu. Normalde beş alanımız var. İki alanı birleştirdiler. Psikomotor alanla motor alanını birleştirdiler. Fiziksel ve sağlık alanı oldu adı da. Planın kapsamıyla ilgili değil planın yazım şekliyle ilgili değişim oldu. Artık planın içinde de değerlendirme kısmı var. Son bir genel değerlendirmesi vardı ama şimdi içinde bütünleştirilmiş bir planınız varsa onun değerlendirmesini de yapıyorsunuz. Ayrıca gezi planlarımız da artık günlük planın içinde. Normalde ayrı gezi planlarımız oluyordu. Artık gezi planlarına kazanım gösterge de ekleyip bir plan gibi yapıyoruz onu. Yapılan aslında çok farklı değil uygulamalarımızı zaten bu şekilde yapıyorduk. Ama görüşüşte bazı değişimler var. Değerler planı içeriye alındı. Şu anda ikinci bir değerler planına bakmaya gerek kalmıyor. Sadece kendi planına bakıyor olman daha mantıklı.” (Ö13, K, 8 yıl).

Şekil 2. Öğretmenlerin Güncellenen 2024 Okul Öncesi Eğitim Programı Hakkındaki Düşüncelerine Yönelik Bulgular

Şekil 2 incelendiğinde 2024 programına yönelik bazı öğretmenlerin, programın pilot uygulamasının yapılmış olması, teknoloji farkındalığı, öğrenme sürecinin bir sonraki gün devam edebilmesi, bütünsel, çocuk merkezli, esnek bir program olması ve etkinliklerin fotoğraflanarak saklanması gibi özelliklerin programın olumlu özellikleri arasında yer aldığını belirttikleri saptanmıştır. Diğer taraftan bazı öğretmenler ise, iş yükünün fazla olması, uygulanabilir olmaması, etkinliklerin fotoğraflanmasının zaman kaybı yaratacağı, çok fazla değişiklik yapılmamış olması, öğretmen eğitiminin yetersiz olması, güncellemelerin dönem ortasında yapılmasının uygun olmadığı ve programın Türkiye geneline yönelik olmaması gibi hususlarda

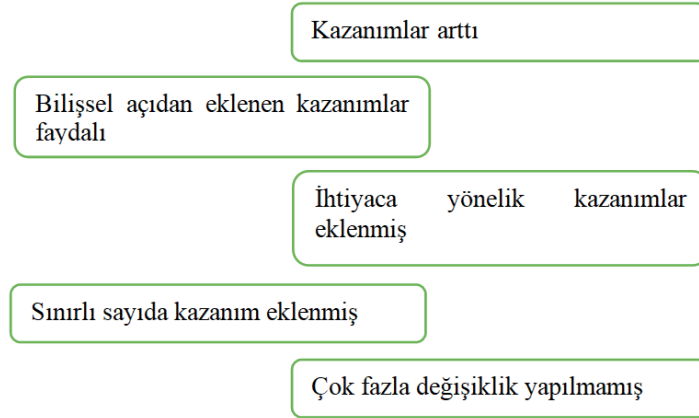
görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin güncellenen 2024 okul öncesi eğitim programı hakkındaki düşüncelerine yönelik ifadelerinden bazıları şöyledir:

“Gerekli bir güncelleme olduğunu düşünüyorum. Pilot bölge seçtiler ve oradaki idareciler genelde olumlu yorumlar yapabiliyor. Yaptığımız her etkinliğin çok fazla fotoğraflanmasını istemişler, bunu olumlu bulmuyorum. Fotoğraf çekmeye harcanan vaktin boşa gittiğini, diğer kazanımlar ve etkinliklere harcanan zamandan alacağını bu yüzden faydalı olmadığını düşünüyorum.” (Ö2, K, 13 yıl).

“Programı güncellemek gerekiyordu artık birçok konuda yetersiz kalıyordu ama bunu dönem ortasında güncellemelerini yanlış buluyorum. Çünkü var olan bir plan doğrultusunda ilerlerken bir şeyleri çıkarmak ve bir şeyleri eklemek zorunda kaldık. Her öğretmene bunun eğitimi verilmedi.” (Ö4, K, 7 yıl).

“Ben güncellenen programı çok beğendim. Çocukların tüm gelişim alanlarına dikkat eden bir program olmuş bu çok hoşuma gitti. Tamamen çocuğa odaklı olduğunu düşünüyorum. Uygulandığı sürece gayet güzel.” (Ö11, K, 10 yıl).

“Çok iyi bakmıyorum. Çünkü her zaman teoride kalıyor ve uygulanabilirliği olmuyor. Ülkenin şartlarına ve çocuklarına göre değil de kendi şartlarına ve isteklerine göre bir program yapmışlar.” (Ö1, K, 9 yıl).

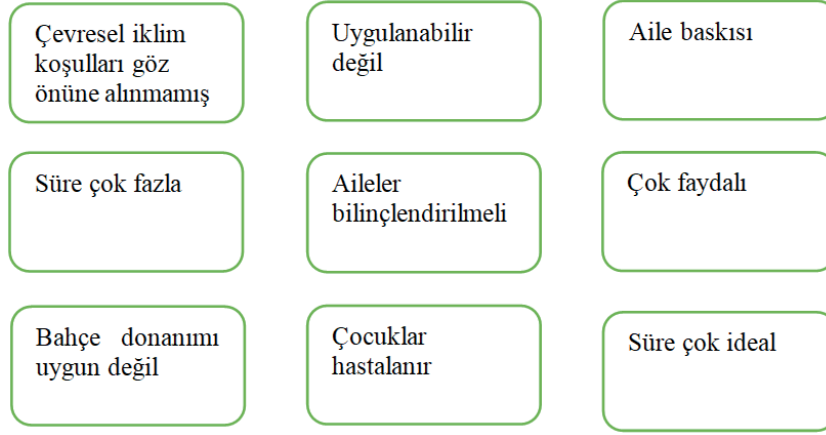
Şekil 3. Güncellenen 2024 Programındaki Kazanım Göstergelere Yönelik Bulgular

Şekil 3 incelendiğinde güncellenen 2024 programındaki kazanım göstergelere yönelik öğretmenlerin kazanım sayısının artmasına, ihtiyaca yönelik kazanımlar eklenmesi, bilişsel açıdan eklenen kazanımların faydalı olmasına vurgu yaptıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan az sayıda öğretmen ise eklenen kazanımların sınırlı sayıda olması ve çok fazla değişiklik yapılmamış olmasına vurgu yaptıkları saptanmıştır. Öğretmen ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

“Çok fazla değişiklik yapılmamış. Birkaç tane kazanım eklenmiş. Bilişsel açıdan eklenen kazanımlar çocuğun gelişimi açısından fayda sağladığını düşünüyorum.” (Ö1, K, 9 yıl).

“Detaylandırılmasını çok beğendim. Çocuklarda kazandırmayı istediğimiz her şey en ince ayrıntısına kadar alınmış.” (Ö6, K, 5 yıl).

“Güncellenen kazanım göstergeleri doğru buluyorum. Gerekli eklemeler yapılmış. İki alanın birleştirilmesi gayet mantıklı olmuş. Çağa uygun şekilde eklemeler yapılmış. Bence gayet güzel.” (Ö13, K, 8 yıl).

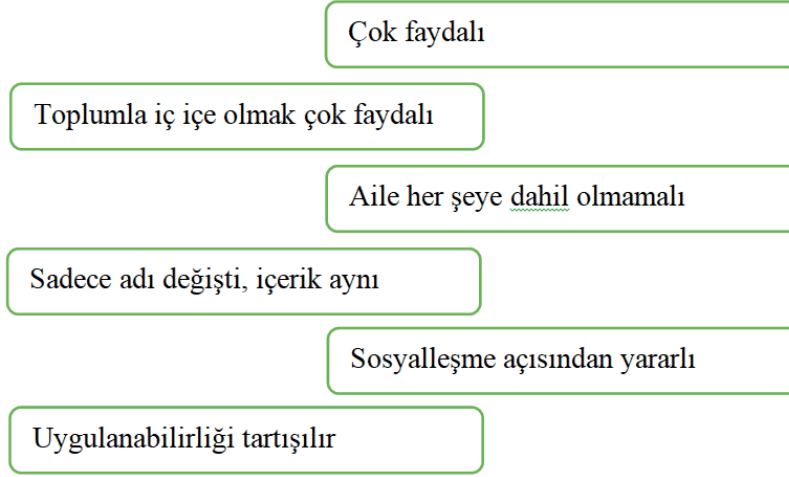
Şekil 4. Güncellenen 2024 Programındaki Açık Havada Oyuna Yönelik Bulgular

Şekil 4 incelendiğinde öğretmenlerin, güncellenen 2024 programındaki açık havada oyuna yönelik görüşleri incelendiğinde sürenin çok ideal olduğunu ve çok faydalı bir yaklaşım olduğunu belirttikleri ancak ailelerin, çocuklarının dışarıya çıkartılmaması konusunda baskı yaptıkları ve bu konuda ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğini belirttikleri saptanmıştır. Diğer taraftan bazı öğretmenlerin ise, çevresel iklim koşulları göz önüne alınmadığını, sürenin çok fazla olduğunu, okulların bahçe donanımlarının uygun olmadığını, uygulanabilir olmadığını, çocukların hastalanabileceğini belirttikleri saptanmıştır.

“Bence bu süre çok fazla. Çünkü çevresel koşullar göz önüne alınmamış. Örneğin ben Bayburt'ta kış gününde çocukları bahçeye çıkaramam çünkü şartlar elverişli değil. Bunları düşünmeden her ili aynı şekilde düşünülerek yapılmış bir değişiklik. Bunun değişmesi gerektiğini düşünüyorum.” (Ö1, K, 9 yıl).

“Güzel bir değişiklik. Olumlu bakıyorum. İnsanlarda soğuk hava hasta eder gibi bir görüş var ama soğuk hava hasta etmez, bakteriler hasta eder. Ailelerdeki bu görüş kırılmalı. Çocukların açık havada oyun oynamaya, enerjilerini atmaya çok ihtiyaçları var. Çünkü çocuklar her zaman kapalı yerlerdedir. Bu açık havaya ihtiyaçları var. Süre bence yeterli. Yarım saatte ancak hazırlanma olayları sürüyor. Çocuklar geri kalan sürede ancak havanın, dışarının tadını çıkarabiliyor.” (Ö2, K, 13 yıl).

“Bu aslında çok imkanlı olmuyor. Özellikle çok sınıflı anaokullarında pek mümkün değil. Aynı anda iki sınıf bile dışarıya çıkamıyoruz. Çocukları odaklamak zor oluyor çünkü. Aynı zamanda Bayburt'un hava şartları maalesef ki buna uygun değil. Aileler bunu istemiyorlar çocukları hasta olabileceği için. Her gün değil ama haftanın bir iki günü uygulanabilir hava iyi olduğu müddetçe.” (Ö15, K, 7 yıl).

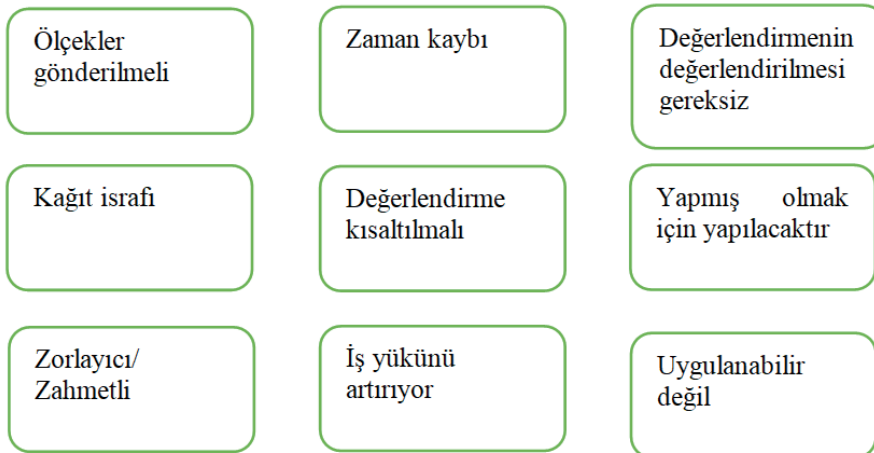
Şekil 5. Güncellenen 2024 Programındaki Aile ve Toplum Katılımına Yönelik Bulgular

Şekil 5 incelendiğinde öğretmenlerin aile ve toplum katılımına yönelik görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun çok faydalı bulduğunu, toplumlu iç içe olmanın çocuk, aile, öğretmen ve toplum açısından çok yararlı olduğunu ve çocukların sosyalleşmelerine katkı sağlayacağını belirttikleri saptanmıştır. Diğer taraftan sınırlı sayıda öğretmen ise uygulanabilirliğinin tartışmalı olduğunu, sadece adının değiştiğini, içerik olarak aynı kaldığını belirttikleri, bir öğretmenin ise ailenin her şeye dahil olmamasını vurguladığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin aile ve toplum katılımına yönelik görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Mantıklı olmuş. Okul toplumdaki ayrı düşünülemez. Biz zaten uygulamalarımızda toplum katılımı yapıyorduk şu an resmiyet kazanmış oldu.” (Ö5, E, 2 yıl).

“Çocuğu daha fazla sosyalleştirmek adına güzel bir karar olmuş ama uygulanabilirliği tartışılır.” (Ö6, K, 5 yıl).

“Okul öncesi eğitimin temel ayaklarından biri de ailedir. Aile eğitimin vazgeçilmez bir parçasıdır. Ancak okuldaki eğitimin her aşamasına dahil olmamalıdır. Okuldaki eğitimin başrolü program, çocuk ve öğretmendir. Aile konuk oyuncudur.” (Ö12, K, 15 yıl).

Şekil 6. Güncellenen 2024 Programındaki Değerlendirme Boyutuna Yönelik Bulgular

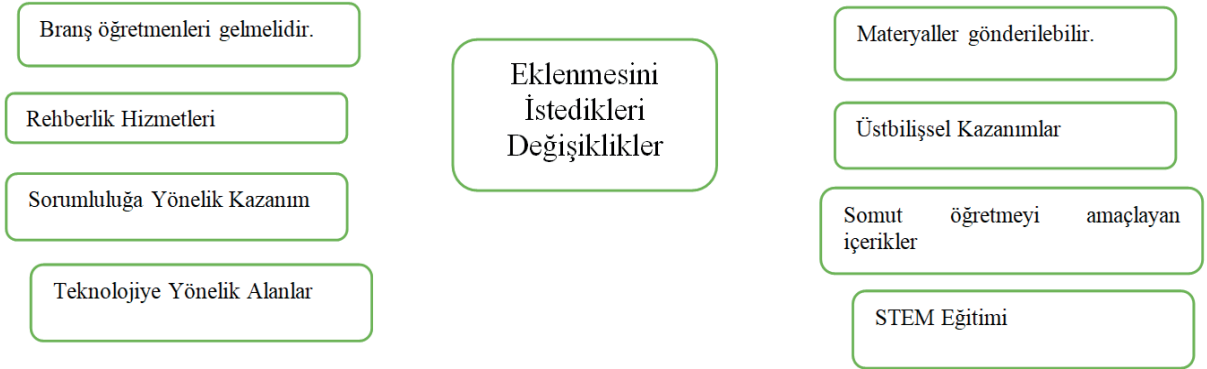
Şekil 6 incelendiğinde güncellenen 2024 programındaki değerlendirme boyutuna yönelik öğretmenlerin büyük bir kısmının; değerlendirmenin kısaltılması, iş yükünü artırması, değerlendirmenin tekrar değerlendirilmesinin gereksiz olduğu, uygulanabilir olmadığı ve yapılmış olmak için yapıldığı, zaman kaybına yol açtığı, zorlayıcı ve zahmetli olduğu kağıt israfına yol açtığı konularına vurgu yapıldığı bir öğretmenin de değerlendirme amacıyla okullara ölçme araçları gönderilmesini belirttiği saptanmıştır. Öğretmenlerin ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

“Değerlendirme kısmı kısaltılmalı çünkü öğretmen açısından zorlayıcı ve zaman kaybı olarak görüyorum. Ben zaten bütün çocukları değerlendiriyorum. Yaptığım değerlendirmeyi de tekrar değerlendirmek bana doğru gelmiyor.” (Ö1, K, 9 yıl).

“Çok fazla uzatılmış. Öğretmenlerin verimini düşüreceğini düşünüyorum. Öğretmen açısından çok zahmetli olduğunu düşünüyorum. Çünkü çok uzun olduğu için genellikle yapmış olmak için yapılacaktır.” (Ö7, K, 2 yıl).

“Çok daha fazla detaya inilmiş. Öğretmenin iş yükünü daha fazla arttırıldığını düşünüyorum.” (Ö8, K, 12 yıl).

“Değerlendirme kısmı inanılmaz bir iş yükü. Eski programda bile bu böyle değildi. Her seferinde öğretmeni, çocuğu, programı değerlendirme bence bir süre sonra rutin cevaplara dönecek. Öğretmen tekrara düşmüş olacak. Böyle bir şeye gerek olmadığını düşünmüyorum.” (Ö9, K, 6 yıl).

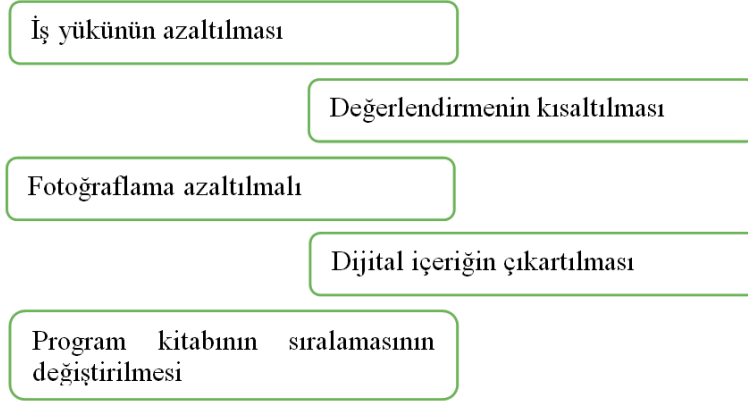
Şekil 7. Öğretmenlerin Güncellenen 2024 Programına Eklenmesini İstedikleri Konulara Yönelik Bulgular

Şekil 7 incelendiğinde öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu güncellenen 2024 programına eklenmesini istedikleri farklı bir konunun olmadığını ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmenler ise STEM eğitimi, üstbilişsel ve sorumluluğa yönelik kazanımlar, somut öğrenmeyi amaçlayan içerikler, teknolojiye yönelik alanların eklenmesini istedikleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin çok az bir kısmı ise program dışında uygulamalara yönelik olarak okullara materyaller gönderilmesi, branş öğretmenlerinin okul öncesi eğitim kurumlarında görevlendirilmesi ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını önerdikleri saptanmıştır. 2024 programına eklenmesi önerilen konulara yönelik öğretmenlerden bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

“Eklenmesini istediğim bir şey yok. Çok fazla detaylandırıldığı için istediğim her şey eklenmiş.” (Ö6, K, 5 yıl).

“Çocuğun çağa ayak uyduracağı teknolojiyle ilgili bir alan eklenebilir.” (Ö7, K, 2 yıl).

“Branş öğretmenlerinin okul öncesi kademesinde derse girmeleri gerekmektedir.” (Ö12, K, 15 yıl).

Şekil 8. Öğretmenlerin Güncellenen 2024 Programına Değiştirilmesini İstedikleri Konulara Yönelik Bulgular

Şekil 8 incelendiğinde öğretmenlerin 2024 programında değiştirilmesi önerilerin konulara yönelik olarak büyük bir çoğunluğunun değerlendirme kısmının kısaltılmasını ve açık hava etkinliklerinin süresinin değiştirilmesini istedikleri, bazı öğretmenlerin de iş yükünün ve etkinliklerin fotoğraflanmasının azaltılmasını vurguladıkları belirlenmiştir. Birer öğretmen ise dijital içeriğin çıkartılmasını ve program kitabındaki sıralamanın değiştirilmemesini önerdiği saptanmıştır. Öğretmenlerden bazılarının ifadeleri şu şekildedir:

“Açık hava etkinliklerinin süresi bence değiştirilmeli. Değerlendirmenin kısaltılması gerekli. Çünkü öğretilerde daha fazla yük oluştu. Bu durumu zaman kaybı olarak görüyorum. Daha fazla kâğıt israfı oluştu.” (Ö1, K, 9 yıl).

“Dijital araçların ve teknolojinin çıkarılmasını isterim. Çocuklarda gelişim geriliği yaptığını düşünüyorum. Çocukların teknoloji ile değil kendi yaşlarıyla eğlenip mutlu olacakları ortamların oluşturulmasını isterim.” (Ö2, K, 13 yıl).

3. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi öğretmenlerinin, güncellenen okul öncesi eğitim programı (2024) hakkındaki görüşleri, değerlendirmeleri ve önerilerinin incelendiği bu araştırma, güncellemelere ilişkin değişikliklerin öğretmenler tarafından nasıl algılandığı ve programın uygulanmasına dair değerli bilgiler sunmaktadır.

Araştırmada 2024 okul öncesi eğitim programında hangi güncellemelerin yapıldığına ilişkin öğretmenlerin genel olarak farkındalık sahibi oldukları belirlenmiştir. Öğretmenler çalışmada, yeni kazanımlar eklenmesi, değerlendirme bölümünün detaylandırılması, her güne çocuklarla birlikte açık hava etkinliği yaptırılması, öz bakım becerileri ve motor becerilerin fiziksel gelişim ve sağlık başlığı altında birleştirilmesi, gelişim alanlarının dört alanda toplanması, kodlama ve algoritma, ses farkındalığı eklenmesi, uyarılmanın çıkartılması, programın detaylandırılması, yeni merkezler önerilmesi, aile katılımının aile ve toplum katılımı, sosyal duygusal alan ve değerler olarak değiştirilmesi, belirli gün ve haftaların sayısının azaltılması, alan gezisine kazanım-gösterge yazılması, program esnekliğinin artırılması, günlük eğitim akışının kaldırılması, okuma-yazma etkinliğinin erken okuryazarlık olarak değiştirilmesi gibi güncellemelerin yapıldığını vurgulamışlardır. MEB (2024) okul öncesi eğitim programı

incelendiğinde de öğretmenlerin belirttikleri alanlarda güncellemelerin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca program incelendiğinde, alan gezilerinin, okul dışı öğrenme etkinliği olarak yeniden tanımlandığı, günlük eğitim akışı ve etkinlik planı formatının, günlük plan olarak değiştirildiği görülmektedir. 2023 Vizyon belgesinde yer alan noktalar ve 21. yüzyıl becerileri dikkate alınarak gerçekleştirilen program revizyon çalışmalarında 21. yüzyıl becerileri için gerekli olan eleştirel düşünme, sorgulama, yaratıcılık ve estetik değerlerle ilgili kazanım ve göstergeler de programa entegre edilmiştir. Kazanım ve göstergelerin güncellenmesinde yaşa uygunluk, açıklık ve anlaşılabilirlik, ölçülebilirlik, kapsamlılık ve uygulanabilirlik kriterleri temel alınmıştır.

Öğretmenlerin 2024 okul öncesi eğitim programında yapılan güncellemelere ilişkin değinmedikleri ve vurgulamadıkları çok önemli bir nokta, 2024 programında kültürel çeşitlilik ve kapsayıcılık alanında yapılan değişikliklerdir. Bu bağlamda, kültürel çeşitlilik ve kapsayıcılık konularını içeren, her türlü çeşitliliği toplumsal hoşgörü ile kucaklamayı hedefleyen kazanım ve göstergeler programa eklenmiştir. Kültürel çeşitlilik ve kapsayıcılık, aidiyet duygusunu, farklılıklara saygıyı ve küçük çocuklar arasında genel olarak olumlu iletişimi teşvik ettiği için okul öncesi ortamlarda hayati önem taşımaktadır. Araştırmalar, erken yaşlardan itibaren farklı kültürel geçmişlere sahip çocukların aynı ortam içerisinde bulunmalarının, sosyal-duygusal gelişimi ve empatiyi desteklediğini göstermektedir (Aydın-Kılıç ve Tezel-Şahin, 2021; Coll vd., 1996; Derman-Sparks ve Edwards, 2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında kültürel çeşitliliği teşvik etmek için etkili stratejiler arasında farklı kültürleri yansıtan müfredat entegrasyonu, kapsayıcı öğretim uygulamaları, aileler ve topluluklarla ortaklıklar yer alır (Banks ve Banks, 2019). Kültürel çeşitliliği ve kapsayıcılığı benimseyen okul öncesi programları, çocukların sosyal becerilerini, dayanıklılıklarını ve çok kültürlü bir toplumda gelişmeye hazır olmalarını sağlayan ortamlar sağlamaktadır. Bu bağlamda 2024 okul öncesi eğitim programında kültürel çeşitlilik ve kapsayıcılığa ilişkin güncellemelerin çok önemli olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda 2024 programına yönelik bazı öğretmenlerin, programın pilot uygulamasının yapılmış olması, teknoloji farkındalığı, öğrenme sürecinin bir sonraki gün devam edebilmesi, bütünsel, çocuk merkezli, esnek bir program olması ve etkinliklerin fotoğraflanarak saklanması gibi özelliklerin programın olumlu özellikleri arasında yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. MEB (2024) okul öncesi eğitim programı, ilerlemeci felsefe temel alınarak, çocuk merkezli tasarım çerçevesinde süreç modeli benimsenerek revize edilmiştir. Program geliştirme ve güncelleme çalışmalarında, bilimsel bir yaklaşımla ihtiyaç değerlendirmesi ve eğitim hedeflerinin analizi ile sürece başlanmış ve araştırmaya dayalı uygulamaları entegre eden kapsamlı bir müfredat tasarlanmıştır. Bu süreç öğrenme çıktılarının tanımlanmasını, uygun öğretim stratejilerinin seçilmesini ve çocukların bilişsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişim ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli etkinliklerin dahil edilmesini kapsamaktadır. Programın okul öncesi ortamlarda pilot uygulamaları gerçekleştirilmiş, eğitimcilerden, ebeveynlerden ve paydaşlardan gelen geri bildirimlere dayanarak iyileştirme ve uyarlamalar yapılmıştır. Bu açıdan öğretmenlerin büyük bir oranda programa yönelik olumlu bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Diğer taraftan 2024 programına yönelik bazı öğretmenler ise, iş yükünün fazla olması, uygulanabilir olmaması, etkinliklerin fotoğraflanmasının zaman kaybı yaratacağı, çok fazla değişiklik yapılmamış olması, öğretmen eğitiminin yetersiz olması, güncellemelerin dönem ortasında yapılmaması gerektiği ve programın Türkiye geneline yönelik olmaması gibi hususlarda görüş bildirdikleri saptanmıştır. Bu bağlamda bazı okul öncesi öğretmenlerinin güncellenen programla birlikte artan detayların ve yeni gerekliliklerin iş yüklerini artırabileceğini belirttikleri görülmektedir.

Araştırmada güncellenen 2024 programındaki kazanım göstergelere yönelik öğretmenlerin kazanım sayısının artmasına, ihtiyaca yönelik kazanımlar eklenmesine, bilişsel açıdan eklenen kazanımların faydalı olmasına, az sayıda öğretmen ise eklenen kazanımların sınırlı sayıda olmasına ve çok fazla değişiklik yapılmamış olmasına vurgu yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. MEB (2024) programı incelendiğinde kazanımların basitten karmaşığa doğru gelişimsel olarak yapılandırılarak erken çocukluk eğitime devam eden çocukların ilkokula başladıklarında bu kazanımların çoğunu karşılayabilmelerini destekleyecek şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu gelişimsel ilerleme, gelecekteki öğrenme için güçlü bir temel oluşturmak açısından kritik öneme sahiptir. Bunu desteklemek için öğretmen kılavuz kitabı, her gelişim alanı için ayrıntılı içerik standartları içermekte ve bu çıktılara etkili bir şekilde ulaşmak için kullanılacak stratejiler sunmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerine rehberlik edecek kaynakların sağlanması, eğitim kalitesinin artırılması ve etkili öğretim uygulamalarının teşvik edilmesi için eğitici etkinlikler planlama ve yürütmede yardımcı olan yapılandırılmış çerçeveler sağlamaktadır (Derman-Sparks ve Edwards, 2010; Heroman ve Jones, 2010). Bu bağlamda okul öncesi öğretmenlerine kılavuz kitaplar sağlanmasının önemli bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu kaynaklar, müfredatın nasıl uygulanacağı ve çocukların farklı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde nasıl uyarlanacağı konusunda pratik rehberlik sunarak, öğretmenlere yardımcı olacaktır. Ayrıca öğretmenlerin büyük çoğunluğunun 2024 programındaki kazanım göstergelere yönelik olumlu görüş bildirmelerinin de çocukların gelişimlerini destekleyecek etkili öğrenme süreçleri oluşturmalarını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Öğretmenlerin, güncellenen 2024 programındaki açık havada oyuna yönelik görüşleri incelendiğinde sürenin çok ideal olduğunu ve çok faydalı bir yaklaşım olduğunu belirttikleri ancak ailelerin, çocuklarının dışarıya çıkartılmaması konusunda baskı yaptıkları ve bu konuda ailelerin bilinçlendirilmesi gerektiğini belirttikleri saptanmıştır. Diğer taraftan bazı öğretmenlerin ise, çevresel iklim koşulları göz önüne alınmadığını, sürenin çok fazla olduğunu, okulların bahçe donanımlarının uygun olmadığını, uygulanabilir olmadığını, çocukların hastalanabileceğini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak öğretmenlerin açık hava etkinliklerinin süresinin değiştirilmesini önerdikleri de belirlenmiştir. Açık havada oyun bütünsel gelişim için çok önemli olduğundan, açık hava etkinlik süresinin uzatılması çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimi için faydalıdır. Araştırmalar, düzenli olarak açık hava etkinliklerine katılan çocukların daha iyi koordinasyon, denge ve çeviklik dahil olmak üzere gelişmiş motor beceriler sergilediğini göstermektedir (Ginsburg, 2007). Ayrıca, açık hava oyunları sosyal etkileşim için fırsatlar sunarak çocukların işbirliği, müzakere ve çatışma çözümü gibi önemli sosyal beceriler geliştirmesine yardımcı olur (Burdette ve Whitaker, 2005). Ayrıca, çocukların doğal ortamlarda vakit geçirmeleri, bilişsel gelişim ve dikkatin toplanması ile ilişkilendirilerek daha iyi odaklanma ve akademik performansa yol açmaktadır (McCurdy vd., 2010). Ancak ülkemizde yapılan araştırmalarda okul öncesi eğitim kurumlarında açık alanların etkin kullanılmadığı, mevcut açık alanların oyunun doğasına uygun olmadığı ve fiziksel düzenleme konuları arasında en çok açık alan düzenlemesinin ihmal edildiği belirlenmiştir (Çelik, 2012). Ayrıca yoğun eğitim programları, hava koşulları ve sınırlı dış mekân oyun alanları nedeniyle çocukların dış mekân oyunları için fırsat bulamadığı saptanmıştır (Çetken ve Sevimli-Çelik, 2018). Buna ilaveten okul bahçelerinde güvenlik önlemlerinin eksikliği, sınıfların aşırı kalabalık olması, çocukların açık havada hastalanma endişeleri ve ebeveynlerin olumsuz tepkileri gibi nedenlerin açık hava etkinliklerine yer verilmesini sınırlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Alat vd., 2012). Bu bağlamda 2024 programındaki açık havada oyuna yönelik okul öncesi eğitim kurumlarındaki dış alan düzenlemelerinin gerekli destekler sağlanarak gerçekleştirilmesi ve

ailelerin açık havada gerçekleştirilen etkinliklerin çocukların gelişimlerine katkısı açısından bilinçlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Öğretmenlerin aile ve toplum katılımına yönelik görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun çok faydalı bulunduğunu, toplumlu iç içe olmanın çocuk, aile, öğretmen ve toplum açısından çok yararlı olduğunu ve çocukların sosyalleşmelerine katkı sağlayacağını belirttikleri saptanmıştır. Diğer taraftan sınırlı sayıda öğretmen ise uygulanabilirliğinin tartışmalı olduğunu, sadece adının değiştiğini, içerik olarak aynı kaldığını belirttikleri, bir öğretmenin ise ailenin her şeye dahil olmamasını vurguladığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesi eğitimde aile ve toplum katılımı, çocukların eğitim deneyimlerini, öğrenme çıktılarını ve eğitimin kalıcılığını önemli ölçüde desteklemektedir. Alan yazın, aileler çocuklarının eğitimine aktif olarak katıldıklarında, çocukların daha iyi akademik performans, daha iyi sosyal beceriler, daha yüksek motivasyon ve öz saygı düzeyleri sergilediklerini ortaya koymaktadır (Alqudah, 2024; Epstein, 2018; Slavković, 2024). Toplum katılımı, sınıfın ötesine uzanan çeşitli kaynaklar ve gerçek dünya deneyimleri sağlayarak, aidiyet ve destek duygusunu teşvik ederek öğrenmeyi daha da zenginleştirir (Halgunseth vd., 2009). Okullar, aileler ve topluluklar arasındaki işbirliğine dayalı ortaklıklar, çocukların bütünsel ihtiyaçlarını ele alan, genel gelişimlerini ve refahlarını destekleyen uyumlu bir destek sistemi oluşturur (Weiss vd., 2009). Bu bağlamda güncellenen programla birlikte okul öncesi eğitimde aile ve toplum katılımına yönelik yenilikçi ve etkili bir yaklaşım benimsendiği, toplumda eğitim sürecine dahil edilerek dinamik ve zenginleştirici bir öğrenme ortamı yaratıldığı görülmektedir. Diğer taraftan çok az sayıda öğretmenin aile ve toplumu eğitim sürecine dahil etmenin pratikliği konusunda endişelerini dile getirdiği görülmüştür. Ancak aile ve toplum, okul öncesi eğitim sürecinden ayrı düşünülemez. Ailelerin ve toplumun okul öncesi eğitim sürecine aktif katılımı olmadan, çocuklar, gelişimleri ve öğrenmeye hazır olmaları için hayati önem taşıyan destek sistemlerinden ve kaynaklardan yoksun kalabilir, bu durum ev ve okul ortamı arasında bir kopukluğa neden olabilir. Ayrıca, toplumun okul öncesine katılımının olmaması, müfredatı zenginleştiren ve çocukların bakış açılarını genişleten çeşitli öğrenme fırsatlarına ve kaynaklara erişimi sınırlayabilir. Sonuç olarak, ailelerin ve toplumun okul öncesi eğitim sürecine dahil edilmemesi, bütünsel gelişimi teşvik etmek ve çocukları akademik başarıya hazırlamak için gerekli olan değerli destek ağlarını ve işbirlikçi çabaları göz ardı etmektedir.

Araştırmada güncellenen 2024 programındaki değerlendirme boyutuna yönelik öğretmenlerin büyük bir kısmının; değerlendirmenin kısaltılması, iş yükünü artırması, değerlendirmenin tekrar değerlendirilmesinin gereksiz olduğu, uygulanabilir olmadığı ve yapılmış olmak için yapıldığı, zaman kaybına yol açtığı, zorlayıcı ve zahmetli olduğu, kağıt israfına yol açtığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun değerlendirmenin kısaltılmasını ve iş yükünün azaltılmasını da önerdikleri saptanmıştır. Değerlendirme yöntemleri, çocukların bilişsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişimleri hakkında bütünsel bilgi toplamak için gözlemsel değerlendirmeler, gelişimsel taramalar, portfolyolar gibi çeşitli araçları içermektedir. Değerlendirmeler sürekli olmalı ve sürekli geri bildirim sağlamak ve bireyselleştirilmiş öğrenme hedeflerini desteklemek için günlük faaliyetlerin içine yerleştirilmelidir (Burns vd., 2001; Pianta ve Kraft Sayre, 2003). Değerlendirme, çocukların gelişimini sistematik olarak değerlendirerek ve öğretim stratejilerini buna göre ayarlayarak eğitimde eşitliği teşvik etmekte ve programın hesap verebilirliğini artırmaktadır (Martinez Beck ve Zaslow, 2005). Ayrıca, detaylı değerlendirme uygulamaları, etkili öğretim uygulamaları hakkındaki bilgileri genişleterek ve tüm çocuklar için sonuçları iyileştirerek erken çocukluk eğitimi alanına katkıda bulunmaktadır (Andrew, 2024; Balcı

ve Tezel-Şahin, 2021; Visković ve Zeleničić, 2024). Dolayısıyla değerlendirme çocukların güçlü yönlerinin ve geliştirilmesi gereken alanların belirlenmesinde, öğretim uygulamalarının bilgilendirilmesinde ve erken çocukluk eğitiminin genel kalitesinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda güncellenen 2024 programındaki değerlendirme boyutunun, çocukların ilerlemesini ve program etkinliğini etkili bir şekilde değerlendirmek için kapsamlı, gelişimsel olarak uygun ve çok yönlü olmasının programın etkililiğinde önemli bir standart olduğu düşünülmektedir. Ancak okul öncesi öğretmenlerinin iş yüklerini artırması açısından bu konuda endişelerinin olduğu belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde de öğretmenlerin iş yükü uluslararası alanda giderek büyüyen bir sorun olduğu görülmektedir (Rezai, 2024; Stacey vd., 2024). Öğretmenlerin iş yükünün azaltılması bağlamında politika yapıcılar ve uzmanların bu konuyu değerlendirmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun güncellenen 2024 programına eklenmesini istedikleri farklı bir konunun olmadığını ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmenler ise STEM eğitimi, üstbilişsel ve sorumluluğa yönelik kazanımlar, somut öğrenmeyi amaçlayan içerikler, teknolojiye yönelik alanların eklenmesini istedikleri belirlenmiştir. MEB (2024) okul öncesi eğitim programı incelendiğinde, yapılan güncellemelerin, kapsamlı çocuk gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Ancak, özellikle iş yükü ve çevresel kısıtlamalarla ilgili pratik zorluklar, uygulamada sürekli destek ve esneklik ihtiyacını vurgulamaktadır. Detaylı değerlendirme süreçleri ile yönetilebilir iş yüklerinin dengelenmesi, daha fazla iyileştirme için kritik bir alan olmaya devam etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda öğretmenlerin görüşlerinin alınmasının yanı sıra öğrenme ortamlarında gözlemler yapılması ve günlük planların da incelenerek daha geniş bir perspektiften veri sağlanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alat, Z., Akgümüş, Ö., & Cavalı, D. (2012). Okul öncesi eğitimde açık hava etkinliklerine yönelik öğretmen tutum ve uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 47-62. <https://doi.org/10.17860/efd.49967>
- Alqudah, H., Mohammad, F., Khasawneh, Y., & Khasawneh, M. (2024). Assessing the influence of parental involvement on the effectiveness of gamified early childhood education in Jordan. *International Journal of Data and Network Science*, 8(3), 1977-1984. <https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2024.1.015>
- Andrew, A., Attanasio, O. P., Bernal, R., Sosa, L. C., Krutikova, S., & Rubio-Codina, M. (2024). Preschool quality and child development. *Journal of Political Economy*, 132(7), 000-000.
- Aydın, D., & Tuğluk, M. N. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde öğretimsel uyarlamalara yer verme düzeylerinin belirlenmesi. *Ulakbilge*, 47, 423-433. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-08-47-04>
- Aydın Kılıç, Z. N., & Tezel-Şahin, F. (2021). Türkiye'deki göçmen ailelerin çocuklarıyla ilişkileri ve uyum süreçlerinin incelenmesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1190-1209. <https://doi.org/10.7456/11103100/026>
- Balcı, A., & Tezel-Şahin, F. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin portfolyoya ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 8(1), 21-44. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.880423>
- Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (Eds.). (2019). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.
- Barnett, W. S. (2011). Effectiveness of early educational intervention. *Science*, 333(6045), 975-978. <https://doi.org/10.1126/science.1204534>
- Bennett, A., & Elman, C. (2006). Qualitative research: Recent developments in case study methods. *Annual Review of Political Science*, 9, 455-476. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.8.082103.104918>
- Berk, L. E., & Winsler, A. (1995). *Scaffolding Children's Learning: Vygotsky and Early Childhood Education. NAEYC Research into Practice Series. Volume 7*. National Association for the Education of Young Children, 1509 16th Street, NW, Washington, DC 20036-1426 (NAEYC catalog# 146).
- Burdette, H. L., & Whitaker, R. C. (2005). Resurrecting free play in young children: looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation, and affect. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 159(1), 46-50. <https://doi.org/10.1001/archpedi.159.1.46>
- Burns, M. S., Donovan, M. S., & Bowman, B. T. (Eds.). (2001). *Eager to learn: Educating our preschoolers*. National Academies Press.
- Campbell, F. A., Ramey, C. T., Pungello, E., Sparling, J., & Miller-Johnson, S. (2002). Early childhood education: Young adult outcomes from the Abecedarian Project. *Applied Developmental Science*, 6(1), 42-57. https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0601_05
- Campbell, J. L., Quincy, C., Osserman, J., & Pedersen, O. K. (2013). Coding in-depth semistructured interviews: Problems of unitization and intercoder reliability and agreement. *Sociological Methods & Research*, 42(3), 294-320. <https://doi.org/10.1177/0049124113500475>
- Cascio, E. U., & Schanzenbach, D. W. (2013). *The impacts of expanding access to high-quality preschool education* (No. w19735). National Bureau of Economic Research.
- Coll, C. G., Crnic, K., Lamberty, G., Wasik, B. H., Jenkins, R., Garcia, H. V., & McAdoo, H. P. (1996). An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child development*, 67(5), 1891-1914. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01834.x>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Çelik, A. (2012). Okul öncesi eğitim kurumlarında açık alan kullanımı: Kocaeli örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(1), 79-88.
- Çetken, H. Ş., & Sevimli-Çelik, S. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin dış mekân oyunlarına karşı bakış açılarının incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 11(2), 318-341. <https://doi.org/10.30831/akukeg.379662>

- Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2010). *Anti-bias education for young children and ourselves*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
- Dickinson, D. K., & Tabors, P. O. (2001). *Beginning literacy with language: Young children learning at home and school*. Paul H. Brookes Publishing Co.
- Direk, İ. N., & Batmaz, O. (2024). Okul öncesi eğitim programlarına bir bakış: 2013 ve 2024 programlarının karşılaştırılması. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 866-880. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1442767>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Epstein, J. (2018). *School, family, and community partnerships, student economy edition: Preparing educators and improving schools*. Routledge.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. Norton.
- Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182-191. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2697>
- Goodway, J. D., Ozmun, J. C., & Gallahue, D. L. (2019). *Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults: Infants, children, adolescents, adults*. Jones & Bartlett Learning.
- Halgunseth, L., A. Peterson, D.R. Stark, & S. Moodie. 2009. Family engagement, diverse families, and early childhood education programs: An integrated review of the literature. Washington, DC: NAEYC and Pre-K Now. www.naeyc.org/files/naeyc/file/ecprofessional/EDF_Literature%20Review.pdf
- Heroman, C., & Jones, C. (2010). *The creative curriculum for preschool*. Washington, DC: Teaching Strategies.
- Hillman, C. H., Erickson, K. I., & Kramer, A. F. (2008). Be smart, exercise your heart: exercise effects on brain and cognition. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(1), 58-65.
- Hinkley, T., Crawford, D., Salmon, J., Okely, A. D., & Hesketh, K. (2008). Preschool children and physical activity: A review of correlates. *American journal of preventive medicine*, 34(5), 435-441. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2008.02.001>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Kocalar, E., & Bay, E. (2020). 2013 okul öncesi eğitim programının karakter eğitimi açısından değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 1304-1319. <https://doi.org/10.17679/inuefd.780300>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Martinez Beck, I., & Zaslow, M. (2006). *Introduction: The Context for Critical Issues in Early Childhood Professional Development*. Paul H. Brookes Publishing Co..
- Mashburn, A. J., Pianta, R. C., Hamre, B. K., Downer, J. T., Barbarin, O. A., Bryant, D., ... & Howes, C. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child Development*, 79(3), 732-749. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01154.x>
- McCurdy, L. E., Winterbottom, K. E., Mehta, S. S., & Roberts, J. R. (2010). Using nature and outdoor activity to improve children's health. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 40(5), 102-117. <https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2010.02.003>
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from "Case Study Research in Education."* Jossey-Bass Publishers.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2014). *Fundamentals of Qualitative Data Analysis In Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*: Sage
- Miller, P. H. (2011). *Theories of developmental psychology*. Worth Publishers.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı. <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf>
- National Association for the Education of Young Children (NAEYC). (2022). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8*. NAEYC.
- Penedo, F. J., & Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current opinion in psychiatry*, 18(2), 189-193.

- Pianta, R. C., & Kraft-Sayre, M. E. (2003). Successful kindergarten transition: Your guide to connecting children. *Families, and Schools. Baltimore: Paul H. Brookes.*
- Rezai, A. (2024). The role of teacher assessment literacy in job stress and job burnout in EFL contexts: a mixed-methods investigation. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education, 9(1)*, 3.
- Robinson, L. E., Stodden, D. F., Barnett, L. M., Lopes, V. P., Logan, S. W., Rodrigues, L. P., & D'Hondt, E. (2015). Motor competence and its effect on positive developmental trajectories of health. *Sports medicine, 45*, 1273-1284.
- Schweinhart, L. J., Montie, J., Xiang, Z., Barnett, W. S., Belfield, C. R., & Nores, M. (2005). *Lifetime effects: The HighScope Perry Preschool Study through age 40*. HighScope Press.
- Sheridan, S. M., Knoche, L. L., Edwards, C. P., Bovaird, J. A., & Kupzyk, K. A. (2010). Parent engagement and school readiness: Effects of the Getting Ready intervention on preschool children's social-emotional competencies. *Early education and development, 21(1)*, 125-156. <https://doi.org/10.1080/10409280902783517>
- Slavković, S., Pavić, S., & Golubović, Š. (2024). The importance of assessing the pre-school children's participation at home, preschool and community setting. *Child Care in Practice, 30(2)*, 130-140. <https://doi.org/10.1080/13575279.2021.1900787>
- Stacey, M., Gavin, M., Fitzgerald, S., McGrath-Champ, S., & Wilson, R. (2024). Reducing teachers' workload or deskilling 'core'work? Analysis of a policy response to teacher workload demands. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 45(2)*, 187-199. <https://doi.org/10.1080/01596306.2023.2271856>
- Tomporowski, P. D., Davis, C. L., Miller, P. H., & Naglieri, J. A. (2008). Exercise and children's intelligence, cognition, and academic achievement. *Educational psychology review, 20*, 111-131.
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative quality: Eight "big-tent" criteria for excellent qualitative research. *Qualitative inquiry, 16(10)*, 837-851. <https://doi.org/10.1177/1077800410383121>
- Tükel, A. (2017). *2013 okul öncesi eğitim programı ile ilgili öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Visković, I., & Zeleničić, M. (2024). Documenting the development and achievements of early and preschool children: Different curricular approaches. *Journal of Childhood, Education & Society, 5(1)*, 134-145.
- Vygotsky, L. S. (2012). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (2012). *Thought and language*. MIT.
- Weiss, H. B., Bouffard, S. M., Bridglall, B. L., & Gordon, E. W. (2009). Reframing family involvement in education: Supporting families to support educational equity. equity matters. Research Review No. 5. *Campaign for Educational Equity, Teachers College, Columbia University.*
- Yıldız, M. (2019). *MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan güne başlama ve günü değerlendirme zamanının etkin uygulanmasına ilişkin öğretmen, müdür ve akademisyen görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Yazar Katkı Oranları:

1. Yazar %40
2. Yazar %30
3. Yazar %15
4. Yazar %15

Çıkar Çatışması Beyanı: Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Tarihi Diyarbakır Camilerinde Bulunan Yıldız Sembollerinin, Estetik, Ezoterik ve Sembolik Mesajları Üzerine Bir İnceleme

An Examination on The Aesthetic, Esoteric and Symbolic Messages of The Star Symbols Found in The Historical Mosques of Diyarbakır

Mahmut ÖZKAN¹

Öz

Medeniyetlerin kurucu unsuru olan insanoğlu çeşitli şekillerde duygu düşünce ve izlenimlerini ifade etme yolları aramıştır. Bu ifade yollarının en etkili ve kalıcı araçlarından biride sembollerdir. İnsan tarih sahnesine çıktığı andan itibaren kendi benliğinde farklı anlamlar yüklediği değişik semboller kullanmış bu sembolere gerek dini ve mistik gerekse ideolojik anlamlar yüklemiştir. Bu sembollerin bir kısmı zamanın yıkıcılığıyla ortadan kaybolmuş, bir kısmı ise çeşitli medeniyetlerde farklı anlamlar ve görevler yüklenerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sembollerden biri de hiç kuşkusuz yıldız sembolüdür. Yıldız sembolü farklı yansımalarıyla gerek evrensel anlamda gerekse Türk kültüründe kendine sürekli yer bulmuş bir semboldür. Bu araştırmanın amacı Diyarbakır'ın tarihi camilerinde bulunan yıldız sembollerini ezoterik, estetik ve sembolik açıdan ortaya koymaktır. Araştırmanın kapsamını Diyarbakır Ulu Camii, Ali Paşa Camii, Behram Paşa Camii, Safa Parlı Camii, Melek Ahmet Paşa Camii, Fatih Paşa Camii, Şeyh Mutahhar Camii, Lala Kasım Camii, İskender Paşa Camii'nde bulunan yıldız sembollerini oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma dokuz camide bulunan yıldız sembollerini ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sonucunda dokuz caminin farklı yerlerinde yer alan yıldız sembollerinin estetik, ezoterik ve sembolik anlamlar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır Camileri, Yıldız Sembolü, Ezoterizm, Sembolizm, Estetik.

Abstract

Human beings, as the foundational element of civilizations, have sought various ways to express their emotions, thoughts, and impressions. One of the most effective and enduring means of expression is through symbols. From the moment humans appeared on the stage of history, they have used various symbols to which they ascribed different meanings, whether religious, mystical, or ideological. While some of these symbols have vanished under the destructive force of time, others have been imbued with new meanings and functions indifferent civilizations and have survived to this day. One such symbol is undoubtedly the star. The star symbol, with its various interpretations, has consistently found a place both universally and within Turkish culture. The aim of this research is to reveal the esoteric, aesthetic, and symbolic aspects of the star symbols found in the historical mosques of Diyarbakır. The scope of the study includes the star symbols located in the Diyarbakır Ulu Mosque, Ali Pasha Mosque, Behram Pasha Mosque, Safa Parlı Mosque, Melek Ahmed Pasha Mosque, Fatih Pasha Mosque, Sheikh Mutahhar Mosque, Lala Kasım Mosque, and İskender Pasha Mosque. The document analysis method, one of the qualitative research methods, was employed in this study. The research is limited to the star symbols found in these nine mosques. As a result of the study, it was concluded that the star symbols in various parts of the nine mosques carry aesthetic, esoteric, and symbolic meanings.

Keywords: Diyarbakır Mosques, Star Symbol, Esotericism, Symbolism, Aesthetic.

1 Dr., Ergani Bilim ve Sanat Merkezi, ozkanmahmut21@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6426-6754>, <https://ror.org/0257dtg16>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 13.08.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.09.2024

Atıf İçin/For Cite: ÖZKAN M., “ Tarihi Diyarbakır Camilerinde Bulunan Yıldız Sembollerinin, Estetik, Ezoterik ve Sembolik Mesajları Üzerine Bir İnceleme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):328-350

<https://doi.org/10.17755/esosder.1532728>

License:CC BY-NC 4.0

Giriş

Camiler, yalnızca ibadet mekânı olmanın ötesinde, estetik ve sembolik değerleriyle tarihsel ve kültürel mirasın önemli taşıyıcılarıdır. Diyarbakır'daki tarihi camilerinde, İslam mimarisinin estetik, sembolik ve ezoterik zenginliklerini yansıtan özgün örnekleri olduğu söylenebilir. Bu yapılarda yoğun biçimde kullanılan yıldız sembolleri, göksel düzene atfedilen anlamların yanı sıra İslam sanatındaki geometrik estetiğin bir ifadesi olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmada, Diyarbakır'daki Ulu Camii, Ali Paşa Camii, Behram Paşa Camii, Safa Parlı Camii, Melek Ahmet Paşa Camii, Fatih Paşa Camii, Şeyh Mutahhar Camii, Lala Kasım Camii ve İskender Paşa Camii'nde yer alan yıldız motifleri incelenmiştir. Beş, altı ve sekiz köşeli yıldızlar, estetik, ezoterik ve sembolik açıdan değerlendirilmiş, bu sembollerin tarihsel süreçte kazandıkları anlamlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, yıldız sembollerinin cami süslemelerindeki rolünü ve bu sembollerin sanat, din ve kültür bağlamında nasıl anlamlandırıldığını açıklamayı amaçlamaktadır.

1.2. Sembol

Semboller, insanoğlunun bir olgusunu, soyut bir kavramını veya düşüncesini temsil eden görsel işaretler ve yansımalarıdır. Bu Semboller bireylerin veya toplumların ortak bilinçaltını yansıtır. Tarihsel süreç içinde kültürel anlamlar kazanarak insanlar arasında ortak bir iletişim aracı olma işlevi görürler.

Sembol hakkında oldukça farklı tanımlar yapılmıştır. Sembol tanımlarından bazıları şu şekildedir; “remiz, âlem, misal, timsal ve alamet karşılığında kullanılan sembol; duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi, tabii bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirtilen her türlü müşahhas şey yahut işarettir. Sembol kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden bir nesne, bir fiil veya insanlar tarafından yapılmış herhangi bir işarettir” (Arcasoy, 2012: 29-30). Temren (1995) sembol kavramını “duygularla algılanamayan şeyleri, algılanabilir bir hale getiren somut şeylere veya işaretlere sembol denir.” şeklinde tanımlarken Atasagun (1996) da sembolü, “duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi, tabii bir münasebet yoluyla hatıra getiren veya belirten her türlü müşahhas şey yahut işaret demektir.” şeklinde tanımlamaktadır. Uçar (2004) sembol hakkında “Bir şeyin bir başka şeyle karşılaştırılması eylemini belirleyen bir yüklemden dönüştürülerek türetilmiştir. Dolayısıyla sembol belirli bir nesnel olay ya da olgunun, düşünsel kaynaklı bir kavram veya kendi kavramının açılımları ve çağrışımlarıyla karşılaştırılmasından doğar. Bir yaklaşıma göre de semboller evrenselleşmiş sessiz bir dildir” demektedir.

Nitekim Cevizci (2000), sembolleri bir düşünceyi, kavramı ya da nesneyi temsil eden ve belirli bir anlam taşıyan gözle görülür işaretler olarak tanımlamıştır. Sanat eserlerinde semboller, genellikle ilk bakışta fark edilemeyebilir; ancak, bu sembollerin anlaşılması eserin estetik derinliğini ve içerik zenginliğini artırabilir. Özellikle sanatçının imzası veya monogramı gibi bazı semboller, genellikle yüzeysel anlamlar taşır ve sınırlı bir mesaj iletme amacını güder. Sanat, semboller aracılığıyla daha geniş bir iletişim kurar ve her sembol, belirli bir şeyi temsil eder (Gibson, 2009). Semboller, anlam yükledikleri nesnelere önemini artırmayı amaçlar ve bu anlamlar farklı kültürel coğrafyalarda değişiklik gösterebilir. Türk sanatında sembolizmin kökleri, İslamiyet öncesi Türk kültürüne dayanmaktadır. Bu dönemde oluşan temel yapı, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde de etkisini sürdürmüştür. (Çoruhlu, 2014).

Sembol temelde bütün insanlığa ortak hadise olarak evrenselliğe sahip ise de, çeşitli kültür tiplerine mensup halkların yaşadıkları tabii ve toplumsal koşullar farklı olduğu için

belirli derecede sabitliğe ve millî haslığa sahiptir. Örneğin, ejderhayı alacak olursak Çin-Tibet dil ailesine mensup halkların manevi direği olmuştur. Ama o bazı halkların anlayışın da vahşiliğin ve kötülüğün sembolü olarak görülür “Ak” rengi bazı halklarda mutsuzluk, musibet ve üzüntünün sembolü olarak kullanılmıştır. Ayrıca her şey zıtlıkların birliği, düalist ilkedden oluştuğu için bazen bir sembolik temel farklı sembolik anlamları ifade eder (Rahman, 2005: 570).

Semboller üç grupta toplanabilir. Geleneksel Semboller kişiye ya da belirli toplumlara özgüdür. *Raslantısal semboller* çok dar bir çevreye seslenmektedir ve onu ancak sembolün anlamını bilenler anlayabilmektedir. Evrensel semboller ise, bedenimizin, duygularımızın ve ruhumuzun özellikleriyle ilgilidir. Bu tür semboller tüm insanlar için geçerlidir, belirli bir kişiyle ya da kişiler topluluğu ile sınırlanamazlar (Fromm, 1995, Aktaran Tarlakazan, 2013). Bu açıklamalar doğrultusunda Diyarbakır’ın tarihi camilerinde bulunan yıldız sembollerinin hem evrensel hem de geleneksel semboller olduğu ifade edilebilir.

1.3. Bir Sembol Olarak Yıldız

Yıldız sembolünün ilk defa kâğıt üzerinde kullanıldığı düşünülmektedir. Bourgoin, Gayet, Norbert ve Kühnel bu görüşü savunurken, Herzfeld, bu motifin tahta üzerine oyulmuş bir örnekten türediğini ve zamanla farklı malzemelere yayıldığını ileri sürmektedir (Ögel, 1994). Ay ve Güneş gibi yıldızlar halk inançlarında önemli bir yer tutar; bu inançların kökeni, gök cisimlerinin tanrı veya tanrıça olarak kutsandığı dönemlere dayanmaktadır (Erbek, 2022). Rus bilgini Zadneprosky, yıldız motifinin Hun kökenli olduğunu ve Orta Asya’dan yayıldığını belirtmektedir. Yıldız motifleri, mimaride, ahşap işçiliğinde, çini sanatında, halı ve kilim dokumalarında sıklıkla kullanılmıştır. Bu motifler, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda işlendiğinde, bazen benzerlikler, bazen de belirgin farklılıklar göstermektedir (Görgünay Kırzioğlu, 2001).

Yıldızlar, sembollere dönüşerek farklı kültürleri birleştirmiş ve okült numeroloji içindeki anlamları ile pek çok alanda kullanılmıştır. Yıldız sembolleri, gizli bilgileri aktarmak amacıyla efsanelerde, kutsal metinlerde, bayraklarda, tapınaklarda ve önemli yapılarda yer almıştır (Uyulan, 2020). Yıldızlarla ilgili inançlar, gök cisimlerinin tanrı veya tanrıça olarak kabul edildiği dönemlere dayanmaktadır. Anadolu halk inançlarına göre, yıldızlarla insanlar arasında bir yazgı bağı bulunduğu inanılır ve gökte parlayan yıldızlar sayısınca yazgı olduğuna dair bir inanç mevcuttur. Örneğin, bir yıldız düştüğünde bir insanın öldüğüne yönelik inanış günümüzde hâlâ devam etmektedir (Eyuboğlu, 2007).

Yıldız formu, çeşitli köşe sayılarıyla dönemin süsleme anlayışında geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Türk süsleme sanatında karşılaşılan bu yıldızlar, kısmen İslam öncesi inanç sistemlerinin ürünü, kısmen de İslami inanç ve felsefeye dayanan kompozisyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya ve Türklerin yaşadığı diğer bölgelerde, İslam öncesi dönemlerde de yaygın olarak kullanılan yıldız formunu yalnızca İslam’daki figür yasağına dayandırmak doğru bir yaklaşım olmayabilir. Aksine, İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemlerde de insan ve hayvan figürleri kullanılmış, hatta yıldız formu ile kullanıldığı örnekler rastlanmıştır (Büyükçanga, 2008).

Türk süsleme sanatında yıldız motifinin kökleri, derin tarihsel ve kültürel bir geçmişe dayanmaktadır. Bu motifin, İslam öncesi Türk inanç sistemlerinde önemli bir yer tuttuğu ve gök cisimlerine atfedilen kutsallıkla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Orta Asya’dan başlayarak Türklerin göç yolları boyunca yayılan bu motif, zamanla İslam kültürüyle harmanlanmış ve

zenginleşmiştir. Yıldız motifinin Türk İslam sanatı içerisindeki gelişimi, çeşitli kültürel etkiler ve sanatsal yaklaşımların bir araya gelmesiyle zenginleşmiştir. Bu süreçte, Türk İslam dünyasında karşılaşılan kültürel olgular ve sanat gelenekleri, yıldız motifinin formunu ve kullanım alanlarını çeşitlendirmiştir. Yıldız, sadece dini ve mistik anlamlar taşımakla kalmamış, aynı zamanda günlük yaşamda, mimaride, el sanatlarında ve tekstil ürünlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Özetle, hem İslam öncesi Türk inanç sistemlerinde hem de İslami dönem Türk sanatında yıldız sembolünün sahip olduğu estetiği, derinliği, zenginliği, ezoterizmi ve sembolizmi kültürel sürekliliğini sağlamıştır.

1.4. İslam Sembolizminde Yıldız

Mimari yapılarda, özellikle taç kapılardaki yıldız süsleme kuşakları, kabara ve gülbezekler, sultanın şan ve yüceliğine atıfta bulunarak onun taltif edilmesini sağlamıştır. Yöneticinin hâkimiyet ve hükümdarlığı, sanatkârlar tarafından mimari eserlerde sembolik ifadelerle anlatılmıştır. Selçuklu Anadolu'sunda, sultanlara ve idareci kesime göksel ifadelerle şiir yazmak geleneksel bir uygulama olarak kabul edilmiştir (Çaycı, 2002). Anadolu Selçuklu eserlerinde, yapının dışı karşı temsil eden taç kapılardaki yıldız sistemleri, merkezi idarenin gücü ile paralel hareket eden sanatsal faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Ögel, 1994).

Doğan (2002) yıldız kollarının sayısının farklı anlamlar taşıyabileceğini ve bu anlamların dünya, güneş, Allah ve sultanın gücünü temsil ettiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, yıldız motifleri, sultanın gücünü yansıtan kompozisyonlar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, geometrik motiflerin ortak noktasının yersel ve göksel olaylarla bağlantılı olabileceğini belirtmektedir. Peker (1998) ise, Anadolu Selçuklu anıtsal mimarisindeki yıldız motiflerinin göksel bir anlam ifade ettiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, yıldız sembolizmi, İslam sanatında hem estetik hem de sembolik bir derinlik taşıyarak, sultanların ve merkezi idarenin kudretini temsil eden önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5. Köşe Sayılarına Göre Bazı Yıldız Sembolleri

Yıldız sembolleri, köşe sayısına göre farklı medeniyetlerde ve dinlerde estetik, sembolik ve ezoterik boyutlarda derin anlamlar taşır. Her köşe sayısı, sadece estetik bir biçim sunmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel ve dini bağlamlarda belirli sembolik, ezoterik anlamlar da üstlenir. Köşe Sayılarına göre yıldızları şu şekilde tasnif edebiliriz.

1.5.1. Üç Köşeli Yıldız

Bu sembol, Orta Çağ'daki Hristiyan sanatında ve teolojisinde derin bir anlam taşır. Daire içindeki üç köşeli yıldız, Tanrı'nın üçlü doğasını temsil ederken, aynı zamanda kutsal doğumun ve ilahi aydınlanmanın simgesi olarak kabul edilmiştir. "Isotoxal Yıldız" olarak adlandırılan bu sembol, eşit uzunluktaki köşeleriyle Tanrı'nın birlik ve eşitlik ilkesini ifade eder. Ayrıca, "Beytlehem Yıldızı" olarak bilinen bu form, Hz. İsa'nın doğumunu müjdeleyen yıldız olarak İncil'de önemli bir yer tutmaktadır.

Şekil 1: Üç Köşeli Yıldız (Url-1)

1.5.2. Dört Köşeli Yıldız

Dört köşeli yıldızlar, Amerikan yerlilerinin geleneksel sanatında önemli bir yer tutar ve NATO'nun sembollerinden biri olarak kabul edilir (Değerliyurt, 2014). Bu yıldızlar genellikle iki ana biçimde tasvir edilir: Bu yıldız sembolü çoğunlukla basit bir artı işareti şeklinde veya köşeleri keskinleştirilmiş özel bir formda karşımıza çıkmaktadır. Eski Amerika ve Amerikan yerlilerinin sanatında dört köşeli yıldızlar, kıyafetlerde, çömlekçilikte, kalkanlarda ve taş işçiliğinde estetik bir öge olarak kullanılmıştır. Yıldızların tasarımları, Amerikan yerlilerinin sanatsal üretimlerinde ve ritüel objelerinde geniş bir yer bulur ve bu bağlamda hem estetik hem de sembolik bir değer taşırdı (Değerliyurt, 2014). Kainatta düzeni sağlayan dört elementi; toprak, hava, ateş ve suyu temsil eder. Ayrıca Hristiyanlık inancında haç işaretini temsil ettiği de ifade edilmektedir.

Şekil 2: Dört Köşeli Yıldız (Url-2)

1.5.3. Beş Köşeli Yıldız

Pythagoras'a göre, beş köşeli yıldız hem gizemli hem de kutsal bir sembol olarak kabul edilir. Bu yıldız, bir beşgenin kenarları birbirini kesene kadar her iki yönde uzatıldığında meydana gelir. Beş köşeli yıldızın kenarları ile beşgenin kenarları arasındaki uzunluk ilişkisi, altın oranla uyumludur. Yıldızın uçları birleştiğinde, beşgen bir motif oluşur ve bu yapı sayesinde, altın oran kuralına uygun olarak büyüyen sonsuz sayıda çizgi elde edilebilir (Rasmussen, 1994). Pentagram, Pisagor'un öğrencileri tarafından "kötü ruhlara" karşı bir koruma aracı olarak kullanılmıştır. Cornelius Agrippa'ya göre, beş sayısı ve pentagram, bireylerin kötü ruhlara karşı üstünlük sağlamalarına yardımcı olur. E. Levi'ye göre ise, beş sayısı ve pentagram, Paracelsus'un "Mikrokozmos"u ve Gnostik geleneğin "Maji Yıldızı" olarak değerlendirilmektedir (Altındal, 2015).

Şekil 3: Beş Köşeli Yıldız (Url-3)

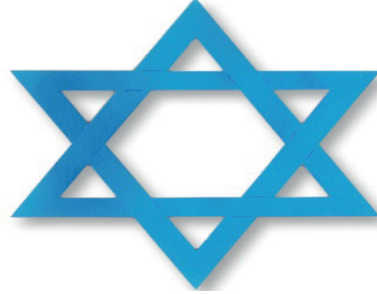
Pentagram, birçok ezoterik yoruma sahip bir semboldür. Bu beş köşeli yıldızın dört köşesi, eski öğretilere göre dört ana elementi hava, su, ateş ve toprak sembolize eder. Beşinci köşe ise farklı yorumlara göre çeşitli anlamlar taşır. Bir görüşe göre, bu köşe beşinci elementi temsil eder ve Kavod veya Sekinah olarak bilinen, Türkçede “Sekine” olarak kullanılan “Tanrı’nın rahmeti” veya “yaratıcı gücü” ile ilişkilendirilir. Diğer bir yoruma göre ise, yıldızın beşinci köşesi insanı simgeler (Saltık, 2005).

Pentagram, elementlerin işleyişini gösteren en güçlü okült semboller arasında yer alır ve ritüellerde dört elementi dengede tutmak amacıyla kullanılır. Pentad, Diyad ile Triad’ın toplamı olarak görülür. Kehanetin, Kabala anahtarlarının ve tılsımların beş köşeli yıldızı, beş elementin birleşimini ve uyumunu ifade eden özel bir gizem sembolü olarak kabul edilir. Bu elementler şu şekilde tanımlanır: Ateş, iradeyi; hava, zekâyı; su, duyguları; toprak, madde âlemine ve esir (Ether), ruhun özelliğini ve plazma enerjisini temsil eder. Pythagoras’a göre beş, insanın rakamı olarak değerlendirilir ve pentagram, çeşitli öğretilerde, ezoterizm de simyada, törensel büyüde, pagan sistemlerinde, wicca ritüellerinde ve majikal işlemlerde kullanılır. Bu sembol, aklın bütünlüğünü, ruhun egemenliğini ve insan vücudunu simgeler (Url-4). Kabala geleneğinde, en üst sefir olan otu, beş kutsal ifade ile; adalet, merhamet, bilgelik, anlayış ve yüksek ihtişam olarak ele alınır. Bu tılsım, güç ve egemenliği simgeler. Pentagram normalde beş köşeli yıldız olarak çizilir ve üst köşesinde insanın başı yukarıda, ayakları ve kolları açık şekilde tasvir edilir. Ters çizildiğinde ise negatifik ve inkâr anlamına gelir. Beş adet Alfa harfinden oluşan yıldız Pentalfa olarak adlandırılır (Url-4). Düzgün bir beşgende, beşgenin herhangi bir köşegen uzunluğu ile kenar uzunluğu arasındaki oran, altın oranı verir. Ayrıca, beşgenin köşegenlerini birleştirdiğinde altın üçgenler oluşur. Beşgenin tüm köşegenleri karşılıklı olarak birleştirildiğinde bir yıldız meydana gelir ve bu yapıya pentagram denir (Tekkanat, 2006).

1.5.4. Altı Köşeli Yıldız

Altı kollu yıldız motifi, İslamiyet öncesi Türk kültürlerinde de önemli bir yer tutmuş olup, On iki hayvanlı Türk Takvimi’nde burç sembollerinden biri olarak kullanılmıştır (Ögel, 1993). Ayrıca, Hun ve Uygur dönemine ait sehpalarda altı köşeli yıldız ve altıgen figürlerine rastlanmaktadır (Ögel, 1978). Bu sembol, Müslümanlar arasında “Hâtem-i Süleyman”, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında ise “Dâvûd Yıldızı” olarak adlandırılmaktadır. Hermetik geleneğe, makro kozmosu temsil ettiği kabul edilir. Kadim Hindistan’da, yaratıcı Vişnu’nun üçgeni ile yok edici Şiva’nın üçgeninin iç içe geçmiş şekli olarak yorumlanır ve maddî âlemin yaratılışı ile yok oluşunu simgeler. İslam öncesi doğu kültürlerinde ise, bu sembol zıtlıkları madde ile mana, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, derun ve mâsivâ, kadın ve erkeği temsil ettiği kabul edilmiştir (Pala, 2020).

Altı köşeli yıldız sembolünün kökenine yönelik kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte bu sembolün Bronz Çağına dayandığını dair görüşler vardır. Bu dönemde, figüre Mısır, Kuzey Amerika ve Hindistan’da rastlanmıştır. Ayrıca, bazı araştırmacılar bu sembolün izlerini Taş Devri’ne kadar geri götürmekte ve İskandinavya’da da kullanıldığını öne sürmektedirler (Scholem, 2008).

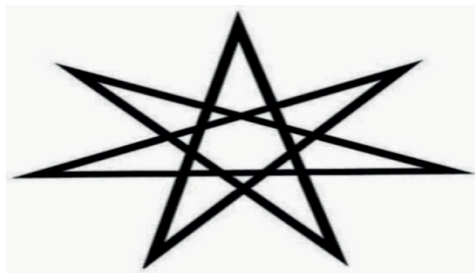

Şekil 4: Altı Köşeli Yıldız (Url-5)

Bazı Yahudi kaynaklarına göre, Davud’un Yıldızı veya Kalkanı, yedi rakamını temsil eder; bu sayı hem altı köşeyi hem de merkezdeki bölümü ifade eder. Bu amblemle ilgili bilinen en eski Yahudi metni, 12. yüzyıla tarihlenen Judah Hadassi’nin *Eshkol Ha-Kofer* adlı eseridir. Bu metinde, yedi meleğin isimleri sıralanmakta ve her birinin yanında “Davud’un Kalkanı” olarak adlandırılan sembol yer almaktadır. Yahudilikte yedi rakamının özel bir önemi vardır; Tanrı’nın evreni altı günde yarattığına ve yedinci gün dinlenmeye çekildiğine inanılır. Haftanın altı günü çalışılırken, yedinci gün (Şabat) dinlenmeye ayrılır. Ayrıca, Tanrı’nın yedi ruhu bulunduğu inanılır ve antik çadır tapınak Mişkan’daki ve Kudüs Tapınağı’ndaki Menora’nın yedi kolu bulunmaktadır. Bu nedenle, Davud’un Yıldızı, antik tapınaklarda Menora’nın 3+3+1 düzenini simgelemesi nedeniyle sinagoglardaki önemli sembollerden biri olmuştur (Url-4). İki eşkenar üçgenin birinin yukarı, diğerinin aşağı bakacak şekilde üst üste konulmasıyla oluşturulan bu şekil, Batı okültizmine göre karşıt güçlerin uyumlu birleşimini, yani androjenliği ifade eder (Salt, 2006). Bu sembol, madde ile ruh arasındaki dengeyi, aktif ile pasif ve dişi ile erkeğin arasındaki uyumu simgeler (Ayfer, 2014).

1.5.5. Yedi Köşeli Yıldız

Yunanca’da “hept” ve Latince’de “sept” kelimeleri yedi anlamına geldiğinden, bu nedenle bu sembol “heptagram” veya “septagram” olarak adlandırılır. Yedi ışını olan yıldız, peri ve sihirle ilgili inançların sembolü olarak kabul edilir. Yüce benliğimizin yedi ışını ise genellikle irade, sevgi, zekâ, huzur, güç, dürüstlük ve büyü olarak yorumlanır. Geometrik açıdan, yedi köşeli yıldızın mükemmel insanı simgelediği ancak aynı zamanda sınırlı olanı temsil ettiği düşünülmektedir (Uyulan, 2020).

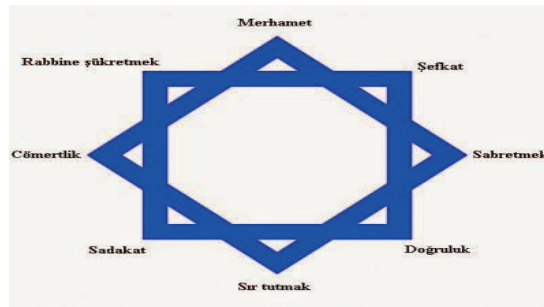

Şekil 5: Yedi Köşeli Yıldız (Url-6)

Peri veya Elf yıldızı olarak bilinen bu sembol, sihirle ilişkilendirilen yedi ışının yanı sıra, antik dünyanın yedi mucizesini, yedi gezegeni, gök kuşağındaki yedi rengi, yedi notayı, haftanın yedi gününü, simyada yedi metali ve Cennetin yedi katını da temsil eder. Septagram sembolü, Kabala’da Netzach küresi tarafından yönetilir ve evrenin işleyişini betimler. Bu sembol, şanslı temsil eder ve Wicca geleneklerinde Faery geleneğini sürdürenler için kutsal kabul edilir (Uyulan, 2020).

1.5.6. Sekiz Köşeli Yıldız

Geleneksel İslam inancında, yedi cehenneme karşılık sekiz cennet olduğu belirtilir. Bu inanç, minyatürlü “Heşt Behist” (Sekiz Cennet) başlıklı eserlerde detaylandırılmıştır. Türk ve İslam bahçe düzenlemelerinde, bahçelerin dört veya sekiz katlı ya da bölümlü olarak tasarlanması, bu cennet kavramına atıfta bulunur (Çoruhlu, 2006). Bu tasarım anlayışı, cennetin manevi ve sembolik düzenini yansıtmak amacıyla cami mimarisi ile bütünleştirilmiştir.

Şekil 6: Sekiz Köşeli Yıldız (Url-7)

Selçuklu kültür ve sanatının temel figürlerinden biri olan sekiz köşeli yıldız, Ortadoğu’daki eski uygarlıklar ve İslam dünyasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yıldızın, sayı biliminde sekizin cenneti simgeleyen bir sembol olduğu ifade edilir. Dolayısıyla, sekiz köşeli yıldızın sekiz cenneti temsil ettiği belirtilir. Bu sembol hem estetik hem de manevi anlamda önemli bir yer tutar ve cennet kavramının görsel temsili olarak kullanılır. Eceoğlu’na (2011) göre, sekiz köşeli yıldız, eski kadın tapımlarında ve eski Asya Türk geleneğinde “sekiz köşeli ana” olarak bilinen kutsal alanı (cenneti) temsil eder. Ayrıca, bu sembol, memeli totem hayvanının dişi ve erkeğinin bacaklarının toplamının sekiz olmasıyla ilişkilidir. Böylece, sekiz köşeli yıldızın hem manevi hem de kültürel bağlamda önemli bir işaret olduğu vurgulanır.

1.6. Ezoterizm

Ezoterizm, gizemler öğretisini ifade eden bir alandır ve kişinin “insan-ı kâmil” yani mükemmel insan seviyesine ulaşmasını hedefler. Bu öğretinin amacı, bireyi adım adım bir içsel aydınlanma sürecinden geçirerek, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olmasına yönlendirmektir (Dönmez, 2017).

Ezoterizmi özetle, derin felsefi bilgi, mistik ve spiritüel düşünce yapısı içeren, herkes tarafından bilinmeyen gizil bilgilerin ve öğretilerin bulunduğu bir alan olarak tanımlayabiliriz. Bu öğretiler sadece belirli bir düzeyde inisiyasyon sürecinden geçmiş bireyler tarafından anlaşılabilir. Ezoterik bilgilerin edinilmesinin amacı; bireysel aydınlanmayı sağlamak, evrenin gizemlerini kavrayabilmek ve kişinin ruhsal gelişimini desteklemektir. Ezoterik semboller ve ritüeller bu bilgilerin aktarılmasında kullanılır ve bu semboller genellikle herkesin

anlayamayacağı derin anlamlar taşır. Örnek olarak, ezoterik semboller arasında Süleyman'ın Mührü, Khepri, Metatron'un Küpü ve Alfa ve Omega gibi şekiller yer alır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, Diyarbakır Ulu Camii, Ali Paşa Camii, Behram Paşa Camii, Safa Parlı Camii, Melek Ahmet Paşa Camii, Fatih Paşa Camii, Şeyh Mutahhar Camii, Lala Kasım Camii, İskender Paşa Camii'nde bulunan yıldız sembolleri incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma modeline dayalı olarak yürütülmüştür. (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu araştırmada nitel araştırma desenleri içerisinde yer alana durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan Örnek Olay (durum çalışması) yöntemi ile incelenmiştir. Durum çalışması sınırlı bir sistemin nasıl çalıştığı ve işlediği hakkında sistematik bilgi toplamak amacı ile çoklu veri toplama kullanılarak o sistemin detaylı bir biçimde incelenmesini içeren metodolojik bir yaklaşım şeklidir (Chmiliar, 2010). Öte yandan, Creswell (2007)'e göre örnek olay; araştırmacının süreç içerisinde sınırları belirlenmiş bir veya birden çok durumu çoklu kaynaklar içeren veri toplama yöntemleri (görüşmeler, raporlar, işitsel ve görseller, dokümanlar) ile detaylı incelediği duruma bağlı temaların ve durumların tanımlandığı nitel araştırma yaklaşımıdır. Durum çalışması nasıl ve neden gibi sorulara cevap ararken durumun, diğer bir ifade ile örnek olayın gerçekleştiği noktayı ortaya koyabilmek için değişik veri kaynaklarına başvurur (Yin, 2014). Bunun sebebinin ise yalnız bir veri kaynağının tek başına durumu açıklamaya yeterli olmayacağı düşüncesidir (Akar, 2016). Bu araştırmada Diyarbakır'da bulunan dokuz tarihi camide hangi yıldız sembollerinin kullanıldığı ve bu yıldız sembollerinin estetik ezoterik ve sembolik mesajlarının neler olduğunu tespit etmek amacıyla durum çalışması deseni kullanılmıştır. Ayrıca, araştırmacı tarafından, yıldız sembollerine yönelik yarı yapılandırılmış 6 sorudan oluşan görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme sorularını hazırlamış, görüşmenin akışına bağlı olarak farklı soru ya da alt sorularla sanat tarihi uzmanın yanıtlarını detaylandırmasını sağlamıştır. Elde edilen veriler, dokuz camide bulunan yıldız sembollerinin incelenmesi sonucunda biçimsel analiz sonuçları doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma da sanat tarihi uzmanı ile görüşme esnasında elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile belirlenmiş, yıldız sembollerinin estetik, sembolik ve ezoterik içerikleri ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca semboller bağlamsal boyutta analiz edilerek sonuçlar araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Diyarbakır Ulu Cami

Diyarbakır Ulu Camisi, yaklaşık 4000 yıllık bir tarihe sahip olup, önce havra ve kilise olarak kullanılmıştır. 639 yılında Müslüman Araplar, Martoma Kilisesi'ni camiye dönüştürmüşlerdir. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah tarafından 1091'de onarılan cami, 1114'teki deprem ve yangında zarar görmüş ve 1240'ta halkın yardımıyla yeniden tamir edilmiştir. Şam Emeviye Camii'ne benzer mimarisiyle dikkat çeken cami, İslam dünyasında 5. Harem-i Şerif olarak kabul edilmektedir (Beysanoğlu, 1987).

Foto 1: Diyarbakır Ulu Camii Vaaz Kürsüsü, Detay (Zorlu, 2018)

Diyarbakır Ulu Camii'nin vaaz kürsüsündeki sekiz kollu yıldız süslemesi, erken İslam sanatının geometrik estetiğini yansıtmaktadır. Bu süslemelerde, sekiz kollu yıldızın dört kolu beş köşeli yıldızlarla, diğer dört kolu ise altıgen formlarla oluşturulmuştur (Foto. 1).

Foto 2: Diyarbakır Ulu Camii Batı Mahfilinin Ahşap Örtüsü (Zorlu, 2018)

Batı mahfilinin ahşap tavanında merkezde bulunan sekiz kollu yıldız, sekiz köşeli geometrik bir çerçeve ile çevrelenmektedir. Çevresindeki sekiz yıldızdan dört tanesi tam, dört tanesi ise yarım olarak yer almaktadır. Bu yıldızların dış kolları mavi, iç kolları turuncu ve merkezi pembe renktedir. Merkezdeki yıldızın kolları arasında beş köşeli yıldızlar da yer almaktadır (Foto. 2).

Foto 3: Diyarbakır Ulu Camii Doğu Mahfilinin Ahşap Örtüsü (Url-8)

Doğu mahfilinde, ahşap zemin üzerinde merkezi bir beş köşeli yıldız yer almakta ve arka planda altı köşeli yıldızlarla tamamen kaplı bir yüzey gözlenmektedir. Bu düzenleme, simetrik bir estetik sunarak, geometrik formların bir araya gelmesiyle yaratılan derin bir görsel etkiyi ortaya koymaktadır (Foto. 3).

Foto 4: Diyarbakır Ulu Camii Orta Sahın Transept Ahşap Örtüsü (Zorlu, 2018)

Orta sahnın transeptindeki ahşap örtüde ise üç ayrı dikdörtgen yapı dikkati çekmektedir. Ortadaki dikdörtgenin içinde bir kare, karenin içinde ise sekiz köşeli bir yıldız bulunmaktadır. Kare, kırmızı bir arka planla çevrilmiştir ve bu arka plan üzerinde sekizgen formlar yer almaktadır. Bu tasarım, geometrik unsurların ve renklerin birlikte kullanımıyla hem estetik hem de sembolik bir anlatım sunmaktadır (Foto. 4).

3.2. Ali Paşa Camii

Ali Paşa Camii, 1534–1537 yılları arasında Vali Hadım Ali Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Sözen, 1975). Caminin kesin inşa tarihi ise mevcut kaynaklarda belirtilmemektedir. Bununla birlikte, Tuhfetü'l Mimarın adlı eserde caminin Mimar Sinan'a atfedildiği ifade edilmektedir (Sözen, 1971).

Foto 5: Ali Paşa Camii Minber Kapısı (Zorlu, 2018)

Ali Paşa Camii'nin iki bölmeli minber kapısında, altıgenler ve altı köşeli yıldızlardan oluşan dikkat çekici bir süsleme düzeni görülmektedir. Bu geometrik öğeler, düzenli bir biçimde yerleştirilmiş ve köşelerdeki yarım yıldızlarla tamamlanmış bir estetik kompozisyon oluşturmuştur (Foto. 5).

Foto 6: Ali Paşa Camii Ahşap Minberi (Zorlu, 2018)

Minber, zeminden üç basamakla çıkılan ve tamamen ahşap malzemeden yapılmış bir yapı ögesidir. Kapısı sivri kemerli ve dikdörtgen formda olup, kapının üst kısmında boş bir alınlık bulunmaktadır (Baş, 2006). Minberin yan yüzeylerinde ise dört adet beş köşeli yıldız yer almakta; bu yıldızların kenarları birbirine bitişik şekilde düzenlenmiştir. Yıldızları çevreleyen alan, çeşitli geometrik süslemelerle zenginleştirilmiştir (Foto. 6).

Foto 7: Ali Paşa Camii Çinileri (Zorlu, 2018)

Osmanlı çinilerinin gelişim sürecinde, belirli dönemlerde belirgin değişiklikler gözlemlenmektedir. 16. yüzyıldaki Osmanlı çini örneklerinde geometrik düzenlemelerden ziyade natüralist kompozisyonlar tercih edilmiştir. Ancak, Ali Paşa Camii çinileri bu genel eğilimi bozan nadir örneklerden biridir. Bu çiniler, altı kollu yıldız motiflerinin kullanımıyla geleneksel formlardan sapmayan bir karakter sergilemektedir. Bu durum, Akkoyunlu dönemine ait geometrik süslemeli Safa Parlı Camii çinilerinin etkisiyle açıklanabilir (Baş, 2006). (Foto. 7).

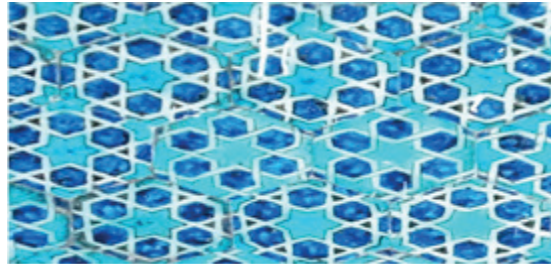

Foto 8: Ali Paşa Camii Çinilerinden Detay (Zorlu, 2018)

Ali Paşa Camii'nin harim kısmındaki altı kollu yıldız kompozisyonu, doğu ve batı cephelerinde yer yer altıgen geometrik geçme düzenlemeleri ile kesilmektedir. Altıgenlerin kenar eksenlerinin birbirine geçmesiyle, merkezde altı köşeli yıldız benzeri bir çerçeve oluşturulmuştur (Yıldırım, 2008). (Foto. 8).

3.3. Behram Paşa Camii

Yapının kapısındaki kitabelere göre, Diyarbakır'ın on üçüncü Osmanlı valisi Behram Paşa tarafından 1564-1572 (H. 972-980) yılları arasında inşa ettirilmiştir. Bu yapı, Tuhfetü'l Mimarın adlı eserde Mimar Sinan'a ait olarak tanımlanmaktadır (Sözen, 1971).

Foto 9: Behram Paşa Camii Mihrabiyesi Bordürü (Zorlu, 2018)

Mihrabiye nişlerinin bordürleri, Diyarbakır'daki diğer örneklerde nadiren rastlanan bir teknikle işlenmiştir. Bu bordürlerde, belirli bir düzenle açılan oyuklara siyah bazalt taşından kesilen parçalar yerleştirilmiştir. Mihrabiye beyaz kalkerden yapıldığından, siyah bazalt taşlarıyla yapılan kakmalar belirgin bir görsel zıtlık oluşturmakta, ancak günümüzde bu taşlardan bazıları zamanla dökülmüştür (Zorlu, 2018). (Foto. 9).

Foto 10: Behram Paşa Camii Bordürü, Detay (Zorlu, 2018)

Mihrabiye bordürlerinde geometrik süslemeler de bulunmaktadır. Sekiz kollu yıldızlar içinde sekiz köşeli yıldızlar yer almakta ve bu süslemeler, yumuşak zemine kazınarak veya alçı henüz kurumadan kalıplarla yapılmıştır (Zorlu, 2018). (Foto. 10).

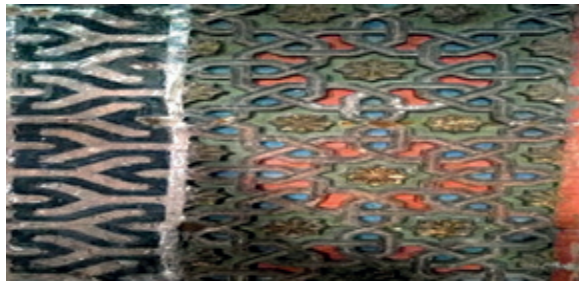

Foto 11: Behram Paşa Camii Mihrap Bordüründen Detay (Zorlu, 2018)

Caminin süsleme anlayışını yansıtarak dönemin estetik ve teknik özelliklerini ortaya koyan Behram Paşa Camii'ndeki bordür tasarımı, iki belirgin bölümü içerir. İlk bölümde, düzenli şekilde yerleştirilmiş stilize edilmiş yılan formu diyebileceğimiz formasyonları, arka plandaki koyu renk ile vurgulanmıştır. İkinci bölümde ise, iç içe geçmiş çeşitli boyutlarda sekizgenler yer almaktadır. Bu sekizgenlerin merkezlerinde sekiz köşeli yıldızlar ve bu yıldızların içinde detaylı gülbezekler gözlemlenmektedir. Bordürde görülen renkler; kırmızı, mavi, yeşil, siyah ve kremdir. (Foto. 11).

Foto 12: Behram Paşa Camii MinareKaidesi, Batı Pano (Zorlu, 2018)

Minare kaidesinin batı kısmındaki taş levha, kesişen çizgilerle oluşturulmuş sekizgen desenlerle süslenmiştir. Farklı boyutlarda düzenlenen sekizgenler, panonun merkezinde dört ana sekizgenin etrafında sıralanmış sekiz köşeli yıldızlarla çevrelenmiştir. Bu yıldızların içinde ise narin ve ince işçilikle işlenmiş gülbezek motifleri bulunmaktadır (Foto. 12).

3.4. Safa Parlı Camii

Safa Camii'nin inşa tarihi kesin olarak belirlenmemiştir; ancak yapı, Akkoyunlu dönemine tarihlendirilmektedir (Sözen, 1975). Şeyh Cüneyd'in talebi doğrultusunda, Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan tarafından on beşinci yüzyılında inşa edildiği bildirilmektedir. Yapının adı, Şeyh Cüneyt'e duyulan saygı nedeniyle Cami'üs Safi olarak anılmış, zamanla Cami'üs Safa şeklinde değiştirilmiştir (Sözen, 1971).

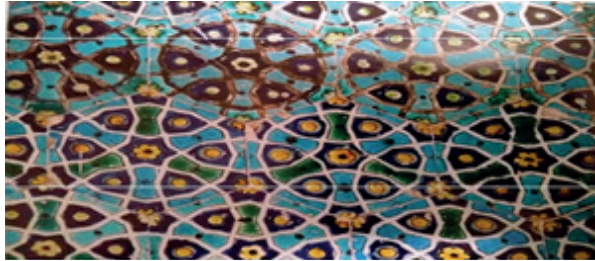

Foto 15: Safa Parlı Camii, Batı Duvardaki Çiniler (Baş, 2006)

Sefa Parlı Camii'nin Batı duvarındaki düzenlemede eşkenar on iki genlerle oluşturulmuş bir desen bulunur. Beyaz şeritlerin oluşturduğu bir on iki genin ortasında, altı on iki gen ile çevrelenmiş altı köşeli yıldızlar yer almaktadır. Bu altı köşeli yıldızların dış köşelerine düzgün bir şekilde bağlı olmayan de yer almaktadır. Orta kısımda yer alan altıgen ve yıldızlarda lacivert renk, ara kısımlarda yer alan kelebek şeklindeki kısımlarda ise ardışık bir şekilde mavi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Altıgen ve yıldızlara siyah kontrollü sarı gülbezeler işlenmiştir (Baş, 2006). (Foto. 15).

3.5. Melek Ahmet Paşa Camii

Diyarbakır'da Osmanlı döneminde Melek Ahmet Paşa tarafından 1587 ile 1591 yılları arasında inşa ettirilen bu yapı, Tuhfetü'l Mimarın'da Sinan'ın eseri olarak geçmektedir (Sözen, 1971).

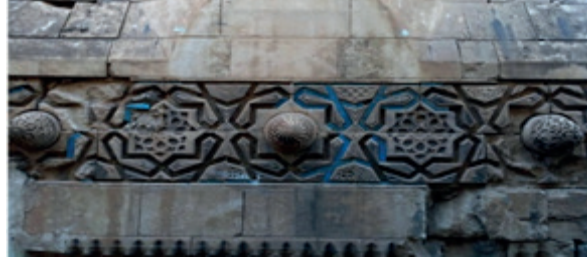

Foto 16: Melek Ahmet Paşa Camii Minare Kabaraları (Zorlu, 2018)

Güney cephesindeki üç kabardan her biri, orijinal konumlarında ve yüzeylerinde renk değişimi gözlenmemektedir. İki adet sekiz kollu yıldızın uçlarında muhtemelen küçük beş köşeli yıldızlar bulunmaktadır, ancak motifin sınırlı görünümü nedeniyle tamamı görünmeyip üç köşesi sayılabilmektedir (Zorlu, 2018). (Foto. 16).

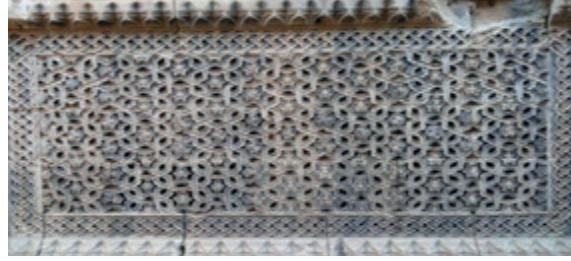

Foto 17: Melek Ahmet Paşa Camii Minare Kaidesi Güney Panosu (Zorlu, 2018)

Kaidenin güneyinde, yani caminin giriş kapısına bakan bölümde yer alan panonun Diyarbakır eserlerinde nadir görülen bir örnek olduğu göze çarpmaktadır. Panonun dış bordürü mukarnas süslemelidir ve sivri kemerli bölmecikler ile iki sıralı bir düzen içermektedir. İç kısımdaki bordür ise üç şeritli örgü sistemine sahiptir. Panoyu dolduran geometrik süslemeler arasında altıgenler geçmektedir. Bu eşkenar ve eş boyutlu altıgenlerin merkezinde altı köşeli yıldızlar ve bunların ortasında gülbezeler bulunmaktadır (Zorlu, 2018). (Foto. 17).

3.6. Fatih Paşa Camii

Yapının kesin inşa tarihi tam olarak belirlenememiştir. Ancak caminin 1516 ve 1520 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir. Osmanlı Valisi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından inşa edildiği bilinmektedir (Baykal, 1938). Caminin bahçesine açılan dış kapısında bir inşa kitabesinin bulunduğu belirtilse de bu kitabe ve kapıyla ilgili detaylı bilgiler mevcut değildir, çünkü kapı 1819 yılında yıkılmıştır (Tuncer, 1996).

Foto 18: Fatih Paşa Camii Mihrap Güney Pano (Baş, 2006)

Mihrabın en dış bordür kuşağında, birbirleriyle bağlantılı sekizgen bezemeler bulunmaktadır. İçlerinde sekiz köşeli yıldızlar yer almakta olup, bu yıldızların merkezlerinde ise gülbezek motifleri görülmektedir (Foto. 18).

3.7. Şeyh Mutahhar Camii

Caminin minaresinde yer alan yazıt, yapının 1500 yılında Akkoyunlu Sultanı Kasım tarafından inşa edildiğini belirtilmektedir (Sözen, 1971). Ancak Gabriel, Osmanlı camileriyle aynı bölümde ele aldığı bu yapının, 1512 Osmanlı fethinden önce Akkoyunlu Sultanı Cihangir'in oğlu Kasım Bey tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir. Bu sebeple, camiye Kasım Padişah Camisi adı verilmiş olup, Şeyh Mutahhar (Şeyh Matar) isimli bir şahsın kabrinin bulunduğu arazi üzerinde inşa edildiği için, halk arasında Şeyh Matar Camii olarak da anılmaktadır (Sözen, 1981).

Foto 19: Şeyh Mutahhar Camii Kapı Kemerinin Kilit Taşındaki Madalyon (Zorlu, 2018)

Kapı kemerinin kilit taşındaki madalyon, zeminden hafifçe çıkıntı yaparak bombeli bir form kazanır. Bu madalyonda girift bir düzenleme uygulanmıştır; yüzey, dairelerin kesişiminden oluşan karmaşık bir görüntü sunar (Zorlu, 2018). (Foto. 19). Ayrıca, kilit taşının merkezinde sekiz köşeli bir yıldız yer almaktadır.

3.8. Lala Kasım Paşa Camii

Caminin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Eğil Beyi Lala Kasım tarafından inşa edildiği belirtilmektedir (Sözen, 1971). Lala Kasım Bey, Şeref Name'de belirtildiği üzere Akkoyunlular döneminde yaşamıştır. Yer yer komutanlık yaptığı dönemlerde itibarı artmış ve Akkoyunlu sultanlarının çocuklarını eğitmek üzere lala olarak seçilmiştir. Lala unvanını aldıktan sonra, cesaretli kişiliğinin yanı sıra bilim, edebiyat ve güzel sanatlara olan ilgisiyle tanınmıştır (Şerefhan, 1974). Genel anlamda Akkoyunlular dönemine ait olarak kabul gören bu yapı, mimari özellikleri de göz önünde bulundurularak 15. Yüzyılın ortaları ve 16. Yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir (Sözen, 1971).

Foto 20: Lala Kasım Bey Mihrap Bordüründen Detay (Zorlu, 2018)

Mihrap, yanlarda mukarnasların saklanması çağrıştıran bir bordür ile çevrelenmiştir. Bu bordür, zeminden yaklaşık 1,00 m mesafede kesilmekte olup, iç kısımda sivri kemer formlu bölmecikler yer almaktadır. Bölmeciklerin arasında ok ucu motifleri bulunmaktadır. Bu bordürden sonra gelen iki farklı bordür, mihrap nişini üç hareketli sarmaktadır. Dıştaki geniş bordürde, tek yivli çubuklarla oluşturulmuş sekizgen geçmeler yer almaktadır. Büyük tam sekizgenlerin arasında küçük sekiz yarım genler bulunur ve bu düzenleme zeminde sekiz köşeli yıldızlardan oluşur. Yıldızların merkezleri ise gülbezeklerle süslenmiştir (Baş, 2006). (Foto. 20).

Foto 21: Lala Kasım Bey Mihrap Nişindeki Altı Kollu Yıldız (Zorlu, 2018)

Mihrap nişindeki geometrik süslemeler, altı kollu yıldız sisteminden oluşmaktadır. Yıldızlar, yatay ve dikey doğrultuda eş boyutlu olarak yerleştirilmiştir ve birbirleriyle geçmeli bir düzen sergilemektedir; yani bir yıldızın iki kolu, komşu yıldızlarla paylaşılmaktadır. Altı kollu yıldızların merkezlerinde ise altı köşeli yıldızlar yer almaktadır (Zorlu, 2018). (Foto. 21).

3.9. İskender Paşa Camii

Cami 1551 ve 1565 yılları arasında on dört yıl boyunca Diyarbakır'da valilik yapan İskender Paşa tarafından inşa edilmiştir. Caminin vakfiye bölümü ise 1565 yılında düzenlenmiştir. (Sözen, 1971). Tuhfetü'l Mimarın adlı eserde yapının Sinan'ın eseri olduğu belirtilmektedir (Çam, 2002).

Foto 22: İskender Paşa Camii Mihrap Bordürü Detay (Zorlu, 2018)

Bordürün yüzeyinde, sekizgen geçmesine dayanan bir sistem uygulanmıştır. Yüzeye belirli aralıklarda yerleştirilen büyük sekizgenlerden küçük yarım sekizgenler geçerek zeminde sekiz köşeli yıldızlar oluşturulmuştur. Bu yıldızların merkezlerine ise sekiz dilimli gülbezekler yerleştirilmiştir (Baş, 2006). (Foto. 22).

Diyarbakır'ın tarihi atmosferinde, cami mimarisi sadece dini işlevlerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda derin sembolizm, ezoterizm ve estetik öğeleriyle de dikkat çekmektedir. Diyarbakır'da bulunan dokuz tarihi caminin yıldız sembollerinin detaylı bir incelemesi yapılmış olup, genel anlamda yıldız motiflerinin beş, altı ve sekiz köşeli yıldızlardan oluştuğu belirlenmiştir. Camilerde görülen yıldız sembolleri şu şekildedir. Ulu Camii'nde

sekiz köşeli yıldız sembolü, beş köşeli yıldız sembolü ve altı köşeli yıldız sembolü yer alırken, Ali Paşa Camii'nde altı köşeli yıldız sembolü ve beş köşeli yıldız sembolü bulunmaktadır. Behram Paşa Camii, sekiz köşeli yıldız sembolü bulunurken, Sefa Parlı Camii'nde altı köşeli yıldız sembolü görülmektedir. Melek Ahmet Paşa Camii'nde sekiz köşeli yıldız sembolü, beş köşeli yıldız sembolü ve altı köşeli yıldız sembolü bulunurken, Fatih Paşa Camii'nde sekiz köşeli yıldız sembolü yer almaktadır. Şeyh Mutahhar Camii'nde altı köşeli yıldız sembolü, Lala Kasım Paşa Camii'nde altı köşeli yıldız sembolü ve sekiz köşeli yıldız sembolü, İskender Paşa Camii'nde ise sekiz köşeli yıldız sembolü bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Diyarbakır'da bulunan tarihi dokuz camide en fazla rastlanan yıldız sembollerinin sekiz köşeli yıldız, beş köşeli yıldız ve altı köşeli yıldız olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim Alp'te (1998) Anadolu'da yıldız sembolleri arasında en fazla kullanılan yıldız sembolünün beş, altı ve sekiz köşeli yıldızlar olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda sanat tarihi uzmanı Fidan şunları dile getirmektedir; *Tarihi camilerde yoğunlukla bitkisel motifler ve yıldız sembolleri görülmektedir. Bu semboller camilerin çeşitli yerlerinde (mihrap, minare kaidesi, çini işlemlerinin olduğu duvarlar, mahfil, minber)kendine yer bulmuştur. Yıldız sembolleri arasında çoğunlukla sekiz köşeli, altı köşeli ve beş, on iki köşeli yıldızların görüldüğünü ifade edebiliriz* (E. Fidan, görüşme, 17 Eylül, 2024).

Diyarbakır'daki dokuz tarihi camide kullanılan beş, altı ve sekiz köşeli yıldızlar arasında en fazla kullanım alanı bulan yıldız sembolünün sekiz köşeli yıldız olduğu tespit edilmiştir. İslamiyet öncesi Türk topluluklarında sekiz sayısı sembolik olarak cennet kapısı, cennet tamgası olarak nitelendirilmiş ve pek çok destanda, dini metinde ve mitolojide kendine yer bulmuştur (Doğan, 2002). Türkler tarafından bahçe düzenlemelerinde, bahçelerin sekiz veya dört kat ya da bölümden meydana gelmesi de sekizin cennet sembolü oluşuna bir gönderme niteliği taşımaktadır (Çoruhlu, 2006). İslam inancında sekiz köşeli yıldız, kozmik düzeni ve evrensel dengeyi temsil eder. İslam mistisizminde bu sembolün, derin anlamlar taşıdığı ve ruhsal aydınlanmayı, içsel dengeyi ifade ettiği söylenebilir. Sekiz köşeli yıldız, aynı zamanda evrensel enerjilerin bir sembolü olarak görülmekte ve bu enerjilerin harmonisini ve dengeli akışını simgelemektedir. Sekiz köşeli yıldızın en yaygın bilinen anlamlarından biri, cennetin sekiz kapısını temsil etmesidir. İslam inancına göre, cennette sekiz kapı bulunur ve bu kapılar, farklı ibadet ve erdemlere açılır. Bu kapılar, Allah'ın rahmetine ulaşmanın farklı yollarını simgeler. Sekiz köşeli yıldız, bu kapıları ve dolayısıyla manevi kurtuluşu ve cennete giden yolları sembolize eder. Çoruhlu' da (2006) dini inanışlara göre, sekiz cennete karşılık yedi cehennem olduğu fikrinin, Osmanlı döneminde yazılan sekiz cennet (Heşt Behişt) kitabı aracılığı ile ortaya konulduğunu ifade eder. Bu sebepler, sekiz köşeli yıldızın camilerde sıklıkla kullanılmasının nedenini de açıkça ortaya çıkmaktadır. Estetik açıdan ise sekiz köşeli yıldız, geometrik düzeni ve simetrisiyle mimari yapılarda önemli bir yer tutmaktadır. Sembol, Anadolu kilimlerinde, mimari süslemelerde ve çeşitli dekoratif sanatlarda sıkça kullanılmıştır. Sekiz köşeli yıldızın estetik çekici, dengeli ve harmonik yapısından kaynaklanmaktadır. Camilerde bu sembolün tercih edilme nedenleri arasında, yapılara zarafet ve estetik derinlik kazandırmasının da olduğu ifade edilebilir. Nitekim Fidan'a göre sekiz köşeli yıldız: *Selçuklu ve Osmanlı döneminde yoğunlukla kullanılan yıldız sembolleri arasında yer almaktadır. Sekiz köşeli yıldızın camilerde yer almasının nedeni dini bir mesaj taşımaya bağlayabiliriz. Mesela cenneti hatırlatması bu mesajlardan biri olabilir. Estetik boyutunu irdelediğimizde ise sekiz köşeli yıldız estetik bir forma sahip olması nedeni ile çoğunlukla tek başına veya merkeze yerleştirilerek kullanılmıştır* (E. Fidan, görüşme, 17 Eylül, 2024).

Yıldız sembollerini sembolik, ezoterik ve estetik açıdan incelediğimiz dokuz camide en fazla rastlanan ikinci yıldız sembolünün altı köşeli yıldız, yani diğer bir tabirle Mührü

Süleyman olduğunu söyleyebiliriz. Bu sembolün, ezoterik bir sembol olarak kötülüklerden koruyucu, kötülere karşı güçlendirici bir anlam taşıdığı söylenebilir. Süleyman'ın mührü olarak bilinen bu sembolün bulunduğu yere şeytanın giremeyeceğine inanılır. İki iç içe geçmiş üçgenin oluşturduğu altı köşeli yıldız, ruhsal ve maddi dünyaların birleşimini, dengeyi ve uyumu simgeler. Aynı zamanda düaliteyi, yani zıtlıkların bir arada var olmasını ifade eder. Bu mühür, kudretin bir göstergesi olarak da görülmektedir. Türelî'de (2011) altı kollu yıldız motifinin kuvvet ve kudret simgesi olduğunu ifade etmiştir. Soylupak (2016) ise bu sembolün dini yapılarda, özellikle camilerde kullanılmasının sebebini, şeytanın kötülüklerinden koruyucu özelliğine bağlamaktadır. Fidan ise; *Camilerde kullanılan altı köşeli yıldız sembolünün sır dolu olduğunu ve özel anlamlar taşıdığını söyleyebiliriz. Hz. Süleyman'ın mührü olarak bilinen bu sembolün yeryüzü ve gökyüzünün birleşimine işaret ettiği düşünülür. Ayrıca bu sembol maddeyi ve maneviyatı da temsil eder. İslam coğrafyalarında camilerde ve farklı yüzeyler de kullanılmasını tılsımlı bir özellik taşımasına ve şeytani uzaklaştırmasına da bağlayabiliriz. Şeklinde ifade etmiştir (E. Fidan, görüşme, 17 Eylül, 2024).*

Altı köşeli yıldız, camilerde estetik çeşitliliği ve zenginliği artıran bir sembol olarak faydalanılmıştır. Farklı geometrik şekiller ve desenlerle kombinlenerek farklı süsleme tekniklerinde kullanılmıştır. Bu çeşitliliğin, camilere dinamizm ve hareketlilik kattığı ifade edilebilir. Nitekim sembolün mimari unsurların ve süslemelerin estetik değerini arttırdığını söyleyebiliriz. Fidan ise; *Genel anlamda yıldız motiflerinin oldukça estetik ve armonik bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu özellikleri sebebi ile kendilerine olabildiğince fazla kullanım alanı bulmuşlardır. Altı köşeli yıldız sembolü de bu yıldızlar arasında yer alır. Bu yıldız sembolü göze oldukça estetik gelir ve farklı sembol ve motiflerle kullanılmaya oldukça elverişlidir. İfadesi ile durumu desteklemektedir (E. Fidan, görüşme, 17 Eylül, 2024).*

Dokuz camide en fazla rastlanan yıldız sembolleri arasında üçüncü sırada beş köşeli yıldız bulunmaktadır. Ezoterik açıdan beş köşeli yıldız, insanın beş temel unsuru olan toprak, su, hava, ateş ve ruhu temsil eder. Bu unsurlar, insanın doğayla olan ilişkisini ve evrensel dengeyi simgeler. Beş köşeli yıldız, aynı zamanda koruyucu bir sembol olarak da kullanılır; kötülüklerden ve negatif enerjilerden korunmayı sağlar. Beş köşeli yıldız, Anadolu Selçuklu sanatında sıkça kullanılan bir semboldür. Bu sembol, genellikle mutluluk, aydınlanma, bolluk ve bereketi temsil eder. Ayrıca, İslam'da beş köşe, beş vakit namazı ve İslam'ın beş temel şartını temsil eder, görsel olarak da insanı simgeler. Tasavvuf felsefesinde bu motif, insanın manevi yolculuğunu ve Allah'a ulaşma çabasını simgeler. Dervişlerin ve sufilerin manevi deneyimlerinde bu sembolün, rehberlik ve koruma sağladığına inanılır. Araştırmamızla paralel bir şekilde, Kıyak (2010) beş kollu yıldızın kollarını göğe açmış insanı temsil ettiğini, yol gösterici yönüyle Sema'ya açılan bir kapı olduğu ve Allah ile bir iletişim aracı olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Derman & Günay (1998) da beş kollu yıldızın çeşitli tasavvufi anlamlar taşıdığını belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen görüşmede, Fidan camilerde kullanılan beş köşeli yıldızla dair şu ifadeleri kullanmıştır: *Anadolu Selçuklu devletinde en çok tercih edilen yıldız sembolleri arasında yer alır. Camilerde tercih edilme nedenleri arasında İslam dininde bulunan beşlere (beş vakit namaz, İslam'ın beş şartı) göndermede bulunmasıdır. Ayrıca neredeyse bütün yıldızlara atfedilen bir özellik bu yıldızda da atfedilmiştir. Koruyucu özellik (E. Fidan, görüşme, 17 Eylül, 2024).*

Beş köşeli yıldız, geometrik olarak simetrik ve dengeli bir yapıya sahiptir. Görsel olarak çekici ve estetik açıdan tatmin edici olan bu sembol, izleyiciye düzen ve uyum hissi verir. Ayrıca, beş köşeli yıldızla tekrarlanabilir bir motif olarak ritmik desenler oluşturulabildiği,

bu desenlerin, mimari yapılarda sonsuzluk ve süreklilik hissi yarattığı ve ritmik tekrarların mekâna derinlik ve hareketlilik kattığı söylenebilir. Nitekim Fidan'ın konu ile ilgili ifadeleri şu şekildedir: *Beş köşeli yıldızın ritmik tekrarlara en uygun yıldız sembolleri arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Sembol estetik görünümü ve ritmik tekrarlara uygun yapısı ile mekâna derinlik katan bir özelliğe sahip olduğu belirtilebilir* (E. Fidan, görüşme, 17 Eylül, 2024).

Genel anlamda yıldız sembollerinin camilerde kullanılmasının bir diğer nedeni ise kâinattaki ulvi dengeyi ve yaratıcının kudretini simgelemesidir. Bu sembollerin ayrıca, yaratıcının yeryüzündeki temsilcileri olarak hükümdarların otoritesi ve güçlerini de vurguladığı söylenebilir.

4. Sonuç

Mimari yapılar, inşa edildikleri dönemin kültürünü ve inanç sistemini yansıtan önemli tarihi belgeler niteliğindedir. Yapıların içindeki süslemeler ve sembollerde dönemin insanların dini, ideolojik ve estetik yargıları hakkında bize temel bazı bilgileri verir. Bazı medeniyetler zaman içerisinde bunları yazıya dökse de bazı medeniyetlerde sembollerle bunları ifade edip pekiştirmek ve hatırlatmak istemişlerdir. Bu semboller arasında yıldızın önemli bir yerinin olduğu da aşikârdır. Dünyanın farklı ülkelerinde ve Anadolu'nun değişik bölgelerinde günümüze kadar ulaşabilen farklı yıldız sembollerini bulmak mümkündür. Diyarbakır camilerinde görülen bu yıldız sembollerinin İslami dönem mimarisi içinde de kendine yer edindiği görülmektedir. Yıldızları nakşeden ve ettirenlerin eserlerde estetik bir kaygı ile birlikte o dönemde yaşayan insanlar ve sonraki nesillere sembolik ve ezoterik bazı mesajlar vermek istediği de anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Diyarbakır Ulu Camii, Ali Paşa Camii, Behram Paşa Camii, Safa Parlı Camii, Melek Ahmet Paşa Camii, Fatih Paşa Camii, Şeyh Mutahhar Camii, Lala Kasım Camii, İskender Paşa Camilerinde en fazla kullanılan yıldız sembollerinin beş kollu, altı kollu, sekiz kollu yıldızlar olduğu tespit edilmiştir. Sekiz köşeli yıldızın, kozmik düzeni ve evrensel dengeyi simgelediği, ezoterik olarak ruhsal aydınlanma ve içsel dengeyi ifade ettiği, estetik açıdan ise, sanat eserlerine zarafet kattığı belirlenmiştir. Altı köşeli yıldızın (Mührü Süleyman), kötülüklerden koruyucu bir sembol olduğu, ezoterik olarak denge ve uyumu simgelediği, zıtlıkların bir arada varlığını ifade ettiği, estetik açıdan ise sanat eserlerine dinamizm ve hareketlilik kattığı söylenebilir. Beş köşeli yıldız, mutluluk, bolluk ve bereketi temsil ettiği, beş vakit namazı ve manevi yolculuğu ifade ettiği, ezoterik olarak insanın manevi yolculuğunu ve Allah'a ulaşma çabasını simgelediği, estetik olarak ta, sanat eserlerinde düzen ve uyumu sağladığı ifade edilebilir.

Genel anlamda yıldızların evrende ulvi bir dengenin parçası olduğu ve yaratıcının kudretini simgelediği söylenebilir. Ayrıca bu kudretin, yeryüzündeki temsilcileri olarak kabul edilen hükümdarların otoritesini vurguladığı da ifade edilebilir.

Kaynakça

- Akar, H. (2016). Durum çalışması. A. Saban & A. Ersoy (Ed.) *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı. Alp, Ö. K. (1998). *Konya ve Yöresi Kilimlerinde Semboller. Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Altındal, A. (2015). *Gül ve Haç Kardeşliği*. Destek yayınları.
- Arcasoy, A. (1983). *Seramik Teknolojisi*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Ana sanat Dalı Yayınları.
- Atasagun, G. (1996). *İlahi Dinlerde Dini Semboller*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Ayfer, M. Ö. (2014). *Ansiklopedik Mason Sözlüğü*. Pentagram Yayınlar.
- Baş, G. (2006). *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme*. Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baykal, K. (1938). *Fatih Paşa Camii ve Minareler*. Diyarbakır: Karacadağ, I-5.
- Beysanoğlu, Ş. (1987). *Anıt ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, 1. Cilt*. Ankara: Neyir Yayınevi.
- Büyükçanga, M. (2008). Türk mimarisinde sekiz köşeli yıldız motifleri. *6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, (s. 1230-1234). Celalabat-Kırgızistan.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chmiliar, I. (2010). Multiple-Casedesigns. In A. J. Mills, G. Eurepas& E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia Of Casestudyresearch* (pp 582-583). Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches (2. Baskı)*. Sage Publications.
- Çam, N. (2002). "Mimar Sinan'ın Eserlerinde Mahalli Unsurlar",. *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (s. 239-258). Kayseri.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*,. Ankara.: Kültür Bakanlığı Yayınlar.
- Çoruhlu, Y. (2006). *Türk Mitolojisinin Anahtarları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Kozmolojik Mitolojik Astrolojik Dini ve Edebi Tasavvurlara Göre Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi (1. Baskı)*. Konya: Köen Yayınları.
- Değerliyurt, Y. (2014, Aralık 04). *Goldenreiki.net*. Aralık 18, 2024 tarihinde <https://goldenreiki.net/Yazilar/Yazi/96/Koseli-Yildizlarin-Sembolizmi> adresinden alındı
- Derman, H., & Günay, Ü. (1998). *Türk din tarihi*. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Doğan, Ş. N. (2002). *Doğan, N. Ş. (2002). "Anadolu Selçuklu Dönemi Geometrik Süslemelerine (Yıldız Kompozisyonlarına) Yüklenen Anlamlar" Ortaçağda Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*. Ankara.
- Dönmez, B. M. (2017). Yunan ve Alevi Ezoterizmlerine Bağlı Müzik Kültürleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* .
- Eceoğlu, A. (2011). Mimarlık Kavramında Farklı Bir Sembol; Zaha Hadid". *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi Özel Sayı, Cilt 2* , 1087-1157.
- Erbek, M. (2022). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Ercan Uyalan, F. (2020, Mart 15). <https://yuvayayolculuk.com>. Haziran 18, 2024 tarihinde Yuvaya Yolculuk: <https://yuvayayolculuk.com/yildiz-sembollerinin-dili.html> adresinden alındı
- Eyuboğlu, İ. Z. (2007). *Anadolu İnançları, Derin*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Gibson, C. (2009). *Semboller Nasıl Okunur? Resimli Sembol Okuma Rehberi*. İstanbul: Yem Yayın.
- Görgünay Kırzioğlu, N. (2001). *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi (24. baskı)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kıyak, A. (2010). İslam öncesi Türk kültüründe yıldızlarla ilgili inanışlar. *İlahiyat Fakültesi Dergis* , 189-197.

- Ögel, B. (1978). *Türklerde Ev Kültürü (Göktürlerden Osmanlar'a)*, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, . Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*. : Akbank Yayınları, Tayf Yayıncılık.
- Pala, İ. (2020). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Haziran 25, 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhr-i-suleyman> adresinden alındı
- Peker, A. U. (1998). Ortaçağ Anadolu Mimarisinde Anlam. *Arkeoloji ve Sanat* , 29-38.
- Rahman, A., (2005). *Uygur Halk Şiirindeki Kalıplaşmış Semboller ve Anlamları*, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir s.570.
- Rasmussen, S. (1994). *Yaşanan Mimar*. (çev. Ö. Erduran). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Salt, A. (2006). *Neo-spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında: Semboller*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları. .
- Saltık, M. (2005). *Kuşdili Kılavuzu*, *Hermes Yayın*. Hermes Yayıncılık.
- Scholem, G. (2008). "*Magen David*" *Encyclopadia Judaica* . Jerusalem: Keter Publishing House.
- Soyupak, O. (2016). *Selçuklu Geometrik Desenleri Arasında Yer Alan Yıldız Sembolünün Günümüz Ürünleri Üzerindeki Yansımaları*. Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu. Çorum: Hitit Üniversitesi.
- Sözen, M. (1971). *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*. İstanbul.
- Sözen, M. (1975). *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan* . İstanbul.
- Sözen, M. (1981). *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*. İstanbul.
- Şerefhan, A. (1974). *Şerefhane*. M.E. Bozarslan (Çev). İstanbul: Ant Yayınları.
- Tarlakazan, E. (2013). *Kütahya İline Ait Sembolleşmiş Mekân Ve Ürünlerin Kültür Aktarımındaki Yeri Ve Önemi*. İletişimde Tasarım Tasarımda İletişim Konulu Uluslar arası Sempozyum, Dumlupınar Üniversitesi. 24-26 Ekim, Kütahya.
- Tekkanat, N. (2006). *Altın oranın kaynakları ve sanata yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temren, B. (1995). *Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, s.88.
- Tuncer, O. C. (1996). *Diyarbakır Camiler*. Ankara.
- Türel, İ. (2011). *Türk sanatında altı köşeli yıldız*. İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İnkılâp Yayınevi, İstanbul, s.24.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*(6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2008). *Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Çinilerinin Motif ve Kompozisyon Özellikleri*". Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır (s. 595-606. Ankara.
- Yin R., K. (2014). *Case Study Research Design and Methods (5th ed.)*. ThousandOaks, CA: Sage. 282 pages.
- Zorlu, İ. (2018). *Diyarbakır ve Mardin'deki İslam Dönemi Dini Mimarisinde Geometrik Süsleme*. *Yüksek Lisans Tezi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://www.shutterstock.com/tr/search/three-pointed-star> Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- URL-2: <https://goldenreiki.net/Yazilar/Yazi/96/Koseli-Yildizlarin-Sembolizmi>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- URL-3: <https://goldenreiki.net/Yazilar/Yazi/96/Koseli-Yildizlarin-Sembolizmi>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- URL-4: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pentagram>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-5: <https://goldenreiki.net/Yazilar/Yazi/96/Koseli-Yildizlarin-Sembolizmi>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-6: <https://gazteastro.com.tr/astro-bilgi/yildiz-sembolleri-ve-anlamlari>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-7: <https://www.haberturk.com/galeri/gundem/450545-8-koseli-selcuklu-yildizi-ne-anlama-geliyor>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.

URL-8: <https://mcid.mcah.columbia.edu/tr/art-atlas/mapping-mesopotamian-monuments/diyarbakir-ulu-camii>. Adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.

Kaynak Kişiler

EmineFidan(40), Lisans, Sanat Tarihçisi, Diyarbakır, 17 Eylül 2024.

Sanat Eğitiminde, Öğrenci Çalışmalarının Sosyo-Ekonomik ve Cinsiyet Değişkenlerine Bağlı Göstergebilimsel Analizi¹

Semiotic Analysis Of Student Works In Art Education Based On Socio-Economic And Gender Variables

Esra YAVUZ²
Serdar TUNA³

Öz

Bu araştırmanın amacı, göstergebilim analiz yöntemi kullanarak öğrenci uygulamalarının sosyo-ekonomik düzeye ve cinsiyet değişkenine bağlı olarak ne tür özellikleri barındırdığını belirlemektir. Araştırma, karma araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup 2022-2023 öğretim yılında Ankara'daki Halide Edip Adıvar Ortaokulunda ve Polis Amca Ortaokulunda öğrenim gören 36 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmanın verileri, resim uygulaması, yarı-yapılandırılmış görüşme ve araştırmacı tarafından hazırlanan anket ile toplanmıştır. Öğrenciler “doğa” ve “yol” temalarında iki çalışma gerçekleştirmiştir. Verilerin analizi, Peirce’ın “görüntüsel gösterge, belirti, simge”, Barthes’ın “düz anlam ve yan anlam” ve Saussure’ün “gösterge, gösteren, gösterilen” şemaları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, yol temalı çalışmalarda alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler genellikle görüntüsel gösterge ve belirti kullanırken, üst sosyo-ekonomik düzeydekiler ise daha çok simge kullanmıştır. Ayrıca, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin daha fazla düz anlam, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin ise yan anlam kullandığı; cinsiyet değişkenine göre ise öğrencilerin birbirine yakın oranda gösterge türleri kullandığı görülmüştür. Doğa temalı çalışmalarda ise, her iki sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler birbirlerine yakın gösterge türleri, düz anlam ve yan anlam kullanmıştır. Öğrenci çalışmalarının “gösterge, gösteren, gösterilen” şemasına göre analizlerde ise sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyet değişkenine bağlı farklılıklar gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Sanatlar, Gösterge, Göstergebilim, Sanat Eğitimi

Abstract

The purpose of this research is to determine the characteristics of student works according to socio-economic level and gender variable by using the semiotic analysis method. This research was carried out with mixed research method. The study group of the research consists of 36 students studying at Halide Edip Adıvar Secondary School and Polis Amca Secondary School in Ankara in the 2022-2023 academic year. The data of the research were collected through painting application, semi-structured interview. Also, a questionnaire, created by the researcher, was answered by the students individually. The students carried out two painting works on “nature” and “road” topics. To analyze the data, Peirce’s “image sign, symptom, symbol” scheme, Barthes’ “denotation and connotation” scheme and Saussure’s “sign, signifier, signified” scheme were used. As a result, in works on the road theme, it has been determined that students at lower socio-economic levels use more visual indicators and symptoms, while students at higher socio-economic levels use more symbols. On the other hand, students at lower socio-economic levels use more denotations, while students at higher socio-economic levels use more connotations. According to the gender variable, it was determined that students used types of indicators almost equally. As a matter of fact, in works conducted on nature theme, it has been concluded that students at lower and upper socio-economic levels use similar indicators, denotations and connotations. In the analysis of student works according to the “sign, signifier, signified” scheme, it was understood that they differ according to socio-economic level and gender variables.

Keywords: Visual Arts, Sign, Semiotic, Art Education

- 1 Bu çalışma Esra Yavuz tarafından yazılan “Görsel sanatlar dersi kapsamında öğrenci uygulamalarının göstergebilimsel analizi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.
- 2 Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü yavuz-esra@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0081-1367>, <https://ror.org/05mskc574>
- 3 Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, stuna@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7926-7706>, <https://ror.org/04xxk0dc21>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 20.08.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 05.11.2024

Atıf İçin/ For Cite: YAVUZ E. ve TUNA S., “Sanat Eğitiminde, Öğrenci Çalışmalarının Sosyo-Ekonomik ve Cinsiyet Değişkenlerine Bağlı Göstergebilimsel Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):351-372

<https://doi.org/10.17755/esosder.1535948>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/ Ethics Document: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinin 06.02.2022 tarihli toplantı, 2022/07 nolu toplantı, GO 2022/810 nolu karar ile bu araştırma etik açıdan uygun görülmüştür.

1.Giriş

İnsanoğlu, diğer canlı türleriyle karşılaştırıldığında, henüz tam gelişmemiş bir bedenle dünyaya gelir. Bu nedenle, insan doğduktan sonra, çevre koşullarına uyum sağlamak için anne ve babanın sürekli bakımına muhtaçtır. Biyolojik evrim sürecinde insanoğlu, bebeğinin ve kendisinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çevresiyle etkileşimde bulunmak zorundaydı. Harari'nin belirttiği gibi, "Bir çocuk büyütmek ailenin diğer üyelerinden ve komşulardan sürekli yardım almayı gerektirir, bu yüzden bir insanı büyütmek için bütün kabileye ihtiyaç vardır. Evrim bu nedenle, güçlü sosyal bağlar kurabilenleri desteklemiştir" (Harari, 2015, s.23).

Bilim insanları, çevrenin ve insan bedeninin karşılaştığı zorlu fiziksel koşullara rağmen insan türünün hayatta kalma başarısını "*etkileşim*" kavramıyla açıklar. Kültür tarihçileri, insanın hayatta kalma ve varlığını sürdürme konusundaki başarısını, kültürel bir varlık olmasına, deneyimleyerek öğrendiklerini muhafaza edip yeni nesillere aktarma yeteneğine ve iletişim becerisine dayandırır (Güvenç, 2019, s.10). Etkileşim yoluyla kültür üretebilen tek canlı türü insandır. İnsan, biyolojik adaptasyon yerine, kültürüyle dünyaya egemen olmuş; varlığını kültürü aracılığıyla sürdürmüştür (Güvenç, 2019, s.10). Kültür üretimi, insanlık tarihiyle paralel bir geçmişe sahip olduğundan, tarihsel gelişmelerin anlaşılmasına olanak sağlar. Kültür sayesinde insanlık; topluluklar oluşturmuş, şehirler inşa etmiş, iletişim için dili geliştirmiş ve devletler kurarak yasal sistemler oluşturmuştur. İnsanlık tarihinin bu kadar hızlı gelişmesinin en önemli nedeni belki de dildir. İnsanlar arasındaki etkileşim geliştikçe dilin anlam evreni de sürekli genişlemekte ve gelişmektedir.

Dilin insan yaşamı açısından hayati önemi göz önüne alındığında, göstergebilim kuramının da bu bağlamda ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta bir dilbilim çözümlemesi olarak kurulan göstergebilim kuramının öncüleri; İsviçreli dilbilimci F. de Saussure ve göstergebilimin bağımsız bir bilim dalına dönüşmesine öncülük eden ABD'li felsefeci, mantıkçı ve matematikçi Ch. S. Peirce'tir. Saussure, göstergebilim ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Dil kavramlar belirten bir göstergeler dizgesidir; bu özelliğiyle de yazıyla, sağır-dilsiz alfabetiyle, simgesel törenlerle, incelik belirten davranış biçimleriyle, askerlerin kullandıkları işaretlerle, vb. karşılaştırılabilir. Yalnız dil bu göstergelerin en önemlisidir.

Demek ki göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlanabilir; bu bilim toplumsal ruhbilim, dolayısıyla da genel ruhbilimin bir bölümünü oluşturacaktır; biz bu bilimi *göstergebilim* olarak adlandıracağız. Göstergebilim bize göstergelerin ne gibi özellikler içerdiğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretecektir. Henüz böyle bir bilim var olmadığından, nasıl bir şey olacağını söyleyemeyiz ama kurulması gereklidir, yeri önceden belirlenmiştir. Dilbilim, bu genel bilimin bir bölümünden başka bir şey değildir; göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek ve dilbilim, böylece, insanla ilgili olgular bütünü içinde iyice belirlenmiş bir alana bağlanmış olacaktır" (Saussure, 1985 s.18-19).

Saussure, gelecekte bir göstergebilim kuramının oluşturulması gerektiğini ve dilbilimin bu kuram içinde ele alınacağını öngörmüştür. Saussure ve Barthes, en önemli gösterge dizgesinin dil göstergesi olduğunu savunurlar. "Bütün göstergelerin bağıntılarının dil sayesinde ortaya çıkarılması dili, göstergelerin en önemlisi yapmaktadır. Kuşkusuz nesnelere, görüntüler, davranışlar anlam taşıyabilirler ve bunu çok sık olarak yaparlar ama hiçbir zaman bağımsız bir biçimde olamaz bu; her gösterge dizgesi dille karışır" (Barthes, 2021, s.28). Bütün görüntüsel dizgeler dil ile bağıntılıdır. "Sözgelimi görsel töz, kendini dilsel bir bildiriyle destekleyerek

anlamlarını pekiştirir; öyle ki, görüntüsel bildirinin hiç değilse bir kısmı, dil dizgesiyle yapısal bir yineleme ya da yerini alma bağıntısı içindedir” (Barthes, 2021, s.28).

Sanat eyleminin kültürel bir olgu olması sebebiyle sanat ve dil arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtmek mümkündür. Dolayısıyla sanat ve dil arasındaki ilişkinin göstergebilim kuramı çerçevesinde incelenmesi önemlidir. Göstergebilim, toplumdaki kültürel kodların dil ile bağıntısını çözümlenmeye odaklanır ve toplum içinde inşa edilmiş anlam kodlarını sistematik bir bilimsel yöntemle betimlemeye ve yapılandırmaya çalışır. Toplumun temel birimi birey olduğundan, bireyin anlam kodlarının analizi, toplumun anlam evreninin de anlaşılmasını sağlar.

Yaşantıya dair duygu, düşünce ve izlenimlerinin dışavurumu, bireyin en temel gereksinimidir. Sanatın, bireyin bu ihtiyaçlarını karşılayan bir dil olduğunu ifade etmek mümkündür. Sanat eğitimi ise bireyin, düşünce ve izlenimlerini yaratıcı, eleştirel ve estetik bir bakış açısıyla yeniden yapılandırmasını sağlayan bir eğitim programları dizisidir. Sanat eğitiminde amaçlanan, ilk başta bir duygu ve zevk eğitime, güzel biçimlere duyarlılık kazandırmaya ve her türlü ifade biçiminde estetik yaşantılar yaratmaya yöneliktir (San, 2019).

Sanat eğitiminde öğrenci uygulamalarının geleneksel yöntemlerle incelenmesi öğrenci çalışmalarındaki düşünce, kavram ve biçimlere yüklenen anlamların göz ardı edilmesine neden olabilir. Oysa öğrenci uygulama ürünleri, yüzeysel düzenlemelerin ötesine geçer ve çeşitli anlam dizgeleri barındırır. Bu anlam dizgelerinin, göstergebilimsel analiz yöntemi ile belirlenmesi ve çözümlenmesi önem taşımaktadır. Göstergebilim kuramı, görece genç kabul edilebilecek bir bilim dalı (Rifat, 2019, s.7) olarak, görsel sanatlar dersinde uygulanması gereken bir yaklaşımdır. Ayrıca, öğrenci uygulama çalışmalarının göstergebilimsel yöntemle analiz edilmesi hem sanat eğitimi alanına hem de sanat eğitimcilerine katkı sunacağı öngörülmektedir.

2. Göstergebilimin Tanımlanması

Batı dillerinde kullanılan ve Türkçede *göstergebilim* olarak karşılık bulan *semiyotik* terimi, Yunancada *semeiotike* kelimesinden ve *semiyoloji* sözcüğü ise Yunanca *semeion* (gösterge) ve *logia* (“kuram”; “söz” anlamındaki *logos*’tan) kelimelerin birleşimiyle üretilmiştir (Rifat, 2019, s.27). Eski Yunancada *semeion* kelimesi genellikle tıp ve felsefe bağlamında *işaret* anlamında kullanılmıştır. Bu terim, Bergama’daki ünlü hastaneyi, Asklepion’u kurmuş olan Yunanlı hekim Hippokrates ve Yunanlı felsefeci Parmenides tarafından “kanı”, “belirti” ve “semptom” anlamında kullanılan *tekmerion* ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır (Rifat, 2019, s.27).

Türkçe diline dilbilimdeki Fransızca *linguistique* kelimesi örnek alınarak üretilen göstergebilim (Fransızca *sémiotique* ya da *sémiologie*) kavramı ilk bakışta “göstergeleri inceleyen bilim dalı” ya da göstergelerin bilimsel incelenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Rifat, 2019, s.14). Ancak göstergebilim kavramı, kendini oluşturan “gösterge” ve “bilim” sözcüklerinden daha kapsamlı bir çalışma alanını oluşturur.

Herhangi bir kitap yayınlamamalarına rağmen göstergebilimin kurucuları arasında Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce kabul edilmektedir (Chandler, 2018, s.2). Saussure tasarladığı göstergebilim kuramını semiyoloji (*sémiologie*) kavramını kullanarak ortaya atar. “Semiyoloji” terimini ilk kez kullanması ise 1894 yılındaki bir el yazmasından kaynaklanmaktadır (Chandler, 2018, s.2). Öğrencilerin ders notlarını referans alarak derlenen kitabı, göstergebilim kuramının temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Saussure’ün, ölümünden sonra, öğrencileri tarafından derlenen ders notlarına dayanarak

1916'da yayımlanmış olan *Cours de linguistique générale* (Genel Dilbilim Dersleri) adlı kitabında, kendisinin göstergebilim hakkında tasavvur edebileceği beyanlarını içermektedir (Chandler, 2018, s.2). Saussure, bir dilbilimci olmasına rağmen, dilbilimi göstergebilimin bir parçası olarak görmüş ve göstergebilimi “göstergelerin toplum içerisindeki yaşamını inceleyen bir bilim” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Saussure, göstergebilimi toplumsal ruhbilimin, dolayısıyla genel ruhbilimin bir bölümü olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle, Saussure'ün göstergebilim kuramı, daha çok toplumsal bir yaklaşımı temel alır. Öte yandan Peirce, hem dilsel hem de dildışı göstergelerle ilgili bir kuram geliştirerek buna “semiotic” adını vermiştir (Rifat, 2019, s.30). Mantık temelli bir göstergebilim kuramının temellerini ortaya koyan Peirce, göstergebilimi “göstergelerin biçimsel öğretisi” olarak tanımlamış ve bunu mantığın bir başka adı olarak görmüştür (Rifat, 2019, s.30).

3. Saussure'ün Göstergebilim Modeli

Gösterge terimi, tanrıbilimden hekimliğe kadar geniş bir yelpazede kullanılan ve İncil'den sibernetiğe kadar zengin bir tarihsel geçmişe sahip olduğundan, anlamı belirsiz bir terim olarak kabul edilir (Barthes, 2021, s.44). Göstergebilim açısından *gösterge* kavramına ilk açıklık getiren Saussure'dür. Ona göre bir *gösteren* ve bir *gösterilenin* birleşiminden *gösterge* ortaya çıkar. Anlam karmaşasını önlemek adına Saussure, dilin *çift eklemlilik* yapısını ön plana çıkarmıştır. *Göstergeyi* oluşturan *gösteren* ve *gösterilen* terimlerine karar vermeden *kabuk* ve *öz*, *biçim* ve *düşünce*, *imge* ve *kavram* terimleri arasında duraksamıştır (Barthes, 2021, s.45). Saussure'e göre, *göstergeyi* oluşturan, *gösteren* ile *gösterilenin* çift eklemli yapı kapsamında olduğunu ve bunları ayırmanın imkânsız olduğunu savunur. Saussure bu bağlamda; “*Gösterge*, *gösterilen*, *gösteren*, birbirine karşıt olmakla beraber birbirini çağrıştıran isimlerle belirtilirse anlam belirsizliği de sona erecektir. Önerimiz: Bütünü belirtmek için *gösterge*, *kavram* yerine *gösterilen* ve *işitim imgesi* yerine ise *gösteren* terimleri benimsenmelidir” (Saussure, 1985, s.70). Burada ifade edilen işitim imgesi göstergenin anlatım düzlemine kavram ise içerik düzlemine işaret eder. “İşitim imgesi, salt fiziksel nitelikteki özdeksel ses değildir; sesin anlaksal izi ve duyularımız yoluyla bizde oluşan tasarımıdır” (Saussure, 1985, s.71). İşitim imgesi, “gerçeklik” düzlemini ifade etmez ancak gerçekliğin bir duyusal imgesini belirtir. Dilbilimde; genel anlamda, *işitim imgesinin*, özdeksel olarak tanımlanmasının sebebi de göstergenin *kavram* düzleminin daha soyut olmasından kaynaklanır.

Dilbilimde *gösterilenin* öz niteliği, özellikle “gerçeklik” düzlemine bağlı niteliği çeşitli tartışmaları meydana getirmiştir (Barthes, 2021, s.50). Ancak sonrasında *gösterilenin* nesne olmadığı, nesnenin duyusal bir tasarımı olduğu açıklamaları bu durumu açıklığa kavuşturmuştur. Saussure'da *gösterilenin* niteliği, göstergenin *kavram* düzlemini belirtir. Sözelimi ağaç sözcüğünün *gösterileni*, ağacın somut gerçekliğini belirtmez, ağacın duyusal tasarımı ya da zihinsel imgesini tasavvur eder. Bu bağlamda, gerçeklik algısını eleştirel bir bağlamda *gösteren* Borges'ın ünlü haritacılar öyküsünde; bir kral, haritacılarından bire bir ölçüde bir harita oluşturmalarını ister. Ancak tam bir haritanın çıkarılması, haritanın coğrafi alanın büyüklüğünde yapılmasıyla mümkündür. Bu nedenle bu haritanın bire bir ölçüde *gösterge* olması için gerçeklikten ödün vermesi gerekmektedir (Akerson, 2019, s.103).

Gösterilen düzleminin zihinsel bir tasarım olmasından kaynaklı olarak anlamsal açıdan tek boyutlu değildir. “*Gösterilen*, *göstergeyi* kullananın bundan anladığı “şey”dir” (Barthes, 2021, s.50). Dolayısıyla *gösterilen*, *göstergeyi* kullanan için farklı anlam katmanları üretir. Sözelimi, her izleyicinin bir görselden çıkardığı anlam farklıdır. Çünkü *gösterge* kullanıcılarının kendine ait kültürel yapıları ve toplumsal normları vardır. Bu nedenle kişilerin *gösterilenleri*

anlamlandırma ilişkileri de farklılık gösterir. Fiske bu durumu şu şekilde özetler: Öküzlülük ilgili zihinsel kavramın bir Hindistanlı çiftçininkinden oldukça farklı olması gerekir. Hintlilerin öküz hayvanı için kullandıkları kelimenin Hinduca okunuşunun (gösteren) öğretilmesi, “öküzlük” kavramının aynı anlamının paylaşıldığı bir zemin oluşturmayacaktır. Gösterenin dilsel biçimlerinin kültüre özgü bir nitelik kazanması gibi, bir öküzün anlamlandırılma süreci de (gösterilen) kültüre özgüdür (Fiske, 2003, s.68).

Gösteren, anlama taşıyıcılık eden biçimsel öğelere işaret eder (sesler, görüntüler, el kol hareketleri). Gösteren ile gösterilenin birbirinden ayrıldığı nokta, gösterenin gösterilene aracılık etmesidir (Barthes, 2021, s.53).

4. Peirce’in Göstergebilim Modeli

Peirce göstergebilimin bağımsız bir kurama dönüşmesine öncülük etmiş ve geliştirdiği bu kuramı sürekli yenilenmiştir. Robert Marty (2010) Peirce’in gösterge terimi için 76 farklı tanım yaptığı ve bunun yanı sıra Alfred Lang (2010)’ın çalışmasına göre ise 76 tanıma ek olarak 12 tanım daha olduğu ortaya atılmıştır (Özmağas, 2010, s.18). Bu durumun temel nedeni Peirce’in tasarladığı kuramının eksiksiz bir sınıflamasını yapma isteğidir. Mantıkla ilgili ilk çalışmasını henüz on iki yaşında tamamlamış ve kısa bir süre sonra yayınlamıştır. (Özmağas, 2010, s.17). Bu bağlamda Peirce tasarladığı göstergebilim kuramını mantık temelinde incelemiştir.

Peirce göstergenin bileşimleri açısından göstergeyi üçlü bölümler tasarlayarak açıklar. Bu üçlü bölümler, Peirce’in göstergebilim kuramının mantık temelli olmasından kaynaklanır. Peirce’e göre mantıksal işleyiş üç ana kategoriye ayrılarak anlaşılabilir ve kategoriler zihnin işleyişindeki mantığın temelidir. “Mantığın işleyişi üçlüklere dayanıyorsa ve mantık da en genel anlamıyla “biçimsel gösterge öğretisiyse” o halde göstergeler de üçe ayrılmalıdır” (Peirce, 1984, akt. Özmağas, 2010, s.19). Peirce gösterge kavramını açıklarken bir üçlü yapı önerir. Bu ayrım Peirce’in en önemli bölümlerinden biri olan gösterge (representamen), yorumlayıcı (interpretant) ve nesnedir (object) (Chandler, 2018, s.29).

Bir *gösterge* kendinden başka bir şeye (*nesneye*) göndermede bulunur ve bir alıcı tarafından anlaşılır: yani kullanıcının (*yorumlayıcının*) zihninde bir etkiye neden olur. Yorumlayıcının, göstergenin doğrudan kullanıcısı olmadığını kavramak önemlidir. Peirce’in ifade ettiği gibi yorumlayıcı, “uygun anlamlandırıcı etki”dir, yani hem gösterge hem de kullanıcının nesneyle ilgili deneyimlerinden üretilen zihinsel bir kavramdır (Fiske, 2003, s.65).

Bu duruma bağlı olarak gösterge yorumlayandan bağımsız olarak ortaya çıkmaz. Bir göstergenin anlam kazanması için yorumlamanın gerçekleşmesi gereklidir. Ancak yorumlayıcı, gösterge nesnesinin mutlak sınırlarını tasavvur etmez. Örneğin, *kent* kavramı yorumlama sürecine geçtiğinde her kişi için farklı bir zihinsel kavram üretir. *Kent* kavramı *nesne* düzleminde bağımsız ve gerçek bir varlığa karşılık gelir. Bu kavram toplum içerisinde iletişimi sağlamak amacıyla bir gösterge yaratır ve bu gösterge kullanıcıdan alıcıya geçtiğinde her kişi için farklı bir anlam ortaya çıkarır. Bu farklılık, her bireyin farklı bir kent deneyimine sahip olmasıyla açıklanabilir. Yorumlayıcı kendi deneyimlerinden, çevresel ve psikolojik koşullarından etkilenecek göstergeyi yorumlar.

Peirce göstergelerin sınıflandırmasını yaparken göstergenin temeline, nesnesine ve yorumlayanına bağlı olarak üçlü ayrımlar ortaya atar (Rifat, 2020, s.117). Bu üçlü ayrımlar içinde “görüntüsel gösterge, belirti ve simge” yer alır. Görüntüsel gösterge, nesnesiyle bir benzerlik taşıyan göstergelerdir. Bu göstergelerin en önemli özelliği nesnesini benzerlik açısından temsil etmesidir. Ancak görüntüsel göstergeler nesnesinin yerini almaz. Görüntüsel

göstergeler, genellikle görsel unsurlarda daha belirgin bir biçimde görülür. Sözelimi, bir kişinin fotoğrafı, bir ağacın görseli veya haritalar görüntüsel göstergelerdir. Görüntüsel göstergeler yalnızca görsel göstergelerle sınırlı değildir; doğa yansımasından oluşan sesler de görüntüsel göstergedir. “Tennyson, “yaşlı kara-ağaçlardaki arıların vızıldaması” dizisinde, sözcüklerin sesini arıların sesine benzetir ve bu görüntüsel göstergedir. Beethoven’ın “Pastoral” Senfonisi”, doğal seslerin müzikteki görüntüsel göstergelerini içerir” (Fiske, 2003, s.71).

Belirtisel göstergeler, nesnesiyle nedensel bir varoluş ilişkisi kurar. Örneğin duman göstergesi ateş göstergesiyle nedensel bir varoluş ilişkisi sergiler. Duman gören biri orada ateş olduğunu da anlar, bu nedenle duman, ateşin belirtisidir. Peirce belirtisel gösterge ile ilgili şunları dile getirir: “Nesnesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan bir göstergedir. Sözelimi: İçinde, ateş edilmiş olabileceğine gönderme yapan bir kurşun deliğinin bulunduğu mulaj; eğer ateş edilmemiş olsaydı, delik olmayacaktı; ama burada bir delik var, herhangi biri bunu ateş edilmiş olmasına bağlasın ya da bağlamasın” (Rifat, 2020, s. 118). Bu durumda belirtisel gösterge nesnesi tarafından belirlenir ve nesnesiyle nedensel ya da doğal bir ilişki kurar.

Toplumsal uzlaşım sonucunda ortaya çıkan anlamlı birimleri *simge* olarak nitelemek mümkündür. Bir simge; nesnesiyle bağlantısı uzlaşma, anlaşma ya da kural yoluyla oluşan bir göstergedir (Fiske, 2003, s.72). Simge yorumlayıcının varlığıyla gerçekleşir. Peirce simge hakkında “yorumlayan olmasaydı, kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir” diye açıklar. Bu bağlamda simge, nesnesiyle uzlaşımsal ve kural koyucu bir ilişki içerdiği belirtilebilir.

5. Düz Anlam ve Yan Anlam

Barthes’a göre anlamlama dizgesi bir anlatım ve bir içerik düzleminden oluşmaktadır. Anlatım düzlemi (A) gösterenlerden, içerik düzlemi (İ) ise gösterilenlerden oluşmaktadır. Anlatım ve içerik düzlemlerinin arasındaki ilişki (B) ise anlamlamaya işaret eder. (ABİ) dizgesi, kendisini kapsayan ikinci bir dizgenin ögesi haline geldiği varsayıldığında, ikinci dizge yan anlamları ortaya çıkarır.

2. dizge	A	B	İ
1. dizge	ABİ		

Şekil 1. Barthes’ın düz anlam ve yan anlam düzlemleri (Barthes, 1978, s.87)

Yukarıda yer alan Şekil 1’de “birinci dizge düz anlam; birinci dizgeyi kapsayan ikinci dizgeyse yan anlam düzlemini oluşturur. Öyleyse, bir yan anlam dizgesi, anlatım düzleminin de bir anlamlama dizgesinde oluşturulduğu dizgedir” (Barthes, 1978, s.88).

2. dizge	A	B	İ
1. dizge			ABİ

Şekil 2. Barthes’ın düz anlam ve yan anlam düzlemleri (Barthes, 1978, s.87)

Ancak Şekil 2’de görüldüğü üzere, birinci dizgede yer alan kayma durumunda, birinci dizge (ABİ) ikinci dizgenin içerik düzlemi veya gösterilen düzlemi içerisinde kalır. “Bütün üstdiller bu durumdadır: Bir üstdil, içerik düzlemi de bir anlamlama dizgesince kurulmuş bir

dizgedir. Şöyle de diyebiliriz: Bir gösterge dizgesini inceleyen bir gösterge dizgesidir bu” (Barthes, 1979, s.88). Dolayısıyla birinci dizgedeki düz anlamlı göstergenin (ABİ), ikinci dizgedeki yan anlamlı gösterge dizgesinin anlatım düzleminde (A) gerçekleşmesi, yan anlamı oluşturur. Öte yandan, birinci dizgede yer alan kayma durumunda, birinci dizgedeki düz anlamlı göstergenin (ABİ), ikinci dizgedeki gösterilenler düzleminde (İ) yer alması, üstdili meydana getirir. Üstdilin işlevsel görevi, alıcının anlamayacağı durumda olabilecek göstergelerin anlamını iletmeye yöneliktir (Guiraud, 1994, s.24). Bilimsel dillerin bütünü, bir üstdil olarak kabul edilir. Hjelmslev, üstdil kavramına şöyle açıklamıştır: “Bir işlem, görgül bir ilkeye yaslanan, bir başka deyişle, çelişmesiz (tutarlı), tümü kapsayıcı ve yalın bir betimleme olduğuna göre, bilimsel gösterge dizgesi ya da üstdil de bir işlemdir” (Barthes, 1979, s.90). Üstdil kavramı, dilbilim çalışmalarıyla birlikte ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bilimsel bir alanın kendine özgü terimler üretmesi o alanın bir üstdili olduğunu gösterir. “Belli bir alandaki ifadeler ve o alana özgü ifade biçimleri, o alanın üstdilini oluşturur” (Akerson, 2019, s.80).

Düz anlam, göstergenin gösteren ve gösterileni arasındaki bağıntıyı ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini niteler (Fiske, 2003, s.116). Anlamlandırmanın bu düzlemi, herkes için aşikâr anlama işaret eder. “Düz anlam, göstergenin tanımsal, gerçek, açık, temel ya da sağduyulu anlamı olarak tanımlanma eğilimindedir” (Chandler, 2018, s.162). Sözelimi gemi sözcüğünün su üzerinde yüzen ve insan ile yük taşıyan bir araç olarak anlaşılması, bu sözcüğün düz anlamlı olması ile açıklanır. Buna karşılık gemi göstergesi, kişinin sosyo-kültürel konumuna ve yaşantısına bağlı olarak açıklanırsa (sözelimi kişinin gemi göstergesine bazı duygusal anlamlar yüklemesi ya da bu göstergeyi kavuşma sembolü şeklinde açıklaması) bu durum, göstergenin yan anlam düzleminde açıklanmasıyla ilişkili olur. Guiraud askeri üniformanın sınıfsal bir düzeyi ve işlevini düz anlam sınıflandırırken, bu üniformanın sınıfsal özelliklerine bağlı olarak kazanılan saygınlık ve etkileyciliği de yan anlam sınıflandırır (Guiraud, 1994, s.45). Anlamlandırmanın ikinci düzeyi olan yan anlam, genellikle göstergelerin estetik boyutuyla ilişkilendirilir. Fiske, düz anlam neyin fotoğraflandığını; yan anlam ise nasıl fotoğraflandığını ifade eder (Fiske, 2003, s.117).

6. Araştırmanın Amacı ve Önemi

6.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Görsel Sanatlar Dersi kapsamında, ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin resim çalışmalarının; “düz anlam ve yan anlam”, “görüntüsel gösterge, belirti, simge”, “gösteren, gösterge ve gösterilen” şemalarına göre göstergibilimsel analizinin yapılmasını amaçlamaktadır.

Bu ana amaca bağlı olarak aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir.

- Öğrenci resimlerinin; “görüntüsel gösterge, belirti, simge”, “düz anlam ve yan anlam”, “gösteren, gösterge ve gösterilen” şemalarına göre analizinde, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyleri arasında değişkenlik var mıdır?
- Öğrenci resimlerinin; “görüntüsel gösterge, belirti, simge”, “düz anlam, yan anlam”, “gösteren, gösterge ve gösterilen” şemalarına göre analizinde, cinsiyete göre değişkenlik var mıdır?

6.2. Araştırmanın Önemi

Göstergibilim 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan ve görece genç kabul edilen bir bilim dalı (Rifat, 2019, s.7) olmasıyla görsel sanatlar dersinde kullanılması çağdaş bir eğitim anlayışı sağlayacağı düşünülmektedir. Sürekli gelişen ve dönüşen dünyada, yenilikçi eğitim

yaklaşımlarının görsel sanatlar dersi kapsamında kullanılması, çağa uygun eğitim anlayışlarının geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma; öğrencilerin, kavramlara yükledikleri anlam katmanlarının anlaşılmasına ve anlam yapılarını inşa ederken etkilendikleri çeşitli faktörleri ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Öğrencilerin resim çalışmalarının göstergebilimsel analizi ile öğrencilerin yaptıkları resim çalışmalarını dilsel olarak ifade etme biçimi arasındaki ilişkinin anlaşılması ise çalışmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır.

6.3. Sınırlılıklar

- 1. Araştırma, 2022-2023 öğretim yılında, Ankara ilindeki Halide Edip Adıvar Ortaokulu ile Polis Amca Ortaokulunda öğrenim gören 6. sınıf düzeyindeki 36 öğrenci ile sınırlıdır.
- 2. Öğrencilere verilen uygulama temaları, uzman görüşü alınarak seçilen “doğa” ve “yol” konuları ile sınırlıdır.
- 3. Araştırmadaki veriler; yarı yapılandırılmış görüşme, ses kayıt cihazı ve resim çalışmaları ile sınırlıdır.

7. Yöntem

7.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, karma araştırma yöntemiyle yürütülmüş ve karma araştırmalar araştırmacının, nitel araştırmayı araştırmanın bir boyutunda, nicel paradigmayı da diğer boyutunda kullanması üzerine kurulur (Balcı, 2021, s. 43). Çalışmanın ilk aşamasında nitel veriler toplanmış ardından bu verilerin sıklık değerleri yüzdelik oranlarla açıklanmıştır. Verilerin toplanma aşamasında nitel yaklaşım işe koşulmuş ve bu verilerin analizinde ise nicel yaklaşım benimsenmiştir. Nitel verilerin nicel verilere dönüştürülmesindeki amaç, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan kategoriler arasında karşılaştırma yapmaya izin vermesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.243). Bu çalışmada, toplanmış olan nitel verilerin kategorileri oluşturulmuş ve bu kategorilerin yüzdelik oranları belirlenmiştir.

7.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Ankara ilinde sosyo-ekonomik düzeye göre belirlenmiş Halide Edip Adıvar Ortaokulu ve Polis Amca Ortaokulunda kolay erişilebilir örnekleme yöntemiyle belirlenen 6. Sınıf düzeyinde 36 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma grupları; alt ve üst düzey olmak üzere iki sosyo-ekonomik düzeye ayrıştırılmış ve her sosyo-ekonomik düzeyden 18 öğrenci ile çalışma yürütülmüştür. Ancak cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde, kız ve erkek öğrencilerin eşit sayıda çalışma grubunu oluşturması amacıyla, iki erkek öğrenci çalışma grubundan çıkarılmıştır. Dolayısıyla cinsiyete göre yapılan analizlerde, çalışma grubu, 17 kız ve 17 erkek öğrenci ile oluşturulmuştur.

7.3. Veri Toplama Araçları

Uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda, öğrencilere “doğa” ve “yol” konularının verilmesi uygun görülmüştür. Araştırmanın uygulama aşamasında, görsel sanatlar dersinde önce resim yapma pratiği yapılmış, ardından öğrenciler ile yarı-yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Uygulamadan önce, öğrencilerin ailelerine araştırmanın amacı ve kapsamını

içeren araştırma izin formu iletilmiş ve bu formlar doğrultusunda çalışma yürütülmüştür. Uygulama sırasında öğrencilere önce “yol” sonra “doğa” temaları verilmiş ve bu konularla diledikleri anlamdan yola çıkabilecekleri belirtilmiştir. Öğrencilerin kendilerini özgürce ifade etmesi amacıyla çalışma konularının detayları hakkında önceden bilgi verilmemiştir. Her öğrencinin eşit sürede çalışmasını tamamlayabilmesi için 29,7x42,0 cm boyutunda resim kâğıtları temin edilmiş ve başka malzemeleri kullanabilecekleri belirtilmiştir. Her öğrenci iki resim yapmış ve toplamda 72 çalışma analiz edilmiştir. Uygulama tamamlandıktan sonra, çalışmaların güvenilir biçimde analiz edilebilmesi için öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Bu görüşmelerde, öğrencilerin resimlerde ifade etmek istedikleri anlamlar derinlemesine incelenmiştir. Verilerin toplanmasındaki tüm süreç, araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi 06/07/2022 tarihinde GO 2022/810 nolu karar ile etik açıdan uygun görülmüştür.

7.4. Verilerin Analizi

Öğrencilerin gerçekleştirdikleri sanatsal uygulamalar göstergebilimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiş ve bu analiz süreci araştırmacının kendisi tarafından yürütülmüştür. Öncelikle, öğrencilerin yaptıkları resim çalışmaları Peirce’in “görüntüsel gösterge, belirti, simge” şemasına göre analiz edilmiştir. Nesnesiyle nitelik açıdan benzerlik gösteren göstergeler, görüntüsel gösterge; nesnesiyle neden-sonuç ilişkisi sonucunda oluşturulan göstergeler, belirtisel gösterge; toplumsal uzlaşıya dayalı anlamlandırılan göstergeler de simge olarak ele alınmıştır. Öğrenciler gerçekleştirdikleri çalışmalarda, bir göstergeyi metaforik bir bağlamda ele alırken göstergenin görünüşünden yola çıkmaktadır. Bu sebeple bütün öğrencilerin görüntüsel gösterge kullandıkları varsayılmıştır. Ardından söz konusu öğrenci çalışmaları, Barthes’ın “düz anlam ve yan anlam” şemasına göre analiz edilmiştir. Öğrencilere verilen temalardaki göstergeler somut anlamıyla ifade edilmişse düz anlam, metaforik anlamıyla ele alınmışsa da yan anlam olarak kodlanmıştır. Son olarak öğrenci çalışmaları, Saussure’ün “gösterge, gösteren, gösterilen” şemasına göre analizleri yapılmıştır. Örneğin, bir bitki göstergesinin, resimsel olarak oluşturulması o göstergenin gösteren; zihinsel kavramla ilişkili olarak ele alınması ise gösterilen olduğunu ifade eder. Gösteren ve gösterilen düzlemlerinin birleşiminden meydana gelen göstergeler ise Saussure’ün gösterge olarak nitelendirdiği düzlemde ele alınmıştır. Yapılan resim çalışmaları, söz konusu olan bu üç şema çerçevesinde, ilk olarak sosyo-ekonomik düzeye göre incelenmiş, ardından cinsiyet değişkenine taşıdığı özellikler açıklanmıştır. Saussure’ün “gösterge, gösteren, gösterilen” şemasına ilişkin yapılan gösterge analizlerin tabloları çalışmaya dahil edilmemiş, yalnızca analizlerin sonuçları yorumlanmıştır. Bu durumun nedeni ise “gösterge, gösteren, gösterilen” şeması kapsamında yapılan analiz tabloların sayıca çok fazla veriden oluşmasıdır.

8. Bulgular ve Yorum

8.1. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Kullanılan Yol Göstergesine İlişkin Bulgular

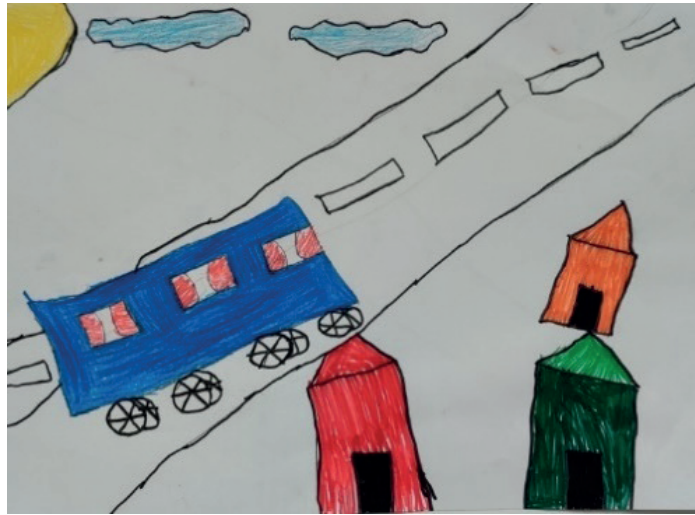
Öğrencilerin yol temasına ilişkin gerçekleştirdikleri çalışmalar ilk olarak “görüntüsel gösterge, belirti, simge” şemasına, ardından “düz anlam ve yan anlam” şemasına ve son olarak “gösterge, gösteren, gösterilen” şemalarına göre analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda ortaya çıkan yüzdeler dağılımların oranları tablolar aracılığıyla verilmiştir. Öğrencilerin yaptıkları çalışmaların sosyo-ekonomik düzeye ve “görüntüsel gösterge, belirti, simge” şemasına göre yapılan analizlerin sonucu aşağıda yer verilen Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Sosyo-ekonomik Düzey Açısından Yol Göstergelerine İlişkin Dağılımlar

Yol Göstergeleri	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Alt Sosyo-Ekonomik Düzey		Üst Sosyo-Ekonomik Düzey			
Görüntüsel Gösterge	12	67%	7	39%	19	53%
Görüntüsel Gösterge+Simge	2	11%	6	33%	8	22%
Görüntüsel Gösterge+Belirti	3	17%	1	6%	4	11%
Görüntüsel Gösterge+Belirti+Simge	1	6%	4	22%	5	14%
Toplam	18	100%	18	100%	36	100%

N=36

Yukarıdaki Tablo 1'e dayanarak öğrencilerin yüksek oranda yalnızca görüntüsel gösterge kullandığı görülmektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerden daha fazla görüntüsel gösterge tercih etmesi dikkat çekmektedir. Simge kullanımında ise üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinin bu gösterge türünü daha sık kullandığı görülmektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki okulda 3 öğrenci belirti kullanırken, üst sosyo-ekonomik düzeydeki okulda bu türü kullanan öğrenci sayısı 1'dir. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin 22%'si görüntüsel gösterge, belirti ve simgeyi birlikte kullanırken, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinin yalnızca 6%'sı bütün gösterge türlerini bir arada kullanmıştır. Tablo 1'deki en çarpıcı bulgu, sembolik anlam kullanan öğrencilerin çoğunluğunun üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerden oluşmasıdır. Bunun nedeni, bireyin kültürel çevresi, yaşam koşulları, ailenin kültürel yapısının etkili bir faktör olduğu düşünülebilir. Bu bireyin kültürel çevresinin göstergeleri anlamlandırma ve yorumlamada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Öte yandan, belirti kullanımında alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin sayıca daha fazla olması, aynı gruba ait üyelerin göstergeleri anlamlandırma sürecinde benzer süreçleri takip ettiğini desteklemektedir.

Şekil 3. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki E15 kodlu öğrencinin yol konulu çalışması

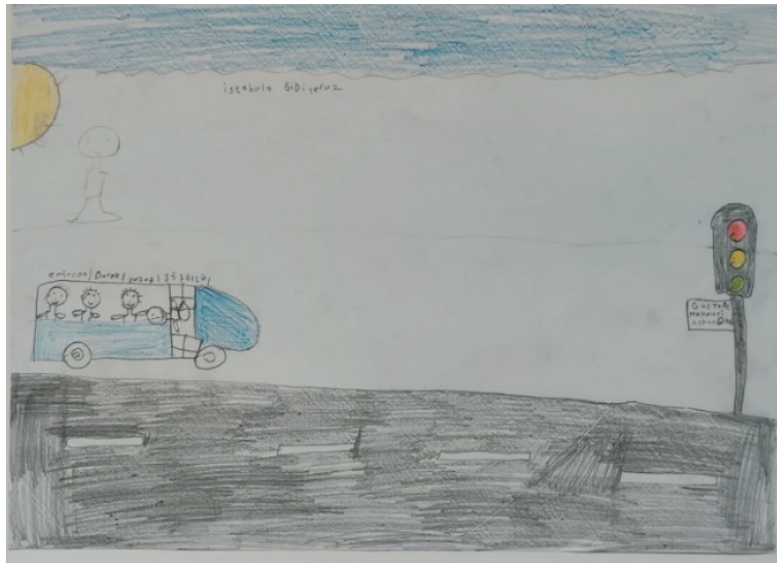
Yukarıda verilen Şekil 3'teki çalışmada öğrencinin yol göstergesini daha önce yapmış olduğu yolculukla ilişkilendirmiş olduğu anlaşılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki okul öğrencine ait bu çalışmada öğrenci, uzun yolculuğun kendisini mutlu ettiğini ifade etmiş

ancak çalışmasında bu duyguyu yansıtmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yapılan bu resim çalışması görüntüsel gösterge kapsamında değerlendirilmiştir

Şekil 4. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki K4 kodlu öğrencinin yol konulu çalışması

Yukarıda verilen Şekil 4'teki çalışmada birden çok simge üretildiği belirlenmiştir. Virüs göstergesi kötülüğü, çiçek göstergesi iyiliği, dünya göstergesi ise zıtlığı temsil etmektedir. Öğrenci yaptığı çalışmayı "Burada asıl anlatmak istediğim şey, hayattaki zorlukların ne olduğu düşüncesiydi. Bir yol iyiye giderken bir yol kötüye gidiyor. Ortadaki yol ise bu iki yolun bir arada bulunduğu bir dünyadır. Eğer iki yol bir arada bulunursa daha güzel olur. Her şeyi renkli yaptım çünkü renkli olunca daha güzel oluyor. Dünyada iyi ve kötü her şey birleştiğinde dünya daha iyi ve güzel bir yolda oluyor" şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla yol kavramı, bu çalışmada tam anlamıyla simgeleşmiş bir yolculuğu ifade etmektedir.

Şekil 5., Alt sosyo-ekonomik düzeydeki K16 kodlu öğrencinin yol konulu çalışması

Yukarıda verilen Şekil 5'teki çalışmada yolculuk konusu, bir ulaşım aracında yolculuk yapan ve gülümseyen figürler ile resmedilmiştir. Dumanın ateşin belirtisi olması gibi fiziksel duruş ve mimik ifadeleri de duyguların belirtisidir. Öğrenci, “*Öğretmenim İstanbul'a gidiyorduk. Ben de o yolu çizdim. Yanımdakiler kardeşlerim ve abimlerim. Akrabamızı ziyaret edeceğim için çok mutluydum.*” diye açıklamada bulunmuştur.

Aşağıda verilen Tablo 2'de sosyo-ekonomik düzeye göre öğrencilerin düz anlam ve yan anlam kullanımları sunulmuştur. Tablo, öğrencilerin sıklıkla düz anlam kullandığını ve bu bulgunun, Tablo 1'deki sonuçlarla uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 1'deki veriler alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin bir göstergiyi yorumlarken göstergenin somut anlamını ön plana çıkardığını göstermektedir. Peirce'in ve Barthes'ın görüntüsel gösterge ve düz anlam katmanları içerik bağlamında ortak nitelikleri paylaşmaktadır. Bu kavramlar bir göstergenin somut ve değişmez anlamına işaret etmektedir. Ayrıca yan anlam ve simge katmanları da metafor bağlamında ortak nitelikler sergilemektedir. Çünkü bu iki kavram bir göstergenin mecaz anlamlarına işaret etmektedir.

Tablo 2. Sosyo-ekonomik Düzey Açısından Kullanılan Anlamlandırmalar ve Dağılımları

Kullanılan Anlamlandırmalar	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Alt Sosyo-Ekonomik Düzey		Üst Sosyo-Ekonomik Düzey			
Düz anlam	14	78%	8	44%	22	61%
Yan anlam	4	22%	10	56%	14	39%
Toplam	18	100%	18	100%	36	100%

N=36

Tablo 2'ye göre, öğrencilerin 61%'i düz anlam, 39%'u yan anlam kullanarak çalışmalarını oluşturmuştur. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin çoğunluğunun yan anlam kullanması önemli bir bulgudur. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin 22%'sinin yan anlam kullanması, üst sosyo-ekonomik düzeydekilere kıyasla oldukça düşüktür. Bu farkların, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin soyut düşünme becerisinin daha fazla gelişmiş olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bireyin yaşadığı çevre, aldığı eğitim ve aile ilişkileri gibi faktörler kişinin kavram sınırlarının belirlenmesinde önemli rol oynar. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler genellikle çevrelerinde anlamlandırdıkları göstergeleri işe koşarak yol göstergesini oluşturmuşken, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler kavram sınırları açısından daha geniş bir perspektifle ele almışlardır. Sözelimi, yol göstergesini uzay, uzaylılar, dünya, gezegenler, iyilik, kötülük gibi kavramlarla yeniden yorumlamışlardır.

Sosyo ekonomik düzeye göre yapılan gösterge, gösterilen ve gösteren analizlerinde; alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin uzay, dünya, gezegen göstergelerine yer vermediği görülmüştür. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler genellikle aile ve arkadaşlık temalarına yer verirken üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler bu temalara yer vermemiştir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin insan, araç, güneş göstergeleri üst sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilere kıyasla daha fazla kullandığı gözlemlenmiştir. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler, 6 çalışmada yolculuk teması kullanmışken, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler 18 çalışmada bu temaya yer vermişlerdir. Yol göstergesini daha geniş bir perspektifle ele alan grubun üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerden oluştuğu görülmüştür. Bireyin

çevresi anlam sınırlarını belirlediğinden, öğrenciler grup içindeki benzer göstergeleri kullanma eğilimindedir.

8.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Kullanılan Yol Göstergesine İlişkin Bulgular

Bu bölümde, öğrencilerin yol göstergesini anlamlandırmasında, cinsiyete göre taşıdığı özellikler incelenmiştir. İlk olarak Peirce'in "görüntüsel gösterge, belirti, simge" şemasına, ardından Barthes'ın "düz anlam ve yan anlam" şemasına, son olarak Saussure'ün "gösterge, gösteren, gösterilen" şemasına göre yapılan analizler sunulmuştur.

Öğrencilerin yol göstergelerini kullanmalarında cinsiyet değişkenine göre gösterdiği özellikler açıklanmıştır. "Görüntüsel gösterge, belirti, simge" şeması kapsamında yapılmış analizlerin dağılımları aşağıdaki Tablo 3'te verilmiştir

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni Açısından Yol Göstergelerine İlişkin Dağılımlar

Yol Göstergeleri	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Kız		Erkek			
Görüntüsel Gösterge	10	59%	9	53%	19	56%
Görüntüsel Gösterge +Simge	4	24%	4	24%	8	24%
Görüntüsel Gösterge +Belirti	2	12%	1	6%	3	9%
Görüntüsel Gösterge+Belirti+Simge	1	6%	3	17%	3	9%
Toplam	17	100%	17	100%	34	100%

N=34

Yukarıda verilen Tablo 3'e göre, öğrencilerin çoğunlukla görüntüsel gösterge kullandığı görülmektedir. Kız öğrencilerin 59%'u sadece görüntüsel gösterge kullanırken, erkek öğrencilerin yalnızca 53%'ü görüntüsel gösterge kullanmayı tercih etmiştir. Kız ve erkek öğrenciler, her ikisi de 24% oranında görüntüsel gösterge ve simge kullanmıştır. Görüntüsel gösterge ve belirti kullanan öğrenciler arasında erkeklerin 6%'sı, kızların ise 12%'si bu kombinasyonu tercih etmiştir. Kız öğrencilerinin 6%'ı görüntüsel gösterge, belirti ve simge türünü birlikte kullanırken, erkek öğrencilerin 17%'si bu üç gösterge türünü bir arada kullanmıştır. Cinsiyet değişkenine göre gösterge kullanım değerleri birbirine oldukça yakındır.

Aşağıda bulunan Tablo 4'te öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre düz anlam ve yan anlam kullanımlarının dağılımları verilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkeni Açısından Kullanılan Anlamlandırmalar ve Dağılımları

Kullanılan Anlamlandırmalar	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Kız		Erkek			
Düz anlam	12	71%	10	59%	22	65%
Yan anlam	5	29%	7	41%	12	35%
Toplam	17	100%	17	100%	34	100%

N=34

Yukarıda yer verilen Tablo 4'te göre öğrencilerin cinsiyet değişkenine ilişkin düz anlam ve yan anlam kullanımları incelendiğinde; kız öğrencilerin daha fazla düz anlam kullanırken

erkek öğrencilerin daha çok yan anlam kullandığı tespit edilmiştir. Ancak bu farkın kayda değer bir değişiklik göstermediği düşünülmektedir; çünkü kız ve erkek öğrenciler arasında düz anlam ve yan anlam kullanımı arasında yalnızca 12%'lik bir farklılık bulunmuş ve bu farklılığın anlamlı olmadığı değerlendirilmiştir.

“Gösterge, gösteren ve gösterilen” analizlerine göre, kız öğrencilerin dünya, güneş, dağ ve bulut göstergelerini daha fazla kullandığı, erkek öğrencilerin ise araba göstergesini kız öğrencilerden anlamlı derecede daha fazla tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Erkek öğrenciler 8 araba göstergesi kullanırken, kız öğrenciler 3 araba göstergesi kullanmıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmış olabilir. Diğer göstergeler ise benzer oranlarda kullanılmıştır. Bireyin kültürel çevresi, yaşantısını şekillendiren en önemli etmenlerden biridir ve kültürel yaşantının düşünce biçimini ve dünya algısını etkilediğini belirtmek mümkündür. Öğrencilerin kültürel çevreden etkilenen yaşantılarının, yaptıkları resim çalışmalarına yansıdığı anlaşılmıştır.

8.3. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Kullanılan Doğa Göstergesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin doğa kavramına ilişkin yaptıkları çalışmalar, iki aşamalı olarak analiz edilmiştir. İlk aşamada, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerine göre doğa kavramını nasıl temsil ettikleri ve hangi göstergeleri kullandıkları incelenmiştir. İkinci aşamada ise, cinsiyet değişkenine göre bu temsillerin ve göstergelerin gösterdiği değişkenlikler analiz edilmiştir.

Öğrencilerin kullandıkları doğa göstergeleri ile ilgili sosyo-ekonomik düzey ve gösterge türlerine göre yapılan analizler aşağıda bulunan Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Sosyo-ekonomik Düzey Açısından Doğa Göstergelerine İlişkin Dağılımlar

Doğa Göstergeleri	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Alt Sosyo-Ekonomik Düzey	Üst Sosyo-Ekonomik Düzey	Alt Sosyo-Ekonomik Düzey	Üst Sosyo-Ekonomik Düzey		
Görüntüsel Gösterge	2	11%	3	17%	5	14%
Görüntüsel Gösterge +Simge	2	11%	2	11%	4	11%
Görüntüsel Gösterge+Belirti	8	44%	5	28%	12	33%
Görüntüsel Gösterge+Belirti+Simge	6	33%	8	44%	15	42%
Toplam	18	100%	18	100%	36	100%

N=36

Tablo 5'e göre, öğrencilerin çoğu görüntüsel gösterge, belirti, simge göstergelerini bir arada kullanmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinden 11%'i, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinden 17%'si sadece görüntüsel gösterge kullanmışlardır. Görüntüsel gösterge ve simge kullanan öğrenciler, her iki sosyo-ekonomik düzeyde de 11% oranında eşit dağılmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin 44%'ü görüntüsel gösterge ve belirtiyi bir arada kullanırken, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinin 28%'i bu göstere türünü birlikte kullanmıştır. Üç gösterge türünü bir arada kullanan öğrenciler sayıca daha fazladır; üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinin 44%'ü, alt sosyo-ekonomik düzeydekilerin ise 33%'ü bu yaklaşımı benimsemiştir. En dikkat çekici bulgu, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin belirti kullanımına, üst sosyo-ekonomik düzeydekilerin ise üç gösterge türünü bir arada kullanmaya yatkın olmalarıdır; ancak bu farkların anlamlı olduğunu belirtmek yeterli değildir.

Şekil 6. Alt sosyo ekonomik düzeydeki E16 kodlu öğrencinin doğa konulu çalışması

Yukarıda yer alan Şekil 6’da alt sosyo-ekonomik düzeydeki okul öğrencisine ait çalışma görülmektedir. Bu çalışmada, doğada iki figür görülmekte ve bu iki figürün üzerinde kan göstergesi görülmektedir. Figürlerin yüz ifadelerinde acı çektiklerini belirten mimikler görülmektedir. Kan göstergesi, yaralanma ve tehlikede olmanın belirtisi olarak ön plana çıkmaktadır. Öğrenci; “Ben ve arkadaşım doğadayız piknik yapıyoruz. İki tane ağaç çizdim. Bir tane güneş iki tane bulut çizdim. Bize aslan saldırdı ve ben de aslanı kaldırıp yere vurdum. Aslan kaçmaya başladı. Doğa vahşidir bu yüzden.” diye ifade etmiştir.

Şekil 7. Üst sosyo ekonomik düzeydeki E3 kodlu öğrencinin doğa konulu çalışması

Yukarıda verilen Şekil 7’deki çalışmada doğa kavramı dini inanç ile ilişkilendirilerek resmedilmiştir. Bu çalışmada birden fazla simge kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada resmi ikiye bölen ve çalışmanın üst kısmına doğru ilerleyen bir yol bulunmaktadır. Yolun kaybolduğu yerde bir dağ görüntüsü resmedilmiş ve bu dağın tepesinde ise bir insan göstergesi tasvir edilmiştir. Yolun sağında bir ormanlık alan, solunda ise bir çöl olduğu anlaşılmıştır. Öğrenci bu çalışmaya ilişkin şunları ifade etmiştir: “Bir tane yol var dağın en tepesine gidiyor. Dağın tepesinde bir tane insan var. Bu insan orada diğer kişileri izliyor. Etraftaki ağaçlar çöllere doğru gidiyor. Bu tarafta bir çöl güneşi var diğer tarafta normal bir güneş var. Buradaki insan her şeyin yaratıcısı Allah’tır. Kuraklık kısmı kötüyü, ormanlık kısmı ise iyiyi ifade ediyor. Buradaki her şeyi Allah yaratır.” Bu ifadelerle dayanarak, insan göstergesi Tanrı simgesini; çöl göstergesi

kuraklık ve kötülük simgesini; ormanlık alan iyilik ve bereket simgesini; dağ göstergesi yücelik simgesini; yol göstergesi Tanrı'nın gittiği yol simgesini temsil ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Tanrı göstergesinin bütün zıtlıkların yaratıcısı olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Şekil 8. alt sosyo ekonomik düzeydeki K14 kodlu öğrencinin doğa konulu çalışması

Yukarıda verilen Şekil 8'deki çalışma, alt sosyo-ekonomik düzeydeki okul öğrencisine aittir. Öğrenci, tavşan ile kedi olduğu düşünülen iki hayvan ve dört ağaç göstergesini kullanmış ve kendisini doğada resmederek çalışmasını tamamlamıştır. Öğrenci “*Tavşan çizdim ağaçlar çizdim. Burada da ben varım.*” ifadesini vermiştir. Bu bağlamda öğrencinin bu çalışması hem düz anlam hem de görüntüsel gösterge düzleminde değerlendirilmiştir.

Öğrencilerin doğa temasına ilişkin yaptıkları çalışmaların sosyo-ekonomik düzey ve düz anlam, yan anlam şemasına göre analizleri aşağıda bulunan Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Sosyo-ekonomik Düzeye Açısından Kullanılan Anlamlandırmalar ve Dağılımları

Kullanılan Anlamlandırmalar	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Alt Sosyo Ekonomik Düzey	Üst Sosyo-Ekonomik Düzey				
Düz anlam	9	50%	6	33%	15	42%
Yan anlam	9	50%	12	67%	21	58%
Toplam	18	100%	18	100%	36	100%

N=36

Yukarıdaki Tablo 6'da öğrencilerin doğa temasında genellikle yan anlam kullanıldığı görülmektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin yarısı düz anlam, diğer yarısı ise yan anlam kullanırken, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencileri 67%'si yan anlam, 33%'ü düz anlam kullanmıştır.

Gösterge, gösteren, gösterilen şemasına göre yapılan analizlerde, gösterilenler düzleminde doğaya yönelik farkındalık ve korku duygusu en sık karşılaşılmış temalardır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler 15 çalışmada insan göstergesini kullanmış, 9 çalışmada ise bu göstergeyle kendilerini ifade etmiştir. Bu durum, öğrencilerin kendilerini ifade etme isteğinin temel nedeni olduğu göstermektedir. İnsan, dış dünyaya sesini duyurmaya çalışan sosyal bir varlık olduğundan, kendini çizen öğrencilerin de kendi seslerini duyurmaya çalıştığı söylenebilir. Her iki sosyo-ekonomik düzeyde de en sık rastlanan tema doğaya karşı farkındalıktır. Ayrıca, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler zıtlık içeren temalara yönelmiş, alt sosyo-ekonomik düzeydekiler ise kendi yaşantılarının izlerine yer vermiştir.

8.4. Cinsiyet Değişkenine Göre Kullanılan Doğa Göstergesine İlişkin Bulgular

Bu bölümde, öğrenci çalışmalarının göstergibilim analizinde cinsiyet değişkenine göre ortaya çıkan özellikler açıklanmıştır. Analizler, önce Peirce'in şemasına, ardından Barthes'in şemasına ve son olarak da Saussure'ün şemasına göre yapılmıştır.

Tablo 7. Cinsiyet Değişkeni Açısından Doğa Göstergelerine İlişkin Dağılımlar

Doğa Göstergeleri	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Kız		Erkek			
Görüntüsel Gösterge	2	12%	3	18%	5	15%
Görüntüsel Gösterge+Simge	2	12%	2	12%	4	12%
Görüntüsel Gösterge+Belirti	6	35%	6	35%	12	35%
Görüntüsel Gösterge+Belirti+Simge	7	41%	6	35%	13	38%
Toplam	17	100%	17	100%	34	100%

N=34

Yukarıda verilen Tablo 7'e göre, öğrencilerin kullandıkları gösterge türlerinin cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelendiğinde, erkek ve kız öğrenciler arasında gösterge türlerinin kullanımında benzer oranlar görülmektedir. Kız öğrencilerin %12'si yalnızca görüntüsel gösterge kullanırken, erkek öğrencilerin %18'i sadece görüntüsel gösterge kullanmıştır. Kız ve erkek öğrencilerin her biri %12 oranında görüntüsel gösterge ve simgeyi birlikte kullanmıştır. Kız öğrencilerin %41'i, erkek öğrencilerin ise %35'i tüm gösterge türlerini birlikte kullanmıştır. Bu dağılımlar birbirine oldukça yakın olduğundan, cinsiyet değişkenine göre gösterge türlerinin kullanımında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak, erkek ve kız öğrencilerin çoğunlukla tüm gösterge türlerini bir arada kullanmaları dikkat çekicidir ve bu durum, öğrencilerin doğa kavramına yönelik anlam katmanlarının daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin doğa çalışmalarının düz anlam ve yan anlam şemasına göre analizleri aşağıda bulunan Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Cinsiyet Değişkeni Açısından Kullanılan Anlamlandırmalar ve Dağılımları

Kullanılan Anlamlandırmalar	Öğrenci Sayısı				Toplam	
	Kız		Erkek			
Düz anlam	7	41%	8	47%	15	44%
Yan anlam	10	59%	9	53%	19	56%
Toplam	17	100%	17	100%	34	100%

N=34

Yukarıda bulunan Tablo 8'e göre, öğrencilerin cinsiyete göre düz anlam ve yan anlam kullanımları incelendiğinde, kız ve erkek öğrenciler arasında bu iki anlamlandırma düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Genel olarak, tüm öğrencilerin düz anlam ve yan anlam kullanımları arasında da belirgin bir fark bulunmamaktadır. Kız öğrencilerin %41'i düz anlam, %59'u yan anlam kullanırken; erkek öğrencilerin %47'si düz anlam, %53'ü ise yan anlam kullanmıştır.

“Gösterge, gösteren ve gösterilen” şemasına göre yapılan analizlerde, erkek ve kız öğrencilerin kullandıkları gösterge sayılarının oldukça yakın olduğu görülmüştür. Erkek öğrenciler genellikle doğa kavramını huzur ile ilişkilendirirken, kız öğrenciler doğaya karşı farkındalık geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu farkın, anlamlı olduğunu belirtmek için mevcut verilerin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, öğrencilerin kullandığı gösterge türlerinin birbirlerine bu denli yakın olması da bu görüşü desteklemektedir.

9. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Göstergebilim kuramının temel amaçlarından biri, göstergelerin nasıl anlamlandırıldığını belirlemektir. Anlamlandırma süreci, insan deneyiminin geniş bir yelpazesinde gelişmektedir. Ortaokul öğrenci çalışmalarının göstergebilimsel analizi, bu çalışmanın kültürel çevrenin anlam katmanlarını oluşturmadaki rolünü ve öğrencinin soyut düşünme becerilerini izlemek için etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur.

Yol Temasına İlişkin Sonuçlar: Öğrencilerin yol konusundaki çalışmalarında, görüntüsel gösterge kullanan alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin oranının, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerden anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Belirti kullanımı açısından, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler daha fazla belirti kullanırken, gruplar arasında ortaya çıkan %10'luk farkın, anlamlı sayılabilmesi için yetersiz olduğu düşünülmektedir. Ayrıca tüm gösterge türlerini bir arada kullanan öğrenciler arasında belirgin bir fark olduğu görülmüştür. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerinin simge kullanan oranı, alt sosyo-ekonomik düzeydekilerden yaklaşık üç kat daha fazladır. Bu durum, öğrencilerin yol göstergelerini anlamlandırmasında sosyo-ekonomik çevresinin başat bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin, araba, insan, güneş ve bulut göstergelerini üst sosyo-ekonomik düzeydekilerden anlamlı derecede daha fazla kullandığı gözlemlenmiştir. Bu durumun, öğrencilerin yaşadığı çevresel ve ekonomik koşullardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin uzay, gezegen, uzay aracı, uzay yolu gibi göstergelere yer verdikleri, ancak alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin bu göstergelere yer vermedikleri görülmüştür. Bu farkların, öğrencilerin ailelerinin eğitim düzeyi ve toplumsal çevresinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin çalışmalarının “düz anlam ve yan anlam” şemasına göre yapılan analizi, sosyo-ekonomik düzeyler arasında anlamlı farklılıkları vurgulamaktadır. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin çoğunluğu düz anlamı, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler ise yan anlamı tercih etmiştir. Bu farklılık, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin göstergelere daha derin ve soyut bir bakış açısıyla yaklaştıklarını, anlam üretiminde daha karmaşık bir süreç izlediklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu öğrencilerin kültürel ve gündelik yaşamlarının yaptıkları resimlere yansıdığı görülmüş; bu da onların soyut düşünme becerilerinin daha gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Verilerin sonuçları, cinsiyetin gösterge türlerinin kullanımında belirleyici bir faktör olmadığını ve öğrencilerin göstergelere yaklaşımında sosyo-ekonomik düzeyin daha belirgin bir rol oynadığını göstermektedir. Sosyo-ekonomik düzey, öğrencilerin göstergeleri nasıl anlamlandırdıkları ve kullandıkları üzerinde daha dramatik bir etkiye sahipken, cinsiyet faktörü bu süreçte önemli bir değişken olarak ortaya çıkmamaktadır.

Gösterge, gösteren ve gösterilen şemasına göre yapılan analizler, erkek ve kız öğrencilerin gösterge çeşitlerini benzer oranda kullandığını göstermektedir. Ancak erkek öğrenciler 8

araba göstergesi kullanırken, kız öğrenciler yalnızca 3 araba göstergesi kullanmıştır. Bu fark, toplumsal cinsiyet rollerinin ve değer yargılarının etkisini yansıtıyor olabilir. Erkek öğrenciler, araba göstergesini sahiplik sembolü olarak ifade ederken bu durumun erkek cinsiyetiyle ilişkilendirilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesi söz konusu olabilir.

Doğa Temasına İlişkin Sonuçlar: Öğrencilerin doğa temalı çalışmalarındaki gösterge türlerinin sosyo-ekonomik düzeye yapılan analizinde, sadece görüntüsel gösterge kullanan öğrencilerin dağılımının birbirine yakın olduğu, simge kullanan öğrencilerin ise eşit oranda olduğu görülmüştür. Ancak belirti kullanan öğrenciler arasında, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin sayısı üst sosyo-ekonomik düzeydekilere kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler, genellikle belirti göstergelerini tercih ederken, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler daha çok simge kullanmıştır. Bütün gösterge türlerini birlikte kullanan öğrenciler arasında, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin sayısının daha az olduğu gözlemlenmiştir.

Genel olarak, tüm öğrencilerin 42%'si bütün gösterge türlerini birlikte kullanırken, 33%'ü belirti göstergelerine yönelmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin yüksek oranda neden-sonuç ilişkisini kuran ve toplumsal uzlaşmaya dayalı simge göstergelerini kullandığını göstermektedir. Doğa kavramının, kapsamının genişliği ve çeşitliliği, öğrencilerin farklı gösterge türlerini kullanma eğilimlerini açıklayabilir niteliktedir. Özellikle alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin genellikle gülen yüz belirtisi kullanması da bu sonucun ortaya çıkmasını sağlamış olabilir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin insan göstergesine 15 çalışmada yer vermesine karşılık, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin yalnızca 3 çalışmada bu göstergeye yer vermesi çarpıcı bir bulgudur. Bu durum, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin kendilerini ifade etme ihtiyacının yüksek olduğunu ve insan göstergelerini bu amaçla yoğun bir şekilde kullandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin kendilerini ifade etmek için insan göstergelerine daha fazla yer verdikleri anlaşılmaktadır.

Alt ve üst sosyo ekonomik düzeydeki öğrencilerin çalışmalarında yer verdikleri hayvan göstergeleri arasında farklılıklar, bireyin algısının ve mekânsal çevrenin gösterge kullanımlarında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu farklılık, çevresel faktörlerin ve yaşanılan ortamın gösterge seçimini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Gösterilenler düzleminde, bütün öğrenciler çoğunlukla doğa kirliliği ve doğa kirliliğe karşı çözümler üretme düşüncelerine odaklandıkları görülmüştür. Bu durum, öğrencilerin çevresel sorunlara duyarlılıklarını ve çevre bilincini geliştirme eğilimlerini yansıtmaktadır. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler, genellikle doğayı zıtlık kavramları aracılığıyla betimlerken, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler gündelik yaşamlarından hareketle doğa kirliliği konusunda farkındalık yaratmaya çalışmışlardır. Simge kullanımında, öğrencilerin simgeler kullanım oranlarının birbirine yakın olduğu ancak üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin sayıca daha simge kullandığı anlaşılmıştır. Düz anlam ve yan anlam kullanımı açısından, alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin yarısının düz anlam, diğer yarısının ise yan anlam kullandığı, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin ise çoğunlukla yan anlam tercih ettiği görülmüştür.

Cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde, öğrencilerin kullandıkları gösterge türlerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kız ve erkek öğrencilerin simge ve belirti kullanım oranlarının birbirine eşit olduğu görülmüştür. Bu, cinsiyetin doğa kavramına ilişkin gösterge türlerinin seçimi üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Cinsiyet değişkenine göre doğa temalı çalışmaların düz anlam ve yan anlam analizlerinde anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Her iki cinsiyet grubu da benzer oranda düz anlam ve yan anlam

kullanmış, bu nedenle cinsiyetin anlam üretiminde belirgin bir faktör olmadığı görülmüştür. Gösterge, gösteren ve gösterilen analizlerinde ise, kız ve erkek öğrencilerin benzer sayıda gösterge bileşenleri kullanmıştır. Ancak, gösterilenler düzleminde kız öğrencilerin doğa karşı farkındalık teması üzerine yoğunlaşırken, erkek öğrencilerin ise huzur ve güzellik temaları ön plana çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyo-ekonomik düzeye göre analiz edilen doğa ve yol temalı çalışmalar arasında çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Yol çalışmalarında sosyo-ekonomik düzeyler arasında anlamlı bir fark gözlemlenirken, doğa çalışmalarında bu farkın azaldığı görülmüştür. Her iki düzeyde de öğrenciler doğa çalışmalarında daha soyut anlam katmanlarına yer vermiştir. Simge kullanımı tüm sosyo-ekonomik düzeylerde artış göstermiş, özellikle alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler doğa çalışmalarında sıklıkla gülen yüz belirtisi kullanmıştır. Bu durum, doğa kavramının kapsamının genişliği ve soyut düşünmeyi harekete geçiren bir kavram olmasıyla açıklanabilir. Doğa kavramı, insanlık dünyasından en küçük birimlere kadar geniş bir varlık alanını kapsadığından, öğrencilerin bu konuya dair deneyimlerinin zenginliğini yansıtır olabilir.

Cinsiyet değişkenine göre doğa çalışmalarında belirti ve simge kullanımlarında paralel bir artış gözlemlenmiş, ancak cinsiyet faktörüne bağlı anlamlı bir değişkenlik tespit edilmemiştir. Bu, cinsiyetin doğa kavramına ilişkin gösterge türlerinin kullanımında önemli bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Tartışma: Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, sosyo-ekonomik düzeyler arasındaki farklılıkların belirleyici olduğunu ancak cinsiyet değişkeninin belirleyici bir farklılık oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Bayav (2006) ve Türkcan (2013) araştırmalarında sosyo-ekonomik düzeylerin göstergebilimsel analizlerde belirleyici bir faktör olduğunu, ancak cinsiyet değişkeninin belirgin bir etkisi olmadığını göstermiştir. Türkcan (2013) tarafından üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin en sık görüntüsel gösterge kullandığı belirtilmişken, Bayav (2006) bütün gruplarda görüntüsel gösterge kullanımının yaygın olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada ise, yalnızca görüntüsel göstergeyi en sık kullanan grubun alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılık öğrencilere verilen konuların çeşitliliğinden kaynaklanıyor olabilir; çünkü bu çalışmada verilen konuların etkisiyle gösterge kullanım oranları değişmiştir.

Cowan ve Albers (2006), öğretmenlerin göstergebilimsel bakış açısıyla öğretmeyi öğrendiklerinde, bireyler, edebiyatı bir göstergebilim, çoklu ve işbirlikçi bir öğrenme modeli olarak görmelerine yol açacağını öne sürmüşlerdir. İşeri (2002) ise Türkçe ders kitaplarının öğrencilere yeterli dil becerisi kazandırmadığını ve Türkçe öğretim programına uygun etkin ders kitaplarının eksik olduğunu belirtmiştir. Bu eksiklikler, dil öğretiminde göstergebilimsel yaklaşımlarının önemini vurgulamaktadır.

Edizer ve Konu (2018) tarafından yapılan masal kitaplarının analizi, belirli masalların dil dışı göstergelerinin yorumlanabilirliğinde farklılıklar gösterdiğini ve simgesel göstergelerin yoğun kullanıldığı masalların yorumlanmasının daha zor olabileceğini ortaya koymuştur. Bu tür analizler göstergebilimsel yönteminin uygulamaların çeşitliliğini ve bağlamsal değişikliklerini yansıtmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları, öğrencilerin kavramlara yönelik düşünme süreçlerinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Nitel araştırmaların doğası gereği, bu bulgular genellenemez; ancak farklı kavram veya konularla yapılacak benzer çalışmalar, ortak grup özellikleri hakkında

daha kapsamlı bilgi sağlayabilir. Bu bağlamda, göstergebilim yönteminin eğitimde farklı kademelerde uygulanması önerilmektedir.

Araştırma göstergebilim yönteminin öğrencileri tanıma ve anlama, ayrıca öğrencilerin soyut düşünme becerilerini araştırmada etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Öğrenciler, kendilerini anlamayan ve tanımayan bir topluma karşı olumsuz bir değer yargısı geliştirebilir. Bu nedenle, göstergebilimsel analiz yöntemi, öğretmen ve öğrenci aileleri için öğrenciyi daha iyi anlamak ve tanımak açısından önemli bir yöntem olarak kullanılabilir. Öğrenciyi topluma kazandırmak, onları tanımak ve anlamak, etkin bir iletişim kurmakla mümkün olabilir.

Kaynakça

- Akerson, F. E. (2019). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Balcı, A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma. Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilimin ilkeleri* (B. Vardar ve M. Rifat, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barthes, R. (2005). *Göstergebilimsel serüven*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Barthes, R. (2021). *Göstergebilimsel serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayav, D. (2006). *Resimde göstergebilim, çocuk resimlerinin gösterge bilimsel çözümlemesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Chandler, D. (2018). *Semiotics: the basics*. Routledge.
- Cowan, K. & Albers, P. (2006). Semiotic representations: Building complex literacy practices through the arts. *The Reading Teacher*, 60(2), 124–137.
- Çetinkaya Edizer, Z. ve Konu, M. M. (2018). Çocuklar için hazırlanan masal kitaplarındaki dil dışı göstergelerin incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 802-812.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim* (M. Yalçın, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Güvenç, B. (2019). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harari, Y. N. (2015). *Sapiens: hayvanlardan tanrılara insan türünün kısa bir tarihi*. İstanbul: Kolektif.
- İşeri K. (2002). *Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ilköğretim programına uygunluğunun incelenmesi: göstergebilimsel bir betimleme* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Özmkas, U. (2010). *Peirce, Saussure ve Derrida'da Gösterge Kavramı* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rifat, M. (2019). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rifat, M. (2020). *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- San, İ. (2019). Sanat ve Yaratıcılık Eğitimi Olarak Tiyatro. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 18(1) 99-112.
- Saussure, F. D. (1985). *Genel dilbilim dersleri* (B. Vardar, Çev.), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Türkcan, B. (2013). Çocuk resimlerinin analizinde göstergebilimsel bir yaklaşım. *Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri* 13 (1), 585-607.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yazar Katkı Oranları: 1. Yazar %55, 2. yazar %45

Çıkar Çatışması Beyanı: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

A Field Study on Social Capital, Culture of Living Together and Neighborhood Relations

Sosyal Sermaye, Birlikte Yaşama Kültürü ve Komşuluk İlişkileri Üzerine Bir Alan Araştırması

Şerafettin KELEŞ¹

Abstract

Türkiye, which is the intersection of Europe, Asia and Africa, has been the main route of migration throughout human history. Forced migrants coming to Türkiye have low-skilled labor and mostly consist of farmers engaged in agriculture in rural areas. Türkiye settles migrants migrating from nearby geography in districts where agricultural production is carried out in rural areas and can employ these migrants in agricultural production. When the host community trusts the migrants, they can treat them warmly, neighborly relations begin and a culture of living together that is beneficial for both parties is formed. This study aimed to investigate on-site the contribution of social capital to the neighborhood relations and the culture of living together process established by Meskhetian Turks settled in Üzümlü District of Erzincan Province since 2016 with the residents of Üzümlü District. In line with this objective, a survey was conducted with 269 Meskhetian Turks migrating from the Russian Federation. In the analyses conducted with Structural Equation Modeling, it was determined that Meskhetian Turks developed very good neighborhood relations with the people of Üzümlü District of Erzincan Province and created a culture of living together. While the Bonding Social Capital contributed positively to this process, the Bridging Social Capital had a negative effect. The study approaches the issue of migration within the scope of “microeconomic migration theories”. The economic needs and desires of individuals are taken as basis.

JEL Codes: D64, D71, D91

Keywords: Social Capital, Neighborhood Relations, Culture of Living Together, Migration

Öz

Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesişme noktası olan Türkiye, insanlık tarihiyle birlikte göçlerin ana güzergâhı olmuştur. Türkiye'ye gelen zorunlu göçmenler düşük vasıflı işgücüne sahiptir ve çoğunlukla kırsal alanlarda tarımla uğraşan çiftçilerden oluşmaktadır. Türkiye, yakın coğrafyadan göç eden göçmenleri kırsal alanlarda tarımsal üretimin yapıldığı ilçelerde iskân etmekte ve bu göçmenleri tarımsal üretimde istihdam edebilmektedir. Ev sahibi halk, göçmenlere karşı güven duyduğunda onlara sıcak davranabilmekte, komşuluk ilişkileri başlamakta ve iki taraf içinde faydalı olan birlikte yaşama kültürü oluşmaktadır. Bu çalışma, 2016 yılından itibaren Erzincan İli Üzümlü İlçesine yerleştirilen Ahıska Türklerinin Üzümlü İlçesi sakinleriyle kurdukları komşuluk ilişkileri ve birlikte yaşama kültürü sürecine sosyal sermayelerinin katkısını yerinde araştırmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Rusya Federasyonu'ndan göç eden 269 Ahıska Türküyle anket yapılmıştır. Yapısal Eşitlik Modellemesi ile yapılan analizlerde Ahıska Türklerinin Erzincan İli Üzümlü İlçesi halkıyla çok iyi komşuluk ilişkileri geliştirdiği ve birlikte yaşama kültürü oluşturdukları tespit edilmiştir. Bağlayıcı Sosyal Sermaye bu sürece pozitif katkı verirken, Birleştirici Sosyal Sermaye negatif etkide bulunmuştur. Çalışma “mikro iktisat göç teorileri” kapsamında göç konusuna yaklaşmaktadır. Bireylerin ekonomik gereksinim ve istekleri temel alınmıştır.

JEL Kodları: D64, D71, D91

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Komşuluk İlişkileri, Birlikte Yaşama Kültürü, Göç.

1 Assit. Prof., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, skeles2580@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5147-0825>, <https://ror.org/02h1e8605>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 21.08.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 23.10.2024

Atıf İçin/For Cite: Keleş Ş., “A Field Study on Social Capital, Culture of Living Together and Neighborhood Relations”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):373-391

Etik Kurul İzin Belgesi/ Ethics Document : Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 25/07/2022 tarihli toplantısı ve 07/05 nolu Protokol kararı ile uygun görülmüştür.

<https://doi.org/10.17755/esosder.1536915>

License: CC BY-NC 4.0

1. Introduction

Türkiye, which is the - intersection of Europe, Asia and Africa, has been the main route of migration throughout human history. Human communities from different civilizations, languages, religions, cultures, races and lifestyles have fought wars and struggled on these lands, but ultimately created a culture of living together. Türkiye, which has recently hosted mass migrations from the Caucasus, Balkans and Middle East because of war, drought and other reasons, has embraced all migrants with the Ensar-Muhajir mentality and met their housing and economic needs in humane living conditions.

The majority of migrants migrating to Türkiye from the Balkans, Caucasus and Middle East have settled permanently under citizenship, temporary protection and different statuses. Thus, migrants develop positive or negative relationships with the citizens of the countries they settled in the new geography they settled in, and understand the minimum commonalities required for living together.

Migrants can gain social acceptance by learning and accepting the culture and values of the society they are a part of and can integrate into the new society they are a part of. For this, they will need to develop neighborly relations and social capital. Forced migrants, especially from the nearby geography of Turkey, have low-skilled labor force and mostly consist of farmers engaged in agriculture in rural areas. Turkey settles migrants from the nearby geography in districts where agricultural production is carried out in rural areas and can employ these migrants in agricultural production. Economics is a social science. Migration theories are evaluated within the scope of the labor market in microeconomics.

Individuals live in a society as a phenomenon, communicate with people outside of themselves, participate in production and consume. An individual, who is a social being, develops strong ties with relatives and friends, communicates with third parties due to social and economic relations and establishes weak ties. Individuals, who are social beings, benefit from social ties and gain social capital embedded in social relations (Massey & Aysa-Lastra, 2011) and can access useful information, material opportunities and moral support that can reduce the risks and costs of migration (Prayitno et al., 2014: 546). Individuals with strong social capital have more economic advantages after migration. When the host community trusts the immigrants, they can treat them warmly and accept them as one of their own with great embracing. When the embracing behavior of the host (Ensar) is combined with the sincere and trusting response of the immigrants (muhajir), neighborly relations begin and a beneficial “culture of living together” is formed for both parties. Mutual trust for both parties can pave the way for the construction of a common future (Varady, 1986: 486; Perkins & Long, 2002: 296). Thus, the labor force and different types of capital of immigrants find value in the economy and production.

Social scientists have linked the development of neighborhood relations and the formation of a common living culture to the existence of social capital (Sampson et al., 2002: 94; Hampton & Wellman, 2003: 291). It is emphasized that neighborhood relations proceed through personal and social networks, norms and mutual trust, and that personal networks play an important role in reaching useful information and resources through weak ties (Small, 2009 42; Ruef & Kwon, 2016: 162). Thus, social capital provides great benefits for immigrant individuals in developing neighborhood relations with the host community and in reaching jobs, food and essentials for living.

How do neighborhood relations affect the social capital of migrants (muhajir) and hosts (ensar)? Many social scientists argue that neighborhood relations can serve as a tool for mobilizing social capital. The starting point of this idea is social capital theory, in which resources such as knowledge, skills, opportunities and facilities are seen as embedded in neighborhood relations (Portes, 2009: 48; Lin, 2002: 56). The residence of migrants and their neighborhood relations provide migrants with access to resources owned by the host (ensar) and encourage their use or dissemination. An important aspect of social capital theory is that there are expected returns (means, ends, material, spiritual) from local resources that extend beyond the participation of all residents, whether hosts or migrants (Lin, 2002: 58). For example, a neighborhood coffeehouse or venues such as bazaars, fairs and picnic areas are seen not as entertainment facilities but as social meeting points for neighboring families. These places are effective in the formation of a culture of common living and in the introduction and meeting of immigrant and host neighbors. In its idealized form, neighborhood unity contributes to the development of public goods in a community and encourages trust, sociability and cooperation among neighbors (Ruef & Kwon, 2016: 164).

This study aimed to investigate on-site the contribution of social capital to the neighborhood relations and cohabitation culture process established by Meskhetian Turks settled in Üzümlü District of Erzincan Province since 2016 with the residents of Üzümlü District. A survey was conducted with 269 Meskhetian Turks who migrated from the Russian Federation. Meskhetian Turks and residents of Üzümlü District speak the same language and have the same beliefs and culture. Since they are from the same nation, they have quickly become acquainted with each other. In Üzümlü District, Immigrant and Host are walking together to the future by establishing a cohabitation culture. The aim of the study is to determine the effect of social capital on the neighborhood relations and “cohabitation culture” of immigrants. The study approaches the issue of migration within the scope of “microeconomic migration theories”. The economic needs and desires of individuals are taken as basis.

2. Conceptual Framework

2.1. Neighborhood Relations

Neighborhood refers to the emotional relationships based on mutual cooperation, solidarity, respect and love of neighborhood residents through informal communication and trust networks. In Anatolian towns, neighborhoods do not contain any class or ethnic separation, and although there are families from different ethnicities and income groups, they have a homogeneous structure in terms of culture and belief. Although the class separation of urban neighborhoods sometimes creates disadvantages for low-income neighborhood residents, neighborhood relations help to eliminate these problems (Hays, 2015: 126). Neighborhood relations encourage relatively advantaged neighbors to meet the needs of disadvantaged neighbors. At this point, social capital comes into play and helps to meet the needs of neighbors in need and achieve goals through social and individual relationship networks (Coleman, 1988). Trust and reciprocity among neighbors help to develop relationship networks. Moreover, communication networks that provide access to individuals with useful information and resources open up maximum benefit channels in meeting the needs of immigrants (Briggs, 2004: 153). Although immigrants have a profession in the country they migrated to, they do not yet have a job in the new settlements they migrate to. Social networks formed through neighborhood relations allow immigrants to have a job and earn an income, albeit low.

Most of the time, immigrants are seen as disadvantaged groups in the labor market who supply labor for low wages. Immigrants, who are considered disadvantaged because they are immigrants and are forced to work below the minimum wage established in the market or officially accepted in the labor market, can overcome this handicap with neighborhood relations and social capital acquisition. Moreover, they overcome the stress caused by social isolation and the feeling of being away from home with support networks formed by neighborhood relations and described as social capital (Stack, 1997: 44; Saegert & Winkel, 1996: 528; Hays, 2015: 127). The bonds formed by neighborhood relations not only serve mutual individual needs, but also can provide the formation and implementation of common social behavior norms required by the culture of living together, which can reduce crime and disorder in neighborhoods where Ansar and Muhajir live together (Brisson & Roll, 2012: 337). The determination of norms in the culture of living together occurs through the collective activity of community members (Sampson, 2001).

Neighborhood is an informal network of relationships centered on cooperation and solidarity among neighborhood residents. In Turkish culture, the proverb “neighbors need their neighbors’ ashes” indicates the importance of neighborhood relations and their position in social life. Neighbors participate in civil, economic and political participation with informal social capital networks, and act together (collectively) in daily life, economic activities and in the realization of common interests (Putnam, 2000: 671). In addition, these social relations increase participation in collective actions for economic needs and common interests and the level of trust between neighbors. Thus, the social capital formed by neighborhood relations distances individuals from their concerns and enables them to socialize by integrating with the community they live in. Neighborhood relations are effective in preventing possible social conflicts. Anti-immigrant sentiment stemming from cultural, ethnic, economic, social or political differences can sometimes turn into unwanted acts of violence. Mutual respect and tolerance are important in preventing conflicts and violence that damage Ensar-Muhajir relations. The host (Ensar) community, together with the immigrants, must be ready for the change that will take place in their neighborhoods. Both immigrants and host communities should act together to facilitate participation in community development activities, encourage dialogue, and minimize tensions. Intense sensitivity, common sense, and empathy are required to manage minor problems, regardless of the cause, and prevent them from escalating into major conflicts between groups (Robinson & Reeve, 2006). Neighborhood relations ensure the formation of commonalities through cooperation and solidarity and prevent social conflicts.

Social capital affects the spatial interactions of immigrants and facilitates their socialization and integration. A study conducted in the Netherlands on four ethnic groups (Turks, Moroccans, Surinamese and Antilleans) showed that immigrants have difficulty establishing relationships with other groups in settlements of the same ethnic origin and have difficulty in integration. However, bridging social capital facilitates both neighborhood relations and the formation of a culture of living together (Tselios et al., 2015: 419). Studies on the increasing ethnic diversity in Europe due to recent immigration emphasize the importance of social capital in the integration of immigrants. For example, in Britain, due to the dominant ideological climate, social capital is seen as value-based, social and episodic. It is emphasized that social cohesion and integration will be overcome with social capital (Cheong et al., 2007). Again, it has been seen that social capital is important in the integration of immigrants and access to economic resources in Canada. Bridging social capital enables immigrants to earn higher incomes (Raza et al., 2013).

2.2. Culture of Living Together

The phenomenon of migration causes concerns in nation-states due to the possibility of damaging the demographic structure. Nation-states fear and worry that cultural and religious otherness will threaten the cultural and moral integrity of the nation (Vollebergh, 2016: 134). Another cause for concern is the fear that the social integrity and structure of the nation, which is considered homogeneous, may disintegrate. Concerns such as discrimination in public services, racism, ethnic conflict, xenophobic populism and different cultures creating “parallel lives” in the same society push political authorities and the public to think differently towards immigrants. While nation-states offer the right to live together for individuals with different languages, cultures, religions, beliefs and lifestyles through liberal democracy, they encourage social harmony and “living together in diversity”. Nation-states aim to have immigrants adopt their “normals” that have evolved over the historical process as “common values” through cultural harmony (integration) policies.

The formation of a culture of living together depends on the degree to which the individuals forming the community are willing and prudent in terms of mutual aid, support and protection (Lis & Soly, 1993). The “principle of reciprocity” that activates the neighborhood and therefore the culture of living together accepts sacrifice as a neighborhood routine. While the host community welcomes the immigrants in their new settlements and meets their needs, the immigrants should show the same sacrifice to the host community when necessary.

The fact that immigrants and hosts get to know each other, participate in common social activities together, exchange information, and provide mutual assistance and support contributes to the development of a common identity and the formation of a community consisting of households that are conscious of being together (Cater & Jones, 1989: 25-78). Immigrants strive to continue their lives in a new place by leaving their lands, cultures, relatives and memories behind. They are strangers in their new settlements and what is different is not only the land, but also the culture and people. They do not want to lose their origins and culture and expect tolerance (Longo et al., 2021:7). For the hosts, getting along with immigrants does not mean imposing their own culture and beliefs on them. What makes them “different” is their culture and beliefs, and without denying this, it is necessary to agree on the minimum commonalities and develop a culture of living together. This is possible with mutual love and respect.

Research has shown that face-to-face interactions between the host society and immigrants help to develop a culture of living together by reproducing community relations (Clark, 2009: 1562). Neighborhood relations undertake important tasks in this context. Face-to-face communication facilitates mutual understanding and getting to know each other during the cooperation and solidarity of neighbors. In this way, individuals warm up to each other and warm friendships are established. Thus, conflicts and disagreements do not occur.

In scientific studies, it has been empirically proven that social capital enables the formation of a culture of living together between immigrants and host communities and contributes to the social integration of immigrants with the host community (Łukaszewska-Bezulska, 2021). A study conducted in Britain found that social capital ensures social cohesion, contributes to human rights, equality and tolerance, and is effective in creating a culture of living together between immigrants and host populations (Crowley & Hickman, 2008). While bridging social capital is considered among the reasons for migration, a study conducted in Hungary revealed that social capital positively affects social cohesion and the culture of living together (Lőrincz & Németh, 2022).

2.3. Social Capital

Migration and its social and economic antecedents have long been the subject of scientific studies. In economic models, migration mobility was used as an indicator of regional wage differences (Storper, 2018: 22). Since migration mobility is a basic precondition for competition in the labor market, mobility restrictions cause problems in the labor market, which leads to inefficiency of markets and potential loss of income (Munshi & Rosenzweig, 2016: 56). However, forced migrations do not refer to the mobility of the labor factor, but to the mass mobility of people. For families, this means being included in a new society and living in a culture they are not accustomed to.

Migration begins with a person's search for higher welfare, peace and security for themselves and their families. However, it separates people from their loved ones, disrupts social relationships and can often result in social exclusion (Tuominen et al., 2023: 616). For immigrants, language barriers, cultural incompatibility, low socioeconomic status and feelings of homesickness disrupt motivation for social participation and lead to feelings of loneliness (Hendriks & Burger, 2018: 8). Immigrants seek a hand to hold on to in their new country, and social capital helps them in this process.

Social capital is defined as a feature of social structure that expresses cooperation, solidarity and unity of action for the common good based on high levels of interpersonal trust among individuals constituting a society (Coleman, 1988; Putnam, 2000). When classifying social capital, types of social relationships are taken into consideration. While exclusive relationships that include family and close friends of individuals are referred to as Bonding Social Capital, more inclusive relationships that occur with distant acquaintances or as a result of social relationships are called Bridging Social Capital (Putnam, 2000). Both types of social capital are based on trust and reciprocity between individuals. Bonding Social Capital is emotionally based and grows in relationships that inherently involve high levels of mutual trust and reciprocity. It increases the self-worth and general well-being of individuals. Individuals outside the family become friends and acquaintances and become part of this type of capital. Bridging Social Capital requires less personal involvement, but is still based on the belief that other people are generally well-intentioned. While Bonding Social Capital typically develops among people who are similar, Bridging Social Capital connects people from different backgrounds.

Migration researchers often associate Bridging Social Capital with inter-ethnic attitudes and especially with the host (ensar) people in the place of migration. For this reason, Bridging Social Capital is often taken as an indicator of "social integration" (Nannestad et al., 2008: 612). Bridging Social Capital is of primary importance in the formation of a culture of living together and the development of neighborhood relations.

3. Material and Methods

3.1. Material

The quantitative material of the study consists of face-to-face survey data with Meskhetian Turks who were forced to migrate from the Crimean region to Türkiye because of the Ukraine-Russian Federation War and settled in Üzümlü District of Erzincan. The survey conducted in 2022 with 269 Meskhetian Turks, 138 male and 131 female, was processed as cross-section data.

3.2. Method

In the field study, the raw cross-sectional data obtained from the survey conducted with Meskhetian Turks were transferred to the computer environment and analyzed using LISREL 8.72 and SPSS 21 package programs. Structural Equation Model (SEM), which is widely used in social sciences, is used to test and analyze the relationships between social phenomena consisting of many variables and having multiple causal relationships between them. The raw data obtained from the field study are transformed into observed (measured) variables on a hypothetical model and with the survey procedure, and correlational and causal relationships between unobservable (latent - unmeasured) variables are tested. The relationship hypotheses constructed in the hypothetical model are tested with SEM. For this, the covariances, variances and means of the observed variables are used. Thus, a large number of parameters are included in the model and the causal relationships between them are determined (Fox, 2002: 2).

3.3. Hypothetical Model of the Study and Latent Variables

The basic hypothesis of the study is that “social capital positively affects neighborhood relations and the formation of the old age of living together”. Immigrants must meet their essential needs in order to survive. While they initially provide this with aid, they later have to find a job and meet their needs by working. To do this, they need to develop personal and social networks with their neighbors in their new settlements. Social Capital ensures the formation of these networks with mutual trust. In the hypothetical model of the study, external latent variables were determined as “Bonding Social Capital [BoSC]” and “Bridging Social Capital [BrSC]”, and internal latent variables were determined as “Neighborhood Relations [NR]” and “Culture of Living Together [CLT]”. The observed variables (survey questions) used to measure the latent variables and the preparation process, as well as the linear regression equations of the study and the hypothetical model are shown in Figure 1.

$$NR = \gamma_1 * BoSC + \gamma_2 * BrSC \quad (1)$$

$$CLT = \gamma_1 * BoSC + \gamma_2 * BrSC \quad (2)$$

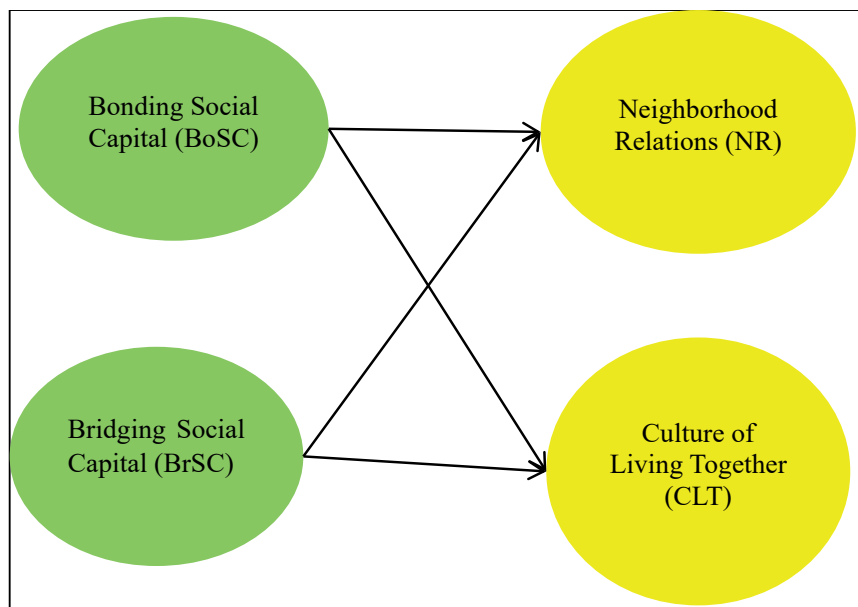

Figure 1. Social Capital Neighborhood Relations and Coexistence Culture Hypothetical Model

3.3.1. Neighborhood Relations [LR]

Neighborhood relations refer to the mutual interest and concern shown by families residing in the same settlement. The subjective perceptions of neighbors towards their relationships and the attitudes and behaviors they objectively exhibit towards each other constitute neighborhood relations as a whole (Martinez et al., 2002: 26). The neighborhood relations survey questions were prepared in an original manner specific to the spirit of the study. The survey participants were asked to evaluate the following Neighborhood Relations survey questions on a 5-point Likert scale (1: Strongly disagree, 5: Strongly agree).

L1- My relationship with my neighbors is a part of my daily life.

L2- I visit my new neighbors in Üzümlü at their homes.

L3- The friendships and associations I have established in Üzümlü are important to me.

L4- I go to my neighbors in my neighborhood to consult about a matter.

L5- My neighbors in Üzümlü help me in an emergency.

3.3.2. Culture of Living Together [CLT]

Since Plato and Socrates, the philosophical quest in the West has been the search for objective knowledge in establishing stable reference points that will guide the process of living together (McLean, 2004: 57). The first consequence of recognizing a culture as the total freedom of a people is that all tools or structures for living together must avoid any sense of domination or oppression of the freedom of the other, the reduction of the other to an immigrant (other) or a customer. On the contrary, recognizing the other as free and creative people is a requirement of the culture of living together. Thus, in a society that receives immigrants, the ensar and the muhajir (all of them) become soldiers in the search for peace and justice. Because the condition of human development is the search for greater participation in truth, goodness and beauty. Societies achieve prosperity only if they produce and share together. Questions of scale are unique. The survey participants were asked to evaluate the following Culture of Living survey questions on a 5-point Likert scale (1: Strongly disagree, 5: Strongly agree).

C11-I felt like I belonged here after migrating.

C12-I want to live in Üzümlü for the rest of my life.

C13-I feel valuable in Üzümlü.

C14-My economic situation has improved.

C15-I have found job opportunities in Üzümlü.

C16-I am one of the people in Üzümlü.

C17-I feel a sense of loyalty to the people here.

3.3.3. Bonding Social Capital [BoSC]

Social capital is based on the conceptual framework in which networks of relationships based on the trustworthiness of individuals and mutual goodwill create resource-rich connections (Bourdieu, 1986 144; Coleman, 1988: 98; Putnam, 1995: 670). Bonding social capital refers to how well an individual is embedded in various networks of relationships originating from family, kinship and neighborhood relationships (Wang et al., 2014: 1136). The above sources were used as references when preparing the survey questions of this study. However, the survey

questions were created in an original way by taking into account the addressees of the study environment. The survey participants were asked to evaluate the questions below on a 5-point Likert scale (1: Strongly disagree, 5: Strongly agree).

Bo1- I trust and rely on the people from Üzümlü that I met after migrating.

Bo2- The friends I made here are reliable people.

Bo3-I trust my relatives and friends

Bo4-I have very warm feelings towards almost everyone

Bo5-I feel a strong sense of attachment to the people of Üzümlü.

3.3.4. Bridging Social Capital [BrSC]

Bridging Social Capital refers to how well individuals are embedded in different types of social organization that arise from social life and business relationships (Wang et al., 2014: 1137). The survey participants were asked to evaluate the Cohesive Social Capital survey questions below on a 5-point Likert scale (1: Strongly disagree, 5: Strongly agree).

Br1-The people of Üzümlü keep their promises.

Br2-The people of Üzümlü do not violate anyone's rights.

Br3-Agreements are made fairly in Üzümlü.

Br4-The people of Üzümlü are honest with me.

4. Results

4.1. Demographic Results

The demographic structure of the Meskhetian Turks who participated in the survey is given in Table 1. According to this data, 49% of the participants are female, while 51% are male. There are participants from all age groups, with 33% between the ages of 30-41. In terms of education, the majority are middle school and high school. More than 75% of the survey participants are married.

Table 1. Demographic structure of survey participants

Variable		f	%
Sex	Women	131	48,7
	Men	138	51,3
Age	21-30	65	24,2
	31-40	88	32,7
	41-50	56	20,8
	51-60	34	12,6
	61 and +	26	9,7
Education	Elementary School	36	13,4
	Middle School	93	34,6
	High School	84	31,2
	University	56	20,8
Marital Status	Married	203	75,5
	Single	66	24,5

4.2. Structural Equation Model Analysis Findings

Structural Equation Model (SEM) consists of confirmatory factor analysis and explanatory factor analysis. Confirmatory factor analysis (CFA); shows multiple regression and causal relationships between latent and observed variables (Bordens & Abbott, 2014: 36). Again, with confirmatory factor analysis (CFA), theoretical relationships in the hypothetical model are measured with observed variables obtained from cross-sectional data and relationships between latent variables are tested (Weston & Gore Jr, 2006: 721).

The Confirmatory Factor Analyses (CFA) of the study were performed with LISREL 8.72 package program. “Standardized factor loading values” and “t” values of the observed variables in the model were calculated. The mean, Cronbach’s Alpha Coefficient and standard deviation of the observed variables were found with SPSS 21 package program.

Since the “t” values of the observed variables of the study were found to be greater than ± 1.96 , it was determined that all observed variables were statistically significant within 95% confidence limits. The RMSEA value was found to be 0.090, the X^2/df (Chi-square/degree of freedom) value was found to be 3.17 and the p value was found to be $p < 0.0000$.

A good fit was observed between the observed variables included in the model. Again, the Cronbach’s Alpha values of the observed variables were found to be above 0.600 and it was determined that the observed variables included in the scales were statistically reliable.

The Confirmatory Factor Analysis results of the study investigating the neighborhood relations and the culture of living together that immigrants developed in the geography they newly settled in and the statistical information regarding the cross-sectional data are summarized in a table. These values are collectively given in Table 2 below.

Table 2. CFA measurements and statistical values of observed variables

Observed Variable	Mean	Standard Deviation	t Value	Standardized factor value	Cronbach's Alpha Value
Bonding Social Capital (BoSC)					
Bo1	2,89	1,11	12,17	0,68	0,665
Bo2	3,53	1,18	7,46	0,46	
Bo4	3,22	1,10	6,59	0,41	
Bo5	2,86	1,15	13,45	0,73	
Bridging Social Capital (BrSC)					
Br1	2,66	1,16	13,65	0,74	0,863
Br2	2,63	1,18	16,25	0,84	
Br3	2,66	1,18	16,55	0,84	
Br4	2,84	1,19	15,98	0,83	
Neighborhood Relations (LR)					
L1	3,46	1,10	6,07	0,55	0,844
L2	2,96	1,11	7,83	0,67	
L3	3,39	1,12	8,29	0,75	
L4	3,66	1,07	8,39	0,77	
L5	3,87	1,06	8,14	0,73	
Culture of Living Together (CLT)					
CI1	3,37	1,02	11,73	0,68	0,842
CI2	3,20	1,18	9,94	0,69	
CI3	3,37	1,08	10,48	0,75	
CI4	3,05	1,14	10,58	0,76	
CI5	2,87	1,33	8,84	0,61	
CI6	3,42	1,06	8,09	0,56	
CI7	3,17	1,11	7,34	0,51	

The correlational relationship of the latent variables forming the model is shown in Table 3 below. The correlation between the latent variables, “R2” and “t” values were found with CFA analysis and it was determined that the correlation between the latent variables was significant within 95% confidence limits.

Table 3. ‘Correlation’ and ‘t’ values of latent variables

	BoSC	BrSC	LR	CLT
BoSC	1.00			
BrSC	0.92 (0.03) 27.29	1.00		
LR	0.64 (0.06) 11,07	0.30 (0.07) 4,58	1.00	
CLT	0.73 (0.05) 14,72	0.88 (0.03) 6,57	0.82 (0.04) 11,99	1.00

In the study, the Fronell-Larcker criterion test was performed using SPSS and Excel Programs to check the discriminant validity of the measurement model. The Average Variance Extracted (AVE) was found to be above the critical value and was found to be greater than the correlation between the scales in the model. The test results are shown in Table 4.

Tablo 4. Fronell-Larcker criterion test

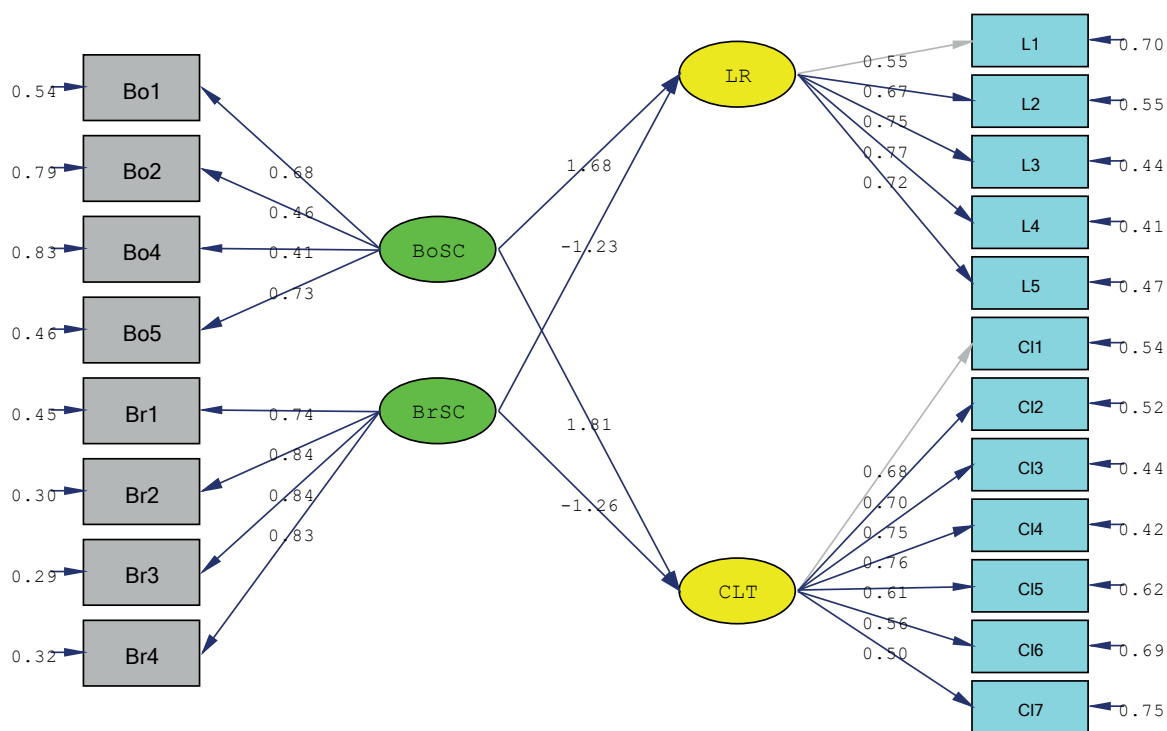
	BoSC	BrSC	LR	CLT
BoSC	0,686	0,649**	0,204**	0,428**
BrSC	0,649**	0,763	0,132*	0,403**
LR	0,204**	0,132*	0,711	0,244**
CLT	0,428**	0,403**	0,244**	0,715

**** Correlation is significant at the 0.01 level.**

*** Correlation is significant at the 0.05 level.**

Explanatory Factor Analysis (EFA) tests the causal and explanatory relationships between latent variables. In EFA models, observed and latent variables are included collectively and the regression values coefficient and direction between latent variables are determined by the observed variables (Raykov & Marcoulides, 2006: 136). EFA is an integrated model and with the inclusion of dependent (latent) and independent (observed) variables, the canonical correlation direction and the direction of regression analysis defining the causal relationships between variables are included together (Tabachnick et al., 2007).

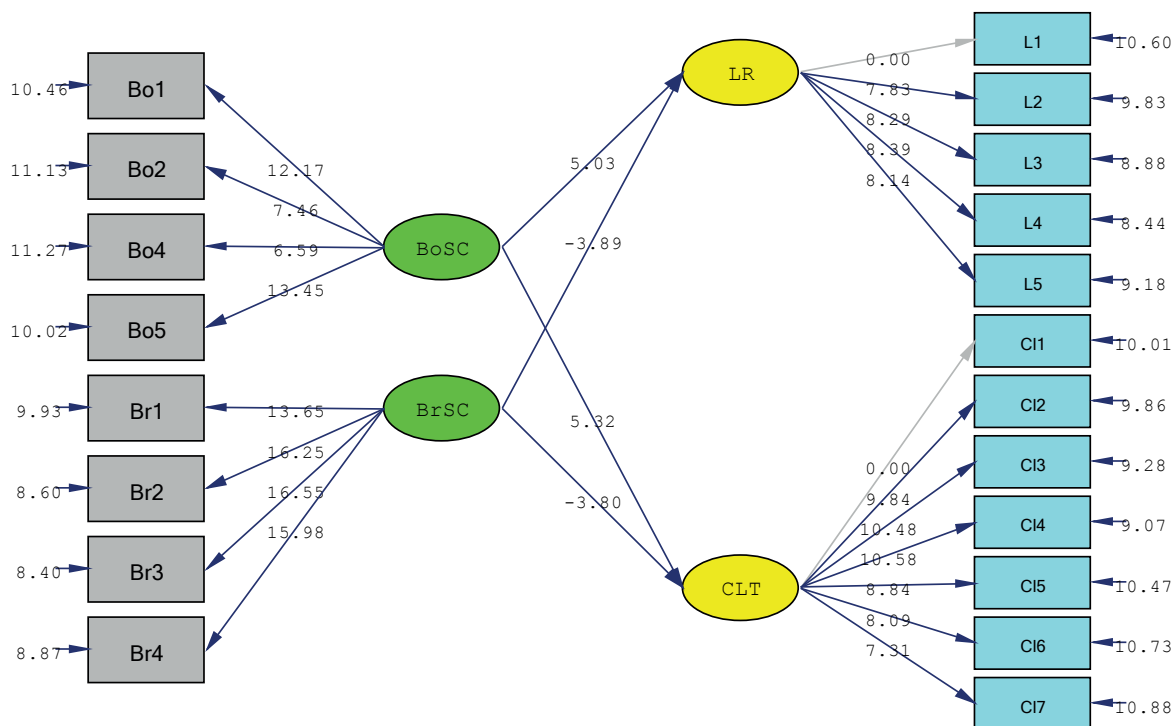
There are two internal latent variables and two external latent variables in the study. Bonding Social Capital [BoSC] and Bridging Social Capital [BrSC] are external latent variables, while Neighborhood Relations [LR] and Culture of Living Together [CLT] constitute the internal latent variables. Figure 2 shows the results of the Livelihood and Economic Expectations structural model, namely EFA.

Chi-Square=524.69, df=165, P-value=0.00000, RMSEA=0.090

Figure 2. Neighborhood relations and culture of living together EFA model regression coefficients

Figure 3 shows the “t” values of the Bonding Social Capital and Bridging Social Capital structural model (EFA) affecting Neighborhood Relations and Coexistence Culture. Figure 3 showing the “t” values of the model variables is given below.

Chi-Square=524.69, df=165, P-value=0.00000, RMSEA=0.090

Figure 3. Neighborhood and coexistence culture EFA model “t” values

Since the “t” values of the internal and external latent variables in the model and all observed variables defining the latent variables are greater than ± 1.96 , they are found to be statistically significant at the 5% significance level. The variables are significant and significant at the 95% significance level.

EFA results show that Meskhetian Turks settled in Üzümlü District have high levels of Bonding Social Capital and Bridging Social Capital. The most important observed variables of the Bonding Social Capital (BoSC) latent variable were found to be “Bo5-I feel a strong sense of attachment to the Üzümlü people ($\lambda = 0.73$; $t = 13.46$)” and “Bo1-I trust and rely on the Üzümlü people I met after migrating ($\lambda = 0.68$; $t = 12.17$)”. The most important observed variables of the latent variable of the Bridging Social Capital (BrSC) were determined as “Br3-Treaties are fair in Üzümlü ($\lambda = 0.84$; $t = 16.55$)” and “Br2-People of Üzümlü do not violate anyone’s rights ($\lambda = 0.68$; $t = 16.25$)”. The coefficients of each observed variable vector belonging to the external latent variables, which are the Bonding and Bridging Social Capital, or the standardized factor loading value of the observed variable, λ (lambda) values and “t” values are positive and very high. This shows that the Meskhetian Turks settled in Üzümlü have a high level of social capital and a positive one.

The EFA results showed that the Bonding and Integrating Social Capital have a high level but different effect on Neighborhood Relations and Culture of Living Together. While the Bonding Social Capital (BoSC) positively affects Neighborhood Relations (LR) and Culture of Living Together (CLT); Bridging Social Capital (BrSC) negatively affects both internal latent variables (Figure 2 and Figure 3). The regression solution values resulting from the analysis are given below.

$$LR = 1.68*BoSC - 1.23*BrSC, \text{ Errorvar.} = 0.45, R^2 = 0.55 \quad (1)$$

(0.33)	(0.32)	(0.13)
5.02	-3.89	3.41

$$CLT = 1.81*BoSC - 1.26*BrSC, \text{ Errorvar.} = 0.31, R^2 = 0.69 \quad (2)$$

(0.34)	(0.33)	(0.11)
5.31	-3.80	2.84

The exogenous latent variable “Bonding Social Capital [BoSC]” affects the endogenous latent variable “Neighborhood Relations [LR]” positively to a very high degree ($\gamma = 1.68$; $t = 5.02$). The Gamma (γ) coefficient is the value of the vector (regression) among the latent variables. The coefficient is positive and has a very high value. However, the exogenous latent variable “Bridging Social Capital [BrSC]” affects the endogenous latent variable “Neighborhood Relations [LR]” negatively to a very high degree ($\gamma = -1.23$; $t = -3.89$). The most important observed variables of the Neighborhood Relations internal latent variable were determined as “L4-I go to my neighbors in my neighborhood to consult about an issue ($\lambda = 0.77$; $t = 10.58$)” and “L3-The friendships and associations I have established in Üzümlü are important to me ($\lambda = 0.76$; $t = 10.48$).

Again, the external latent variable “Bonding Social Capital [BoSC]” was found to have a very high positive effect on the internal latent variable “Culture of Living Together [CLT]” ($\gamma = 1.81$; $t = 5.31$). However, the external latent variable “Bridging Social Capital [BrSC]” negatively affects the internal latent variable “Culture of Living Together [CLT]” ($\gamma = -1.26$; $t =$

-3.80). The most important observed variables of the Culture of Living Together internal latent variable were found to be “C14- My economic situation improved ($\lambda = 0.76$; $t = 10.58$)” and “C13- I feel valuable in Üzümlü ($\lambda = 0.75$; $t = 10.46$).

The fit indices of the model are given in Table 4.5. The closer the fit indices of the model are to the reference values, the closer the fit between the model and the data used to measure the model will be (Kline, 2015). A good fit occurs when the fit index values obtained from the analyses are within the reference values. All of the Structural Equation Modeling (SEM) fit indexes performed with the LISREL 8.72 package program provide the necessary conditions for the effect of social capital on immigrants’ neighborhood relations and cohabitation culture (RMSEA=0.097, NFI=0.94, CFI=0.95, RFI=0.92, IFI=0.91), and these values also show acceptable compatibility for the model. As seen in Table 5, the test results are statistically compatible with the proposed SEM model.

Table 5. SEM Model fit index results

Fit Index	Good Fit	Acceptable Fit	Model Fit
RMSEA	$0 \leq \text{RMSEA} \leq 0.05$	$0.05 \leq \text{RMSEA} \leq 0.10$	0.090
RFI	$0.90 \leq \text{RFI} \leq 1$	$0.85 \leq \text{RFI} \leq 0.90$	0.929
NFI	$0.95 \leq \text{NFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{NFI} \leq 0.95$	0.972
IFI	$0.97 \leq \text{IFI} \leq 1$	$0.95 \leq \text{IFI} \leq 0.97$	0.985
CFI	$0.97 \leq \text{CFI} \leq 1$	$0.95 \leq \text{CFI} \leq 0.97$	0.984
<i>Chi-Square (X^2): 524.69</i> <i>Degrees of Freedom (df): 164</i> <i>X^2/df: 3.17</i> <i>p: 0.000</i>			

5. Conclusion and Recommendations

Due to its geostrategic location, Turkey has been the main route of migration throughout human history. This situation has been especially evident in recent history due to the collapse of the Soviet Union and the ongoing wars in the Middle East, and Turkey, which has also hosted mass migrations from the Caucasus, the Balkans and the Middle East for various reasons, has embraced all migrants with the Ensar-Muhajir mentality and has met their housing and economic needs in humane living conditions. The majority of migrants migrating to Turkey have settled permanently under citizenship, temporary protection and different statuses. Thus, migrants have developed positive or negative relationships with the citizens of the countries they settled in the new geography they settled in and have tried to find ways to live together.

Forced migrants from Turkey’s nearby geography have unqualified labor and mostly consist of farmers engaged in agriculture in rural areas. Turkey settles migrants from nearby geography in districts where agricultural production is carried out in rural areas and can employ these migrants in agricultural production. Immigrants can gain social acceptance and integrate into the new society they are a part of by learning and accepting the culture and values of the society they are a part of. For this, they will need to develop neighborhood relations and social capital. An individual, who is a social being, develops strong ties with relatives and friends, communicates with third parties through social and economic relations, and establishes weak ties. Individuals gain social capital embedded in social relations by benefiting from social ties and can access useful information, material opportunities and moral support that can reduce the

risks and costs of migration. Again, when the host community (ensar) trusts the immigrants, they can treat them warmly and accept them as one of their own with great embracing. When the embracing behavior of the host combines with the sincere and trusting response of the immigrants (muhajir), neighborhood relations begin and a beneficial culture of living together is formed for both parties. Mutual trust for both parties can pave the way for the construction of a common future. Immigrant individuals gain access to the resources of the host community through their residence in the new settlement they migrate to and their neighborhood relations. Social capital theory explains the expected benefits of unity that extend beyond the participation of all residents, whether hosts or immigrants, from local resources. When hosts and immigrants create a culture of living together, they can benefit from each other's knowledge, education, culture and labor. In the formation of a culture of living together, it is important for immigrant and host neighbors to know and get to know each other. Neighborhood unity contributes to the development of public goods in a community and encourages trust, sociability and cooperation among neighbors.

This study, which is about neighborhood relations and cohabitation culture, has investigated the relations and social capital of Meskhetian Turks settled in Üzümlü District of Erzincan Province since 2016, with the residents of Üzümlü District, based on microeconomic migration theories. The study aimed to investigate the effect of social capital of immigrants on neighborhood relations and cohabitation culture. Because it is certain that individuals can only achieve their basic needs and economic requirements and desires in order to survive through friendly relations with the host people.

The study findings have shown that Meskhetian Turks have developed very good neighborhood relations with the people of Üzümlü District and have created a culture of cohabitation. Meskhetian Turks shop from their neighbors, consult their neighbors about issues they are unfamiliar with and unfamiliar to, and value the friendships and associations they have established in Üzümlü.

Üzümlü residents have created a culture of cohabitation with Meskhetian Turks. They participate in entertainment and religious rituals together, and can act together in coffeehouses and other meeting places. In this way, Meskhetian Turks increased their economic prosperity and started to feel valuable.

Meskhetian Turks have high levels of Bonding Social Capital and Bridging Social Capital. Within the scope of Bonding Social Capital, they feel a strong sense of attachment to the people of Üzümlü and find the people of Üzümlü, whom they met after migrating, trustworthy and reliable. Again, within the scope of Bridging Social Capital, they believe that the agreements in Üzümlü are fair and they think that the people of Üzümlü do not violate anyone's rights.

However, it has been determined that the Bonding and Bridging Social Capital have a high level but different effect on the neighborly relations and culture of living together of Meskhetian Turks. While the Bonding Social Capital positively affects the neighborly relations and the culture of living together; Bridging Social Capital negatively affects both.

This situation shows that the emotional ties of Meskhetian Turks with the residents of Üzümlü have developed more positively, but their business relations and human relations on a rational basis need to be developed. This situation will change over time and shows that the second and third generations will establish more rational business and social relations. The

main problem of the Meskhetian Turks is to meet their livelihood and basic economic needs and make them sustainable.

The culture of living together and neighborly relations are sufficient to prevent economic and social conflicts. First of all, mutual respect, love and tolerance are important in solving all problems and designing a common future. Mutual trust, elimination of labor exploitation, being fair, honest and not deviating from equity are important. A sustainable neighborhood relationship and culture of living together can only be achieved when these are observed.

Financial Support: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Bordens, K., & Abbott, B. (2014). *Research Design and Methods: A Process Approach*. McGraw Hill.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. (Ed.) In, *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 142-258). Westport, CT: Greenwood Press.
- Briggs, X. D. (2004). Social capital: Easy beauty or meaningful resource? *Journal of the American planning Association*, 70(2), 151-158. <https://moodle.emu.edu/pluginfile.php/767741/course/section/257645/de%20Souza%20Briggs%202004.pdf?time=1611110289355>
- Brisson, D., & Roll, S. (2012). The effect of neighborhood on crime and safety: a review of the evidence. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 9(4), 333-350. doi:<https://doi.org/10.1080/15433714.2010.525407>
- Cater, J., & Jones, T. (1989). *Social geography: an introduction to contemporary issues*. London: Edward Arnold.
- Cheong, P. H., Edwards, R., Goulbourne, H., & Solomos, J. (2007). Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical social policy*, 27(1), 24-49 <https://doi.org/10.1177/0261018307072206>
- Clark, A. (2009). From neighbourhood to network: a review of the significance of neighbourhood in studies of social relations. *Geography Compass*, 3(4), 1559-1578. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2009.00249.x>
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120. doi:<https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/228943>
- Crowley, H., & Hickman, M. J. (2008). Migration, postindustrialism and the globalized nation state: Social capital and social cohesion re-examined. *Ethnic and Racial Studies*, 31(7), 1222-1244. <https://doi.org/10.1080/01419870701725904>
- Fox, J. (2002: 2). *Structural equation models*. Appendix to an R and S-PLUS Companion to Applied Regression. <https://socialwork.wayne.edu/research/pdf/structural-equation-models.pdf>
- Hampton, K., & Wellman, B. (2003). Neighboring in Netville: How the Internet supports community and social capital in a wired suburb. *City & community*, 2(4), 277-311. doi: <https://doi.org/10.1046/j.1535-6841.2003.00057.x>
- Hays, R. A. (2015). Neighborhood networks, social capital, and political participation. *The relationships revisited. Journal of Urban Affairs*, 37(2), 122-143. doi: <https://doi.org/10.1111/juaf.12137>
- Hendriks, M., & Burger, M. J. (2018). Happiness and migration. *Handbook of labor, human resources and population economics* (s. 1-23). In Cham: Springer International Publishing.
- Kline, R. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.
- Lin, N. (2002). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge university press.
- Lis, C., & Soly, H. (1993). Neighbourhood social change in west European cities: sixteenth to nineteenth centuries. *International review of social history*, 38(1), 1-30. doi:<https://doi.org/10.1017/S0020859000111757>
- Longo, I., Massari, S., & Spalletta, A. (2021). The neighbourhood home: An environments system from sharing to caring. *DISCERN: International Journal of Design for Social Change, Sustainable Innovation and Entrepreneurship*, 2(1), 1-15. www.designforsocialchange.org/journal/index.php/DISCERN-J
- Lőrincz, L., & Németh, B. (2022). How social capital is related to migration between communities?. *European Journal of Population*, 38(5), 1119-1143. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10680-022-09642-3>
- Łukaszewska-Bezulska, J. (2021). The role of social capital in labour-related migrations: the Polish example. *Journal of International Migration and Integration*, 22(3), 949-966. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12134-020-00776-z>

- Martinez, M. L., Black, M., & Starr, R. H. (2002). Factorial structure of the Perceived Neighborhood Scale (PNS): A test of longitudinal invariance. *Journal of Community Psychology, 30*(1), 23-43. doi:<https://doi.org/10.1002/jcop.1048>
- Massey, D. S., & Aysa-Lastra, M. (2011). Social capital and international migration from Latin America. *International journal of population research, 2011*(1), 834145.
- McLean, G. F. (2004). *Persons, peoples and cultures: living together in a global age*. Washington: Council for Research in Values and Philosophy. <https://www.crvp.org/publications/Series-I/I-29.pdf>
- Munshi, K., & Rosenzweig, M. (2016). Networks and misallocation: Insurance, migration, and the rural-urban wage gap. *American Economic Review, 106*(1), 46-98. doi:10.1257/aer.20131365
- Nannestad, P., Lind Haase Svendsen, G., & Tinggaard Svendsen, G. (2008). Bridge over troubled water? Migration and social capital. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 34*(4), 607-631. doi:<https://doi.org/10.1080/13691830801961621>
- Perkins, D. D., & Long, D. A. (2002). Neighborhood sense of community and social capital: A multi-level analysis. *Psychological sense of community: Research, applications, and implications* (s. 291-318). In Bostan: MA: Springer US. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4615-0719-2_15
- Portes, A. (2009). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Knowledge and social capital, 43-67*. <https://faculty.washington.edu/matsueda/courses/590/Readings/Portes%20Social%20Capital%201998.pdf>
- Prayitno, G., Matsushima, K., Jeong, H., & Kobayashi, K. (2014). Social capital and migration in rural area development. *Procedia Environmental Sciences, 20*, 543-552. doi:<https://doi.org/10.1016/j.proenv.2014.03.067>
- Putnam, R. (1995). Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *PS: Political science & politics, 28*(4), 664-683. doi:<https://doi.org/10.2307/420517>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simom and Schuster.
- Raykov, T., & Marcoulides, G. (2006). On multilevel model reliability estimation from the perspective of structural equation modeling. *Structural Equation Modeling, 13*(1), 130-141. doi:https://doi.org/10.1207/s15328007sem1301_7
- Raza, M., Beaujot, R., & Woldemicael, G. (2013). Social capital and economic integration of visible minority immigrants in Canada. *Journal of international migration and integration, 14*, 263-285. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12134-012-0239-3>
- Robinson, D., & Reeve, K. (2006). *Neighbourhood experiences of new immigration*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Ruef, M., & Kwon, S. W. (2016). Neighborhood associations and social capital. *Social Forces, 95*(1), 159-190. <https://www.jstor.org/stable/24754269>
- Saegert, S., & Winkel, G. (1996). Paths to community empowerment: Organizing at home. *American Journal of Community Psychology, 24*, 517-550. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02506795>
- Sampson, J. R. (2001). Crime and public safety: Insights from community-level perspectives on social capital. J. P. Saegert In, *Social capital and poor communities* (s. 89-115). New York:: Russell Sage Foundation.
- Sampson, R. J., Morenoff, J. D., & Gannon-Rowley, T. (2002). Assessing “neighborhood effects”: Social processes and new directions in research. *Annual review of sociology, 28*(1), 443-478. doi:<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141114>
- Small, M. L. (2009). *Unanticipated gains: Origins of network inequality in everyday life*. Oxford University Press.
- Stack, B. C. (1997). *All our kin: Strategies for survival in a black community*. New York: Harper & Row.
- Storper, M. (2018). *Separate worlds? Explaining the current wave of regional economic polarization*. Lonton: Routledge.

- Tabachnick, B., Fidell, L., & Ullman, J. (2007). *Using multivariate statistics* (5 b., s. 481-498). In Boston: MA: pearson. <https://www.pearsonhighered.com/assets/preface/0/1/3/4/0134790545.pdf>
- Tselios, V., Noback, I., van Dijk, J., & McCann, P. (2015). Integration of immigrants, bridging social capital, ethnicity, and locality. *Journal of Regional Science*, 55(3), 416-441. <https://doi.org/10.1111/jors.12160>
- Tuominen, M., Kilpi-Jakonen, E., García Velázquez, R., Castaneda, A., & Kuusio, H. (2023). Building social capital in a new home country. A closer look into the predictors of bonding and bridging relationships of migrant populations at different education levels. *Migration Studies*, 11(4), 598-630. doi:<https://doi.org/10.1093/migration/mnad022>
- Varady, D. P. (1986). Neighborhood confidence: A critical factor in neighborhood revitalization? *Environment and Behavior*, 18(4), 480-501. doi:<https://doi.org/10.1177/0013916586184004>
- Vollebergh, A. (2016). The other neighbour paradox: fantasies and frustrations of 'living together' in Antwerp. *Patterns of Prejudice*, 50(2), 129-149. doi:<https://doi.org/10.1080/0031322X.2016.1161957>
- Wang, P., Chen, X., Gong, J., & Jacques-Tiura, A. (2014). Reliability and validity of the personal social capital scale 16 and personal social capital scale 8: two short instruments for survey studies. *Social Indicators Research*, 119, 1133-1148. doi:10.1007/s11205-013-0540-3
- Weston, R., & Gore Jr, P. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The counseling psychologist*, 34(5), 719-751. doi:<https://doi.org/10.1177/0011000006286345>

Distopik Romanlarda Makro İktisadi Kurgu: 1984, Atlas Silkindi ve Cesur Yeni Dünya Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz

Macroeconomic Constructs in Dystopian Novels: A Comparative Analysis of 1984, Atlas Shrugged, and Brave New World

N. Ceren TÜRKMEN¹

Öz

Bu çalışma, George Orwell'in "1984", Ayn Rand'ın "Atlas Silkindi" ve Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünya" romanlarındaki makroekonomik kurguyu inceleyerek, distopik edebiyatın ekonomik sistemleri eleştirme, geleceği öngörme ve sürdürülebilirlik kavramını irdeleme kapasitesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma, bu eserlerin kendi dönemlerinin ekonomik kaygılarını nasıl yansıttığını, farklı ekonomik sistemlerin potansiyel sonuçlarını nasıl dramatize ettiğini ve bunların günümüz ekonomik yapılarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini analiz etmiştir. İnceleme sonucunda, her üç romanın da ekonomiyi toplumsal kontrolün bir aracı olarak sunduğu, ancak bu kontrolün uygulanma biçiminin ve altında yatan makroekonomik teorilerin önemli ölçüde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışma, bu romanların günümüz ekonomik sistemleriyle ve sürdürülebilirlik zorluklarıyla dikkat çekici paralellikler gösterdiğini ortaya koymuştur. Distopik vizyonlar, ekonomik sistemlerin toplum ve çevre üzerindeki derin etkilerini vurgulayarak, ekonomi, toplum ve ekoloji arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamıza katkıda bulunmaktadır. Bu edebi vizyonların sunduğu perspektiflerden faydalanmak, gelecekteki ekonomik sistemleri tasarlarırken ve değerlendirirken daha dengeli, sürdürülebilir ve insani ekonomik modeller geliştirmeye katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, distopik edebiyat, ekonomistler, politika yapımcılar, sürdürülebilirlik uzmanları ve toplum bilimciler için değerli bir kaynak olmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Distopik ekonomi, sürdürülebilir kalkınma, karşılaştırmalı edebi analiz, makroekonomik sistemler

Abstract

This study aims to reveal the capacity of dystopian literature to critique economic systems, predict the future, and examine the concept of sustainability by analyzing the macroeconomic fiction in George Orwell's "1984," Ayn Rand's "Atlas Shrugged," and Aldous Huxley's "Brave New World". The research analyzes how these works reflect the economic concerns of their time, dramatizes the potential consequences of different economic systems, and shows how they can be related to contemporary economic structures. The examination reveals that all three novels present the economy as a tool for social control, but the form of this control and the underlying macroeconomic theories differ significantly. The study demonstrates that these novels show striking parallels with today's economic systems and sustainability challenges. The dystopian visions contribute to our understanding of the complex relationship between economy, society, and ecology by emphasizing the profound effects of economic systems on society and the environment. Utilizing the perspectives offered by these literary visions can contribute to developing more balanced, sustainable, and humane economic models when designing and evaluating future economic systems. In conclusion, dystopian literature will continue to be a valuable resource for economists, policymakers, sustainability experts, and social scientists.

Keywords: Dystopian economics, sustainable development, comparative literary analysis, macroeconomic systems

¹ Dr.Öğretim Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, cturkmen@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2173-0144>, <https://ror.org/01shwhq58>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 14.09.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.12.2024

Atıf İçin/For Cite: Türkmen N. C., "Distopik Romanlarda Makro İktisadi Kurgu: 1984, Atlas Silkindi ve Cesur Yeni Dünya Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):392-407

<https://doi.org/10.17755/esosder.1549994>

License: CC BY-NC 4.0

1. Giriş

Distopik edebiyat, toplumsal ve siyasi eleştirinin güçlü bir aracı olarak, mevcut eğilimlerin potansiyel sonuçlarını dramatize etme ve okuyucuları olası gelecekler hakkında düşündürme konusunda benzersiz bir yeteneğe sahiptir. Bu edebi tür, sadece politik ve sosyal yapıları değil, aynı zamanda bu yapıları şekillendiren ve onlar tarafından şekillendirilen ekonomik sistemleri de mercek altına alır. George Orwell'in "1984", Ayn Rand'ın "Atlas Silkindi" ve Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünya" adlı eserleri, 20. yüzyılın en etkili distopik romanları arasında yer almakta ve her biri kendi döneminin ekonomik endişelerini ve tartışmalarını yansıtmaktadır.

Bu çalışma, bahsi geçen üç distopik romandaki makroekonomik kurguyu incelemeyi ve karşılaştırmalı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şudur: Söz konusu distopik romanlar, farklı ekonomik sistemleri nasıl tasvir etmekte ve bu tasvirler aracılığıyla hangi eleştirel perspektifleri sunmaktadır? Bu soru çerçevesinde, çalışma şu alt sorulara da yanıt aramaktadır:

- Her bir romanda betimlenen ekonomik sistem, yazarın yaşadığı dönemin hangi ekonomik endişelerini ve tartışmalarını yansıtmaktadır?
- Bu romanlar, ekonomik sistemler ile siyasi yapılar arasındaki ilişkiyi nasıl ele almaktadır?
- Romanlarda betimlenen ekonomik kontrol mekanizmaları nelerdir ve bunlar günümüz ekonomik yapılarıyla ne ölçüde benzerlik göstermektedir?

Bu çalışmanın özgün yönü, seçilen üç distopik romanı makroekonomik perspektiften karşılaştırmalı olarak analiz etmesidir. Mevcut literatürde, distopik edebiyat üzerine yapılan çalışmalar genellikle politik ve sosyal boyutlara odaklanırken, ekonomik boyut çoğunlukla ikincil planda kalmıştır. Bu çalışma, ekonomik sistemlerin distopik kurgulardaki merkezi rolünü vurgulayarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın kapsamı, "1984", "Atlas Silkindi" ve "Cesur Yeni Dünya" romanlarıyla sınırlıdır. Bu eserler, farklı ekonomik sistemleri (sırasıyla totaliter sosyalizm, *laissez-faire* kapitalizmi ve Fordist tüketim toplumu) temsil etmeleri nedeniyle seçilmiştir. Bu romanlar, yazıldıkları dönemin ekonomik kaygılarını yansıtmaları ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşarak toplumsal düşüncüyü etkilemiş olmaları bakımından da önem taşımaktadır. Ayrıca, bu eserlerde ekonomik kontrol ve teknoloji kullanımı, siyasi iktidarın temel araçları olarak sunulmakta, bu da günümüz makroekonomik tartışmalarıyla paralellik göstermektedir. Çalışma, bu eserlerdeki ekonomik kurguyu inceleyerek, distopik edebiyatın ekonomik sistemleri eleştirme ve alternatif gelecekleri tahayyül etme gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma, söz konusu distopik romanları sürdürülebilirlik ve inovasyon perspektifinden de ele alarak, güncel makroekonomik tartışmalara yeni bir boyut kazandırmayı hedeflemektedir.

Metodolojik açıdan ise bu çalışma nitel bir yaklaşım benimsemektedir. Edebi analiz ve karşılaştırmalı yöntem kullanılarak, seçilen romanların makroekonomik kurguları incelenecek ve aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konacaktır. Ayrıca, bu distopik vizyonların günümüz ekonomik yapılarıyla ilişkisi de eleştirel bir perspektifle değerlendirilecektir.

2. Teorik Çerçeve ve Literatür

2.1. Distopik Edebiyatta Ekonomik Sistemler ve Makroekonomik Kavramlar

Distopik edebiyat, toplumsal eleştiri ve geleceğe dair öngörülerini aktarmak için güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu edebi türün önemli bir boyutu, mevcut ekonomik sistemlerin potansiyel sonuçlarını dramatize etmesidir. Ekonomik yapılar, distopik kurgularda sadece bir arka plan olarak değil, aynı zamanda toplumsal kontrolün ve ideolojik yansımaların temel mekanizması olarak işlev görmektedir. Bir anlamda, distopik edebiyat, ideal olmayan gelecek senaryolarını betimlerken, toplumsal yapının temel unsurlarından biri olan ekonomik sistemleri de merkeze almaktadır. Claeys (2010), distopyaların genellikle mevcut ekonomik eğilimlerin aşırı uçlara taşınmış halini yansıttığını belirtir. Bu bağlamda, distopik anlatılar ekonomik sistemlerin toplum üzerindeki etkilerini dramatize ederek, okuyucuları mevcut ekonomik yapılar üzerine düşünmeye teşvik etmektedir.

Ekonomik sistemler, distopik kurgularda genellikle iki temel işlev görür:

- **Toplumsal Kontrol Aracı:** Booker (1994), distopik rejimlerin ekonomik kaynakları kontrol ederek toplum üzerinde hakimiyet kurduğunu vurgular. Bu kontrol, kaynakların dağıtımını, üretim ilişkileri ve tüketim kalıpları üzerinden sağlanır.
- **İdeolojik Yansıma:** Moylan (2018), distopik anlatılardaki ekonomik sistemlerin, yazarın ideolojik duruşunu yansıttığını öne sürer. Örneğin, serbest piyasa ekonomisinin eleştirisi veya savunusu, yazarın kapitalizme bakış açısını ortaya koyar.

Romanlardaki makroekonomi kurgusunun tam olarak ortaya konulabilmesi için, ekonomik sistemlerin distopik edebiyattaki işlevlerine ek olarak, söz konusu makroekonomik kavramların bu eserlerde nasıl işlendiğini de incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda, çeşitli makroekonomik teoriler ve kavramlar, distopik senaryoların yapıtaşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramların distopik kurgudaki yansımalarının ise şu şekilde sınıflandırılması mümkündür;

- **Üretim İlişkileri:** Marksist ekonomi teorisinden beslenen bu kavram, distopik kurgularda sıklıkla ele alınır. Jameson (2007), distopyaların genellikle üretim araçlarının kontrolü ve emek sömürüsü üzerine odaklandığını belirtir.
- **Kaynak Dağılımı:** Neoklasik iktisat teorisinin temel konularından biri olan kaynak dağılımı, distopik anlatılarda genellikle eşitsizlik ve adaletsizlik bağlamında işlenir. Suvin (2003), distopik toplumların çoğunlukla aşırı eşitsiz kaynak dağılımı ile karakterize edildiğini vurgular.
- **Ekonomik Büyüme ve Teknolojik İlerleme:** Schumpeter'in "yaratıcı yıkım"² kavramı, distopik kurgularda sıklıkla karşımıza çıkar. Teknolojik ilerlemenin ekonomik ve toplumsal etkilerini ele alan distopyalar, genellikle bu ilerlemenin olumsuz sonuçlarına odaklanır (Kumar, 1987).

2 "Yaratıcı yıkım" (creative destruction) kavramı, iktisat literatüründe Joseph A. Schumpeter'in "Capitalism, Socialism and Democracy" (1942) eseriyle özdeşleşmiştir. Schumpeter'e (2022) göre yaratıcı yıkım, kapitalist ekonomik düzenin temel itici gücüdür ve "içeriden sürekli olarak eski ekonomik yapıyı yıkıp yenisini yaratan endüstriyel mutasyon sürecini" ifade eder. Bu süreç, yeni ürünlerin, üretim metodlarının, pazarların ve organizasyon biçimlerinin ortaya çıkmasıyla mevcut ekonomik yapıları dönüştürür. Kavram, modern inovasyon teorilerinin ve evrimsel iktisat yaklaşımlarının temel dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır.

- Tüketim ve Talep: Keynesyen ekonomi teorisinin önemli bileşenlerinden olan tüketim ve talep kavramları, distopik kurgularda genellikle tüketim toplumu eleştirisi bağlamında ele alınır. Baccolini ve Moylan (2003), birçok distopyanın aşırı tüketimi ve yapay talep yaratmayı eleştirdiğini belirtir.
- Merkezi Planlama ve Piyasa Ekonomisi: Hayek ve Friedman gibi iktisatçıların fikirleriyle şekillenen bu iki zıt ekonomik model, distopik kurgularda sıklıkla karşılaştırılır. Distopyalar, her iki modelin de aşırı uygulamalarının potansiyel tehlikelerini gözler önüne serer (Fitting, 2010).
- Sürdürülebilirlik: Son yıllarda önem kazanan bu kavram, distopik kurgularda genellikle eksikliği üzerinden ele alınır. Meadows vd. (1972), “Büyümenin Sınırları” raporunda sürdürülebilir kalkınmanın önemini vurgularken, distopik romanlar çoğunlukla sürdürülemez ekonomik sistemlerin sonuçlarını dramatize eder.
- İnovasyon: Schumpeter’in “yaratıcı yıkım” kavramıyla ilişkilendirilebilecek inovasyon, distopik kurgularda hem bir kurtuluş hem de bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkar. Teknolojik inovasyonların toplumsal etkileri, bu romanlarda sıkça işlenen bir temadır.

Bu teorik çerçeve, 1984, Atlas Silkindi ve Cesur Yeni Dünya romanlarındaki ekonomik kurgunun sistematik analizine temel oluşturmaktadır. Her bir eser, yukarıda belirtilen makroekonomik kavramları özgün bir şekilde ele alarak, kendi distopik vizyonunu bu temeller üzerine inşa etmektedir. Bu makroekonomik kavramların distopik kurgulardaki yansımaları, sadece edebi bir anlatım aracı olmanın ötesinde, mevcut ekonomik sistemlerin potansiyel sonuçlarına dair önemli öngörüler sunmaktadır. Bu bağlamda, distopik edebiyat, ekonomik teorilerin ve politikaların uzun vadeli etkilerini simüle eden bir “düşünce deneyi” işlevi görmektedir.

Distopik edebiyat ve ekonomi arasındaki bu teorik bağlantılar, çalışmanın müteakip bölümlerinde gerçekleştirilecek analizler için metodolojik bir zemin hazırlamaktadır. Bu çerçeve, her bir romanın ekonomik kurgusunun derinlemesine incelenmesi ve karşılaştırmalı analizinin yapılması için gerekli analitik araçları sağlamaktadır.

2.2. Literatür

Distopik romanlarda ekonomik kurgular, toplumsal eleştiri ve geleceğe dair uyarılar sunmak için güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaya konu edilen edebi eserler, farklı ekonomik sistemlerin aşırı uçlarını ve potansiyel tehlikelerini ele alan önemli örneklerdir. Bu örneklere dair incelemeler literatürde kendine yer bulmaktadır. Tablo 1’de, George Orwell’in “1984”, Aldous Huxley’in “Cesur Yeni Dünya” ve Ayn Rand’ın “Atlas Silkindi” romanlarına ilişkin literatürdeki temel çalışmalar, bu eserlerin ekonomik kurgularına dair analizleri ve temel bulguları ile sunulmaktadır. İncelenen çalışmalar, söz konusu distopik anlatılardaki ekonomik sistemlerin toplumsal kontrol mekanizmaları, tüketim kalıpları ve bireysel özgürlükler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır.

Tablo 1. Literatür Analizi

Yazar (Yıl)	İncelenen Eser	Bulgular
Newsinger (1999)	1984	Orwell'in "1984" romanındaki distopik toplum yapısına dair önemli gözlemler sunmaktadır. Newsinger'e göre, romanda tasvir edilen totaliter sistem hâlihazırda mevcuttur ve yönetici elit, entellektüeller, yöneticiler, teknik personel ve yukarı doğru hareketli işçi sınıfı unsurlarından oluşmaktadır. Bu yapı, distopik bir toplumda ekonomik ve siyasi gücün nasıl dağıldığına işaret etmektedir. Ancak Newsinger, romanda İngiliz devriminin neden süper-Stalinist bir distopyaya dönüştüğüne, devrimci liderliğin nasıl yönetici elit haline geldiğine ve proletaryanın buna neden izin verdiğine dair yeterli açıklama bulunmadığını belirtir. Bu eksiklik, devrimlerin kaçınılmaz olarak bu tür bir sisteme yol açacağı izlenimini yaratmaktadır.
Tyner (2004)	1984	George Orwell'in 1984 romanını Michel Foucault'nun iktidar ve disiplin kavramları çerçevesinde incelemiştir. Çalışma, romandaki totaliter rejimin ekonomik yapısına doğrudan odaklanmasa da distopik bir toplumda ekonomik kontrolün nasıl uygulandığına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Romanda tasvir edilen toplum, sıkı bir sınıf hiyerarşisine sahiptir ve devlet, vatandaşların ekonomik faaliyetlerini sıkı bir şekilde kontrol etmektedir. Bireylerin ekonomik özgürlükleri kısıtlanmış, kaynakların dağıtımı ve tüketimi devlet kontrolüne alınmıştır. Ayrıca, ekonomik verilerin manipülasyonu da söz konusudur. Bu unsurlar, distopik romanlarda sıkça karşılaşılan merkezi planlı ekonomi ve devlet kontrolü temalarını yansıtmaktadır. Tyner'in analizi, distopik kurgulardaki ekonomik yapıların, iktidarın toplum üzerindeki kontrolünü pekiştirmek için nasıl kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.
Dağ (2020)	1984	George Orwell'in "1984" eserinde ekonomik yapı, totaliter bir rejimin baskıcı ve merkeziyetçi doğasıyla şekillendirilmiştir. Okyanusya'da ekonomi, Parti'nin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş olup, bireylerin ekonomik özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Devlet, üretim araçlarını ve kaynakları kontrol ederek, toplumun her kesimini gözetim altında tutmakta ve bireylerin yaşamlarını sıkı bir şekilde denetlemektedir. Ekonomik sistem, sürekli savaş ve kaynak israfı ile karakterize edilir; bu durum, toplumun yoksullaşmasına ve bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekmesine yol açar. Parti, "yenisöylem" ve propaganda aracılığıyla, bireylerin düşüncelerini ve duygularını kontrol ederek, ekonomik gerçekleri çarpıtır ve halkın gerçek durumdan haberdar olmasını engeller. Sonuç olarak, bireyler, devletin belirlediği sınırlar içinde yaşamaya mahkum edilirken, ekonomik yapı da bu baskıcı sistemin sürdürülmesine hizmet eder.
Burns (2009)	Atlas Silkindi	Romanın Amerikan sağı üzerindeki etkisini incelemektedir. Burns, Rand'ın <i>laissez-faire</i> kapitalizmi savunusunu ve devlet müdahalesine karşı sert eleştirilerini tarihsel bağlamda ele almaktadır. Kitap, Rand'ın bireysel girişimciliği yüceltmesi, kolektivizme karşı çıkması ve ekonomik elitleri savunması gibi temel ekonomik fikirlerini tartışmaktadır. Burns, Rand'ın bu fikirlerinin Amerikan sağının ekonomi politikalarını nasıl şekillendirdiğini göstermekte, ancak aynı zamanda bu fikirlerin aşırılıklarına ve potansiyel sorunlarına da dikkat çekmektedir. Bu çalışma, distopik kurgunun gerçek dünya ekonomi politikaları üzerindeki etkisini anlamak açısından önemli bir kaynak sunmaktadır.
Attarian (2003)	Cesur Yeni Dünya	Romanın ekonomik vizyonu, günümüz dijital ekonomilerindeki hedonik tüketim kalıplarıyla benzerlikler göstermektedir.
Firchow (1984)	Cesur Yeni Dünya	Cesur Yeni Dünya'nın ekonomik kurgusunu, tüketim odaklı bir toplumun eleştirisi olarak yorumlamaktadır. Çalışma, romanın Fordist üretim modelini ve kitle tüketimini nasıl hicvettiğini analiz eder. Firchow'a göre, Huxley'in yarattığı dünya, ekonomik verimliliğin ve maddi bolluğun, bireysellik ve özgürlük pahasına elde edildiği bir distopyayı temsil etmektedir. Kitap, Cesur Yeni Dünya'nın ekonomik sisteminin, insani değerleri nasıl aşındırdığını ve teknolojik ilerlemenin potansiyel tehlikelerini nasıl vurguladığını tartışmaktadır.
Woiak (2007)	Cesur Yeni Dünya	Woiak (2007), Huxley'in <i>Brave New World</i> romanındaki ekonomik kurguyu, yazarın döneminin toplumsal ve ekonomik kaygılarını yansıtan bir distopya olarak değerlendirir. Romanda tasvir edilen Dünya Devleti'nde, ekonomik istikrar ve verimlilik esas alınmıştır. Toplum, genetik mühendislik ve koşullandırma yoluyla katı bir kast sistemine göre düzenlenmiştir. Her kast, belirli ekonomik rollere uygun olarak üretilmekte ve eğitilmektedir. Tüketim, ekonominin temel direği olarak teşvik edilmekte ve propaganda yoluyla dayatılmaktadır. Woiak'a göre Huxley, bu kurguyla hem kapitalist tüketim toplumunu ve hem de bilimsel planlamanın aşırılıklarını eleştirmektedir. Aynı zamanda, ekonomik istikrar adına bireyselliğin ve insani değerlerin feda edilmesine dair endişelerini dile getirmektedir. Bu distopik ekonomik sistem, verimliliği ve maddi bolluğu ön plana çıkarırken, bireysel özgürlükleri kısıtlamakta ve insanları standartlaştırmaktadır.

Yazar (Yıl)	İncelenen Eser	Bulgular
Torlak (2022)	Cesur Yeni Dünya	Cesur Yeni Dünya romanındaki ekonomik yapıya ilişkin analizinde, tüketim odaklı bir ekonomik sistemin insan sonrası toplumun temel dinamiği olarak kurgulandığını vurguladığı görülmektedir. Romanda Ford'un endüstriyel üretim felsefesinin toplumsal düzenin merkezine yerleştirildiği ve tüketimin sürdürülebilir kılınması için insanların genetik müdahaleler, şartlandırma ve çeşitli uyuşturucu maddelerle yönlendirildiği bir ekonomik yapı tasvir edilmektedir. Yazar özellikle, romandaki ekonomik sistemin istikrarı için tüketimin sürekli teşvik edilmesi, insanların bedava şeylerden uzaklaştırılması ve her türlü aktivitenin tüketime dönüştürülmesi gerektiğine dair kurgunun altını çizmektedir. Torlak'a göre roman, 1930'ların muhafazakâr ekonomik ortamında yazılmış olmasına rağmen, günümüzün tüketim toplumuna dair öngörülerini başarıyla yansıtmıştır. Yazara göre romandaki ekonomik sistem, insanların mutluluğu ve sistemin istikrarı için sürekli tüketimi zorunlu kılan, bireysel özgürlükleri kısıtlayan totaliter bir yapı olarak resmedilmektedir.
Booker (1994)	Cesur Yeni Dünya & 1984	Booker (1994), 1984 ve Brave New World'deki ekonomik kurguları karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Brave New World'de ultra-kapitalist bir toplum tasvir edilirken, 1984'te daha çok Stalinist bir ekonomik model görülmektedir. Huxley'in distopyasında, tüketim teşvik edilmekte ve ekonominin işleyişi için sürekli yeni ürünlerin geliştirilmesi ve pazarlanması gerekmektedir. Eskiye tamir etmek yerine yenisini almak teşvik edilir. Orwell'in distopyasında ise ekonomi daha çok devlet kontrolündedir ve teknolojik olarak geri kalmıştır. Her iki romanda da ekonomik sistem, toplumu kontrol etmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Brave New World'de hedonistik tüketim ve eğlence, kitleleri uyuşturmak için teşvik edilirken, 1984'te kıtlık ve yoksunluk, nüfusu baskı altında tutmak için kullanılmaktadır. Her iki distopya da, farklı yöntemlerle de olsa, ekonomiyi totaliter kontrolün bir aracı olarak resmetmektedir.
Sargent (2010)	Cesur Yeni Dünya & 1984	Bu distopik anlatılar hem kapitalizm hem de sosyalizme yönelik eleştirel unsurlar barındırmaktadır.
Çelik(2015)	Cesur Yeni Dünya & 1984	Yazar 1984 ve Cesur Yeni Dünya romanlarındaki ekonomik yapıya ilişkin analizinde, her iki distopyanın da totaliter rejimlerin ekonomik kontrolü bir tahakküm aracı olarak kullandığını vurguladığı görülmektedir. 1984'te özel mülkiyetin yasaklandığı ve tüm ekonomik faaliyetlerin devlet kontrolünde olduğu bir sistem tasvir edilirken, Cesur Yeni Dünya'da Batı'daki sanayileşme sürecinin ve katı uzmanlaşmanın sonuçlarına odaklanılmaktadır. Çelik, her iki romanda da ekonomik yapının toplumsal sınıfları keskin çizgilerle ayırdığını ve dikey-yatay sosyal hareketliliği engellediğini ortaya koymakta, özellikle, bu distopyalarda ekonomik gücün seçkin bir azınlığın elinde toplandığını ve ekonomik kontrolün toplumsal kontrolü sağlamada sistematik bir araç olarak işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda her iki romandaki ekonomik sistem, totaliter rejimlerin kitleleri yönetme ve denetleme mekanizmalarının temel bileşeni olarak değerlendirilmektedir.
Shippey (2016)	Cesur Yeni Dünya & 1984	Distopik romanlarda ekonomik kurguların genellikle aşırı eşitsizlik, kaynak kıtlığı ve totaliter kontrol temaları etrafında şekillendiğini belirtir. Bu eserlerde ekonomik sistemler çoğunlukla devlet veya şirket tekelleri tarafından yönetilir, bireysel özgürlükler kısıtlanır ve teknolojinin istihdam üzerindeki etkileri ele alınır. Tüketim toplumu eleştirisi, çevresel sorunların ekonomik yansımaları ve kaynakların adil olmayan dağılımı gibi konular da işlenir. Shippey'e göre, distopik romanlar mevcut ekonomik sistemlerin aşırıya kaçmış veya bozulmuş versiyonlarını sunarak, toplumsal kontrol mekanizmalarını ve sınıf ayrımlarını vurgular.
Claeys (2016)	Üç roman karşılaştırması	Her üç roman da farklı açılardan "sürdürülemez" ekonomik büyüme modellerine dikkat çekmektedir.

Tablo 1'de distopik romanlara dair literatür özetlenmeye çalışılmıştır. Genel olarak incelendiğinde Orwell'in *1984* adlı eseri totaliter bir rejimin ekonomik kontrolünü merkeze alan bir distopya sunduğuna dair vurgular öne çıkmaktadır. Newsinger (1999) ve Tyner (2004), romandaki ekonomik yapının sıkı bir sınıf hiyerarşisine dayandığını ve devletin ekonomik faaliyetler üzerinde mutlak bir kontrol uyguladığını vurgulamaktadır. Tyner, Foucault'nun iktidar ve disiplin kavramları çerçevesinde yaptığı analizde, ekonomik verilerin manipülasyonunun

ve kaynakların devlet kontrolünde dağıtımının, iktidarın toplum üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Rand'ın *Atlas Silkindi* adlı romanını ele alan çalışmalar incelendiğinde; Burns (2009), Rand'ın *laissez-faire* kapitalizmi savunusunu ve devlet müdahalesine karşı eleştirilerini tarihsel bağlamda ele aldığı gözlemlenmektedir. Rand'ın bireysel girişimciliği yüceltmesi ve ekonomik elitleri savunması, Amerikan sağının ekonomi politikalarını şekillendirmede etkili olmuştur. Ancak Burns (2009) çalışmasında bu fikirlerin aşırılıklarına ve potansiyel sorunlarına da dikkat çekmektedir.

Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı eseri ise literatürde tüketim odaklı bir toplumun eleştirisi olarak yorumlanmaktadır. Firchow (1984) ve Woiak (2007), romanın Fordist üretim modelini ve kitle tüketimini hicvettiğini belirtmektedir. Huxley'in yarattığı dünyada, ekonomik verimlilik ve maddi bolluk, bireysellik ve özgürlük pahasına elde edilmektedir. Attarian (2003), romanın ekonomik vizyonunun günümüz dijital ekonomilerindeki hedonik tüketim kalıplarıyla benzerlikler gösterdiğini ileri sürmektedir.

Booker (1994), 1984 ve *Cesur Yeni Dünya* romanlarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. 1984'te Stalinist bir ekonomik model görülürken, *Cesur Yeni Dünya*'da ultra-kapitalist bir toplum tasvir edilmektedir. Her iki romanda da ekonomik sistem, toplumu kontrol etmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Sargent (2010), bu distopik anlatıların hem kapitalizme hem de sosyalizme yönelik eleştirel unsurlar barındırdığını belirtir.

Shippey (2016), distopik romanlardaki ekonomik kurguların genellikle aşırı eşitsizlik, kaynak kıtlığı ve totaliter kontrol temaları etrafında şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu eserlerde ekonomik sistemler çoğunlukla devlet veya şirket tekelleri tarafından yönetilir, bireysel özgürlükler kısıtlanır ve teknolojinin istihdam üzerindeki etkileri ele alınır.

Claeys (2016), her üç romanın da farklı açılardan sürdürülemez ekonomik büyüme modellerine işaret ettiğini vurgulamaktadır. Bu perspektif, günümüz ekonomik tartışmalarında da önemli bir yer tutan sürdürülebilirlik kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Literatür taraması detaylı olarak gözden geçirildiğinde, incelenen distopik romanların farklı ekonomik sistemlerin aşırı uygulamalarını eleştirel bir bakış açısıyla ele aldıkları gözlemlenmektedir. Bu eserler bir anlamda ekonomik modellerin toplumsal yapı, bireysel özgürlükler ve insan değerleri üzerindeki etkilerini sorgulamakta ve okuyucularını mevcut ekonomik eğilimlerin potansiyel sonuçları hakkında düşünmeye teşvik etmektedir.

Genel olarak irdelendiğinde, mevcut literatür distopik edebiyatın ekonomik analiz için değerini ortaya koymaktadır. Ancak, bu çalışmalarda edebi eserlerin makroekonomik teorilerle doğrudan ilişkilendirilmesi ve sürdürülebilirlik perspektifinden detaylı analizinin ise eksik kaldığı tespit edilmektedir.

3. Distopik Romanlardaki Makroekonomik Yapılanma

3.1. 1984: Totaliter Rejimin Ekonomik Yapısı

George Orwell'in 1984 romanı, totaliter bir rejimin ekonomik yapısını çarpıcı bir şekilde tasvir etmektedir. Okyanusya'nın distopik dünyasında, ekonomi, iktidarın mutlak kontrolünü sürdürmek için sistematik bir araç olarak kullanılmaktadır.

George Orwell'in politik ve ekonomik görüşlerinin oluşumunda, İspanya İç Savaşı'ndaki deneyimleri önemli bir rol oynamıştır. Savaş sonrası dönemde, Orwell totaliter rejimlere yönelik

eleştirel bir tutum geliştirmiş ve bu durum, eserlerine de yansımıştır (Crick, 1980). Orwell'in entellektüel formasyonunda, Sovyet komünizmine yönelik eleştiriler ve çeşitli sol akımların analizleri de etkili olmuştur (Woodcock, 1967).

1984 romanındaki ekonomik kurgu, Orwell'in totaliter sistemlere yönelik çok yönlü eleştirisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Ingle, 2006). Eserde betimlenen ekonomik yapı, merkezi planlamanın aşırı formlarını ve bunun toplum üzerindeki etkilerini dramatize etmektedir. Bu bağlamda, Emmanuel Goldstein karakteri, totaliter rejime karşı muhalefeti sembolize etmekte ve bazı araştırmacılar tarafından sürgündeki komünist devrimci Leon Trotsky'nin edebi bir temsili olarak yorumlanmaktadır (Meyers, 2000).

Booker (1994), romandaki ekonomik modelin Stalinist özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sistem, merkezi planlama, kıtlık ekonomisi ve sıkı devlet kontrolü ile karakterize edilmektedir. Romanda üç süper devlet arasında betimlenen sürekli savaş hali, ekonomik kaynakların yönlendirilmesinde ve toplumun yaşam standardının kontrolünde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu kurgu, totaliter rejimlerin ekonomiyi nasıl bir kontrol mekanizması olarak kullanabileceğine dair güçlü bir eleştiri sunmaktadır.

Parti'nin savaş barıştı sloganı, savaşın ekonomik işlevini perdelemektedir. Goldstein'in siyasi söylemleriyle yaratılan imgeden hareketle savaş, aslında üretim fazlasını imha etmek ve nüfusun yaşam standardını düşük tutmak için bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Tyner (2004), bu durumu "Keynesyen ekonomi teorisinin bir parodisi" olarak değerlendirmektedir; savaş harcamaları, ekonomiyi canlandırmak yerine, sistematik olarak yoksulluğu sürdürmek için kullanılmaktadır.

1984'te ekonomi, katı bir merkezi planlama sistemi ile yönetilmektedir. Parti, tüm üretim araçlarını kontrol etmekte ve ekonomik hedefleri belirlemektedir. Newsinger (1999), bu sistemi Sovyetler Birliği'nin merkezi planlama modelinin bir tezahürü olarak nitelendirmektedir.

Kitapta üretim hedeflerinin ise gerçeklikten kopuk bir şekilde belirlenmekte olduğu ve sürekli olarak aşıldığı iddia edilmektedir. Winston'ın görevinin bir parçası olan istatistiklerin manipülasyonu, ekonomik gerçekliğin nasıl çarpıtıldığını gözler önüne sermektedir. Bu durum, totaliter rejimlerin ekonomik başarısızlıklarını gizleme çabalarına örnek teşkil eden bir imge olarak kullanılmaktadır.

Orwell'in Okyanusya'sında üç belirgin sınıf tanımlanmaktadır: İç Parti, Dış Parti ve proleterler. Bu sınıf/kast yapısı ekonomik eşitsizliğin kurumsallaşmış halini temsil etmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu bağlamda Burnham'ın (1941) Yönetici Devrimi teorisinden etkilenen Orwell, yeni bir yönetici sınıfın ortaya çıkışını ve bu sınıfın ekonomik gücü nasıl tekelinde tuttuğunu betimlemektedir.

1984'ün ekonomik vizyonu, totaliter bir rejimin ekonomiyi nasıl bir kontrol aracı olarak kullanabileceğini göstermektedir. Orwell, bu distopik ekonomik sistem aracılığıyla hem kapitalist hem de komünist sistemlerin potansiyel tehlikelerine dikkat çekmekte ve ekonomik yapıların politik gücü nasıl pekiştirebileceğini vurgulamaktadır.

Orwell'in distopyasında, kaynakların sürekli savaş ekonomisi için kullanılması ve kıtlığın bilinçli olarak sürdürülmesi, günümüzde neredeyse tüm bilim dallarında kendisine sıkça yer bulan sürdürülebilirlik kavramının antitezi bir durumu yansıtmaktadır. Bu durum, günümüzdeki savaş ekonomisi vs. sürdürülebilir ekonomi tartışmalarıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca, romandaki bilgi manipülasyonu, sürdürülebilirlik için gerekli olan şeffaflık ve doğru veri akışının önemini vurgulamaktadır (Woodcock, 1967).

3.2. Atlas Silkindi: Laissez-Faire Kapitalizminin ve Bireysel Girişimciliğin Tezahürü

Ayn Rand'ın Atlas Silkindi romanı, laissez-faire kapitalizminin ve bireysel girişimciliğin yüceltiği bir distopik dünya sunmaktadır. Eser, devlet müdahalesinin ekonomiye zararlarını dramatize ederken, serbest piyasa ekonomisini ideal bir sistem olarak betimlemektedir (Burns, 2009).

Rand, romanında devlet müdahalesinin ekonomiye olan olumsuz etkilerini vurgulayarak, ekonominin giderek daha fazla regüle edilmesini ve toplum yararına politikaları, distopik dünyadaki ekonomik çöküşün ana nedeni olarak göstermektedir. Bu yaklaşım, Hayek ve Friedman gibi ekonomistlerin devlet müdahalesine yönelik eleştirilerini yansıtmaktadır.

Romanda, yağmacılar olarak nitelendirilen politikacılar ve bürokratlar, ekonomik kararları piyasa güçlerinden ziyade “kamu yararı” adı altında kendi çıkarları doğrultusunda almaktadırlar. Bu durum, Buchanan ve Tullock'un *kamu tercihi teorisi* ile paralellik göstermektedir; politikacıların ve bürokratların kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri fikri romanda açıkça işlenmektedir.

Rand, üreticiler olarak tanımladığı girişimci ve yenilikçilerin toplum için hayati önemini vurgulamaktadır. John Galt önderliğindeki üreticilerin durgunluk grevi, Schumpeter'in “yaratıcı yıkım” kavramının bir tür tersine çevrilmesi olarak değerlendirilebilir. Üreticiler sistemden çekildiğinde, ekonomi çökmekte ve toplum kaosa sürüklenmektedir (Sciabarra, 2015).

Atlas Silkindi, ekonomik özgürlüğü temel bir insan hakkı olarak konumlandırmaktadır. Rand, bireylerin kendi ekonomik kaderlerini belirleme hakkını savunurken, kollektivist ekonomi politikalarını sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu yaklaşım, Nozick'in (1974) minimal devlet teorisiyle benzerlikler göstermektedir.

Bu romandaki ekonomik kurgu, laissez-faire kapitalizminin bir savunusu niteliğindedir. Burns (2009), Rand'ın bireysel girişimciliği yücelttiğini ve devlet müdahalesine karşı sert eleştiriler getirdiğini belirtmektedir. Romanda, ekonomik başarı büyük ölçüde bireysel yetenek ve çabaya bağlanmaktadır. Bu yaklaşım, serbest piyasa ekonomisinin temel prensipleriyle uyumludur. Ancak Rand, bu fikri daha da ileri götürerek, ekonomik eşitsizliği doğal ve hatta arzu edilir bir durum olarak betimlemektedir. Ancak Burns, Rand'ın bu fikirlerinin aşırılıklarına ve potansiyel sorunlarına da dikkat çekmektedir. Rand'ın ekonomik vizyonu, bireysel özgürlük ve girişimciliği ön plana çıkarırken, ekonomik eşitsizlik konusundaki tartışmalı görüşleriyle de dikkat çekmektedir.

Rand'ın vizyonu, serbest piyasa ekonomisinin sürdürülebilirliği üzerine düşünmemizi sağlamaktadır. Romanın “kim üretecek?” sorusu, sürdürülebilir bir ekonomi için inovasyonun ve girişimciliğin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, romandaki sınırsız kaynak kullanımı anlayışı, modern sürdürülebilirlik kavramıyla çelişmektedir. Bu durum, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki gerilimi yansıtmaktadır.

Sürdürülebilirlik perspektifinden bakıldığında, Rand'ın vizyonu çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Sınırsız ekonomik büyüme anlayışı, doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel bozulma gibi günümüzün kritik sorunlarını göz ardı etmektedir. Ayrıca, sosyal sürdürülebilirlik açısından, ekonomik eşitsizliğin aşırı boyutlara ulaşması toplumsal uyumu tehdit edebilmektedir (Mackey & Sisodia, 2014).

Sonuç olarak, Atlas Silkindi, laissez-faire kapitalizminin ve bireysel girişimciliğin potansiyel faydalarını vurgularken, bu sistemin sürdürülebilirlik açısından taşıdığı riskleri yeterince ele almamaktadır. Roman, ekonomik özgürlük ve verimlilik konularında güçlü argümanlar sunsa da modern sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde yeniden değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

3.3. Cesur Yeni Dünya: Tüketim Toplumu'na Dayalı Ekonomik Yapı

Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya romanı, tüketim odaklı bir toplumun distopik vizyonunu sunmaktadır. Bu eser, ekonomik istikrar ve toplumsal uyumu maksimize etmek için tasarlanmış bir sistemi betimleyerek, modern kapitalizmin potansiyel sonuçlarını eleştirel bir perspektiften ele almaktadır (Booker, 1994).

1930'ların başında, Huxley'in Cesur Yeni Dünya'yı kaleme aldığı dönemde dünya Birinci Dünya Savaşı'nın travmatik etkilerinden henüz kurtulmuştu. Sovyetler Birliği'nde totaliter rejimler ortaya çıkmış, Avrupa'da faşist partiler güç kazanmaya başlamıştı. Üstelik, on yılın sonunda patlak verecek olan yeni bir dünya savaşı da ufukta belirmişti. Bu siyasi gelişmelere paralel olarak, bilhassa savaş temelli teknolojiler alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve dünya hızla sanayileşmişti. Bu kurguyu betimlemek ve sanayileşme süreci ile bunun toplum üzerindeki etkilerini sembolize etmek için ise Huxley Ford Motor Company'nin kurucusu ve seri üretim tekniğinin mucidi Amerikalı sanayici Henry Ford'u kullanmaktadır. Huxley, gelişmenin aşırı bir sonuca vardırıldığı, standartlaştırılmış insanların üretildiği bir geleceği hayal etmektedir. Bu anlamda Cesur Yeni Dünya, 1930'lardaki teknoloji, bilim ve totalitarizmin yükselişinden yola çıkarak, insanlığın tüm özgür seçimlerinden mahrum bırakıldığı ve genetik ve psikolojik manipülasyonlarla mutluluğa zorlandığı gelecekteki totaliter bir devleti tasvir etmektedir.

Huxley'in kurguladığı dünyada -yukarıda da dile getirildiği üzere- ekonomi Ford'un üretim ilkelerine dayanan bir sistem üzerine inşa edilmiştir. Ford figürünün tanrılaştırılması, Fordizmin ekonomik ve sosyal düzenin temeli haline gelmesi, Taylor ve Ford'un kitlesel üretim teorilerinin aşırı bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Kitlesel üretimin belki de zorunlu sonucu olan kitlesel tüketim, romanda "Tüketmek iyidir" mantrasıyla vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, Keynesyen ekonomi teorisinin tüketim odaklı perspektifinin bir parodisi olarak yorumlanabilir (Firchow, 1984).

Huxley'in betimlediği toplum, genetik mühendisliği ve şartlandırma yoluyla oluşturulmuş katı bir kast sistemine dayanmaktadır. Her kast, ekonominin belirli bir işlevini yerine getirmek üzere tasarlanmıştır. Alfa'lar yönetici sınıfı, Beta'lar teknik uzmanları, Gamma'lar, Delta'lar ve Epsilon'lar ise işçi sınıfını oluşturmaktadır. Bu yapılanma, bir yandan Platon'un *Devlet* adlı eserindeki işlevsel sınıf yapısının distopik bir versiyonu olarak görülebileceği gibi, Ricardo'nun (1817) karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin aşırı bir uygulaması olarak da düşünülebilir; her grup, en verimli olduğu işlevi yerine getirmek üzere özel olarak yetiştirilmektedir.

Romanda, ekonomik verimlilik ve toplumsal istikrar, bireylerin mutluluğuyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Soma adlı uyuşturucunun kullanımı, mutsuzluğu ve dolayısıyla verimsizliği önlemek için bir araç olarak sunulmaktadır. Bu durum, Bentham'ın (1789) faydacılık teorisinin çarpıtılmış bir uygulaması olarak değerlendirilebilir; toplumun mutluluğu, bireysel özgürlük pahasına maksimize edilmektedir.

Huxley, ekonomik istikrar ve mutluluk arasındaki bu zoraki ilişkiyi eleştirerek, modern tüketim toplumlarının potansiyel tehlikelerine dikkat çekmektedir. Ekonomik büyüme

ve istikrarın, bireysellik ve özgürlük pahasına elde edilebileceği fikri, romanın merkezi temalarından birini oluşturmaktadır (Postman, 2005).

Sürdürülebilirlik perspektifinden bakıldığında, Huxley'in romanı sosyal sürdürülebilirlik kavramını sorgulatmaktadır. Toplumsal istikrar ve ekonomik verimlilik adına bireyselliğin feda edilmesi, sürdürülebilir bir toplum için gerekli olan çeşitlilik ve inovasyon potansiyelini ortadan kaldırmaktadır. Bu durum, günümüz sürdürülebilirlik tartışmalarında sıkça vurgulanan sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla çelişmektedir (Caradonna, 2022).

Romandaki yapay üreme ve şartlandırma uygulamaları, günümüzdeki biyoteknoloji ve sürdürülebilirlik tartışmalarıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle, genetik mühendisliğinin potansiyel etik sorunları ve bunun sosyal sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri, romanın sunduğu distopik vizyon ışığında yeniden değerlendirilebilir (Woiak, 2007).

Sonuç olarak, Cesur Yeni Dünya, ekonomik istikrar ve tüketim odaklı bir toplumun potansiyel risklerini gözler önüne sermektedir. Roman, sürdürülebilirlik kavramını sosyal, ekonomik ve ekolojik boyutlarıyla ele almamız gerektiğini vurgulayarak, günümüz sürdürülebilir kalkınma tartışmalarına ışık tutmaktadır.

3.4. Distopik Romanlardaki Makroekonomik Yapılanmanın Karşılaştırmalı Analizi

Distopik edebiyat, toplumsal ve ekonomik sistemlerin potansiyel tehlikelerini dramatize ederek, okuyucuları mevcut eğilimlerin olası sonuçları üzerine düşünmeye teşvik eder. Bu çalışmada incelenen *1984*, *Atlas Silkindi* ve *Cesur Yeni Dünya* romanları, farklı makroekonomik sistemleri ele alarak, kendi dönemlerinin ekonomik tartışmalarını yansıtırken, aynı zamanda özgürlük, kontrol ve toplumsal düzen gibi evrensel temaları da irdelemektedir.

Her üç roman da ekonomiyi toplumsal kontrolün bir aracı olarak sunar, ancak bu kontrolün uygulanma biçimi ve altında yatan makroekonomik teoriler önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

1984, merkezi planlamaya dayalı totaliter bir ekonomiyi resmeder. Orwell'in ekonomik vizyonu, kaynakların kısıtlanması ve üretimin manipülasyonu yoluyla toplumsal kontrolü sağlar. Bu sistem, Hayek'in (1944) *Kölelik Yolu* adlı eserinde eleştirdiği sosyalist planlama modelinin distopik bir uzantısı olarak görülebilir. Romandaki ekonomik yapı, bireylerin özgürlüklerini kısıtlayarak ve kaynakları manipüle ederek, totaliter rejimin gücünü pekiştirir.

Atlas Silkindi, *laissez-faire* türü kapitalizmin bir savunusunu sunar. Rand'ın ekonomik vizyonu, devlet müdahalesini ve regülasyonları eleştirirken, bireysel girişimciliği ve ekonomik özgürlüğü yüceltir. Bu yaklaşım, Schumpeter'in *yaratıcı yıkım* kavramıyla uyumludur; üreticilerin sistemden çekilmesi, ekonominin çöküşüne ve toplumun kaosa sürüklenmesine neden olur. Roman, serbest piyasa ekonomisinin bireysel özgürlüğü ve ekonomik verimliliği artıracığı tezini savunur.

Cesur Yeni Dünya ise, fordist üretim ilkelerine dayanan ve tüketimi teşvik eden bir sistem sunar. Huxley'in ekonomik modeli, tüketimin teşviki ve toplumsal şartlandırma yoluyla ekonomik kontrolü gerçekleştirir. Bu vizyon, Keynesyen ekonomi teorisinin tüketim odaklı yaklaşımının bir parodisi ya da alay edercesine kötü bir taklidi olarak okunabilir. Roman, ekonomik istikrar ve toplumsal uyum adına bireysel özgürlüklerin feda edildiği bir dünyayı tasvir eder.

Her üç romanda da bireyin ekonomik özgürlüğü ile toplumsal düzen arasındaki gerilim, farklı şekillerde ele alınır. Bu farklı yaklaşımlar, Berlin'in (1969) 'pozitif ve negatif özgürlük' kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir. 1984'te negatif özgürlük tamamen ortadan kaldırılmışken, Atlas Silkindi'de yüceltilir. Cesur Yeni Dünyada ise pozitif özgürlük, ekonomik istikrar ve toplumsal uyum adına manipüle edilir.

Romanların sunduğu ekonomik sistemler, sürdürülebilirlik açısından da farklılıklar gösterir. 1984'teki kaynak kıtlığı ve Atlas Silkindi'deki sınırsız büyüme anlayışı, çevresel sürdürülebilirlik sorunlarını akla getirirken, Cesur Yeni Dünyanın tüketim odaklı ekonomisi, kaynakların verimli kullanımını konusunda soru işaretleri uyandırır.

Sonuç olarak, bu üç distopik roman, farklı makroekonomik sistemlerin potansiyel sonuçlarını dramatize ederek, ekonomi ve toplum arasındaki karmaşık ilişkileri gözler önüne sermektedir. Her bir roman, kendi döneminin ekonomik tartışmalarını yansıtırken, aynı zamanda günümüz ekonomik sorunlarına da ışık tutmaktadır. Bu eserler, ekonomik sistemlerin insan özgürlüğü, toplumsal düzen, sürdürülebilirlik ve adalet üzerindeki etkilerini sorgulamak için zengin bir zemin sunmaktadır.

3.5. Distopik Romanlardaki Makroekonomik Yapılanmanın Çağdaş Ekonomik Sistemlerle İlişkisi

İncelenen distopik eserlerin sunduğu ekonomik vizyonlar, çağdaş ekonomik sistemlerle dikkat çekici paralellikler sergilemektedir. Bu bölümde, 1984, Atlas Silkindi ve Cesur Yeni Dünya romanlarının öngörülerini güncel makroekonomik fenomenlerle ilişkilendirerek, bu eserlerin mevcut ekonomik sorunlara nasıl ışık tuttuğunu analiz edeceğiz.

Orwell'in 1984 adlı eserindeki veri manipülasyonu ve sürekli gözetim altında tutulan ekonomi modeli, Zuboff'un (2023) "gözetim kapitalizmi" kavramıyla önemli benzerlikler göstermektedir. Büyük teknoloji şirketlerinin kullanıcı verilerini toplayıp analiz ederek ekonomik ve sosyal davranışları yönlendirmesi, Orwell'in distopik vizyonunun çağdaş bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, 1984'teki merkezi planlama anlayışı, büyük veri analitiğiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bazı ülkelerde uygulanan sosyal kredi sistemleri, distopik bir ekonomik kontrol mekanizmasının modern bir versiyonu olarak analiz edilebilir.

Rand'ın Atlas Silkindi adlı eserinde tasvir edilen devlet müdahalesinden arındırılmış ekonomi vizyonu, günümüz kripto para ekonomileriyle paralellik göstermektedir. Kripto para birimleri ve Merkeziyetsiz Finans (DeFi) platformları, merkezi otoritelerden bağımsız, bireylerin ekonomik özgürlüğünü ön plana çıkaran sistemler sunmaktadır. Ancak, bu sistemlerin içerdiği volatilité (oyunaklık) ve regülasyon (düzenleme) eksikliği gibi riskler, Rand'ın vizyonunun potansiyel sınırlamalarını da ortaya koymaktadır.

Huxley'in Cesur Yeni Dünya adlı eserindeki standardize edilmiş tüketim toplumu, günümüz platform ekonomileriyle benzerlik göstermektedir. Büyük teknoloji şirketlerinin algoritmaları kullanarak tüketici davranışlarını şekillendirmesi, Huxley'in öngördüğü toplumsal kontrolün modern bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, eserde betimlenen genetik mühendislik uygulamaları, CRISPR gibi güncel biyoteknolojik gelişmelerle paralellik göstermektedir. Bu gelişmeler, işgücü verimliliğini artırma potansiyeli taşıırken, beraberinde etik sorunlar ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirme riskini de barındırmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin işgücü piyasası üzerindeki etkileri, incelenen üç eserde de ele alınan ortak bir temadır. Günümüzde yapay zekâ ve otomasyon teknolojilerinin işgücü piyasasına etkileri, bu distopik vizyonların gerçekleşme potansiyelini artırmaktadır. Frey ve Osborne'un (2017) çalışması, mevcut işlerin önemli bir kısmının otomasyona uğrama riski taşıdığını göstermektedir.

Sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirildiğinde, incelenen eserlerin öngördüğü sorunların çözümüne yönelik günümüzde çeşitli girişimler mevcuttur. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, distopik eserlerde betimlenen kaynak kıtlığı, çevresel ihmal ve sosyal eşitsizlik gibi sorunların çözümüne yönelik küresel çabaları yansıtmaktadır. Ellen Mac Arthur Vakfı'nın (2013) önerdiği *döngüsel ekonomi modeli*, distopik romanlardaki sürdürülemez üretim-tüketim döngülerine alternatif bir yaklaşım sunmaktadır.

Sonuç olarak, incelenen distopik eserler, çağdaş ekonomik sistemlerin potansiyel risklerine ışık tutarken, aynı zamanda bu sorunların çözümüne yönelik düşünce ve eylemleri de teşvik etmektedir. Bu eserler, teknolojik ilerlemenin ekonomik ve toplumsal etkilerini, sürdürülebilirlik sorunlarını ve ekonomik özgürlük ile toplumsal düzen arasındaki dengeyi sorgulamak için analitik bir çerçeve sunmaktadır. Günümüz ekonomik sistemlerini ve politikalarını değerlendirirken, bu distopik vizyonların sunduğu içgörülerden faydalanmak, daha dengeli ve sürdürülebilir ekonomik modeller geliştirmeye katkıda bulunabilir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, 1984, Atlas Silkindi ve Cesur Yeni Dünya romanlarındaki makroekonomik kurguyu inceleyerek, distopik edebiyatın ekonomik sistemleri eleştirme ve geleceği öngörme kapasitesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma, bu eserlerin kendi dönemlerinin ekonomik kaygılarını nasıl yansıttığını, farklı ekonomik sistemlerin potansiyel sonuçlarını nasıl dramatize ettiğini ve bunların günümüz ekonomik yapılarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini analiz etmiştir.

İnceleme sonucunda, her üç romanın da ekonomiyi toplumsal kontrolün bir aracı olarak sunduğu, ancak bu kontrolün uygulanma biçiminin ve altında yatan makroekonomik teorilerin önemli ölçüde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Orwell'in 1984 adlı eserinde merkezi planlamaya dayalı totaliter bir ekonomi resmedilirken, Rand'ın Atlas Silkindi adlı romanı laissez-faire türü kapitalizmin bir savunusunu sunmaktadır. Huxley'in Cesur Yeni Dünyası ise, fordist üretim ilkelerine dayanan ve tüketimi teşvik eden bir sistem tasvir etmektedir.

Bu distopik vizyonlar, ekonomik sistemlerin toplum üzerindeki derin etkilerini vurgulayarak, ekonomi ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamıza katkıda bulunmaktadır. Örneğin, 1984'teki sürekli savaş ekonomisi, günümüzde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sorgulatırken, Atlas Silkindi'nin bireysel girişimciliğe odaklanan yaklaşımı, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Cesur Yeni Dünyanın tüketim odaklı ekonomisi ise, sürdürülebilir ekonomik büyüme kavramını irdelememize imkân vermektedir.

Bu üç romanın sunduğu farklı ekonomik kurgular, modern ekonomik sistemlerin temel çelişkilerini anlamak açısından değerli bir bakış açısı araştırma çerçevesi sunmaktadır. Orwell'in '1984'ündeki merkezi planlama sistemi, yalnızca kaynak tahsisinde verimsizliği değil, aynı zamanda ekonomik verilerin manipülasyonu sorununu da gündeme getirmektedir. Günümüzde, büyük teknoloji şirketlerinin veri tekelleşmesi ve ekonomik gözetim pratikleri, romanın öngördüğü risklerin farklı bir formda gerçekleştiğini göstermektedir.

Rand'ın 'Atlas Silkindi' eserindeki müdahaleden arındırılmış piyasa vizyonu, serbest piyasa ekonomisinin temel varsayımlarını sorgulatması bakımından önemlidir. Ancak eserin öngördüğü mutlak ekonomik özgürlük ortamının, günümüz kripto para piyasalarında dahi tam anlamıyla gerçekleşmediği görülmektedir. Bu durum, piyasaların kendi içinde düzenleyici mekanizmalara ihtiyaç duyduğu tezini güçlendirmektedir.

Huxley'in 'Cesur Yeni Dünya'sında tasvir edilen standardize edilmiş tüketim toplumu, günümüz platform ekonomilerinde karşımıza çıkan kitlesel tüketim kalıplarının öncül bir eleştirisi niteliğindedir. Romanın öngördüğü tüketim odaklı ekonomik sistem, modern dijital platformların tüketici davranışlarını şekillendirme gücüyle paralellik göstermektedir.

Bu üç eser, farklı ekonomik sistemlerin ortak bir noktasını vurgulamaktadır: ekonomik kontrolün giderek merkezileşmesi. Bu merkezileşme ister devlet eliyle ister büyük şirketler aracılığıyla, isterse tüketim kalıpları üzerinden gerçekleşsin, bireysel ekonomik özgürlükler üzerinde benzer kısıtlayıcı etkilere yol açmaktadır.

Çalışma, bu romanların günümüz ekonomik sistemleriyle dikkat çekici paralellikler gösterdiğini ortaya koymuştur. 1984'ün veri manipülasyonu ve gözetim ekonomisi, çağdaş gözetim kapitalizmi kavramıyla örtüşmektedir. Atlas Silkindi'nin devlet müdahalesinden arınmış ekonomi vizyonu, günümüzün kripto para ekonomileriyle benzerlik göstermektedir. Cesur Yeni Dünyanın standardize edilmiş tüketim toplumu ise, mevcut platform ekonomileriyle paralellik arz etmektedir.

Sürdürülebilirlik ve inovasyon perspektifinden değerlendirildiğinde, incelenen romanların günümüz ekonomik sistemlerinin karşı karşıya olduğu zorlukları ve fırsatları belirgin bir şekilde yansıttığı görülmüştür. 1984'teki kaynak kıtlığı, sürdürülebilir kaynak yönetiminin önemini vurgularken, Atlas Silkindi'deki sınırsız büyüme anlayışı, sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğini göstermektedir. Cesur Yeni Dünyanın standartlaştırılmış toplumu ise, sosyal sürdürülebilirlik ve inovasyonun önemi üzerine düşüncemizi sağlamaktadır.

Bu çalışma, distopik edebiyatın ekonomik sistemleri anlama, eleştirme ve geleceği öngörme konusundaki değerini ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. İncelenen romanlar, ekonomik sistemlerin sadece üretim ve tüketim ilişkilerini değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı, bireysel özgürlükleri ve insani değerleri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Gelecekteki araştırmalar, güncel distopik romanların ekonomik vizyonlarının analizi, distopik romanlardaki ekonomik öngörülerin gerçekleşme oranlarının ekonometrik analizlerle değerlendirilmesi ve distopik edebiyatın ekonomi politikası yapıcılar üzerindeki potansiyel etkilerinin incelenmesi gibi alanlara odaklanabilir. Ayrıca, distopik romanlardaki ekonomik sistemlerin davranışsal ekonomi perspektifinden analizi ve distopik edebiyatın ekonomik kriz dönemlerindeki popülerliği ile bu dönemlerdeki ekonomik söyleme etkisinin araştırılması da gelecekteki verimli çalışma alanları olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma distopik edebiyatın, makroekonomik sistemleri anlama ve eleştirme konusundaki potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu edebi eserlerin sunduğu perspektiflerden faydalanmak, gelecekteki ekonomik sistemleri tasarlar ve değerlendirirken daha dengeli, sürdürülebilir ve insani ekonomik modeller geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Bu katkı göz önüne alındığında, distopik edebiyat, ekonomistler, politika yapıcılar ve toplum bilimciler için değerli bir kaynak olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Attarian, J. (2003). Brave new world and the flight from God. In *Bloom's Modern Critical Views: Aldous Huxley* (Ed. Harold Bloom), pp.9-24.
- Baccolini, R., & Moylan, T. (2003). *Dark horizons: Science fiction and the dystopian imagination*. Routledge.
- Berlin, I. (1969). *Four essays on liberty*. Oxford University Press.
- Booker, M. K. (1994). *The dystopian impulse in modern literature: Fiction as social criticism*. Westport, Greenwood Press.
- Burnham, J. (1941). *The managerial revolution: What is happening in the world*. John Day Company.
- Burns, J. (2009). *Goddess of the market: Ayn Rand and the American right*. Oxford University Press.
- Caradonna, J. L. (2022). *Sustainability: A history*. Oxford University Press.
- Claeys, G. (2010). *The Cambridge companion to utopian literature*. Cambridge University Press.
- Claeys, G. (2016). *Dystopia: a natural history*. Oxford University Press.
- Crick, B. (1980). *George Orwell: A Life*. London: Secker & Warburg.
- Çelik, E. (2015). Distopik romanlarda toplumsal kurgu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 57-79. <https://doi.org/10.18490/sad.26868>.
- Dağ, Ü. (2020). George orwell'in 1984ve selim erdoğan'ın ikibinseksendört bir dijital kara ütopya eserlerinde distopyanın panoraması. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 107-124. <https://doi.org/10.20304/humanitas.751257>
- Ellen MacArthur Foundation. (2013). Towards the circular economy. Ellen MacArthur Foundation.
- Firchow, P. E. (1984). *The end of utopia: A study of Aldous Huxley's Brave New World*. Bucknell University Press.
- Fitting, P. (2010). Utopia, dystopia and science fiction. In *The Cambridge Companion to Utopian Literature* (Ed. Gregory Claeys). pp.135-153.
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological forecasting and social change*, 114, 254-280.
- Hayek, F. A. (1944). *The road to serfdom*. George Routledge & Sons.
- Ingle, S. (2006). *The Social and Political Thought of George Orwell: A Reassessment*. London: Routledge.
- Jameson, F. (2007). *Archaeologies of the future: The desire called utopia and other science fictions*. Verso Books.
- Kumar, K. (1987). *Utopia and anti-utopia in modern times*. Blackwell.
- Mackey, J., & Sisodia, R. (2014). *Conscious capitalism: Liberating the heroic spirit of business*. Harvard Business Review Press.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). *The limits to growth*. Universe Books.
- Meyers, J. (2000). *Orwell: Wintry Conscience of a Generation*. New York: W.W. Norton.
- Moylan, T. (2018). *Scraps of the untainted sky: Science fiction, utopia, dystopia*. Routledge.
- Newsinger, J. (1999). *Orwell's politics*. Palgrave Macmillan.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. Basic Books.
- Postman, N. (2005). *Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business*. Penguin.
- Sargent, L. T. (2010). *Utopianism: A very short introduction*. OUP Oxford.
- Sciabarra, C. M. (2015). *Ayn Rand: The Russian Radical*. Penn State Press.
- Schumpeter, J. A. (2022). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi* (M. Acar, Çev.). Serbest Kitaplar.
- Shippey, T. (2016). *Hard reading: Learning from science fiction*. Liverpool University Press. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/26014>.

- Suvin, D. (2003). Theses on dystopia 2001. In *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination* (1st ed.). Ed. Moylan, T., & Baccolini, R. (pp. 187-201). Routledge.
- Torlak, O. (2022). İnsan sonrası kurguda tüketim olgusunun önemi ve tüketime bakışı Cesur Yeni Dünya romanı üzerinden okumak. *Journal of Economy Culture and Society*, 65, 429-449. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-854216>
- Tyner, J.A. (2004) Self and space, resistance and discipline: a Foucauldian reading of George Orwell's 1984, *Social & Cultural Geography*, 5:1, 129-149. <http://dx.doi.org/10.1080/1464936032000137966>.
- Woiak, J. (2007). Designing a brave new world: Eugenics, politics, and fiction. *The Public Historian*, 29(3), 105-129. <https://doi.org/10.1525/tph.2007.29.3.105>.
- Woodcock, G. (1967). *The crystal spirit: A study of George Orwell*. Little, Brown.
- Zuboff, S. (2023). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. In *Social Theory Re-Wired: New Connections to Classical and Contemporary Perspectives* (3rd ed.).(Ed. Longhofer, W., & Winchester, D.) Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003320609>

Sınıf Yönetiminde Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunların Kaynağına İlişkin Bir Analiz¹

An Analysis on The Source of The Problems Faced by Teachers in Classroom Management

Hasan Ökmen²

Halil Karadaş³

Öz

Bu çalışmanın amacı öğretmen görüşleri doğrultusunda sınıf yönetiminde öğretmenlerin yaşadıkları zorlukların nedenlerinin incelenmesi ve çözüm önerilerinin ortaya konulmasıdır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseniyle yürütülmüştür. Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2023-2024 eğitim öğretim yılı güz dönemi Mardin'in Ömerli ilçesinde görev yapmakta olan ve sınıf yönetiminde problem yaşadıklarını ifade eden 27 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğretmenler sınıf yönetiminde problem yaşamalarının nedenlerini; sınıf mevcutlarının kalabalık olması, çevresel faktörler, öğretmenlerin sınıf yönetimine ilişkin bilgi düzeylerinin yetersiz olması, dil farklılığı, veli profili, yönetici desteği gibi okul kültürüne ilişkin faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca eğitim sisteminin mevcut durumuna ilişkin program yoğunluğu, öğretim dışı uygulamalar, sınav ve değerlendirme sistemine ilişkin uygulamaların karmaşıklığı ve sık sık değişmesi, öğretmenlere gereğinden fazla iş yüklenmesi gibi etkenlerin öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin ders dışı faaliyet görevlerinin azaltılması, iş yüklerinin sadeleştirilmesi, okul ortamlarına ilişkin yaşam alanları konforunun sağlanması ve öğretmenlere sınıf yönetimi seminerlerinin verilmesi gerektiği gibi öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf yönetimi, sınıf yönetimi becerisi, istenmeyen davranışlar, sınıf öğretmeni.

Abstract:

The aim of this study is to examine the reasons for the difficulties experienced by teachers in classroom management in line with teachers' views and to put forward solution suggestions. The study was conducted with a phenomenological design from qualitative research methods. A semi-structured interview form was used within the scope of the research. The sample of the study consisted of 27 classroom teachers who were working in the Ömerli district of Mardin in the fall semester of the 2023-2024 academic year and stated that they had problems in classroom management. According to the findings of the study, teachers stated that the reasons why they had problems in classroom management were factors related to school culture, such as overcrowded classrooms, environmental factors, insufficient knowledge of teachers about classroom management, language differences, parent profile, and administrator support. In addition, it was concluded that factors related to the current state of the education system, such as the intensity of the curriculum, extracurricular practices, the complexity and frequent changes in practices related to the examination and evaluation system, and overloading teachers with too much work, negatively affect teachers' classroom management skills. In line with these results, suggestions such as reducing teachers' extracurricular activities, simplifying their workloads, ensuring the comfort of living spaces in school environments, and providing classroom management seminars to teachers have been developed.

Keywords: Classroom management, classroom management skills, undesirable behaviours, primary school teacher.

1 Bu çalışma Halil KARADAŞ danışmanlığında Hasan ÖKMEN tarafından yürütülen tezsiz yüksek lisans projesinin geliştirilmiş hâlidir.

2 Öğretmen, Ömerli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, mamoste4701@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0007-6484-2118>, <https://ror.org/00jga9g46>

3 Doç.Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, halilkaradas@artuklu.edu.tr, <https://orcid.org/000-0003-0855-3702>, <https://ror.org/0396cd675>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 17.09.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 18.12.2024

Atıf İçin/ For Cite: ÖKMEN H. VE KARADAŞ H., "Sınıf Yönetiminde Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunların Kaynağına İlişkin Bir Analiz", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):408-428

<https://doi.org/10.17755/esosder.1551945>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzin Belgesi/ Ethics Document : Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 19/01/2024-128790 tarih sayılı evrakı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

1. Giriş

Okulun gerçekleştirmekle yükümlü olduğu misyonun başarıya ulaşmasında en kapsamlı ve ağır yük şüphesiz öğretmenlerin omuzlarındadır (Aydın 2023; Dönmez, 2017). Öğrencinin ruh dünyasına dokunduğunun farkında olan öğretmen, öğrenci ile ilgili her türlü iş ve işlemlerde dikkatini azami noktaya çekmek durumundadır (Çelik, 2012). Öğretmenin sınıf düzenini sağlamak için kullandığı yöntem ve teknikler, öğrenim sürecine ilişkin sınıf yönetimi düzeyini açıklamaktadır. Sınıf yönetimi, öğrenmenin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için farklı stratejilerin benimsendiği (Anar vd., 2024), sınıf içi uyumun korunması için önceden planlamaların yapıldığı (Balyer, 2018), sınıf düzeni ile ilgili ortaya çıkan sorunların çözüldüğü ve sınıf içi kuralların belirlendiği bir süreçtir (Sağır ve Kökocak, 2023). Öğretmenlerin sınıf yönetiminde karşılaştıkları problemlere ilişkin stratejiler geliştirmeleri, sınıf yönetimi becerileri açısından kritik bir rol oynamaktadır (Babaoğlu ve Korkut, 2010). Okuldaki öğretim uygulamalarının verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için sınıf yönetiminin etkili bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Sınıf yönteminin doğru yapılması öğretmenler ve öğrenciler arasında kurulan iletişim ve etkileşimi güçlendirerek, sınıftaki öğrenme deneyimlerini zenginleştirecektir (Karadaş, 2024).

Sınıf yönetimi öğretimsel etkinliklere ayrılan zamanı, belirlenmiş hedeflere ulaşabilmeyi (Balay, 2021) ve öğretimin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaya ilişkin sınıf içi faaliyetleri ifade etmektedir (Karip, 2017). Sınıfı başarılı bir şekilde yönetmek, pozitif bir sınıf atmosferi oluşturmak ve sürdürmek açısından önemlidir. Bu bağlamda sınıf yönetiminin amacı, sınıf ortamında güvenliği sağlamak ve öğrenci davranışlarını istendik yönde değiştirmeye ilişkin geniş bir süreci kapsamaktadır. Öğretmenin sınıf yönetimi becerisi ve sınıfında kullandığı yöntemler, teknikler, materyaller ve kitaplar bu amaca hizmet edebilir. Sınıf içerisinde öğretmenin davranışları, tutarlılığı, kullandığı dil, öğrencinin okula karşı tutumu ve davranış göstermesi, sınıf yönetiminin başarısı açısından önemlidir. Öğretmenler, sınıf yönetimine ilişkin öğrenci davranışlarını yönetmek ve olumlu bir öğrenme ortamı oluşturmak açısından önemli bir rol oynarlar. Bu bağlamda öğretimin etkililiği ve verimi için öğretmenlerin sınıf yönetimine ilişkin becerilerinin ve yeterliklerinin olması gerekmektedir (Balay, 2021; Gökyer ve Doğan, 2016; Şişman ve Turan, 2023). Problemlere yol açan öğrenci davranışlarının ve öğretimin yönetiminde tutarlı ve adil olmak öğretmenlerin sınıf yönetiminde başarılı olmasını kolaylaştırmaktayken, uygulamalarda tutarsızlık ve kararsızlık göstermek disiplin problemlerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Sınıftaki öğrenme ortamının pozitif olması öğrencilerin başarılarını olumlu yönde etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle sınıf yönetimi sadece problemlerle mücadele etmek değil, aynı zamanda etkili bir öğrenme ortamı oluşturmaya katkı sunmaktır (Balcı, 2022; Gökyer ve Doğan, 2016; İşbilir vd., 2023).

Sınıf yönetimi, eğitim hedeflerini başarıya ulaştıran planlama, organizasyon, uygulama ve değerlendirme süreçlerini içeren bir disiplindir (Aydın 2023). Sınıf yönetimine ilişkin çalışmalar, öğretmenlerin sınıf içindeki dinamikleri anlamalarına ve yönetmelerine yardımcı olmak amacıyla çeşitli teori, model ve teknikler ileri sürmektedir (Şişman ve Turan, 2023). Öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemek, sınıf ortamında disiplini sağlamak ve etkili iletişim kurmak, sınıf yönetiminin merkezinde yer alır (Buluç vd., 2011). Sınıf içindeki öğrenme ortamının ve deneyimlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesi, öğretmenlerin en önemli sorumluluklarından biri olarak görülmektedir (Gömleksiz vd., 2010). Bu sebeple, öğretmenin sınıf yönetimiyle ilgili konulardaki beceri seviyesinin yükselmesiyle birlikte, öğrencilerin eğitim çabalarını daha etkin bir şekilde yönlendirme ve onlara liderlik etme yeteneğinin artacağına inanılmaktadır (Bozan ve Ekinci, 2020; Dağ ve Göktürk, 2014; Çelik, 2012). Sınıf yönetiminin

en temel hedeflerinden biri, çocukların kendilerini güvende ve rahat hissetmelerini sağlamaktır. Çocukların duygularını ifade edebilmeleri ve sınıfa aidiyet duygusu geliştirebilmeleri için oluşturulan ortam, başarılı bir eğitim sürecinin önemli bir parçasıdır (Shank ve Santiago, 2021). Sınıf ortamında görülebilen düzensizlikler, sınıf yönetiminde öğretmenleri zorlamakta ve çeşitli disiplin sorunları yaratmaktadır (Akdeniz ve Uzun, 2022; Tunç vd., 2015) Her biri farklı bir kişiliğe sahip öğrenciler, otorite olarak tanımladıkları öğretmenlerinin davranışlarına yapıları gereği farklı farklı tepkiler vermektedirler. Bu durumda öğretmenleri zorlayan sınıf içi davranış problemleri meydana gelebilmekte ve öğretmenin sınıfı yönetme konusunda güçlük yaşamasına neden olmaktadır (Bayraktar ve Çelik, 2021; Gökyer ve Doğan, 2016).

Sınıf yönetimi, öğrencilerin öğrenme süreçlerini düzenlemenin yanı sıra sınıf içinde etkili bir ortamın oluşturulmasını da içerir. Bu ortamın yapılandırılmasında öğretmenin rolü, öğrenci ihtiyaçları, materyaller, program tasarımı, fiziksel düzenlemeler ve teknolojik donanım gibi faktörler etkilidir. Sınıfın sıcaklığı, aydınlatması, oturma düzeni, renk tonu, eşyaların uygunluğu, materyallerin erişilebilirliği ve genel güvenlik gibi faktörler, sınıf yönetimini etkileyen kritik unsurlardır (Taş, 2016). Etkin bir düzenleme ile oluşturulan sınıf atmosferi öğrencilerin dikkatini çekebilir, meraklarını uyandırabilir ve keşfetme isteklerini arttırabilir (Yurtal ve Yaşar, 2008).

Sınıfı etkili bir şekilde yönetebilmek, öğretimin etkililiği ve öğrencilerin akademik başarılarının sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir (Karadaş, 2024). Sınıf yönetiminde yetersiz kalma, öğretim ortamında kaos ve belirsizliğin hüküm sürmesine yol açacaktır. Bu bağlamda sınıf yönetiminin zorluklarına ilişkin araştırmalar (Aloe vd., 2014; Akdeniz ve Uzun, 2022; Öncel, 2022) yapılmış ve öğretmenlerin yaşadıkları problem betimlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın amacı, sınıf yönetiminde problem yaşayan öğretmenlerin karşılaştığı zorlukların nedenlerini detaylı bir şekilde ortaya koyarak, somut öneriler geliştirmektir. Öğrenci davranışları, öğretmen deneyimleri, eğitim altyapısı ve sınıf yapısı gibi faktörleri içeren sınıf içi dinamiklerin derinlemesine incelenmesini hedeflemektedir. Bu araştırma, öğretmenlerin zorluklarını anlamayı ve bu sorunları azaltmaya yönelik literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçların gelecekteki sınıf yönetimine ilişkin programlarının planlanmasında yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu programlar, öğretmenlere sınıf yönetimi konusuna ilişkin pratik öneriler sunmaya yardımcı olabilir. Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri, öğretmenlerin yeterlik düzeyi açısından açıklayınız.
2. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri öğrenci ve çevresinin özellikleri açısından açıklayınız.
3. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri okul kültürü açısından açıklayınız.
4. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri eğitim sistemi (ders kitapları, eğitim programı, sınav sistemi vs) açısından açıklayınız.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmanın hedefi, sınıf yönetiminde öğretmenlerin yaşadıkları zorlukların nedenlerini detaylı bir şekilde incelemektir. Bu araştırma nitel araştırma modellerinden biri olan olgubilim deseni kullanılarak yürütülmüştür. Olgubilim araştırmalarında, farkında olunan fakat ayrıntılı ve

derinlemesine bilgiye sahip olmadığımız olgulara odaklanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2024; Tekindal, 2023). Olgubilim çalışmaları, herhangi bir olgunun deneyimlenmesi sonucunda, olguyu deneyimleyen bireye ilişkin yaşantıları ortaya koymaktır (Creswell, 2023; Miller, 2003). Bu çalışmalarda en önemli husus, katılımcıların yaşadıkları deneyime odaklanması ve belli bir olguya ilişkin farkındalıklarının ortaya konulmasıdır (Patton, 2018). Bu kapsamda olgu bilim deseni ile sınıf yönetiminde problem yaşayan öğretmenlerin deneyimleri doğrultusunda sorunların derinlemesine analizini yaparak, öğretmenlerin bu zorluklara karşı neler yaşadıklarını anlamak ve bu konuda çözüm odaklı stratejiler geliştirmek (Miller, 2003) hedeflenmiştir.

2.2. Katılımcılar

Bu araştırma, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı içinde Mardin ilinin Ömerli ilçesindeki resmi ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin sınıf yönetiminde yaşadıkları zorlukların incelenmesi amacıyla betimleyici bir yaklaşımı benimseyerek gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme türü ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme türünde, örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip olduğu düşünülen kişiler seçilmektedir (Büyüköztürk vd., 2023). Bu kapsamda temel ölçüt, sınıf yönetiminde problem yaşama ve zorluk çekme durumu olarak belirlenmiştir. Katılımcı grubunda yer alan öğretmenlere ilişkin bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik yapıları

Özellikler	Grup	<i>f</i>
Cinsiyet	Kadın	11
	Erkek	16
Yaş	22-30	7
	31-35	6
	36-40	8
	41 ve üzeri	6
Medeni Durum	Bekar	12
	Evli	15
Hizmet Süresi	1-5 yıl	6
	6-10 yıl	8
	11-15 yıl	6
	16 yıl ve üzeri	7
	Toplam	27

Tablo 1’e göre katılımcılar cinsiyet bakımından 11 kadın ve 16 erkek; 7’si 22-30 yaş, 6’sı 31-35 yaş, 8’i 36-40 yaş, 6’sı 41 yaş üzeri aralığındadır. Katılımcıların 12’si bekar, 15’i evlidir. Katılımcıların hizmet süresine bakıldığında; 6’sı 1-5 yıl, 8’si 6-10 yıl, 6’sı 11-15 yıl, 7’si 16 yıl ve üzerinde bir çalışma süresine sahiptir. Çalışma amacımız ve konusuna bakıldığında katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemine göre seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerinin toplanması için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcıların demografik bilgilerinin yanı sıra öğretmenlerinin sınıf yönetiminde yaşadıkları problemleri ve zorluklarını incelemek için sorular oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, uzmanlar tarafından değerlendirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak son halini

almıştır. Görüşme soruları taslağı, birkaç öğretmene uygulanarak yapı ve kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Uzman görüşlerinden sonra dil uzmanı Türkçe öğretmenleri tarafından detaylı bir inceleme ve değerlendirme sürecine tabi tutulmuştur. Uzman görüşlerinden sonra, taslak form üzerinde gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme formu son halini almıştır. Son haliyle dört sorudan oluşan görüşme soruları aşağıdaki gibidir:

1. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri, öğretmenlerin yeterlik düzeyi açısından açıklayınız.
2. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri öğrenci ve çevresinin özellikleri açısından açıklayınız.
3. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri okul kültürü açısından açıklayınız.
4. Sınıf yönetiminde yaşanan problemleri eğitim sistemi (ders kitapları, eğitim programı, sınav sistemi vs) açısından açıklayınız.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşmeler, bireylerle yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, genelde her bir görüşmenin 15 ile 30 dakika arasında sürdüğü bir zaman çerçevesinde yapılmıştır. Görüşme süreçlerinde, katılımcılardan önceden alınan izin doğrultusunda, görüşme esnasında ortaya çıkan önemli detayları kaydetmek amacıyla ses kayıtları alınmıştır. Nitel araştırma desenleri içinde yer alan içerik analizi yöntemi kullanılarak, görüşmelerden elde edilen veriler detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. İçerik tahlili sürecindeki temel hedef, benzer nitelikteki bilgileri belirli temalar, alt temalar ve kategoriler dahilinde sistemli bir tablo haline getirerek, elde edilen verileri okuyucuların daha iyi kavrayabileceği bir düzen içinde düzenlemek ve açıklamaktır (Patton, 2018). Verilerin analiz sürecinde, katılımcıların gizliliğini korumak ve doğrudan alıntılar kullanırken mahremiyeti sağlamak adına, katılımcı adları yerine; T1, T2, T3, T4 gibi kodlar kullanılmıştır.

3. Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Birinci alt problem bağlamında elde edilen bulgular Tablo 2’de detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 2. Sınıf yönetiminde yaşanan zorluklarda öğretmenlerin yeterlilik düzeyleri ve tutumları

Tema	Alt Tema	Katılımcılar	f
Yeterlilik Düzeyleri	Teori ve Uygulama Sorunu	T1, T2, T4, T6, T8, T11, T13, T15, T18, T20, T21	11
	Teknik Yetersizlik	T2, T7, T11, T13, T14, T18, T21, T23, T25	9
	Yetenek- Beceri	T3, T5, T8, T22, T24, T26	6
	Deneyim	T1, T6, T12, T16, T20	5
Sınıf İçi Olumsuz Durumlara Karşı Tutum	Demokratik	T1, T3, T9, T10, T15, T16, T18, T19, T20, T21	10
	Stratejik	T4, T6, T7, T8, T13, T14, T17, T23	8
	Otoriterlik	T2, T5, T11, T12, T27	5

Yeterlilik Düzeyleri

Tablo 2 incelediğinde yeterlilik düzeyleri temasına ilişkin katılımcıların cevaplarının analizi sonucunda; teori ve uygulama sorunu, teknik yetersizlik, kabiliyet, deneyim gibi alt

temalar belirlenmiştir. Bu alt temalara ilişkin katılımcıların görüşleri alt başlıklar halinde detaylandırılmıştır.

Teori ve Uygulama Sorunu temasıyla ilgili öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T1: “Mesleğe başlarken sınıf yönetimi becerisinin eksikliğini o kadar hissediyorum ki bazen sınıfta kontrolü kaybediyorum. Eğitim fakültelerinde uygulama derslerini sadece 2 dönem gördük. 4 yıl boyunca aldığımız dersler teorik olduğu için uygulamada yetersiz kalıyor.”

T18: “Eğitim altyapımızdaki eksiklikler ve sınıf yönetimi deneyimindeki zorluklar, ders sürelerinin etkin yönetilmesini engelliyor. Bu durumun öğretmenlerin üniversite eğitimi ile ilişkili olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle, etkili öğretmenlik uygulamaları ve öğrencilere verimli bir öğrenme deneyimi sunmak için kapsamlı bir eğitim modeline ihtiyaç vardır.”

Bulgular, lisans eğitimindeki eksikliklerin yeni öğretmenlerin eğitim planlama ve sınıf yönetiminde zorluk yaşadığını göstermektedir. Katılımcılar, daha fazla uygulama dersi içeren bir eğitim programının bu sorunların önemli bir kısmını çözebileceğine inanmaktadır.

Teknik Yetersizlik alt temasıyla ilgili bazı öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T2: “Dersleri teorik işlediğimde öğrencilerin sıkıldığını fark ettim. Uygulamalı ve etkileşimli stratejiler benimseyince, somut örneklerle ve gerçek hayattan senaryolarla dersi destekleyince öğrenci katılımının arttığını ve dersin ilgi çekici hale geldiğine şahit oldum.”

T11: “Sınıfa plansız girdiğimde sınıf yönetiminde sorunlarla karşılaştım. Dersin önceden planlanması başarıya ulaşma sürecini büyük ölçüde etkiler. Öğretmenin profesyonel gelişimi ve öğrencilerle etkili etkileşim kurma yeteneği açısından önemlidir.”

T14: “Öğretmenin alan bilgisine sahip olması, etkili liderlik sergilemesine yardımcı olur ve öğrenci başarısını olumlu yönde etkiler. Öğretmenlerin sürekli öğrenme çabaları, kendilerini geliştirmeleri ve bilgilerini güncel tutmaları önemlidir.”

T25: “Akıllı tahta var ama kullanmakta zorlanıyorum. Kıdemli öğretmenler için teknolojiyi etkin kullanma becerilerini geliştirmeye yönelik kurslar açılabilir.”

Yetenek-Beceri alt teması kapsamında elde edilen bulgular kapsamındaki öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T5: “Öğrencilerin farklılıkları beni etkiliyor ve iletişimde zorlanmama neden oluyor. Disiplin sorunlarını önlemekte bazen zorlanıyorum ve çözüm üretmede eksiklikler hissediyorum. Mesleki açıdan daha iyi bir sınıf yönetimine sahip olabileceğimi düşünüyorum.”

T8: “Sınıf yönetimi becerisi, öğretmenlikte temel bir yetenektir. Öğrencileri etkili bir şekilde idare etmek, olumlu bir öğrenme ortamı sağlamak ve sınıfta disiplini korumak bu becerinin önemli unsurlarıdır. Sorunların sadece sistemden, öğrenciden veya veli ilgisizliğinden kaynaklanmadığını kabul edip, gelişime açık olmalıyız.”

Deneyim alt temasıyla ilgili bazı öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T6: “Mesleğin ilk yıllarıma göre sınıf yönetimi konusunda önemli ilerlemeler kaydettiğime inanıyorum. Öğrencilerle sağlam bir bağ kurma ve etkili iletişim becerilerini geliştirmek için çeşitli stratejiler denedim. Bu süreçte edindiğim deneyimler, sınıf yönetimi bilgi ve becerilerimi güçlendirdi.”

T12: “Öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmek istiyorum, ancak bu ek aktiviteleri düzenleme konusunda mesleki deneyimim yetersiz. Öğrencilerin potansiyelini keşfetme ve özel

yeteneklerini tanıma konusunda acemilik çektim. Bunların çözümü için zaman geçtikçe daha iyi hale geleceğime inanıyorum.”

T20: “Mesleğin başlangıcında öğrencilerin güçlü yanlarını destekleme konusunda zorluklar yaşadım ancak bu deneyimlerle öğrenme sürecim zenginleşti. Kişiselleştirilmiş öğrenme stratejilerini daha etkili bir şekilde kullanabilmek için sürekli öğrenme ve gelişme içinde olduğumu fark ettim.”

Katılımcılar, mesleğin başında sınıf yönetiminde zorluklar yaşadıklarını ve bunun sınıfta olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Lisans eğitiminin daha nitelikli ve hazırlayıcı olması gerektiğine ve aday öğretmenlere verilecek hizmet içi eğitimlerin pozitif etki edeceğine vurgu yapmıştır.

Öğretmenlerin Sınıf İçi Olumsuz Durumlara Karşı Tutumları

Tablo 2’ye göre öğretmenlerin sınıf içi olumsuz durumlara karşı tutumları temasına ilişkin katılımcı cevaplarının analizi sonucunda demokratik, stratejik ve otoriterlik olmak üzere 3 tane alt temalara ulaşılmıştır. Elde edilen alt temalara ilişkin katılımcıların görüşlerinin öne çıkanları aşağıda belirtilmiştir.

Demokratik alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T3: “Sınıfta olumsuz bir davranış gördüğümde öğrencilerle beraber olumsuz durum ile ilgili sınıf kuralı belirlerim. Bazen de olumsuz davranışı gösteren öğrenciye sorumluluk ve görev bilinci aşılacak için konu ile ilgili görev veririm. Bu şekilde öğrencilerin sürece daha fazla katılımını teşvik ederek ve kurallara karşı daha duyarlı olmalarını sağlarım.”

T25: “Sınıfta istenmeyen davranışlarla mücadelede ilk adım olarak öğrencinin aile düzeni ve çevresindeki durumu değerlendiriyorum. Aile iş birliğinin, olası istenmeyen davranışların önceden önlenmesine önemli katkısı olduğunu gözlemledim.”

Katılımcıların görüşlerine göre sınıf içi olumsuz durumların önüne geçmek için baskıcı ve otoriter bir stratejiden ziyade iletişimi güçlendirme, iş birliği, öğrenci katılımını teşvik etme, grup etkileşimi, pekiştirici kullanma gibi yöntemlerin daha etkili olduğu görülmektedir.

Stratejik alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T4: “Sınıfta farklı dil ve kültüre sahip öğrencilerden kaynaklı olumsuz durumlara karşı öğrenci ilgisini canlı tutmak ve sürece katılımı arttırmak için farklı materyal kullanımı ve öğretim yöntemini değiştirme yoluna gidiyorum. Bu strateji ile olumsuz davranışların azaldığını gözlemliyorum.”

T8: “Farklı öğrenme tarzına sahip öğrencilerin varlığını kabul ederek görsel, işitsel ve grup çalışmaları gibi çeşitli yöntemlerin kullanılması, öğrencilerin öğrenmeye olan bağlılığını arttırabilir ve bu da istenmeyen davranışların azalmasına katkı sağlayabilir.”

T17: “İstenmeyen davranışlar karşısında; ışıklandırma, ısı düzeyi, oturma düzeni vb. fiziksel düzenlemeleri kontrol ederek ve gerekirse değiştirerek öğrencilerin görsel konforunu sağlamaya ve sınıf içinde daha etkili bir öğrenme ortamı oluşturmaya çalışıyorum.”

Katılımcıların yanıtlarına göre, öğretmenin çeşitli öğrenci ihtiyaçlarına yönelik yöntem çeşitliliği sağlaması, fiziki düzenlemeler yapması ve materyal kullanımının artırılması gibi çözüm stratejileri öne çıkmaktadır. Bu stratejilerin, öğrenmeyi arttırdığı ve disiplin sorunlarını azalttığı ifade edilmektedir.

Otoriterlik alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T12: “Sınıfta Türkçe-Kürtçe-Arapça olmak üzere 3 farklı dil konuşuluyor. Bu çeşitlilik, zaman ve davranış konusunda sorunlara yol açtığı için çözüm olarak katı kurallara ve kesin talimatlara başvurmak zorunda kalıyorum. Aksi takdirde sınıfı kontrol etmek çok zor olacaktır.”

T27: “İkisi BEP’li öğrenci olan 33 kişilik kalabalık bir sınıfta kontrolü sağlamak için bağırarak sınıfa hâkim olmaya çalışıyorum. Bu bazen işe yararken bazen de öğrenci katılımını ve öğrenmeyi olumsuz etkiliyor. İletişim ve esneklikle bu tür sorunların üstesinden gelmeye çalışıyorum ama daha çok disiplini ön planda tuttuğumu söyleyebilirim.”

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi bağlamında ulaşılan bulgular Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Öğrenci özellikleri, öğrenci çevresinin, aile ve toplum yapısının sınıf yönetiminde yaşanan zorluklarda etkisi

Tema	Alt Tema	Katılımcılar	f
Öğrenci Özellikleri ve Çevresinin Sınıf Yönetimine Yansımaları	Hazırbulunuşluk	T1, T3, T7, T9, T11, T13, T14, T16, T17, T22, T25, T26	12
	Dil problemi	T1, T3, T6, T8, T9, T12, T13, T14, T17, T19	10
	Aile	T3, T6, T8, T10, T11, T14, T17, T19, T24	9
	Sosyal Medya	T2, T5, T7, T13, T18, T20, T23, T27	8
	Arkadaş Çevresi	T2, T4, T5, T15, T21, T23	6

Tablo 3’e göre “öğrenci özellikleri ve çevresinin sınıf yönetimine etkisi” temasına ilişkin katılımcıların cevaplarının analizi sonucunda; hazırbulunuşluk, dil problemi, aile, sosyal medya, arkadaş çevresi gibi alt temalar belirlenmiştir. Katılımcı görüşleri alt temalar bağlamında verilmiştir.

Hazırbulunuşluk alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T3: “Geç anlayan ve algı sorunu olan öğrenci sayısının fazla olmasından dolayı genel anlatım ile dersi işlediğimizde zekâ düzeyi yüksek öğrenciler sıkılıyor ve bu da dersin akışını bozabiliyor.”

T9: “En çok zorlandığım nokta öğrencilerin öğrenmeye hazır olmaları arasındaki büyük farklılıklar. Bu durum, bilgi birikiminde eksikliği olan öğrencilerin ihtiyaçlarına etkili bir şekilde cevap vermeyi ve öğrenmeyi teşvik etmeyi oldukça karmaşık hale getirirken bizleri de zorluyor.”

T26: “Sınıftaki disiplin sorunlarının en büyük sebebi derse hazırlıksız gelen öğrencilerin varlığıdır. Öğrenci ya ödevini yapmıyor ya da ders araçlarını getirmiyor, getirse de eksik getiriyor.”

Bulgulara göre, hazırbulunuşluğu yetersiz öğrencilerin varlığı sınıf yönetiminde sorunlara neden oluyor. Okul öncesi eğitimin yaygınlaşması ve veli ile iş birliğinin artırılmasının bu sorunların çözümüne katkı sağlayacağına inanılıyor.

Dil problemi temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T1: “Öğrencilerimin yarısı Türkçeyi etkili kullanamadığından anlattıklarımı çok az anlıyor. Dildeki farklılıklardan dolayı daha çok materyaller ile anlatmak zorunda kalıyorum.”

T8: “Çocukların ana dillerinin Türkçe olmaması uygulamada ciddi disiplin sorunlarına yol açabiliyor. Dersi anlamayan öğrenci sıkılınca dersi takip etmeyi bırakıyor.”

T13: “Öğrencilerin Türkçe bilmeyen ebeveynleri, veli-öğretmen iletişimini zorlaştırmakta ve ailelerin eğitim sürecine katılımını engelliyor.”

Aile alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T6: “Bırakın ödev yapmayı ödevin kendisi kayboluyor. Veliye sorduğumda, yanlışlıkla sobaya attık diyor. Ailenin ders takibi maalesef yok. Bu da sınıf atmosferini olumsuz etkiliyor.”

T11: “Şehir dışındaki düğüne veya taziyeye çocuğu ile giden veli devamsızlığı umursamıyor. Eğitime bakışı böyle olan aile sayısı fazla olunca öğrencinin eksiklerini kapatmak haliyle bize düşüyor.”

T24: “Babası evden uzaklaştırma kararı alan, ailesinden ayrı yaşayan, ciddi psikolojik sorunlar yaşayan ebeveyni olan öğrencilerim var. Uzman desteği alması gereken bu öğrencilerin derse katılımı ve motivasyonu maalesef çok düşük.”

Alıntılara göre, aile içi çatışma ve boşanma gibi sorunlar, velilerin sosyal olayları eğitimin önünde tutması öğrencilerin derslerden geri kalmasına ve sınıf yönetiminde zorluklara neden oluyor. Öğretmenler, bu sorunları çözmek için velilerin pozitif bir tutum benimsemesi ve aile içi şiddet konusunda uzman desteği alması gerektiğini öneriyorlar.

Sosyal Medya alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T7: “Öğrenci saatlerce tiktok başta olmak üzere diğer sosyal medya uygulamalarında zaman geçirip bunun sohbetini gelip sınıf ortamına taşıyor. Bunun olumsuz etkilerin en aza indirmek için teknolojiyi etkili bir şekilde kullanma stratejileri geliştirebiliriz.”

T18: “Sosyal medya, öğrenciler arasında siber zorbalık gibi davranışlara sebep olabiliyor. Oyun bağımlısı öğrenci derse odaklanamıyor. Teknolojinin eğitim ortamına katkısı için lisans eğitimine teknoloji ve sosyal medya konularının eklenmesi faydalı olabilir.”

T20: “Velinin evlendirme programlarını, şiddet içeren programları dizileri çocuğuyla beraber izlemesi sınıf içindeki dinamikleri olumsuz etkiliyor. Çocuk bunu derse katılırken örnek olarak veriyor.”

Yukarıdaki görüşlere göre, öğrencilerin küçük yaşlarda yoğun sosyal medya kullanımı, uygun olmayan TV programları ve bilgisayar oyunlarının bağımlılık yapması, bilinçsiz internet kullanımı sınıf içi disiplin sorunlarının önemli nedenleri arasında yer alıyor. Öğretmenler, teknoloji ve sosyal medya konularının lisans eğitimine eklenmesi ve teknolojinin olumsuz etkileri konusunda öğrenci ve velilere seminerler düzenlenmesinin faydalı olacağına inanıyor.

Arkadaş Çevresi alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T2: “Sınıfımda yanlış kişilerle arkadaşlık kuran ve akraba olan 2 öğrenci dışarıdan edindiği alışkanlıkları sınıf ortamına taşıyor. Bu durumun sınıf içinde konuşulması bizleri ve öğrencileri huzursuz ediyor. Uzman müdahalesi gereken bu sorun disiplin soruları yaratabiliyor.”

T5: “Bir öğrencimin içinde bulunduğu sosyal çevreden edindiği olumsuz davranışlar sınıf ortamına yansıyor. Teneffüslerde sürekli kavga etmesi, yaşanan çatışmalar ve ailenin içinde bulunduğu çevre de buna müsait olunca sınıfa olumsuz etkileri kaçınılmaz oluyor. Olumsuz

örnekler; yayıldığına sınıfı kontrol etmekte zorlanıyorum. Bu konuda rehber öğretmenin eksikliğini hissediyoruz.”

Öğrencinin arkadaş çevresinin sınıf yönetimine olumsuz etkilerine bakıldığında, özellikle okul dışındaki olumsuz arkadaş ortamları, çatışmalar ve olumsuz rol modellerinin belirleyici olduğu görülüyor. Sorunların çözümü için veli-öğretmen iş birliği, rehber öğretmenin etkili çalışmaları ve ailelere bilgilendirici eğitimler vermesinin faydalı olacağı belirtilmektedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin bulgulara Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf yönetiminde yaşanan zorluklarda okul kültürü etkisi

Tema	Alt Tema	Katılımcılar	f
Okul Kültürü	Sınıf mevcudu	T2,T7,T9, T10, T12, T14, T17, T18, T21, T23	10
	Fiziksel Yetersizlik	T2, T5, T9, T12, T13, T14, T15, T16, T24	9
	Yönetici Desteği	T3, T6, T9, T10, T18, T22, T26	7
	İletişim Problemi	T4, T6, T11, T13, T19, T24	6
	Disiplin Sorunu	T5, T14, T18, T20, T26	5

Tablo 4 incelendiğinde “okul kültürünün sınıf yönetimine etkisi” temasına ilişkin katılımcıların cevaplarının analizi sonucunda; sınıf mevcudu, fiziksel yetersizlik, yönetici desteği, iletişim problemi, disiplin sorunu gibi alt temalar belirlenmiştir. Bu alt temalara ilişkin katılımcıların görüşleri alt başlıklar halinde detaylandırılmıştır.

Sınıf mevcudu alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T2: “Üniversitede 20 kişilik sınıflara göre eğitim veriliyor ama atandığında. 40 kişilik sınıfta hangi öğrenciyle iletişim kuracağız, hangisinin öğrenme tarzına göre anlatacağız? Genelde düz anlatım yolunu tercih ediyoruz. Başka türlü öğrencileri kontrol etmek çok zor.”

T19: “Okuma yazma öğretiminde sınıf mevcudu, öğrenme ortamını etkili kılma çabamızı boşa çıkarıyor ve 38 kişilik sınıfta disiplin sorunları kaçınılmaz oluyor.”

T23: “Kalabalık sınıftan dolayı, sesimi duyurmak veya öğrencilerin dikkatini toplamak için şekilden şekle giriyorum. Ama ne yaparsanız yapın 41 kişiye hitap edebilecek bir metot bulmak zor. Bu durum konuların tamamlanmasını geciktiriyor ve ders saatini daha verimli kullanmayı zorlaştırıyor.”

Öğretmen görüşleri incelendiğinde sınıflarda öğrenci sayısının kalabalık olmasının öğretmenin bireysel öğrenci hızına ve öğrenme tarzına uygun şekilde ilerlemesini zorlaştırdığı ve öğrenci merkezli öğretimin tam potansiyelini kullanma konusunda engel oluşturduğu belirtilmektedir.

Fiziksel Yetersizlik alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T9: “Okulun fiziksel altyapısındaki eksiklikler ve donanım yetersizliği, sınıfı içindeki öğrenme sürecinde zorlanmamıza sebep oluyor. Teknoloji çağında halen akıllı tahtanın gelmesini bekliyoruz.”

T15: “Bir projeksiyon bile ders içeriğinin aktarılmasını ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar. Ama eksikliği farklı durumda öğrenme stili olan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanıyoruz.”

T24: “Elektrik prizleri konusundaki yetersizlik ve uygun kabloların döşenmemesi, öğretim sürecini olumsuz etkiliyor. Sınıfın karanlık ve soğuk olması da sınıf atmosferini olumsuz etkiliyor.”

T27: “Fen bilimleri dersi için bırakın atölyeyi en basit deney malzemesi bile yok. Somut öğrenme çağındaki öğrenciye ne kadar anlatırsak anlatalım havada kalıyor.”

Öğretmenler, sınıfların ısınma, aydınlatma ve donanım gibi eksikliklerinin, teknolojik aletlerin yetersizliğinin ve görsel sanatlar ile fen bilimleri gibi dersler için uygulama alanlarının olmamasının öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini belirtiyorlar. Katılımcılar, okul idaresinden yeterli desteği alamadıklarını ve sorunun çözümünün kendilerine bırakıldığını ifade ediyorlar.

Yönetici Desteği alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T3: “ Öğretmen dolabının kapısı kırık ve sınıf kapısı tam kapanmıyor. Durumu idareye ilettiğimizde “Hocam bir usta çağırın halledin.’ Cevabını veriyor. Bir yıldır açıkta olan elektrik kablosu için idare “bir şey olmaz” diyor. İdarenin bu ilgisiz tavrı bizlerin derse motive olmasını da engelliyor.”

T18: “Atandığımda MEB’in işleyişi, mesleğin detayları ve beklentiler kısmında acemiydik. Uyum ve organizasyon konusunda yardım beklediğim müdürüm sınıfımın yerini göstermekle yetindi.”

T22: “Velim, öğrencinin yerini değiştirmedığım için beni şikayet etti. Müdür “Veli ile sorun yaşamayalım, öğrenciyi öne oturtun.” cevabını verdi. O zaman veli gelip dersi de anlatsın diye karşılık verince tartıştık tabi. Bu çatışmanın sınıf ortamına yansımaları da olumsuz oluyor haliyle.”

Katılımcılar, okul idarecilerinin eğitim sürecini destekleyecek materyal ve teknolojik donanım konusunda yeterli desteği sağlamadığını, velilerle yaşanan çatışmalarda idarenin daha çok veliden yana tavır aldığını belirtiyorlar. Ayrıca, sınıflardaki tamir gerektiren işlerin çözümünün de genellikle öğretmene bırakıldığını ifade ediyorlar.

İletişim Problemi alt temasıyla ilgili öne çıkan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

T4: “İlçe zümre başkanı olarak il zümre öğretmenler kurulu toplantısına katılacağım. Ama müdürüm, dersin ortasında toplantıya 15 dakika kala iletiyor, hatta öğrencilerin önünde beni suçluyor.”

T6: “Bir spor organizasyonu vardı. Okul yönetimi, bunu unutmuş, servis de ayarlamamış. Gereken bilgilendirme ve planlama yapılmayınca bir kaos ortamı oluştu. Yönetim-öğretmenler arasındaki bu iletişimsizlik öğretmenleri etkileyerek sınıf ortamına olumsuz şekilde yansımaktadır.”

T11: “Okuldaki gruplaşma, sağlıklı iş birliğini sağlamayı zorlaştırıyor. Ne zümreler arasında ne de öğretmenlerle idare arasında sağlıklı bir iletişim kurulamıyor. İletişim eksikliği olunca haliyle sınıfta disiplin sorunlarını yaşayarak yani tecrübe ederek gelişmeye çalışıyoruz.”

Öğretmenler, okul yönetimi ile iletişim eksikliği, idarenin etkinliklerde gerekli iletişimi sağlamaması ve öğretmenler arasındaki gruplaşma, çekişme ve rekabet gibi nedenlerle eğitim sürecinin sağlıklı yürümediğini belirtiyor. Bu durumun disiplin sorunlarına yol açtığı, iş birliğini engellediği ve genç öğretmenlerin desteklenmesine engel olduğu ifade edilmektedir.

Disiplin sorunu alt temasıyla ilgili öğretmen görüşlerinden öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

T14: “Okulda disiplin kurallarının net olmaması, belirsizlik yaratıyor. İstenmeyen davranışlara okulun sahip olduğu normlara uygun tepkilerin neler olacağı konusunda ikilemde kalıyoruz.”

T20: “Okulun sahip olduğu normların uygulanması konusunda tutarsızlık var. Öğrenciler, kuralların her zaman aynı şekilde uygulandığını görmeyince okulun değerlerine bağlılık hissetmesi ve sınıftaki davranışlarını ayarlaması da kolay olmuyor.”

T26: “Okuldaki disiplin eksikliği, okul atmosferini olumsuz bir şekilde etkiliyor. Müdürün disiplin konusunda örnek bir tutum sergilemesi, okuldaki genel disiplin atmosferini güçlendirebilir.”

Öğretmenlere göre okullarda standart bir disiplin yönetmeliğinin olmaması, normların tutarsız uygulanması ve idarenin gerekli liderliği gösterememesi, öğrenci davranışlarını olumsuz etkilemekte ve sınıf idaresinde öğretmenlerin tutarsız davranışlar gösterilmesine neden oluyor. Öğretmenler, istenmeyen davranışlara anlık müdahalelerle çözüm bulmaya çalışıyor.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü alt problemine ilişkin bulgulara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5. Sınıf yönetiminde yaşanan zorluklarda merkezi yönetimin etkisi

Tema	Alt Tema	Katılımcılar	f
Merkezi Yönetim	Program yoğunluğu	T3, T4, T7, T8, T12, T13, T14, T17, T20, T24	10
	Ders Kitapları	T1, T2, T5, T11, T15, T17, T22, T25	8
	Öğretmen eğitimi	T1, T7, T11, T21, T25	5
	Program Dışı Uygulamalar	T5, T9, T13, T16, T21	5
	Sınav ve Değerlendirme	T8, T10, T23, T26	4

Tablo 5’teki bulgulara göre merkezi yönetim temasına ilişkin katılımcıların cevaplarının analizi sonucunda; program yoğunluğu, ders kitapları, öğretmen eğitimi, program dışı uygulamalar, sınav ve değerlendirme gibi alt temalar belirlenmiştir. Bu alt temalara ilişkin katılımcı görüşleri alt başlıklar halinde detaylandırılmıştır.

Program yoğunluğu alt temasıyla ilgili öne çıkan öğretmen görüşleri şu şekildedir:

T4: “Programın aşırı yoğunluğu ve belirsizlikler zaman yönetiminde sorunlar yaşamamıza sebep oluyor. Dilbilgisi öğretimi için ekstra zaman harcamak zorunda kalıyoruz.”

T12: “Program çok fazla kazanım içeriyor. Türkçe kitabında her metinde 8-9 tane etkinlik var. Belirlenen sürede konuya hazırlık, okuma yaptırma, etkinliklerin yaptırılması, kontrolü ve düzeltilmesi fazla zaman alırken yüzeysel işlendiğinde ise öğrencilerin beklenen düzeye gelemediği görülüyor.”

T17: “4+4+4 sistemi ile sınıftaki iş yükü arttı. Sınıflar kalabalık olduğu için müfredatı yetiştirme baskısı üzerimizde ciddi bir stres yaratmaktadır. 4. Sınıfta 11 tane ders olur mu?”

Katılımcılara göre, yoğun müfredat ve Türkçe kitabındaki her metinde 8-9 etkinlik olması, kazanımların zamanında gerçekleşmesini zorlaştırıp öğretmenler üzerinde baskı yaratıyor. 4+4+4 sistemiyle öğretmenlerin iş yükü artmış ve sınıf atmosferi olumsuz etkilenmiştir. Öğrenci sayısının azaltılması, müfredatın sadeleştirilmesi ve ilkokulun 5 yıla çıkarılmasının iş yükünü azaltarak sınıf ortamına olumlu katkı sağlayacağı düşünülüyor.

Ders Kitapları alt temasıyla ilgili öne çıkan öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T1: “Türkçe kitabındaki etkinlikler öğrencinin hazırbulunuşluk seviyesi ve öğrenme hızlarına uygun değil. Deniz olmayan bir yerde sahil temalı konu işlediğimizde köydeki öğrenci uyum sağlayamıyor. Ders kitapları hazırlanırken çalıştaylarda öğretmenlerin aktif bir şekilde görev alması gerekir.”

T15: “Müfredat, hazırbulunuşluğu farklı öğrencilerin beklentisini karşılamaktan uzak. Ders materyali, öğrencilere eşit ölçüde hitap etmiyor. Kültür ve dil bakımından farklı öğrencilerin olması hem kazanımların gerçekleşmesinde hem de sınıf yönetiminde ciddi zorluklar meydana getiriyor.”

Öğretmenler, ders kitaplarının öğrencilerin öğrenme tarzlarına ve hızlarına uygun olmadığını ve etkinliklerin öğrenci seviyesinin üstünde olduğunu belirtmiştir. Kitaplar hazırlanırken bölgenin şartları, sosyokültürel ve ekonomik özellikleri ile öğrenci seviyesinin dikkate alınması gerektiğini ve ders kitabı hazırlama çalıştaylarına her sınıftan bir öğretmenin katılımının, öğretim programlarının uygulanabilirliğini arttıracak ifade edilmiştir.

Öğretmen eğitimi alt temasıyla ilgili öne çıkan öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T7: “Lisans eğitiminde uygulama derslerinin az olması, öğretmenin sınıfta ciddi disiplin sorunlarıyla karşılaşmasına ve bunların çözümünde zorlanmasına neden olmaktadır.”

T11: “Öğretmen yetiştirme programları güncellenmelidir. Kırsal kesimlerde birleştirilmiş sınıf okutulacağı, Türkçe dışında farklı dillerin konuşulduğu bölgelerde öğretmenlik yapılacağı gibi durumlar dikkate alınmıyor”

T25: “Sınıfta disiplin sorunlarıyla karşılaştığımızda mesleki yetersizliğimizi fark ediyoruz. Öğretim görevlilerinin liyakatle seçilmesi ve hizmet içi eğitimlerin uygulamalı ve öğretmenlik becerilerini geliştirecek şekilde yüz yüze yapılması soruna çözüm sağlayacaktır.”

Öğretmenler, öğretmen yetiştirme programlarının teoride kalarak öğretmeni gerçek sınıf koşullarına hazırlamadığını belirterek stajın birleştirilmiş sınıflarda yapılmasının faydalı olacağını düşünüyor. Aday öğretmenlere yönelik hizmet içi kursların mesleğe uyumu kolaylaştıracağı ve sınıf içi sorunlarına çözüm geliştirmelerine yardımcı olacağına inanılıyor.

Program Dışı Uygulamalar alt temasıyla ilgili öne çıkan öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T5: “23 Nisan Programı için bizden gösteri istendi. Okulumuz taşınmalı. Öğrenciler çıkışta servisle gitmek zorunda olduğu için provalar ders saatinde yapıldı. Gösteride yer almayan bir öğrenci bahçede top oynarken kafası kırıldı. Sonuçta bana soruşturma açıldı. Milli bayram ve günlerde yapılacak kutlamalar için her okula folklor ve oyun öğretmenleri atanırsa biz de dersimize odaklanırsak.”

T16: “Bazen bize tebliğ edilmeden, resmi yazı olmadan kurs ve seminerlere katılmamız isteniyor. Üstlerimizle ters düşmemek için katılmak istemiyorum, diyemiyoruz. Hatta öğrencileri bırakıp gidiyoruz. Sınıfta ortaya çıkan disiplin sorunlarında başı derde girecek olan da yine biziz.”

Öğretmenler, resmi yazı olmadan zorunlu katılım gerektiren işlerin iş yükünü arttırdığını ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından milli bayramlara hazırlık olarak verilen gösteri ve oyun provalarının ders planlamasını olumsuz etkilediğini belirtmişler. Seminerler için resmi yazı kullanılması, gösteriler için oyun öğretmenin atanması, öğretmenleri disiplin sorunlarından kurtaracak ve ders içi etkinliklere odaklanmasını sağlayacaktır.

Sınav ve Değerlendirme alt temasıyla ilgili öne çıkan öğretmen görüşleri aşağıdaki gibidir:

T8: “Küçük yaşlarda öğrencilerin yarış atı gibi görülmesi ve ebeveynlerin çocuklarını sürekli başkalarıyla kıyaslaması sadece öğrenciler değil öğretmenler üzerinde de baskı yaratmaktadır. Bilsen ve bursluluk sınavlarındaki beklentiler öğretmenlerin sınıf planlamasına fazladan bir yük bindiriyor.”

T26: “İlkokul öğrencisini dershaneye gönderen veya özel öğretmen tutan veliler var. Sürekli bir deneme sınavı isteyen velilerin varlığı öğrenciler arasında rekabete yol açıyor. Küçük yaşlardan itibaren deneme sınavı ve optikle tanışan öğrencilerde kaygı ve stres sınıf içinde gerginliklere ve odaklanma sorunlarına neden oluyor.”

Ulaşılan bulgulara göre, küçük yaşta öğrencilerin dershaneye gitmesi ve özel dersler alması, baskı ve stres yaratıyor. Sürekli kıyaslanma ise duygusal sorunlara neden oluyor. Veli, idare ve MEB politikalarının sınav odaklı yaklaşımı, öğretmenlerin ders planlamasını etkileyerek sınav odaklı ders işlemesine neden oluyor. Bu öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz etkiliyor.

4. Tartışma, Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle, öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde uygulama dersleri yetersiz olduğu için öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinde problem yaşadıkları sonucu çıkarılabilir. Literatürde yapılan çalışmalar, araştırma sonucunu desteklemektedir. Algozzine vd. (2008) araştırması, öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda yeterli deneyim ve bilgiye sahip olmamalarının istenmeyen öğrenci davranışlarına yol açtığını belirtmiştir. Bozan ve Ekinci'nin (2020) çalışması da öğretmenlerin alanlarındaki eksikliklerini, eğitim fakültelerindeki yetersiz ders ve eğitimlerle ilişkilendirmektedir. Bu yetersizlikler, öğretmenlerin öğrenci davranışlarını yönetme becerilerini olumsuz etkileyerek sınıf disiplini ve olumlu öğrenme ortamları oluşturma konusunda zorluklar yaratmaktadır. Bulgularımızla benzer sonuçlar gösteren bu araştırmalar, öğretmen eğitimi programlarının gözden geçirilmesinin ve sınıf yönetimi becerilerinin güçlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Sınıf yönetimine ilişkin yaşanan sorunlarda, öğretmenlerin yetenek ve beceri eksikliğinin önemli bir faktör olduğu, özeleştirilerek, kişisel gelişimlerine yönelik adımlar atmanın yararlı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Sürücü ve Ünal (2018), öğretmenlerin planlama, adil ve tutarlı davranışlar, uzmanlık bilgisi gibi özelliklerinin öğrencilerin motivasyonunu arttırdığını belirtirken; davranışlarda tutarsızlık, agresif davranışlar, sınıf kontrolünün kaybı, ayrıcalıklı davranma ve iletişim zorluklarının öğrenci motivasyonunu azalttığını rapor etmiştir. Yaraş ve Turan (2021) araştırmasına göre yetkin öğretmenler, istenmeyen davranışları engelleyebilir

ve bu durumlarla başa çıkma stratejileri geliştirebilir. Deneyim ile ilgili öğretmenlerin kariyerlerinin ilk yıllarında sınıf yönetimi konusundaki eksiklikleri, sınıfta olumsuz etkiler yaratmaktadır. Lisans eğitiminin daha nitelikli ve gerçekçi tasarlanması, öğretmenlerin bu konudaki güçlüklerini azaltabilir. Bu bağlamda, öğretim modelleri ve uygulamaların lisans programlarına entegre edilmesi önemlidir. Sınıf içinde disiplini sağlama, öğrenci davranışlarını yönlendirme ve etkili öğrenme ortamları oluşturma konularında mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin daha fazla destek ve rehberliğe ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır (Jensen vd., 2012). Bozan ve Ekinci'nin (2020) çalışması, öğretmenlerin kariyerlerinin başlangıcına kıyasla alan bilgisi, öğretim yöntemleri, zaman yönetimi ve öğrencilere yönelik tutum gibi sınıf yönetimi becerilerinin zamanla geliştiğini göstermiştir. Öncel'in (2022) araştırması ise yeni öğretmenlerin sosyal ilişkilere odaklandığını, 11-20 yıl arasındaki deneyimli öğretmenlerin ise sınıf yönetimi konusunda daha yetkin olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmamızın sonuçlarıyla örtüşen bu bulgular, öğretmenlerin mesleki deneyimle birlikte sınıf dinamiklerini daha etkili yönettiklerini göstermektedir.

Öğretmenlerin sınıfta meydana gelen olumsuz durumlara ilişkin öğrencilere sorumluluk verme, ödüllendirme, ortak sınıf kuralları belirleme ve empatik iletişim kurma gibi yöntemler kullandıkları belirlenmiştir. Bu sayede öğrencilerin derse daha etkin katılımı teşvik edilmektedir. Aküzüm ve Nazlı'nın (2017) çalışmasına göre, öğretmenler en sık öğrencilere sorumluluk verme, bireysel konuşma ve sınıf kurallarını hatırlatma yöntemlerini kullanmaktadır. Bu sonuçlar, öğretmenlerin disiplini sağlamak için otoriter yaklaşımlar benimsediklerini göstermektedir. Fiziksel ceza ve şiddet yerine, iletişimi güçlendirme, iş birliği ve öğrenci katılımını teşvik eden yöntemlerin daha etkili olduğunu ifade edebiliriz. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin sınıf içinde karşılaştıkları olumsuz durumlara başa çıkma konusundaki çeşitli çözüm stratejilerini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarımızla benzerlik gösteren Ertürk'ün (2022), Kırbaş ve Atay (2017) ve Yaraş ve Turan'ın (2021) araştırmalarında, öğretmenlerin etkili sınıf yönetimi için çeşitli stratejilere vurgu yaptığı görülmüştür. Bu stratejiler arasında, derse etkileyici giriş, grup çalışmaları teşviki, sınıfta sessizlik sağlama, sessiz öğrencileri takdir etme, öğrenme güçlüğü çekenlere birebir ilgi, özel görüşmeler düzenleme, öğretim yöntemlerinde ve sınıf düzeninde fiziksel değişiklikler yapma, etkili rehberlik uygulamaları, iş yükünü azaltma, öğretim materyallerini çeşitlendirme ve dikkati toplamak için konu değiştirme yer almaktadır. Turan'ın (2019) araştırmasına göre, eğitsel oyunlarla öğrenmeyi destekleme, davranış panosu oluşturma gibi stratejiler de kullanılmaktadır. Öğretmenlerin, olumsuz durumlara başa çıkarken öğretim yöntemlerini ve fiziksel çevreyi değiştirerek öğrenci katılımını arttırmayı hedefledikleri görülmektedir. Bu stratejiler, öğrenme süreçlerini etkili hale getirmenin ve disiplin sorunlarını azaltmanın yolları olarak öne çıkmaktadır. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin öğrenci odaklı ve dinamik çözümlerle eğitim ortamını verimli hale getirme çabalarını yansıtmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin hazırbulunuşluk ile ilgili yetersizlikleri sınıf yönetiminde sorunlara neden olmaktadır. Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve velilerin desteği, bu sorunları azaltabilir. Çiftçi ve Erçetin (2021), Yaraş ve Turan (2021) araştırmalarına göre, sınıf yönetimindeki zorluklar, öğrencilerin derse ilgisizliği, sınırlı iletişim, geç kalma, devamsızlık ve sorumsuzluk gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır. Ertürk'e (2022) göre, öğretmenler, sınıf yönetiminde "hazırbulunuşluk farkları, disiplin sağlama, eksik materyaller, dikkat dağılması, öğrenme zorluğu yaşayan öğrencilere uygun yöntemler bulamama" gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Araştırmamızı destekleyen bu bulgular, öğretmenlerin farklı hazırbulunuşluk seviyelerine sahip öğrencilerle başa çıkabilmek için ciddi bir hazırlık yapmaları gerektiğini göstermektedir. Şahin vd. (2022) araştırmasına göre, sınıf öğretmenleri, öğrencilerin

dili akıcı konuşamaması nedeniyle zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, özellikle okuma yazma sürecinde sınıf yönetimini olumsuz etkiler ve öğrencilerin ders içeriğini anlamalarını zorlaştırır. Dil becerilerindeki eksiklikler, öğrencilerin özgüvenini düşürüp sınıf içi iletişimi engelleyebilir. Bergut ve Atmaca (2024) çalışması, dil engelinin göçmen öğrencilerin derslere katılımını ve içeriği anlamalarını kısıtladığını, Turan ve Fansa (2021) çalışması ise bu öğrencilerin iletişim problemleri nedeniyle istenmeyen davranışlar sergilediğini göstermiştir. Araştırma sonuçlarımıza göre yoğun sosyal medya kullanımının, uygun olmayan TV programlarına maruz kalmalarının bilgisayar oyunları bağımlılığı ve bilinçsiz internet kullanımının disiplin sorunlarına yol açtığını tespit edilmiştir. Çözüm olarak, teknoloji ve sosyal medyanın lisans eğitiminde ders olarak verilmesi ve öğrencilere ile velilere seminerler düzenlenmesi önerilmektedir. Çetin (2002), araştırmasında sosyal medyanın öğrencilerde dikkat dağınıklığı ve iletişim eksikliğine yol açarak sınıf disiplinini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Bal (2005), Aküzüm ve Nazlı (2017) şiddet içerikli TV programları ve bilgisayar oyunlarının sınıf içi disiplin sorunlarına neden olduğunu vurgulamıştır. Bu bulgular, dijital medyanın çocuklarda dikkat dağılması, agresif davranışlar ve sosyal etkileşim sorunlarına yol açtığını göstermektedir. Öğretmenlerin medya tüketim alışkanlıklarını anlamaları ve bu konuda eğitim vermeleri, disiplin sorunlarını önlemede önemlidir. Bu araştırmalar, çalışmamızın bulgularını desteklemektedir. Arkadaş çevresi alt temasına ilişkin alıntılara göre, öğrenciler, farklı ortamlardan edindikleri deneyimleri sınıfa taşıyarak istenmeyen davranışlara neden olabilmektedir. Özellikle okul dışındaki olumsuz arkadaşlıklar, çatışmalar ve kötü rol modeller, sınıf atmosferini olumsuz etkilemektedir. Araştırmamız ile benzer sonuçlar ortaya koyan çalışmalara göre, kötü arkadaş çevresi, akran zorbalığı, şiddet eğilimi, (İnandı ve Yıldız, 2014; Yaraş ve Turan, 2021), okul eşyalarına zarar verme, sınıf atmosferini bozarak öğrenme ortamını ve öğrencilerin duygusal sağlığını olumsuz etkileyebilir.

Araştırma sonucuna göre artan öğrenci sayısının sınıf ortamında olumlu bir atmosfer oluşturmayı zorlaştırdığını ve çeşitli disiplin sorunlarına yol açtığını belirtmektedir. Sınıf mevcudunun fazla olması bireysel öğrenmeyi ve öğretimi zorlaştırmakta, öğrenci merkezli öğretim yaklaşımına engel oluşturmaktadır. Özellikle uygulama gerektiren derslerde, sınıf mevcudu öğrenci katılımını ve etkileşimini olumsuz etkileyerek öğrenme sürecini kısıtlamaktadır. Bahtiyar (2010) ve Turan (2019) tarafından yapılan araştırmalarda, sınıf mevcudunun disiplin sorunlarına yol açtığı ve öğretmenlerin öğrencilere yeterince zaman ayıramadığı ve öğrenme ihtiyaçlarına etkili bir şekilde yanıt veremediği belirlenmiştir. İş ve Balcı (2024) ile Öncel (2022) tarafından yapılan araştırmalarda sınıf yönetimi becerisi açısından, mevcudu küçük sınıflarda görevli öğretmenlerin daha başarılı olduğu ifade edilmiştir. Küçüksungurlu vd. (2024) tarafından yürütülen araştırma, sınıf mevcudunun, öğretmenlerin mesleki yorgunluklarını arttırdığı ve sınıf içinde disiplin sorunlarının ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermiştir. Araştırma sonucuna göre fiziksel yetersizlikler (materyal, temel altyapı eksiklikleri, ısınma, aydınlatma ve laboratuvar eksikliği vb) öğrenme sürecini olumsuz etkileyerek öğretmenlerin sınıf yönetiminde zorluklar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu sonucu destekleyen araştırmalar, araç-gereç yetersizliği, okulun mimari yapısı ve sınıfların fiziksel koşullarının öğretmenlerin sınıf yönetiminde sorunlara yol açtığını göstermektedir (Bozan ve Ekinci'nin 2020; Dickson vd., 2014; Keengwe ve Adjei-Boateng, 2012). Araştırma sonuçlarımıza göre yönetici desteğinin yetersizliği, öğretmenlerin sınıf yönetimini olumsuz etkilemektedir. Yönetici kadroların öğretmenlerin ihtiyaçlarına yeterince yanıt verememesi, sınıf içi yönetim sorunlarını arttırmaktadır. Araştırmamız ile benzerlik gösteren bu bulgular, mesleki gelişim için destekleyici bir atmosferin olmamasının, öğretmenlerin liderlerle olan

ilişkilerini ve motivasyonlarını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Yapılan araştırmalara göre, öğretmenlerin sınıfta yaşadığı zorlukların temelinde mesleki ilerlemeye uygun bir ortamın olmaması ve liderlerle ilişkilerdeki sorunlar yatmaktadır (Ekinci, 2010; Fantilli, 2009; Lundeen, 2004; Sarı ve Altun, 2015). İletişim kopuklukları ve iş birliği eksikliği, öğretmenlerin etkili sınıf yönetimini zorlaştırmakta ve eğitim sistemini olumsuz etkilemektedir (Kırbaş ve Atay, 2017). Tatar ve Arslan'ın (2020) çalışması, öğretmenlerin idarecilerin aşırı müdahaleleri ve baskıları nedeniyle mesleki tükenmişlik yaşadığını göstermektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin tam yetki ve otonomiye sahip olmaları, desteklenmeleri ve gereksiz müdahalelerden kaçınılması önemlidir. Literatürdeki çalışmalarla paralellik gösteren araştırmamızın sonuçları, okuldaki iletişim eksikliği veya yetersizliğinin öğretmenlerin sağlıklı bir eğitim süreci yürütememesine neden olduğunu göstermektedir. Bu durum, sınıftaki disiplin sorunlarına negatif etki yapmakta ve öğretmenlerde motivasyon eksikliği oluşturmaktadır. Ayrıca, idarenin önceden planlanan etkinliklerle ilgili öğretmenlere gerekli bilgilendirme yapmaması, belirsizlik ve odaklanma sorunlarına sebep olmaktadır.

Merkezi yönetimin etkisine ilişkin sonuçlara ilişkin MEB müfredatının kapsamının çok geniş olduğu, müfredatın öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı ve fazla sayıda konu içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, kazanımların zamanında gerçekleşmesini engelleyip, ders planlamasını zorlaştırmaktadır. Küçüksungurlu vd., (2024) çalışması, aşırı ders yükünün öğretmenlerde mesleki yorgunluk ve tükenmişliğe, bu durumun da sınıf içi disiplin sorunlarına neden olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, iş yükünün öğretmenlerin performanslarını ve öğrencilerin gelişimini olumsuz etkilediğini vurgulayarak araştırmamız ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Öğretmen eğitimi alt temasına dair sonuçlar, öğretmenlerin yeterli eğitim almamaları, staj ve hizmet içi eğitimlerin formaliteye indirgenmesi vb. etkenler öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinde sorunlar yaşamasına neden olduğunu vurguluyor. Öğretmen yetiştirme programlarının teoride kaldığı ve gerçek sınıf koşullarına yeterince hazırlık sağlamadığı gözlemlenmiştir. Kozikoğlu ve Senemoğlu (2018) araştırmasında, öğretmenlik mesleğindeki önemli bir zorluk olan öğretim planlama ve uygulamasındaki güçlüklerin, lisans eğitimindeki eksikliklerle bağlantılı olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonuçları, öğretmen adaylarının lisans eğitimlerinin daha etkili hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenlerin sınıf yönetimi ve teknoloji kullanımı becerilerini arttırmaya yönelik derslerin lisans programlarına eklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, staj uygulamalarının birleştirilmiş sınıflarda gerçekleştirilmesinin ve aday öğretmenlere yönelik uygulamaya dayalı hizmet içi kursların, öğretmenlerin olası disiplin sorularına farklı çözüm stratejileri geliştirmelerine katkıda bulunabileceği sonucuna varılmıştır.

5. Öneriler

Öğretmenlerin mesleklerine odaklanabilmesi için angarya niteliğindeki işler kaldırılmalıdır. İhaleler, taşınmalı eğitim planlaması, evrak hazırlama gibi ek görevler, öğretmenleri meslekten soğutabilir. Bu durum, öğretmenlerin öğrencilere ayırması gereken zamanı olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, öğretmenlere destek sağlanarak ana görevlerine odaklanmaları teşvik edilmeli ve böylece öğrencilere daha etkili bir eğitim sunmaları kolaylaştırılmalıdır. Öğretmenlerin motivasyonunu arttırmak adına okul yönetiminin, öğretmenler için konforlu ve destekleyici bir ortam sağlaması yararlı olabilir. Konforlu bir ortam öğretmenlerin işlerine odaklanmalarına ve mesleki gelişimlerine katkı sunabilirler. Motive olmuş öğretmenler, sınıfta daha pozitif yaklaşarak öğrencilerin olumsuz davranışlarını azaltabilirler.

Eğitim fakülteleri, ikinci sınıftan itibaren uygulamalı dersler sunarak öğretmen adaylarına pratik deneyimler kazandırıp aday öğretmenlerin sınıf içinde karşılaşılabilecekleri zorluklara hazırlıklı olmalarına ve mesleki becerilerini geliştirmelerine destek olabilir. Üniversiteler, öğretmen adaylarının kişilik, düşünce yapısı ve yeteneklerini düzenli olarak takip etmeli ve değerlendirmelidir. Gerekirse, en uygun adayları seçerek öğretmenlik mesleğine yönlendirmelidir. Bu yaklaşım, kaliteli bir öğretmen kadrosu oluşturulmasına katkı sağlar. Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini güçlendirmek, problem çözme yeteneklerini arttırmakla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, mezun olma aşamasındaki öğretmen adaylarına ve görev yapmakta olan öğretmenlere, belli zaman aralıklarıyla sınıf yönetimi odaklı problem çözme becerilerini geliştiren eğitimler, seminerler verilebilir. Bu eğitimler, adayların sınıf içi sorunlara yaratıcı çözümler bulmalarına yardımcı olur. Böylece, öğretmen adayları teorik bilgilerini ve pratik yeteneklerini güçlendirerek, gelecekteki sınıf yönetimi görevlerini daha etkili bir şekilde yerine getirebilirler.

Kaynakça

- Ağın, E. (2020). Sınıf Yönetiminde Disipline İlişkin Öğretmen ve Okul Yöneticisi Görüşleri. *Kastamonu Education Journal*, 28(6), 2525-2534. <http://doi.org/10.24106/kefdergi.723573>
- Akdeniz, İ., ve Uzun, M. (2022). Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde sınıf yönetiminde karşılaştıkları problemlere ilişkin görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 45-75. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ksued/issue/70839/1015075>
- Aküzüm, C., ve Nazlı, K. (2017). Öğretmenlerin sınıf yönetiminde karşılaştıkları disiplin sorunları, nedenleri ve bu sorunlarla baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *International e-Journal of Educational Studies (IEJES)*, 1 (2), 88-102. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391463>
- Algozzine, K., Christian, C., Marr, M. B., McClanahan, T., ve White, R. (2008). Demography of problem behavior in elementary schools. *Exceptionality*, 16(2), 93-104. <https://doi.org/10.1080/09362830801981369>
- Aloe, A. M., Amo, L. C., & Shanahan, M. E. (2014). Classroom management self-efficacy and burnout: A multi variate meta-analysis. *Educational psychology review*, 26, 101-126. <https://doi.org/10.1007/s10648-013-9244-0>
- Anar, K., Anar, N., Tanrikulu, R., ve Çelik, Y. B. (2024). Öğretmenlerin sınıf yönetiminde istenmeyen davranışlar karşısında izledikleri stratejilerin belirlenmesi. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 4(5), 1089-1108. <http://www.uleder.com/index.php/uleder/article/view/523>
- Ayanoğlu, Ç. ve Akbaşı, S. (2023). Türk eğitim sisteminin sorunları: bir meta-sentez çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 371-425. <https://doi.org/10.29299/kefad.938154>
- Aydın, A. (2023). *Sınıf yönetimi* (22. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık
- Babaoğlu, E. ve Korkut, K. (2010). Öğretmenlerin öz yeterlik inançları ile sınıf yönetimi beceri algıları arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-20. https://dergipark.org.tr/en/pub/inuefd/issue/8703/108671#article_cite
- Balay, R. (2021). *2000'li yıllarda sınıf yönetimi* (10.Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Balyer, A. (2018). *Sınıf yönetimi*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları
- Bayraktar, V. H., ve Çelik, O. (2021). Öğretmenlerin öz yeterlilikleri ile sınıf yönetimi becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 3(6), 98-127. <https://doi.org/10.46423/izujed.841318>
- Bergut, M. ve Atmaca, T. (2024). Göçmen öğrencilerin yoğun olduğu okullarda okul ve sınıf yönetiminde karşılaşılan durumlar. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), 121-147. <https://doi.org/10.24315/tred.1332347>
- Bozan, S., ve Ekinci, A. (2020). Öğretmenlerin mesleklerinin ilk yıllarında sınıf yönetiminde yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1), 137-153. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3480>
- Bullard, J. (2014). *Creating environment for learning: birth to age eight*. Second edition. United States of America: Pearson Education.
- Buluç, B., Sulak, S. E., ve Serin, M. K. (2011). İlköğretim okul yöneticilerinin problem çözme becerilerine ilişkin algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 551-567. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gefad/issue/6738/90575>
- Büyüköztürk, Ş. (2023). *Sosyal bilimler için veri el kitabı. İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. (30.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J.W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri- Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (7.baskı) (Çev.: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çelik, V. (2012). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çiftçi, K. ve Erçetin, Ş. Ş. (2021). Öğretim elemanlarının sınıf yönetiminde karşılaştıkları problemler. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(25), 674-700. <https://dergipark.org.tr/en/pub/igdir-sosbilder/issue/66833/1045371>
- Dağ, İ., ve Göktürk, T. (2014). Sınıf yönetiminde liderlik ve liderliğin sınıf yönetimine katkıları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 171-184.

- Dickson, M., Riddlebarger, J., Stringer, P., Tennant, L., & Kennetz, K. (2014). Challenges faced by Emirati novice teachers. *Near and Middle Eastern Journal of Research in Education*, <http://dx.doi.org/10.5339/nmejre.2014.4>.
- Dönmez, B. (2017). Saygın öğretmen yetiştirme ve istihdamı üzerine düşünceler. *Eğitime Bakış*, 13(41), 22-41.
- Ekici, F. Y., Günhan, G. ve Anılan, Ş. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 48-58. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/334481>
- Ertürk, R. (2022). Öğretmenlerin sınıf yönetimine yönelik algıları: Nitel bir analiz. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 52-75. <https://doi.org/10.51460/baedb.937335>
- Fantilli, R. D. (2009). *A study of novice teachers: challenges and supports in the first years (Yayınlanmış doktora tezi)*. The Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto.
- Gergin, E. (2010). *Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin ilk yıllarda karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma yolları* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Gökyer, N. ve Doğan, B. (2016). İstenmeyen öğrenci davranışları ve nedenlerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 93-105. <https://doi.org/10.18069/fusbed.82121>
- Gömlüksiz, M.N., Kan, A.Ü., Biçer, S ve Yetkiner A. (2010). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin yaşadıkları zorluklarla öğretmen adaylarının yaşayabilecekleri zorluklara ilişkin algılarının karşılaştırılması. *E-Journal of New World Science Economy*, 5(3), 12-23. <https://dergipark.org.tr/en/pub/nwsaqual/issue/20071/213597>
- İnandı, Y. ve Yıldız, S. (2014). Lise okul yöneticilerinin okullarda şiddeti önleme yeterlikleri: Mersin ili örneği. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 137-147. <https://dergipark.org.tr/en/pub/trkefd/issue/21480/230210>
- İş, E., ve Balcı, S. (2024). Kalabalık Sınıflardaki Öğretim Sürecinin İncelenmesi: Yükseköğretim Örneği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 160-170. <https://doi.org/10.32329/uad.1411934>
- İşbilir, B., Bayrak, M., Kayaoğlu, F., Şakar, E., Bülbül, D., & Acar, B. (2023). Öğretmenlerin sınıf içinde karşılaştıkları disiplin sorunları. *Journal of European Education*, 13(1), 19-41.
- Jensen, B., Sandoval-Hernández, A., Knoll, S., ve Gonzalez, E. J. (2012). *The experience of new teachers: Results from TALIS 2008*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264120952-en>.
- Karadaş, H. (2024). *Sınıfta zaman yönetimi*. H. Işık & R. Uçar (Ed.), *Uygulamalı Sınıf Yönetimi içinde* (ss. 93-107). Pegem Akademi Yayıncılık
- Karip E. (2017). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Keengwe, J., & Adjei-Boateng, E. (2012). Induction and mentoring of beginning secondary school teachers: A case study. *International Journal of Education*, 4(2), 250-260.
- Kırbaş, Ş., ve Atay, A. (2017). Öğretmenlerin sınıf yönetiminde yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Electronic Turkish Studies*, 12(28).
- Kozikoğlu, İ., ve Senemoğlu, N. (2018). Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler: Nitel bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 341-371. <https://dergipark.org.tr/en/pub/enad/issue/40655/490127>
- Küçüksungurludan, K., Özdemir, F., Kaya, G., ve Berkil, S. (2024). Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyinin sınıf yönetimine etkisi. *Ulusal Özgün Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 51-65. <https://ulusalegitimdergisi.com/index.php/pub/article/view/18>
- Lundeen, C. A. (2004). Teacher development: The struggle of beginning teachers in creating moral (caring) classroom environments. *Early Childhood Development and Care*, 174(6), 549-564. <https://doi.org/10.1080/0300443042000187068>
- Miller S. (2003). *Analysis of phenomenological data generated with children as research participants*. *Nurse Research*, 10(4), 68-82. <http://doi.org/10.7748/nr2003.07.10.4.68.c5908>
- Öncel (2022). *Öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda yaşadığı sorunlar ve çözüm yöntemlerinde öğretmenlik deneyiminin rolü*. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. baskıdan çeviri). (Çeviri Editörleri: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Pegem Akademi.

- Sağır, M., ve Kökocak, S. (2023). Öğretmenlerin sınıf yönetimi kaygı düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 7(2), 114-131. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijolt/issue/79366/1366874>
- Sarı, M. H., ve Altun, Y. (2015). Göreve yeni başlayan öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 213-226.
- Sürücü, A., ve Ünal, A. (2018). Öğrenci motivasyonunu arttıran ve azaltan öğretmen davranışlarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(14), 253-295. <https://doi.org/10.26466/opus.404122>
- Shank, M. K., & Santiago, L. (2021). Classroom management needs of novice teachers. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 26-34. <https://doi.org/10.1080/00098655.2021.2010636>
- Şahin, S. ve Arslan, M. (2014). Öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı kullanılan öğretmen stratejilerinin öğrenciler üzerindeki etkileri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (2),1401. <https://research.ebsco.com/c/mwvn5v/viewer/pdf/ucs7e7ufgn>
- Şahin, A., Özkan, R. A., ve Turan, B. N. (2022). Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin yapılmış bilimsel çalışmaların incelenmesi. *Educational Academic Research*, (45), 83-91. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2531361>
- Şişman, M ve Turan, S. (2023). *Sınıf yönetimi*. (18. Baki). Pegem Akademi yayınevi, Ankara.
- Taş, A. (2016). Sınıf Yönetimini Etkileyen Etkenler. H. Kıran ve K. Çelik, (Ed.). *Etkili Sınıf Yönetimi*. (12. baskı) (s. 33-55) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tatar, N. ve Arslan, F. (2020). Fen bilgisi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve nedenleri. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 1(2), 1-21. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ebad/issue/59114/832473>
- Tekindal, S. (2023). *Nicel, nitel, karma yöntem araştırma desenleri ve istatistik*. (2.baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Toker-Gökçe, A. (2013). Öğretmenlerin adaylık dönemlerinde yaşadıkları mesleki sorunlar. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 137-156. <https://dergipark.org.tr/en/pub/zgefd/issue/47941/606524>
- Tunç, B., Yıldız, S., ve Doğan, A. (2015). Meslek liselerinde disiplin sorunları, nedenleri ve çözümü: bir durum analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 384-403. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.2-5000161330>
- Turan, M. ve Fansa, M. (2021). Göçmen çocukların Türkçe öğreniminde yaşadıkları problemler. *Milli Eğitim*, 50(1), 11-26. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.958878>
- Turan, S. ve Şişman, M. (2020). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yaraş, Z., ve Turan, M. (2021). Sınıf yönetimi engeli olarak istenmeyen davranışlar: kalitatif bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (58), 573-600. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/61832/755102>
- Yurtal, F. ve Yaşar, M. (2008). *Sınıf yönetimini etkileyen faktörler*. Y. Aktaş Arnas ve F. Sadık, (Ed.). *Okul öncesi eğitimde sınıf yönetimi* (1. baskı) (s. 62-86) Ankara: Kök Yayıncılık.

Yazar Katkı Oranları:

1.yazar %50

2.yazar %50

Çıkar Çatışması Beyanı: Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Türkçe ve İngilizce Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Standartları, Eleştirel Yazma Becerileri, Eleştirel Okuma Özyeterlik Algıları ve Eleştirel Dinlemeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiler¹

Relationships Between Turkish and English Teacher Candidates' Critical Thinking Standards, Critical Writing Skills, Critical Reading Self-Efficacy Perceptions and Attitudes Towards Critical Listening

Fatih KAMÇI²
Murat TUNCER³

Öz

Bu çalışmada; Türkçe ve İngilizce öğretmen adaylarının eleştirel becerilerinin (eleştirel düşünme, eleştirel yazma, eleştirel okuma ve eleştirel dinleme) birlikte incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan yordayıcı korelasyonel araştırma modeli tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemi, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme ile seçilen; Fırat, Dicle, İnönü, Muş Alparslan, Siirt ve Gaziantep Üniversiteleri Eğitim Fakültelerinin Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 1258 öğretmen adaydır. Araştırma kapsamındaki tüm ölçme araçlarının alt boyutları ile istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve orta düzey ile yüksek düzey aralığında değişen ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu netice her bir ölçme aracının tek bir toplam puan ile ifade edilmesine kanıt sağlamaktadır. Buna göre ölçme araçlarının toplam puanları alınarak aralarındaki ilişkiler incelenmiş, araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin ikili korelasyonlarının istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve orta düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyleri arasındaki ilişkide, eleştirel dinleme ve düşünmeye yönelik algı düzeylerinin aracılık rolünün incelenmesi hedeflenmiş ve regresyon tabanlı aracılık analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi arasındaki ilişkide, eleştirel dinleme ve eleştirel düşünme değişkenlerinin kısmi aracılık rolüne sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme, Eleştirel Yazma, Eleştirel Okuma, Eleştirel Dinleme

Abstract

In this study, it is aimed to examine the critical skills (critical thinking, critical writing, critical reading and critical listening) of Turkish and English pre-service teachers together. Predictive correlational research model, one of the quantitative research methods, was preferred in the study. The sample of the study is 1258 pre-service teachers studying in Turkish and English Language Teaching departments of the Faculties of Education of Fırat, Dicle, İnönü, Muş Alparslan, Siirt and Gaziantep Universities, selected by convenient sampling from non-random sampling methods. It was determined that all measurement tools within the scope of the research had statistically significant positive relationships with their sub-dimensions, ranging from moderate to high level. This result provides evidence for each measurement tool to be expressed with a single total score. Accordingly, the total scores of the measurement tools were taken and the relationships between them were examined, and it was determined that the pairwise correlations of the variables considered within the scope of the research were statistically significant positive and moderately related. In the study, it was aimed to examine the mediating role of the perception levels of critical listening and critical thinking in the relationship between pre-service teachers' perception levels towards critical reading and perception levels towards critical writing, and regression-based mediation analysis was conducted. As a result, it was seen that critical listening and critical thinking variables had a partial mediating role in the relationship between pre-service teachers' perception levels towards critical reading and perception levels towards critical writing.

Keywords: Critical Thinking, Critical Writing, Critical Reading, Critical Listening.

1 Bu makale Prof. Dr. Murat TUNCER'in danışmanlığında Dr. Fatih KAMÇI'nın Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

2 Dr., Diyarbakır Yenişehir BİLSEM, fatihkamci@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0511-8628>, <https://ror.org/00jga9g46>

3 Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mtuncer@firat.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0001-9136-6355>, <https://ror.org/05teb7b63>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 18.09.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 28.10.2024

Atıf İçin/ For Cite: KAMÇI F. ve TUNCER M., "Türkçe ve İngilizce Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Standartları, Eleştirel Yazma Becerileri, Eleştirel Okuma Özyeterlik Algıları ve Eleştirel Dinlemeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiler", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):429-445

<https://doi.org/10.17755/esoder.1552556>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/ Ethics Document: Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 22.04.2022 tarih ve 2022/08 sayılı oturumunda görüşülmüş ve etik kurallara uygun olduğuna karar verilmiştir.

1. Giriş

Gelişen ve değişen dünyada eleştiri, bireysel ve toplumsal açıdan büyük önem taşımaktadır. Bireylerin yeteneklerinin arttırılması, bilinçli, yenilikçi ve devamlılık arz eden gelişim sağlamaları, toplumsal ilerlemenin sağlanması adına eleştiri kavramı ve bu kavramın bir beceri olarak edinilmesi hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Sokrates, “*Eleştirilmeyen, sorgulanmayan ve üzerinde derinlemesine düşünülmemeyen bir hayat, gerçekten yaşanmaya değer.*” demiştir (akt. Urhan, 2019). Ona göre, bir hayatın anlamlı olabilmesi için sürekli olarak eleştirilmesi, sorgulanması ve düşünsel olarak incelenmesi gerekmektedir. Demircioğlu’na (2018) göre eleştirilen, sorgulanan ve üzerinde düşünölmeye başlanan hayatta ise bireyler eleştiride bulunmalı, sorgulamalar yapmalı ve düşünme eylemini aktif bir biçimde yerine getirmelidir.

Teknolojik araç-gereçlerin hayatın her alanında toplumu etkisi altına almaya başladığı 21. yüzyılda, hemen hemen herkes yoğun bir veri ve bilgi yığına maruz kalmaktadır (Yıldırım ve Taşçı, 2013). Kitle iletişim araçları vasıtasıyla, olumlu ya da olumsuz her bilgiye anında erişim imkânının olması, bilhassa gençleri, anti-sosyal eğilimlerle tehlikelerin içine çekebilmektedir. Böylesine bir ortamda fiziksel, sosyal ve psikolojik bakımdan sağlıklı (Söylemez, 2015:1), eleştirel düşünen, yazan, okuyan, dinleyen, araştıran ve sorgulayan bireylerin yetiştirilebilmesi için onların eleştirel becerilerinin geliştirilmesi ve bu becerilerin onlara kazandırılması (Çarkıt, 2018) son derece önemlidir. Bu anlamda kendi düşünme sürecimiz ile ilgili düşünmekten çekinmemek, korkuya kapılmamak ve yeniliğe, değişime açık olmanın önemli bir adım olduğunu belirtmek mümkündür (Aydın ve Muratoğlu Pehlivan, 2019:3).

1.1. Düşünme, Eleştiri ve Eleştirel Düşünme

Düşünme, dış dünyanın insan bilincine aksetmesidir. Bunun yanında düşünme, zihinsel olarak tasarlanan, şekil verilen, canlandırılması yapılan, fikir manalarına geldiği söylenebilir (Ünal, 2006). Eleştiri; bir fikir, yazı, fiil, birey, olay, durum, nesne ve olguya yönelik yapılan olumlu ya da olumsuz kararlardır (Berkant, 2021). Eleştirel düşünme ise, olaylara ve durumlara dar bir bakış açısıyla bakmayı engelleyen, bireyin hem kendini hem de çevresini sorgulamasını ve daha iyi anlamasını sağlayan bir düşünme tarzıdır (Başoğlu ve Mutlu, 2012). Eleştirel düşünme, insanların çevrelerinden ediniş öğrendikleri bilgiye meydan okuma, (Judge, Jones ve McCreery, 2009; Orhan, 2021), yüksek düşünme standartlarına denk gelen bir düşünme biçimidir. Aynı zamanda bireylerin iyi ve doğru bir biçimde düşünebilmeyi öğrenmeleri (Nosich, 2018), zihinsel alışkanlıklar ve pratik bakış açıları kazanabilmeleri (Karalı, 2012), çevreyi, olayları, durumları ve olguları doğru bir biçimde algılamalarına yönelik bir eğitim ve alışkanlık kazanma çabasıdır (Yalçın, 2012). Eleştirel düşünme, çeşitli ve derinlemesine perspektiflerin geliştirildiği, düşünme üzerine farklı ve zengin kavrayışların yer aldığı düşünsel faaliyetlerin merkezindedir (Karadüz, 2010). Bireyin kendi hayatında en doğru sayılabilecek çözümleri üretebilmesi ve nihai kararlar verebilmesi, bağımsız düşünebilmesi ve özgür bir birey haline gelebilmesi açısından son derece önemlidir (Eğmir, 2018).

Son yıllarda birçok alanda ön plana çıkmaya başlayan ve çağdaş bir alan haline gelen eleştirel düşünme, günümüzde bütün dünyada kabul görmeye başlayan, önem arz eden alanlardan biri haline gelmiştir (Aydın ve Muratoğlu Pehlivan, 2019: 1). Aynı zamanda eleştirel düşünme toplumsal yaşamın önemli bir bileşenidir (Facione, 1990). Eleştirel düşünme sayesinde, birey zihinsel süreçlerini aktif olarak kullanır ve hayatın her alanında karşılaştığı problemleri çözerken bu beceriyi kullanmayı tercih eder (Shore, 2000). Eleştirel düşünen bireyler, düzenlidirler ve davranışlarını, duygularını, isteklerini kontrol altında tutabilirler (Şahinel, 2002). Eleştirel

düşünme, bireyin kendi zihinsel yönetimini ele almasını, onu geliştirmesini sağlar (Paul ve Elder, 2020). Eleştirel düşünme sayesinde özgürce yargıda bulunulabilir, problemler çözülebilir ve yaşanan sorunlarla rahat bir şekilde başa çıkılabilir (Hjerm, 2018). Sonuç olarak; eleştirel düşünme yukarıda saydığımız özelliklere sahip olmasının yanı sıra, kişisel, akademik ve profesyonel alanlarda büyük bir öneme sahip 21. yüzyıl becerisidir.

1.2. Eleştirel Okuma

Eleştirel okuma, kişinin okudukları üzerinde düşünmesi, onları analiz ederek değerlendirmesi ve kendi yargılarını kullanmayı alışkanlık edinmesi olarak tanımlanır (Başoğlu ve Mutlu, 2012). Eleştirel okuma, metindeki olguları ve fikirlerin ayırımını yapma, önemli ve önemsiz bilgilerin ayırımını yapma, değerlendirme ve yorumlarda bulunma becerilerini gerektiren yazılı dokümanları iyi bir biçimde anlama yeteneği olarak açıklanabilir (Pirozzi, 2003; Karadeniz, 2014). Eleştirel okuma sayesinde bireyler okuduklarını sorgulayabilir, yargılayabilir, değerlendirebilir. Aynı zamanda eleştirel okuma, bireylerin zihinsel gelişimine de büyük katkı sağlar (Sever, 2003). Eleştirel okuma ile anlam-metin ve bağlam arasındaki ilişki kurulmuş olur (Freire ve Macedo, 1998: 20). Eleştirel okuma sayesinde sorgulayan, araştıran, analitik düşünebilen ve kendi iradesiyle seçme becerisine sahip (Gürer, 2021: 42), metinleri kolaylıkla açıklayıp irdeleyebilen (Ünal, 2006), okurluk donanımı edinmiş (Arıcı, 2008) öğrenciler yetişmiş olur. Eleştirel okuma becerisi sayesinde, öğrencilerin hem akademik başarıları hem de düşünme güçleri (Aydın, 2020), bunun yanı sıra metinlerde ileri sürülen fikirlerin detaylı olarak değerlendirilme becerileri gelişecektir (Karadeniz, 2014: 115). Metin üzerinde eleştirel okuma yoksa metin ya da fikirler hakkında eleştirel düşünmenin gerçekleşmesi de söz konusu olmayabilir (Lewis, Macgergor ve Jones, 2006). Bunun için de teorik bilgilerden ziyade uygulamalı faaliyetlerin yapılması ve öğrencilere sunulması gereklidir (Erkek, 2020: 24). Bu açıdan eleştirel okuma becerisine sahip olmaya duyulan gereksinim her geçen gün daha da önem arz etmektedir (Belet, 2011). Özetle eleştirel okuma, sadece kelimeleri anlamlandırmak değildir. Onların ötesine geçerek içeriğin sorgulanması, özgün fikirlerle yorumlanması ve objektif bir biçimde değerlendirilmesini muhteva eder.

1.3. Eleştirel Dinleme

Eleştirel dinleme, bireyin dinlediklerini net bir biçimde kavraması, dinlediklerinden hareketle sorgulayıcı bir biçimde değerlendirmelerde bulunması ve bir neticeye varmasını kapsayan bir beceri olduğu söylenebilir (Azizoğlu, 2020: 53). Bireylerin dinlediklerini doğru bir biçimde yorumlaması, farklı konularla ilişkilendirmesi, değerlendirmeler yapması için eleştirel dinleme becerisi gibi üst düzey becerileri edinmesi gerekmektedir (Erkek, 2020). Eleştirel dinleme karmaşık bir yapı arz etmesine rağmen, en az dikkat çekilen konulardan biri olmuştur (Vandergrift ve Goh, 2012; Purnamaningwulan, 2022). Eleştirel dinleme, sağlıklı bir iletişim kurmanın ve öğrenmeyi gerçekleştirmenin en temel yollarından biridir (Melanlıoğlu ve Karakuş Tayşi, 2013; Taşkın, 2017). Aynı zamanda bu beceriyi kullanma durumu, dinleme seviyesinin de göstergesidir (Tatar, 2023: 14). Eleştirel dinlemede dinleyici, konuşmacının söylemleri ve davranışlarının tutarlı olmasına dikkat etmelidir (Beyreli, Çetindağ ve Celepoğlu, 2011). Eleştirel dinleme becerisinin edinilebilmesi için bol bol pratik yapılması gerekir. Pratikliğin yanı sıra eleştirel dinleyici dikkatli bir biçimde, dinlediklerinin ne derece doğru olup olmadığını ve geçerliğini irdelemelidir (Bayar, 2022). Aynı zamanda işitsel metinler verilirken dinleyicilerin anlamı yorumlamasını sağlar (Chen, 2017). Bundan dolayı eleştirel dinleme, zor ve karmaşık bir beceri olarak algılanır (Bidabadi ve Yamat, 2014). Bireylerin eleştirel dinleme becerisi geliştikçe sosyal ilişki kurma durumları kuvvetlenir, doğru bilgiye erişim hususunda

arzu ve bilinçleri artar, empati kurma ve durumlara farklı açılardan değerlendirmede bulunma yetenekleri gelişir. Aynı zamanda doğru karar verme anlamında gelişim kat edeceklerdir (Erkek, 2020). Eleştirel dinleme, öğrenilen bilgilerin dil girdisiyle etkileşim kurmasına yardımcı olmasının yanı sıra diğer dil becerilerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırma adına, önemli bir rol oynamaktadır (Etemadfar, Soozandehfar ve Namaziandost, 2020; Vandergrift ve Goh, 2012).

1.4. Eleştirel Yazma

Eleştirel yazma, bireyin üst düzey zihinsel becerileri vasıtasıyla metinler ortaya koyması gereken bir yazma biçimidir. Birey bunu yaparken de eleştirel düşünebilme, irdeleme, tartışma, çıkarımlarda bulunma, yorumlama, sorgulama, analiz ve sentez vb. becerilerini de geliştirmesi gerekmektedir (Tiryaki ve Ateş, 2021). Yazma faaliyetini yerine getirirken, çekinmeden, duygu ve düşüncelerin sağlam bir ifade ile (Yıldız, Okur, Arı ve Yılmaz, 2013) sorgulayarak, araştırarak, farklı bakış açılarına sahip olarak yazmak için, nitelikli bir yazma becerisine sahip olmak gerekir. Bunun için de bireyin eleştirel yazma becerisine sahip olması gerekmektedir. Çünkü eleştirel yazma, anlamsal fikirlerin bir bütün halinde sentezlenerek yazıya aktarılmasını gerektirir (Karabay, 2012). Ayrıca bireyler kendilerini sürekli sorgulayabilmeli, gelişime açık olmalı (Lee ve Murray, 2015; Woodhouse ve Wood, 2020), içerikler oluşturarak bir sonuca varabilmelidir (Kurland, 2000). Ayrıca iddia edilenlerin net bir şekilde ifade edilmesi gerekmektedir (Wallace ve Wray, 2008). Çünkü eleştirel yazma becerisine sahip yazar, kendi değerlerinin ve amaçlarının farkında olarak dikkatli yazma (Wallace ve Wray, 2016), olaylara ve durumlara tarafsız bakabilme, fikir ve çözüm üretme (MEB, 2005) becerisine sahiptir. Eleştirel yazma becerileri son dönemlerde edebiyat başta olmak üzere özgün metinlerin ortaya konulması ve çeviri alanında nihai bir gaye olarak ele alınması açısından önemlidir (Bodur, 2019). Nitelikli yazma çalışmaları için eleştirel yazma becerisine ve bilgi birikimine sahip olunması gerekli görülmüştür. Çünkü eleştirel yazma becerisi bireyin aklından geçenleri olduğu gibi kâğıda aktarması ile sınırlı değildir. Eleştirel yazma becerisi aynı zamanda bireyin duyduğu, düşündüğü ve ifade etmek istediklerini açık, anlaşılır ve estetik bir biçimde dile getirmesi şeklinde ifade edilebilir (Topçuoğlu Ünal ve Tekin, 2013). Sonuç olarak; eleştirel yazı, hangi tür yazı olursa olsun, farklı bilgilerle anlamlı bir biçimde etkileşime girmeyi sağlayan ve son derece önemli bir beceridir.

Öğretmenlerin günümüz koşullarında donanımlı olması eğitim sistemlerine doğrudan etkiler (Karataş, 2020). Bu kapsamda, öğretmenlerin eleştirel becerileri edinmeleri, mesleki yaşamlarında fayda sağlayıcı bir nitelik kazandırabilmektedir. Bununla birlikte eleştirel düşünme, okuma, yazma ve dinleme becerilerine sahip öğretmenler, başta kendilerine olmak üzere, yetiştirecekleri öğrencilerin akademik ve kişisel yaşamlarına da büyük katkı sunması beklenmektedir. Bu durum ise bilgi kirliliğinin her geçen gün katlanarak arttığı bir dönemde ve öğrencilerin doğru, sağlıklı ve işlevsel bilgiye ihtiyaç duyduğu bir süreçte, eleştirel becerilere sahip öğretmenlerin eğitim sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği anlamına gelmektedir.

Eleştirel beceriler gerek Türkçe gerekse İngilizce öğretmenliği programlarında ise ayrı bir öneme sahiptir. Bu bölümlerde okuyan öğretmen adaylarının okuma, anlama, yazma ve ifade etme becerileri konularında donanımlı olmaları, göreve başladıklarında öğrencilerin bu konularda yetişmelerine büyük katkısı olacaktır. Öğretmenlerin niteliklerinin artırılması aynı zamanda öğrenciye ve topluma doğrudan etkileri olacaktır. Öğretmenlerin eleştirel düşünme, eleştirel yazma, eleştirel okuma ve eleştirel dinleme becerilerini bir bütün olarak ele alan ve bunlar arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaya alanyazında rastlanmaması konunun önemini

daha da arttırmaktadır. Yurt içindeki alanyazın taraması yapıldığında, ülke çapında araştırma konumuz olan “Türkçe ve İngilizce Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Standartları, Eleştirel Yazma Becerileri, Eleştirel Okuma Özyeterlik Algıları ve Eleştirel Dinlemeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiler” ile dört dil becerisini tek bir çalışma halinde inceleyen bilimsel çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durumda söz konusu niteliklere sahip aday öğretmenlerin belirlenmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Konunun bilimsel bir bakış açısıyla araştırılması, gerekli tespitlerin yapılması ve çözümler üretilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur.

Bu araştırmanın amacı; Türkçe ve İngilizce öğretmen adaylarının eleştirel düşünme standartları, eleştirel yazma becerileri, eleştirel okuma özyeterlik algıları ve eleştirel dinlemeye yönelik tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Alanyazın incelendiğinde bu dört değişkenin ayrı ayrı şekillerde çalışmalarda yer aldığı anlaşılmaktadır. İlgili değişkenler arasındaki ilişki ve bağlam dikkate alındığında bir bütün olarak tek çalışma içinde ele alınmasının gerekli olduğu söylenebilir. Buradan hareketle bu çalışmada dört değişkenin (eleştirel düşünme, yazma, okuma ve dinleme) birlikte incelenmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşılması sonucunda aşağıda belirtilen araştırma sorularına yanıt bulunması beklenmektedir:

- Öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri eleştirel yazmaya yönelik algı düzeylerini hangi yönde yordamaktadır?
- Öğretmen adaylarının eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyleri ve eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyleri, eleştirel yazmaya yönelik algı düzeylerini hangi yönde yordamaktadır?
- Öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel dinleme ve eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeylerini hangi yönde yordamaktadır?
- Öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyi aracılığıyla, eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- Öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyi aracılığıyla, eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- Öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi arasındaki ilişkide eleştirel dinleme ve eleştirel düşünme değişkenlerinin aracılık rolü nedir?

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde araştırma modeli, araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları, araştırma süreci, verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Türkçe ve İngilizce öğretmenliği programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının eleştirel düşünme, eleştirel yazma, eleştirel okuma ve eleştirel dinleme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda nicel araştırma yaklaşımlarından yordayıcı korelasyon araştırma modeli kullanılmıştır. Yordayıcı korelasyonel araştırmalarda, değişkenler arasındaki ilişkiler ele alınarak, değişkenlerden birinden hareketle diğer değişkenler yordanmaya çalışılır. Araştırmada iki ya da daha çok yordayıcı mevcutsa çok

faktörlü yordayıcı korelasyonel desen mevzubahistir (Karasar, 2014; Şata, 2020; Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014; Özkal, 2020).

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni Türkiye'deki Eğitim Fakültelerinin Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği programlarında öğrenim gören yaklaşık 45 bin öğretmen adayıdır. Örneklem olarak, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme kullanılmıştır. Bu örneklem ile seçilen; Fırat, Dicle, İnönü, Muş Alparslan, Siirt ve Gaziantep Üniversiteleri Eğitim Fakültelerinin Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerinde eğitim görmekte olan 1258 öğretmen adayından oluşmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmalarına, açılımlı faktör analizi için Fırat Üniversitesi Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören toplam 170 öğrenci, doğrulayıcı faktör analizi için ise Dicle Üniversitesi Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören toplam 192 öğrenci dâhil edilmiştir. Çalışma verilerinin toplanması için ise araştırmaya İnönü, Muş Alparslan, Siirt ve Gaziantep Üniversiteleri Eğitim Fakültelerinin Türkçe ve İngilizce Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmekte olan toplam 896 öğretmen adayı dâhil edilmiştir. Veri toplandıktan sonra veri inceleme, temizleme ve uçdeğer analizleri yapılmış olup, 36 öğretmen adayından elde edilen ölçümlerin uçdeğere sahip olduğu belirlenmiş, bunlar analiz dışı bırakılmış ve toplam 860 kişi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekleme, araştırmacının sahip olduğu maddi imkân ve zaman göz önüne alınarak ulaşabildiği katılımcılardan oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örneklemede, araştırmacının hemen o anda örnekleme ulaşma durumu söz konusudur ve araştırma sonuçları sadece o örnekleme aittir (Wallian, 2006; Şahin ve Karakuş, 2019:195). Söz konusu örneklemin büyüklüğü, ölçek geliştirmeye katılan toplam 362 öğretmen adayıyla birlikte, 1258 öğretmen adayıdır. Evren örneklem oranı yaklaşık olarak 2,79'dur. Araştırmaya katılan bireylere ilişkin sosyo-demografik değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Öğretmen adaylarının sosyo demografik bilgilerine ilişkin frekans ve yüzdeleri

Değişkenler	Değişken düzeyleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sınıf düzeyi	1. Sınıf	272	31.6
	2. Sınıf	242	28.1
	3. Sınıf	187	21.7
	4. Sınıf	159	18.6
Gelir düzeyi	Düşük	137	15.9
	Orta	634	73.7
	Yüksek	89	10.4
Okuduğu üniversite	Siirt Üniversitesi	246	28.6
	İnönü Üniversitesi	210	24.4
	Muş Alparslan Üniversitesi	210	24.4
	Gaziantep Üniversitesi	194	22.6
Bölümü	Türkçe	444	51.6
	İngilizce	416	48.4
	Okur/Yazar Değil	144	16.7
Anne eğitim düzeyi	İlkokul	361	42.0
	Ortaokul	153	17.8
	Lise	146	17.0
	Lisans	49	5.7
	Yüksek Lisans/Doktora	7	0.8

	Okur/Yazar Değil	18	2.1
	İlkokul	259	30.1
	Ortaokul	180	20.9
Baba eğitim düzeyi	Lise	239	27.8
	Lisans	139	16.2
	Yüksek Lisans/Doktora	25	2.9
Toplam		860	100

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre birbirine yakın oranlara sahip olduğu en fazla 1.sınıf en az ise 4.sınıf öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Gelir düzeyine göre dağılımları incelendiğinde ise büyük çoğunluğunun gelir algısının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Üniversitelerine göre dağılımları incelendiğinde ise hemen hemen eşit oranlarda katılımın olduğu tespit edilmiştir. Okudukları bölümlere göre incelendiğinde ise her iki bölümden birbirine yakın oranlarda olduğu görülmektedir. Anne eğitim düzeyleri incelendiğinde ise en fazla ilkokul mezunu en az ise lisansüstü eğitim mezunu iken, baba eğitim düzeylerine göre ise en fazla ilkokul en az ise okuma yazma bilmeyenlerin olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak dört adet ölçek kullanılmıştır. Eleştirel düşünme becerileri için Aybek ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen “Öğretmen Adaylarına Yönelik Eleştirel Düşünme Standartları Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .89, .78 ve .63 olarak hesaplandığı, ölçeğin tamamı için .75 olarak tespit edildiği görülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğe ait faktörlerin %36 oranında varyansı açıkladığı, doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları neticesinde, 42 maddeden oluşan ölçeğin kullanılabilir nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Eleştirel okuma becerileri için Karabay (2013) tarafından geliştirilen “Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları şu şekilde .69, .78 ve .91 iken, ölçeğin geneli için .91 olduğu görülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğe ait faktörlerin %36,76 oranında varyansı açıkladığı, doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları neticesinde, 41 maddeden oluşan ölçeğin kullanılabilir nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Eleştirel yazma becerileri için Tuncer ve Kamçı (2024) tarafından geliştirilen “Eleştirel Yazma Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları şu şekilde .84, .46, ve .60 iken, ölçeğin geneli için .88 olduğu görülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğe ait faktörlerin %52,63 oranında varyansı açıkladığı, doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları neticesinde, 19 maddeden oluşan ölçeğin kullanılabilir nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Eleştirel dinleme becerileri için de Tuncer ve Kamçı (2024) tarafından geliştirilen “Eleştirel Dinleme Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları şu şekilde .74, .76, .81, .78 ve .51 iken, ölçeğin geneli için .89 olduğu görülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğe ait faktörlerin %62,52 oranında varyansı açıkladığı, doğrulayıcı faktör analizi neticesinde ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik

ve geçerlik çalışmaları neticesinde, 20 maddeden oluşan ölçeğin kullanılabilir nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca öğretmen adaylarının demografik bilgileri için oluşturulan bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan bütün veri toplama araçları için gerekli izinler alınmıştır. Bunların yanı sıra araştırmaya dâhil edilen bütün üniversitelerden veri toplanması için gerekli izinler (Fırat Üniversitesi'nin 2022/232870; Gaziantep Üniversitesi'nin 2022/230666; Dicle Üniversitesi'nin 2022/353654; İnönü Üniversitesi'nin 2022/222595; Muş Alparslan Üniversitesi'nin 2023/110390 ve Siirt Üniversitesi'nin 2023/103584 tarih ve sayılı yazılılarıyla) alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Veri analizinde, sırasıyla betimsel istatistik ölçüleri (frekans ve yüzdeleri), çarpıklık ve basıklık istatistikleri, basit doğrusal korelasyon analizi ve aracı model için regresyon tabanlı aracılık analizi gerçekleştirilmiştir. Veri analizlerinde LISREL ve IBM SPSS paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık için .05 düzeyi dikkate alınmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde araştırmanın genel amacının yanı sıra alt amaçlarına yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçlarından elde edilen ölçümlere ait betimsel istatistikler çarpıklık ve basıklık değerleri ile güvenilirlik analizleri hesaplanmış ve Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Ölçme Araçlarına Ait Betimsel İstatistikler, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri ile Güvenirlik Analizleri

Değişkenler	Min.	Maks.	\bar{X}	SS	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach α
Eleştirel Yazma Becerileri Ölçeği (EYBÖ)							
Hazırlık ve yazma tasarımı	2.21	5.00	4.03	.42	-.35	.78	.832
Görüş ve öneri dikkate alma	1.00	5.00	3.87	.68	-.60	.79	.714
Özgüven	1.00	5.00	3.42	.81	-.17	-.13	.677
Eleştirel yazma	2.42	5.00	3.94	.42	-.23	.37	.852
Eleştirel Dinleme Tutum Ölçeği (EDTÖ)							
Üstbilmiş beceriler	1.75	5.00	4.05	.51	-.20	.75	.664
Sorgulama odaklı dinleme	1.00	5.00	3.67	.72	-.42	.39	.804
Duyuşsal bağ kurma	2.25	5.00	4.18	.43	-.43	.68	.735
Teyit	1.00	5.00	3.71	.74	-.40	.32	.599
Konsantrasyon	1.00	5.00	4.13	.61	-.61	1.06	.614
Eleştirel Dinleme	2.55	5.00	4.00	.40	-.12	.47	.852
Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algı Ölçeği (EOÖAÖ)							
Değerlendirme	2.07	5.00	3.63	.53	-.11	-.25	.913
Araştırma	1.67	5.00	3.96	.58	-.48	.23	.843
Görsel	1.40	5.00	4.04	.65	-.66	.36	.778
Eleştirel okuma	2.27	5.00	3.75	.51	-.22	-.24	.941
Öğretmen Adaylarına Yönelik Eleştirel Düşünme Standartları Ölçeği (EDSÖ)							
Derinlik	1.83	5.00	3.96	.48	-.34	.69	.891
Kesinlik	1.33	4.75	3.69	.75	-.91	.18	.912
Önem	1.83	4.92	3.84	.44	-.50	1.21	.774
Eleştirel düşünme	2.62	4.81	3.85	.38	-.21	-.19	.900

Tablo 2 incelendiğinde, araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçları ve alt boyutlarından elde edilen ölçümlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.96 aralığında olduğu görülmektedir. Bu bulgu değerlere ait dağılımların normal dağılım sergilediklerine işaret etmektedir (George ve Mallery: 2010: 21; Shiel ve Cartwright: 2015: 28).

Eleştirel Yazma Becerileri Ölçeğinin güvenilirlik değerlerinin .677 ile .852 arasında, Eleştirel Dinleme Tutum Ölçeğinin güvenilirlik değerlerinin .599 ile .852 arasında, Eleştirel Yazma Öz Yeterlik Algı Ölçeğinin güvenilirlik değerlerinin .778 ile .941 arasında ve Öğretmen Adaylarına Yönelik Eleştirel Düşünme Standartları Ölçeğinin güvenilirlik değerlerinin ise .774 ile .912 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçme araçları ve alt faktörleri için elde edilen güvenilirlik değerlerinin .599 ile .941 arasında değiştiği görülmektedir. Güvenirlik değerinin .70 ve üstü olması iyi güvenilirliğe işaret ettiği (Salvucci vd., 1997) ve .60 ile .70 arasının ise kabul edilebilir olduğu (Griethuijsen vd., 2014) belirtildiğinden ölçme araçlarından elde edilen ölçümlerin kabul edilebilir ve iyi uyuma sahip oldukları toplam puanların ise yüksek güvenilirliğe sahip oldukları tespit edilmiştir. Ölçme araçları ve alt boyutlarının normal dağılıma ve kabul edilebilir güvenilirliğe sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamındaki Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Eleştirel Yazma Becerileri Ölçeği (EYBÖ)					
	1.	2.	3.		
1. Hazırlık ve yazma tasarımı	--				
2. Görüş ve öneri dikkate alma	.49*	--			
3. Öz güven	.40*	.36*	--		
4. Eleştirel yazma (toplam puan)	.95*	.60*	.59*		
Eleştirel Dinleme Tutum Ölçeği (EDTÖ)					
	1.	2.	3.	4.	5.
1. Üstbiliş beceriler	--				
2. Sorgulama odaklı dinleme	.35*	--			
3. Duyuşsal bağ kurma	.43*	.33*	--		
4. Teyit	.34*	.39*	.36*	--	
5. Konsatrasyon	.39*	.33*	.51*	.41*	--
6. Eleştirel dinleme (toplam puan)	.69*	.71*	.81*	.63*	.67*
Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algı Ölçeği (EOÖAÖ)					
	1.	2.	3.		
1. Değerlendirme	--				
2. Araştırma	.74*	--			
3. Görsel	.62*	.70*	--		
4. Eleştirel okuma (toplam puan)	.97*	.86*	.76*		
Öğretmen Adaylarına Yönelik Eleştirel Düşünme Standartları Ölçeği (EDSÖ)					
	1.	2.	3.		
1. Derinlik	--				
2. Kesinlik	.12*	--			
3. Önem	.57*	.14*	--		
4. Eleştirel düşünme (toplam puan)	.79*	.64*	.65*		

Not: * p < .05.

Tablo 3 incelendiğinde, araştırma kapsamındaki tüm ölçme araçlarının alt boyutları ile istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve orta düzey ile yüksek düzey aralığında değişen ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç her bir ölçme aracının tek bir toplam puan ile ifade edilmesine kanıt sağlamaktadır. Buna göre ölçme araçlarının toplam puanları alınarak aralarındaki ilişkiler incelenmiş ve elde edilen bulgular tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ölçeklerin Toplam Puanları Arasındaki Korelasyonlar

Ölçekler	1.	2.	3.	
1. Eleştirel yazma	--			
2. Eleştirel dinleme	.64*	--		
3. Eleştirel okuma	.58*	.56*	--	
4. Eleştirel düşünme	.49*	.47*	.57*	--

Not: * $p < .05$.

Tablo 4 incelendiğinde, araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin ikili korelasyonlarının istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve orta düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir. Buna göre bu değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisi için modelleme çalışmaları yapılabilir.

Bu çalışmada öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyleri arasındaki ilişkide, eleştirel dinleme ve düşünmeye yönelik algı düzeylerinin aracılık rolünün incelenmesi amaçlanmış ve regresyon tabanlı aracılık analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular tablo 5'te verilmiştir.

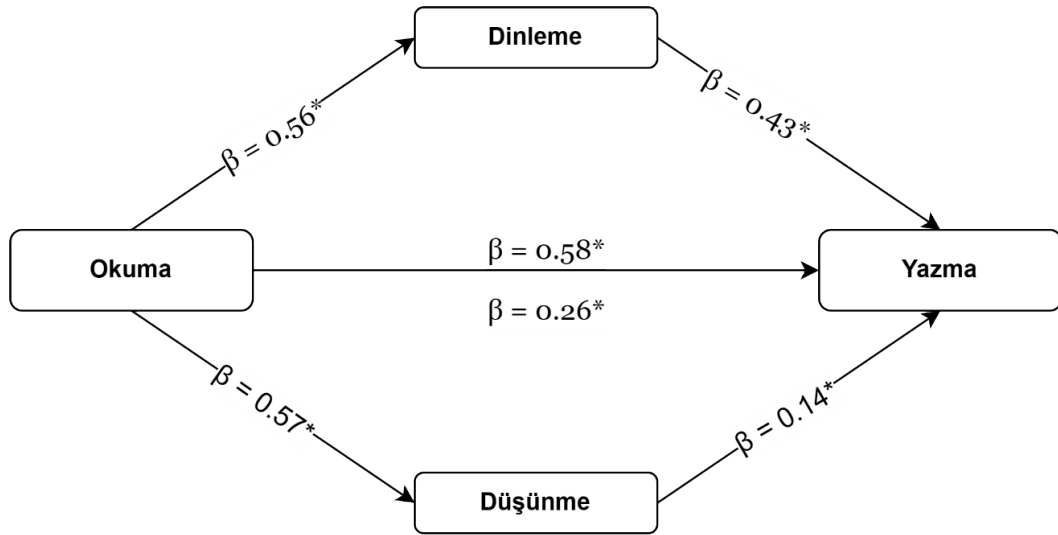
Tablo 5: Aracılık Modeline İlişkin Kestirimler

Yol	Etki	Katsayı	SH	β	Z	p
Dolaylı	Okuma \Rightarrow Dinleme \Rightarrow Yazma	0.09	0.01	0.24	11.57	<.001
	Okuma \Rightarrow Düşünme \Rightarrow Yazma	0.03	0.01	0.08	4.52	<.001
	Okuma \Rightarrow Dinleme	0.22	0.01	0.56	19.95	<.001
Bileşenler	Dinleme \Rightarrow Yazma	0.43	0.03	0.43	14.20	<.001
	Okuma \Rightarrow Düşünme	0.44	0.02	0.57	20.08	<.001
	Düşünme \Rightarrow Yazma	0.07	0.02	0.14	4.64	<.001
Doğrudan	Okuma (Düşünme+Dinleme Aracı Değişkenler) \Rightarrow Yazma	0.10	0.01	0.26	8.19	<.001
Toplam	Okuma \Rightarrow Yazma	0.22	0.01	0.58	20.99	<.001

Not. SH = Standard hata,

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeylerinin eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerindeki toplam doğrudan etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (toplam etki, $\beta = 0.58$, $p < .001$). Buna göre öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeylerinin eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyinin pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Eleştirel okumaya yönelik algı düzeyi aynı zamanda, hem eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyinin (doğrudan etki, $\beta = 0.56$, $p < .001$) hem de eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyinin (doğrudan etki, $\beta = 0.57$, $p < .001$) pozitif yordayıcısıdır. Öğretmen adaylarının eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyleri (doğrudan etki, $\beta = 0.43$, $p < .001$) ve eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyleri (doğrudan etki, $\beta = 0.14$, $p < .001$) eleştirel yazmaya yönelik algı düzeylerinin pozitif yordayıcısıdır. Aracı değişkenler (dinleme ve düşünme) modele dâhil edildiğinde, öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeylerinin eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerindeki hala istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu bulunmuştur (doğrudan etki, $\beta = 0.26$, $p < .001$). Buna göre öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyinin

kısmi aracılığıyla eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğu bulunmuştur (dolaylı etki, $\beta = 0.24$, $p < .001$). Benzer şekilde öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyinin kısmi aracılığıyla eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğu bulunmuştur (dolaylı etki, $\beta = 0.08$, $p < .001$).

* $p < 0.05$

Şekil 1: Test Edilen Aracılı Model

*Okuma \Rightarrow Yazma (Toplam doğrudan etki)

**Okuma \Rightarrow Yazma (Düşünme+Dinleme aracı değişkenler)

Sonuç olarak öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi arasındaki ilişkide eleştirel dinleme ve eleştirel düşünme değişkenlerinin kısmi aracılık rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Test edilen modele ilişkin şekilsel gösterim yukardaki Şekil 1’de verilmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

4.1. Sonuç ve Tartışma

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının eleştirel yazma, okuma, dinleme ve düşünme becerilerinin alt boyutları ve toplam puanları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma kapsamındaki tüm ölçme araçlarının alt boyutları ile istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve orta düzey ile yüksek düzey aralığında değişen ilişkilere sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuç her bir ölçme aracının tek bir toplam puan ile ifade edilmesine kanıt sağlamaktadır. Buna göre ölçme araçlarının toplam puanları alınarak aralarındaki ilişkiler incelenmiş, araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin ikili korelasyonlarının istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde ve orta düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Buna göre bu değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisi için modelleme çalışmaları yapılabilir.

Araştırmada öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyleri arasındaki ilişkide, eleştirel dinleme ve düşünmeye yönelik algı düzeylerinin aracılık rolünün incelenmesi amaçlanmış ve regresyon tabanlı aracılık

analizi gerçekleştirilmiştir. Öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeylerinin eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerindeki toplam doğrudan etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Buna göre öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeylerinin eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyinin pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Tömen (2023) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin eleştirel okuma puanlarının akademik yazma puanlarını yordama gücünü tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi neticesinde, eleştirel okuma puanlarının akademik yazma puanlarındaki varyansın çoğunu açıkladığı görülmüştür. Bodur (2019) tarafından yapılan bir başka çalışmada eleştirel okuma ve yazma yaklaşımının üniversite öğrencilerinin eleştirel yazma becerileri üzerindeki etkisi incelenmiş ve yapılan analizler sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Güner (2015) tarafından yapılan çalışmada ise, eleştirel düşünme temelli öğretim yönetiminin, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile İngilizce eleştirel okuma özyeterlik seviyeleri ve İngilizce yazma becerileri üzerinde anlamlı farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Balıkçı (2012) tarafından yapılan çalışmada akademik yazma eğitiminin öğrencilerin eleştirel okuma becerilerinden ziyade eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği bulgusu elde edilmiştir. Koçak (2020) tarafından eğitim fakültesi öğrencilerine yönelik yapılan bir başka çalışmada, öğrencilerin eleştirel okuma özyeterlilik algılarının yazma üzerinde, yazma alışkanlıklarının da okuma özyeterlilik algıları üzerinde anlamlı etkisinin olduğu neticesi elde edilmiştir.

Eleştirel okumaya yönelik algı düzeyi aynı zamanda, hem eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyinin hem de eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyinin pozitif yordayıcısıdır. Güneş (2019) tarafından yapılan çalışmada, eleştirel düşünme temelli dinleme/izleme eğitiminin deney grubu öğrencilerinin eleştirel dinleme/izleme becerilerini olumlu yönde ilerlettiği tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyleri ve eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyleri eleştirel yazmaya yönelik algı düzeylerinin pozitif yordayıcısıdır. Aracı değişkenler (dinleme ve düşünme) modele dâhil edildiğinde, öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeylerinin eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerindeki hâlâ istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel dinlemeye yönelik algı düzeyinin kısmi aracılığıyla, eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri, eleştirel düşünmeye yönelik algı düzeyinin kısmi aracılığıyla, eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Işık (2010) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin eleştirel okuma becerilerinin gelişimine etkide bulunduğu görülmüştür. Özensoy (2011) tarafından yapılan bir başka çalışmada, eleştirel okumaya göre hazırlanmış ders kitabına dayalı öğrenme yaklaşımının, öğrencilerin eleştirel düşünme becerisi puanlarını anlamlı olarak arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Ulaş Taraf (202) tarafından yapılan çalışmada ise, İngilizce derslerinde öğrencilere eleştirel düşünme öğretiminin uygulanabilirliği, onların eleştirel okuma, eleştirel düşünme ve yaratıcı yazma becerileri üzerinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Gündüz (2017) tarafından yapılan çalışmada, eleştirel düşünme temelli öğretim yönteminin, öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri, eleştirel okuma özyeterlik seviyeleri ve İngilizce yazma becerilerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmadığı görülmüştür. Akdan (2016) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ile eleştirel okuma öz-yeterlik algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bayram (2015) tarafından yapılan çalışmada,

eleştirel düşünme eğitiminin, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilim seviyelerinde ve İngilizce yazma becerilerinde anlamlı farklılıklara yol açmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik algı düzeyleri ile eleştirel yazmaya yönelik algı düzeyi arasındaki ilişkide eleştirel dinleme ve eleştirel düşünme değişkenlerinin kısmi aracılık rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçme araçları ve alt boyutlarının normal dağılıma ve kabul edilebilir güvenilirliğe sahip oldukları belirlenmiştir.

4.2. Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde gerek araştırmadan elde edilen sonuçlara dair gerekse araştırma konusuna dair araştırma yapacak olan araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir:

- Yapılan alanyazın taramasında eleştirel düşünme, eleştirel okuma, eleştirel yazma ve eleştirel dinleme becerilerinin birlikte ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu dört becerinin birlikte ele alındığı ve farklı kademelere yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Eleştirel düşünme, yazma, dinleme ve okumanın birbirlerinin üzerindeki etkisine dair çalışmalar yapılabilir.
- Farklı bölge ve üniversitelerde, öğrencilerin eleştirel becerilerine yönelik bütün sınıfları kapsayacak, sınıflar ve bölümler arası karşılaştırma yapılabilecek daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.
- Araştırmada Türkçe ve İngilizce öğretmen adaylarına yönelik çalışmaya yer verilmiştir. Bu anlamda farklı bölümlerde ve eğitim fakültesi dışında öğrenim gören lisans öğrencilerine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Araştırma devlet üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilere yönelik yapılmıştır. Özel ve vakıf üniversiteler düzeyinde de benzer çalışmalar yapılabilir.
- Devlet, vakıf ve özel üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin eleştirel becerilerinin birbiriyle, çeşitli değişkenlere göre kıyaslandığı farklı çalışmalar yapılabilir.
- Yapılan alanyazın taramasında, eleştirel düşünme ve eleştirel okumaya dair çok sayıda çalışmanın olduğu, ancak eleştirel yazma ve eleştirel dinlemeye dair çalışmanın yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Bu anlamda eleştirel yazma ve eleştirel dinlemeye yönelik çalışmalara da ağırlık verilebilir.
- Araştırma 6 üniversite ve 6 ilde yürütülmüştür. Farklı üniversite, il ve bölgelerin de dâhil edildiği daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmen adaylarının dört eleştirel becerisinin de gelişmesi için lisans eğitimi boyunca dersler verilebilir.
- Programlara eleştirel becerilere yönelik uygulamalı eğitimler verilebilir.
- Öğretmen adaylarının kendilerini rahat bir biçimde ifade edebilecekleri, herhangi bir konu üzerinde, karşılıklı anlayış içinde tartışabilecekleri ortamlar oluşturulabilir.
- Öğretmen adaylarının sosyalleşebilecekleri etkinler, çalışmalar ve ortamlar düzenlenebilir.
- Yapılacak olan çalışmalar hem nitel hem de nicel verilerle yürütülebilir.
- Yapılan olan çalışma öğretmen adaylarına yöneliktir. Benzer çalışmalar görevde olan öğretmenler üzerinde de yürütülebilir.

Kaynakça

- Akdan, O. (2016). *Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin, eleştirel okuma becerisine etkisi*, [Yüksek Lisans Tezi]. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Arıcı, F. A. (2008). Okumayı niye sevmiyoruz? Üniversite öğrencileri ile mülakatlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 98-99.
- Aybek, B., Aslan, S., Dinçer, S. ve Coşkun-Arisoy, B. (2015). Öğretmen adaylarına yönelik eleştirel düşünme standartları ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 21(1), 25-50.
<http://dx.doi.org/10.14527/kuey.2015.002>
- Aydın, A. ve Muratoğlu Pehlivan, B. (2019). *Eleştirel Düşünme Sosyal Bilimler Ve İletişim Perspektifi*. İstanbul: D&R Yayınları.
- Aydın, B. (2020). *Altı şapkalı düşünme tekniğinin ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma becerilerini geliştirmelerine etkisi* [Doktora Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Azizoğlu, N.İ. (2020). *Ortaokul öğrencilerinin eleştirel dinleme becerilerinin geliştirilmesi*, [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Balıkçı, G. (2012). *Taking a critical step on the way to critical reading: investigation into critical reading discourse of freshman fle students in an advanced reading and writing course*, [Yüksek Lisans Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Başıoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimi uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 983-998.
- Bayar, N.F. (2022). *8.sınıf öğrencilerinin eleştirel dinleme becerilerinin incelenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Bayram, D. (2015). *The effects of webquest - supported critical thinking instruction on the critical thinking disposition level and l2 writing performance of Turkish pre - service efl teachers*, [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Belet, D. (2011). Eleştirel okuma becerisinin geliştirilmesinde hikâye anlatma yönteminin kullanımı: öğretim deneyi uygulaması. *Bilig*, 59, 67-96.
- Berkant, H.G. (2021). *Eleştirel Düşünme ve Yüksek Öğretimdeki Uygulamaları*. <https://www.youtube.com/watch?v=GAKOiqB32v4> . (Erişim: 03.12.2023).
- Beyreli, L., Çetindağ, Z. ve Celepoğlu, A. (2011). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bidabadi, F. S. ve Yamat, H. (2014). Strategies employed by Iranian efl freshman university students in extensive listening: a qualitative research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 27(1), 23-41.
<http://dx.doi.org/10.1080/09518398.2012.737042>
- Bodur, K. (2019). *The effect of critical viewing and reading approach on the critical writing skills of the translation studies students*, [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, C. W. Y. (2017). Guided listening with listening journals and curated materials: a metacognitive approach. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 13(2), 133-146. <http://dx.doi.org/10.1080/17501229.2017.1381104>
- Çarkıt, C. (2018). *Ortaokul Türkçe derslerinde eleştirel dinleme/izleme uygulamaları üzerine bir eylem araştırması* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Demircioğlu, A. (2018). *Eleştirel Düşünme Eğitimi*. Ankara: Gece Kitaplığı
- Eğmir, E. (2018). *Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretimi: Ortaokul Öğrencileri İçin Bir Program Tasarısı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Erkek, G. (2020). *Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin eleştirel dinleme becerilerinin geliştirilmesi* [Doktora Tezi]. Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.
- Etemadfar, P., Soozandehfar, MAS. and Namaziandost, E. (2020). An account of efl learners' listening comprehension and critical thinking in the flipped classroom model. *Cogent Education*, 7(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.1080/2331186X.2020.1835150>
- Facione, P. A. (1990). *Critical Thinking: A Statement Of Expert Consensus For Purposes Of Educational Assessment And Instruction - Executive Summary - The Delphi Report*. Millbrae, CA: The California Academic Press.
- Freire, P. ve Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık Sözcükleri ve Dünyayı Okuma*. S. Ayhan (Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- George, D. and Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step By Step: A Simple Guide And Reference*. Pearson.
- Gündüz, M. (2017). *The effects of critical thinking based instruction on Turkish efl students' critical thinking disposition level, critical reading self-efficacy level, english writing performance and opinion on critical thinking*, [Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güner, C. (2015). *The effects of critical - thinking based instruction on pre - service efl teachers' critical thinking disposition level, English reading self - efficacy level, and english writing performance*, [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, G. (2019). *Eleştirel düşünme temelli dinleme / izleme eğitiminin eleştirel dinleme izlemeye etkisi*, [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürer, N. (2021). *Yaratıcı okuma etkinliklerinin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, yaratıcı okuma, akıcı okuma ve eleştirel okuma becerilerine etkisi* [Doktora Tezi]. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Griethuijsen, R. A. L. F., Eijck, M. W., Haste, H., Brok, P. J., Skinner, N. C., Mansour, N., Savran Gencer, A. and Boujaoude, S. (2014). Global patterns in students' views of science and interest in science. *Research in Science Education*, 45(4), 581–603. <http://dx.doi.org/10.1007/s11165-014-9438-6>
- Hjerm, M., Johansson Seva, I. and Werner, L. (2018). How critical thinking, multicultural education and teacher qualification affect anti-immigrant attitudes. *International Studies in Sociology of Education*, 27(1), 42-59. <http://dx.doi.org/10.1080/09620214.2018.1425895>
- Işık, H. (2010). *High school students' critical reading levels and the relationship between critical reading level and critical thinking dispositions and reading frequency*, [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Judge, B., Jones, P. and McCreey, E. (2009). *Critical Thinking Skills For Education Students*. Great Britain: Learning Matters.
- Karabay, A. (2012). *Eleştirel okuma-yazma eğitiminin Türkçe öğretmeni adaylarının akademik başarılarına ve eleştirel okuma-yazma düzeylerine etkisi* [Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karabay, A. (2013). Eleştirel okuma öz yeterlik algı ölçeğinin geliştirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(13), 1107-1122. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5389>
- Karadeniz, A. (2014). Eleştirel okuma özyeterlilik algısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 113-140.
- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *Turkish Studies*, 5 (3), 1566-1593. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1572>
- Karalı, Y. (2012). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri: İnönü üniversitesi örneği*, [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

- Karataş, K. (2020). Öğretmenlik mesleğine kuramsal bir bakış. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(17), 39-56.
- Koçak, E. (2020). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin yazma alışkanlıkları ile eleştirel okuma özyeterlilik algıları arasındaki ilişki*, [Yüksek Lisans Tezi]. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Kurland, D.J. (2000). *Critical Reading v. Critical Thinking*. . (Erişim: 30.04.2024).
- Lee, A., and Murray, R. (2015). Supervising writing: helping postgraduate students develop as researchers. *Innovations In Education and Teaching International*, 52(5), 558–70.
<http://dx.doi.org/10.1080/14703297.2013.866329>
- Lewis, H., Macgregor, D. and Jones, M. H. (2006). Critical reading. *The Reading Teacher*, 43(1), 42-48.
- MEB. (2005). *Türkçe Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Melanlıoğlu, D. ve Karakuş Tayşi, E. (2013). Türkçe öğretim programında dinleme kazanımlarının ölçme değerlendirme yöntemleri bakımından sınıflandırılması. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(6), 23-32.
- Nosich, G.M. (2018). *Eleştirel Düşünme Rehberi*. (Çev. B. Aybek). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Orhan, A. (2021). *Farklı yaklaşımlarla yürütülen eleştirel düşünme öğretiminin lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine, eğilimlerine ve çevresel tutumlarına etkisi* [Doktora Tezi]. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Özensoy, A.U. (2011). *Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özkal, N. (2020). Öğretmen güdül desteği, özyeterlilik inancı ve akademik başarı arasındaki ilişkiler: lise matematik dersi örneği. *Akdeniz Journal of Education*, 3(2), 88-97.
- Paul, R. ve Elder, L. (2020). *Kritik Düşünce*. (Çev. Aslan, A.E. ve Sart, G.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pirozzi, R. (2003). *Critical Reading, Critical Thinking*. New York: Longman.
- Purnamaningwulan, R.A. (2022). Listening journals to promote students' critical thinking skills in an integrated listening-speaking course. *Studies in English Language and Education*, 9(2), 744-760.
<http://dx.doi.org/10.24815/siele.v9i2.23387>
- Salvucci, S., Walter, E., Conley, V., Fink, S. and Saba, M. (1997). *Measurement Error Studies At The National Center For Education Statistics*. NCEs.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Shore, W. (2000). *The Nature Of Cognition*. Robert Sternberg (Ed). The MIT.
- Shiel, G. and Cartwright, F. (2015). *Analyzing Data From A National Assessment Of Educational Achievement*. World Bank Group.
- Söylemez, Y. (2015). *Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel temel dil becerileri ölçeklerinin geliştirilmesi* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, Ç. ve Karakuş, G. (2019). *Katılımcıları Seçme: Evren ve Örneklem*. G. Ocak (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde (s. 180-216)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şahinel, S. (2002). *Eleştirel Düşünme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Şata, M. (2020). Nicel Araştırma Yaklaşımları. E. Oğuz. (Ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (1.baskı) İçinde (s. 77-90). Eğiten Kitap Yayınları.
- Taşkın, Y. (2017). Öğretmen adayları için eleştirel dinleme tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Language Academy*, 5(2), 116-128.
<http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3486>
- Tiryaki, E.N. ve Ateş, B. (2021). Tartışmacı metin bağlamında eleştirel yazma öğretimine ait izlenim önerisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 153-166.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.953270>
- Topçuoğlu Ünal, F. ve Tekin, M.T. (2013). Eleştirel yazmaya ilişkin Türkçe öğretmeni adaylarının metaforik algıları. *Turkish Studies*, 8(13), 1595-1606.

<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5989>

- Tömen, M. (2023). *Critical reading towards critical writing: an exploratory research with 2nd year efl students* [Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Tuncer, M. ve Kamçı, F. (2024). Eleştirel yazma ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 1-15.
- Tuncer, M. ve Kamçı, F. (2024). Eleştirel dinleme tutum ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Journal of Educational Studies*, 11(2), 151-173.
<https://doi.org/10.33907/turkjes.1490765>
- Ulaş Taraf, H. (2022). *A case study on enhancing critical reading and creative writing skills of the gifted efl learners through critical thinking practices* [Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Urhan, E. (2019). *Kamu hastanelerinde çalışan hemşirelerin eleştirel düşünme düzeylerinin belirlenmesi*, [Yüksek Lisans Tezi]. Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, E. (2006). *Eleştirel okuma becerileri ile okuduğunu anlama ve okumaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki*, [Yüksek Lisans Tezi]. Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Vandergrift, L., ve Goh, C. C. M. (2012). *Teaching And Learning Second Language Listening: Metacognition In Action*. New York: Routledge.
- Wallace, M. ve Wray, A. (2016). *Critical Reading and Writing For Postgraduates*. California: SAGE Publications Inc.
- Walliman, N. (2006). *Social Research Methods*. London: Sage Publications.
- Woodhouse, J. and Wood, P. (2020). Creating dialogic spaces: developing doctoral students' critical writing skills through peer assessment and review. *Studies in Higher Education*, 47(3), 643-655.
<http://dx.doi.org/10.1080/03075079.2020.1779686>
- Yalçın, A. (2012). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Taşçı, S. (2013). Hemşirelikte eleştirel düşünmenin klinik karar vermeye etkisi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 187-191.

Yazar Katkı Oranları:

1.yazar %50

2.yazar %50

Çıkar Çatışması Beyanı: Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması¹

The Development of Lifelong Learning Tendencies Scale: A Validity and Reliability Study

Selda AKSÜT²
Feyzullah EZER³

Öz

Araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırma örneklemini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Akdeniz, Muş Alparslan, Trabzon, Bolu Abant İzzet Baysal, Çanakkale Onsekiz Mart, Ege, Kırşehir Ahi Evran ve Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı bölümlerde 1., 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 4314 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline uygun olarak yürütülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin toplam varyansın %74.80'inin açıklandığı ve 40 maddeden oluşan 3 faktörlü (kararlılık ve merak, öğrenmeyi düzenleme, motivasyon) yapı oluşturduğu belirlenmiştir. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi ile ortaya konan yapısı birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleriyle doğrulanmıştır. Araştırma sonuçları, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam boyu öğrenme, geçerlik, güvenilirlik, öğretmen adayları, ölçek geliştirme.

Abstract

The aim of the study is to develop a valid and reliable assessment tool to determine the lifelong learning tendencies of preservice teachers. The sample consisted of 4314 first, second, third, and fourth-year preservice teachers who were studying in different departments at the Faculties of Education of Akdeniz, Muş Alparslan, Trabzon, Bolu Abant İzzet Baysal, Çanakkale Onsekiz Mart, Ege, Kırşehir Ahi Evran and Atatürk Universities in the 2020-2021 academic year. The study was conducted in accordance with the survey model, the quantitative research methods. As a result of the exploratory factor analysis, it was determined that the scale accounted for 74.80% of the total variance and formed a 3-factor (determination and curiosity, organizing learning, and motivation) structure consisting of 40 items. The structure of the scale revealed by the exploratory factor analysis was confirmed with the fit indices obtained as a result of the first and second-level confirmatory factor analysis. Results of the study have indicated that the scale of lifelong learning tendencies is a valid and reliable assessment tool.

Keywords: Lifelong learning, validity, reliability, preservice teachers, scale development.

1 Bu çalışma, Doç. Dr. Feyzullah EZER danışmanlığında Selda AKSÜT'ün "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Becerileri Yeterlik Algıları ile Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" doktora tezinden üretilmiştir.

2 Dr., selda.aksut@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6128-7867>, <https://ror.org/05teb7b63>

3 Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Elazığ, fezer@firat.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5862-8541>, <https://ror.org/05teb7b63>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 20.09.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.12.2024

Atıf İçin/ For Cite: AKSÜT F. ve EZER F., "Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):446-474

<https://doi.org/10.17755/esosder.1553748>

License: CC BY-NC 4.0

Etik Kurul İzni/ Ethics Document: Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 21.12.2020 tarihli 430871 sayılı kararı ile etik açıdan uygun görülmüştür.

1. Giriş

Eğitim bireylerin zihinsel, kişisel, fiziksel ve sosyal gelişimlerine katkı sunan ve gereksinim duyduğu bilgiyi sağlayan temel bir haktır. Yaşanan gelişmelerle birlikte eğitim sistemleri değişmekte ve gelişmektedir (Yaman ve Yazar, 2015). Dünyanın değişmesinde ve gelişmesinde bir güç olarak ön planda olan eğitim, bu güce ulaşmak için bilgi ve becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Güneş, 2015). Günümüzde teknolojik, bilimsel ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler, günlük hayatta meydana gelen hızlı değişim ve bilginin sürekli değişmesi insanları sürekli yeni bir şeyler öğrenmek zorunda bırakmıştır (Aksoy, 2013; Ayçiçek ve Yanpar Yelken, 2016; Diker Coşkun ve Demirel, 2012; Güçlü, 2020; Güven vd., 2015; Karaman ve Aydoğmuş, 2018).

Öğrenme, bireylerin yaşantıları neticesinde bilgi, beceri, tutum ve davranışlarında görülen uzun süreli değişimlerdir. Öğrenme sürecinde bireylerin zihnin, bilgi veya davranışlarında bir farklılık olması ve bu farklılıkların uzun süre devam etmesi gerekmektedir. Bu sayede öğrenme, bireyin yaşam boyu gelişmesini sağlamaktadır (Güneş, 2016; 2017). Öğrenme dinamik bir süreci kapsamaktadır (Güneş, 2015). Bireyin hayata uyum sağlayabilmesi, nitelikli bir birey olarak hayatını sürdürebilmesi (Erdamar, 2020; Kaygın, 2020), bilgi, beceri ve değerlerin sürekli yenilenmesi için (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2001; Diker Coşkun ve Demirel, 2012; Vezne, 2021) öğrenme sürecinin yaşam boyu devam etmesi önemlidir. Bilgi toplumlarında, bilginin hızlı bir şekilde değişim göstermesi bireyleri yeni arayışlara ve öğrenmelere yönlendirmesi ile birlikte bireylerin öğrenme ihtiyacı kendi sorumluluğunda zaman, mekân ve diğer bireylerden bağımsız şekilde yeniden şekillenmektedir (Güven vd., 2015). Yaşanan gelişmeler bireylerin, bilgi edinme sürecinde aktif olmasını gerektirmektedir (Ayçiçek ve Yanpar Yelken, 2016). Dolayısıyla bireylerin sürekli öğrenme çabası içinde olmaları bireylerin her yaşta, her mekanda ve her konuda öğrenmelerini sağlayan ve bu öğrenmelerin gerçekleşmesi için planlanmış faaliyetleri hazırlayan yaşam boyu öğrenme kavramını ortaya çıkarmıştır (Güven vd., 2015; Sarıgöz, 2020).

Yaşam boyu öğrenme; kişisel, sosyal, toplumsal ve istihdamla ilgili bir yaklaşımla bireylerin bilgi, beceri ve yeterliliklerini geliştirmeleri için yaşamları boyunca katıldıkları bütün öğrenme etkinlikleri (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2014), kendini ve dünyayı anlamaya çalışma, yeni bilgi ve becerileri öğrenme, kendini geliştirme, dünyadaki güzellikleri keşfetme, davranış biçimi ve öğrenme alışkanlığı (Erdamar, 2020) olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar doğumdan itibaren ev, okul, işyeri ve sosyal çevre gibi öğrenme için uygun ortamlarda bilgi, beceri ve deneyimler kazanarak kendilerini geliştirirler. Bireyin yaş, cinsiyet, zaman ve sosyal statüden bağımsız olarak her yerde ve her koşulda öğrenmeleri yaşam boyu öğrenme olarak ifade edilmektedir (Güneş ve Deveci, 2021). Tanımlar genel olarak incelendiğinde yaşam boyu öğrenme; kişisel, sosyal, toplumsal, kültürel ve meslek hayatın her alanında bireyin bilgi, beceri, tutum, davranış ve yeterliliklerini geliştiren, toplumdaki herkesi kapsayan, zaman ve mekândan bağımsız şekilde her an, her yerde ve her koşulda gerçekleşebilen, örgün, yaygın ve serbest eğitim sistemlerini kapsayan, yaşam boyu devam eden öğrenme faaliyetleri ve öğrenme alışkanlığı olarak tanımlanabilir.

Yaşam boyu öğrenen bireyler olmak için bazı bilişsel ve duyuşsal öğelere sahip olunması gerekmektedir. Bu öğeler içinde motivasyon, sebat, merak ve öğrenmeyi düzenleme yer almaktadır (Diker Coşkun, 2009). Yaşam boyu öğrenen bireylerin belirli becerilere sahip olmaları, öğrenme için motive olmaları, kimsenin denetimine ve desteğine bağlı olmadan bağımsız öğrenmeleri, problemlere veya merak edilenlere yönelik sorular sormaları, öğrendiği

bilgileri gerçek hayattaki zorluklarla ilişkilendirmeleri, zor durumda kalsa bile pes etmeyip mücadeleye devam etmeleri, yeni bir şeyler denemek için istekli, hazırlıklı ve adapte olmaları gerekmektedir (OECD, 2015).

Yaşam boyu öğrenmede hem insanlara belirli fırsatlar verilmesi hem de insanların yeni şeyler öğrenmek için donanımlı ve motive olması gerekmektedir (OECD, 2001). Motivasyon, bireylerin yaşam boyu öğrenme sürecine etkin bir şekilde katılması ve öğrenmenin sürekliliğinin sağlanması açısından önemli bir öğedir (Diker Coşkun, 2009). Motivasyon, insanlara belirledikleri hedefler doğrultusunda enerji veren ve harekete geçiren bir güçtür (Akbaba, 2006; Dilts, 1998; Ünsar vd., 2010). Yaşam boyu öğrenen bireyin öğrenmeye içsel bir eğilimi olduğu için birey öğrenmeye motive olur ve öğrenir (Crow, 2006). Yaşam boyu öğrenme, öğrenmeye açık ve istekli olan bireylerin yer ve zamandan bağımsız olarak herhangi bir şekilde öğrenmeyi gerçekleştirebildiği bir yaklaşımdır (Kurt vd., 2019). Yaşam boyu öğrenen bireyin öğrenme sürecinde kararlı olması ve kararlılık halinin devam etmesi gerekmektedir. Bu durum bireyin sebatkâr olması olarak ifade edilmektedir (Diker Coşkun, 2009). Sebat, öğrenme sürecindeki kararlılık, arzu ve öğrenmeyi mümkün hale getiren istemli davranıştır. Sebat, bireyin öğrenme sürecinde engeller, dikkat dağıtıcı ve çelişkili durumlar karşısında hedefe ulaşmaya odaklanabilmesi ve bu kararlılık halini sürdürebilmesi için gerekli olan irade (Derrick, 2001) ve bireyin, kişisel yeterliliğine olan inancı ve başarısı için önemli bir öğedir (Derrick, 2003). Yaşam boyu öğrenen bireyler, belirlediği amaçlar çerçevesinde kimseye ihtiyaç duymadan bağımsız öğrenen bireylerdir. Bağımsız öğrenme, bireyin ihtiyacı olan bir bilgiyi veya beceriyi öğrenmek için uğraşması ve öğrenmesidir. Yaşam boyu öğrenme sürecinde birey “var olanı anlamaya çalışmak” için uğraşır. Buradaki anlama, merak edilen bilgi için kullanıldığı gibi merak, yaşam boyu öğrenme sürecinin itici gücüdür. İnsanoğlu düşünen, sorgulayan ve tartışan bir varlık olduğu için her şeyi merak eder ve merak ettiklerini öğrenmeye çabalar (Diker Coşkun, 2009). Çocukların, oyun oynarken öğrenmek ve soru sormak için içsel olarak merakları vardır. Çocuklar sürekli olarak “neden” diye sorduğunda veya bir şeyler yapmak için diğer çocuklarla beraber çalıştığında, sorgulamaya dayalı aktif öğrenmenin temelleri atılır. Bu durumda çocuklar başka kişilerin sorularına verilen cevapları öğrenmek yerine kendi sorularının cevaplarını öğrenir ve bu süreç yaşam boyu öğrenmenin temelini oluşturmaktadır (OECD, 2015). Yaşam boyu öğrenmeyi etkileyen önemli faktörlerden biri de öğrenmeyi düzenleme faktörüdür (Diker Coşkun, 2009). Öz düzenleme kişinin kendi kendine öğrenme, öğrendiklerini düzenleme ve kontrol edebilme yeteneğidir. Öz düzenleme yeteneği, yaşam boyu öğrenme becerilerinin geliştirilmesinde önemlidir (Zimmerman, 2002). Yaşam boyu öğrenmede bireylerin kimseye bağlı olmadan kendi kendine öğrenebilmesi ve öğrenme sürecini yönetebilmesi için ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerilere sahip olması gerekmektedir (Erdamar vd., 2017).

Günümüzde öğrencilerin çağa ayak uydurmaları ve gelişmelere uyum sağlamaları ve gelecekte başarılı bir meslek hayatına sahip olmaları için kendilerini sürekli geliştirmeleri önemlidir. Bu yüzden öğrencilerin yaşam boyu öğrenme anlayışına sahip olmaları beklenmektedir (Gökkyer ve Türkoğlu, 2018). Yaşanan değişimler sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlara eğitim sistemlerin cevap vermesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçlara cevap verme sürecinde öğretmenlere önemli sorumluluklar düşmektedir (Yıldızlı, 2020). Bireylere yaşam boyu öğrenme becerilerinin kazandırılması sürecinde rehber konumunda olan öğretmenlerin, hem yaşam boyu öğrenen bireyler olmaları hem de yaşam boyu öğrenen bireyler yetiştirmeleri gerekmektedir (Syslo, 2004). Topluma yön veren öğretmenler öncelikle kendini sürekli yenileyen, gelişmeleri takip eden ve yaşam boyu öğrenen bireyler olmalıdır (Bryce vd., 2000; Gültekin ve Yazar, 2021; Yılmaz, 2016). Bu doğrultuda yaratıcı, eleştirel düşünen, meraklı, girişimci, sorumluluk sahibi,

özgüveni yüksek, kendi kendine öğrenen, kendi kendini motive eden, karşılaştıkları zorluklarla mücadele eden, öğrenmeye istekli, yaşanan değişimlere uyum sağlayabilen, gelişen teknolojiye ayak uydurabilen, günümüz koşullarına hazırlıklı, yaşam boyu öğrenen bireyler yetiştirebilmek için öğretmenlerin eğitim alanındaki değişimleri takip eden, gelişime açık, kendini sürekli geliştiren, öğrenme sürecinde rol model olan, alanına ilişkin bilgili, yaşam boyu öğrenen bireyler olmaları gerekmektedir.

Alanyazında yaşam boyu öğrenmeyi (Arslan ve Akcaalan, 2015; Boztepe ve Demirtaş, 2016; Crick vd., 2004; Engin vd., 2017; Gardiner ve Kline, 2007; Hojat vd., 2003; İzci ve Koç, 2012; Kirby vd., 2010; Koç, 2017; Oral ve Yazar, 2015; Sarıgöz, 2015; Wielkiewicz ve Meuwissen, 2014), etkili yaşam boyu öğrenmeyi (Gunuc vd., 2014), yaşam boyu öğrenme tutumunu (Hursen, 2016; Karaca, 2019), yaşam boyu öğrenme yeterliklerini (Babanlı, 2018; Sahin vd., 2010; Selçuk, 2016; Uzunboylu ve Hürsen, 2011; Yavuz Konokman ve Yanpar Yelken 2014), yaşam boyu öğrenme farkındalıklarını (Sarıgöz, 2015), yaşam boyu öğrenmenin sağlanmasını (Adabaş, 2019), yaşam boyu öğrenmeleri etkileyen faktörleri (Bayrakçı ve Bozkan, 2017; Poyraz, 2014), tarihi dizilerle yaşam boyu öğrenmeyi (Ünal ve Kalçık, 2017), yerel gazetelerin yaşam boyu öğrenmeye katkısını (Çuhadar, 2017) ve yaşam boyu öğrenmede öğretmenlerin kurumları tarafından desteklenme algılarını (Poyraz, 2014) ölçmeye yönelik farklı veri toplama araçlarının geliştirildiği belirlenmiştir. Ayrıca yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmeye yönelik (Diker Coşkun, 2009; Gür Erdoğan, 2014; Yaman, 2014) tarafından geliştirilmiş ölçekler bulunmaktadır. Diker Coşkun'un (2009) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerin, Yaman (2014) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik olduğu ve ölçeğin faktör yapısını ortaya koymak için açımlayıcı faktör analizi yapıldığı belirlenmiştir. Gür Erdoğan'ın (2014) yaptığı çalışmada 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmeye çalışıldığı ve ölçeğin yapı geçerliğini sağlamak için açımlayıcı faktör analizi ile birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik farklı bölümlerde 1., 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarına özgü bir ölçeğin geliştirilmesi gerektiği, yapı geçerliğini sağlamak için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yapıldığı, özellikle ölçekte gözlenen değişkenlerin oluşturduğu birinci düzey örtük değişkenler bir üst örtük değişken oluşturuyorsa belirlemek ve ölçekten toplam bir puan alarak ölçeğin toplam puanı üzerinden de analizler yapabilmek için ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizinin yapıldığı yeni bir ölçme aracı geliştirme gereksiniminin ortaya çıktığı düşünüldüğü için bu ihtiyaçlara cevap vermesi açısından yeni bir ölçek geliştirilmesine karar verilmiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek amaçlanmaktadır. Araştırmanın konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalara, araştırmacılara ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma tarama modeline uygun olarak yürütülmüştür. Tarama araştırması, bir grubun herhangi bir konuda özelliklerini belirlemek amacıyla örneklemden verilerin toplanmasıyla yapılan araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2020; Teddlie ve Tashakkori, 2020; Tuncer, 2020). Bu araştırmalar, çalışılan örneklem aracılığıyla evrenin geneline ilişkin eğilim, tutum ve görüşlerin betimlenmesini (Creswell, 2016) ve büyük örneklemelerin cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu gibi özelliklerinin belirlenmesini (Can, 2019) sağlamaya yönelik yürütülmektedir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Türkiye'deki devlet üniversitelerinin Eğitim Fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Akdeniz, Muş Alparslan, Trabzon, Bolu Abant İzzet Baysal, Çanakkale Onsekiz Mart, Ege, Kırşehir Ahi Evran ve Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı bölümlerde 1., 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 4314 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçilirken seçkisiz olmayan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun (kazara) örnekleme yöntemi araştırmacının ulaşabileceği ve maksimum tasarruf sağlayacağı bir örneklem üzerinde çalışmasını sağlayan bir yöntemdir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Gürbüz'e (2021) göre açılımlı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) aynı örneklem üzerinde uygulamak yerine bu analizlerin farklı örneklem üzerinde uygulanması gerekmektedir. Bu doğrultuda araştırmada AFA, DFA ve test-tekrar test analizleri farklı örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklemin ne kadar büyük olması gerektiği ile ilgili farklı kurallar önerilmesine rağmen örneklemin belirli bir büyüklüğe sahip olmasının iyi olduğu söylenebilir. Çünkü örneklem büyüklüğü arttıkça güvenilirlik artar ve ulaşılan veriler araştırılan faktör yapısına daha iyi uyum sağlar (Şencan, 2005). Comrey ve Lee (1992), faktör analizinde örneklem büyüklüğünü değerlendirirken 50'yi çok zayıf, 100'ü zayıf, 200'ü orta, 300'ü iyi, 500'ü çok iyi, 1000 ve üzerini ise mükemmel olarak belirtmiştir. Buradan hareketle araştırmada ulaşılan örneklem sayısının mükemmel düzeyde olduğu söylenebilir. Araştırmanın örneklem gruplarına ilişkin demografik bilgiler detaylıca sunulmuştur. AFA veri setindeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının bölüme, sınıf düzeyine ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. AFA Veri Setinin Bölüme, Sınıf Düzeyine ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişken	Akdeniz		Muş Alparslan		Trabzon		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	-	-	-	-	19	2.4	19	1.0
Biyoloji Eğitimi	-	-	-	-	19	2.4	19	1.0
Fen Bilgisi Eğitimi	64	9.2	22	5.7	67	8.6	153	8.2
İlköğretim Matematik Eğitimi	87	12.6	69	17.8	-	-	156	8.4
İngiliz Dili Eğitimi	86	12.4	-	-	28	3.6	114	6.1
Matematik Eğitimi	-	-	-	-	55	7.0	55	3.0
Müzik Eğitimi	-	-	-	-	91	11.7	91	4.9
Bölüm								
Okul Öncesi Eğitimi	76	11.0	49	12.7	79	10.1	204	11.0
Özel Eğitim	34	4.9	-	-	52	6.7	86	4.6
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	64	9.2	-	-	24	3.1	88	4.7
Resim İş Eğitimi	-	-	-	-	58	7.4	58	3.1
Sınıf Eğitimi	73	10.5	77	19.9	73	9.3	223	12.0
Sosyal Bilgiler Eğitimi	151	21.8	79	20.4	140	17.9	370	19.9
Türkçe Eğitimi	58	8.4	91	23.5	59	7.6	208	11.2
Zihin Engelliler Eğitimi	-	-	-	-	17	2.2	17	.9
Toplam	693	37.2	387	20.8	781	42.0	1861	100
Sınıf Düzeyi								
1. sınıf	186	26.8	103	26.6	62	7.9	351	18.9
2. sınıf	167	24.1	92	23.8	163	20.9	422	22.7
3. sınıf	194	28.0	91	23.5	230	29.4	515	27.7
4. sınıf	146	21.1	101	26.1	326	41.7	573	30.8
Toplam	693	37.2	387	20.8	781	42.0	1861	100
Cinsiyet								
Kadın	528	76.2	276	71.3	600	76.8	1404	75.4
Erkek	165	23.8	111	28.7	181	23.2	457	24.6
Toplam	693	37.2	387	20.8	781	42.0	1861	100

Tablo 1 incelendiğinde söz konusu üniversitelerde öğrenim gören 1861 öğretmen adayının araştırmaya katıldığı belirlenmiştir. Belirtilen üniversitelerde 1. sınıfta öğrenim gören 351 (%18.9) öğretmen adayının, 2. sınıfta öğrenim gören 422 (%22.7) öğretmen adayının, 3. sınıfta öğrenim gören 515 (%27.7) öğretmen adayının, 4. sınıfta öğrenim gören 573 (%30.8) öğretmen adayının araştırmaya katıldığı görülmüştür. Araştırmanın örnekleminin 1404'ünü (%75.4) kadın öğretmen adayı ve 457'sini (%24.6) erkek öğretmen adayı oluşturmaktadır. DFA veri setindeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının bölüme, sınıf düzeyine ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. DFA Veri Setinin Bölüme, Sınıf Düzeyine ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişken	Bolu Abant		Çanakkale		Ege		Kırşehir Ahi		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	-	-	27	4.9	-	-	-	-	27	1.5
Coğrafya Eğitimi	-	-	32	5.8	-	-	-	-	32	1.8
Fen Bilgisi Eğitimi	64	9.4	42	7.6	-	-	31	7.1	137	7.5
İlköğretim Matematik Eğitimi	32	4.7	-	-	-	-	-	-	32	1.8
İngiliz Dili Eğitimi	32	4.7	29	5.3	-	-	-	-	61	3.3
Japon Dili ve Eğitimi	-	-	33	6.0	-	-	-	-	33	1.8
Kimya Eğitimi	-	-	27	4.9	-	-	-	-	27	1.5
Matematik Eğitimi	-	-	35	6.4	-	-	128	29.4	163	8.9
Bölüm Müzik Eğitimi	60	8.8	27	4.9	-	-	-	-	87	4.8
Okul Öncesi Eğitimi	86	12.7	35	6.4	-	-	40	9.2	161	8.8
Özel Eğitim	49	7.2	-	-	-	-	-	-	49	2.7
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	59	8.7	20	3.6	-	-	-	-	79	4.3
Resim İş Eğitimi	32	4.7	43	7.8	-	-	-	-	75	4.1
Sınıf Eğitimi	98	14.4	43	7.8	-	-	99	22.7	240	13.2
Sosyal Bilgiler Eğitimi	90	13.3	59	10.7	105	66.9	93	21.3	347	19.0
Türkçe Eğitimi	61	9.0	99	18.0	52	33.1	45	10.3	257	14.1
Zihin Engelliler Eğitimi	16	2.4	-	-	-	-	-	-	16	.9
Toplam	679	37.2	551	30.2	157	8.6	436	23.9	1823	100
Sınıf Düzeyi 1. sınıf	141	20.8	140	25.4	45	28.7	113	25.9	439	24.1
2. sınıf	190	28.0	130	23.6	41	26.1	114	26.1	475	26.1
3. sınıf	181	26.7	150	27.2	34	21.7	114	26.1	479	26.3
4. sınıf	167	24.6	131	23.8	37	23.6	95	21.8	430	23.6
Toplam	679	37.2	551	30.2	157	8.6	436	23.9	1823	100
Cinsiyet Kadın	520	76.6	395	71.7	120	76.4	343	78.7	1378	75.6
Erkek	159	23.4	156	28.3	37	23.6	93	21.3	445	24.4
Toplam	679	37.2	551	30.2	157	8.6	436	23.9	1823	100

Tablo 2 incelendiğinde belirtilen üniversitelerde öğrenim gören 1823 öğretmen adayının araştırmaya katıldığı görülmektedir. Söz konusu üniversitelerde öğretmen adaylarının 439'unun (%24.1) 1. sınıfta, 475'inin (%26.1) 2. sınıfta, 479'unun (%26.3) 3. sınıfta, 430'unun (%23.6) 4. sınıfta öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleminin 1378'ini (%75.6) kadın öğretmen adayı ve 445'ini (%24.4) erkek öğretmen adayı oluşturmaktadır. Test-tekrar test analizi veri setinde Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının bölüme, sınıf düzeyine ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Test-Tekrar Test Analizi Veri Setinin Bölüme, Sınıf Düzeyine ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Değişken		Atatürk Üniversitesi	
		f	%
Bölüm	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	23	3.7
	Coğrafya Eğitimi	30	4.8
	Fen Bilgisi Eğitimi	50	7.9
	İlköğretim Matematik Eğitimi	90	14.3
	İngiliz Dili Eğitimi	38	6.0
	Matematik Eğitimi	23	3.7
	Müzik Eğitimi	38	6.0
	Okul Öncesi Eğitimi	44	7.0
	Özel Eğitim	28	4.4
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	37	5.9
	Resim İş Eğitimi	33	5.2
	Sınıf Eğitimi	102	16.2
	Sosyal Bilgiler Eğitimi	56	8.9
	Türkçe Eğitimi	38	6.0
Toplam	630	100	
Sınıf Düzeyi	1. sınıf	144	22.9
	2. sınıf	170	27.0
	3. sınıf	153	24.3
	4. sınıf	163	25.9
	Toplam	630	100
Cinsiyet	Kadın	483	76.7
	Erkek	147	23.3
	Toplam	630	100

Tablo 3 incelendiğinde Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören 630 öğretmen adayının araştırmaya katıldığı belirlenmiştir. Bu bölümlerde 1. sınıfta öğrenim gören 144 (%22.9) öğretmen adayının, 2. sınıfta öğrenim gören 170 (%27.0) öğretmen adayının, 3. sınıfta öğrenim gören 153 (%24.3) öğretmen adayının, 4. sınıfta öğrenim gören 163 (%25.9) öğretmen adayının araştırmaya katıldığı görülmüştür. Araştırmaya katılan 630 öğretmen adayından 483'ünü (%76.7) kadın öğretmen adayları ve 147'sini (%23.3) erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır.

2.3. Ölçek Geliştirme Süreci

Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeğini geliştirebilmek amacıyla öncelikle kavramsal yapının belirlenmesi için alanyazın taranmıştır (Babanlı, 2018; Bayrakçı ve Bozkan, 2017; Boztepe ve Demirtaş, 2016; Diker Coşkun, 2009; Figel, 2007; Gür Erdoğan, 2014; Hürsen, 2011; Knapper ve Cropley, 2000; Love, 2011; OECD, 2015; Poyraz, 2014; Sarıgöz, 2015; Sahin vd., 2010; Selçuk, 2016; Uzunboylu ve Hürsen, 2011; Yaman ve Yazar, 2015; Yavuz Konokman ve Yanpar Yelken, 2014). Alanyazında yaşam boyu öğrenmeyle ilgili farklı özellikleri ölçen çeşitli veri toplama araçlarının olduğu belirlenmiştir. Yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmeye yönelik geliştirilmiş ve kullanılan ölçeklerin var olmasına rağmen farklı bölümlerde 1., 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yapıldığı özellikle ölçeğin toplam puanı üzerinden de analizler yapabilmek için ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizinin yapıldığı yeni

bir ölçme aracı geliştirme gereksiniminin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu nedenle ihtiyaçlara cevap vermesi açısından öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin belirlenmesi için yeni bir ölçek geliştirilmesi gerektiğine karar verilmiştir.

Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeğini geliştirebilmek için ölçülecek değişkenin kavramsal yapısı belirlendikten sonra ölçeğin teorik yapısına uygun madde yazımı aşamasına geçilmiştir. Yukarıda belirtilen ilgili alanyazın ve daha önceden geliştirilen ölçekler dikkatlice incelenerek yaşam boyu öğrenmenin teorik yapısı ve boyutları belirlenmiş ve ölçek için madde hazırlamaya yönelik ön bilgi toplanmıştır. Bu çalışma sonucunda; ölçeğin geliştirilmesinde temel sınıflandırma olarak yaşam boyu öğrenen birey belirli becerilere sahip olmalı, öğrenme için motive olmalı, kimsenin denetimine ve desteğine bağlı olmadan bağımsız öğrenmeli, merak ettiği şeylere yönelik sorular sormalı, öğrendiği bilgileri gerçek hayattaki zorluklarla ilişkilendirmeli, zorluklarla karşılaştığında pes etmeyip mücadeleye devam etmeli, yeni bir şeyler denemek için istekli, hazırlıklı ve adapte olmalı gibi özellikleri (OECD, 2015) ve alanyazında daha çok kabul görmesinden dolayı Diker Çoşkun (2009) tarafından geliştirilen “Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği”nde kullanılan motivasyon, sebat, öğrenmeyi düzenlemede yoksunluk ve merak yoksunluğu boyutları dikkate alınmıştır. Yaşam boyu öğrenen bireyin özellikleri ve söz konusu boyutlar ayrıntılı bir biçimde incelendikten sonra bu doğrultuda maddeler olmasına dikkat edilerek 70 maddeden oluşan madde havuzu hazırlanmıştır.

Araştırmada oluşturulan kavramsal yapı ve alt boyutlar dikkate alınarak hazırlanan madde havuzu kapsam geçerliliğinin sağlanması amacıyla uzman görüşüne sunulmuştur. Bu uzman grubu 7'si alan uzmanı, 3'ü ölçme ve değerlendirme uzmanı ve 2'si de Türkçe dil uzmanı olmak üzere toplam 12 öğretim üyesinden oluşmaktadır. Uzman görüşlerinin değerlendirilmesinde Lawshe tekniği kullanılmıştır. Bu teknik Lawshe (1975) tarafından geliştirilen ölçekteki her bir maddenin ölçmeyi amaçladığı özelliği kapsama gücünü belirlemek amacıyla uzman görüşlerinin alındığı kapsam geçerliği belirleme tekniğidir. Araştırmada, uzman görüşlerini almak için uzman değerlendirme formu kullanılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda her bir madde için hesaplanan kapsam geçerlik oranı değerleri ve her bir alt boyuta yönelik kapsam geçerlik indeksi değerleri sonucunda ölçekten hiçbir madde çıkartılmamış ve maddelerin kapsam geçerliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Kapsam geçerlik analizleri sonucunda maddeler tekrar gözden geçirilerek uzman görüşleri doğrultusunda bazı maddeler üzerinde düzenlemeler yapılmış ve 70 maddelik kapsam geçerliliğine sahip 5'li likert tipi bir ölçek hazırlanmıştır.

Ölçeğin uygulanacağı hedef kitleyi temsil edebilecek küçük bir grupla pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama, geliştirilecek olan ölçeğin temelini oluşturduğu için ölçüm aracındaki ifadelerin hedef kitle tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını, uygulanabilirliğini ve cevaplama süresini belirlemek için Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı bölümlerde öğrenim gören 48 öğretmen adayının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamadan sonra alınan geribildirimler ve analiz sonuçları ışığında anlaşılmayan ya da farklı anlaşılan herhangi bir madde olmadığı için 70 maddeden oluşan taslak ölçek formuna son hali verilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (21/12/2020 tarihli 430871 sayılı kararı) izin alındıktan sonra veri toplama sürecinin yürütülebilmesi için örneklem grubundaki üniversitelerden gerekli izinler alınmıştır. İzin sürecinden sonra ölçeğin geliştirilmesine yönelik uygulamaların yapılacağı üniversitelerin Eğitim Fakültesi Dekan, Dekan Yardımcıları ve Ana Bilim Dalı Başkanları ile görüşülerek

araştırmanın konusu, amacı, veri toplama sürecinin nasıl yapılacağı ve ne kadar sürede tamamlanacağı hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar döneminde yaşanan Covid-19 pandemi sürecinden dolayı yüz yüze eğitim mümkün olmadığı ve uzaktan eğitim sürecine geçilmiş olduğu için ölçek formları Google Form üzerinden uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama işlemi son derece önemli olduğu için ölçek ile ilgili açıklamaların yer aldığı yönerge açık ve anlaşılır bir dille hazırlanmıştır. Yönergede araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının katkılarının önemli olduğu ve verilen yanıtların sadece bilimsel amaçla kullanılacağı belirtilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve istedikleri zaman yanıtlamayı bırakabilecekleri hakkında bilgi verilerek öğretmen adaylarından araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarına ilişkin katılımcı onayı alınmıştır. Araştırmada bilimsel araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmada ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılabilmesi amacıyla 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar döneminde veri toplama aşamasına geçilmiştir. Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeğinde ilk olarak AFA için veri toplanmaya başlanmış verilerin toplanması yaklaşık olarak iki aylık sürede tamamlanmıştır. Veri toplama süreci tamamlandıktan hemen sonra yapı geçerliğini sağlamak amacıyla AFA ile ölçeğin faktör yapısı oluşturulmuştur. AFA yapıldıktan sonra DFA ve test-tekrar test analizi için veri toplama sürecine başlanmış verilerin toplanması yaklaşık olarak iki aylık sürede tamamlanmıştır. Test-tekrar test yöntemiyle ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek için, ölçme aracı üç hafta ara ile iki defa uygulanmıştır. Veriler toplandıktan sonra AFA ile oluşturulan faktör yapısını doğrulamak için DFA ve zaman bağlamında güvenilirliğini test etmek için test-tekrar test analizi yapılmıştır. Ayrıca ölçme aracının güvenilirliğini test etmek amacıyla AFA ve DFA örneklem grubu üzerinde güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesine yönelik süreç araştırmacılar tarafından yürütülmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verileri bilgisayar ortamına aktarılarak bilgisayar tabanlı nicel veri analiz paket programları olan SPSS 26.0 (IBM Corporation, 2021) versiyonu ve Mplus 8.0 (Muthén ve Muthén, 1998-2017) versiyonu aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği için AFA ve DFA yapılmıştır.

Ölçekte faktör yapısını ortaya koymak için AFA yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi, çok sayıdaki değişkeni, değişkenler arasındaki ilişkilerden hareketle gruplara ayırarak, grupları daha az sayıda değişkene (faktöre) dönüştüren bir analiz türüdür (Karagöz ve Bardakçı, 2020). Araştırmada veriler toplandıktan sonra veri setinin analize hazırlanması için kayıp veri olup olmadığına bakılmış ve kayıp veri olmadığı belirlenmiştir. AFA için gerekli önkoşulların sağlandığı belirlendikten sonra verilerin normallik analizi yapılmıştır. Verilerin dağılımlarının normallliğini ölçmek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarına bakılmıştır. Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda anlamlılık değeri .000 düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur. Bu değer normallik varsayımının ihlal edildiğine yani verilerin normal dağılım göstermediğine işaret etmektedir. İstatiksel olarak anlamlı olmayan değer (Sig. değeri .05'in üstü) verilerin normallik sağlandığını göstermektedir (Can, 2019). Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda verilerin normal dağılım göstermemesi örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğu için örnekleme fazla olan çalışmalarda genellikle görülmektedir (Pallant, 2016). Bu araştırmada örneklem büyüklüğü fazla olduğu için verilerin normallik Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarıyla birlikte ortalama, ortanca, tepe değer, minimum ve maksimum değerler, basıklık ve çarpıklık katsayıları, frekans dağılım grafiği, normal q-q grafiği, eğilimden arındırılmış q-q grafiği, kutu-çizgi grafiği

de dikkate alınarak değerlendirilmiştir (Can, 2019). Araştırmada Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett küresellik test sonuçları incelenmiştir. Ölçeğin faktör (boyut) sayısını belirlemek amacıyla faktör çıkarma sürecinde maksimum olabilirlik hesaplama yöntemi kullanılırken, faktörleri yorumlamak ve sonuçları anlamlandırmak için eğik döndürme yaklaşımlarından promax yöntemi kullanılmıştır. Maksimum olabilirlik (ML) analizi birçok örtük değişkeni içeren modelleri analiz edebilen ve yol modellerindeki nedensel ilişkileri kestirebilen bir yöntemdir (Kline, 2019). Eğik döndürme faktörlerin birbirleri ile ilişkili olduğu durumlarda tercih edilirken (Kalaycı, 2006; Kline, 2019; Tavşancıl, 2018), promax yöntemi daha hızlı hesaplama yaptığı için veri seti büyük örneklerde daha fazla tercih edilmektedir (Şencan, 2005).

Açımlayıcı faktör analizinden sonra oluşturulan faktör yapısının doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemek amacıyla DFA yapılmıştır. Doğrulamalı faktör analizi, değişkenlerin temelindeki yapı ile ilgili olan daha önceden belirlenmiş kuramları test etmek amacıyla kullanılan karmaşık bir tekniktir (Can, 2019; Sönmez Çakır, 2020; Tabachnick ve Fidell, 2020). Tabachnick ve Fidell'e (2020) göre DFA yapmak için kayıp veriler, çok değişkenli normallik, çarpıklık ve basıklık değerleri, değişkenler arasındaki doğrusal ilişkiler, çoklu birlikte doğrusallık, artık değerler ve örneklem büyüklüğü varsayımlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda veri setinin analize hazırlanması için öncelikle veri setinde kayıp veri bulunmadığı belirlenmiştir. Gözlenen değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerine göre verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca gözlenen değişkenlerin normalliği, frekans dağılımları, gövde ve yaprak grafikleri, kutu grafikleri, histogramlar aracılığıyla incelenerek verilerin normal dağıldığı belirlenmiştir. Çok değişkenli normallik ve doğrusallık varsayımları saçılım grafikleri ile incelendiğinde verilerin doğrusal olduğu belirlenmiş ve artık değerlerde kontrol edilmiştir. Çoklu birlikte doğrusallık problemi olup olmadığını kontrol etmek için değişkenler arasındaki korelasyon incelenmiş ve modeldeki değişkenler arasında çok yüksek ilişki olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre veri setinde varsayımların sağlandığının görülmesi ve örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunun belirlenmesinin ardından veri seti üzerinde birinci ve ikinci düzey DFA yapılmıştır. Ölçme aracındaki gözlenen değişkenlerin birden fazla faktörde yer aldığı model birinci düzey çok faktörlü DFA modelidir (Gürbüz ve Şahin, 2016). İki veya daha fazla faktöre sahip modelde birbirlerinden göreceli bağımsız olan faktörlerin ilişkilendirildiği kapsayıcı üst ya da ikinci düzey bir faktör oluşturuluyorsa bu modele ikinci düzey çok faktörlü DFA modeli denilmektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013; Şen, 2020).

Ölçeğin birinci ve ikinci düzey DFA modelinin uyumunu değerlendirmek için ilk olarak uyum indeksleri incelenmiştir. Modellerin değerlendirilmesinde serbestlik derecesi (sd) ve p değeri ile model ki-kare (χ^2) istatistiği, yaklaşık hatalarının ortalama karekökü (RMSEA), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), standardize edilmiş artık ortalamalarının karekökü (SRMR) ve normlaştırılmamış uyum indeksi (TLI) uyum indekslerinin kullanılması gerekmektedir (Kline, 2019). Model uyumunu değerlendirmede χ^2/sd değerinin 3 ve altında olması modelin iyi bir uyuma sahip olduğunu gösterirken, 3-5 arasında olması modelin kabul edilebilir düzeyde bir uyuma sahip olduğunu göstermektedir (Gürbüz, 2021). RMSEA'nın $0 \leq .05$ arasında bir değer alması mükemmel uyum olduğuna (Schumacker ve Lomax, 1996), $.05 \leq .08$ arasında bir değer alması ise iyi bir uyum yani kabul edilebilir düzeyde uyum olduğuna (Sümer, 2000) işaret etmektedir. CFI değerinin $.90 \leq .95$ arasında olması modelin iyi bir uyuma sahip olduğunu gösterirken, $.95 \leq 1.00$ arasında olması modelin mükemmel bir uyuma sahip olduğunu göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000). TLI değerinin $.90 \leq .95$ arasında olması iyi uyuma (Schumacker ve Lomax, 1996; Sümer, 2000), $.95 \leq 1.00$ arasında olması mükemmel uyuma (Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000), işaret etmektedir. SRMR değerinin $0 \leq .05$ arasında

olması mükemmel uyumun (Brown, 2006), $.05 \leq .08$ arasında olması iyi uyumun (Brown, 2006; Hu ve Bentler, 1999), $>.10$ olması ise kötü uyumun (Kline, 2019) göstergesidir. Modellerin uyum indeksleri incelendikten sonra standartlaştırılmış model kestirimleri kullanılarak modeller değerlendirilmiştir. Ayrıca birinci ve ikinci düzey DFA model uyumu doğrulandıktan sonra ölçeğin yapı güvenirliği ve açıklanan varyansı hesaplamıştır. Gizil faktörler içinde tanımlanan gözlenen değişkenlerin ilgili olduğu yapıyı betimleyip betimlemediklerini belirlemek amacıyla gizil faktörlerin yapı güvenirliğinin ve açıklanan varyanslarının hesaplanması gerekmektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013). Ölçeğin yapı güvenirlik ölçüm tahminlerin $.70$ 'in üzerinde olması yeterli görülmektedir (Hair vd., 2009; Sönmez Çakır, 2020). Ölçeğin açıklanan varyans ölçüm tahminlerin $.50$ 'in üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd., 2009; Gürbüz, 2021). Fakat açıklanan varyans değerinin $.50$ 'den küçük olduğu durumlarda ancak yapı güvenirliği $.60$ 'dan yüksekse birleşme geçerliliğinin yeterli olduğu söylenebilir (Fornell ve Larcker, 1981). Bu doğrultuda yapı güvenirliğinin, açıklanan varyans değerinden büyük olması yapı geçerliliğinin sağlandığının göstergesidir (Hair vd., 2009; Sönmez Çakır, 2020).

Ölçeğin güvenirliğini test etmek amacıyla AFA ve DFA örneklem grubu üzerinde Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı, madde toplam korelasyon değeri, Spearman-Brown ve Guttman Split-Half güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeğin zaman bağlamında güvenirliğini belirlemek için test-tekrar test analizi yapılmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen veriler alanyazından hareket edilerek yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde AFA, DFA, güvenirlik analizleri ile test-tekrar test analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için AFA ile faktör yapısı ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada AFA 1861 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geneline ve her bir alt boyuta ait betimsel istatistikler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeğine Ait Betimsel İstatistikler

Ölçek	N	Ortalama	Medyan	Mod	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
1. Boyut	1861	4.49	4.61	5.00	.470	-1.045	.717
2. Boyut	1861	4.31	4.34	4.69	.414	-.886	.561
3. Boyut	1861	3.68	3.76	4.00	.473	.380	-.088
Toplam Puan	1861	4.20	4.27	4.59	.338	-.931	.897

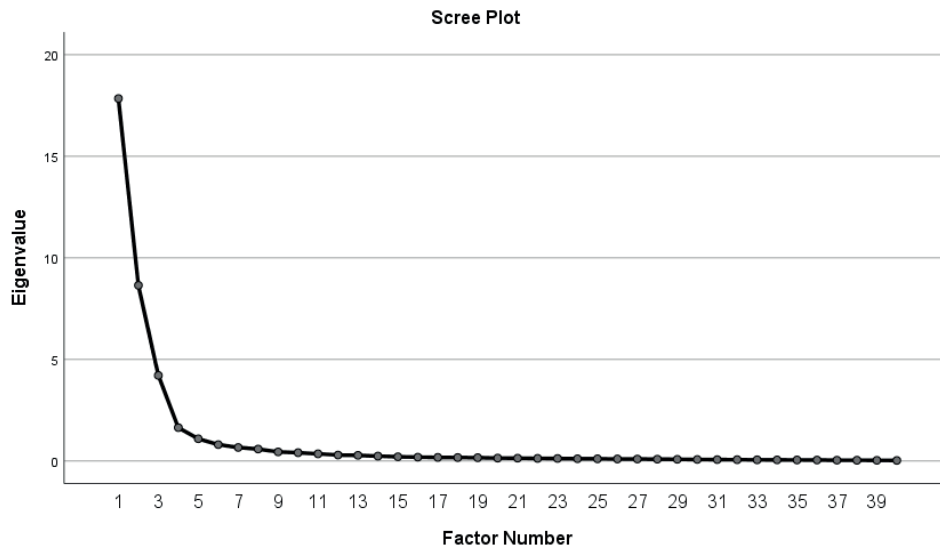
Tablo 4 değerlendirildiğinde ölçeğin geneli ve her bir alt boyut için aritmetik ortalama, medyan ve mod değerlerin birbirlerine yakın olması, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 sınırları arasında değişmesi dağılımın normal olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ölçeğe ilişkin KMO ve Bartlett küresellik test sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. KMO ve Bartlett Küresellik Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliğinin Ölçümü		.936
	Yaklaşık Ki-kare	121648.520
Bartlett's Küresellik Testi	df	780
	Sig.	.000

Tablo 5 incelendiğinde ölçeğin KMO değerinin .94 olduğu belirlenmiştir. KMO değerinin yüksek çıkması, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için mükemmel düzeyde olduğunu göstermektedir. KMO örneklem yeterliliği değerinin 1'e yaklaştıkça ve .90'larda mükemmel, .80'lerde çok iyi, .70'lerde ve .60'larda orta, .50'lerde kötü, 50'nin altında ise kabul edilmez olduğu şeklinde değerlendirildiği görülmektedir (Tavşancıl, 2018). Bartlett testi sonucunun $p=.0001<.05$ düzeyinde anlamlı olması elde edilen verilerin evrendeki dağılımın normalliğine işaret etmektedir. Bartlett küresellik testi, anlamlılık değerinin $p<.05$ düzeyinde olması değişkenlerin aralarında faktör analizi için uygun ilişkiler olduğu anlamına gelmektedir (Şencan, 2005). Buna göre KMO ve Bartlett test sonuçlarının anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlamına gelmektedir.

Ölçeğin faktör analizi sonuçlarını değerlendirme sürecinde öncelikle değişkenlerin faktör yük değerleri incelenmiştir. Faktörü yorumlayabilmek için değişkenlerin faktör yükleri .32 ve üzerinde olmalıdır (Tabachnick ve Fidell, 2020). Bu doğrultuda 25'inci değişken söz konusu kabul düzeyini ($r<.32$) karşılamadığı için analiz dışı bırakılmıştır. Ayrıca birden fazla faktörle ilişkisi olan binişik değişkenlerin farklı faktörlerdeki ilişki düzeyleri arasındaki farkın en az .1 olması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2020). Bu sebeple aynı anda iki faktörle de ($r>.32$) düzeyinde ilişkili olduğu ve ilişki düzeyleri arasındaki fark .1'den az olduğu belirlenen 6'ncı, 10'uncu ve 5'inci binişik değişkenler analizden çıkarılmıştır. Bununla birlikte aynı anda iki faktörle ($r>.32$) düzeyinde ilişkili olduğu belirlenen 28'inci, 52'nci, 40'ıncı ve 4'üncü değişkenler ilişki düzeyleri arasındaki fark .1'den fazla olduğu için yüksek düzeyde ilişkili oldukları faktör altında değerlendirilerek analizden çıkarılmamıştır. Analiz sonuçlarını değerlendirmek için ortak varyansların da incelenmesi gerekmektedir. Ortak faktör varyansları, .50'nin altında olan değişkenlerin ilgili olduğu faktöre daha az katkı sağladığı için analizden çıkarılması gerekmektedir (Tekindal, 2015). Ölçeği güçlendirmek amacıyla ortak varyansları .50'in altında olan 26 değişken m16, m24, m33, m69, m60, m36, m55, m30, m47, m48, m41, m27, m43, m54, m18, m58, m11, m35, m20, m64, m8, m53, m65, m59, m9 ve m57 analizden çıkarılmıştır. Her bir değişken çıkarıldığında diğer değişkenin faktör yük değeri değişebileceği için değişkenler tek tek analiz dışı bırakılmıştır. Ölçeğin yamaç birikinti grafiği Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Yamaç Birikinti Grafiği

Şekil 1 incelendiğinde, birinci ve üçüncü bileşenler arasında yüksek ivmeli bir düşüş olduğu ve daha sonra ise bileşenlerin düzleşmeye başladığı belirlenmiştir. Ölçeğe ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. AFA Sonuçları

Madde	Ortak Varyans	Faktör Yük Değerleri		
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
m34	.818	.944		
m21	.808	.933		
m19	.842	.930		
m29	.799	.924		
m62	.817	.922		
m56	.822	.922		
m61	.776	.860		
m31	.732	.858		
m22	.756	.853		
m23	.755	.839		
m66	.730	.824		
m70	.660	.818		
m26	.783	.818		
m63	.649	.804		
m68	.673	.791		
m67	.560	.747		
m32	.543	.719		
m28	.654	.611		.303
m49	.871		.925	
m51	.861		.914	
m45	.849		.912	
m46	.800		.897	
m39	.792		.891	
m38	.767		.879	
m37	.734		.860	
m44	.750		.860	
m50	.754		.852	
m42	.737		.826	
m52	.661	.396	.687	
m40	.659	.402	.685	
m3	.775			.941
m7	.800			.923
m13	.807			.916
m12	.723			.900
m14	.774			.856
m2	.876			.823
m15	.652			.712
m1	.659			.674
m4	.802	.345		.668
m17	.640			.613
Faktör Özdeğerleri		17.53	8.44	3.96
Açıklanan Varyans %		% 43.82	% 21.09	% 9.89
Açıklanan Toplam Varyans %			% 74.80	
Kaiser-Meyer-Olkin Testi			.936	
Bartlett Küresellik Testi		X ² = 121648.520; sd=780; p= .0001		
Çıkarım Yöntemi		Maksimum Olabilirlik		
Döndürme Yöntemi		Promax (Kaiser Normalizasyon)		
Döndürme Sayısı		5		

Tablo 6 incelendiğinde, ölçekte yer alan 40 değişkenin üç faktörlü bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Birinci faktörün 18 değişkenden (19, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 31, 32, 34, 56, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 70), ikinci faktörün 12 değişkenden (37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52), üçüncü faktörün 10 değişkenden (1, 2, 3, 4, 7, 12, 13, 14, 15, 17) oluştuğu belirlenmiştir. Birinci faktördeki değişkenlerin yük değeri .944 ile .611 arasında, ikinci faktördeki değişkenlerin yük değeri .925 ile .685 arasında ve üçüncü faktördeki değişkenlerin yük değeri .941 ile .613 arasında değişmektedir. Değişkenlerin ortak varyanslarının .876 ile .543 aralığında değiştiği görülmektedir. Toplam özdeğerleri 29.93 olan üç faktörden, birinci faktör toplam varyansın %43.82'sini, ikinci faktör %21.09'unu, üçüncü faktör %9.89'unu açıklamaktadır. Bu faktörlerin, toplam varyansın %74.80'ini açıkladığı görülmektedir. Sosyal bilimlerde açıklanan toplam varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli olarak kabul edilmektedir (Scherer vd., 1988). Bu sonuçlar, ölçeğin açıklanan toplam varyansının yeterli düzeyde olduğuna ve ilgili kavramsal yapının iyi ölçüldüğüne işaret etmektedir.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin, AFA'dan sonra oluşturulan faktör yapısını doğrulamak için DFA yapılmıştır. Analizde ölçekte birçok örtük değişkeni içeren modelleri analiz edebildiği ve nedensel ilişkileri kestirebildiği için maksimum olabilirlik kestirim yöntemi kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi 1823 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öncelikle birinci faktörü (18 madde), ikinci faktörü (12 madde) ve üçüncü faktörü (10 madde) olmak üzere toplam 40 maddeden oluşan ölçeğin birinci düzey çok faktörlü yapısı DFA ile test edilmiştir. Ölçeğin birinci düzey DFA model uyum sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Birinci Düzey DFA Model Uyum Sonuçları

İncelenen Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Ölçeğe İlişkin Uyum Değerleri	Ölçeğe İlişkin Uyum Durumları
X^2/sd	$0 \leq X^2/sd \leq 3$	$3 \leq X^2/sd \leq 5$	3.24	Kabul Edilebilir
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.035	Mükemmel
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$.921	Kabul Edilebilir
TLI	$.95 \leq TLI \leq 1.00$	$.90 \leq TLI \leq .95$.916	Kabul Edilebilir
SRMR	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$.034	Mükemmel

$X^2= 2385.333$; $sd= 737$

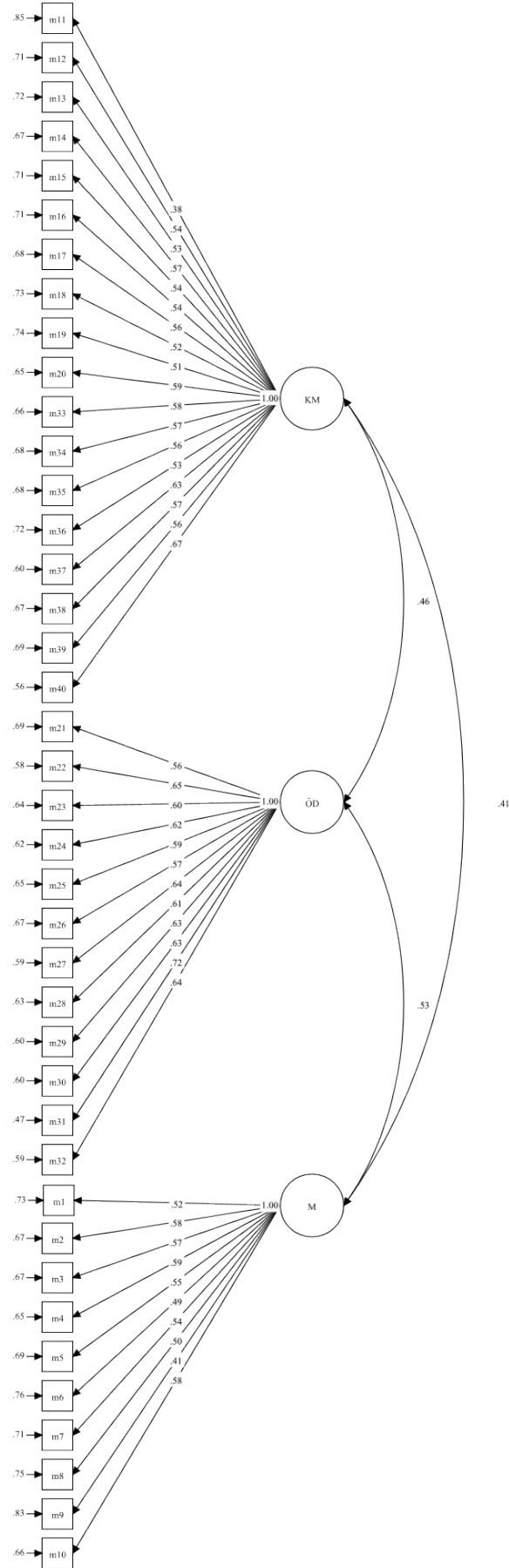
Tablo 7 incelendiğinde araştırmada x^2/sd oranının 3.24 olduğu belirlenmiştir. Bu değer 3-5 arasında olması ölçeğin kabul edilebilir düzeyde bir uyuma sahip olduğuna işaret etmektedir. Modelin RMSEA değerinin .035 olması mükemmel bir uyuma, CFI ve TLI indekslerinin .92 olması iyi bir uyuma ve SRMR değerinin .034 olması mükemmel bir uyuma sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuçlar neticesinde, ölçeğin birinci düzey çok faktörlü yapısının 40 madde üzerinden veri ile desteklendiği ve doğrulandığı belirlenmiştir. Ayrıca modele ilişkin standartlaştırılmış model kestirimleri incelendiğinde, ölçekteki değişkenlerin t-değerlerinin 17.86 ile 56.62 arasında, standartlaştırılmış faktör yüklerinin .38 ile .73 arasında, hata varyanslarının .48 ile .85 arasında, açıklanan varyanslarının .15 ile .53 arasında değiştiği ve standartlaştırılmış model kestirimlerin tamamının istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ölçek sonuçlarına göre hem global/genel hem de yerel/bireysel uyum istatistiği birlikte değerlendirildiğinde, önerilen modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmada örneklemin büyük olması sebebiyle düzeltme indekslerinin

kullanılmasının x^2 'ye önemli bir katkı sağlayamayacağı görüldüğü için modelde düzeltme (modifikasyon) yapılmamıştır. Ki-kare değeri örneklem büyüklüğüne duyarlı olduğu için örneklem büyüklüğü artıkça x^2 değeri de artmaktadır. Örneklemin büyük olması x^2 istatistiğinin manidar çıkmasına ve makul bir modelin reddedilmesine sebep olabilmektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013). Ayrıca sonuçlar, araştırmadan elde edilen verilerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeğinin öngörülen kuramsal yapısı ile uyuştuğunu göstermektedir. Ölçekte yer alan faktörlerin yapı güvenirliği ve açıklanan varyansları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Faktörlerin Yapı Güvenirliği ve Açıklanan Varyansları

Faktörler	Yapı Güvenirliği	Açıklanan Varyans
Faktör 1	.89	.31
Faktör 2	.88	.39
Faktör 3	.80	.29

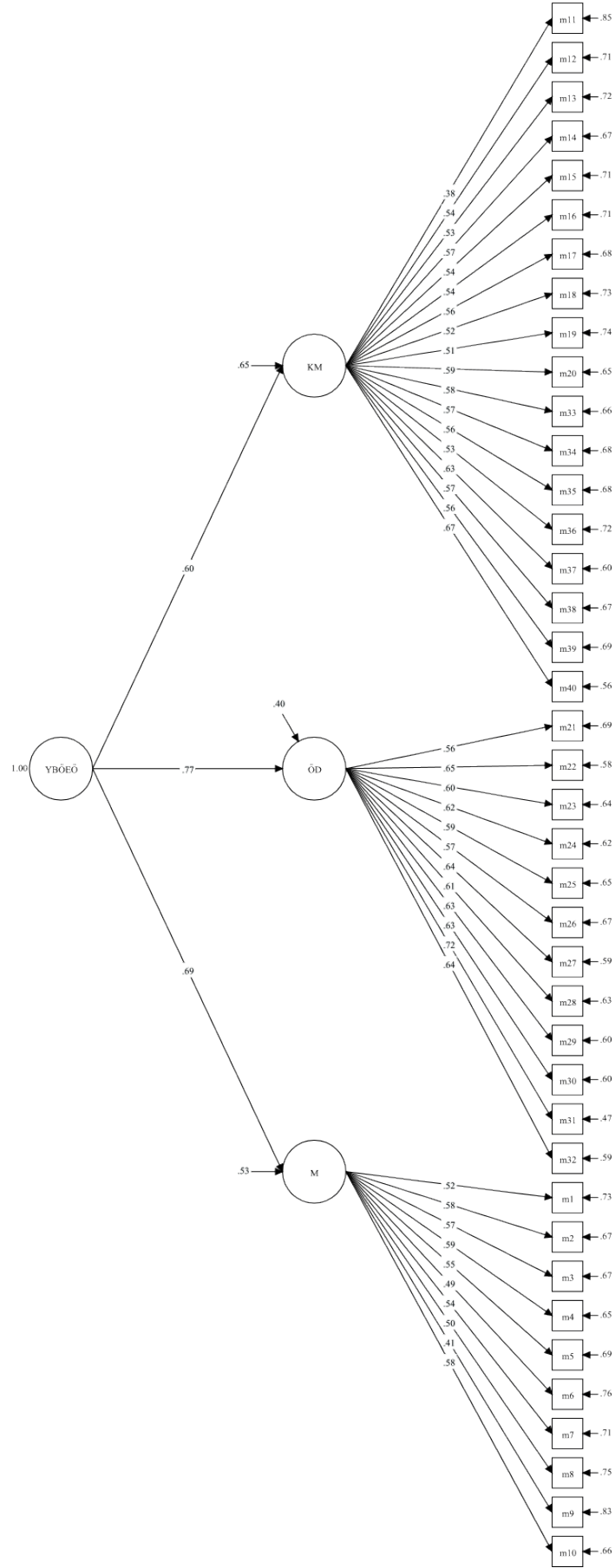
Tablo 8'deki faktörlerin yapı güvenirlikleri incelendiğinde; birinci faktörün yapı güvenirliği .89, ikinci faktörün yapı güvenirliği .88, üçüncü faktörün yapı güvenirliği .80 olarak belirlenmiştir. Ölçekteki üç faktöründe yapı güvenirliğinin .70'in üzerinde olması ölçeğin yapı güvenirliğine sahip olduğunu göstermektedir. Faktörlerin açıklanan varyans oranları değerlendirildiğinde; birinci faktörün .31, ikinci faktörün .39, üçüncü faktörün .29 oranında açıklandığı belirlenmiştir. Ölçekteki faktörlerin açıkladığı varyans değerinin .50'nin altında olsa bile faktörlerin yapı güvenirliği ölçümüne ilişkin tahminlerin .60'dan yüksek olması yapı geçerliliğinin yeterli olduğunu göstermektedir. Ölçeğin birinci düzey DFA modeline ilişkin yol diyagramı Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Birinci Düzey DFA Modeline İlişkin Yol Diyagramı

DFA analizde ölçeğin 3 faktörlü yapısı birinci düzey çok faktörlü DFA modeli ile test edildikten sonra, birinci düzeyde yer alan üç faktör arasındaki korelasyonu açıklamak ve bu faktörlere doğrudan etkisi olan ikinci düzey faktör olup olmadığını test etmek için ikinci düzey çok faktörlü DFA yapılmıştır. Ölçeğin ikinci düzey DFA sonucunda model uyum indekslerinin, standartlaştırılmış model kestirimlerinin, yapı güvenilirliğinin ve açıklanan varyans oranlarının birinci düzey DFA ile aynı kaldığı belirlenmiştir. Ölçekte birinci düzey DFA’da herhangi bir modifikasyon yapılmadan ikinci düzey DFA yapıldığı için birinci ve ikinci düzey DFA model sonuçları aynı değerlere sahip olabilir.

İkinci düzey DFA sonuçlarına göre hem global/genel hem de yerel/bireysel uyum istatistiği birlikte değerlendirildiğinde, modelin iyi bir uyuma sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar verilerin, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeğinin 40 maddeden oluşan 3 faktörlü yapısının doğrulandığını göstermektedir. İkinci düzey DFA modelinde, gözlenen değişkenlerin oluşturduğu birinci düzey örtük değişkenler, bir üst örtük değişken olan yaşam boyu öğrenme eğilimleri değişkenini oluşturmaktadır. İkinci düzey doğrulayıcı faktör analiz sonuçları ölçeğin toplam puanı üzerinden de analizler yapılabileceğini göstermektedir. Ölçeğin ikinci düzey DFA modeline ilişkin yol diyagramı Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. İkinci Düzey DFA Modeline İlişkin Yol Diyagramı

Şekil 3 incelendiğinde, 18 değişkenden oluşan birinci faktör (kararlılık ve merak), 12 değişkenden oluşan ikinci faktör (öğrenmeyi düzenleme) ve 10 değişkenden oluşan üçüncü faktör (motivasyon) birinci düzey faktörlerini oluşturmaktadır. Ayrıca yol diyagramında, birinci düzey faktörlerin değişkenleri ile dolaylı olarak ölçülen ve değişkeni olmayan ancak birinci düzeyde yer alan üç faktör arasındaki ilişkiyi açıklayan ikinci düzey bir faktörde (yaşam boyu öğrenme eğilimleri) bulunmaktadır.

3.3. Güvenirlilik Analizleri

Ölçeğin AFA ve DFA örneklemelerinin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach's Alpha katsayıları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Cronbach's Alpha Güvenirlilik Testi

Ölçek	AFA Örneklem Grubu	DFA Örneklem Grubu
Faktör 1	.98	.89
Faktör 2	.97	.88
Faktör 3	.96	.79
Toplam Puan	.96	.91

Tablo 9'a bakıldığında AFA örneklem grubuna ilişkin ölçeğin toplam puanı için Cronbach's Alpha katsayısı .96 olarak hesaplanırken, birinci faktör için .98, ikinci faktör için .97, üçüncü faktör için .96 olarak hesaplanmıştır. DFA örneklem grubuna ilişkin ölçeğin toplam puanı için Cronbach's Alpha katsayısı .91 olarak belirlenirken, birinci faktör için .89, ikinci faktör için .88, üçüncü faktör için .79 olarak belirlenmiştir. Cronbach's Alpha güvenirlilik değeri .70'in üzerindeki ölçümler kabul edilebilir ama .80'in üzerindeki ölçümlerin tercih edilmesi gerekmektedir (Pallant, 2016). Bu sonuçlar, ölçeğin toplam puanı ve alt faktörleri açısından iç tutarlılığı yüksek güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Ölçekte her bir maddenin toplam puanla arasındaki ilişkinin derecesini, maddelerin ölçülmek istenen özelliği ölçüp ölçmediğini ve maddelerin ölçeğe katkısını belirlemek için AFA ve DFA örneklemelerinin Cronbach's Alpha madde toplam korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyon katsayısı .30 ve üzerindeki maddeler, bireyleri iyi düzeyde ayırt ettiğini gösterirken, korelasyon katsayısı .20 ile .30 arasındaki maddeler, zorunlu olan durumlarda ölçüm aracına alınabileceğini ya da maddelerin düzeltilmesi gerektiğini göstermektedir (Büyüköztürk, 2020). AFA örneklem grubuna ilişkin ölçekteki her bir maddenin toplam puanla olan korelasyonların .33 ile .81 arasında değiştiği belirlenmiş ve korelasyon katsayısı, .30'un altında madde olmadığı için ölçekten hiçbir madde çıkarılmamıştır. Ayrıca madde toplam korelasyon katsayılarının pozitif yönlü olduğu, orta derecede ve güçlü ilişki olduğu görülmektedir. DFA örneklem grubuna ilişkin madde toplam korelasyon katsayılarının .22 ile .55 arasında değiştiği görülmektedir. Ölçekte madde toplam korelasyon katsayısı .20'nin altında olan 19. madde bulunmaktadır. Söz konusu madde ölçekten çıkartıldıktan sonra belirlenen alfa katsayılarının genel güvenirlilik katsayısı alfa ile karşılaştırıldığında çok fazla değişmediği görüldüğü ve teorik olarak da ilgili maddenin ölçekte olması gereken bir madde olduğuna karar verildiği için madde ölçekten çıkarılmamıştır. Ayrıca korelasyon katsayılarının pozitif yönlü olduğu ve orta derecede ilişkili olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ölçekteki maddelerin benzer davranışları ölçtüğünü ve kavramsal yapıya katkı sağladığını göstermektedir. Ölçeğin AFA ve

DFA örneklem grubuna ilişkin Spearman-Brown ve Guttman Split-Half güvenilirlik katsayıları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Spearman-Brown ve Guttman Split-Half Güvenirlik Testi

Ölçek	AFA Örneklem Grubu		DFA Örneklem Grubu	
	Spearman-Brown Katsayısı	Guttman Split-Half Katsayısı	Spearman-Brown Katsayısı	Guttman Split-Half Katsayısı
Faktör 1	.98	.98	.90	.89
Faktör 2	.97	.97	.89	.89
Faktör 3	.97	.97	.77	.77
Toplam Puan	.73	.73	.82	.82

Tablo 10 incelendiğinde, Spearman-Brown ve Guttman Split-Half güvenilirlik katsayılarının AFA örneklem grubunda ölçeğin toplam puanı ve boyutları için .73 ile .98 arasında değiştiği belirlenirken, DFA örneklem grubunda ise ölçeğin toplam puanı ve boyutları için .77 ile .90 arasında değiştiği belirlenmiştir. İkiye ayırma güvenilirliği yönteminde ikiye bölünen madde grubu arasındaki korelasyon katsayısının yüksek olması, ölçeğin iç tutarlığının ve güvenilirliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu güvenilirlik katsayısının en az .70 olması gerekmektedir (Karagöz ve Bardakçı, 2020). Bu sonuçlar, ölçeğin toplam puanının ve faktörlerinin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.4. Test-Tekrar Test Analizi

Ölçeğin zaman bağlamında güvenilirliğini belirlemek amacıyla test-tekrar test yöntemi uygulanmıştır. Test-tekrar test uygulaması 630 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı üç hafta ara ile iki defa uygulanmıştır. Birinci uygulamaya katılan 35 öğretmen adayının ikinci uygulama katılmadığı belirlendiği için söz konusu 35 öğretmen adayı analiz dışında bırakılmıştır. Ölçeğe ilişkin test-tekrar test analiz sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Test-Tekrar Test Analizi

Ölçek	Toplam Puan	Faktör 1		Faktör 2		Faktör 3			
		Test	Tekrar Test	Test	Tekrar Test	Test	Tekrar Test		
Test	Pearson Korelasyon	1	.936**	1	.925**	1	.916**	1	.878**
	p (Sig.)		.000		.000		.000		.000
	N	630	630	630	630	630	630	630	630
Tekrar Test	Pearson Korelasyon	.936**	1	.925**	1	.916**	1	.878**	1
	p (Sig.)	.000		.000		.000		.000	
	N	630	630	630	630	630	630	630	630

**p<.01

Tablo 11 incelendiğinde, birinci ve ikinci uygulama arasındaki pearson korelasyon katsayısı ölçeğin toplam puanı için $r_{xx}=.94$ ($p<.01$) olarak belirlenirken, birinci faktör için $r_{xx}=.93$ ($p<.01$), ikinci faktör için $r_{xx}=.92$ ($p<.01$), üçüncü faktör için $r_{xx}=.88$ ($p<.01$) olarak belirlenmiştir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişmektedir. Test-tekrar test yönteminde, iki uygulama arasındaki korelasyon değerinin 1 olması ölçeğin mükemmel derecede güvenilir olduğunu gösterirken, 0 olması ise ölçeğin güvenilir olmadığını göstermektedir (Gürbüz ve

Şahin, 2016). Bu katsayılar, farklı zamanlarda yapılan ölçümlerin birbirine yakın olduğuna ve ölçeğin kararlı bir ölçme aracı olduğuna işaret etmektedir.

Ölçekteki faktörler isimlendirilerek veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Birinci faktörde öğrenmede kararlı olma, zorluklarla karşılaştığında mücadeleye devam etme, bir şeyi anlamaya, öğrenmeye ve yeni bir şeyler denemeye istekli olma, yeni gelişmelere ve konulara meraklı olma ile ilgili ifadeler yer aldığı için bu faktöre “kararlılık ve merak” ismi verilmiştir. Bu faktör 18 değişkenden (m11, m12... m20 ve m33, m34... m40) oluşmaktadır. İkinci faktörde yer alan değişkenlerde, öğrenenin kendi öğrenme sürecini düzenlemesi, yönlendirmesi ve kontrol etmesi ile ilgili ifadeler dikkate alınarak bu faktöre, “öğrenmeyi düzenleme” ismi verilmiştir. Bu faktörde 12 değişken (m21, m22... m32) yer almaktadır. Üçüncü faktörde, öğrenme için motive olma ile ilgili değişkenlerin yer aldığı belirlendiği için “motivasyon” ismi verilmiştir. Motivasyon faktörü 10 değişkenden (m1, m2... m10) oluşmaktadır. Faktörleri etiketlendirme sürecinde son karar verilmeden önce uzman görüşlerine başvurulmuş ve uzmanlarla birlikte ölçüm konusuyla ilgili faktör isimleri değerlendirilerek karar verilmiştir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırma kapsamında öncelikle alanyazın taranması yapılmış ve ölçeğin teorik yapısına uygun 70 maddeden oluşan madde havuzu hazırlanmıştır. Uzman görüşüne sunulan madde havuzu uzman görüşleri doğrultusunda tekrar gözden geçirilerek bazı maddeler üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Ölçeğinin uygulanacağı hedef kitleyi temsil edebilecek küçük bir grupta pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve uygulama sonucunda anlaşılmayan ya da farklı anlaşılan herhangi bir madde olmadığı için 70 maddeden oluşan taslak ölçek formuna son hali verilmiştir. Araştırma verileri 8 üniversitenin eğitim fakültelerinde farklı bölümlerde 1., 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 4314 öğretmen adayından toplanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi 1861 öğretmen adayı, doğrulayıcı faktör analizi 1823 öğretmen adayı ve test-tekrar test analizi 630 öğretmen adayı ile farklı örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. AFA ve DFA aynı örneklem üzerinde uygulamak yerine bu analizler farklı örneklem üzerinde uygulanması gerekmektedir (Gürbüz, 2021).

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda faktör yükü .32 altındaki 1 değişken, 3 binişik değişken ve ortak varyansları .50'nin altındaki 26 değişken olmak üzere toplam 30 değişken analizden çıkarılmıştır. Bir faktörü yorumlayabilmek için değişkenlerin faktör yük değerinin .32 ve üzerinde olması (Tabachnick ve Fidell, 2020), binişik değişkenlerin farklı faktörlerdeki ilişki düzeyleri arasındaki farkın en az .1 olması (Büyüköztürk, 2020), ortak faktör varyansları .50'nin altında olan değişkenlerin ilgili olduğu faktöre daha az katkı sağladığı için analizden çıkarılması (Tekindal, 2015) gerekmektedir. Ölçeğin toplam varyansın %74.80'inin açıklandığı ve 40 maddeden oluşan 3 faktörlü yapı oluşturduğu belirlenmiştir. Ölçek kararlılık ve merak faktörü, öğrenmeyi düzenleme faktörü ve motivasyon faktörü olmak üzere üç faktör altında toplanmıştır. Ölçeğin AFA ile ortaya konan yapısı birinci ve ikinci düzey DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleriyle ($\chi^2/sd= 3.24$, RMSEA= .035, CFI= .92, TLI= .92, SRMR= .034) doğrulanmıştır. Benzer şekilde Diker Coşkun (2009) tarafından üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmada AFA sonucunda 27 maddeden oluşan 4 faktörlü (motivasyon, sebat, öğrenmeyi düzenlemede yoksunluk ve merak yoksunluğu) yapı oluşturduğu belirlenirken, bu araştırmadan farklı şekilde AFA ile oluşturulan faktör yapısının doğrulanıp doğrulanmadığının belirlenmesi amacıyla DFA yapılmadığı belirlenmiştir. Gür Erdoğan (2014) tarafından öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmek

amacıyla geliştirilen ölçeğin, açımlayıcı faktör analizi sonucunda 17 maddeden ve iki faktörlü (öğrenmeye yönelim ve gelişime açıklık) yapıdan oluştuğu belirlenmiştir. Toplam özdeğerleri 7.39 olan iki faktörden, birinci faktör toplam varyansın %24.12'sini, ikinci faktör %19.31'ini, açıkladığı görülürken, bu faktörlerin toplam varyansın %43.44'ünü açıkladığı görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizinde oluşan iki faktörlü yapının birinci düzey DFA ile doğrulandığı tespit edilmiştir. Yaman'ın (2014) öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemek için geliştirdiği ölçekte açımlayıcı faktör analizi ile toplam varyansın %30.172'sinin açıklandığı, 29 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapı oluştuğu ama faktör yapısını doğrulamak için DFA yapılmadığı tespit edilmiştir.

Ölçeğin AFA örneklem grubuna ilişkin Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayısının ölçeğin toplam puanı ve boyutları için .96 ile .98 arasında değiştiği hesaplanırken, DFA örneklem grubuna ilişkin ölçeğin toplam puanı ve boyutları için .79 ile .91 arasında değiştiği hesaplanmıştır. Cronbach's Alpha güvenirlilik değeri .70'in üzerindeki ölçümler kabul edilebilir ama .80'in üzerindeki ölçümlerin tercih edilmesi gerekmektedir (Pallant, 2016). AFA örneklem grubuna ilişkin madde-toplam korelasyon katsayılarının .33 ile .81 arasında değiştiği, DFA örneklem grubuna ilişkin .22 ile .55 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, ölçekteki maddelerin benzer özellikleri ölçtüğüne ve ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğuna işaret etmektedir. Madde toplam korelasyon katsayısı .30 ve üzerindeki maddeler, bireyleri iyi düzeyde ayırt ettiğini gösterirken, korelasyon katsayısı .20 ile .30 arasındaki maddeler, zorunlu olan durumlarda ölçüm aracına alınabileceğini ya da maddelerin düzeltilmesi gerektiğini göstermektedir (Büyüköztürk, 2020). AFA örneklem grubunda ölçeğin toplam puanı ve faktörler için Spearman-Brown ve Guttman Split-Half güvenirlilik katsayılarının .73 ile .98 arasında, DFA örneklem grubunda .77 ile .90 arasında değerler aldığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. İkiye ayırma güvenirlilik katsayısının en az .70 olması gerekmektedir (Karagöz ve Bardakçı, 2020). Benzer şekilde Diker Coşkun'un (2009) yaşam boyu öğrenme eğilimlerini tespit etmeye yönelik yaptığı çalışmada ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla hesaplanan 27 maddelik ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .89 olarak hesaplanmış ve ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Gür Erdoğan'ın (2014) öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmeye yönelik yaptığı çalışmada Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve iç tutarlılık katsayısı ölçeğin toplam puanı için .86, birinci ve ikinci faktör için .82 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ölçekteki maddelerin madde-toplam test korelasyonlarının .37 ile .64 arasında değiştiği, katılımcıların üst %27 ve alt %27'lik dilimine ilişkin t değerlerinin 5.34 ($p < 0.001$) ile 11.89 ($p < 0.001$) arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu ve ölçek maddelerinin ayırt edicilik güçlerinin yeterli olduğu belirlenmiştir. Yaman'ın (2014) öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada 29 maddelik ölçeğin Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısının .892 olduğu ve ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Ölçekte test-tekrar test analizi yapılmış ve analiz sonucunda birinci ve ikinci uygulama arasında korelasyon katsayısı ölçeğin toplam puanı için .94, birinci faktör için .93, ikinci faktör için .92, üçüncü faktör için .88 olarak belirlenmiştir. Korelasyon katsayılarının yüksek olması ölçeğin oldukça kararlı bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir. Analizde, iki uygulama arasındaki korelasyonun 1 olması ölçeğin mükemmel derecede güvenilir olduğuna işaret ederken, 0 olması ise ölçeğin güvenilir olmadığına işaret etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu çalışmadan farklı şekilde Diker Coşkun'un (2009) üniversite öğrencileri, Gür Erdoğan'ın (2014) öğretmen adayları ve Yaman'ın (2014) öğretmenlerle yaptığı çalışmada ölçeğin zaman bağlamında güvenilirliğini belirlemek için test-tekrar test analizi yapılmadığı belirlenmiştir.

Araştırma sonuçları ölçeğin, öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği kullanılarak öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Adabaş, N. (2019). *Yaşam boyu öğrenmenin sağlanmasında halk eğitim merkezlerinin önemine dair kursiyer görüşlerinin değerlendirilmesi (Bartın halk eğitimi merkezi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 343-361.
- Aksoy, M. (2013). Kavram olarak hayat boyu öğrenme ve hayat boyu öğrenmenin Avrupa Birliği serüveni. *Bilig*, (64), 23-48.
- Arslan, S. and Akcaalan, M. (2015). The adaptation and validation of the Turkish version of the lifelong learning scale (LLS). *The Journal Of International Educational Science*, (4), 449-455.
- Ayçiçek, B. ve Yanpar Yelken, T. (2016). Eğitim fakültelerindeki öğretim elemanlarının hayat boyu öğrenme yeterlikleri ile hayat çapında öğrenme alışkanlıklarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 872-884. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.282387>
- Babanlı, N. (2018). *Yetişkin eğitimindeki kursiyerlerin yaşam boyu öğrenme yeterlikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bayrakçı, M. ve Bozkan, E. (2017, Aralık). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenmelerini etkileyen faktörler ölçeği (ÖYBÖEF-Ö) 'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlilik çalışması*. Uluslararası Yükseköğretimde Kalite Kongresi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Boztepe, Ö. and Demirtaş, Z. (2016). The adaptation of lifelong learning scale into Turkish culture. *Journal of Family Counseling and Education*, 1(1), 10-17. <https://doi.org/10.32568/jfce.238294>
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research* (1st ed.). New York: Guilford publications, Inc.
- Bryce, J., Frigo, T., McKenzie, P. and Withers, G. (2000). *The era of lifelong learning: Implications for secondary schools*. https://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=lifelong_learning
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (28. baskı). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9789756802748>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (29. baskı). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Can, A. (2019). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (8. baskı). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786053644484>
- Comrey, A. L. and Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (2. baskı). (S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).
- Crick, R. D., Broadfoot, P. and Claxton, Guy. (2004). Developing an effective lifelong learning inventory: The ELLI Project. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 11(3), 247-272. <https://doi.org/10.1080/0969594042000304582>
- Crow, S. R. (2006). What motivates a lifelong learner?. *School Libraries Worldwide*, 12(1), 22-34. <https://doi.org/10.29173/slw6976>
- Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). *LISREL 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi: Temel kavramlar-uygulamalar-programlama* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çuhadar, E. (2017). *Yerel gazetelerin yaşam boyu öğrenmeye katkılarının değerlendirilmesi (Bartın ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Derrick, M. G. (2001). *The measurement of an adult's intention to exhibit persistence in autonomous learning*. Unpublished Doctoral Dissertation, The George Washington University, Washington.
- Derrick, M. G. (2003). Creating environments conducive for lifelong learning. *New Directions for Adult and Continuing Education*, (100), 5-18. <https://doi.org/10.1002/ace.115>

- Diker Coşkun, Y. (2009). *Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Diker Coşkun, Y. ve Demirel, M. (2012). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 108-120.
- Dilts, R. (1998). *Motivation*. <http://www.nlpu.com/Articles/artic17.htm>
- DPT. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı: Hayatboyu eğitim veya örgün olmayan eğitim özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Hayatboyu-Egitim-veya-Orgun-Olmayan-Egitim-OIK-Raporu.pdf>
- Engin, M., Kör, H. ve Erbay, H. (2017). Yaşam boyu öğrenme ölçeği Türkçe uyarlama çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1561-1572.
- Erdamar, G. (2020). Yaşam boyu öğrenme. Demirel, Ö. (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler* (8. baskı, s. 221-237). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257052481>
- Erdamar, G., Demirkan, Ö., Saraçoğlu, G. ve Alpan, G. (2017). Lise öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitsel internet kullanma öz-yeterlik inançları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 636-657. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.30227-326590>
- Figel, J. (2007). *Key competences for lifelong learning: European reference framework*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_394/l_39420061230en00100018.pdf
- Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. <https://doi.org/10.1177/002224378101800104>
- Gardiner, H. P. and Kline, T. J. B. (2007). Development of the employee lifelong learning scale (ELLS). *PAACE Journal of Lifelong Learning*, 16, 63-72.
- Gökyer, N. ve Türkoğlu, İ. (2018). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 125-136. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.460929>
- Gunuc, S., Odabası, H. F. and Kuzu, A. (2014). Developing an effective lifelong learning scale (ELLS): Study of validity & reliability. *Education and Science*, 39(171), 244-258.
- Güçlü, M. (2020). Yaşam boyu öğrenmenin önemi ve temel özellikleri. M. Güçlü (Ed.), *Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme* içinde (2. baskı, s. 124-131). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786052417065>
- Gültekin, G. S. ve Yazar, F. B. (2021). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(11), 98-106. <https://doi.org/10.46872/pj.227>
- Güneş, F. (2015). Eğitim ve zihinsel değişim. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-20. <https://doi.org/10.14686/BUEFAD.2015111011>
- Güneş, F. (2016). *Sınıf yönetimi, yaklaşım ve modeller* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Güneş, F. (2017). Okuma ve sınırsız öğrenme. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2(1), 1-20. <https://doi.org/10.29250/sead.286391>
- Güneş, F. ve Deveci, T. (2021). *Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme* (5. baskı). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786058011458>
- Gür Erdoğan, D. (2014). *Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerine etki eden faktörler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Gürbüz, S. (2021). *Amos ile yapısal eşitlik modellemesi* (2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz* (3. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güven, M., Yıldırım, E. ve Çelen, G. (2015). Yaşam boyu öğrenme kavramına ilişkin kullanılan metaforlar. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 5(9), 35-47.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2009). *Multivariate Data Analysis* (7th ed.). New Jersey: Pearson.

- Hojat, M., Nasca, T. J., Erdmann, J. B., Frisby, A. J., Veloski, J. J. and Gonnella, J. S. (2003). Development of an instrument to measure lifelong learning among physicians. *Health Policy Newsletter*, 16(4).
- Hu, L. and Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Hürsen, C. (2016). A scale of lifelong learning attitudes of teachers: The development of LLLAS. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 11(1), 21-36.
- Hürsen, Ç. (2011). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme yaklaşımına yönelik görüş-tutum ve yeterlik algularının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- IBM Corporation (2021). *IBM SPSS Statistics for Windows* (Version 26.0). New York: IBM Corporation.
- İzci, E. ve Koç, S. (2012). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenmeye ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 101-114. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.267>
- Kalaycı, Ş. (2006). Faktör analizi. Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde* (2. baskı, s. 319-332). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karaca, O. (2019). *Tıp ve sağlık bilimleri alanında yükseköğrenim gören öğrencilerin yaşam boyu öğrenme tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Karagöz, Y. ve Bardakçı, S. (2020). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan ölçme araçları ve ölçek geliştirme* (1. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karaman, D. ve Aydoğmuş, U. (2018). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri Uşak Üniversitesi Eşme MYO'da bir uygulama. *Nevesehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(1), 23-44. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.357554>
- Kaya, E. ve Altan, B. (2021). Hayat boyu öğrenmenin toplumsal ve kültürel bağlamda etkileri. M. Sarıtepeci & H. Yıldız Durak (Eds.), *Dijital çağda hayat boyu öğrenme içinde* (1. baskı, s. 73-102). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257676298>
- Kaygın, H. (2020). Kavram ve bağlam. H. Kaygın, İ. Ç. Ulus & B. Çukurbaşı (Eds.), *Hayat boyu öğrenme teoriler, araştırmalar ve eğilimler içinde* (1. baskı, s. 1-15). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257228718>
- Kirby, J. R., Knapper, C., Lamon, P. and Egnatoff, W. J. (2010). Development of a scale to measure lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education*, 29(3), 291-302, <https://doi.org/10.1080/02601371003700584>
- Kline, R. B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilkeleri ve uygulaması* (1. baskı). (S. Şen, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2016).
- Knapper, C. K. and Cropley, A. J. (2000). *Lifelong learning in higher education* (3rd ed.). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203969281>
- Koç, S. (2017). *Çalışanların yaşam boyu öğrenme ölçeğinin Türkçe uyarlanması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Kurt, E., Cevher, T. Y. ve Arslan, N. (2019). Türkçe öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(1), 152-160. <https://doi.org/10.24315/tred.473391>
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563-575.
- Love, D. (2011). Lifelong learning: Characteristics, skills and activities for a business college curriculum. *Journal of Education for Business*, 86(3), 155-162. <https://doi.org/10.1080/08832323.2010.492050>
- MEB. (2014). *Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesi ve eylem planı (2014-2018)*. http://hboqm.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2015_04/20025555_hbostratejibelgesi_2014_2018.pdf
- Muthén, L. K. and Muthén, B. O. (1998-2017). *Mplus User's Guide* (8th ed.). Los Angeles, California: Muthén & Muthén.

- OECD. (2001). *Lifelong learning for all policy directions*. [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DEELSA/ED/CERI/CD\(2000\)12/PART1/REV2&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DEELSA/ED/CERI/CD(2000)12/PART1/REV2&docLanguage=En)
- OECD. (2015). *Skills for social progress: The power of social and emotional skills*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264226159-en>
- Oral, B. ve Yazar, T. (2015). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenmeye ilişkin algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 1-11. <https://doi.org/10.17755/esosder.72011>
- Pallant, J. (2016). *SPSS kullanma kılavuzu: SPSS ile adım adım veri analizi*. (S. Balcı & B. Ahi, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2015).
- Poyraz, H. (2014). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenmelerini etkileyen faktörler ile kurumları tarafından desteklenme alguları arasındaki ilişki (Sakarya ili örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sahin, M., Akbasli, S. and Yanpar Yelken, T. (2010). Key competences for lifelong learning: The case of prospective teachers. *Educational Research and Review*, 5(10), 545-556.
- Sarıgöz, O. (2015). *Meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme yaklaşımına ilişkin görüş ve farkındalıklarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Sarıgöz, O. (2020). *Yaşam boyu öğrenme* (1. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Scherer, R. F., Luther, D. C., Wiebe, F. A. and Adams, J. S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*, 62(3), 763-770. <https://doi.org/10.2466/pr0.1988.62.3.763>
- Schumacker, R. E. and Lomax, R. G. (1996). *A beginner's guide to structural equation modeling* (1st ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associate, Inc.
- Selçuk, G. (2016). *Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterlik alguları ve öz-yeterlik inançlarının öğretmen yetiştirme programı kapsamında incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Sönmez Çakır, F. (2020). *Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) SmartPLS uygulamaları* (1. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Syslo, M. M. (2004). Schools as lifelong learning institutions and the role of information technology. In T. J. Van Weert & M. Kendall (Eds.), *Lifelong learning in the digital age* (p. 99-109). Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Şen, S. (2020). *Mplus ile yapısal eşitlik modellemesi uygulamaları* (1. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik* (1. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2020). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (M. Baloğlu, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2013).
- Tavşancıl, E. (2018). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (6. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Teddlie, C. ve Tashakkori, A. (2020). *Karma yöntem araştırmalarının temelleri* (2. baskı). (Y. Dede & S. B. Demir, Çev. Eds.). Ankara: Anı Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2015)
- Tekindal, S. (2015). *Duyuşsal özelliklerin ölçülmesi için araç oluşturma* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tuncer, M. (2020). Nicel araştırma desenleri. B. Oral & A. Çoban (Eds.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (1. baskı, s. 205-228). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257880176>

- Uzunboylu, H. and Hürsen, Ç. (2011). Lifelong learning competence scale (LLCS): The study of validity and reliability. *Hacettepe University Journal of Education*, 41, 449-460.
- Ünal, F. ve Kalçık, C. (2017). Tarihi dizilerle yaşam boyu öğrenme algısı ölçeğinin geliştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1916-1937.
- Ünsar, A. S., İnan, A. ve Yürük, P. (2010). Çalışma hayatında motivasyon ve kişiyi motive eden faktörler: Bir alan araştırması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 248-262.
- Vezne, R. (2021). Anahtar yeterlilikler mi temel yeterlilikler mi? Yeterlilikler ve hayat boyu öğrenme fırsatları. M. Sarıtepeci & H. Yıldız Durak (Eds.), *Dijital çağda hayat boyu öğrenme içinde* (1. baskı, s. 29-49). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786257676298>
- Wielkiewicz, R. M. and Meuwissen, A. S. (2014). A lifelong learning scale for research and evaluation of teaching and curricular effectiveness. *Teaching of Psychology*, 41(3), 220-227.
- Yaman, F. (2014). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi (Diyarbakır ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Yaman, F. ve Yazar, T. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi (Diyarbakır ili örneği). *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1553-1566.
- Yavuz Konokman, G. ve Yanpar Yelken, T. (2014). Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine ilişkin algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 267-281.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2007). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldızlı, H. (2020). Hayat boyu öğrenmenin amacı ve kapsamı. M. Güçlü (Ed.), *Yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme içinde* (2. baskı, s. 108-120). Ankara: Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786052417065>
- Yılmaz, M. (2016). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 253-262.
- Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64-70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2

Yazar Katkı Oranları:

1. Yazar %50
2. Yazar %50

Çıkar Çatışması Beyanı: Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EK. Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği

Maddeler	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1. Karşılaştığım problemleri çözebilmek için farklı öğrenme stratejilerini kullanırım.	5	4	3	2	1
2. Karşılaştığım problemleri çözerken elde ettiğim verileri farklı biçimlerde (formüller, grafikler, haritalar, modeller, tablolar vb.) göstermeye çabalarım.	5	4	3	2	1
3. Dünyada yaşanan hızlı gelişmelere uyum sağlayıp çağın gerisinde kalmamak amacıyla sürekli çalışırım.	5	4	3	2	1
4. Araştırmalarımda bilgiye ulaşmak için farklı kaynakları (e-kütüphane, kitap, dergi, gazete vb.) kullanmaya çaba gösteririm.	5	4	3	2	1
5. Mesleki gelişimime katkı sağlamak için projeler planlama ve yönetme konusunda kendime güvenirim.	5	4	3	2	1
6. Mesleki kariyerime engel olacak problemlerle ve engellerle başa çıkmak için mücadele ederim.	5	4	3	2	1
7. Alışlagelmiş kalıpların dışında düşünebilmek için çaba gösteririm.	5	4	3	2	1
8. Öğrenme sürecinde farklı öğretim yöntem ve tekniklerini kullanma konusunda kendime güvenirim.	5	4	3	2	1
9. Toplumsal sorumluluklarının farkında olan biri olarak mesleğimde ahlaki ve yasal kurallara uymaya kararlıyım.	5	4	3	2	1
10. Öğrenme sürecinde zorlandığım zaman stratejimi değiştiririm ama asla pes etmem.	5	4	3	2	1
11. Yeni bir şeyler öğrenmek için düzenli olarak okumaya (kitap, dergi, gazete vb.) gayret gösteririm.	5	4	3	2	1
12. Alanımla ilgili yenilikleri yakından takip etme konusunda istekliyim.	5	4	3	2	1
13. Eğitim ve öğretim ile ilgili gündemi yakından takip ederim.	5	4	3	2	1
14. Ülkemizde ve dünyada ortaya çıkan yeni fikirleri merak ederim.	5	4	3	2	1
15. Mesleki açıdan bana katkısı olacağını düşündüğüm bilgi kaynaklarını (kitap, dergi, internet vb.) kullanırım.	5	4	3	2	1
16. Mesleğimle ilgili kurs, seminer ve konferanslara katılmak için zaman ayırıyorum.	5	4	3	2	1
17. Alanımdaki yeni teknolojileri merak ettiğim için sürekli araştırırım.	5	4	3	2	1
18. Yeni şeyler keşfetmeye meraklı biriyim.	5	4	3	2	1
19. Kişisel ve mesleki gelişimim için gerekli olan öğrenme ortam ve olanaklarının farkındayım.	5	4	3	2	1
20. Kendi öğrenme yaşantılarımı planlarım.	5	4	3	2	1
21. Mesleğimle ilgili yeni bir şeyler öğrenmek için yeterliliklerime uygun öğrenme hedefleri belirlerim.	5	4	3	2	1
22. Öğrenme sürecinde ortaya çıkan problemleri fark ederek gerekli olan kararları tek başıma alırım.	5	4	3	2	1
23. Belirlenen hedeflere ulaşmak için uygun olan öğrenme ortam ve araçlarını seçerim.	5	4	3	2	1
24. Bir konuyu araştırırken zamanı iyi kullanmak için uygun bir çalışma planı hazırlarım.	5	4	3	2	1
25. Mesleki kariyerimi planlama sorumluluğunu üstlenirim.	5	4	3	2	1
26. Belirlenen hedeflere ulaşmak için bilgi birikimimi ve deneyimlerimi kullanırım.	5	4	3	2	1
27. Kendi öğrenme sürecimi kontrol ederim.	5	4	3	2	1
28. Bilgi ve zamanı aktif şekilde kullanarak kendi öğrenmelerimi düzenlerim.	5	4	3	2	1
29. Öğrenme sürecinde kendimi değerlendirerek eksik yönlerimi fark ederim.	5	4	3	2	1
30. Alanımdaki bilgi gereksinimlerimi ve eksiklerimi gidermek amacıyla etkinlikler planlarım.	5	4	3	2	1
31. Grup çalışmalarında üstüme düşen görevleri yerine getirmekten keyif alırım.	5	4	3	2	1
32. Mesleki açıdan kendimi geliştirmek için öğrenme fırsatlarından yararlanmaya önem veririm.	5	4	3	2	1
33. Kariyer hedeflerimi gerçekleştirmek kendimi iyi hissettirir.	5	4	3	2	1
34. Dünyada yaşanan sorunlara yaratıcı çözümler bulmak hoşuma gider.	5	4	3	2	1
35. Farklı alanlarda gerçekleştirilen aktivitelere katılmak mesleğimdeki motivasyonumu artırır.	5	4	3	2	1
36. Düşüncelerimi eyleme dönüştürdüğüm zaman özgüvenim artar.	5	4	3	2	1
37. Mesleğimle ilgili gelişmeleri öğrenmek amacıyla ilgimi dinamik tutarım.	5	4	3	2	1
38. Sosyal sorumluluk projelerine aktif olarak katılmak beni mutlu eder.	5	4	3	2	1
39. Yeni bir araştırmaya başlarken kendimi sürekli motive ederim.	5	4	3	2	1
40. Araştırma yaparken elektronik kaynakları (e-kütüphane, kitap, dergi vb.) taramanın zaman kazandıracağını düşünürüm.	5	4	3	2	1

Relative Income and Wellbeing in Canada

Kanada'da Göreceli Gelir ve İyi Oluş

Mustafa ÖZER¹

Abstract

This study examines the impact of relative income on wellbeing in Canada, drawing on data from the seventh round of the World Values Survey. The study evaluates the effects of relative income while controlling for various demographic, socioeconomic, and subjective factors. The covariates include age, low/middle education, and marital status, number of children, employment status, immigrant status, rural residence, religiosity, physical health, financial troubles, skepticism, and happiness levels. The findings indicate that relative income significantly influences wellbeing for both males and females, even after accounting for these factors. Gender-specific differentiations are seen, particularly in the influence of education, marital status, and employment. Further, the analysis incorporates an interaction term to examine whether the effect of relative income on wellbeing differs between emerging adults (ages 18-25) and mature adults (ages 26-45). The results indicate that the interaction term is not significant, suggesting that the impact of relative income on wellbeing remains consistent across these age cohorts. These results highlight the importance of relative income as a key determinant of wellbeing and suggest that policies aimed at reducing income inequality could enhance overall life satisfaction across diverse demographic groups.

Keywords: Relative Income, Wellbeing, Canada, Adults

Öz

Bu çalışma, Kanada'daki görece gelirin refah üzerindeki etkisini, Dünya Değerler Araştırması'nın yedinci dalgasından elde edilen verileri kullanarak incelemektedir. Çalışma, çeşitli demografik, sosyoekonomik ve öznel faktörleri kontrol ederek göreceli gelirin etkilerini değerlendirmektedir. Kontrol değişkenleri yaş, düşük/orta eğitim seviyesi, medeni durum, çocuk sayısı, istihdam durumu, göçmenlik durumu, kırsal kesimde yaşama, dindarlık, fiziksel sağlık, finansal sıkıntılar, şüphecilik ve mutluluk seviyelerini içermektedir. Bulgular, görece gelirin hem erkekler hem de kadınlar için, bu faktörler dikkate alındıktan sonra bile refah üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Cinsiyete özgü farklılıklar, özellikle eğitim, medeni durum ve istihdamın etkilerinde gözlenmiştir. Ayrıca analiz, göreceli gelirin refah üzerindeki etkisinin, genç yetişkinler (18-25 yaş) ve olgun yetişkinler (26-45 yaş) arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemek için bir etkileşim terimini de içermektedir. Sonuçlar, etkileşim teriminin anlamlı olmadığını, yani göreceli gelirin refah üzerindeki etkisinin bu yaş grupları arasında tutarlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, görece gelirin refahın ana belirleyicilerinden biri olduğunu vurgulamakta ve gelir eşitsizliğini azaltmayı amaçlayan politikaların, çeşitli demografik gruplar arasında genel yaşam memnuniyetini artırabileceğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göreceli Gelir, İyi Oluş, Kanada, Yetişkinler

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kilis Yedi Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mustafaozer@kilis.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1279-9273>, <https://ror.org/048b6qs33>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 27.06.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.01.2025

Atıf İçin/For Cite: ÖZER M., "Relative Income and Wellbeing in Canada", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):475-490

<https://doi.org/10.17755/esosder.1506067>

License: CC BY-NC 4.0

1. Introduction

Canada has undergone significant transformations in income distribution, demographic composition, and social mobility over recent decades as one of the world's most socioeconomically diverse nations (Helliwell and Putnam, 2004). Notably, income inequality in Canada has risen considerably, with the Gini coefficient indicating a 15 percent increase in inequality since 1981 (Marchand et al., 2020). Much of this growth, driven by rising incomes at the top of the distribution, occurred between the early 1990s and mid-2000s, during which the top 10 percent of earners captured 75 percent of total income gains, and the top 1 percent alone accounted for 37 percent of the growth (Lemieux and Riddell, 2016; Osberg, 2018). Depreciation in income inequality trend makes Canada an ideal context for examining how relative income affects individuals across different age groups and socioeconomic strata in a developed economy.

Additionally, Canada's high standard of living, coupled with its robust social welfare system, provides a unique setting to explore the nuances of income perception in a relatively affluent society. Unlike many studies focusing on cross-country comparisons or developing economies (Muhammad et al., 2021; Reyes-García et al., 2016; Ding et al., 2021; Alloush and Wu, 2023), I investigate Canada, a diverse and affluent nation with rising income inequality. The relationship between relative income and wellbeing in Canada remains an underexplored area in the literature. Furthermore, the study explores variations in the impact of relative income between emerging and mature adults—two demographic groups that may experience financial comparisons differently due to life stage, employment status, and societal expectations specific to that age group (Stephoe et al., 2015). This approach enhances our understanding of relative income's role in shaping wellbeing across diverse life trajectories. The findings also have significant implications for policymakers seeking to address income inequality and improve quality of life, both in Canada and in other high-income, multicultural societies.

The study of income and wellbeing traces back to Easterlin's seminal work in the 1970s, which proposed the Easterlin Paradox: the idea that higher income does not necessarily equate to greater happiness once basic needs are met (Easterlin, 1974). Subsequent research has both supported and challenged this notion, highlighting the complex and often non-linear relationship between income and wellbeing (Easterlin, 2001; Stevenson & Wolfers, 2008). While early studies predominantly examined absolute income levels as determinants of wellbeing, growing attention has shifted to the concept of relative income. According to Muffels (2024), relative income is defined as an individual's earnings relative to a reference point, which may either be their own past income (habituation) or the income of others at a specific point in time (social comparison).

Building on this idea, recent research has shifted its focus toward the psychological and social dimensions of income, emphasizing that perceptions of financial standing extend beyond material wealth to include subjective evaluations of one's relative position (Diener et al., 2018; Clark et al., 2008; Luttmer, 2005). Understanding these perceptions is essential, as they influence not only individual wellbeing but also broader societal cohesion.

Clark and Oswald (1996) found that higher relative income positively affects job satisfaction, a proxy for overall wellbeing. Luttmer (2005) demonstrated that an individual's happiness decreases when their neighbors earn more, underscoring the significance of relative income comparisons. Boyce, Brown, and Moore (2010) further demonstrated that one's income ranking within a peer group is a more accurate predictor of happiness than absolute income. Ferreri-Carbonell (2005) emphasized that individuals' satisfaction depends significantly on

their income relative to others in their social group, suggesting that relative deprivation plays a crucial role in determining wellbeing. Recent studies by Clark et al. (2018) and Stranges et al. (2021) have shown that the relative income effect persists across different cultural contexts, indicating its robustness as a determinant of wellbeing. Another study by Powdthavee et al. (2021) examined the role of relative income within households and showed that disparities in income significantly affect individual wellbeing. Ludwig et al. (2012) and Mishra et al. (2014) investigated the effects of relative income changes and concluded that upward mobility within social reference groups leads to higher wellbeing. Additionally, Steinberger and Kim (2023) explored the psychological mechanisms behind relative income effects, emphasizing the role of envy and social comparisons in shaping wellbeing.

Age is also an indicator of wellbeing. Blanchflower and Oswald (2008) highlighted the nonlinear correlation between age and wellbeing, with mid-life often representing a low point wellbeing, while both emerging and mature adults report higher levels of wellbeing. This U-shaped curve has been observed across various countries and cultures, suggesting a universal aspect of human psychological development. George (2010) noted that the correlation between age and wellbeing is affected by health status, social roles, and changes in personal goals. Recent studies by Stone et al. (2010) confirm this U-shaped pattern, showing that wellbeing dips during mid-life but improves in older age. In addition, Charles et al. (2023) and Steptoe et al. (2015) examined the impact of age on wellbeing throughout various phases of life, confirming the U-shaped curve and highlighting the significance of health and societal support in older age.

Education also influences wellbeing. Greater levels of education typically lead to enhanced job chances, higher income, and higher social status, all of which contribute to improved wellbeing (Oreopoulos & Salvanes, 2011). Moreover, education enhances cognitive skills and provides individuals with better tools to manage life challenges, thus fostering a higher sense of control and satisfaction (Mirowsky, 2017). A Powdthavee et al. (2015) highlight that education does not only affect economic outcomes but also has a significant impact on social and psychological wellbeing. Additionally, Côté et al. (2022) investigate the role of educational attainment in buffering the negative impacts of economic shocks on wellbeing.

Marital status is another significant determinant of wellbeing. Married individuals typically report greater wellbeing than those who are single or divorced (Nguyen et al., 2024). Married individuals benefit from emotional support, shared financial resources, and a sense of partnership, all of which contribute to higher wellbeing (Tambyah, et al., 2024). Diener et al. (2000) found that the quality of marital relationships is a critical factor in determining the extent of wellbeing derived from marriage. A study by Grover and Helliwell (2019) reaffirm the importance of marital quality over mere marital status in influencing wellbeing. Additionally, Chen et al. (2023) examine how changes in marital status (e.g., divorce or widowhood) impact life satisfaction, highlighting the significant transitional effects on wellbeing.

The impact of children on parental wellbeing is complicated. Some studies suggest that having children can increase life satisfaction through the fulfilment of parental aspirations and the joy of raising children (Nelson, Kushlev, & Lyubomirsky, 2014). However, other research indicates that the demands and stresses of parenting can negatively affect wellbeing, especially when coupled with financial strain and lack of social support (Kohler, Behrman, & Skytthe, 2005). The recent work by Glass et al. (2016) supports the view that the effects of children on wellbeing are contingent upon the availability of social and economic support. A study

by Gordon and Prowse (2023) highlights the differential effects of parenting on wellbeing, depending on the number of children and the gender.

Employment status significantly affects wellbeing, with unemployment being strongly associated with lower life satisfaction and higher levels of psychological distress (Clark & Oswald, 1994). Employment provides not only financial stability but also a sense of purpose and social interaction, which are crucial for psychological wellbeing. Conversely, the loss of employment can lead to financial insecurity, social isolation, and a reduced sense of self-respect. The findings of Helliwell and Huang (2014) emphasize the profound impact of job loss on life satisfaction and the importance of stable employment. Recent research by Gedikli et al. (2023) and Lawes et al. (2023) explore the effects of job loss and unemployment on mental health and overall health, highlighting the enduring negative impacts on wellbeing.

Immigrant status can influence wellbeing through various channels, including social integration, economic opportunities, and access to services. Studies have shown that immigrants often face challenges such as cultural adaptation, discrimination, and language barriers, which can negatively impact their wellbeing (Berry, 1997). However, successful integration into the host society can mitigate these effects and lead to improved life satisfaction (DeVoretz & Pivnenko, 2005). Safi (2010) indicates that the degree of social and economic integration is essential for moderating the wellbeing of immigrants. Additionally, Yu et al. (2023) and Novara et al. (2023) investigate the impact of social networks on immigrant wellbeing, emphasizing the importance of community support on wellbeing.

The impact of rural versus urban residence on wellbeing is nuanced. Urban areas often provide better access to services, educational and employment opportunities, and social activities, contributing to higher life satisfaction (Glaeser, 2011). However, rural areas may offer a higher quality of life through lower living costs, less pollution, and a stronger sense of community (Berry & Okulicz-Kozaryn, 2011). The relative benefits of rural versus urban living can vary based on individual preferences and circumstances. Recent studies by Shucksmith et al. (2019) have documented the complex trade-offs between urban amenities and rural tranquility in determining life satisfaction. A study by Ajaero et al. (2023) investigates the impact of rural-urban migration on wellbeing, emphasizing the importance of maintaining social ties and community engagement.

Religiosity has been found to positively correlate with wellbeing. Diener et al. (2011) noted that individuals with strong religious beliefs often report higher life satisfaction, possibly due to the community support and existential comfort provided by religious engagement. Religiosity can offer coping mechanisms during times of stress and foster a sense of direction and fulfilment in life (Koenig, 2001). A study by Stavrova et al. (2013) suggests that the positive impacts of religiosity on wellbeing are mainly noticeable in religious societies. Furthermore, Crowley (2024) and Zuhdiyah et al. (2023) examine the role of religious diversity and tolerance in enhancing community wellbeing. They found that the greater the tolerance the higher the wellbeing.

Self-reported physical health is also an important predictor of overall wellbeing. Poor health can significantly diminish an individual's life quality, overshadowing the benefits of higher income (Deaton, 2008). The perception of one's health status can influence daily activities, social interactions, and future expectations, thereby impacting overall wellbeing. A study by Diener and Chan (2011) reinforces the critical role of physical health in determining wellbeing across different populations. Additionally, Holt-Lunstad et al. (2021) examine how

social relationships influence the impact of physical health on wellbeing, highlighting the importance of social support networks.

Additionally, financial trouble is a significant source of stress and can severely impact wellbeing. Studies have shown that financial instability leads to anxiety, depression, and lower life satisfaction (Taylor et al., 2011). A paper by Carlander et al. (2023) and Shimonovich et al. (2024) underscore the pervasive effects of income inequality on health and wellbeing.

Also, skepticism, or a general distrust in others and institutions, can negatively affect wellbeing. Individuals with high levels of skepticism may experience lower social support, increased stress, and diminished trust in societal systems, all of which contribute to lower life satisfaction (Putnam, 2000). The findings of Helliwell and Putnam (2004) indicate that social trust and community engagement are crucial determinants of wellbeing.

The relationship between happiness and wellbeing is well-documented, with higher levels of happiness consistently associated with greater wellbeing (Diener and Sim, 2024). Diener et al. (2018) emphasized that wellbeing includes both pleasure-based and purpose-based dimensions. The pleasure-based dimension of wellbeing comes from happiness and therefore enhances overall wellbeing, as supported by recent studies by Layard et al. (2020) and Graham and Nikolova (2022).

The findings of this study reveal that relative income significantly predicts wellbeing, with higher perceived relative income associated with greater wellbeing for both males and females. When additional demographic and socioeconomic covariates are included, relative income remains significant, although the effect size diminishes slightly. Also, factors such as age, education, marital status, and employment status also play crucial roles in influencing wellbeing. The results further indicate that the interaction between relative income and age groups does not significantly affect wellbeing, suggesting a consistent impact of relative income across different age cohorts.

The next section presents the data, providing an overview of the dataset used in the study. This is followed by the method section, which outlines the analytical techniques employed. The results section then highlights the key findings. Finally, the conclusion and discussion section summarizes the findings, explores their implications, and suggests directions for future research.

2. Data and methodology

2.1. Data

The dataset employed in this study is derived from the seventh wave of the World Values Survey (WVS). It is a globally recognized research program initiated in 1981. The WVS, conducted in nearly 100 countries, captures the values, attitudes, and perceptions of individuals. It also analyses their implications for social, political, and economic phenomena. The Canadian sample, collected in 2020, is nationally representative, ensuring coverage of diverse demographic and socioeconomic groups. The survey employs random sampling techniques and standardized questionnaires administered in multiple languages to mitigate comprehension barriers and enhance reliability. The methodological rigor of the WVS minimizes biases related to survey design and data collection, establishing the data as a robust foundation for empirical analysis.

The seventh wave was selected due to its contemporaneity and its inclusion of variables essential to this study, specifically self-reported wellbeing and perceived relative income. Earlier waves of the WVS lack comparable measures for one or both of these variables within the

Canadian sample, rendering them unsuitable for the study’s objectives. By utilizing the seventh wave, this study ensures an accurate and current examination of the relationship between relative income and wellbeing in Canada, with attention to heterogeneity across emerging adults (ages 18-25) and mature adults (ages 26-45).

The dependent variable, wellbeing, is measured on a self-reported scale from 1 to 10. For females, the mean wellbeing score is 6.6, while for males, the mean score is 6.7. Relative income is the primary independent variable, measured on a scale from 1 to 10. The mean relative income score for females is 5.2, and for males, it is 5.6. The respondents’ age ranges from 18 to 45 years. The mean age for females is around 31, and for males, it is around 32. The variable for low/middle education is binary, coded as 1 for respondents with foundational, elementary, junior high, high school, or post-high school or non-tertiary education, and 0 otherwise. For females, 61.3% are classified as having low/middle education, compared to 57.7% of males. Single is a binary variable coded as 1 if the respondent is single and 0 for other marital statuses. Among the respondents, 45.6% of females and 42.1% of males are single. The number of children is a numeric variable indicating the count of dependent children living in the household. The mean number of children for females is 0.741, and for males, it is 0.732. Unemployed is a binary variable coded as 1 if the respondent is unemployed and 0 otherwise. The proportion of unemployed females is 37.8%, while for males, it is 26.9%. Immigrant status is a binary variable coded as 1 if the respondent is an immigrant to Canada and 0 otherwise. The proportion of immigrant females is 16.4%, and for males, it is 21.1%. Rural is a binary variable, assigned a value of 1 if the individual resides in a rural area and 0 if they do not. Among the respondents, 23.8% of females and 16.1% of males live in rural areas.

Table 1. Descriptive Statistics

Variables	Female				Male			
	Obs	Mean	Min	Max	Obs	Mean	Min	Max
Wellbeing	1084	6.620	1	10	929	6.728	1	10
Relative income	1084	5.175	1	10	929	5.586	1	10
Age	1084	30.94	18	45	929	32.219	18	45
Low education	1078	0.613	0	1	926	0.577	0	1
Single	1084	0.456	0	1	929	0.421	0	1
Number of children	1084	0.741	0	4	929	0.732	0	4
Unemployed	1084	0.378	0	1	929	0.269	0	1
Immigrant	1084	0.164	0	1	929	0.211	0	1
Rural	1084	0.238	0	1	929	0.161	0	1
low religiosity	1084	0.461	0	1	929	0.441	0	1
High religiosity	1084	0.316	0	1	929	0.332	0	1
Poor self-reported physical health	1084	0.346	0	1	929	0.269	0	1
Financial trouble index	1084	0.041	-1.572	4.359	929	0.460	-1.572	5.412
Scepticism index	1084	0.472	0	1	929	0.429	0	1
Not very happy	1084	0.153	0	1	929	0.146	0	1
Quite happy	1084	0.694	0	1	929	0.618	0	1
Very happy	1084	0.132	0	1	929	0.201	0	1

Low religiosity and high religiosity are binary variables with the reference category being non-believers (atheists). Low religiosity is coded as 1 if the respondent reports low levels

of religiosity and 0 otherwise. High religiosity is coded as 1 if the respondent reports high levels of religiosity and 0 otherwise. The proportion of females with low religiosity is 46.1%, and for males, it is 44.1%. High religiosity is reported by 31.6% of females and 33.2% of males. Poor self-reported physical health is a binary variable coded as 1 if the respondent reports poor, very poor, or moderate physical health, and 0 if they report good or very good health. The proportion of females reporting poor health is 34.6%, while for males, it is 26.9%. The financial trouble index is constructed using factor analysis from five different variables related to financial difficulties: access to food, healthcare, housing, housing quality, and clothing needs. The mean index for females is 0.041, while for males, it is 0.460. The scepticism index is constructed from multiple questions in the World Values Survey related to scepticism. The mean index for females is 0.472, and for males, it is 0.429. Finally, the happiness variable is categorized into four levels: unhappy (reference category), not very happy, quite happy, and very happy. The proportion of not very happy females is 15.3%, and for males, it is 14.6%. Quite happy females constitute 69.4% of the sample, while for males, it is 61.8%. Very happy females make up 13.2%, compared to 20.1% of males.

The indices for financial trouble and scepticism are constructed using the methodologies provided by the World Values Survey, ensuring consistency with their established frameworks. In cases where variables had low observation counts, categories with limited observations were either integrated into adjacent categories or recoded as binary dummy variables to preserve analytical validity and mitigate issues arising from sparse data. These adjustments were made to maintain the robustness and interpretability of the statistical analysis while adhering to standard practices in empirical research.

2.2. Methodology

This study uses data from a Canadian sample of the latest wave of the World Value Survey. The sample includes individuals aged 18-45 years, comprising both emerging adults (ages 18-25) and mature adults (ages 26-45). The focus is to investigate the impact of relative income on wellbeing, with additional demographic, socioeconomic, and subjective self-reported variables included as covariates.

Wellbeing is the dependent variable, measured on a self-reported scale from 1 to 10. While this scale is technically ordinal, it is treated as continuous in this study, consistent with the approach adopted in similar research (Arpino and de Valk, 2018; Hendriks and Burger, 2020; Stranges et al., 2021). These studies argue that treating such scales as continuous is appropriate due to their large range, which approximates interval properties, and the practical advantages it offers. Specifically, this approach avoids the challenges associated with ordinal logistic regression, which can be less reliable when category sizes are imbalanced or observation counts are low. Furthermore, dichotomizing the variable for probit or logit regression would lead to a significant loss of information. Thus, following the precedent set in the literature, this study employs Ordinary Least Squares (OLS) regression to analyze wellbeing, ensuring methodological consistency and robust estimation.

The main independent variable is relative income. Other covariates include age, age squared, low/middle education, single status, number of children, unemployed status, immigrant status, rural residence, low religiosity, high religiosity, poor self-reported physical health, financial trouble index, skepticism index, not very happy, quite happy, and very happy. An interaction term between relative income and a variable “adults” (coded zero for emerging adults and one for mature adults) is also included. The selection of covariates is guided by

established findings in the literature and the availability of relevant variables in the dataset. As detailed in the introduction and literature review, these variables are frequently identified as key determinants of wellbeing in prior studies. While additional covariates could theoretically enhance the analysis, the dataset is limited to the variables available in the World Values Survey. Importantly, the selected variables are those most relevant to the research question and supported by the literature, ensuring a robust and meaningful exploration of the determinants of wellbeing.

Ordinary Least Squares (OLS) estimation is employed to obtain parameter estimates, a method widely used in empirical research due to its efficiency and simplicity under the classical linear regression assumptions (Wooldridge, 2010). OLS minimizes the sum of the squared residuals, providing the Best Linear Unbiased Estimators (BLUE) under the Gauss-Markov theorem when the assumptions of linearity, independence, homoscedasticity, and normality of errors are met (Greene, 2012). Clustered standard errors are used to account for potential intra-cluster correlation within the sample, addressing heteroscedasticity and within-cluster dependence (Cameron and Miller, 2015). This adjustment ensures more reliable inference by correcting standard errors in the presence of correlated observations, which is common in survey data.

The models are specified and estimated as follows:

For Table 2, the model is specified as:

$$Y_i = \alpha + \beta_1(\text{relative income}) + \beta_2(\text{age}) + \beta_3(\text{age squared}) + \beta_4(\text{low education}) \\ + \beta_5(\text{single}) + \beta_6(\text{number of children}) + \beta_7(\text{unemployed}) \\ + \beta_8(\text{immigrant}) + \beta_9(\text{rural}) + \beta_{10}(\text{low religiosity}) \\ + \beta_{11}(\text{high religiosity}) + \beta_{12}(\text{poor physical health}) \\ + \beta_{13}(\text{financial trouble index}) + \beta_{14}(\text{skepticism index}) \\ + \beta_{15}(\text{not very happy}) + \beta_{16}(\text{quite happy}) + \beta_{17}(\text{very happy}) + \epsilon_i$$

For Table 3, the model is specified as:

$$Y_i = \alpha + \beta_1(\text{relative income}) + \beta_2(\text{adults}) + \beta_3(\text{relative income} \times \text{adults}) \\ + \beta_6(\text{low education}) + \beta_7(\text{single}) + \beta_8(\text{number of children}) \\ + \beta_9(\text{unemployed}) + \beta_{10}(\text{immigrant}) + \beta_{11}(\text{rural}) \\ + \beta_{12}(\text{low religiosity}) + \beta_{13}(\text{high religiosity}) \\ + \beta_{14}(\text{poor physical health}) + \beta_{15}(\text{financial trouble index}) \\ + \beta_{16}(\text{skepticism index}) + \beta_{17}(\text{not very happy}) + \beta_{18}(\text{quite happy}) \\ + \beta_{19}(\text{very happy}) + \epsilon_i$$

3. Results

Table 2. The Impact of Relative Income on Wellbeing in Canada

VARIABLES	Male	Female	Male	Female	Male	Female
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Relative income	0.458*** (0.050)	0.395*** (0.044)	0.411*** (0.063)	0.342*** (0.040)	0.237*** (0.044)	0.133*** (0.024)
Age			-0.017 (0.011)	-0.034** (0.015)	0.002 (0.007)	-0.017 (0.010)
Age square			-0.002** (0.001)	0.000 (0.002)	-0.002 (0.001)	-0.001 (0.001)
Low education			0.162 (0.143)	-0.260*** (0.069)	0.074 (0.096)	-0.037 (0.070)
Single			-0.587*** (0.117)	-0.451*** (0.121)	-0.247 (0.140)	-0.169* (0.078)
Number of children			0.072 (0.094)	0.325*** (0.091)	0.005 (0.099)	0.144** (0.056)
Unemployed			-0.379** (0.145)	-0.413 (0.236)	0.102 (0.155)	-0.310 (0.187)
Immigrant			0.631** (0.249)	-0.072 (0.064)	0.302 (0.248)	-0.118 (0.076)
Rural			0.163 (0.126)	0.149 (0.096)	-0.047 (0.137)	0.078 (0.121)
Low level of religiosity					0.039 (0.113)	0.121 (0.075)
High level of religiosity					0.343** (0.146)	0.286** (0.089)
Poor self-reported physical health					-0.566*** (0.097)	-0.640*** (0.091)
Financial trouble index					-0.167*** (0.030)	-0.074 (0.084)
Scepticism index					-0.549** (0.191)	-0.824*** (0.124)
Not very happy					1.253*** (0.369)	1.314** (0.463)
Quite happy					2.805*** (0.570)	3.051*** (0.302)
Very happy					3.649*** (0.436)	4.308*** (0.322)
Constant	4.172*** (0.355)	4.574*** (0.311)	4.586*** (0.495)	5.054*** (0.310)	3.172*** (0.656)	3.651*** (0.428)
observations	929	1,084	926	1,078	926	1,078
r-squared	0.206	0.134	0.261	0.201	0.508	0.517

Clustered standard errors in parentheses. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

The first two models, which include only relative income, show an important positive influence on wellbeing for both males and females. When demographic and socioeconomic covariates (age, age squared, low/middle education, single, number of children, unemployed, immigrant, and rural) are added in Models 3 and 4, relative income remains significant for both genders, although the coefficients decrease slightly.

In these expanded models, age and age squared become significant for females, indicating a non-linear relationship between age and wellbeing. Low/middle education is negatively significant for females but not for males. Being single reduces wellbeing for both genders, with

a stronger effect for males. The number of children indicates a positive and significant impact on wellbeing for females but is not significant for males. Unemployment negatively impacts wellbeing for males but is not significant for females. Being an immigrant has a favourable and substantial impact for males but is not significant for females. The rural variable shows an insignificant effect in any model.

When subjective self-reported measures (low level of religiosity, high level of religiosity, poor self-reported physical health, and financial trouble index, scepticism index, not very happy, quite happy, and very happy) are added in Models 5 and 6, relative income continues to be significant for both genders, though the coefficients further decrease. High levels of religiosity positively and significantly affect wellbeing for both males and females. Poor self-reported physical health significantly reduces wellbeing for both genders. The financial trouble index negatively impacts wellbeing for males but is not significant for females. The scepticism index reduces wellbeing for both genders. Happiness levels strongly positively affect wellbeing, with higher happiness levels leading to higher wellbeing. Adding these additional subjective response covariates causes some variables from the first group of covariates to become insignificant. For instance, unemployment, which was significant for males in the earlier models, becomes insignificant in Model 5. Similarly, the effect of being single, although still negative, becomes less significant for both genders.

The constant term is positive and significant in all models, representing the baseline level of wellbeing. R-squared values increase with the addition of more variables, indicating the models' improved explanatory power. Models 5 and 6 have higher R-squared values compared to the earlier models, suggesting that a greater proportion of the variance in wellbeing is explained by the included variables. The primary conclusion is that the main independent variable, relative income, remains significant irrespective of the additional variables included in the models. This highlights the strong influence of relative income on wellbeing across various demographic, socioeconomic, and subjective contexts.

Interaction Effects of Relative Income and Age Groups on Wellbeing

This part shows the findings of an interaction model examining the impact of relative income on wellbeing, with a specific focus on different age groups. The variable “adults” is coded as zero for emerging adults (ages 18-25) and one for mature adults (ages 26-45). This variable is interacted with the relative income variable. The model includes all other covariates, as well as the main variables of relative income and adults.

Table 3. Interaction Effects of Relative Income and Age Groups on Wellbeing

VARIABLES	Male	Female
Adults * Relative income	0.154 (0.118)	-0.058 (0.077)
Constant	3.665*** (0.507)	3.535*** (0.417)
Observations	926	1,078
R-squared	0.510	0.514

The interaction coefficient between relative income and the “adults” variable is not statistically significant for either males or females. The findings indicate that the wellbeing

effect of relative income does not significantly differ between emerging adults (ages 18-25) and mature adults (ages 26-45). These results indicate that while relative income remains an important determinant of wellbeing, its effect does not significantly vary between the different age cohorts in this sample. The inclusion of the interaction term and other covariates helps to account for the understanding correlation between relative income, age, and wellbeing.

4. Conclusion and Discussion

This study investigates the impact of relative income on wellbeing in Canada, analyzing data separately for males and females. The analysis reveals that relative income is a vital factor of wellbeing, with higher perceived relative income associated with greater wellbeing for both genders. This relationship persists even after accounting for different demographic, socioeconomic, and subjective factors, although the effect size diminishes slightly with the inclusion of additional covariates.

The findings indicate that age and its squared term are significant for females, suggesting a non-linear relationship between age and wellbeing. Education, marital status, number of children, employment status, and immigrant status also play crucial roles in influencing wellbeing, with notable gender differences. For instance, low/middle education negatively affects wellbeing for females, while being single shows a stronger adverse effect on males. The results also underscore the importance of subjective self-reported measures, such as religiosity, physical health, financial troubles, skepticism, and happiness levels, in determining wellbeing. The interaction analysis reveals that the interaction term between relative income and age groups is insignificant, indicating that the impact of relative income on wellbeing does not vary meaningfully between emerging adults (ages 18-25) and mature adults (ages 26-45).

Overall, the results contribute to the previous studies on the link between relative income and wellbeing. Also, the persistent significance of relative income across various models highlights its robust role as a determinant of wellbeing. This result aligns with the findings of previous studies, such as Clark et al. (2008) and Luttmer (2005), which emphasize the critical role of perceived relative income in understanding wellbeing. Similarly, Kraft and Kraft (2023) highlight the influence of social comparison on the relationship between income and happiness, supporting the notion that perceptions of relative income to others play a significant role. The results of this study are also consistent with Jebb et al. (2021) and Thomson et al. (2022), who demonstrate that changes in relative income can significantly affect mental health and overall wellbeing. Lastly, the statistically insignificant interaction between relative income and age groups demonstrates that the effect of relative income on wellbeing remains consistent across emerging adults (ages 18-25) and mature adults (ages 26-45). This finding is consistent with the work of Frijters et al. (2023), which highlights the psychological mechanisms underlying relative income effects, particularly the role of social comparisons, and supports the generalizability of these dynamics across age cohorts.

To enhance wellbeing in Canada, policies should address both economic and social determinants identified in the analysis. The consistent and strong association between relative income and wellbeing underscores the need for initiatives that reduce income inequality and improve perceptions of financial standing. Policies such as progressive taxation, wage increases for low-income workers, and targeted financial assistance programs can help narrow the relative income gap and enhance wellbeing. Additionally, public campaigns to foster a better understanding of financial stability and reduce the psychological effects of income comparisons could further support individuals. The results highlight gender-specific dynamics. For females,

the significant negative impact of low education suggests the importance of investing in educational opportunities, particularly for women. Scholarships, vocational training, and skill-development programs could enhance wellbeing by improving educational attainment and subsequent economic opportunities. For males, the pronounced adverse effect of being single on wellbeing indicates a need for community-building initiatives and mental health support to reduce social isolation. The significant effects of poor physical health and financial troubles on wellbeing call for targeted public health measures and expanded social support systems. Policies that improve access to affordable healthcare, offer financial counselling, and address basic needs such as housing and childcare can alleviate these stressors. Additionally, promoting mental health through public awareness campaigns, workplace mental health programs, and accessible psychological services can further contribute to overall wellbeing. Lastly, addressing these determinants with an emphasis on income stability and economic security ensures that policies benefit both males and females across different demographic groups.

Contribution Rate Statement

As the sole author of the study, I have contributed fully to all stages, from the initial writing to the final draft.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest involving any institution or individual in relation to this study.

References

- Ajaero, C. K., Ebimngbo, S., Ezeibe, C., Ugwu, C., Nzeadibe, C., & Osabede, N. (2023). Life satisfaction in South Africa: The influence of inter-provincial migration status. *Psychological Studies*, 68(2), 197-210.
- Alloush, M. (2024). Income, psychological well-being, and the dynamics of poverty. *Economic Development and Cultural Change*, 72(4), 000-000.
- Alloush, M., & Wu, S. (2023). Income Improves Subjective Well-Being: Evidence from South Africa. *Economic Development and Cultural Change*, 71(2), 485-517.
- Arpino, B., & De Valk, H. (2018). Comparing life satisfaction of immigrants and natives across Europe: The role of social contacts. *Social indicators research*, 137, 1163-1184.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5-34.
- Berry, B. J. L., & Okulicz-Kozaryn, A. (2011). An urban-rural happiness gradient. *Urban Geography*, 32(6), 871-883.
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2008). Is well-being u-shaped over the life cycle? *Social Science & Medicine*, 66(8), 1733-1749.
- Boyce, C. J., Brown, G. D. A., & Moore, S. C. (2010). Money and happiness: Rank of income, not income, affects life satisfaction. *Psychological Science*, 21(4), 471-475.
- Carlander, A., Bagge, R. O., & Bagge, A. S. L. (2023). The ever gap: The relationship between self-rated health and socio-economic inequalities in Sweden between 1999 and 2021. *Social Sciences & Humanities Open*, 8(1), 100746.
- Charles, S. T., Rush, J., Piazza, J. R., Cerino, E. S., Mogle, J., & Almeida, D. M. (2023). Growing old and being old: Emotional well-being across adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 125(2), 455.
- Chen, Y., Mathur, M. B., Case, B. W., & VanderWeele, T. J. (2023). Marital transitions during earlier adulthood and subsequent health and well-being in mid-to late-life among female nurses: An outcome-wide analysis. *Global Epidemiology*, 5, 100099.
- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment. *The Economic Journal*, 104(424), 648-659.
- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1996). Satisfaction and comparison income. *Journal of Public Economics*, 61(3), 359-381.
- Clark, A. E., Fleche, S., & Senik, C. (2018). The great happiness moderation: Well-being inequality during episodes of income growth. *Economic Journal*, 128(612), 3266-3296.
- Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. (2008). Relative income, happiness, and utility: An explanation for the easterlin paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95-144.
- Crowley, F., & Walsh, E. (2024). Tolerance, social capital, and life satisfaction: a multilevel model from transition countries in the European Union. *Review of Social Economy*, 82(1), 23-50.
- Deaton, A. (2008). Income, health, and well-being around the world: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 53-72.
- DeVoretz, D. J., & Pivnenko, S. (2005). The economic causes and consequences of Canadian citizenship. *Journal of International Migration and Integration*, 6(3-4), 435-468.
- Diener, E., & Chan, M. Y. (2011). Happy people live longer: Subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 3(1), 1-43.
- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E., & Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4), 419-436.
- Diener, E., Tay, L., & Myers, D. G. (2011). The religion paradox: If religion makes people happy, why are so many dropping out? *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(6), 1278-1290.
- Diener, E., Lucas, R. E., & Oishi, S. (2018). Advances and open questions in the science of subjective well-being. *Collabra: Psychology*, 4(1), 15.

- Diener, E., & Sim, J. H. (2024). Happiness/Subjective well-being. In *Emotion Theory: The Routledge Comprehensive Guide* (pp. 199-217). Routledge.
- Ding, J., Salinas-Jiménez, J., & Salinas-Jiménez, M. D. M. (2021). The impact of income inequality on subjective well-being: The case of China. *Journal of Happiness Studies*, 22(2), 845-866.
- Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz* (pp. 89-125). New York: Academic Press.
- Easterlin, R. A. (2001). Income and happiness: Towards a unified theory. *The Economic Journal*, 111(473), 465-484.
- Gedikli, C., Miraglia, M., Connolly, S., Bryan, M., & Watson, D. (2023). The relationship between unemployment and wellbeing: an updated meta-analysis of longitudinal evidence. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 32(1), 128-144.
- Glaeser, E. L. (2011). *Triumph of the city: How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York: Penguin Press.
- Glass, J., Simon, R. W., & Andersson, M. A. (2016). Parenthood and happiness: Effects of work-family balance. *Journal of Marriage and Family*, 78(3), 714-735.
- Gordon, J. L., & Premeaux, J. (2023). Effects of parenthood and gender on well-being and work productivity among Canadian academic research faculty amidst the COVID-19 pandemic. *Canadian psychology/psychologie canadienne*, 64(2), 144.
- Grover, S., & Helliwell, J. F. (2019). How's life at home? New evidence on marriage and the set point for happiness. *Journal of Happiness Studies*, 20(2), 373-390.
- Helliwell, J. F., & Huang, H. (2014). New measures of the costs of unemployment: Evidence from the subjective well-being of 3.3 million Americans. *Economic Inquiry*, 52(4), 1485-1502.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446.
- Hendriks, M., & Burger, M. J. (2020). Unsuccessful subjective well-being assimilation among immigrants: The role of faltering perceptions of the host society. *Journal of Happiness Studies*, 21(6), 1985-2006.
- Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2021). Social relationships and mortality risk: A meta-analytic review. *PLOS Medicine*, 18(7), e1003831.
- Killingsworth, M. A. (2021). Experienced well-being rises with income, even above \$75,000 per year. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(4), e2016976118. doi:10.1073/pnas.2016976118
- Kohler, H.-P., Behrman, J. R., & Skytthe, A. (2005). Partner + children = happiness? The effects of partnerships and fertility on well-being. *Population and Development Review*, 31(3), 407-445.
- Koenig, H. G. (2001). Religion and medicine II: Religion, mental health, and related behaviors. *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 31(1), 97-109.
- Kraft, P., & Kraft, B. (2023). The income-happiness nexus: Uncovering the importance of social comparison processes in subjective wellbeing. *Frontiers in Psychology*, 14, 1283601. doi:10.3389/fpsyg.2023.1283601
- Layard, R., Clark, A. E., & Senik, C. (2020). When to release the lockdown? A wellbeing framework for analysing costs and benefits. *CESifo Economic Studies*, 66(4), 378-395.
- Lawes, M., Hetschko, C., Schöb, R., Stephan, G., & Eid, M. (2023). The impact of unemployment on cognitive, affective, and eudaimonic well-being facets: Investigating immediate effects and short-term adaptation. *Journal of personality and social psychology*, 124(3), 659.
- Lemieux, T., & Riddell, W. C. (2015). Who are Canada's top 1 percent?. *Income Inequality: The Canadian Story*, 1-53.

- Ludwig, J., Duncan, G. J., Gennetian, L. A., Katz, L. F., Kessler, R. C., Kling, J. R., & Sanbonmatsu, L. (2012). Neighborhood effects on the long-term well-being of low-income adults. *Science*, 337(6101), 1505-1510.
- Luttmer, E. F. P. (2005). Neighbors as negatives: Relative earnings and well-being. *Quarterly Journal of Economics*, 120(3), 963-1002.
- Marchand, Y., Dubé, J., & Breau, S. (2020). Exploring the causes and consequences of regional income inequality in Canada. *Economic Geography*, 96(2), 83-107.
- Martela, F., & Sheldon, K. M. (2022). Clarifying the concept of well-being: Psychological need fulfillment as a central aspect of eudaimonic functioning. *Review of General Psychology*, 26(1), 147-160.
- Mirowsky, J. (2017). *Education, social status, and health*. Routledge.
- Mishra, V., Nielsen, I., & Smyth, R. (2014). How does relative income and variations in short-run well-being affect wellbeing in the long run? Empirical evidence from China's Korean minority. *Social Indicators Research*, 115, 67-91.
- Muffels, R. (2024). Relative Income and Reference Group Behavior. In *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (pp. 5880-5883). Cham: Springer International Publishing.
- Muhammad, T., Srivastava, S., & Sekher, T. V. (2021). Association of self-perceived income status with psychological distress and subjective well-being: a cross-sectional study among older adults in India. *BMC psychology*, 9(1), 82.
- Nelson, S. K., Kushlev, K., & Lyubomirsky, S. (2014). The pains and pleasures of parenting: When, why, and how is parenthood associated with more or less well-being? *Psychological Bulletin*, 140(3), 846-895.
- Nguyen, T. T., Rencz, F., & Brodzsky, V. (2024). Subjective Wellbeing Population Norms and Inequalities in Hungary: A Large Cross-Sectional, Internet-Based Survey. *Value in Health*.
- Novara, C., Martos-Mendez, M. J., Gómez-Jacinto, L., Hombrados-Mendieta, I., Varveri, L., & Polizzi, C. (2023). The influence of social support on the wellbeing of immigrants residing in Italy: Sources and functions as predictive factors for life satisfaction levels, sense of community and resilience. *International Journal of Intercultural Relations*, 92, 101743.
- Oreopoulos, P., & Salvanes, K. G. (2011). Priceless: The nonpecuniary benefits of schooling. *Journal of Economic Perspectives*, 25(1), 159-184.
- Osberg, L. (2018). *The Age of Increasing Inequality: The Astonishing Rise of Canada's 1%*. James Lorimer & Company.
- Powdthavee, N., Lekfuangfu, W. N., & Wooden, M. (2015). What's the good of education on our overall quality of life? A simultaneous equation model of education and life satisfaction for Australia. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 54, 10-21.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Reyes-García, V., Babigumira, R., Pyhälä, A., Wunder, S., Zorondo-Rodríguez, F., & Angelsen, A. (2016). Subjective wellbeing and income: Empirical patterns in the rural developing world. *Journal of happiness studies*, 17, 773-791.
- Safi, M. (2010). Immigrants' life satisfaction in Europe: Between assimilation and discrimination. *European Sociological Review*, 26(2), 159-176.
- Shimonovich, M., Campbell, M., Thomson, R. M., Broadbent, P., Wells, V., Kopasker, D., ... & Kattikireddi, S. V. (2024). Causal assessment of income inequality on self-rated health and all-cause mortality: A systematic review and meta-analysis. *The Milbank Quarterly*.
- Shucksmith, M., Brown, D. L., Shortall, S., Vergunst, J., & Warner, M. E. (2019). *Rural transformations: Globalization and its implications for rural people, land, and economies*. New York: Routledge.
- Stack, S., & Eshleman, J. R. (1998). Marital status and happiness: A 17-nation study. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 527-536.

- Stavrova, O., Fetchenhauer, D., & Schlosser, T. (2013). Why are religious people happy? The effect of the social norm of religiosity across countries. *Social Science Research*, 42(1), 90-105.
- Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2008(1), 1-87.
- Steinberger, P., & Kim, H. (2023). Social comparison of ability and fear of missing out mediate the relationship between subjective well-being and social network site addiction. *Frontiers in Psychology*, 14, 1157489.
- Steptoe, A., Deaton, A., & Stone, A. A. (2015). Subjective wellbeing, health, and ageing. *The Lancet*, 385(9968), 640-648.
- Stone, A. A., Schwartz, J. E., Broderick, J. E., & Deaton, A. (2010). A snapshot of the age distribution of psychological well-being in the United States. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(22), 9985-9990.
- Stranges, M., Vignoli, D., & Venturini, A. (2021). Migrants' subjective well-being in Europe: does relative income matter?. *European Societies*, 23(2), 255-284.
- Taylor, M. P., Jenkins, S. P., & Sacker, A. (2011). Financial capability, income and psychological well-being. *Journal of Economic Psychology*, 32(5), 710-723.
- Tambyah, S. K., Tan, S. J., & Lun, Y. W. (2024). *Happiness and wellbeing in Singapore: Beyond economic prosperity* (p. 194). Taylor & Francis.
- Tan, J. J. X., Kraus, M. W., Carpenter, N. C., & Adler, N. E. (2020). The association between objective and subjective socioeconomic status and subjective well-being: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 146(11), 970-1020.
- Thomson, R. M., Igelström, E., Purba, A. K., Shimonovich, M., Thomson, H., McCartney, G., & Kattikireddi, S. V. (2022). How do income changes impact on mental health and wellbeing for working-age adults? A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Public Health*, 7(6), e515-e528.
- Vezzoli, M., Valtorta, R. R., Mari, S., Durante, F., & Volpato, C. (2022). Effects of objective and subjective indicators of economic inequality on subjective well-being: Underlying mechanisms. *Journal of Applied Social Psychology*, 53(1), 85-100.
- Weisberg, S. (2005). *Applied linear regression* (3rd ed.). Wiley-Interscience.
- Yu, K., Liang, J., Tung, Y. H., Zhang, M., Wu, S., & Chi, I. (2023). Social network and mental health of Chinese immigrants in affordable senior housing during the COVID-19 pandemic: a mixed-methods study. *Aging & mental health*, 27(10), 1956-1964.
- Zuhdiyah, Z., Darmayanti, K. K. H., & Khodijah, N. (2023). The significance of religious tolerance for university students: Its influence on religious beliefs and happiness. *Islamic Guidance and Counseling Journal*, 6(1), 165-182.

Cultural Harmony in Defense Industry: A Case Study on Innovative Intercultural Communication

Savunma Sanayide Kültürel Uyum: Yenilikçi Kültürlerarası İletişim Üzerine Bir Vaka Çalışması

Ayşe Aslı YILMAZ¹

Abstract

In the contemporary global landscape, marked by interconnectedness, cultural diversity represents a significant factor that influences multinational organizations, particularly within the defense industry. This article centers on the pivotal role of intercultural communication within multinational defense corporations, with a specific focus on its profound impact on open innovation. Drawing upon real-world examples and existing research, it examines how Rheinmetall's open innovation strategies are shaped by the dynamics of intercultural communication. This study illuminates how Rheinmetall effectively navigates cultural disparities, adapts communication methods, and fosters a collaborative environment conducive to innovation. It underscores the transformative power of intercultural communication within Rheinmetall, enabling the organization to harness diverse perspectives, expand global networks, and spearhead innovations within the defense sector. Furthermore, this article acknowledges the challenges posed by cultural diversity in the defense industry and offers practical strategies for Rheinmetall and other defense corporations to establish inclusive and cooperative environments. Its distinctive contribution lies in its comprehensive examination of how intercultural communication intricately influences open innovation within the defense sector, exemplified through the Rheinmetall case study. This research provides valuable insights and pragmatic solutions for navigating the complexities of cultural diversity in multinational organizations. As conclusion, intercultural communication is the cornerstone of open innovation at Rheinmetall, enabling knowledge exchange, creativity, and groundbreaking innovations while addressing challenges of cultural diversity in a multinational defense industry context.

Keywords: Intercultural Communication, Multinational Organizations, Open Innovation,

Öz

Günümüz küresel manzarasında, bağlantılılıkla işaretlenen kültürel çeşitlilik, özellikle savunma endüstrisi içinde çok uluslu organizasyonları etkileyen önemli bir faktörü temsil ediyor. Makale, çok uluslu savunma şirketlerinde kültürlerarası iletişimin kilit rolüne odaklanırken, özellikle açık inovasyon üzerinde derin bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Gerçek dünya örneklerine ve mevcut araştırmalara dayanarak, Rheinmetall'ın açık inovasyon stratejilerinin kültürlerarası iletişimin dinamikleri tarafından nasıl şekillendiğini incelemektedir. Çalışma, Rheinmetall'ın kültürel farklılıkları etkin bir şekilde yönlendirdiği, iletişim yöntemlerini adapte ettiği ve inovasyon için uygun işbirlikçi bir ortamı teşvik ettiği şekilde nasıl aydınlatmaktadır. Rheinmetall'ın savunma sektöründe çeşitli perspektifleri kullanarak küresel ağları genişlettiği ve inovasyonu öncülük ettiği görülmektedir. Ayrıca, makale, savunma endüstrisindeki kültürel çeşitlilik tarafından ortaya çıkan zorlukları kabul eder ve Rheinmetall ve diğer savunma şirketlerinin kapsayıcı ve işbirlikçi ortamlar kurmaları için pratik stratejiler sunar. Makalenin önemli katkısı, kültürlerarası iletişimin savunma sektöründeki açık inovasyonu nasıl karmaşık bir şekilde etkilediğine dair kapsamlı bir incelemesinde yatar, Rheinmetall vaka çalışması örneklenmiştir. Bu araştırma, çok uluslu organizasyonlardaki kültürel çeşitlilik karmaşıklıklarını gezmenin değerli içgörülerini ve pragmatik çözümlerini sunmaktadır. Sonuç olarak, Rheinmetall'ın açık inovasyon çabalarının temel taşı olan kültürlerarası iletişim, bilgi paylaşımını, yaratıcılığı ve çığır açan yenilikleri mümkün kılarken, çok uluslu savunma sanayii bağlamında kültürel çeşitliliğin zorluklarını da ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası İletişim, Çok Uluslu Örgütler, Açık İnovasyon

1 Asst. Prof. Dr., Atılım University, asli.yilmaz@atilim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1784-7307>, <https://ror.org/04pd3v454>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Received Date: 03.04.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.12.2024

Atıf İçin/For Cite: YILMAZ, A.A., "Cultural Harmony in Defense Industry: A Case Study on Innovative Intercultural Communication", Electronic Journal of Social Sciences, 2025;24(1):491-508

<https://doi.org/10.17755/esosder.1464003>

License: CC BY-NC 4.0

Introduction

In today's interconnected and rapidly changing global landscape, multinational organizations are increasingly adopting open innovation strategies to maintain competitiveness and stimulate growth. In an era characterized by globalization, these organizations have become more culturally diverse, with employees representing various backgrounds working together toward common objectives (Seo et al., 2023). While this diversity offers substantial opportunities for innovation and expansion, it also presents unique challenges, particularly in the domain of intercultural communication. Effective communication is essential for cultivating collaboration and mutual understanding among team members, and it becomes even more critical when exploring the perspective of open innovation (Slavkovic et al., 2016).

Intercultural communication encompasses the exchange of information and ideas among individuals from different cultural backgrounds. It involves both verbal and nonverbal communication, as well as the comprehension and interpretation of cultural nuances, values, and norms. In multinational organizations, where teams comprise individuals from diverse cultural backgrounds, effective intercultural communication plays a pivotal role in achieving organizational goals and fostering innovation (Chaochotechuang et al., 2019). Open innovation, a concept popularized by Henry Chesbrough, involves collaborating with external partners, including customers, suppliers, and even competitors, to co-create and share knowledge, ideas, and technologies. It emphasizes the importance of seeking external inputs and leveraging the collective intelligence of diverse stakeholders. In the context of multinational organizations, intercultural communication becomes a critical enabler for the success of open innovation (Uteshova, 2022).

When employees from diverse cultural backgrounds come together, they bring unique perspectives, experiences, and problem-solving approaches. Intercultural communication facilitates the cross-fertilization of these ideas, enabling the synthesis of diverse insights and promoting creative thinking. Effective communication allows individuals to articulate their viewpoints, challenge assumptions, and contribute to the generation of innovative solutions. Trust forms the foundation of successful collaboration, but in multinational organizations where team members may come from contrasting cultural contexts, building trust can be more challenging due to differences in communication styles, language barriers, and varying levels of cultural awareness. Intercultural communication bridges these gaps by fostering understanding, empathy, and respect. It allows team members to establish meaningful relationships, break down stereotypes, and develop trust in each other's abilities, ultimately leading to more effective collaboration and knowledge sharing.

Language and cultural differences can significantly impede effective communication in multinational organizations. Misinterpretations, misunderstandings, and miscommunications can arise when individuals from different cultural backgrounds use different idioms, nonverbal cues, or adhere to varying communication norms (Lichtenthaler & Ernst, 2009). Intercultural communication empowers employees to overcome language and cultural barriers by promoting active listening, clarifying intentions, and adapting communication styles to suit diverse audiences. This adaptability enhances the quality of interactions and reduces the likelihood of miscommunication, thereby facilitating open innovation (Pedraza-Martinez et al., 2020).

Multinational organizations inherently benefit from cultural diversity. Different cultures bring distinct knowledge systems, problem-solving approaches, and alternative ways of thinking (Šešić & Stefanović, 2017). Intercultural communication empowers organizations to

harness this diversity by facilitating knowledge exchange, encouraging cross-cultural learning, and integrating diverse perspectives into the innovation process (Byrd, 2023). By leveraging the collective intelligence of culturally diverse teams, multinational organizations can generate more innovative ideas and solutions.

In open innovation, understanding the needs, preferences, and expectations of external partners, including customers and suppliers, is crucial. Intercultural communication enables multinational organizations to navigate different markets and effectively engage with stakeholders from various cultural backgrounds. It allows organizations to adapt their innovation strategies, products, and services to cater to diverse consumer demands (Busco & Quattrone, 2018). By actively listening to and understanding the cultural nuances of different markets, organizations can gain a competitive edge and drive innovation that aligns with local requirements.

To promote effective intercultural communication within multinational organizations, various strategies can be adopted:

- **Cultural Training and Awareness Programs:** Multinational organizations can implement programs that offer cultural training and raise awareness among employees. Gaining insights into diverse cultures, communication styles, and norms enables individuals to develop the cultural intelligence needed to navigate intercultural interactions successfully.
- **Language Support:** Bridging language barriers is essential for improved communication among team members (Barendsen et al., 2021). Providing language support through training or translation services can facilitate understanding and enhance overall communication effectiveness.
- **Technology Tools:** Leveraging modern technology tools, such as video conferencing, instant messaging platforms, and project management systems, can facilitate seamless communication and collaboration across geographical boundaries. Real-time interactions and document sharing help overcome time zone differences and enhance intercultural communication.
- **Team-Building Activities:** Encouraging team-building activities that promote cross-cultural interactions and collaboration can strengthen relationships and trust among team members. These activities provide valuable opportunities for individuals to gain a deeper understanding and appreciation of different cultural perspectives, fostering an environment of open innovation (Schneckenberg, 2015).

In conclusion, intercultural communication plays a pivotal role in multinational organizations seeking to embrace open innovation. By recognizing and leveraging the strengths of diverse cultural backgrounds, organizations can create an environment that encourages collaboration, knowledge sharing, and innovation. Embracing effective intercultural communication strategies enables multinational organizations to harness the power of cultural diversity, overcome communication barriers, and unlock the full potential of open innovation. This book chapter proposal aims to examine the dynamics of intercultural communication in multinational organizations from an open innovation perspective, highlighting its significance and offering insights into effective practices, taking into account the following objectives.

1. Open Innovation in Multinational Organizations

In today's rapidly evolving global business landscape, innovation has emerged as a critical driver of success and competitiveness for organizations across various industries. To maintain a competitive edge, many companies have transitioned from traditional, closed innovation models to more collaborative and open approaches (Standing et al., 2018). One such approach gaining significant traction is open innovation. While open innovation is applicable to organizations of all types, its implications for multinational organizations are particularly profound (Barendsen et al., 2021). Coined by Henry Chesbrough, open innovation involves leveraging external sources of knowledge, ideas, and expertise to fuel innovation (Schneckenberg, 2015). This paradigm shift acknowledges that valuable insights and resources exist beyond the organization's boundaries, necessitating collaboration with diverse partners, including customers, suppliers, universities, research institutions, and even competitors (Standing et al., 2018). Open innovation challenges the conventional closed innovation model that relied predominantly on internal research and development efforts (Zynga et al., 2018).

Multinational organizations, by their very nature, operate across borders, cultures, and markets, affording them access to an extensive pool of knowledge and resources from diverse geographical locations (Kim & Shin, 2022). Embracing open innovation allows these organizations to harness the collective expertise and ideas within their global network, thereby accelerating the pace of innovation. However, realizing the full potential of open innovation within a multinational context demands meticulous attention to intercultural dynamics, communication complexities, and effective collaboration across borders (Tripathi, 2016). Open innovation offers several key benefits for multinational organizations:

Access to Diverse Knowledge and Expertise: Open innovation empowers multinational organizations to tap into a wide spectrum of knowledge and expertise spanning various markets and cultural contexts (Standing et al., 2018). This diverse resource pool provides fresh perspectives, alternative approaches, and a more comprehensive understanding of customer needs and preferences. Access to a broad range of ideas and expertise fuels breakthrough innovations, keeping organizations competitive in the global landscape (Busco & Quattrone, 2018).

Increased Speed and Agility: Open innovation enables multinational organizations to tap into external resources, swiftly responding to market trends and customer demands (Oliveira et al., 2021). Collaborating with external partners allows organizations to leverage specialized knowledge, technologies, and capabilities, reducing the time required to develop and launch new products or services (Jun & Kim, 2022). This enhanced agility provides a competitive advantage in rapidly evolving markets.

Risk Mitigation: Pursuing innovation inherently involves risks, such as substantial investments in ideas that may not yield the desired outcomes (Byrd, 2023). Open innovation allows multinational organizations to share these risks by collaborating with external partners. By distributing the innovation process across multiple entities, organizations can mitigate the potential negative impacts of failed ideas or projects while increasing the likelihood of successful innovations (Cascio, 2014).

Enhanced Market and Customer Understanding: Multinational organizations operate in diverse markets characterized by varying cultural, social, and economic contexts. Open innovation facilitates engagement with external partners, including customers, enabling organizations to gain deeper insights into local markets, customer preferences, and emerging

trends (Shubert, 2021). This heightened market understanding helps tailor products, services, and business strategies to specific market needs, enhancing customer satisfaction and market success (McHargue, 2003).

However, implementing and managing open innovation initiatives in multinational organizations comes with distinct challenges:

Intercultural Dynamics: Multinational organizations bring together employees from diverse cultural backgrounds, each with their unique communication styles, norms, and work approaches (Jun & Kim, 2022). Managing intercultural dynamics and fostering effective communication and collaboration can be complex. It necessitates investments in intercultural training, cross-cultural team-building activities, and the development of cultural intelligence among employees (Barker, 2015).

Intellectual Property Protection: Collaborating with external partners exposes organizations to potential intellectual property (IP) risks. Safeguarding and managing IP becomes crucial when engaging in open innovation, especially in multinational contexts where IP laws and regulations may vary (Dreyfuss, 2010). Establishing clear agreements, contracts, and legal frameworks to protect intellectual property rights is essential for fostering trust and ensuring the security of innovations (Hauck, 2021).

Coordination and Integration: Multinational organizations often have decentralized operations and dispersed innovation activities across various locations. Coordinating and integrating innovation efforts and knowledge sharing across borders can be challenging (Pedraza-Martinez et al., 2020). Establishing effective communication channels, leveraging technology platforms, and fostering a culture of collaboration and knowledge exchange are critical to overcoming these challenges (Slavkovic et al., 2016).

Overcoming Resistance to Change: Transitioning from a closed innovation model to open innovation requires a cultural transformation within the organization. Resistance to change from employees accustomed to traditional approaches can hinder the successful implementation of open innovation initiatives (Huang et al., 2013). Encouraging an open, collaborative, and experimental mindset and cultivating a supportive organizational culture are essential to overcoming resistance and driving a successful open innovation agenda (Zhong, 2019).

Open innovation presents significant opportunities for multinational organizations to enhance their innovation capabilities, access diverse knowledge and expertise, and remain competitive in the global marketplace (Byrd, 2023). Embracing open innovation allows organizations to tap into external resources, collaborate with a wide array of partners, and leverage the strength of global networks. Nevertheless, effective implementation and management of open innovation initiatives in a multinational context require addressing intercultural dynamics, intellectual property concerns, coordination challenges, and change management aspects (Busco & Quattrone, 2018). With the right strategies and a proactive approach, multinational organizations can harness the benefits of open innovation to drive sustainable growth and success in an ever-evolving world.

Open innovation is a collaborative and inclusive approach to innovation that emphasizes the use of external knowledge, resources, and ideas to complement and augment an organization's internal capabilities. It challenges the traditional closed innovation model, which relied solely on internal research and development efforts (Yunita Wijaya Handranata et al., 2020). Open innovation recognizes that valuable insights and expertise exist beyond the boundaries of an

organization. It encourages collaboration with external partners, including customers, suppliers, research institutions, universities, and even competitors. By engaging in strategic alliances, partnerships, and co-creation activities, organizations can access a broader pool of ideas, insights, and resources (Avans, 2017). Open innovation encourages organizations to be open and receptive to ideas from both internal and external sources. It emphasizes the importance of exploring and evaluating a wide range of ideas, regardless of their origin, and recognizing that innovation can come from unexpected places. This openness promotes a culture of innovation and continuous learning within the organization (Tranekjer, 2017).

Open innovation involves sharing and leveraging knowledge and expertise across organizational boundaries. It recognizes that knowledge is not a finite resource and sharing it can create value for all parties involved. By sharing intellectual property, best practices, and research findings, organizations can foster collaboration and create a mutually beneficial environment that drives innovation (Cho & Park, 2022). Technology plays a vital role in enabling open innovation. Organizations leverage digital platforms, such as online communities, innovation marketplaces, and crowdsourcing platforms, to facilitate the exchange of ideas, connect with external partners, and harness collective intelligence. These platforms provide a space for collaboration, idea generation, and the identification of potential opportunities for innovation (Yang & Han, 2021) Open innovation recognizes the value of involving users, customers, and stakeholders in the innovation process.

By engaging with end-users and incorporating their feedback and insights, organizations can better understand their needs, preferences, and pain points, leading to more customer-centric innovations. Co-creation activities, such as hackathons, innovation challenges, and user forums, enable organizations to tap into the creativity and expertise of external stakeholders (Dolińska, 2018). Open innovation embraces an iterative and agile approach to innovation. It encourages experimentation, learning from failures, and rapid iteration of ideas and prototypes. By adopting a fail-fast mentality and embracing a culture of continuous improvement, organizations can adapt quickly to changing market conditions and refine their innovations based on feedback and insights from internal and external sources (Bauer & S. Prado, 2020).

2. Strategic Integration of Intercultural Communication in Open Innovation

Open innovation, a collaborative approach to innovation that leverages external knowledge and resources, has gained prominence as a key driver of success for organizations worldwide. However, for multinational organizations, the effective integration of open innovation processes requires careful consideration of intercultural communication dynamics. Intercultural communication plays a pivotal role in fostering successful collaboration, knowledge sharing, and mutual understanding among diverse stakeholders, ultimately enhancing the outcomes of open innovation initiatives (Chaochotechuang et al., 2019). Here are essential aspects of integrating intercultural communication into open innovation processes:

Cultural Awareness and Sensitivity: Multinational organizations must promote cultural awareness and sensitivity among employees engaged in open innovation initiatives. This involves providing cultural training and education to develop an understanding of different cultural norms, values, communication styles, and behaviors. By fostering cultural sensitivity, organizations create an environment that values diversity and encourages respectful and inclusive interactions among team members (Šešić & Stefanović, 2017).

Clear Communication Channels: Effective communication is a cornerstone of successful open innovation. Multinational organizations should establish clear communication channels that facilitate open dialogue, knowledge exchange, and information sharing among diverse stakeholders. This may involve leveraging digital collaboration platforms, video conferencing tools, and other communication technologies to overcome geographical and cultural barriers. Clear communication channels ensure that all stakeholders have equal access to information, ideas, and insights, fostering a collaborative and inclusive innovation process (Siemens, 2020).

Language Considerations: Language diversity can pose significant challenges in multinational organizations. To overcome language barriers, organizations can provide language support, such as translation services or language training, to enable effective communication and understanding among team members. It is crucial to ensure that all stakeholders have the opportunity to express their ideas and perspectives in their preferred language, ensuring that language differences do not hinder the flow of communication and collaboration (Yang, 2008).

Active Listening and Empathy: Intercultural communication involves active listening and empathy, both of which are critical for understanding diverse viewpoints and building strong relationships. Encouraging active listening among team members promotes an inclusive environment where everyone's ideas and perspectives are valued. Empathy helps team members appreciate different cultural contexts, viewpoints, and communication styles, leading to better understanding and cooperation during the open innovation process (Haley et al., 2017).

Cultural Integration and Collaboration: Multinational organizations should strive to cultivate a culture of collaboration and integration, where individuals from different cultural backgrounds work together toward a shared goal. This can be achieved by creating opportunities for cross-cultural interactions, such as team-building activities, workshops, and social events. By encouraging collaboration and relationship-building across cultures, organizations can harness the strengths of cultural diversity and foster a sense of belonging and ownership among team members (Zhang et al., 2022).

Conflict Resolution and Mediation: Inevitably, conflicts and misunderstandings may arise during the open innovation process due to cultural differences. It is essential for organizations to have effective conflict resolution mechanisms and mediation processes in place. Training team members in conflict resolution skills, promoting open dialogue, and providing a supportive environment for addressing cultural misunderstandings can help resolve conflicts and maintain a positive and productive atmosphere for innovation (Cavus & Kumcagiz, 2014).

Continuous Learning and Improvement: Intercultural communication in open innovation is an ongoing process that requires continuous learning and improvement. Multinational organizations should encourage a culture of learning and reflection, where team members can share their experiences, lessons learned, and best practices in intercultural communication. Regular feedback and evaluation of communication processes and practices can help identify areas for improvement and enable organizations to refine their intercultural communication strategies over time (Oliveira et al., 2021).

By integrating these intercultural communication practices into open innovation processes, multinational organizations can harness the power of cultural diversity, enhance collaboration, and maximize the value generated from their innovation initiatives. Effective intercultural communication fosters understanding, trust, and mutual respect among diverse

stakeholders, leading to more innovative outcomes and sustainable success in the global marketplace.

3. Harnessing Diversity for Effective Collaboration and Global Success

Intercultural communication holds a pivotal role within the realm of open innovation, serving as a linchpin for effective collaboration and the maximization of diverse perspectives and expertise. In this section, we delve into specific considerations and strategies for intercultural communication in the context of open innovation (Najar, 2015).

Cultural Sensitivity and Awareness: Multinational organizations engaged in open innovation often collaborate with external partners from diverse cultural backgrounds. It is imperative for these organizations to promote cultural sensitivity and awareness among their employees. This entails understanding the cultural norms, values, communication styles, and business practices of external partners. Cultural sensitivity equips individuals with the ability to navigate cultural differences respectfully and adapt their communication approaches accordingly (Frese, 2015).

Language Considerations: Language is a significant facet of intercultural communication. In multinational open innovation projects, team members may speak different languages or possess varying proficiency levels. Organizations should consider language challenges and provide language support or translation services to ensure effective communication. It is equally important to be mindful of different communication styles, such as direct versus indirect communication, and adjust communication approaches to accommodate diverse cultural preferences (Kavalir & Chudoba, 2020).

Cross-Cultural Training and Education: Offering cross-cultural training and education to employees involved in open innovation projects is crucial. This training should focus on enhancing cultural intelligence, promoting an understanding of cultural nuances, and developing intercultural communication skills. By equipping employees with the necessary knowledge and skills, organizations can reduce misunderstandings, overcome cultural barriers, and foster effective collaboration (Tranekjer, 2017).

Leveraging Technology for Intercultural Communication: Open innovation often involves virtual communication and collaboration across geographical distances. Multinational organizations should make use of technology platforms and virtual communication tools to facilitate intercultural communication. These tools can include video conferencing, instant messaging, and virtual project management systems. Technology enables real-time interactions, document sharing, and visual cues, which are essential for effective intercultural communication in virtual environments (Standing et al., 2018).

Active Listening and Clarification: Misunderstandings can arise due to cultural differences in communication styles, nonverbal cues, or language proficiency. It is important to practice active listening and encourage team members to seek clarification when needed. Clarifying intentions, paraphrasing, and confirming understanding can help ensure that messages are interpreted correctly and minimize miscommunication (Kim & Shin, 2022).

Building Trust Across Cultures: Trust is vital for successful open innovation collaboration. In an intercultural context, building trust may require additional effort due to cultural differences and varying levels of familiarity. Organizations should focus on relationship-building activities,

such as team-building exercises, social events, and cultural exchanges, to create a foundation of trust and mutual respect among team members (Holton, 2001).

Conflict Resolution and Mediation: Cultural differences can occasionally lead to conflicts or misunderstandings. Organizations should establish effective conflict resolution mechanisms and mediation processes to address intercultural conflicts constructively. Mediators or facilitators with intercultural expertise can help navigate conflicts, promote understanding, and find mutually beneficial solutions (Euwema & Van Emmerik, 2007).

Cultural Diversity as a Catalyst for Innovation: Cultural diversity within organizations can be a catalyst for innovation. When individuals from different cultural backgrounds come together, diverse perspectives, knowledge, and problem-solving approaches are brought to the table. Embracing diversity and inclusion in innovation processes allows organizations to tap into a rich pool of ideas and fosters creativity and innovation through the blending of different cultural perspectives (Kattayeva, 2022).

Culture and Adaptability: Culture profoundly influences an organization's ability to adapt to change and embrace new ideas. Cultures that value stability, tradition, and the status quo may resist change and innovation. In contrast, cultures that embrace change, flexibility, and continuous improvement are more likely to foster a climate conducive to innovation. Building a culture of adaptability and embracing a growth mindset is essential for organizations to navigate rapidly changing business environments and drive innovation (Uteshova, 2022).

External Cultural Influences: Culture is not solely shaped by internal factors within organizations but is also influenced by the external environment. National, regional, and societal cultures can impact innovation processes through factors such as government policies, educational systems, and societal attitudes towards entrepreneurship and innovation. Organizations operating in different cultural contexts must navigate these external cultural influences and adapt their innovation strategies accordingly (Euwema & Van Emmerik, 2007).

Understanding the intricate interplay between culture and innovation empowers organizations to leverage cultural strengths, address cultural barriers, and create an environment conducive to innovation. By recognizing and embracing cultural factors, organizations can shape their innovation strategies, cultivate an innovation culture, and drive successful and sustainable innovation outcomes (Jensen, 2011).

3.1. Leveraging cultural diversity for open collaboration and idea sharing

Leveraging cultural diversity for open collaboration and idea sharing is a powerful strategy that can drive innovation and creativity within organizations. Cultural diversity brings together individuals with different perspectives, knowledge, and problem-solving approaches, which can lead to novel insights and innovative solutions (Deshmukh, 2020). To create an inclusive and empowering environment where cultural diversity is celebrated and harnessed for innovation, consider the following key strategies:

Promote Open Communication: Encourage team members to express their ideas and opinions openly, creating an atmosphere of trust and respect. Emphasize the importance of active listening and valuing each person's perspective, regardless of their cultural background (Oliveira et al., 2021).

Embrace Diversity of Thought: Recognize that cultural diversity brings different viewpoints and approaches to problem-solving. Encourage team members to share their unique

perspectives and challenge assumptions, viewing diversity as an asset that can lead to more creative and innovative solutions (Najar, 2015).

Facilitate Knowledge Sharing: Provide platforms and opportunities for cross-cultural knowledge sharing. This can include formal sessions, workshops, or informal gatherings where team members can exchange insights, experiences, and best practices from their respective cultures (Haley et al., 2017).

Encourage Collaborative Learning: Foster a culture of continuous learning by encouraging team members to seek guidance and support from colleagues with different perspectives. This promotes a deeper understanding of various cultural approaches to problem-solving and innovation (Euwema & Van Emmerik, 2007).

Form Diverse Teams: Intentionally assemble teams that consist of individuals from diverse cultural backgrounds. Diverse teams can enhance creativity and collaboration, leading to more robust and inclusive solutions (Cascio, 2014).

Offer Intercultural Training: Provide intercultural training and education programs to team members. These programs enhance cultural intelligence, promote understanding of different cultural norms and communication styles, and equip team members with the tools for effective collaboration in a multicultural environment (Jensen, 2011).

Build Trust and Respect: Foster a culture of mutual understanding and appreciation among team members. Encourage individuals to value and respect different cultural perspectives and promote empathy, active listening, and open-mindedness in collaboration (Kavalir & Chudoba, 2020).

Address Biases and Stereotypes: Be vigilant about addressing biases or stereotypes that may arise in a multicultural environment. Encourage team members to challenge their own biases and assumptions, promoting equal opportunities for all (Yang & Han, 2021).

By implementing these strategies, organizations can create an environment where individuals from diverse cultural backgrounds feel valued and empowered to contribute their ideas and perspectives. This inclusive and formal approach to leveraging cultural diversity fosters a culture of innovation and collaboration, leading to more creative and successful outcomes for the organization.

4. Methodology

In today's globalized defense industry landscape, multinational corporations frequently encounter complex challenges related to intercultural communication. This case study delves into the interplay between intercultural communication challenges and innovative strategies within multinational defense industry leader Rheinmetall, illustrating how these dynamics impact the company's operations. Rheinmetall, a prominent player in the defense industry, has a rich history of innovation and excellence in the field. As the company expanded its global presence and sought to foster international collaboration, it recognized the necessity of adopting innovative strategies. This recognition led Rheinmetall to initiate a series of global collaboration projects aimed at harnessing external expertise and ideas (Augen geradeaus, 2023).

While these initiatives were instrumental in advancing Rheinmetall's innovation landscape, they also brought forth a set of intercultural communication challenges that necessitated careful consideration and strategic solutions. This case study embarks on an exploration of the intercultural communication challenges faced by Rheinmetall during its

transition from a traditional innovation model to a collaborative and internationally-inclusive strategy. The global collaboration initiatives, with a particular focus on the most significant projects, symbolize Rheinmetall's commitment to leveraging external talents and ideas for sustained innovation and growth in the defense industry. By delving into the intricacies of Rheinmetall's journey, we aim to shed light on the complex dynamics of intercultural communication within multinational defense industry corporations, especially in the context of pioneering global collaboration efforts (Rheinmetall,2023 a).

The subsequent sections of this case study will provide a comprehensive analysis of the challenges posed by intercultural communication within Rheinmetall's global collaboration initiatives. Through real-world anecdotes, observations, and insights, we will explore how Rheinmetall effectively managed cultural differences, adapted communication styles, and overcame collaboration barriers. By revealing the strategies employed and the lessons learned, this case study aims to contribute to a holistic understanding of the role of intercultural communication in shaping innovative practices within multinational defense industry corporations. Within the realm of multinational defense industry corporations, intercultural communication challenges significantly influence the implementation and success of innovative strategies. A prime example of this is Rheinmetall's embrace of global collaboration initiatives, which have transformed its innovation approach. This case study underscores the pivotal role that intercultural communication dynamics play in shaping Rheinmetall's innovative strategies and global collaborations (Rheinmetall,2023 b).

4.1. Background and Context

Rheinmetall, a leading multinational corporation in the defense industry, boasts a storied history of research and development excellence. As the company expanded its operations on a global scale, amassing a substantial presence and a significant annual revenue of billions of euros, it came to a critical juncture in its innovation journey. The prevailing approach centered around an internally-focused Research and Development (R&D) framework, embodying the traditional "invent-it-ourselves" ethos that had served the company well for decades. Nevertheless, the evolving global defense landscape and the rapid pace of technological advancements presented compelling reasons to reevaluate this conventional strategy (Rheinmetall,2023 a).

In a dynamic environment characterized by geopolitical shifts and transformative technological breakthroughs, Rheinmetall recognized the need for a fresh and innovative approach to sustain its competitive edge in the defense industry. The company's reliance on internal R&D, while historically successful, was increasingly insufficient in meeting the demands of an interconnected world. As Rheinmetall aimed to remain at the forefront of defense technology, it became evident that a shift towards a more collaborative and externally-engaged innovation model was essential.

This pivotal moment in Rheinmetall's history prompted the company to embark on a series of global collaboration initiatives, designed to tap into external expertise and novel ideas from a diverse array of sources. By doing so, Rheinmetall sought to transcend the limitations of its traditional innovation model and embrace a more open and inclusive approach to innovation. In this new era, intercultural communication challenges would emerge as a significant factor influencing the success of these initiatives (Rheinmetall,2023 b).

As Rheinmetall embarked on this transformative journey, it was confronted not only with the necessity of fostering collaboration across cultural boundaries but also with the need to

adapt its communication strategies to effectively engage with external partners and stakeholders. In navigating these intercultural communication challenges, Rheinmetall aimed to harness the full potential of its global collaborations, ultimately driving innovation and growth in the ever-evolving defense industry landscape. This case study delves into the intricacies of Rheinmetall's approach to intercultural communication within the context of its global collaboration initiatives, shedding light on the crucial role it plays in shaping the company's innovative practices and international partnerships.

4.2. Global Collaboration Initiatives

In response to these challenges, Rheinmetall initiated a series of ambitious global collaboration initiatives. Foremost among these was the establishment of a framework that promoted collaborative innovation by engaging external partners, thereby transcending the confines of traditional internal Research and Development (R&D) practices.

This transformative endeavor recognized the tremendous value of tapping into external sources of knowledge and expertise. Rheinmetall's global collaboration initiatives encompassed a wide spectrum of potential collaborators, including startups, universities, small and midsize enterprises (SMEs), and even strategic competitors within the defense industry. This marked a profound departure from the conventional "invent-it-ourselves" mindset that had historically characterized the company's innovation approach.

The global collaboration initiatives became the linchpin of Rheinmetall's innovation strategy, enabling the corporation to harness the collective wisdom and creativity of a diverse range of stakeholders. Through these initiatives, Rheinmetall aimed to remain at the forefront of defense technology by leveraging the innovative capabilities of external partners. This shift towards open and inclusive innovation signaled a departure from the insular R&D model that had served as the foundation of the company's success.

In adapting to this new paradigm, Rheinmetall recognized the need to address the multifaceted challenges of intercultural communication. The success of these global collaboration initiatives hinged not only on effective collaboration across cultural boundaries but also on the ability to adjust communication strategies to resonate with a broad spectrum of partners, each with their unique cultural nuances and communication preferences. This case study delves into the intricate dynamics of Rheinmetall's approach to intercultural communication within the context of its global collaboration initiatives, highlighting the pivotal role it plays in shaping the company's innovative practices and international partnerships (Bryce,2017).

4.3. Intercultural Communication Challenges in Rheinmetall's Global Collaboration Initiatives

Diverse Global Landscape: As Rheinmetall embarked on its global collaboration initiatives, the corporation found itself engaging with a wide-ranging spectrum of external partners, each representing distinct cultures, languages, and business practices. The imperative of effective intercultural communication became paramount in bridging the gap between Rheinmetall's internal corporate culture and the myriad cultures of its external collaborators.

Communication Styles: Rheinmetall's interactions with a diverse set of individuals, startups, universities, and industry peers around the globe exposed the company to a rich tapestry of communication styles. Adapting to these varied styles became an essential challenge, as it determined the efficacy of conveying ideas and information in a meaningful manner.

Cultural Norms and Values: Collaboration with partners hailing from different cultural backgrounds brought into focus the presence of disparate norms, values, and expectations. To maintain fruitful relationships, Rheinmetall needed to navigate these differences with cultural sensitivity and awareness, ensuring that interactions aligned with the partners' cultural contexts.

Global Time Zone Coordination: Rheinmetall's worldwide presence meant that collaboration efforts spanned multiple time zones. Coordinating communication and collaboration activities effectively necessitated meticulous planning, taking into account time differences and the associated scheduling challenges.

Conflict Resolution Across Cultures: Intercultural communication challenges could manifest during conflict resolution processes, primarily due to variations in how conflicts are perceived and resolved across different cultures. The ability to find common ground and reach mutually acceptable solutions demanded adept and culturally-informed communication.

Overcoming "Not Invented Here" Mindsets: Rheinmetall's shift from an internally-focused innovation model to one that embraced external ideas required a cultural transformation within the organization. One of the central communication challenges was overcoming biases against external ideas and fostering enthusiasm for innovations originating from external sources. This necessitated effective communication strategies to cultivate a culture of openness, collaboration, and appreciation for external innovations.

In Rheinmetall's pursuit of global collaboration and innovation, these intercultural communication challenges played a pivotal role in shaping the company's ability to effectively leverage external expertise and ideas. Navigating these complexities with finesse was essential for Rheinmetall to capitalize on the full potential of its global collaborations and remain at the forefront of the dynamic defense industry.

4.4. Results and Successes in Rheinmetall's Global Collaboration Initiatives

Despite the formidable intercultural communication challenges encountered, Rheinmetall's global collaboration initiatives yielded remarkable successes. The corporation's steadfast commitment to addressing these challenges enabled it to harness a wealth of global talent, innovative ideas, and cutting-edge technologies. Through adeptly bridging cultural divides, adapting communication strategies, and nurturing an ethos of openness and collaboration, Rheinmetall significantly enhanced its innovation capabilities and solidified its position as a frontrunner in the defense industry.

Expanded Knowledge and Expertise: Rheinmetall's global collaborations brought a wealth of external knowledge and expertise into the company. By effectively navigating intercultural communication challenges, Rheinmetall tapped into a global pool of talent, incorporating diverse perspectives and experiences into its innovation processes.

Enhanced Innovation: The ability to bridge cultural gaps and adapt communication styles facilitated the exchange of innovative ideas across borders. Rheinmetall's openness to external input led to the development of groundbreaking technologies and solutions, strengthening its position as an innovation leader in the defense industry.

Global Reach and Market Expansion: Rheinmetall's successful intercultural communication strategies enabled the company to expand its market reach globally. By fostering strong relationships with diverse partners, Rheinmetall gained access to new markets and opportunities, further bolstering its international presence.

Effective Conflict Resolution: Rheinmetall's adept handling of conflicts stemming from cultural differences resulted in quicker and more harmonious resolutions. The ability to find common ground and reach mutually acceptable solutions improved collaboration with external partners and reduced potential disruptions.

Cultural Sensitivity and Awareness: Rheinmetall's commitment to cultural sensitivity and awareness not only improved intercultural communication but also enhanced its reputation as a respectful and globally-conscious corporation. This resonated positively with partners and stakeholders worldwide.

Organizational Transformation: The company's shift from a traditional, internally-focused innovation model to one embracing external contributions signaled a profound organizational transformation. Rheinmetall's success in cultivating a culture of openness and collaboration within the company itself became a testament to its dedication to intercultural communication excellence.

As a summary, Rheinmetall's concerted efforts to address intercultural communication challenges within the context of its global collaboration initiatives bore fruit. The company's ability to effectively engage with diverse partners, adapt communication styles, and foster a culture of openness propelled its innovation capabilities to new heights. In the competitive landscape of the defense industry, Rheinmetall's achievements serve as a testament to the power of intercultural communication in driving success, growth, and innovation on a global scale.

5. Conclusion

In the context of Rheinmetall's global collaboration initiatives, intercultural communication emerges as a linchpin in driving success and effectiveness in open innovation endeavors. This conclusion delves into the transformative impact of intercultural communication, elucidating its crucial role in facilitating knowledge exchange, fostering creativity, and catalyzing breakthrough innovations within a multinational defense industry leader. As the business landscape continues to be shaped by globalization, cultural diversity stands as a defining characteristic of organizations like Rheinmetall. Embracing this diversity and recognizing its potential as a catalyst for innovation becomes instrumental in securing a competitive advantage in the dynamic defense industry. Open innovation, characterized by the collaboration of a multitude of entities, heavily relies on the efficacy of intercultural communication to unlock the collective intelligence and creative prowess of its participants.

This conclusion strives to underscore the vital convergence of intercultural communication and open innovation within multinational defense corporations like Rheinmetall. By harnessing the power of cultural diversity, organizations can cultivate a dynamic open innovation ecosystem that encourages collaboration, nurtures creativity, and fortifies sustainable competitive advantages. This concluding chapter not only imparts valuable insights and practical strategies but also offers tangible real-world examples, serving as a guiding beacon for researchers, practitioners, and organizational leaders in navigating intercultural communication within an open innovation framework.

From our exploration of this topic, it is abundantly clear that adept intercultural communication in multinational defense organizations is instrumental in expediting product development and heightening market responsiveness. By capitalizing on the diverse perspectives and expertise of team members, organizations like Rheinmetall can swiftly adapt to evolving market demands, leading to accelerated time-to-market and enhanced customer satisfaction.

Additionally, intercultural communication augments the capacity of such organizations to extend their global networks and access a wide array of knowledge sources. The ability to tap into a rich tapestry of ideas, experiences, and solutions from varying cultural backgrounds propels the organization's innovation engine, enriching its comprehension of global markets, cutting-edge technologies, and evolving consumer preferences. Another substantial outcome of successful intercultural communication in multinational defense organizations is the driving force behind technological advancements and groundbreaking innovations. The cross-pollination of ideas, facilitated by adept communication practices, cultivates an atmosphere of creativity and collaboration, paving the way for the development of disruptive technologies and innovative solutions to intricate challenges.

To fully realize the potential benefits of intercultural communication in the realm of open innovation, multinational defense organizations must actively nurture a supportive environment for cross-cultural ideation and experimentation. This encompasses championing cultural awareness and sensitivity, offering cross-cultural training programs, and promoting open and transparent communication channels. While intercultural communication presents undeniable advantages, it does come with its share of challenges. Language barriers, varying communication norms, and potential misunderstandings may pose hurdles to the collaboration process. Nonetheless, these challenges can be surmounted through ongoing efforts to enhance cultural intelligence and foster an inclusive culture that places value on diverse perspectives and contributions.

In conclusion, Rheinmetall's foray into a global collaboration model exemplifies how intercultural communication challenges can be deftly addressed to invigorate innovation within a multinational defense industry leader. By recognizing the significance of effective communication, cultural sensitivity, and adaptability, Rheinmetall has successfully leveraged external partnerships to drive growth and innovation. This case study serves as a testament to the critical role of intercultural communication in shaping innovative strategies within the context of multinational defense corporations.

In summation, the role of intercultural communication in multinational defense organizations remains integral when viewed through the lens of open innovation. Embracing cultural diversity, fostering effective communication practices, and creating an environment that nourishes collaboration are essential steps toward unlocking the full potential of open innovation. As organizations like Rheinmetall strive to maintain their competitive edge and spur innovation in the dynamic global landscape, mastery of intercultural communication will undoubtedly stand as a defining factor in determining their success and their ability to enact transformative change.

References

- Augen geradeaus! (2023, April). Verteidigungsministerium stellt Weichen für Fuchs-Nachfolge. <https://augengeradeaus.net/2023/04/verteidigungsministerium-stellt-weichen-fuer-fuchs-nachfolge/>
- Avans, F. S. (2017). The Co-Innovation Alliance Scan, Tool for Effective Collaboration with External Partners. *Journal on Innovation and Sustainability*, 8(2), 170. <https://doi.org/10.24212/2179-3565.2017v8i2p170-179>
- Barker, G. G. (2015). Cross-Cultural Perspectives on Intercultural Communication Competence. *Journal of Intercultural Communication Research*, 45(1), 13–30. <https://doi.org/10.1080/17475759.2015.1104376>
- Barendsen, W., Muß, A. C., & Silviu, G. (2021, December). Exploring team members' perceptions of internal sustainability communication in sustainable project management. *Project Leadership and Society*, 2, 100015. <https://doi.org/10.1016/j.plas.2021.100015>
- Bauer, J. M., & Prado, T. S. (2020). Digital Platforms and Innovation: Lessons for Innovation Policy and Regulation. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3749670>
- Busco, C., & Quattrone, P. (2018, May). Performing business and social innovation through accounting inscriptions: An introduction. *Accounting, Organizations and Society*, 67, 15–19. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2018.03.002>
- Bryce, Uzey ve Teknoloji. (2017). Global Space Strategies and Best Practices. Avusturya Hükümeti Endüstri, Inovasyon ve Bilim Bakanlığı. Araştırma Makalesi.
- Byrd, M. Y. (2023). Revisiting: Developing Leaders in Racially Diverse Organizations. *Advances in Developing Human Resources*, 25(3), 139–140. <https://doi.org/10.1177/15234223231176772>
- Cascio, W. F. (2014). Investing in HRD in Uncertain Times Now and in the Future. *Advances in Developing Human Resources*, 16(1), 108–122. <https://doi.org/10.1177/1523422313509578>
- Cavus Kasik, N., & Kumcagiz, H. (2014). The effects of the conflict resolution and peer mediation training program on self-esteem and conflict resolution skills. *International Journal of Academic Research*, 6(1), 179–186. <https://doi.org/10.7813/2075-4124.2014/6-1/b.25>
- Chaochotechuang, P., Daneshgar, F., & Mariano, S. (2019). External knowledge search paths in open innovation processes of small and medium enterprises. *European Journal of Innovation Management*, 23(3), 524–550. <https://doi.org/10.1108/ejim-01-2019-0013>
- Cho, A., & Park, S. (2022, December). Exploring the Global Innovation Systems Perspective by Applying Openness Index to National Systems of Innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(4), 181. <https://doi.org/10.3390/joitmc8040181>
- Deshmukh, R. (2020). Understanding the Cultural Factors to Build Innovation in Organizations. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3687709>
- Dolińska, M. (2018). Services of open innovation creation by users of crowdsourcing platforms. *European Journal of Service Management*, 26, 45–51. <https://doi.org/10.18276/ejism.2018.26-06>
- Dreyfuss, R. C. (2010). Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1639590>
- Euwema, M. C., & Van Emmerik, I. H. (2007). Intercultural competencies and conglomerated conflict behaviors in intercultural conflicts. *International Journal of Intercultural Relations*, 31(4), 427–441. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2006.11.001>
- Frese, M. (2015). Cultural Practices, Norms, and Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(10), 1327–1330. <https://doi.org/10.1177/0022022115600267>
- Haley, B., Heo, S., Wright, P., Barone, C., Rao Rettiganti, M., & Anders, M. (2017). Relationships among active listening, self-awareness, empathy, and patient-centered care in associate and baccalaureate degree nursing students. *NursingPlus Open*, 3, 11–16. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2017.05.001>
- Hauck, R. (2021). Blockchain, Smart Contracts and Intellectual Property. Using distributed ledger technology to protect, license and enforce intellectual property rights. *Legal Issues in the Digital Age*, 1(1), 17–41. <https://doi.org/10.17323/2713-2749.2021.1.17.41>

- Holton, J. A. (2001). Building trust and collaboration in a virtual team. *Team Performance Management: An International Journal*, 7(3/4), 36–47. <https://doi.org/10.1108/13527590110395621>
- Huang, H. C., Lai, M. C., Lin, L. H., & Chen, C. T. (2013). Overcoming organizational inertia to strengthen business model innovation. *Journal of Organizational Change Management*, 26(6), 977–1002. <https://doi.org/10.1108/jocm-04-2012-0047>
- Jensen, K. R. (2011). Creating Global Innovation Opportunities through Cross-cultural Collaboration. *The International Journal of Knowledge, Culture, and Change Management: Annual Review*, 10(10), 33–42. <https://doi.org/10.18848/1447-9524/cgp/v10i10/50047>
- Jun, Y., & Kim, K. (2022). Developing an Open Innovation Attitude Assessment Framework for Organizations: Focusing on Open Innovation Role Perspective and Locus of Activity. *Behavioral Sciences*, 12(2), 46. <https://doi.org/10.3390/bs12020046>
- Kattayeva, F. (2022). Functions of socio-cultural competence in teaching fictional literature. *Ренессанс В Парадигме Новацій Образования И Технологий В XXI Веке*, 1, 194–195. <https://doi.org/10.47689/innovations-in-edu-vol-iss1-pp194-195>
- Kavalir, M., & Chudoba, G. (2020). Indirect literary translation and intercultural communication: crossing borders in the Neighbours with a Go-Between project. *Language and Intercultural Communication*, 20(6), 546–560. <https://doi.org/10.1080/14708477.2020.1825462>
- Kim, S., & Shin, M. (2022). Effective Leadership Differs Between Organizations: A Comparative Study of US and German Multinational Corporations in South Korea. *SAGE Open*, 12(2), 215824402210978. <https://doi.org/10.1177/21582440221097890>
- Lichtenthaler, U., & Ernst, H. (2009). Technology licensing strategies: the interaction of process and content characteristics. *Strategic Organization*, 7(2), 183–221. <https://doi.org/10.1177/1476127009102672>
- McHargue, S. K. (2003). Learning for Performance in Nonprofit Organizations. *Advances in Developing Human Resources*, 5(2), 196–204. <https://doi.org/10.1177/1523422303005002007>
- Najar, U. (2015). The ‘intercultural field’: interrogating context in intercultural education. *Language and Intercultural Communication*, 16(2), 148–163. <https://doi.org/10.1080/14708477.2015.1103248>
- Oliveira, M., Sousa, M., Silva, R., & Santos, T. (2021). Strategy and Human Resources Management in Non-Profit Organizations: Its Interaction with Open Innovation. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(1), 75. <https://doi.org/10.3390/joitmc7010075>
- Pedraza-Martinez, A. J., Hasija, S., & Van Wassenhove, L. N. (2020). Fleet Coordination in Decentralized Humanitarian Operations Funded by Earmarked Donations. *Operations Research*, 68(4), 984–999. <https://doi.org/10.1287/opre.2019.1941>
- Rheinmetall. (2023 a). *History Overview*. <https://www.rheinmetall.com/en/company/history/history-overview>
- Rheinmetall. (2023 b). *125 Years Rheinmetall*. <https://www.rheinmetall.com/en/company/history/125-years-rheinmetall>
- Schneckenberg, D. (2015). Open innovation and knowledge networking in a multinational corporation. *Journal of Business Strategy*, 36(1), 14–24. <https://doi.org/10.1108/jbs-08-2013-0066>
- Seo, D., Bryson, J. M., & Crosby, B. C. (2023). How can collaboration deliver? A structural approach to understanding collaboration process and effectiveness. *Nonprofit Management and Leadership*. <https://doi.org/10.1002/nml.21571>
- Šešić, M. D., & Stefanović, M. (2017). Leadership styles and values: the case of independent cultural organizations. *Cultural Management: Science and Education*, 1(1), 29–37. <https://doi.org/10.30819/cmse.1-1.03>
- Shubert, S. B. (2021). Editorial Commentary: Surgical Treatment of Shoulder Instability With Subcritical Glenoid Bone Loss Requires Innovation: Bankart May Risk Significant Recurrence and Latarjet May Risk Significant Complications. *Arthroscopy: The Journal of Arthroscopic & Related Surgery*, 37(7), 2075–2076. <https://doi.org/10.1016/j.arthro.2021.03.055>

- Siemens, L. (2020). A Hole in the Wall: The Potential of Persistent Video-enabled Communication Channels to Facilitate Collaboration in Dispersed Teams. *Pop! Public. Open. Participatory*, 02. <https://doi.org/10.54590/pop.2020.006>
- Slavkovic, R., Jukic, J., & Nikolic, Z. (2016). Multinational operations: Experiences that have a price. *Vojno Delo*, 68(3), 172–184. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1603172s>
- Standing, C., Mingers, J., & Standing, S. (2018). The Use of Social Media in Supporting the Development of Open Organizations for Innovation. *Systems Research and Behavioral Science*, 35(6), 838–855. <https://doi.org/10.1002/sres.2521>
- Tranekjer, T. L. (2017). Open innovation: effects from external knowledge sources on abandoned innovation projects. *Business Process Management Journal*, 23(5), 918–935. <https://doi.org/10.1108/bpmj-04-2016-0076>
- Tripathi, S. (2016). Open Innovation in Indian Organizations: Types of Collaboration. *Technology Innovation Management Review*, 6(5), 15–23. <https://doi.org/10.22215/timreview/987>
- Utshova, Z. (2022). Communication culture and speech etiquette. *Ренессанс В Парадигме Новацій Образования И Технологий В XXI Веке*, 1, 39–40. <https://doi.org/10.47689/innovations-in-edu-vol-iss1-pp39-40>. Vol.16, No: 2. 2007: 194
- Yang, M., & Han, C. (2021). Stimulating innovation: Managing peer interaction for idea generation on digital innovation platforms. *Journal of Business Research*, 125, 456–465. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.08.005>
- Yang, Q. (2008). Extended-Calling Process Language: An Integrated-Communication-Services-Oriented Language. *Journal of Software*, 19(5), 1224–1233. <https://doi.org/10.3724/sp.j.1001.2008.01224>
- Yunita Wijaya Handranata et al., Y. W. H. E. A. (2020). The Impact of External Knowledge, Internal Innovation and R,D on the Performance of Open Innovation in an Organization, Empirical Evidence from Indonesian SMES. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*, 10(3), 2347–2356. <https://doi.org/10.24247/ijmperdjun2020218>
- Zhang, Z., Wang, X., & Chun, D. (2022). The Effect of Knowledge Sharing on Ambidextrous Innovation: Triadic Intellectual Capital as a Mediator. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(1), 25. <https://doi.org/10.3390/joitmc8010025>
- Zhong, C. S. (2019). Embracing the Clunk: Fostering Trust by Encouraging a “Growth Mindset.” *Academic Medicine*, 94(5), 617–617. <https://doi.org/10.1097/acm.0000000000002605>
- Zynga, A., Diener, K., Ihl, C., Lüttgens, D., Piller, F., & Scherb, B. (2018). Making Open Innovation Stick: A Study of Open Innovation Implementation in 756 Global Organizations. *Research-Technology Management*, 61(4), 16–25. <https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1471273>

Soğuk Savaş Döneminde Irak Kürtleri

Iraqi Kurds During the Cold War

Burcu ÖZDEMİR¹

Öz

Soğuk Savaş döneminde Irak Kürtleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından ortaya çıkan ulus-devlet yapılanmalarıyla yeni siyasi koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte, Kürtlerin yaşadığı bölgeler çeşitli devletlerin sınırlarına dahil edilerek, Kürtler için hem yeni imkanlar hem de zorluklar doğmuştur. Mustafa Barzani liderliğindeki hareket, Kürtlerin özerklik arayışının simgesi haline gelmiş, ancak içsel bölünmeler ve dış baskılar nedeniyle mücadele sınırlı kalmıştır. 1975'teki Cezayir Anlaşması, Barzani'nin silahlı mücadelesinin son bulmasına ve Kürtler arasında yeni ayrışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Celal Talabani'nin öncülüğünde kurulan KYB, Barzani'nin geleneksel liderliğine karşı alternatif bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. 1980'lerdeki İran-İrak Savaşı, Kürtler için hem baskı hem de fırsatlarla dolu bir dönem olmuş, stratejik ittifaklar kurulmasına imkân tanımıştır. Savaş sonrasında Kürtlerin siyasi ve askeri yapılarında önemli değişimler meydana gelmiş, 1991 Körfez Savaşı'nın ardından Irak Kürtlerinin özerklik mücadelesi hız kazanarak 1992'de Kürt Bölgesel Yönetimi'nin kurulmasına zemin oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrası, bu tarihsel deneyimler, Kürtlerin siyasi yönelimlerini şekillendirmede belirleyici olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Irak Kürtleri, Orta Doğu

Abstract

During the Cold War period, the Iraqi Kurds encountered new political circumstances following the disintegration of the Ottoman Empire and the emergence of nation-state formations. In this process, the regions inhabited by the Kurds were incorporated into the borders of various states, creating both opportunities and challenges for the Kurdish people. The movement led by Mustafa Barzani became a symbol of the Kurdish struggle for autonomy; however, internal divisions and external pressures limited the scope of the movement. The 1975 Algiers Agreement marked the end of Barzani's armed struggle and led to further fragmentation within the Kurdish political landscape. Under the leadership of Jalal Talabani, the Patriotic Union of Kurdistan (PUK) emerged as an alternative to Barzani's traditional leadership. The 1980s, marked by the Iran-Iraq War, presented a period of both repression and strategic opportunities for the Kurds, allowing for the formation of tactical alliances. Following the war, significant changes occurred in the political and military structures of the Kurds, and the autonomy struggle accelerated after the 1991 Gulf War, setting the stage for the establishment of the Kurdistan Regional Government (KRG) in 1992. In the post-Cold War era, these historical experiences have played a decisive role in shaping the political trajectory of the Kurdish movement.

Keywords: Iraq, Kurds, Cold War, Middle East.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, burcu.ozdemir1@std.medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9371-6387>, <https://ror.org/037jwzz50>

Makale Türü/Article Type: Derleme Makalesi/ Review Article

Geliş Tarihi/Received Date: 14.05.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 17.12.2024

Atıf İçin/ For Cite: Özdemir B., "Soğuk Savaş Döneminde Irak Kürtleri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):509-524

<https://doi.org/10.17755/esosder.1484031>

License: CC BY-NC 4.0

1. Giriş

Orta Doğu'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından milliyetçilik akımlarının yükselişi dikkat çekici hale gelmiştir. Bu çok milletli imparatorluk içerisinde yaşayan halklar arasında, kendi kimlik ve kültürlerine dayalı milli bilinçlerin uyanışı hız kazanmış, Kürtler de bu süreçten etkilenerek kendi milli kimliklerini tanımlama ve geliştirme çabalarına yönelmişlerdir. Ancak, aşiret yapıları ve çeşitli sosyo-politik engeller nedeniyle bu çabalar tam anlamıyla bir milli birlik oluşturmada yeterli olmamıştır (Ur, 2017: 177-178). I. Dünya Savaşı sonrasında, Kürt toplumunda ulus-devlet yapısı yerine, uzun süre sosyal yapıyı şekillendiren aşiret düzeninin daha baskın hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu durum, Kürtlerin modern milliyetçilik akımlarından etkilenmelerine rağmen, tam anlamıyla bir milli bilinç inşa etmelerini zorlaştırmıştır (Sofi-Karim, 2015: 15; Arakon, 2010: 176).

Osmanlı'nın zayıflamasıyla birlikte, Kürt kimliği ve bölgesel güçler arasında Kürtlerin bağımsızlık arayışına yönelik teorik ve pratik katkılar artmıştır. Bu dönemde yürütülen çalışmalar; siyasi stratejiler, kültürel ve sosyal mobilizasyon projeleri, uluslararası destek girişimleri ve iş birliği faaliyetlerini içermektedir. Kürtlerin bağımsız bir yapı kurma çabaları birçok zorlukla karşılaşmış ve yeterli uluslararası destek bulunamaması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır (Kekevi, 2014: 113; Kurubaş, 1998: 201). Kürtlerin bağımsızlık arayışındaki en dikkat çekici örneklerden biri, 1946'da Sovyetler Birliği'nin desteğiyle kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'dir. Ancak bu girişim kısa süreli olmuş ve Sovyetler Birliği'nin desteğinin çekilmesiyle birlikte hızla sona ermiştir (Memmedli, 2020: 1128). Bu olay, Kürtler için dış desteklerin ne kadar kırılgan ve geçici olabileceğini göstermiştir.

Soğuk Savaş dönemi (1947-1989), Orta Doğu'da ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin belirleyici olduğu bir süreç olarak, Kürt meselesini iki süper güç arasındaki jeopolitik mücadelenin bir parçası haline getirmiştir. Kürtlerin siyasi stratejileri, büyük ölçüde bu güçlerin bölgedeki çıkarlarına göre şekillenmiş ve Kürt liderlerinin kurduğu ittifaklar, hareket içindeki bölünmelere yol açmıştır. Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri ve Celal Talabani'nin sosyalist eğilimleri, Kürtlerin uluslararası arenada farklı yönlere savrulmasına neden olmuştur. Bu süreçte, Kürtler için pragmatik bir politika izlemek ve büyük güçler ya da komşu devletlerle ittifaklar kurmak zorunlu hale gelmiştir. Soğuk Savaş'ın bu dinamikleri, Kürt hareketinin iç yapısını ve Irak'ın siyasi ortamındaki konumunu derinden etkilemiştir (Jwaideh, 1999: 194).

Irak'taki karmaşık siyasi süreçler, Kürtlerin Bağdat merkezi hükümetine karşı özerklik mücadelelerini şekillendirmiştir. Soğuk Savaş'ın uluslararası dengeleri, Kürtlerin ağır yenilgiler yaşamasına neden olurken, ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki nüfuz mücadelesi, Kürt meselesini uluslararası boyuta taşımıştır. Sovyetler Birliği, Kürtleri destekleyerek Amerikan etkisini dengelemeyi amaçlarken, ABD de Kürt hareketine destek sağlayarak Bağdat yönetimini baskı altına almayı hedeflemiştir (Ali, 2020). Irak Kürtleri, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki nüfuz mücadelesinin bir parçası haline gelmiş, bu durum hem dış desteklere bağımlı olmalarına hem de Kürt hareketi içerisindeki ideolojik farklılıkların derinleşmesine neden olmuştur. Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği kurduğu ilişkiler ve Celal Talabani'nin sosyalist görüşleri, Kürt hareketinin Soğuk Savaş dinamikleriyle şekillenmesine katkıda bulunmuştur (Dawoody, 2006: 488).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Kürt ayaklanmaları genellikle bireysel aşiretlerin küçük gruplarının sınırlı çabaları olarak kalmış, bu dönemlerde bile geniş çaplı bir Kürt kimliği ve ulusal birlik oluşumu tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Bu durumun altında yatan sebep,

1789 Fransız İhtilali ile güçlenen milliyetçilik akımının ve ulus-devlet kavramının Orta Doğu’da, özellikle Kürtler arasında, Avrupa’dakine benzer bir etki yaratamamasıdır (Dağdeviren, 2021: 141). Soğuk Savaş dönemi boyunca, Kürt hareketinin uluslararası güçler tarafından bir “kontrol mekanizması” olarak kullanılması, bölgedeki siyasi dengelerin değişmesine neden olmuştur (Jensehaugen ve Tank, 2022: 221-222).

Kürtler, özellikle Soğuk Savaş sırasında uluslararası ve bölgesel güçlerin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Mustafa Barzani, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini güçlendirerek Irak’a karşı direniş başlatmış ve Sovyet desteğiyle Kürt hareketinin uluslararası boyutta tanınmasına katkı sağlamıştır (Filiz, 2019: 113). Mustafa Barzani’nin Sovyetlerle kurduğu ilişkiler, yalnızca ideolojik bir yakınlık değil, aynı zamanda stratejik bir ittifak olarak değerlendirilmiştir. Yevgeni Primakov’un analizlerine göre, Sovyetler Birliği’nin Mustafa Barzani’ye verdiği destek, bölgedeki Batılı nüfuzun dengelenmesi ve Orta Doğu’daki Sovyet etkisinin artırılması amacı taşımaktadır. Sovyetler Birliği, Mustafa Barzani’nin liderliğindeki Kürt hareketini, Irak’taki merkezi yönetime karşı bir baskı unsuru olarak kullanmak istiyordu. Bu destek, Kürtlerin askeri kapasitelerini artırmalarına ve Irak hükümeti ile mücadelelerinde daha güçlü bir konum elde etmelerine katkı sağlamıştır (Primakov, 2009: 102-105).

Mustafa Barzani’nin Sovyetler Birliği desteğiyle yürüttüğü mücadele, aynı zamanda Kürtlerin uluslararası arenada daha fazla dikkat çekmesine olanak tanımıştır. Lütfü Akdoğan’ın Mustafa Barzani ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Mustafa Barzani’nin Sovyetler Birliği ile olan yakın ilişkilerini ve bu ilişkilerin Kürt mücadelesi üzerindeki etkisini stratejik bir gereklilik olarak gördüğü ifade edilmektedir (Akdoğan, 2007: 83-87). Primakov’a göre, Sovyetler Birliği’nin Kürt hareketine yönelik desteği, büyük oranda Mustafa Barzani’nin kişisel ilişkilerine dayanmakta ve bu destek bölgedeki Amerikan etkisine karşı bir denge unsuru olarak görülmektedir (Primakov, 2009: 115-116).

Kuzey Irak’taki Kürtler arasında, derin köklere sahip aşiret ve aile bağları, milliyetçilik algısını gölgede bırakmıştır. Merkezi otoriteye yönelik tepkiler aşiretlerin yoğun olduğu bölgelerde öne çıksa da Barzani aşiretinin 1943-45 isyanları, aşirete yönelik haksızlıklara karşı bir mücadele olarak şekillenmiştir. Bu durum, 20. yüzyılda Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt hareketinin, genel anlamda bütünleşik bir Kürt ulusal hareketine dönüşmediğini ortaya koymaktadır (Dağ, 2023: 40-41). Resmi çabaların bir kısmı, dil birliği sağlama yönünde olmuş ancak Sorani ve Kırmançi lehçeleri arasındaki farklılıklar, yazılı ve sözlü iletişimde birlikteliği zorlaştırmış, bu da Kürt milliyetçiliğinin inşasının karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermiştir (Mohammed ve Alrebh, 2020: 219).

Ulus kavramının siyasi karakterinin Mustafa Barzani’nin mücadelesinde başlangıçta belirgin bir karşılığı olmamış, mücadelesi siyasi kazanımlara ve aşiretin etki alanlarını genişletmeye odaklanmıştır. Zamanla ve Bağdat yönetiminin sert tutumunun etkisiyle, Mustafa Barzani’nin etkinlikleri, milliyetçi bir boyut kazanmıştır (Mohialden, 2019: 164-165).

2. Soğuk Savaş Öncesi Genel Durum

I. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte, modern Irak devletinin sınırları, dönemin büyük güçleri tarafından çizilmiştir. Bu yeni yapılandırma, Kürt etnik kimliği, Irak’ın sosyo-politik dokusunda önemli bir yer tutmaya başladı. Irak’ın sınırları içinde Kürtlerin statüsü belirsizliğini korurken, Kürt milliyetçiliği hareketleri giderek ivme kazanmıştır. Bu dönemdeki dikkat çekici gelişmelerden biri, Kürt milliyetçiliği akımının öne çıkan figürlerinden Şeyh Mahmut Berzenci’nin liderliğindeki ayaklanma olmuştur. Süleymaniye doğumlu Şeyh

Mahmut, babasının ölümünü Osmanlı'nın politikalarına bağlayarak, 1919 yılında İngiliz manda yönetimine karşı direnişe geçmiş ve Kürtlerin haklarını savunmak amacıyla bir dizi isyan başlatmıştır (Dağdeviren, 2020, 152-153). Bu ayaklanmalar, özellikle 1920 ve 1930'lu yıllarda önemli bir etki yaratmış ve Kürtler arasında bağımsızlık taleplerini güçlendirmiştir.

Şeyh Mahmut, etkin bir lider olarak ailesinin desteğiyle, Kürt aşiretleri arasında nüfuzunu genişletmeyi başarmıştır. Yalnızca Süleymaniye'de değil, genel olarak Kürt nüfusu içinde liderlik pozisyonunu sağlamlaştırmaya yönelik stratejik adımlar atmıştır (Dağ, 2023: 42). Bu süreçte, Kürt milliyetçiliği, aşiret yapıları etrafında şekillenen politikalarla güç kazanmış ve bağımsızlık girişimleri öncelikli bir hedef haline gelmiştir. Şeyh Mahmut Berzenci'nin liderliğindeki ayaklanmalar, İngiltere ve Irak yönetimlerini sıkıntıya sokan bir dizi isyanın en önemlilerinden biri haline gelmiştir (Zeyrek, 2013: 55). Özellikle 1922-1924 yılları arasında süren bu ayaklanmalar, Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt yönetimi kurma girişimlerini içermektedir.

Şeyh Mahmut'un faaliyetleri sadece Irak'ın kuzeyindeki karmaşayı sonlandırmakla kalmamış; aynı zamanda I. Faysal yönetimine karşı Irak'ın çeşitli bölgelerinde direniş hareketlerine yol açmıştır. Musul ve Süleymaniye'de gerçekleşen bu direnişler sırasında Kürtler, İngiltere'ye karşı Türkiye ile ilişkilerini güçlendirerek müttefik arayışına girmiştir (Mohialden, 2019: 166-167). Ancak, Irak'ın bağımsızlık antlaşmasında Kürtlere dair bir hüküm bulunmaması, Şeyh Mahmut'u yeniden silahlı mücadeleye yönlendirmiştir.

Şeyh Mahmut'un bu çabaları, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF) müdahalesiyle karşılaşmıştır. RAF'ın hava saldırıları, direnişin askeri kapasitesini zayıflatmış ve geniş Kürt nüfusu üzerinde bir yıldırma etkisi yaratmıştır. Bu teknolojik üstünlük ve stratejik kullanım, Şeyh Mahmut'un yenilgisinde belirleyici olmuştur. Sonuç olarak, başarısızlıkla sonuçlanan mücadele sonrası yakalanarak Şeyh Mahmut sürgüne gönderilerek Irak siyasetinden tamamen çekilmek zorunda kalmıştır (Esen, 2021: 1322). Şeyh Mahmut'un nihai düşüşünde, rakip Kürt aşiretlerinin önce İngilizlerle sonra Bağdat yönetimiyle işbirliği yapmaları ve İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin teknolojik üstünlüğü belirleyici olmuştur (Muhammad, 2013: 85).

1931 Mart'ında, Barzani aşireti, Irak'ta önemli bir siyasi ve askeri güç olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde, Mustafa Barzani'nin liderliğinde, Barzani aşireti merkezi Irak hükümetine karşı ciddi bir ayaklanma başlatmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin bu dönemdeki politikaları, Mustafa Barzani'nin silahlı mücadelelerinde dolaylı bir etki yaratmıştır. Sovyetler, bölgedeki Kürt hareketlerine sempatiyle yaklaşarak Orta Doğu'da kendi nüfuz alanlarını genişletmeyi hedeflemiştir (Jwaideh, 1999: 194). Bu bağlamda, Kürtler, Bağdat hükümeti ve dış güçler arasında stratejik dengelerde bir piyon haline gelerek, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Mustafa Barzani'nin hareketi uluslararası alanda daha görünür olmuştur. Ancak bu destek Kürtler arası bölünmeleri de derinleştirmiştir.

Ayaklanmanın temelinde, Kürtlerin bağımsızlık ve özerklik talepleri yer almaktadır. Kürtlerin bu talepleri, Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra dahi Irak anayasasında yer bulamamıştı. Bu durum, Kürtler arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. 1930'lu yıllarda İngiliz mandası altında yaşanan bu hoşnutsuzluk, Kürtlerin bağımsızlık arayışlarını güçlendirdi ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisini artırmıştır (Dawoody, 2006: 488).

Irak'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında yaşanan çatışmalar, Kürt hareketini yeniden şekillendirerek Kürt milliyetçiliği, aşiretler arası iş birlikleriyle güçlenmeye devam etti. Ancak, Barzani aşireti üyelerinin sürgün edilmesiyle II. Dünya Savaşı'na kadar Irak'ın kuzey bölgeleri

Kürt isyanlarından uzak bir dönem yaşamıştır (Muhammad, 2013: 87). Bu dönemde, Talabani gibi figürler, Irak'taki Kürt hareketinin sosyalist yönelimini güçlendirmeye çalışarak Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini ilerletti. Celal Talabani'nin sosyalist kimliği, Kürt hareketi içinde farklı siyasi eğilimlerin doğmasına neden olarak Kürt milliyetçiliği içindeki ideolojik çeşitliliği artırmıştır (Rubin, 2007:360).

3. Soğuk Savaş Öncesi Dönemde Barzani Ailesi Ve Irak Kürt Hareketine Etkisi

1936 yılında Kürt General Bekir Sıtkı'nın liderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe, Irak'ta “darbeler süreci”nin başlangıcını işaret etmiş ve sonucunda Irak Silahlı Kuvvetleri, siyasi karar alma süreçlerinde belirleyici bir aktör haline gelmiştir (Polk, 2007: 105). Bu süreç, Irak'taki siyasi manzarayı temelden etkileyerek, özellikle İngiltere ve Almanya'nın etki ve desteği altında siyasi figürlerin yeni pozisyonlarını tanımlamalarına zemin hazırlamıştır. Bu karışık dönem içerisinde, Irak'taki bazı Kürt siyasi aktörler, Mustafa Barzani'nin liderliğinde çeşitli isyan hareketlerine katılmıştır. Bu isyanlar, Mustafa Barzani'nin 1945 yılında Irak'tan ayrılarak İran'a geçmek zorunda kalana kadar devam etmiştir. Bu süreçte Mustafa Barzani, Barzani aşireti içinde, Şeyh Ahmed Barzani'den sonra en etkili kişi olarak kabul edilmektedir (Şahin vd., 2014: 45).

Mustafa Barzani, Kürt milliyetçiliği tarihinde belirleyici bir rol oynamıştır. 1903 yılında Irak'ın Barzan köyünde doğan Barzani, Irak'ta başlattığı ayaklanmalar nedeniyle sürgüne gönderilmiştir (Günaydın, 2008: 76). Sürgün edildiği Süleymaniye'den kaçarak, özellikle İran'dan aldığı desteklerle Barzan'a dönüş yapmış ve 1943 yılından itibaren Irak ordusuna karşı isyan hareketlerine yeniden başlamıştır (Jwadih, 1999: 328). Bu isyan hareketleri, Irak halkı ve yönetimi arasında ciddi bir karmaşaya yol açmıştır. İsyanın bastırılmasını ve mevcut yönetimin devamını destekleyenler ile isyanın başarılı olmasını ve yönetimin değişmesini arzulayanlar, ülke içinde iki farklı grup olarak ortaya çıkmıştır (Edmonds, 1971: 95).

Mustafa Barzani'nin liderliğindeki ayaklanmalar ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Irak ve Kürt tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Irak yönetimi ile Mustafa Barzani arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmış, bu durum saldırıların şiddetlenmesine neden olmuştur. İngiltere'nin desteğini alan Irak ordusu, 1945 yılında Mustafa Barzani liderliğindeki isyan güçlerini mağlup ederek isyanları bastırmıştır. Bu mağlubiyet ve isyanların bastırılmasının ardından Mustafa Barzani, yılın sonlarına doğru bazı aşiret üyeleri ile birlikte, İran'ın Mahabad bölgesine göç etmek zorunda kalmıştır, bu bölge Kürt nüfusunun yoğun olduğu bir yerdir (Yavuz, 1993: 25).

Mahabad bölgesi, o dönemde isyanlar ve Kürt birliklerinin kurulmaya çalışıldığı bir merkez olarak öne çıkmıştır. II. Dünya Savaşı süresince Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin işgalinde olan İran'ın kuzeybatı bölgesinde, Kadı Muhammed önderliğinde bir Kürt birliği kurulması amaçlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin bölgeden çekilmesi ve bu sırada İranlı Kürtlere verdiği destekle, 1942'de kurulan Komel (Komala, Je-Kaf) örgütü siyasi bir nitelik kazanarak 1945'te Kadı Muhammed liderliğinde İran Kürdistan Demokrat Partisi'ne dönüşmüştür (Öznur, 2003: 54). Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Cafer Pişaveri'nin öncülük ettiği Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti'nin desteği alınarak, Kadı Muhammed 22 Ocak 1946'da Mahabad merkezli Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Oran, 2004: 649).

Mustafa Barzani, İran'a geçtikten sonra kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nde, aşiret üyeleriyle birlikte orduya katılmış ve General rütbesiyle ordu komutanı görevine getirilmiştir. Bu yeni konumuyla birlikte, Irak'ta faaliyet gösteren Soreş, Hevi ve Rızgari örgütlerinin katılımıyla

Mustafa Barzani liderliğinde Irak Kürt Demokrat Partisi kurulmuştur (Kurubaş, 2002: 129). Bu oluşum, günümüzde Mesut Barzani'nin liderlik yaptığı ve Irak devletinin kuzeyinde büyük bir güç olarak kabul edilen yapılanmanın temellerini atmıştır. Barzani aşireti öncülüğünde atılan bu ilk bağımsız adımlar, Kürt milliyetçiliğinin ve özerklik çabalarının devam ettiği süreci şekillendirmiştir (Ismail, 1991: 60).

Mustafa Barzani'nin liderliğindeki Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin çöküşü ve ardından yaşanan olaylar, Kürt milliyetçiliği tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturur. Sovyetler Birliği'nin bölgeden çekilmesi ile başlayan süreç, İran'ın askeri müdahalesi ile devam etmiş ve bu müdahaleler, yeni kurulan devlet yapıları ve politik partiler için zorlu bir dönem başlatmıştır. Sovyetler Birliği'nin desteğinin sona ermesiyle önce Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti, ardından 1946'da Mahabad yönetimi dağıtılarak İran bölgede otoritesini yeniden sağlamıştır. Bu süreç içerisinde, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin liderleri olan Kadı Muhammed, Seyfi Kadı ve Sadri Kadı, tutuklanmış ve 1947 yılında askeri mahkemelerce idam edilmiştir (Pisyan, 2001: 5).

Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin çöküşünün ardından, hâlâ yönetici sıfatını taşıyan Mustafa Barzani, İran yönetimiyle uzlaşma yollarını aramış ancak bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Uzlaşma çabalarının netice vermemesi üzerine Barzani, siyasi sığınma talebiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin elçiliğine başvurmuş, fakat bu talep karşılık bulmamıştır (Edmonds, 1957: 55). Talebinin reddedilmesinin ardından Mustafa Barzani, diğer aşiret üyeleri ile Irak topraklarına dönüş yapmıştır. 1947 yılında, "General Ağacı" olarak bilinen mekânda, göç etme kararı alınmış ve Barzani liderliğindeki 506 aşiret üyesi, Sovyetler Birliği'ne göç etmiştir (Turgut, 2008: 394).

18 Haziran 1947'de Aras Nehri aşılarak Sovyetler Birliği topraklarına girilmiştir. İran yönetimiyle yaşanan anlaşmazlıklar, Irak yönetiminin tutuklama tehditleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nden olumlu bir mülteci yanıtı alınamaması, Mustafa Barzani'nin son çare olarak Sovyetler Birliği'ne sığınmasına yol açmıştır (Turgut, 2008: 395).

Mustafa Barzani, 1947 yılında Soğuk Savaş'ın yavaş yavaş belirginleştiği ve dünya sahnesinin ABD ve SSCB olarak iki kutba bölündüğü bir dönemde her iki süper güçle de ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır (Çakmak, 2003: 114). Sovyetler Birliği tarafından başlangıçta sıcak karşılanmayan Barzani, 1953'te Stalin'in ölümü ve Nikita Kruşçev'in liderliğe gelmesinin ardından, Özbekistan'daki yerleşim yerinden Moskova'ya gelmiş ve Kremlin Sarayı önünde üç gün süren bir oturma eylemi gerçekleştirmiştir. Bu eylem, Kruşçev tarafından dikkate alınmış ve sonucunda Barzani ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir (Turgut, 2008: 404).

Görüşme sonrasında Barzani'nin faaliyetlerine devlet desteği sağlanacağı teyit edilmiş, bu durum aynı zamanda Barzani'ye Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kuran diğer devletlerle de iletişim kurma fırsatı sunmuştur. Ancak, Mustafa Barzani Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sırada ve çeşitli diplomatik anlaşmalar yapmaya çalışırken, 1946'da Irak'ta kurduğu Irak Kürt Demokrat Partisi içinde özellikle liderliğinin eksikliği sebebiyle çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır (Öznur, 2003: 91). Parti içinde Hamza Abdullah ve İbrahim Ahmed liderliğindeki iki farklı grup arasında parti politikaları noktasında sürekli çatışmalar yaşanmıştır. İbrahim Ahmed, parti yönetimini ele geçirdikten sonra Hamza Abdullah ve yandaşlarını partiden ihraç etmiştir. İbrahim Ahmed için parti, yalnızca Kürt milliyetçiliği yapılacak bir platform olmanın ötesinde, sosyo-ekonomik meselelerle ilgilenen Kürt aydınları için bir toplanma alanı haline gelmiştir (Rubin, 2007: 355).

1950'lerin sonlarına doğru Mustafa Barzani, partiye müdahale etmeye başlamış ve Hamza Abdullah'ı tekrar partiye dâhil etmiştir. Hamza Abdullah'ın partiye dönüşü, İbrahim Ahmed ve destekçilerinin dışlanmasına yol açmıştır. Sürekli devam eden bu iç çatışma atmosferinde Mustafa Barzani, tarafsız bir duruş sergilemeye çalışsa da, İbrahim Ahmed'in aşiret ve aşiret üyelerini partiden uzaklaştırma çabaları sonucunda Hamza Abdullah'ı desteklemiştir (Öznur, 2003: 91). 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe sonrasında Mustafa Barzani, Irak'a dönerek partinin başına geçmiş, ancak parti içi huzursuzluklara çözüm bulamamış ve taraflar arasındaki çatışma devam etmiştir (Marr, 1984: 426).

4. Soğuk Savaş Dönemi Irak Kürtleri ve Mustafa Barzani

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerleyen süreçte Irak, İngiltere'nin etkisi altındaki sömürge topraklarını askeri müdahalelerle geri almış ve bu dönemde ordunun siyasi alandaki nüfuzu artmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında, İngiliz hakimiyeti ve işgali, Irak üzerinde derin etkiler bırakmış ve bu durum 1958 darbesine kadar devam etmiştir; bu dönemde yönetimde "Nuri Said" bulunmaktaydı (Eppel, 2004: 148). Nuri Said'in yönetim anlayışı sürekli olarak İngiliz yanlısı politikalar benimsemektedir; bu durum, özellikle Irak ordusu içinde büyük bir memnuniyetsizlik yaratmaktaydı. 1940 yılından itibaren, öncelikle Suriye'de ortaya çıkan BAAS hareketi, Irak'ta da etkisini göstermeye başlamış ve ordu mensupları tarafından giderek benimsenmiştir (Okutan, 2001: 167).

BAAS hareketinin etkisi, 1948'de İsrail devletinin kurulması ve ardından yaşanan Arap-İsrail savaşıyla birlikte artmıştır. Bu savaş ve özellikle Mısır'da yankı bulan Arap Milliyetçiliği, BAAS hareketinin daha da yayılmasını teşvik etmiştir. Arap milliyetçiliğinin öncüsü kabul edilen Mısır lideri Nasır, 1958 Şubat'ında Suriye ile birlikte "Birleşik Arap Cumhuriyeti"ni kurmuş, bu olaydan iki hafta sonra, Irak ve Ürdün tarafından Arap Federal Birliği kurulmuştur. Bu gelişmelerin ardından Albay Abdülkerim Kasım önderliğinde Irak'ta bir darbe gerçekleştirilmiş, monarşi yıkılarak yerine cumhuriyet yönetimi kurulmuştur (Yılmaz, 2004: 122).

Albay Abdülkerim Kasım önderliğindeki darbe sonrasında yönetimi ele geçiren grup, milliyetçilik anlayışı çerçevesinde yönetimde köklü değişiklikler yapmıştır. Ancak bu değişiklikler, özünde Mısır lideri Nasır'ın öncülük ettiği Arap Milliyetçiliği doktrinini izlemekteydi. Bu çerçevede, Irak'ta izlenen politikalar, milliyetçi bir retorikten ziyade, iç siyasette uzlaşmacı bir yaklaşımı tercih etmiştir. Bu dönemde, Irak iç siyasetinde en etkili faktörlerden biri Kürtler ve özellikle Mustafa Barzani olmuştur. Darbenin ardından Irak'a dönüş yapmak için Kasım ile görüşmeler yapan Barzani, olumlu bir yanıt alarak aşiret üyeleriyle birlikte Irak topraklarına geri dönmüştür. Barzani'nin dönüşü, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sürdürdüğü bir dönemde gerçekleşmiş ve Kasım hükümeti, Barzani'yi iç siyaset üzerinde dengeleyici bir güç olarak görmüştür (Ghareeb, 1981: 38).

Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri, 1947 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra daha belirgin hale gelmiştir. Sovyetler Birliği, Mustafa Barzani'yi hem desteklemiş hem de Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için bir araç olarak kullanmıştır. Barzani'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkisi, Kürt hareketine dış destek sağlama açısından önemli bir avantaj sağlamış, ancak aynı zamanda Kürtler arasındaki bölünmeleri de derinleştirmiştir (Jwaideh, 1999: 196). Mustafa Barzani, Sovyetler Birliği desteğini kullanarak Bağdat yönetimine karşı silahlı bir mücadele başlatırken, bu süreçte Kasım hükümeti ile arasındaki ilişki de karmaşık bir hal almıştır. Kasım, Barzani'yi bir müttefik olarak görse de, Kürtlerin aşırı güçlenmesinden endişe etmiş ve bu nedenle bazı Kürt aşiretlerine destek vererek Barzani'nin etkisini sınırlamaya çalışmıştır (Harris, 1977: 119).

Abdülkerim Kasım'ın öncülük ettiği darbe sonrasında, geçici bir Irak Anayasası tasarlanmış ve bu anayasada Kürtler ile Arapların Irak devletinin temel unsurları olarak kabul edildikleri ve her iki topluluğun da ulusal haklara sahip oldukları açıkça ifade edilmiştir. Bu anayasal vurgu, Kasım'ın yönetiminin politikaları aracılığıyla Mustafa Barzani liderliğindeki birçok Kürt grubunu yanına çekmeyi başardığını göstermektedir (Kurubaş, 2004: 172). Kasım, Mustafa Barzani ile kurduğu yakın ilişkiler neticesinde, Mustafa Barzani'nin devletin kuzey kısmında aşırı güçlenmesini önlemek amacıyla bazı Kürt aşiretlerine destek vermiştir (Harris, 1977: 118; Ghareeb, 1981: 38).

Mustafa Barzani'nin bu dönemdeki stratejik hedefi, Kürtlere özerklik sağlamak ve Kuzey Irak'ta Kürtlerin kültürel ve siyasi haklarını güvence altına almaktır. Ancak bu süreçte Mustafa Barzani'nin liderliğine yönelik eleştiriler de ortaya çıkmıştır. Özellikle Celal Talabani, Mustafa Barzani'nin aşiretçi yapısını ve Sovyetler Birliği'ne olan yakınlığını eleştirerek daha merkezci ve sosyalist bir yaklaşım benimsemiştir (McDowall, 2004: 312). Mustafa Barzani ise, Sovyet desteğini stratejik bir gereklilik olarak görmüş ve bu desteği Bağdat yönetimine karşı dengeleyici bir unsur olarak kullanmayı amaçlamıştır (Romano, 2006: 76).

Diğer yandan, tarım politikaları ve tarım geliri vergisi uygulaması gibi ekonomik düzenlemeler, çoğunlukla tarımsal üretimle geçinen Kürt aşiretlerini olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Mustafa Barzani'nin liderliğinde Abdülkerim Kasım'ın politikalarına karşı direnişe yol açmıştır (Kurubaş, 2003: 32). Bu politikaların uygulanış biçimi, Mustafa Barzani'nin Kürtler arasındaki otoritesini pekiştirmiş ve Abdülkerim Kasım yönetiminin anayasa ile belirtilen ulusal hakları uygulamamış olması, Kürtlerin Abdülkerim Kasım yönetiminden uzaklaşarak Mustafa Barzani etrafında örgütlenmelerine neden olmuştur.

Mustafa Barzani'nin otoritesinin artması ve yönetime olan güvenin azalması, 1 Temmuz 1961 tarihinde Abdülkerim Kasım yönetimine özerklik talebinde bulunulmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu talep reddedilmiştir. Talebin reddedilmesi üzerine Mustafa Barzani, Bağdat hükümetine karşı silahlı bir mücadele başlatmıştır (Ghareeb, 1981: 39). 1972 yılına kadar süren bu dönemde, Mustafa Barzani, Sovyetler Birliği'nden destek almaya devam etmiştir (Özdağ, 1999: 23).

Mustafa Barzani'nin liderliğinde yürütülen bu mücadele, Kürtler arasında hem bir birlik oluşturma çabası hem de iç çekişmelerle gölgelenmiştir. Zibari ve Bradost gibi bazı Kürt aşiretlerinin Bağdat yönetimiyle işbirliği yapması, Mustafa Barzani'nin kuzeydeki etkisini sınırlamış ve Kürt hareketinin bütünlüğünü zedelemiştir (Erdemli, 2000: 222). Bu dönemde, Mustafa Barzani'nin liderliği altındaki hareket, daha geniş çaplı bir Kürt milliyetçi hareketi haline gelmekte zorlanmış ve aşiret bağlarının güçlenmesiyle bölgesel çıkarlar ön plana çıkmıştır (Ghareeb, 1981: 40).

Mustafa Barzani liderliğindeki “iç savaş” sürecinde, Zibari ve Bradost gibi büyük Kürt aşiretleri, Bağdat yönetiminin yanında yer alarak Mustafa Barzani'ye muhalefet etmişlerdir. Şeyh Ahmet Barzani, Mustafa Barzani ve Bağdat yönetimi arasında arabuluculuk yapma çabası içinde olmuş ancak Abdülkerim Kasım yönetiminin Kürt köylerine yönelik bombalamaları ve bu saldırılarda pek çok masum insanın hayatını kaybetmesi, taraflar arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Bu olaylar, özellikle Kürtler arasındaki eğitimli kesimin Mustafa Barzani'ye olan bağlılıklarını ve hükümeti devirme arzularını güçlendirmiştir (Erdemli, 2000: 221).

Yeni yönetim, Arap milliyetçiliği ideolojisi altında, önceki yönetim tarafından Kürtlere tanınan hak ve ayrıcalıkların devam edeceğini ilan etmiş olmasına rağmen, zaman içinde Mustafa

Barzani'nin otoritesinin artan etkisini sınırlamak amacıyla çeşitli yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu strateji, Celal Talabani ve İbrahim Ahmed gibi Kürt liderleri Bağdat yönetiminin yanına çekmeyi içermiştir. İlerleyen süreçte, özellikle siyasi arenada Kürt gücünü zayıflatmayı hedefleyen Bağdat yönetimi, Celal Talabani ve İbrahim Ahmed liderliğindeki Kürt gruplarını da içeren bir orduyu Mustafa Barzani'ye karşı seferber etmiştir (Attar, 2008: 119).

Dönemin Cumhurbaşkanı Yardımcısı Saddam Hüseyin, 1970 yılında Sovyetler Birliği ile yaptığı görüşmelerde, Sovyetler Birliği'nin tavsiyesi doğrultusunda Barzani ile uzlaşma girişiminde bulunmuştur. Bu çabalar sonucunda, 11 Mart 1970 tarihinde Bağdat yönetimi ile Mustafa Barzani arasında 15 maddelik bir özerklik anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, dört yıl içinde uygulanması şartıyla Kürtlere belirli haklar tanımayı öngörüyordu. Maddeler arasında, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde Kürtçenin resmi dil kabul edilmesi, okullarda Kürtçe eğitimin sağlanması, Kürt bölgelerinin Kürt yöneticiler tarafından yönetilmesi, ekonomik kaynaklardan adil pay verilmesi, bir Kürt Başkan Yardımcısının atanması ve özerk yönetim kapsamında yasama ve yürütme meclislerinin kurulması yer almaktaydı (Oran, 1998: 30).

Anlaşmanın ardından Bağdat Hükümeti, Kürtlerle ilişkileri iyileştirmek amacıyla bazı adımlar atarak siyasi tutukluları serbest bırakmış, Kürtçeyi resmi dil olarak kabul etmiş ve beş Kürt bakan atamıştır. Ancak dört yıl içinde uygulama sözü verilen bu haklar tam anlamıyla yerine getirilmemiş, anlaşmanın gerekleri eksik kalmıştır (Attar, 2008: 155). 1970'lerin başında, Irak petrol tesislerinin millileştirilmesi Barzani ve Bağdat yönetimi arasındaki gerilimi daha da artırmıştır. Hanekin ve Kerkük gibi petrol bakımından zengin bölgelerin durumu, Bağdat'ın bu bölgeleri ve petrol gelirlerini Mustafa Barzani'ye bırakmak istememesi nedeniyle tartışmalara neden olmuştur (Bruinessen, 1986: 54).

Irak yönetimi, özellikle Kerkük bölgesinde millileştirme politikaları uygulayarak, bölgeye Arap nüfusun yerleştirilmesini teşvik etmiş ve böylece bölgenin Araplaştırılmasını amaçlamıştır. Bu strateji, Mustafa Barzani'nin liderliğindeki Kürt hareketini zayıflatmayı hedefleyen geniş çaplı bir girişim olarak değerlendirilmiştir. 1972'de Sovyetler Birliği ile Irak arasında imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması," Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği desteğini kaybetmesine ve Bağdat ile ilişkilerinin daha da gerilmesine yol açmıştır. 1974'te, Irak hükümeti daha önceki özerklik anlaşmasını aşan yeni bir yasa çıkararak Kürtlere özerklik vaat etmiş, ancak Barzani liderliğindeki Kürt hareketi, taleplerin karşılanmadığını öne sürerek yasayı reddetmiş ve isyan yeniden başlamıştır (Romano, 2007: 266; Oran, 1998: 32).

Mustafa Barzani, ABD ve İran'dan gelen destekle Bağdat yönetimine karşı silahlı bir mücadele başlatmış, ancak bu desteklerin devam etmesi, Cezayir Anlaşması ile sona ermiştir. 1975'te imzalanan bu anlaşma, iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıklarını çözüp diplomatik ilişkileri normalleştirmiş ve özellikle İran'ın Kürtlere verdiği desteğin kesilmesine yol açmıştır. Barzani'nin en önemli müttefiklerinden biri olan İran'ın desteğini çekmesi, Kürt hareketini askeri ve siyasi açıdan zayıflatmış ve bu da isyanın başarısızlıkla sonuçlanmasına zemin hazırlamıştır. Aynı dönemde, ABD'nin desteğini de kaybeden Mustafa Barzani, askeri güçlerinin büyük bir kısmını yitirerek Bağdat yönetimi karşısında çaresiz kalmış, Kürtler arasındaki direniş büyük ölçüde sona ermiştir (Attar, 2008: 163-165).

Cezayir Anlaşması, Kürt hareketinde derin kırılmalara ve yeni liderlik arayışlarına yol açmıştır. Anlaşmanın ardından, Celal Talabani liderliğinde kurulan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Barzani'nin geleneksel liderliğine ve aşiretçi yapısına eleştiriler getirerek daha radikal, sosyalist temelli bir liderlik modeli ortaya koymuştur (Gunter, 2004: 87). Celal Talabani, özellikle Cezayir Anlaşması sonrasında Mustafa Barzani'nin geri çekilme kararını eleştirerek,

Kürt hareketinin geleceği için daha birleşik ve güçlü bir mücadele gerektiğini savunmuştur. KYB'nin kurulması, Kürt hareketinin ideolojik temellerinin yeniden tanımlanmasına ve daha sosyalist bir çerçevede şekillenmesine neden olmuştur. Bu durum, Kürtler arasındaki bölünmeleri daha da derinleştirmiş ve Mustafa Barzani ile Celal Talabani arasındaki rekabet, Kürtlerin siyasi ve askeri stratejilerini şekillendiren önemli bir faktör haline gelmiştir.

Mustafa Barzani ise, yaşanan gelişmelerin ardından kendini zor bir ikilemde bulmuştur. Geri çekilme kararının ardından, Bağdat yönetimi ve bölgesel dengeler, Kürt hareketinin askeri kapasitesini ciddi ölçüde zayıflatmış ve Mustafa Barzani'nin sürdürülebilir bir isyan yürütme olasılığını ortadan kaldırmıştır. ABD ve İran'ın desteğinin kesilmesiyle birlikte, Mustafa Barzani'nin dış destek arayışları İsrail ve diğer Batılı devletler nezdinde sonuçsuz kalmıştır. 23 Mart 1975 tarihinde, Mustafa Barzani, Cezayir Anlaşması ile birlikte mücadele döneminin sona erdiğini ilan etmiş ve böylece Kürt milliyetçiliği hareketinde bir dönemin kapanışını işaret etmiştir (Galbraith, 2007: 145).

Bu süreçte, Celal Talabani ve KYB, Kürtlerin uluslararası destek arayışlarını yeniden canlandırmayı hedeflemiş ve Kürt hareketinin daha karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya bürünmesine katkıda bulunmuştur. Barzani ve Talabani arasındaki bu rekabet, Kürt hareketinin iç dinamiklerini yeniden şekillendirmiş ve bölgesel güç dengelerinin Kürt siyaseti üzerindeki etkisini daha belirgin hale getirmiştir (Romano, 2006: 74-77).

5. Soğuk Savaş Döneminde Barzani Sonrası Irak Kürtleri

Mustafa Barzani, yaşamı boyunca kendi bölgelerindeki yönetimlere karşı bir dizi isyan başlatmış ve ömrünü silahlı mücadelelerle geçirmiştir. Ancak uluslararası koşulların yarattığı olumsuzluklar nedeniyle son dönemlerinde elde ettiği kazanımları kaybetme noktasına gelmiştir. 1975'teki Cezayir Anlaşması, Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt hareketi için büyük bir dönüm noktası olmuş ve İran'ın desteğini çekmesiyle son isyanının başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır. Bu gelişme, Kürtlerin Bağdat hükümetine karşı yürüttükleri mücadelenin temelini sarsmış ve özerklik taleplerinin başarısız olmasına neden olmuştur. Cezayir Anlaşması'nın ardından Kürtler arasında hayal kırıklığı ve güvensizlik yaygın hale gelmiş, bu durum Kürt siyasi sahnesinde önemli değişimlere neden olmuştur (Kaştan, 2008: 323; Attar, 2008: 163-165).

Cezayir Anlaşması'nın ardından, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) dağılma sürecine girmiş ve muhalif gruplar, yapılarını yeniden şekillendirmek amacıyla harekete geçmiştir. 1976'da Celal Talabani'nin liderliğinde kurulan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), Komela ve Kürdistan Sosyalist Hareketi gibi örgütlerin birleşmesiyle oluşmuş ve bu yeni yapı Talabani'nin sosyalist ve devrimci temeller üzerine inşa ettiği ideolojik çerçevede gelişmiştir. KYB'nin Mustafa Barzani'nin geleneksel aşiretçi yapısına karşı sunduğu alternatif liderlik, özellikle genç ve eğitimli Kürtler arasında destek bulmuştur (Sinclair ve Kajjo, 2011: 21; Gunter, 2004: 87-88).

Mustafa Barzani'nin siyasi arenadan çekilmesiyle birlikte, Kürt milliyetçiliği hareketinde yeni liderler ve farklı stratejiler ortaya çıkmıştır. KYB'nin Sovyet yanlısı politikaları, Kürt hareketini daha ideolojik bir temele oturarak sosyalist söylemlerle güçlendirmiştir. Sovyetler Birliği, KYB'yi askeri ve siyasi açıdan destekleyerek, Bağdat yönetimine karşı güçlü bir muhalefet oluşturmayı amaçlamıştır. Bu destek, KYB'nin örgütlenmesini güçlendirmiş ve Kürtler arasında yeni bir siyasi yönelim ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Primakov, 2009: 118-120).

1979'da Mustafa Barzani'nin vefatının ardından KDP, Geçici Liderlik ismini terk ederek yeniden KDP adını almış ve mücadeleye devam etme kararı almıştır. Bu kongreyle Mesut Barzani parti başkanı seçilmiş ve KDP, Barzani ailesi liderliği altında Irak Kürtlerinin siyasi mücadelesinde en etkili aktörlerden biri olmuştur. Mesut Barzani'nin liderliğinde KDP, KYB'nin yükselişine karşı koymak ve Kürt siyasi hareketini yeniden yapılandırmak amacıyla hem askeri hem de siyasi hamleler yapmıştır. Ancak KDP'nin geleneksel yapısı ve KYB'nin sosyalist temelli ideolojisi arasındaki rekabet, Kürtlerin birleşik bir cephe oluşturmalarını zorlaştırmıştır (Arakon, 2010: 189; Stansfield, 2005: 26).

1980-1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı sırasında, Saddam Hüseyin yönetimi Kürtlere yönelik yoğun baskı ve şiddet politikaları uygulamış, bu dönemde Kürtler ağır insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalmıştır. Savaşın en trajik olaylarından biri, 16 Mart 1988'de Halepçe'de gerçekleştirilen kimyasal saldırı olmuştur. Irak hava kuvvetlerinin düzenlediği bu saldırıda yaklaşık 5.000 Kürt hayatını kaybetmiş ve on binlerce kişi yaralanmıştır. Bu kimyasal saldırı, Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı yürüttüğü Enfal Operasyonu'nun bir parçası olarak değerlendirilmiştir ve Kürt nüfusu üzerinde kalıcı travmalar bırakmıştır. Enfal Operasyonu sırasında on binlerce Kürt öldürülmüş, yüz binlerce insan yerinden edilerek köyler yok edilmiştir. Bu olaylar, Kürt hareketinin askeri ve siyasi kapasitelerini zayıflatmış ve bölgede yaygın bir yıkıma neden olmuştur (Black, 1993: 26).

Bu dönemde, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasındaki rekabet de devam etmiş ve iki grup arasındaki ideolojik ve politik farklılıklar, birleşik bir Kürt cephesinin oluşmasını engellemiştir. KDP ve KYB'nin farklı dış destekçilere dayanarak Saddam rejimine karşı kendi pozisyonlarını güçlendirme çabaları, Kürtler arasındaki bölünmeleri derinleştirmiştir. Birlik sağlanamaması, Kürtlerin Saddam Hüseyin'e karşı daha etkili bir direniş göstermelerini zorlaştırmış ve Kürt hareketinin gücünü sınırlamıştır. Savaşın ardından, Saddam Hüseyin rejiminin baskıcı politikaları ve Kürtlere yönelik insan hakları ihlalleri devam etmiş, bu durum Kürtler arasında yeni direniş arayışlarını tetiklemiştir. 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından, KYB ve KDP arasındaki farklılıklara rağmen Kürtler ortak bir isyan başlatmış ve bu isyan, Kuzey Irak'ta Kürtlerin daha fazla özerklik ve kendi kendini yönetme taleplerini yükseltmiştir. Bu süreçte, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) temelleri atılmış ve 1992'de resmen kurulmuştur. KYB ve KDP'nin ortak katkılarıyla kurulan IKBY, Kürtlerin kendi kendini yönetme arayışında ve Irak merkezi hükümetine karşı daha güçlü bir siyasi yapı oluşturma çabalarında önemli bir adım olmuştur (Makiya, 1994: 76).

6. Sonuç

Soğuk Savaş öncesinde Irak Kürtlerinin siyasi mücadeleleri, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle başlayan yeni devlet yapılarının oluşumuyla şekillenmiştir. Bu dönemde, Kürtlerin yaşadığı coğrafyalar, çeşitli ulus devletlerin sınırları içerisine dahil edilmiş ve bu yeni siyasi yapı, Kürtler için hem fırsatlar hem de zorluklar sunmuştur. Özellikle Irak'ta, aşiret temelli toplumsal yapılar üzerinden yeni siyasi mücadele alanları açılmış, ancak bu yapılar, Kürtlerin milli birlik ve bağımsızlık çabalarını karmaşıklaştırmıştır.

Kürt milliyetçiliği ve kimlik arayışı, bu dönemde çeşitli siyasi ve askeri liderler tarafından şekillendirilmiş, ancak geniş çaplı bir birlik sağlanamamıştır. Mustafa Barzani gibi öncü figürler, Kürt siyasi hareketinin merkezinde yer almış ve Sovyetler Birliği gibi dış güçlerle kurulan ilişkiler sayesinde hareketin uluslararası görünürlüğünü artırmıştır. Ancak bu stratejik ilişkiler, Batılı ülkeler ve Arap devletleri ile olan diplomatik ilişkileri karmaşık hale

getirmiş, Kürt hareketi üzerinde farklı etkiler yaratmıştır. Mustafa Barzani'nin liderliği, Kürt siyasi hareketlerinin merkezinde yer alarak, aşiretler arası çekişmelerin üstesinden gelmeye çalışmış ve bölgedeki politik dengeleri etkilemiştir.

Ayrıca, bu dönemde Kürtler, ulus-devlet yapısını kurma çabalarıyla da karşı karşıya kalmışlardır. Şeyh Mahmut Berzenci gibi liderlerin öncülüğünde yürütülen özerklik ve bağımsızlık arayışları, İngiliz mandası ve Bağdat merkezi hükümeti ile olan çatışmalar nedeniyle genellikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu girişimler, Kürtler arasındaki derin güvensizlik ve bölünmüşlük hissini pekiştirmiştir. Şeyh Mahmut'un liderliğinde gerçekleştirilen ayaklanmalar, Irak'ta Kürtlerin politik pozisyonunu güçlendirmeye yönelik önemli girişimler olmuş, ancak genellikle yetersiz destek ve dış müdahaleler nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Soğuk Savaş dönemi, Irak Kürtlerinin siyasi mücadelelerinde yeni bir evreyi temsil eder. Bu dönemde, uluslararası güç dengeleri ve ideolojik mücadeleler, Kürtlerin yerel ve bölgesel politikaları üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Kürt hareketi, ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki rekabetinin bir aracı haline gelmiş, Kürtler bazen Sovyet desteği bazen de Batılı devletlerin yardımıyla güç kazanmıştır. Ancak, bu desteğin sürdürülebilir olmaması ve büyük güçlerin kendi çıkarlarını ön planda tutması, Kürt hareketini zayıflatmıştır.

1970'lerde Irak Kürtlerinin özerklik talepleri, Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt hareketi ve Bağdat hükümeti arasında önemli bir özerklik anlaşmasına yol açmıştır. Bu anlaşma, Kürtlerin siyasi taleplerinin bir kısmının tanınmasında önemli bir adım olmuştur. Ancak, anlaşmanın eksik uygulanması, Kürtler arasında derin bir güvensizlik yaratmış ve Irak'taki siyasi istikrarsızlık devam etmiştir. Bu süreçte, Saddam Hüseyin yönetiminin baskıcı politikaları, Kürtlerin siyasi haklarını elde etme mücadelesinde yeni engellerle karşılaşmalarına yol açmıştır.

1975'te Cezayir Anlaşması ile Mustafa Barzani'nin silahlı mücadelesi sona erdiğinde, Irak Kürtleri için büyük politik yenilgiler ve siyasi gerçekliklerle yüzleşilmiş, Kürt liderler arası bölünmeler derinleşmiştir. Bu durum, Celal Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) kurarak Mustafa Barzani'nin liderliğine alternatif bir siyasi çizgi sunmasına yol açmıştır. Talabani, sosyalist ve devrimci bir ideolojik temel üzerinde, Kürt hareketinin farklı bir boyut kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Kürtler arasındaki bölünmeler, birleşik bir direniş hareketinin oluşturulmasını zorlaştırmıştır.

İran-İrak Savaşı, 1980-1988 yılları arasında gerçekleşmiş ve bu çatışma, Irak Kürtleri için hem yeni zorluklar hem de stratejik fırsatlar sunmuştur. Savaş sırasında, Saddam Hüseyin rejiminin uyguladığı baskıcı politikalar ve Halepçe gibi trajik olaylar, Kürtler için ağır insani kayıplara neden olmuştur. Bu dönemde Kürtler, İran ile kurdukları ittifaklar sayesinde taktiksel avantajlar elde etmiş, ancak bu ittifaklar Kürtlerin uluslararası destek bulmalarını da zorlaştırmıştır. Savaş sonrası dönemde, Irak Kürtlerinin yaşadığı topraklar üzerindeki kontrol mücadelesi, Kürt politik hareketlerinin yeniden şekillenmesine zemin hazırlamış ve Irak Kürtlerinin hem iç siyasette hem de uluslararası arenada daha etkin roller üstlenmelerine olanak tanımıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Irak Kürtlerinin siyasi konumları, geçmiş deneyimlerin ışığında yeni bir şekillenme sürecine girmiştir. KDP ve KYB'nin ortaklaşa yürüttüğü çabalar sonucunda 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın kuzeyinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) kurulmasına giden yolu açmışlardır. Bu tarihsel süreç, Kürtlerin

kendi siyasi geleceğini belirlemede daha fazla söz sahibi olmalarını sağlamış ve bölgesel özerklik için zemin oluşturmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin Kürt hareketi üzerindeki etkileri uzun vadeli bir miras bırakmıştır. Yevgeni Primakov'un Kürdistan analizlerine göre, Sovyet dış politikası, Kürtlerin bölgesel ve uluslararası stratejilerini şekillendirmede önemli bir rol oynamış ve bu etkiler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından da devam etmiştir. Sovyet desteği, Kürtlerin siyasi ve askeri kapasitelerini artırarak, Bağdat yönetimine karşı mücadelelerinde daha güçlü bir konum elde etmelerini sağlamıştır. Ayrıca, Sovyetler'in ideolojik desteği, Kürt hareketi içinde sosyalist eğilimlerin ve radikal söylemlerin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu ideolojik miras, Kürtlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde de benimsedikleri siyasi stratejilerde kendini göstermiştir. Sovyetler'in bölgedeki varlığı, Kürtlerin daha sonraki yıllarda da büyük güçlerle kurdukları ilişkilerde deneyim kazanmalarına ve stratejik ittifaklar oluşturmalarına katkıda bulunmuştur. Böylece, Sovyetler Birliği'nin Kürt hareketi üzerindeki etkisi, sadece Soğuk Savaş ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Kürtlerin gelecekteki siyasi mücadelelerinde önemli bir stratejik perspektif sunmuştur (Primakov, 2009 : 160-162)

Sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemi, Irak Kürtleri için hem zorluklarla dolu hem de fırsatlar sunan bir dönem olmuştur. Bu süreçte, Kürtler hem içsel bölünmelerle hem de dış baskılarla mücadele etmek zorunda kalmış, ancak aynı zamanda kendi siyasi taleplerini uluslararası arenada duyurma fırsatları da bulmuşlardır. Irak Kürtleri, bu dönemde hem Sovyetler Birliği'nin hem de ABD'nin Orta Doğu'daki jeopolitik çıkar çatışmalarının ortasında kalmış ve bu büyük güçlerin stratejik oyunlarının bir parçası olmuştur. Kürtler, yerel dinamiklerle uluslararası güç dengeleri arasında sıkışmış bir halk olarak, zaman zaman destek bulmuş ancak desteklerin sürekliliği konusunda sık sık hayal kırıklığına uğramışlardır.

Bu süreçte, Kürt liderleri, kendi topluluklarını korumak ve özerklik arayışlarını sürdürmek için zorlu seçimler yapmak zorunda kalmışlardır. Mustafa Barzani ve Celal Talabani gibi figürler, farklı dış destekçilerle iş birliği yaparak Kürtlerin haklarını korumaya çalışmışlar, ancak bu ittifaklar çoğu zaman stratejik zorunluluklar nedeniyle kurulmuş olup kalıcı olamamıştır. Büyük güçlerin ideolojik çekişmeleri, Kürt liderlerini sadece birer müttefik olarak değil, aynı zamanda çıkar çatışmalarının birer aracı olarak konumlandırmıştır. Bu dönemde yapılan pragmatik ittifaklar, Kürtlerin kendi iç siyasetinde ve bölgesel ilişkilerde çok boyutlu stratejiler geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir.

Soğuk Savaş boyunca edinilen deneyimler, Kürtlerin günümüzdeki politik stratejilerini şekillendiren önemli dersler sunmaktadır. Bu dersler, Kürtlerin uluslararası ilişkilerde nasıl bir pozisyon alacakları, özerklik taleplerini nasıl sürdürecekleri ve bölgedeki diğer aktörlerle nasıl bir denge kuracakları konularında yol gösterici olmuştur. Kürtler, bu tarihsel süreç boyunca elde ettikleri kazanımlar ve yaşadıkları hayal kırıklıkları sayesinde, gelecekteki politik hamlelerinde daha temkinli ve esnek bir yaklaşım benimsemeyi öğrenmişlerdir. Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bile, bu dönemin Kürt siyaseti üzerindeki etkisi kalıcı olmuştur ve günümüz Kürt politik hareketlerinin temelini oluşturmaya devam etmektedir.

•

Kaynakça

- Aracon, M. (2010). "Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Tarihsel Dinamiklerine Kısa Bir Bakış." *Alternatif Politika*, 2(2): 175-194.
- Akdoğan, L. (2007). *Molla Mustafa Barzani Anlatıyor ve Ortadoğu'da Çanlar Kimin İçin Çalıyor?*, Arkaplan Yayınları, İstanbul.
- Ali, H. (2020). *The Iraqi Kurds and the Cold War: Regional Politics, 1958–1975*. Taylor & Francis.
- Attar, A. (2008). *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, Çev: Alptekin Dursunoğlu, İstanbul: Anka Yayınları.
- Black, G. (1993). *Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds (Middle East Watch Report)*. Human Rights Watch.
- Bruinessen M. (1986). *The Kurds Between Iraq and Iran*, Middle East Research and Information Project Middle East Report, No:141.
- Çakmak, H. (2003). *Avrupa Güvenliği: NATO, AGİT, AGSP*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Daban, E. Z. ve Daban, C. (2018). "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi." *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 83-109.
- Dağ, A. E. (2023). "İnönü Dönemi Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1939-1950)." *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(1): 39-63.
- Dağdeviren, Z. (2020). "Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler; Devlet-Hükümet İlişkileri." *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 151-198.
- Dağdeviren, Z. (2021). "Irak'ta Kürt Milliyetçiliği ve Kimliğinin Tarihsel Gelişimi." *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4(5): 139-194.
- Dawoody, A. (2006). "The Kurdish Quest for Autonomy and Iraq's Statehood." *Journal of Asian and African studies*, 41(5-6): 483-505.
- Edmonds, C. J. (1957). "The Kurds of Iraq." *Middle East Journal*, 11(1): 52-62.
- Edmonds, C. J. (1971). "Kurdish Nationalism." *Journal of Contemporary History*, 6(1): 87-107.
- Eppel, M. (2004). *Iraq from Monarchy to Tyranny*. Gainesville, Florida.
- Erdemli, Ö. (2000). "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış." *Avrasya Dosyası*, 6(3): 219-233.
- Esen, N. (2021). "Mütareke Sonrası Musul'da İngiliz İşgal Yönetimine Karşı Ayaklanmalar." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(3): 1321-1331.
- Filiz, İ. (2019). "Kürt Sekülerizmine Dair (Irak Kürtleri)." *İçtimaiyat*, 3(2): 110-120.
- Galbraith, P. (2007). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?* Çev. Mehmet Murat İnceayan, İstanbul: Doğan Kitap.
- Ghareeb, E. (1981). *The Kurdish Question in Iraq*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Gunter, M. M. (2004). *Historical Dictionary of the Kurds*. Scarecrow Press.
- Günaydın, E. (2008). *İsyanın Sıfır Noktası Barzan*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Harris, G. S. (1977). "Ethnic Conflict and the Kurds." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 433(1): 112-124.
- Ismail, S. (1991). "The Kurdish Problem in Iraq." *Pakistan Horizon*, 44(4): 57-68.
- Jensehaugen, J. ve Tank, P. (2022). "Palestinian and Kurdish Nationalism: Understanding the 'Politics of the Possible'." *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 22(3): 219-234.
- Jwaideh, W. (1999). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, Çev: İsmail Çekem-Alper Duman, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaştan, Y. (2008). "II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19): 313-326.
- Kekevi, S. (2014). "System of Group of Communities in Kurdistan (KCK): An Assessment of State, Federalism, KCK Practices and International Developments." *Journal of Studies in Social Sciences*, 10(2): 112-149.

- Kurubaş, E. (1998). "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere'nin Politikası." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3): 199-212.
- Kurubaş, E. (2002). "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı." *Avrasya Dosyası*, 8(4): 124-159.
- Kurubaş, E. (2003). *Irak Kürt Hareketi: İç Çekişme-Dış Destek-Ayaklanma, Irak Krizi (2002-2003)*, Der. Ümit Özdağ-Sedat Laçiner-Serhat Erkmen, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Kurubaş, E. (2004). "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59(03).
- Makiya, K. (1994). *Cruelty and Silence: War, Tyranny, Uprising, and the Arab World*. W. W. Norton & Company.
- Marr, P. (1984). "Sa'ad Jawad, Iraq and the Kurdish Question 1958-1970 (London: Ithaca Press, 1981)." *International Journal of Middle East Studies*, 16(3): 426-427.
- McDowall, D. (2004). *A Modern History of the Kurds*. I.B. Tauris,
- Memmedli, M. (2020). "İran Kürtleri (23.12. 1946 Tarihli Sovyet Raporuna Göre)." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 1127-1148.
- Mohammed, J. A. ve Alrebh, A. F. (2020). "İraçli Kurds: The Dream of Nation State." *Digest of Middle East Studies*, 29(2): 215-229.
- Mohialden, H. A. (2019). "Geçmişten Günümüze İran'ın Irak Kürtleriyle İlişkileri ve Bağımsızlık Referandumuna Yaklaşımı." *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 162-188.
- Muhammad, A. H. (2013). "İraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları (1918-2005)." *CTAD: Journal of Modern Turkish History Studies*, 9(18): 79-117.
- Nakdimon, Ş. (2004). *Irak ve Ortadoğu'da MOSSAD*. Ankara: Elips Kitap.
- Okutan, Ç. (2001). "Arap Milliyetçiliği." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 56(2): 157-172.
- Oran, B. (1998). *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Öznur, H. (2003). *Cahşların Savaşı: Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul-Kerkük Meselesi*. Ankara: Al-tinküre Yayınları.
- Palani, K., Khidir, J., Dechesne, M. ve Bakker, E. (2021). "Strategies to Gain International Recognition: Iraqi Kurdistan's September 2017 Referendum for Independence." *Ethnopolitics*, 20(4): 406-427.
- Pisyan, N. (2001). *Kanlı Mahabad'dan Aras'ın Kıyılarına*, Çev: Evdila Piştderi, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Primakov, Y. (2009). *Rusya'nın Ortadoğu Politikası*. İstanbul: Alalma Yayınları
- Polk, W. R. (2007). *Irak'ı Anlamak*. (Çev.) Nurettin Elhüseyni. İstanbul: NTV Yayınları.
- Romano, D. (2006). *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*. Cambridge University Press.
- Romano, D. (2007). "The Future of Kirkuk." *Ethnopolitics*, 6(2): 265- 283.
- Rubin, A. H. (2007). "Abd al-Karim Qasim and the Kurds of Iraq: Centralization, Resistance and Re-volt, 1958-63." *Middle Eastern Studies*, 43(3): 353-382.
- Sinclair, C. ve Kajjo, S. (2011). "The evolution of Kurdish politics in Syria." *Middle East Research and Information Project (MERIP)*, 08-31.
- Sofi-Karim, M. (2015). *English language teaching in the Kurdistan Region of Iraq*. Webster University.
- Stansfield, G. (2005). *Iraq: People, History, Politics*. Polity Press.
- Stansfield, G. (2006). "The Kurdish Question in Iraq, 1914-1974." *The Middle East Online*, 2: 1-8.

- Şahin, İ., Şahin, C., ve Samet, Y. (2014). “Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere’nin Irak’ta devlet kurma çabaları.” *Gazi Akademik Bakış*, 8(15).
- Tripp, C. (2007). *A History of Iraq*. Cambridge University Press.
- Turgut, H. (2008). *Barzani Dosyası: Osmanlı İmparatorluğu’nu ve Türkiye Cumhuriyeti’ni XIX. Yüzyıldan Beri Meşgul Eden Bir Kürt Aşiretinin Belgeseli*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Türel, Y. (2004). *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı’ndan 2000’e)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ur, J. (2017). “The Archaeological Renaissance in the Kurdistan Region of Iraq.” *Near Eastern Archaeology*, 80(3): 176-187.
- Ünal, Ö. (2018). “Tarikat, İsyân Ve Siyaset Üçgeninde Ortadoğu’nun Asi Aşireti: Barzaniler.” *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(25): 2319-2331.
- Yavuz, T. (1993). *ABD’nin Kürt Kartı*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yıldırım, Z. (2007). “1932-1975 Dönemi Irak’ın “Ulus Devlet” Yapısını Sarsan İsyancı Bir Hareket Olarak Barzaniler ve Irak Kürdistan Demokrasi Partisi.” *Orta Doğu Dergisi*, 1(2): 161-204.
- Zeyrek, S. (2013). “Millî Mücadele Sürecinde Türk-İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu.” *Türkiyat Mecmuası*, 23(1): 109-140.

Sosyal Hizmette Çözüm Odaklı Yaklaşımın Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlarda Kullanımı

The Use Of Solution-Focused Approach In Social Work With Women Subjected To Violence

Melike YALÇIN¹

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, şiddete maruz kalan kadınlarla sosyal hizmet müdahalelerinde çözüm odaklı yaklaşımın uygulanabilirliğini ve etkinliğini incelemektir. Çalışma, kadınların güçlü yönlerini, öz kaynaklarını ve başa çıkma stratejilerini harekete geçirerek, şiddet döngüsünden uzaklaşmalarını sağlamak ve sürdürülebilir bir iyilik hali oluşturmalarına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, çözüm odaklı yaklaşımın teorik temelleri, postmodern paradigma ile güçlendirme ve kişi merkezli bakış açılarıyla ilişkilendirilerek, sosyal hizmet müdahalelerinde kadınların güvenli, bağımsız ve şiddetten uzak bir gelecek inşa etmelerine nasıl rehberlik edebileceği analiz edilmektedir. Çözüm odaklı yaklaşım, sorunlar, patoloji veya teşhis yerine çözümlere ve geleceğe odaklanan bir yöntemdir. Bu yaklaşım, belirli teknikleri içermekle birlikte, müracaatçının kendi kaynaklarını ve baş etme stratejilerinin kullanmasını esas alır. Postmodern paradigma temeli, güçlendirme ve kişi merkezli bakış açısı bulunan yaklaşımın sosyal hizmette kullanılan diğer kuram ve yaklaşımlarla da kesişen bazı özellikleri bulunmaktadır. Alana ilişkin literatür çalışmaları incelendiğinde travma alanındaki çalışmalarda çözüm odaklı yaklaşımın kullanılabildiği ve etkili sonuçlar alındığı ancak şiddete maruz kalan kadınlar için özellikle sosyal hizmet alanındaki çalışmalarda henüz yeni gündeme geldiği görülmektedir. Bu çalışmanın, şiddete maruz kalan kadınlarla gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalelerinde çözüm odaklı yaklaşımın kullanımına ilişkin ulusal literatüre önemli bir katkı sunacağı ve kadın çalışmaları alanındaki saha uygulamalarına entegrasyonu konusunda farkındalık oluşturacağı öngörülmektedir. Yaklaşımın sosyal hizmetteki saha çalışmalarında kullanılarak etki ve etkinliğinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, şiddet, çözüm odaklı yaklaşım, sosyal hizmet

Abstract

The primary aim of this study is to examine the applicability and effectiveness of the solution-focused approach in social work interventions with women subjected to violence. The study aims to activate women's strengths, resources, and coping strategies to help them break free from the cycle of violence and achieve sustainable well-being. Additionally, the theoretical foundations of the solution-focused approach are analyzed in relation to the postmodern paradigm, empowerment, and person-centered perspectives to explore how it can guide women in building a safe, independent, and violence-free future within social work interventions. The solution-focused approach emphasizes solutions and future-oriented outcomes rather than focusing on problems, pathology, or diagnoses. While incorporating specific techniques, it primarily relies on clients' ability to utilize their own resources and coping strategies. The approach shares intersecting features with other theories and methods used in social work, particularly through its foundations in the postmodern paradigm, empowerment perspective, and person-centered orientation. A review of the literature reveals that the solution-focused approach has been applied effectively in trauma-related studies; however, its use in social work, particularly with women subjected to violence, is a relatively new area of inquiry. This study is expected to make a significant contribution to the national literature regarding the use of the solution-focused approach in social work interventions with women subjected to violence. Moreover, it is anticipated to raise awareness about the integration of this approach into field practices in women's studies. Evaluating the impact and effectiveness of the solution-focused approach through its implementation in social work field practices is strongly recommended.

Keywords: Women, violence, solution-focused approach, social work

1 Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, myalcin@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2312-276X>, <https://ror.org/03a1crh56>

Makale Türü/Article Type: Derleme Makalesi/ Review Article

Geliş Tarihi/Received Date: 19.04.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 11.12.2024

Atıf İçin/For Cite: Yalçın M., "Sosyal Hizmette Çözüm Odaklı Yaklaşımın Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlarda Kullanımı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):525-537

<https://doi.org/10.17755/esosder.1471189>

License: CC BY-NC 4.0

1. Giriş

Çözüm odaklı yaklaşım, insan sorunlarını ele alırken teşhise dayalı ve uzman duruşundan uzak, güçlendirme ve karşılıklı işbirliğine dayalı, sorundan çok sorunun çözümü için neyin işe yaradığı üzerinde duran, amaç yönelimli ve çeşitli tekniklere dayalı bir yaklaşımdır (Berg & Dolan, 2001). Çözüm odaklı yaklaşımın diğer yaklaşımlarla kesişen bazı özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Örneğin dilin kullanımına verdiği önem ile sosyal inşacılık, müracaatçının güç ve kaynaklarına odaklanmasıyla güçlendirme, müracaatçı ile uzmanın işbirliğine dayalı mesleki ilişkiyi kullanması nedeniyle de kişi merkezli yaklaşım ile benzeşen özellikleri bulunmaktadır. Bu kapsamda sorunlara yaklaşım noktasında düşünüldüğünde sosyal hizmet müdahaleleri için de uygun bir yaklaşım olduğundan söz etmek mümkündür (Greene et.al, 2005).

Sosyal hizmette çözüm odaklı yaklaşım, şiddete maruz kalan kadınlar için etkili bir müdahale aracı olarak giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Bu alandaki uluslararası literatür, çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlarla yapılan uygulamalarda güçlü bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Dolan, 1991; Eisikovits & Buchbinder, 1996; Black, 2003; Crosswhite, Kim & Williams, 2018) Çözüm odaklı yaklaşım, kadınları mevcut yetenekleri ve kaynakları üzerinden değerlendirerek, sorunlarına çözüm üretebilecek bireyler olarak görür (Johnson & Goldman, 1997). Bu perspektif, kadınların kendi yaşamlarını yeniden şekillendirmelerinde ve şiddet döngüsünden çıkmalarında önemli bir araç olabilir.

Johnson ve Goldman (1996), çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlar için güvenli bir yaşam kurmalarında yardımcı olabileceğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Yazarlar, bu yaklaşımın kadınların mevcut güçlerini keşfetmelerine, geçmiş başarılarını hatırlamalarına ve geleceğe yönelik olumlu adımlar atmalarına olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Mancoske, Standifer ve Cauley (1994), kısa süreli çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlar üzerindeki etkilerini incelemiş ve bu yaklaşımda kullanılan tekniklerin kadınların duygusal ve psikolojik güçlenmelerine katkı sağladığını ortaya koymuştur. Yazarlar, bu yaklaşımın kadınların şiddet içeren ilişkilerden ayrılmalarını ve güvenli bir yaşam kurmalarını sağlamak için anlamlı bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Lee (2007)'nin çalışması, çözüm odaklı yaklaşımın kadınların güçlü yönlerini ve geçmişteki başarılarını fark etmelerine yardımcı olarak, kendilerini yeniden güçlendirmelerine olanak sağladığını göstermektedir. Bu yaklaşım, kadınların geçmişteki zorluklarla başa çıkma becerilerini ve potansiyellerini ortaya çıkararak, güçlenmelerini desteklemektedir. Böylece, kadınların yalnızca şiddetle değil, hayatlarındaki diğer olumsuzluklarla da başa çıkma kapasitelerini artıran bir bakış açısı sunmaktadır. Corbin ve Norton (2020), çözüm odaklı yaklaşımı sinirbilimsel bir yaklaşım olan kişilerarası nörobilimle birleştirerek, şiddete maruz kalan kadınlar için daha kapsamlı bir müdahale stratejisi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma, çözüm odaklı yaklaşımın şiddet döngüsünden kurtulmak için nörobiyolojik temelli bir perspektifle nasıl desteklenebileceğini göstererek, bu alandaki yöntemlerin daha kapsamlı ve etkili hale getirilmesine katkıda bulunmaktadır. Çözüm odaklı yaklaşıma dayalı bir psikoeğitim çalışmasının lise öğrencilerinin kadına yönelik şiddet algı düzeyini olumlu yönde değiştirdiğine değinen çalışmalar bulunmaktadır (Şahin ve Küçük, 2024). Hamile ve aile içi şiddete maruz kalan kadınlarla çözüm odaklı yaklaşıma dayalı olarak gerçekleştirilen bir grup çalışmasının kadınların yaşam kalitesini artırma ve maruz bırakıldıkları psikolojik ve fiziksel şiddetin azalması noktasında yararlı olduğu ifade edilmektedir (Boutib et al., 2022). Tüm bu çalışmalar, çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlarla gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalelerinde etkili bir yöntem olduğunu ve kadınların güçlenmesine, bağımsızlık kazanmalarına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Çözüm odaklı

yaklaşım, kadınların kendi güçlü yönlerini ve kaynaklarını keşfetmelerine olanak tanırken, aynı zamanda onlara güvenli bir gelecek inşa etmeleri için gereken araçları sunmaktadır. Bu nedenle, şiddete maruz kalan kadınlar için çözüm odaklı yaklaşımın etkinliğini artırmak adına daha fazla saha çalışması ve araştırma yapılması önemlidir.

Şiddete maruz kalan kadınlar, sosyal hizmetin müracaatçı gruplarından biridir. Sosyal hizmet perspektifine göre, bu kadınlar genellikle şiddet nedeniyle travmatik deneyimler yaşamış, şiddet döngüsünü kırmak için güçlenmeye ihtiyaç duyan ve yaşamlarının kontrolünü ele alabilmeleri için kaynaklarını kullanmalarına destek olunması gereken müracaatçılardır. Bu çalışmada çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlar ile sosyal hizmet müdahalelerindeki kullanımına yer verilmiştir. Bu kapsamda çözüm odaklı yaklaşımın temelleri, çözüm odaklı yaklaşımın ilkeleri, çözüm odaklı yaklaşımda sosyal hizmet uzmanının rolleri, travmatik durumlarda çözüm odaklı yaklaşımın kullanımı ve şiddete maruz kalan kadınlarla çalışmalarda kullanımı konuları üzerinde durularak sosyal hizmet bakış açısı aktarılmıştır.

1.1. Çözüm Odaklı Yaklaşım

Çözüm odaklı yaklaşım; kısa süreli, güçlendirme perspektifine sahip, postmodern paradigmaya dayalı, “sorun odağından”, “çözüm odağına” doğru uzun süreli değişim sağlamayı hedefleyen kısa süreli bir yaklaşımdır (Ümmet, 2023). 1978 yılında Insoo Kim Berg ve Steve de Shazer’ın Kısa Aile Terapileri Merkezindeki çalışmaları sürecinde geliştirilmiş, 1982 yılında ise uygulanması konusunda resmiyet kazanmıştır. Bu yaklaşımın öncüleri terapi sürecine yalnızca “neyin işe yaradığı” sorusuyla başlamaktadır. Terapist, hiyerarşik ve uzman duruşundan uzaktır (Lee, 2017).

Çözüm odaklı yaklaşımda bazı temel kabuller bulunmakta olup, bunlar yaklaşımın felsefik yönünü de oluşturmaktadır. Söz konusu temel kabuller; “*bozulmamışsa tamir etme, işleyen çözüm yollarını kullanmaya devam et, işlemeyen çözüm yolları yerine farklı çözüm yollarını dene*” şeklinde ifade edilmektedir (De Jong & Berg, 2013).

Bozulmamışsa tamir etme; her müracaatçının yapıp ettikleri kendi yaşamı içerisinde ayrı bir işleve sahiptir. Bu nedenle bir müracaatçı için işe yarayan bir yöntem, başkası için bir sorun teşkil etmiyorsa, müracaatçı bundan rahatsızlık duymuyorsa ve yaptıkları müracaatçı için bir işleve sahipse bunu sorun olarak algılamamak gerekir (Şahin & Siyez, 2023). Fakat burada dikkat edilecek bir nokta bulunmaktadır. Müracaatçı için sorun olmayan her durum için bu bakış açısının kullanılması uygun olmaz. Örneğin, eşinin zaman zaman kendisine fiziksel şiddet uyguladığını, bunun bir sorun teşkil etmediğini çünkü her kadının bu tür davranışlara maruz kalabileceğini ve eşinin bu davranışını sorun olarak görmediğini ifade eden bir kadın için durum farklıdır. Bu gibi bir durumda, kadının düşüncelerindeki kabul edilemez yönleri sorgulamasına destek olunur (Crosswhite, Kim & Williams, 2018).

İşleyen çözüm yollarını kullanmaya devam et; bu bakış açısına göre daha önce etkili ve işlevsel olan bir yöntem yine işe yarayabilir. Müracaatçıya halihazırdaki problemi için iyi gelen şeyler ve daha önceki sorunlarında kullandığı çözüm yollarının neler olduğu farkettilmeye çalışılır (Berg & Dolan, 2001). Bu şekilde, geçmişteki deneyimlerinden şu anki sorununu çözmek için aklına gelmeyenlerin kullanılması mümkün hale gelebilir. Bu keşfi sağlamanın en etkili yolu ise istisnai durumları sorgulamaktır (De Jong & Berg, 2013). Başka bir ifadeyle, geçmişteki sorunların çözüme ulaştığı durumlarda hangi yöntemlerin etkili olduğunu analiz etmek, mevcut problemin çözümünde de yol gösterici olabilir (de Shazer, 1998).

İşlemeyen çözüm yolları yerine farklı çözüm yollarını dene; müracaatçılar görüşme süreçlerinde istisnaları ve mevcut kaynaklarından bahsederken aslında işlevsel olmayan çözümlerden de bahsederler (Şahin & Siyez, 2023). Müracaatçı ile birlikte, işe yaramayan yöntemlerin neler olduğu ve bunların yerine uygulanabilecek alternatiflerin belirlenmesi üzerinde durulmalıdır. Çoğu zaman, etkisiz olan çözüm yolları müracaatçının daha önce bildiği ve deneyimlediği yöntemlerdir. Bu işlevsiz çözüm yollarının mevcut sorunla başa çıkma sürecine nasıl bir etkide bulunduğu detaylı bir şekilde değerlendirilmelidir (de Shazer, 1998; Ümmet, 2023).

Çözüm odaklı yaklaşım, neyin eksik veya yanlış olduğuna odaklanmak yerine, müracaatçıların halihazırda sahip oldukları güçlü yönleri ve kaynaklarını tespit etmeyi ve kullanmalarını amaçlamaktadır (Şahin & Siyez, 2023). Çözüm odaklı yaklaşım uygulayıcıları, istisnalara odaklanarak ve geçmişte neyin işe yaradığını müracaatçının fark etmesini sağlayarak, kendi yaşamlarında olumlu bir değişim oluşturmak için güçlü yönlerini geliştirebileceklerine inanırlar. Başka bir deyişle çözüm odaklı yaklaşımın amacı, kişinin güçlü yönlerini ve önceki başarılarını tanımlayarak kendi çözümlerini bulmaları için güçlendirmektir (de Shazer, 1998). Böylece müracaatçılar, olumlu değişiklikler yapmak için daha fazla motivasyon kazanarak kendi yaşamları için harekete geçebilirler (O'Connell, 2005; Liaquat & Saleem, 2021). Tüm bunlar bağlamında söz konusu yaklaşımın sorun odaklı ve teşhisçi bir bakış açısından uzak olduğunu belirtmek mümkündür (Greene et al., 2005)

Tablo 1. Sorun Odaklı Yaklaşım ve Çözüm Odaklı Yaklaşım Arasındaki Farklar

Sorun odaklı yaklaşım	Çözüm odaklı yaklaşım
Nasıl yardımcı olabilirim?	Bu size nasıl yardım edebilir?
Sorunun ne olduğundan bahseder misiniz?	Neyin değişmesini isterdiniz?
Alta yatan bir sorunla ilgili olabilir mi?	Halihazırda yardımcı olacak neler yapıyorsunuz?
Sorununuzla ilgili daha başka ne söyleyebilirsiniz?	Yardımcı olacak başka neler var?
Geçmiş deneyimler ışığında sorunu nasıl anlayabiliriz?	Arzu ettiğiniz geleceği tanımlayabilir misiniz?
Hangi savunma mekanizması kullanılıyor?	Hangi kaynaklar var/kullanılabilir?
Kaç görüşme/seansa ihtiyaç var?	Ne zaman biteceğini ne zaman bileceğiz?

Kaynak: O'Connell, 2005 s.8'den uyarlanmıştır.

Tablo 1.'de sorun odaklı bir yaklaşımda daha çok sorun, eksiklik, uzman duruşu, geçmiş deneyimler vb. konuları üzerinde durulurken; çözüm odaklı yaklaşımda değişim, kaynaklar, istenilen gelecek, müracaatçı odaklılık vb. unsurların öne çıkmakta olduğu görülmektedir.

1.2. Çözüm Odaklı Yaklaşım ve Sosyal Hizmet

Çözüm odaklı yaklaşım, sosyal hizmet müdahalesinde müracaatçıyı merkeze alan, işbirlikçi ve güçlendirici bir yöntem olarak önemli bir yerde durmaktadır. Bu yaklaşım, müracaatçının güçlü yönlerini ve kaynaklarını vurgulayarak, olası çözümleri belirlemek ve olumlu değişimi sağlamak için etkili bir araç sunar (Greene, Lee, Trask & Rheinscheld, 2005). Çözüm, genellikle sorunun olmadığı veya istisnai durumların yaşandığı anlarda ortaya çıkar. Müracaatçılar, çözüm arayışında motive olup kendi kaynaklarını kullanma potansiyeline sahiptirler (Crosswhite, Kim & Williams, 2018).

Çözüm odaklı yaklaşım, müracaatçının güçlü yönlerine ve başarılarına odaklanarak, neyin işe yaradığını belirler. Bu yaklaşım, sorunlardan çok yapılabilecek şeylere odaklanmayı

teşvik eder. Ayrıca, kültürel uyum sağlayabilen ve farklı grupların ihtiyaçlarını karşılayabilen bir yaklaşımdır. Çözüm odaklı yaklaşım, müracaatçıların önceki başarıları ve güçlü yönleri üzerinden kendi çözümlerini geliştirmelerine yardımcı olacak işbirliği sunar ve her yaş grubunda etkili olup farklı klinik düzeylerde uygulanabilir (Liaqat & Saleem, 2021).

1.3. Çözüm Odaklı Yaklaşımda Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü

Çözüm odaklı yaklaşımda genel olarak sosyal hizmet uzmanının rolü, yaklaşımın ilkelerine dayalı olarak müracaatçılarla mesleki ilişki temelinde potansiyellerini ortaya çıkarmalarına ve sorunlarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktır (Greene vd., 2005). Sosyal hizmet uzmanı işbirlikçi ve müracaatçının güçlü yönlerine dayalı bir mesleki ilişki geliştirir. Sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı, işbirliği halinde çalışarak net bir eylem planı oluşturur ve değişimi kolaylaştırmak için hedefler ve çözümler belirler. Bu kapsamda bazı soru teknikleri, empatik yaklaşım, onaylama ve övgüler kullanılır. Ayrıca, müracaatçıların halihazırda yaşamında işe yarayanları belirlemelerine ve hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olurlar (de Shazer, 1988; Greene, Trask & Rheinscheld, 2005). Uzmanın rolü, müracaatçıları kendi çözümlerini oluşturmaları ve problem çözme becerilerini kullanmaları için güçlendirmektir. Çözüm odaklı yaklaşımda uzmanın rolü genellikle, işbirlikçi ve güçlendirici bir mesleki ilişki çerçevesinde, müracaatçıları kendi çözümleri için desteklemek ve rehberlik etmektir (Mancoske et al., 1994). Müracaatçıların algıladığı birçok soruna rağmen, bu sorunları çözme veya farklı bir şekilde ele alma konusunda yaşamlarında istisnai durumlar bulunmaktadır. Bu istisnalar, müracaatçıların sorunlarının çözümüne yönelik keşfedilmemiş güç ve kaynaklar için önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanının temel görevi, müracaatçıların bu istisnaları, ne kadar küçük olursa olsun, fark etmesine, güçlendirmesine ve sürdürülebilir hale getirmesine odaklanmaktır (Lee, 2017). Uzman, müracaatçının sorunun mevcut olmadığı ya da ilerleme kaydettiği durumları keşfetmek amacıyla, sorgulayıcı ve keşif odaklı soru tekniklerinden faydalanır. Bu yaklaşım, müracaatçının dikkatini sorun yerine çözüm odaklı bir perspektife yönlendirmesine yardımcı olur ve kendi problem çözme becerileri ile mevcut kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmasını destekler (Crosswhite et.al, 2018).

Çözüm odaklı yaklaşım, madde kullanım bozuklukları, eviçi şiddet, intihar, cinsel istismar, ilişki sorunları, ebeveynlik sorunları vb. çeşitli alanlarda kullanılabilir (O'Connell, 2005). Şiddete maruz kalan kadın alanında çalışırken sosyal hizmet uzmanları, kadınların tercihlerine ve isteklerine uygun hedefler belirlemek için işbirliği yapar. Ayrıca, kadının güçlü yönlerini, mevcut kaynaklarını ve önceki başarılarını belirleyip bu unsurları güçlendirme sürecine katkı sağlar (Stalker, 1999). Kadının hedeflerine ulaşmasını desteklemek amacıyla çözüm odaklı stratejiler geliştirilmekte ve bu süreçte kadına sürekli rehberlik ve destek sağlanmaktadır. Kadının, etkileşimde bulunduğu çevresel sistemlerde de haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda savunulması ve yönlendirilmesi önemlidir. Çözüm odaklı yaklaşımın etkinliği düzenli olarak değerlendirilerek, kadının ihtiyaçlarına uygun şekilde revize edilmelidir. Müdahale süreci boyunca, kadının güçlenmesi ve kendi kararlarını alabilmesi teşvik edilerek bağımsızlığı desteklenmelidir (Crosswhite et al., 2018).

1.4. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Travmatik Durumlarda Kullanımı

Çözüm odaklı yaklaşım, savaş, göç, tecavüz, eviçi şiddet, yakın kaybı gibi travmatik durumlarla çalışırken kullanılabilen ve etkili olduğu değerlendirilen yaklaşımlardan biridir. Travma ile çalışırken, bireylerin ihtiyaçlarına uygun yaklaşımlar seçmek önemlidir. Çözüm odaklı yaklaşım, travmatik vakalarla çalışmada tamamlayıcı bir yöntem olarak kullanılabilir

(Stalker ve ark., 1999). Klasik travma yaklaşımlarında, müracaatçının yaşadığı travmatik durum üzerinde detaylıca durulur ve deneyimini tekrar anlatması istenir. Bu, müracaatçıyı daha olumsuz duygularla baş başa bırakma riskini doğurur. Çözüm odaklı yaklaşımda ise yalnızca travmanın kendisine değil, bireyin güçlü yönlerine, kaynaklarına ve hedeflerine odaklanılır. Sosyal hizmet uzmanı, travmatik durumlarla çalışırken müracaatçılara, istisnai durumları ve travma ile başarılı bir şekilde başa çıktıkları anları belirlemelerinde yardımcı olabilir. Örneğin, *'Zorlu bir duruma rağmen devam etmeyi nasıl başardınız?'* ya da *'Birçok kişi bu tür durumları çok daha ağır yaşarken, siz serinkanlı kalmayı nasıl başarıyorsunuz?'* gibi sorular sorulabilir. Bu yaklaşım, bireyi mevcut güçlü yönleri ve kaynaklarını keşfederek, çözüm bulma ve yaşamında olumlu değişim oluşturma konusunda güçlendirir (O'Connell, 2017; Ümmet, 2023).

Travma çalışmalarında çözüm odaklı yaklaşımın kullanımına ilişkin olarak, "3C" olarak tanımlanan üç temel kavram önemli bir yer tutmaktadır. Bu kavramlar, sırasıyla şefkat (compassion), başa çıkma (cope) ve karşıt denge (counterbalance) olarak ifade edilmektedir.

Şefkat (compassion); şefkat kavramı daha çok uzmanın müracaatçıya yaklaşımıyla ilgilidir. Empati, yardım etme ve zorlu durumlarla başetmesine yardımcı olma isteği bu kapsamda değerlendirilebilir. *"İçinde bulunduğunuz zor durumu anlayabiliyorum, bu zor durumdan çıkmanız için birlikte çalışacağız"* gibi bir ifade, şefkatli bir yaklaşım için örnek olabilir (Crosswhite, Kim, & Williams, 2018).

Baş çıkma (cope); müracaatçının yaşamındaki zorlu durumlarla mücadele için kullanılan yöntemleri içerir. Müracaatçının hem önceki hem de halihazırda kullandığı başetme yöntemleri üzerinde durulur. *"O zamandan bugüne kadar size neler iyi geldi? Bundan sonra nelerin iyi geleceğini düşünüyorsunuz?"* gibi sorular kullanılabilir. Müracaatçı okula ya da işe geri dönmeyen, bir sanat faaliyetiyle ilgilenmenin ya da gönüllü çalışmaların kendisine iyi geldiğini söyleyebilir. Böyle pek çok alternatif geliştirilebilir (Greene et.al, 2005).

Karşıt denge (counterbalance); travmatik yaşantının detayları yerine arzu edilen geleceğin ifade edilmesini içerir. Müracaatçılar travmatik olayların üzerinde durdukça daha çok üzüntü, keder, kayıp, çaresizlik vb. duyguları hisseder. Ancak çözüm odaklı yaklaşım, arzu edilen ve istenen geleceğe odaklandığından, acı veren duygular yerine umut, heyecan gibi daha iyi hissettiren duygulara ulaşılmasını kolaylaştırır. *"Bu zor dönemi atlattığınızda yaşamınızda neler değişmiş olacak? Daha farklı ne yapıyor ve hissediyor olacaksınız?"* soruları yöneltilebilir. Böylece müracaatçı bir yandan olumsuz duyguları hissederken diğer yandan olumluları da hissederek bir denge durumuna gelmiş olacaktır (Ümmet, 2023).

Çözüm odaklı yaklaşım, müracaatçıların öykülerini yeniden çerçevlendirmelerine ve geleceğe daha olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olmak için kullanılabilir. Sosyal hizmet uzmanı çözüm odaklı yaklaşımı travma tedavisiyle birleştirerek müracaatçıların güçlü yönlerini keşfetmeleri, başa çıkma becerilerini artırarak iyileşmeleri yönünde güvenli ve destekleyici bir ortam sağlar (Koucky et al., 2013). Sosyal hizmet uzmanları çözüm odaklı yaklaşım ve travma tedavisiyle birlikte her bireyin güçlü yönlerine ve kaynaklarına odaklanan kapsamlı ve bireyselleştirilmiş bir müdahalede bulunmuş olmaktadır. Bu yaklaşım, müracaatçıların geçmişte zorluklarla başa çıkmalarını sağlayan ve gelecekte de etkili olabilecek güçlü yönlerini ve başa çıkma mekanizmalarını keşfetmelerine olanak tanımak amacıyla özel soru tekniklerini, empatik desteği ve takdir ifadelerini kullanmayı kapsamaktadır. Travma tedavisi bağlamında, çözüm odaklı yaklaşım bilişsel-davranışçı terapi gibi diğer yöntemlerle de entegre edilerek uygulanabilmektedir (Liaqat, 2022).

1.5. Çözüm Odaklı Yaklaşımın Şiddete Maruz Kalan Kadınlarda Çalışmalarda Kullanımı

Şiddet, önemli bir halk sağlığı sorunu olmakla birlikte şiddete maruz kalan kadınların hem sağlık hem de psikososyal iyilik hali üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Çözüm odaklı yaklaşım, şiddete maruz kalan kadınların bu tür durumlarda kendi eylemsel kapasitelerini harekete geçirmelerini destekleyen yönüyle dikkat çekmektedir (Johnson & Goldman, 1997).

Uluslararası literatürde, şiddete maruz kalan kadınlarla çözüm odaklı yaklaşımın kullanımı 1980'li yıllarda ele alınmış, özellikle krize müdahale ve çift terapileri gibi alanlarda uygulanmaya başlanmıştır (Dolan, 1994; Johnson & Goldman, 1997; Greene et al., 2005). Çözüm odaklı yaklaşımda şiddet gibi travmatik durumlara maruz kalan kadınlarla çalışırken travmatik anılara odaklanmak yerine kadının başatma becerileri ön plana çıkarılır. Çözüm odaklı yaklaşımın nihai amacı, şiddete maruz kalan kadınların şiddetle mücadele konusundaki becerilerini keşfetmeleri, şiddetten uzak bir gelecek inşa etmeleri ve güçlenmeleri için destek sağlamaktır (Mancoske et al., 1994)

Çözüm odaklı yaklaşım, müracaatçıların karşılaştıkları sorunların ötesine odaklanarak, onların güçlü yönlerini, mevcut kaynaklarını ve hedeflerini belirleyip geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlayan bir yöntemdir. Bu bağlamda, sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımıyla uyumlu olduğunu ifade etmek mümkündür. Kadınların güçlü yönlerini ve kaynaklarını keşfetmelerini ve bunları etkin bir şekilde kullanmalarını desteklemek ile işbirliğine dayalı bir mesleki ilişki oluşturmak, bu yaklaşımın öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır (Dolan, 1991). Sosyal hizmet uzmanları, çözüm odaklı yaklaşımı sosyal hizmet bağlamında kullanarak, müdahale odağını mağduriyetten değişim kapasitesine kaydırmak suretiyle şiddete maruz kalan kadınların güçlenmesini desteklemektedir. Bu yaklaşım, kadınların yaşamlarında kontrol duygusunu yeniden kazanmalarına, öz yeterlilik algılarını artırmalarına ve güçlenme hissi yaşamalarına katkı sağlamaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının, şiddete maruz kalan kadınlarla çalışırken çözüm odaklı yaklaşımı müdahale süreçlerine dahil etmeleri, hem olumlu ve istenen sonuçların elde edilmesi hem de kadınların genel iyilik hali ve iyileşme süreçlerine destek sağlanması açısından kritik öneme sahiptir (Davis, Srinivasan, Brown, & Berk, 1995). Sosyal hizmette çözüm odaklı yaklaşımı kullanmak, yalnızca sorunlara odaklanmak yerine bireylerin güçlü yönlerine, kaynaklarına ve hedeflerine odaklanmayı içerir. Çözüm odaklı yaklaşım, gerçekliğin dil ve etkileşim yoluyla inşa edildiğini kabul eden sosyal inşacılık ilkeleriyle uyumlu bir yöntemdir. İşbirlikçi ve kişi merkezli çalışmayı esas alan bu yaklaşım, bireyselleştirilmiş müdahale süreçlerine odaklanarak kişiye özgü ihtiyaçları önceliklendirir. (Johnson & Goldman, 1997; Black, 2003; Lewis, 2014). Kadınlar, yaşamlarında bir dizi kaynağa sahip olabilirler. Bu kaynaklar, aile, arkadaşlar, komşular gibi sosyal destek sistemlerinin yanı sıra, manevi değerler, kişilik özellikleri, eğitim düzeyi, mesleki geçmiş ve mevcut olanaklar gibi çeşitli unsurları içerebilir. *“Tüm bu zorluklara rağmen sizi ne ayakta tuttu?”*, *“Size iyi gelen unsurlar nelerdir?”*, *“Bu durumu aşmanıza yardımcı olabilecek faktörler nelerdir?”* gibi sorular aracılığıyla, kadının bu kaynakları keşfedilebilir ve güçlendirilebilir (Dolan, 1991).

Şiddete maruz kalan kadınlar genellikle kendilerine olan güvenini kaybetme başta olmak üzere çok sayıda zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Çözüm odaklı yaklaşım, kadınların güvenlik ve güçlenme yolunda ilerlemelerine yardımcı olan diğer yaklaşımlardan biridir. Sosyal hizmet uzmanları, yargılayıcı olmayan bir duruş sergileyerek ve farkındalık pratiğini dahil ederek şiddete maruz kalan kadınlar için güvenli ve destekleyici bir ortam sağlayabilir (Mancoske et al., 1994). Bu yaklaşım, kadınların yaşamlarındaki istisnaları belirlemelerine ve başa çıkma becerileri geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Berg & Dolan,

2001). Çözüm odaklı yaklaşım, kadının şiddetten uzak olduğu veya sorununun çözümüne yönelik adımlar attığı zamanlara odaklanarak, kendi ihtiyaçlarına öncelik vermesi ve durumunu iyileştirmek için çözümler bulması konusunda güçlendirir (Dolan, 1991; Song & Shih, 2009). Özel keşfetme soruları, empatik destek ve övgüler yoluyla çözüm odaklı yaklaşım, şiddete maruz kalan kadınların daha önceki zor zamanlarda kendilerine yardımcı olan ve gelecekte olumlu değişim oluşturmak için kullanılabilecek güçlü yönlerini belirlemelerine yardımcı olur. Şiddete maruz kalan kadınlarla çözüm odaklı yaklaşım henüz yeni uygulanmaya başlasada olumlu değişimi sağlamada önemli olduğu değerlendirilmektedir (Lee, 2017).

Dutton (1992) ve Walker (1994) tarafından önerilen, şiddete maruz kalan kadınların iyileştirilmesinde yaygın olarak kabul edilen amaçlarla paralel olarak, çözüm odaklı yaklaşımın genel amacı şiddeti durdurmak, güvenliği sağlamak, güçlendirmek ve iyileştirmektir (Song & Shih, 2009). Bununla birlikte çözüm odaklı yaklaşım, kadınlara söz konusu amaçlara ulaşmalarında yardımcı olmak için farklı yöntemler sunar (Davis vd., 1995). Çözüm odaklı yaklaşım, müdahale stratejilerini şiddet sorununun kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi üzerine temellendirmek yerine, alternatif bir bakış açısı sunarak, olumlu değişimin kadınların güçlü yönlerine, yetkinliklerine ve çözüm odaklı potansiyellerine odaklanarak sağlanabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, sorunlar, eksiklikler ve patoloji yerine, kadınların mevcut kaynaklarını ve olumlu özelliklerini merkeze alarak değişim sürecini desteklemeyi amaçlamaktadır (Dutton, 1992; Crosswhite, Kim & Williams, 2018). Öte yandan çözüm odaklı yaklaşımın dili gelecek yönelimlidir. “Neler yaşandı” üzerinde durmaktan çok “Gelecekte olması istenen şey” üzerinde durulur (Lee, 2007).

Çözüm odaklı yaklaşım gelecek yönelimiyle ilgili özelliği nedeniyle, çoğunlukla şiddet ilişkisi içinde kalan kadınlar için ayrıca önemlidir. Kadınlar şiddet nedeniyle yaşadıkları güçsüzlük ve çaresizlik duyguları nedeniyle çoğu zaman korku duymakta ve pek çoğu içine kapanmaktadır (Davis et al., 1995). Bu çerçevede müdahale sürecinde kadınları olumsuz deneyimlerinden uzaklaştırarak dikkatlerini arzu edilen değişimi gerçekleştirmek için işe yarayan yöntemleri keşfetmesini sağlamak ve ne kadar az olursa olsun, güçlü yönleri ve yetenekleri üzerinde durarak yakın ilişkilerinde şiddet içermeyen bir gelecek hayal etmelerini sağlamak ve bunu gerçekleştirmelerine yardımcı olmak mümkündür (Eisikovits & Buchbinder, 1996). Başka bir deyişle çözüm odaklı yaklaşım kadınların şiddetten uzak bir gerçeklik inşa etmelerine ve bu amaca ulaşmak için sahip oldukları kaynakları yeniden keşfetmelerine yardımcı olan bir süreç olarak ifade edilebilir (Song, & Shih, 2009). Şiddetten uzak bir gerçeklik kadınların partneriyle olan ilişkilerini sürdürmeyi, değiştirmeyi ya da ilişkiyi kalıcı olarak bırakmayı içeren adımlar atmasını sağlayabilir. Bu durum kadının şimdiye kadar yapamadığı bir şeydir. Bilindiği üzere bireysel deneyimler ve çözüm yolları her kadın için benzersizdir, bu nedenle tek ve en iyi yaklaşımdan söz etmek mümkün değildir (Lee, 2007). Bu yaklaşımda neyin en iyi olduğu konusunda herhangi bir varsayımda bulunulmaz, dolayısıyla doğrunun ne olduğu konusunda herhangi bir öngörü yoktur. Fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde doğru kişiye özeldir ve kişinin kendisinden gelmesi gerekmektedir. Bu çerçevede kadınlar, kendileri için en iyi olan amacı belirleyerek aynı zamanda şiddetten uzak bir yaşamı “sahiplenmiş” olurlar (Eisikovits & Buchbinder, 1996).

1.6. Şiddete Maruz Kalan Kadınlarla Müdahalede Çözüm Odaklı Teknikler

Çözüm odaklı yaklaşım çoğunlukla bir takım teknikler ve sorular üzerine yapılandırılmış bir süreç içerisinde ilerler. Kadının kendi durumu hakkında şimdiye kadar düşünmediği şekilde düşünmesine ve çözüm oluşturma sürecine yardımcı olacak soruların sorulduğu, uzman ile kadın

arasında diyalog süreçlerine dayanan bir yaklaşımdır. Uzman, sorunların çözümüne yardımcı olacak farklı soru teknikleri kullanır. Bu çerçevede istisna soruları, başa çıkma soruları, sonuç soruları, mucize soruları, ölçeklendirme soruları ve ilişki soruları kullanılır (de Shazer, 1988).

Aşağıda soruların içeriği ve kadınlarla çalışmalardaki bazı örnekleri açıklanmaktadır.

İstisna soruları; sorunların mevcut olmadığı ya da belirli istisnai durumların yaşandığı zamanları keşfetmeye yönelik bir soru tekniğidir. Bu teknikte, kadınların şiddet içeren dönemlerde kendilerini daha iyi koruyabildikleri, şiddetten kurtulabildikleri ve mücadele ettikleri zamanları keşfetmeye odaklanır (De Jong & Berg, 2013). Şiddete maruz kalan bir kadının, ne kadar nadir olursa olsun, kendini daha iyi hissettiği, şiddetten uzak kalabildiği ve mücadele ettiği istisnai zamanlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanının rolü, kadının yaşamındaki bu istisnai durumları keşfetmesini sağlamak, bu anları güçlendirmek, sürdürmek ve pekiştirmektir (Mancoske, Standifer & Cauley, 1994). Kadınlar, bu istisnai durumları belirlemeye çalışırken, şiddetten uzak bir gelecek inşa etme yolunda ilerleyebilmektedirler (Black, 2003). Örneğin, “Eşiniz size şiddet uygulamaya devam ettiğinde kendinizi nasıl koruyabildiniz?”, “Bu durumda polisi arama kararını nasıl verdiniz?”, “Geçmişte benzer bir ilişkiden kurtulmayı başardığınız bir dönemi hatırlıyorsunuz, o dönemde ne farklıydı ve bunu nasıl başardınız?” gibi sorularla kadının güç ve kaynakları ortaya konulabilir (Mancoske, Standifer & Cauley, 1994).

Mucize soruları; burada daha çok olumlu amaçlar belirlenmeye çalışılır. “Bugün eve gittiğinizi ve uyuduğunuzu varsayalım. Siz uyurken de bir mucizenin gerçekleştiğini hayal edin. Sorununuz ortadan kalktı. Bu mucizenin gerçekleştiğini ve sorunun çözüldüğünü gösteren işaret ne olurdu?”. Burada amaç kadının küçük, fark oluşturabilecek ve somut çözümler hakkında düşünebilmesini sağlamaktır (O’Connell, 2005). “Bu mucizenin gerçekleşmesi için neyin farklı olması gerek?”, “Mucizenin az da olsa gerçekleştiği zamanlar oldu mu?” vb. Problemler çözümler her zaman birbiri ile ilişkili olmak zorunda değildir. Ancak travmatik yaşantıları olan kadınlar çözümü travma öncesi duruma dönmek olarak görebilirler. “Eşim evlendiğimiz ilk günlerdeki gibi bana sevgi dolu yaklaşmış olurdu”, “Eşim bana şiddet uygulamayı bırakırdı” gibi yanıtlarla da karşılaşmak olasıdır. Bunlar gerçekleşmesi bazen imkansız beklentiler olabilir. Bunun yerine “Başka ne olabilirdi?” gibi problemden bağımsız yöntemler geliştirmesi üzerinde durulabilir (De Jong & Berg, 2013).

Baş çıkma soruları; bu tarz sorular kadınların zor zamanlarda hayatta kalmayı nasıl başardıkları ve sorunlarıyla nasıl mücadele ettiklerine odaklanmaktadır (Şahin & Siyez, 2023). “Durumunuza baktığımda işlerin neden daha kötüye gitmediğine şaşırımdım. Durumun daha da kötüye gitmesini önlemek için neler yaptınız” gibi. Ancak bu tarz sorularda uzmanın dikkatli olması gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü bu tarz sorular istismarı pekiştirme riski taşıyabilir. Bununla birlikte bazı örneklerinde bağımsız yaşama geçmeyi destekleme noktasında yararlı olabileceği belirtilmektedir (Johnson, & Goldman, 1996). “Sığınmaevinde çocuklarınızla birlikte kalmak her zaman kolay olmayabilir, bunu nasıl başarıyorsunuz?”, “Her şeye rağmen çocuklarınızın bakımına devam etme gücünüzün kaynağını merak ettim”. Bu tarz soruların cevaplarını düşünmek, kadınlar için güçlü yönleri ve kaynaklarını keşfetmek, böylece mağduriyetten çok devam etme becerisini ortaya koymak açısından önemlidir (Corbin & Norton, 2020). Öte yandan kadının iş yaşamı, daha önceki kayıpları vb. geçmişteki sorunlarıyla baş etmelerine yönelik kaynaklarını keşfetmesi yönünde de sorular sorulabilir. Böylece kadın daha önce yaşadığı ancak üstesinden geldiği konuları hatırlayacaktır. Bunlar şimdiki durumundan bağımsız şeyler olabilir (Mancoske, Standifer & Cauley, 1994). Burada değişimin sürekli ve kaçınılmaz olduğu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca sorunlarının geçici olduğunu görmeleri

de kolaylaşmış olur. “İşleyen çözüm yollarını kullanmaya devam et, işlemeyenlerin yerine yenilerini dene” prensibi gereği de kadınlarda işe yarayan şeyler üzerinde durulup, bunların yine işe yarayabileceği, işe yaramayanlar içinse farklı neler yapılabileceği konusu tartışılabilir (Corbin, & Norton, 2020).

Ölçeklendirme soruları; kadınların içinde buldukları durumu 1’den 10’a kadar bir ölçekte sıralamaları istenir. Genellikle 1 olabilecek en kötüyü, 10 ise arzu edilen sonucu temsil eder. Ölçeklendirme soruları, kadınların ilerlemelerini görmeleri ve değerlendirmeleri için basit bir araçtır, böylece kendileri için değişimi daha net görebilirler. Sorunlarının yoğunluğunu, kendilerine güvenlerini, motivasyonlarını ve ilerlemelerini görmeleri açısından oldukça yararlıdır (Miller et.al, 2003).

İlişki soruları; diğer bireylerin kadının sorunlarına yönelik geliştirdiği çözüm yöntemlerini nasıl farkedebileceklerini değerlendirmeye yönelik sorulardır. Böylece kadının geleceğe ilişkin daha net amaçlar oluşturması kolaylaşır. “Artık şiddet ilişkisi içinde olmadığınızda çocuğunuz sizde neyin farklı olduğunu görür; buna nasıl tepki verir?” (Johnson & Goldman, 1997).

Çözüm odaklı yaklaşımda kullanılan dil önemlidir. Kadının günlük yaşamında kullandığı dili sosyal hizmet uzmanının da kullanması yanlış değildir. Şiddet sonrası yaşadığı zorlukları anlatırken kullandığı ifadeleri uzmanın da kullanıyor olması, kadına daha olumlu yansır. Deneyimini dini inançları üzerinden ifadelendiren bir kadın ile aynı ifadeler üzerinden görüşme yapılabilir. Bu, kadına anlaşıldığı duygusunu yansıtması açısından önemlidir (Ümmet, 2023).

Özetle çözüm odaklı teknikler kadınların çözümleri keşfetmeleri ve çözüm odaklı davranışları tanımlamalarını, güçlendirilmelerini ve pekiştirmelerini sağlamada önemli yaklaşımlardan biridir. Çözüm odaklı yaklaşımı kullanan uzman, kadının kendi yaşamı özelindeki deneyimlerini anlayarak müdahaleye başlar. Müdahalenin odak noktasının, sorunlara çözüm bulmasına yardımcı olmak olduğu konusunda kadını çözüme yönlendirir. Uzman, mucize sorularını kullanarak kadının arzu edilen geleceğe yönelik somut, gözlemlenebilir, spesifik amaçlar oluşturmasına yardımcı olur. Mesleki ilişki aracılığıyla kadının yakın ilişkilerinde şiddet içermeyen alternatif bir gerçeklik inşa etmesine yardımcı olmak için istisna, başa çıkma, ilişki ve ölçeklendirme sorularını kullanır. Bununla birlikte, kadına kendi belirlediği amaçlara ulaşmasını kolaylaştırmak için övgülerde bulunur. Şiddete maruz kalan kadınlarla çalışmalarda çözüm odaklı yaklaşımın kullanılmasının nihai amacı, kadının başa çıkma ve şiddetten uzak durma konusundaki becerisini arttırmak, şiddetten uzak bir gelecek kurmasına yardımcı olmak, öğrenilmiş çaresizlik ve umutsuzluk durumlarında kendisi için daha tatmin edici bir yaşam sürmesi yönünde güçlenmesini sağlamaktır.

2. Sonuç

Çözüm odaklı yaklaşım, şiddete maruz kalan kadınlarla sosyal hizmet müdahalelerinde travma, sorun ve teşhis yerine kadınların güvenlik ve güçlenme noktasından hareket etmelerine yardımcı olacak başa çıkma stratejilerine odaklanması nedeniyle bu alandaki çalışmalarda önemli bir yerde durmaktadır. Kadınlar, çözüm odaklı yaklaşıma dayalı bir müdahale sayesinde yaşamları üzerindeki kontrolü yeniden kazanabilir ve şiddetten uzak bir gelecek inşa edebilirler.

Çözüm odaklı yaklaşım, teorik temelini postmodern paradigmadan almakta olup, müracaatçıların sosyal ve dilsel etkileşimler yoluyla anlam inşa ettiğini vurgulamaktadır. Literatürde, bu yaklaşımın sorunlardan ziyade müracaatçıların güçlü yönlerine ve geçmişteki başarılarına odaklanılarak olumlu değişim potansiyelini artırdığına dikkat çekilmektedir. Küçük ve anlamlı değişimlerin büyük değişimleri beraberinde getirebileceği ve çözüm odaklı

dilin müracaatçıların düşünce yapılarını dönüştürebileceği açıklanmaktadır. Ayrıca, her bireyin değişim için gerekli kaynaklara sahip olduğu varsayımı, literatürdeki çözüm odaklı yaklaşıma ilişkin tartışmaların önemli bir boyutunu oluşturur. Bu bağlamda, yaklaşım yalnızca belirli tekniklerin uygulanmasını değil, bireyin kendi baş etme stratejilerini geliştirmesini ve etkin şekilde kullanma kapasitesini harekete geçirmeyi hedefleyerek potansiyelini anlamlı değişimler oluşturmada kullanmalarına olanak tanır.

Genel olarak, çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlarla sosyal hizmet müdahalelerinde kullanılması, kadınların özsaygı ve özyeterliliklerinin artırılması, kendilerine ve geleceklerine yönelik olumlu bakış açılarının sağlanmasında kullanılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, kadınlarla çalışmalarında bu yaklaşımı uygulayarak, şiddet döngüsünden kurtulmalarını, güvenli, kendi kararını verebilecekleri bir yaşam kurmalarını sağlayarak anlamlı ve sürdürülebilir çözümler oluşturmak için destek olmaktadır. Öte yandan çözüm odaklı yaklaşımda sosyal hizmet uzmanları tek bir yaklaşıma bağlı kalmaktan çok, çeşitli yaklaşımları birlikte kullanabilmektedir. Bunlar arasında sistem yaklaşımı, güçlendirme yaklaşımı, kişi merkezli yaklaşım ve sosyal inşacılık bulunmaktadır. Tüm bunlar bağlamında çözüm odaklı yaklaşımın bu alandaki saha çalışmaları açısından önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Şiddet kaynaklı sorunlara ilişkin klasik travma yaklaşımlarını kullanmak önemli olsa da kadınların güçlendirilmesi, kendi kaynaklarını keşfedip bunları kullanabilir hale gelmesi, dilin kullanımına önem verilmesi, mesleki ilişkide hiyerarşik bir konumdan uzaklaşılması gibi özellikler, çözüm odaklı yaklaşımın öne çıkan yönlerini oluşturmaktadır.

Şiddete maruz kalan kadınlarla sosyal hizmet uygulamalarında çözüm odaklı yaklaşımın kullanımını henüz yenidir. Temel felsefesi, kabulleri ve tekniklerine yer verilen bu çalışma dahilinde sahada daha çok kullanılarak etki ve etkinliğinin değerlendirilmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Çözüm odaklı yaklaşımın şiddete maruz kalan kadınlarla sosyal hizmet uygulamalarındaki etkinliğini daha iyi değerlendirmek amacıyla, saha çalışmalarının kapsamının genişletilmesi önerilmektedir. Şiddete maruz kalan kadınlarla yapılan saha çalışmalarında çözüm odaklı yaklaşımın etkisi üzerine sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu nedenle bu konunun geniş örneklem gruplarıyla test edilmesi yararlı olabilecektir. Bu nedenle yaklaşımın sahada kullanımının yaygınlaştırılmasıyla birlikte nicel araştırmalar ile daha geniş örneklem gruplarıyla çalışılarak etkinliğinin test edilmesi yararlı olabilecektir. Kadınların şiddet döngüsünden çıkma süreçlerinde çözüm odaklı yaklaşımın nasıl daha işlevsel kullanılabileceğine ilişkin nicel ve nitel yöntemlere dayalı araştırmaların yapılması önerilmektedir. Bu kapsamda çözüm odaklı yaklaşımın, şiddete maruz kalan kadınlara hizmet sunan sığınma evi, şiddet önleme ve izleme merkezi, kadın danışma merkezi gibi kuruluşlardaki sosyal hizmet müdahalelerine dahil edilmesi önerilmektedir. Nitel çalışmalar ise hem yaklaşımı uygulayan meslek elemanları ile hem de şiddete maruz kalan kadınlarla birebir derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirilebilir. Böylece yaklaşımın etkisi daha detaylı değerlendirilerek analiz edilebilir.

Şiddete maruz kalan kadınlarla sosyal hizmet müdahalelerinde, çözüm odaklı yaklaşımın etkinliğini artırmak için multidisipliner bir ekip çalışması benimsenebilir. Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanları kadının geçmişteki güçlü yönlerini ve baş etme stratejilerini belirlemek için bireysel görüşmeler yaparak çözüme yönelik bir değişim planı oluşturabilir. Hukukçular, psikologlar, sağlık profesyonelleri ve istihdam danışmanlarıyla işbirliği yapılarak kadının güvenliği, hukuki haklara erişimi, psikososyal iyileşme süreci ve ekonomik bağımsızlığı eş zamanlı olarak desteklenebilir. Çözüm odaklı yaklaşımın temel teknikleri, kadının kendine olan güvenini artırmaya ve mevcut kaynaklarını keşfetmesine yardımcı olurken, ekip çalışması sayesinde ihtiyaçları çok boyutlu olarak ele alınabilir.

Kaynakça

- Black, C. J. (2003). Translating principles into practice: Implementing the feminist and strengths perspectives in work with battered women. *Feminist Inquiry in Social Work*, 18(3), 332-349. <https://doi.org/10.1177/0886109903254578>
- Berg, I. K., & Dolan, Y. M. (2001). *Tales of solutions: A collection of hope-inspiring stories*. New York: W. W. Norton.
- Boutib A, Chergaoui S, Marfak A, Hilali A, Youlyouz-Marfak I. (2022). Quality of life during pregnancy from 2011 to 2021: Systematic review. *Int J Womens Health*, (14), 975-1005. <https://doi.org/10.2147/IJWH.S361643>.
- Cihan, Ü. & Karakaya H. (2017). Kadın-erkek kavramları bağlamında şiddet ve şiddetle mücadelede sosyal hizmetin rolü. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 297-324.
- Corbin, E., & Norton, A. M. (2020). Bridging the gap between solution-focused brief therapy and interpersonal neurobiology: A combined approach for counseling families. *Journal of Systemic Therapies*, 39(3), 1-14. <https://doi.org/10.1521/jsyt.2020.39.3.1>
- Crosswhite, D., Kim, J. S., & Williams, S. A. (2018). Interpersonal violence. In A. Froerer, J. V. Cziffra-Bergs, J. S. Kim, & E. E. Connie (Eds.), *Solution-Focused Brief Therapy with Clients Managing Trauma* (pp. 84-95). Oxford University Press.
- Davis, L. V., Srinivasan, M., Brown, P., & Berk, S. (1995). Listening to the voices of battered women: What helps them escape violence. *Feminist Inquiry in Social Work*, 10(1), 49-69. <https://doi.org/10.1177/088610999501000106>
- de Shazer, S. (1988). *Clues: Investigating solutions in brief therapy*. New York: W. W. Norton.
- De Jong, P., & Berg, I. K. (2013). *Interviewing for solutions* (4th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Dolan, Y. M. (1991). *Resolving sexual abuse: Solution-focused therapy and Ericksonian hypnosis for adult survivors*. New York: W. W. Norton.
- Dutton, M. A. (1992). *Empowering and healing the battered woman: A model for assessment and intervention*. Springer Publishing Company.
- Eisikovits, Z. C., & Buchbinder, E. (1996). Toward a phenomenological intervention with violence in intimate relationships. In J. L. Edleson & Z. C. Eisikovits (Eds.), *Future interventions with battered women and their families* (pp. 186-200). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Greene, G. J., Lee, M. Y., Trask, R., & Rheinscheld, J. (2005). How to work with clients' strengths in crisis intervention: A solution-focused approach. In A. R. Roberts (Ed.), *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment, and research* (3rd ed., pp. 64-89). New York: Oxford University Press.
- Johnson, C. E., & Goldman, J. (1997). Taking safety home: A solution-focused approach with domestic violence. In M. Hoyt (Ed.), *Constructive therapies I* (pp. 184-196). New York: Guilford Press.
- Koucky, E. M., Dickstein, B. D., & Chard, K. M. (2013). Cognitive behavioral treatments for posttraumatic stress disorder: Empirical foundation and new directions. *CNS Spectrums*, 18(2), 73-81. <https://doi.org/10.1017/s1092852912000995>
- Lee, Y. (2007). Discovering strengths and competencies in female domestic violence survivors: An application of Roberts' continuum of the duration and severity of woman battering. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 7(2), 102-114. <https://doi.org/10.1093/brief-treatment/mhm002>
- Lee, Y. (2017). Solution-Focused Theory. In F. J. Turner (Ed.), *Social work treatment: Interlocking theoretical approaches* (pp. 513-531). Oxford University Press.
- Liaqat, H., & Saleem, A. (2021). Solution-Focused brief therapy for major depressive disorder: A single case study. *NUST Journal of Social Sciences and Humanities*, 7(2), 248-259. <https://doi.org/10.51732/njssh.v7i2.93>
- Lewis, E. (2008). The group treatment of battered women. *Women & Therapy*, 2(1), 51-58. https://doi.org/10.1300/J015V02N01_05

- Mancoske, R. J., Standifer, D., & Cauley, C. (1994). The effectiveness of brief counseling services for battered women. *Research on Social Work Practice, 4*(1), 53-63. <https://doi.org/10.1177/104973159400400105>
- Miller, S. D., & Duncan, B. L., Brown J., Sparks J.A. & Claud D.A. (2003). The Outcome Rating Scale: A tool for measuring the effectiveness of therapy with women who have experienced domestic violence. *Journal of Family Psychology, 18*(2), 157-166.
- O'Connell, B (2005). *Solution-focused therapy*. SAGE Publications Ltd.
- Song, L., & Shih, C. (2009). Recovery from partner abuse: The application of the strengths perspective. *International Journal of Social Welfare, 19*(1), 23-32. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2008.00632.x>
- Stalker, C., Levene, J. E., & Coady, N. (1999). Solution-focused brief therapy: One model fits all? *Families in Society, 80*(5), 468-477. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.1476>
- Şahin, F., & Küçük, L. (2024). The effect of solution-focused approach on attitudes to violence against women in high school students. *Archives of Psychiatric Nursing, 52*, 138-146. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2024.06.003>
- Şahin, S., & Siyez, D. (2023). Çözüm odaklı kısa süreli terapi: Temeller, kavramlar ve teknikler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(2), 1-18. <https://doi.org/10.18026/cbayar-sos.1052711>
- Ümmet, D. (2023). *Kısa süreli çözüm odaklı psikolojik danışma: Vaka örnekleriyle*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Walker, L. (1994). *Abused women and survivor therapy: A practical guide for the psychotherapist*. Washington, DC: American Psychological Association.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Hortikültürel Terapi Temelli Uygulamalar

Horticultural Therapy Based Practices for Individuals With Substance Use Disorder

Yunus KARA¹

Berçem BARUT BEKTAŞ²

Öz

Madde kullanım bozukluğu, tıbbi, sosyal, hukuki ve toplumsal yönleri olan çok boyutlu bir sorundur ve bu sorun önemli tedavi ve destek süreçleri gerektirmektedir. Bu sorunun tedavi ve destek ile ilgili süreçlerinde hortikültürel terapinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hortikültürel terapi, bitkilerle uğraşarak doğanın iyileştirici gücünü kullanmayı amaçlayan bir tedavi yöntemidir. Ayrıca hortikültürel terapi, bahçeleri, grup terapilerini ve hayvan destekli müdahaleleri de içerebilmektedir. Madde bağımlılığı tedavisinde kullanılan bu terapi yöntemi, bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hallerini geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu çalışma kapsamında veri toplama yöntemi olarak ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik çalışmalar çerçevesinde kütüphane araştırması kullanılmıştır. İlgili çalışma, madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik hortikültürel terapi temelli uygulamalara dair literatüre yer vererek, madde kullanım bozukluğu alanında hortikültürel terapi temelli uygulamaları gerçekleştirmek isteyen uygulayıcılara alternatif tedavi ve destek süreçlerini tanıtmayı ve sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hortikültürel Terapi, Hortikültürel Terapi Bahçeleri, Madde Kullanım Bozukluğu, Hayvan Destekli Müdahale, Grup Terapisi

Abstract

Substance use disorder is a multidimensional problem with medical, social, legal and community aspects, and this problem requires significant treatment and support processes. It is seen that horticultural therapy is frequently used in the treatment and support processes of this problem. Horticultural therapy is a treatment method that aims to use the healing power of nature by dealing with plants. Horticultural therapy may also include gardens, group therapies, and animal-assisted interventions. This therapy method used in the treatment of substance addiction has the potential to improve the physical, psychological and social well-being of individuals. In this study, library research was used as the data collection method within the framework of academic studies in national and international literature. This study aims to introduce and present alternative treatment and support processes to practitioners who want to implement horticultural therapy-based interventions in the field of substance use disorders by including the literature on horticultural therapy-based interventions for individuals with substance use disorders.

Keywords: Horticultural Therapy, Horticultural Therapy Gardens, Substance Use Disorder, Animal Assisted Intervention, Group Therapy

1 Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ykara@sinop.edu.tr, kara.yunus93@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7812-5845>, <https://ror.org/004ah3r71>

2 Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, barutbercem@gmail.com, bercembarut@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9134-9456>, <https://ror.org/01x8m3269>

Makale Türü/ Article Type: Derleme Makalesi/ Review Article

Geliş Tarihi/Received Date: 15.06.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.10.2024

Atıf İçin/ For Cite: Kara Y. ve Bektaş Barut B., “Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Hortikültürel Terapi Temelli Uygulamalar”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):538-559

<https://doi.org/10.17755/esosder.1501931>

License: CC BY-NC 4.0

1. Giriş

Madde kullanım bozukluğu hem biyolojik hem de çevresel faktörlerin neden olduğu kronik bir beyin bozukluğu olarak ifade edilmektedir (Tam ve Foo, 2012; Whitesell vd., 2013). Biyolojik faktörler genetik, epigenetik, gelişimsel özellikler ve sinir devrelerini içermektedir. Çevresel faktörler arasında sosyal ve kültürel sistemler (aile, arkadaşlar vd.), stres ve travma öyküsü/geçmişi yer alabilmektedir. Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)'nın beşinci baskısındaki sınıflandırmaya göre ise bir kişinin madde kullanım bozukluğu tanısı alması için sorunlu madde kullanımını karakterize eden 11 semptomdan iki veya daha fazlasına sahip olması gerekmektedir (American Psychiatric Association, 2013). Bu belirtiler; aşırı tüketim, kullanmayı bırakamama, maddeyi elde etmek, kullanmak ve maddeden kurtulmak için çok fazla zaman harcamak, aşırı istek duymak, sorumlulukları yerine getirememek, madde kullanma aktivitelerinden vazgeçmek, tehlikeli bile olsa madde kullanmak, tolerans ve çekilme şeklindedir (Mayo Clinic, 2023). Madde kullanım bozukluğu tanısı alan kişiler tarafından kullanılan maddeler arasında, alkol, kafein, esrar, halüsinojenler, inhalanlar, opioidler, sedatifler, hipnotikler veya anksiyolitikler, uyarıcılar (amfetamin tipi maddeler, kokain ve diğer uyarıcılar dahil) ve tütün gibi maddeler yer alabilmektedir (Erath vd., 2024). Bu maddeler hem uyarıcı ve keyif verici hem de uyuşturucu maddelerdir ve bağımlılık yapıcı özelliğe sahiptir (Er, 2021). Bu maddelerden herhangi birisi alınmaya devam ettikçe vücut bu maddeyi daha çok istemekte bu nedenle sürekli olarak uyuşturucu alım miktarı ve sıklığı artış göstermektedir. Madde kullanım bozukluğu, bireyin beden ve ruh sağlığını, aile ve sosyal hayatını olumsuz etkileyecek seviyede sürekli madde alma isteği ve bu isteğe engel olamaması şeklinde de ifade edilmektedir (Rehm vd., 2013). Madde kullanım bozukluğu, ani ölümlere sebep olan bir bağımlılıktır. Bu duruma bilerek devam edilmesi, madde kullanım bozukluğunun olduğunu göstermektedir. Madde kullanım bozukluğu, kimyasal içerikli maddeler ve ilaçların alımıyla oluşan bir bağımlılıktır. Maddeler alınmadığında yoksunluk belirtileri ortaya çıkmaktadır. Bu belirtilerden bazıları şunlardır (Morton, 2019):

- Uyuşturucu maddenin dozu azaltıldığında veya kesildiğinde kriz meydana gelmesi,
- Ruhsal durumun sürekli değişiklik göstermesi,
- Olumsuz, hoş olmayan davranışlarda bulunulması,
- Kendini kontrol edememe,
- Aşırı hassasiyet gösterme,
- Gerginlik, saldırganlık ve huzursuzluk,
- Arkadaş çevresinde değişiklik ve zamanın çoğunu arkadaş grubuyla geçirme,
- Aileyle araya mesafe koyma,
- İştahta azalma,
- Uyku düzeninde değişiklik,
- Gözlerde kızarıklık, kilo kaybı, soğuk terleme ve ellerin titremesi gibi fiziksel belirtiler de vardır.

Madde kullanım bozukluğu, küresel ölçekte önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir (Connery vd., 2020). Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından yayınlanan ve 2023 yılına ait Dünya Uyuşturucu Raporu'nda ise 2021-2022 yılları arasında

dünya genelinde yaklaşık 284 milyon kişinin (15-64 yaş arası) uyuşturucu madde kullandığı tahmin edilmektedir (UNODC, 2023). Bu veri, dünya nüfusunun yaklaşık %5.5'ine karşılık gelmektedir. Bu raporda, uyuşturucu kullanımı ile ilgili ölüm sayısının 2021'de 2020'ye göre %13 artarak 13.000'in üzerine çıktığı belirtilmiştir. En çok kullanılan uyuşturucular arasında ise alkol, esrar ve opioidler bulunmaktadır. Bu raporda, özellikle opioid kullanımının, birçok ülkede önemli bir halk sağlığı sorunu haline geldiği ifade edilmektedir. Son yıllarda küresel ölçekli bir sorun olarak sayısında artış olduğu bilinen madde kullanım bozukluğu sorunu ulusal düzeyde de kendine önemli pay edinmiştir. Türkiye'de madde kullanım bozukluğu olan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı gün geçtikçe artmaktadır (Öztürk, 2023). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye'de 2022 yılında yaklaşık 2,7 milyon kişinin (yaklaşık %4) madde kullanma öyküsü olduğu tahmin edilmektedir (TÜİK, 2022). Ayrıca, Europol (2024) tarafından hazırlanan bir rapora göre, Türkiye'de özellikle sentetik uyuşturucuların kullanımı artış göstermektedir.

Madde kullanımı ve sorunlarına yönelik hizmet veren yatılı ve gündüzlü hastaneler, tedavi merkezleri, kurumlar ve örgütsel yapılar medikal, yasal ve psiko-sosyal yönden bireylerin tanı, tedavi ve iyileşme süreçlerinde çeşitli roller üstlenmektedir. Bu süreçte çeşitli profesyoneller tarafından, danışanların gönüllü olmaları önemli bir koşul olmak üzere çeşitli terapi ve destek programlarından yararlanılmaktadır. Hortikültürel terapi temelli grup terapileri ve hayvan destekli müdahaleler bu süreçte yararlanan uygulamalardan bazılarıdır. Hortikültürel terapi temelli uygulamaların yaygınlığı ve kullanımı diğer ülkelerdeki kadar olmasa da Türkiye'de de bu terapi biçimine olan yönelim gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye'deki çalışmalar, hortikültürel terapinin teorik ve kavramsal yönünü, tasarımının nasıl gerçekleştirilebileceğini ve bireyler için hortikültürel terapinin faydalarını incelemektedir (Akpınar Külekçi ve Sezen, 2020; Barut ve Kara, 2020; Kabakcı, 2022; Pouya, 2018). Bu uygulamaların madde bağımlılığı gibi önemli ve yaygın bir sorun alanında kullanılması ve yaygınlaşması önemli olarak değerlendirilmektedir. Tam bu noktada, ilgili araştırma, madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik hortikültürel terapi temelli uygulamalara dair literatüre yer vererek, bu uygulamaların madde bağımlılığı ile olan ilişkisini ele alacaktır. Bu çalışma kapsamında veri toplama yöntemi olarak ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik çalışmalar çerçevesinde kütüphane araştırması kullanılmıştır. Bu araştırma yöntemi, belirli bir konu veya soru hakkında bilgi toplamak amacıyla kitap, makale, dergi gibi kaynakları sistematik bir şekilde inceleme sürecini içermektedir (Henn vd., 2009).

2. Madde Bağımlılığı ve Hortikültürel Terapi

Doğanın çok sayıda popülasyon üzerindeki faydaları uzun süredir araştırılmakta ve belgelenmektedir. Antik çağlardan günümüze, bahçelerin, doğal yaşam alanlarının ve doğayla etkileşimlerin, bireylerin genel sağlığını ve refahını olumlu ve gözlemlenebilir bir biçimde geliştirdiği konusunda araştırmacılar hemfikirdir (Hansen-Ketchum vd., 2009; Tu, 2022). Bu nedenle, hortikültürel terapi çeşitli ortamlarda daha yaygın olarak kullanılan bir rehabilitasyon stratejisi haline gelmiştir (Barut ve Kara, 2020; Er vd., 2020). Hortikültürel terapi (bahçecilik terapisi), profesyoneller tarafından uygulanan, bitki ve bahçelerin araç olarak kullanıldığı terapötik bir tedavi destek sürecidir. Bu süreç her yaş ve cinsiyetten bireyle, fiziksel ve zihinsel sağlığı iyileştirme ve eğitim amaçlı olmak üzere çok çeşitli uygulamalarla çalışmayı içermektedir (Abu Dabrh vd., 2021; Sempik vd., 2005). Terapinin genel amacı, bireylerin mevcut fiziksel ve zihinsel sağlığını daha iyi hale getirmektir (Perveen, 2013). Terapide kullanılan faaliyetler, hastanelere, okullara, rehabilitasyon ve bakım merkezlerine, geriatrik tesislere ve

çocuk yuvalarına uyarlanabilir bir niteliğe sahiptir (Sakıcı vd., 2014). Örneğin, Tu'nun (2022) 18 çalışmaya ilişkin meta-analizi, kontrol gruplarına kıyasla deney grupları üzerindeki genel etkinin anlamlı olduğunu ve hortikültürel terapinin hastaların zihinsel durumunun iyileştirilmesi noktasında değerli bir araç olduğu hipotezini desteklemektedir. Bu sonuçlar, çeşitli sağlık ortamlarında, olumlu zihinsel sağlık sonuçları da dahil olmak üzere, hortikültürel terapinin etkili olduğunu göstermektedir. Doğanın etrafında olmak, insanların olumsuz duyguları ortadan kaldırmasına ve kaygı veya depresif dönemlerle baş etmelerine yardımcı olmaktadır (Kara, 2024). Bu değerli aktivite türlerini kişinin hayatına eklemek, kişinin olumlu zihinsel sağlığa sahip olmasına ve refahında azalmaya neden olabilecek günlük yaşam stres faktörlerinden kurtulmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle, hortikültürel terapinin madde bağımlılığına yönelik tedavi süreçlerine dahil edilmesinin hastaların tedavi sonuçlarını iyileştirmenin, boş zamanları değerlendirilmesinin, suça yönelimi azaltmanın ve genel refahı artırmanın etkili bir alternatif yolu olabileceği düşünülmektedir.

Madde bağımlılığının tedavisinde, bazı kişiler için nüksetme iyileşme sürecinin bir parçasıdır, ancak daha yeni tedaviler, köklü davranışları değiştirerek nüksetmeyi azaltmayı ve hatta önlemeyi amaçlamaktadır. Jauk-Ajamie ve Blackwood (2022) hapishanedeki kadınlara odaklandıkları bir çalışmada, bahçecilik faaliyetlerinin kadınlar için daha iyi sağlık sonuçlarına katkıda bulunan ve kadınların güçlenmesini teşvik eden iyileştirmeler sağladığını gözlemlemişlerdir. Benzer şekilde, hapisteki erkeklerde de benzer bulgulara rastlanmıştır. Brown vd. (2020), cezaevinde madde bağımlılığıyla mücadele eden erkek mahkumlarla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma, hortikültürel terapinin sevilen birinin kaybı, ölüm, travma, keder ve bağımlılıkla ilgili terapötik sürece katkısını ele almayı amaçlamış ve çalışma sonucunda hortikültürel terapinin katılımcılar için yararlı bir rehabilitasyon aracı olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmanın bulguları, hortikültürel terapinin bireylerin ruh halini ve zihinsel sağlığını iyileştirirken stresi önemli ölçüde azalttığını raporlamıştır. Bu araştırmaların sonuçları, hortikültürel terapi ile psikososyal işlevselliğin etkili bir şekilde iyileştirilmesi, riskli davranışların azaltılması ve kriminal madde kullanımı ve depresyonun azaltılması arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Lehmann vd. (2018), gaziler üzerinde hortikültürel terapinin geleneksel mesleki terapiye karşı etkilerini test etmek için yapılan 28 günlük bir madde bağımlılığı ve iyileşme programında gerçekleştirilen bir çalışmayı rapor etmişlerdir. Bu randomize kontrollü çalışmada, araştırmacılar iki terapi yaklaşımı arasında, kortizol seviyeleri, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu belirtileri, alkol isteği ve yaşam kalitesinde bir fark olup olmadığını ölçmeye çalışmışlardır. Araştırmanın sonuçları, hortikültürel terapi programına katılanlar için tutarlı ve tekrar tekrar azalan kortizol ölçümlerini ve üç hafta boyunca kortizol seviyelerinde %12'lik bir azalmayı ortaya koymuştur. Araştırmanın aktif katılımcıları (aktif olarak bahçeyle uğraşanlar), kortizol düzeylerinde olumlu değişiklikler gösterirken, pasif katılımcıların çoğu, bahçe ortamına karşı olumlu duygular hissettiklerini, bahçeye gittiklerinde ve hatta bahçeyi incelediklerinde kendilerini önemli ölçüde daha az stresli hissettiklerini belirtmişlerdir. Çeşitli çalışmalar, bahçede çalışmanın iyileşmeye çalışırken kullanılacak verimli bir aktivite olduğunu gösteren bu sonuçları desteklemektedir. Bu çalışmayla en yakından ilgili olan, Avustralya'da yapılan bir araştırmada toplanan verilerdir (Missen vd., 2021). Bu araştırma, madde bağımlılığı programı için tamamlanan bir çalışmadan elde edilen verilere dayanmaktadır. Terapötik gündüzlü bakımı içeren rehabilitasyon merkezi, bireylerin haftalık olarak çeşitli bahçecilik görevlerinden oluşan etkileşimlere sahip olacağı bir bahçe oluşturmuştur. Bu görevler arasında planlama, sulama, tohum ekimi, yabancı otları temizleme ve ürün rotasyonu bulunmaktadır.

Ayrıca, bu programa sosyalleşme dahil edilmiş ve katılımcıların bağlantı kurmalarına yardımcı olunmuştur. Katılımcılar, daha da güçlü bağlar kurmak için birlikte paylaştıkları haftalık öğle yemeğini (personelin yardımıyla) pişirerek bahçedeki ürünlerin kullanılmasına da katılmış, bu da onlara daha güçlü bir bağ ve duygularını paylaşma fırsatı sağlamıştır. Missen ve diğerlerinin (2021) gerçekleştirdikleri araştırmanın sonuçları, fiziksel sağlık, psikolojik ve sosyal ilişkilerde gözlemlenebilir niteliksel sonuçlar ortaya koymuştur. Dört hafta sonra yapılan izlem değerlendirilmesinde de bu değişikliklerin devam ettiği gözlemlenmiş, gerçekleştirilen programın madde bağımlılığıyla mücadele eden bireyler için terapötik bahçeciliğin umut verici bir araç olabileceğini göstermiştir. Hortikültürel terapinin pratik ve faydalı yan etkilerinden bir diğeri, sağlık ve beslenme konusundaki farkındalığı da artırmasıdır. Sağlık müdahalesi olarak tasarlanan pilot bir bahçecilik programındaki araştırmacılar, kentsel bahçeciliğin sağlıklı gıdalar ve yaşam tarzları hakkında eğitim sunarak sağlık sonuçlarını iyileştirebileceğini test etmiştir (Johnson-Jenning vd., 2020). Çalışma sonucunda, katılan üyelerin program sırasında ve sonrasında daha büyük bir refah duygusu hissettikleri ve geleneksel gıdaların kültürel önemi ve aynı zamanda genel olarak sağlıklı gıdalara yönelik farkındalığın arttığı görülmüştür.

3. Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Hortikültürel Terapi Temelli Uygulamalar

Madde kullanım bozukluğu olan bireylerde, kronik ağrı, kanser ve kalp hastalıklarının yanı sıra psikiyatrik sorunların artması da dahil olmak üzere, genel nüfusa göre daha yüksek sağlık sorunları mevcuttur (Connolly vd., 2024). Ayrıca bu bireylerin barınma sorunu yaşama, cezai adalet sistemine dahil olma ve istihdamı sürdürmek için mücadele etme olasılıkları daha yüksektir (Dennis ve Scott, 2007). Bu nedenle, madde kullanım bozukluğu olan bireyler özellikle savunmasız bir popülasyondur. Madde kullanım bozukluğu için mevcut tedavi seçenekleri ayakta tedavi, yatarak tedavi veya birinci basamak bakım ortamlarında sunulan bir dizi psikososyal müdahaleyi içermektedir. Opioid, alkol ve tütün kullanım bozuklukları gibi belirli madde kullanım bozuklukları ilaçla tedavi edilebilmektedir. Madde kullanım bozukluğuna yönelik iyileşme çoğu kişi için doğrusal olmayan bir süreç izlemekte ve semptomların azalması, nüksetme ve tekrarlanan tedavi döngülerini içermektedir (Marti vd., 2024). Kamu tarafından finanse edilen madde kullanım bozukluğu tedavi programlarına giren hastaların yarısından fazlası, bir iyileşme durumuna ulaşmak ve bu durumu sürdürmek için birkaç yıl boyunca birçok tedavi bölümüne de ihtiyaç duyabilmektedir (Dennis vd., 2007). Boylamsal araştırmalar, bireylerin yoksunluğu sürdürmek için birkaç yıl boyunca üç ila dört farklı türde tedaviye ihtiyaç duyduğunu da göstermektedir (Scott vd., 2005). Bireyler tedavide ne kadar sık ve uzun süre kalırsa hastalığın tekrarlama olasılığı da o kadar az olabilmekte, bu nedenle uzun süreli tedavi iyileşmenin kritik bir bileşeni olarak görülmektedir.

Madde kullanım bozukluğunu tedavi etmenin tek bir yolu bulunmamakta, bu kronik bozukluğa sahip olan kişilerin yaşam kalitesini iyileştirmenin birçok yolu vardır. Örneğin, madde kullanım bozukluğuyla birlikte ortaya çıkan psikiyatrik durumlarla birlikte tedavi edildiğinde hastaların uzun süreli ayıklık yaşama olasılıkları daha yüksektir. Ek olarak, fiziksel egzersiz, farkındalık, istihdam sonuçlarını iyileştirmeye yönelik müdahaleler ve akran desteği gibi mesleğe dayalı müdahalelerin, iyileşme sürecindeki danışanların genel refahını ve tedavi etkinliğini iyileştirmenin yolları olduğu bulunmuştur (Giménez-Meseguer vd., 2020; Magura ve Marshall, 2020; Sancho vd., 2018; Wasmuth vd., 2016). Başka bir yöntem ise hortikültürel terapinin madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik uygulanmasıdır. Madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik gerçekleştirilebilecek hortikültürel terapi uygulamalarında,

terapi sürecinin başarıya ulaşması için dikkat edilmesi gereken birçok önemli faktör vardır. Bu faktörler, terapi uygulamasının güvenli, etik ve etkili olmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bu faktörleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Bireylerin Fiziksel ve Psikolojik Durumları

Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin fizyolojik ve psikolojik sağlık durumları terapi süreçlerini doğrudan etkilemektedir (Gimenez-Meseguer vd., 2020). Hortikültürel terapiye başlamadan önce, katılımcıların genel sağlık durumlarının dikkatli bir biçimde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Abu Dabrh vd., 2022). Madde kullanım bozukluğu nedeniyle fiziksel sağlıkları iyi olmayan bireyler, ağır bahçe işleri veya fiziksel çaba gerektiren görevlerde zorlanabilir. Bu nedenle bireylerin yapabilecekleri fiziksel aktiviteler göz önünde bulundurularak, terapi sırasında ağır işler yerine hafif ve rahatlatıcı görev planlamaları yapılmalıdır. Ayrıca depresyon, anksiyete ya da stres bozukluğu gibi sorunları olan bireyler için terapi süreçleri kişiselleştirilmeli ve duygusal zorlanmaları en aza indirgeyecek şekilde tasarlanmalıdır.

Terapi Ortamının Güvenliği

Hortikültürel terapi uygulamalarında kullanılan bahçelerin ve ortamların, fiziksel ve duygusal güvenliği sağlamak için uygun şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Murrioni vd., 2021). Madde kullanım bozukluğu olan bireyler, duygusal olarak hassas olabilmektedir. Bu nedenle bahçede kullanılan araç ve gereçlerin güvenli olması, tehlikeli aletlerin (keskin bahçe aletleri gibi) kullanımının kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bahçeler, bireylerin rahatça hareket edebileceği ve etkileşim kurabileceği şekilde düzenlenmelidir. Özellikle tekerlekli sandalye veya fiziksel engelleri olan bireyler için uygun yollar ve çalışma alanları oluşturulmalıdır. Bahçede kullanılacak bitkilerin güvenli olması önemlidir. Madde kullanım bozukluğu olan bireyler için bu bitkiler tetikleyici olabilir ve terapi sürecini olumsuz etkileyebilir.

Bireysel ve Grup Katılımı

Hortikültürel terapi, bireysel ya da grup olarak gerçekleştirilebilen bir terapi türüdür. Her iki uygulamanın da kendine özgü avantajları vardır ve doğru uygulama seçimi tedavinin başarısına katkı sağlayabilmektedir (Siu vd., 2020). Özellikle madde kullanım bozukluğu olan bireyler, grup ortamlarında kendilerini ifade etmekte zorlanabilir. Bu nedenle, bireylerin bağımsız olarak bahçeyle uğraşabileceği bireysel terapi oturumları sunmak önemlidir. Grup terapileri ise sosyal etkileşimleri teşvik edebilmekte ve bireylerin birbirine destek olmasını sağlayabilmektedir.

Terapi Sürecinde Sabır ve Yavaş İlerleme

Madde kullanım bozukluğu tedavisinde iyileşme, zaman alabilen bir süreçtir. Hortikültürel terapiye katılan bireylerin olumlu sonuçları erken bir zamanda görebilme isteklerinin ise yüksek olduğu belirtilmektedir (Lehmann vd., 2018). Bahçecilik, sabır ve süreç odaklı bir faaliyettir. Bu nedenle terapinin her aşamasında katılımcılar için küçük ama anlamlı hedefler belirlenmelidir. Örneğin, tohum ekme, bitki bakımı ya da ürün toplama gibi aşamalar yavaş ve dikkatli bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Katılımcılara her ilerlemede pozitif geri bildirimler verilmelidir.

Duygusal Bağ ve Doğayla Etkileşim

Doğayla etkileşim, madde kullanım bozukluğu olan bireyler üzerinde önemli bir iyileştirici etkiye sahiptir (Galaj vd., 2020). Bahçecilik aktiviteleri bireylere hem zihinsel hem de duygusal rahatlama sağlayabilmektedir (Tu, 2022). Bu nedenle terapinin temel unsuru, bireylerin bitkilerle ve toprakla etkileşim kurmasıdır. Bu etkileşim, bireylerin kendilerini doğayla bütünleşmiş hissetmelerine ve stres seviyelerini azaltmalarına yardımcı olmaktadır. Bitkilerin büyüme süreçlerini izlemek, bireylere sorumluluk duygusu kazandırabilir ve kendilerine olan güvenlerini artırabilir. Bitkilerle ilgilenmek, bireylerin başarı duygusunu tatmalarını sağlayabilir.

Duygusal ve Sosyal Destek

Hortikültürel terapi, bireylerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve duygusal destek bulmalarına yardımcı olabilmektedir (Spano vd., 2020). Ancak, bu süreçte bireylerin yalnız olmadıklarını hissetmeleri için ek destek mekanizmaları oluşturmak da önemlidir. Terapide, bireylerin birbirleriyle duygusal olarak destekleyici ilişkiler kurmaları teşvik edilmelidir. Özellikle grup terapilerinde, sosyal bağlar güçlendirilerek akran desteği sağlanmalıdır. Terapiden sonra bireylerin ihtiyaç duyduğu duygusal desteği sağlamaya devam etmek de önemlidir.

Tedavi Sürecinin Bütüncül Olarak Planlanması

Madde kullanım bozukluğu tedavisi çok yönlü olmalıdır ve hortikültürel terapi bu sürecin bir parçası olarak düşünölmelidir (Wasmuth vd., 2016). Bu tedavi, diğer terapilerle (örneğin, bilişsel davranışçı terapi, hayvan destekli müdahale) bütünleştirildiğinde daha etkili olabilir. Hortikültürel terapiyi diğer psikolojik ve sosyal müdahalelerle birleştirmek, tedavi sürecini daha güçlü ve etkili hale getirebilir. Bu nedenle hortikültürel terapi, kapsamlı bir tedavi planının parçası olmalıdır. Terapi süreci boyunca, katılımcıların ilerlemesi sürekli izlenmeli ve gerektiğinde müdahaleler yapılmalıdır. Tedavi sürecinin değerlendirilmesi, bireylerin ilerlemesini görmeye ve terapinin etkililiğini artırmaya yardımcı olmaktadır.

Kültürel ve Sosyal Uyum

Hortikültürel terapi, bireylerin sosyal uyumunu teşvik ederken, bu süreçte kültürel hassasiyetlere dikkat edilmesi önemlidir (Wiley vd., 2020). Terapide kullanılan bitkiler, aktiviteler ve bahçecilik yöntemleri, bireylerin kültürel değerlerine ve inançlarına uygun olmalıdır. Katılımcıların kültürel geçmişlerine uygun bitki türleri seçilmelidir. Örneğin, Ege bölgesinde zeytin yetiştiriciliği kültürel açıdan önemli bir yere sahiptir. Benzer şekilde, buğday, üzüm gibi bitkiler, Anadolu'nun birçok yerinde önemli bir tarihsel ve kültürel bağa sahiptir. Türkiye'nin bu yerel tarım kültürünü terapötik süreçlere dahil etmek, bireylerin geçmişle bağlantı kurmalarını ve doğayla olan ilişkilerini güçlendirebilir. Bunun yanında, bireylerin terapi dışında diğer sosyal topluluklarla nasıl bütünleşeceği göz önünde bulundurulmalı ve bu süreç desteklenmelidir.

Terapiyi Yürüten Uzmanların Eğitimi

Hortikültürel terapiyi yöneten uzmanların hem bahçecilik hem de psikososyal destek alanlarında eğitimli olması büyük önem taşımaktadır (Jauk-Ajamie ve Blackwood, 2022). Terapistler, katılımcıların ihtiyaçlarına uygun olarak terapiyi yönlendirebilmeli ve kriz anlarında doğru müdahalelerde bulunabilmelidir. Hem bahçecilik konusunda bilgi sahibi olan hem de madde kullanım bozukluğu tedavisi konusunda deneyimli uzmanlar, terapinin etkinliğini artırma potansiyeline sahiptir. Uzmanlar, katılımcıların yaşadığı zorlukları anlamalı ve sabırlı

bir yaklaşımla destek sağlamalıdır. Özellikle madde kullanım bozukluğu olan bireyler duygusal dalgalanmalar yaşayabilir, bu nedenle empati dolu bir yaklaşım kritik önem taşır.

Hortikültürel terapi, madde kullanım bozukluğu olan bireylerde farklı şekillerde uygulanmakta ve çeşitlilik göstermektedir. Sonraki bölümlerde, madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik müdahale alanında sıklıkla gerçekleştirilen hortikültürel terapi temelli uygulamalardan bahsedilecektir.

3.1. Hortikültürel terapi bahçeleri

Hortikültürel terapi kapsamında, madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik farklı bahçecilik uygulamaları kullanılabilir (Wiley vd., 2020). Örneğin, topluluk bahçeleri (Görsel 1), genellikle parsel bahçeleri ya da kooperatif bahçeleri olarak düzenlenmektedir. Bununla birlikte, bazı topluluk bahçeleri hem parsel hem de kooperatif alanlarının bir birleşimi olabilmektedir. Parsel bahçeleri, araziyi, her bireyin (ya da ailenin, grubun) kendi arsasında bahçelerinin bulunduğu, 100 ila 500 fit kare arasında değişen parsellere bölmektedir (Bradley ve Baldwin, 2013). Bazen bahçenin bir bölümü, tek tek parseller (mısır, balkabağı, karpuz, meyve ağaçları, üzüm ve çilek gibi) için çok büyük mahsuller yetiştirmek için ortak alan olarak ayrılabilir. Bahçıvanlar (ya da bahçelerden sorumlu bir kişi), bu ortak arazilerden elde edilen hasadı bölüştürmektedir. Bir kooperatif bahçesinde ise tüm alan, birçok topluluk üyesinin koordineli çabalarıyla büyük bir bahçe olarak yönetilmektedir (Peters ve Kirby, 2008). Bahçeden elde edilen ürünler üye olan tüm kişilere eşit olarak dağıtılmaktadır. Bununla birlikte, kooperatif bahçeleri, genellikle gıda bankaları ve aşevleri gibi yardım kurumlarına ürünlerin bir kısmını veya tamamını bağışlayarak, sivil toplum kuruluşları ya da farklı hizmet kuruluşları ile ilişki kurmaktadır.

Görsel 1. Parsellere bölünmüş topluluk bahçesi (Kaynak: Moore ve Bradley, 2018)

Hortikültürel terapiyle ilgili uygulamaların yer aldığı bahçelerin erişilebilir olmasının önemli olduğu ifade edilmektedir (Görsel 2). Terapötik özellikler gösteren bu bahçeler bahçıvanların ve ilgilenen kişilerin, ailelerinin ve arkadaşlarının sosyal, eğitimsel, psikolojik ve fiziksel refahını iyileştirmek için bitkilerin kullanıldığı bahçelerdir (Murrone vd., 2021;

Thaneshwari vd., 2018). Bu bahçeler yararlı konaklama birimleri (tekerlekli sandalyeli katılımcılara erişim sağlamak için yükseltilmiş patikalar ve sağlam yollar; görme engelli bahçıvanlar için tabelalar; sınırlı fiziksel güce sahip bahçıvanlar için ergonomik olarak tasarlanmış özel araçlar ve diğer konaklama yerleri) içerebilmektedir. Terapötik bahçeler genellikle doku, renk, ses, tat ve koku için seçilen bitki materyali ile beş duyuya da hitap edecek şekilde tasarlanmaktadır (Şekil 2).

Görsel 2. Erişilebilir olan terapötik bahçe düzeni (Kaynak: Thrive, 2024)

Hortikültürel terapi bahçeleri ile ilgili destek fonu, net bir vizyon ve misyon beyanını, bütçeyi, iş planını ve kısa tanıtım konuşması geliştirilmesine yardımcı olunmasını, aynı yardımlara nasıl ulaşılacağı konusunda rehberlik edilmesini, bahçıvanların bağış bulmasına (bireysel, kurumsal, çevrimiçi kitle fonlaması) yardımcı olunmasını, bahçelerin yönetimini/ liderliğini gerçekleştiren kişilerin ücretlerinin belirlenmesine yardımcı olunmasını, etkinliklerin (bitki satışları, müzayedeler, eğitim ve sosyal etkinlikler) planlanmasını ve koordinasyonunda bahçıvanların desteklenmesini (Görsel 3), bahçıvanlara hibe başvurularında yardımcı olunmasını, hibe fırsatlarının nerede ve nasıl bulunabileceğinin araştırılmasını, teklif oluşturulmasını, uygulanmasını ve raporlamasını içermektedir. Böylece madde kullanım bozukluğu olan bireylerin maddi açıdan desteklenmeleri de mümkün olabilmektedir.

Görsel 3. Bitki satışları, bir bahçe için maddi kaynak toplanmasına yardımcı olabilmektedir. (Kaynak: Moore ve Bradley, 2018)

Hortikültürel terapi bahçelerinin oluşturulmasında, madde kullanım bozukluğu tanısı alan kişiler tarafından kullanılan maddelerin kullanılıp kullanılmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir. Madde kullanım bozukluğu olan bireyler farklı uyarıcı ve keyif verici maddeler kullanabilmektedir. Bu maddelerin yanında, hortikültürel terapi bahçelerinde bazı bitkilerin kullanımına da dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Hortikültürel terapi bahçelerinde kullanılması uygun olmayan bitkiler

	Bitki Türü	Bitki Türünün Özelliği
	Kenevir (Cannabis)	Kenevir, tekstil sektöründe, tıbbi alanda kullanılan bir bitkidir. Kenevir tohumları besin olarak da tüketilmektedir. Bu bitkinin keyif verici madde olarak kullanılması da söz konusudur.
	Öksüz oğlan (Colchicum bivonae)	Bütün parçaları, özellikle soğanı zehirlidir. Kusmaya, şiddetli ishale, mide ve bağırsakta ciddi inflamasyon ve ölüme neden olabilir. Bazı insanlarda deri alerjisine neden olabilir.

	Zerana (Euphorbia amygdaloides)	Sütlü özsuğu zehirlidir ve ciltle teması halinde iritasyona neden olabileceği rapor edilmiştir. Bunun yanında yutulması halinde çeşitli rahatsızlıklara neden olabilir.
	Ormanğülü (Rhododendron)	Bal üretiminde kullanılmaktadır ancak yaprak, çiçek, nektar ve polenlerinde toksik maddeler bulunmaktadır.
	Haşhaş/Afyon (Opium poppy)	Afyon veya Afyon sakızı, haşhaş kapsüllerinin çizilmesiyle sızan, süte benzer özsuğunun toplanmasıyla elde edilen uyuşturucu bir maddedir.
	Tütün (Nicotiana tabacum)	Bitkinin tüm parçaları zehirlidir. Nikotin adı verilen uçucu bir yağ içerir. Bu da mide bulantısı, kusma, terleme, çarpıntı ve mide bulantısına neden olan ölümcül bir zehirdir. Dahili olarak alınırsa bağımlılığa neden olabilir.

(Kaynak: Kocaeli Bitkileri, 2024)

3.2. Hortikültürel terapi destekli grup terapileri

Grup terapisi, terapi tekniklerinin bir gruba, onların ruh sağlığını iyileştirmek amacıyla uygulanması olarak tanımlanabilmektedir (Agazarian, 1992). Ancak grup terapisinde, grup içinde oluşan birey-birey etkileşimi ve birey-terapist (grubu yöneten uzman) etkileşimi, grup üyelerinin olumsuz ya da kendilerine zarar verdiklerini düşündükleri davranışlarını değiştirmek için birlikte kullanılmaktadır. Bir başka deyişle eğitimli terapistin kullandığı özel teknikler ve sağladığı etkileşim kadar, grubun kendisinin de değişim aracı olarak işlev görmesi, grup terapisine özgü önemli bir niteliktir. Madde kullanım bozukluğu olan bireyler için farklı grup terapilerinin uygulandığı görülmektedir (Lopez vd., 2021; Wendt ve Gone, 2017). Bu çalışmalarda, farklı yaklaşımları ve teknikleri (bilişsel davranışçı terapi, acil durum yönetimi) içeren grup terapilerinin kokain, esrar, opioid, metamfetamin kullanımını azalttığı, sosyal destek sistemlerini güçlendirdiği, var olan iyilik halini geliştirdiği ortaya konulmuştur.

Hortikültürel terapi ve grup terapilerinin birleştirilmesinin yararlı olacağı ifade edilmekte, her iki terapi tekniğinin birlikte kullanılmasının yüksek yarar sağlayabileceği belirtilmektedir (Bisaga, 2022; Detweiler vd., 2015). Hortikültürel terapi, grup terapisi ile birleştirildiğinde, katılımcıların hem sosyal hem de bireysel gelişimlerine katkı sağlanabilmektedir (Kara, 2023). Hortikültürel terapi destekli grup terapileri, özellikle stres, anksiyete, depresyon gibi zihinsel sağlık sorunları olan kişilerde olumlu sonuçlar verebilmektedir (Siu vd., 2020). Bitkilerle çalışmak, katılımcılara doğayla bağlantı kurma ve sorumluluk alma duygusu kazandırmaktadır. Grup terapisi ise katılımcıların sosyal etkileşimlerini artırarak, yalnızlık duygusunu azaltmakta ve destekleyici bir topluluk hissi yaratmaktadır (Gonzalez vd., 2011). Bu iki terapi yönteminin birleştirildiği uygulamalarda, katılımcılar birlikte bitki yetiştirme, bahçe düzenleme ve hasat yapma gibi aktivitelerle meşgul olmaktadır. Bu süreç hem fiziksel aktivite yapılmasını hem de zihinsel odaklanmayı sağlamaktadır. Fiziksel aktiviteler, katılımcıların biyolojik sağlıklarını iyileştirirken, zihinsel odaklanma ve bitkilerin büyümesini izlemek, sabır ve dikkat geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Hortikültürel terapi destekli grup terapilerinin bir diğer önemli faydası, katılımcıların birbirleriyle etkileşim kurarak sosyal becerilerini geliştirmeleridir. Grup içinde yapılan aktiviteler, takım çalışmasını teşvik etmekte ve bireylerin birbirlerine destek olmalarını sağlamaktadır. Bu durum, katılımcıların kendilerine olan güvenlerini artırmakta ve sosyal bağlarını güçlendirmektedir. Sonuç olarak, hortikültürel terapi destekli grup terapileri, bitkilerle çalışmanın terapötik etkilerini sosyal etkileşimlerle birleştirerek, katılımcıların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlıklarını iyileştiren bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

Hortikültürel terapi destekli grup terapileri genellikle belirli aşamalardan ve içeriklerden oluşmaktadır. Hortikültürel terapinin aşamaları genellikle terapinin amacına, katılımcıların ihtiyaçlarına ve çevreye göre uyarlanmaktadır (Siu vd., 2020). Genel olarak hortikültürel terapi destekli grup terapilerinde ilk oturumlar tanışma ve giriş aşamasından oluşmaktadır. Bu oturumların amacı, katılımcıların birbirini tanımasıdır. Terapiyi yürüten uzman, grup üyelerini tanıtmakta ve etkinliklerin amaçlarını açıklamaktadır. Bu aşamada bahçecilik malzemeleri, bitkiler ve genel plan hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. Ayrıca katılımcılar, süreçle ilgili beklentilerini paylaşmaktadırlar. Bu oturumlardan sonra gerçekleşen planlama aşaması, katılımcıların sorumluluk almalarını ve onlar arasında görev dağılımı yapılmasını içermektedir. Planlama aşamasında, bitki türlerinin seçimi, toprağın hazırlanması ve bahçenin düzenlenmesi gibi görevler paylaşılmaktadır (Xu vd., 2023). Katılımcılar genellikle ortak bir bahçe planı üzerinde çalışabilmekte ve her bireyin sürece nasıl katkı sağlayabileceği belirlenmektedir. Bu aşama, katılımcıların işbirliği kurma ve planlama becerilerini geliştirme potansiyeline sahiptir. Planlama aşamasından sonra gelen uygulama aşaması genellikle hortikültürel terapi faaliyetlerini içermektedir. Bu aşamanın amacı, hortikültürel terapiyle fiziksel ve zihinsel rahatlamanın sağlanmasıdır. Uygulama aşamasında, tohum ekme, bitkileri sulama, çapalama, yabancı otları temizleme gibi aktif hortikültürel terapi etkinlikleri yer alabilmektedir (Pantiru vd., 2024). Bu süreçte katılımcılar toprakla fiziksel etkileşim kurarak duygusal rahatlama sağlayabilmektedir. Bu aşama, bireylerin stres düzeylerinin azalabilmesine ve doğrudan doğayla bağ kurabilmelerine yardımcı olmaktadır. Özellikle uygulama aşamasında, katılımcıların daha sabırlı olabilmeleri mümkün hale gelebilmekte, gözlem becerileri de gelişebilmektedir (Spano vd., 2020). Katılımcılar bitkilerin büyüme süreçlerini gözlemlemekte ve gerekirse bakım yapmaktadırlar. Bu aşama, bireylerin süreç boyunca sabırlı olmayı ve küçük ilerlemelerin bile önemli olduğunu öğrenmelerini sağlayabilmektedir. Hortikültürel terapi destekli grup terapisi, grup üyelerinin deneyimlerini paylaşmalarına ve birbirlerine destek olmalarını da sağlayabilmektedir (Kara, 2024). Tüm grup süreci boyunca gözlemlenebilen sosyal etkileşim ve paylaşım, bireyler arasında dayanışma ve güven duygusunun oluşmasına katkı sağlayabilmektedir. Ortak bir

hedefe ulaşmanın getirdiği tatmin duygusu tüm katılımcılar tarafından paylaşılabilir. Grup terapisinin son aşaması ise değerlendirme ve sonlandırma. Bu aşamanın amacı, terapinin etkilerinin gözden geçirilmesi ve süreçte elde edilen kazanımların paylaşılmasıdır. Uzman, katılımcılarla birlikte tüm süreci değerlendirmektedir. Grup üyeleri, terapiden kazandıkları duygusal, zihinsel ve sosyal değişiklikleri paylaşmaktadırlar.

3.3. Hayvan destekli müdahaleler

Hayvan destekli müdahaleler terimi, ilgili hedefe yönelik, yapılandırılmış insan-hayvan etkileşimini içeren faaliyetleri belirtmek için kullanılmaktadır (Frederickson-Macnamara ve Butler, 2010; Kruger ve Serpell, 2006). Ayrıca hayvan destekli müdahale, bir tedavi ya da iyileştirme sürecinin parçası olarak hayvanları içeren terapötik müdahaleleri tanımlamak için kullanılan şemsiye bir terimdir. Hayvanların geleneksel psikoterapötik modellere dahil edilmesi ve terapötik sürecin desteklenmesi temel hedefler arasındadır. Pet terapi, pet psikoterapi, hayvan destekli tedavi gibi adlandırmaları da mevcuttur. Etkinlikler, motivasyon geliştirme, beceri geliştirme, eğitsel öğrenme ve/veya eğlence amaçlı atölye/oyun gibi herhangi bir amaca hizmet edebilmektedir. Aktiviteler, insan olmayan bir canlının sürece mevcut ve aktif olarak dahil olmasını içerebildiği gibi, canlıların sadece gözlemlenmesini ya da hayvanlar hakkında çizim yapılmasını veya onlar hakkında konuşulmasını da içerebilmektedir (Chandler, 2012; Kara, 2023). Bu aktiviteler gönüllüler, bu alana ilişkin eğitimli profesyoneller ve yardımcı profesyoneller tarafından yapılandırılmış bir süreç olmaksızın gelişen bir biçimde de sağlanabilmektedir. Kökenleri eskiye dayansa da kayıtlara geçen ilk uygulamanın 1792'de William Tuke tarafından ruh sağlığı bozukluğu tanısı alan bireyler ile çiftlik hayvanları arasındaki etkileşimin kullanıldığı uygulama olduğu ifade edilmektedir (Özkul, 2014). İnsan sağlığı üzerinde hayvanlarla kurulan ilişkilerin etkileri 1970'li yılların sonlarında araştırılmaya başlanmıştır. Özellikle psikoterapilerde hayvanların tedavilerin parçası olarak kullanıldığı görülmüştür (Muslu ve Conk, 2011). Hayvan ve insan arasındaki etkileşimin, bağın ve birlikte geçirilen sürenin bireylerin sağlıkları üzerinde farklı mekanizmalarda önemli etkileri olduğu bilinmektedir. İnsan ve hayvan arasındaki bağın güçlü olması ölçüsünde birey üzerindeki iyileştirici ve dönüştürücü etkisi bulunmaktadır. Bu bağın getirisi olarak bir başkasıyla ilgilenmek aynı zamanda bireyde kendi problemlerinden uzaklaşma fırsatı sağlayarak bilişsel olarak ve kişilik yapısına ilişkin de yeni kazanımlar sağlamaktadır. Hayvanlarla geçirilen zaman oyun oynama, bağ kurma, fiziksel egzersizler, duygusal bağ gibi süreç içerikleri çeşitli yönleriyle psikosomatik problemlerin azalmasında önemli etkilerde bulunmaktadır.

Hayvan destekli müdahalelerin hortikültürel terapi uygulamaları içerisine dahil edilerek, madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Görsel 4). Madde kullanım bozukluğu, bireyin farklı etken maddelere bağımlılık geliştirmesi ve bu bağımlılık sonucunda çeşitli fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşaması durumudur. Bu bozukluk, bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürebilmektedir. Hayvan destekli müdahaleler, bu tedavi sürecine olumlu katkılar sağlayabilmekte, araştırmalar, hayvan destekli müdahalelerin madde kullanım bozukluğu olan bireylerin psiko-sosyal refahlarını geliştirdiğini göstermektedir (Contalbrigo vd., 2017; Dell vd., 2023).

Hayvan destekli müdahaleler, genellikle köpekler, kediler, atlar veya diğer evcilleştirilmiş hayvanlar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir (Muslu ve Conk, 2011). Bu hayvanlar, bireylerin terapi sürecine katılımını artırmakta ve stres, anksiyete gibi olumsuz duyguları azaltmaya yardımcı olabilmektedir. Hayvanlarla etkileşim, bireylerin kendilerini daha rahat ve güvende hissetmelerini sağlayabilmekte, bu da bireylerin hortikültürel terapiye

olan motivasyonlarını artırabilmektedir. Hayvanların sağladığı sevgi ve kabul, madde kullanım bozukluğu olan bireyler için özellikle önemlidir. Bağımlılık, bireylerde genellikle düşük özsaygı ve sosyal izolasyon gibi sorunlara yol açabilmektedir. Hayvanlarla kurulan bağ, bu bireylerin kendilerini değerli hissetmelerine ve sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir. Ayrıca, hayvanların rutin bakımı ve sorumluluğu, bireylerin günlük yaşamlarında bir düzenin oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir. Araştırmalar, hayvan destekli müdahalelerin, madde kullanım bozukluğu tedavisinde kullanılan geleneksel yöntemlerle birlikte uygulandığında, tedavi sonuçlarını iyileştirdiğini göstermektedir (Monfort Montolio ve Sancho-Pelluz, 2019; Wesley vd., 2009). Hayvanlarla geçirilen zaman, stres hormonlarının seviyesini düşürmekte, endorfin ve oksitosin gibi mutluluk hormonlarının salgılanmasını artırmaktadır. Bu biyokimyasal değişiklikler, bireylerin duygusal dengelerini sağlamalarına ve madde bağımlılığıyla daha etkili mücadele etmelerine yardımcı olmaktadır (Haggerty ve Mueller, 2017; Yoo vd., 2024). Sonuç olarak, hayvan destekli müdahaleler, madde kullanım bozukluğu tedavisinde etkili ve tamamlayıcı bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Hayvanların sağladığı duygusal destek ve terapi sürecine olan olumlu etkileri, bireylerin bağımlılıkla mücadele ederken daha güçlü ve motive olmalarını sağlamaktadır. Bu yöntem, bireylerin hem fiziksel hem de duygusal iyilik hallerini iyileştirerek, daha sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürmelerine katkıda bulunmaktadır.

Hayvan destekli müdahalelerin avantajlarına rağmen, bazı dezavantajlarının olduğunu da söylemek mümkündür. Hayvan destekli müdahalelere katılım gösteren bireyler, bu müdahalelerde yer alan hayvanlara karşı alerjik reaksiyon gösterebilmektedirler (Fine vd., 2019). Özellikle köpekler ve kedilerle temas, hapşırma, kaşıntı veya daha ciddi solunum sorunlarına yol açabilmektedir. Ayrıca, hayvanlardan insanlara bulaşan zoonotik hastalık riski de mevcuttur. Ancak bu risk, hayvanların aşılanması ve düzenli bakımları ile azaltılabilmektedir. Hayvan destekli müdahalelerin her bireyde olumlu sonuçlar vermesinin mümkün olmadığı da ifade edilmektedir (Wolynczyk-Gmaj vd., 2021). Özellikle hayvan korkusu (örneğin, köpek korkusu) olan bireylerde bu tür müdahaleler kaygıyı artırabilmektedir. Ayrıca, hayvanların eğitim düzeyleri ve bakımları arasında farklar olması, tedavi sonuçlarını tutarsız hale getirebilmektedir. Bunların yanında, terapötik ortamlarda kullanılan hayvanların refahı bazen ihmal edilebilmektedir (Hamilton-Bruce vd., 2023). Özellikle, hayvanlara yeterince dinlenme süresi tanınmaması, hayvanların strese girmelerine ve tükenmelerine neden olabilmektedir. Bu dezavantajlar göz önünde bulundurularak hem insan hem de hayvan sağlığının korunması amacıyla hayvan destekli müdahalelerin dikkatle planlanması gerekmektedir.

Görsel 4. Fiziksel olarak erişimin kolay olduğu ve canlılarla birlikte yaşamı destekleyen bir terapi bahçesi (Kaynak: Moore ve Bradley, 2018)

3.4. Hortikültürel Terapi Temelli Uygulamalarda Etik Konular

Madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik hortikültürel terapi temelli uygulamaların gerçekleştirilmesi noktasında çeşitli etik ve yasal sorumlulukları göz önünde bulundurmanın önemli olacağı düşünülmektedir. Madde kullanım bozukluğu olan bireyler için yapılan terapilerde, bireylerin mahremiyeti ve kişisel bilgilerinin gizliliği kritik bir öneme sahiptir. Terapilere katılan bireylerin kimlikleri, sağlık durumları ve tedavi süreçleri sıkı bir şekilde korunmalıdır. Bu koruma durumu hem etik hem de yasal bir zorunluluktur. Özellikle Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında, bireylerin kişisel sağlık bilgilerini saklama ve kullanma süreçleri açıkça belirlenmiştir. Türkiye’de, bu yasal çerçeveye uygun hareket etmek, danışan gizliliğinin korunmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda, hortikültürel terapi seanslarında kaydedilen tüm bilgiler, özellikle de madde kullanım bozukluğu olan bireylerin hassas bilgileri, gizli tutulmalıdır. Madde kullanım bozukluğu olan bireyler, toplum içinde genellikle damgalanma ve ayrımcılığa maruz kalabilirler. Hortikültürel terapi uygulamalarında, bireylerin bu tür olumsuz toplumsal baskılardan korunması önemlidir. Etik olarak, tüm katılımcılara eşit davranılması ve sosyal dışlanma ile mücadele edilmesi gerekmektedir.

Madde kullanım bozukluğu olan bireylerle yapılan terapi çalışmalarında, etik olarak bilgilendirilmiş onam almak gereklidir. Terapötik sürece katılacak bireylerin, terapi yöntemi, süreçler ve potansiyel riskler hakkında bilgilendirilmesi ve bu bilgilendirme sonrasında yazılı onamlarının alınması gerekmektedir. Örneğin, hortikültürel terapiye katılan bir birey, bitkilerle çalışmanın psikolojik ve fiziksel riskleri konusunda bilgilendirilmeli ve uygulamaya rızası alınmalıdır. Özellikle madde kullanım bozukluğu olan bireylerin, yasal olarak karar verme yetkinlikleri sorgulanabilecek durumları içerebildiğinden, onam süreçleri daha dikkatle yürütülmelidir. Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi süreçlerine gönüllü olarak katılması, etik açıdan önemlidir. Türkiye’de zorunlu tedavi kararı verilebilen durumlar mevcut olabilir. Ancak hortikültürel terapi gibi alternatif terapi yöntemleri genellikle bireyin gönüllü katılımıyla yapılmalıdır. Zorla terapiye katılım, bireyin motivasyonunu ve terapi sürecine olan bağlılığını olumsuz etkileyebilir. Etik açıdan bireylerin zorlanmadan, gönüllü olarak bu tür tedavi süreçlerine katılım göstermelerinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik hortikültürel terapi uygulamalarında, kullanılan bitkilerin seçiminde etik ve yasal açıdan dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Özellikle bağımlılık yapıcı ya da psikoaktif özelliklere sahip bitkilerin (örneğin, kenevir, haşhaş, tütün) terapi bahçelerinde kullanılması hem etik hem de yasal sorunlara yol açabilir. Bu tür bitkiler, bağımlılıkla mücadele eden bireylerde yeniden kullanıma veya bağımlılığın tetiklenmesine neden olabilir. Yasal olarak da Türkiye’de Uyuşturucu Maddelerle Mücadele Kanunu kapsamında bu bitkilerin izinsiz yetiştirilmesi ve kullanımı suçtur. Bu yüzden, hortikültürel terapi bahçelerinde bu tür bitkilerin bulunmamasına dikkat edilmelidir.

Hayvan destekli hortikültürel terapi uygulamalarında kullanılan hayvanların haklarına saygı gösterilmesi etik ve yasal bir gerekliliktir. Terapilere destek veren hayvanlara iyi bakılması, strese sokulmaması ve dinlenme haklarına saygı gösterilmesi esas olmalıdır. Terapiler sırasında hayvanların hor kullanılmaması, uygun bakım ve dinlenme imkanlarının sağlanması gerekmektedir. Madde kullanım bozukluğu tedavisinde hayvanlarla etkileşim, bireylere büyük fayda sağlayabilir, ancak hayvanların sağlığı ve refahı da ihmal edilmemelidir.

Madde kullanım bozukluğunun tedavisinde çalışan terapistlerin etik sorumlulukları, bireyin tedavi sürecinde zarar görmemesi ve terapötik ilişkinin doğru şekilde kurulması üzerine odaklanmaktadır. Hortikültürel terapi uygulayan uzmanların, bu konuda yeterli eğitim almış

olmaları gerekmektedir. Terapi sürecinde bireyin duygusal veya fiziksel zarar görmemesi için terapistin sürekli gözlem ve rehberlik yapması yarar sağlamaktadır.

Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi edildiği rehabilitasyon merkezlerinin yasal olarak belirlenen standartlara uygun olması gerekmektedir. Bu merkezlerde hortikültürel terapi uygulamaları yapılacaksa, alanın güvenliği, tedavi yöntemlerinin uygunluğu ve yeterli uzman desteğinin sağlanması önemlidir.

4. Sonuç ve Öneriler

Madde kullanımı, dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanım bozukluğu, bireylerin sosyal, fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen bir durumdur ve bu bozukluğun tedavi edilmesi önemlidir. Madde kullanım bozukluğu, bir kişinin bir veya daha fazla maddeye olan aşırı ve zararlı kullanımını içeren bir durumdur. Bu madde genellikle alkol ya da uyuşturucu olabilmektedir. Madde kullanım bozukluğu, bireyin psiko-sosyal işlevselliğini azaltabilmekte, ilişkilerini bozabilmekte, mesleki sorunlara yol açabilmekte ve fiziksel sağlığını tehlikeye atabilmektedir.

Son yıllarda, madde kullanım bozukluğuna yönelik geleneksel terapi yöntemlerine alternatif olarak ya da bu yöntemlerle birlikte kullanılan hortikültürel terapi önemli bir ilgi görmektedir. Hortikültürel terapi, bitkiler ve doğal çevre ile çalışmayı içeren bir terapi biçimidir. Bu terapi, bitki yetiştirme, bahçe bakımı, doğa yürüyüşleri ve açık hava etkinliklerini içerebilmektedir. Hortikültürel terapi, bireyin duygusal, fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Doğa ile etkileşim, stresi azaltabilmekte, ruh halini iyileştirebilmekte ve genel iyi oluşu artırabilmektedir. Madde kullanım bozukluğuyla mücadelede hortikültürel terapinin etkileri incelendiğinde, doğa ile temasın bağımlılıkla mücadelede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bitki yetiştirme ve bahçe bakımı gibi aktiviteler, bireyin stres seviyelerini azaltabilmekte, kendine güvenini artırabilmekte ve olumlu duyguları teşvik edebilmektedir. Ayrıca doğanın sunduğu huzur ve dinginlik duygusu, madde kullanımıyla ilişkili kaygı ve depresyonu hafifletebilmektedir. Hortikültürel terapi ayrıca sosyal destek ve bağlantıları güçlendirebilmektedir. Grup halinde gerçekleştirilen bahçe etkinlikleri, bağımlılıkla mücadelede destekleyici bir ortam sağlayabilmekte ve sosyal izolasyonu azaltabilmektedir. Bu terapi, bireylerin ilişkilerini güçlendirebilmekte ve destek ağlarını genişletebilmektedir.

Madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik gerçekleştirilecek hortikültürel terapi uygulamaları, madde bağımlılığının sona erdirilmesinde destekleyici bir ortam sağlayabilir, stresi azaltabilir ve genel iyi oluşu artırabilir. Hortikültürel terapinin, geleneksel terapi yöntemleri ile birlikte kullanılması, bireylerin sağlıklı bir yaşam tarzına geçişinde önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenle, özellikle Türkiye’de madde kullanım bozukluğuyla mücadelede hortikültürel terapinin önemi ve etkileri üzerine daha fazla araştırma yapılmalı ve farklı uygulama modelleri geliştirilmelidir. Sağlık politikaları ve rehabilitasyon programlarında hortikültürel terapiye yer verilmesi desteklenmelidir. Ayrıca, bu tür terapilere yönelik fon ve kaynakların artırılması, uygulamaların sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Hortikültürel terapi programlarına gönüllülerin katılımı teşvik edilmeli ve toplum destekli bahçe projeleri oluşturulmalıdır. Bu projelerin hem madde kullanım bozukluğu olan bireylerin sosyal entegrasyonunu artıracığı hem de toplumun bu bireylerle olan etkileşimini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Madde kullanım bozukluğu olan bireylerle çalışan rehabilitasyon merkezlerinde hortikültürel terapi uygulamalarının daha yaygın hale getirilmesi teşvik edilmelidir. Bu terapinin düzenli olarak uygulanması, bireylerin tedavi süreçlerine olumlu katkı sağlayacaktır. Hortikültürel terapi hakkında farkındalığı artırmak için eğitim programları düzenlenmeli, hem ruh sağlığı

meslek elemanları ve sağlık profesyonelleri hem de toplum genelinde bu terapi yönteminin faydaları hakkında bilgilendirme yapılmalıdır. Hortikültürel terapi, diğer tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemleri ile birlikte kullanılmalıdır. Sanat terapisi, hayvan destekli terapi ve yoga gibi yöntemler ile entegrasyon sağlanarak daha bütüncül bir tedavi yaklaşımı benimsenmelidir. Sonuç olarak, hortikültürel terapi, madde kullanım bozukluğu olan bireyler için umut verici ve etkili bir tamamlayıcı tedavi yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Bu terapi yönteminin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi, bireylerin var olan iyilik hallerinin gelişmesine ve sürmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

5. Kaynakça

- Abu Dabrh, A. M., Meore, A., Wilson, E. W., & Perlman, A. (2022). Horticultural therapy: An ancient integrative approach for modern times. *Journal of Integrative and Complementary Medicine*, 28(4), 290–293. <https://doi.org/10.1089/jicm.2021.0174>
- Agazarian, Y. M. (1992). Contemporary theories of group psychotherapy: A systems approach to the group-as-a-whole. *International Journal of Group Psychotherapy*, 42(2), 177–203.
- Akpınar Külekçi, E., & Sezen, İ. (2020). Peyzaj tasarım sürecinde iyileştirme bahçeleri. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34(Özel Sayı), 337-350.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Barut, B., & Kara, Y. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinden hortikültürel terapi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 218-240. <https://doi.org/10.33417/tsh.681889>
- Bradley, L., & Baldwin, K. (2013). *How to organize a community garden*. NC State Extension, NC State University, Raleigh.
- Brown, G., Bos, E., & Brady, G. (2020). Building health and wellbeing in prison: learning from the master gardener programme in a midlands prison. *Issues and Innovations in Prison Health Research*, 139–165. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46401-1_7
- Chandler, C. K. (2012). *Animal-assisted therapy in counseling*. New York, NY: Routledge.
- Connery, H. S., McHugh, R. K., Reilly, M., Shin, S., & Greenfield, S. F. (2020). Substance use disorders in global mental health delivery: Epidemiology, treatment gap, and implementation of evidence-based treatments. *Harvard Review of Psychiatry*, 28(5), 316–327. <https://doi.org/10.1097/HRP.0000000000000271>
- Connolly, S., Govoni, T. D., Jiang, X., Terranella, A., Guy, G. P., Jr, Green, J. L., & Mikosz, C. (2024). Characteristics of alcohol, marijuana, and other drug use among persons aged 13-18 years being assessed for substance use disorder treatment - United States, 2014-2022. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, 73(5), 93–98. <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7305a1>
- Contalbrigo, L., De Santis, M., Toson, M., Montanaro, M., Farina, L., Costa, A., & Nava, F. A. (2017). The Efficacy of dog assisted therapy in detained drug users: a pilot study in an Italian Attenuated Custody Institute. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 683. <https://doi.org/10.3390/ijerph14070683>
- Dell, C., Kosteniuk, B., Doi, C., Chalmers, D., & Butt, P. (2023). The role of the human-canine bond in recovery from substance use disorder: A scoping review and narrative synthesis protocol. *Human-Animal Interactions*, 0029. <https://doi.org/10.1079/hai.2023.0029>
- Dennis, M. L., Scott, C. K., Funk, R., & Foss, M. A. (2005). The duration and correlates of addiction and treatment careers. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 28(2), S51-S62
- Dennis, M., & Scott, C. K. (2007). Managing addiction as a chronic condition. *Addiction Science & Clinical Practice*, 4(1), 45.
- Detweiler, M. B., Lane, S., Spencer, L., Lutgens, B., Halling, M. H., Rudder, T. F., & Lehmann, L. (2015). Horticultural therapy: a pilot study on modulating cortisol levels and indices of substance craving, posttraumatic stress disorder, depression, and quality of life in veterans. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, 21(4), 36.
- Er, F. (2021). Askerlerde başlıca ruhsal-davranışsal sorunlar ve sosyal hizmet uygulamaları. Sakarya, H., Çetinkaya, Büyükbodur, A., & Ademhan Tunaç, Ç. (Ed.). *Askeri sosyal hizmet içinde* (183-206). Ankara: Nika Yayınevi.
- Er, F., Canatan Gençer, Ç., Barut, B., Kara, Y. (2020). Sosyal hizmet uygulamalarında ekopsikolojiyi düşünmek. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 73-82.
- Europol. (2024). *EU drug markets analysis 2024*. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EU%20Drug%20Markets%20Analysis%202024.pdf>

- Erath, T. G., LaCroix, R., O’Keefe, E., Higgins, S. T., & Rawson, R. A. (2024). Substance use patterns, sociodemographics, and health profiles of harm reduction service recipients in Burlington, Vermont. *Harm Reduction Journal*, 21(1), 76. <https://doi.org/10.1186/s12954-024-00995-y>
- Fine, A. H., Beck, A. M., & Ng, Z. (2019). The state of animal-assisted interventions: Addressing the contemporary issues that will shape the future. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(20), 3997. <https://doi.org/10.3390/ijerph16203997>
- Fredrickson-MacNamara, M., & Butler, K. (2010). Animal selection procedures in animal-assisted interaction programs. In A. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (pp. 111–134). San Diego, CA: Academic Press.
- Galaj, E., Barrera, E. D., & Ranaldi, R. (2020). Therapeutic efficacy of environmental enrichment for substance use disorders. *Pharmacology, Biochemistry, and Behavior*, 188, 172829. <https://doi.org/10.1016/j.pbb.2019.172829>
- Giménez-Meseguer, J., Tortosa-Martínez, J., & Cortell-Tormo, J. M. (2020). The benefits of physical exercise on mental disorders and quality of life in substance use disorders patients. systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3680. DOI: 10.3390/ijerph17103680
- Gonzalez, M. T., Hartig, T., Patil, G. G., Martinsen, E. W., & Kirkevold, M. (2011). A prospective study of group cohesiveness in therapeutic horticulture for clinical depression. *International Journal of Mental Health Nursing*, 20(2), 119–129. <https://doi.org/10.1111/j.1447-0349.2010.00689.x>
- Haggerty, J. M., & Mueller, M. K. (2017) Animal-assisted Stress reduction programs in higher education. *Innovative Higher Education*, 42, 379-389. <https://doi.org/10.1007/s10755-017-9392-0>
- Hamilton-Bruce, M. A., Young, J., Nottle, C., Hazel, S. J., Milton, A. G., McDowall, S., Mani, B., Koblar, S. (2023). Developing and planning a protocol for implementing health promoting animal assisted interventions (AAI) in a tertiary health setting. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(18), 6780. <https://doi.org/10.3390/ijerph20186780>
- Hansen-Ketchum, P., Marck, P., & Reutter, L. (2009). Engaging with nature to promote health: New Directions for Nursing Research. *Journal of Advanced Nursing*, 65(7), 1527–1538. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2009.04989.x>
- Henn, M., Weinstein, M., & Foard, N. (2009). *A short introduction to social research*. SAGE Publications.
- Jauk-Ajamie, D., & Blackwood, A. (2022). “I grow every day, like plants.” An evaluation of a gardening program for women in a residential community corrections setting. *Women & Criminal Justice*, 1–24. <https://doi.org/10.1080/08974454.2022.2053031>
- Johnson-Jennings, M., Paul, K., Olson, D., LaBeau, M., & Jennings, D. (2020). Ode’imin Giizis: Proposing and piloting gardening as an indigenous childhood health intervention. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 31(2), 871–888. <https://doi.org/10.1353/hpu.2020.0066>
- Kabakçı, M. (2022). Huzurevindeki Yaşlılara Uygulanan Bahçecilik Faaliyetlerinin Psikolojik İyi Oluş ve Depresyona Etkisi: Tek Kör Randomize Kontrollü Çalışma (*Yüksek Lisans Tezi*). Ordu Üniversitesi.
- Kara, Y. (2024). Brighten up the rainbow: Ecology-based group work for LGBTQ+ people. *Journal of Homosexuality*, 71(5), 1356–1371. <https://doi.org/10.1080/00918369.2023.2169852>
- Kara, Y. (2023). Supporting living together: Group work on animal rights for children. *Children & Society*, 37(5), 1418-1431. DOI: 10.1111/chso.12745
- Kocaeli Bitkileri. (2024). *Tüm bitkiler*. <https://kocaelibitkileri.com/bitkiler-plantae/> (Erişim Tarihi: 04.03.2024)
- Kruger, K. A., & Serpell, J. A. (2006). Animal-assisted interventions in mental health: Definitions and theoretical foundations. In A. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (pp. 21–38). San Diego, CA: Academic Press.

- Lehmann, L. P., Detweiler, J. G., & Detweiler, M. B. (2018). Veterans in substance abuse treatment program self-initiate box gardening as a stress reducing therapeutic modality. *Complementary Therapies in Medicine*, 36, 50–53. <https://doi.org/10.1016/j.ctim.2017.10.013>
- López, G., Orchowski, L. M., Reddy, M. K., Nargiso, J., & Johnson, J. E. (2021). A review of research-supported group treatments for drug use disorders. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 16(1), 51. DOI: 10.1186/s13011-021-00371-0
- Magura, S., & Marshall, T. (2020). The effectiveness of interventions intended to improve employment outcomes for persons with substance use disorder: an updated systematic review. *Substance Use & Misuse*, 1–7. DOI: 10.1080/10826084.2020.1797810
- Marti, L., Hünerwadel, E., Hut, B., Christ, S. M., Däster, F., Schettle, M., Seiler, A., Blum, D., & Hertler, C. (2024). Characteristics and clinical challenges in patients with substance use disorder in palliative care-experience from a tertiary center in a high-income country. *BMC Palliative Care*, 23(1), 28. <https://doi.org/10.1186/s12904-024-01366-x>
- Mayo Clinic. (2023). *Drug addiction (substance use disorder) - Symptoms and causes*. <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/drug-addiction/symptoms-causes/syc-20365112>
- Missen, K., Alindogan, M. A., Forrest, S., & Waller, S. (2021). Evaluating the effects of a Therapeutic Day rehabilitation program and inclusion of gardening in an Australian Rural Community Health Service. *Australian Journal of Primary Health*, 27(6), 496–502. <https://doi.org/10.1071/py20294>
- Monfort Montolio, M., & Sancho-Pelluz, J. (2019). Animal-assisted therapy in the residential treatment of dual pathology. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1), 120. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010120>
- Moore, K. A., & Bradley, L. K. (2018). *North Carolina extension gardener handbook*. The University of North Carolina Press.
- Morton C. M. (2019). Community social deprivation and availability of substance use treatment and mutual aid recovery groups. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 14(1), 33. <https://doi.org/10.1186/s13011-019-0221-6>
- Murroni, V., Cavalli, R., Basso, A., Borella, E., Meneghetti, C., Melendugno, A., Pazzaglia, F. (2021). Effectiveness of therapeutic gardens for people with dementia: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(18), 9595. <https://doi.org/10.3390/ijerph18189595>
- Muslu, G. K., & Conk, Z. (2011). Hayvan destekli uygulamalar ve çocuklarda kullanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4(2), 83-88.
- Özkul, T. (2014). Türkiye’de hayvan destekli terapi uygulamalarından örnekler. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 36-36.
- Öztürk, F. C. (2023). Uyuşturucu madde bağımlılığı ve Türkiye’de uyuşturucu madde kullanımının incelenmesi. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 47(3), 1071-1083. <https://doi.org/10.33483/jfpau.1261593>
- Panțiru, I., Ronaldson, A., Sima, N., Dregan, A., & Sima, R. (2024). The impact of gardening on well-being, mental health, and quality of life: an umbrella review and meta-analysis. *Systematic Reviews*, 13(1), 45. <https://doi.org/10.1186/s13643-024-02457-9>
- Perveen, F. (2013). Effects of horticulture therapy for elderly with dementia in an institutional setting: A literature review (*Degree thesis*). Arcada University of Applied Sciences Human Ageing and Elderly Services.
- Peters, E. T., & Kirby, E. (2008). *Community gardening*. Brooklyn, New York: Brooklyn Botanic Garden.
- Pouya, S. (2018). The importance of horticulture therapy and gardening for older adults in nursing home. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 146-166. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.529734>
- Rehm, J., Marmet, S., Anderson, P., Gual, A., Kraus, L., Nutt, D. J., Room, R., Samokhvalov, A. V., Scafato, E., Trapencieris, M., Wiers, R. W., & Gmel, G. (2013). Defining substance use disorders:

- do we really need more than heavy use? *Alcohol and Alcoholism (Oxford, Oxfordshire)*, 48(6), 633–640. <https://doi.org/10.1093/alcalc/agt127>
- Sakıcı, Ç., Var, M., & Hocaoğlu, Ç. (2014). Türkiye’deki ruh ve sinir hastalıkları bölge hastane bahçelerinin terapi açısından değerlendirilmesi. *Ormançılık Dergisi*, 10(1), 59-71.
- Sancho, M., De Gracia, M., Rodríguez, R. C., Mallorquí-Bagué, N., Sánchez-González, J., Trujols, J., Sánchez, I., Jiménez-Murcia, S., & Menchón, J. M. (2018). Mindfulness-based interventions for the treatment of substance and behavioral addictions: a systematic review. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 95.
- Scott, C. K., Foss, M. A., & Dennis, M. L. (2005). Pathways in the relapse—treatment—recovery cycle over 3 years. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 28(2), S63-S72.
- Sempik, J., Aldridge, J., & Becker, S. (2005). *Health, well-being and social inclusion: Therapeutic horticulture in the UK*. Bristol: The Policy Press.
- Siu, A. M. H., Kam, M., & Mok, I. (2020). Horticultural Therapy program for people with mental illness: A mixed-method evaluation. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 17(3), 711. <https://doi.org/10.3390/ijerph17030711>
- Spano, G., D’Este, M., Giannico, V., Carrus, G., Elia, M., Laforteza, R., Panno, A., & Sanesi, G. (2020). Are community gardening and horticultural interventions beneficial for psychosocial well-being? A meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3584. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103584>
- Tam, C.L., & Foo, Y.C. (2012). Contributory factors of drug abuse and the accessibility of drugs. *International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine & Public Health*, 4(9), 1621-1625.
- Thaneshwari, P. K., Sharma, R., & Sahare, H. A. (2018). Therapeutic gardens in healthcare: A review. *Annals of Biology*, 34(2), 162–166.
- Thrive. (2024). *Accessible garden design*. <https://www.thrive.org.uk/get-gardening/accessible-garden-design> (Erişim Tarihi: 08.05.2024).
- Tu, H. (2022). Effect of horticultural therapy on mental health: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 29(4), 603–615. <https://doi.org/10.1111/jpm.12818>
- TÜİK. (2022). *Türkiye sağlık araştırması 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>
- UNODC. (2023). *World drug report 2023*. United Nations Office on Drugs and Crime. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>
- Wasmuth, S., Pritchard, K., & Kaneshiro, K. (2016). Occupation-based intervention for addictive disorders: a systematic review. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 62, 1-9. DOI: 10.1016/j.jsat.2015.11.011
- Wendt, D. C., & Gone, J. P. (2017). Group therapy for substance use disorders: a survey of clinician practices. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 12(4), 243–259. <https://doi.org/10.1080/1556035X.2017.1348280>
- Wesley, M. C., Minatrea, N. B., & Watson, J. C. (2009). Animal-assisted therapy in the treatment of substance dependence. *Anthrozoös*, 22(2), 137–148. <https://doi.org/10.2752/175303709X434167>
- Whitesell, M., Bachand, A., Peel, J., & Brown, M. (2013). Familial, social, and individual factors contributing to risk for adolescent substance use. *Journal of Addiction*, 579310. <https://doi.org/10.1155/2013/579310>
- Wiley, E. R., Seabrook, J. A., Gilliland, J. A., Anderson, K. K., & Stranges, S. (2020). Green space and substance use and addiction: A new frontier. *Addictive Behaviors*, 100, 106155. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2019.106155>
- Wołyńczyk-Gmaj, D., Ziółkowska, A., Rogala, P., Ścigała, D., Bryła, L., Gmaj, B., & Wojnar, M. (2021). Can dog-assisted intervention decrease anxiety level and autonomic agitation in patients

with anxiety disorders? *Journal of Clinical Medicine*, 10(21), 5171. <https://doi.org/10.3390/jcm10215171>

Xu, M., Lu, S., Liu, J., & Xu, F. (2023). Effectiveness of horticultural therapy in aged people with depression: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, 11, 1142456. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1142456>

Yoo, O., Wu, Y., Han, J. S., & Park, S. A. (2024). Psychophysiological and emotional effects of human-Dog interactions by activity type: An electroencephalogram study. *PloS one*, 19(3), e0298384. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0298384>

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmaya katkı oranları eşittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Soğuk Savaşa Doğru: Türk Yazarların Kaleminden Potsdam Konferansı

Towards the Cold War: The Potsdam Conference Through the Pen of Turkish
Authors

Arzu BOY¹

Öz

II. Dünya Savaşı, Almanya başta olmak üzere büyük devletlerin kendi menfaatlerine göre davrandığı bir ortamda başladı. Büyük bir hızla yayılım gösterdi. Mihver ve Müttefik güçlerin mücadele ettiği savaşta Almanya, Mihver bloğunun başını çekmiş, “hayat sahası” politikasını gerçekleştirmek için bütün gücüyle mücadele etmiştir. 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansında barış ve huzurun nasıl temin edileceği konuları konuşulmuş olsa da Almanya’dan Nazizm’in uzaklaştırılması, Almanya’nın paylaşımı, Almanya’nın tehdit olarak görülmemesi için etkisiz hale getirilmeye çalışılmasına ağırlık verilmiştir. Rusya’nın talepleri masaya yatırılmış ve bu taleplere Türkiye’nin tepkisi ortaya koyulmuştur. Rusya’nın tarihi emellerinden vazgeçmeyerek konferansta Kars ve Ardahan gibi toprakları istediği ve bu talepleri Türkiye’nin reddedişi, tarih tekerrürden ibarettir sözünü bir kez daha haklı çıkarmıştır. Toprak talebinin yanı sıra Boğazlarda söz sahibi olmak istemesi de Rusya’nın her bulduğu fırsatta Türkiye’yi sıkıştıracağını göstermiş, İnsanlığın çok yara aldığı ve maddi manevi sıkıntılarının nasıl atlatılacağı konuşulmuştur. Bu bağlamda çalışmada Potsdam Konferansındaki meseleler basında çıkan değerlendirmeler merkezinde ele alınmış, farklı yazarların kalemlerinden farklı görüş açılarıyla meseleler değerlendirilmiştir. Araştırmalar esnasında Türk Diplomatik Arşivi, ulusal gazeteler ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Almanya, Potsdam Konferansı, Rusya, Boğazlar

Abstract

World War II started in an environment where the major powers, especially Germany, acted according to their interests and advantages. It spread quickly. In the war in which the Axis and Allied powers fought, Germany led the Axis bloc and fought with all its might to achieve its “living space” policy. Although the Potsdam Conference, which convened between July 17 and - August 2 1945, discussed how to ensure peace and tranquility, the emphasis was on the removal of Nazism from Germany, the division of Germany, and efforts to neutralize Germany so that it would not be seen as a threat. Russia’s refusal to give up its historical ambitions and its demand for territories such as Kars and Ardahan at the conference and Turkey’s rejection of these demands have once again justified the saying that history repeats itself. In addition to the demand for territory, Russia’s desire to have a voice in the Straits showed that Russia would oppress Turkey at every opportunity it found, and it was discussed how to overcome the material and moral difficulties that humanity suffered. In this context, the issues at the Potsdam Conference were discussed at the center of the evaluations in the press, and they were evaluated from different perspectives by different authors in this study. The study utilized the Turkish Diplomatic Archive, national newspapers, and copyrighted works were used during the study.

Keywords: World War II, Germany, Potsdam Conference, Russia, Straits

1 Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi ABD, arzunar@Kafkas.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7611-7975>, <https://ror.org/04v302n28>

Makale Türü/ Article Type: Derleme Makalesi/ Review Article

Geliş Tarihi/ Received Date: 14.07.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 25.11.2024

Atıf İçin/ For Cite: Boy A., “Soğuk Savaşa Doğru: Türk Yazarların Kaleminden Potsdam Konferansı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2025;24(1):560-575

<https://doi.org/10.17755/esosder.1511282>

License: CC BY-NC 4.0

Giriş

1940'a doğru bütün dünyayı etkileyecek savaşın ayak sesleri gelmeye başlamıştı. I. Dünya Savaşını bitiren anlaşmalar yenilen devletler için çok ağır şartlar getirmişti. Bu durum devletleri yeniden harekete geçirmiş, devletler, mihver ve müttefik olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Mihver Devletlerini Almanya, İtalya ve Japonya, müttefikleri ise Fransa, İngiltere ve Rusya oluşturmuştur (Turan ve Diğerleri, 2010: 285). İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlamış ve kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Savaş sonucunda Mihver güçleri büyük bir yenilgi almıştır (Mustafa Keskin ve Diğerleri, 1995: 236).

II. Dünya Savaşında Almanya'nın yenilmesinin ardından 17 Temmuz -2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Potsdam Konferansı toplanmıştı. Bu, II. Dünya Savaşı'nın en son konferansıydı. Üç büyükler yani ABD, Rusya ve İngiltere katılmıştı. ABD adına Truman, Rusya adına Stalin, İngiltere adına yarısına kadar Churchill katılmış, Churchill'in seçimleri kaybetmesiyle Clement Attle konferansa devam etmiştir (Savran, 2015: 119). Konferansın öncesinde özellikle Churchill, Potsdam için acele etmiştir. İngiliz ve ABD ilişkileri o dönemde çok iyi gittiği için bu ilişki bozulmadan Potsdam'ın toplanmasını istemiştir. Truman ise atom bombası çalışmalarını bitirmediği için daha geç bir tarihte toplanmayı uygun görmüş ve sonuç itibarıyla konferans Temmuz'da toplanmıştır (Sülün, 2016: 216).

Potsdam Konferansı, bütün devletlerin umut beslediği ve dünyaya barışı getireceği düşünülen bir konferanstı. Bu bağlamda kendinden önce yapılan bütün konferanslardan farklıdır. Konferansla ilgili olarak basında birçok yorum yapılmış ve makaleler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri Mümtaz Faik Fenik'in makalesidir. Makaleye göre bütün dünya Potsdam Konferansından barış umut etmektedir. Konferansın gündeminde çok değişik mevzular bulunmaktadır. Makalede üç büyük şefin adaletli ve anlayışlı oldukları sürece bu mevzuların çözüleceği üzerinde durulmuş, fakat hak ve hürriyetlere riayet edilmezse problemlerin daha da büyüyeceği vurgulanmıştır. Arka planda farklı oyunlar oynanması durumunda sıkıntıların çok büyüyeceği ifade edilmiştir. Fenik'e göre İngiltere ve Amerika'nın işbirliği yaptığına dair asılsız söylentiler çıkmasını diye tedbirler alınmıştır. İngiliz Başbakanı Potsdam Konferansından önce Fransa'nın güneyinde istirahat etmiş, Truman ile fikir ortaklığı yapmış olmasından şüphe duyulmasını istememiştir. Üç büyük şef farklı yerlerden Potsdam'a gelmiştir. İngilizlerle Amerikalıların danışıklı dövüş şeklinde Rusların karşısına çıkmadıkları gösterilmeye çalışılmış, öte yandan üç devlet de konferansa gelmeden politik ve stratejik hazırlıklar yapmıştır (Ulus, 16 Temmuz 1945, No:43, s.1).

Büyük şeflerin Potsdam'da ne konuşacağı merak edilmiştir. Toplantının on gün süreceği ama bu kadar meseleyi on günde halledebilmenin zor olduğu tahmin edilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın "Sulh Yolunda" makalesinde bazı meselelerin sonraya kalabileceği ama Almanya meselesinin halledilmesi gerektiği, bu meselenin önemli olduğundan bahsetmiştir. Karşılaşılacak zorlukların tekrar tekrar yaşanılmaması için prensipler etrafında birleşilmesi gerektiği ve Potsdam Konferansı'nın bir adalet mekanizması olarak değerlendirilmesinin yanlış olduğu, Potsdam'ın tam anlamıyla bir siyasi karşılaşma olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan yazar, dünyanın kaderinin Potsdam'da çizileceğini ortaya koymuş, Potsdam Konferansını dünyanın en dramatik meselesi olarak değerlendirmiştir (Tanin, 1 Temmuz 1945, Sayı: 4454, s.1).

Hüseyin Cahit Yalçın'ın "İngiltere'nin Siyasi Durumu" başlıklı makalesine göre Churchill'in siyasetinden memnun olmayanlar Potsdam'da İngiltere'nin durumunun pekiyi olmayacağını söylemiştir. Yazara göre bunlar objektif değerlendirmeler değildir. Churchill'in

partisi düşse bile İngiliz siyaseti değişmeyebilir. İngiliz sosyalistler başa gelse bile İngiltere'nin dış siyaseti değişmez, Churchill'in başarısız olacağını düşünenler yanılmaktadır (Tanin, 19 Temmuz 1945, No:4454, s.1). İngiltere'de oturmuş bir yapı olduğu için dış siyasetin kişilere bağlı olmadığı vurgulanmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, büyük devletlerin dünyayı nüfus bölgelerine bölmek istemelerini eleştirmiştir. Ayrıca Truman'ın Potsdam'da "dünyanın takdir ve beğenisini kazanarak döneceğimize eminiz" şeklindeki fikrini desteklemiştir. Churchill'in pazarlık peşinde koşan bir kişi olmadığını dile getirirken, Stalin hakkında ise yazar bir şey söylememiş ama diğer iki liderin pazarlık yapmayacağından emin olduğunu ifade etmiştir (Tanin, 18 Temmuz 1945, Sayı:4454, s.1). Potsdam Konferansı ile ilgili yorum ve değerlendirmeler oldukça fazladır. Farklı kişilerin kaleminden, konuşulan konular bu çalışmada anlatılmaya çalışılmıştır. Bunlardan en önemlisi Rusya'nın talepleri ki bu taleplerin temeli çok eskilere dayandırılabilir. Maddi ve Manevi meselelerde yine konferansın konuları arasında yerini alırken konferansın en önemli meselesi Almanya meselesidir. Bu konuların yanı sıra konferansta diğer mevzular da konuşulmuştur.

1. Almanya Meselesi

Almanya, Potsdam'da halledilmesi gereken en önemli meselelerdendir. Bilhassa büyük devletler açısından Almanya'nın geleceği en önemli meseledir. Gelecekteki Alman sınırları ve Almanların Çekoslovakya'dan Doğu Prusya'dan, Batı Pameranya'dan Silezya'dan başka bölgelere tehcir edilip edilmeyecekleri ve tehcirin nasıl yapılacağı hakkında aralarında ilk müzakereler yapılacağı yer Potsdam Konferansıdır. Potsdam, Tahran ve Yalta konferansından farklıdır. Burada barışın nasıl sağlanacağı konuşulacaktır (Uçarol, 2010: 812). Dail Mail gazetesinin siyasi muharrirlerinin düşüncelerine göre bu konferansın neticeleri daha önceki konferansların neticelerinden mühimdir (Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1). Potsdam'da alınan kararlara bakıldığında Almanya'nın askeri gücüne son verilerek Avrupa siyasetini tehdit etmeyecek şekle getirilmesi ve Almanya'nın kaderinin ne olacağı, nasıl idare edileceği, üzerindeki Hitler etkisi, Nazizm'den nasıl kurtulacağı, kara ve hava kuvvetlerinin etkisizleştirileceği konuşulmuştur (Kurtar, 2013: 53). Konferansta Almanya, dört işgal bölgesine bölünecek olsa da siyasal ve ekonomik açıdan bütün olarak değerlendirilmiştir. Alman halkıyla ortak bir politika izlenecekti.

Asım Us, yukarıda da belirtildiği üzere makalesinde en büyük meselenin Almanya'nın idaresi olduğunu söylemiştir. Almanya'nın yenilmiş olmasına rağmen büyük bir nüfusa sahip olduğu ve bu coğrafya üzerinde hâkim olacak gücün doğru kullanılmadığı takdirde Avrupa'nın dengesini bozacağını ifade etmiştir. Bu riskli durum şimdiden kendini göstermiştir. Almanya'nın yarısı kızıl ordunun işgali altındadır. Ruslara esir düşen Almanlar arasında Alman komite heyeti kurulmuştur. Kızıl ordunun yardımıyla kurulan bu komite hâkim olduğu her yere komünizmi götürecektir. İngiliz ve Amerikalıların hâkimiyeti altında olan bölgede de komünizmin yayılma tehlikesi olduğu açıktır. İngiltere ve Amerika, dört işgal bölgesine ayrılan Almanya için ortak bir idare istemiştir. İşte bu yüzden Berlin, Rus işgal bölgesi içinde bulunmakla birlikte İngilizler, Amerikalılar, Ruslar, Fransızlar arasında dörde ayrılmıştır. İşgal güçleri komutanları toplanarak müşterek kararlar alacaklardır. Müşterek ve ahenkli bir idare kurmak oldukça zor olmuş, İngiltere ve Amerika işgal kuvvetlerinin, kendi bölgelerinin kontrolünü ele almadan ortaya çıkan iase zorluğu bunu açıkça göstermiştir. Gelburg ve Helle gibi Rus işgali altında olan Alman şehirlerine de İngiltere ve Amerika yiyecek ve yakacak maddeleri verecektir. Makaleye göre Almanya'nın işgal edilmesinin sebebi Nazi rejimini önlemek Alman halkını silahsızlandırmak yeni bir savaşın önüne geçmektir. Alman milletini kendi hesaplarına çalıştırmak ve harp

zararlarını ödetmektir. Bunları yapabilmek için Alman halkını yaşatmak gereklidir bu da Alman halkına iâşe etmekle mümkündür. Bu mesele hallolursa dünya barışı sağlanabilir (Vakit, 17 Temmuz 1945, No:9874, s.1). Öte yandan müttefikler ve Rusya, Almanya konusunda bir denge oluşturmalıdır. Aksi halde iki tarafta dengeyi kendi lehlerine değiştirebilirdi (Erhan, 1996: 259-273).

Londra'da Dayli Telegraf adlı muhafazakâr gazete en öncelikli meselenin Almanya'ya karşı müşterek bir siyaset belirlemek olacağını yazmıştır. Potsdam öncesinde üç büyük şef arasındaki birliği bozmak için yazılanlar hakkında Makail Davidof'un yaptığı açıklama şu şekildedir; Sovyetler aleyhinde haince entrikaların çevrildiği ve Alman emperyalizminin sözcüleri, Bolşeviklere karşı kullanmak üzere Alman militarizminin kurulması lehinde savunma yapmıştır. Bu defa Almanlar kazanmayacaktır. Üç büyük devlet arasındaki birlik Potsdam'da perçinleşecektir (Vakit, 17 Temmuz 1945, No:9874, s.1). Aslına bakılırsa üç büyükler, zafer kazanan tarafta oldukları için kazanmanın artılarını içeren süreçten nasiplenmenin zevkini yaşamayı istedikleri kesinlikle açıktır. Ama her biri bunu denge kurarak ve zararlı çıkmadan yapmaya çalışmanın yollarını aramıştır. Dengeler her an bozulup hangi devletin ne kadar fayda göreceği pek de belli değildir. Tam da bu yüzden büyük devletlerden her biri yavaş ve emin adımlarla ilerlemenin yollarını aramaktaydı.

Mümtaz Faik Fenik'in "Almanya'nın Gelecek İdare Şekli" makalesinde konferansta nelerin konuşulacağını meçhul olduğunu ama Alman meselesinin konuşulacağını açık ve net olduğunu vurgulamış, Almanya'nın cezalandırılacağını dile getirmişti. Bu ceza Versay'dan daha ağırdır. Alman ağır sanayisine el konulacak, Nazi cereyanı kesilip atılacaktır. Alman gençleri bu esaslara göre yetiştirilecekti. Rusya'ya göre küçük de olsa bir Alman siyasi birliği oluşturulacaktır. İngiltere ve Amerika ise Almanya'nın tam anlamıyla parçalanmasından yana olduğunu ifade etmiştir (Ulus, 22 Temmuz 1945, s.1). Ekrem Uşaklıgil'in "Şimdi ve Şimdiden Sonra Almanya" makalesine göre Ruslar, Alman idaresine bağlı bulunanları toplamış, onlara Anglosaksonlardan daha iyi davranmışlardır. Rus mıntikasındaki Almanlar, Rusya'ya bağlı bir şekilde sendika ve siyasi parti kurabilmişlerdir (Son Posta, 23 Temmuz 1945, No:5376, s.1). Asım Us'a göre Ruslar Almanya'nın parçalanmasını istememiş, onların isteği işgal altında bulunan komünist ve demokrat partilerin aynı zamanda İngiliz Amerikan ve Fransız işgali altında bulunan batı ve güney Almanya'da faaliyette bulunmalarına imkân sağlamaktır. Bu isteklerin elbette İngiliz ve Amerikan siyasetlerine uygun olmayacağı tahmin edilmiştir (Vakit, 21 Temmuz 1945, No:9878, s.1). İngiltere ve Amerika'nın planlarına göre Almanya, yirmi yıl içerisinde eski büyük birliğini kaybetmelidir. Sovyetler, Almanya'nın milli birliğini korumayı düşünüyor. Kendi işgal bölgesinde yeni demokrat hükümetler kurmak istiyor. Necmettin Sadak'a göre; "*Alman milletinin yok olmayacağı çareler bulmak lazım. Kimseye zarar vermeyecek bir Almanya yaratmak en doğru seçim olur. Almanya'nın idaresini bir devletin eline bırakıp onun şahsi emelleri uğruna kullanmasına engel olmak lazım. Bu durum Sovyetlerin menfaatlerinden fedakârlık etmesiyle gerçekleşecektir. Avrupa'nın sulhu Almanya'ya bağlıdır. Büyük devletlerin bu konuya hassasiyet göstermesi lazımdır*" (Akşam, 21 Temmuz 1945, No:6912, s.1).

Hüseyin Cahit Yalçın ise "Sulh Yolunda" makalesinde Almanya hudut meselesinin üç büyük şefin çok zamanını alacağını söylemiştir. Washington muhabirine göre; Truman, Churchil ve Stalin, Almanya'nın yeniden teşkilatlanmasıyla ilgili yeni bir plan hazırlayacaktır. Muhabire göre Almanya'nın kontrolü çok zordur. Müşterek karar almak neredeyse imkânsızdır (Tanin, 15 Temmuz 1945, No:4454, s.1).

Potsdam Konferansı'nın sona ermesiyle birlikte Berlin, Moskova, Washington'da bir tebliğ neşredildi. Bu tebliğ, dünya barışının devamı için gerekli olan bütün tedbirlerin alınmasını dile getirmiştir. Bütün Alman silah ve cephaneleri müttefikler tarafından alınacaktır. Üç büyük devlet Alman milletini yok etmek veya esaret altına almak niyetinde değildir. Müttefiklerin gayesi Alman milletinin hür milletlere katılabilmesi için fırsat vermektir. Lübnan, İngiltere, Rusya, Çin, Fransa ve ABD dışişleri bakanlarından oluşan bir konsey oluşturacaktır. Konsey, İtalya ve mihver peyki memleketler ile sulh muahedelerini hazırlayacaklardır. Stalin'e göre savaş tazminatı meselesi ile ilgili olarak Sovyetlerin kaybettiği donanmanın yirmide biri ödenmeliydi. Sovyetler, hem kendi işgal bölgesindeki hem de batılı devletlerin işgal bölgesindeki sanayi donanımını kendi ülkesine aktaracaktı. Ayrıca Almanya tarım ülkesi haline getirilecekti (Uçarol, 2010: 819).

Polonya'nın hudutlar meselesi sulha kadar muallakta kalacaktır. Fakat bu arada Polonya, Oder ve Nelase nehirlerinin doğusundaki araziye idare edecektir. Polonya Çekoslavakya, Macaristan'daki Alman azınlıklar Almanya'ya götürülecekti. Almanya hükümeti kurulduğu zaman Almanya ile sulh için dışişleri bakanları konseyi tesisi kararlaştırılmıştır. Bu konsey İngiltere, Rusya, Çin, Fransa ABD Dış İşleri bakanlarından oluşacaktır.

Almanya hakkında yayımlanan rapora göre; Almanya'daki otorite Amerika, İngiltere, Rusya ve Fransız kuvvetleri başkomutanları tarafından sağlanacaktı. Uygulanacak amaçlar şu şekildedir: *"Almanya'nın tam olarak silahsızlandırılması, Alman milleti, askerlik alanında mağlup edildiği ve mesuliyetlerden kaçınılmayacağı bahislerinde ikna edilmeli. Bütün Nazi kuralları lağvedilecektir"* (Armaoğlu, 1986: 404). Harp suçluları ve işgal için tehlikeli memurlar ve diğer şahıslar tevkif edilecek ve gözaltına alınacaktır. Alman eğitimi, Nazilik ve militarizm doktrinini ortadan kaldıracak ve demokrasi fikirlerinin gelişmesini mümkün kılacak bir tarzda kontrol altına alınacaktır (Son Posta, 3 Ağustos 1945, No:5387, .s.1).

Nadir Nadi'nin makalesine göre; bu konferansın önemi daha önce hiç konuşulmamış bir alanı ilgilendirmesidir. Potsdam'dan önceki konferanslar savaş ve savaşa yakından bağlı konularla yakından ilgilidir. Tahran'da buluşulduğu zaman Almanya, Rusya'da ele geçirdiği yerleri boşaltmamıştı. Barışa ait meseleleri konuşmak kimsenin aklına gelmemişti. Önce Almanya'yı ezmek daha sonra barış konularını ortaya atmanın doğruluğuna inanılıyordu. Müttefikler, üç yıldan beri harbin nasıl kazanılacağını konuşuyordu. İlk defa Potsdam Konferansı'nda barışın nasıl temin edileceği konuşulmuştur. Savaş biterse her şey kolay olur diye düşünenler barışın sağlanmasının daha zor olduğunu düşünmeye başlamıştı (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1945, s.1).

2.Rusya'nın Toprak Talepleri

Rusya'nın Türkiye ile ilgili istekleri çok önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. Tarihe bakıldığında fırsat bulduğu her zaman isteklerini dile getiren bir Rusya karşımıza çıkmıştır. Aynı tabloyu II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Potsdam Konferansı sürecinde de görmekteyiz. Bu dönemde de Türkiye ve SSCB arasındaki sorunlar bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır. Müzakereler iki defa kesilmek zorunda kalmıştır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne toprak bırakılması hakkındaki her türlü teklifi reddetmesi, ikincisi ise Sovyet Rusya'nın Montrö'nün tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini savunmasıdır. Montrö ile ilgili olarak Stalin, Montrö'nün düşmanca hazırlandığını dile getirmiş ve Türkiye herhangi bir devlet tarafından desteklenirse Sovyetler için risk oluşturacağını söylemiştir. Ayrıca Stalin, böyle bir durumun Cebelitarık'ta İngiltere, Panama'da ABD'ye yapılmış olsaydı, onların nasıl

davranacağını sormuştur. Diğer devletler özellikle İngiltere, Sovyet isteklerinin sadece Türkiye ve Rusya arasında incelenemeyeceğini beyan etmiştir (Savran, 2015: 120).

Hüseyin Cahit Yalçın ise SSCB'nin tarihi emelleriyle ilgili olarak makalesinde Rusların fırsatları kaçırmayacağını, Baltık yolu ile Şimal denizine çıkmak istedikleri gibi Boğazları da kendilerine açmayı hak gördüklerini dile getirmiştir. Ruslar, Karadeniz yoluyla Boğazlara hâkim olmayı ve yine Boğazlar yoluyla okyanuslara açılmayı hedeflemişlerdir (Tanin, 25 Temmuz 1945, No:4454, s.1). Yapılan açıklamalara göre Stalin, Montrö sözleşmesinde esaslı değişiklikler istemiştir. Boğazların bütün Rus gemilerine açık bulundurulmasını, gemilerin geçişinin Türkiye'nin hüsnüniyetine bırakılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Sovyet teklifleri İngiltere tarafından reddedilmiştir (Akşam, 24 Temmuz 1945, No:9615, s.1). Stalin, Boğazlarda serbest seyr-i sefaın değil egemenlik elde etmek istiyordu. Bu nedenle başlangıçta konunun ortak bir konferansta görüşülmesi önerisini kabul etmemiştir. Sovyet Rusya, Boğazlar ve Kars Ardahan taleplerini prestij meselesi haline getirmiştir². 1945 yılının sonuna gelindiğinde İsmet İnönü, TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada Rus taleplerini net bir şekilde reddetti. Akabinde Kazım Karabekir, Aralık ayında TBMM'de yaptığı konuşmada tarihsel gerekçelerle Sovyetlerin Kars Ardahan ve Boğazlarla ilgili talepleri reddedildi (Köse, 2015: 241-276). İsmet İnönü açılış konuşmasında şunları söylemiştir: *"Herhangi bir bahane ile toprağı ve hakları üzerinde Türkiye'de bir şey istemek en ufak bir insaf ile izah edilemez... Açıkça söyleriz ki Türk topraklarından ve haklarından kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz"* (TBMM, 2011: 124). 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'nın Sovyet Rusya'nın zayıfken imzaladığı ve antlaşmanın değiştirilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Stalin, Doğu sınırı ile ilgili Türkiye'nin bir ittifak teklifinde bulunduğunu yanlış çizilen bu sınırın Sovyet tezine göre çizilmesini, Türkiye tarafından kabul edilmezse böyle bir durumun kabul edilmeyeceğini söyledi (Savran, 2015: 120). 1945 yılında Sovyet Rusya, Moskova Antlaşması'nın değiştirilmesini istemiştir. Boğazlarda üs ve Kars, Ardahan'ın istenmesi ile Türkiye'nin bağımsızlığına saygı gösterilmeyeceği ortaya çıkmıştır³. Bu kabul edilebilir bir durum değildir. Stalin, bilerek ya da bilmeyerek Türkiye'yi, Amerika ve İngiltere'nin içerisinde olduğu bloğa doğru itmiştir (Köse, 2015: 241-276). Boğazlarla ilgili Potsdam Konferansı'nda herhangi bir karar verilmemiştir (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1945, No:7531, s.3). 17 Temmuz'dan 2 Ağustos'a kadar devam eden konferansta önemli konularda üç büyük devletin ne düşündüğü tam olarak anlaşılammıştır. Birçok pürüzlü mesele askıda kalmıştır. Gerek Türk gerekse Sovyet hükümetlerine çözüme ilişkin taslaklar sunulmuştur (Benhür, 2004: 325-337). Konferansta Almanya dışındaki konulara az yer ayrılması iki sebepten ileri gelmiştir. Birinci ihtimal bazı meseleler üzerine kesin sonuçlara varılamamış olması, ikincisi üç büyük devlet arasındaki bazı hususların yayınlanan demeçte açığa vurulmayışıdır (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1945, No:7531, s.1).

Ekrem Uşaklıgil'in makalesinde Potsdam'dan çekilen bir telgraftan bahsedilmiştir. Telgrafa göre Stalin, Montrö'de esaslı bir değişikliğe gitmek istemiştir. Sovyet Rusya,

2 Bu talep Rusya ile Ermeni Milli Komitesi arasında yapılan işbirliği kaynaklıydı. Ermeni Milli Komitesi tarafından Potsdam, San Francisco ve Londra Konferansına gönderilen muhtıra mesaj ve raporlarda Türkiye'de bulunan Ağrı dağının Ermenilerin Özgürlük ve bağımsızlığının simgesi olduğunu, Türklerin Ermenilere zulüm ettiğinden bahsedilmiş, eski vatanlarına geri dönmek istedikleri belirtilmiştir (TDA.571.35679.140791.216).

3 Fransızca yazılmış bir belgeye göre Dış İşleri Bakanı Hasan Saka'nın Potsdam'daki konferanstan birkaç gün önce Londra'ya geldiği yazılmıştır. Belgede Ardahan'ın geleceği büyük ölçüde Ankara'nın kararlarına bağlı olduğu ifade edilmiştir. Boğazlarda hangi üstlerin verileceği konusu ise yeni Genelkurmay Başkanının kararına bağlı olduğu söylenmiş ve Türkiye'nin toprak sorunlarının genel anlamda konferansta karara bağlanacağı dile getirilmiştir (TDA.571.35271.13871.63).

Türkiye'nin boğazlar üzerindeki hâkimiyetini tehdit eden bir antlaşma teklif etmiştir. Bu telgrafta Kars ve Ardahan'a yönelik Rus isteklerinden bahsedilmemiştir (Son Posta, 25 Temmuz 1945, No: 5378, s.1). 1945 Haziran'ında Karadeniz'den çıkış kapısı olarak görülen Boğazların Türklerle masaya yatırılmak istenmesi, Ağrı'nın Ermenilere, Batum'un Gürcüler için talep edilmesi Rusya'nın savaşın galibi ben olduğum için ne istersem olur anlayışını taşıdığı bir göstergesidir. Türkiye, Rusya'nın baskı ve tehditlerinden kurtulmaya çalışmış ve 22 Haziran 1945'te Moskova'nın bütün isteklerini geri çevirmiştir (Başarı,2022: 129-145). Ayrıca ABD Terakkiperver Ermeni Mili Konseyi, Ermeni meselesinin konferans gündemine alınması için üç büyük devletin liderlerine müracaatta bulunmuş, Kars, Ardahan ve Artvin arazisinin geriye iadesini istemişlerdir (Vakit, 23 Temmuz 1945, Sayı:9880, s.1). Asım Us'un makalesine göre Amerika'da kendisine Gelişimci Milli Ermeni Komitesi adını veren bir komite ortaya çıkmıştır. Bu komite San Francisco Konferansı'nda bir Ermeni meselesi çıkarmak istemiş ama muvaffak olamamıştır. Şimdi de Berlin'de toplanan Üçler Konferansına telgraf çekerek Türkiye'den Kars, Ardahan ve Artvin alınarak Ermenistan'a verilmesini istemişlerdir. Amerika'daki bir takım tahrikçi Ermenilerin yaptığı bu iş Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri bozmak amacıyla yapılmıştır. Başvuracakları yer Potsham değil Rusya'nın hâkimiyeti altında bulunan Ermenistan'dır (Vakit, 24 Temmuz 1945, No:9881, s.1). Öte yandan Amerika'da çıkan New York Times gazetesi tanınmış Ermeni muharrirlerinden Saroya'nın bir mektubunu yayımlamıştır. Saroyan bu mektupta, Kars ve Ardahan'ın Ruslara iadesini istemiştir (Son Posta, 22 Temmuz 1945, No:5375, s.3).

Hüseyin Cahit Yalçın “ Boğazlar Üzerinde Rus Talepleri” makalesinde Paris'te çıkan bir gazetede, Rus ve İngiliz çıkarlarının Orta ve yakın şarkta birbirlerine benzediğinin dile getirildiği yazılmıştır. Yazara göre iki devletin ortak problemleri olduğunu söyleyenler doğru söylemiştir. Öte yandan Boğazların Rusya için hayati öneme sahip olduğunun vurgulanmasına rağmen aslında Boğazlar, Türkiye için büyük bir öneme sahiptir. Boğazlar başka bir devletin kontrolüne verilirse Türkiye kalmaz. Boğazları açıp kapama konusunda Rusya'nın Türkiye ile aynı hakları istemesi asla kabul edilemez. Montrö Antlaşması ile boğazları açıp kapama hakkı bazı kısıtlama ve şartlara bağlıdır. Bu durumda Rusya bazı imzacı devletlerle aynı haklara sahiptir. Rusya için başka bir ayrıcalık düşünülemez. Rusya, Boğazları müdafaa hakkı istemektedir ki bu hiç doğru değildir. Bunların hepsi boğazları ele geçirmek için Rusya tarafından ileri sürülen bahanelerdir. Türkiye hiçbir zaman boğazları müdafaa konusunda aciz kalmamıştır (Tanin, 22 Temmuz 1945, No: 4445, s.1). Ayrıca Rus taleplerine göre; Rus harp gemileri hiçbir tehdit olmadan boğazlardan geçebilecekti. Boğazlar, yalnız Rus ve Türk harp gemilerine açık bulunacaktı. Bu istekler İngiltere Bahriye Bakanlığı tarafından kuvvetli bir muhalefetle karşılandı (Saray, 2011: 256). Amerika murahhas heyetiye tarafsız davranmıştır (Cumhuriyet, 1 Ağustos 1945, No: 7527, s.1).

Hüseyin Cahit Yalçın'a göre; Montrö Antlaşması'nın değiştirilmesi ile ilgili devletler Türkiye, İngiltere ve Rusya'dır. Fakat bu devletlerarasında anlaşma sağlanması çok zordur. İngiltere, Boğazları beynelmilel olarak görmek istemiş, Rusya ise Boğazları Türkiye ile ortak bir şekilde müdafaa etmek istemiştir. Yazara göre Türkiye, beynelmilelliğe karşı değildir. Fakat Boğazlar, öyle bir coğrafi noktada ki bağlı oldukları rejime göre Avrupa Türkiye'sini Asya Türkiye'sinden ayrı bırakabilir. O yüzden Türkiye'nin hazır bulunmadığı hiçbir platformda Boğazlar konuşulmamalıdır (Tanin, 3 Ağustos 1945, No:4454, s.1). Üçler konferansı bu savaşın meydana getirdiği meseleleri çözmek, yenenlerle yenilenleri, işgal edilenlerle kurtulanları ilgilendiren meseleler hakkında karar vermek için toplanmıştır. Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sazak'a göre son zamanlarda Türkiye ve Sovyet Rusya arasında bir istek davası

bütün dünya basınına konu olmuştur. Sovyet Rusya'nın Türkiye'den Boğazlarda üstler, Doğu illerinde topraklar hatta Trakya'da bazı tavizler istediği sürekli yazılıp çizilmektedir. Sazak'a göre Boğazlar meselesi yalnız Türkiye'yi değil bütün büyük devletleri ilgilendirmektedir. Bu meselenin konferansta konuşulmaması mümkün değildir. Konusu açılmış olsa bile devlet liderleri bu isteklerin ne Atlantik demecine ne San Francisco kararlarına ve ne milletler arası adalet ve ahlak prensiplerine hatta ne akıl ne de mantığa uymadığını söylemiş olabilirler (Akşam, 5 Ağustos 1945, No:9627,s.1). Stalin ise bu konuda ısrarlı davranmayarak bu meseleyi bir kenara bırakmış olabilir. Bunların hepsinin birer tahminden ibaret olduğunu dile getiren Sazak, Türk toprakları hakkında verilecek kararlar Türkiye'yi, topraklarını savunmaya mecbur bırakacaktır demiştir. Ayrıca yazar toprak bütünlüğüne zarar vermedikçe Türkiye'nin, Rusya'ya karşı bir düşmanlığının olmadığını ifade etmiş ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne zarar vermeyen her türlü konuyu konuşmaya açıktır diyerek düşüncelerini ifade etmiştir. Hüseyin Cahit Yalçına göre üç büyük devlet aralarındaki iletişimi arttırmaya çalışmıştır. Fakat aralarında belli başlı konularda anlaşmazlık bulunmaktaydı. Sovyetler, Yunanistan'ın yeni bir idare altında bulunmasından şikâyet etmekteydi. İngiltere hükümeti de Rus nüfuzu altındaki Balkan memleketlerinde hüküm süren sıkı hâkimiyeti hoş görmemekteydi. Yazara göre zorluklar ve anlaşmazlıklar, üç büyük devletin sulh, emniyet istiklallere hürmet gibi kavramlara tam bağlı olmamalarından kaynaklanmaktadır. Hatta savaşın başında barıştan, küçük devletlerin huzur ve emniyetinden çok bahsediliyordu ama artık hiç bu konular konuşulmamaktadır. Öte yandan Potsdam Konferansı'nın kapalı kapılar ardında olması adaletsizlik var mı düşüncesini arttırmıştır. Bu endişe verici ortamda New-York radyosunun yapmış olduğu yayın bu düşünceleri biraz olsun etkisiz hale getirmiştir. Radyodaki yayında, Truman'ın Potsdam'da dünyanın en kuvvetli milleti adına konuşacağı, yolunu kaybetmiş bir dünyayı yola getireceği bunun için bütün kuvvetini kullanacağı söylenmiştir. Amerika bunu yaparsa insanlık tarihinin minnettarlığını kazanacaktır şeklinde değerlendirme yapılmıştır (Tanin, 17 Temmuz 1945, No: 4454, s.1).

Türk kamuoyu ve basını, Sovyetlerin Türkiye'den isteklerini tepkiyle karşılamıştır⁴. Öte yandan Gürcistan Bilim Akademisinde iki akademisyen Türkiye üzerindeki toprak taleplerini dile getiren bir makale yayınlamıştır. 14 Aralık 1945'te yayımlanan makale "Gürcistan'dan zapt edilmiş topraklar geri verilmelidir başlığı taşımaktadır. Bridneşvili ve Canayşa adlı kişiler Gürcistan sınırlarının 2500 yıl önce Van Gölünden Karadeniz'e kadar uzandığını öne sürmüştür. Bu bağlamda Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Trabzon üzerinde hak iddia edilmiştir (Dokuyan, 2013:119-135).

Sovyetlerin topraklarını genişletme istekleri ve Komünizmi bütün dünyaya yayma düşünceleri İngiltere ve Amerika tarafından hoş karşılanılmamaktaydı. Sovyetlerin böyle amaçlar güdüp gütmeyeceği yürüttükleri siyasete bakarak anlaşılabilir. Sovyetler, kendi topraklarını düşman işgalinden kurtardıktan sonra istila edilen memleketleri kurtarmaya yardım etmiştir. Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Avusturya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Polonya gibi yerleri Sovyetleştirmeye çalışmışlardır (Cumhuriyet, 21 Temmuz 1945, No:7516, s.1). Doğu Avrupa ülkelerinde ideolojilerini yaymak ve kendilerine bağlı uydu hükümetler iktidara getirmek istemişlerdir. Savaşın ekonomilerine getirdiği yıkımı bu devletlerin kaynaklarından telafi etmek istemişlerdir. Sovyetler kendi işgal bölgelerindeki memleketlerin teçhizatını götürmüş oldukları gibi batılı devletlerin işgal bölgelerindeki teçhizatı da götürmek istemişlerdir. Batılı devletler bu taleplerine kesinlikle karşı çıkmışlardır (Erhan, 1996: 259-273).

4 Rusya'nın taleplerinin kabulü Türkiye için imkansızdır. Belgrat Büyükelçiliğinde dış işlerine çekilen telgrafta Potsdam kararlarının hiçbir şekilde Türkiye'yi ilgilendirmedeği belirtilmiştir.(TDA.571,35271.138715.63)

Nadir Nadi yazdığı makalede Türk Rus dostluğundan Milli Mücadele ve arkasından gelen Moskova Antlaşmasıyla devam eden dostluk üzerinde durulmuş, II. Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'nın Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamasını Türkiye'nin eleştirmediğini fakat Türkiye'nin müttefiklerle saldırmazlık paktı imzalamasına Rusya'nın onay vermediğini dile getirmiştir. Sonraki yıl Almanların Rusya'ya saldırmasıyla Türkiye'ye hak vermiştir. Alman saldırısının başından Stalingrad Savaşına kadar Türk Rus dostluğu devam etmiştir. Alman tehlikesi ortadan kalktıktan sonra Rusya, Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirmiştir. Rus basını Türkiye aleyhinde haber yapmaya başlamış ve Türk iç işlerine karışmıştır. Bazılarına göre Rusların zaferden başı dönmüştür. Kimilerine göre Sovyet sosyalizmi mahiyet değiştirmiş gittikçe faşizme doğru gitmiş, Rusya, Hitler Almanya'sının yapamadığını yapmaya çalışmıştır. Bazılarına göreyse emniyet krizi yaşamaktadır. Alman istilasıyla çok sıkıntı çeken Rusya, çevresinde emniyet kordonu yaratmaya çalışmaktadır. Yazar, Türk-Rus ilişkilerinin bozulmasında Türkiye'nin hiçbir rolü yoktur şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1945, Sayı:7510, s.1-3). Sonuçta Potsdam'da bir neticeye varılamamıştır⁵.

3. Manevi ve Ekonomik Problemler

Bütün dünyada Potsdam'ın adalet, barış ve mutluluk getireceği düşüncesi hâkimdi. Bu bağlamda Asım Us'un "Üçler Denklemi" adlı makalesine göre konferansın kararlarına insanlık hakları hâkim olacaktır. Büyük devletlerin özellikle Rusya ve İngiltere'nin çıkarları küçük devletlerin çıkarlarıyla çelişmektedir o yüzden adil karar verilmesi biraz zordur. İngiltere ve Sovyet Rusya farklı düşündüğü zaman Truman kimden yana olacaktır. Sorunlar konusunda adil olması beklenmiştir. Kuvvet kullanılmaması için BM Anayasası oluşturulmuştur. BM Anayasasının reklam olup olmadığını Potsdam Konferansı belirleyecektir (Vakit, 18 Temmuz 1945, No:9875, s.1).

Nadir Nadi'nin "Avrupa'nın Büyük Üçlerden Bekledikleri" adlı makalesinde Avrupa kıtasındaki kurtarılan memleketler ve yenilmiş memleketler diye bilenen memleketlerin, Potsdam kararlarını sabırsızlık içerisinde beklemelerinin normal bir davranış olduğunu belirtmiştir. Bu memleketlerin benzer yönleri yanmış ve yakılmış olmalarıdır. Avrupa her anlamda yanmış ve yakılmıştır. Kurtarılan memleketlerden Fransa, ömründe bu denli zor bir dönem geçirmemiştir. Belçika'nın durumu daha da kötüdür, fabrikaları ve madenleri işlemez hale gelmiştir. Belçika halkı tam olarak aç kalacak seviyededir. Balkanların durumu çok daha kötüdür (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1945, No:7514, s.1-3). Makaleye göre öncelikle bu tür problemlere çözüm bulunması gerekmektedir ki bu kesinlikle doğrudur, büyük devletler toprak paylaşımı ve intikam hırslarını bir kenara bırakarak işsizlik ve açlık problemlerine odaklanmalıdır.

Necmettin Sazak da aynı şekilde konferansta konuşulması gereken konuların başında yoksulluk olduğunu dile getirmiştir. Avrupa ölüm ve açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Sazak'a göre Almanya'da şu ya da bu rejimin tatbik edilmesi, müttefik gazetecilerin Sofya ve Bükreş'ten serbestçe haber verebilmeleri Sovyet işgali altındaki yerlerde İngiliz ve Amerikan heyetlerinin artık serbestçe gezebilmeleri neye yarar ki? Açlık meselesine bir çözüm bulunabildi mi? Öncelik kesinlikle açlık meselesidir.

Sazak'a göre barışın gecikmesi küçük devletleri iştahlandırmaktadır. "Triyesteyi isteyen Yugoslav Devlet Başkanı Tito Balkanları dar bulup birkaç ay sonra Peşteye'de göz koyacaktır. Ganimet şölenini uzatmamak gereklidir. Bir yandan yoksul ve aç kalanlar intikam duygularıyla

5 Washington Star'da yazan Constantine Browne'nin makalesine göre Türkiye savaşta müttefiklerin yanında yer almış ve bunun karşılığında Rus taleplerine karşı toprak bütünlüğünün korunmasını istemiştir (TDA.571.68216.298511.85).

İçten içe acı çekerken bir taraftan da açgözlü devletler mide fesadı yaşamaktadır” (Akşam, 5 Ağustos 1945, No:9627, s.1). İnsanları bulunduğu durumdan daha kötü hallere sokmamak için adilane çözümler getirilmesi ve bu adaletin uluslararası işlevsel hale getirilmesi şarttır.

Potsdam sonrasında oluşturulan denetim konseyi Almanya’daki hayat standardı konusunda bazı kararlar almıştır. Denetim Konseyi, komşu ülkelerdeki ekonomik, kültürel ve sosyal standartları belirleyecek ve Almanların içerisinde kalacağı sınırları belirleyecekti. Bu konu bir hayli zordu. Almanya’da hangi sanayilerin barışçı hangi sanayilerin savaşçı olduğunun tespiti için iki komisyon kuruldu, komisyonların kararlarına göre öncelikle Almanya’nın silah sanayisinin önüne geçilmeliydi (Erhan, 1996: 259-273).

Yavuz Abadan ise yazdığı makalede Truman’ın Berlin’de bayrak çekme törenindeki konuşmasında Amerika’nın maddi menfaatler ve toprak talepleri peşinde koşmadığını, istediği tek şeyin dünyanın huzuru olduğunu dile getirdiğini yazmıştır. İnsanlığın istikbali adına üçler konferansındaki üç büyük devletin tarihi fırsatı ellerinde bulduklarını, insanlığın yaşadığı zor durumdan kurtulacağını, devletlerarasındaki görüş farklılıklarının niyetlerin iyiliği ile telafi edilebileceğini yazmıştır. Üçler Konferansının Avrupa’daki huzur ve güveni, çarpık meselelerden doğan anlaşmazlıkları çözebileceğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 25 Temmuz 1945, No:7520, s.1).

B.B.C.nin Avrupa işleri muharriri, Potsdam Konferansı hakkında radyoda yaptığı konuşmada şunları söylemiştir. *“Milyonlarca insanın kadın erkek ve çocuk bütün umutları yarın toplanacak konferansa bağlıdır. Bu konferans Avrupa’yı her yönden geliştirip ihya edecektir. Ekmeğimiz, işimiz, saadetimiz çocuklarımızın saadeti bu konferansın neticesine bağlıdır. Son 30 senede 40 milyon insan harplere kurban gitmiştir. İleride ne olacağına Potsdam’da karar verilecektir”* (Son Posta, 16 Temmuz 1945, No:5369, s.1).

Hüseyin Cahit Yalçın makalesinde belirtildiği üzere Amerikan cumhurbaşkanının ifadesine göre istila maksadıyla değil insanlığın refah ve huzuru için savaşılmıştır. Amerika bu harpte hiçbir toprak kazancı ve hiçbir maddi kazanç beklememektedir. Birleşik Amerika’nın da İngiltere’nin yanı sıra totaliter ve otoriter zihniyete ve akideye karşı mücadeleye iştirak etmesi bu durumu kuvvetlendirmiştir. Amerika cumhurbaşkanı istila fikrini reddetmiştir. Bugün bu sözleri söyleyen Truman yarın başkalarına istila hakkı veren başkalarının toprak ve maddi ve menfaat hırslarını doyurmaya çalışan anlaşmaların altına imzasını atamaz. Yazara göre sulhun yolu sözü ve icraatı birleştirmekten geçer (Tanin, 23 Temmuz 1945, No:4454, s.1).

Necmettin Sazak’ın makalesine göre büyük devletlerarasında beklenen işbirliği yeni zehirli bir anlaşmazlık havası içerisine girerse harp felaketini gölgede bırakacak bir anarşi havası yaşanabilir. Almanların işgal ettiği coğrafyaları, Hitlerin hayat sahası diye almak ve Naziliğin yerleştirildiği yerlere, Almanya yok olduktan sonra başka bir devletin yerleşmesi zaferin çok garip bir neticesi olabilir. Sazak’ın, böyle bir şeyin gerçekleşmesi müttefiklerin kendi kendine ihaneti olur, şeklindeki yorumu çok doğru bir yaklaşımdır (Akşam, 23 Temmuz 1945, No: 9114, s.1).

Potsdam Konferansı’nın gündeminde Avrupa’daki sefaletten daha acil bir mesele olamaz, Berlin ve Viyana halkını açlıktan ölmekten kurtarmak için bazı ortak tedbirler alınmıştır ama bu davanın küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu süreçte Truman Avrupa yardım tedbirleri müşavirini çağırmıştır. Avrupa’da sadece nüfusun üçte ikisine yetecek yiyecek bulunabilmektedir. Potsdam Konferansına sunulan tasarı, deniz aşırı memleketlerden bir

yardıma gelmezse bu kış binlerce insanın öleceğini bildirmişti. Üç büyük devlet, Berlin dışından Berlin'e ihtiyaç malzemesi getirmeye çalışmışlardır (Akşam, 31 Temmuz 1945, No:9622, s.1).

Diğer yandan Fransız gazetelerinden bazıları Potsdam ile ilgili sessizliği eleştirmiştir. Resistance "Potsdam Dilsizleri" adlı makalesinde üç başlı otorite adaleti tesis etmeye çalışıyordu insan teselli bulurdu fakat alınan bilgilere göre Yalta'da bir gizli antlaşma yapılmış ve anlaşmaya göre üç devlet aralarında kendi çıkarlarına göre anlaşmıştır. Bu durum adalet rejimini değil kuvvet rejimini ifade etmiştir (Tanin, 28 Temmuz 1945, s.2). Aslında bu duruma bakıldığında büyük devletlerin adalet ve huzurun değil gücün savunuculuğunu yaptıklarını söyleyebiliriz.

Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği şefleri Tahran'da yaptıkları ilk toplantıdan sonra 1 Aralık 1943'te harbi sonlandırmak için her taraftan taarruza geçmişlerdir. Sulh hakkında şunları söylemişlerdir. Yayınlanan tebliğin savaşa ait kısmı tamamıyla başarılıysa da sulha ait kısmı henüz meyvelerini vermemiştir. Ömer Rıza Doğrul makalesinde üç büyük devletin daha sonra 11 Şubat 1945'te Kırım'da uzun bir resmi tebliği yayınladığını dile getirmiştir. Bu tebliğ müttefiklerin zafer programı şeklindeydi. Tebliğde Almanların yenilgiye uğratılacağı, Avrupa'ya yardımda bulunacağı, felaketzedelere yardım edileceği, demokrasiyi temsil eden geçici hükümetler kurulacağı, bu memleketlerde genel seçimler yapılacağı vaad edilmiştir (Cumhuriyet, 2 Ağustos 1945, No:7528, s.3).

Yapılan planlara göre üç büyükler Avrupa'yı memleket memleket gözden geçireceklerdir. Anlaşılmayan her mesele için ve diğer devletlerin fikri sorulmadan hareket edilmiş meseleler hakkında, balkanlardaki kontrol komisyonlarının fayda vermeyen çalışmaları üzerinde incelemeler yapılacaktır. Önceki toplantılara göre üç büyükler tamamıyla yeni şartlar altında buluşacaklardır. Onlar sadece Avrupa harbinin tasfiyesi ile ilgili meseleleri değil, sağlam ve devamlı güvenlik temellerine dayanan barışçı bir Avrupa yaratılmasını da halledeceklerdir (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1945, Sayı:7511, s.1). Gerçekler ve hayaller maalesef birbirini tutmamış, manevi ve maddi çok hassasiyet olduğu için toplumun eski haline dönmesi konusunda zaman en büyük ilaç olmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşından kalan ve halen sarılmayan yaralar mevcuttur.

4. Diğer Meseleler

Yukarıda bahsedilen meselelerin dışında Potsdam'da çözülmesi gereken mevzular vardı. Necmettin Sazak'a göre Potsdam'da her şey gizli tutulmak istenmiştir. Üç büyük devlet birliğini korumak isterken ortak kontrol ve ortak idare şeklini bir türlü bulamamıştır. Karşılıklı müsamahalarla genel nüfus bölgeleri üzerinde karar verilmeye çalışılmıştır. İngiltere ve Amerika'nın ortak amacı sulh oluncaya kadar Avrupa'nın doğusuna girerek Sovyet işgal sahasına ortak olmaktır ve sulh olduktan sonra herkesin işgal bölgesine çekilmesidir. Bu görüş Rusya'nın emniyet çemberi siyasetiyle karşılaşmıştır. Amerika'nın bu siyasetini bildiği için Baltık'tan Karadeniz'e kadar emniyet duvarı yapmak isteyen Rusya, buralara yerleştirdiği hükümetlerle anlaşma imzalamak istemiştir (Akşam, 21 Temmuz 1945, No:6912, s.1).

Ömer Rıza Doğrul'a göre Rusya, Japonya aleyhinde savaşa girerse Japonya'nın yıkılışı hızlanacaktır. Rusya, Amerika gibi uzaklardan gelmeyeceği ve yıllardır savaşın içerisinde olduğu için savaş tecrübesine dayanarak Japonya'yı yenilgiye uğratması kolay olacaktır. Japonya'yı kolaylıkla yenilgiye uğratıp Mançuri'yi ve diğer taraftan Kore'yi kurtarması beklenmektedir. Bu esnada Amerika'nın Çin'e çıkarma yapması yalnız Çin'in kurtuluşunu sağlamakla kalmayacak Japonya'nın yıkılışını hızlandıracaktır. Müttefikler Mançuri ve Kore üzerinde mutabık kalmaları lazımdır. İngiltere, Amerika ve Çin devletleri Mançuri gibi Japonlar

tarafından gasp olunan ülkelerin Çin'e verilmesi konusunda hem fikirdirler. Bu süreçte Çin'de iki farklı sitem bulunmaktadır. Biri Mareşal Çan-Kay-Şek'in Çin'i, diğeri seksen milyon nüfusu olduğu söylenen ve Sovyet topraklarına bitişik olan Komünist Çin'dir. İngiltere ve Amerika Mançuriyi Çan-Kay-Şek'in Çin'ine iade etmeyi düşünebilirler. Fakat Rusya kendi kuvvetleriyle kurtarırsa, Mançuri'yi komünist Çin'e vermeyi düşünebilir⁶.

Sovyet ve Çin arasındaki meselelerin Potsdam'dan sonra neticelendirilmesi bekleniyor. Yalta Konferansı'nda Roosevelt, Stalin'den Pasifik savaşına girme ve Çan Kay-Şek'in önderliğini kabul etme sözünü almıştı (Sander, 2010:222). Çin başvekili Soong ve Stalin arasında görüşmeler yapılmış akabinde yayınlanan, Mr.Roosevelt, Churchil ve Meraşal Çan-Kay-Şek'in imzalarını taşıyan resmi tebliğ'e göre Japonya'ya karşı harp şiddetlenecektir. Resmi tebliği şu şekildedir:

- Japonya'nın Çin'de gasp ettiği adaları Çin'e geri vermesi
- Japonya'yı işgal ettiği bütün arazilerden çıkarmak
- Kore halkının istiklalini kuvvetlendirmek

Çin Başvekili Soong'un amacı Sovyetlerin bu anlaşmaya katılmasını sağlamaktır. Moskova'da Soong ve Stalin bunları konuşmuştur. Fakat Moskova Antlaşması'nın neticelenmesi için Potsdam'ın sonuçlanması önemlidir (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1945, No:7513, s.1). 14 Ağustos 1945'te Çan Kay-Şek ile Stalin arasında Dostluk ve İttifak Antlaşması yapılmıştır (Sander, 2010: 222). Rusya ile Çin arasındaki uzun görüşmelerden sonra 1931'deki Japon saldırısından önceki sınırlara sahip teşkilatlandırılmış bir Çin devletinin kurulması istenmiştir.

Ekrem Uşaklıgil makalesinde Potsdam'da Alman meselesinin çözümlenmesiyle diğer devletlere ait sınır meselelerinin de halledileceği anlatılmıştır. Avrupa'daki savaşı müttefiklerin yardımıyla kazanan Rusya'nın Asya'daki savaşta müttefikleri yalnız bırakıp bırakmayacağını Amerika için çok önemlidir. Öte yandan Amerika'nın Japonya'yı yenilgiye uğratmasının oldukça zor olacağı düşünülmektedir. Rusya, Sibiry'a da üs vererek Japonya'ya karşı üstünlük kurulmasını sağlayacaktır (Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1). Rusya, Müttefiklerin Japonya ile savaşında ya muharip ya da tarafsız olarak savaşa katılması mümkündür. Japonya'ya karşı Rus müdahalesinin nasıl olacağı ile ilgili beyanname yayınlanmıştır.

Bu beyanname bütün Japon makamlarına ve halka duyurulmuştur. Beyannameye göre müttefikler Japonya'nın barışseverliğine güvendikten sonra Japon topraklarını terk edeceklerdir. Japonlar, Sovyetlerin müdahalesizliği karşısında Sovyetlerin lehine Mançuri'den çekilmeyi teklif etmişlerdir. Birmanya ve Çin, Hindistan'ın ve Filipinlerin bağımsızlıklarını tanıma ve Kore'yi Amerikan işgaline bırakacaklarını taahhüt etmiş, Japonlar bu durumun karşısında anavatan adalarının Amerikan işgaline uğramaması şartını ileri sürmüşlerdir. Bu esnada Amerikan askerleri on bin kişilik gruplar halinde Japonya'ya doğru yola çıkmışlardır. Japon harp kabinesi, müttefiklerin ultimatomeni kabul etmemişlerdir.

Mümtaz Faik Fenik'in makalesine göre 16-17 Şubat 1945'den itibaren Tokyo kısa fasıllarla sürekli bombardıman edilmiştir. Ardından Japonya'ya yapılan akınlar daha da şiddetlenmiş, Okinov'a adaları Amerikalıların eline geçtikten sonra bombardımanlar güneye yönelmiştir. Bu hareket Japon anavatanına karşı girişilecek büyük bir istila hareketinin

6 Asım Us'un üçler arasındaki emniyet misakı makalesine göre Amerika ve İngiltere siyasetleri çok fazla farklılık taşımaz, Rusya ise ideolojik yaklaşımlardan dolayı onlar için emniyetsizdir. Rusların kendileri için tehdit oluşturmamaları için Truman emniyet misakı yapmak istemiştir. Truman'ın üç devlet arasında emniyet misakı teklif etmesi barışı sağlanmasına yönelik alınan bir tedbirdir. Rusya kabul ederse barış devam eder yoksa riskli olur. (Vakit, 15 Temmuz 1945, No:9872, s.1)

başlangıcıdır. Hava saldırılarıyla Japon emperyalizminin çatısı çökertilmişti. Sovyetlerden Japonya'ya karşı savaşa ikna edilmese bile Amerikalılara üsler verilecek Çin'e yardım etmek suretiyle müttefikler desteklenecek ve Japonya'yı zor duruma düşürerek iktisadi tedbirler alınabilecekti. Bu bağlamda Japonya'nın karasularında emniyet kalmamıştı. Amerikan donanması, Pervasızca anavatana yaklaşır endüstri merkezlerini topa tutmuştu (Ulus, 20 Temmuz 1945, Sayı:43,s.1). Sovyetlerin Japonlar aleyhinde harbe girmeleri durumu Japonları barış teklifine yönlendirmiştir.

Meselenin diğeri ise Kore'dir. İngiltere, Amerika, Çin ve Kore'nin yavaş yavaş bağımsızlığa kavuşmasında anlaşmışlardır. Kore'yi kurtarmak Rusya'ya düşeceğine göre geleceğinde de söz sahibi olması gereklidir. Bu bağlamda Rusya'nın uzak şarktaki savaşa karışması birtakım meseleler çıkaracaktır. Bu meseleler halledilecek tarzda meselelerdir (Cumhuriyet, 20 Temmuz 1945, Sayı:7515, s.1).

Asım Us' un "Japonya'nın Barış Teklifi Rivayeti" adlı makalesinde İngiltere ve Amerika, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu konuda Rusya'dan beklenen ise tarafsızlık değil, Uzakdoğu'da Almanya'ya karşı İngiltere ve Amerika siyasetlerine ittifak ile bağlı olduğu için Japonya meselesinde de İngiltere ve Amerika'nın yanında olması beklenmektedir (Vakit Asım Us, 19 Temmuz 1945, No:9876, s.1). Rusya'nın müttefiklerin yanında olması, Sovyet Rusya'nın kalkınmak için Amerika'dan ödünç para istemesine vesile olmuştur. Öte yandan bu durum Amerika için Rusya'ya karşı kullanılacak bir koz olarak karşımıza çıkmıştır. Rusya'nın borç istemesi pazarlık malzemesi haline getirilmiş ve Almanya meselesi çözüldükten sonra karşılıklı pazarlıklara girişilmiştir (Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1).

Ekrem Uşaklıgil'in "Üçler Tebliğinden Çıkan Üç Netice" adlı makalesine göre; Potsdam'da konuşulması düşünülen ama konuşulmayan meseleler bulunmaktadır. Örneğin İran topraklarının boşaltılması konusu konuşulmayan konular arasındaydı. Müttefikler, İran topraklarında birçok Alman casusunun bulunduğunu iddia etmiş ve İran'a karşı askeri harekete başlatılmıştı. Sonuçta İran'da bulunan düşmanın birkaç yüz kişiyi geçmediği anlaşıldı. Bir İngiliz gazeteci "bahane arıyorsunuz, maksadınız İran yollarından faydalanarak Rusya'ya materyal yollamaktır" şeklinde yorum yapmıştır. Müttefikler, İran'ı işgal ettikten 6 ay sonra boşaltacaklarını söylemiş, 6 ay geçmesine rağmen İran'ın işgal altında olması müttefiklerin süreçte tam olarak iyi niyetli olmadıklarını ve kendi istek ve çıkarlarına göre davrandıklarını göstermiştir⁷.

Sonuç

II.Dünya Savaşı sonunda mihver güçler büyük bir yenilgi almış, özellikle Almanya, uzun yıllar onarılamayacak kadar zarar görmüştü. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru birtakım antlaşmalar yapılarak savaş süresince meydana gelen sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştı. 17 Temmuz ile 2 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen Potsdam Konferansı daha çok barışı sağlamaya yönelik bir konferanstır. Barışı sağlamak elbette oldukça zordur. Bazı konularda devletlerin istek ve talepleri barışı sağlamayı neredeyse imkansız hale getirmiştir. Nitekim Rusya, savaştan uzak durup son sürece kadar savaşa katılmayı onaylamamış, sonrasında Türkiye'den taleplerde bulunmuştur. Rusya, zafer elde edene kadar bu taleplerini pek gündeme getirememiş fakat Almanya yenilgiye uğrayıp kendisinin zafer kazanmasıyla birlikte tarihi istek ve arzularını tekrar gündeme getirmiştir. Rusya, Potsdam Konferansı'nda Kars ve Ardahan gibi yerleri

7 Son Posta, 5 Ağustos 1945, No:5389, s.1.

istemiştir. Ayrıca bu isteklere ek olarak Boğazlar konusunda söz hakkı istemiştir. Bu istekler Türkiye tarafından kabulü imkansız olduğu için hiç düşünülmeden reddedilmiştir. Bu bağlamda bu istek ve arzuların yola çıkarak şu söylenebilir ki Rusya kendini güvende hissettiği her platformda tarihi emellerini kolaylıkla gündeme getirip ve fırsat verilirse bu istekler konusunda ısrarcı olacaktır. Rusya'nın ilerlemesini ve kendisinden güçlü olmasını istemeyen devletler, tarih boyunca bu tarz Türkiye'ye yönelik Rus taleplerinin karşısında durmuştur. Öte yandan Rusya'nın güç kazanabileceği durumlarda İngiltere, Fransa ya da Amerika gibi devletler de aynı şekilde Rusya'nın karşısında durmuştur. Bütün bunlar devletlerin çıkar odaklı hesaplarıyla birebir ilişkilidir.

Potsdam Konferansı'nda konuşulan konulardan biride maddi ve manevi sıkıntılardır. II. Dünya savaşında milyonlarca insan kimsesiz aç ve susuz kalmış ortaya türlü türlü hastalıklar çıkmıştır. Üç büyükler, Almanya'nın taksimi gibi meselelere odaklanırken öncelikli olarak odaklanılması gereken problemlerin arka plana itildiğini söyleyebiliriz. Türk ve yabancı basında birçok gazetecinin, asıl problemin insanlığın ne olacağı meselesini gündeme getirdiğini görmekteyiz. Öte yandan Almanya'nın durumu ve taksim nasıl olacağı konferansın en önemli konusudur. Çünkü savaş Almanya'nın başını çektiği mihver grubuna karşı yapılmıştır. Almanya taksim edilirken dengeye ve Alman halkının devamlılığına itina gösterilmiştir. Aksi bir şekilde herhangi bir devlete öncelik tanınır ya da çıkarlar konuşulursa müttefiklerin barış ya da huzur diye yaptıkları söylemleri yersiz ve dayanaksız kalacaktı. Özellikle Potsdam Konferansı'nda bu konulara dikkat edilmeye çalışılmış olsa da yine de konferans bu açılardan amacına ulaşamamıştır.

Rusya, Japonya konusunda ikna edilmeye çalışılmış ve Japonya'nın yenilgiye uğratılması için Rusya'nın desteği istenmiştir. Rusya'nın Japonya konusunda müttefiklere destek vermesi için Potsdam Konferansı sonrasında Rusya ve Amerika'nın çeşitli konularda pazarlığa giriştiğini görmekteyiz. Aslında barış ve huzur getireceğini söyleyen müttefiklerin kimi zaman kafalarına göre davrandıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin çok sayıda Almanın bulunduğu söylenerek İran işgal edilmiş ve 6 ay sonra boşaltılacağı söylenmesine rağmen İran toprakları boşaltılmamıştır.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki Potsdam Konferansı'nda savaşın getirdiği önemli konular konuşulmuş olmasına rağmen barış sağlanamamıştır. Bu sürecin soğuk savaşın başlangıcı olarak değerlendirilmesi, en doğru çıkarım olarak görülmektedir. Müttefik güçler, barış ve huzuru bir nevi sağladıklarından bahsetmiş olsa da günümüzde bile etkilerinin görüldüğü bir savaşın yaşanmış olması barış ve huzurun her daim yarım kalmasına neden olacaktır.

Kaynakça

Telif Eserler

- Armaoğlu, F. (1986). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım yayınları.
- Başarı, M. (2022). *Potsdam Konferansı Sırasında İngiltere’de meydana Gelen Hükümet Değişimi Ekseninde Türk Dış politikası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:49, ss.129-145.
- Benhür, Ç. (2004). *Stalin Dönemi Türk Sovyet İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:15, ss.325-337.
- Çağrı, E. (1996). *Avrupa’nın intiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 51, Sayı:1, ss.259-273
- Dokuyan, S. (2013). *II. Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstedikleri*, CTAD, Sayı:18, ss.119-135.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, İstanbul: Mozaik yayınları.
- Hasanlı, C. (2011). *Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953*, Ankara: Bilgi yayınevi.
- Keskin, M.ve Diğerleri. (1995). *Türk İnkılabı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ufuk Kitabevi: Kayseri.
- Köse, İ. (2015). *Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri*, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı:19, ss.241-276.
- Kurtar, G. S. (2023). *Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı, (Yüksek Lisans Tezi)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Saray, M. (2011). *II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri*, Hz. İlyas Kamalov, İrina Svistinova, “Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri”, I. Çalıştay Bildirileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sander, O. (2010). *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara: İmge yayınları.
- Sülün, B. (2016). *II. Dünya Savaşında Yapılan Konferanslar ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sotniçenko, A. (2011). *1945-1956 Yıllarında Türk-Sovyet Diplomatik Mücadelesi ve Sonuçları*, Hz. İlyas,Kamalov, İrina Svistinova, “Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri”, I. Çalıştay Bildirileri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- TBMM, (2011). *Tarihe Düşen Notlar*, 1.Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları, Ankara: TBMM Yayınları.
- Tuncer, Hüner (2008), *Atatürkçü Dış Politika*, İstanbul: Kaynak yayınları.
- Turan, R. ve Diğerleri (2010), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Uçarol, Rıfat (2010), *Siyasi Tarih*, İstanbul: Der yayınları.

Sürelî Yayınlar

- Ulus, 16 Temmuz 1945, Sayı:43, s.1.
- Tanin, 15 Temmuz 1945, Sayı: 4454, s.1.
- Tanin, 19 Temmuz 1945, No:4454, s.1.
- Ulus, 19 Temmuz 1945, No: 95, s.1.
- Tanin, 18 Temmuz 1945, Sayı:4454, s.1.
- Cumhuriyet, 5 Ağustos 1945, No:7531, s.3.
- Cumhuriyet, 5 Ağustos 1945, No:7531, s.1.
- Tanin, 25 Temmuz 1945, No:4454, s.1.
- Akşam, 24 Temmuz 1945, No:9615, s.1.
- Son Posta, 25 Temmuz 1945, No: 5378, s.1.
- Vakit, 23 Temmuz 1945, Sayı:9880, s.1.
- Vakit, 24 Temmuz 1945, No:9881, s.1.

- Son Posta, 22 Temmuz 1945, No:5375, s.3.
Tanin, 15 Temmuz 1945, Sayı: 4454, s.1.
Tanin, 22 Temmuz 1945, No: 4445, s.1.
Tanin, 3 Ağustos 1945, No:4454, s.1.
Akşam, 5 Ağustos 1945, No:9627,s.1.
Tanin, 17 Temmuz 1945, No: 4454, s.1.
Cumhuriyet, 1 Ağustos 1945, No: 7527, s.1.
Cumhuriyet, 21 Temmuz 1945, No:7516, s.1.
Cumhuriyet, 15 Temmuz 1945, Sayı:7510, s.1-3.
Vakit, 18 Temmuz 1945, No:9875, s.1.
Cumhuriyet, 19 Temmuz 1945, No:7514, s.1-3.
Akşam, 5 Ağustos 1945, No:9627,s.1.
Cumhuriyet,25 Temmuz 1945, No:7520, s.1.
Son Posta, 16 Temmuz 1945, No:5369, s.1.
Tanin, 23 Temmuz 1945, No:4454, s.1.
Akşam, 23 Temmuz 945, No: 9114, s.1.
Akşam, 31 Temmuz 1945, No:9622, s.1.
Tanin, 28 Temmuz 1945, No:4454, s.2.
Cumhuriyet, 2 Ağustos 1945, No:7528, s.3.
Cumhuriyet, 16 Temmuz 1945, Sayı:7511, s.1.
Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1.
Vakit, 17 Temmuz 1945, No:9874, s.1.
Vakit, 17 Temmuz 1945, No:9874, s.1.
Ulus, 22 Temmuz 1945, s.1.
Son Posta, 23 Temmuz 1945, No:5376, s.1.
Vakit, 21 Temmuz 1945, No:9878, s.1.
Akşam, 21 Temmuz 1945, No:6912, s.1.
Tanin, 15 Temmuz 1945, No:4454, s.1.
Son Posta, 3 Ağustos 1945, No:5387, .s.1.
Cumhuriyet, 17 Temmuz 1945, s.1.
Akşam, 21 Temmuz 1945, No:6912, s.1.
Vakit, 15 Temmuz 1945, No:9872, s.1
Cumhuriyet, 18 Temmuz 1945, No:7513, s.1.
Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1.
Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1.
Son Posta, 27 Temmuz 1945,
Ulus, 20 Temmuz 1945, Sayı:43,s.1.
Cumhuriyet,20 Temmuz 1945, Sayı:7515, s.1.
Vakit, 19 Temmuz 1945, No:9876, s.1.
Son Posta, 17 Temmuz 1945, No:5370, s.1.
Son Posta, 5 Ağustos 1945, No:5389, s.1

Arşiv Belgeleri

TDA.571.35271.13871.63

TDA.571,35271.138715.63

TDA.571.68216.298511.85

Kavramdan Sınıfa: Yapay Zekânın Keşfi ve Eğitime Yansımaları¹

From Concept to Classroom: The Discovery of Artificial Intelligence and Its Reflections on Education

Sepil DENİZ²

Birsen BAĞÇECİ³

Öz

Bu araştırma yapay zekânın doğuşu, tarihsel gelişimi, güncel durumu ve eğitimdeki mevcut etkileri üzerinde kapsamlı bir inceleme sunmaktadır. Geleneksel alanyazın taraması benimsenerek yürütülen bu çalışmada yapay zekâ türleri ve eğitim sektörüne yansımaları incelenmiştir. Yapay zekânın uygulama alanları mevcut literatür kapsamında titizlikle incelenerek, eleştirel bir okuması yapılmış, çağdaş bilimsel çalışmalardan ve devam eden tartışmalardan yararlanılarak eğitimde yapay zekâ kullanımının olumlu ve olumsuz getirileri karşılaştırılmıştır. Uluslararası alanda yapay zekâ uygulamaları ve sonuçlarının eğitime yansıyan rolüne genel bir bakış açısı sunmak için geniş bir akademik tarama yapılarak elde edilen bulguların sentezi yapılmıştır. Bu çalışma yapay zekânın öğrenme deneyimlerini geliştirmede ne tür bir devrim yaratabileceği, eğitim ortamını bireysel ihtiyaçlara göre nasıl uyarlayabileceği ve kurumsal görevleri nasıl kolaylaştırabileceği hakkında, diğer bir açıdan etik ihlaller, veri gizliliği ve potansiyel risklerle ilgili endişeleri gündeme getirmektedir. Ayrıca bu makalede eğitimde yapay zekâ çalışmalarındaki mevcut sonuçlar tanımlanmakta ve gelecek çalışmalar için aydınlatıcı öneriler sunulmaktadır. Ayrıntılı ve eleştirel bir bakış açısı sunan bu çalışmada yapay zekânın ilk günlerinden son gelişmelerine kadar, eğitimdeki dönüştürücü potansiyeli ile birlikte, yaratabileceği zorlukları hafifletme stratejileri hakkında alınabilecek önlemlere varan önemli çıkarımlar sunulmuştur. Bu araştırmanın pratik sonuçları, öğrencilere, eğitimcilere, politika yapıcılara ve araştırmacılara eğitimde yapay zekânın potansiyelinden yararlanma konusunda rehberlik edebilir.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ, Eğitimde Yapay Zekâ, Eğitim Teknolojisi, Alanyazın Taraması

Abstract

This study comprehensively reviews the emergence, historical development, current status, and effects of artificial intelligence in education. Adopting a traditional literature review, this study examines the types of artificial intelligence and its reflections on education. The application areas of artificial intelligence are meticulously examined within the scope of the existing literature, critical reading is done, and the positive and negative returns of using artificial intelligence in education are compared by using contemporary scientific studies and ongoing debates. To provide an overview of the role of artificial intelligence applications and results in education in the international arena, a broad academic review was conducted, and the findings were synthesized; this study raises concerns about how artificial intelligence can revolutionize the development of learning experiences, how it can tailor educational and training environments to individual needs and how it can facilitate institutional tasks, as well as concerns about ethical violations, data privacy, and potential risks. In addition, this article describes the current results of artificial intelligence studies in education and provides enlightening suggestions for future studies. Offering a detailed and critical perspective, this study presents important implications from the early days of artificial intelligence to its latest developments, from its transformative potential in education to the precautions that can be taken about strategies to mitigate the challenges it may create. The practical implications of this research can guide educators, policymakers, and researchers in leveraging the potential of artificial intelligence in education.

Keywords: Artificial Intelligence, AI in Education, Literature Review, Educational Technology

¹ Bu çalışma Serpil Deniz'in tamamlamakta olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, denizserpil02@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1827-8196>

³ Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, bbagceci@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8189-4912>, <https://ror.org/020vvc407>

Makale Türü/ Article Type: Derleme Makalesi/ Review Article

Geliş Tarihi/Received Date: 23.09.2024 – Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.01.2024

Atıf İçin/For Cite: Deniz S. BAĞÇECİ B., "Kavramdan Sınıfa: Yapay Zekânın Keşfi ve Eğitime Yansımaları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2025;24(1):576-596

<https://doi.org/10.17755/esosder.1554996>

License: [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Giriş

Yapay zekâ çalışmaları uluslararası arenada işlevselliğini kabul ettirerek ilerlemeye ve yeni uygulamalara imza atmaya devam etmektedir. Eğitime teknoloji nazarından baktığımız zaman kullanılan ilk abaküsten akıllı tahtalara geçiş evresine kadar, yavaş fakat istikrarlı bir şekilde mütemadiyen gelişen bir süreç içinde olduğu görülecektir. Eğitim teknolojilerine son teknolojinin getirisi yapay zekâ uygulamalarının da dâhil olmasıyla bize değişen eğitimin ve geleceğin öğrenmesinin kapıları aralanmıştır. Educase (2019), eğitimde yapay zekâ çalışmalarının 2018-2022 yıllarında %45 daha büyüdüğünü ve gelişimin gelecek yıllarda çok daha geniş ölçüde devam edeceğini raporlamıştır. Bununla birlikte 2025 yılına kadar eğitim pazarında yapay zekâ kullanımının 5,80 milyar dolara ulaşabileceği tahmini, eğitim sektöründe yapay zekânın gelecek etkisini ve kullanım potansiyelini gözler önüne sermiştir (Tahiru, 2021). Her alanda tereddütsüz ismi duyulan ve kullanım ağı gittikçe artan yapay zekâ uygulamalarının eğitime yansımaları, kurumsal işler, öğretim yöntem ve teknikleri, öğretim kademesi, ders ve konu seçimleri, odaklanılan beceriler, tercih edilen yapay zekâ araçları gibi değişkenlere göre farklılaşmaktadır. Henüz eğitimde rutin uygulamalar başlamamış veya kullanımında belirli bir standart kazandırılmamış olsa da uluslararası alanda eğitim araştırmaları ve yapay zekâ araçları keşifleri ve deneysel çalışmalar sürdürülmektedir (El Shazly, 2021; Essel vd., 2022; Yuan, 2023). Pedagojik açıdan kullanım şekli, öğretim kademesi, ders, konu ve sahip olunan teknolojik imkânlarla göre hangi yapay zekâ aracının, verimli bir şekilde nasıl kullanılacağı henüz netlik kazanmamıştır (Zawacki-Richter vd., 2019). Ancak güncel literatür gözden geçirildiğinde yapay zeka algısı, farkındalığı, okuryazarlığı, eğitim programları, ders kılavuzları ve ölçme-değerlendirme yöntemleriyle ilgili araştırmaların yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Eğitimde yapay zekâ kullanımını arttırmak, etkili ve verimli kullanım yöntemlerini keşfetmek, yapay zekâ tabanlı eğitim programlarının geliştirilmesi, kullanılması ve değerlendirilmesi amacıyla geniş kapsamlı ve çok çeşitli araştırmalar devam etmektedir (Florea ve Radu, 2019, Tedre vd., 2021).

Öğretim programlarında ve ülkelerin eğitim hedeflerinde belirtildiği gibi teknoloji kullanma becerisi yüksek, problem çözebilen, sorumlu, bilinçli, üretken, uluslararası camiada teknolojik gücü ve bilgisiyle başka ülkelere bağımlı olmayan, donanımlı bireyler yetiştirebilen bir eğitim modeline sahip olmak ihtiyaç duyduğumuz bir gerekliliktir. Nitekim 2023 Vizyon Belgesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da hedeflendiği gibi çağın teknoloji gücüne ayak uydurabilen, bilgiyi üretebilen ve paylaşabilen, 21.yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmek eğitim sistemimizin başlıca gayesi olmuştur. Sürdürülebilir bir istihdam yaratabilmek amacıyla eğitim sistemleri, küresel olarak işgücü piyasasındaki değişiklikleri ve yenilikleri, ihtiyaç duyulan insan niteliklerini ve sahip olunması gereken becerileri, günümüzde bilim ve teknolojide öne çıkan yapay zekâ gibi eğilimleri dikkate almak zorundadır (Atwell vd., 2020).

Bahsi geçen tüm gelişmelere binaen ülkemiz eğitim sisteminde okul öncesinden liseye kadar her kademe yapay zekâ uygulamalarıyla desteklenmiş eğitim çalışmalarına hız kazandırmak bir ihtiyaçtır. Öğretmenler, yöneticiler ve öğrenciler olmak üzere eğitimin tüm paydaşlarını geç kalmadan yeni yöntemlerle tanıştırmak, yapay zekâ farkındalığına sahip okuryazarlığı yüksek bireyler yetiştirmek için harekete geçmek gerekmektedir. Bu gereklilik dünya teknolojisinin gerisinde kalmamak, milli ve bireysel kalkınmaya destek olabilmek, sorgulayan, problem çözebilen ve özellikle üretebilen bir nesil yaratma ihtiyacından doğmaktadır (Deniz ve Yıldırım, 2024). Kişisel öğrenme ihtiyaçlarını karşılayabilen, hızlı, verimli ve güvenilir dönütler verebilen ve sağlıklı rehberlik yapabilen, geleneksel ve kalıplaşmış öğrenme ve öğretme faaliyetlerini rafa kaldıran yapay zekâ öğretim araçları günümüzde yüksek bir ivme kazanmıştır. Eğitimde yapay zekâ uygulamaları ve ilgili

araştırmalar (Sakulkueakulsuk vd., 2018; Nghi vd., 2019; Öcal vd., 2020; Kewalramani vd., 2021; Topal vd., 2021; Yang, 2022; Su ve Yang, 2022; Özer vd., 2023; Kal, 2024; Mallilin, 2024) küresel çapta artarken, Türkiye’de de çalışmaların filizleniyor oluşu, öğretmen ve öğrenciler tarafından ilgiyle takip edilmesi, yapay zekâ eğitim ve öğretim araçlarının artık herkes tarafından kullanılmaya başlanmasıyla gündemden düşmeyen konular arasında yerini almıştır. Bu sebeple yapılan bu çalışmada yapay zekâyı anlamlandırmak, bu alanla ilgili geçmiş ve güncel bilgileri derlemek ve hızla artan literatüre genel ve kapsamlı bir değerlendirme kazandırmak amaçlanmıştır. Yapay zekânın eğitim ortamlarındaki dönüştürücü etkisi ve geleceğin öğrenmesini şekillendirici özelliğini eğitim paydaşlarının istifadesine sunmak gerekli ve yerinde bir çalışma olacaktır.

Bu araştırmanın amacı, eğitimde yapay zekâ çalışmalarını mevcut literatüre dayalı olarak ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Bu amaç doğrultusunda; çalışmada sırasıyla yapay zekânın tarihsel gelişimi, yapay zekâ çeşitleri ve eğitimde yapay zekâ kullanımı başlıkları altında yapılan çalışmalar derlenmiştir. Konuyla ilgili yapılan araştırmaların incelenmesiyle yapay zekânın ve eğitimde kullanım alanlarının eleştirel bir okuması yapıldıktan sonra derlenen bilgiler sistemli bir şekilde bütünleştirilerek konunun güncel çıktısı özetlenmeye çalışılmıştır. Ardından yapay zekânın eğitimde kullanılmasıyla ilgili olumlu ve olumsuz görüşler akademik çalışmalar ışığında tartışılmış mevcut bilimsel çalışmalara ve sonuçlara değinilmiş yapay zekâyla ilgili güncel tartışmalar saptanmış ve yapılması gereken yeni araştırmalar hakkında öneriler sunulmuştur.

1. Yöntem

Bu araştırma geleneksel alanyazın taraması benimsenerek yürütülmüştür. Geleneksel alanyazın taraması ilgili alanyazındaki bilgileri bir bütün olarak ele alıp bu bilgiler arasında bağlantı kurarak bir senteze ulaşmayı amaçlar (Baumeister ve Leary, 1997). Geleneksel alanyazın taraması; daha önceden ilgili konuyla alakalı gerçekleştirilmiş çalışmaların incelenerek, üretilmiş bilgilerin eleştirel ve sistematik bir şekilde değerlendirilmesine dayanmaktadır. İyi yapılmış bir alanyazın taraması çalışmasının konuyla ilgili araştırmalara katkı sağlayabilmesi beklenmektedir (Gall vd., 1996). Çalışma yürütülürken daha kapsamlı bilgilere ulaşabilmek amacıyla yapay zekâ uygulamaları ile ilgili yapılan birincil kaynaklara başvurulmuştur. Yapay zekâ alanında kilometre taşı sayılan ve bilim dünyasında yapay zekâ çalışmalarında söz hakkı olan araştırmacıların güncel çalışmaları ön planda tutulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında sırasıyla yapay zekânın tarihsel gelişimi, yapay zekâ çeşitleri ve eğitimde yapay zekâ kullanımı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Yapay Zekânın Tarihsel Gelişimi

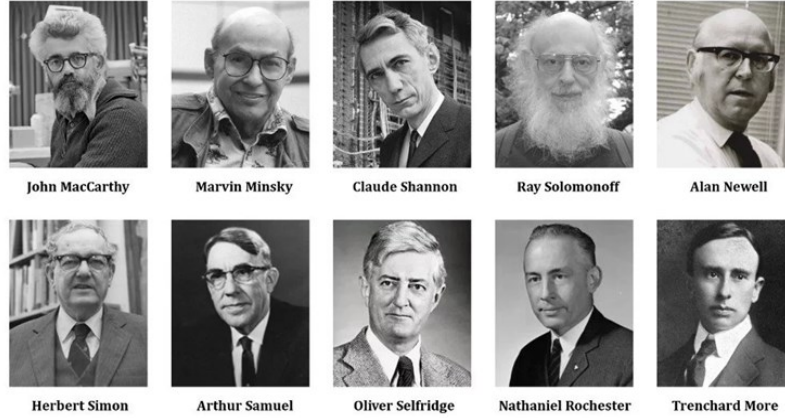
Her çağda gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler güçlerini bilgi, teknoloji ve endüstriyle tamamlayarak daha büyük adımlar atmaya ve küresel yarışta var olmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Almanya’da 2011 yılında Hannover Fuarında gerçekleştirilen “*Yüksek Teknoloji Stratejisi 2020’nin Gelecek Projeleri*” adı altında akıllı teknoloji kullanımını destekleyen projede ilk kez ‘Sanayi 4.0’ kavramından bahsedilmiştir. Sanayi 4.0 temelinde nesnelerin interneti, büyük veri, siber fiziksel sistemler, sanal ve artırılmış gerçeklik, bulut bilişim, karma gerçeklik, 3B yazıcılar ve simülasyon gibi teknolojiler bulunmaktadır. İnsanlık sanayi 4.0 ve bilgi çağının teknolojisini tanımakla meşgulken, 2016 yılında Japonya’da ‘*5. Bilim ve Teknoloji Temel Planı*’ kapsamında Toplum 5.0 kavramı gündeme gelmiştir. Dijital dönüşümü temel alan Toplum 5.0, yapay zekânın ekseninde geliştirilen zeki robotlar, büyük veri, akıllı makineler gibi dijital dönüşümle yeni bir toplum modeli yaratmayı hedefleyen bir gelişme olarak nitelendirilmiştir (Saracel ve Aksoy, 2020). Sanayi 4.0 ve Toplum 5.0’ın

kesiştği noktada robot-insan etkileşiminin zirvede olduğu yeni bir dijital dünyanın var oluşu başlamıştır.

‘2017 Teknoloji Fuarında’ Shinzo Abe teknolojinin bu halini şu sözleriyle açıklamıştır (Realizing Society 5.0, 2024): “Yapay zekâyla donatılmış makineler veya aslında robot olan makineler artık yalnızca dar, tekil işlevleri yerine getirmiyor... Yarının makineleri çok sayıda zorluğu çözmeye misyonuyla görevlendirilecek...”. Shinzo Abe’nin konuşmasında bahsettiği dijital dönüşüm çağının dayandırıldığı yapay zekâ kavramının tanımı farklı disiplinlere göre çok farklı şekillerde yapılmıştır. Buna rağmen birkaç örnek sunmak gerekirse; Kurzweil (1990) zekâyı ihtiyaç duyulan işlevleri yapabilecek makineler yaratma sanatı, Haugeland (1985) zihinleri olan makineler, Nilsson (1998) ise yapay zekâyı yapay nesnelere var olan akıllı davranışlar olarak tanımlamıştır. Çoklu disiplinlerin ortak bir ürünü olan yapay zekâ sinir ve bilgisayar bilimleri, antropoloji, biyoloji, psikoloji, felsefe, dil bilimi gibi birçok alanı kapsamaktadır ve bu yüzden yapay zekâ her alanın kendine özgü terminolojisine yakın şekillerde tanımlanmıştır. Yapay zekânın tarihi Nilsson (2019) tarafından sekiz ana aşama altında incelenmiştir. Bu aşamalar sırasıyla ve içerdikleri önemli gelişmelerle birlikte aşağıda açıklanmıştır:

1. *Tomurcuklanma*: Bu aşama yapay zekâ yaratma düşüncesinin var olduğu zamanlar olarak nitelendirilebilir. Yazdığı “Kitab al-Hiyal” türkçesiyle “Otomatlar Kitabı” olarak adlandırılan kitapta kendinden sonraki çağlarda robotik ve mekanik öncülük edecek hidrolik makineler ve saatlerin mucidi Cizreli büyük âlim el-Cezeri (1136-1206), uzuvlarını hareket ettirebilen şövalye tasarlayan Leonardo Da Vinci (1452-1519), ilk hesap makinesinin mucidi Blaise Pascal (1623-1662), enstrüman çalabilen ve canlı bir ördeğin yapabildiklerini yapabilen mekanik bir ördek icat eden Jacques de Vaucanson (1709-1782) bu dönemin önde gelen isimlerinden olmuşlardır. 1769 yılında ise “Mekanik Türk” adıyla asırlarca unutulmayan otomat bir satranç oynama makinesi tasarlayan Wolfgang von Kempelen (1734-1804) tomurcuklanma döneminin unutulmayan mucitlerindedir.
2. *İlk Keşifler*: 1950-1960’larda tekil girişimlerden konferanslara geçilen aşamadır. Alan Turing’in yazdığı “Computing Machinery and Intelligence” makalesinde “makine” ve “düşünme” kavramlarının kullanılmasıyla ve icat ettiği Turing Makinesi adlı bilgisayar sistemiyle yeni bir döneme girilmiştir. Yapay zekâ ve bilişsel psikoloji çalışmalarının eş zamanlı yürütüldüğü bu süreçte öne çıkan ciddi toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bunlar; Hixon Sempozyumu (1948-California), Öğrenen Makinalar Oturumu ve Batı Ortak Bilgisayarlar Konferansı (1955-Los Angeles), Dartmouth Yaz Projesi (1956-New Hampshire), Düşünce Süreçlerinin Mekanikleşmesi (1958- Middlesex). Dartmouth Konferansında yapay zekânın ataları sayılan ve dönemin ileri gelen bilim adamları bir araya gelmiştir.

1956 Dartmouth Conference: The Founding Fathers of AI

Şekil 6. 1956 Dartmouth Konferansı – Yapay Zekânın Kurucu Ataları

Kaynak: <https://www.linkedin.com/pulse/dartmouth-conference-1956-its-lasting-influence-back-arthur-wetzel>

Bu dönem geliştirilen LISP, MINOS, ADALINE ve MADALINE gibi programlarla ve sinir ağları, sezgisel programlar, doğal dil işleme gibi çalışmalarla verimli ve parlak bir dönem olmuştur.

- Çiçeklenme:* 1960-1970’li yıllarda öncül çalışmaların filizlenmeye başladığı dönem olarak anılmaktadır. Birçok yeni görme, görüntü süzme, yüz tanıma ve çizimleri işleme gibi bilgisayar programları ve sistemler doğmuştur. İlk montaj robotu olan Freddy II Edinburg Üniversitesinde bu dönem çalışmalarının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çalışmaları yaklaşık altı yıl süren mantıksal akıl yürütebilen ve harekete geçebilen Shakey robotu birçok ünlü bilim insanlarının ortak eseri olarak büyük ses getirmiştir. 1970’li yıllarda ise yapay zekâ çalışmalarında durgunluk dönemi başlamıştır (Bostrom, 2014). Amerika’nın Vietnam savaşıyla ekonomik sorunlar yaşaması ve Birleşik Krallık’ta yapay zekâ çalışmalarının verimli olmadığı kanısıyla yazılan Lighthill Raporu bu dönemin başlamasında rol oynamıştır. Ancak 1980 yılında Japonya ile rekabete giren İngiltere yapay zekâ çalışmalarını desteklemeye başlamış ve sessiz geçen süreç tekrar hareketlenmiştir (Nabiyev ve Erümit, 2022).
- Uygulamalar ve Uzmanlaşmalar:* Uzman sistemlerin öncelikle rol aldığı bir dönem olmuştur. 1980 yılında eXpert Configure (XCON) adında Carnegie Mellon Üniversitesinde geliştirilen uzman sistemle elde edilen başarı, bununla birlikte konuşma işleme, anlama ve tanıma çalışmalarıyla Doğal Dil İşleme sistemleri bu sürecin öncülleri olmuştur. Özellikle tıp sektöründe uzman sistemlerden ciddi olarak faydalanmaya başlanmıştır (Giarratano ve Riley, 1989). Yine bu dönemde Almanya’da 1988 yılında en kapsamlı ‘Yapay Zekâ Araştırma Merkezi’ kurulmuştur.
- Yeni Nesil Projeler:* Japonya’nın mimarı olduğu, sanayi ve hükümet işbirliğinde yürütülen ‘Beşinci Nesil Bilgisayar Sistemleri’ projesi bu dönemin önemli gelişmelerindendir. Uzman sistemlerin ve yapay zekâ çalışmalarının büyük finansal desteklerle yürütüldüğü bu dönemde Tokyo’da 1984, 1988, 1992 yıllarında konferanslar yapılmış ve yapay zekâ çalışmaları süreci değerlendirilmiştir. Yine bu dönemde internetin atası olarak anılan ve çoklu bilgisayar bağlantısını mümkün kılan “Advanced Research Projects Agency Network” (ARPANET) geliştirilmiştir. Buna karşılık olarak Amerika’da 1972 yılında MIT’de Robert Kahn “Strategic Computing” programıyla

askeri alanda yeniliklere imza atmış projenin devamı bu dönemde 1993 yılında “High Performance Computing” ile katlanarak sürdürülmüştür.

6. *Perde Arası*: Bu aşama Nilsson (2019) tarafından yapay zekâ çalışmalarına istinaden alan dışı insanların yaptığı çeşitli olumsuz eleştirilerin etkisiyle girilen sessiz dönem olarak tanımlanmıştır. Perde Arası aşamasındaki duraklama dönemi sebepleri iki grup olarak sınıflandırılmıştır. İlk grup yapay zekânın yapmaması gereken görevleri öne sürerek makineye teslim bir geleceği felaket olarak görenler, makine düşmanlığı propagandası yapanlar, kültürsüz ve insani değerlere sahip olamayacak makinelerin asla insanlığa hizmet edemeyeceğini savunanlardan oluşmuştur. İkinci grup ise yapay zekâ çalışmalarının bütçe ve zaman kaybı olduğunu düşünenler, vadedilen ürünlerin geliştirilemediğini, yavaş ilerlediğini ve sorunsuz çalışmaların yapılamayacağını iddia edenlerden olumsuz görüşlerden ve müdahalelerden oluşmaktadır. Bitirilmemiş ve çok uzun süren çalışmaların varlığıyla birlikte “Yapay Zekâ Kışı” olarak da adlandırılan sessiz dönem başlamıştır (Tektaş, 2010).
7. *Büyüyen Cephanelik*: 1980’li yıllardan itibaren Perde Arası aşamasındaki durgunluk boyunca her ne kadar aktif çalışmalar yapılamamışsa da bireysel olarak teknik ve kuramsal boyutlarda derin araştırmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar Büyüyen Cephanelik dönemine de bir altyapı oluşturmuştur. Amerikan Yapay Zekâ Derneği 1980’de Standford Üniversitesinde ulusal bir konferans gerçekleştirmiş, yine Waseda Üniversitesinde iletişim kuran ve org çalıp nota okuyabilen robotlar geliştirilmiştir (WABOT-1/WABOT-2). Bu dönemde gösterim, nitel uslamlama, anlamsal ağlar, önermeli mantık ve kısıt sağlama yapılarak problem çözme, Bayes ağları, olasılık modelleri, gizli anlamsal çözümler, yapay öğrenme yöntemleri gibi çalışmalar ön plana çıkmıştır. 1986 yılında ilk robot araba Ernt Dickmann ve ekibi tarafından icat edilmiştir. Bu icatla birlikte otomotiv sektöründe yapay zekâ kullanımı ciddi boyutlarda artmıştır.
8. *Modern Yapay Zekâ: Bugünü ve Yarını*: Son aşama olarak görülen bu aşamada tahmin edilemeyecek boyutlarda ilerleyen ve çeşitlenen yapay zekâ çalışmaları farklı alanlarda uzman insanları kolaylıkla yenebilecek uzman robotlar tasarlanmış ve gerçek hayat sorunlarına çözüm olabilecek sistemler geliştirilmiştir. Yapay sinir ağları ve karar ağaçları kullanılarak birçok program geliştirilmiş, ‘Akademik yapay zekâ’ adıyla veya Ar-Ge yapay zekâ’ olarak nitelendirilen yeni alanlar, bununla birlikte ‘Oyun yapay zekâsı’ gibi ilerlemeler kaydedilmiştir (Nilsson, 2019). Sürücüsüz araba çalışmaları geliştirilerek, hesaplama ve iletişim kurma çalışmaları artırılarak otonom otomobil araştırmalarından sonuçlar alınmaya başlanmış ve sürücüsüz araç teknolojisi ticari kazanca dönüşme aşamasına geçmiştir. Hasta ve yaşlı bakımı, ileri şoför yardım hizmetleri, akıllı ev sistemleri, haritalama ve konumlandırma, tıpta otomatik teşhis ve tanı, elektrokardiyografiler, ileri çeviri sistemleri, algoritmalar kurarak alım-satım hizmeti gerçekleştiren yapay zekâ şirketleri ve daha birçok yapay zekâ hizmeti her insanın kolayca faydalanacağı bir biçimde günlük hayatımızla bütünleşmiş duruma gelmiştir.

Bütün bu aşamalardan geçmiş olan yapay zekâ görüldüğü üzere sürekli gelişmeye devam etmiş, evrimi ve hızıyla şaşılabilir boyutlara gelmiştir. Ancak yapılan çalışmalar insanlığa bu sürecin bir sona yaklaşma değil aksine henüz yapay zekâ tarihinin başlangıcı olduğunu ve muazzam ilerleyişin devam edeceğini ispatlamıştır.

2.2. Yapay Zekâ Çeşitleri

Nilsson (2019) tarafından gelişen yapay zekâ dört ana sınıfa ayrılmıştır. Bunlar;

- Tam yapay zekâ (iş yapan sistemler)
- Süreçler (iş yapan algoritmalar)
- Mimariler (yapay zekâ düzenleme ilkeleri)
- Gösterimler (yapay zekânın yarattığı yapılar)

Ancak yapay zekâ çeşitlerine daha bilindik bir bakış açısıyla bakıldığında daha genel bir değerlendirme ortaya çıkacaktır. Yapay zekâ çeşitleri yapabildiklerine göre iki ayrı kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; yeteneklere dayalı (Based on Capabilities) ve işlevselliğe dayalı (Based on Functionality) olarak iki ana sınıflandırmadan oluşmaktadır. Yapay zekâ çeşitleri ana kategorileri ve alt başlıklarıyla Tablo 1’de gösterilmektedir.

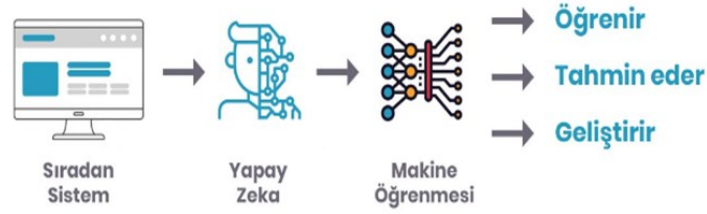
Şekil 1. Yapay Zekâ Çeşitleri

Yeteneklere Dayalı; yapay zekânın yeteneklere dayalı türleri zayıf, genel (güçlü) ve süper yapay zekâ olarak üç bölüme ayrılmaktadır. Zayıf yapay zekâ günümüze kadar geliştirilmiş makine öğrenimi veya sinir ağları kullanılarak geliştirilmiş yapay zekâ türlerini kapsamaktadır. Zayıf zekâyı güçlü ve süper yapay zekâdan ayıran fark belirli bir alanda uzmanlaşmış olması ve görev alanı dışında bağımsız bir şekilde yeni becerileri öğrenme kapasitesine sahip olmamasıdır. Genel (güçlü) yapay zekâ ise birden çok uzmanlık alanı bulunan, aynı anda pek çok görevi uzman bir şekilde gerçekleştirebilen, bilgiyi bağımsız öğrenme ve uygulayabilme yeteneğine sahip yapay zekâ türüdür. Bu yönde çalışmalar sürdürülüyor olsa da hala kurgusal bir yapıdan öteye geçilememiştir. Süper yapay zekâ ise insani özelliklerin de önüne geçebilen, sınırsız becerilere sahip yapay zekâ çeşididir ve günümüzde tamamen teoriden ibaret bir bilim kurgu olarak tanımlanmaktadır.

İşlevselliğe Dayalı; yapay zekânın yeteneklere dayalı türlerinden reaktif makineler basit yapay zekâ düzeyinde salt tepkisel ve sadece uygun davranışı yapmak üzere tasarlanmış makinelerdir. Satranç uzmanı Deep Blue veya Go uzmanı AlphaGo reaktif makinelerin en bilinen örnekleridir. Sınırlı hafıza bilgi edinebilen, mevcut verilerine yeni veriler ekleyebilen, tercih yaparak karar alabilen, sınırlı belleğe ve tecrübeye sahip yapay zekâ türüdür. Otonom araçlar ve Chatbotlar sınırlı yapay zekâ örnekleridir. Zihin teorisi muhatap olduğu canlılığın duygu ve düşüncelerini anlayabilen, niyetlerini kestirebilen ve sergileyebileceği davranışları tahmin edebilen henüz tamamen teoriden ibaret olan yapay zekâ türüdür. Robot filminde yaratılan Sonny karakteri zihin teorisinin bir örneğidir. Öz bilinçli yapay zekâ henüz teoride olan diğer türdür. Zihin teorisinden farkı bu tür kendini de açıkça ifade edebilen ve zeki ve duyarlı, kendini tanıyan, benlik sahibidir ve içinde bulunduğu koşullarda tüm sahip olduğu özellikleri kullanarak anlık kararlar alabilmektedir. Bu türün örneği kurgusal da olsa Ex Machina filmindeki Eva gösterilebilir.

Yapay zekâ çok disiplinli bir yapıya sahip olduğu için çeşitleri incelendiğinde birçok alt dalının olduğu görülmektedir. Yapay zekânın en çok kullanılan alt dallarını makine öğrenimi, derin öğrenme, üretken yapay zekâ, doğal dil işleme, bilgisayarlı görme, bilişsel hesaplama, yapay sinir ağları olarak sıralamak mümkündür. Çok genel farklarıyla ve kısaca bu alt dallardan bahsetmek yapay zekâ sınıflamalarını yapabilmek için gerekli olacaktır.

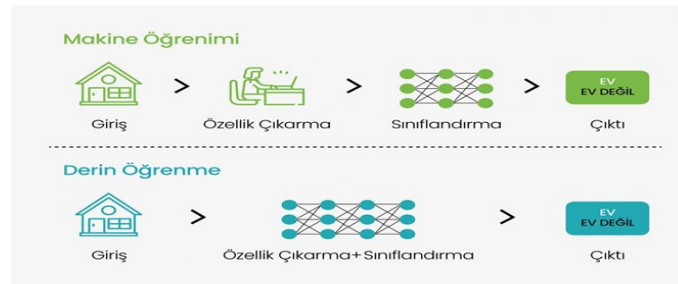
- *Makine Öğrenimi:* (Machine learning) büyük verilerin bilgisayara işlenerek bilgisayarın kendi verilerinden kendi öğrenmesini sağlaması durumudur. Makine sisteminde var olan bilgilerden örüntüler ve çıkarımlar yaparak yeni durumlar ve gösterimler yoluyla doğru sonuçlar sunabilmektedir. Bu sistemler insan öğrenmesini taklit edecek şekilde verileri işleyerek yeni öğrenmeler sağlar (Sargın ve Göçen, 2020).

Şekil 2. Makine Öğrenimi. Kaynak: <https://www.turhost.com/blog/makine-ogrenmesi-machine-learning-nedir/>

Makine öğreniminin en temel özelliği otomatik olarak bilgisayar sisteminin öğrenebilmesidir. Makine öğrenmesinin çeşitli amaçlarla farklı yöntemler kullanılarak geliştirilmiş beş algoritması vardır. Bu algoritmalar denetimli, denetimsiz, yarıdenetimli, takviye algoritmaları ve özel algoritmalarıdır. Makine öğrenimi günümüzde aktif olarak özellikle tıp, ticaret, finansal hizmetler, enerji ve kamu hizmetleri, dijital alışveriş, hava durumu analizleri ve tarım gibi alanlarda yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

- *Derin Öğrenme:* (Deep Learning) makine öğreniminin bir alt kümesi olarak da adlandırılan derin öğrenmenin farkı makine öğrenimi istatistiksel ve matematiksel modellemelerle çalışırken, derin öğrenme insan öğrenmesinde olduğu gibi yapay sinir ağları ile öğrenmeyi gerçekleştirmektedir (Ateş, 2021).

Şekil 3. Makine Öğrenimi ve Derin Öğrenme Farkı. Kaynak: <https://www.turhost.com/blog/deep-learning-nedir/>

Makine öğrenimiyle karşılaştırınca derin öğrenmeyi daha otonom, daha işlevsel ve yetenekli ayrıca daha özel yaklaşımlara sahip olarak tanımlamak mümkündür. Daha az insan müdahalesiyle çok daha geniş veri tabanından etkili bir

şekilde doğru sonuçlar çıkarabilen gelişmiş bir makine öğrenimi sürümü olarak nitelendirilebilmektedir.

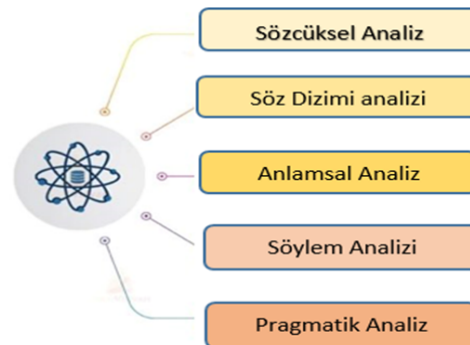
- **Üretken Yapay Zekâ:** (Generative Artificial Intelligence) henüz yeni olmasına rağmen ön plana çıkmış ve oldukça dikkat çekmiş bir türdür. Birbirinden farklı algoritmalar kullanılarak ses, video, görsel, yazı ve sentetik veri üretebilen ve yine makine öğreniminin bir alt kümesi olarak ortaya çıkan bir yapay zekâ teknolojisidir. Bir çeşit veri yüklenebilen tek modlu üretken yapay zekâ modellerinin yanında birden fazla veri çeşidinin girdi olarak yüklenebileceği çok modlu üretken yapay zekâ sistemleri de vardır. Karmaşık girdileri otomatik bir şekilde hızlı ve kolay bir yolla analiz eden ve zaman, maliyet, kaynak ve enerji tasarrufu sağlayan üretken yapay zekâ sistemleri neredeyse bütün sektörlerde kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 4. Üretken Yapay Zekâ Kullanım Alanları

Sorulabilecek her soruya yazılı bir şekilde yanıt veren ChatGPT, verilen yönergelerle göre görsel üreten DALL-E, müzik oluşturan MuseNet, video hazırlayan Rephrase.ai, sınırsız kod üreten Codex üretken yapay zekanın kaliteli ve heyecan verici becerisini ispatlamaktadır.

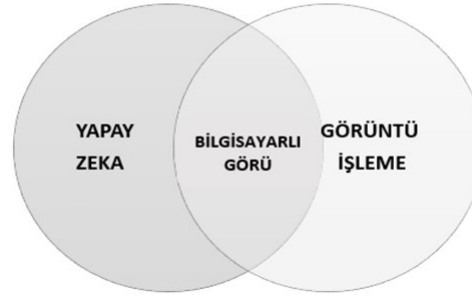
- **Doğal Dil İşleme:** (Natural Language Processing) makine-insan, insan-makine iletişiminin mümkün kılınması amacıyla ortaya çıkan bir türdür. Dünya dillerinin anlaşılması, yazılı ve sözlü iletişim çıktılarının anlaşılması, konuşmayı metne, metni sese dönüştürebilme hizmeti, hızlı, kolay, etkili ve anlaşılabilir dil ve çeviri yardımı için Doğal Dil İşleme gerekli ve önemli yapay zekâ teknolojileri arasındadır. Konu alanı geniş olan bu teknoloji dillere özgü yazım araçları geliştirme, otomatik düzeltme, yazılı metni anlama- anlatma, yazma, istenilen dile çevirme gibi konularda etkindir (Adalı, 2012). Doğal dil işleme yine makine öğrenmesi teknolojisinin bir alt kümesidir ve derin öğrenme modeliyle kesişmektedir.

Şekil 5. Doğal Dil İşleme Algoritması Çalışma Adımları

Karışık algoritmalar kullanarak ulaştığı yapılandırılmamış verileri düzenleyen ve anlamlandıran Doğal Dil İşleme teknolojisi, sözcüksel, söz dizimi, anlamsal, söylem ve pragmatik analizlere tabi tutarak modelleri tanımlar ve öğretebilir.

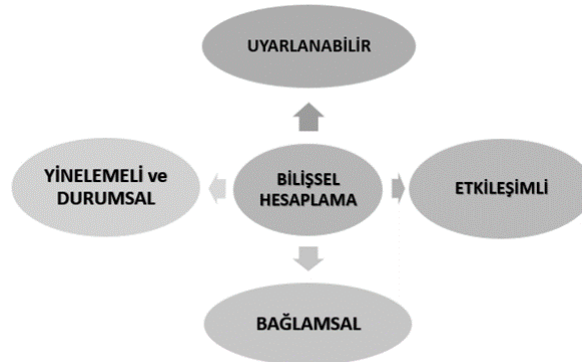
- *Bilgisayarlı Görü:* (Computer Vision) verileri veya örüntüleri sınıflandırmayı amaçlayan makine öğreniminin bilimsel bir disiplindir (Kidiyo ve Joseph, 2007). Bilgisayarlı görü çoğu zaman Görüntü İşleme (Image Processing) teknolojisiyle karıştırılsa da farklı bir alandır. Görüntü işleme bilgisayarın var olan görüntüyü başka yazılımlarla değiştirebilmesi teknolojisidir. Bilgisayarlı Görü ise bundan çok farklı olarak bilgisayarın bir görüntüde var olan şeyleri tanıma, tanımlayabilme, işleme, analiz etme ve anlamlandırabilme teknolojisidir. Bu sebeple bütün görüntü işleme çalışmaları içerisinde bilgisayarlı görü teknolojisi barındırmaktadır. Bilgisayarlı görü yapay zekâ ve görüntü işleme teknolojilerinin keşişim noktasıdır.

Şekil 6. Bilgisayarlı Görü Venn Şeması

Yapay zekâyı insan olarak nitelendirdiğimiz zaman görme ile alakalı her türlü yeti bilgisayarlı görü teknolojisinin görevidir. Bu sebeple bilgisayarlı görü teknolojisi “yapay zekânın gözleri” olarak adlandırılmaktadır. Sivil güvenlik, sinyalizasyon, robotik, tıp, spor, tarım, imalat, askeri sistemler, otonom araçlar gibi sayısız sektörde geniş bir kullanım alanına sahiptir.

- *Bilişsel Hesaplama:* (Cognitive Computing) makinelerin sahip oldukları verilerle ve çeşitli algoritmalarla analizler yaparak karar vermesi, tahminlerde bulunması ve sonuç çıkarması becerisidir. Bilgisayarın öğrenme ve sorun çözme gibi bilişsel işlemleri gerçekleştirdiği kısım bilişsel hesaplama sistemleridir (Okkay, 2021). Bilgisayarlar insan zekâsına benzer şekilde karar verme süreçlerini makine öğrenimi, derin öğrenme, büyük veri, doğal dil işleme ve örüntü çözme gibi çeşitli algoritmaları kullanarak bilişsel hesaplama ile taklit etmektedir (Marr, 2016).

Şekil 7. Bilişsel Hesaplama Sistemlerinin Özellikleri

Bilişsel hesaplama sistemleri, insanlar ve bilgisayarlar arasında bağlantı kurulmasını sağlamak için mevcut duruma göre etkileşimli bir şekilde uyarlanabilmektedir. Bilişsel hesaplama günümüzde sağlık sektöründe akıllı tıbbi cihazlarda, bankacılıkta, biyometrik tanımlamalarda, finansal hesaplamalarda, davranış analizleri ve benzer sistemlerde sıklıkla kullanılmaktadır.

2.3. Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı

1900'lü yıllarda bilgisayarların hayatımıza girmesiyle birlikte eğitim alanında bilgisayar teknolojileri, programlar, yazılımlar ve internet kullanımı başlamıştır. Her dönemde farklı amaçlarla da olsa yeni teknolojilerin eğitim süreçlerine dâhil edilmesi gecikmemiştir. Benzer şekilde günlük hayata bu kadar yakından dâhil olan yapay zekânın da eğitime entegrasyonu hızlı olmuştur. Çünkü yapay zekâ, geliştirdiği teknolojiler ve atılımlarla dünyada yeni bir bilimsel ve teknolojik dalga yaratırken eğitimin bunun dışında kalması olası değildir. Eğitimde yapay zekâ (AIEd) kullanımı uyarlanabilir öğrenme sistemleri, akıllı içerikler, kişiselleştirilmiş öğrenme ve benzeri imkânlarıyla eğitim paydaşlarına ciddi katkılar ve kolaylıklar sunmaktadır (Timms, 2016). Sadece kişisel öğrenimde kullanılan çevrimiçi web tabanlı eğitimler değil aynı zamanda eğitim kalitesini yükselten, davranış analizi yapabilen uyarlanabilir web tabanlı yapay zekâ sistemleri kurumsal bazda eğitim yönetimine ve öğretim alanlarına çok çeşitli şekillerde derinden dahil olmuştur (Chassignol vd., 2018). Yapay zeka araçlarının aktif olarak uygulandığı araştırmaların sonucu eğitimde yapay zeka desteğinin öğrenciler açısından olumlu ve verimli dönütler sağladığını göstermektedir (Hawes ve Arya, 2023; Hou vd., 2022; Owan vd., 2023). Yapay zekânın eğitimde kullanımı ve eğitimi destekleyici teknolojileri Chen ve arkadaşları (2020) tarafından Tablo 1'de görüldüğü şekilde listelenmiştir.

Tablo 1. Eğitimde Yapay Zekâ senaryoları ve destekleyici temel teknolojiler (Chen vd., 2020)

Eğitimde Yapay Zekâ Senaryoları	Destekleyici Temel Teknolojiler
Öğrencilerin ve okulların değerlendirilmesi	Uyarlanabilir öğrenme yöntemi ve Kişiselleştirilmiş öğrenme yaklaşımı, Akademik analizler
Ödev ve sınavların notlandırılması ve değerlendirilmesi	Görüntü tanıma, bilgisayarla görme, tahmin sistemi
Kişiselleştirilmiş akıllı öğretim	Veri madenciliği veya Bayesin bilgi işleme, Zeki öğretim sistemleri, öğrenme analitiği
Akıllı okul	Yüz tanıma, konuşma tanıma, sanal laboratuvarlar, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, işitme ve algılama teknolojileri
Online ve mobil uzaktan eğitim	Uç bilişim (Edge computing), sanal kişiselleştirilmiş asistanlar, gerçek zamanlı analiz

Hem bir reformcu hem de iyi bir yardımcı olarak yapay zekâ eğitimdeki iş bölümlerini ve özelliklerini değiştirecek güce sahip bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Alam, 2021). Öğretmenlere kaliteli ve etkili içerikler, kullanılabilir yöntem ve ölçme değerlendirme çeşitliliği sunarak günlük işlerinde yardımcı olması, yönetim işlerinde makine öğrenmesi ve veri madenciliği desteğiyle eğitim ve öğretim süreçlerini daha verimli ve ölçülebilir hale getirmesi, otomasyon sağlayarak istenilen standart uygulamalarla idareciliği kolaylaştırması gibi avantajlarıyla yapay zekâ kullanımı etkili derecede artmıştır. Yapay zekâ öğrenme ve öğretim süreçlerinde program ve içerik geliştirme, kişiye uygun, güvenilir ve hızlı ölçme değerlendirme yöntemleri, ihtiyaç belirleme, anında geri dönüt, öğrenci izleme ve rehberlik gibi sayısız alanda sınırsız imkânlar sunabilmektedir (Chassignol vd., 2018). Öğrencilerin okula devamı ve sınıf dinamiklerini analiz etmek, dersin gerisindeki öğrencileri tespit ederek erken müdahale yöntemleriyle öğrenciyi tekrar kazanmak ve olası riskleri azaltmak yapay

zeka tabanlı eğitim uygulamalarıyla mümkün hale gelmiştir (Tsai vd., 2020). Eğitimde yapay zekâ kullanımının sağladığı işlevler Chen ve arkadaşları (2020) tarafından kısaca özetlenmiştir.

Tablo 2. Yapay Zekânın sağladığı işlevler (Chen vd., 2020)

	Yapay zekânın eğitimde yapabileceği işler
Yönetim	<ul style="list-style-type: none"> Sınavlara not vermek ve geri bildirim sağlamak gibi eğitimcilerin zamanının çoğunu alan idari görevleri daha hızlı yerine getirmek. Öğrencilerinin her birinin öğrenme stillerini ve tercihlerini belirleyerek kişiselleştirilmiş öğrenme planı oluşturmalarına yardımcı olmak. Karar destek ve veri odaklı çalışmalarda eğitimlere yardımcı olmak. Öğrenciyle zamanında ve doğrudan çalışmak ve geribildirim vermek.
Öğretim	<ul style="list-style-type: none"> Bir öğrencinin proje ve alıştırmalarda beklentileri ne kadar aştığını ve okulu bırakma olasılığını öngörmek. Özelleştirilmiş içerik önermek için ders programını ve ders materyalini analiz etmek. Öğretimin sınıfın ötesine ve daha üst düzey eğitime geçmesine izin vererek işbirliğini desteklemek. Kişisel verilerine dayanarak her öğrenci için özel öğretim yöntemi sunmak. Eğitmenlerin her öğrenci için kişiselleştirilmiş öğrenme planları oluşturmalarına yardımcı olmak.
Öğrenme	<ul style="list-style-type: none"> Öğrencilerin öğrenme eksikliklerini ortaya çıkarmak ve bunları eğitimin erken aşamalarında gidermek. Öğrenciler için üniversite ders seçimini özelleştirmek. Çalışma verilerini toplayarak her öğrenci için kariyer rotasını tahmin etmek. Öğrenme durumunu tespit etmek ve öğrencilere akıllı uyarlanabilir müdahalede bulunmak.

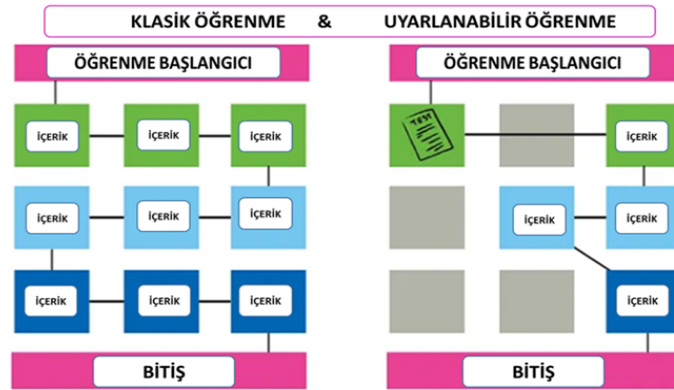
Yapay zekânın eğitim alanında gerçekleştirdiği işlevlerin yanı sıra gerçekleştirilen yenilikler sayesinde gömülü sistemlerin dışında web tabanlı platformlar eğitimde robotik çalışmaları da başlatmıştır. Bağımsız eğitici ya da öğretmen yardımcısı olarak çalışabilen insansı robotlar (kobot/chatbot) geliştirilmiş ve kullanmaya başlanmıştır. Robot teknolojisinin gelişmesiyle eğitimde kullanılan kobotların başarılı sonuçlar verdiği ve öğrenci ihtiyaçlarını başarıyla karşılayabildiği tespit edilmiştir (Timms, 2016). Ayrıca, özel eğitimde zeki öğretim sistemleri, dil eğitiminde doğal dil işleme, performans tahmini için eğitsel veri madenciliği, söylem analizinde bilgisayarlı işbirlikçi öğrenme, değerlendirme için sinir ağları, öğrencilerin duygu tespiti için duygusal hesaplama ve bireyselleştirilmiş öğrenme için tavsiye sistemleri olmak üzere birçok alanda farklı yapay zekâ sistemleri kullanılmaktadır (Chen vd., 2022). Her ne kadar günümüzde eğitimde yapay desteği yardımcı figür olarak görülse de, gelecekte daha etkin bir rol alacağı ve dengelerin değişebileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte eğitimde yapay zekâ yardımlarının desteklenmesinin gerekli ve zorunlu olduğu, ancak gerçek öğretmenlerin rehberliği ve uzmanlığını geçemeyeceği bu yüzden insan eğitimcilerin önemli rolünün korunması gerekliliği yapılan çalışmalarda belirtilmiştir (Alam, 2021; Wang vd., 2023). Eğitim alanında sıklıkla başvurulan yapay zekâ sistemlerinden; *Makine Öğrenimi*, *Uyarlanabilir Öğrenme*, *Zeki öğretim sistemleri* ve *Eğitsel Veri Madenciliğinden* sıralı bir şekilde aşağıda özetle bahsedilmiştir.

- *Makine Öğrenimi*: Yapay zekâ makine öğrenimi bilgisayarlarda doğal dil işleme ile yazılı ve sesli çeviri, parmak izi, yüz, ses tanıma gibi birçok yeni özellik kazandırmıştır. Öğrencilere etkileşimli ve kişiselleştirilmiş öğrenme olanakları sunan ve mobil cihazlarda kullanılabilen yapay zekâ eğitim programları öğrenenlerin

imkânlarını bir üst seviyeye taşımıştır. Uluslararası sanal sınıflarda verilen eğitimler, dünyanın herhangi bir yerinden internet aracılığıyla etkileşimli olarak bilim insanları ve işin uzmanlarının derslerine dâhil olma imkânı gibi fırsatlar eğitime yeni pencereler açmıştır.

Eğitimde makine öğrenimi öğrenci takibi, testler ve notlandırma, performans tahmini ve okullarda personel ve öğretmenin desteklenmesi aşamalarında kullanılmaktadır (Kuçak vd., 2018). Makine öğreniminin veri madenciliğiyle yakından ilişkisi vardır. Çünkü makine öğrenimi; elde edilen öğrenci verilerinin içinden öğrencinin ihtiyacı olan en uygun sonucu çıkarıp, öğrencinin gelişimini destekleyecek ders materyalini seçerek öğrencinin öğrenebilmesini sağlamak prensibine sahiptir. Makine öğrenimi teknolojisi öğretmenlere öğrencilerinin bilgiyi ne şekilde ve nasıl öğrendiği bilgisini, öğrenciye en uygun yöntemi ve güvenilir ölçme-değerlendirme yöntemleri de sunabilmektedir (Chen vd., 2020; Kuçak vd., 2018;). Ayrıca makine öğrenimi teknolojisiyle öğrencilerin performans tahminleri ve akademik sonuç tahminleri yapılabilmektedir (Ahmad vd., 2020).

- *Uyarlanabilir Öğrenme*: Diğer bir deyişle adaptif öğrenme, var olan birçok öğretim yöntem ve tekniğinden çok daha iddialı olduğu savıyla gündeme gelmiştir. Uyarlanabilir öğrenme bireyin öğrenme sürecini takip ederek, en iyi anlama alternatiflerini belirleyip, ihtiyaçlarına göre eğitim süreci, eğitim materyali, yöntem ve teknik ve destekleyici geri dönüt seçenekleri sunabilen yapay zekâ tabanlı eğitim modelidir. Uyarlanabilir sistemler temelde; sınırsız bilgi çokluğunda doğru ve gerçek bilgiye erişim ihtiyacı, aynı eğitim programlarının farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verememesi ve doğrusal yapıda olmayan ortamların kullanılabilirlik sorununa çözüm arayışı ihtiyaçlarından doğmuştur (Smith vd., 1999). Uyarlanabilir öğrenme modeli geleneksel modelde olan tek tek bütün konulara aynı zaman verilmesinin ve öncelik sıralamasının olmayışının aksine Şekil 8'deki gibi her öğrenciye özel bir program sunmaktadır.

Şekil 8. Klasik Öğrenme ve Uyarlanabilir Öğrenme Modeli

Uyarlanabilir öğrenme sistemlerinde öncelikle öğrenciden alınan tüm veriler analiz edilir ve öğrenme güçlüğü yaşadığı konular belirlenerek öğrencinin eksiklik ve zorluk yaşadığı bölümlere daha çok odaklanılarak öğrencinin öğrenmesi sağlanır. Bu sistemler ilk olarak öğrenci modelleme (tanıma), ikinci olarak da uyarlamayı gerçekleştirme (kişiyeye özel içeriği oluşturma) aşamalarından oluşmaktadır (Somyürek, 2009). Prensipte zayıf olunan tarafları güçlendirme ve tam öğrenmeyi sağlama hedeflenmektedir.

- *Zeki Öğretim Sistemleri*: Bilgisayarlı öğretim sistemleri ile uzman sistemlerin bir arada kullanımıyla oluşturulmuş modellerdir. Öğrencinin programı

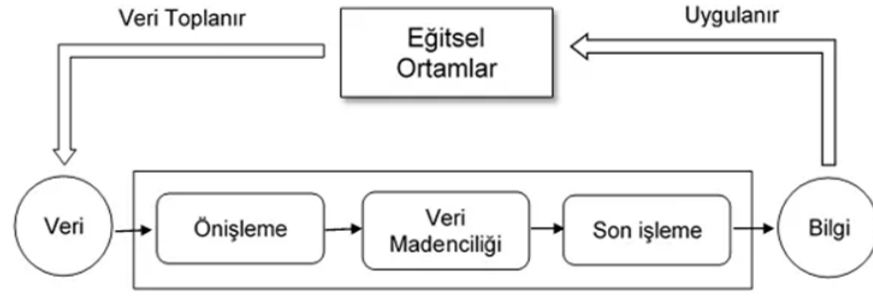
kullanırken yaptığı doğru ve yanlışlar üzerinden öğrenciye özel kişiselleştirilmiş bir öğretim planı sunabilen zeki öğretim sistemleri eksiklikleri telafi ederek öğrenciyi adım adım geliştirir, her aşamada öğrencinin bilgi düzeyini kontrol ederek ilerler. İpuçları kullanarak öğrenciyi yönlendiren bu sistemler tamamen öğrencinin ihtiyacına yönelik alıştırmalar ve içerik sunarak eksiksiz ve etkili bir tam öğrenme gerçekleştirmeyi hedefler (Arslan, 2020). Zeki öğretim sistemleri bilgisayar bilimi, eğitim disiplinleri ve bilişim teknolojilerinden aynı derecede faydalandığı çoklu disiplinlere sahip bir alandır.

Şekil 9. Disiplinler Arası Zeki Öğretim Sistemleri

Bilgisayar bilimlerini, bilişim teknolojilerini ve eğitim bilimlerinin ortak ürünü olan zeki öğretim sistemleri özetle işlevsel bir şekilde hangi bilgiyi, hangi öğrenciye, nasıl öğretmesi gerektiğinin farkında olan pedagojik yapay zekâ tabanlı bir bilgisayar eğitim sistemidir. Karaosmanoğlu (2007), zeki öğretim sistemlerinin öğrencinin hazır bulunuşluğunu ölçme, uygun stratejiyi belirleme, adım adım etkili öğretim basamaklarını belirleyebilme, öğrencinin önceki ve sonraki seviyesini karşılaştırma ve mevcut durumuyla ilgili sağlıklı ve güvenilir geri dönütler verebilme yeterliliklerine sahip olduğunu vurgulamıştır. Öğrenciyle özel bir eğitsel bağlantı kurabilen, öğrenci seviyesinin farkında, kullanacağı stratejileri, yöntem ve teknikleri, sunacağı alıştırmaların zorluk derecesini, öğrencisinin başarısını destekleyecek geri dönütleri ve rehberliği tamamen öğrenciden aldığı verileri kullanarak öğrenciye göre oluşturan akıllı yapay zekâ sistemleridir. Zeki öğretim sisteminin kullandığı ölçme-değerlendirme sistemi de klasik değerlendirmeden farklıdır. Öğrenciye ses, video veya görüntü kullanarak olumlu ve motivasyon yükseltici geri dönütler veren sistem öğrenciyi güdüleyerek başarılı olmaya yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

- *Eğitsel Veri Madenciliği:* Büyük veri; ölçülemeyecek, saklanamayacak, analiz edilemeyecek ve paylaşılamayacak kadar çok olan bilginin veri haline dönüştürülmesiyle ortaya çıkan bir tanımlama olmuştur (Schönberger ve Cukier, 2013). Büyük veri biriken devasa bilgi birikimlerinin meydana getirdiği veri setine verilen çatı bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. Büyük verinin yapılarını ve modellerini tahmin etmeye ve tanımlamaya yarayan çalışma alanını ise veri madenciliği olarak tanımlanmaktadır (Dunham, 2003). Veri madenciliğinin eğitimin çalışma alanında kullanılması ile birlikte eğitsel veri madenciliği alanı ortaya çıkmıştır. Eğitsel veri madenciliği yapay zekâ desteği ile istenilen kişisel bilgi verilerini içsel ilişkilendirmeler yaparak sunabilmektedir.

Şekil 10. Eğitsel Ver Madenciliğinde Veri Analiz Aşamaları

Kaynak: <https://medium.com/@seydialkan/e%C4%9Fitimin-big-data-s%C4%B1-%C3%B6%C4%9Frenme-analiti%C4%9Fi-b37e135fdeb>

Makine öğrenmesiyle desteklenen eğitsel veri madenciliği kullanarak eğitimciler programdaki ihtiyaç duydukları düzenlemeleri yapabilir ve program geliştirme sürecine katkı sağlayabilirler. Eğitsel veri madenciliği eğitimcilere ihtiyaç duyulan yönlendirici örüntüleri ve tahmine dayalı modellemelerini sunabilmektedir. Eğitsel veri madenciliği en güvenilir bir şekilde uzaktan eğitim sistemlerinde kullanılabilir. Çünkü uzaktan eğitim sistemi içindeki öğrencilerin tüm faaliyetleri sistemli bir şekilde kayıt altına alınabildiği için veri madenciliğine uygun ve çalışılması çok rahat bir zemin elde edilmektedir (Zaiane ve Luo, 2001).

İleri teknolojiyi ve çoklu disiplinlere ait bilgileri içeren yapay zekâ desteğiyle birlikte eğitimde yapay zekâ kullanımı bireylerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirecek büyük bir potansiyele sahip olduğu ve eğitim teknolojilerinde geniş bir yer bulduğu görülmektedir (Yang, 2022). Her uygulamada olduğu gibi kısmen de olsa olumsuzlukları ve sınırlılıkları saptanmış olsa dahi yapay zekâ destekli yürütülen öğretim faaliyetlerinin öğrencilerin yaratıcılıklarını, eleştirel okuryazarlık ve işbirlikçi öğrenme becerilerini geliştirdiği (Özer vd., 2023; Kal, 2024; Kewalramani vd., 2021; Su ve Yang, 2022), öğrencilerin derse karşı tutumlarında olumlu değişiklikler yarattığı (Mallilin, 2024; Nghi vd., 2019; Öcal vd., 2020; Sakulkueakulsuk vd., 2018; Topal vd., 2021;) ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalarda genel olarak yaş, öğretim kademesi, cinsiyet gibi değişkenlerin araştırma sonuçlarını çok değiştirmede ancak öğretim süreçlerinde kullanılan yapay zekâ araçlarının öğrenciler tarafından hızlı ve güvenilir geri dönütler vermesi, etkili pekiştiriciler kullanması ve bireyselleştirilmiş öğretim planları sunmasıyla tercih edildiği görülmektedir. Eğitimde yapay zekâ kullanımıyla ilgili yapılan nitel araştırmaların ortak sonuçlarında ise öğretmen ve öğrencilerin yapay zekânın gerekliliği konusunda hemfikir oldukları ve aynı zamanda uygulama ve araçlarla ilgili bilgi eksiklikleri olduğu ve kendi alanlarında eğitim alma ihtiyaçlarının olduğu vurgulanmıştır (Chounta vd., 2022; Cukurova, 2023; Joshi vd., 2021; Güçük, 2022; Lindner ve Romeike, 2019;). Araştırma sonuçları yapay zekânın eğitim alanına sağladığı olumlu katkılara dikkat çekmektedir. Henüz yeterince çalışma alanı sağlanmamış olsa da bazı çalışmalar akademik destek konusunda öğrencilerin yapay zekâ araçlarını tercih ettiğini ve desteklediğini gösterirken (Essel vd., 2022; Ho vd., 2018;), yapay zeka yerine insan öğretmenlerin tercih edildiği araştırmalar da mevcuttur (Jin vd., 2023; Joshi vd., 2021; Güçük, 2022). Bu durum literatürde eğitimde yapay zekâ kullanımının tamamen iyi veya tamamen kötü olduğu konusunda karar vermek için daha fazla ve derin araştırmalar yapılması gerektiğinin kanıtıdır. Özellikle eğitim paydaşlarının yapay zekâ kullanımı ile ilgili teknolojiye erişim sorunları, ekonomik sıkıntılar, etik ihlaller, kişisel bilgi mahremiyeti, güvenlik, kültürel unsurlar gibi hassas konuların üstünde çalışılması gerektiği ve risklerin farkına varılıp, bu konularda çalışmaların artırılması gerektiği belirtilmiştir (Chounta vd., 2022; Özer vd., 2023; Şenel, 2024; Uygun, 2024).

3. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada eğitim alanında sıklıkla kullanılan ve her geçen gün gelişimi aşama kaydeden yapay zekâ teknolojisinin ortaya çıkışı, gelişimi ve mevcut durumu anlatılmış, eğitimde yapay zekâ uygulamalarından Makine Öğrenimi, Uyarlanabilir Öğrenme, Zeki öğretim sistemleri ve Eğitsel Veri Madenciliği sistemlerinden önemli içerikleriyle özetlenerek bahsedilmiştir. Gelecekte daha geniş kullanım ağına sahip olacağı kesin görünen yapay zekâ araçlarıyla elde edilecek devasa verilerin gizliliği ve korunması, etik kullanımlar ve ihlali durumunda uygulanabilecek yaptırımlar konusunda hazırlıklı olunması ve olası bütün riskler ve tehditler karşısında sağlam bir güvenlik sistemi oluşturulması konularında ivedilikle çalışmak gerekmektedir. Teknoloji, bilim ve insan üçgeninde yapay zekânın insanlığın beklentilerini ve eğitimin geleceğini nasıl şekillendireceği, ürettiği teknolojik araçların eğitim ve öğretimi nasıl biçimlendireceği, ortaya çıkacak teknoloji ve eğitim karmaşasının nasıl bir insan yetiştirmeyi hedeflediği üzerinde kritik ve kapsamlı çalışmalar yürütülmesi gerektiğini bilmek önemlidir. Araştırmalardan da anlaşıldığı üzere yapay zekâyı eğitimde kullanma kararının yapılan ve yapılacak çalışmaların özenle incelenmesine bağlı olduğu ve potansiyel faydalarla birlikte olası risklerin üzerinde de yoğun ve titiz çalışmalar yapılması gerektiği açıktır. Yapay zekâ kullanımının etik ve pedagojik değerlerle tutarlı bir şekilde ilerlemesi, öğretmen rollerine getireceği etkilerin incelenmesi öncelikli araştırma konularından olmalıdır. Bütünsel bir şekilde analiz edilip eğitim standartlarını düşürmeden öğrenenlerin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı ve eğitim paydaşlarının hepsine etkisi incelenerek herkesin çıkarına hizmet edip etmediği konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Her uygulamanın bünyesinde barındırdığı ağırlıkları farklı olsa da olumlu özellikler ve yanında olumsuzlukların ya da sınırlılıkların da var olduğunun bilincinde, eski öğretim yöntem ve tekniklerin ya da farklı bir deyişle geleneksel öğretim yöntemlerinin artık etkisiz, eğitim teknolojileriyle birlikte kullanılan yenilikçi öğretim yöntemlerinin ise kusursuz olduğu görüşü şüphesiz ki inanılması güç bir iddia olmaktan öteye geçemeyecektir. Muhtemeldir ki ideal olan birçok açıdan gelenekselin ve yenilikçiliğin uyumlu bir kombinasyonunun sağlanmasıdır. Görülen odur ki ne kadar hızlı, etkili ve şaşırtıcı çıkışlar yapıyor olsa da yapay zekâ çalışmalarının henüz emekleme aşamasında olduğu ve daha çok yol kat edeceği ve daha birçok sürükleyici eğitim fırsatları sunacağı aşikârdır. Eğitimde yapay zekâ eğitimciler ve öğrencilere hızlı değişen ve bugün olduğundan çok daha parlak görünen ama karmaşıklıklarıyla düşündürülen bir gelecek vaadinde bulunmaktadır.

Kaynakça

- Adalı, E. (2016). Doğal dil işleme. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 5(2).
- Ahmad, S., Hussain, I., Ahmad, R. ve Din, M. N. U. (2020). Performance based prediction of the students in the physics subject using traditional and machine learning approach at higher education level. *International Journal of Innovation in Teaching and Learning (IJITL)*, 6(1), 174-190. <https://doi.org/10.35993/ijitl.v6i1.997>
- Alam, A. (2021). Possibilities and apprehensions in the landscape of artificial intelligence in education. In 2021 International Conference on Computational Intelligence and Computing Applications (ICCICA) (pp. 1-8). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICCICA52458.2021.9697272>
- Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 71-88.
- Ateş, E. (2021). Yapay zekâ (Artificial Intelligence). In book: Siber Ansiklopedi: Siber Ortama Çok Disiplinli Bir Yaklaşım (pp.644-647)Publisher: Pegem Akademi.
- Attwell, G., Bekiaridis, G., Deitmer, L., Perini, M., Roppertz, S., & Tütlys, V. (2020). Artificial intelligence in policies, processes and practices of vocational education and training.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320.
- Bostrom, N. (2014). Süper zekâ yapay zekâ uygulamaları tehlikeler ve stratejiler. F. Burak Aydar (Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Chassignol, M., Khoroshavin, A., Klimova, A., & Bilyatdinova, A. (2018). Artificial intelligence trends in education: a narrative overview. *Procedia computer science*, 136, 16-24.
- Chen, L., Chen, P. and Lin, Z. (2020) Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, 8, 75264-75278. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510>
- Chen, X., Zou, D., Xie, H., Cheng, G., & Liu, C. (2022). Two decades of artificial intelligence in education. *Educational Technology & Society*, 25(1), 28-47.
- Chounta, I. A., Bardone, E., Raudsep, A., & Pedaste, M. (2021). Exploring teachers' perceptions of artificial intelligence as a tool to support their practice in Estonian K-12 education. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 32(3), 725–755. <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00243-5>
- Cukurova, M., Miao, X., Brooker, R. (2023). Adoption of artificial intelligence in schools: unveiling factors influencing teachers' engagement. In: Wang, N., Rebolledo-Mendez, G., Matsuda, N., Santos, O.C., Dimitrova, V. (eds) Artificial Intelligence in Education. AIED 2023. *Lecture Notes in Computer Science*, vol 13916. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-36272-9_13
- Deniz, S. & Yıldırım, N. T. (2024). Öğretmenlerin gözünden; alfa Kuşağı, dijital öğrenciler, eğitim teknolojileri ve öğrenmenin geleceği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3). <https://doi.org/10.17556/erziefd.1433652>
- Dunham, M. H. (2006). Data mining: introductory and advanced topics. Pearson Education India.

- EDUCAUSE. (2019). Horizon report: 2019 higher education edition. Retrieved from EDUCAUSE Learning initiative and the new media consortium website: <https://library.educause.edu/-/media/files/library/2019/4/2019horizonreport.pdf>
- El Shazly R. (2021). Effects of artificial intelligence on English speaking anxiety and speaking performance: A case study. *Expert Systems*. 38:e12667. <https://doi.org/10.1111/exsy.12667>
- Essel, H.B., Vlachopoulos, D., Tachie-Menson, A., Johnson, E. E. & Baah, P. K. (2022). The impact of a virtual teaching assistant (chatbot) on students' learning in Ghanaian higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 19, 57. <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00362-6>
- Florea, A. M., & Radu, S. (2019). Artificial intelligence and education. *22nd International Conference on Control Systems and Computer Science (CSCS)*, 381–382. <https://doi.org/10.1109/CSCS.2019.00069>
- Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). Educational research: an introduction. New York: Longman.
- Giarratano, J. & Riley, G. (1989). Expert systems: principles and programming, Fourth edi. course technology.
- Gücük, G. (2022). *Perception of English language learners and teachers towards the use of artificial intelligence in the language classroom*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Enstitüsü. İstanbul.
- Haugeland, J. (1989). Artificial intelligence: the very idea. *MIT press*. https://japan.kantei.go.jp/97_abe/statement/201703/1221682_11573.html
- Hawes, D., & Arya, A. (2023). Technology solutions to reduce anxiety and increase cognitive availability in students. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 16(2), 278-291. <https://doi.org/10.1109/TLT.2023.3239985>
- Ho, C. C., Lee, H. L., Lo, W. K. ve Lui, K. F. A. (2018). Developing a chatbot for college student programme advisement," 2018 International Symposium on Educational Technology (ISET), Osaka, Japan, 2018, pp. 52-56, <https://doi.org/10.1109/ISET.2018.00021>
- Hou, J., Li, Z., & Liu, G. (2022). Macro education approach to improve learning interest under the background of artificial intelligence. *Wireless Communications and Mobile Computing*, 4295887. <https://doi.org/10.1155/2022/4295887>
- Jin, Sung-Hee & Im, Kwoon & Yoo, Mina & Roll, Ido & Seo, Kyoungwon. (2023). Supporting students' self-regulated learning in online learning using artificial intelligence applications. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 20. 10.1186/s41239-023-00406-5.
- Joshi, S., Rambola, R. K. and Churi, P. (2021). Evaluating artificial intelligence in education for next generation, *Journal of Physics: Conference Series*, 1714 (1), <https://doi.org/10.1088/17426596/1714/1/012039>
- Kal, M. S. (2024). *Yapay zekâ doğal dil işleme robotu ile yürütülen argümantasyon sürecinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

- Karaosmanoğlu, G. (2007). *Visual prolog programı ve zeki öğretim sistemleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Kewalramani, S., Kidman, G., & Palaiologou, I. (2021). Using artificial intelligence (AI)-interfaced robotic toys in early childhood settings: a case for children's inquiry literacy. *European Early Childhood Education Research Journal*, 29(5), 652–668. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2021.1968458>
- Kidiyo, K. & Joseph, R. (2007). An overview of advances of pattern recognition systems in computer vision. *Vision Systems, Advanced Robotic Systems*, pp.26.
- Kučak, D., Juričić, V. ve Đambić, G. (2018). Machine learning in education-a survey of current research trends. *Annals of DAAAM & Proceedings*, 29, 406-410. <https://doi.org/10.2507/29th.daaam.proceedings.059>
- Kurzweil, R. (ed.) (1990). *The age of intelligent machines*. MIT Press.
- Lindler, A., & Romeike, R. (2019). Teachers' perspectives on artificial intelligence. In 12th International conference on informatics in schools, 'Situation, evaluation and perspectives', ISSEP. https://www.researchgate.net/publication/337716601_Teachers%27_Perspectives_on_Artificial_Intelligence
- Mallillin, L. L. D. (2024). Artificial intelligence (AI) towards students' academic performance. *Innovare Journal of Education*, 12(4), 16–21. <https://doi.org/10.22159/ijoe.2024v12i4.51665>
- Marr, B. (2016). What everyone should know about cognitive computing. Forbes, <https://www.forbes.com>
- Nabiyev, V. & Erümit, A.K. (2022). Yapay zekânın temelleri. V. Nabiyev ve A.K. Erümit (Editörler), eğitimde yapay zekâ, kuramdan uygulamaya, 3. Baskı içinde (s. 1-35). Ankara: PEGEM Akademi.
- Nghi, T.T., Phuc, T.H. & Thang, N.T. (2019). Applying AI chatbot for teaching a foreign language: An empirical research. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 8(12), 897-902. https://www.researchgate.net/publication/337965319_Applying_Ai_Chatbot_For_Teaching_A_Foreign_Language_An_Empirical_Research
- Nilsson, N. J. (2019). Yapay zekâ geçmişi ve geleceği. (2. Baskı) Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, Sarıyer, İstanbul.
- Nilsson, Nills Johan. (1998). *Artificial intelligence: A New Synthesis*. Morgan Kaufmann.
- Okay, İpek. & Bal, Fatih. (2021). Kognitif sistem, yapay zekâ ve insan ilişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 50, Şubat 2021, s. 92-103 ISSN: 2149-082. <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49342>
- Owan, V., Abang, K., Idika, D. & Basse, B. (2023). Exploring the potential of artificial intelligence tools in educational measurement and assessment. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 19. <http://dx.doi.org/10.29333/ejmste/13428>
- Öcal, E. E., Atay, E., Önsüz, M. F., Algın, F., vd. (2020). Tıp fakültesi öğrencilerinin tıpta yapay zekâ ile ilgili düşünceleri. *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi*, 2(1), 9-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/toad/issue/54158/690620#article_cite

- Özer, S., Sancar Yazıcı, A. ., Akgül, S., & Yıldırım, A. (2023). Okullarda yapay zekâ kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(10), 1776–1794. <https://doi.org/10.5281/zenado.10085759>
- Realizing Society 5.0. (2024). The government of Japan, (erişim 12 Mart, 2021), <https://www.japan.go.jp/abonomics/>
- Sakulkueakulsuk, B., Witoon, S., Ngarmkajornwiwat, P., Pataranutaporn, P., Surareungchai, W., Pataranutaporn, P., & Subsoontorn, P. (2018). Kids making AI: integrating Machine Learning, Gamification, and Social Context in STEM Education. 2018 IEEE International Conference on Teaching, Assessment, and Learning for Engineering (TALE) *Teaching, Assessment, and Learning for Engineering (TALE)*, (s. 1005-1010).
- Saracel, N. & Aksoy, İ. (2020). Toplum 5.0: Süper akıllı toplum. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 26-34.
- Sargin, A. & Göçen, A. (2020). Çocuklar için yapay zekâ. Urfa STEM ve Bilim Merkezi Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü e-kitap. ISBN 978-605-06822-0-5.
- Schönberger, V. M. & Kenneth, C. (2013). Büyük veri - yaşama, çalışma ve düşünme şeklimizi dönüştürecek bir devrim. Çev. Banu Erol. İstanbul: Paloma.
- Smith, A. S. G., Blandford, A., & ML, T. (1999). Application of machine learning algorithms in adaptive web-based information systems (Doctoral dissertation, Middlesex University).
- Somyürek, S. (2009). Uyarlanabilir öğrenme ortamları: Eğitsel hiper ortam tasarımında yeni bir paradigma. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 2(1).
- Soysal, M., & Pamuk, N. S. (2018). Yeni sanayi devrimi endüstri 4.0 üzerine bir inceleme. *Verimlilik Dergisi*, 1, 41-66.
- Su, J., & Zhong, Y. (2022). Artificial Intelligence (AI) in early childhood education: Curriculum design and future directions. *Comput. Educ. Artif. Intell.*, 3, 100072.
- Şenel, M. (2024). Examining teachers' views on the use of artificial intelligence (AI) in education. *i-manager's Journal of Educational Technology*. 20. 13. <https://doi.org/10.26634/jet.20.4.20237>
- Tahiru, F. (2021). AI in education: a systematic literature review. *Journal of Cases on Information Technology (JCIT)*, 23(1), 1-20. <http://doi.org/10.4018/JCIT.2021010101>
- Tedre, M., Toivonen, T., Kahila, J., Vartiainen, H., Valtonen, T., Jormanainen, I., & Pears, A. (2021). Teaching machine learning in K–12 classroom: Pedagogical and technological trajectories for artificial intelligence education. *IEEE*, 9, <https://doi.org/110558-110572>
- Tektaş, M. (2010). Web tabanlı yapay zekâ teknikleri (eğitim simülasyonlarının hazırlanması). Retrieved February 8, 2016, from http://tektasi.net/wpcontent/uploads/2014/01/bapko_proje_raporu.pdf
- Timms, M. J. (2016). Letting artificial intelligence in education out of the box: educational cobots and smart classrooms. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 26, 701-712.
- Topal, A. D., Eren, C. D. & Geçer, A. K. (2021). 5. sınıf fen bilimleri dersinde chatbot uygulaması. *Education and Information Technologies*, 26, 6241–6265. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10627-8>

- Tsai, S. C., Chen, C. H., Shiao, Y. T., Ciou, J. S., & Wu, T. N. (2020). Precision education with statistical learning and deep learning: a case study in Taiwan. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17, 1-13.
- Uygun, D. (2024). Teachers' perspectives on artificial intelligence in education. *Advances in Mobile Learning Educational Research*. 4(1). 931-939. <https://doi.org/10.25082/AMLER.2024.01.005>
- Wang, T., Lund, B. D., Marengo, A., Pagano, A., Mannuru, N. R., Teel, Z. A., & Pange, J. (2023). Exploring the potential impact of artificial intelligence (AI) on international students in higher education: Generative AI, chatbots, analytics, and international student success. *Applied Sciences*, 13(11), 6716.
- Yang, W. (2022). Artificial Intelligence education for young children: Why, what, and how in curriculum design and implementation. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 3. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100061>
- Yuan, Y. (2023). An empirical study of the efficacy of AI chatbots for English as a foreign language learning in primary education. *Interactive Learning Environments*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/10494820.2023.2282112>
- Zaiane, O. and Luo, J. (2001). “web usage mining for a better web-based learning environment”, In Proc. Conf. Advanced Technology For Education, Banff, Alberta.
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

Yazar katkı oranları:

1. Yazar %60
2. Yazar %40

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.